

DR. LAD. HOSÁK: NOVÉ ČESKOSLOVENSKÉ DĚJINY

SEMIHÁRPI

(tiskoprav.)

UNOVNA

odlas!

11-C-219

DR LADISLAV HOSÁK

NOVÉ ČESKOSLOVENSKÉ

DĚJINY

V PRAZE 1947

*Komenium, učitelské nakladatelství, společnost s r. o., Praha VII,
Tř. kr. Jiřího VI. 4, pobočka v Brně, Leninova 34 a v Banské Bystrici*

PŘEDMLUVA

Předkládám veřejnosti příručku československých dějin, která je určena především pro potřebu učitelstva. Tím je dána i její forma, která je uprostřed mezi zpracováním vědeckým a populárním. Není třeba zdůrazňovati, že kniha není práce samostatná. K jejímu sepsání bylo použito především základní literatury o československých dějinách, vedle toho však i velmi početných výpisků, které jsem si pořizoval téměř po třicet let ze své historické četby.

Látku jsem se snažil rovnoměrně rozdělit tak, aby doba do r. 1700 obsahovala asi polovinu knihy, doba od r. 1700 druhou polovinu. Zvláštní zřetel jsem věnoval vztahům českého a slovenského národa k jiným národům slovanským a odvěkému zápasu Slovanů a Germánů na půdě naší vlasti. Tímto zřetelem jsem se řídil i při periodisaci dějin.

Dějiny jsem ukončil rokem 1945, rokem velkého vítězství demokracie nad silami reakčními a zároveň rokem, který je nejdůležitější mezník v dějinách našeho národa vůbec. Proším laskavého čtenáře, aby vzal na vědomí, že zpracování doby od r. 1914 do r. 1945 nemůže býti pro krátký časový odstup nikterak definitivní.

Ještě dříve, nežli jsem počal svou práci, položil jsem si otázku, jak včleniti dějiny Slovenska do dějin československých. Včleňovati prostě dějiny slovenské do dějin českých, jak tu a tam se děje, je — kromě několika málo období — velmi těžké. Zvláště vývoj právní a sociální se dál na Slovensku dosti odlišně od dějin českých. Problém jsem tedy řešil tak, že jsem se sice dotkl v rámci českých dějin poměrů slovenských tam, kde byly styčné body, ale vedle toho jsem podal ve dvou zvláštních kapitolách přehled dějin slovenských.

Pro potřebu čtenáře, který má o některé období nebo zjev zvláštní zájem, uvedl jsem i příslušnou literaturu. Zaznamenal jsem nejprve díla zabývající

se povšechně československými dějinami, anebo většími úseky a práce z dějin právních, sociálních, církevních, kulturních a pod. Kromě toho za každou epochou jsem uvedl také speciální literaturu.

Zvláštním díkem jsem zavázán panu zemskému školnímu inspektoru NORBERTU ČERNÉMU, z jehož podnětu vznikla moje práce a který mi byl velmi platným poradcem v otázkách rázu technického. Srdečně děkuji svým přátelům: p. PhC JIŘÍMU RADIMSKÉMU za přehlédnutí práce po stránce odborné, panu universitnímu docentu dr ALOISU GREGOROVÍ za pečlivou jazykovou úpravu knihy, p. univ. docentu dr MILOSLAVU TRAPLOVI za některé zvláštní přátelské rady, paní prof. MARKETĚ ŠTĚRBOVÉ za laskavé provedení korektury a panu prof. FRANTIŠKU KLEINOVÍ za vypracování obou rejstříků.

Autor.

V Brně v červnu 1946.

DÍL I.

PŘEDSLOVANŠTÍ NÁRODOVÉ V ČESKÝCH ZEMÍCH

Bojové. Markomani. Říše Marobudova. Války Markomanů s Římany. Vpád Hunů. Mapa Klaudia Ptolemaia. Longobardi.

Naše země byly příliš vzdáleny od starověkých kulturních středisk v Středozeří, nevábily svým bohatstvím, tím méně podnikám, takže dlouho zůstaly nepovšimnuty spisovateli starověku. Proto jen archeologické nálezy nám vyprávějí, kdo před dvěma a třemi tisíciletími v našich zemích sídlil a jaká byla jeho kultura. Než jejich řeč není zcela jasná, takže připouští různý výklad. Tak na př. tvrzení, že se slovanští kmenové dávno před Boji a Markomany usadili v severních Čechách a později opět zemi opustili, ustoupilo názoru, že v první polovině prvního tisíciletí před Kristem zaujali české země kmenové illyřští, kteří se rozlili daleko po střední Evropě.

Teprve písemné zprávy spisovatelů řeckých a římských podávají určitější zprávy. Vyprávějí nejprve o keltických Bojích, kteří se v Čechách usadili. Keltové, kmen indoevropský, příbuzný Slovanům a Germánům, sídlili v středním a dolním Podunají a někdy v 6. století před Kristem, kdy byla jejich vlast již přelidněna, počali se stěhovat na všechny strany světové. Jeden z jejich kmenů, tak zvaní Bojové, usadil se v jihozápadních Čechách (jiní tvrdí, že v úrodných částech severních Čech) a v sousedních Bavořích, jak svědčí latinský název Čech Bohemia, vzniklý z jména Boioheimum, to jest vlast Bojů, a latinský název Bavor Boiovarium. Vedle Bojů meškali v českých zemích i jiní keltičtí kmenové; snad na Moravě byli Tektosagové, v Slovenském Krušnohoří těžili železnou rudu Kotinové, Rakatí dali jméno Rakousům, Silingové Slezsku, Korkontii Krkonošům.

Bojové byli kmen zdatný, statečný a bojovný; dovedli r. 113 př. Kr. odrazití nápor surových germánských Kimbrů. O jejich technické vyspělosti svědčí archeologické nálezy, zejména v keltických hradištích Stradonickém na Berounce a Okluckém u Plumlo-

va na Moravě. Stopy keltské řeči nacházíme také tu a tam v zeměpisném názvosloví; tak keltického původu jsou jména řek Labe (značí Bělá), Ohře, Morava, Jizera. Zachování těchto jmen je neklamným svědectvím, že nástupci Keltů zastihli v zemi ještě zbytky keltského obyvatelstva.

V 1. století před Kristem byli již Bojové zatlačováni Germány na jihovýchod do Pannonie (Uher). Tam zřídil jejich král Kritasir mocnou říši, ale r. 60 po Kr. podlehl Dákům a jeho říše vyvrácena. Jméno Bojů vymizelo z dějin a Pannonie byla dlouhou dobu pouští bojskou.

Sídla Bojů v Čechách a v Bavořích zaujal germánský kmen Markomanů. Jak již samo jméno svědčí, byl to kmen pohraniční (germánské slovo marka odpovídá slovanské ukrajíně, to jest pohraničí). V době narození Kristova vybudoval markománský náčelník Marobud velkou říši, když jeho nadvládu uznali i sousední kmenové germánští, především Kvádové, kteří sídlili na východ od řeky Moravy, na východní Moravě a na západním Slovensku. Marobud byl jako rukojmí vychován v Římě, kde poznal vyšší kulturu, a vybudoval říši po vzoru římském. V jeho sídle Marobudu byla četná kolonie cizích kupců; podle soudobých pramenů, které ovšem velmi rády přeháněly, měl k ruce 70.000 pěších vojáků a 4.000 jezdců, na tu dobu v germánských zemích sílu neobvyklou. Jeho poddaní stáli také výše nežli východní germánské kmeny gotské; kdežto tyto kmeny kočovaly a zabývaly se hlavně pastevnictvím, měli Markomani trvalá sídla a pramenem jejich obživy bylo z velké části zemědělství.

Římská výchova a znalost římské vojenské síly určovaly i jeho zahraniční politiku. Na rozdíl od jiných germánských knížat byl Marobud Římanům přátelský, jsa od nich nazýván spojencem. Ve skutečnosti toto spojení mělo jistý nádech závislosti. Oddanost Marobudova byla pro Římany tím cennější, poněvadž kníže Cherusků Hermann (Arminius) počal sbírat národní germánské síly proti římským legiím, proniknuvším hluboko do srdce Germanie. Marobud odmítl výzvu Hermannovu, aby se připojil k ostatním kmenům germánským; než tento krok se stal osudným jeho říši. Po porážce Římanů v lese Teutoburském (r. 9 po Kr.) odpadli od Marobuda závislí kmenové germánští podrobivše se Hermannovi a Marobud sám byl vypuzen ze svého království knížetem Katvaldou. Nalezl útočiště v italské Ravenně, avšak také Katvalda sdílel později jeho osud a trávil léta svého vyhnanství ve Forum Julii na francouzské Riviéře.

V této době římská moc se upevňovala na Dunaji, který tvořil hranici římské říše. Zde vznikala obchodní střediska i opevněné vojenské tábory, jako Castra Regina (Řezno), Castra Batavorum (Pasov), Vindobona (Víděň) a především důležité Carnuntum mezi Vídní a Bratislavou. Římské legie strážily hranice a Dunaj byl oživen flotilou římského válečného loďstva. Nejednou byly legie nuceny

hájití dunajskou čáru proti Markomanům a ještě více proti Kvádům, kteří se stali nejmocnějším germánským kmenem v Podunají. Velké nebezpečí hrozilo Římanům r. 166 po Kr., kdy Kvádové a jejich germánští spojenci strašlivě poplenili dunajské provincie římské a objevili se až před Oglejí (Aquilea) v severní Itálii. Bylo potřeba velkého vypětí sil, aby bylo nebezpečí zažehnáno. Císař Marcus Aurelius, filosof na trůně, jak byl nazýván, překročil s vojskem svým Dunaj; druhou knihu svého filosofického díla psal při dolním toku řeky Hronu. Jeden oddíl pronikl až k Trenčínu, kde zanechal na skále u hradu památný nápis, svědčící, že oddíl 855 mužů II. legie dosáhl místa Laugaricia. K této válce se pojí také legendární vyprávění, jež je zachyceno reliefem na triumfálním sloupu Marca Aurelia v Římě. Jedna z římských legií byla barbary obklíčena na jakýchsi horách (prý na Pavlovských kopcích) a octlá se v zoufalém postavení. Křesťané, kteří byli v legii, modlili prý se k Bohu a ten seslal bouři, která občerstvila obležené a oblehatelům způsobila velké ztráty.

Po osmileté válce byli Markomani a Kvádové donuceni k míru; musili vyklidit 14 km široký pás území na levém břehu Dunaje, vydati zběhy a přijmouti římské posádky. Takové byly u Lényavaru blízko Komárna, v Bratislavě (latinsky Pisonium, odtud slovenský název Požun), na Děvině, u Stupavy a na Moravě u Mušova při soutoku Jihlavy, Svatky a Dyje na místě zvláště příznivém.

Styky Římanů s našimi zeměmi nebyly však vždy jen nepřátelské; naopak v době míru procházeli římská obchodníci zemí, zejména podél řeky Moravy, Bečvy, Odry a Visly tak zvanou jantarovou stezkou (touto cestou se totiž přivážel do Říma z Prus vzácný jantar); stezka existovala již v době illyrské; síť obchodních cest římských lze rekonstruovatí nálezy římských mincí. Odpovídá nápadně dnešnímu stavu obchodních cest. Vedle obchodníků přicházeli v pozdější době křesťanští misionáři, kterým se podařilo r. 395 získati křesťanství markománskou královnou Fritigildu; je to prvá zpráva o křesťanství v našich krajích a zároveň poslední zpráva o Markomanech. Někteří němečtí historikové viděli potomky Markomanů v kmenu bavorském, zdá se však, že nikoli právem.

Tehdy se usadili v Pannonii krutí mongolští Hunové, kteří se stali metlou střední Evropy. Na malých, ale vytrvalých stepních konících projížděli kraje plence, vraždíce a pálice a budili hrůzu v obyvatelstvu, které nedovedlo v pěším boji čelití jejich jízdným hordám. Jeden germánský kmen po druhém dostával se v jejich područí a pomáhal sílití jejich vojenskou moc. Ta dosáhla vrcholu v polovině 5. století za krále Attily, nazývaného současníky „bič boží“. Attila se svými hordami a s pomocnými vojsky podrobených národů vypravil se r. 451 k dobytí západní Evropy, než jeho postup byl památnou bitvou na Katalaunských polích Římany zastaven. V jeho vojsku se jmenují mezi jinými germánskými kmeny také Kvádové, naposledy v dějinách.

Na mapě starověkého zeměpisce **Klaudia Ptolemaia** (161-178 po Kristu) jsou zobrazeny také země české, než nejasnosti a špatné údaje ztěžují ztotožňování názvů na mapě s dnešními. Určiti lze alespoň přibližně jedině *Silva Gabreta*, to jest Šumava, Sudety (Krušné hory), Hercynský les (Českomoravská vypnulina) a Askiburgion (Krkonoše); pokusy určití však jména měst at podle znění jména (*Eburodunum*-Brno, *Kelemantia*-Olomouc, *Strigonium*-Ostřihom, *Brigantium*-Břeh), at podle polohy neměly posud kladného výsledku.

V pozdější době na sklonku 5. století zdrželi se snad na své pouti do Pannonie v českých zemích germánští **Longobardi** kratší dobu. Ještě později (v 6. nebo v 7. století) usadil se v středních Čechách nějaký menší francský nebo durynský kmen, jak dosvědčují archeologické nálezy.

Jest jisto, že všechna tato před slovanská osídlení nezaujímalá celé české země, nýbrž omezovala se na jejich části úrodnější a lesy méně prostupené (to jest, na střední a severní Čechy, na jižní a střední Moravu a dolní poříčí slovenských řek). Stejně je jisto, že se skrovně zbytky germánského obyvatelstva dochovaly do příchodu kmenů slovanských, neboť jinak bychom si nedovedli vysvětliti převzetí mnohých keltských a germánských zeměpisných názvů (Vltava, Říp) Slovanů. Že by však pozdější německé obyvatelstvo Čech a Moravy bylo zbytek před slovanských germánských kmenů, jak se pokoušel tvrditi německý brněnský historik **Bret-holz** je holá smyšlenka. Jeho theorie byla zamítnuta dokonce i oficiální německou vědou.

LITERATURA

Chudoba pramenů a nedokonalé pracovní metody archeologie způsobily mnoho zmatků v dějinách nejstaršího údobí českých dějin; zejména ostře stály proti sobě theorie **autochtonní**, která tvrdila, že Slované jsou praobyvatelé našich zemí, a theorie **immigrační**, která dokazovala pozdní přistěhování Slovanů. Nechyběly ani pokusy zprostředkovati mezi oběma teoriemi tak, že slovanské kmeny sice pronikly do Čech, ustoupily z nich a opět je zabraly. Teprve kritický rozbor historických pramenů, zdokonalené metody archeologie, nové nálezy předhistorické a konečně odstup od romantismu přinesly pro toto období jasno. Důležitý článek **Lubora Niederle** **Počátky dějin zemí českých** (Český časopis historický, roč. VI.) přinesl soubor zpráv o českých zemích v době před slovanské a jejich kritiku. Celkový vývoj této epochy (a doby následující až do konce 1. tisíciletí po Kristu) podal **Jos. Schránil**, **Die Vorgeschichte Böhmens und Mährens** (1929). Těž autor v článku **Jak přispěla prehistorie k řešení otázky pobytu gallských Bojů v Čechách** (Sborník Novotného 1929) lokalisoval vlastní sídla Bojů do severních Čech.

Dále se zabýval před slovanskou dobou **Emanuel Šimek** svými pracemi: **Keltové a Germáni v našich zemích** (1934), **Problémy moravské prehistorie** (Časopis Matice moravské 1935), **Velká Germanie Klaudia Ptolemaia I.** (1930) a **Čechy a Morava za doby římské** (1923). Dále se zabývali touto epochou z archeologů **Jar. Böhm**, **Základy hallstattské periody v Čechách** (1936).

Neobyčejnou přesností a obratným rozbořením pramenů vynikli historikové **Bohuslav Horák**, **Gallové v českých zemích** (1923) a **Jan Dobiáš**, jenž se zabýval hlavně dobou styků Římanů s českými zeměmi: **K stykům Zadunajských Germánů s říší římskou** (Pekařův sborník 1930), **Několik problémů z nejstarších dějin našeho území** (Český časopis hist. 1937-38) a italský přehled **I Romani nel territorio della Cecoslovachia odierna** (1935).

Velká část těchto spisů se týká více méně i Slovenska, jemuž se zvláště věnoval **Vojt. Ondrouch**, **Limes Romanus na Slovensku** (1938) a **Zd. Frankenberg**, **Anthropologie starého Slovenska** (1935). Zajímavé dedukce učinil z výsledku jazykozpytného rozboru místních a pomístních názvů hlavně **Ernst Schwarz**, **Die Ortsnamen der Sudetenländer als Geschichtsquelle** (1931).

DÍL II.

ČESKÉ ZEMĚ ZA ŘÁDŮ SLOVANSKÝCH

1. Staří Slované.

Theorie o slovanské pravlasti. Zaměstnání Slovanů. Jejich obydlí a kroj. Náboženství starých Slovanů. Sociální zřízení starých Slovanů. Theorie Peiskerova a Herderova. Stěhování starých Slovanů.

Podle staršího mínění byla pravlastí starých Slovanů nížina pannonská. Tato theorie se opírala o fakt, že již ve 4. století po Kristu byly v uherské pánvi některé zeměpisné názvy slovanského původu (tak řeky Bystřice - Bustricius, Černá - Tsierna, jezero Blatenské bylo nazýváno Pleso - Pelso), že se v Pannonii pil nápoj medos a že nad hrobem Attilovým slavena byla strava. Tato pannonská theorie je však velmi dávno překonána.

Kolébka Slovanů stávala v rovinách severně od Karpat mezi Vislou, Dněprem a západní Dvinou. Země byla na počátku křesťanské éry močálovitá, jen tu a onde byly úrodné ostrůvky, vhodné pro zemědělství. Přírodní poměry působily velmi na způsob života starých Slovanů a na jejich povahu. Končiny Slovany obydlené (někteří badatelé soudí, že Slovany byly osídleny země, v nichž byla rozšířena kultura slezsko-lužických popelnicových polí) byly příliš vzdáleny od obchodních cest evropských, takže o Slovanech nepronikly dlouho zprávy do kronik a cestopisů. Odlehlost jejich sídel způsobila i kulturní zaostalost starých Slovanů, srovnáme-li ji s jinými příbuznými indoevropskými skupinami kelt-skými a germánskými.

Na úsvitě dějin byli Slované převážně snad již zemědělci, dílem ještě pastevcí a lovci. Řeky proslulé bohatstvím ryb a lesy oplývající zvěří poskytovaly dosti obživy obyvatelstvu původně nečetnému, které se živilo i dalším produktem, jímž země oplývala, totiž lesním medem. Později, když se počet obyvatelstva rozmnožil, počali se staří Slované zabývatí pastevníctvím, ač šlo tu spíše o stáda ovcí nežli skotu. Nejpozději se věnovali zeměděl-

ství, ač i velmi primitivnímu. Jakmile byla půda vyssáta, vypálen byl nový kus lesa a získána tak nová orná půda. Orali jen mělce sochou (dřevěným hákem), teprve později poznali od Germánů pluh. Pěstovali žito, pšenici, oves, ječmen, proso, řepu, hrách, čočku, bob, mák, konopí, len, česnek a chmel. Mouku mleli na domácím mlýnku. Jedli maso, kaši slazenou medem, chléb, ovoce a zeleninu, pili pivo a medovinu.

Nejpozději se rozvinul v slovanské pravlasti obchod, obchod ovšem výměnný, který provozovali hlavně normanští kupci a arabští židé. Ti kupovali od Slovanů obilí, med, kožešiny a otroky a prodávali jim šperky, látky a kovové zbraně. Místo peněz se platilo dobyt看em (na Valašsku se posud říká dobytku statek) nebo plátnem (odtud je sloveso platiti). Teprve v pozdní době se naučili Slované znáti výhodu peněz; dlouho neměli peněz vlastních a používali nejvíce peněz arabských, které obíhaly na příklad v Polsku ještě v 10. století.

Remesla se rozvíjela jen poznenáhlu, neboť v období přírodního hospodaření vyráběla si každá hospodářská jednotka vše, čeho sama potřebovala, především oděv a obuv. Jako řemeslo, je-muž se zcela věnovali nejprve jednotlivci, vzniklo hrnčičství.

Soukromé vlastnictví půdy a stád dobytka staří Slované neznali. Půda i dobytek náležely celému rodu společně (říkalo se, že členové rodu spolu chlebili); jen ten, kdo byl z rodu pro lenost, násilnou povahu nebo zbabělost vyloučen (takový z rodu vyloučený nazýval se chudý), neměl podíl na společném majetku. Toto zřízení nebylo výhradně slovanské, neboť se vyskytovalo u všech indoevropských národů na jistém stupni hospodářského vývoje.

Svobodné mužské obyvatelstvo se zcela věnovalo lovu a pastevectví, péče o pole byla svěřena ženám a otrokům. Příbytky starých Slovanů byly jednoduché, zpravidla jen dřevěné chatrče (částečně do země zapuštěné), někde dokonce obydlí v zemi vyhrabané (odtud je na příklad název města Zemuně; podzemní příbytky byly u nás dlouho oblíbeny, dochovaly se v Mohelně, v Jaroměřích nad Rokytou, v Kloboukách u Brna i jinde pod jménem lochy). Život soustřeďoval se v prostorné jizbě kolem krbu, z něhož kouř unikal otvorem ve stropě. Tyto příbytky nebyly příliš cenné a nenahraditelné; proto často staří Slované opouštěli a spalovali svá sídla, když okolí bylo hospodářsky vyčerpáno nebo trvale ohroženo nepřitelem, a stěhovali se jinam.

Také oděv starých Slovanů byl jednoduchý: byl z bílých i tmavých lněných, vlněných a konopných látek. Spodním oděvem byl rubáš, svrchním u mužů hace (kalhoty) a kabátec, u žen sukně a rukávce. Na nohy se připínaly krpce připevněné řemínky. Hlava muže byla chráněna kožešinovou čepicí, vdaných žen šátkem, kdežto neprovdané dívky chodily prostovlasé.

Duševní život starých Slovanů se nelišil od jiných národů stá-
jících na témž kulturním stupni. Slované rozeznávali bohy dobré

(bohy) a bohy zlé (běsy). Obojím přinášeli oběti na zvláště vybraných místech (zpravidla v posvátných hájích), zdobených obrazy neb sochami bohů; tyto oběti (žertvy neboli trěby) byly krvavé (v starší době i lidské) i nekrvavé a jejich zasvěcování bylo doprovázeno hodováním a pitím. Bohoslužby vykonával za kmen kníže, za rod vládyka, neboť zvláštního stavu kněžského u starých Slovanů nebylo. Zato staří Slované měli v oblibě kouzelníky a čaroděje.

O vlastním náboženství Slovanů se nám dochovaly zprávy z doby poměrně velmi pozdní, takže nelze je promítnouti do slovanského dávnověku; zejména nevíme o bozích společných všem Slovanům. U Slovanů ruských byl uctíván Perun, bůh hromu a blesku (byl mu zasvěcen dub a den čtvrtek, který východní Slované nazývali perendan — Perunův den), u Slovanů polabských byl uctíván Svantovít, bůh věštby, u Ratarů Radegast (byl uctíván i na Moravě a jeho jménem nazvána hora Radhošť), v Štětíně Triglav; jiní slovanští bohové byli Dažbog, bůh slunce, Veles, bůh stád, Stribog, bůh větru, dále Mokoša, ochránkyně ovec, Vesna, bohyně jara, Děvana, bohyně úrody, a Morana, bohyně zimy a smrti.

Vedle těchto bohů znali Slované množství polobohů, jako navky (doprovázely zemřelé na jejich posmrtné pouti), víly a rusalky (rusalky byly duše zemřelých mladých dívek a dětí), rožanice (matky rodu), sudice (určovaly při narození osud člověka), dědy a šotky (domácí bůžci), vodníky a podobně.

Náboženské slavnosti byly pravidelně pořádány o zimním a letním slunovratu, při příchodu jara a při dožínkách.

Staří Slované věřili, že duše lidská je nesmrtelná a že může i při spánku opustit tělesnou schránku, mnohdy proto, aby ubližovala jiným lidem (múra, vlkodlak). Při smrti vychází duše z těla v podobě hada, holubice, osla nebo bílé myši.

Mrtvolky byly spalovány na hranici a popel dáván do popelnice (později byly však také pohřbívány). S nebožtíkem byly spalovány předměty, které měl nejraději, zejména zbraně, kůň a žena (alespoň v nejstarší době; zemřel-li mládenec, byla vybrána dívka; ta byla nejprve opojena, stařenami zardoušena a pak spálena). Popel byl dáván do nádob zvaných popelnice. Zemřel-li kníže nebo vážený náčelník, byla k jeho počtě nasypána mohyla. Při pohřbu byly pořádány slavnosti (tryzna) a hody (strava), což se po roce opakovalo.

Život rodinný v našem slova smyslu staří Slované neznali. Jednotkou hospodářskou, sociální i politickou byl u nich rod, to jest, potomstvo jednoho předka, které zůstávalo pospolu, pokud to hospodářské poměry dovolovaly. Rod také slul jménem společného předka (po Bojanovi Bojanovici, po Tvrdoňovi Tvrdonici a podobně); jménem rodu se nazývala i ves. (Bojanovice, Tvrdonice). Rod přebýval v několika chatrčích, které se kupily kolem větší chatrče náčelníkovy (ten byl nazýván starosta nebo vládyka); když rod příliš rozrostl a nemohl se na rodové půdě uživit, odešla jeho část na jiné místo a založila novou vsíku. Tato rodová odnož nebyla

jménována již jménem rodovým, nýbrž zpravidla podle polohy místa, kde si vyhledala sídlo, na příklad Brozané, Dolané, Lažané a podobně. K rodu nenáleželi z rodu vyloučení (zpravidla pro nesnášlivost, násilnictví, lenost, zbabělost), kteří nebyli účastni na rodovém statku a sluli chudí, dále nevolníci. Nevolníci byli získáváni koupí (rabové) nebo zajetím ve válkách (pleníci) a spolu s ženami vykonávali nejhrušší práce. Místo sňatku býval únos nebo kup ženy. Žena nepožívala u starých Slovanů úcty a byla na úrovni otroka. Mnohoženství bylo zjev obvyklý. Svazek manželský nebyl ceněn, daleko důležitější bylo příbuzenství rodové nebo přátelství (pobratimství).

Rod ručil za bezpečí v svém území, za daně knížeti a také za povinnost vojenskou. Byl-li rod vyzván knížetem, aby vyslal muže do válečného tažení, a neuposlechl-li, byl ostatními rody pronásledován anebo i vyhlazen. Byl-li kdo z rodu zabit, měli ostatní členové rodu povinnost mstít jeho smrt usmrcením člena rodu vrahova (tak zvaná krevní msta). Poněvadž tím byla dána příčina k další krevní mstě, stávalo se, že krevní mstou vyhynuly celé rody. Později bylo dovoleno z krevní msty se vykoupiti složením náhrady, jejíž výše se řídila společenským postavením zabitého. Tato pokuta slula hlava, u východních Slovanů vira.

Společné rodové vlastnictví se udrželo ještě dlouho za pobytu Slovanů v našich zemích (nejdéle u šlechty). Poznenáhlu se osamostatňovali od rodu jednotlivci, kteří si zakládali vlastní samostatná hospodářství, nazvaná po nich jmény Vlčnuov dvůr, Kyjuov dvůr, Hodonin dvůr, Rackova ves (odtud názvy osad Vlčnov, Kyjov, Hodonín, Racková). Tento proces započal v našich zemích v 12. stol.

Několik příbuzných rodů tvořilo plémě neboli čeled. V čele plemene byl kmet, jímž byl nejváženější ze starostů příbuzných rodů. Plemena se spojovala v kmen, což byl nepochybně souhrn všech potomků mužů, kteří kraj původně kolonisovali. V čele kmene stál kníže (odvozeno z germánského kuning), jenž byl náčelníkem vojenským i soudcem. Jeho moc byla omezena radou kmetů a sněmem všech svobodných příslušníků kmene, tak zvaným věče. Kníže sídlil na ústředním kmenovém hradě dřevěném, vybudovaném na skále nebo uprostřed močálů.

Boje se zúčastnili všichni svobodní příslušníci rodu. Jejich zbraní byl původně kyj a kamenný mlat, teprve později poznali Slované ze západu nebo z Byzance kovový meč, oštěp a dřevěný nebo kovový štít a od Maďarů luk.

Zdá se, že mezi starými Slovanů byly dvě vrstvy: vrstva vládnoucí, zvaná u polabských Slovanů vítězové (podle normanských vikingů), u pannonských Slovanů župané (odtud je odvozeno naše slovo pán), kteří se zabývali pastevnictvím, a poddaná vrstva rolníků, nazývaných smerdi. Vítězové a župané byli prý původu turkotatarského a germánského. Je jisto, že staří Slované nebyli živel státotvorný; jejich státy zakládají vesměs cizinci, u Poláků a

polabských Slovanů normanští wikingové, u východních Slovanů normanští Varjagorusové, u Slovanů jižních mongolští Bulhaři. Cestnou výjimku tvoří tu jen Čechové a Korutanci, u nichž moc knížecí byla původu domácího a selského.

Odlehlá poloha staroslovanské pravlasti nechránila dostatečně proti nájezdům kmenů germánských a turkotatarských, kteří Slovany dočasně podmanili a měli na ně také silný vliv kulturní (zejména germánští Bastarnové). V novější době se staly pokusy vyličití strašlivé utrpení starých Slovanů podrobených cizími kmeny a jejich beznadějný stav, neschopnost bránit se nepříteli a založit vlastní politickou organizaci (Jan Peisker). Tyto názory jsou stejně vlastně jako domněnky doby romantické, která znala staré Slovesprávné jako domněnky doby romantické, která znala staré Slované jako pokojný, demokratický národ rolníků, národ „povahy holubičí“, ostře se lišící od sverepých germánských a turkotatarských sousedů (Herder, Palacký).

Když se pravlast stala Slovanům příliš těsnou, vystěhovali se někteří kmenové na severovýchod do rovin ruských, kde nacházeli nejmenší odpor, na západ přes řeky Vislu, Odru a Labe. Někteří jejich kmenové byli — podobně jako kdysi Germáni Huny — strženi turkotatarským kmenem Avarů a ti přišli v jejich průvodu do Pannonie a na poloostrov Balkánský. A tak se rozdělili kmenové slovanští, a utvořivše státy, vytvořili i slované národy. Na východě byli to Rusové, kteří přijali jméno normánských Varjagorusů a rozdělili se na Velkorusy smíšené s Čudy, Ukrajince smíšené s Turkotatary a Bělorusy, kteří nejryzeji zachovali staroslovanské zvyky i povahu. Na západě se vytvořil národ polský (Polané, to jest obyvatelé roviny), národ český (nazvaný podle náčelníka předního českého kmene Česlava, zkráceně Čech; starší názor vysvětloval název Čechů odtud, že započali slované stěhování, název Slezanů odtud, že Čechy sledovali), národ bělocharvátský (Charvátí sluli obyvatelé horniny, kteří se vsouvali mezi Čechy a Poláky, ale zanikli nevytvořivše vlastní stát) a skupiny kmenů polabských Slovanů: bojovní Bodrei na pobřeží Baltského moře, Lutici v Braniborsku a polabští Srbové v Lužicích. Na jihu alpští Slované přijali název Slovinců; od nich na východ seděli Charvátí a Srbové. Slované pannoští v Podunají nevytvořili rovněž svůj stát, a proto zanikli, kdežto Slované ve východní části poloostrova Balkánského přijali od svých pánů Bulharů jméno, dávše jim jazyk i kulturu. Všichni tito národové sluli od nepaměti Slované, poněvadž hovořili stejnou řečí, kdežto své západní sousedy nazývali Němci odtud, že jejich řeči nerozuměli (byli jim němí; správněji se však vysvětluje název Němců od germánského kmene Nemetů, který sídlil při řece Němenu).

2. Počátky Slovanů v Čechách a na Moravě.

Příchod Slovanů do českých zemí. Slovanští kmenové v českých zemích. Avarské panství nad Slované pannonskými. Říše Samova. Staré pověsti české. Postup franckého panství západně od Čech. Karei Veliký a Čechy. Křest českých lechů v Řezně.

Slované nebyli přivedeni do českých zemí kočovnými Avary, nýbrž přišli ze severovýchodu, ze Slezska a Lužice. Nepřišly také všechny kmeny najednou, nýbrž postupně kmen za kmenem zaujímal nová sídla, setkává se tu s nepatrnými zbytky před-slovanského obyvatelstva.

Střed země na levém břehu Vltavy zaujal nejmocnější kmen Čechů, který dal zemi také jméno a sjednotil slované kmeny v Čechách. Jeho přední hrady byly Levý Hradec, Libušín a Praha; teprve později se rozšířili Čechové na úkor Zličanů také na pravý břeh Vltavy, kde se jejich hradem stal památný Vyšehrad. Na východ od nich v Kouřimsku seděli Zličané, kteří dlouho zápasili s Čechy o prvenství v zemi. Na severovýchodě kolem Hradce obývali Charvátí, jejichž území se táhlo na východ do horního Slezska a Krakovska. Na Mělnicku zaujali sídla Pšováné, jejichž jméno je doposud skryto v názvu potoka Pšovky u Mělníka. Niže na Labi přebývali Ljutomirici a Děčané, jejichž sousedy na Ústecku byli Lemúzi. Další mocný kmen byli Lučané, obývající pět krajů. Tam, kde bylo jejich středisko, vzniklo později město Žatec. Na západ od nich na Oharce seděli Sedličané a ještě dále v Chebsku Hbané. V jižních Čechách známe kmeny Netoliců a na řece Malši Důdlebů. Kmenů bylo v Čechách zajisté více, ale jejich jména se nám nezachovala.

Stejně bylo tomu na Moravě a na sousedním Slovensku. Na Moravě byli nejmocnější kmen Moravané, jejichž původní sídla byla nejspíše na Olomoucku; vedle nich známe Lovětice někde v poříčí Dyje na jižní Moravě a Holasice na Opavsku. Na Slovensku byly patrně kmeny Vázanů a Nitranů.

Přišli-li Slované čeští do země ze severovýchodu, byli pannoští Slované přivedeni do Uher Avary. Kolébka tohoto divokého národa stála někde na březích jezera Lob-nor v střední Asii, odkud jejich soukmenovci ohrožovali říši čínskou. Postupně se posunovali tito kočovníci na západ, až císař Justinian Veliký jim vykázal sídla v Pannonii, kde kočovali kdysi jejich soukmenovci Hunové.

Avaři byli mohutné postavy (odtud jest naše slovo obr), výborní jezdci, zcela oddaní loupežení. Před jejich hordami se třásla střední Evropa, ba i Cařihrad. Žili v opevněných táborech, nazývaných hringy, které měly půdorys soustředných kruhů, v jejichž středu byl stan náčelníka (chagana). Hlavní jejich hring, ohromných rozměrů, byl u jezera Blatenského. Avarům byli podrobeni četní Slované, zejména Slované pannoští, slovinci a balkánští.

Ti následovali Avary jako pěchota při loupeživých výpravách; byli posíláni první proti nepříteli. Jestliže zvítězili, počali Avari kořistiti; jestliže však byli poraženi, zanechali je Avari osudu a na svých rychlých koních opustili bojiště. V zimě vyháněli Avari slovanské muže z jejich sídel a usazovali se v nich, ponechávajíce si slovan-ské ženy. Na odpor proti jejich hordám nebylo ani pomýšlení, neboť bojovníci slovanští bojující v pěším boji nemohli se měřiti s avar-skými jezdci.

Čeští Slované nebyli těmto kočovníkům poddáni; Avari zaují- mali nejvýše snad roviny jihomoravské. Jho Avarů bylo velmi tíživé; proto Slované panonští s radostí uvítali příležitost, když jim podal ruku francký kupec Samo s bojovnou družinou. Avari byli kolem roku 624 poraženi a Slované z vděčnosti uznali Sama za svého knížete. Poznenáhlu uznali svrchovanost Samovu také jiní slovanští kmenové a tak vznikla prvá říše západoslovanská. Kde bylo její jádro, nelze s určitostí říci; zdá se, že na Moravském poli. České země však jistě k říši Samově náležely, neboť Samových rozkazů byl poslušen i Dervan, kníže Srbů polabských.

Samova říše byla však ohrožena ze západu. Tam vznikla mocná říše francká, která se pokládala za dědice světovládného římského imperia. Zakladatelem této říše byl Chlodovech z rodu Meroveovců, který přijal r. 496 v Remeši se svou družinou křest podle obradu katolického. Poněvadž ostatní panovníci germánski byli vyznání katolického, hledělo k Chlodovechovi a k jeho nástupcům kato-lické románské obyvatelstvo západní Evropy jako k svému panov- níku, a tak se podařilo Meroveovcům ovládnouti nejprve nynější Francii až k Rýnu. Později pak přivedli v závislost i kmeny Duryň- ků a Bavorů a tak moc francká stanula na pomezí slovanském na řece Sále, v Smrčinách, na Šumavě a na řece Enži. Z říše francké přicházeli kupci do zemí slovanských a stalo se jednou, že francká kupecká karavana byla v Samově říši přepadena a oloupena. Tehdejší francký král Dagobert poslal k Samovi svého důvěrníka Sichara žádati zadostiučinění. Sichar se choval na Samově dvoře velmi drze, a byl proto knížetem odmítnut. Dagobert chtěl urážku smýti trestnou výpravou. Zatím co vojska jeho spojenců ohrožovala Srby polabské a Slovany korutanské, táhl hlavní voj francký proti Čechům, ale byl roku 631 u hradiště Vogastisburgu (nejspíše blíže Kadaně) poražen. Samova říše zachovala tak nezávislost.

Francké prameny vyprávějí, že Samo měl 12 slovanských man- želek a že zanechal z nich 22 synů a 12 dcer. Zemřel r. 658 a po jeho smrti se říše rozpadla.

Je pozoruhodné, že ani domácí kroniky, ani pozdější humani- stičtí dějepisci o Samově osobě nic nevědí. O Samovi vyprávějí pouze prameny francké, nejobšrněji kronika Fredegara, mnicha kláštera sv. Marcella v Burgundsku.

Zato vypráví nejstarší český kronikář Kosmas různé pověsti, jimiž vyzdobil počátky českých dějin. Některé z nich si vytvořil

Kosmas bezpochyby sám (o praotci Čechovi), jiné přejal z vy- právění spisovatelů starověkých (pověst o dívčí válce), v některých však se skrývá historické jádro. Tak Libuše byl snad českým kní- žetem a zakladatelem Libušína (byl to spíše muž než žena; snad jméno a k tomu snaha navázati na další pověst o Přemyslovi vy- tvořila z Libuše kněžnu). Pověst o Přemyslovi zakrývala asi událost českému kmeni nepřijemnou, totiž že byl podroben od kmene Lemúzů. Z této pověsti lze však také získati poučení o selském a domácím původu české moci knížecí. Pověst o válce lucké je ohlas válek, v nichž si kmen český chtěl podrobiti kmeny ostatní, a v pověsti o Horymírovi lze viděti náznak prvního dolování v Če- chách. Podle kronikáře Kosmy se vystřídala v kmeni českém po praotci Čechovi knížata Krok, Přemysl, Nezamysl, Mnata, Vojen, Vnislav, Křesomysl, Neklan a Hostivít. Nutno připomenouti, že se podobné pověsti vyskytují i u Poláků (Krak = Krok, Vanda = Li- buše, Piast = Přemysl).

Osmé století přineslo další pronikavé změny v území na západ od Čech ležících; panství francké tu zesílilo nejen politicky, ale i kulturně, když irští a anglosaští misionáři (mezi nimi vynikl zvláště Anglosas Wynfrith, zvaný církevním jménem Bonifacius a nazývaný apoštolem Německa) získali území na východ od Rýna pro křesťanství a zakládali kláštery i biskupství. V blízkosti čes- kého pomezí vznikla biskupství v Solnohradě, v Rezně a v Pasově. Šíření víry Kristovy bylo franckým králům další záminkou k po- drobení krajů slovanských. Nebezpečí vzrostlo zvláště od té doby, kdy poslední Meroveovec Chilperich III. byl r. 751 vsazen do kláštera a na francký trůn nastoupila bojovná dynastie Pipinovců. Pipinův syn Karel Veliký (768-814) podrobil si r. 788 Bavorsy a uvedl tím pod své panství Slovany korutanské. Karel Veliký vy- stoupil r. 791 proti Avarům; tehdy část jeho vojska táhla územím kmene Čechů (je to po prvé v dějinách, kdy Čechové jsou nazýváni tímto jménem; dále se připomínají Čechové, kteří přišli r. 815 na sněm do Paderbornu; jméno Moravanů se objevuje po prvé r. 822, kdy jejich poselství přineslo do Frankfurtu nad Mohanem dary císaři Ludvíku Pobožnému). Čechové dovolili tehdy průchod franc- kého vojska, byli tedy tehdy s Franky spřáteleni a snad se i sami zúčastnili výpravy proti Avarům. R. 796 novou výpravou Karlova syna Pipina bylo panství Avarů při středním Dunaji vyvráceno a jejich hlavního hringu při Blatenském jezeře dobyt. Ohromná kořist padla do rukou vítězů.

Karel Veliký rozšířil svoji moc na celou Francii, na Německo až k Labi, na země alpské a na největší část Italie. Soustředil tedy ve svých rukou většinu starověkého imperia západořímského. Jeho moc dostoupila vrcholu, když byl o vánocích r. 800 v Římě pro- hlášen císařem římským. Tím měl býti dán i právní podklad pro další výboje Karlovy.

Ani Čechy nezůstaly jich ušetřeny. R. 805 pronikl Karlův syn Karel hluboko do Čech až k hradisku Kanburgu (Kanina na Mělnicku); v těchto bojích byl zabit jeden z českých knížat. Karlova výprava neměla trvalého výsledku a byla r. 806 opětována. Podle slov frankého kronikáře výprava utrpěla tehdy škodu jen malou; byla tedy patrně odražena. Teprve pozdější tradice vypráví, že se Čechové zavázali Karlu Velikému k poplatku. Jméno Karlovo zajisté bylo mezi Slovany velmi známo a bylo vyslovováno s úctou, neboť jeho jménem (přetvořeným na „král“) označovali Slované osobu panovníka. Než i říše franká byla ohrožována Čechy; svědčí o tom nutnost, že musila být proti nim severně od Řezna zřízena Česká marka.

Karel Veliký zanechal (r. 814) říši svému nástupci a synu Ludvíkovi Pobožnému (814-40), panovníku slabému, za něhož říše franká nevystupovala tak útočně. Teprve po sesazení Ludvíkově, když si r. 843 smlouvou verdunskou rozdělili synové Ludvíkovi říši tak, že se Lothar stal císařem a přejal Porýní a Itálii, Karel dostal západ (Francii) a Ludvík východ (Německo), počali být Slované ze západu opět ohrožováni. Východofrancký panovník Ludvík, zvaný Němec, zdržoval se nejčastěji poblíže českých hranic v Řezně. Na jeho dvůr v Řezně se dostavilo r. 845 14 českých náčelníků, kteří tu přijali křest. Nejsme dosti zpraveni o této události, ani o osobách těchto knížat, není však vyloučeno, že to nebyla knížata z Čech, nýbrž náčelníci slovanských kmenů z okolí Řezna.

3. Boj mezi orientací východní a západní (říše Velkomoravská a počátky křesťanství).

Rozloha velké Moravy. Mojmir a Privina. Rostislav. Otázka polohy Velehradu. Počátky křesťanství na Moravě. Slovanští věrozvěstové. Převraty na Moravě. Svatopluk. Osud slovanské liturgie na Moravě. Vpád Maďarů a konec říše Velkomoravské.

Mezi zeměmi českými přejala zprvu vůdčí úlohu Morava. Bylať to arci Morava větší, nežli je Morava dnešní; na severovýchodě nenáleželo k ní sice Poodří, zato na jihu její přirozenou hranicí byl Dunaj, takže součástí Moravy byla severní část Dolních Rakous a západní kraje Slovenska alespoň k Malým Karpatům. Morava měla také příznivější polohu nežli Čechy, neboť byla přístupnější a mohla udržovati podle Dunaje styky i s Byzancí.

Nejstarší známý kníže moravský byl Mojmir. Nebyl ještě křesťanem a jediný doklad o jeho křesťanství je novodobý padělek. Současně vládl v Nitře kníže Privina, který sice nebyl ještě křesťanem, ale dal solnohradským biskupem Adalramem vysvětit kostelík zasvěcený bavorskému patronu sv. Emmeramovi v Nitře. Kolem

r. 834 byl Privina vypuzen z Nitry Mojmiřem; utekl se k rakouskému markrabí Ratbotovi a dal se na přání krále Ludvíka Němce vyučovati ve víře křesťanské a konečně i pokřtiti. Král Ludvík vykázal Privinovi knížetství v Pannonii se sídlem na hradě Blatně.

Mojmir zemřel r. 846 a knížetem se stal jeho synovec Rastie, zvaný též Rostislavem, který byl v své hodnosti potvrzen od krále Ludvíka. Než později se poměr mezi Rostislavem a Ludvíkem zkalil; Rostislav přijímal do své země politické uprchlíky z říše východofrancké a Ludvík Němec jej právem podezříval, že podněcuje proti němu jeho syny a podporuje je. Nejednou se vypravila vojska východofrancká na Moravu, překročila Dunaj a zpusťovala zemi. Tak roku 855 byla podniknuta výprava proti Moravanům a spojeným s nimi Čechům, ale potkala se s nezdarem. Rostislav dosáhl tehdy úplné nezávislosti a někteří okolní kmenové uznali jej za svého pána, mezi nimi i kníže český. Za těchto bojů pronikli Moravané do Pannonie a zabili spojence říše východofrancké Privinu. Knížetem pannonských Slovanů se stal Privinův syn Kocel, rovněž odpůrce Rostislavův. Teprve r. 861 nová velká výprava dospěla až k hradu Děvín (bezpochyby Děvín u Bratislavy) a přinutila Rostislava, aby uznal svrchovanost říše východofrancké.

Prameny vyprávějí o velkolepém sídelním hradě Rostislavově Velehradě. Je pravděpodobné, že Rostislav — podobně jako jiná tehdejší knížata — neměl stále sídlo a že střídal pobyt na různých místech. Jeden z těchto hradů Rostislavových stával zajisté u dnešního Uherského Hradiště, kde předměstí Staré Město slulo ještě v 13. století Velehradem. Spíše nežli jméno samo svědčí o tom nápadný počet kostelů, které se v 13. století v okolí Hradiště vyskytují, místní názvy (Karlův stůl) a především bohaté archeologické nálezy, které svědčí o obchodních stycích Velkomoravské říše s Byzancí.

Již v době Mojmiřově a jisté ještě dříve pronikali z říše východofrancké na Moravu křesťanští misionáři, aby šířili tu víru Kristovu. Neměli však úspěchu; jejich řeč byla lidu nesrozumitelná a lid viděl v nich příslušníky národa, který tolikrát pohubil jejich zemi a snažil se jim vnutiti svoji nadvládu. Na druhé straně bylo setrvávání Moravanů při víře otců východofranckým panovníkům vítanou příležitostí k rozšiřování panství na Moravu a k zasahování do vnitřních poměrů moravských. Proto se rozhodl Rostislav pozvati na Moravu misionáře znalé jazyka slovanského, kteří by se dovedli s lidem dorozuměti. Žádal proto o takové misionáře — jsa sám již křesťanem — papeže v Římě. Tam však takových buďto nebylo nebo nebylo papeži možno z jiné příčiny Rostislavovi vyhověti.

Proto svoji žádost opakoval r. 863 u byzantského císaře Michala III. v Cařihradě. Doba byla k tomu zvláště vhodná, třebaže Rostislav neměl tehdy patrně cíle politické. Říše byzantská byla totiž tehdy ohrožována mongolskými Bulhary, jež podněcoval proti

Cařihradu i panovník východofrancký, a říše Velkomoravská, která byla přirozeným protivníkem krále východofranckého, byla vítaným spojencem proti Bulharům. Cařihradský dvůr vyslal na Moravu bratry Konstantina (slovansky Crha) a Metoda (slovansky Strachota), aby hlásali víru Kristovu jazykem slovanským.

Kolébku slovanských věrozvěstů bylo řecké město Soluň, kde byl jejich otec plukovníkem. Jejich rodina byla, jak se zdá, slovanského původu. Starší z bratrů, Konstantin, nabyt v Cařihradě velkého vzdělání theologického i filosofického a vstoupil do kláštera na maloasijském Olympu. Mladší Metod spravoval jakési slovanské knížetství někde na řece Strumě. Oba bratři konali již dříve misijní cesty. Konstantin hájil křesťanské učení na dvoře kteréhosi arabského vládce a později použil s bratrem pozvání chána chazarského (mongolští Chazarů kočovali na jihoruských stepích a na Krymu; jejich část přestoupila k víře židovské, část k islamu), aby hlásal učení Kristovo mezi jihoruskými kočovníky. Na této misijní cestě, která nebyla bez výsledků, našli svatí věrozvěstové na Krymu ostatky sv. Klimenta, jednoho z prvních biskupů římských. Tyto ostatky přenesli nejprve do Cařihradu, pak na Moravu a konečně do Říma. Proto se také v nejstarších dobách našeho křesťanství projevovala taková úcta k tomuto světcovi, jemuž byly zasvěcovány kostely (kostelík na Levém Hradeči, klášter sv. Klimenta u Osvětman, Hora sv. Klimenta v Rakousích, okres Místelbach).

Svatí věrozvěstové se na misijní cestu na Moravu důkladně připravili. Starší z bratrů, Konstantin, sestavil na podkladě písma řeckého zvláštní písmo slovanské (nestalo-li se tak již dříve), tak zvanou hlaholici, již bylo možno vystihnouti zvláštnosti slovanských jazyků. Naproti tomu pozdější slovanské písmo, kyrilice, byla dílem žáků Metodových a vznikla v Bulharsku. Humanistická historie mylně připisovala v 16. století vytvoření slovanského písma svatému Jeronymovi (340-420 po Kr.). Konstantin s Metodějem přeložili také část Nového Zákona do jazyka staroslověnského, to jest oroho jazyka, jakým se mluvilo v okolí Soluně. Přitom nutno uvážit, že Konstantin byl prostým knězem, Metod měl dokonce jen nižší svěcení — byl pravděpodobně jáhnem.

Takto vyzbrojeni přišli sv. Konstantin a Metod na Moravu (r. 863) a našli tu příznivou půdu. Podporování knížetem získali víře Kristově největší část národa, hlásající slovo Boží jazykem lidu srozumitelným. Dokonce neváhali ani sloužit bohoslužby jazykem staroslověnským.

Působení slovanských věrozvěstů překazilo plány německých biskupů, kteří pokládali krajiny slovanské za součásti svých diecésí a šíření víry Kristovy za vhodný prostředek k šíření německého panství. Slovanská liturgie a události v Cařihradě byly vhodnou příčinou, aby svatí věrozvěstové byli obžalováni v Římě z kacířství. V Cařihradě totiž vladař Bardas za neschopného císaře Michala III.

dosadil proti nepohodlnému patriarchovi Ignatiovi na patriarchův stolec učeného Fotia (učitele Konstantinova), jenž se dostal mimo jiné s papežskou kurií do sporu o církevní příslušenství Bulharska (není správná domněnka, že byl bulharský kníže Boris pokřtěn svatými věrozvěsty). Konečně Fotios prohlásil církev západní za kacířskou, poněvadž prý přijala pozdější přídavek, že Duch svatý vychází netoliko z Boha otce, nýbrž i z Boha syna (r. 863). Tím počal rozkol mezi církví východní a církví západní. Definitivně se rozloučily obě církve teprve r. 1054.

Konstantin a Metod uposlechli vyzvání a vydali se na cestu do Říma, tehdy velmi obtížnou. Cestou se stavili na Kocelově dvoře na hradě Blatně, kde měli další úspěchy a získali množství žáků. Roku 867 přišli do věčného města. Tehdejší papež Hadrián II. uznal jejich učení za pravověrné, schválil slovanský obřad a vysvětil Metoda i tři jejich žáky na kněze. Konstantin, který byl tělesně slab, vstoupil do kláštera sv. Klimenta v Římě a přijal mnišské jméno Kyrillos. Nedlouho potom r. 869 zemřel. Kurie papežská vystrojila apoštolovi velkolepý pohřeb. Metoděj se vrátil r. 870 do Pannonie; odtud však odešel znovu do Říma, kde byl vysvěcen za biskupa pannonského.

Zatím nastaly na Moravě velké převraty. R. 869 udál se nový vpád vojska východofranckého na Moravu a o rok později byl kníže Rostislav zrádně zajat svým synovcem Svatoplukem, úředním knížetem nitranským, a vydán králi Ludvíku Němcovi. V Bavořích byl oslepen a umučen. Než ani Svatopluk se nedomáhal za svoji zradu od Němců vděku; byl jat a konfinován v Bavořích, kdežto Morava byla svěřena k správě dvěma německým hrabatům, Vilému a Engelšalkovi. Moravský lid se vzbouřil proti cizovládě, zvoliv si náčelníkem kněze Slavomíra z rodu knížecího. Němcům se dařilo zle, a proto byl vyslán Svatopluk, aby Moravu uklidnil.

Svatopluk dobře poznal, že má býti jen nástrojem Němců a pomahačem k ujařmení vlastního lidu. Dorozuměl se proto se Slavomírem a připravil východofranckému vojsku strašlivou porážku. Dlouho se pokoušel ještě král Ludvík Němec otrástit postavením Svatoplukovým, ale mírem forchheimským r. 874 byl nucen uznati Svatopluka vládcem Moravy, když mu Svatopluk slíbil poslušnost. Za těchto bojů byl arcibiskup Metod jat od bavorských biskupů, vězněn, ba i osobně ztýrán. Teprve na zakročení papeže Jana VIII. byl z vězení propuštěn, než papež současně zakázal Metodějovi a jeho žákům sloužit bohoslužby jazykem slovanským.

Kníže Svatopluk neměl ušlechtilosti Rostislavovy; nedovedl ani ovládati svých vášní a jeho dvůr se stal svědkem pustých výjevů. S nástupci Ludvíka Němce se záhy zneprátelel a politických poměrů využíval k rozšíření své říše do takové míry, že si skutečně zasloužila názvu říše Velkomoravská. Při jedné výpravě Moravanů do Zadunají byl poražen a zabit kníže Kocel; jeho území, na jihu ohraničené patrně řekou Drávou, bylo připojeno k říši Svatopluko-

vě; český kníže **Bořivoj**, který přijal křesťanství (teprve pozdější tradice říká, že z rukou Metodějových), uznával jeho svrchovanost a Srbové polabští na řece Sále mu platili poplatek. Na severovýchodě zasahovala říše Svatoplukova do Povíslí a na východě se dotýkala hranic bulharských v místech, kde se těžila sůl, tedy někde na Zakarpatské Ukrajině. Velkomoravská říše spojila tedy všechny kmeny české a slovenské v jediný stát a byla tak předchůdcem státu československého; měla i týž úkol: býti stráží Slovanstva proti německé rozpínavosti.

Rádcem Svatoplukovým byl Němec **Wiching**, který svou úlisností a shovívavostí k pokleskům Svatoplukovým si získal na dvoře velkomoravském výjimečné postavení. Svého vlivu využíval k podlomení moci Metodějovy a jeho žáků. Nepochybně z jeho okolí vzešlo nové obvinění Metoda, který se stal ostatně na dvoře neoblíbeným pro odsuzování způsobu života Svatoplukova, z kacířství. Arcibiskup musil se znovu odebrat do Říma a tam se očistiti. Nová bulla papeže **Jana VIII.** (bullu *Industriae tuae*) byla do značné míry dílo kompromisu. Slovanští liturgie byla znovu povolena, leč evangelium mělo býti čteno nejprve latinsky, pak teprve staroslověnsky; knížeti Svatoplukovi a jeho družině bylo dovoleno slyšeti mši latinskou. Říše Svatoplukova byla vzata pod zvláštní ochranu papeže (r. 880). Mimo to se Wiching stal biskupem nitranským.

Tím se Svatopluk vytrhl zcela z poslušnosti říše východofrancké a opřel svoji politiku o kurii papežskou. Ve srážkách, které nastaly, dovedl uhájiti své nezávislé postavení a králi východofranckému Arnulfovi (887-99) působil velké nepřijemnosti podporou jeho domácích nepřátel.

Zatím utrpěla slovanská církev na Moravě těžkou ránu. Metoděj navštívil na pozvání císaře byzantského Cařihrad, ale nedlouho potom r. 885 zemřel. Ač se netěšil poslední dobou přízni dvora, přece jenom jeho osobnost byla dostatečnou zárukou trvání slovanské liturgie. Na sklonku jeho života bylo mu vytýkáno odpůrci fotiovské kacířství (pravověrnost Metodovu ve smyslu římském lze dokázati jen po jistou dobu).

Jeho nástupce **Gorazd**, jeden z pěti hlavních žáků Metodějových (Gorazd, Sáva, Angelar, Kliment a Naum), kteří byli spolu s Konstantinem a Metodem zařazeni mezi svaté církve pravoslavné a slují sedmipočteníci, neměl již váhy svého učitele. Papež Štěpán V. r. 885 slovanský obřad zakázal a slovanští kněží byli ze země vyhnáni, ba někteří z nich i prodáni do otroctví. Jiní odešli do Charvátska, někteří do Bulharska, kde slovanská liturgie znovu rozkvetla.

Tak ztroskotal prvý pokus přiřaditi český národ ke kultuře východní. Nezanikly však všechny stopy působení slovanských apoštolů, jimiž český národ byl získán církvi křesťanské. Dlouho ještě se udržovala slovanská liturgie vedle obřadu latinského, nejdéle v klášteře sázavském; pokračování našla za Karla I. v klášteře

Na Slovanech. Někteří starší dějepisci ruští pokládali, arcibiskup mylně, hnutí husitské za projev ukrytého křesťanství východního. Při tisíciletém jubileu příchodu sv. věrozvěstů na Moravu mocně ožily ideje cyrilometodějské.

Politická situace v střední Evropě nedlouho po smrti Metodově se změnila podstatně v neprospěch Svatoplukův, takže Svatopluk na sjezdu na Omuntesperce (někde v Rakousích) uznal znovu svrchovanost Arnulfovu a vzdal se politiky opřené o kurii papežskou, když Arnulf uznal svrchovanost Svatoplukovu nad Čechami (r. 890). Nepochybně působilo tu nebezpečí divokých hord maďarských, které si Arnulf povolal na pomoc proti Moravanům.

Divoký kmen Maďarů, náležející k čeledi ugrofinské, usadil se původně na dolním Dunaji; než když utrpěl tam porážku od Bulharů, odešel do středního Podunají, zaujav tak sídla kdysi Hunů a Avarů. Jejich hordy na hbitých stepních konicích objevovaly se brzy tu, brzy onde. Požáry, mrtvoly pobitých a surově umučených značily cesty tohoto asijského nekulturního národa, který vsunul svá sídla mezi Slovany severní a jižní a stal se trvalou překážkou rozvinutí slovanské moci v střední Evropě. Již roku 892 plenili Moravu vedle Němců i Maďari. Svatopluk statečně odolával nájedníkům, zemřel však k nenahraditelné škodě r. 894. Marně napomínal syny své k svornosti. Smrti Svatoplukovy využila bohužel i knížata česká a poddala se r. 895 králi Arnulfovi.

Syn a nástupce Svatoplukův kníže **Mojmír** usiloval všemožně o zdárnou obranu země, obnovil i moravské arcibiskupství; jistě byl hoden lepšího osudu. Bohužel musil zápasiti nejen s Němci a s Maďary, ale i se zradou ve vlastním táboře, když se pozdvihl proti němu bratr, údělný kníže nitranský Svatopluk. Zahynul patrně v těchto bojích a zanikla i říše Velkomoravská. Kdy se tak stalo, nelze přesně určit. V celním řádu raffelstattenském z r. 904 mluví se ještě o kupcích, kteří přicházejí z Moravy, než roku 906 maďarský vpád do Saska dál se již přes Moravu. Morava ztratila tak své vůdčí postavení, které přešlo na Čechy.

V tu dobu nadešly také jiné proměny politické ve střední Evropě. Ludvíkem Dítětem vymřeli r. 911 Karlovci v říši východofrancké. Ta byla naposledy jen volným svazem čtyř kmenů: Bavorů, Švábů, Franků a Sasů (Sasové sídlili při dolním toku Vesery a Labe; kraj severně od Čech dostal název Sasko teprve v době daleko pozdější). Mezi těmito kmeny nebylo jednoty a přátelství, zejména mezi Sasy a Franky byla trvalá nenávisť. Jednotného národa německého tehdy nebylo. Krokem k jeho vytvoření bylo zvolení vévody saského **Jindřicha Ptáčníka** králem německým (r. 919). Ten však se staral jen o své vévodství, kdežto ostatní části Německa byly po porážce Bavorů u Bratislavy (r. 906) vydány na pospas hordám maďarským, které se staly metlou i pro západní a jižní Evropu (tak na př. se objevily až u Bordeaux, v Itálii pronikly téměř až k Neapoli).

4. Vznik a utvrzení Českého státu v X. a XI. století.

Geopolitická poloha Čech. První Přemyslovci. Kníže svatý Václav. Památky svatováclavské. Boleslav I. Třetí říše západoslovanská. Boleslav II. Založení pražského biskupství. Svatý Vojtěch. Vyhubení Slavníkovců. Boleslav III. Západoslovanská říše Boleslava Chrabrého. Kníže Oldřich. Břetislav I. Svytlíhněv. Vratislav II. Zmatky o trůn. Soběslav I.

Vůdčí úlohu po zničení říše Velkomoravské přejaly Čechy. Jako národ v boji téměř zničený ustupuje vždy do hor, aby tam sbíral nové síly, tak i tentokrát český národ přenáší své politické středisko do polohy odpovídající situaci, třebaže prořídle zbytky obyvatelstva zůstaly — ovšem pod cizím panstvím — na území Velké Moravy. Čechy byly k této úloze zvláště příhodné jako větší zeměpisný celek, ohraničený nepřístupnými horami a v té době i pohraničními hvozdy. Zde mohlo vzniknouti středisko nového státu, který postupně obnovil říši Velkomoravskou. Čechy nebyly ovšem v době zániku říše Velkomoravské politickou jednotkou, byloť tu zajisté nemálo kmenových knížetství. Než z těchto vynikají na sklonku 9. století dvě krystalizační území: knížetství české (pražské) na západě a zlické na východě.

Rok 895 je rozhodný pro vystřídání prvenství moravského českým. Pokud vládl v knížetství českém kníže Bořivoj z rodu Přemyslovců, který odvozoval původ od stadického zemana Přemysla a kněžny Libuše, byl zachován dobrý a kladný poměr ke knížeti velkomoravskému se všemi důsledky, to jest, s přijetím křesťanství a s nepřátelstvím k Němcům. Bořivoj dal se totiž pokřtiti s chotí Ludmilou, dcerou posledního knížete pšovského Slavibora, a založil na Levém Hradci, jednom ze svých sídel, kostelík zasvěcený svatému Klimentu. Než syn jeho Svytlíhněv a kníže Vítislav, pravděpodobně kníže zlický, vytrhli se v okamžiku největšího národního nebezpečí r. 895 z poslušnosti knížete velkomoravského a poddali se králi východofranckému Arnulfovi. Jejich krok byl osudný. Oslabil sílu odporu Velkomoravské říše, přivedl Čechy do područí říše východofrancké a znamenal i zřeknutí se sounáležitosti s kulturou východní.

Svytlíhněv byl oddán křesťanství, založil na Budči kostelík sv. Petra a na pražském hradě kostel P. Marie. Jeho bratr a nástupce Vratislav, který zanechal z manželky Drahomíry, pocházející z kmenů lutických Stodoranů, tři syny a čtyři dcery, vystavěl na hradě pražském kostel sv. Jiří. Snad Vratislav vládl již i ve Slezsku a dal jméno hlavnímu hradu země.

Bohatší zprávy znají dějiny o době vlády synů Vratislavových, Václava, který se stal velkým knížetem, a Boleslava, jenž přijal v úděl území pšovské (třetí syn Svytlíhněvův zatím zemřel). Knížeti Václavovi se dostalo v mládí pečlivého vychování, jednak od báby Ludmily, která měla své vdovské sídlo na Tetíně a seznámila vnuka

s obřady staroslověnskými, jednak od latinských kněží ve škole na Budči. Poručnickou vládu za nedospělého Václava vedla matka Drahomíra. Ta žárlila na oblibu své tchyně Ludmily a vyslala dva zemané, Tuňu a Homoně, s četnou družinou, aby Ludmilu zavraždili. Vrahové vnikli do komnaty kněžniny a uskrtili ji jejím vlastním závojem. Byli pak odměněni majetkem kněžniny. Tělo kněžnino bylo převezeno na pražský hrad a pohřbeno tam v kostele sv. Jiří. Později byla kněžna Ludmila prohlášena církví za svätici.

Kníže Václav vystupuje jako nadšený stoupenec učení Kristova. Sám vykupoval otroky a dal je vyučovati křesťanství, propouštěl vězně, postil se, přísluhoval kněžím při bohoslužbách, konal pobožnosti a podporoval chudé; odstranil i trest smrti. Přitom vynikal i osobní silou a statečností a neváhal podstoupiti zápas tam, kde šlo o práva knížecí. Tak když Radslav, kníže zlický, chtěl se vymaniti ze svrchovanosti knížete českého, táhl polem proti němu. Legenda vypráví, že Václav nabídl Radslavovi rozhodnouti spor soubojem (dějištěm byla Žitomír, nynější Stolměř). Když prý se Radslav chystal udeřiti na Václava, spatřil nad Václavem vznášeti se anděla, který hrozil útočníkovi. Proto se pokoril před Václavem a uznal jeho svrchovanost. Do těchto domácích bojů (922) zasahoval, pravděpodobně ve prospěch Václavův, německý král Jindřich a vévoda bavorský Arnulf.

Mnozí Čechové měli Václavovi za zlé jeho poměr k Němcům. Německému králi Jindřichu Ptáčnickovi se zavázal k poplatku a uznal jeho vrchní panství. Král svěřil dozor nad českým knížetem vévodovi bavorskému; odtud také byly v tomto období v Čechách silné kulturní vlivy bavorské, zejména úcta k patronu Bavor sv. Emmeramovi. Tak na př. sám Václav vystavěl na hradě kostel sv. Emmerama, který teprve později byl zasvěcen saskému patronovi sv. Vítu (kníže Václav dostal od krále Jindřicha jako relikvii ruku sv. Víta, která byla uložena v kostele). Tyto politické poměry a snad v zákulisí i boj staroslovanské liturgie s latinskou způsobily Václavův pád.

V čelo nespokojenců se postavil Václavův bratr Boleslav. Boleslav si vystavěl v svém údělu hrad a nazval jej svým jménem (Stará Boleslav), na hradě pak založil kostel sv. Kosmy a Damiana. K slavnosti posvěcení chrámu a ke křtu druhorozeného svého syna na den 27. září 929 pozval i Václava, když byl předtím smluvil s několika lechy jeho zavraždění. V den hodů se neodvažovali vrahové vrhnouti se na knížete. Teprve příštího dne, když kníže šel do kostela, přistoupil k němu Boleslav a tázal se ho, jak se mu líbilo hodování. Václav odpověděl a tu Boleslav se slovy: „Dnes tebe budu lépe častovati“ vrhl se s mečem na bratra. Václav byl však silnější, vytrhl bratrovi meč a povalil útočníka k zemi. Na pokřik Boleslavův přiběhli lechové Časta, Hněvsa a Tyr a probodli mečem Václava, který se snažil zachrániti útekem do chrámu. Tělo zavražděného knížete bylo odvezeno do Prahy a pohřbeno v kostele sv. Víta.

Úcta k svatému Václavu, který byl prohlášen patronem země české, záhy se šířila v národě, jak dosvědčuje i píseň Svatováclavská (vznikla v posledním čtvrtstoletí 13. věku), která byla modlitbou Čechů v dobách nejhorších. Korunovační klenoty byly zasvěceny sv. Václavu, který se těšil oblíbě také Karla I., Otce vlasti. Mnohá svatováclavská památka však naproti tomu má cenu pochybnu. Tak na př. domnělá lebka sv. Václava v kostele sv. Víta je stěží totožná s lebkou knížete. Kopí sv. Václava, které bylo v 12. století nošeno jako národní palladium před českými knížaty, je ve skutečnosti kopí, které český kníže Vratislav vyrval vlastnoručně v bitvě u Flarchheimu německému vzdorokráli Rudolfovi.

Nedlouho po Václavově smrti vznikaly legendy o knížecím světci; jedna z prvních byla sepsána v jazyce staroslověnském. Jiná vznikla půl století po smrti knížete v Itálii; sepsal ji na příkaz římského císaře Otty II. mantuanský biskup Gumpold. Pro nás však je nejcennější legenda o životě a smrti sv. Ludmily a sv. Václava, kterou napsal v latinském jazyce mladší syn knížete Boleslava Strachkvas, zvaný Kristian, mnich kláštera rezenského sv. Emmerama. Je to totiž první historické vyprávění psané Čechem (část českých historiků tvrdí, že tak zvaná legenda Kristianova je padělek z 12. století, ale jejich důvody nejsou dosti přesvědčivé).

Zavraždění knížete Václava bylo pro německou východní politiku velmi těžkou ranou. Král Jindřich Ptáčník, který se nestaral o poměry v jiných vévodstvích německých a sledoval jen prospěch vévodství svého, rozšířil panství své do krajín severně od Čech, kde založil na Labi hrad Mišeň. Tak Čechy byly na severu poznenáhla obmykány německým panstvím, zatím co Bavoři rozšiřovali na jihu Východní marku již i na severní břeh Dunaje na újmu tamních českých kmenů. Boleslavův čin nemohl zůstat nepomstěn. Byl zřejmou vzpourou proti německému králi a mohl mítí vzápětí napodobení jinými slovanskými kmeny. Vznikla dlouholetá válka a teprve po 14 letech se poddal Boleslav I. německému králi Otovi a obnovil starý poplatek (950). Krále Otu podporoval i za posledního velkého nájezdu Maďarů do Švábska, kde se postavil král nájezdníkům na odpor. Neméně než 1000 českých bojovníků bylo v Otově vojsku; ti byli určeni k ochraně zavazadel a utrpěli veliké ztráty, když se loupeživí Maďaři vrhli na kořist. Bitva u Augsburgu skončila strašlivou porážkou Maďarů, kteří byli nuceni zanechatí loupeživého života a přijmoutí křesťanství. Boleslav sám očekával přehající Maďary, způsobil jim další porážku a odňal Moravu. Tak na východ rozšířil své panství na Bílé Charvátsko a Krakovsko. Tak vznikla třetí mocná říše západoslovanská.

Boleslavova říše byla navštěvována arabskými obchodníky. Jeden z nich, Ibrahim ibn Jakub, žid z poloostrova Pyrenejského, zanechal zprávu o tehdejších poměrech v českém státě. Boleslava považoval za nejmocnějšího mezi slovanskými knížaty a přední

česká města, Prahu a Krakov; který tehdy náležel k panství Boleslavovu, za největší v těchto krajinách. V Čechách rozeznával knížetství dvě: Fragu (knížetství pražské) a Bujmu (knížetství Slavníkovců). Boleslav I. dal raziti také první české peníze, jestliže ovšem neučinil tak již dříve kníže Václav. Tyto peníze byly arcit jen tenké stříbrné plíšky, ražené po jedné straně, tak zvané brakteáty.

Boleslav I. (929-967) zanechal syna Boleslava, mladšího syna Strachkvasa, potomního to třetího biskupa pražského, a dcery Mladu a Doubravku. Doubravka se provdala za polského knížete Měčislava (Měška) s podmínkou, že se stane křesťanem. S Doubravkou odešli do Polska čeští kněží, aby tam šířili křesťanství. Polské křesťanství je tedy českého původu a církevní polské názvosloví doposud nese četné stopy původního českého názvosloví.

Byl-li Boleslav I. nazýván pro bratrovraždu Ukruťným, dostalo se jeho synu Boleslavovi II. (967-999) příjímí Pobožný pro založení biskupství pražského a tří klášterů. Čechy náležely tehdy k bavorské diecési rezenské. Úsilím každého knížete bylo dosáhnouti zřízení samostatného biskupství, neboť tím byla posílena i politická moc knížete. Rezenští biskupové však se nechtěli zřici své moci a bohatých příjmů. Teprve když se rezenským biskupem stal svatý Wolfgang, jenž zájmy křesťanství stavěl nad zájmy vlastní, byla příhodná doba k založení biskupství pražského, což se také stalo r. 973. V novější době se však ozývají hlasy, že biskupství bylo založeno již za Boleslava I. Pozoruhodným svědectvím pro tehdejší rozšíření slovanské liturgie v Čechách je, že papež svolil k založení biskupství s podmínkou, že toto biskupství nebude sekty ruské nebo bulharské (tedy slovanské). Prvým pražským biskupem se stal saský kněz Dětmar, který dobře ovládal jazyk Slovanů. Hranice pražského biskupství jsou popsány v tak zvané zakládací listině pražského biskupství Jindřicha IV. z r. 1086, která je i dokladem toho, jak velká byla říše českých Boleslavů.

Dále založil Boleslav II. ženský klášter sv. Jiří na hradě pražském, kde se stala první abatyší jeho sestra Mlada. Vedle toho byly založeny za vlády Boleslavovy mužské kláštery v Břevnově u Prahy (993) a na Ostrově u Davle (999). Všechny tyto kláštery byly řehole benediktinské, založené sv. Benediktem z Nursie v prvé polovině 6. století. Mniši byli podrobeni pravidlům, která vyžadovala poslušnost, chudobu, zachovávání celibátu a práci. V čele každého kláštera stál opat. Vedle bohoslužeb a pobožností věnovali se mniši práci tělesné i duševní. V klášterích vznikaly kroniky a legendy, byly přepisovány knihy a vyučována i mládež.

V této době se udála další proměna v Německu; syn a nástupce Jindřicha I. Ota I. (936-973) odstranil moc kmenových vévodů a zorganizoval německou říši. Výpravou do Itálie r. 951 se zmocnil království lombardského a na druhé výpravě r. 962 byl prohlášen císařem římským. Z tohoto titulu se pokládal Ota I. a jeho nástupci za dědice světovládné říše římské a činil si právo na

svrchovanost nad ostatními západokřesťanskými panovníky. Tato myšlenka byla vlastní středověkému myšlení, které se dožadovalo vytvoření jediného světového státu římského, jednotné církve křesťanské a jednotného jazyka vzdělanců — jazyka latinského (středověký universalismus). Proti uznávání císaře římského za nejvyššího světského pána v křesťanstvu nebylo z počátku odporu. Je nutno zdůraznit, že šlo zde o císaře římského, nikoliv německého (císařství německé před r. 1871 vůbec nebylo), jak se píše v německých knihách. Císařství římské bylo rázu mezinárodního, vždyť nositelem koruny císařské byl někdy i Čech a Španěl. Protiváhou císaře byla osoba papežova jakožto duchovní hlavy křesťanstva. Pokud byli na trůně císařském panovníci silní, spokojovali se papežové s podřízeným postavením. Zcela jinak tomu však bylo, když reformami clunýjskými zesílilo sebevědomí kléru a papežové cítili se vysoce povznesenými nad moc císařskou.

Poměr Boleslavův k císaři nebyl vždy přátelský, zejména když Boleslav podporoval proti císaři Otovi II. (973-993) Jindřicha Svárliového, vévodu bavorského. Císař přitáhl tehdy do Čech, ale byl u Plzně Boleslavem poražen (r. 976). V pozdějších bojích se zmocnil Boleslav dokonce hradu Mišně.

Daleko důležitější bylo sjednocení země české. Vévodové zličití z rodu Slavníkova ovládali, ovšem pod svrchovaností knížete pražského, dvě pětiny Čech. Jejich sídlem byla sice Libice „bílá“ při soutoku Cidlina a Labe, náležely jim však i hraniční hrady Kladsko a Chýnov. Kníže Slavník zemřel r. 981 a zanechal sedm synů: Soběbora, Spytimíra, Pobraslava, Poreje, Časlava, Vojtěcha a Radima. Z nich poslední dva se věnovali stavu duchovnímu. Rod Slavníkův byl velmi vážený a byl příbuzný s římskými císaři z rodu saského.

Ze synů Slavníkových Vojtěch byl vychován na škole v Magdeburce, kde si získal svým nadáním a nábožností přízeň tamního arcibiskupa Adalberta, který mu při svěcení na kněžství propůjčil i své jméno. Po smrti Dětmarově (982) se stal Vojtěch biskupem pražským. Než vlast byla malá pro velké plány nadšeného snílka. Odešel nejprve do Uher v průvodu svého učitele Radly a pokřtil v Ostrihomě syna maďarského chagana Geysy, pozdějšího prvního uherského krále svatého Štěpána. Radla se stal později, přijav klášterní jméno Anastasius, prvním opatem kláštera břevnovského, pak biskupem kaločským a nakonec arcibiskupem ostříhomským (Uhři jej nazývali Astrik). Tak se šířilo křesťanství z Čech podobně jako do Polska i do Uher a čeští misionáři vedle bavorských měli hlavní účast na pokřesťení Maďarů.

Vojtěch se vrátil do Prahy, ale nenalezl tam porozumění pro své plány. Obyvatelstvo země si neodvyklo pohanským zvykům, které se Vojtěch horlivě snažil vymýtiti; jeho snaha narážela na nepřekonatelné potíže, zejména úsilí o zrušení otroctví se přičilo zájmům velmožů, snad i knížete. Rozmrzen odešel do Itálie a

vstoupil nejprve do kláštera Monte Cassino, nejstaršího to kláštera benediktinů, později pak v Římě do kláštera aventinského. V Římě se setkal se svým bratrancem římským císařem Otou III. (983 až 1002), který své světovládné plány podivuhodně spojoval s náboženským nadšením a s askesí. Vojtěch se stal i jeho zpovědníkem. V Římě se seznámil pražský biskup i s tehdejšími novými duchovním proudem, hnutím clunýjským (nazváno podle burgundského kláštera Cluny), které se snažilo vymýtiti zlořádu v církvi.

Český národ těžce nesl nepřítomnost svého biskupa v zemi a zvláštní poselstvo knížete vyžádalo si návrat biskupův. Vojtěch svolil, vymínil si však, že národ upustí od svých zlovyků a bude žít životem křesťanským. Do Čech vzal s sebou z kláštera aventinského i 12 mnichů a usadil je v nově založeném klášteře břevnovském. Slib lidu, že bude svého biskupa poslušně, dodržen však nebyl. Žena kteréhosi příslušníka mocného rodu Vršovců zhřešila a podle starého českého práva propadla hrdlem. Žena se utekla k biskupu Vojtěchovi činit pokání, než Vršovci vnikli do kostela sv. Jiří, vyvlekli ženu od oltáře a zabili ji na posvátném místě. Vojtěch odešel proto po druhé do Říma a svou vlast již nespátřil.

Mocní Vršovci popouzeli pražského knížete proti Slavníkovcům, zejména když Slavníkovec Soběbor vyhledával přátelství polského krále Boleslava Chrabrého a stěžoval si císaři Otovi III. na bezpráví, které Slavníkovci trpěli od knížete. Syn Boleslava II., Boleslav Ryšavý, porušil příměří, udeřil na hrad Libici a dobyl ho. Slavníkovci utekli se do chrámu a opustili posvěcené místo teprve, když jim bylo slíbeno, že budou zachováni při životě. Sotva však vyšli z chrámu, byli i s dětmi a se ženami povražděni. Hrad Libice byl pak dán Vršovcům (v září 996). Tímto násilným činem bylo teprve dokonáno sjednocení země. Ze Slavníkovců se zachránil kromě Vojtěcha a Radima jedině Slavibor, který prchl do Polska.

Na zprávu o tom nepokračoval Vojtěch v návratu do vlasti, nýbrž touže po mučednické koruně odešel kázat víru Kristovu do pohanských Prus. Tam vstoupil na posvátné pole Romové; byl proto pohanským knězem proklán kopím a jeho hlava štata (997). Polský král Boleslav Chrabrý vykoupil za velkou cenu tělo mučednickovo a pohřbil je v Hnězdně, kde zřídil arcibiskupství. Prvním arcibiskupem hnězdenským se stal bratr Vojtěchův Radim, zvaný latinsky Gaudentius.

Sv. Vojtěch nenalezl ve své vlasti pochopení; spíše v cizině byl oceňován jeho význam. V Sasku a v Itálii vznikly legendy o sv. Vojtěchu, v Hnězdně a v Ostrihomě byly katedrály zasvěceny tomuto českému světcí — prvnímu Čechu jména skutečně evropského. Císař Ota III. zůstal až do své smrti nadšeným obdivovatelem Vojtěchovým a navštívil jeho hrob v Hnězdně.

Smrtí Boleslava II. r. 999 bylo rozhodnuto také o osudu třetího velkého západoslovanského státu, neboť dědic trůnu a syn Boleslav Ryšavý neměl dobrých vlastností svého otce. Byl lstivý, věrolomný,

nesrášlivý a ukrutný, přitom i osobně zbabělý. Polský král Boleslav Chrabrý odňal tomuto knížeti všechny vedlejší země, takže Boleslavovo panství zůstalo omezeno na samy Čechy. Ani vlastní krvi nedůvěřoval. Svého bratra Jaromíra dal zmrzačiti, druhého bratra Oldřicha se pokusil udusiti v horké lázni. Lid, vedený Vršovci, vzbouřil se proti násilnickému knížeti, který našel útulek v Němcích, a uznal (r. 1002) za knížete Vladivoje, nepochybně bratra Boleslava Chrabrého. Než po brzké Vladivojově smrti se vrátil za pomoci Boleslava Chrabrého Boleslav Ryšavý na trůn knížecí, hoře pomstou proti Vršovcům. Pozval muže toho rodu na knížecí hrad k hodokvasu; když však byli účastníci hostiny zpiti, kázal své čeledi pobiti přítomné do posledního muže, sám pak vlastní rukou zabil svého zetě z rodu Vršovců. Čechové si stěžovali u polského krále Boleslava, který nehodného knížete (německý kronikář Dětmar Merseburský nazval jej případně „jedovatým baziliškem“) přivedl do země. Boleslav Chrabrý pozval svého příbuzného na jakýsi hrad, dal jej oslepit a uvězniti. Po třicet let žil ještě oslepený kníže ve svém vězení.

Boleslav Chrabrý, po matce Přemyslovec, ujal se pak sám vlády v Čechách a Prahu učinil středem ohromné západoslovanské říše, která se rozkládala od moře Baltského k Dunaji a od Šumavy k Dněpru. Plány Boleslavovy byly zajisté dalekosáhlé; neběželo o nic jiného než o vytvoření trvalého státu západoslovanského a tím také o utvoření jednotného západoslovanského národa; vždyť ani jazykové rozdíly, ani státní uvědomění nebyly v této době mezi slovanskými kmeny ještě tak velké, aby bránily jejich splynutí. Ani panovník nebyl Čechům cizincem; bylť po matce Čechem. Snad mohlo působiti tu i vědomí společného původu, jak ukazovala obdoba historických pověstí českých a polských (Přemyslovi odpovídá polský Piast, Libuši Vanda, Krokovi Krak, založení Prahy založení Krakova). Než polská posádka v Praze se chovala pyšně a svévolně a popuzovala tím lid proti Boleslavovi Chrabrému. Lid toužebně čekal návrat českých knížat z rodu Přemyslova, Jaromíra a Oldřicha, kteří našli útočiště na dvoře císaře Jindřicha II. Knížata vtrhla s německým vojskem k Praze.

Kníže Oldřich se zmocnil pevného hradu Dřevíče u Citolib a odtud vyjednával se svými přívrženci v Praze. Kníže se snažil dobýti pražského mostu, kde padl, bojuje na straně polské, Slavíkovec Slavibor. Také na Vyšehradě vzplanula vzpoura a vojsko polské i s Boleslavem Chrabrým odešlo ve zmatku z Prahy. Císař povýšil pak Jaromíra na stolec knížecí (1004). Než Jaromír byl panovník slabý, zcela na Němcích závislý; nezískal si přízně národa, zejména mocní Vršovci zůstali mu nepřátelští. Tak snadno se zmocnil vlády Jaromírův bratr kníže Oldřich, který předtím měl údělem Zatecko. Jaromír prchl k císaři, ale ten jej dal uvězniti v Utrechtě. Později se pokusil Jaromír ještě jednou o trůn, byl však Oldřichem jat, oslepen a uvězněn na hradě Lysé.

Byl-li Jaromír povahy spíše pasivní, byl kníže Oldřich násilník. Známé je vyprávění kronikáře, jenž vkládá do úst Oldřichových vlastenecká slova, když dal přednost prosté české selce před německou princeznou. Ve skutečnosti unesl kníže Oldřich zemanu Křesinovi, třebaže byl sám ženat, jeho manželku Boženu.

Za vlády knížete Oldřicha žil a poustevničil v sázavských lesích zbožný muž, jménem Prokop, pocházející podle legendy z vesnice Chotouně na Českobrodsku. Jednou pronásledoval v tomto kraji kníže Oldřich laň, která našla útulek u poustevníka. Knížeti se poustevník zalíbil tak, že jej zvolil svým zpovědníkem. Na místě setkání založil klášter sv. Jana Křtitele a do kláštera uvedl mnichy obřadu slovanského. Svátý Prokop se tu stal prvním opatem. Klášter zůstal delší dobu střediskem slovanské liturgie a zároveň i místem, kde byly pěstovány vědy a umění. Zde vzniklo tak zvané Remešské evangelium, psané písmem kyrilským i hlaholským. Tato kniha měla velmi pestré osudy. Král Karel I. daroval rukopis klášteru Na Slovanech; za husitských bouří se dostala kniha do Cařihradu, kde ji získal kardinál Karel Lotrinský. Ten daroval rukopis katedrále remešské a francouzští králové skládali nad tímto evangeliem korunovační přísahu. Teprve car Petr Veliký při své návštěvě Remeše r. 1717 poznal jazyk rukopisu.

V pozdější době mnich sázavský neznámého jména sepsal kroniku českou z let 1126-62. Z umělců, kteří působili v sázavském klášteře, vynikl poslední slovanský opat Božetěch, výborný sochař a malíř, ale muž velmi pyšný. Při velké církevní slavnosti posadil králi Vratislavovi na hlavu korunu, ačkoli to právo náleželo pouze pražskému biskupovi. Za trest bylo mu uloženo, aby zhotovil ze dřeva kříž se sochou Kristovou a sám jej pěšky donesl do Říma.

Za Oldřichovy vlády zmocnil se Břetislav, syn Boženin, levoboček knížete, mezi r. 1017-29 bojem proti Polákům a Uhrům Moravy a spravoval ji nezávisle na svém otci. Nebyla to ovšem Morava v původním svém rozsahu; na východě dosahovalo sice panství Břetislavovo až po řeku Váh a po Malé Karpaty, ale na jihu se zmocnili krajů při Dunaji Němci, kteří poznenáhlu posunovali své panství nad tamními českými kmeny k řece Dyji. Kníže Břetislav upevnil svoji vládu nad Moravou zakládáním hradů, mezi nimiž vedle starších hradů Brna, Olomouce a Znojma vynikly nově založené Břeclav (Břetislav) a Sptyihněv, nazvaný po nejstarším synovi knížete. Později, r. 1048, založil Břetislav klášter v Rajhradě, který byl filiálním kláštera břevnovského.

Nedlouho po dobytí Moravy meškal Břetislav v Německu na dvoře císařském. Na zpáteční cestě poznal příbuznou císařovu krásnou kněžnu Jitku, kterou si zamiloval. Poněvadž žádost o ruku Jitčinu při nemanželském původu Břetislavově stěží by byla vyslyšena, rozhodl se užiti násilí. Vloudil se tajně se svou družinou do kláštera svinibrodského a uchvátil Jitku, zajisté nikoli bez jejího souhlasu, když vycházela z kostelních dveří. Překvapení

strážcové se snažili řetězem zameziti kněžici cestu, ale ten přefal řetěz svým mečem. Někteří členové Břetislavovy družiny se však opozdili a byli strážci pobiti.

Poslední léta vlády Oldřichovy (1012-34) byla velmi bouřlivá. Císař Konrád pozval Oldřicha k sobě, lstivě jej zajal a věznil po celý rok v Řezně; propustil jej teprve, když slíbil, že učiní bratra svého Jaromíra spoluvládcem. Oldřich však slovu svému nedostál, Jaromíra zbavil spoluvlády a dokonce i svého syna Břetislava vypudil z Moravy.

Po Oldřichově smrti prohlásil slepý Jaromír Břetislava (1034-55) velkým knížetem. Byl to jeden z nejschopnějších vládců z rodu Přemyslova. Především vynikl statečností a smětostí, takže kronikář Kosmas jej nazval novým Achillem. Usiloval o to, aby pražské biskupství bylo povýšeno na arcibiskupství a přestala tak církevní závislost na arcibiskupu mohučském; než velké plenění kostelů při polském tažení vzbudilo nelibost papežovu a přání Břetislavovu vyhověno nebylo.

Polsko bylo totiž po smrti krále Boleslava Chrabrého (1025) ve stálých zmatcích, jichž kníže Břetislav použil k válečné výpravě (1039). Zmocnil se hlavních hradů polských Vratislavi, Krakova i Hnězda. Posádka slezského hradu Gedcze se vzdala Čechům dobrovolně, byla pak přesídlena do Čech a usazena na Berounsku. V Hnězdně stanulo vojsko české nad hrobem svatého Vojtěcha. Kníže Břetislav a biskup pražský Šebř (Severus) využili tehdy nábožného vzrušení vojska a zavázali je přísahou, že zanechá provždy pohanských zvyklostí a bude poslušno jedině zákona Kristova. Pak byly z hnězdenského chrámu vyzdvíženy ostatky svatého Vojtěcha (a zároveň i ostatky Vojtěchova bratra Radima) a v slavnostním průvodu přeneseny do Prahy a tam uloženy v kapli kostela svatovítského. Poláci tvrdí, že byly tehdy ukázány českému vojsku nepravé ostatky sv. Vojtěcha a pravé, které se podnes ukazují v Hnězdně, byly zatajeny. Těžko dnes ovšem rozhodnouti, které z obojích jsou pravé.

Válečnou kořistí Čechů byla velká část Slezska, kterou teprve r. 1054 Břetislav vrátil za roční plat 30 hřiven zlata a 500 hřiven stříbra; trvale zůstalo při českém knížectví toliko Kladsko. Za polské výpravy bylo poškozeno mnoho kostelů a papež uložil Břetislavovi za pokání založiti klášter. Břetislav se zhostil uloženého úkolu založením kolegiátní kapituly ve Staré Boleslavi.

Polské tažení zesílilo neobyčejně moc českého státu. To bylo nepřijemné císaři a proto žádal, aby se Břetislav svých výbojů vzdal. Když se tak nestalo, táhlo r. 1039 dvojí, dobře vyzbrojené německé vojsko k českým hranicím; jedno směřovalo na Domažlicko, druhé přes Krušné Hory. Břetislav sám se postavil na odpor vojsku postupujícímu z Bavor a připravil mu v kraji u Nové Kdyně velkou porážku. Také německé vojsko postupující na severu Čech nemělo úspěchu. Císař si umínil porážku pomstít a příštího roku

vypravil znovu dvojí vojsko proti Čechům. Čeho Němci nezmohli dříve bojem, toho nyní získali zradou. Německý poustevník Vintř, který několik desítek let na Šumavě poustevničil, převedl vojsko přes šumavské hvozdy stezkami jemu známými a na severu župan bilinský Prkoš, který velel Moravanům a pomocným sborům uherským, bránil se jen na oko. Obojí německé vojsko překročilo hranice a spojilo se před Prahou. Kníže Břetislav podlehl naléhání biskupa Šebře a kněžny Jitky a poddal se, vzdav se většiny výbojů v Polsku a zavázav se k starému poplatku. Prkošova zrada byla podle zásluhy potrestána; županovi byly osekány ruce a nohy a tělo jeho vhozeno do řeky Bělina.

Nedlouho před smrtí kníže projevil přání, chtěje zabrániti sporům o trůn knížecí, aby na Přemyslův stolec zasedl vždy nejstarší z rodu, kdežto mladším členům rodu měly býti vykázány údíly pod vrchní vládou velkého knížete. Břetislav zemřel r. 1055 v Chrudimi, když jel na Moravu.

Velkým knížetem se stal nejstarší ze synů Břetislavových Spytihněv (1055-61); z ostatních synů se věnoval Jaromír stavu duchovnímu, Vratislav dostal údělem Olomoucko, Kunrát Znojensko a Ota Brněnsko. Kronikář Kosmas popsal nám Spytihněva jako člověka vynikající krásy: byl velmi krásné postavy, černovlasý, s dlouhou bradou, tváře veselé, lící nad sním bělejších a uprostřed pozardělých a počínal si moudře, uměje se chovati vhod i přisně i laskavě; slovem byl muž cele hodný a spanilý. Vynikal spravedlností a i nejchudší se dovolal na dvoře svého práva.

Stará česká kronika velebí Spytihněva jako nepřitele Němců; dal prý hned po svém nastoupení vypovědět do tří dnů všechny Němce z Čech, nešetře ani vlastní matky. Skutečnost byla však poněkud jiná: vypovězení týkalo se toliko několika osob, především abatyše svatojirské, kde rozhodly důvody osobní. Když totiž Spytihněv jako kněz řídil opevňovací práce na hradě pražském, dal podkopati i pec kláštera svatojirského a velmi se smál, když se pec kutálela do Jeleního příkopu. Rozezlená abatyše vyprávěla, jak kněz zvítězil v boji nad klášterní pecí, což vzbudilo obecný posměch. To byl pravý důvod, proč byla abatyše vypovězena. U Spytihněvovy matky Jitky rozhodly asi důvody politické, neboť ta stranila ostatním synům a utekla na Moravu. Spytihněv vytáhl na Moravu s vojskem a zbavil bratry údělů.

Spytihněv byl odpůrce slovanské liturgie a vypudil z kláštera sázavského mnichy obřadu slovanského, nahradiv je mnichy latinskými. I zde rozhodovaly důvody politické, neboť mniši stranili Jitce a Vratislavovi. Na hradě pražském počal v nově stavěti kostel svatého Víta a v Litoměřicích založil kolegiátní kapitolu. Kníže byl též žádostiv koruny královské, jakou se pyšnili panovníci uherský a polský, než papež, k němuž se Spytihněv obrátil, povolil mu toliko nositi biskupskou mitru jako odznak vysokého důstojenství. Patrně byla tu na závadu závislost Spytihněvova na císaři.

Co se nepodařilo knížeti Svytihněvovi, to získal jeho bratr a nástupce Vratislav, panovník moudrý a statečný, který však nebyl bez chyb. Především se příliš řídil osobními sympatiemi a nedovedl odpouštět. Tak na př. Beneda Tasovec, na nějž kníže zanevřel, odvážil se přijít do ležení Vratislavova a prosit jej za odpuštění; byl však knížetem, který se rozhněval pouhým pohledem na nenáviděného vladyku, proboden. Oba své bratry dosadil Vratislav opět do jejich úředů: Otovi, vášnivému lovcí, vykázal Olomoucko, způsobilější k honbě a bohaté rybami, Konrádovi, který ovládal německý jazyk, dal Brněnsko, úrodnější a hraničící s kraji německými. Bratru Jaromírovi nevykázal žádný úřed.

Jaromír byl totiž otcem určen k stavu duchovnímu a vzdělával se na cizích školách. Ke kněžskému povolání však neměl lásky; byl spíše rytířem a světácké povahy. Jeho bratr Vratislav jej v lásce neměl, a když se uprázdnilo pražské biskupství, kníže položil sněm na horu Dobenín u Náchoda, aby prohlásil nového biskupa. Chtěl mít biskupem Němce Lanze, probošta litoměřického. Mezi velmoži se však ozvalo reptání. Přední z nich, Kojata Všeborovic, obrátil se ke knížeti Otovi slovy: „Co tu stojíš jako špalek a nezastáváš se bratra? Nevidíš-li, kterak Vratislav syna knížecího odstrkuje a cizince, jenž přišel otrhán do této země, sází na biskupskou stolicí? Ruší-li však náš kníže přísahu svého otce, neučiníme aspoň my ze svých otců krivopřísežníky před tváří Boží. Postoupíme raději cokoli, než bychom k jmenování toho Němce svolili.“ Kojata se Smílem Božejovicem, s knížaty Otou, Konrádem a Jaromírem a s větším dílem zbrojného lidu opustili Dobenín.

Vratislav se podvolil a souhlasil, aby se biskupem stal Jaromír (1068). Mezi Jaromírem a Vratislavem však přátelství nenastalo. Jaromír si vybudoval na Hradčanech důstojné sídlo světského knížete, kdežto Vratislav se usadil na Vyšehradě, kde zřídil při kostele svatého Petra a Pavla kolegiální kapitolu, vyňatou z pravomocí biskupů pražských. Moc pražských biskupů byla omezena již dříve, když bylo roku 1063 založeno v Olomouci biskupství pro Moravu. (Již r. 976 se jmenuje biskup moravský Vracen, zdá se však, že to byl jen misijní biskup.) Jaromír se stal později (r. 1077) kancléřem krále německého, a když po krátkém spojení s pražským biskupstvím bylo olomoucké biskupství obnoveno, opustil rozmrzen vlast, odešel na dvůr uherského krále Ladislava Svatého a tam zemřel roku 1089.

Príznivý byl poměr knížete Vratislava k slovanské liturgii; do sázavského kláštera uvedl opět mnichy slovanského obřadu a opat této kláštera Božetěch požíval zvláštní přízně knížecí. Za Vratislavovy vlády byl založen i klášter benediktinský v Opatovicích u Hradce Králové.

Kníže Vratislav byl třikrát ženat; prvou jeho manželku Marii nazval starý kronikář nejkrásnější z žen, druhou byla Adléta, kněžna uherská, třetí Svatava, kněžna polská.

Nejvíce se zasloužil Vratislav získáním královského titulu za svou podporu císaři v jeho těžkém zápase proti moci papežské. Císařové ze saského rodu byli v nesporné převaze nad papeži, ale situace se podstatně změnila v polovině 11. století pod vlivem hnutí clunyjského, které původně chtělo obroditi řád benediktinský, pak kněžstvo vůbec a později hlásalo nejen nadvládu moci církevní nad světskou, nýbrž odmítalo i každé zasahování světské moci do oblasti církevní. Zejména vystupovalo proti simonii, to jest, proti podávání svátostí a udílení církevních hodností za úplatek.

Rozsáhlý majetek církevní v Německu vznikl darováním panovníků a knížat. Ti hleděli na darovaný majetek jako na svoje zboží, dosazovali libovolně biskupy a opaty podle své vůle a brali určitou část užitku z církevního zboží. Císařská moc se opírala, poněvadž nebylo téměř žádného majetku císařského, většinou o rodové statky a o říšskou církev. Ba i na kostel hleděl zakladatel nebo jeho potomek jako na svůj majetek, dosazoval na faru kněze a užíval části výnosu fary i církevního desátku. Biskupové a opati byli kladeni na roveň knížatům světským a císař jim udílel jejich hodností i statky jako světským knížatům v léno.

Reformní hnutí však rozšířilo pojem simonie i na udílení církevních hodností panovníky v léno (tak zvaná investitura) a ohrozilo tak moc císaře v samých základech. Sám císař Jindřich III. podporoval hnutí clunyjské, netuše ovšem, jakým nebezpečím bude již pro jeho syna. Reformní strana dosáhla tak v Římě převahy a vymohla roku 1059 důležité Decretum in nomine Domini, kterým byla volba papeže vyhrazena kardinálům. Papež se mohl ujmouti hned po volbě svého úřadu, aniž čekal potvrzení od císaře. Tím byl vliv císaře na volbu nového papeže podstatně omezen.

Situace se stala kritickou, když dospěl syn Jindřicha III., Jindřich IV. (1056-1106), a papežem se stal vůdce strany reformní kardinál Hildebrand pod jménem Řehoř VII. (1073-85). Papež důsledně požadoval, aby se císař vzdal práva investitury, kdežto prudký císař nepovolil a prohlásil na synodě wormské r. 1076 papeže za sesazeného. Papež odpověděl klatbou a požádal knížata, aby se císaře zřekli. Na jejich hrozby se odhodlal Jindřich IV. k pokání, odešel příštího roku do Itálie a pokořil se papeži na toskanském hradě Canosse. Dosáhl sice papežova odpuštění, ale spor tím urovnán nebyl, tím spíše, že Sasové, kteří Jihoněmce nenáviděli, stáli v branném odporu proti císaři a císař se nevzdal práva investitury.

Za těchto okolností přišlo císaři velmi vhod spojení mocného českého knížete, jenž roku 1080 porazil jeho vzdorokrále Rudolfa v krvavé bitvě u Flarchheimu (v bitvě zahynulo jen Čechů na 3000) a sám v boji vyrval kopí z rukou svého soupeře. Když pak protivník císařův Leopold, markrabí rakouský, vpadl na jižní Moravu, potrestal jej r. 1082 ve vítězné bitvě u Mailberka a zmocnil se větší části jeho země. Nejproslulejší se však stala vý-

prava do Itálie pomocného sboru českého, vedeného zetěm Vratislavovým Viprechtem Grojčským, který pocházel z rodu sice slovanského, ale již poněmčeného. Čechové první zlezli tehdy hradby věčného města, ale jen devět Čechů se vrátilo domů z této slavné výpravy. Tak Čechové krváceli ne pro zájem své vlasti, ale pro císaře.

Ten slíbil Vratislavovi za jeho pomoc Lužici, Míšeňsko i Rakousy, ale vrátil tyto země Vratislavem dobyté zpět jejich dřívějším majitelům, jakmile se rozhodli přestoupiti na stranu císařskou. Kníže získal pouze Budyšínsko, které udělil lénem Viprechtovi Grojčskému. Císař odměnil konečně věrnost Vratislavovu jiným způsobem. Na mohučském sněmu v dubnu 1085 vložil sám na hlavu Vratislavovu korunu královskou a nazval jej králem českým a polským. Tento titul byl udělen Vratislavovi, ale jen pro jeho osobu. Poměr Čech k císaři se tím nijak nezměnil; dávno ovšem již přestala povinnost odváděti do Němec poplatky, k němuž se zavázal kníže Václav, místo poplatku však nastoupila povinnost jiná: přijímatí od císaře hodnost knížete v léno udělením kopí podle starého feudálního zvyku a tím se zavázati k věrnosti a zejména k postavení ozbrojeného průvodu k jízdě římské.

Třebaže císař měl tak vliv na volbu osoby českého knížete, české země nestaly se nijak přímou součástí německé říše, neboť císař byl omezen na jmenování knížete z rodu Přemyslova (v německé říši mohl jmenovati vévodou kohokoli) a nebyl oprávněn zasahovati do vnitřních poměrů českých, jak tomu bylo u vévodství říšských. Na poměru českého knížete k císaři nezměnilo nic ani jmenování knížete Vratislava králem. Co znamenal u Vratislava a u pozdějších českých králů až do Jana Lucemburského titul krále polského, zůstane záhadou. Snad byla to reminiscence na výboje Břetislavovy a titul měl znamenati vrchní moc krále českého nad knížetem polským, leč moc pouze ideální, nikoli faktickou.

Sklonek Vratislavovy vlády byl poskrvněn spory domácími. Na Moravě zemřel údělný kníže olomoucký Ota Sličný, zakladatel kláštera Hradiska u Olomouce, a král Vratislav, opominuv jeho syny, udělil úděl olomoucký svému druhorozenému synovi Boleslavovi. Než sirotků po Otovi se ujal údělný kníže brněnský Konrád. Vratislav se vypravil r. 1090 s vojskem na Moravu a oblehl brněnský hrad.

Když bylo rozestavováno české vojsko, radil uštěpačně Vratislavův milec Zderad, aby král postavil svého syna Břetislava u řeky Svitavy, poněvadž si rád v řece hraje a plove. Narážel tím na příhodu ze saského tažení, kde Břetislav obdržev pole se svým vojskem se koupal v řece, zatím co se poražení Sasové opět sebrali a na Čechy udeřili, takže ti vyvázli jen bez zbraní a bez šatu. Břetislav se tím urazil, prahl po pomstě a smluvil se se svou družinou. Druhého dne pozval Zderada ke schůzce, a když ten přišel, vrhl mu rukavici v tvář. Na toto znamení vyrazili jinoši ze zástupu a přehajíc Zderada trojím kopím vyzdvihli vysoko do vzduchu,

jako snop shodili na zem a šlapali po něm nohama koní a tělo kopími k zemi přiráželi. Na onom místě pryč byl později postaven památník, zvaný Zderadův sloup (ve skutečnosti tento sloup označoval hranice městského území). Břetislav nečekal ovšem na pomstu Vratislavovu a odešel s 2000 ozbrojenci do Uher, kde mu král Ladislav vykázal sídla v okolí Bánova na území, které tehdy náleželo k Uhrám. K dobytí Brna však nedošlo; manželka Konrádova, chytrá Němka Wirping, úlisnou řečí získala krále a přiměla jej, aby svému bratrovi odpustil. Nedlouho potom dne 14. ledna 1092 král Vratislav zahynul nešťastným pádem s koně.

Knížetem se stal nejstarší z rodu Přemyslova Konrád, potud údělný kníže brněnský, ale ten již po osmi měsících své vlády zemřel. Proto nastoupil Vratislavův syn Břetislav, který se navrátil z Uher. Hned při svém nastoupení vystoupil rázně proti zbytkům pohanství v zemi, vyhnal kouzelníky, pobořil modly a zničil posvátné háje. Vyhnal však také, a to definitivně, slovanské mnichy z kláštera sázavského, v němž se rozmohla nekázeň, a uvedl do kláštera mnichy obradu západního z kláštera břevnovského. Za Břetislavovy vlády se ubíraly do Svaté země první zástupy křižáků. Byl to však jen předvoj bez kázně, který si vybíjel svůj hněv proti nevěřícím na pražských židech. Ti byli křižáky násilně křtěni. Chtíce se následkům křtu vyhnouti, prchali hromadně do Polska k velké škodě knížecí komory. Židé byli totiž tehdy pokládáni za otroky knížete; směli volně lichviti, to jest, půjčovati peníze na vysoký úrok, zato však platili knížeti velké daně a nejednou byli jim doslovně obírání. Tak také tehdy Břetislav odňal přehajícím židům jejich majetek.

V té době odmítl polský kníže platiti poplatky knížeti Břetislavovi. Kníže jej ztrestal válečnou výpravou a donutil jej k obnovení poplatku a k zaplacení zadrženého poplatku. K upevnění českého panství nad Slezskem vystavěl hrad Kamenec. Bohužel kníže se velmi prohřešil proti národu tím, že prvý porušil dotud platný řád starešinský. Maje v oblibě svého bratra Bořivoje, dosáhl úplatky na císaři, aby opominul nejstaršího té doby Přemyslovce, údělného knížete brněnského Oldřicha, a udělil léno na knížecí hodnost Bořivojovi. Až do té doby udílel císař léno jen tomu, koho přijali dříve v Čechách za knížete. Tím způsobem nastal však zlořád, že vždy, kdykoli se některý z Přemyslovců bez zřetele na stáří ucházel o hodnost knížecí, vznikaly bratrovražedné boje a císaři umožněno zasahovati volně do poměrů českých.

Břetislav nedlouho poté (r. 1100) zahynul, jsa probodnut na lovu ve zbečenských lesích vrahem Lorkem, najatým Vršovci. Nastala smutná doba sporů o trůn.

Bořivoj byl kníže slabý a nedovedl si získati přízně bojovníků. Jeho příbuzní na Moravě se vytrhli z jeho poslušnosti a údělný kníže olomoucký Svatopluk oblehl dokonce (r. 1106) poslední věrné Bořivojovy na hradě pražském i na Vyšehradě. Tentokrát sice ještě

Bořivoj podržel vrch, ale příštího roku musil ustoupiti Svatoplukovi, hledaje útulek v Němcích a pak v Polsku. Svatopluk si vykoupil totiž ohromnými dary, nešetře ani klenotů církevních, přízeň císaře Jindřicha V., který jej uznal knížetem a požadoval jeho pomoc proti Uhrům i Polákům. Svatopluk svěřil obranu země proti Polákům velmožům Vackovi a Mutinovi (poslední byl starostou rodu Vršovců) a sám táhl do Uher, kde dospěl až k Bratislavě. Tam však dostal zlé zprávy z bojiště polského. Poláci poplenili Hradecko a vrátili se teprve tehdy, když Vacek dal listivě rozšířiti zprávu, že se kníže Svatopluk z Uher vrací. Vacek obvinil pak Mutinu u knížete ze zrady.

Svatopluk svolal sněm na hrad Vratislav v Chrudimsku. Tam před vojskem svým obvinil Vršovce z jejich minulých činů a přičetl i poplenění Hradecka na vrub zradě Mutinově. Připravený kat stal ve shromáždění Mutinu, kdežto ostatní Vršovci byli napadeni a pobiti od svých četných nepřátel. Neušetřeno ani pacholat Mutinových. Někteří kmeti s družinou spěchali na hrad Libici a pobili tam přítomné Vršovce, nešetříce ani děti; jiní Vršovci byli popraveni v Praze na tržišti a na Petříně. Na tři tisíce osob prý tehdy zahynulo. Tak se dočkali Vršovci osudu, který připravili kdysi Slavníkovcům. Jen několik z nich se zachránilo útekem do Polska.

Svatopluk pak pokračoval v tažení uherském. Když pak spěchal lesem, aby Uhry nenadále překvapil, vrazil si větev do oka a pozbyl ho. Přece však pronikl až k nitranskému hradu a poplenil okolí Nitry. Odtud táhl do Slezska na pomoc císaři. Když se vracel při obležení hradu Hlohova z porady v císařově stanu, vyřítíl se proti němu jezdec a probodl ho kopím (1109). Snad to byla msta Vršovců.

Knížecí trůn se tak uprázdnil a vůle lidu pozdvihla naň bratra Bořivojova knížete Vladislava, jehož si i Svatopluk přál za nástupce. Sotva však Vladislav opustil Prahu, aby si vymohl u císaře potvrzení, vpadl do země Bořivoj a snadno se zmocnil pražského hradu. Přemyslovci tak sami dali znovu císaři možnost vměšovati se do vnitřních poměrů českých. Císař přitáhl do země (1110) a rozhodl ve prospěch Vladislavův. Bořivoje jal a uvěznil na hradě Hammersteině v Porýní.

Na pomoc Bořivojovi přitáhl r. 1110 polský kníže Boleslav Krivoústý, v jehož vojsku byl i nejmladší bratr Bořivojův Soběslav. Polské vojsko vtrhlo hluboko do země až k řece Cidlině; když bylo českým vojskem pronásledováno, připravilo Čechům krvavou porážku nad říčkou Trutinou. Bořivoj rychle ztrácel své stoupence, když se Boleslav Krivoústý stal švagrem Vladislavovým a Viprecht Grojčský podlehl v boji s císařem a ztratil své lužické statky. Než Vladislav sám později ustoupil bratru Bořivojovi a spokojil se údělem v Zálabí.

Když v Uhrách vznikly nepokoje, snažili se poručníci mladického krále Štěpána II. o přátelství s Čechy. Kníže Vladislav se

sešel s králem na Moravě na Hluckém poli, oba jsouce doprovázeni svými vojsky. Z malé příčiny vznikla však místo jednání šarvátka a z ní opravdová bitva. Uhři byli poraženi a na útěku pronásledováni až k řece Váhu (1116); v dalších bojích poplenili Čechové krajinu až k řece Rábě.

Již po čtyřech letech vlády byl nešťastný Bořivoj opět svržen Vladislavem se stolce knížecího; nalezl útočiště v Uhrách a tam také zemřel. Vladislav pak na domluvu bamberského biskupa Oty, který se proslavil jako úspěšný misionář mezi pohany v Pomořanech a v Prusích, svolil, aby se knížetem stal nejmladší z bratrů Soběslav. Vladislav zemřel r. 1125.

Kníže Soběslav I. (1125-40) byl nesporně z Vratislavových synů kníže nejschopnější a také u lidu velmi oblíben. Než proti němu se ucházel o vládu nejstarší z rodu Přemyslova Ota, zvaný Černý, údělný kníže olomoucký, který nalezl sluchu i u císaře Lothara. Lothar byl zvolen r. 1125 po vymření francké dynastie stranou papežskou a podporou Otovou a získáním nadvlády nad Čechami mohl podepřítí svůj nepevný trůn. Proto se vypravil v zimě r. 1126 s velkým vojskem, v němž byl vedle Oty Černého i markrabí braniborský Albrecht Medvěd a syn Viprechta Grojčského, ze Saska proti Soběslavovi. Ani Soběslav nebyl nečinný. České vojsko se shromáždilo kolem kopí svatého Václava, na jehož žerď byl zavěšen domnělý praporec svatého Vojtěcha, ukryvaný v kostelíku vrbčanském. České vojsko se utkalo s nepřátelským předvojem pod hradem Chlumcem v Krušnohoří. Před bojem uviděli Čechové nad německým vojskem vznášeti se velikého bílého orla, což bylo vykládáno za dobré znamení, a kaplan Soběslavův Vít, sám ve válečném odění, vzkřikl, že vidí v oblacích svatého Václava na bílém koni, jak jede na pomoc Čechům. V krutém boji sta Němců pokrývalo bojiště, mezi nimi padl i Ota Černý. Lotharovo vojsko bylo Čechy obklíčeno. Než Soběslav nemínil zplna využití vítězství, protože se obával dalších bojů a přišel sám do ležení Lotharova, nabízející mu přátelství. Přijal pak od císaře léno na stolec knížecí a úřad arcibiskupský (tento úřad zastával od r. 1114 již kníže Vladislav). Napříště zachoval věrnost císaři a po jeho smrti byl i stejně spolehlivým spojencem císaře Konráda III. (1138-52) z rodu Hohenstaufů. Na památku vítězství u Chlumce vystavěl kapli svatého Jiří na hoře Řípu, kterou vysvětil nový biskup olomoucký Jindřich Zdík, jeden z nejznamenitějších mužů za Přemyslovců.

Soběslav I. pečoval o utužení českého státu. Ziskal znovu zemičku budyšínskou, opevnil nejen hrad pražský, nýbrž i hrady pohraniční, jako Tachov, Hradec, Kladsko a Přimdu. Hrad Přimdu vystavěli Bavoři na půdě české, ale hrad byl jim opět odňat. Polského knížete donutil Soběslav I. nově k poplatku, když poplenil část Horního Slezska, mimo jiné i hrad Kozlí.

Třebaže byl Soběslav u lidu i u šlechty kníže oblíbený, přece jenom došlo i proti němu k úkladům se strany syna Břetislava II.,

zvaného rovněž Břetislav. Těchto piklů se zúčastnil i pražský biskup Menhart. Spiknutí bylo včas prozrazeno a jeho strůjci krutě potrestáni; kněží Břetislav byl oslepen, jiní účastníci byli čtvrceni a lámání kolem.

Na podzim r. 1139 se strojí Soběslav k nové výpravě do Polska, chtěje využití zmatků, jež vznikly v zemi po smrti Boleslava Křivoústého. Před výpravou na sněmu v Sadské zavázal velmože, že uznají za jeho nástupce jeho syna Vladislava. Ale k polské výpravě nedošlo, neboť Soběslava zastihla smrt na dvoře Chvojně (nejspíše nynější Dvůr Králové).

5. Obrana české svébytnosti proti výbojům německé říše.

Vladislav. Křížová výprava proti Polabským Slovanům. Titul královský. Tažení do Itálie. Nový znak Čech. Soběslav a Fridrich. Morava markrabstvím. Konrád Ota. Jindřich Břetislav. Vladislav a Přemysl.

Česká šlechta se neohlížela na slib v Sadské a ani ne na okolnost, že císař Konrád udělil již Čechy v léno knížeti Vladislavovi, synu Soběslavovu, a přijala za knížete jiného Vladislava, syna Vladislava I. Ten totiž vynikl ve svém mládí některými nerozvážnými kousky a zdálo se, že bude panovníkem slabým a šlechtě povolným. V té věci ji však Vladislav zklamal. Ukázal se vládcem velmi energickým a neústupným. Záhy si získal také uznání císaře Konráda III., když si vzal za manželku jeho nevlastní sestru Gertrudu Babenberskou. Přísná vláda Vladislavova vzbudila odpor. Oposice našla přijetí na Moravě, kde jedině biskup olomoucký Jindřich Zdik zachoval knížeti věrnost, kdežto údělná knížata se přidala k povstalcům, vedeným údělným knížetem znojenským. Vojsko povstalců zvítězilo r. 1142 na hoře Vysoké (v okolí Kutné Hory) a kníže Vladislav se stěží zachránil útekem do Prahy. Kníže Konrád oblehl Prahu a dal zapáliti ohnivými šípy kostely sv. Víta a sv. Jiří i s klášterem. Vladislav svěřil obranu hradu svému bratru Děpoltovi a sám odešel do Německa žádati císaře o pomoc. Té se mu také dostalo a císař uvedl Vladislava zpět na stolec knížecí.

Povstání mělo svoji dohru, důležitou pro úpravu církevních poměrů českých. Biskup Jindřich Zdik vydal totiž klatbu církevní na údělná knížata moravská, která jej zbavila biskupských statků. Papež vyslal r. 1145 na Moravu svého legáta (byl to první legát v zemích českých) Guida, jenž spor mezi biskupem a knížaty urovnal, nařídil zachovávatí celibátu kněžím (ten do té doby nebyl zachováván; tak na příklad kronikář kanovník Kosmas byl ženat) a provedl rozhraničení farností v diecési pražské i olomoucké. Ne-

přátelství knížat k biskupovi však tím zažehnáno nebylo a knížata podnikla další pokus o bezživotí vynikajícího kněze.

V té době bylo křesťanské panství v Palestině ohroženo úspěchy muslimanů. Tentokrát cistercký opat ohnivý Bernard z Clairvaux, „nekorunovaný král evropský“, jak byl pro svůj vliv nazýván, počal hlásati křížovou výpravu. Sám kníže Vladislav s jinými Přemyslovci a mnoho jiných mužů se ozdobilo znamením kříže a táhlo podél Dunaje k Cařihradu. Někteří moravští Přemyslovci a biskup olomoucký Jindřich Zdik dali se na křížovou výpravu proti pohanským Slovanům Polabským, jejichž potírání bylo podle středověkého názoru stejně záslužné jako výprava do Svaté země. Takto prohlásil alespoň svatý Bernard: „Neustaňte, dokud tyto národové nebudou buďto obrázeni nebo vyhlazeni.“

Tak Čechové sami pomáhali Němcům hubiti Polabské Slované. Vždyť nešlo tak Němcům o šíření víry Kristovy, jako o šíření vlastního panství. Jak jinak bylo by lze si vyložití tažení křížáků proti městu Štětínu, jehož slovanské obyvatelstvo se chystalo k obraně pod znamením kříže!

Křížovou výpravu do Svaté země stíhal nezdar za nezdarem. K tomu se dozvěděl kníže Vladislav, že jeho bratr Děpolt, jemuž zanechal správu a obranu své země, stěží se brání proti kněžici Soběslavovi. Ten totiž využil toho, že byl Vladislav mimo Čechy, k vpádu do země. Vladislav svěřil proto své vojsko velení krále francouzského a vrátil se do Čech přes Cařihrad a Kyjev, kde zpečetil své přátelství s ruským knížetem Izjaslavem. Doma se podařilo zatím Děpoltovi Soběslava zajmouti a uvězniti jej na hradě Přimdě.

Poměr Vladislavův k císaři Fridrichu Barbarossovi (1152-90) nebyl zprvu přátelský. Vladislav odpíral mu dokonce z počátku plnění svých povinností a pokoušel se o získání některých pohraničních krajů. Teprve když Fridrich I. pomýšlel na potrestání pyšných měst lombardských, především hrdého Milána, poměr se změnil, neboť císař potřeboval tak mocného spojení. Zaplatil je velikým ústupkem: na řízenském sněmu 11. ledna 1158 přiznal Vladislavovi i jeho potomkům titul krále českého a polského a pravděpodobně mu postoupil i Budyšínsko, které držel již Soběslav I.

Velmoži nebyli však s politikou Vladislavovou nijak spokojeni a odepřeli svolití k tomu, aby zemská hotovost táhla za hranice. Proto nový král vyzbrojil vojsko za vlastní peníze a táhl s ním císaři na pomoc. Číslice 10.000 účastníků, kterou udává pozdější zpráva, je jistě přemrštěná, ale pomoc Čechů byla velmi vydatná. Již na svém tažení severní Itálií budili Čechové svým nezkrotným chováním a osobní statečností hrůzu v obyvatelstvu. Rozvodněná řeka Adda bránila výpravě dosáhnouti cíle — města Milána. Dvěma českým bojovníkům, Odolenovi Strážovému a Bernartu Soběslavovu, podařilo se naléztí brod v řece a české vojsko samo přešlo řeku a zahrnovalo Milánské. Teprve potom byly postaveny mosty, po nichž

přešlo vojsko německé. Také při obležení Milána se Čechové proslavili; král Vladislav probodl vlastní rukou vůdce Milánských Decia. Erbovní pověst vypráví o předku pánů z Malovic, že Čechové odrazili výpad Milánských a sami vnikli branou do města, dříve, než mohla být uzavřena. Včas vyšli také z města, jako poslední pak předek pánů z Malovic. Milánští spustili těžkou mříž v bráně přímo za jeho zády, takže přetala zadní polovinu koně. Rytíř vzal pak zbývající část koně a přinesl ji před krále, který mu dal přední polovinu koně do erbu (toto znamení je posud v znaku města Pardubic). Tato erbovní pověst není jediná z doby Vladislavovy; jiná vypráví o počátcích rodu pánů z Počepic, jejichž předka zachránil čáp ze zajetí tureckého a kteří odtud dostali čápa do svého erbu. Sám král Vladislav změnil svůj erb. Odložil starobylou černou orlici (s červenými plaménky) Přemyslovců a přijal do erbu lva, který — dostav druhý ocas — stal se pak **znakem země české**. Tato změna souvisela nepochybně s přijetím titulu královského.

Se slávou a zahrnut přízní císaře, zejména darem 10.000 hřiven, vrátil se Vladislav do vlasti. Nejedem Čech zůstal však v císařských službách v Itálii, kde vznikly nové válečné zápletky. Jestliže český kronikář kanovník Vincenc sjednával mírové podmínky s Milánskými, daleko větší služby diplomatické prokazoval císaři v Itálii pražský biskup Daniel, který zemřel v této zemi r. 1167 morem (několik dní po smrti biskupově zemřel morem i bratr Vladislavův Děpolt, který vyprovázal císaře do Itálie).

Po smrti své manželky Gertrudy oženil se Vladislav s jinou německou princeznou, Juditou Durynskou, která založila prvý kamenný most v Praze. Tyto **německé princezny** si přivedly na pražský dvůr německé služebnictvo, vychovávaly své syny německy a přičinily se tak o **poněmčení rodu Přemyslova**.

Kněz Soběslav, kterému se podařilo prchnouti z hradu Přimdy, pokusil se r. 1161 znovu zmocnit se země; dobyl i Olomouce, kde se statečně hájil. Vladislav užil lsti, vylákal jej z olomouckého hradu, zajal a uvrhl opět do žaláře na Přimdu, kde byl vězněn po dvanáct let.

Později se vměšoval král Vladislav do poměrů uherských. Podporoval tam krále Štěpána III. proti Štěpánovi IV., který nalezl oporu v Byzantincích. Někde v Banátě porazili Čechové Byzantince a dobyli velké kořisti. Mír mezi oběma panovníky smluvil Moravan Bohuta, který na křížové výpravě zůstal v Cařihradě a domohl se u tamního dvora velkých hodností (r. 1169).

Král Vladislav byl příznivec církve; sám založil **premonstrátský klášter Sion na hoře Strahově**, který bohatě obdaroval. Tento klášter se stal nejproslulejším mezi kláštery premonstrátskými, když v něm byly r. 1627 uloženy ostatky zakladatele řádu sv. Norberta, převezené z Magdeburku. Týž klášter se stal králi Vladislavovi i útočištěm, když se r. 1173 vzdal trůnu ve prospěch svého

syna Fridricha a když jeho plán s povýšením syna Vojtěcha na arcibiskupa solnohradského měl neblahé následky. S královým rozhodnutím nebyl spokojen ani český národ, ani císař, jenž donutil Vladislava, aby knížecí Soběslava propustil z vězení a dostavil se spolu s Fridrichem na císařský dvůr před soud. Císař uznal pak Soběslava za českého knížete. Král Vladislav znechucen odešel do Durynska na statky své manželky a tam krátce nato zemřel. Kníže Fridrich hledal útočiště v Uhrách (r. 1174).

Fridrich svou zpupností a hrdostí si odcizil národ, kdežto Soběslav se stal velmi oblíbeným u obecného lidu, háje jeho zájmy proti velmožům. Ti jej ovšem rádi neměli, nazývajíce jej „**selským knížetem**“. Soběslav podobně jako Fridrich zřekl se titulu královského a snažil se zachovávat dobrý poměr k císaři, jenž jej dosadil na knížecí stolec. Nebylo ovšem jeho vinou, že výprava, kterou poslal císaři na pomoc do Itálie, ztroskotala. To vzbudilo však hněv císařův tím spíše, že se Soběslav ujal svého bratrance Vojtěcha, arcibiskupa solnohradského, který byl císařem vypuzen jako stoupenec papežův ze své diecése.

Zatím pak došlo k smíru císaře s papežem, který dal Soběslava do církevní klatby pro zpusťování rakouských kostelů. Mezi Čechy a Rakusy nastal totiž spor o **Vitorazsko**, kam počali pronikat němečtí kolonisté z Rakous. Kníže Soběslav s údělnými knížaty moravskými vpadl do Rakous a poplenil je až k Dunaji (r. 1176); při tom nebylo šetřeno kostelů a klášterů a to vzbudilo hněv papežův. Císař nešetřil českého knížete a udělil v severoitalském městě Turině léno na knížecí stolec český Fridrichovi. Ten vnikl do země, opanoval pražský hrad, ale Soběslav se uhlíjil na pevném hradě Skále. Sotva Fridrich odjel na císařský dvůr, zmocnil se Soběslav opět Prahy i země a připravil Fridrichovi u Loděnic na Berounsku r. 1179 porážku. Než Fridrich se spojil s vojskem údělného knížete znojemského Konráda Oty a přepadl Prahu. Bitva vzplanula na místě, kde později bylo založeno **Nové Město**; Soběslav v boji podlehl. Ještě rok se bránil na hradě Skále, ale pak odešel do ciziny, kde r. 1180 zemřel. Místu, kde byla svedena bitva mezi oběma knížaty u Prahy, říkalo se odtud **Na bojišti**.

Kníže Fridrich si nezískal přízeň Čechů nejen svou hrdou a panovačnou povahou, ale i svými závazky císaři Fridrichovi Barbarossovi. Ten totiž odňal od Čech kraj sedlecký a připojil jej k své državě chebské a vyžadoval od knížete mnoho peněz za uznání. Mimo to kníže dosadil za pražského biskupa kaplana své manželky, cizince, což působilo mezi velmoži nevoli. Proto se česká šlechta připojila ke knížeti **Konrádu Otovi**, jenž Fridricha z Čech vypudil. Kníže Fridrich se utekl na císařský dvůr a novými sliby dosáhl toho, že se ho císař ujal. Povolal Konráda Otovi i náčelníky české šlechty k svému soudu.

Sváru mezi Přemyslovci užil k roztržnění českého státu. Rozkázal Čechům pod nejtěžšími tresty, aby uznali opět Fridricha za

svého knížete, a Konrádovi Otovi udělil náhradou v léno Moravu jako samostatné markrabství, nezávislé na Čechách a podléhající přímo říši (r. 1182). Tím byl český stát a národ rozdvojen a oslaben a připravena promyšleně půda k jeho zániku. Svár v rodě Přemyslově přinesl svoje ovoce, českému národu se dostalo nejhlubšího ponížení.

Pokoření nepřidalo Fridrichovi obluby a vážnosti. V zemi vypukla nová vzpoura, tentokrát vedená bratrem zemřelého knížete Soběslava Václavem. Jenom odhodlanost manželky Fridrichovy dovedla zachránit knížeti trůn. Ta totiž hájila tak dlouho hrad pražský, pokud nepřišli Fridrichovi na pomoc Rakušané. Kníže však draze zaplatil rakouskou pomoc; postoupil v odměnu r. 1185 rakouskému pánu Hadmarovi z Khuenringu Vitorazsko a klášteru světelskému rozsáhlý kraj na rakouském pomezí. Tato území byla pro stát český trvale ztracena. K Fridrichovým nepřítelům náležel i markrabí moravský Konrád Ota, proti němuž poslal Fridrich četné vojsko pod vedením svého bratra Přemysla. Přemysl porazil Moravy v krvavé bitvě u Loděnic (1185) a donutil Konráda Otu, aby opět uznal knížete českého za svého vrchního pána (r. 1186 smlouvou v Kníně). Titul markraběte však Konrád Ota a jeho nástupci již podrželi.

Zatím hrozilo nebezpečí celistvosti českého státu odjinud. Biskupem pražským se stal Jindřich Břetislav, v Paříži vychovaný, který teprve jako biskup přijal kněžské svěcení. Ten chtěl dosáhnouti moci, kterou měli biskupové v říši, a usiloval vymaniti se ze závislosti na knížeti. Záminku k stížnosti našel v utlačování biskupských poddaných knížecími úředníky a obrátil se o rozhodnutí k císaři. Ten radostně využil nové příležitosti k oslabení českého státu a prohlásil r. 1187 biskupství pražské za říšské knížetství, nezávislé na českém knížeti. Tak měl býti český stát rozdroben ve tři bezmocné útvary. Než přirozený běh událostí byl silnější a císaři se nepodařilo na delší dobu rozštěpiti to, co právem náleželo k sobě od věků. Opětného sjednocení českého státu se arcibí kníže Fridrich již nedožil. Zemřel dne 25. března 1189, když se chystal zúčastniti se třetí výpravy křížové.

Novým knížetem byl povolán markrabí moravský Konrád Ota, jenž se sice sám křížáckého tažení nezúčastnil, poslal však na podporu křížáků mnoho lidu pod vedením svého bratrance Děpolda. Kníže se postavil v moravské otázce na stanovisko české; třebaže Moravu držel, odřekl se titulu markrabí moravského a zdůraznil tak jednotu státu (pozdější údělná knížata moravská se však přece psala markrabaty). Účelné zařízení, které zavedl dříve na Moravě, totiž prohlášení psaného zákoníka, zavedl na sněmě v Sadské i pro Čechy.

Dále podporoval kníže Konrád Ota nového císaře Jindřicha VI. a doprovázel jej na tažení do Itálie. Tam vypukl v ležení císařském

před Neapolí mor a jeho oběti se stal také kníže český (9. září 1191). Jeho ostatky byly pohřbeny v slavném klášteře Monte Cassino.

Císařové si zvykli uznávati knížetem českým toho, který byl ochoten nejvíce platiti. A tak císař Jindřich udělil knížecí hodnost lénem synu Vladislava II. Přemyslovi, který měl za to zaplatiti neméně než 6000 hřiven stříbra. Zatím však v Čechách byl přijat za knížete Václav, syn Soběslava I., ale ten byl Přemyslem ze země vypuzen. Přemysl váhal se zaplacením poplatku za uznání a konečně se zapletl do spolku proticísařského. Proto císař udělil léno na Čechy biskupu pražskému Jindřichu Břetislavovi, který vtrhl s německým vojskem do země (r. 1193). Kníže Přemysl byl od velmožů opuštěn a Jindřich Břetislav dosáhl obecného uznání. Zemřel však již 15. června 1197 v Chebu.

Na zprávu o smrti knížete byl v Praze propuštěn z vězení bratr Přemyslův Vladislav, který byl biskupem zbaven vlády na Moravě a uvězněn. Než Přemysl nemínil, jsa starší, uznati Vladislava za knížete a sbíral proti němu vojsko. Zatím Vladislav jmenoval na uprázdňený stolec biskupský svého kaplana Milíka, který přijal jako biskup jméno Daniel II., a udělil mu investituru. Nový biskup se vzdal postavení říšského knížete a podrobil se moci knížete českého. Tím byla napravena křivda z roku 1187 a odstraněno nebezpečí hrozící jednotě českého státu.

K boji o trůn mezi Vladislavem a Přemyslem nedošlo. Přemysl se položil se svým vojskem táborem na libeňském poli před Prahou. Tu přišel v předvečer bitvy do jeho tábora kníže Vladislav a nabídl mu stolec knížecí a sám se spokojil Moravou pod svrchovaností českého knížete. Byl to čin šlechetný, ojedinělý v oněch smutných dobách. Zachránil český národ před dalšími domácími bouřemi. Vladislav umožnil tak vládě schopnému knížeti Přemyslovi a připravil předpoklady pro vznik české velmoci v 13. století.

6. Vnitřní poměry v zemích českých v době románské.

Zeměpisný přehled. Obchod. Panovník. Knížecí úředníci. Hradské zřízení. Svobodní a otroci. Šlechta. Právo. Vzdělanost. Kláštery. Umění a literatura.

Český stát obsahoval v době knížecí pouze dvě země: Čechy a Moravu. Rozsah těchto zemí se však nekryl zcela s dnešním. Tak na severu nenáležely k Čechám výběžky frýdlantský a šluknovský, zato však Žitavsko a při řece Labi kraj, v němž vznikly později hrady Donín a Králův Kámen. Na západě nenáleželo k zemi české Chebsko, které bylo nazýváno v 10. století slovanským krajištěm (regio Slavorum) a bylo již tehdy připojeno k německé říši. Na starobylém hradě chebském vládli nejprve Hohenstaufové, pak hrabata z Vohburgu. Na jihovýchodě náleželo k Čechám Vitoraz-

sko, které však bylo od doby knížete Fridricha dáváno v léno rakouským Khuenringům a r. 1278 se zcela odcizilo. Zato na severovýchodě patřilo k Čechám Kladsko.

Morava byla v době knížecí mnohem větší než v dnešní době. Hranice proti Rakousům nebyly určité, posouvaly se však stále k severu, až stanuly přibližně na řece Dyji. Hranice proti Uhrám probíhala po hřebenu Malých Karpat na řeku Váh; kolísala však a na počátku 12. století dosahovala uherská moc řeku Olšavu a také Bánov s okolím byl dočasně na půdě uherské. Na severovýchodě náleželo Opavsko a Prudnicko k Moravě (dokonce i hrad Ratiboř byl na počátku 12. století příslušenstvím Moravy). Tyto poměry jsou posud zřetelné v církevní organizaci; Opavsko je posud příslušenstvím arcidiecése olomoucké, Prudnicko odpadlo od téže arcidiecése dosti pozdě.

Země nebyla v době knížecí stejnoměrně osídlena. Nejvíce obyvatelstva se soustřeďovalo v okolí Prahy, při středním toku českého Labe a při dolním toku Ohře, na Moravě v úvalu Hornomoravském, Dolnomoravském a Dyjskosvrateckém, v okolí Brna a Znojma. Měřítkem hustoty obyvatelstva může být počet osad s jmény čeledními končícími na -ice nebo -any. Jižní Čechy byly zalidněny velmi řídko. Pohraničí kryly hluboké hvozdy, jimiž tu a tam pronikaly zemskými branami zemské stezky a jimiž bylo možno proniknouti do země. Z nich byly nejdůležitější tyto: z Norimberka přes Přimdu na Plzeň, z Pasova na Prachatice (Zlatá stezka), z Lince na Vyšší Brod, z Rakous přes Vitoraz na Douleby, z Vratislavi přes Kladsko (Slezská stezka) a z Míšně přes Nakléřovský průsmyk. Na Moravu vedla jednak stezka Haberská směrem na Jihlavu, Znojmo a dále do Rakous, pak stezka Trstenická od Vysokého Mýta přes Svitávku, kde se rozdvjovala: jednak na Brno, jednak přes Úsobrno na Olomouc. Z Moravy vycházela Zemská stezka z Brna k Vídni, dále od pozdějšího Hradiště jednak po levém břehu Moravy na Skalici a Bratislavu (Stezka českých vyzvědačů), jednak podél Olšavy k Trenčínu (Stezka uherská). Konečně to byla stezka Polská od Olomouce přes Hradec u Opavy do Polska.

Při vyústění stezky z pohraničního hvozdu do otevřeného kraje v zemské braně byly celnice a vojenské stráže. Stezky přetínaly řeky buď dřevěnými mosty nebo brody. Tam, kde procházely močálovitým krajem, byly hatě, to jest, na cestě položené klády a proutí, aby se umožnil přechod nebo přejezd. V Čechách se téměř všechny zemské stezky soustřeďovaly do Prahy, na Moravě však procházely zemí.

Zemskými stezkami přicházeli do země cizí obchodníci, z počátku většinou židé, ze západu Němci, z východu Rusové. Jejich cílem bývala Praha, kde v podhradí vznikl význačný trh. Menší tržiště vznikala pod jinými, méně důležitými hrady. Tam se také usazovali řemeslníci, kteří jindy tvořili zvláštní osady, (Štítary,

Bečváry, Kováry, Žernoseky atd.). Cizí obchodníci se často usazovali trvale v podhradí, byli podle tehdejšího zvyku souzeni svým vlastním právem a tvořili zvláštní obec. Tak bylo na příklad v podhradí pražském na Poříčí, kde německá kupecká osada byla již za krále Vratislava a dostala od Soběslava II. zvláštní práva (tak zvaná práva Soběslavova). Tito kupci dováželi do Čech a na Moravu sůl, která Čechám zcela chyběla, mořské ryby, sukna, zbraně a různé ozdoby a vyváželi stříbro (Čechy slynuły již na počátku 12. století bohatstvím stříbrné rudy), obilí, kůže a v starší době i otroky.

Obchodu prospívali židé, kteří se rovněž usazovali v podhradích. Byli považováni za otroky knížete, jemuž platili velké daně. Živili se toliko lichvou, to jest, půjčováním peněz na velký úrok. Nejednou nutil je kníže, který potřeboval peníze, k velikým půjčkám, ale ty zpravidla již nebyly vráceny. Proto byli židé přirovnáváni k pilným včeličkám, které snášejí med, a kníže k včelaři, který med vybere. Občas docházelo k výbuchům záští proti židům z důvodů náboženských, ale vždy měly při vzniku těchto bouří velikou úlohu i sociální pohnutky. Známé je pronásledování židů za tažení křižáků Prahou.

V čele českého státu stál kníže z rodu Přemyslovců. Stát byl pokládán za rodový majetek Přemyslovců a nebyl činěn rozdíl mezi soukromým majetkem knížete a majetkem státu. Kníže byl přijímán za panovníka od lidu a na Vyšehradě nastolován za slavnostního obřadu (tak na příklad ještě v 12. století kníže obouval lýčené střevíce Přemysla Oráče). Od smrti knížete Břetislava I. bylo zvykem, že se stával knížetem nejstarší z rodu Přemyslova, ale tento zvyk byl často porušován. Přijatému knížeti se dostávalo uznání od císaře římského (nebylo-li císaře, tedy od krále římského). Kníže se odebral na dvůr císařský, složil slib manské věrnosti (homagium) a obdržel od císaře obřadným udělením praporec hodnost knížecí v léno. Byl pak povinen některými službami, zejména musil posílati ozbrojenou družinu, podnikal-li císař cestu do Říma. Od r. 1114 měl kníže český hodnost říšského arcicíšníka a tím také právo voliti krále a budoucího císaře. Lenní poměr knížete českého k císaři byl pouze osobní a nevztahoval se na stát český, třebaže se někdy císaři snažili proměnit tento poměr osobní v léno věčné (jako byla na příklad hodnost vévodská v německé říši; tam císař dosazoval vévodu libovolně, nejso vázán ani na rod, ani na přijetí vévodý šlechtou).

Ostatní Přemyslovci dostávali údělná knížetství, ponejvíce na Moravě (výjimečně byly dávány úděly také v Čechách, jako na př. Zatecko a Zálabí; potomstvo Děpoldovo drželo dlouho údělem Chrudimsko). Na Moravě byly sídly údělných knížat nejprve Olomouc, Brno a Znojmo, později ještě Břeclav a Jemnice. Údělný kníže nevládl však v údělu samostatně; nesměl na příklad bez souhlasu knížete zcizovati zeměpanský majetek.

Knížeti náležely knížecí statky, k nimž se počítala také veškerá neosazená země i s pohraničními hvozdy. Vedle výnosu z těchto statků měl však kníže četné důchody jiné. Tak na př. dědil odúmrtím právem statky vymřelých rodů i jednotlivců, kteří zemřeli bez potomstva, vybíral soudní pokuty, cla a mýta, tržné, plat z Polska, část výnosu z těžby drahých kovů (tak zvaná urbura), dávky židů a konečně zisk plynoucí z ražení peněz. Tento důchod byl značný, neboť velmi často byla vydávána mince nová, lehčí, kdežto stará, hodnotnější, byla stahována. Rozdíl mezi hodnotami plynul do důchodu knížete. Konečně z půdy, která byla osazena nesvobodným obyvatelstvem, které nebylo povinno se zúčastnit obrany země, byla vybírána daň z míru (tributum pacis). Čas od času povoloval sněm knížeti ještě zvláštní berni (collecta).

Moc knížete byla zcela absolutní; proti jeho výroku nebylo odvolání. Kníže se ovšem radíval se svými rádci, jimiž byli dospělí členové rodu Přemyslova a nejvyšší úředníci, a čas od času se zúčastnil sněmu. Sněmy (colloquium generale, iudicium terrae) byly dvojí: jednak pravidelné (obecné sněmy neboli sjezdy), jednak za zvláštním účelem knížetem svolané (sněmy záповědné). Sněmů se mohl zúčastnit každý svobodný bojovník, ale sněm neměl moci zákonodárné (účastníci sněmu sluli viri probabiles). Sněm přijímal knížete, jsa ovšem vázán zásadou starešinství, povoloval berni a tažení za hranice, jinak však vyslechl jen vůli knížete.

Na knížecím dvoře byli různí úředníci podle vzorů západních. Čelné místo měl kaplan knížecí, ale ze světských úředníků vynikl především dvorský kmet neboli nádvorný župan (comes palatinus), jenž ve svých rukou soustředil značnou moc, takže se stal i knížeti nebezpečným. Proto byl r. 1113 tento úřad odstraněn a část jeho pravomocí přešla na purkrabího hradu pražského (byl správcem hradu a vedl vojsko). Komorník měl na starosti knížecí pokladnu, stolník a číšník pečovali o knížecí kuchyň, maršálek o konírny; z dalších úředníků byli to mečník, lovčí a kancléř. Kancléřem býval nejprve probošt svatovítský, později probošt vyšehradský.

Podobně byla organisována i správa země, která byla rozdělena v hradske obvody (starší dějepisci je nesprávně zvali župy). Takovými hradskými obvody (provincia, districtus) byly v Čechách: Pražsko, Kouřimsko, Boleslavsko, Hradecko, Chrudimsko, Čáslavsko, Bechyňsko, Prácheňsko, Plzeňsko, Sedlecko, Žatecko a Litoměřicko, na Moravě Olomoucko, Brněnsko, Znojemsko, Holarovicko (později bylo zvané Hradeckem a v 13. století Opavskem), Břeclavsko a Přerovsko. Zdá se, že hrady, které byly původně dřevěné (civitas, urbs) a teprve později kamenné, byly původně hrady kmenovými. Vedle nich byly v každém kraji ještě hrady podružné, tak na př. v Pražsku Rokytno u Rakovníka, Dřevíč u Slaného, Tetín, Meziříčí u Staré Boleslavě, a pátý hrad neznámého jména ve Vltavsku; na Břeclavsku byly hrady Hodonín, Bzenec a Kunovice.

Na hlavních hradech byl původně vždy jen jediný úředník, kmet, který později byl nazýván kastelánem neboli purkrabím. Později však byla i jeho pravomoc omezena ustanovením nových úředníků, takže kastelánovi zbyla jen moc politická a vojenská. Tak správu knížecích příjmů měl komorník (camerarius), správu statků vladař (villicus), správu lesů lovčí (magister silvarum), soudní řízení měl na starosti cúdař neboli sudí (cudarius, iudex). Tito úředníci byli nazýváni kmety (z latinského comes) nebo župany a dostávali odměnou třetinu výnosu kraje jimi spravovaného. Mnozí z nich za zvláštní zásluhy dostávali výsluhou celé okresy (ponejvíce v pohraničí) na dobu svého života. Mnohá z těchto výsluh nepřípadla však již knížeti zpět a zůstala dědictvím v rodě toho, který získal výsluhu. Tak si můžeme vysvětliti vznik velkých latifundií v pohraničí, kdežto v hustě obydleném vnitrozemí převládala jen menší dominia. Za zvláště bohaté kraje bylo pokládáno Žatecko a Litoměřicko.

Obyvatelstvo země v knížecí době můžeme rozdělití zásadně na svobodné a na otroky. O otrocích v českých zemích máme dosti zpráv z listin, neboť otroci byli velmi často spolu s dobyt看 darováni, i z kronik. Tak na př. kníže Břetislav při dobytí Moravy zajal mnoho Poláků a Uhrů a učinil z nich otroky; množství otroků bylo přivezeno z Rakous při zhoubném vpádu knížete Soběslava II. Otroci nebyli však získáváni pouze ze zajatců; někteří se stali otroky i se svými rodinami, protože byli odsouzeni, jiní se dali do otroctví dobrovolně, aby získali hmotné výhody. Otroků se užívalo při obdělávání pozemků velkostatků, ať již knížecích, ať církevních, ať soukromých. Mnozí byli jako řemeslníci usazováni v podhradích. Otroctví přetrvávalo krátce i konec 12. století a zmizelo spíše vlivem změněných hospodářských poměrů (zánik hospodaření ve vlastní režii na velkostatech) nežli vlivem církve. Zdá se, že potomky bývalých otroků byli dvorští čeledíni, ač není vyloučeno, že mnozí nabyli za pozemkové reformy, v 13. století půdy a stali se poddanými sedláky.

Ani vrstva svobodná nebyla jednolitá, bytž zde rozdily podle zámožnosti a sociálního postavení. Ohromná převaha svobodných byla však svobodnými sedláky. Hospodařili na vlastní půdě, platili berni, konali vojenskou službu a podléhali knížecím úředníkům. Jejich svoboda měla některé nevýhody, zejména útisk od županů, kteří požadovali od nich zemské roboty (stavění hradů, stavba cest, dělání zásek, hoštění knížecích úředníků a podobně). Proto mnozí svobodníci (sluli také dědiníci, poněvadž svoji půdu dědili) odevzdávali dědinu i svoji svobodu někomu mocnému, zvláště pak klášteru (neboť klášterní poddaní bývali osvobozeni od soudnictví knížecích úředníků a od placení berně), a stávali se tak poddanými sedláky, držíce dále svůj statek.

Jiní svobodní se usadili, poněvadž neměli vlastní půdu, na cizí půdě jako nájemci (hosté, hospites), ponejvíce na půdě knížecí.

Jejich obce byly nazývány **lhotami**, poněvadž nájemcům byla dávana lhůta, po kterou byli osvobozeni od nájemného.

Proti vrstvě svobodných (**vladyků, zemanů**) sedláků, kteří bojovali pěšky pod praporem knížete (v latinských pramenech byli nazýváni Bohemi secundi ordinis, to jest Čechové druhého řádu), stála šlechta (nobiles, proceres, barones, domini terrae), vládoucí velkými latifundiemi a mající k své službě zřízence hospodářské (ministeriály) i vojáky (milites). Ministeriálové i vojáci byli částečně původu nesvobodného, mnozí z nich se však společensky vyšinuli. Dříve bylo mínění, že se šlechta vyvinula ze starostů jednotlivých rodů, kteří uvedli v závislost členy rodu. Naproti tomu je pravděpodobnější, že se šlechta vyvinula z těch mužů, kteří zastávali knížecí úřady, a z bojovníků usazených na knížecích hradech. Zprvu to bylo ovšem jenom šlechtictví osobní, ale každý šlechtic se snažil o to, aby zabezpečil stejné postavení svým potomkům, takže se vyvinul stav dědičný. Pro moc knížete měla věrnost velmožů velký význam, neboť jednotliví z nich přiváděli do války hojně bojovníků z povolání pod svou vlastní korouhví.

Tak se vytvořily **šlechtické rody**. Opomineme-li **Vršovce**, kteří byli patrně potomky některých kmenových knížat, byli to: **Hrabišiči** (erb hrábě, jejich předek Kojata byl r. 1061 županem bílinským; přední jejich větev se psala po hradě Rýznburku); **Vítkovici** (erb růže) měli své statky na horní Vltavě, rozrodili se v pány z Hradce, z Rožmberka, z Krumlova, ze Stráže a z Landštejna); **Benešovici** (erb zavínuté střely) se rozšířili na Moravu, kde vynikl rod pánů z Kravař; **Janovici** (erb orlice) měli statky v jihozápadních Čechách; **Divišovici** z Posázaví (erb hvězdy) sluli později pány ze Šternberka. Rod s erbem cimbuří vzešel z Časlavska a usadil se na Moravě pod jménem pánů z Cimburka. Slavní **Ronovici** (erb ostrve) měli původní své sídlo v Železných horách (páni z Lichtenburka), důležitější byli však severočeské jejich odnože (páni z Lipého, z Dubé). **Buziči** (erb sviní hlavy) pocházeli z Podbrdí a vynikli z nich páni z Valdeka, **Zajícové** z Hasenburka a páni z Šelmberka, jakož i **Lvové** z Rožmitálu. **Bavorové** (erb střely) měli své statky v Prácheňsku (páni ze Strakonic), **Markvartiči** (erb lva) v severních Čechách (páni z Valdštejna, z Vartenberka, z Michalovic). Na Moravě vynikly rody s erbem lekna (páni z Kounic), **zubří hlavy** (páni z Pernštejna), **hřebene** (páni z Boskovic), **dvou stříbrných břevn** (páni z Obřan a z Kunštátu) a **Bludovici**, pocházející z Kravařska.

Tato vysoká šlechta napodobovala vzor knížecích a církevních velkostatků a počala zakládati na svých panstvích dvory. Snažila se získati nový majetek, vyhledávajíc přízně knížete, zejména v pohraničí.

Soudy se konaly podle práva zvykového, které bylo kodifikováno knížetem Konrádem Otou. Svobodné obyvatelstvo bylo souzeno hradským soudem knížecím, od něhož bylo možno se odvolati

k soudu knížecímu. **Nezřídka** při soudu byl nastupován **důkaz soudem božím**, to jest, soubojem nebo zkouškou ohněm nebo vodou. Souboj se dál mečem nebo kyjem. Při zkoušce ohněm přecházel obviněný bosýma nohama rozžhavenou radlici nebo bral žhavé železo do ruky (nepopálil-li se, byl uznán nevinným). Při zkoušce vodou bylo několik způsobů. Někdy byl obžalovaný hvozen do vody; potopil-li se, byl nevinen, neboť se věřilo, že voda nic nečistého do sebe nepřijme. Při tak zvaném **bředení** šel do vody nejprve žalobce a tři kroky za ním obžalovaný. Utonul-li žalobce, měl právo obžalovaný; přebředl-li, musil také obžalovaný přebřísti a podařilo-li se mu to, byl zproštěn obžaloby. Jindy musil obžalovaný, aby dokázal svou nevinu, pítí vřelou vodu nebo sahati rukama do vařící vody. Tyto boží soudy byly odstraněny teprve za Karla I.

Sousední obce pospolu ručily za to, že **vinník**, stal-li se zločín, bude dopaden; nestalo-li se tak, musili všichni jejich obyvatelé zaplatiti pokutu. Na pokřik: „Nastojte, nestojte, pomáhejte!“ musili všichni, kdož slyšeli výzvu, zločince stíhati a hledati.

Vzdělání jen poznenáhlu pronikalo do českých zemí; jeho nositelem bylo **kněžstvo**, spíše řádové než světské. Světské kněžstvo nebylo ovšem tak přesně odděleno od laiků jako v době pozdější. V čele církevní organizace stáli oba **biskupové**, **pražský** a **olomoucký**, kteří podléhali arcibiskupu mohušskému. **Kostelů** bylo zprvu jen málo, byly jen na krajských hradech knížecích, takže **velkofarnost** se kryla s hradním obvodem. Později **kostelů** i **far** přibývalo a konečně za Vladislava II. byly hranice farností přesně vymezeny. Nad jistým počtem farností (zpravidla kolem desíti) dozíral **děkan**. Dozorcem v hradském obvodu byl **arcijáhen**. **Zakladatelé** **kostelů** a **far** pokládali je za svůj majetek a sami **plebány** (faráře) dosazovali i propouštěli. K příjmům faráře náležel **desátek**, **jemuž** bylo podrobena obilí (desátek velký), **husy**, **zelenina** a **místy** i **ovce** (desátek malý). **Kněžský** **celibát** se vžíval jen poznenáhlu.

Pod vlivem klášterů a snah reformních žili i **světští** **kněží** pospolu podle jistých pravidel v tak zvaných **kolegiálních kapitulách**. Takové byly na Hradčanech, na Vyšehradě, v Staré Boleslavi, v Praze a v Brně. Zvláštní význam měly **kapituly**, které byly při sídlech biskupů; tam stál v čele kapitulní **děkan**, jinde **probošt**.

Důležitý **kulturní činitel** byly **kláštery**, při nichž byly zřizovány i **školy**. Zprvu to byly kláštery řádu svatého **Benedikta** (na Břevnově, odkud byl na počátku 13. století osazen klášter broumovský, v Opatovicích, na Ostrově u Davle, na Hradisku u Olomouce, v Třebíči, v Rajhradě, který byl závislý na klášteře břevnovském, na Sázavě); později přibýly k nim kláštery bílých mnichů **premonstrátů**, jejichž zvláštním příznivcem byl olomoucký biskup **Jindřich Zdik** (v Čechách byly na Strahově, v Teplé, v Milevsku, v Lito-myšli, v Želivě, na Moravě pak na Hradisku u Olomouce, odkud byli vypuzeni mniši benediktinští, v Louce u Znojma, později v Zá-

brdovicích u Brna a v Nové Říši). Kláštery šedých mnichů, cisterciáků, vznikaly spíše až v 13. století (na Zbraslavi, v Sedlci, v Plasích, v Oseku, na Velehradě, ve Žďáře); stejně i kláštery ženské různých řeholí (klášter u sv. Jiří na hradě pražském byl však první v zemi; dále byly důležitější ženské kláštery v Louňovicích, v Dolních Kounicích, v Tišnově a na Starém Brně).

Některé kláštery byly založeny knížetem (později králem), jiné byly založeny velmoži. Téměř každá šlechtická čeled založila jeden nebo několik klášterů, v nichž nacházeli útulek někteří jejich mužští i ženští členové.

Kláštery nebyly však jen nositeli kultury duchovní, nýbrž i hmotné, neboť mniši učili lid lepšímu způsobu hospodaření a u klášterů se vyvinuly první velkostatky. Kláštery byly však i prostředníky s cizinou; zvláště kláštery řádu cisterckého a premonstrátského udržovaly styky s příbuznými kláštery v Německu a ve Francii, kdežto klášter sázavský byl pojátkem s kláštery ruskými a jihoslovanskými.

Značná část světského duchovenstva a většina mnichů byla cizího původu, zejména mnoho bylo Němců. Německý vliv pronikal i na dvůr knížecí, zvláště od doby Vladislava II., neboť manželky knížat, většinou německé princezny, se obklopile německým dvorem. Mezi lidem však neslovanského obyvatelstva nebylo. Jediná německá obec, o níž máme z doby knížecí zprávu, na Poříčí v Praze, byla pokládána za obec hostů.

Nížší školy byly při některých kostelích a klášteřích (první taková škola se připomíná na Budči). Pro vyšší vzdělání odcházeli čeští jinoši do ciziny. Tak máme zprávy, že Čechové studovali v Magdeburku, v Lytichu, v Paříži a zajisté i na jiných tehdy proslulých školách.

Ze stavitelských památek doby knížecí vynikly stavby chrámové. Byly to buď velké basiliky (sv. Jiří a sv. Víta na hradě pražském; zvláště stavba sv. Víta působila svým vlivem až do Polska), buď malé okrouhlé rotundy, jakými byly hradní kostelíky. Tyto rotundy bývaly skrovných rozměrů, neboť bohoslužbám v kostele byli přítomni jen velmoži, kdežto lid stál venku. Takové rotundy se zachovaly na příklad v Praze (tři), na hoře Řípu (sv. Jiří) a ve Znojmě. Jinde se zachovaly románské základy kostelů, které byly později přestavěny (na příklad Reznovice u Ivančic). Z malířských památek dochovaných na naše časy vynikají obrazy ze života Přemyslovců v rotundě znojemské.

V klášteřích vznikaly i první literární památky české, jednak legendy (nejstarší z nich tak zvaná Kristianova), jednak kroniky. Z kronik svým významem je na prvním místě kronika kanovníka Kosmy (zemřel r. 1125), jenž ve vlasteneckém duchu vylíčil dosti spolehlivě dějiny starší doby knížecí. Kronika Kosmova svým významem předstihla podobná díla vzniklá v zemích sousedních a je pravou perlou mezi středověkými prameny. Jeho pokračovatelé

byli: kanovník vyšehradský (1126-42), mnich sázavský (1126-62), Vincenc, kanovník pražský (1150-67) a opat milevský Jarloch (do r. 1197). Z písní doby knížecí se dochovala po naše doby píseň Hospodine, pomiluj ny, vzniklá asi v 12. století.

LITERATURA

Nejstarší dějiny Slovanů vylíčil ve velmi temných barvách Jan Peisker (*Die älteren Beziehungen der Slawen zu den Turkotataren und Germanen und ihre sozial-geschichtliche Bedeutung*, Vierteljahrschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte 1905, *Neue Grundlagen der slawischen Altertumskunde* 1910). Pokládal tu Slovanů za otroky Turkotatarů a Germánů, zveličil vliv Germánů na Slovanů a rozeznával mezi Slovanů dvě vrstvy: panující župany a vítěze, kteří byli původu turkotatarského a germánského, a porobené smery. Se stanoviska filologického psal o otázkách této doby Josef Janko. **O slovanském pravěku**, 1912.

Otázku příchodu Čechů do země české snažil se řešiti na podkladě archeologie Jos. Lad. Píř v monumentálním díle **Starožitnosti země české** 1905-8 (stručněji **Přehled české archeologie** 1908). Soudil podle rozšíření popelnicových polí původu lužicko-slezského, že české země byly osídleny Slovanů již v 1. tisíciletí před Kr.; za kolébku Slovanstva pokládal Panonii. Proti Pířovým domněnkám vystoupil rázně Lubor Niederle v díle **Slovanské starožitnosti** (1924), přeloženém do některých slovanských jazyků. Niederle odmítl kontinuitu slovanských sídel v Čechách od 1. tisíciletí před Kr. a položil slovanskou kolébku do Podněpří. **Přehled české archeologie** obsahuje příručka Lubora Niederla-Karla Buchtely: **Rukověť české archeologie** 1910.

O jádru Samovy říše soudil Boh. Horák (*Samova říše*, Čas. pro dějiny venkova X), že byla někde na dolní a střední Moravě; upozornil též, že není spolehlivého dokladu o příslušnosti Čech k Samově říši.

Dějiny říše Velkomoravské a osudy slovanských věrozvěstů vábily nejednoho historika a archeologa. Velký materiál - podobně jako Píř v Čechách - k řešení této otázky nashromáždil In. Lad. Cervinka v díle **Slované na Moravě a říše velkomoravská** 1928, ale vyvodil z nich příliš smělé závěry. Týž autor se snažil (*Děvín a Velehrad. Dva hrady velkomoravské* 1902) vyvrátiti tvrzení Vincence Brandla (**O poloze starého Velehradu** 1863), že hrad Rostislavův stával na místě dnešního Starého Města u Uh. Hradiště, a hledal jej na Děvíně u Bratislavy. Jeho vývody nemohly přesvědčiti Josefa Pekaře (**O poloze starého Velehradu**, Český čas. hist. VIII), jenž se rozhodl po pečlivém rozboru pramenů pro okolí Uherského Hradiště. Prameny k dějinám slovanských věrozvěstů, zvláště legendy, otiskl a přehled tehdejšího stavu otázky cyrilometodějské podal František Pastrnek, **Dějiny slovanských apoštolů Cyrila a Methoda** 1902. Vírou v legendy a prameny doby cyrilometodějské snažil se otrásti A. Brückner (*Die Wahrheit über die Slawenapostel* 1913), který se stavěl v snaze po originalitě skepticky k slovanské liturgii i k sv. apoštolům. Jeho vývody vzbudily nevoli u mnohých znalců cyrilometodějské otázky (na př. u Fr. Snopka). Nejnověji bádál o době cyrilometodějské Fr. Dvorník (*Les Slaves, Byzance et Rome au IXe siècle* 1926, *Les légendes de Constantin et de Méthode vues de Byzance* 1933), vyzbrojený vědnou znalostí současných poměrů byzantských i italských. Poněvadž se Dvorník stavěl odmítavě k stanovisku Brücknerově a podepřel hodnověrnost legend, odpověděl mu Brückner článkem **Cyrillo-Methodiana** (Kwartalnik historyczny 1933).

Podobný zájem se projevoval i o osobu knížete Václava Svatého, jehož postavil do příznivého světla Jos. Kalousek v **Obraně knížete Václava Svatého** 1901, která zůstala na dlouhou dobu základním dílem pro dějiny 10. století. Bohatou literaturou o sv. Václavu vzbudilo miléniové jubileum: Fr. Michálek Bartoš, **Kníže Václav v dějinách a legendě** 1929 vytykal knížeti germanofilství.

Nejcennějším příspěvkem k dějinám vlády Václavovy byl článek **Josefa Pekaře, Svatý Václav** (Český čas. histor. 1929), jenž posoudil střízlivě osobnost knížete a postavil ji do správného světla. Všestranně a obšírně pojednalo o knížeti Václavovi a o jeho době několik autorů v reprezentačním dvoudílném Svatováclavském sborníku (1934). S německého stanoviska pojednal o knížeti Václavovi **Wilhelm Wostry: Drei St. Wenzel-Studien** 1938, jenž osvětlil politiku císařů z rodu saského vůči Slovanům a vyzvihl význam Rezna pro Čechy. Otázka, zda sv. Václav razil první českou minci, vzbudila několik polemik. **G. Skalský, Denář knížete Václava Svatého a počátky českého mincovnictví** (1929) uznal za pravděpodobné, že sv. Václav minci razil. **Viktor Katz** přšel později k odpůrcům svatováclavského denáru a uváděl, že nápis je pouze jménem světce. Naproti tomu **Gust. Skalský (Stručný přehled vývoje českého mincovnictví 1937)** znovu se rozhodl pro autorství Václavovo.

Rozruch způsobila studie **Josefa Pekaře, Nejstarší kronika česká 1903**; připsal v ní autorství legendy Vita et passio Sancti Wenceslai et Sanctae Ludmilla, aviae eius synovi Boleslava I., mnichu Kristianovi. Jiní badatelé, zejména **Václav Novotný a H. Breslau**, vystoupili proti Pekařovi a pokládali legendu za padělek 12. století. **Pekař** znovu vystoupil na obranu svého tvrzení v německy psaném spisu **Die von dem Přemysliden Christian verfasste und Adalbert von Prag gewidmete Biographie des hl. Wenzels und ihre Geschichtsdarstellung 1907**. Počátky českého státu a spory Přemyslovců a Slavníkovců zabýval se v několika článcích **Em. Šimek**.

Určení rozsahu českého státu je do značné míry závislé na studiu a na uznání pravosti privilegia Jindřicha IV. pro biskupství pražské z r. 1086. **Václav Hrubý (Původní hranice biskupství pražského a hranice říše české v 10. století, Čas. Matice moravské 1929)** uznal privilegium za pravé a na jeho základě usoudil, že říše Boleslavů zaujímala i Bílé Charvátsko; naproti tomu polský historik **Zakrzewski (Východní hranice privilegia pražského z r. 1086, Bidlův sborník 1929)** usoudil, že Krakov doby Boleslavovy nelze ztotožňovati s Krakovem polským, nýbrž že je nutno hledati ho v Pannonii. Nejnověji se zabýval otázkou příslušnosti Moravy k Čechám v 10. a na počátku 11. století **Václav Richter, O středověké architektuře na Moravě (Čas. Matice mor. 1943)**, který dospěl k pozoruhodným výsledkům.

Základní dílo o staré církevní organizaci v našich zemích je článek **Fr. Hrubého, Církevní zřízení v Čechách a na Moravě od 10. do konce 13. století a jeho poměr ke státu (Český čas. histor. 1916)**. Také o sociální dějiny starého českého státu byl značný zájem. **Jos. Šusta** v článku **Otroctví a velkostatek v Čechách (Český čas. histor. V)** osvětlil vznik českého velkostatku a význam otroctví v souvislosti s hospodářskými poměry západoevropskými. Vznik české šlechty se snažil vyřešiti **St. Zháňel, Jak vznikla staročeská šlechta 1930**, ale s výsledkem ne zcela uspokojivým. Povšechně se zabývali sociálními dějinami doby knížecí **Fr. Vacek, Sociální dějiny české doby starší 1906** a **Jul. Lipert, Sozialgeschichte Böhmens in vorhussitischer Zeit 1896**.

Zeměpisný obraz Čech doby knížecí podal **Wilhelm Friedrich, Die historische Geographie Böhmens bis zum Beginne der deutschen Kolonisation 1912**.

DÍL III.

DOBA FEUDÁLNÍ. ČESKÝ STÁT POD VLIVY ZÁPADNÍMI

1. Český stát na cestě k velmocenskému postavení.

Přemysl I. a zápasy v německé říši. Zlatá bulla sicilská. Úprava nástupnického práva. Zápas krále s českou církví. Václav I. Vpád Tatarů. Domácí bouře. Získání Rakous.

Obětavý čin knížete Vladislava měl dalekosáhlé následky. Českému státu se dostalo energického panovníka právě v době, v níž nastal rozklad říše římské, takže nebylo moci, která by brzdila cílevědomou politiku Přemyslovu. Oběma těmito činitelům děkoval český stát za možnost vyšínouti se v 13. století mezi přední evropské státy, ba státi se středověkou velmocí.

Syn císaře Fridricha Barbarossy **Jindřich VI. (1190-97)** byl současně králem v nejlépe tehdy organisovaném evropském státě, v království sicilském. Nezabýval se spleťmi poměry německými, chtěl však ze Sicílie ovládnouti oblast Středozevního moře. Než náhlá smrt jej zastihla právě ve chvíli, kdy se vydával na dobovatelskou výpravu. Poněvadž Jindřichův syn **Fridrich** byl velmi mlád, nezbylo než zvoliti si císaře jiného. Strana papežská (**guelfové**) se opírala o mocný rod **Welfů** a zvolila si králem **Otu Brunšvíckého**, sprízněného s královským rodem anglickým, kdežto strana císařská (**ghibellini**) prohlásila se pro mladšího bratra zemřelého císaře **Filipa Švábského** z rodu **Hohenstaufů**. Mezi oběma stranami se chystalo k boji, jehož využila četná knížata k svému prospěchu.

V tomto boji nebylo zajisté bez významu, na kterou stranu se přichýlí mocný kníže český. Obě strany se ucházely o jeho přízeň. Politika Přemyslovců byla tradičně ghibellinská a ani **Přemysl I.**, kterého Němci nazvali **Otakarem**, nemínil alespoň z počátku porušiti zásady. Sledoval při tom ovšem politiku svého vlastního zájmu, jsa při tom vydatně podporován svým bratrem, moravským markrabím **Vladislavem**. Za 15 let zápasu o císařský trůn neméně než pětkrát změnil své stanovisko. Oplácel tak německé říši plnou

měrou to, co císařové podnikali na úkor celistvosti českého státu za domácích sporů o knížecí stolec.

Nejprve uznal za římského krále Filipa Švábského a dopomohl mu tak k převaze. Službu si dal ovšem zaplatiti; římský král jej musil uznati (r. 1198) za krále českého a uznati i nedílnost království českého. Týž den, kdy byl korunován Filip Švábský, to jest, dne 15. srpna 1198, byl v Mohuči korunován i Přemysl. Než záležitosti rodinné nutily jej záhy, aby přešel k straně protivné. Jeho manželkou totiž byla Adléta Míšeňská, která mu dala několik synů a dcer, ale byla již pokročilého věku. Již dříve se dostalo pro toto manželství Přemyslovi od církve výtky, poněvadž byl blízkým příbuzným Adlétiným. Nezkrotná touha vábila jej k jiné ženě, a proto zapudil Adléta i s jejími dětmi a oženil se s krásnou uher-skou princeznou Konstancí. Adléty se ujali její příbuzní, markrabata míšeňská, věrní stoupenci Filipovi, a tak Přemyslovi nezbylo než přikloniti se k Otovi Brunšvickému, a to tím spíše, že ve prospěch Otův vystoupil i papež. Ota radostně přivítal, jsa slabší než Filip, nového spojence a potvrdil mu r. 1203 titul královský (téhož roku byl Přemysl korunován po druhé v Merseburce). Také papež Innocenc III. neváhal (r. 1204) uznati královskou hodnost Přemyslovi.

Filip Švábský však proti Přemyslovi vystoupil s důrazem; udělil (r. 1203) léno na Čechy Přemyslovi Děpoltovi a válečnou výpravou přiměl českého krále, že opět přešel na jeho stranu. Prátelství bylo utuženo později zasnoubením dcery Filipovy Kunhuty synovi Přemyslovi Václavovi (obě děti byly však tehdy ještě v kolébce). Podle Filipova požadavku se zřekl Přemysl i manželky Konstancie — učinil tak s lehkým srdcem, neboť neměl od ní mužského potomka, jak si byl přál — a přijal opět Adléta Míšeňskou s jejími dětmi. Mezi těmi byla i princezna Markéta, o níž se ucházel mocný král dánský Valdemar II., za něhož se Markéta provdala r. 1205.

Dánové nazvali českou princeznu Dagmar. Dagmar vynikla pak láskou k dánskému lidu a lidumilnými skutky tak, že byla opěvována v dánských lidových písních. Zemřela r. 1243 a pohřbena byla po boku svého manžela v Ringstedtu v kostelíku na mořském břehu. Při této příležitosti se nelze nezmíniti o jiné dceři Přemyslově (a Konstancie), o Anežce, později prohlášené za blahoslavenou. Ta byla zasnoubena pozdějšímu králi římskému Jindřichovi Štaufskému, ale když z politických důvodů byl prospěšnější sňatek s princeznou anglickou, se sňatku sešlo. Ale ani anglický sňatek se neuskutečnil a po některém váhání se oženil král Jindřich s Markétou, sestrou rakouského vévody Leopolda. Zrazená Anežka se oddala zcela Bohu a dobročinným skutkům; založila v Praze klášter klářísek a v témž klášteře působila jako abatýše 46 let. (zemřela r. 1282).

Zatím se narodil Konstancii syn Václav, dědic trůnu, a Přemysl opět přilnul ke Konstancii, zapudiv Adléta. Stranu však tehdy nezměnil a zachoval Filipovi věrnost až do okamžiku, kdy ten byl z osobní příčiny Otou Wittelsbašským zavražděn (r. 1208). Jen nerad, a to jako jeden z posledních, uznal nyní Otu Brunšvického za krále římského. Nebylo mu zajisté nevhod, když se r. 1210 pro zasahování záležitostí italských mocný papež Innocenc III. rozešel s Otou Brunšvickým, vydal na něho klatbu a vyzval knížata říšská, aby uznala za krále římského syna císaře Jindřicha VI. Fridricha II., krále sicilského. Přemysl byl mezi prvými, kteří se prohlásili pro Fridricha. Zato Ota Brunšvický na sněmě norimberském r. 1212 prohlásil Přemysla za zbaveného trůnu a udělil léno na Čechy synovi Přemyslovi z prvního manželství Vratislavovi. Neměl však dostatečné moci, aby své rozhodnutí uvedl v skutek.

Zatím stanul mladistvý král Fridrich II. v Basileji na prahu německé říše. Tam vydal Přemyslovi důležitou listinu, která se stala základem dalšího poměru Čech k německé říši, dne 25. září 1212, tak zvanou zlatou bullu sicilskou. Sicilskou se nazývala odtud, že byla zpečetěna pečeti království sicilského, zlatou proto, že pečeť byla zasazena do zlaté schránky. Hlavní body listiny byly tyto:

Českému panovníkovi byl přiznán titul krále českého a polského na věčné časy. České léno směl císař uděliti jen tomu, kdo byl Čechy za krále přijat. Potvrzuje se příslušnost Moravy a biskupství pražského ke království českému. Český král jest povinen navštěvovati říšské sněmy jen tehdy, konají-li se v Bamberce a v Norimberce; v Merseburce jen tehdy, je-li přítomen také kníže polský. Český král je povinen posílati k jízdě do Říma 300 jezdců, anebo se vyplatiti z této povinnosti 300 hřivnami stříbra. Českému králi se potvrzuje hodnost arcibiskupská.

Touto listinou se dostalo českému králi výhodného postavení v svatě říši římské. Zejména cenné bylo zřeknutí se císaře lenní svrchovanosti nad Moravou a nad pražským biskupstvím a znemožnění, aby císař zasahoval do vnitřních poměrů českých.

Velmi důležité bylo, když se podařilo r. 1216 na sněmu Čechů a Moravanů Přemyslovi vymoci, že byl za jeho nástupce uznán proti nárokům Děpolticů jeho syn Václav. Tím byla definitivně odstraněna zásada práva starešinského a na její místo nastoupilo právo prvorozenství (primogenitury). Děpoltici se sice vzbouřili, ale vzpoura byla potlačena a Děpoltici se vystěhovali do Slezska.

Na Moravě zemřel r. 1222 Přemyslův bratr Vladislav bezdětek; tu udělil r. 1224 Přemysl Moravu svému druhorozenému synu Vladislavovi, a když ten r. 1227 zemřel, tedy nejmladšímu synu Přemyslovi, kdežto králevic Václav byl ještě za života otcova r. 1228 korunován za českého krále.

Moc katolické církve dosáhla vrcholu na koncilu lateránském (r. 1215), jehož se zúčastnili také východní biskupové, pokud byli úspěchy křížáků přinuceni se přiznati k poslušnosti papeže Inno-

cence III. Koncil formuloval jasně církevní právo, vyžadoval od každého věřícího alespoň jednou v roce ušní zpověď a stanovil dogma o transsubstanciaci (to jest víra, že se při svátosti oltářní při vyřčení posvěcovací formulky mění chléb a víno v pravé tělo a v pravou krev Kristovu). Innocenc III. se stal vrchním lenním panem veškerého křesťanstva. Nastal boj proti neposlušným a proti kacířům. Nepřátelé církve měli být stíženi strašlivými tresty, jako byla klatba církevní (vyloučení jednotlivce z křesťanského společenství), interdikt (zákaz udílení svátostí, zvonění a pohřbívání v posvěcené zemi v celé diecézi) a konečně křížová výprava. Právověrnost byla zkoumána inkvisicí, která pátrala po kacířích, používaje i práva útrpného. Kacíři byli upalováni nebo uškrceni. Veděním inkvisice byl pověřen tehdy ve Španělsku vzniklý řád dominikánský. Vedle boje proti kacířství měl řád i úkol kazatelský. Řád na rozdíl od dřívějších řeholí nesměl nabývat majetek a jeho členové byli odkázáni na milodary; náležel tedy mezi tak zvané řády žebravé. Podobného zřízení byl i řád františkánský, který žil podle pravidel svatého Františka z Assisi (zemřel r. 1226), ale na rozdíl od dominikánů povznášel náboženské cítění věřících a hlásal lásku k bližnímu. Oba řády se neusazovaly na venkově na samotách, nýbrž ve městech, kde měly velké pole působnosti.

Lateránský koncil nezůstal bez vlivu na pražského biskupa Ondřeje II., který žádal, aby duchovenstvo i jeho statky byly vyňaty z pravomoci světské (tak zvaná *immunita*). Král odmítl, a tak nastal spor krále s českou církví. Rozhořčený biskup odešel do Říma a vyslovil odtud interdikt na zemi českou a dal některé přední rádce královny do klatby (r. 1216). Přemysl však zabavil zboží biskupovo a většina kněží nedbala interdiktu, sloužila dále bohoslužby a udělovala svátosti, třebaže byla stíhána papežem. Spor byl rozřešen památnou schůzkou na hoře Stožci (Schatzberg) v Rakousích r. 1221. Privilegia církve byla obnovena (biskup se však výslovně vzdal postavení říšského knížete), statky biskupské i poddaní biskupovi byli osvobozeni od placení berně, od světské soudní pravomoci (alespoň ve přích méně důležitých) a od zemských robot. Biskupovi byla přiznána soudní pravomoc nad osobami duchovními a nad přemi manželskými a také hrad Podivín, o který byl spor mezi biskupstvím pražským a olomouckým, byl přiřčen biskupu pražskému.

Poněvadž došlo k novým sporům, opustil biskup po druhé Čechy a zemřel r. 1224 v Římě. Od doby biskupa Ondřeje přestali být pražští biskupové jmenováni králem a byli voleni kapitulou pražskou, aniž již dostávali od krále investituru.

Když r. 1230 král Přemysl zemřel, ujal se vlády jeho syn Václav I. (1230-53), který byl nazýván *Jednookým*, poněvadž si kdysi na lovu vypíchl nešťastnou náhodou oko. Byl povahy zcela odlišné od svého otce. Časem se o vládu nestaral, přebýval na svých loveckých hradech Křivoklátě, Zvíkově, Dobříši a Týrově, věnuje

se lovu a obklopuje se milenkami a milci, kterým rozdával korunní statky. Osobně byl statečný, miloval umění a povolával na svůj dvůr německé pěvce. Vůbec byl náchylný k německé řeči i mravům, dávaje tak špatný příklad vysoké šlechtě. O poněmčování pražského dvora se zasloužila také králova manželka Kunhuta Švábská. Král Václav nesnesl zvonění zvonů, a kdekoli meškal, nesmělo se vyzváněti.

Pro Václavovu politiku byl důležitý poměr k Rakousům. Tato země vznikla jako ochranná marka proti Maďarům po bitvě u Augšburku (r. 955) a od r. 976 vládl tam rod babenberský. Babenberkové rozšiřovali své panství jednak k Litavě, jednak na sever proti Moravě, uvádějce pod svou vládu české kmeny tam sídlící (připomíná se kmen Polanů na řece Chubě a kmen Rakušanů v okolí hradu Rakous). Za pomoci bavorských biskupů a klášterů usazovali v kraji severně od Dunaje německé obyvatelstvo a poněmčovali tak zemi. Z počátku byli pod vrchní vládou bavorských vévodů. R. 1156 se stali samostatnými vévody, podléhající ovšem moci říšské, a na sklonku 12. století získali i sousední vévodství štýrské.

Poslední Babenberk byl Fridrich Bojovný, který neměl potomstva. Proto někteří sousední panovníci, mezi nimi i český král, chtěli získati dědictví babenberské pro svůj rod. Fridrich Bojovný sám se postavil na stranu krále Jindřicha v boji proti jeho otci císaři Fridrichovi II. Císař jej dal do říšského achtu, prohlásil jej za zbaveného území a pověřil Václava I., aby acht provedl. České vojsko se zmocnilo Rakous, ale pak si císař chtěl ponechat celé Rakousy pro sebe a nechtěl Václava odškodnit. Od té doby byl poměr mezi králem českým a císařem napjatý. Na řezenském sněmu r. 1238 žádal císař od Václava I., aby mu vydal některé hrady a města ve Falci, ale ten odepřel. Když pak král odcházel, přitočil se k němu faldský opat a řekl: „Kdybych já byl tvým sousedem, naučil bych tě poslouchati říše a udělal bych z tebe pokorného králíčka.“ Dvořenin králův Ojír z Friedberga přiskočil k opatovi, dal mu políček a řekl: „Špatného měls, mnichu, učitele, že tě nenaučil, jak se máš chovati ke králům.“

Císař si pak povolal krále Václava k sobě a prohlásil jej svým vězněm. Než král, zatím co Ojír stál po jeho boku s obnaženým mečem, vytrhl dýku, a uchopiv levicí císaře donutil jej k přísaze, že dovolí mu i družině svobodný odchod. K nepřátelství s císařem se pojil i spor krále s bratrem Přemyslem, markrabím moravským, který se vzbouřil, ale musil prchnouti do Uher. Václav sice bratrovi odpustil a vrátil mu i Olomoucko, Přemysl však zemřel již v říjnu roku 1239.

Roku 1239 došlo k smíru s Fridrichem Bojovným, když se Václav zavázal, že mu dopomůže k jeho zemím. Zato slíbil vévoda rakouský Václavovi část Rakous severně od Dunaje a také zasnoubení své neteře Gertrudy s nejstarším synem Václavovým Vladislavem. Sotva však byl Fridrich uveden do své země, odmítl

splnití své sliby. Proto vpadl r. 1241 český král znovu do Rakous, vzdal se však nároků na jejich část, když Fridrich přivoli k sňatku Gertrudy s Vladislavem.

V té době hrozilo Evropě strašlivé nebezpečí. V stepích středoasijských sjednotil džingischan Temudžin kmeny turkotatarské a podrobil si Čínu i říši Turků chovaresemských v Turaně, zatím, co jeho vojska pronikla i do Indie a na Iran. Jiné kmeny tatarské porazily v jižním Rusku kočovné Kumány (Plavce) a knížata ruská. Kumáni hledali záchranu před hrozným nepřitelem u krále uherského, který je usadil v některých krajinách své říše. Temudžinův nástupce Ogotaj vyvrátil říši Bulharů na řece Kamě, podrobil si vyjma Novgorod knížata ruská a vyslal svého synovce Batu, aby podmanil Evropu. Tataři na svých rychlých koních pronikali tam, kde byli nejméně očekáváni, dovedli dobývatí měst a měli výborně organisovanou výzvednou službu. Obyvatelstvo napadané země povraždili a zemi proměnili v poušť. Kyjev lehl popelem, knížetství haličsko-vladiměrské se stalo jejich kořistí. Odtud pronikl jeden oddíl průsmykem Jasinským do Uher a připravil tamnímu králi Belovi IV. nad řekou Slanou rozhodnou porážku, takže král Bela hledal záchranu nejprve u vévody rakouského a pak na ostrovech dalmatských.

Jiný oddíl vedl sám Batu na západ do Polska a do Slezska. Král Václav se chystal k obraně země, opatřil pohraniční hory zásekami a shromažďoval vojsko. Tataři měli dobré zprávy o jeho hotovosti a jejich zvědové jim přinášeli zprávy, že se nemusí nikoho obávat než krále českého. Dříve než Václav I. zásáhl do boje, utkal se s Tatary u Lehnice (r. 1241) jeho švagr Jindřich Pobožný, vévoda vratislavský, ale ztratil bitvu i život. V této bitvě byli pobiti také poslední Děpoltici. V době bitvy byl král Václav vzdálen od bojiště jen dva denní pochody. Osadil nyní kotlinu kladskou, aby zabránil vpádu Tatarů do Čech. Než ti nepokračovali dále v svém útoku na západ; patrně jejich soukmenovci v Uhrách potřebovali pomoci. Opavskem vrazili na Moravu a rychlým pochodem, zanechávající za sebou strašlivé spousty, odtáhli do Uher. Bylo nebezpečí, že se Tataři v Uhrách usadí definitivně. Než na zprávu o smrti Ogotajově opustil Batu, chtěje se státi džingischanem, Uhry a jeho Tataři si zřídili říši na dolní Volze, držíce Rusko přes dvě stě let v strašné porobě.

Pozdější doba vyzdobila vpád tatarský legendami. Jedna z nich vyprávěla o záchraně Moravanů na hoře Hostýně zázračným deštěm, jiná o zdarilé obraně vrchu Kotouče u Štramberka. Nepravdivé je také vyprávění o porážce Tatarů Jaroslavem, předkem prý pánů ze Šternberka, a o smrti tatarského prince; toto vyprávění vzniklo záměnou s pozdější bitvou u Olomouce s Kumány.

Na Moravě dostala po smrti krále Přemysla některé kraje (mezi nimi zvláště Břeclavsko) vdovským údělem zbožná královna Konstancie Uherská, která založila ženský cisterciácký klášter

v Tišnově. Moravským markrabím se stal r. 1246 nejstarší syn Václavův Vladislav, jenž měl naději získati s rukou Gertrudy Rakouské dědictví Babenberků. Než sňatek byl stále oddalován. Císař Fridrich II. si získal r. 1242 Václava, když jej jmenoval říšským vikářem (svým náměstkem), ale nepřátelství s Fridrichem Bojovným trvalo. Téhož roku Rakušané poplenili Moravu a r. 1246 Václav I. vpád oplatil nájezdem do Rakous. Tentokrát byli Čechové hanebně poraženi, ale přece jenom došlo k sňatku mezi Gertrudou a Vladislavem, který se stal zatím i knížetem opolským ve Slezsku.

Krví českých bojovníků vykoupený sňatek neměl však nésti ovoce, neboť markrabí Vladislav, který byl po smrti Fridricha Bojovného (padl v bitvě nad řekou Litavou proti Uhrům) uznán za pána v Rakousích, náhle dne 3. ledna 1247 zemřel. Ovdovělá Gertruda se provdala za Heřmana Badenského, než po dvou letech ovdověla znovu.

Způsob vlády Václava I. a jeho přestoupení od císaře k straně papežské vyvolal mezi českým panstvem nevoli a konečně i ozbrojené povstání. V čelo šlechty se postavil mladší syn králův Přemysl, od Němců nazývaný Otokar, který byl vydatně podporován biskupem olomouckým Brunem ze Schauenburgu (ten byl r. 1245 dosazen na biskupství papežem proti vůli králově) i svým bratrancem Oldřichem Korutanským, úředním knížetem břeclavským. Poněvadž tehdy stál Václav v boji stran v německé říši na straně papežské, mělo povstání ráz ghibellinský a Přemysl navázal spojení se stranou císařskou. Podle smlouvy se stal Přemysl Václavovým spoluvládcem tak, že vládl na hradě pražském, kdežto Václav byl pánem na Vyšehradě. Smír neměl dlouhého trvání. Z počátku Přemysl měl v boji rozhodnou převahu, až r. 1248 byl poražen u Mostu od stoupence králova Borše z Rýznburku. Odtud řady stoupenců Přemyslových řidly a Václav I. se mohl zmocnit i Starého města Pražského. Konečně se musil Přemysl zříci titulu mladšího krále českého a spokojiti se titulem markrabího moravského a vládou na Moravě.

Přemyslovi kynul však zisk na jiné straně. Vyslovila se totiž pro něho rakouská šlechta, vedená mocnými rody Khuenringů a Liechtenštejnů, která jej prohlásila 21. listopadu 1251 vévodou rakouským. Aby ospravedlnil svůj nárok na Rakousy, oženil se tehdy triadvacetiletý Přemysl s dvojnásob starší sestrou posledního Babenberka Marketou, vdovou po římském králi Jindřichovi VII., třebaže tato složila po smrti manželovy sliby řeholní. Poněvadž se však Gertruda nevzdala nároků na dědictví po strýci, provdala se za syna haličského knížete Daniela Romana a postavila se pod ochranu uherského krále, došlo o dědictví rakouské k válce s Uhry a s Poláky.

Uhry byly vpádem tatarským zle zpustošeny, zotavily se však záhy a nabyly vojenské síly tím, že se tam usadili bojovní Kumáni (naši předkové je nazývali po ruském způsobu Plavci). Uherský král usazoval některé Plavce a Sekely v moravském pohraničí, aby

bránili hranici proti Čechům. Odtud je při moravských hranicích na Slovensku název hradu Plavce a vsi Sekule. Do zpusťovaných krajů, zejména na Spíš, byli povoláváni němečtí osadníci a jejich města vzkvétala soukenictvím, obchodem i hornictvím. Uhry se staly opět schopnými zúčastniti se i velké války.

Zatím co Poláci napadli Opavsko, vnikly hordy krvelačných Kumánů na jižní Moravu a do Štýrska (r. 1253). Za zprostředkování papeže, k jehož straně se zatím Přemysl přiklonil, byl v Budíně uzavřen mír, potvrzený na sjezdu obou králů v Bratislavě a Přemyslovi byly přirčeny Rakousy a ze Štýrska kraje Travenský a Püttenský, kdežto Bela IV. podržel Štýrsko. V té době byl však Přemysl již i králem českým, neboť jeho otec Václav zemřel dne 22. září 1253.

2. Středoevropská velmoc posledních Přemyslovců.

Osobnost Přemysla II. Výprava do Prus a poměry v Německu. Vítězná válka s Uhry. Přemyslovy plány na východě. Získání alpských zemí. Rudolf Habsburský. Válka s Rudolfem a Přemyslův pád. Poručnická vláda Oty Braniborského. Osobnost Václava II. Závěš z Falkenštejna. Získání Polska. Zvelebení země české. Válka s protičeskou koalicí. Václav III. Konec Přemyslovců. Král Rudolf I. Zmatky za Jindřicha Korutanského. Jindřich vypuzen ze země.

Přemysl II. byl jako druhorozený syn králův určen nejprve k stavu duchovnímu, než předčasná bratrova smrt určila mu nástupnictví na trůně Přemyslovců. Stal se nesporně jedním z největších českých panovníků, jsa bohatě obdařen vlastnostmi duševními i tělesnými. Vynikal stejně energií jako spravedlností a šlechtností; byl výborným hospodářem (současníci jej pokládali za nejbohatšího panovníka evropského), ale dovedl svého bohatství využít k povznesení své moci. Byl přítelem okázalé nádhery a vystupování a nebyl lakotný k těm, kteří byli sloupy jeho moci. Jako rozený politik dovedl využití slabín protivníkůvých, ale s poraženým nepřitelem jednal velkomyslně. Jen se zrádci ve vlastním táboře neměl slitování. Český vlastenecký kronikář mu vytýká, že Němce ploidil, naopak štýrský kronikář mu vytýkal, že Čechy sázel na prvá místa. Ne nadarmo byl nazýván na západě králem zlatým, na východě králem železným. Sám Dante velebil velikost mocného českého krále.

Nejprve se snažil nový král o obnovení moci královské, za jeho otce tak upadlé. Donutil velmože, aby navrátili koruně statky, které na Václavovi I. vymámili, a vyplatil i statky zastavené. Královské statky zabezpečil stavbou hradů (na příklad Bezděz) a jejich výnos povznesl povoláváním německých kolonistů na neosazenou půdu. Pramenem bohatých příjmů se stala tehdy zakládána města

královská stejně jako stoupající výtěžek ze stříbrných dolů. Se zpupnou šlechtou jednal velmi energicky, ba zdá se, že jeho postup přesahoval někdy i slušnou míru. Později Přemysl usiloval o založení vysokého učení v Praze a o kodifikaci práva, ale marně. Za jeho vlády navázaly země české širší styky se zeměmi románskými, zejména s Itálií. Významná byla osobnost vlašského notáře Jindřicha z Isernie, který byl v diplomatických službách králových.

Přemyslovi velmi záleželo na přízni papežově. Proto uznal kandidáta papežského Viléma Holandského králem římským a podnikl křížovou výpravu proti pohanským Prusům do země, v níž byl kdysi umučen svatý Vojtěch. Taková výprava nebyla bez obtíží, neboť pruská země byla velmi močálovitá a příznivého výsledku bylo se nadíti jen v zimě, kdy močály zamrzly. Čechové dosáhli na výpravě (r. 1255) značných úspěchů, Prusové byli poraženi a mnoho z nich přijalo křest z rukou olomouckého biskupa Bruna. Na upevnění křesťanského panství založil při ústí řeky Pregoly město Královec, pozdější korunovační město pruských králů, kdežto biskup Bruno založil město Braunsberg.

Pruská výprava jasně prokázala moc českého krále, takže se mohl ještě r. 1255 obíratí myšlenkou státi se římským králem proti Vilémovi Holandskému. Ten byl r. 1256 zabit v náhodné pouliční rvačce a v německé říši došlo k rozdvojení. Část knížat se vyslovila pro anglického prince Richarda Cornvallského, kdežto italská ghibellini uznali králem Alfonsa X., krále kastilského, jenž pocházel po přeslici z rodu Hohenstaufů. Přemysl II. uznával od počátku za krále Richarda a přijal od něho r. 1262 léno na země české i na dědictví babenberské. Zato mu svěřil Richard ochranu jmění koruny císařské v Německu na pravém břehu Rýna. Jinak Přemysl prováděl v německé říši politiku vlastní, takže bylo mu vytýkáno, že se snaží k svému prospěchu vzbuzovati v Německu nepořádek. Ani Richard, ani Alfons se totiž o Německo nestarali a ponechali je, zmítané zmatky, samo sobě.

Král zasáhl zejména při obsazování solnohradského arcibiskupství, kde proti sekovskému biskupu Oldřichovi podporoval svého bratrance Filipa z rodu korutanských Sponheimů. Ale Filip se ukázal podpory Přemyslovy nehodným. Odmítal přijmouti svěcení a budil pohoršení světáckým způsobem svého života. Biskup Oldřich byl podporován od vévodů bavorských (a také od Bely IV., krále uherského). V této věci musil Přemysl ustoupiti, ba dokonce vydal i Sušicko do rukou dolnobavorského vévody. Tento neúspěch byl však záhy vyvážen na jiné straně. Ve Štýrsku nebyla totiž tamní šlechta spokojena se zpupnou vládou uherskou. Vzniklo povstání a za české pomoci byli Uhři ze Štýrska vytlačeni; Štýrané pak uznali Přemysla svým vévodou (r. 1260).

Následkem této akce byla válka s Uhry. Kdežto Přemysl získal hojně spojenců ve střední Evropě, bojovali v uherských řadách vedle Kumánů i Poláci, Valaši (rumunští) a Srbové. Počátek války

nebyl šťastný. Mladšímu králi uherskému Štěpánovi se podařilo zničit v Mravenčím údolí blíže moravských hranic větší rakouský oddíl, ale tato bitva neměla vlivu na další průběh války. České vojsko, které bylo slabší, ale mělo více obrněných rytířů, leželo na pravém, uherské vojsko na levém břehu Moravy blíže vsi **Kroisenbrunn**. Poněvadž se žádná strana neodvážila přejít řeku za boje, bylo smlouveno příměří, aby se uherské vojsko mohlo přepravit na druhý břeh. Zatím co se české vojsko za příměří bavilo kratochvílemi a obstarávalo dovoz špiže, porušil král Štěpán dané slovo a vrhl se se svými Kumány na Čechy. Než rytíři odolali a bitva se proměnila v strašlivou zkázu proradných Uhrů. Na 28.000 uherských bojovníků pokrývalo bojiště a množství prchajících utonulo v řece Moravě. Styrsko se stalo kořistí Přemyslovou, který na památku bitvy založil město **Marchek** a klášter **Zlatou Korunu**.

Záhy došlo pro utvrzení míru s králem uherským **Belou** k sňatku. Manželství Přemyslovo s **Marketou** zůstalo bezdětné. Královna obviňovala Přemysla, že jeho vinou, poněvadž se narodil na den sv. Petra v okovech, jak byla starobylá pověra. Král si však vybral z dvorních dam krásnou **Anežku** z **Khuenringu**, nazývanou **Palceřík** (poněvadž nosila účes podle mužského způsobu) a měl s ní syna **Mikuláše** a několik dcer. Poněvadž neměl jiného dědice trůnu, legitimoval jej, ale papež odepřel uznati **Mikuláše** za dědice trůnu. Přemysl pomýšlel proto na nový sňatek a dal se s **Marketou** rozvéstí udávaje, že před sňatkem složila řeholní slib. Roku 1261 se oženil s **Kunhutou**, dcerou ruského knížete **Rostislava Michajloviče**, bána mačevského (Mačva v severozápadním Srbsku), a vnučkou uherského krále **Bely**. Z tohoto druhého manželství Přemyslova se narodil potomní král **Václav II**.

Roku 1266 se uvázal Přemysl II. v **Chebsko**, jehož se ujal jménem věna své matky **Kunhuty**. Dalekosáhlejší byl však jeho plán příštího roku. V dorozumění s papežem **Urbanem IV.** vytáhl na novou křížovou výpravu, aby získal českému království nové území na **Litvě**. Bylo to v souvislosti s jiným jeho plánem, podrobiti nově získané země biskupství olomouckému, které mělo být povýšeno na arcibiskupství. Než výprava se nezdařila; bylať zima toho roku velmi mírná a král **litevský Mindove** zachránil svoji zemi přijetím víry **Kristovy**. Tak také sešlo z obnovení stolice **Metodějovy**. Zato se podařilo Přemyslovi rozšířit své panství v zemích alpských. Jeho bratranec **Oldřich**, vévoda **korutanský**, zemřel r. 1269 a odkázal závětí datovanou na **Poděbradech** své země **Korutany** a **Krajinu Přemyslovi**. Přemysl ovládl i obě země proti nehodnému **Oldřichovi** bratru **Filipovi**. Poněvadž se stal i generálním kapitánem patriarchátu **aquilejského** a poněvadž město **Pordenone** v **Benátsku** si jej zvolilo za svého ochránce, opírala se jeho říše na severu o **Krkonoše**, na jihu pak o moře **Jaderské**. Také v **solnohradském** arcibiskupství a v **pasovském** biskupství byla jeho vůle rozhodující. V alpských zemích dosazoval za své zástupce české velmože;

tak na př. český pán **Vok** z **Rožmberka** byl hejtmanem v **Rakousích**, **olomoucký biskup Bruno** ve **Štyrsku** a **moravský pán Oldřich** z **Drnholce** v **Korutanech**.

Přemyslovy úspěchy byly dovršeny dvěma vítěznými válkami proti **Uhrám**. Odtud byla **Morava** ohrožována nájezdy divokých **Kumánů**. Aby toto nebezpečí odvrátil, založil v místech, kde se spojovaly obě uherské cesty, pevnost a město **Hradiště**. Po smrti uherského krále **Štěpána** nastoupil na trůn **Ladislav Kumán**, syn **kumánské princezny**, ještě nedospělý. Poručnickou vládu vedla jeho matka, která **Přemysla** nenáviděla. R. 1271 došlo ke konfliktu. Král **Přemysl**, překročiv hranice, vpadl na **Slovensko**. Bez větších obtíží se zmocnilo české vojsko hradů **Děvína** i **Stupavy**, po krátkém obležení se vzdala **Bratislava**; pak obsadili **Čechové** svatý **Jur**, **Trnavu** i **Nitru** a pronikli až k řece **Hronu**. Za druhé války r. 1273 pokusil se **Přemysl** dobýt kraje při řece **Rábě**. Obnovoval tak **Svatoplukovu Velkomoravskou říši**. Tím dosáhla také **Přemyslova sláva** svého vrcholu.

Příčinou **Přemyslova pádu** byla změna na trůně římském. Král **Richard** zemřel r. 1272. Český král sám pomýšlel na získání nejvyšší hodnosti v **Německu**, ale voliči (kurfiřti) se obrátili proti němu, obávající se jeho moci i energie. Vyloučili jej dokonce jako Čecha ze svého sboru a sedmý hlas kurfiřtský přiřkli **bavorskému vévodovi Jindřichovi**. Římským králem zvolili r. 1273 **Rudolfa Habsburského**, jednoho z četných hrabat **švábských**, jehož moc se nezdála nebezpečná. Rodové statky tohoto hraběte se rozkládaly v severní části nynějšího **Švýcarska**, kde se při soutoku řek **Aary** a **Reussy** zdvihal jeho rodový hrad **Habsburk**. Tato volba byla osudnou nejen pro **Přemysla**, nýbrž i pro pozdější osudy českého národa, ba možno říci celé **Evropy**.

Říšský sněm norimberský r. 1274 prohlásil, že všechny územní změny od r. 1245 provedené (to jest od roku, kdy byl dán císař **Fridrich II.** papežem do klatby) jsou neplatné a že každý kníže má do roka a do dne přijmuti své země od nového krále římského v léno. **Hrdý Přemyslovec** prohlásil, že **Rudolfovu** volbu neuznává za platnou, ale z říšských knížat jediný **dolnobavorský vévoda Jindřich** se přiklonil k jeho názoru.

Rudolfovi se naskytlá příležitost ponížiti českého krále. Obeslal jej na 23. leden 1275 do **Würzburku**, aby se odpovídal. **Přemysl** se ovšem nedostavil a byl proto dán do říšského achtu. Situace se stala pro českého krále velmi nepříznivou a **Přemysl** žádal papeže, aby se ujal zprostředkování, nabízející mu křížovou výpravu. **Válka** byla však neodvratná. **Přemysl** se postavil se svým vojskem v okolí **tepelského kláštera**; domníval se totiž, že ostatní přístup k jeho zemím je kryt **neutralitou Jindřicha**, vévody **bavorského**. Ten se však v poslední chvíli smířil s **Rudolfem** a umožnil mu tažení na **Rakousy**. Pozdě spěchal **Přemysl** do této země, v níž se nepřátelům zatím podařilo zmocnití se **lsti pevného Korneburku**. Jedině **Vídeň**

zachovala Přemyslovi věrnost, kdežto šlechta v Korutanech a v Krajině se vzbouřila. Sotva král opustil Čechy, vznikla v jeho zádech nebezpečná vzpoura české šlechty, vedená Boršem z Rýznburka a Závišem z Falkenštejna (r. 1276). Situace se stala beznadějnou, a to tím spíše, že se také Uhři spojili s králem Rudolfem; Přemysl se odhodlal k potupnému míru.

Postoupil všechny země alpské a Chebsko Rudolfovi a přijal od něho Čechy a Moravu v léno. Při mírovém jednání byl také smluven dvojitý sňatek mezi dětmi Přemyslovými a Rudolfovými (jejich jména však uvedena nebyla) a Přemyslovi měla býti za věno zastavena část Rakous severně od řeky Dunaje. Ale Rudolfovy úmysly nebyly poctivé a Rudolf žádal ještě větší pokoreni Přemysla, aby totiž vzbouřenci z řad české šlechty nebyli potrestáni. Na tuto podmínku Přemysl přistoupiti nemohl, a tak došlo r. 1278 k nové válce.

Situace byla tentokrát pro Přemysla daleko příznivější. Český král mohl spoléhati na pomoc z Polska, ze Slezska i z Branibor, kdežto Rakouská šlechta, s Rudolfem nespokojená, vedená Liechtenštejny a Khuenringy, počala se bouřit. Také v německé říši knížata nebyla spokojena s Rudolfem, který využítkoval svého postavení k rozšíření svého rodového panství (ponechal svému rodu Rakousy, Štýrsko a Chebsko a jen Korutany a Krajinu postoupil svému spojenci Menhartovi Tyrolskému). S Rudolfem se spojil sice také uherský král, ale mnohem důležitější bylo, že papež Mikuláš III. vyhlásil církevní klatbu na všechny odpůrce Rudolfovy, tedy také na Přemysla. Mnohý stoupenec Přemyslův se dal tím odraditi. Zatím co se Rudolfovi podařilo potlačit rakouské povstání v počátcích, mařil Přemysl čas obléháním některých severorakouských měst. Hlavní voje se srazily na den svatého Rufa dne 26. srpna 1278 na Moravském poli u Suchých Krut. Ve vojsku Přemyslově, jehož heslem byla slova Praha-Budějovice, bylo dosti Poláků a Slezanů, vojsko Rudolfovo, jehož heslo znělo Řím-Kristus, bylo posíleno zástupy uherskými, vedenými trenčanským hrabětem Matoušem Čákem.

Útok Čechů byl velmi prudký, takže první i druhý voj Rudolfův byl rozražen; sám Rudolf se octl v nebezpečí života; byl zabit pod ním kůň a král shozen do potoka. Než německá záloha bitvu rozhodla. Některé české oddíly se daly předčasně na útek a strhly s sebou i zálohu, vedenou moravským pánem Milotou z Dědic. Český král byl tísněn, zraněn, stržen s koně a zabit svými osobními nepřáteli z řad rakouské šlechty.

Král Rudolf stanul po bitvě nad zhanobenou mrtvolou svého hrdinného protivníka, dal ji balzamovat a obléci do královského šatu a vystavil ji po některou dobu v minoritském klášteře ve Vídni. Odtud bylo tělo Přemyslovo převezeno do Znojma a pohřbeno v tamním minoritském kostele, odkud bylo teprve se svolením

papežovým r. 1297 odvezeno do Prahy a pohřbeno ve svatovítském kostele.

Dochoval se nám dopis, kterým vyzval král Přemysl před bitvou na Moravském poli knížata polská, aby mu přišla na pomoc. Píše tam mimo jiné: „Neboť kdyby — Bůh nedopustí — se stalo a my bychom byli zničeni útlakem řečeného krále, nenasytná tlama německá by se volněji otvírala a jejich zhoubná dychtivost by ruce nešlechterné vztahovala až na váš kraj. Neboť jsme vám i vašim zemím pevnou baštou bezpečné ochrany.“ Tento dopis Přemysl nikdy nenapsal, vznikl nedlouho po bitvě jako cvičení v kteréši pražské notářské škole. Dokument je však výrazné svědectví současné nálady v Čechách proti Němcům.

Král byl mrtev, výkvět českého vojska vykvrácel na Moravském poli a kníže Mikuláš v zajetí nepřitele. Čechy ležely bezbranné u nohou nepřitele, který vpadl na Moravu. Tam biskup Bruno i německá města, kterým Přemysl II. věnoval tolik přízně, se pokorili. V Čechách vystoupil však na obranu práv sedmiletého syna Přemyslova Václava II. markrabí braniborský Ota, manžel sestry Přemyslovy. Ten nalezl dostatečnou podporu i u české šlechty a hrozivým postojem přiměl Rudolfa, aby upustil od vpádu do Čech. Rudolf uznal na pět let Otu poručníkem královice a vladařem v Čechách a ponechal si na touž dobu Moravu. S Moravou měl jistě jakési sobecké plány. Roztrhl zemi ve dvě části, z nichž západní měla býti pravděpodobně připojena k Rakousům, a prohlásil Brno říšským městem. Jinak se Morava pod vládou Rudolfovou záhy zotavila z válečných pohrom.

Zle však bylo v Čechách. Ukázalo se, že vladař Ota Braniborský jde za svými sobeckými cíli. Mladičký Václav byl v Jihlavě sezdán ještě v r. 1278 s dcerou Rudolfovou Gutou a současně Rudolfův syn Rudolf byl oddán s dcerou Přemysla II. Anežkou, ale Guta byla ponechána na dvoře Rudolfově. Pro jakousi roztržku dal Ota uvězniti královnu Kunhutu a královici Václava na hradě Bezdězi. Kunhutě se podařilo utéci na svůj hrad Hradec v Opavsku, ale Václav byl odvezen do braniborské Špandavy, aby nemohl býti protivnou stranou vysvobozen. Ota sám hrabivě vyloupil kostel svatovítský a jeho posádky, rozložené v zemi a složené z lidí nejhorších povah, loupily, pálily a vraždily na českém venkově, spoujíce se s německými obyvateli měst. Vznikla pravá vlastenecká válka proti těmto hordám. Vzbouřili se jihočeští Vítkovici, nad jiné však proslul pan Hynek z Dubé, který Němce statečně tepal a nejeden houfec žoldnéřů zničil. K dovršení zla nastaly v zemi živelní pohromy, neúroda, drahota až dvacateronásobná a konečně i strašlivý mor. Sám král Rudolf vystoupil proti hrabivému Otovi výpravou do Čech. Za králova zprostředkování zůstal Ota sice i nadále poručníkem Václavovým, musil však odvolati ze země své posádky a uznati zatímni domácí vládu, již stál v čele biskup pražský Tobiáš z Bechyně. Ota se sám snažil ze svého poručnictví co

nejvíce vytěžit; nabídl Čechům, že Václava ze zajetí propustí a že se vzdá poručnictví, dostane-li od nich náhradou 15.000 hřiven stříbra. Když mu byly tyto peníze vyplaceny, žádal nových 20.000 hřiven. Čechové se obrátili na krále Rudolfa jako rozhodčího v této při a ten uznal požadavek Otův za neoprávněný. Ota propustil pak mladičského králevice z Braniborska a ten slavil 24. května 1283 svůj vjezd do Prahy.

Dlouhé věznění podlomilo zdraví králevicovo, takže trpěl následky po celý život; nejednou nemoc ohrožovala jeho život, a to tím spíše, že byl Václav těla slabého a málo odolného. Jevila se u něho potřeba dlouhého spánku. Neurasthenie způsobovala, že upadal do mdlob, uviděl-li kočku. Stejně se bál i bouře, před níž se skrýval v dutém oltáři s ostatky svatých. Václav byl velmi nábožný; nejednou slyšel i dvacet mší svatých po sobě. Na druhé straně však nedovedl vzdorovati vášním tělesným. Byl však lidumil a soudil spravedlivě, třebaže byl ve své přízni vrtkavý. Nebyl rytíř jako jeho otec, zato však výborný státník a politik. Slabou stránkou Václavovou byla náklonnost ke krásným dámám (z jeho ne manželských dětí Jan, řečený Volek, byl biskupem olomouckým).

Když se vrátil mladý král do vlasti, řídil vládu biskup pražský Tobiáš z Bechyně, který byl nakloněn Habsburkům. Záhy však došlo v české politice k zásadní změně. Královna vdova Kunhuta si oblíbila Záviše z Falkenštejna, člena mocného rodu Vítkoviců, velmože vynikajícího nevšedními dary duševními i tělesnými, a dala se s ním i tajně oddati. Současníci připisovali Závišovi magicou sílu a královna Guta z obavy před jeho kouzly spálila dokonce i nádherný drahocenný závoj, který jí dal Záviše jako svatební dar. Záviše se stal nyní ředitelem české politiky, která byla neskrytě protihabsburská. Jeho vlivem se počal Václav II. hlásiti nejprve ke Korutanům, pak i k Rakousům jako k svému otcovskému dědictví. Král Rudolf se snažil sice jeho postavení zvíklati, marně však, pokud žila královna Kunhuta. Teprve když Kunhuta r. 1287 zemřela, nastala změna. Král Rudolf vydal tehdy svoji dceru Gutu králi Václavovi a tak byla v Praze posílena strana habsburská, které stál v čele biskup Tobiáš. Konečně se Záviše musil od dvora vzdáliti, ale nezkrotná ctižádost jej nutila neustoupiti do pozadí. Nabídl svou ruku uherské princezně Jitce, sestře krále Ladislava IV., a nebyl oslyšen. S Jitkou žil pak na hradě Svojanově u Poličky, kde si zřídil dvůr vpravdě knížecí. Jeho nepřátelé jej očerňovali u krále, předstírajíce, že jej Záviše chce odstraniti a sám dosednouti na stolec českých králů. Když pak Záviše pozval krále za kmotra při křtu svého syna, uvěřil král našeptavačům, že Záviše usiluje o jeho život, a kázal jej zajmouti. Devět rytířů stěží Záviše přemohlo a spoutalo. Hrdý velmož byl pak půl druhého léta vězněn v Bílé věži na hradě pražském.

Vítkovci se ujali svého náčelníka a odpověděli povstáním. Král pověřil svého nevlastního bratra knížete Mikuláše, který se

stal pánem v Opavsku (jeho potomci byli pak knížaty opavskými až do konce 15. století), vedením trestné výpravy. Ten vedl zajatého Záviše od hradu k hradu a hrozil, že jej dá popraviti, nevzdá-li se hrad. Teprve u Hluboké, kde velel bratr Závišův Vítek, setkal se s odporem. Vítek nechtěl totiž uvěřiti, že by král dal popraviti svého otčima. Na louce, která podnes slove Pokutná, před hradem byl Záviše z Falkenštejna popraven mečem (plknem dne 24. srpna 1290). Za pokání založil král Václav II. cisterciácký klášter Aula regia na Zbraslavi, který se stal pohřebištěm českých králů. V tomto klášteře sepsal třetí opat, Petr Žitavský, důležitou kroniku, v níž popsals události od založení kláštera do roku 1338.

Václavovi se podařilo záhy své panství značně rozšířiti. Nabyl Chebska a v míšeňské zemi získal Drážďansko a Pliseňsko (to jest, asi třetinu nynějšího Saska), dále po smrti Jindřicha Vratislavského Kladsko, na čas zcizené, ale nejdůležitější byl jeho zisk v Polsku. Tam jej volala r. 1291 za domácích zmatků jeho teta kněžna Gryfina a krakovští měšťané. Kníže těšínský Měšek, kníže opolský Boleslav a později i knížata v Krakovsku a v Sandoměřsku uznala jej r. 1292 za svého lenního pána. Po několika letech pokračoval v politice polské. Také ve Velkopolsku po zavraždění krále Přemyslava nastaly zmatky a preláti i magnáti nabídli polskou korunu králi Václavovi, který se dal r. 1300 v Hnězdně korunovati za polského krále. Aby podepřel své nároky na Polsko, oženil se — jsa vdovcem — s princeznou Eliškou Rejčkou, dcerou Přemyslavovou, tehdy jedenáctiletou. Polsko dal spravovati svými kapitány, z nichž prvý byl kníže Mikuláš, pozdější hrdinný Hynek z Dubého. Polští historikové sami připouštějí, že Václav obnovil jednotu Polska a zachránil stát polský před úplným rozkladem. Odtud byl silný český kulturní vliv na Polsko a česká i moravská města čile obchodovala s Krakovem.

Když r. 1291 král Rudolf zemřel, uprázdnil se opět královský stolec římský. Král Václav, jemuž r. 1289 Rudolf potvrdil hodnost kurfiřtskou i arcičíšnickou, nevyslovil se pro svého švagra Albrechta, který jej osobně urazil svou hrdostí. Naopak, svým vlivem způsobil, že proti Albrechtovi byl zvolen králem římským Adolf, hrabě nasavský. Adolf však nesplnil očekávání Václavovo a stavěl se zejména proti plánům českého krále v Míšni. Není sice pravda, že Albrecht v nesnázi prosil na kolenou svého švagra za odpuštění, než královně Gutě se podařilo převésti manžela do tábora habsburského. Bylo pak zásluhou Václavovou, že kurfiřti zvolili králem římským Albrechta Habsburského proti Adolfovi Nasavskému. Ten r. 1298 v bitvě zahynul.

Velmoc, kterou se český stát stal opětně zásluhou Václavovou, nezakládala se jen na své územní rozloze, nýbrž spíše na vnitřní síle. Král věnoval totiž velmi mnoho pozornosti úpravě vnitřních poměrů. Na prvním místě byla to reforma mincovnictví. Až do doby Václavovy byla mince velmi často, až i dvakrát v roce k svému ne-

prospěchu měněna. Václav, opíraje se o bohatou těžbu stříbra na Horách Kutných, povolal do Prahy mincěře z Florencie a dal tam raziti tak zvané české groše, jichž se z hřivny stříbra razilo 64. České groše se staly záhy nejen oblíbeným platidlem domácím, nýbrž byly vyhledávány pro své dobré zrno i v cizině. Jiné plány Václavovy se však nezdařily. Tak na př. jeho pokus založiti v Praze universitu podle vzoru boloňské university ztroskotat pro odpor šlechty, která se obávala, že by při dvoře a v úřadech měli přednost příslušníci stavu městského, kteří by na universitě vystudovali. Podobně zamítla šlechta i pokus Václavův o vydání psaného zemského zákoníku, poněvadž by byla omezena ve své svobodě „právo svobodně nalézati“. Václav II. se vážně zabýval myšlenkou psaného zákoníku a povolal na svůj dvůr vynikajícího italského juristu Gozza z Orvietta. Ten pořídil alespoň pro horní města horní právo, které bylo uznáváno i mimo země české v celé střední Evropě. Na druhé straně se král svou milovností nádhery a rozmařilostí zadlužil u vlášských kapitalistů.

Na samém počátku 14. století se zdálo, že rod Přemyslovců získá i třetí korunu královskou. V Uhrách vymřel r. 1301 Ondřejem Benátčanem královský rod Arpádovců. O trůn uherský se sice ucházel kandidát papežský Karel Robert z neapolské dynastie Anjouovců. Než vlastenecká strana uherská, vedená arcibiskupem kaločským a palatinem Matoušem Čákem, vyslovila se pro mladistvého syna Václavova Václava, poněvadž byl vnuk Kunhuty, vnučky uherského krále Bely. V Hodoníně byla nabídnuta Přemyslovců koruna uherská a králevic byl poselstvem doprovázen do Stoličného Bělehradu, kde byl korunován za uherského krále pod jménem Ladislava V.

Toto neslýchané rozmnožení moci královského rodu českého vzbudilo u sousedů závist a obavy. Vznikla mocná protičeská koalice. Zúčastnil se jí nejen král Albrecht, který děkoval Václavovi za korunu, a papež Bonifác VIII., jenž pokládal Uhry za své léno, ale i Anjouovci a pretendent polského trůnu Vladislav Lokietek. Proti tomuto spolku získal český kancléř, obratný Petr Aspelt, biskup basilejský, spolek s francouzským králem. Král Albrecht žádal zejména, aby králevic Václav odešel z Uher a aby se český král vzdal Chebska, Míšně i Polska. K tomu připojil ještě nestydatý požadavek, aby mu král Václav vydal za těžbu drahých kovů Kutnou Horu na šest let nebo aby zaplatil 80.000 hřiven stříbra náhrady. Václav ovšem odmítl.

Zle se dařilo Čechům v Uhrách, kde protivník českého prince nabýval stále více a více přívrženců. Proto se vypravil Václav II. do Uher a odvezl odtud syna i korunu svatoštěpánskou. Cestou na Moravu tato koruna upadla a nakřivil se jí křížek, což posud je na ní viděti. Král Albrecht vtrhl konečně sám do Čech, aby se zmocnil Kutných Hor, ale horníci se statečně bránili. Mezi obléhajícími se počaly rozmáhati nemoci, dokonce pry horníci i okolní

vody otrávil. Zatím se počalo kolem Hor sbírat české vojsko, které rakouskému vojsku tak škodilo, že se musilo vzdáti obležení a kvapem prchat z země. Král Albrecht byl nucen žádati o mír. Václav II. se sám chystal na odvetnou výpravu do Rakous. K výpravě nedošlo, neboť uprostřed příprav král Václav 21. června 1305 zemřel.

Jeho smrt byla předčasná, neboť jeho syn Václav III. byl mladistvý a nezkušený. Nechybělo mu sice nijak nadání a velmi dobré srdce, ale raději se oddával se svými milci různým výstřelkům a rozdával jim komorní statky. Na štěstí se král Albrecht velmi umírnil ve svých požadavcích a spokojil se Chebskem. Václav, který se oženil s Violou, kněžnou těšínskou, pochopil, jsa varován zbraslavským opatem Konrádem, vážnost situace a počal jednat. Vzdal se Chebska ve prospěch Albrechtův a prodal své nároky na uherskou korunu Otovi Bavorskému. Vládu v Polsku si chtěl zachrániti a sbíral v Olomouci vojsko. Když si za parného dne vyšel jen ve skrovném oděvu do hradní síně, aby se ochladil, byl napaden neznámým mužem, který jej probodl dýkou (dne 4. srpna 1306). Příspěchavší rytíři vraha na místě zabili a na kusy rozsekali, takže nikdy nevyšlo najevo, kdo byl vrahem a v čí prospěch to učinil. Tvrdí se, že čin spáchal durynský rytíř Konrád z Botenštejna. Současný kronikář český obvinil krále Albrechta, že stál v pozadí činu.

Václavem III. vymřel slavný rod Přemyslovců po meči právě v době, kdy se jejich přičiněním český stát vyvinul v nejmocnější stát střední Evropy. Zůstávaly z rodu Přemyslova vdovy po obou posledních českých panovnících, Eliška Rejčka a Viola, a některé princezny. Bylo jisto, že bude nutno dbáti jejich dědických práv, zejména práv princezny Anny, která se provdala r. 1306 za Jindřicha Korutanského, syna bývalého protivníka Přemysla II., Menharta Tyrolského. Jindřich Korutanský měl také největší naděje na královskou korunu. V jeho rukou byla tehdy správa země, neboť zesnulý král jej jmenoval svým náměstkem po dobu polského tažení a také většina šlechty byla na jeho straně.

Než toho si nepřál římský král Albrecht, obáváje se, že jeho země rakouské budou na jihu i na severu sevřeny panstvím Jindřichovým (tomu náležely totiž Tyroly, Korutany, Krajina a Gorice). Proto prohlásil, ovšem zcela neprávem, Čechy za odumřelé léno říšské a udělil je lénem svému synu Rudolfovi. Ten získal přívržence v německých městech na Moravě a také v Čechách, šlechta rychle opouštěla Jindřicha a přidávala se k Rudolfovi, ale nesouhlasila se stanoviskem Albrechtovým, že jsou Čechy odumřelé léno. Jindřich Korutanský opustil zemi, aby zachránil život. Albrecht nyní sám uznal, že jeho stanovisko nebylo správné, a přivolil, aby si Čechové zvolili krále. Tak se Rudolf dostal na český trůn volbou.

Rudolf byl osobnost velmi sympatická a dovedl si získati přízeň svým jednáním a osobním kouzlem; měl jemný smysl pro

státní hospodářství, což mu bylo od některých nerozumných velmožů vykládáno ve zlé. Byl však nepevného zdraví. Nesnesl těžkých jídel a kaše byla hlavním jeho pokrmem. Proto a pro svou spořivost býval posměšně nazýván „král kaše“. Aby opřel své nároky na Čechy, vzal si Rudolf za manželku vdovu po Václavu II. Elišku Rejčku. Ale při stálé jeho churavosti nebylo naděje na potomstvo a hrczilo nebezpečí, že české země budou pro rod habsburský opět ztraceny. Albrecht se pokusil zachránit české země svému rodu protiprávním činem: udělil r. 1307 ve Znojmě tyto země opět lénem králi Rudolfovi a jeho bratrům. Rudolf nezískal v zemi nikdy všeobecné uznání; mocnou šlechtickou oposicí vedl vlastenecký Vilém Zajíc z Valdeka. Zejména v kraji prácheňském měla oposice velkou moc; tam se počítali mezi její přívržence mocní Bavoři ze Strakonice. Proto vytáhl král do jihozápadních Čech, aby zkusil odpor, podlehl však 3. července 1307 při obležení hradu Horažďovic úplavici.

Habsburkové se nevzdali svých nároků na země české, mohli však počítati jen s podporou menší části šlechty vedené Tobiášem z Bechyně, příbuzným bývalého biskupa pražského, opatů řádu cisterckého a německých měst na Moravě. O královskou korunu se ucházel tentokrát Albrechtův syn Fridrich.

Proti domácí straně prohlásil Tobiáš z Bechyně posměšně, aby si šla hledati za krále nějakého sedláka do Stadie, byl však nedlouho potom rozlíceným Oldřichem z Lichtenburka zabit. Jindřich Korutanský byl pak zdrcující většinou zvolen za českého krále. Nastala válka s králem Albrechtem, který našel podporu jen na Moravě u královny vdovy Elišky Rejčky a u německých měšťanů východočeských měst této královny. Převaha byla by nepochybně na straně habsburské, neboť Jindřich Korutanský byl příliš neschopný, ale situace se rázem změnila, když král Albrecht byl svým synovcem Janem (potomkem krále Přemysla II. po přeslici) 1. května 1308 zavražděn.

Vévodovi Fridrichovi nezbylo než vzdáti se české koruny a vymoci si v smlouvě znojenské pokud možno největší odškodné. V 45.000 hřivnách zastavena mu moravská města Jihlava, Znojmo, Ivančice a Pohořelice a hrady Podivín a Veverí vedle některých statků v Korutanech.

Naděje Čechů kladené v krále Jindřicha zklamaly. Ten se nestaral o prospěch království, hodoval jen a kvasil, statky královské zastavoval a rozdával svým přátelům, takže se nejednou ocitl v peněžní nouzi. Právo v zemi a bezpečnost hynuly. V zemi se rozmáhalo loupežnictví a právní nejistota. K tomu přistupovaly spory mezi pyšnými měšťany pražskými (vedenými Velflovici) a kutnohorskými (vedenými Ruthartovici) na straně jedné a pány českými, kterým stál v čele sebevědomý a mocný Jindřich z Lipého, na straně druhé. Měšťané byli národností německé, kdežto mezi českou šlechtou se vzrážalo české uvědomění, které se projevovalo v současné

české rýmované kronice Dalimilově a v české verzi epického vyprávění o činech Alexandra Velikého. Vůbec lze pozorovati od smrti krále Přemysla II. rostoucí české uvědomění, které nabylo také výrazu v krásné hymně svatováclavské, vzniklé za nejhoršího útisku v době braniborské. Slabá vláda Jindřichova připomínala ostatně v nejednom směru poručnickování Oty Braniborského. Proti české šlechtě vystupují opět německí měšťané a německé posádky královské. Pražští Velflovici a kutnohorští Ruthartovici chtěli získati stejná práva, jako měla vysoká šlechta, a tak došlo k zápasu.

Sám král Jindřich byl na Starém Městě pražském pány zajat a vysvobozen teprve míšeňskými žoldněři, které si přivolal na pomoc. Jindřich z Lipého spolu s jinými pány byl r. 1309 zajat kutnohorskými měšťany v sedleckém klášteře a propuštěn teprve, když došlo k porovnání mezi protivními stranami. Šotva byl propuštěn na svobodu, zmocnil se Jindřich z Lipého Starého Města pražského, kde dopomohl k moci protivníkům Velfloviců Olbramovicům, a také hradu pražského, z něhož vypudil krále na Staré Město. Uvázal se pak sám v správu království. Jen zakročení vévody bavorského a hraběte würtensberského mohl Jindřich děkovati za navrácení hradu a za obnovení své vlády. Jindřich se opíral potom o míšeňské žoldněře vedené bratry Jindřichem a Konrádem z Aufenštejnu, kteří se svým řáděním stali v zemi krajně neoblíbenými. Konečně byly tyto cizí hordy Čechy v Praze na Pohořelci poraženy.

Oposice proti králi sílila den po dni. Král Jindřich se obával, že Čechové provdají svobodnou posud dceru Václava II. Elišku za některého knížete a toho že prohlásí králem. Proto hodlal provdati Elišku Přemyslovnu za bezvýznamného šlechtice. Elišky se však ujali někteří páni a Jan z Vartenberka odvedl princeznu tajně v přestrojení z Prahy do Nymburka, kde ji tamní měšťané vzali v ochranu.

Rozhod mezi českým národem a králem byl tím dokonán. Čechové se rozhodli nabídnouti ruku princeznu a český trůn Janovi, synovi římského císaře Jindřicha VII. Lucemburského.

Smrtí krále Albrechta se uprázdnila totiž koruna římská a působením obratného diplomata Petra Aspelta byl zvolen králem bez zřetele na vévody rakouské Jindřich, hrabě lucemburský. Jeho nevelké statky byly na rozhraní oblastí francouzské a německé a Jindřich sám byl nejen knížetem říšským, ale i leníkem francouzským. Četná pouta vázala hrabata lucemburská ke královskému dvoru francouzskému, takže zcela podléhala vyšší francouzské kultuře. Jindřichovi VII. se nabízela nyní skvělá příležitost rozšířiti panství svého rodu. Nebyl ovšem nakloněn přání českých pánů, aby na královský stolec v Praze byl uveden tehdy čtrnáctiletý jeho syn Jan; mnohem raději by byl viděl, kdyby byla koruna nabídnuta jeho bratru Walramovi, ale vůle českých pánů byla rozhodná. Proto konečně svolil k sňatku svého syna s Eliškou Přemyslovnou a udělil Janovi Čechy v léno, vymínil si však, aby byl

Janovi přidán jako rádce arcibiskup mohučský Petr Aspelt. Aspelt byl totiž s poměry českými dobře obeznámen, neboť působil již dříve — jsa vyšehradským proboštem — jako kancléř krále Václava II. V porýnském městě Špýru byl dne 31. srpna 1310 slavnostně kolínským arcibiskupem sezdán mladistvý princ s Eliškou Přemyslovnou. Ta byla o tři léta starší nežli manžel a povahy náladové; nedovedla krotiti své city, stejně vášnivě nenáviděla jako milovala a její nevyočitatelnost zasahovala později rušivě do politických poměrů českých. Pro Jana se vyslovila hlavně města a opati cisterciáctví, z pánů Raimund z Lichtenburka, Vilém Zajíc z Valdeka a jiní.

Útok Janova vojska na Kutnou Horu se nezdařil; zato Starého Města pražského bylo dobyt (3. prosince 1310) hlavně zásluhou pražských řezníků, kteří rozsekali bránu u sv. Františka a vpustili lucemburskou stranu do města. Za tento čin se dostalo pražským řezníkům od krále Jana nemalých výsad. Jindřich Korutanský opustil v noci dne 9. prosince Prahu a odešel ze země. Nikdy se sice nepokusil o znovuzískání Čech, ale titul krále českého a polského si podržel až do své smrti.

3. Český stát po druhé velmocí.

Jan Lucemburský. Osobnost nového krále. Matuš Čák Trenčanský. Domácí spory. Získání Chebska a Horní Lužice. Získání Slezska. České panství v Itálii. Králevic Karel. Karel místopředsedou. Pražské arcibiskupství. Bitva u Crecy. Karel králem českým a římským. Jeho povaha. Král Karel a český jazyk. Korunovační klenoty. Nové město Pražské a stavby v Praze. Universita v Praze. Mor v Čechách. Markrabí Jan Jindřich. Poměr Čech k německé říši. Manželky Karla I. Smrt Karlova. Rozdělení českého státu. Povaha Václava IV. Spor s arcibiskupem. Jednota panská. Poměry v německé říši. Domácí války v Čechách i na Moravě.

Král Jan byl v únoru 1311 korunován v Praze za krále českého, musil však své uznání zaplatiti velikými ústupky stavům českým i moravským. Potvrdil zvláštními privilegii r. 1311, že šlechta česká a moravská nebude povinna zúčastniti se válečných výprav za hranice a že král nemá vybíratí o své újmě berni, leda při korunovaci a při provdání královské dcery.

Mladistvý král byl štíhlý, světlomasý, zcela oddaný ideálům francouzského rytířstva. Velmi případně charakterisoval četné protiklady v jeho povaze moderní český historik (Václav Novotný): „Jan byl král český, hrabě německý, národností Francouz a svými činy světoobčan, nedbalý vladař a skvělý diplomat, rozmarilý světák a neohrožený hrdina, špatný panovník a nejslavnější rytíř, marnotratný hýřil a obratný, šťastný rozmnožovatel svých zemí, jméno krále českého a českého království, které svou vládou přivedl téměř na pokraj záhuby, učinil slavným po celém světě. Jestliže v pozděj-

ším věku rád hrával v kostky s lidmi nízkými a navštěvoval místnosti, kterým se slušný člověk vyhne, neostýchal se znesvětit i posvátné místo kostela, na druhé straně dovedl býti jemným rytířem. Milejší nežli vláda byl mu turnaj a boj. Kdekoli se bojovalo v střední Evropě, byl nejraději sám přítomen, takže vzniklo i přísloví: Bez Boha a krále českého nesvede se v boji nic!“

Mnoho se mluvilo o jeho slávě rytířské, ale panovníkem byl špatným, třebaže z počátku projevil dobrou snahu. Tak na samém počátku své vlády se snažil s prospěchem zničití loupežnictví, které se zahnízdilo za zmatků v českých zemích. Za touž příčinou se vypravil i dvakrát na Moravu proti zhoubcům země. Vyrovnal se také s nároky rakouského vévody Fridricha na český trůn.

Vypořádav se takto s českými poměry, spěchal do Itálie na pomoc svému otci. Vládu nad Čechami svěřil cizincům Bertholdovi z Henneberka a Walterovi z Kastellu k velké nelibosti české šlechty. Než z cesty sešlo, neboť krále stihla zpráva, že jeho otec v Toskaně zemřel (pověst vyprávěla, že byl otráven, ve skutečnosti zemřel malarií 24. srpna 1313). Římský trůn se opět uprázdnil. Bylo zřejmé, že se král Jan bude ucházeti o římskou korunu jakožto o dědictví své po otci; v tom smyslu podnikl také Petr Aspelt jisté kroky. Janova kandidatura však narážela na nepřekonatelné potíže. Bylo v zájmu české politiky, aby se římským králem nestal Habsburk, který by mohl uplatňovati nárok na český trůn. Proto na Aspeltovu radu král Jan odevzdal český hlas Ludvíkovi Bavorskému, který zastavil Janovi Chebsko a učinil mu některé další sliby. Ale část kurfiřtů volila vévodu rakouského Fridricha, takže v německé říši byli králové dva a rozhodnouti mezi nimi mohl jedině meč. Sotva se král vrátil do Čech, musil se vyrovnati s českými pány, kteří žehrali na vládu cizinců. Oba místopředsedové propustil a svěřil správu Čech Jindřichovi z Lipého, správu Moravy pak Janovi z Vartenberka.

Zmatků v Uhrách i v Čechách po vymření domácích rodů využil uherský velmož Matouš Čák, jenž neuznal Anjouovce za krále uherského a sám ovládl nynější západní Slovensko. Usídlil se v Trenčíně na hradě a zřídil tam královský dvůr; jmenoval si vlastní své úředníky, ani palatina nevyjímaje. Neučinil tak snad proto, aby založil samostatný slovenský stát, nýbrž jen z vlastních sobeckých cílů. Slovenský lid byl jím utiskován neméně než jinými maďarskými magnáty. Ušlechtilé snahy byly mu cizí; ne nadarmo jej nazval zbraslavský kronikář zdrojem vši nepravosti. Odvážil se dokonce sáhnouti i na moravskou půdu a zmocnil se hradu a města Veselí a patrně i jiných pohraničních moravských míst. Tomuto rušiteli míru platila výprava krále Jana a Jindřicha z Lipého r. 1315. Uchvácené statky na Moravě byly Matoušovi odňaty a jeho vojsko poraženo pod Holicem. Dalších úspěchů však vojsko královské nedosáhlo. Matouš Čák vzdoroval na svém hradě výpravám uherským i klatbě papežské až do své smrti r. 1321. Teprve tehdy bylo Čákově území připojeno znovu k Uhrám.

V Čechách hospodařil Jindřich z Lipého zcela podle své vůle, zejména vyplácel z příjmů království zastavené královské statky, nezapomínaje ovšem na sebe. Zřídil si nádherný dvůr, kdežto králi vyplácel jen málo peněz. Druhou příčinou sporu byl poměr Jindřicha z Lipého ke královně Elišce Rejčce. O její přízeň se ucházel i král Jan, ale Rejčka dávala přednost statečnému Ronovici. Nelze se diviti, že na ni Eliška Přemyslovna zanevřela. Eliška našla oporu v části šlechty, vedené Vilémem Zajícem z Valdeka, „přítelem českého jazyka, který tupil hlavy německé“. Král Jan vystoupil proti Jindřichovi z Lipého a proti Elišce Rejčce tím spíše, že oba provdali bez jeho vědomí dceru Václava II. Anežku za Jindřicha, knížete javorského, a zapsali mu věnem město Hradec Králové. Král dal Jindřicha z Lipého zajmouti a uvězniti na hradě Týrově (r. 1315). Tento násilný čin vzbudil téměř obecné povstání šlechty, které nabylo nebezpečného rázu. Petr Aspelt, mohučský arcibiskup, a strýc králův Balduin, trevírský arcibiskup, smluvili tehdy narovnání mezi králem a šlechtou: Jindřich z Lipého byl propuštěn ze zajetí, ale králi měly býti vráceny některé zastavené statky.

Sotva se bouře poněkud uklidnila, vzbudila královna Eliška Přemyslovna, která zastupovala krále po dobu jeho nepřítomnosti, svým jednáním nové povstání. K straně Jindřicha z Lipého přistoupili tentokrát i bývalí straníci královny, Vilém Zajíc z Valdeka a Petr z Rožmberka, když král odmítl propustiti z Čech německé žoldnéře. Vzbouřenci navázali jednání s rakouským vévodou Fridrichem, takže se české události dostaly do spojení s událostmi v německé říši. Povstání znepokojilo zejména spojence Janova krále Ludvíka Bavora, který smluvil r. 1318 mezi králem a pány mír domažlický. Král musil potvrditi vzbouřencům zastavené královské statky, zejména Jindřichovi z Lipého Žitavu a Petrovi z Rožmberka Zvíkov, a navrátiti Jindřichovi úřad podkomořího, Vilému Zajícovi pak úřad nejvyššího maršálka. Dále měl král propustiti z Čech německé žoldnéře, neměl se řídití radou cizinců a nesměl pány za vzpouru potrestati.

Domažlický mír znamenal velké ponížení krále, který se dostal nyní do vlivu Jindřicha z Lipého. Ten popouzel Jana Lucemburského proti královně Elišce Přemyslovně, vyzdvihuje její panovačnost; že prý chce Jana zbaviti trůnu a sama vésti vládu s Vilémem z Valdeka jménem svého syna Václava. Nechyběly ovšem pomluvy ani se strany druhé a králi bylo vytýkáno, že chce české království zaměnití za Falc. Eliška Přemyslovna se utekla se synem na pevný hrad Loket. Král jí dal zajmouti a vykázal jí sídlo na Mělníce. Princ byl matce odňat a vězněn několik týdnů v kobce na hradě Lokti. Pražané a strana Zajícova se vzbouřili ve prospěch královny, odrazili útok královských na Prahu a donutili krále ke smíru s královnou (r. 1319).

Odtud se král zdržoval téměř výhradně v cizině, buď v Lucembursku, buď jinde, vyhledávaje válečná dobrodružství. O Čechy se

vůbec nestaral, ponechávaje jejich správu Jindřichovi z Lipého. Z Čech požadoval jen peníze na svoje válečná dobrodružství. Královské statky byly zastaveny, města ozebračena, židé vyssáti a dokonce i koruna královská zastavena. Pražský hrad byl v zříceninách. K tomu se přidružilo nové pronásledování Elišky Přemyslovny, která ztratila smrtí pana Viléma Zajíce jediného svého přítele. Král vystoupil i proti rádci královninu, vyšehradskému proboštu Janovi, nemanželskému synu krále Václava II., který musil přehnouti ze země do Bavor. Jej následovala i královna Eliška Přemyslovna a po tři léta meškala ve vyhnanství v Bavořích.

Tehdy došlo i k rozhodnutí v boji o královskou korunu římskou. Vojska Ludvíka Bavora, posílená rytíři českého krále, srazila se v den svatého Václava 1322 u Mühlendorfa nad řekou Innem s vojsky rakouskými. Čeští rytíři rozhodli boj ve prospěch Ludvíkův. Zvláště se proslavil pan Plichta z Žerotína, jenž dvakrát rozrazil nepřitele a probil se zase zpět, při třetím pokusu však padl. Vedle něho vynikl v boji pan Heřman z Miličina. Sám vzdorokrál Fridrich Sličný se svým bratrem Jindřichem a 1400 rytíři byl zajat. Fridrich byl pak uvězněn na falckém hradě Trousnici a Jindřich dán v opatrování králi Janovi, který jej držel na hradě Křivoklátě. Králi Janovi zastavil pak Ludvík Bavor definitivně Chebsko, rozlohy ovšem daleko větší, než je Chebsko dnešní, které od české koruny již odcizeno nebylo.

Nedlouho potom však se král Jan s Ludvíkem Bavorem rozešel. V Braniborsku vymřela markrabím Valdemarem panující větev tamní dynastie a Ludvík Bavor, sleduje tradiční politiku císařů, chtěl toto odumřelé léno získati svému rodu. Udělil proto léno na Branibory svému synu Ludvíkovi. Ale na část dědictví askánského, na Lužici, měl dobré právo král český, ale současně se ucházel o Lužici i jeho švagr Jindřich, kníže javorský. Narovnáním r. 1319 podržel západní část Horní Lužice, tak zvané Budyšínsko, král český, kdežto východní část, Zhořelecko, byla ponechána Jindřichovi. Teprve r. 1329 získal Jan Lucemburský tuto zemi koupí. Král Jan se sblížil proti Ludvíkovi s papežem a s králem francouzským. R. 1322 se provdala Janova sestra Marie za francouzského krále Karla IV. a na její dvůr byl poslán na vychování i mladičkový syn Janův Václav.

Král Jan Lucemburský pomýšlel na mnohem větší rozmnožení svých zemí, než byly úspěchy dosavadní. Hodlal se zmocnití proti Vladislavovi Lokýtkovi království polského. V únoru r. 1327 vtrhl do Slezska a tam mu jakožto vrchnímu pánovi složili hold knížata Kazimír těšínský, Lešek ratibořský, Vladislav Kozelský, Bolek nemodlínský a Jan Zátorský, takže se celé Horní Slezsko ocitlo pod panstvím českým. Čechové dospěli na svém tažení až ke Krakovu, ale hrozivý postoj uherského krále Karla Roberta přiměl krále Jana, aby se vzdal svých dalších záměrů v Polsku. Zato získal i většinu Dolního Slezska, kde drobná knížata z polského rodu

Piastovců bojovala mezi sebou. Tam se poddal králi zejména kníže vratislavský Jindřich, jenž přijal od krále za to kraj kladský v držení až do své smrti a zavázal se, že má po jeho smrti český král dědit vratislavské knížectví. Tak se stal Jan Lucemburský pánem celého Slezska kromě knížectví javorského a svídnického, které byly později získány jeho synem Karlem. Příštího roku (1328) se vydal král Jan na křižáckou výpravu do Prus, která měla dobrý výsledek. Pohříchu pomohl tam král Jan proti bratrskému národu polskému k dosažení některých území rádu německých rytířů, takže od pozdějších letopisců polských byl nazýván „lupičským Lucemburčkem“. Tehdy také mazovský kníže Václav uznal krále českého za svého lenního pána. Další úspěch zaznamenal král Jan v krátké válce r. 1328 s Rakousy, v níž dobyl mnoha míst v kraji severně od Dunaje; zřekl se však výbojů za velkou peněžitou náhradou.

Smířil se dokonce i se svým bývalým sokem Jindřichem Korutanským, smluviv sňatek tehdy pětiletého mladšího svého syna Jana Jindřicha s dcerou Jindřichovou Marketou, zvanou Maultasch (Čechové překládali toto slovo neprávem jako Hubatá, ve skutečnosti se tak princezna nazývala podle tyrolského hradu Maultasch). Ta byla dědičkou Tyrol, Korutan, Krajiny a Goricka. Tímto sňatkem měla být založena druhá říše lucemburská, takže Lucemburkové neměli mít ve střední Evropě rovného soupeře. Roku 1330 král Jan sám dlel v tyrolském Innsbrucku, aby doplnil smlouvy s vévodou korutanským. Tehdy přišli k českému králi zástupci města Brescie, hledající u něho ochrany proti veronskému signorovi Mastinovi della Scala a nabízející mu vrchní panství nad městem.

Král Jan se ochotně chopil příležitosti, která slibovala založení českého panství v severní Itálii a zejména prospěch fiskální. Brescii následovala i jiná města lombardská, která hledala u krále ochranu proti vévodovi milánskému Azzovi Viscontimu; dokonce i milánský vévoda uznal konečně krále Jana za svého lenního pána. Než veliké úspěchy královny vzbudily u jeho sousedů zášť a obavy, a tak vyvstala mocná protičeská koalice. Jejimi členy byl císař Ludvík Bavor a dvůr neapolský, budínský, krakovský i vídeňský. Král Jan musil pomýšlet na obranu českých zemí; opustil Itálii a svěřil správu podrobených měst a krajů svému synu Karlovi.

Karel, svým původním jménem Václav, byl vychován na královském dvoře francouzském. Při biřmování přijal jméno svého kmotra Karla IV., krále francouzského. V Paříži jej nazývali tímto jménem a on sám se později tak podpisoval. R. 1329 se oženil s Blankou, dcerou francouzského krále Filipa VI., a byl tak připoután příbuzenstvím ke královskému dvoru francouzskému. Jeho pobyt v Paříži měl naň velký vliv; poznal tam vyšší kulturu, lepší státní organizaci, lepší hospodářské poměry. Když se pak vrátil do Čech, snažil se o to, aby jeho země dosáhly úrovně francouzské.

Karel se stal Janovým místodržitelem v severní Itálii. Než přátelství většiny Vlachů bylo falešné. Králevic musil neustále zápasit se lstí i se zradou. Sám jenom náhodou unikl otrávení, když se rozhodl mimo nadání přijmouti svátost oltární a odmítl snídání, které bylo, jak se později zjistilo, otráveno. S nepřáteli se utkal na den svaté Kateřiny (25. listopadu) 1332 v krvavé bitvě u San Felice (blíže Modeny) a v ní si vysloužil osobní statečností ostruhu rytířské. Bitva byla tak rozhodná, že si nábožný Karel zvolil sv. Kateřinu, na jejíž svátek zvítězil, za svou patronku. Ale tento úspěch jenom na čas zachránil české panství v Itálii. Nepřátel přibývalo a králevic se octl v tísní, takže se rozhodl Itálii opustiti a odejít do Čech.

V Čechách se změnila poměry potud, že zemřelo několik lidí, kteří zasahovali do českých osudů v první polovině vlády Janovy. Především to byl mocný Jindřich z Lipého, který zaměnil králi Žitavu za Moravský Krumlov a do poslední chvíle zachovával lásku a věrnost Elišce Rejčce (r. 1329). Ta proto pohřbila jeho tělo v kostele ženského cisterckého kláštera Aula regia na Starém Brně, který sama založila. Eliška Rejčka zemřela r. 1335 a byla pohřbena v témž kostele. Dále zemřela na Vyšehradě dne 28. září 1330 královna Eliška Přemyslovna, která učinila v poslední době mnoho zbožných nadací. Pohřbena byla v klášterním kostele zbraslavském, kde již odpočívali čeští králové Václav II. i Václav III. Její smrt byla oplakávána celým národem, ba ani Jan Lucemburský se neubránil dojetí, když zvěděl o její smrti, třebaže jí po dobu života činil tolik příkorí. Později (r. 1335) se král Jan oženil po druhé s Beatricí, dcerou vévody Bourbonského.

V říjnu r. 1333 se vrátil sedmnáctiletý králevic do Čech; navštívil nejprve hrob své matky na Zbraslavi a pak se usídlil v Praze. Jeho návrat byl smutný. Sám napsal o něm ve svém vlastním životopise: „Když jsme přijeli do Čech, nenašli jsme ani otce, ani matky, ani bratra, ani sestry, ani nikoho známého. Reči také české jsme byli zapomenuli, jižto potom opět jsme se naučili, takže jsme mluvili a rozuměli jakžto jiný Čech.“

Král Jan přiznal Karlovi titul markraběte moravského. Bývalo by bylo zajisté příhodnější nazvati jej mladším králem českým, král Jan však jednak nechtěl býti nazýván starým králem (bylo mu tehdy 37 let), jednak se bál, že by jej Karel jako mladší král mohl zbaviti koruny. Markrabí Karel velmi rychle vybavoval zemi ze zuboženého stavu. Šlechta mu povolila mimořádnou berni, takže mohl vyplatiti ze zástavu několik velkých statků a uhraditi tak běžné výdaje. Karel pečoval zejména o bezpečnost v zemi a hubil loupežné rytíře, kteří se v Čechách za Janovy vlády velmi rozmohli. Znám je příběh o Hanuši Pancířovi ze Smojna (r. 1356), který byl dříve Karlem na rytíře pasován a zlatým řetězem obdarován. Karel dobyl pro loupežnictví jeho hradu Zampachu a sám Pancířovi vhodil na krk oprátku.

Král Jan zatím skvělou diplomacií rozrazil kruh svírajících jej nepřátel. Na trenčínském sjezdu (r. 1335) smluvil s vyslanci krále polského a uherského, že se vzdá titulu krále polského a nároků na Polsko, začez se král polský Kazimír zřekl Slezska. Trenčínské smlouvy byly potvrzeny v listopadu téhož roku schůzkou krále českého, polského a uherského na uherském Vyšehradě. Následovala pak druhá křížová výprava Janova do Prus; česká vojska pronikla tehdy až na Žmuď, ale výprava se celkem nezdařila. V nezdravém podnebí král onemocněl, takže bylo nebezpečí, že ztratí pravé oko. Ve Vratislavě se dal léčit francouzským lékařem, ale choroba se zhoršila. Král dal neumělého lékaře zašít do pytle a vhodit do Odry. Nepomohl ani lékař arabský a král ztratil své pravé oko.

Bohužel došlo k dalším sporům mezi králem Janem a jeho synem. Příčinu zavdávala manželka Janova královna Beatrice, která byla velmi žárlivá na oblíbenost své snachy Blanky z Valois. Na její zakročení král rozkázal, aby Blanka opustila Prahu a usadila se v Brně. Konečně zanevřel i na svého syna, o němž byl přesvědčen, že mu ukládá o trůn. Karel tehdy opustil Čechy, aby se odebral k svému bratrovi do Tyrol. Na cestě z dalmatského přístavu Senje jen s námahou vyvázl z úkladů Benátčanů. Vrátil se do Čech opět r. 1337, kdy mu král Jan po druhé odevzdal správu země. Sám se spokojil ročním důchodem 5000 hřiven a dále se o Čechy nestaral.

Naděje lucemburského rodu na udržení sekundogenitury v Tyrolích zklamala. Již dříve zdvihli vévodové rakouští nárok na Korutany a dosáhli toho, že jim byla tato země vydána (r. 1335). Jan Jindřich ovšem tuto změnu neuznal, ale záhy i v Tyrolích se stalo jeho postavení těžkým. Marketa Maultasch jej nenáviděla pro jeho sexuální chladnost a tajně vyjednávala s císařem o ruku jeho syna Ludvíka, markraběte braniborského. Když pak se Jan Jindřich vracel jednou z lovu, našel bránu svého hradu zavřenou. Ani jiné tyrolské hrady mu nebyly otevřeny, takže mu nezbylo než vrátit se do Čech (r. 1341). Papež dal sice tyrolskou vladařku do klatby, ale Tyroly byly rodu lucemburskému ztraceny, neboť Marketa se provdala za Ludvíka Bavorského.

Markrabí Karel dovedl splnit sny kdysi Břetislavovy a Přemyslovy: dosáhnouti církevní nezávislosti. Doba byla k tomu zvláště příznivá, neboť papežem byl Klement VI., původním svým jménem Pierre de Rossiers, kdysi vychovatel Karluv v Paříži. Ten oddělil Čechy od arcidiecése mohučské a zřídil v Praze samostatné arcibiskupství, jemuž byla podřízena biskupství olomoucké i nově zřízené litomyšlské (toto zaujímalo východní část Čech a několik děkanátů na severní Moravě). Tato významná událost se stala roku 1344. Prvým arcibiskupem se stal Arnošt z Pardubic ze starožitného rodu, muž vzdělaný a ušlechtilý a velmi přísných mravů. Nový arcibiskup byl přítelem a rádcem markraběte Karla a snažil

se odstraniti zlořády v české církvi. Zemřel r. 1364 na svém hradě Roudnici a byl pohřben v Kladsku. Při zřízení arcibiskupství položil markrabí Karel také základní kámen katedrály svatovítské.

Třebaže král Jan hledal lékařskou pomoc i na slavné medicínské fakultě v jihofrancouzském Montpellieru, oslepl r. 1340 i na druhé oko. Nezanednal však svého dobrodružného života a zúčastnil se třetí křížové výpravy do Prus. Sotva se navrátil z výpravy, musil znovu podstoupiti boj se starou protičeskou koalici: s císařem, s vévodou rakouským a s králi uherským i polským. Na výpravě proti Polsku pronikl až ke Krakovu. Tehdy král polský Kazimír, chtěje jej uvést v posměch, vyzval jej, by soubojem rozhodli spor. Jan Lucemburský odpověděl však, že rád přání Kazimírovo vyhoví, dá-li si on vypíchnouti obě oči, aby bojovali za stejných podmínek.

Jan Lucemburský získal nyní proti císaři papeže i některá knížata německá. Dne 11. července 1346 sešli se v Rhense kurfiřti český, saský, trevírský, mohučský a kolínský, prohlásili císaře Ludvíka Bavora za sesazeného a zvolili římským králem Janova syna Karla. Hrozící válka mezi Čechami a císařem byla oddálena výpravou krále Jana na pomoc králi francouzskému.

Když totiž r. 1328 vymřela ve Francii vládnoucí větev rodu Kapetovců, ujal se vlády Filip VI. z vedlejší větve Valois. Proti němu se však ucházel o korunu král anglický Eduard III., potomek francouzského krále Filipa IV. Po porážce francouzského loďstva napadlo anglické vojsko, vedené princem waleským Eduardem, zvaným podle barvy brnění „Černý princ“, severní Francii. Obě vojska se utkala u městečka Crecy (Čechy nazývaného **Krešćak**). Ve francouzském vojsku byl český král Jan, markrabí Karel a mnoho českých rytířů. Bitva, při níž bylo po prvé užito na evropském bojišti Angličany **střelného prachu**, proměnila se v porážku Francouzů. Král Jan byl varován před další účastí v prohrané bitvě (bylo to v den svatého Rufa, to jest 26. srpna 1346), odmítl však slovy: „Toho bohda nebude, aby král český z boje utíkal.“ Dal uvázati svého koně mezi koně dvou sobě nejmilejších rytířů Jindřicha mladšího z Klíngenbergu a Jindřicha Mnicha z Basileje a zasvětil se smrti. Nad skonávajícím králem stanul jeho protivník král anglický Eduard se slovy: „Dnes padla koruna rytířstva. Nikdy nebylo rovno tomuto králi českému!“ Sňal pak tři paví péra s helmy královny a dal je svému synovi, princi waleskému Eduardovi. Od té doby mají dědicové anglického trůnu v erbu tři paví péra a heslem heslo Jana Lucemburského „Ich dien“ (sloužím). Také ve znaku slezského vévodství spatřujeme v klenotu tři paví péra krále Jana. V bitvě u Crecy byl i králevic Karel poraněn a násilím svými přáteli z bitvy odveden.

Sotva se Karel, nyní již král český, pozdravil, spěchal do Čech, aby podnikl boj o královskou korunu římskou. Ujal se nejprve Lucemburska a dal se r. 1346 v Bonnu korunovati králem římským.

V Praze jej korunoval za krále českého dne 2. září 1347 arcibiskup pražský Arnošt z Pardubic. Den po korunovaci položil král základní kámen k stavbě kostela Panny Marie Sněžné v Praze, který měl být chrámem opravdu monumentálním. Stavba sama byla provedena v mnohem menším měřítku. Boje v Německu zůstal Karel ušetřen, neboť před jeho počátkem zahynul nešťastnou náhodou na lovu císař Ludvík Bavor (1347). Teprve po roce zvolili odpůrci Karlovi římským králem hraběte Günthera ze Schwarzburgu, ale ten se za odškodné svého nároku zřekl. Českému králi se podařilo také rozbít frontu svých odpůrců v Německu, když získal své hlavní protivníky: vévodu rakouského Albrechta tím, že mu dal za manželku svoji dceru Kateřinu; když pak zemřela jeho první manželka Blanka z Valois (r. 1348), oženil se s Annou, dcerou rýnského falckrabího Rudolfa, jenž byl dotud hlavou protiluceburské opozice. Tak došel Karel v Německu obecného uznání.

Král Karel I., jako císař římský Karel IV., ne vynikal tělesnou krásou; byl spíše menší postavy, sehnutý, ještě v mužném věku ztratil vpředu vlasy. Zato tím dokonalejší byly jeho duševní vlastnosti. Rozum převládal nad citem a řídil veškeré jeho jednání. Proto také odmítl fantastické plány italských vlastenců Petrarky a Rienziho. Byl muž bystrý a nabyt velkého vzdělání, takže se mu po této stránce nevyrovnal žádný současný panovník. V jednání byl rozhodný a měl jemný smysl pro věci finanční. Jako panovník vystupoval okázale s císařskou nádherou. Byl statečný, ale válkám se vyhýbal. Nové země získával spíše koupí, sňatkem a smlouvami nežli válkami. Charakteristický rys povahy Karlovy byl jeho poměr k náboženství a k církvi. Byl velmi nábožný a k církvi štědrý; do Prahy soustřeďoval ostatky svatých, v nejednom případě i pochybného rázu. Právě za jeho vlády vzrostl vliv církve a kněží tak, že byl Němci posměšně nazýván „Pfaffenkönig“, to jest, kněžský král.

Dojemná byla Karlova láska k české zemi a k českému jazyku. Sám se těšil z toho, že není v zemi cizincem a králem do země příšlým, byl hrd na svůj původ z rodu Přemyslova a sám napsal legendu o sv. Václavu. Český jazyk nazýval jazykem vznešeným a milování hodným. Do emauzského kláštera v Praze uvedl mnichy obřadu slovanského a vymohl si od papeže privilej, že v jeho přítomnosti může být kdekoli sloužena mše sv. v jazyku staroslověnském. Nejedna kronika česká zvala svůj počátek na přání Karlovo. Jeho vysoké vzdělání jej uvádělo do styku s představiteli duchovních proudů tehdejší Evropy. V čele Karlovy kanceláře stál humanisticky vzdělaný biskup nejprve litomyšlský, pak olomoucký Jan ze Středy, rodák nejspíše vysokomýtský. Němečina této kanceláře působila nemálo na pozdější vznik spisovného jazyka německého. Zvláště v Itálii kladli do Karla naději v obnovení starého římského imperia. Na Karlův dvůr přišel pověstný římský tribun lidu Niccolo Rienzi se svými plány a stejně i slavný humanista Francesco Petrarca napomínal Karla, aby se ujal Itálie.

Karel I. nemínil třístiti své síly upřílišeným zasahováním do spleť poměrů říšských, tím méně italských. Svě úsilí věnoval téměř výhradně státu českému. Sám byl původcem zhotovení nových symbolů nezávislosti českého státu, to jest, **korunovačnických klenotů**. Především to byla krásná koruna, zhotovená podle vzoru koruny francouzské (na ni upomínají zejména kapetovské lilie). Aby se neopakovalo zastavení anebo i ztracení korunovačnických klenotů, stanovil, že mají být uschovány v kostele svatovítském v kapli sv. Václava, o koruně královské pak stanovil zvláště, že má být vložena na lebku sv. Václava a že smí být s ní snáta jen tehdy, kdyby ji král potřeboval ke korunovaci nebo k jiné slavnostní příležitosti. Nedodržování těchto předpisů mělo být stíháno přísnými církevními tresty.

Karel I. se stal prvním z českých králů králem římským, tedy světskou hlavou západního křesťanstva. Tím nesmírně stoupl význam Prahy, sídelního města Karlova. Tam počali proudit cizinci, řemeslníci, obchodníci, umělci i učenci. Praha posledních Přemyslovců byla malá pro hlavní město západního křesťanstva. Král se rozhodl město rozšířit **zalazením třetího města pražského** (vedle Starého a Menšího Města), tak zvaného Nového Města. Sám se zúčastnil zdělavání plánů. Na Nové Město se měli přestěhovat všichni řemeslníci, kteří při svém řemesle vyrušovali okolí velkým hlukem. Většina obyvatelstva Nového Města byla česká od jeho založení. I to byl podstatný rozdíl od jiných měst. Také půdorys byl moderní, ulice mnohem širší, náměstí prostranná. Král ozdobil Nové Město i některými církevními stavbami; především byl to klášter zvaný **Emausy, jinak Na Slovanech** (řádu benediktinského), kam uvedl **mnichy slovanské z Dalmacie**, aby konali obřady jazykem církevně slovanským, pak nádherný centrálně gotický kostel s klášterem řehole sv. Augustina, zvaný **Karlov**. Založení Nového Města se stalo již r. 1348. Poněvadž starý most spojující Staré Město s Menším Městem pražským (tak zvaný **Juditin**) byl r. 1342 povodní stržen, počal stavět nový a pevnější kamenný most, jehož stavba byla však dokonána teprve za Karlova nástupce.

Největší stavby byly však provedeny na **Hradčanech**. Tam byl nově vystavěn **královský hrad**, který byl od bouří na počátku 14. věku v ssutinách, a započata stavba **katedrály svatovítské**, svatyně to českého národa. Tyto stavby prováděli dva význační stavitelé, Francouz **Matyáš z Arrasu** a Šváb **Petr Parlér z Gmündu**. Parlér se rychle přizpůsobil českému prostředí, jak dosvědčují jméno jeho dcery **Ludmily**. Svatovítský chrám byl vyzdoben četnými soškami, připomínajícími představitele tehdejšího českého života. Vedle stavitelů působili na dvoře Karlově i malíři, jejichž škola (pražští junkeři) dosáhla evropského jména. Byli mezi nimi malíři cizí (Tomáš z Modeny, Mikuláš Wurmser ze Štrasburku) i domácí (**Dětřich Pražský**).

Mimo Prahu dal Karel I. postavití jako zemskou pevnost a svůj soukromý útulek hrad Karlštejn (1348-57). Na tomto hradě byly uloženy korunovační klenoty svatě říše římské a v dobách nepokojných i důležitá privilegia země české. Na hradě byly zřízeny i dva kostely a dvě kaple, z nichž kaple sv. Kateřiny byla určena jen pro soukromé bohoslužby Karlovy. Poněvadž na hradě vzhledem k četným ostatkům svatých neměla právo přenocovati žádná žena, a ani královna se svým průvodem neměla činiti výjimku, zbudoval král pro svoji manželku a její průvod v blízkosti hrad Karlík. Ochrana hradu Karlštejna byla svěřena četným manům, kteří za svoji povinnost dostali v užívání některé statky v okolí hradu.

Vedle četných staveb se staral král Karel i o hmotné povznesení země české, stavěl silnice, usplavňoval toky řek, zakládal rybníky. Z Francie a z Rakous dal přivéztí lepší druhy rév (víno se však pěstovalo již před Karlem v Čechách a zvláště na Moravě) a švestky, které byly po králi nazvány karlátky. Staral se o bezpečnost cest a obchodu a založil několik měst, mezi nimi i Karlovy Vary, pozdější světové lázně.

Vrcholem kulturního snažení Karlova bylo založení pražské university (r. 1348). Prvé university vznikaly podle vzorů arabských z poloostrova Pyrenejského volným sdružováním učitelů a žáků, které později se řídilo přesnými řády a nazývalo se universitas magistrorum et scholarium (obec učitelů a žáků). Prvé university vznikaly v Itálii v Bologni (zde vyniklo zvláště studium práv), v Salernu (studium medicíny), ve Francii v Paříži (studium filosofie) a v Oxfordu a v Cambridge v Anglii. Tyto university byly organizovány podle principu cechovního. Učitelé (profesoři) četli své přednášky (zpravidla četli jen některého staršího autora a četbu doprovázeli vlastním výkladem) ve svých bytech. University byly často obdarovávány příznivci, v nejednom případě se dostalo ústavu celého domu a tam pak bydlili profesoři i žáci (kolej). Jiné dary zabezpečovaly profesorům i žákům živobytí, takže se mohli zcela věnovati vědám. Přednášky na universitách se dály v jazyku latinském a ráz universit byl mezinárodní. Přípravou pro studium universitní byly tak zvané školy partikulární, které podávaly základy vědomostí.

Universitní studium bylo organizováno podle fakult. Členství vyšších fakult, t. j. právnické, medicínské a theologické, bylo vázáno na úspěšné absolvování nižší fakulty artistické (odpovídala asi dnešní fakultě filosofické). V čele jednotlivých fakult stáli děkani, v čele university rektor. Tito hodnostáři byli voleni nezřídká z řad studentstva, zejména vznešeného původu. Kancléřem university byl místní arcibiskup. Poněvadž university byly pod ochranou mocných a učení odtud nepronikalo mezi široké vrstvy lidové, nebylo učení na universitách brzděno církevní censurou.

Žák, který složil předepsané zkoušky, stával se bakalářem (tato hodnost odpovídala tovaryši u cechů) a vypomáhal pak při vyučo-

vání profesorům. Teprve absolvováním přísných zkoušek stal se mistrem, to jest, plnoprávným členem university, a mohl sám přednáseti.

Poněvadž ráz universit byl mezinárodní, byla universita navštěvována žáky různých národností. A tak universita se nedělila jenom na fakulty, ale také na národy, které měly rovnoprávný nárok na volbu universitních hodnostářů i na přidělování různých zaopatřovacích požitků.

Pražskou universitu založil Karel I. jako český král pro obyvatele svého království, aby nemusili hledati příležitost ke studiu v cizích zemích. Universita byla založena podle vzoru pařížského. Poněvadž bylo to prvé vysoké učení za Alpami, nepocházeli profesoři a studenti jenom ze zemí českých, nýbrž ze všech zemí střední a severní Evropy. Dělili se podle původu na národ český (z Čech, z Moravy a z Uher), polský (z Polska, ze Slezska a z Míšeňska), saský (ze severního Německa) a bavorský (z jižního Německa). V době Karla I. byli čeští profesoři a žáci na universitě jen menšinou; poněvadž také v polském národě převládali Němci ze Slezska a z Míšeň, ovládali Čechové pouze národ jediný, Němci pak národy tři. Pro lepší vybavení university založil král Karel r. 1366 kolej Karolinum.

V době Karlovy vlády přišel do Čech nevídaný host, mor, zvaný černá smrt. V Čechách se vyskytl poměrně pozdě, když již pozbýval síly; proto také zde nebylo tolik obětí jako na Moravě, kde byla vylidněna zejména města Brno a Znojmo. Pro národnostní vývoj na Moravě mělo velké mření ten význam, že se do vymřelých měst stěhovalo hojně českého obyvatelstva z venkova a že se města tak počestvovala. Prostý lid obviňoval židy, že jsou příčinou moru a že přivolávají hněv Boží. Proto docházelo k pronásledování židů. Jiní tvrdili, že Boží hněv nelze usmířiti nábožností, kajícím životem, almužnami, postem a podobně, nýbrž trestáním hříšného těla. Scházeli se ve skupinách (tak zvaní mrskači neboli flagelanti) a jeden mrskal druhého důtkami, nezřídká i háčky opatřenými, až do krve a do úplného umdlení. Proti takovým výstřelkům vystupoval však jak arcibiskup pražský, tak i biskup olomoucký. Později ještě jednou za vlády Karlovy nastala z neúrody dražota a hlad. Proto dal král Karel stavěti na Petříně nové opevnění Prahy, zubatou zeď, kterou lid nazval zdí hladovou.

Král Karel upravil dále r. 1348 poměr jednotlivých zemí vedlejších ke koruně české tak, že byla navenek stát jednotný. Slezská knížetství, zhořelecká a budyšínská země i Morava měly býti napříště od českého státu neoddelitelné a tamní knížata směla přijímati léno jedině od krále českého, takže nebyla členy německé říše. Na Moravě rozeznával král tři leníky krále českého: markraběte moravského, biskupa olomouckého a knížete opavského. Ti byli navzájem na sobě nezávislí.

Moravu udělil r. 1349 v léno svému bratrovi Janu Jindřichovi, jenž se usadil trvale na brněnském Špilberce. Vládl neméně moudře a šťastně jako jeho bratr v Čechách. V Brně založil i augustiniánský klášter svatého Tomáše s kostelem, který měl býti pohřebišťem moravských markrabat. Jan Jindřich uzavřel s králem Karlem dědickou smlouvu, podle níž měl v případě vymření větve Karlovy on a jeho potomstvo dědit země české. Markrabě prováděl na Moravě vlastní politiku, skupoval zejména četná panství a zřídil si mnoho leníků, v zahraniční politice nijak nevystupoval a všemožně podporoval svého staršího bratra. Podobně jako Karel I. byl i markrabě čtyřikrát ženat. Po rozvodu s Marketou Maultasch oženil se s Marketou Opavskou, pak s Marketou Rakouskou a konečně s Alžbětou Oettingenskou. Markrabě Jan Jindřich zemřel několik let před bratrem (12. listopadu 1375), zanechav tři syny, Jošta, Prokopa a Jana Soběslava. V Lucembursku vládl jako vévoda nevlastní bratr Karlův Václav (syn Jana Lucemburského z druhého manželství).

Jako kdysi jeho děd Václav II., tak i Karel I. se zabýval myšlenkou kodifikace českého práva. Sám vypracoval za pomoci právníků návrh zemského zřízení i práva, t. zv. *Majestas Carolina*. Když však r. 1355 předložil zákoník k schválení sněmu, setkal se s odporem vysoké šlechty, která se cítila poškozena ve své výsadě nalézati svobodně právo a vytýkala, že by se zavedením zákoníku porušovaly staré zvyklosti české právem římským a německým. Nicméně leccos z Karlova zákoníku se přece jenom uskutečnilo, zejména odstranění božích soudů (tak zvaných ordálií).

Nedlouho po své korunovaci upravil Karel I. také poměr koruny české k německé říši (r. 1348), potvrdil jako král římský svobody země české, zejména právo voliti si krále v případě vymření královského rodu, a hodnosti kurfiřtskou a arcibiskupskou. Říše sama od udělení velkého privilegia císaře Fridricha II. (r. 1232) stala se jen volným sdružením téměř samostatných celků; ústřední moci tam vlastně nebylo a hodnost krále, případně císaře římského, byla více méně pouhým titulem. Bylo právě zásluhou Karlovou, že se dostalo říši základní ústavní listiny, tak zvané zlaté bully Karlovy, vyhlášené na říšských sněmích v Norimberku (r. 1355) a v Metách (r. 1356). Touto listinou se snažil Karel oprávnit říšskou vládu o součinnost sedmi kurfiřtů, tří duchovních (arcibiskup mohušský, trevírský a kolínský) a čtyř světských (král český, falckrabě rýnský, vévoda saský a markrabě braniborský).

Zvláštní postavení v Německu zajistil Karel I. koruně české. Český král byl první mezi světskými kurfiřty a měl hodnost říšského arcibiskupa; vymřeli-li královský rod český, mají čeští stavové právo zvoliti si nového panovníka (jiná kurfiřtství připadala odúmrtím právem říši). Český král měl všechna práva regální z královské moci české (tak tomu nebylo v kurfiřtstích říšských) a od českých soudů pod trestem zráty pře nikdo se nesměl odvolávati za hranice. Nebylo-li římského krále, měl býti v severním Německu

říšským vikářem kurfiřt saský, v jižním Německu falckrabí rýnský, ale jejich moc se neměla vztahovati na království české. Zvláště pak ustanovil Karel, že kurfiřti mají dáti učiti své syny netoliko jazyku německému, ale i vlašskému a slovanskému.

Zlatou bullu vydal Karel již jako císař římský. Vypravil se totiž s třetí svou manželkou, Annou Svidnickou, do Itálie ke korunovaci. Dal se v lednu r. 1355 korunovati v Pavii železnou korunou lombardskou (železnou nazývanou proto, že byl v ní ukryt hřeb z kříže Kristova) a o velikonoční neděli téhož roku vjel slavnostně do Říma, kde byl ve svatopetrském chrámě ostijským arcibiskupem jakožto papežovým zástupcem korunován za císaře římského. Jakkoli byl dříve zván vlastenci vlašskými k návštěvě Itálie a k úpravě tamních poměrů, nenalezl císař všude pěkného přijetí; zejména v městě Pise byl obležen měšťany v radnici, takže zachránil sotva život. Později r. 1365 dal se v provenském městě Arles korunovati za krále arelatského, aby zdůraznil práva říše na krajiny obsazené v té době většinou Francouzi.

Jinak se do říšských poměrů příliš nevměšoval, jsa toho názoru, že moc českého krále je dostatečně silná, aby zabezpečila v říši klid a pořádek. Naopak, snažil se získati české koruny co nejvíce hradů a statků v Horní Falci (zde dosahovalo české panství od hranic až k branám Norimberku), ve Francích, ve Voigtlandě a v Míšni a udílel je lénem. Zvláště důležité bylo získání hradu Donaustaufu v Bavorsku, které umožňovalo Čechám kontrolovati plavbu po Dunaji. Šíření české moci na území říše vzbuzovalo u současníků obavu, že Německo bude poznenáhlu pohlceno českou korunou.

Zlatá bulla Karlova neuspokojila zeté krále českého, rakouského vévodu Rudolfa Zakladatele, jenž byl rozmrzen tím, že se jeho zemi nedostalo osmého hlasu kurfiřtského. Rudolf Zakladatel, jenž ve všem napodobil svého tchána (založil také ve Vídni universitu a kostel sv. Štěpána), předložil císaři k potvrzení řadu privilegií, mezi nimiž byla některá padělána (tak na př. privilegia připisovaná dokonce Caesarovi a císaři Neronovi). Císař padělek odmítl (r. 1356) a odtud nastala nechuť mezi vévodou rakouským a císařem. Chýlilo se dokonce k vážné válce, když se vévodovi Rudolfovi podařilo nalézti spojence. Přesto však moudrým jednáním Karlovým bylo nebezpečení války zažehnáno, ba dokonce r. 1364 byly smlouveny s rakouskými Habsburky smlouvy dědické. Zdálo se, že jsou pro rod lucemburský výhodné, neboť habsburská dynastie byla tehdy blízko vymření. Později opírali Habsburkové své právo na dědictví české o tyto smlouvy.

Svími sňatky sledoval císař politiku dynastickou. Tak po smrti Anny Falcké se oženil s Annou, neteří svídnického knížete Bolka, posledního nezávislého knížete slezského. Když pak r. 1368 Bolek zemřel, nabyl král Karel podle dřívějších smluv Dolní Lužice a posledních samostatných slezských knížetství, svídnického a javor-

ského. Tehdy však již Anna Svídnická nežila. Po její smrti se oženil král Karel po čtvrté (r. 1363) s krásnou Alžbětou, dcerou pomořanského vévody Bohuslava, která vynikala mimořádnou tělesnou silou. Ale tento sňatek vzbudil obavy, aby Karlův syn Václav, zplozený s Annou Svídnickou, nebyl připraven o korunu. Proto jej dal Karel již r. 1363 korunovati za krále českého a 1376 zvoliti za krále římského.

Poslední velký úspěch Karlův bylo získání marky braniborské, kterou drželi od vymření rodu askanského bavorští Wittelsbachové. R. 1370 se chystalo k nové velké protilucemburské koalici, jejímiž členy byli král polský, uherský, vévodové bavorští, biskup würzberský, markrabata míšeňská a markrabí braniborský Ota. České vojsko pustošilo strašlivě Branibory, oplácěje zemi zhouby páchané před sto lety v Čechách. Konečně se císaři podařilo rozbít koalici získáním krále uherského i vévodů bavorských. Císař stísnil kurfiřta braniborského tak, že ten r. 1373 mu raději prodal za peněžitou náhradu Branibory a rovněž některé statky ve Falci (r. 1373). Na prosby braniborských stavů potvrdil král Karel r. 1374, že braniborská marka nemá být již nikdy zcizována od české koruny.

Na samém sklonku svého života navštívil král Karel ještě Francii, v níž prožil léta svého dětství. Účelem cesty bylo patrně odstranění hrozícího rozkolu v církvi. Již na této cestě (v lednu r. 1378) necítil se Karel zdráv. Po svém návratu provedl ještě zlepšení české mince. Zemřel v Praze dne 25. listopadu 1378. Po jedenáct dní byla jeho mrtvola v císařském hávu vystavena v síni hradu pražského a pak slavnostně za všeobecného, vpravdě nestrojeného smutku pohřbena v kryptě dómu svatovítského. Pohřební řeč promnesl Vojtěch Raňků z Ježova a pražský arcibiskup Jan Očko z Vlašimě. Prvý z nich nazval Karla zcela případně „otcem vlasti“. Český národ zachoval tohoto nejlepšího svého panovníka v stále vděčné památce. Tak tomu nebylo v Německu, kde Karel příliš oblíben nebyl. Pozdější císař Maximilián I. nazval jej dokonce „otcem Čech, ale otčímem svatě říše římské“. Teprve v době pozdější se změnil k lepšímu úsudek i historiků německých o českém králi Karlovi.

Král Karel rozdělil svou říši tak, aby navenek byla stát jednotný, ale zároveň aby každý jeho syn dostal podíl. Nejstarší syn Václav, toho jména jako král český čtvrtý, měl být ostatním svým bratřím (ze čtvrtého manželství Karlova) poručíkem a později (i moravským svým bratrancům) vrchním lenním pánem. Sám Václav měl dostatečný územní podklad k rozvinutí evropské politiky; byl králem českým i římským a kromě Čech vládl přímo i ve Slezsku i v Dolní Lužici. Jeho bratr Zikmund dostal marku braniborskou, kdežto nejmladší Jan zemi zhořeleckou (odtud byl nazýván Janem Zhořeleckým). Na Moravě nejstarší syn Jana Jindřicha Jošt byl starší markrabě, kdežto mladší markrabí Prokop dostal dosti značné statky; třetí syn Jana Jindřicha Jan Soběslav byl určen k stavu duchovnímu a byl konečně patriarchou aquilejským.

Václav IV. neměl předností povahy otce. Dostalo se mu sice velmi pečlivého vzdělání, ale jeho náruživosti v pozdějším věku zcela převládly dobré jeho stránky. Byl zejména velmi prchlivý a dal se často unést hněvem k nepředloženému jednání. Často se vzdaloval povinností vladařských, lovil a kvasil se svými milci (s oblibou na Křivoklátě nebo na nově vystavěných svých hradech Žebráku a Točniku). Sklon k nemírnému pití byl snad následkem pokusu otravy, který byl na Václavovi spáchán. Kdežto jeho otec si líbival v okázalém a důstojném vystupování, Václav IV. sám nebydlil v Praze na hradě, nýbrž na Starém Městě v tak zvaném Králově dvoře. Velmi rád chodil v přestrojení mezi lid, přesvědčuje se o skutečném stavu věcí. Osobní svoji nechuť k vysoké šlechtě a k duchovenstvu dával okázale najevo a vybíral si své rádce poněvíc z řad zemanstva a měšťanstva. Snažil se být spravedlivým; také češtině v městech dopomáhal k přirozenému jejímu právu a zakázal městům odvolávat se v soudních přích do německých měst Magdeburku a Norimberku.

Při nastoupení své vlády byl Václav teprve sedmnáctiletý; užíval rad rádců svého otce a prvých patnáct let bylo vlastně jen pokračováním vlády Karlovy. Také nejedna důležitá stavba Karlem I. započatá byla v této době dokončena. Král se staral také o další rozšíření rodové moci. Po smrti svého strýce Václava zdědil Lucembursko, postoupil je však r. 1388 svému bratranci Joštovi. Velkou péči věnoval nabytí Uher. Jeho bratr Zikmund se oženil s Marií, dcerou uherského krále Ludvíka Velikého a dědičkou království. Jeho tchyně a vysoká šlechta připravovali mu však velké potíže, takže se teprve r. 1386 mohl za pomoci Václavovy úvazati v království uherské. Získáním Uher se Zikmund velmi zadlužil, a proto postoupil Branibory za velkou sumu moravskému markraběti Joštovi. Poněvadž nyní náležela Lucemburkům koruna česká i uherská, neměla jejich moc ve střední Evropě soupeře.

Po smrti své první manželky Johany Bavorské, která prý byla loveckými psy královými roztrhána, oženil se Václav po druhé s bavorskou kněžnou Žofií. V této době nastaly proslulé spory královy s arcibiskupem Janem z Jenštejna, nástupcem Očkovým. Jan z Jenštejna, muž velmi vzdělaný, byl zprvu biskupem míšeňským a žil po tehdejšímu způsobu životem zcela svěťáckým. Teprve když jeho přítel magdeburský arcibiskup Ludvík zahynul tragicky při masopustním veselí (vyskočil při pokřiku, že v taneční síni hoří, s okna a zlomil si vaz), zcela změnil způsob života a stal se asketou. Jedl jen vymočené slanečky, spal na podlaze s biblí nebo s kamenem pod hlavou, kolem pasu nosil ostnatý drát. Ujímal se však církve proti zasahování se strany královy. K velkému, nikoli však prvému konfliktu došlo r. 1393. Král Václav zamýšlel v západních Čechách zříditi nové biskupství pro svého milce Václava Králíka z Buřenic a čekal jen na smrt staříckého opata kladrubského, aby statky tohoto kláštera vybavil nové biskupství. Ale smrt opatova

byla zatajena a arcibiskupův úředník vikář Jan z Pomuku provedl volbu opata nového. Tím byl záměr králův zmařen. Rozzuřený král se chtěl pomstít. Arcibiskupovi se podařilo sice z Prahy uprchnouti, nikoli však jeho rádcům. Z těch Mikuláš Puchník a Jan z Pomuka byli mučeni. Polomrtvý Jan z Pomuka byl pak večer dne 20. března 1393 shozen s Kamenného mostu do Vltavy. Arcibiskup našel útočiště v Římě a vzdal se své hodnosti, načež jej papež jmenoval patriarchou alexandrijským. Jeho nástupcem se stal Olbram ze Škvorce, který se dovedl vyvarovati srážkám s králem.

Daleko horší následky mělo pro zemi nepřátelství krále Václava s vysokou šlechtou. Král totiž dosazoval na nejvyšší úřady své milce z řad nižší šlechty a měšťanstva, zcela opomíjeje stav panský, jemuž dříve bývaly tyto úřady vyhrazeny. Vysoká šlechta vstoupila v t. zv. Jednotu panskou, již se postavil v čelo Jindřich z Rožmberka, a získala i podporu uherského krále Zikmunda a moravského markraběte Jošta. Král byl 8. května 1394 v Králově dvoře přepaden a zajat, odvezen do Rakous a uvězněn tam na hradě Vildperku. Ve Václavův prospěch vystoupil tehdy jeho bratr Jan Zhořelecký a markrabí Prokop. Prvý z nich přitáhl do Čech a přinutil Jednotu panskou, aby byla králi vrácena svoboda. Svoji pomoc dal si však Jan Zhořelecký draze zaplatiti, dokonce vyloupil i hrobku královskou v chrámu svatovítském. Vysoká šlechta si vymohla různé ústupky, zejména jmenování markraběte Jošta zemským starostou. Pokoj a klid tím však zabezpečeny nebyly. Král zajal Jošta a některé přední pány z Jednoty, a naproti tomu kníže opavský Hanuš dal na hradě Karlštejně úkladně povražditi královu milce Purkarta z Janovic, Štěpána z Opočna a Štěpána z Martinic (r. 1397). Proto zbavil král Jošta úřadu starosty a vypověděl jej ze země.

O poměry v Německu se Václav jen málo staral, chtěje zabezpečiti mír prohlášením landfrýdu. A přece právě tehdy docházelo tam k velkým sporům a bojům mezi říšskými městy a knížaty; král Václav stranil městům. O dvojici papežské se radil v Remeši s králem francouzským, ale dalších kroků nepodnikl; přece však si tím znepřátelil papeže Bonifáce IX., který mu pak připravoval nepříjemnosti v říši. V Německu bylo totiž králi Václavovi velmi vytýkáno, že odcizil říši Milánsko, když prohlásil r. 1395 za velkou peněžitou sumu svého stoupence Jana Galeazza Viscontioho vévodou milánským. Čtyři porýnští kurfiřti prohlásili r. 1400 Václava za sesazeného a zvolili si římským králem falckého kurfiřta Ruprechta, řečeného Klema. Král Václav toto rozhodnutí neuznal, a proto se falckrabí spojil s domácími odpůrci královými a s markrabětem Joštem a vpadl do Čech (r. 1400). Než proti vpádu cizinců se postavil český národ a Ruprechtovi nezbylo než odtáhnouti s nepořízenou. R. 1402 se pokusil Ruprecht tažením do Itálie dobýti si korunu císařské, byl však Viscontim poražen, takže se vrátil do vlasti bez koruny, bez vojska a beze cti a zemřel v zapomenutí.

Podle smlouvy z r. 1400 stáli v čele správy země čtyři členové stavu panského a markraběti Joštovi byla postoupena Dolní Lužice. Krále Zikmunda na čas sblížilo s Václavem nebezpečí, že lucemburský rod pozbude římskou korunu. Král Václav poskytl totiž Zikmundovi pomoc, když ten byl zajat uherskými magnáty, ba dokonce, když se chystal po Ruprechtově porážce na jízdu do Říma, svěřil mu i správu země české. Než Zikmund oplácel dobré zlým. Zajal na Králově dvoře nejprve Václava, později i jeho spojence Prokopa; Václava uvěznil ve Vídni, Prokopa v Bratislavě a vládl v zemi svým způsobem obohacuje se. Zejména kutnohorští měšťané, kteří zachovali věrnost svému králi, byli zle pronásledováni. V zemi nastalo pobouření proti Zikmundovi a Václavovi se podařilo za pomoci pánů z Liechtenštejna přehnouti z Vídně nejprve na Mikulov a odtud do Čech (r. 1403); tam se opět ujal vlády. Za těchto domácích sporů se velmi rozmohlo loupežnictví. Pověstným se stal rytíř Mikeš Zůl z Ostředka, který zemi hubil ze svých hradů Čajachanova a Dubé. Královské vojsko pod vedením pražského arcibiskupa Zbyňka z Hasenburka dobylo obou hradů, Zůla jalo a přivedlo do Prahy. Tam připravoval loupežného rytíře k smrti M. Jan Hus a pohnul jej k údivu všech, že litoval svých skutků. Zůl byl pak s 50 zajatými ze své družiny na Staroměstském náměstí oběšen na šibenici.

Snad ještě více trpěla domácími válkami Morava. Tam byl starším markrabětem Jošt, muž velmi vzdělaný a uměnilovný, ale sobecký a nevybíravý v prostředcích. Na svém dvoře v Brně měl několik umělců evropského jména, mezi nimi stavitele Jindřicha z Gmündu. Mezi Joštem a jeho mladším bratrem Prokopem nebylo lásky a svornosti, mimo jiné příčiny i pro spor o dědictví po bratrovi Janu Soběslavovi. Jošt našel dosti přívrženců mezi moravskou vyšší šlechtou, kdežto bouřliváci z řad nižší šlechty se seškupili pod praporem markraběte Prokopa, který uznával za hlavu křesťanstva na rozdíl od jiných Lucemburků papeže avignonského. Mezi nimi vynikli hlavně Hynek Jevišovský z Kunštátu, zvaný „Suchý čert“ (byl r. 1409 v Brně popraven) a Ješek Sokol z Lamberka (zemřel r. 1410 v Prusku ve službách krále polského). Mezi oběma stranami docházelo k bojům, do nichž zasahovali nejen Čechové a Uhři, ale i Rakušané. Roku 1404 učinil král Václav spolek s markrabětem Joštem proti Zikmundovi a Rakušanům. Tehdy Zikmund a vévoda rakouský Albrecht oblehli město Znojmo. V jejich vojsku však vypukl mor, který zachvátil i oba panovníky. Lékař léčil je tak, že oba kázal pověsiti hlavami dolů, aby jed z těla vytek. Vévoda Albrecht takové léčení nevydržel a zemřel, kdežto Zikmund, který byl silné konstrukce tělesné, se uzdravil. Jeho vojsko však musilo odtáhnouti od Znojma s nepořízenou. Poněvadž markrabí Prokop již r. 1405 zemřel, ujal se Moravy po Joštově smrti (zemřel 17. ledna 1411 na brněnském Špilberce) král Václav sám.

4. Vnitřní poměry české v době feudální.

Území českého státu. Přijetí feudálních řádů. Německá kolonizace. Její rozsah. Kolonizace vesnická. Zakládání měst. Městské zřízení. Rytířská kultura. Královské úřady. Soudnictví. Moc královská. Česká církev. Kláštery. Kulturní rozvoj. Národnostní poměry. Gotický sloh.

Jádrem českého státu byly Čechy, předurčené již svou polohou za jádro státu. Hranice země se i v 13. a 14. století jen zhruba kryly s hranicemi dnešními. Proti době knížecí bylo ztraceno Vitorazko na jihu a na severu Žitava s okolím, neboť r. 1346 se toto město spojilo k ochraně proti loupežníkům s městy hornolužickými a Čechám se odcizilo. Zato byly získány od Horní Lužice oba severočeské výběžky šluknovský a frýdlantský. V okolí Jindřichova Hradce městečka Strmilov, Kumžák a Počátky byly počítány k Moravě. Sušicko bylo zastaveno v 12. století jako věno dcery vévody Fridricha hrabatům z Bogenu a vrátilo se k Čechám r. 1273.

Morava bývala za prvých králů z rodu Přemyslova a pak za králů Karla I. a Václava IV. dávána pobočné větvi panovnického rodu (sekundogenitura). Proti dnešní Moravě byla větší o Opavsko a Krnovsko. Moravská markrabata nebyla panovníky samostatnými, nýbrž leníky českého krále. Jejich moci od počátku vlády Karla I. nepodléhalo biskupství olomoucké a knížetství opavské. Biskup olomoucký a kníže opavský byli leníky koruny české jako markrabě moravský, na němž byli nezávislí. Opavsko udělil král Přemysl II. r. 1261 svému levobočku Mikulášovi, jež také r. 1311 král Jan uznal za knížete. Opavská země se rozdělila r. 1377 v knížetství trojí: Krnovsko s Bruntálem, Hlubčicko s Cukmantlem a Opavsko s Fulnekem, tehdy počítaným k Opavsku. Ve všech těchto knížetstvích se udrželo zemské právo moravské, ale knížata se počala stále více, zejména za válek husitských, přikláněti do Slezska. Jestliže centrální poloha Prahy v Čechách vylučovala vznik konkurenčního střediska, na Moravě závodila o prvenství města Brno a Olomouc. V lucemburské době byl spor mezi nimi vyřešen prozatím ve prospěch Brna, ale Olomouc zůstala sídlem biskupa.

Slezsko, získané králem Janem Lucemburským (zbytky jeho, Svidnicko a Javorsko Karlem I.) tvořilo české předpolí na severovýchodě. Jeho poloha byla daleko nepříznivější politicky nežli poloha Moravy, velmi příznivá však pro rozvoj obchodu; podmínila vznik velkoměsta Vratislavi, jež mohlo úspěšně závoditi s Prahou i s Krakovem. Jen část země náležela králi českému přímo (knížetství vratislavské), kdežto zbytek se dělil v četná knížetství (lehnické, opolské, březské, niské, ratibořské, těšínské, hlohovské, volavské atd.). Z nich knížetství niské, k němuž náleželo i město Frývaldov s okolím, náleželo biskupům vratislavským. V ostatních knížectvích vládly pobočné větve polské dynastie Piastovců, ale

zcela již poněmčilé. Všechna slezská knížata byla leníky českého krále. Královým zástupcem ve Slezsku byl vrchní hejtman, jímž byl někdy biskup vratislavský, jindy opět některý český velmož.

Zcela zvláštní poměry se vyvinuly v Horní Lužici, kde proti tamní drobné šlechtě (ta byla namnoze slovanského původu, ale poněmčená) se uplatnila převaha měst. Města Budyšin, Zhořelec, Žitava, Kamenec, Lubaň a Lubij utvořila r. 1346 obranný spolek a odtud se nazývala Horní Lužice také Šestiměstím. Prakticky se rozeznávala dlouho však ještě země budyšínská a země zhořelecká. Zhořeleckou zemi držel na sklonku 14. století jako léno koruny české nejmladší ze synů Karla I. Jan Zhořelecký a po jeho smrti (r. 1396) markrabí Jošt. Budyšínsko i Zhořelecko byly získány králem Janem. Naproti tomu Dolní Lužice zůstávala dlouho součástí marky braniborské a získána byla české koruně teprve Karlem I. V Dolní Lužici se nepodařilo městům dosáhnouti oné převahy jako v Šestiměstí. Obojí Lužice byla spravována fojty; fojt hornolužický sídlil v Budyšině, dolnolužický v Lubiji.

Braniborské markrabství mělo v zemích koruny české postavení zcela zvláštní; bylot říšským kurfiřtstvím, a proto nebylo myslitelné, aby český král odevzdával při volbě římského krále dva hlasy. Ale braniborští stavové si sami r. 1374 vyprosili na králi Karlovi I., aby nikdy nebyli od koruny svatováclavské odcizováni. Země byla králem udělena v léno Zikmundovi Lucemburskému (v l. 1388-1411 ji však držel zástavou markrabě Jošt), ale ten ji zastavil r. 1415 purkrabí norimberskému Fridrichovi Hohenzollerskému. Země pak již nikdy vyplacena nebyla a české koruně se odcizila. Stala se pak středem panství hohenzollerského, které se odtud rozšířilo nejprve na severní, pak na jižní Německo, až za naší doby se udál odtud pokus porobiti si celou Evropu. Tak nepředložený čin Zikmundův měl pro vývoj Evropy nedozírné následky.

Jiná území, získaná na polském území, na příklad knížetství mazovské, nezůstala koruně české trvale, takže pro české dějiny neměla významu. Zcela jinou úlohu měla území získaná v říši. Především to bylo Chebsko, které bylo r. 1322 českému králi zastaveno a nikdy již nevyplaceno. Středověké Chebsko zasahovalo ovšem daleko do Horní Falce a jeho území bylo ztenčeno teprve za válek husitských. Od Chebska na jihozápad se táhla směrem k Norimberku souvislá řada českých lén. Jiná česká manství byla ve Francích, ve Voigtlandu (okolí Plavna), v Míšeňsku i jinde v říši; počítalo se jich na čtvrt tisíce a některá z nich zůstala lény české koruny až do počátku 19. století.

Pro vznik české velmoci byl ovšem územní základ důležitý, ale stejnou úlohu mělo i zesílení vnitřní, které se dalo hlavně právní organizací po způsobu západním, německou kolonizací, zakládáním měst, rozvojem hornictví a přijetím feudálních řádů.

V českých zemích bylo na sklonku 12. století velmi mnoho neosazené půdy, zejména v pohraničí. Mnohdy i nepřátelský vpád

měnil osídlenou zemi v pustinu (Morava, Slezsko a Uhry po tatarském vpádu). Stejně poměry byly i v slovanských zemích na sever a na jih od českého státu. Zde všude bylo osídlení poměrně řídké. V Německu naproti tomu byl pravý opak. Počet obyvatelstva se mnohde tak rozmnožil, že lány byly již rozdělovány na nepatrné zlomky; orné půdy nepřibývalo, neboť šlechta si hájila lesy pro lov a zakazovala jejich vyklučení. Kromě toho docházelo v 12. a 13. století na pobřeží Severního moře k strašlivým bouřím. Vlny prolomily ochranné hráze a zatopily kraj; desetitisíce lidí ve Frisku ztratily tím svůj domov. Byl to hlad po půdě, ale také touha po dobrodružství a snaha získati lepší životní podmínky, které vybízely četné obyvatele Německa k stěhování do řídkce zalidněných krajů východních (Drang nach Osten), které silně připomíná stěhování do Ameriky v 19. století.

K vystěhovalectví by bylo stěžejší došlo, kdyby kolonisté bývali měli žítí méně vyspělým hospodářským životem východních zemí. Proto musila být kolonizace hromadná, kolonisté musili dostati dostatek půdy a také jejich právní postavení musilo být zabezpečeno. Řídili se tedy právem, které si přinesli ze své vlasti.

Prvními vystěhovaletci byli Frísové, ale jejich vlna nezasáhla země české. Do Čech, na Moravu a do Slezska přicházeli proto nejprve přistěhovaletci ze severního Německa, ze Saska. Osady jimi založené měly namnoze koncovky -walde nebo -dorf. Řídili se právem své vlasti, právem saským (jinak magdeburským), které převládalo u německých přistěhovaletců v severních Čechách, ve Slezsku a na východní Moravě. Po Sasích přicházeli kolonisté z jiných částí Německa, z Frank (vesnice měly koncovky -grün), Bavor (koncovky -schlag, -reute, -ried) i Rakous (vsi odtud kolonizované se vyskytovaly zvláště na Českomoravské vypnulíně a nezřídka končily genitivní koncovkou jména zakladatele, jako Gumpolds = Humpolec, Pilgrams = Pelhřimov). Kolonisté přišli z jižního Německa řídili se právem švábským (norimberským).

Ojediněle se objevují němečtí kolonisté v severozápadním koutu Čech již v druhé polovině 12. století. Houfné přistěhovalectví spadá však teprve do doby vlády Přemysla I. a Václava I. Druhá vlna kolonistů, dobře organisovaná, přišla za krále Přemysla II.

Prvé osady kolonistů zakládali v českých zemích (a také v jiných zemích slovanských) cisterciáci a premonstráti. Jejich příklad našel napodobení na půdě královské i panské. Také města kolonizovala v svém okolí (České Budějovice, Jihlava, Brno, Olomouc). Nejvíce kolonistů osadilo pohraničí, kde nebylo ještě souvislých lidských sídel, anebo osídlení velmi řídké. Tak byla zalidněna Šumava, Novohradské hory, Rudohoří, západočeské vnitřní pohoří, Jizerské hory, Krkonoše, Orlické hory a jejich podhůří. Jádro českého národa v Čechách mělo být odříznuto od sesterské Moravy; proto Němci osadili Jihlavsko, Pelhřimovsko, Německobrodsko, Žďársko a hlavně Svitavsko s rozlehlým okolím. Na Moravě

bylo ještě hůře; zde kolonizace zasáhla Podýjí, Jeseníky s podhůřím, Kravařsko, okolí velkých měst a Vyškovsko. V Čechách byly v českém jazykovém území toliko německé ostrůvky, na Moravě však ještě větší a četnější ostrovy. Do Kladska bylo přivedeno německé obyvatelstvo z Hesenska, jak svědčí četné zeměpisné názvy. Na Opavsku bylo nejprve kolonizováno okolí Bruntálu. Slezsko, hrozně zpustošené vpádem tatarským, bylo zasaženo kolonizací hlavně v dolní a střední své části, ale kolonizace pronikla až do Horního Slezska, nemalou měrou i na Těšínsko. Lužice byla postižena z počátku méně, spíše jen na okraji a v okolí měst.

Kolonizaci vsi prováděl tak zvaný lokátor (zakladatel), zpravidla nižší šlechtic, měšťan nebo jiný svobodník, který byl dobře obeznámen s poměry domácími i s poměry kraje, odkud kolonisté měli přijíti. Smluvil se s vrchností kolonizované půdy, vypracoval osidlovací plán a rozdělil katastr projektované obce na tolik dílů, kolik mělo přijíti osadníků. Jeden díl (lán) byl rovný jinému, ale již v sousední vsi mohly být lány zcela jiné výměry. Za svou práci se stal dědičným rychtářem (tak slul v obvodu práva franckého, kdežto v obvodu práva saského se uplatnil název fojt nebo šultes); zastupoval obec proti vrchnosti a vrchnost proti kolonistům, sjednával za kolonisty s vrchností osidlovací smlouvu a byl vesničanům soudcem v nižších přích (těžké zločiny soudila sama vrchnost), jsa účasten na výnosu soudních pokut třetinou. Dostal největší statek ve vsi (několik lánů) s právem provozovati některé řemeslo a vařiti pivo; měl právo míti i poddané. Dědičná rychta se dědila v rodě lokátorově (mohla být ovšem prodána) a byla považována za statek svobodný. Proto byl dědičný rychtář povinen zúčastniti se válečného tažení.

Každý osadník měl s vrchností smlouvu (tuto smlouvu, tak zvaný handfest, poněvadž se sjednával podáním ruky, namnoze písemný, měla celá obec kolektivně), která přesně vytyčovala jeho povinnosti. Ty nemohly být vrchností libovolně zvyšovány. Nejprve zaplatil tak zvané podací (zákupní peníze, latinsky arrha, německy anleith) jednou provždy (2 až 10 hřiven za lán). Každoročně pak platil, zpravidla o sv. Jiří, o Havlu a o Martinu, úrok (asi 1 hřivnu z lánů) peněžité a naturální (sýry, husy, slepice, vejce a pod.) a konal nepatrné roboty. Rozrostlo-li se obyvatelstvo ve vsi, pak byly lány dále děleny na třičtvrtlány, půllány, čtvrtlány, podsedy (osmina lánů) a pruty (12 prutů bylo počítáno do lánů). Mimo lánovou půdu byly stavěny chalupy, v nichž obývala chudina, většinou nádeníci. Dědičnost statků byla arciž omezena; zemřel-li kdo bez nejbližších příbuzných, připadal jeho statek právem odúmrtím vrchnosti.

Na rozdíl od starých slovanských osad měly osady kolonizační jistou samosprávu. Její vznik byl patrně podmíněn nutností organisovati společně druh osevu a nakládati se společným majetkem, jako byly pastviny a lesy. V čele obecní samosprávy stál „burmistr“ (z německého Bauernmeister) a několik konšelů. Ti byli

navrhování valnou hromadou celé obce a jmenování vrchností. Valná hromada obce rokovala také o důležitých věcech; rozhodnutí bývala zapisována a tak se vyvinuly právní normy obce (Dorf-weisstümer).

Vcelku lze říci, že nové formy právní přinášely prospěch jak vrchnosti, tak kolonistovi. Sedlák zůstával osobně svoboděn a vázán byl člověčenstvím (poddanstvím) jen potud, pokud hospodařil na půdě, kterou měl v jakémsi druhu dědičného nájmu (odtud je výrok Štítného: Dědina pánova, člověk boží). Měl také lepší právo k půdě, nežli bylo podle práva slovanského; nemohl býti tak snadno vyhnán vrchností ze statku; mohlo se tak státi jen v tom případě, byl-li špatný hospodář a nechal-li statek zpustnouti nebo neplnil-li svých povinností k vrchnosti. Další výhodou proti právu slovanskému bylo to, že sedlák platil vrchnosti úrok (zpravidla 1 hřivnu z lánů) v penězích, kdežto dávky naturální a roboty byly poměrně proti tomu nepatrné. Bylo to umožněno i vznikem měst, kde sedlák svoje produkty zpeněžil. Pán nebyl již vázán na hospodaření ve vlastní režii, dostával peněžitou rentu a mohl žíti na knížecím dvoře a věnovati se rytířským zálibám. Znenáhla bylo toto zřízení stále výhodnější pro sedláka. Čím více se mince znehodnocovala a kle-sala její kupní síla, tím méně sedlák platil fakticky. Toto zřízení mělo ovšem v sobě zárodek nového pozdějšího ujařmení sedláka, neboť poklesem kupní síly peněz pozemková renta nevystačovala vrchnosti a ta byla nucena tvořiti nový velkostatek a zavazovati sedláky k nebývalým robotám.

Zatím ovšem byla reforma výhodná pro obě strany a šlechta parcelovala sama své dvory, aby nebyla hospodařením vázána k po-bytu na svém statku. Velkostatek (Gutsherrschaft) mizí a nastu-puje na jeho místo malý statek (Grundherrschaft). Příklad lákal k napodobení a převážná většina starých slovanských vsí byla pře-tvořena na novém právu, pro něž se vžily názvy zákupní, emfyteu-tické, purkrechtní nebo německé.

Něco podobného se dalo v karpatské oblasti Moravy, na Tě-šínsku a v hornatých částech Slovenska. Zde ovšem nebyly zaklá-dány osady rolnické, nýbrž pastevecké, jejichž právo bylo obměnou práva zákupního a slulo právem valašským (to jest pasteveckým). Na východní Moravě započala tato pasekářská kolonisace za krále Přemysla II. Název Valachů pro toto pasekářské obyvatelstvo nebyl odvozen od národa valašského (dříve se věřilo, že moravští Valaši jsou svým původem Rumuni), nýbrž od zaměstnání obyvatelstva, neboť pastýř se nazýval valachem. Obyvatelstvo těchto osad bylo ovšem slovanské.

Kolonisované zemědělské vsi byly početně větší, nežli byly staré osady slovanské; počet lánů nad dvacet v jediné vsi nebyl vzácností. Také statky v kolonizačních dědinách byly větší. Proti starému půdorysu osady, tak zvané okrouhlíci (ta však nebyla typ ryze slovanský), při níž statky byly seřazeny v kruhu vedle sebe

želem k okrouhlé návsi a pozemky za každým statkem byly až k hranicím katastru, uplatňovaly se typy jiné. Ty byly závislé na útvaru půdy. V rovinách byly to zpravidla vsi typu silničního: usedlosti byly seřazeny po obou nebo po jedné straně (rádek, Zeile) silnice ve směru tekoucí vody; za každým statkem byly jeho pozemky až k hranici katastru. Dále to byl typ hromadné vsi ne-pravidelného půdorysu s množstvím uliček, někdy i slepých. Třetí typ byla návsní osada, při níž se statky řadily podle prostorné návsi. V horách se vyskytovala obměna silničního typu ves řadová, opět po obou nebo po jedné straně silnice nebo potoka, ale statky nestály vedle sebe, nýbrž opodál. Také seřazení nebylo přímočaré, nýbrž volné.

Kolonisté přinášeli ze západu lepší způsob hospodaření. Dře-věný pluh byl vystřídán pluhem železným a půda byla střídavě osí-vána jařinou a ozimem, třetí rok pak zůstávala úhorem (trojstranné hospodářství).

Zákupnímu právu nebyli podrobeni svobodníci, to jest ti po-tomci dědiníků, kteří se nedali pod ochranu různých vrchností, ale byli závislí přímo na králi. Jsouce svobodni, byli povinni službou vojenskou, ale mezi šlechtu počítáni nebyli. Jejich statky svobod-nické byly zapisovány stejně jako zpupný nemovitý majetek šlechty do zemských desk. Zemské desky v Čechách byly založeny již Přemyslem II., ale nedochovaly se, neboť shořely za požáru Men-šího Města pražského r. 1541. Na Moravě založil zemské desky král Karel I. r. 1346 (snad byly však i na Moravě desky starší); ty se zachovaly až po dnešní dobu (jsou uloženy v zemském ar-chivu v Brně). Zemské desky moravské umožňují sledovati všechny majetkové změny zpupných velkostatků až do r. 1346. Je to věc zajisté vzácná a v Evropě mimo jedinou Anglii neobvyklá. Svobod-níci podléhali také právu zemskému jako šlechta.

Vedle osad vysazených na právu zákupním vznikala po západ-ním vzoru v českých zemích města. V oblasti bývalé starověké říše římské se města částečně udržela i se svým městským zříze-ním, částečně — v územích, které byly osazeny Germány — zůstala alespoň tržišti a udržela částečně svůj význam jako sídla biskupů. Teprve v 11. století nabyla tato místa nové městské organisace. Pro další vývoj městského zřízení v střední Evropě měla význam skupina měst porýnských Štrasburk, Worms, Mohuč, Trevír, Kolín) a podunajských (Ulm, Augšburk, Norimberk, Řezno, Pasov). V se-verním Německu (Sasku) souvisel vznik měst s ochranným zaklá-dáním hradišť císaři dynastie saské. V Čechách a na Moravě došlo k zakládání měst teprve ve třináctém století.

Vznik města byl zpravidla již předem určen polohou místa. Města se vyvíjela zejména v podhradí, kde se od nepaměti soustře-ďoval obchod a usazovali se řemeslníci. Dále vznikala města při brodech přes řeku, při soutocích řek a při křižovatkách obchodních cest. V prvním případě se vývoj z tržního místa v město dál pozne-

náhlu a byl dokončen udělením městského práva a stavbou hradeb. Postup při vzniku umělých měst byl obdobný jako při kolonizaci vesnické. Také zde lokátor přivedl prvé osadníky a vypracoval plán města. Obyvatelstvo bylo však vesměs cizího původu, Němci, Valoni, Vlámové, Vlachové. Někde bylo dokonce původní české obyvatelstvo před založením města z půdy vypuzeno (tak se stalo na př. na Menším Městě pražském), jinde původní česká obec nebyla pojata do města a zůstala vně hradeb (zhusta se tak dalo na jižní Moravě, na příklad u Hustopeč, u Miroslavě a jinde, kde původní česká ves, Böhmendorf, nyní Pendrov, zůstala mimo městské právo). Onde bylo opět město založeno opodál staré české vsi (Pelhřimov vedle Starého Pelhřimova, Plzeň, Prachatice, Nový Jičín). Čechové nebyli patrně odmítáni z osazení města, alespoň ne u měst vzniklých z bývalých tržišť v podhradí. Jmenuje se alespoň v Brně v 13. století Česká ulice (vicus Bohemorum). Někde se také založily městské obce nezdařilo.

Půdorys města byl podmíněn polohou; zpravidla bylo město zakládáno při řece, nejraději v ohbí řeky tak, aby město bylo proti přepadnutí kryto řekou se dvou i se tří stran a leželo na ostrohu, tedy na místě vojensky výhodném. Půdorys města byl přizpůsoben plánu starověkého římského vojenského tábora. Uprostřed bylo čtvercovité nebo obdélníkové náměstí (nedovolovala-li to poloha, tedy trojúhelníkové). Z každého rohu vybíhaly dvě ulice kolmo na sebe v pravém úhlu postavené. Tyto postranní ulice byly navzájem spojeny jednou nebo dvěma ulicemi, které obíhaly náměstí elipsoidně. Zvláště pěkný typ tohoto městského plánu mají moravská města Jevíčko a Ivančice. Někde se vyskytovalo dvojí náměstí ze zásady, že trh nemá býti u kostela; na jednom náměstí byla radnice a trh, na druhém kostel.

Na náměstí byly domy nejbohatších měšťanů, zpravidla kraječů suken nebo obchodníků, dále veřejné stavby, jako radnice a kostel; uprostřed náměstí byla kašna, do níž vyústoval městský vodovod. Na náměstí byly konány trhy výroční (jarmarky) i týdenní; cizí obchodníci a řemeslníci byli v městě trpěni jenom o trzích. Výroční trhy trvaly několik dní, trhy až čtrnáctidenní nejsou vzácností. Před počátkem trhu byla na tržišti vztyčena rolanta, nejprve věchet slámy nebo kříž, později soška nebo ruka držící meč jako symbol městského práva. Vztyčení rolanty oznamovalo počátek hradního míru na tržišti; již pouhé taseň zbraně, tím spíše její použití trestalo se hrdelními tresty. Trh byl pod přísným dozorem městského rychtáře a městské rady a byl podroben jistým řádům. Zejména bylo dbáno toho, aby někteří lidé nemohli nakupovati zboží dříve než druzí (proto trh nesměl býti zahájen před ukončením bohoslužeb) a aby jednotlivci nebo společnost neskoupili všechno zboží téhož druhu.

Ve větších městech bývalo i skladiště zboží, kde cizí kupci — podle královského privilegia — musili zboží své vykládati a teprve

s tím, co neprodali, směli odejeti do jiného města (tak zvané právo skladu). Některá německá města (na příklad Lipsko, Vídeň) mohla se rozvinouti, poněvadž kupci v okruhu několika mil od města nesměli se městu vyhnouti a musili vyložit v něm své zboží jistý počet dní na prodej. Obchodníci se nesměli ubíratí libovolnými cestami; i ty byly namnoze předepsány. Tak na př. obchodníci z Rakous na cestě do Brna nesměli se vyhnouti Měninu.

Bylo již vzpomenuto, že na náměstí měli své domy nejzámožnější měšťané, tak zvaný patriciát, který město ovládal. K patriciátu byli počítáni především tak zvaní kraječi (stříhači) sukna, kteří měli právo obchodovati se sukem. Domy na náměstí (a některé v ulicích) měly tak zvané právo várečné, to jest, jejich majitelé směli podle pořádku vařití a prodávati pivo. Toto právo bylo vydatným pramenem bohatství měšťanů.

Ulice byly obývány řemeslníky, a to každá ulice příslušníky určitého řemesla. Souviselo to se středověkým zřízením cechovním. Příslušníci určitého řemesla byli organisováni v tak zvaném cechu. Počet mistrů každého řemesla byl přesně stanoven. Mistři si volili svého cechmistra. Ten rozdělával mistrům práci tak, aby každý z nich měl stejně práce, a dbal na dokonalost výrobků. Řemeslná výroba byla tedy přísně regulována. Aby byl umožněn dohled, soustřeďovali se mistři určitého cechu v jediné ulici, která byla podle cechu nazývána (Kovářská, Pekařská, Mečířská a podobně). Čechy měly význam i pro obranu města, neboť příslušníci určitého cechu tvořili i brannou jednotku, která měla na hradbách nebo při městských branách své vykázané místo. Tovaryši se neomezovali při učení na jediného mistra nebo na jediné město, střídali je, nabývali zkušeností a seznamovali se takto se způsobem výroby v cizích zemích. Jen stěží se stávali mistry, poněvadž počet mistrů byl pevně stanoven. Nejčastěji byli přijati mezi mistry, jestliže se oženili s vdovou po mistrovi. Naproti tomu synové mistrů mohli se státí mistry bez překážky. Příslušníci cechů nebyli proti patriciátu plnoprávními měšťany a musili si svá práva pozvolna vydobývatí.

Většina měst byla opevněna, ale všechna města neměla opevnění stejná. Některá z nich měla pevné hradby s městskými branami, před branami příkopy nebo řeku (některá města se hájila při obležení i zátopou, jako na příklad Pardubice), jiná pouhými dřevěnými palisádami (plaňkami, odtud středověký název Plaňková Vožice pro Mladou Vožici), jiná byla bez hradeb. Městské hradby byly posvátné, pokus přelézti je a tak zesměšnit čest města trestal se smrtí. Stejně i městská brána požívala hradního míru; taseň zbraně nebo její použití se trestalo smrtí. Městská brána, zpevněná zpravidla věží, byla na noc zavírána, takže ten, kdo nepřišel do města včas, byl nucen přenocovati venku. Před branou byl přes příkop zdvihačí most. Městské brány byly zpravidla čtyři a byly nazývány podle města, do něhož vedla cesta branou. Mimo brány byly v hradbách ještě branky, tak zvané fortny. Jedna z nich

byla určena osobám nečistým, jako byl kat, ras nebo nevěstky. Ti nesměli užívatí žádné jiné brány nebo fortny. Před branou za hradebním příkopem bylo předměstí, táhnoucí se podle silnice jednou nebo dvěma řadami domků. Tato předměstí, v nichž bydlili nádeníci a jiný proletariát, byla nazývána podle bran. Město samo se dělilo na městské čtvrti, nazývané podle kostelů.

Vedle uvedených již práv velké důležitosti bylo právo tak zvané **mílové**. Na míli cesty kolem města nesměli býti řemeslníci (kromě kováře) a nesmělo se vařiti a vystavovati pivo.

Lokátor se stal i městským rychtářem a držel rychtu dědičně. Byl i náměstkem pánovým, a tak vlastně vládcem města; v jeho domě se konaly porady městské rady i soudy. **Obecní samosprávu** představovala městská rada, která byla dvanáctičlenná. Každý člen rady byl jeden měsíc předsedou, purkmistrem; kdo tento úřad zastával první měsíc, byl nazýván **primátorem**. Mezi městskou radou a rychtářem docházelo k sporům o pravomoc, zvláště když si město vystavělo radnici a konšelé se stali méně závislími, poněvadž nemusili rokovati v domě rychtářově. Konečně se ve všech městech spory skončily vítězstvím rady, rychta byla městem koupěna, dědičné rychtářství zaniklo (stalo se to ponejvíce v 15. století) a potomní rychtář byl pouhým zřízencem městské rady; měl na starosti záležitosti policejní. V královských městech byla městská rada obsazována královským podkomořím; král Jan Lucemburský stanovil, že se každoročně má obnovovati jen polovina městské rady.

Městská rada soudila a spravovala také obecní hospodářství. Příjmy i výdaje města byly značné, zvláště při stavbě hradeb, při dláždění ulic, při stavbě kostela, radnice nebo kláštera. Městská rada byla obsazována z počátku výhradně patricii, jen poznenáhlu si zjednávaly přístup do městské rady také cechy. Při zvláště důležitých věcech byla svolávána i širší rada, někdy i stočlenná, ba dokonce i shromáždění celé obce.

Městský soud měl velmi rozsáhlou pravomoc; soudil i tresty hrdelní. Území podrobené městskému soudu (toto území se nazývalo Weichbild) bylo v obvodu míle kolem města. Městskému právu podléhaly i vsi v jeho obvodu, tak zvané vsi šosovní. Města v jižních a středních Čechách, na západní a jihovýchodní Moravě se řídila právem norimberským (odvolací stolicí pro menší města bylo v Čechách Staré Město pražské, na Moravě pro obdobu práva norimberského, právo vídeňské, Brno), v severních Čechách, na severní Moravě a ve Slezsku právem magdeburským (odvolací stolicí pro právo saské v Čechách byly Litoměřice, na Moravě Olomouc a Hlubčice). V případech nejasných hledala česká a moravská města práva švábského naučení v Norimberce, města práva saského v Magdeburce. Král Václav IV. zakázal toto odvolání k zahraničním stolicím. Naopak, městské právo bylo vyšší stolicí pro vesnické soudy ve svém obvodu.

Všechna města neměla stejná práva. Největších dosáhla tak zvaná **města královská**, která se povznesla mezi zemské stavy a dosáhla práva zasedati na sněmu. V době posledních Přemyslovců bylo jich v Čechách 42, na prvním místě Staré a Menší Město pražské a Hora Kutná, na Moravě pak Brno, Olomouc, Jihlava, Znojmo, Uherské Hradiště, Kyjov, Ivančice, Jevíčko a Uherský Brod. Některá z měst královských byla dávána věnem českým královnám a slula královská města věnná. Takovými byla města Hradec Králové, Chrudim, Jaroměř, Vysoké Mýto, Jaroměř, Polička, Králové Dvůr, Mělník a Trutnov. Královská města spravoval královský podkomoř (jiný v Čechách, jiný na Moravě); také královna mívala svého podkomořiho. Neplnoprávná města královská, to jest taková, která se nepovznesla mezi stavy, slula města komorní. Královská i komorní města byla někdy zastavována a slula pak městy ochrannými. V nejednom případě již nebyla vyplacena a poklesla na města poddanská (Uh. Brod, Ivančice, Jevíčko). Komorní města nebyla také vyňata z pravomoci krajských úřadů, jak tomu bylo u měst královských. Města založená na půdě panské nebo církevní byla pouhými městy poddanskými. Mezi městy a městečky nebylo vlastně právního rozdílu. Městečko se lišilo od města tím, že nemělo hradeb, bylo menší a mělo převahu obyvatelstva zemědělského; městečka vznikala zpravidla ze starých tržišť v podhradí.

Zvláštní druh měst byla královská města horní, která vznikala při stříbrných horách. Hornictví v Čechách rozkvetlo zvláště od poloviny 13. století; vrcholem bylo nalezení bohatých stříbrných žil v místech, kde bylo založeno hornické velkoměsto Kutná Hora. Vedle tohoto města kvetlo těžbou stříbra město Havlíčkův Brod, Stříbro, na Moravě Jihlava a Jemnice. Menší byla těžba zlata (nejvíce u Jílového). Těžba drahého kovu byla sice právo regální (královské), byla však prováděna bohatými nákladníky (horníky). Bohatý výnos stříbrných dolů byl podkladem moci českých králů a umožnil jim raziti dobrou minci; za vlády krále Jana Lucemburského byla ražena i mince zlatá (toto právo neměla knížata říšská). Horní města se řídila právem horním. Nejstarší horní právo bylo jihlavské, vzniklé za krále Václava I., dokonalejší bylo horní právo kutnohorské. Obojí bylo platné v celé řadě horních měst střední Evropy; tak na př. jihlavského práva se používalo ve Štiavnici, práva kutnohorského v Kremnici.

Mezi českými městy vynikala nad jiné Praha, vlastně dnešní Staré Město. Tam byla již za krále Vratislava na Poříčí osada s jistým druhem městského práva, ale město vzniklo teprve za krále Václava I., když bylo založeno město ve čtvrti svatohavelské a nadáno právem norimberským. S tímto městem splynulo i několik osad, které byly v sousedství a které byly zahrnuty do městského opevnění. Staré Město bylo nadáno zvláště velkými právy, zejména právem skladu přivezeného zboží v Týnském dvoře (tak zvaný Ungelt), kde bylo vybíráno clo. Přemyslem II. r. 1257 bylo vysa-

zeno na právu magdeburském **Menší Město pražské**, k němuž za Karla I. přibýlo jako třetí město **Nové Město**, ohrazené mohutnou hradbou od Vyšehradu k Poříčí. Každé z těchto měst mělo plnou samosprávu, to jest, bylo město samostatné. Praha byla tak vedle Norimberka, Kolína nad Rýnem a Paříže největší městská aglomerace ve střední Evropě. Počet obyvatelstva tří měst pražských lze odhadnouti pro dobu vlády Karla I. na 50.000, kdežto větší města venkovská měla sotva po 1000 obyvatelích. Naproti tomu **Hradčany** nebyly město královské a vznikly jako město za vlády krále Jana na pozemcích purkrabího hradu pražského. Také **Brno** vzniklo sloučením tří městských osad v okolí Zelného trhu, Rybiho trhu a Velkého náměstí a udělením městského práva králem Václavem I. r. 1243.

Zakládáním měst zesílila velmi moc královská, neboť králové získali bohatý pramen nových příjmů a stejně i vojenskou oporu v opevněných městech, která měla větší význam nežli rytířské hrady. Získali také oporu v městském stavu, který se vsouval mezi poddané a šlechtu. Městský patriciát závodil se šlechtou, chtěje se jí vyrovnati (pražští Velflovičtí a Olbramovičtí, kutnohorští Ruthartovičtí) a uváděje ji někdy v hospodářskou závislost půjčováním peněz. Mnozí patriciové získávali zpupné statky na venkově a dostávali se tak mezi nižší šlechtu, ale současně podléhali svému českému okolí a asimilovali se. Přední města Praha a Kutná Hora počala se účastniti života politického i sněmů zemských, nejprve za vlády braniborské (r. 1281), pak za Jindřicha Korutanského. Ale opravdového přijetí mezi zemské stavy dostalo se městům královským teprve za válek husitských, neboť v době lucemburské ztratila královská města svou politickou váhu.

Velký byl i hospodářský význam měst, neboť venkov nalezl tu odbytiště pro své produkty, které byly placeny penězi, i vhodné místo pro nákup svých potřeb. Tak zakládání měst bylo důležité pro přechod z hospodaření naturálního v peněžitě. I kulturně měla města význam, protože při farních kostelích i klášterích vznikaly nižší školy; pro vývoj práva bylo důležité vedení městských knih zvláštními městskými písaři. Avšak po stránce národnostní byla města pro český národ velkým nebezpečím, tvořice ostrovy v českém jazykovém prostředí, nebezpečím tím větším, že se tu uplatňovala hospodářská převaha měšťanů. Jen poznenáhlu vnikají Čechové mezi zámožnější vrstvy v době lucemburské a připravují počestění měst za válek husitských.

Protiváhou moci královské se stala v 13. století vyšší šlechta, která si přisvojovala spoluúčast na správě státu. Za posledních Přemyslovců se počal již ostřeji rýsovat rozdíl mezi jednotlivými stavy, třebaže ještě hranice mezi nimi nebyla zcela přesná. V protivě proti vyšší šlechtě vystupují knížata (principes), k nimž je počítán arcibiskup pražský, biskupové olomoucký a litomyšlský, probošt vyšehradský, kníže opavský a knížata slezská. Stav panský

(barones, domini terrae, také páni korouhevni, poněvadž bojovali pod vlastní korouhví se zástupem svých ministeriálů) se uzavřel proti nižší šlechtě za Václava IV., když si vymohl, že do panského stavu směl povyšovati jenom král za souhlasu královské rady. Páni si osobovali právo zastávati nejvyšší úřady a uhájili si je proti Václavovi IV., který přál nižší šlechtě a měšťanstvu. Pán na rozdíl od nižšího šlechtice vládl rozsáhlým latifundiem a měl své služebníky i vojsko (klienti, ministeriálové, panoši).

Nižší šlechtic měl zpravidla jen tvrz a jednu nebo několik málo vsí. Bojoval v králově zástupu. Vyšší šlechtou byl přezírán, takže pán nebyl ani povinen podstoupiti souboj se zemanem. Mezi nižší šlechtou se třeli i zámožní měšťané, neboť hranice mezi těmito stavy nebyla přesně určena. Zpravidla za nižšího šlechtice byl považován měšťan, který si zakoupil svobodný statek. Takový statek, který podléhal zemskému právu, nazýval se statek zpupný (allodium).

Od statku zpupného se rozlišoval statek povahy lenní. **Manské (lenní, feudální) zřízení** západoevropské vzniklo na půdě starověké Gallie. Zde mnozí svobodní, aby ušli útiskům od mocných, odevzdávali svůj statek mocnému susedovi (traditio, commendatio). Dostali jej sice od něho zpět, ale nikoli již jako statek svobodný, nýbrž jako léno. Lenní svazek vznikl však i jinak. Pán udílel svému úředníkovi nebo bojovníkovi výsluhou jistý okrsek, ves nebo dvůr (beneficium, feudum); nikoli ovšem jako zboží svobodné a dědičné, nýbrž za určitých podmínek a jenom do smrti svého služebníka, tak zvaného mana. Zpravidla byl man povinen službou vojenskou v družině svého pána vedle některých platů. Udělení léna se dalo obřadným způsobem (infeudace). Teprve později se stávala léna dědičnými, ale formálně bylo nutno vždy přijmouti léno znovu, když měl statek připadnouti pánovi, to jest, po smrti pána (Herrnfall) a po smrti mana (Mannfall). Man ztrácel beneficium, jestliže porušil závazek věrnosti svému pánovi (felonie). V západních zemích, zejména v Anglii a ve Francii, pak v křižáckých státech v Orientě byl lenní systém proveden dokonale a do důsledků (zásada: nulle terre sans seigneur, žádná země bez vrchního pána). Král udílel země v léno vévodům, vévoda kraje hrabatům, hrabata okresy baronům a ti jednotlivé statky nižším šlechticům. V Čechách (a také na Moravě) lenní systém nebyl pravidlem pro výhodné zeměpisné poměry, jinak však bylo ve Slezsku a v obojí Lužici. Ale i v českých zemích bylo lennictví více rozšířeno, nežli se dříve soudilo. Tak na př. na Moravě byla velkolepá organizace lén biskupství olomouckého (pocházela patrně již z počátku 13. století, byla však k dokonalosti přivedena rádcem Přemysla II., biskupem Brunem ze Schauenburgu). Olomoucký biskup měl pod svým praporem několik desítek manů. Také páni z Lipého měli svoje many, ponejvíce na Moravě, kam přenesli patrně lenní zřízení ze svých původních statků na Žitavsku (manové páně maršálkovi). I hrady měly svoje many, kteří byli povinni hrad hájiti.

Nejznámější byli manové karlštejnští, ba i u jednotlivých klášterů nacházíme many, ale ti nebyli většinou šlechtici, nýbrž pouzí dvořáci a jejich léna nebyla pravými lény, nýbrž pouhými **nápravami**.

Vedle uvedených manů měl i král český a markrabě moravský své many, král ponejvíce za hranicemi země v říši (feuda extra curtem) a ve vnějších krajích českých (Trutnovsko, Kladsko, Loketský, kde nastal rozvoj manského zřízení za Karla I.). **Lenní systém moravských markrabat** byl vyvolán v život vlastně teprve markrabím Janem Jindřichem. Manové (ani manové královští) nepodléhali soudu zemskému, nýbrž dvornímu soudu svého pána. Tomuto soudu stál v čele hofrychtář. Také statky lenní nebyly zapisovány do desk zemských, nýbrž do zvláštních lenních kvaternů, vedených při dvorním soude.

Šlechtic 13. věku nebyl již drsný bojovník jako v době předchozí, neboť byl více méně dotčen **kulturou rytířskou**. Také ta vznikla ve Francii. Rytíř musil prokázati nejen osobní statečnost, nýbrž i ušlechtilý mrav, křesťanské smýšlení, oddanost svému pánovi a dvornost k dámám. Z počátku se mohl státi rytířem každý svobodný, třebaže i neurozený. Později byli k stavu rytířskému připouštěni jenom šlechtici, ba dokonce se vyžadovalo i zvláštní vychování. Chlapec k rytířskému stavu určený byl dán na vychování ke dvoru královskému nebo knížecímu již v šestém roce svého života. Z počátku byl jako páže přidělen k službě paní, ale nezanedbával ani cvičení ve zbraní, zejména v střelbě. Když dorostl (asi ve čtrnáctém roce), doprovázel svého pána, nosil část jeho zbroje a pomáhal svému pánovi na koně; později směl pána doprovázeti do boje a zúčastniti se sám bitvy. Teprve když se v boji proslavil, byl svým pánem pasován na rytíře ve jménu patronů rytířstva, svatého Jiří a svatého Michala. Od té doby měl právo nositi zlaté ostruhy; musil ovšem i nadále zachovávat rytířské zvyklosti.

V duchu doby rytíř toužil po dobrodružstvích a nezabýval se hospodařením. Kolonisace jeho statků na právu emfyteutickém mu umožnila, že se mohl zcela věnovati svým zálibám. Nebydlil již na dvoře uprostřed svých poddaných, jak tomu bylo v době předchozí, nýbrž vystavěl si s královým povolením hrad na vysoké a nepřístupné skále. Hrad se skládal z obytné budovy a z mocné hradní věže (donjon, Zwinger) o několika poschodích. Pobyť v hradní místnosti nebyl příjemný, neboť byla temná, málo větraná a byla opatřena jen malými a úzkými okénky, které byly chráněny blanou nebo později sklem. Zato bydlení na hradě poskytovalo větší bezpečí, nejen před nepřitelem, ale i před ohněm. Nádvoří, na němž byly stáje pro koně i místnosti pro hradní čeleď, bylo obtočeno hradbou, někdy i několikanásobnou. Na nádvoří se chodilo zvenčí branou, která byla zvlášť silně opevněna a opatřena zdvihačím mostem. Přímo před branou byl totiž hradní příkop naplněný vodou. Přes příkop bylo možno přejíti po mostě, který se spouštěl podle potreby. U větších hradů bývaly v okolí ještě strážné hrádky.

Rytíř se ostatně na hradě málo zdržoval; v době míru vyhledával zábavu na lovu (vžily se lovy za pomoci chrtů a sokolů) anebo v rytířských hrách, tak zvaných **turnajích** (sluly také klání, kolby, sedání). Hry vystrojoval král, kníže nebo bohatý pán na svém dvoře za aktivní účasti rytířů a za přítomnosti množství diváků. Rytíř přicházel v **plné zbroji**, to jest, v tlustém šatě (nohavice byly pleteny z drátěných kroužků) a v brnění, které krylo vrchní část těla (v některých případech i celé tělo). Pláty brnění byly spojovány na místech, kde se úd ohýbal, kůží. Také hlava byla kryta přilbou různého tvaru, zdobenou peřím. Poněvadž jednoho rytíře v plné zbroji nebylo možno rozeznati od druhého, nosili rytíři na svých štítech zvláštní znamení, tak zvané **erby**, z nichž mnohá se pojila k různým příhodám ze života rytířova (odtud erbovní pověsti na příklad Malovců, Sekerků z Chudčic, Počepických, pánů z Pernštejna, z Boskovic). Znalost rytířských erbů a řádů byla vyhrazena heroldům, kteří také řídili rytířské hry. Nauce o erbech a o pravidlech rytířských se říkalo **heraldika**.

K útočným zbráním rytířským vedle těžkého meče náležela **dýka** a **kopí**, nahrazované při rytířských hrách dřevcem.

V turnajích šlo ponejvíce o souboj jednotlivců nebo o boj dvou rytířských čet. Rytíři se rozjeli proti sobě na koních a jeden druhého se snažil dřevcem vyhoditi ze sedla. Jinou kratochvílí byla **prudká jízda** na koni proti kůlu; rytíř musil při ní zasáhnouti kůl dřevcem, dřevce zlomiti a přitom vydržeti náraz v sedle. Jindy bylo úkolem rytíře zasáhnouti v prudké jízdě dřevcem kroužek. Vítěz při rytířských hrách dostával od hradní paní stuhu, kterou okázale nosil na přilbě.

I v boji se zachovávala rytířská pravidla. Středověkých bojů se zúčastnil s každé strany zpravidla jen malý počet rytířů, záloha o padesáti rytířích mohla rozhodnouti boj. Nebylo vzácností, že se před bojem umlouvalo místo boje, doba anebo i rozestavení soupeřů.

Rytíři byla vlastní úcta k paním, důsledek to kultu mariánského, vzniklého za křižáckých válek. Každý rytíř měl dámu svého srdce, o níž mluvil se strojenou úctou; vyzýval na souboj rytíře, který odmítl kořiti se jeho dámě, a oslavoval paní příležitostnými **lyrickými básněmi** a **písněmi** (troubaduři, minnesängři). Vedle nich vznikaly mezi rytíři však i básně a zpěvy **epické** (trouveri). Zvláště oblíbeny byly tu náměty ze života Alexandra Velikého, Karla Velikého, Rolanda a podobně. Oblíbeny byly tendenční politické zpěvy.

Rytířská kultura měla vliv i na proměnu soukromého života. Ke spaní se užívalo bohatého lůžka místo lavice, oděv se stával bohatším a nádhernějším, oblíbená byla kořeněná jídla, užívalo se horkých koupelí a voňavek. Rozšiřovala se hra v šachy. Také **kroj** se změnil. Stará sukně se zkrátila v krátký kabátec, který přiléhal k tělu, nohavice byly úzké, často každá jiné barvy. Boty na nohou vybíhaly u prstů ve zvláštní špice, které se stávaly terčem po-

směchu. Tak na př. kronikář zaznamenal o purkrabím na hradě Košťále a o jeho paní, že měli na botou špice tak dlouhé, že jim je urazil hrom. U paní budil pozornost vysoký klobouk podobný homoli cukru se šerpami, závoje a sukně protažená vzadu ve vlečku, kterou nosila pážata.

Bylo již řečeno, že si páni vyhradili vysoké královské úřady. Nejvyšším úředníkem v zemi byl purkrabí hradu pražského (na Moravě zemský hejtman), který zastupoval i krále, meškal-li mimo zemi (od konce 14. století, dříve měl tuto moc komorník). Vysokými úředníky byli dále nejvyšší hofmistr (vychovatel králových dětí a předseda soudu komorního), nejvyšší komorník (předsedal místo krále soudu zemskému), nejvyšší sudí (řídil jednání při soudě), nejvyšší kancelér (tím býval zpravidla probošt vyšehradský), nejvyšší maršálek (tento úřad se stal spíše čestným a maršálek soudil jen pře týkající se šlechtictví; tento úřad byl dědičný v rodě pánů z Lipého) a podkomoří, jenž vykonával dozor nad královskými a komorními městy.

Vedle těchto úředníků ústředních byly ještě úřady krajské, ale pravomoc krajských úředníků se stále ztenčovala četnými exempcemi a imunitami, dále pak zakládáním královských měst, která nepodléhala pravomoci krajských úřadů. Pro bezpečnost v zemi jmenoval již král Přemysl II. podle vzoru rakouských landrichterů pro každý kraj dva popravce; tento počet král Karel I. zvýšil na tři. Ale toto zřízení někdy selhávalo, takže tyto popravce nazývali posměšně bezprávci.

Vysoká šlechta si dovedla proti králi uhájiti svoji účast na soudu zemském, který se vyvinul asi za Václava II. z pražského soudu hradeckého a na němž se jednalo hlavně o alodní nemovitosti (podle ceny sporného předmětu se dělil soud na větší a menší). Na větším soudě zemském zasedalo vedle nejvyšších úředníků ještě dvanáct členů stavu panského. Páni si uhájili privilegium „právo svobodně nalézáti“ proti Václavovi II. i Karlovi I. Zejména Karel I. se snažil uvésti v platnost zásadu, aby každá hrdelní pře byla souzena před králem a aby každý, bohatý i chudý, měl právo vyhledávati spravedlnost u krále v případě, že ztratil u soudu svoji spravedlivou při.

Jiné pře soudil královský soud komorní, vzniklý za krále Václava IV. a nazývaný se tak proto, že zasedal v komoře královské. Jeho předsedou byl hofmistr, přísedícími dvanáct pánů. Na Moravě nebylo soudu komorního a pře před ním vedené náležely soudu zemskému, který i tu se dělil na vyšší a nižší. Záležitosti královských lén soudil dvorský soud, v jehož čele stál hofrychtář. Na Moravě byl zvláštní dvorský soud s vlastním hofrychtářem. Každá lenní organizace měla svůj soud manský; nejdůležitější byl dvorský soud biskupů olomouckých, který zasedal v Kroměříži.

Středověké soudnictví bylo vůbec velmi spletité; v městech rozhodovaly soudy městské, nad poddanými byly soudy vrchnosten-

ské, při menších proviněních soudy rychtářské. Duchovní osoby podléhaly soudu církevnímu, jemuž byly podrobeny také spory manželské a pře o desátky, záležitosti viničné řešily soudy horenské řídicí se zvláštním horním právem, velmi přísným (odvolání od jihomoravských horenských soudů bylo do rakouského Falkensteinu), také universita měla vlastní svoji samosprávu.

Královská moc za posledních Přemyslovců a Lucemburků nebyla již tak absolutní jako v době knížecí, neboť její protiváhou byli stavové (zatím jen vyšší a nižší šlechta). Ti omezovali cílevědomě královskou moc různými privilegii a královskou radou králi vnucenou, jejímiž členy byli vedle prelátů i nejvyšší úředníci. Pro omezení královské moci byla důležitá privilegia krále Jana z r. 1310 a 1311 a pak ústupky krále Václava IV.

Moc českého krále uvnitř státu poklesla, ale tím více vzrostla vůči zahraničí, zvláště od té doby, kdy čeští králové počali nositi královskou (král císařskou) korunu římskou. Příčinou toho byla teritoriální velikost českého státu, dobrá hospodářská situace a konečně i velké příjmy královny, jež lze odhadnouti v době Václava II. ročně na 100.000 hřiven.

Mezi královské příjmy náležel především výnos královských domén a berně z královských měst a židů, kterou mohl král ukládati libovolně. Královský majetek nemovitý se ovšem rozsahem od doby knížecí zcizováním valně zmenšil, zato kolonisační a zakládáním měst výnosu přibývalo. Někteří králové lehkomyšlně zastavovali královská panství, ba dokonce i statky církevní, k čemuž podle starého českého práva byli oprávněni, a nestarali se o jejich výplatu. Teprve král Karel I. učinil tomuto zlořádu přítrž, když prohlásil, že král nemá práva v žádném případě zastaviti 21 královských měst (v tom tři města pražská, Hradec Králové, Kutná Hora, Čáslav, Kouřim, Nymburk, Písek, Budějovice, Domažlice, Tachov, Plzeň, Kadaň, Žatec, Most, Litoměřice, Perno, Žitava) a 11 hradů (mezi nimi Karlštejn, Křivoklát, Svojanov, Kladsko, Zvíkov, Přimda, Loket a Bezděz). Na Moravě se královský majetek velmi ztenčil za posledních Přemyslovců a za Jana Lucemburského a byl obnoven teprve markrabím Janem Jindřichem, který koupil množství velkostatků.

Starobylá daň míru (tributum pacis) zanikla pro četné exempce. Obecnou berní z veškeré půdy osazené sedláky (půda domonikální byla zásadně daně prostá) směl král bez svolení sněmu vybírat jenom ve dvou případech: při korunovaci a při sňatku královny dcery; jinak směla býti daň vybírána jen se svolením sněmu. Králi náležel také výnos soudních pokut královských a krajských soudů.

Kromě toho náležela králi tak zvaná regalie, k nimž náleželo právo urbury (podíl při těžbě drahých kovů), právo raziti minci a vybírat mýto a cla.

Království bylo dědičné ve vládnoucí dynastii; vymřela-li po meči, docházelo k volbě, ale bylo dbáno i dědičných práv dcer. Král

Karel I. r. 1348 (a později také jako císař římský) potvrdil Čechům svobodnou volbu krále v případě vymření dynastie a stanovil, že právo voliti krále mají knížata, preláti, páni, vladykové a celá obec království českého. Jinak v rodě se dědilo, jak Karel I. výhradně nakázal, podle práva prvorozenství (primogenitura). Český stát je i v době předhusitské majetek dynastie a mladší členové rodu jsou ustanovováni knížaty ve vedlejších zemích, ovšem pod vrchním právem krále českého a bez práva vésti samostatnou zahraniční politiku.

Česká církev se počala vybavovati již za Přemysla I. ze světského područí a dosáhla důležitých ústupků a znenáhla dosahovala v zemi výjimečného postavení, zvláště za pobožného Karla I. Církevní zboží bylo vyňato z pravomoci královských úřadů a také duchovní byli podrobeni pouze právu kanonickému. Církevní majetek se nesmírně rozmnožil, ale bohatství církve a privilegované postavení kněží bylo spíše na škodu mravnímu jeho životu, o jaký usiloval arcibiskup Arnošt z Pardubic. Česká církev se také osamostatnila v církevní organizaci, když r. 1344 bylo zřízeno arcibiskupství pražské. Arcibiskup i biskupové byli voleni svými kapituly.

Ze starých mnišských řádů nejlépe se dařilo klášterům cisterciáckým, které se těšily zvláštní přízni panovníků. Byly šířiteli hospodářského pokroku, ale také germanisace, neboť nejprve osazovaly na svých statech Němce. K starým jejich klášterům přibýly zejména kláštery v Zlaté Koruně, na Zbraslavi, v Sedlci, a ve Vyšším Brodě, na Moravě pak na Velehradě a ve Žďáře. Ženské kláštery této řehole byly v Tišnově a na Starém Brně. Za sporů o trůn byli cisterciáci opatově významnými činiteli. Zakládány byly ovšem i kláštery řeholí jiných, ale ty byly méně významné.

Ve větších městech vznikaly v 13. století kláštery řádů žebračských: dominikánské (v čele kláštera stál převor), františkánské (představený kláštera slul kvardián) a minoritské (minorité byli odnoží františkánů a měli řeholi méně přísnou). Vznikaly i ženské odnože těchto řádů, dominikánky a klarisky, jejichž kláštery byly rovněž ve větších městech. Úkolem žebračských řádů bylo mimo jiné působiti na věřící kázáním. Poněvadž tyto řády nebyly závislé na organizaci světské církve a mohly působiti kdekoli, docházelo často k srážkám mezi jejich příslušníky a kněžími světskými.

Nové byly řády rytířské. Ty vznikly vesměs ve Svaté zemi; jejich úkolem bylo hájiti posvátná místa proti nevěřícím a prospívat poutníkům. Nejstarší takový řád byli johanité (později byli nazýváni rytíři maltézskými, neboť po dobytí Rhodu Turky bylo jejich sídlo přeneseno na ostrov Maltu). Ti se těšili přízni Bavorů ze Strakonice a učinili později Strakonice sídlem jednoho ze čtyř svých velkopřevorství. Dále byl zde řád templářský, který měl hlavní svá sídla na Starém Městě pražském, na Moravě pak na Templštejně a v Čejkovicích. Oba tyto řády měly velký význam pro rozvoj evropského obchodu, neboť hustá síť jejich komend

zprostředkovala platy do cizích zemí. Zvláště templáři vynikali bohatstvím; to se stalo předmětem touhy francouzského krále Filipa IV., který obvinil řád z kacířství a z různých poklesků a dosáhl toho, že byl řád zrušen a poslední velmistr r. 1314 v Paříži upálen. Statky řádu v Čechách a na Moravě připadly koruně královské.

Řád německých rytířů vznikl sice v Palestině, ale přeložil na počátku 13. století své sídlo do Pruska. Neblaze proslul svým nepřátelstvím k Slovanům a také v Čechách germanisoval. Tak kolonisoval kraj kolem Humpolce a Chomutova; významná byla jeho komenda opavská. V Praze měl svoji komendu řád křižovníků božského hrobu (na Zderaze). Mezi rytířskými řády byl též jeden výhradně český, totiž řád křižovníků s červenou hvězdou, který se vyvinul ze špitálního bratrstva sv. Augustina při kostele svatého Petra na pozdějším Novém Městě pražském (v polovině 13. století byl tento klášter přenesen ke Kamennému mostu); jeho klášter byl i v Hradišti svatého Hypolita u Znojma a ve Vratislavi. Později se řád rozšířil i do Polska.

Doba posledních Přemyslovců a Lucemburků byla příznivá pro vývoj literatury české, zvláště historické a právní. Důležitý souvěký pramen je vedle rýmované kroniky české (tak zvané Dalimilovy) kronika Zbraslavská, jejímž hlavním pisatelem byl opat zbraslavský Petr z Žitavy a která popisuje události od nastoupení krále Václava II. do r. 1338. Tato kronika podnítila i vznik dvou dalších kronik z doby krále Karla I., totiž kroniky Beneše Krabice z Vajtmile a chudenického faráře Přibíka Pulkavy z Radenína. Sám král Karel napsal vlastní svůj životopis (až do svého návratu z ciziny) a podnítil Vlacha Marignolu k sepsání stručné kroniky. Vedle těchto kronik latinských byla v letech 1308-14 sepsána veršovaná kronika česká (nesprávně nazývaná kronikou Dalimilovou), vynikající vlasteneckou a protiněmeckou tendencí. Ze spisů povahy právní je důležitá Kronika rožmberská z 1. poloviny 14. století, Karlův spis Majestas Carolina a dílo pana Ondřeje z Dubé Výklad na právo zemské české. Nechyběly ovšem ani práce (nejvíce veršované) obsahu náboženského a rytířská skládání (z těchto proslula Alexandreis, popisující život Alexandra Velikého a neskrývající české vlastenecké smýšlení).

Pro vývoj vzdělanosti v Čechách bylo důležitým mezníkem založení pražské university (r. 1346). Až do té doby bylo u nás jen vyšší učení partikulární (lze je srovnati s pozdější artistickou fakultou) při chrámu svatého Víta v Praze a nižší školy městské a klášterní. Zřízením university se stala Praha kulturním centrem střední Evropy. Jako na všech universitách tehdejších, tak i na universitě pražské užívalo se metody scholastické, jejímž účelem bylo odůvodniti církevní dogmata. V scholastice byl dvojitý směr: realistický a nominalistický. Realismus se opíral o učení řeckého filosofa Platona a tvrdil, že obecné pojmy (na příklad lidstvo, chu-

doba, bohatství, víra a podobně) skutečně existují, ovšem mimo náš svět. Naproti tomu nominalisté, stoupenci filosofie Aristotelovy, tvrdili, že tyto pojmy jsou pouhá slova. Rozdílný postup obou scholastických směrů měl význam pro vysvětlení některých církevních dogmat. Mezi realisty a nominalisty docházelo k prudkým sporům. Pražská universita byla více nominalistická, teprve na počátku 15. století, hlavně přičiněním některých českých mistrů, uplatňoval se realismus.

Po stránce národnostní přichází v 13. století do českých zemí druhý národ, národ německý. Třebaže jeho příchod znamenal dočasně posílení českého státu, velmi brzy se objevilo hrozivé nebezpečí českému národu. Němci přišli totiž u vědomí své kultury a vyššího hospodářského života a záhy se obraceli proti těm, kdož je do země přivolali, proti českým králům. Ne nadarmo se vyslovil o nich současný anonymní pisatel: „Němci se vplížili do Čech jako lišky a nyní se chystají jako lev panovati.“ Jejich neomalená panovačnost a zaryté nepřátelství proti všemu českému vzbudilo záhy odpor v zemi, jak dosvědčuje tak zvaná kronika Dalimilova a Alexandreis, a došlo i k zakročení české šlechty proti zvláště nebezpečným německým městům. Od nastoupení rodu lucemburského lze jasně již viděti nový postup českého národa, hájícího svá práva v zemi. Čechové se stávají obyvateli měst; zprvu tam tvořili jen chudinu, ale poznenáhlu se dostali mezi přední měšťany. Jejich právu přáli i králové Karel I. a zvláště Václav IV., který nařídil r. 1413, aby v městské radě Starého Města pražského zasedala polovina Čechů a polovina Němců; měl-li se Němec státí purkmistrem, musil ovládati český jazyk.

Také v umění převzaly Čechy za krále Karla I. vedoucí postavení ve střední Evropě a gotické památky této doby náleží mezi nejkrásnější umělecká díla na sever od Alp. Gotický sloh se vyvinul v severní Francii a měl tendenci dosáhnouti velkých výšek; tomuto snažení byla přizpůsobena celá stavba. Zdi byly zesíleny opěrnými pilíři, které nesly křížové klenutí. Stavbu posilovaly i opěrné oblouky vedlejších pilířů, nad nimiž byly ozdobné vížky (fiály). Okna byla úzká a vysoká, nahoře zakončená lomeným (ogiválním) obloukem. Vchod se skládal z jednoho nebo ze tří portálů bohatě zdobených a zakončených ogiválním obloukem. Nad hlavním vchodem bylo velké, kružbou dělené okno, tak zvaná růžice. Na místo vedlejších lodí vsouval se věnec kaplí. Do velké výšky čněla věž (někdy tři věže, z nichž dvě byly menší), zdobená množstvím umělých a ozdobných vížek. Průčelí a postranní zdi byly ozdobeny množstvím větších i menších soch. Vodu se střechy odváděli tak zvaní chrličů v podobě draků a bizarních netvorů.

Gotický sloh nepronikl do českých zemí najednou. Po celé 13. století ovládal sloh přechodní, obsahující v slohu románském prvky gotické, které stále více převládaly. V tomto přechodním slohu byl vystavěn na příklad kostel blahoslavené Anežky v Praze,

v Kouřimi, na Moravě pak v Třebíči a v Předklášteří u Tišnova. Královna Eliška Rejčka přivedla s sebou stavitele z Polska, kteří k nám přinesli tak zvanou slezskou gotiku. Tuto gotiku zastupují u nás kostel sv. Ducha v Hradci Králové a kostel P. Marie na Starém Brně.

Čistá gotika vítězí v českých zemích za krále Karla I., za něhož bylo stavitelství pod silným vlivem staveb avignonských (to je patrné zvláště u Karlštejna). Stavby z této doby jsou četné i na českém venkově a na Moravě. V Praze kromě dříve již jmenovaných stavitelských památek vynikl kostel Týnský. Vedle stavitelství se uplatnilo za Karla I. i sochařství; z dílny Petra Parlěře pochází 21 poprsí vynikajících mužů a žen doby Karlovy v chrámě svatovítském, kdežto bratři Martin a Jiří z Klussenberka byli autory proslulé sochy svatého Jiří na hradě pražském. I řezbářské práce v chrámě svatovítském a práce zlatotepecké stály na výši doby. Ze řezbářských prací je jmenovati četné gotické madony. Malířství zanechalo památku v iniciálkách a miniaturách; nacházíme je v bibli Velislavově z konce 13. století (obrazy jsou důležitě pro poznání současného kroje) a v pasionálu abatye Kunhuty z roku 1312. Za krále Karla I. vytvořili malíři pražští vlastní svůj cech, který vynikl krásnými pracemi.

LITERATURA

Doba království Přemyslovců a Lucemburků, která obsahuje méně záhad, ale více pramenů, nelákala tolik historiky k zpracování jednotlivých otázek jako předchozí doba. Rudolf Koss; Mocran et Mocran 1928, dokázal proti staršímu mínění Bretholzovu, který vykládal tato slova zlaté bully sicilské na markrabství moravské v zkomoleném znění, že slova Mocran a Mocran se týkají hradu Möckern u Magdeburku a že tudíž Morava nebyla závislá na německé říši. Josef Šusta, *Dvě knihy českých dějin* (1917-19, II. vyd. 1935), líčí zajímavým a poutavým způsobem dynastickou politiku posledních Přemyslovců a Jana Lucemburského, jakož i vnitřní poměry české v té době. K starší práci Josefa Kalouska: *Karel IV., Otec vlasti* (1878), který pohlížel na Karla se stanoviska českého, pojí se jako protějšek cenné dílo E. Werunského, *Geschichte Kaiser Karls IV. und seiner Zeit* 1892, jenž zasadil Karla do prostředí říšského. Václav Chaloupecký v úvodě k novému vydání autobiografie *Vlastní životopis Karla IV.* (1940) vyzdvihl hlavně Karlovo navázání na vládu posledních Přemyslovců a sledoval projevy cyrilometodějské tradice v Karlově době. Otázku, pojící se k založení pražské university, kterou si reklamovali němečtí historikové pro svůj národ, rozřešil Bedřich Mendl v článku *O založení a podstatě pražské university* (Čas. archivní školy 1933) a dokázal, že universita byla založena pro potřeby českého království.

Průkopnický význam má práce Kamila Krofky, *Kurie a církevní správa zemí českých* (Čes. čas. histor. X.). Pro pozdější dobu má význam kniha Rud. Holinky, *Církevní politika arcibiskupa Jana z Jenštejna za pontifikátu Urbana VI.* (1933). Proti tvrzení německých historiků, že Čechové přejímali kulturu ze Západu jen prostřednictvím německým, vystoupil Ferd. Tadra, *Kulturní styky Čech s cizinou až do válek husitských* (1897), jenž prokázal přímé čilé styky mezi Čechami a románskými zeměmi, zvláště v 13. a 14. století. Cenným příspěvkem ke kulturním českým dějinám je studie Zd. Nejedlého, *Dějiny předhusit-*

ského zpěvu v Čechách (1904). Z knih pojednávajících o správním rozdělení země vyniká práce **Bohuše Riegra: Zřízení krajské v Čechách** (1899).

Velký rozruch způsobil názor německého brněnského historika **Bertholda Bretholze, Geschichte Böhmens und Mährens** (1902), jež odvozoval původ českých a moravských Němců od zbytků germánského obyvatelstva v těchto zemích. Jeho hypotéza vzbudila sympatické přijetí u části historiků německých, ale prudký odpor u jiných německých historiků a u historiků českých. Proti Bretholzově teorii, kterou opakoval autor v novějším svém díle **Die Deutsche Kolonisation Böhmens und Mährens** (1927), vystoupili **A. Zicha (Eine neue Theorie über die Herkunft der Deutschen in Böhmen, 1904)**, **Josef Šusta (Nový Antipalacký, Český čas. histor. XIX)**, **Josef Pekař (Objevy Bretholzovy 1922)** a **Ernst Schwarz, Zur Namensforschung und Siedlungsgeschichte in den Sudetenländern** (1927). Theorie Bretholzova byla vyvrácena podrobným studiem pramenů v dílech: **A. Zicha, Über den Ursprung der Städte in Böhmen und die Städtepolitik der Přemysliden** (1914), **Jos Dobiáš, Německé osídlení ostrávkou jihlavského (Cas. archivní školy, VIII)** a **Jos. Vítězslav Šimák, Středověká kolonisace v zemích českých v Novotného českých dějinách** (1938).

Vznikem města pražského se zabýval **A. Zicha, Prag. Ein Beitrag zur Rechtsgeschichte Böhmens im Beginn der Kolonisationszeit** 1912), německými právními řády v českých zemích **G. Juritsch, Die Deutschen und ihre Rechte in Böhmen und Mähren im 13. und 14. Jahrhundert** (1905). Pozdější vnitřní sociální a hospodářské poměry českých měst vylíčil **Bedřich Mendl, Sociální krise a zápasy ve městech čtrnáctého věku** (1926). **A. Zicha** prokázal, že ji-hlavské hornictví za doby Václava II. souviselo prostřednictvím alpských zemí s hornictvím římským (**Das böhmische Bergrecht des Mittelalters auf Grundlage des Bergrechts von Iglau** 1925).

DÍL IV.

HUSITSKÁ REVOLUCE

1. Příčiny husitských bouří. Předchůdci Husovi.

Úpadek západní církve. Papežské schisma. Lidová zbožnost. Sekty. Viklef. Styky česko-anglické. Milíč z Kroměříže. Matěj z Janova. Stítný. Příčiny husitských bouří.

Vývoj českých zemí byl přerušen v první polovině 15. století revolucí, známou pod jménem husitských bouří, která přinesla naší vlasti velké proměny náboženské, sociální i národnostní. Tato revoluce byla ve své podstatě ještě hnutí středověké, neboť její pohnutky byly především náboženské, ale svými tendencemi připravovala dobu novou. Je to první úspěšný pokus vzepřítí se autoritě církevní, a když se nezdařilo rozšířit reformu na celou církev, vytvořila se v Čechách a na Moravě církev národní, první to projev individualismu v středověké církvi. Vedle pohnutek náboženských působily na vznik husitského hnutí také síly sociální a národní, ale ty se uplatňovaly jen vedle prvních.

Římská církev prošla od vrcholu své moci za papeže Innocence III. některými proměnami. Na počátku 14. století došlo ke konfliktu mezi francouzským králem Filipem IV. Sličným a papežem Bonifácem VIII. Papež trval na nadřazenosti moci duchovní a na závislosti panovníků na papeži, což vyjádřil r. 1302 v bulle Unam sanctam. Chtěl touto bullou zamezit velké zdanění francouzské církve králem. Ale francouzský král zakázal francouzské církvi odvádět peníze kúrii papežské. Když papež dal Filipa IV. do klatby, spojil se kancléř králův Nogaret s nespokojenci z řad římské šlechty a papeže zajal. Bonifácovi VIII. se podařilo sice ze zajetí vyváznouti, ale po jeho smrti (r. 1305) přiměl francouzský král jeho nástupce Klimenta V., rodem Francouze, aby přesídlil z Říma do Avignonu, který byl majetkem papežů od dob náboženských válek v jižní Francii. Tím se dostali papežové zcela do vleku francouzské politiky. Nedostatek vlastní politické moci vyvažovali vybudováním skvělého dvora a nádherných staveb.

Doba avignonského papežství znamenala mnoho pro vývoj evropského umění, ale církvi přinášela úpadek. Papežský dvůr i stavby jím prováděné byly příliš nákladné, takže papežská kurie, která si zřídila po každé stránce vzornou kancelář, musila se ohlížeti po nových příjmech. Papežové si vyhrazovali právo obsazovati všechna výnosná církevní benefícia bez zřetele na patronátní právo. Církevní hodnosti udíleli těm, kteří nejvíce zaplatili (provisé). Dokonce i za života držitele benefícia udíleli za peníze hodnost tomu, kdo byl ochoten uvázati se v úřad po smrti biskupa, opata nebo faráře (tak zvané expektance). Jakým nebezpečím bylo takové jednání pro církev, je zřejmé z údajů pro země české. V letech 1312 až 1342 bylo v těchto zemích asi 70 provisií a expektancí, kdežto v letech 1342 až 1352 už na 600.

Mnozí biskupové a kněží se nespokojovali jediným beneficiem, nýbrž zakupovali si více výnosných úřadů (kumulace beneficií, mnohoobročnictví). Nebylo jim ovšem možno zachovávatí residenci, a tak bylo mnoho biskupství bez vlastního biskupa, mnoho farností bez faráře. Svědomitější kněží se dávali zastupovati kněžimi-střídánky, kteří platili faráři z benefícia nájemné. Aby získali peníze na toto nájemné i na svoji obživu, získávali způsobem nikoli chvályhodným peníze od svých farníků.

Papežská kurie si vyhradila příjem též z neobsazených beneficií (fructus medii temporis), právo na pozůstalost duchovního (ius spolií), taxy za udílení hodností a za potvrzování vysokých duchovních (annáty). Další příjmy kurie byly křížové desátky, petrský haléř, poplatky za udílení dispensí a za rozhřešení některých těžkých hříchů, jež si papežové sami vyhradili. Povážlivé bylo i udílení odpustků. Církev vycházela totiž z názoru, že Kristus svým utrpením nashromáždil nevyčerpatelné zásluhy, z nichž bylo možno udíleti odpustky k prominutí časných trestů. Prodávání odpustků se dalo zvláště v tak zvaném jubilejním roce (milostivé léto), kdy bylo možno dosáhnouti velkých odpustků návštěvou některých římských kostelů anebo složením sumy k návštěvě Říma potřebné.

Při obsazování míst rozhodovalo jen stanovisko fiskální, kdežto nebyl brán zřetel k vhodnosti osoby. Tak se stalo, že i nejvyšší místa byla obsazena osobami nehodnými. Přestupky a zločiny duchovenstva nesměly býti trestány světskou mocí; tuto zásadu uplatňovala papežská kurie důsledně a knížata, která se proti ní provinila, byla dávána do klatby. Církev brala i nehodné kněží v ochranu a stíhala církevními tresty dokonce i ty, kteří knězi neplatili úroky. Nebylo výjimkou, že kněží nenosili předepsané roucho a nesídlili při svých kostelích. Různé zlořády byly zvláště obvyklé u mnichů žebravých, kteří se dostávali — vykonávajíc různá práva plebánů — do pohoršlivých sporů s kněžími světskými. Nebyli ovšem všichni kněží takoví, mnozí naopak vykonávali pořádně svůj úřad, ale ti biskupové, kteří se starali o nápravu kněž-

ského stavu ve své diecési, naráželi na odpor velké části svého kněžstva. Tak stav, který měl býti podle Písma solí země a světlem světa, hradem na skále postaveným, dostával se na scesti.

Tyto poměry budily nelibost u věřících tím spíše, že se kněžstvo chovalo pyšně a povýšeně a že mělo veliké statky. Zvláště v Čechách po této stránce byly poměry velmi neutěšené. Téměř třetina půdy náležela v době krále Karla I. církvi, takže týž panovník byl nucen prohlásiti za neplatné každé nové darování církvi, pokud by nebylo schváleno králem. V Čechách bylo daleko více far a kněží nežli v době naší, ačkoli počet obyvatelstva byl mnohem menší. Zvláště Praha byla přeplněna kněžími světskými i řádovými, jejichž pověst nebyla nejlepší. K tomu cizinci přinášeli do Prahy mnoho nemravů, takže se Praha jevila zbožným našim předkům jako Babylon nebo jako nevěstka Antikristova.

Avignonští papežové byli většinou mužové zbožní a pobožní, ale těchto slov nelze užití o vysokém duchovenstvu na jejich dvoře, takže současní mravokárci měli pro avignonský dvůr jen slova opovržení. V politice uplatňovali avignonští papežové směr Řehoře VII. a Innocence III., takže došlo k novému sporu mezi papežem Janem XXII. a císařem Ludvíkem Bavorskem. V tomto sporu se projevíly již známky nové doby. Státní moc se ukázala silnější, nežli byla moc duchovní, klatby papežské zůstaly neúčinnými a v císařově okolí se dokonce vyskytl názor, že kněžstvo nemá míti panování světské (hlásal jej věhlasný scholastik Marsilius z Padovy ve spisu Defensor pacis). I část františkánského řádu se postavila na stanovisko císařovo a tvrdila, že ani jejich řád jako celek nemá práva nabývatí majetku (spirituálové). Protipapežská nálada vyvrcholila r. 1338 na sjezdu kurfiřtů v Rhense, kteří prohlásili, že zvolený král nepotřebuje schválení papežského. Teprve, když se papeži podařilo získati pro kandidaturu českého krále Karla I., zvítězilo stanovisko papežské.

Současníci viděli v papežském pobytu mimo Řím pramen všech církevních zlořádů a císař Karel pohnul papeže Urbana V. r. 1367 k návratu do Říma. Ale ukázalo se, že Řím, zmítaný zápasy stran, je málo vhodný pro sídlo nástupce sv. Petra, a proto se papež vrátil do Avignonu. Tento čin vzbudil v Itálii rozhořčení, neboť Italové chtěli obnoviti svůj vliv na křesťanskou církev a nevrátili proto na Francouze. Proto zabavovali papežský majetek a vymohli si konečně, že Urbanův nástupce Řehoř XI. r. 1377 přesídlil do Říma. Když pak roku 1378 zemřel, zvolila většina kardinálů v konklave papežem biskupa barského, který přijal jméno Urban VI. Poněvadž po volbě římský lid vtrhl do konklave a bouřlivě se dožadoval, nevěda, že je volba již vykonána, aby byl zvolen papežem Ital, prohlásili nespokojení francouzští kardinálové volbu za neplatnou a zvolili v Anagni papežem biskupa cambraiského Roberta, jenž přijal jméno Klement VII. a usadil se v Avignoně; tím vznikl rozkol (schisma) v západní církvi. Klement VII. byl uznán ve Francii, ve

Španělsku, v Portugalsku a ve Skotsku, kdežto v ostatních zemích, a také v Čechách, byl uznáván papež římský Urban VI. Každý z obou papežů si jmenoval mnohde své arcibiskupy, biskupy, ba i faráře, takže některá beneficia byla dvojnásob obsazena a stala se jevištěm bojů mezi stoupencem papeže římského a stoupencem papeže avignonského. Ani po smrti obou těchto papežů nedošlo k sjednocení a vždy byl zvolen nový papež v Římě a jiný v Avignoně.

Čím více klesala oficiální církev, tím více vzrůstala zbožnost širokých vrstev lidových. Nejen zbožnost vnější, projevující se návštěvou kázání, pobožností, přijímáním svátostí, návštěvou poutních míst a uctíváním obrazů, ale i vnitřní vroucností, vrcholící v mystickém splynutí s Bohem. Někteří mystikové byli odsouzeni církví jako kacíři, jiní byli opět velebeni (na příklad Tomáš Kempenský). Velkou přitažlivost měla náboženská bratrstva, jako byli v Itálii bratři apoštolští, v Nizozemí bratři společného života a v celé střední Evropě bratrstva a sesterstva beghardů a bekyně (název je od krajiny Picardie v severní Francii); beghardi a bekyně zasáhli i do českých zemí. Všem těmto bratrstvům byla společná apoštolská chudoba, jinak každé mělo zvláštní své poslání. Tak na př. beghardi se věnovali péči o nemocné a pohřbívání, ale také mystickému rozjímání. Je těžko zjistiti, pokud se pohybovali na půdě církevní a kde počínalo u nich kacířství.

Vědomě mimo církev stály různé sekty, jako na př. Valdenští, kteří se rozšířili i do českých zemí. Zakladatelem Valdenských byl bohatý kupec lyonský Petr Valduš, který rozdal svůj majetek chudým, hlásal apoštolskou chudobu, zavrhoval papežský primát, podržel jen dvě svátosti, křest a svátost oltářní, a pokládal Písmo svaté za jediný pramen víry. Jeho stoupenci se rozdělili ve dvě větve, jihofrancouzskou a lombardskou. Lombardská větev zasáhla do Rakous a do českých zemí, kde měli nejvíce stoupenců na českých i moravských statečích pánů z Hradce. Vyskytují se u nás již za Přemysla II. a v daleko větším počtu za Jana Lucemburského, kdy byli stíháni inkvisicí. Vyšehradský kanovník Jindřich z Šumburka žaloval r. 1318, že kacíři měli nad sebou arcibiskupa a sedm biskupů, z nichž pod každým stálo tři sta lidí. Ti prý se v noci scházeli v jámách, kde konali kázání, pobožnosti a také ohavnosti. Při této příležitosti byl i znamenitý pražský biskup Jan z Dražic obviněn, že přeje kacířům a chválí je, a papežem suspendován. Jan z Dražic pak pobýval po jedenáct let na papežském dvoře v Avignoně, až byl konečně propuštěn do svého biskupství. Jeho pobyt v papežském sídle měl pro Čechy velký význam, neboť se tu seznámil s některými tamními umělci a získal je pro sebe. Po svém návratu do Čech založil kostel svatého Jiljí a v Roudnici klášter augustiniánský.

Vedle lidového hnutí bojovalo proti zlořádům v církvi i hnutí humanistické, tehdy vznikající a kladoucí důraz na svobodu jednotlivce, a oposice na universitách, která se projevila nejsilněji na

universitě oxfordské v Anglii. Tamní oposici vedl profesor John Viklef (1324-84), jenž hájil nejprve svrchovanost koruny nad církevním majetkem a obracel se proti zlořádům žebravých mnichů. Později rozvedl augustinskou nauku o předurčení a vystoupil jak proti církevní organizaci, tak také proti některým dogmatům, která pokládal za vynálezy lidské. Církev mu byla mystickým sdružením všech křesťanů předurčených k spáse a jeho hlavou byl Kristus. Tím popřel postavení papeže v církvi a podvrátil také rozsah moci biskupské a kněžské, neboť nikdo neví, zda biskup či kněz je předurčen k spáse. Je-li takový v stavu smrtelného hříchu, nemá právo ani udíleti svátosti. Viklef zásadně zamítl mnišství a světské panování církve. Také pána, který je ve stavu smrtelného hříchu, není nutno poslouchati. Autoritou je mu (podobně jako Valdovi) bible, kterou přeložil do anglického jazyka. Z dogmat zamítl vše, co nebylo přímo v Písmě svatém, tak na př. ušní zpověď, očištec, odpustky, uctívání svatých. V svátosti oltářní se neproměňuje po sakrifikační formulce knězové víno a chléb v krev a tělo Páně, nýbrž zůstává vínem a chlebem (toto stanovisko se nazývalo remanence proti katolické transsubstanciaci); svátost oltářní je pouze památkou na poslední večeři Páně. Učení Viklefovo se v Anglii pokojně šířilo. Teprve když vzniklo velké sociální povstání Wat Tylera (r. 1381), nastal obrat. R. 1382 arcibiskup canterburský prohlásil 24 články učení Viklefova za kacířské a konečně byl Viklef vykázán z university oxfordské. Zemřel jako farář v Lutterworthu r. 1384. Jeho žáci byli pak pronásledováni a někteří z nich, mezi nimi Petr Payne, zvaný Mistr Engliš, odešli později do Čech.

Nauka i knihy Viklefovy se dostaly záhy do Čech. Byloť tehdy mezi Čechami a Anglií živé proudění. Dcera českého krále Karla I. Anna provdala se r. 1381 za anglického krále Richarda II.; podání praví, že přinesla do Anglie znalost špendlíků a středoevropské módy. Byla doprovázena několika českými šlechtici, z nichž někteří zůstali na jejím dvoře. Anglický lid ji ctil jako dobrou královnu Annu, neboť se zapsala dobrými skutky v dějiny anglické země, zejména přímluvou za zmírnění trestů účastníků Wat Tylerova povstání. I král ji vroucně miloval, a když zemřela, dal srovnati zámek, na kterém zemřela, se zemí. V té době studovali někteří Čechové na universitě oxfordské; dva z nich, Mikuláš Faulfiš z Budějovic a Jeronym Pražský, přinesli knihy Viklefovy do Prahy; tam vzbudily tyto velkou odezvu.

Druhé středisko oposice se vytvořilo v Praze. Zde nejprve působil rakouský augustinián Konrád Waldhauser (zemřel r. 1369), který byl povolán do Prahy králem Karlem I. Kázal výmluvně v kostele svatohavelském proti pýše, lichvě, prostopášnosti i jiným neřestem bohatých i chudých; nejvíce tepal zlořády v žebravých rádech, takže proti němu vystoupili františkáni i dominikáni. Ale král jej vzal pod svou ochranu a Waldhauser se stal později farářem

řem důležité fary týnské. Waldhauser působil především na německé obyvatelstvo Prahy, neboť česky neuměl.

O něco později stálo české obyvatelstvo Prahy pod vlivem ohnivých kázání Moravana **Jana Milíče z Kroměříže**, na něhož silně působil Waldhauser. Milíč nebyl rozený kazatel; jeho kazatelské nedostatky a hanácký dialekt budily z počátku posměch posluchačů, ale stálým cvikem se vypracoval Milíč v předního pražského kazatele. Ve svém snažení byl neúnavný, některý den měl i tři kázání, české u sv. Jiljí, latinské u sv. Mikuláše a německé v kostele týnském. Nespokojil se však jen kázáním, své myšlenky ukládal do traktátů a ty dal diktovati najednou dvěma stům kleriků, aby došly co největšího rozšíření. Sám působil i příkladným životem: svůj majetek rozdal chudým a trýznil své tělo postem a odříkavým životem. Bojoval hlavně o zlepšení mravů pražského obyvatelstva, při čemž se obracel, podobně jako Waldhauser, proti žebravým mnichům. Jeho kázání měla velký vliv na špatné ženy, které se vzdávaly svého pohoršlivého života. Za pomoci císaře a jiných svých příznivců dal strhnouti ulici Benátky (mezi ulicemi Bartolomějskou a Konviktskou na Starém Městě), kde se páchaly největší neřesti, a vystavěl tam ústav pro kající ženy, zvaný Jerusalems. Známým se stal učením o Antikristu, o němž tvrdil, že již přišel na svět. Někdy nazýval Antikristem soubor všech zlořádů církevních, jindy opět určité osoby. Jednou nazval dokonce císaře Karla Antikristem a byl proto arcibiskupem Janem Očko z Vlašimě uvězněn. Na jaře r. 1367 navštívil Řím a byl pro své kázání o Antikristu ve svatopetrském chrámě jat jako kacíř a uvězněn, byl však na zakročení papeže Urbana V. propuštěn. Když pak pražští žebraři mnohí jej obžalovali pro kacířství, odešel znovu do Avignonu na papežský dvůr, aby se očistil. To se mu také skvěle podařilo a dostalo se mu i cti kázati před kolegiem kardinálů. Zemřel v Avignoně 29. června 1374 jako vysoký hodnostář papežský.

Oba kazatelé vedle boje proti církevním zlořádům zdůrazňovali potřebu častého přijímání svátosti oltářní a zavádění církevního zpěvu v jazyce národním do kostelů. Laik neměl býti při bohoslužbách již jen trpným účastníkem a také rozdíl mezi ním a knězem měly se zmenšiti. Kládl se i důraz na apoštolskou chudobu, ba lze říci, že chudoba se stávala předmětem zvláštního kultu. Kazatelé se obraceli proti způsobu městského života, neboť větší nevěra prý pocházela z měst nežli ze vsí.

Vedle činnosti kazatelů se stala Praha i střediskem učené opo-
sice. Lze tu jmenovati učeného Vojtěcha Raňků z Ježova, který studoval na oxfordské universitě a byl dokonce i rektorem university pařížské. Raňků vzbuzoval svými duševními vlohami úžas u současníků, Štítný jej nazval mužem „hrozného rozumu a odivné paměti“. Raňků se dal do boje proti kněžskému panování a hájil zejména nepřipustnost bráti odúmrt od sedláků. Měl proto i spor se samým arcibiskupem.

Největší význam však měl pražský kanovník **Matěj z Janova** (zemřel r. 1394), jenž dospěl samostatně k některým článkům, jak je hlásal Viklef. Také on studoval na pařížské universitě a byl proto nazýván „magister parisiensis“. Pokládal Písmo svaté za jediný pramen víry a odsuzoval pozdější přídavky jako vynálezy lidské. Své myšlenky vyložil v učeném díle *De regulis veteris et novi testamenti* (O pravidlech Starého a Nového Zákona); jeho spis by se měl lépe nazývati „Zkoumání o křesťanství pravém a lichém“, neboť Matěj z Janova staví v něm vedle sebe ideální církev apoštolskou a církev současnou. Doporučoval časté přijímání svátosti oltářní (dokonce pod obojí způsobou, čímž působil později na Jakoubka ze Stříbra), křesťanskou lásku a mystické poznání Boha. Obracel se zejména proti řemeslnému obdívání bohoslužeb a proti přílišnému uctívání soch a obrazů svatých (ještě dále šel v této věci jeho přítel **Jakub z Kaplice**). Byl konečně nucen některé své články odvolati a dokonce mu bylo zakázáno i kázati. Tehdy počal Janov spisovati traktáty v jazyce českém, aby se jeho názory rozšířily mezi lid. Třebaže Janov nedosáhl mravní výše Husovy, přece byl nejhlubším myslitelem české reformace.

K předchůdcům Husovým náleží i laik, jihočeský zeman **Tomáš Štítný ze Štítného**, jenž dosáhl vzdělání na artistické fakultě pražské university a stál pod vlivem kázání Milíčových. Na rozdíl od jiných spisovatelů své doby psal o věcech theologických a filosofických jazykem českým, třebaže mnozí pro to naň „řechnili a vrčeli“. Zejména v řečech besedních vykládal jednoduše a názorně nauku křesťanskou a působil tak na široké vrstvy. Vzorně vychovával i své děti, z nichž Anežka náležela mezi nejhodnější posluchače Husovy. Zemřel nepochybně r. 1401.

Vznik husitství nebyl však podmíněn jediné podmínkami náboženskými, vedle nich působil, třebaže v menší míře, i poměry sociální a národnostní. Panský velkostatek vzrůstal na úkor drobného majetku zemanského. Šlechtické statky byly velmi zadluženy. Drobná šlechta se tak rozrodila, že i malé statky byly rozděleny na několik dílů. Tím členové zemanských rodů zchudli a vstupovali raději do služeb královských, členové panských rodů i do vojsk zahraničních (zejména polských). Mnozí se dávali mezi loupeživé lapky, kteří drobnou válkou mstili násilí panstva a bohatých měšťanů. Páni pro pokles ceny peněz počali na svých latifundiích hospodáři ve vlastní režii a také sedláky utiskovati (podle slov Štítného páni říkali: Chlapť jest jako vrba; čím častěji ji obrúbáš, tím se hustěji obalí). Nechybělo ani nepřátelství mezi pány a měšťany. Ale i v městech se projevují spory mezi řemeslníky a patri-
ciátem, který se snažil uhájiti si privilegované postavení ve správě města. Česká většina v zemi přestala již trpně přihlížeti k tomu, jak cizinci zabírají nejlepší místa a vypuzují Čechy z jejich obydlí. Hlásí se k spravedlivému právu, ať je to již v správě země nebo

města, a žádají, aby Čech byl v Čechách prvý tak jako v Německu Němec a ve Francii Francouz. A tak všechny tyto tři složky působí k vzniku hnutí, které nazýváme po hlavním jeho představiteli husitstvím.

2. Mistr Jan Hus a jeho doba.

Husovy počátky. Betlémská kaple. Hus a český jazyk. Arcibiskupova přízeň. Spor o knihy Viklefovy. Roztržka s arcibiskupem. Kutnohorský dekret. Pisanský koncil. Spálení Viklefových knih. Prodávání odpustků. Bouře v Praze. Hus na venkově. Kostnický koncil. Hus v Kostnici. Podávání pod obojí. Husovo odsouzení a smrt. Jeronym Pražský. Protest české šlechty. Pražské artikuly. Pražská defenestrace. Smrt Václava IV.

České hnutí za reformu církve vyvrcholilo v Mistru Janu Husovi, který byl jeden z nejlepších synů našeho národa. Ani místo, ani rok jeho narození nejsou přesně známy. Dříve se věřilo všeobecně, že Husovým rodištěm je krásné jihočeské městečko Husinec u Prachatic, kde posud ukazují jeho rodný domek a vyprávějí různé zkazky z Husova raného mládí. Ale pozoruhodné okolnosti svědčí o tom, že Husovým rodištěm by mohla být i víska Husinec v okolí Prahy. Stejně záhadný je i rok Husova narození. Bezpečně víme, že r. 1414 nebylo Husovi ještě padesát let. V Husových životopisech se udává většinou rok 1369 (vedle 1373) jako rok narození, ale tento letopočet se přijímá jedině proto, že není proti němu vážných námitek. Naproti tomu označování 6. července za den Husova narození je smyšlenka 16. století.

Je jisto, že Husův otec byl nezámožný a že Hus měl několik bratří. I jeho mládí bylo trpké, jak trpký býval život chudého studenta vůbec. Privydělával si ministrováním. Jako student nebyl nepřítelem bujného veselí (velmi rád hrával též v šachy) a také kněžský stav si zvolil jako většina tehdejších theologů proto, aby „měl dobré bydlo a rúcho a byl lidem vzáčen“.

Zřejmý obrat nastal v Husově životě za milostivého léta roku 1393. Aby bylo umožněno zúčastniti se výhod jubilejního roku, bylo stanoveno, že stejných odpustků jako ten, kdo vykoná předepsané pobožnosti v Římě, může dosáhnouti, kdo patnáctkrát navštíví čtyři hlavní kostely pražské, vyzpovídá se, vykoná předepsané zbožné skutky a odvede papežským výběřím sumu, kterou by potřeboval k cestě do Říma. Hus, tehdy chudý student, obětoval na plnomocné odpustky poslední své čtyři groše a byl pak delší dobu živ jen o chlebě a o vodě.

Hus studoval nejprve na fakultě artistické, kde dosáhl gradu bakalářského a později i mistrovského; tím nabyl práva čísti své přednášky na uvedené fakultě, což — jsa hluboce filosoficky vzdě-

lán — také činil. Dále studoval na fakultě theologické a po předepsaných zkouškách byl prohlášen bakalářem theologie (mistrem, to jest, doktorem theologie se Hus nikdy nestal). Hodnost bakaláře theologie jej opravňovala k výkladům textů církevních Otců. Roku 1402 se stal děkanem theologické fakulty, později i rektorem univerzity (nyní se pochybuje o tom, že byl rektorem dvakrát). Dosažené akademické hodnosti dosvědčují, že již tehdy Hus vynikal mezi svými učenými vrstevníky.

Již roku 1399 působil Hus jako kazatel v kostele sv. Michala na Starém Městě pražském; jeho kázání došla hojného ohlasu, takže v opisech kolovala mezi lidem. Jeho hlavní působení kazatelské spadá však do doby jeho činnosti v kapli Betlémské. Třebaže na Starém Městě byli Čechové v převážné většině, přece byly téměř všechny staroměstské kostely obsazeny faráři národnosti německé, takže se v nich nekázalo jazykem českým. Aby tomuto nedostatku odpomohl, založil královský oblíbenec a dvořan Hanuš z Milheimu spolu s pražským obchodníkem Křížem Kramářem, který daroval místo na stavbu, kapli Betlémskou na Starém Městě pražském. Podací této kaple bylo dáno třem nejstarším mistrům koleje Karlovy (r. 1391). Kaple byla výslovně věnována kázání slova Božího jazykem českým. Prvým kazatelem byl jmenován Jan Protiva z Nové Vsi, který z počátku výmluvně horlil proti zlořádům v duchovenstvu, ale později se českému hnutí reformnímu odcizil. Následoval pak výtečný kazatel mistr Jan ze Štěkna, „trouba hlásná“, jak jej nazýval Hus, a horlivý vlastenec a stoupenec učení Viklefova Štěpán z Kolína, zvaný Chimera. V březnu roku 1402 byl jmenován kazatelem v kapli Betlémské Jan Hus, který rok předtím byl vysvěcen na kněžství.

Kázání Husova získala Betlemu tolik návštěvníků, že kaple je nepostačovala pojmouti a kázání musila být opakována. Zvláště když se Husovi podařilo přiměti zatvrzelého loupežníka Mikeše Zoula z Ostředka, aby litoval svých hříchů, oblíbenost stoupala. A tak mezi návštěvníky kaple spatřujeme i samu královnu Žofii, která Husa jmenovala svým osobním kaplanem a snad i zpovědníkem. Je pravděpodobné, že královnu doprovázel do kaple i pozdější válečník Jan Žižka z Trocnova, jenž byl tehdy na králově dvoře. Jako jeho předchůdci, tak i Hus horlil proti přílišnému ctění obrazů svatých, neodmítal je však zcela, nýbrž sám dal stěny kaple vyzdobiti některými obrazy. Aby byl lid aktivněji účasten bohoslužeb, pěstoval Hus v kapli církevní zpěv; sám rozhojnil dotud nečetné české církevní písně několika písněmi novými (na př. Jesu Kriste, štedrý kněže, Navštěv nás, Kriste žádúcí).

Činnost Husova v kapli Betlémské neměla jenom ráz reformní, nýbrž i národní; byla to práce pro národ a vlast, jichž byl Hus vřelým milovníkem. Některé citáty z Husových spisů podávají jasné svědectví o hlubokém jeho vlastenectví. Tak na př. zastával názor, že v Čechách má býti Čech prvním v úřadech a že Čechy má spra-

vovati Čech a Němce Němec. Když pak vzdorokrál Ruprecht Falcký vpadl do země a někteří odrodili Čechové se s ním spojovali, toužil Hus: „Čechové jsou ubožejší nežli psi a hadi, ježto pes hájí pelech, v němž leží, a kdyby ho chtěl jiný pes odehnati, bojoval by s ním a podobně i had.“ Českou šlechtu i měšťany vyzýval, aby šetřili řeči české. Stejně pochyboval i o věrnosti Němců ke králi a k zemi, neboť to se stane, „až had na ledě se zhřeje“.

Hus nebyl vlastenec jen slovy. Vše možně se staral o prospěch národa a své spisy, pokud nebyly čistě odborné, psal jazykem českým, češtinou zvučnou a jadrnou, takže se stala vzorem jeho následovníkům, kteří po Husově vzoru počali také užívat středověkého nářečí jako jazyka spisovného. Tak se stal Hus tvůrcem spisovné češtiny stejně, jako byl autorem nového českého pravopisu. Do Husovy doby byl totiž v českém pravopisu zmatek, neboť latinská písmena nedovedla vystihnouti všechny české zvláštnosti; nejčastěji se užívalo pravopisu spřežkového, to jest, některé hlásky se vyjadřovaly při psaní několika latinskými písmeny; tak na př. místo á se psalo aa, místo ě se psalo chz nebo cz, místo š se psalo ss a podobně. Hus upravil pravopis tak, že se dlouhé samohlásky označovaly čárkou a měkké souhlásky tečkou (pravopis diakritický). Tato úprava se tak osvědčila, že se jí v českém písemnictví s některými změnami užívalo dále, ba že byla přijata i v písemnictví charvátském. V naší době se dokonce objevily návrhy, aby Husův pravopis byl přijat i u Poláků a u Turků.

Husův poměr k církevní vrchnosti byl z počátku neobyčejně přátelský. Pražským arcibiskupem se stal r. 1403 Zbyněk Zajíc z Haznburka, spíše voják a dvořan nežli kněz. V theologii se příliš nevyznal, takže lid jej označoval posměšným názvem Abeceda; měl však upřímnou snahu starati se o diecési sobě svěřenou. Husa poznal jako kněze příkladného a horlivého, proto mu zcela důvěřoval. Žádal jej, aby mu podal zprávu o zlořádech kněží, jakmile je zjistí; učinil jej také několikrát kazatelem na synodách kněží. Zvláštní důvěru prokázal Husovi, když jej pověřil choulostivým úkolem vyšetřiti domnělé zázraky v braniborském městě Wilsnaku. Když totiž r. 1383 vyhořel tamní kostel, našly se v jeho troskách zkrvavělé hostie (pokryté bakteriemi červené barvy). Wilsnačtí kněží využili případu k svému obohacení a prohlásili kostel za poutní místo. Wilsnak byl vyhledáván nemocnými až z Čech, z Uher, ba i ze Sedmíhradska, kteří hledali v místě domnělého zázraku své uzdravení. Mezi poutníky byl také zchromlý pražský kupec Petřík z Cách, jehož návštěva vyvolala nechutnou aféru. Hus spolu s jinými dvěma komisaři zjistil, že se ve Wilsnaku dějí podvody, a arcibiskup pak zakázal svým diecesánům putovati do tohoto místa pod přísnými církevními tresty. Stejně z pověření arcibiskupa Hus odhalil domnělé zázraky v Mnichově Hradišti a na hoře Blaníku.

Poměr mezi Husem a arcibiskupem se zkálil teprve po pěti letech spory o knihy Viklefovy. Ty nalezly z počátku více ohlasu

u cizích mistrů pražské university (na příklad učený Matouš z Krakova) nežli u národa domácího; poznenáhlu však členové českého národa počali lnouti k Viklefovi, kdežto příslušníci ostatních národů se stávali jeho odpůrci. Po tehdejší způsobu mistrů čeští přejímali do svých učených traktátů i celé věty ze spisů Viklefových; činil tak vědomě i Hus, který přiznal, že knihy anglického reformátora naň velmi působily. Učení Viklefovo však nepřijímal nekriticky, nýbrž se rozhodoval pro jednotlivé články teprve po bedlivém uvážení. Tak na příklad neschválil jeden z hlavních Viklefových článků, totiž o přítomnosti Kristově ve svátosti oltářní (ovšem výslovně jej také nikdy nezavrhl). Zejména němečtí historikové obviňovali Husa, že Viklefa prostě napodobil a že byl na anglickém reformátorovi plně závislý. Moderní badání o době husitské však dokazuje, že Hus i bez Viklefa, jsa pokračovatelem svých českých předchůdců, neztratil by svůj význam a že by býval došel k stejným závěrům i bez něho.

Knihy Viklefovy se četly až do r. 1403 na universitě volně a také volně byly vykládány. Příslušník slezského národa Jan Hubner poukázal na 24 článků učení Viklefova, které byly odsouzeny londýnskou synodou jako bludné, a uvedl dalších 21 článků z knih oxfordského mistra, které sám považoval za kacířské. Na jeho žádost svolal rektor university na den 28. května 1403 mistry k poradě o učení Viklefově. Ukázalo se, že se pouze mistři českého národa ujímají učení Viklefova (ač nikoli všichni), a to s velkou rozhodností. Tak na př. Mikuláš z Litomyšle obvinil Hubnera, že citáty z knih Viklefových vytrhl bez zřetele na jejich souvislost; Hus k tomu podotkl, že by takoví falšovatelé knih měli býti spíše upáleni než falšovatelé šafránu, kteří nedávno před poradou byli stíženi takovým trestem. Nejhorlivěji hájil učení Viklefovo v celém jeho rozsahu mistr Štěpán z Pálče a Husův učitel Stanislav ze Znojma. Ale jejich stanovisko nezměnilo; většina rozhodla, že všech 45 synodou a Hubnerem odsouzených Viklefových článků nemá býti na pražské universitě čteno a vykládáno.

Spor tím arcibiskupem nebyl a studium Viklefových knih trvalo na universitě dále. Roztržka mezi stranami jen vzrostla a z Prahy vyšel popud k vydání papežské bully 24. června 1406, která varovala arcibiskupa před šířením bludů v jeho diecési a připomínala mu jeho povinnosti. Došlo k vyšetřování několika podezřelých, mezi nimi i známého Kříže Kramáře. Na udání kteréhosi německého mistra byli Stanislav ze Znojma, který přijal bezvýhradně i Viklefovo učení o svátosti oltářní, a Štěpán z Pálče voláni do Říma k zodpovídání. Na cestě byli však v Bologni (r. 1408) kardinálem Baltazarem Cossou (pozdějším papežem Janem XXIII.) jati pro podezření, že jsou posly krále Václava IV. k římskému papeži. Učení Stanislava ze Znojma bylo prozkoumáno sborem kardinálů a mistr Stanislav se musil veřejně odříci článků Viklefových.

Král Václav IV. i arcibiskup byli znepokojeni názorem ciziny, že se v království českém počíná rozmáhati kacířství. Proto na jejich naléhání byla svolána na den 20. května 1408 do domu U černé růže (Na Příkopě) schůze mistrů českého národa, aby odsoudila učení Viklefovo. Na schůzi protestoval Hus proti úplnému odsouzení učení anglického reformátora a jeho vlivem měla schůze výsledek kompromisní. Studentům bylo sice zakázáno čtení hlavních theologických knih Viklefových, ale dále stanoveno jen to, aby žádný člen českého národa neuznával a nehájil články Viklefovy v jejich smyslu kacířském, bludném a pohoršlivém.

Ačkoli na základě této schůze arcibiskup v červenci r. 1408 prohlásil, že v Čechách není kacířů, nebezpečí konfliktu přece zažehnáno nebylo, zvláště když kdysi vřelý poměr Zbyňkův k Husovi se změnil nejprve v chlad, pak v otevřenou nepřítelství. Arcibiskup nařídil, aby mistři i studenti Karlovy university odevzdali knihy Viklefovy k prozkoumání. Rozkazu bylo téměř všeobecně uposlechnuto, i Hus knihy vydal; neučinilo tak jediné pět studentů (s Markem z Hradce v čele), kteří se odvolali k papeži. Důležitější však bylo to, že arcibiskup zakázal v kázáních činiti nářázky na zlořády v duchovenstvu a zaváděti do kostelů nové písně. Obě nařízení směřovala zřejmě proti Husovi, jemuž v červnu 1408 nebylo již svěřeno kázání na synodě kněžstva. Na Husa činili tehdy již písemné útoky někteří pražští faráři (nejvážnější Husův protivník byl převor kartuziánského kláštera v Dolanech na Moravě Štěpán), zvláště pak mu bylo vytýkáno kázání, které měl r. 1407 při pohřbu mnohoobročníka Petra ze Všerub (byl kanovníkem v Praze, na Vyšehradě, v Olomouci, ve Vratislavi vedle jiných církevních hodností). Strana arcibiskupova se neostýchala ani slidičství při kázáních Husových v kapli Betlémské. Tuto službu konal bývalý kazatel v kapli Betlémské Jan Protiva, který sedával s kapucí staženou na obličej pod Husovou kazatelnou. Kdysi při kázání uzřel jej Hus, jak si zapisoval jeho slova, a zvolal na něj: „Napiš to, kuklíku, a nes na onu stranu!“ Arcibiskup byl tak informován o nepříjemném pro něho kazateli, který se stal po odvolání Stanislava ze Znojma hlavou strany reformní.

Od smrti císaře Karla trvalo církevní schisma; jeden papež sídlil v Římě, druhý v Avignoně a v světě západního křesťanstva nebylo jednoty. Tu z pařížské university vyšla myšlenka, že papež má býti vůči ostatním biskupům jen jako prvý mezi sobě rovnými, poněvadž všichni biskupové jsou nástupci Kristových apoštolů. Proto o otázkách církevních a náboženských nemá rozhodovati jediné papež, nýbrž všichni biskupové shromáždění na všeobecném koncilu. Hlavními představiteli této myšlenky byli věhlasní profesori pařížské university Petr d'Ailly a Jan Gerson. K tomuto názoru se přiklonil také královský dvůr francouzský, který vstoupil v jednání s Václavem IV., aby neblahý církevní rozkol byl odstraněn. Arcibiskup Zbyněk se přiznával k poslušnosti papeže

římského Řehoře XII. a nemínil se připojiti k hlasu francouzskému, žádajícímu svolání koncilu. Proto Václav IV. se chtěl opřít o dobré zdání university. Zástupci jednotlivých národů byli pozváni do Kutné Hory, kde král dlel tehdy spolu s vyslanci francouzskými. Ale jediné zástupci českého národa (Jan Hus, Jeronym Pražský a jejich protivníci Ondřej z Brodu a Jan Eliášův) se vyslovili pro myšlenku koncilu. Ostatní tři národové se přiznali stejně jako arcibiskup k poslušnosti papeže římského.

Král byl tím velmi rozhořčen, neboť byl neposlušností uražen před očima cizích vyslanců. Proto nebylo nemožné některým rádcům královým, zejména Mikulášovi Augustinovu z Prahy, písaři královské urbury a pravděpodobně předku pozdějších knížat z Lobkovic, vymoci na králi památný dekret Kutnohorský z 18. ledna 1409, kterým dával českému národu na pražské universitě tři hlasy, kdežto všem národům cizím dohromady hlas jediný. Královo rozhodnutí bylo tím spravedlivější, že zatím byly založeny v střední Evropě university v Heidelbergu, ve Vídni a v Krakově a tím se počet cizího studentstva i profesorů v Praze valně ztenčil a na-prosto neodpovídal dosavadnímu právu cizinců. Jan Hus, který byl tehdy těžce nemocen, přijal se svým přítelem Janem z Jesenice i s jinými českými mistry nadšeně královo rozhodnutí. Němci se ještě snažili dekret Kutnohorský zvrátiti, než marně. Mikuláš Augustinův jako královský komisař přišel do Karolina, ujal se universitních insignií a prohlásil, když se Němci vzpírali volbě nového rektora, podle královské vůle rektorem Zdeňka z Labouně. Němectí mistři a studenti odešli pak z Prahy a založili si novou universitu v Lipsku. Kutnohorským dekretem se stala universita ústavem skutečně národním, českým.

Kardinálové svolali koncil do severoitalského města Pisy (v březnu 1409). Koncil prohlásil papeže římského Řehoře XII. a avignonského Benedikta XIII. za sesazený a zvolil papežem Alexandra V. Poněvadž však ostatní dva papežové své sesazení neuznali a našli některé přívržence, rozkol v církvi se ještě zhoršil v trojici papežskou. Shodou událostí byli v této době také tři králové římských. Vzdorokrál Ruprecht Falcký totiž r. 1410 zemřel a část kurfiřtů se prohlásila pro Václava IV., část pro jeho bratra Zikmunda a část konečně pro jejich bratrance Jošta, markraběte moravského. Poněvadž Jošt již r. 1411 zemřel, zbyli již jen bratři Václav a Zikmund; ti se pak smluvili v tom smyslu, že si Václav vyhradil možnost dosáhnouti korunovačí císařského titulu a spokojil se polovinou příjmů z říše, kdežto Zikmund přejal v říši skutečnou vládu. Mezi papeži nebylo však dosaženo dohody; naopak nastalo zhoršení, když se po záhadné smrti papeže Alexandra V. (r. 1410) stal papežem energický kardinál Baltazar Cossa pod jménem Jana XXIII., jeden z nejhorších papežů.

Po vydání Kutnohorského dekretu vyhlásil Václav IV., že nikdo nemá poslouchati papeže Řehoře XII., ale arcibiskup setrval v od-

poru a s ním i většina duchovenstva. Jen strana Husova byla poslušna přání králova. Arcibiskup vyhlásil však r. 1409 na Husa a na jeho přátele (mimo jiné také na Jana z Jesenice a Marka z Hradce) klatbu pro šíření učení Viklefova a scholastického realismu; ale ti neohlížejíce se na klatbu zastávali dále své úřady, takže arcibiskup vyhlásil na Prahu interdikt. To vzbudilo bouři v pražském obyvatelstvu. Výbuch nevole se obrátil proti arcibiskupovi, který musil Prahu opustiti a hledati útulek v Roudnici i s jinými preláty. Také Václav IV. se postavil zcela na stranu Husovu a stíhal tresty ty duchovní, kteří v Praze dodržovali interdikt.

Situace se změnila v neprospěch Husův, když se Zbyněk Zajíc rozhodl v září 1409 vzdáti se papeže římského a uznati Alexandra V. Tím totiž byla odstraněna příčina sváru mezi králem a arcibiskupem. Arcibiskup se rozhodl zakročiti rázně proti Husovi a vymohl na papeži Alexandrovi V. na sklonku r. 1409 bullu, kterou bylo zakázáno šíření nauky Viklefovy a také kázání v Praze mimo kostely. Tímto opatřením měl býti dotčen také Hus, neboť také v Betlemské kapli se nesmělo kázati. Hus ani tehdy neuposlechl a odvolal se k papeži Janovi XXIII. Také ve věci knih Viklefových zakročil arcibiskup rázně. Poručil, aby byly tyto knihy vydány arcibiskupskému úřadu a dal je dne 16. července 1410 na dvoře arcibiskupského paláce na Menším Městě spáliti. Tento neslýchaný čin vzbudil bouři nevole. V Praze se zpívala posměšná píseň:

Zbyněk biskup Abeceda
spálil kniehy a nevěda,
co je v nich napsáno.

Arcibiskup prchl před rozvášněným lidem znovu do Roudnice a odtud vydal na Husa zesílenou klatbu. Současně byl Hus vyzván papežskou kurií, aby se dostavil osobně k výsledku pro neposlušnost, a když neposlechl, byla naň v únoru roku 1411 vyhlášena papežská klatba.

Husovi přišla proto zajisté vhod nová roztržka mezi arcibiskupem a králem, který žádal odškodnění těch, jejichž knihy byly arcibiskupem spáleny. Když to arcibiskup odmítl, dal král zkonfiskovati církevní majetek a trestal kněží, kteří zachovávali arcibiskupův interdikt v Praze. Arcibiskup i Hus svěřili svoji při rozhodnutí královi, ale ten žádal od arcibiskupa, aby ustal ve svých žalobách na Husa u papežské kurie a odvolal je, aby odvolal interdikt nad Prahou a prohlásil papeži, že v Čechách žádných bludů není. Arcibiskup odvolal sice interdikt, ale v jiných bodech odmítl vyhověti. Poněvadž jeho situace v Praze byla neudržitelná, odešel do Uher hledati pomoc u krále Zikmunda, ale v září 1411 na cestě v Bratislavě zemřel.

Husův zápas byl bedlivě sledován v Anglii stoupenci Viklefovými; r. 1410 psal anglický kněz Richard Wyche Husovi a velmož Oldcastl Voksovi z Valdštejna radostně, že v Čechách je slovo

Boží volně hlásáno pod ochranou samého krále. Hus předčítal Wychův list na kázání shromážděnému množství.

Rok 1412 znamenal podstatný obrat v poměru Husově a jeho strany k papežství; až do té doby Husovi přívrženci uznávali papežský primát, ale počátkem r. 1412 prohlásil Jakoubek ze Stříbra papeže za Antikrista a něco později Hus se přiznal k Viklefovu názoru na papežství. K otevřenému konfliktu došlo však až na jaře téhož roku. Papež Jan XXIII. potřeboval nesmírně peněz na válku proti neapolskému králi Ladislavovi, který se ujal papeže římského. Proto dal prodávati po zemích západního křesťanstva plnomocné odpustky těm, kdo se chtěli zúčastniti válečné výpravy nebo alespoň přispěti k ní penězi. Také v Praze byly hlášány odpustky pasovským děkanem Václavem Tiemem z Mikulova a jeho druhy způsobem velmi nedůstojným, který vzbudil odpor u širokých vrstev lidových. Příčiněním pana Voksy z Valdštejna byl dne 24. června uspořádán posměšný průvod; v jeho čele jel na voze v doprovodu šašků a zbrojnošů student přestrojený za lehkou ženštinu, maje kolem krku a prsou zavěšeny bully papežské. Průvod se bral k arcibiskupovu domu na Malou Stranu a konečně kolem králova dvoru na příkopy novoměstské, kde byly bully posměšně spáleny. Proti prodávání odpustků vystoupil však také Hus, a to jednak kázáními v kapli Betlemské, jednak listy posílanými do Čech, na Moravu, do Slezska i do Polska. Konečně si vymohl disputaci o přípustnosti prodávání odpustků na půdě universitní; tehdy zvláště ohnivě se ujal Husova stanoviska jeho přítel Jeronym Pražský, vynikající řečník. Proti prodávacům odpustků se rozpoutaly bouře, které vrcholily v scény v hlavních kostelích. Dne 10. července dala městská rada staroměstská zatknouti tři mládence, jmenovitě Martina, Jana a Staška, a uvězniti je na radnici. Tento čin vyvolal vzburčení, lid vedený Husem táhl na radnici a vymohl na konšelích slib, že mládenci budou propuštěni. Ale konšelé slibu nedostáli a zatčení byli popraveni. Lid se zúčastnil demonstrativně ve velkém množství jejich pohřbu a uložil jejich těla jako ostatky mučedníků do kaple Betlemské.

Po smrti Zbyňka Zajíce nebylo na stolci arcibiskupském muže, který by dovedl zmatené poměry pražské urovnati. Zbyňkův nástupce Albík z Uničova, Němec rodem, byl vynikající lékař a oblíbenec králův, ale o církev sobě svěřenou nedbal. Poměry se nezměnily ani, když se ke konci r. 1412 Albík vzdal úřadu, neboť jeho nástupce Němec Konrád z Vechty zřejmě dával najevo, že Husova záležitost není záležitostí jeho, nýbrž papežovou. Ani olomoucký biskup Václav Králík z Buřenic, milec krále Václava, nebyl ochoten zakročiti proti stoupencům Husovým. Jedině litomyšlský biskup Jan (nazvaný později Zelezný), který se marně ucházel o pražské arcibiskupství, byl odhodlán proti Husovi energicky zakročiti. Byl ve spojení s theologickou fakultou university pražské, Husovi nepřátelskou. Tam vedli proti Husovi stranu odpornou

jeho bývalí přátelé Stanislav ze Znojma a Štěpán z Pálče. Tato strana prohlásila ve schůzi na Staroměstské radnici 16. července 1412 Viklefovy články za kacířské a svoji obžalobu rozšířila na dalších šest článků Husova učení.

V Římě zastupoval žalobu na Husa Michal de Causis (ze Súdnych), rodák z Havlíčkova Brodu, člověk nechvalné pověsti. Král Václav IV. mu totiž svěřil větší peněžitou sumu na zlepšení zlatých dolů v Jílovém, ale Michal uprchl s penězi do Říma a stal se tam prokurátorem žalob ve věcech víry. Jeho působením byla v červenci r. 1412 potvrzena klatba na Husa. Když se Hus odvolal ke Kristu, vydal papež novou bullu, která nařizovala, aby Hus byl jat a vydán církevním úřadům k potrestání. Kaple Betlemská měla být jako místo kacířské srovnána se zemí. Papežská bulla jen ještě více roznítila nenávisť mezi stranami a pražští Němci přepadli dne 1. října 1412 kapli Betlemskou, v níž právě Hus kázal, byli však posluchači Husovými krvavě odrazeni.

Hus nechtěl být příčinou krveprolití, a proto opustil po útoku na kapli Prahu a odebral se do jižních Čech na statek svého příznivce Jana z Ústí na hrádek, zvaný Kozí, v blízkosti pozdějšího města Tábor. Neoddal se však nečinnosti, horlivě psal náboženské traktáty, aby obhájil své stanovisko (na příklad O svatokupectví, O církvi), a také české knihy pro lid (Postilla). Nevzdal se ani činnosti kazatelské a působil vždy tam, kde se scházelo více lidí. Nebylo zajisté náhodou, že hlavní bašta husitská vznikla v kraji, kde Hus osobně získával lid svému směru. Z Kozího hrádku navštívil nejednou Prahu, kde se král Václav pokoušel o smír obou stran. Václavovo úsilí však ztroskotalo, hlavně pro odpor Husových nepřátel. Proto se král přiklonil znovu k Husovi a vyloučil z university a vykázal z Prahy přední Husovy odpůrce, mezi nimi Stanislava ze Znojma (zemřel nedlouho později v Jindřichově Hradci) i Štěpána z Pálče. Když pak Kozí hrádek změnil svého majitele a nový pán nebyl již tak hnutí reformnímu nakloněn, opustil Hus na jaře r. 1414 svůj dosavadní útulek a odešel na Rakovnícko na hrad Krakovec, který náležel Jindřichu Leflovi z Lažan.

Zatím došlo na podnět krále Zikmunda k svolání všeobecného koncilu do říšského města Kostnice. Koncil měl řešit tři otázky: odstranění schismatu, t. j. trojice papežské, reformu církve v hlavě i v údech a některá kacířská učení. Poslední bod se týkal učení Viklefova a Husova, ale věc Husova, která měla pro další osudy českého národa dalekosáhlý význam, byla pro koncil jen zcela podružná. Koncil byl svolán papežem Janem XXIII. na den 1. listopadu 1414. Stěží kdy středověké město prožívalo tak slavnostní chvíle jako tehdy Kostnice a počet zúčastněných byl zcela úměrný významu koncilu. Kromě papeže a krále bylo přítomno neméně než 5 patriarchů, 33 kardinálů, 47 arcibiskupů, 238 biskupů, více než 500 jiných církevních hodnostářů, zástupci 37 universit, 212 vévodů, knížat a hrabat, více než 1600 příslušníků nižší šlechty, každý

se svým průvodem, takže počet hostí byl udáván číslicí 72.000. V městě se rozproudiv bujný život, neboť účastníci koncilu a pozorovatelé neomezovali se jen na věci církevní, nýbrž stejnou pozornost věnovali i zábavám. Souvěký kronikář zaznamenal, že se v době trvání koncilu na 500 lidí utopilo v Bodamském jezeře, když rozmarností pozbyli veškeren svůj majetek.

Také Hus byl pozván před koncil, aby se zodpovídal. U vědomí své nevinny pozvání přijal a 11. října roku 1414 opustil hrad Krakovec, doprovázen jsa svými přáteli, pány Václavem z Dubé, Janem z Chlumu, Jindřichem Lacembokem z Chlumu, Mistrem Janem Kardinálem z Rejnštejna, vyslancem pražské university, bakalářem Petrem z Mladenovic, který krásně popsal jednání a příběhy koncilu, a několika jinými Čechy. Cesta Bavorskem byla cesta triumfální, lid nadšeně vítal Husa a také mnozí kněží mu projevovali své sympatie. Do Kostnice přijel průvod 3. listopadu a teprve 5. listopadu Hus, který se ubytoval u vdovy Fídy, dostal list krále Zikmunda (glejt). Ten mu zabezpečoval volný příchod a pobyt v městě, jakož i svobodné slyšení před koncilem, ale nechránil jej nijak před odsouzením. Po dalších čtyřech dnech sňal papež s Husa klatbu, aby Kostnice nebyla stížena interdikttem, vyhradil si však, že Hus nebude v městě kázati.

Krátce po příchodu do Kostnice dostal Hus z Prahy zprávu, že jeho přítel mistr Jakoubek ze Stříbra zavedl přijímání pod obojí způsobou. Nešlo tu o nějakou zvláštní novotu, neboť uplynula tehdy sotva dvě století od doby, kdy církev upustila od tohoto obyčeje. Francouzští králové ostatně podrželi svobodu přijímání pod obojí způsobou a stejně se udržel též zvyk na ostrovech Ionských a v některých dalmatských diecésích, kde se stýkala římská církev s církví východní. Hus schválil opatření Jakoubkovo, třebaže ne slovy tak důraznými, jak si toho mistr Jakoubek přál. V Praze se podávala svátost oltární pod obojí způsobou nejprve v staroměstském kostele svatého Martina ve zdi a pak i v jiných třech pražských kostelích. Jakoubek šel však ve svých reformách ještě dále. Doporučil podávání svátosti oltární i nemluvnatům, ale to odcizilo reformnímu hnutí některé stoupence (zejména nadaného mistra Šimona z Tišnova). Význam přijímání pod obojí způsobou tkvěl hlavně v tom, že byl zmenšen rozdíl mezi laikem a knězem, jak se stalo již dříve doporučováním častého přijímání svátosti oltární.

Husovi nepřátelé počali pracovatí hned po jeho příchodu do Kostnice. Na dveřích kostnických kostelů se objevovaly plakáty upozorňující na kacířské články Husovy (zejména mu bylo kladeno za vinu učení, že se při svátosti oltární nemění chléb a víno po sakrifikační formulce v pravé tělo a v pravou krev Kristovu, a učení, že kněz v stavu smrtelného hříchu nemůže pravoplatně udíleti svaté svátosti. Mimo to podezírali Husa, že chce z Kostnice uprchnouti. Původcem těchto štvavých plakátů byl především známý již papežský prokurátor Michal de Causis, ale vedle něho se při-

činili o zakročení proti Husovi i biskup olomoucký Jan Zelezný, Štěpán z Pálče, bývalý Husův druh a nyní jeho nejurputnější nepřítel, pasovský kanovník Václav Tiem, kdysi hlasatel papežských odpustků v Praze, a Ondřej z Brodu. Ondřej z Brodu kladl dokonce Husovi za vinu, že se přimlouval, aby Němcům byla odňata převaha na universitě, a tím způsobil odchod německých mistrů a studentů z Prahy, jakkoli dříve usiloval o totéž neméně nežli Hus.

Na naléhání nepřátel byl Hus povolán na den 28. listopadu k rozmluvě s kardinály, ale při ní byl jat a uvržen do žaláře v dominikánském klášteře na břehu jezera.

Teprve tehdy Hus poznal, že nebyl pozván do Kostnice, aby se zodpovídal z neposlušnosti, když se nedostavil na papežskou výzvu do Říma, nýbrž že je obviněn z kacířství. Čeští pánové protestovali u krále Zikmunda proti porušení glejtu; Zikmund naléhal sice na propuštění Husovo a hrozil, nebude-li Hus propuštěn, že dá vylámati jeho vězení, ale kardinálové odpověděli, že v tom případě, učiní-li tak, rozejdou se z koncilu. Zikmund nechtěl pro záležitost českého kněze obětovati zdar koncilu, který sliboval v různých jiných otázkách pro církve užitečný výsledek, a Husa se již nezastal. V nezdravém vězení Hus těžce ochuravěl; jen na Zikmundovu přímluvu byl převeden do lepší kobky v témž klášteře a dovoleno mu lékařské ošetřování. Tehdy také se podařilo jeho českým přátelům za úplatek na strážcích vymoci, že vězeň mohl z vězení psát dopisy.

V druhé polovině března r. 1415 hrozilo koncilu velmi vážné nebezpečí. Papež Jan XXIII. svolal koncil jen velmi nerad a donucen okolnostmi, neboť se obával, že se koncil obrátí naposledy proti němu samému. Když viděl, že se v svých obavách neklamal, opustil dne 20. března za pomoci vévody tyrolského Fridricha, zvaného „vévoda s prázdnou kapsou“, Kostnici, utekl se do švýcarského města Šafhúza a prohlásil odtud koncil za rozpuštěný. Byl však dopaden a uvězněn (později byl vězněn na tvrzi Gottlieben, kde dříve byl vězněn Hus). Koncil prohlásil pak Jana XXIII. za sesazeného (stejně tak učinil již dříve s papežem římským a avignonským) a sebe samého za nejvyšší hlavu křesťanstva. Ubíral se tedy stejnou cestou, která u Husa byla označována jako kacířská. Soud koncilu nad Husem se konal tedy dále bez předsednictví papežova.

Zpráva o Husově uvěznění způsobila v Čechách i na Moravě odpor a roztrpčení. Na podnět zemského hejtmána moravského pana Lacka z Kravař sešla se na zámku velkomeziříčském v květnu r. 1415 vysoká šlechta moravská a ostrými slovy protestovala proti postupu koncilu. O několik dní později učinila tak v Praze i vysoká šlechta česká. Na Husovu ochranu přibyl do Kostnice jeho přítel Mistr Křišťan z Prachatic, ale byl uvězněn, obžalován a donucen odvolati články, jimiž se lišil od římské církve. Podobně spěchal do Kostnice i Jeronym Pražský, který meškal krátce předtím na

pozvání litevského velkoknížete Vitolda ve Vilně. Než v Kostnici byl svými přáteli varován, takže opustil tajně město a odešel do Čech. Nedaleko českých hranic v bavorském městečku Hirschau byl dne 25. dubna jat, přiveden do Kostnice a uvržen ve věži u hřbitova svatého Pavla do tak těžkého vězení, že se v něm zle rozstolal a bylo nebezpečí, že zahyne.

Až do útěku papeže Jana XXIII. byl Hus vězeň papežův; po jeho útěku byly klíče od vězení Husova odevzdány králi Zikmundovi, který jej mohl — jsa vázán glejtem — z vězení propustiti. Neučinil však tak, nýbrž odevzdal Husa biskupovi kostnickému, který jej uvěznil na blízkém svém hradě Gottlieben. I tento žalář byl velmi těžký a Hus byl na noc vždy přikován za ruku ke zdi. Teprve když se rozhodovalo o jeho při, byl Hus přiveden zpět do Kostnice a uvězněn v klášteře bosáckém.

Pře Viklefova a Husova byla svěřena koncilem zvláštní komisi, které stál v čele kardinál-biskup cambraiský Petr d'Ailly, hlava učené oposice na pařížské universitě. Prozkoumáním knih a učení obou obviněných byl pověřen jiný pařížský reformista, Jan Gerson. Komise navrhla odsouzení 45 článků, které hlásal kdysi Vikleř a částečně i Hus, a koncil je na základě návrhu komise dne 4. května odsoudil. Teprve dne 5. června byl Hus předveden k výslechu a v něm bylo pokračováno 7. a 8. června. Nebylo mu dovoleno brániti se, měl se jen k bludům přiznati a odvolati. Hus žádal, aby byl přesvědčen citáty z Písma, ale koncil trval na poslušnosti církevní autority. Zikmund sám radil kardinálům, aby jej odsoudili k smrti upálením. Čtvrté a poslední slyšení bylo dne 6. července. Tehdy byly přečteny ještě jednou všechny bludy kladené Husovi, knihy Husovy prohlášeny za kacířské a odsouzeny k spálení a Hus vyhlášen za zatvrzelého kacíře. Ještě jednou byl vyzván, aby odvolal, a když nesvolil, byl odsouzen jako kacíř k zbavení kněžství a k smrti upálením. Ihned byl proveden bolestivý obřad zbavení kněžství sedřením tonsury a na hlavu mu vsazena posměšná čepice, na níž byli vymalováni tři čerti rvoucí se o hříšnou duši a latinský nápis: Ejhle arcikacíř. Nato byl Hus vydán v moc králi Zikmundovi, který svěřil provedení rozsudku falekrahběti rýnskému Ludvíkovi.

Poslední chvíle Husovy popsal jeho druh Petr z Mladenovic: „Vstav vzhůru z prikázání popravcův a kata vysokým a rozumným hlasem, tak že od svých tu stojících dobře slyšán jest, takto se modlil: „Pane Jezu Kriste, tuto ukrutnou a ohavnou smrt pro tvé svaté čtení a pro kázání tvého slova svatého chci pokorně a mile trpěti; odpustiž, prosím, všem mým nepřítelům!“ A hned jeho vůkol vodili a on napomínal je a jich všech prosil, aby se nedomnívali, že on který z těch bludův, kteříž jsou jemu falešně připsáni a skrze falešné svědky naň vedeni, učil anebo držel. I prosil, aby ještě s svými žalárníky mohl mluvití. A když ti přistoupili, jim děkoval říka: „Děkuji vám, milí bratří, za všeho dobrého, co jste

mi učinili; nebo netoliko byli jste moji strážní, ale moji milí bratři. A vězte to, že pevně doufám svému milému Spasiteli, pro jehožto svatý zákon tuto smrt chci mile trpěti, že s ním dnes budu královati.“ A to německy tak mluvil k nim.

A tak s něho sukni jeho černou svlekše v košili jeho k některakému tlustému zvrтанému prknu rukama opak přivázali provazy dobře na šesti neb na sedmi místech, kteréžto prkno s jednoho konce obostřivše v tu louku a v zemi vetkli. A když tváří k východu slunce obrácen byl, někteří z okolostojících řekli: „Obratťe ho tváří na západ slunce, ale ne na východ, neb jest kacír,“ i stalo se tak. A za hrdlo byl k tomu prknu přivázán některakým černým a sazivým řetězem a uzřev ten řetěz a zasmáv se řekl katům: „Pán Ježíš Kristus, můj milý vykupitel a spasitel, ukrutnějším a těžším řetězem pro mne vázán byl a já bídny nestydím se pro jeho jméno svatě tímto vázán býti.“

A pod nohy jeho dvě otýpky dřev položili; na nohách také svých ještě botky své a jedno pouta měl — a tak okolo něho se všech stran těmi otýpkami slámou proměšující k samému životu obkládali až do hrdla. A prve, než jeho zapálili, přijel k němu maršálek říšský Hape z Papenheimu a s ním Klemův syn napomináje mistra, aby učení a kázání svá odvolal a jich se odpřisáhl. A mistr vzhlédl vzhůru k nebi a vysokým a rozumným hlasem odpověděl: „Bůh mi svědek jest, že jsem těch věcí, kteréžto mně falešně skrze křivé svědky připsány byly, nikdy neučil ani nekázal. Ale první úmysl mého kázání, učení a psaní a jiných všech mých skutků byl, abych toliko lidi vyvedl z hříchu. A na té pravdě, kterouž jsem psal, učil a kázal z zákona božího a z výkladův svatých doktorův, dnes vesele chci umříti.“

A to uslyševše ten jistý maršálek s Klemovým synem tleskl rukama a odjeli od něho pryč. A jeho katové ihned zapálili. A mistr hlasem vysokým zazpíval: „Kriste, synu Boha živého, smiluj se nad námi!“ A druhé: „Kriste, synu Boha živého, smiluj se nade mnou!“ A třetí když chtěl zpívati: „Jenž jsi se narodil z Marie Panny“ a vítr se tudíž vzbudil a plamen jemu v tvář obrátil. A tak umlkl a sám v sobě se modle duši pustil. A v tom mlčení hýbal ústy a hlavou, než duši pustil, jako by člověk brzce říkáje tři nebo dva páteře mohl říci.

A když ty otýpky opálivše se okolo něho opadaly a tělo ještě při tom prknu za hrdlo za ten řetěz přivázáno stálo, tehdy katové tělo s prknem povrátivše žerdmi v oheň vstrčili a teprve dřev na oheň mnohem více přikládajíce počali páliťi, obcházejíce a kosti kyji, aby spíše shořely, obíjejíce. A hlavu nalezše kyjem ji rozrazili. A když srdce mezi střevami našli, kyj obostřivše to zvláště na ten rožeň vstrčili a pálice na tom rožni jiným kyjem obíjeli tepouce.

A zatím kat tu jeho roucho držel a Klemův syn, zvěděv, že to jest sukně mistrova, kázal mu ji se vším, co tu jiného bylo jeho,

i s sukni a s pasem, v oheň vrhnouti řka: „Čechové by to za svátost měli a ctíli“ — a katovi slíbil zaplatiti za to. A tak všecko na popel spálivše i s tou prstí a s zemi dosti hluboko ji ještě vykopavše na káry vysypali a v Rýn, jenž tudy blízko teče, vrhli a jeho památku věčně, co jest na nich bylo, shladiti chtěje.“

Podobný osud stihl i Husova přítele Jeronyma Pražského. Ten se při výslechu 10. září 1415 odřekl učení Viklefova, ale z vězení propuštěn nebyl. Naopak jednání proti němu bylo obnoveno; vytýkáno mu bylo zejména to, že Viklefovy knihy přinesl do Prahy, že měl obraz oxfordského mistra ve svém příbytku, že jeho nauku šířil, že v klášteře P. Marie Sněžné vyhodil ostatky svatých ze skřínky na zem a že byl proti ctění svatých obrazů. Mistr Jeronym se hájil skvělou a statečnou řečí, takže vzbudil úžas u svých soudců; odmítl však odvolati a prohlásil, že lituje svého dřívějšího rozhodnutí, které učinil ve své slabosti. Nato byl odsouzen jako kacír a dne 30. května 1416 v Kostnici upálen. Vedle Husa a Jeronyma byl souzen, ovšem za své nepřítomnosti, koncilem jiný Husův přítel, mistr Jan z Jesenice, na něhož byla uvalena pro nedostavení se na koncil církevní klatba, a Praha byla stížena interdikttem, pokud by se v ní Jan z Jesenice zdržoval.

Násilná smrt kostnického mučedníka nezastrašila Čechy a působila právě opačně, nežli bylo přáním koncilu. Téměř celý národ stál za jedno, neboť bylo jasno, že koncil je rozhodnut vypleniti učení Husovo v Čechách i násilím; i ti, kdož posud váhali, přidávali se nyní rozhodně k hnutí, které mocně zasáhlo Čechy i Moravu. Šlechta vyšší i nižší nestála stranou, nýbrž byla v jednotné frontě s lidem. Ani král Václav IV., který byl velmi pobouřen odsouzením svého poddaného mimo hranice země, neváhal zaujmouti k hnutí příznivý postoj a sám poskytl na svém dvoře pohostinství mistru Janovi z Jesenice, pronásledovanému koncilem. Královna Žofie se netajila přesvědčením, že Hus zemřel nevinně.

Hnutí bylo z počátku neorganizováno a místy docházelo k výtržnostem proti farářům poslušným koncilu a proti klášterům, z mnohého kostela byl vypuzen farář a nahrazen knězem podobojí. Zmatků odtud vzniklých se snažili ovšem využiti někteří k svému prospěchu; nejznámější zločin bylo přepadení kláštera opatovického sobeckými velmoži Otou z Bergova a Janem Městeckým z Opočna. Záhy však hnutí bylo usměrněno, když se v jeho čelo postavil v Čechách nejvyšší purkrabí Čeněk z Vartenberka a na Moravě nejvyšší hejtman Lacek z Kravař (ten však k velké škodě husitské věci na Moravě záhy zemřel). Ti svolali na počátku září roku 1415 protestní sjezd české a moravské šlechty do Prahy a ze sjezdu vyšel mocný projev proti koncilu, jemuž šlechta vypověděla poslušnost a ohlásila, že nebude poslušna koncilu a že se bude řídit pražskou universitou až do doby, kdy bude zvolen nový papež. Neméně než 452 pečeti bylo přitíženo k protestnímu listu (velmi mnoho z nich bylo z jižních Čech a z jihovýchodní Moravy).

Koncil odpověděl násilně. Jmenoval svým komisařem biskupa litomyšlského Jana Železného, kterému později o své újmě dal i biskupství olomoucké, a pověřil ho úkolem, aby v Čechách potlačil kacířství a zbavil neposlušné duchovní úřadů a šlechtu šlechtictví i majetku. Obeslal pak v únoru r. 1416 k zodpovídání do Kostnice všechny ty, kdož zpečetili protestní list, a vyzval krále Zikmunda i české katolické pány, aby zahájili boj proti kacířům. Klatba na Jana z Jesenice byla obnovena a stejně i interdikt nad Prahou. Olomoucký biskup Václav Králík z Buřenic byl v nemilosti u koncilu, poněvadž nepostupoval důrazně proti Husovým stoupencům ve své diecési. Současně i arcibiskup pražský Konrád z Vechty zakázal přijímání pod obojí v diecési pražské. Koncil ještě zesílil svůj postup proti husitům, když zakázal další činnost pražské university a vyžadoval od každého nastávajícího kněze před vysvěcením prohlášení, že odsuzuje články Viklefovy.

Jednání koncilu budilo jen nové vzrušení a odpor. Universita odepřela vyhověti požadavku koncilu. Hrozcímu nedostatku husitských kněží učinil přítrž Čeněk z Vartenberka, který zjal miličinského faráře Heřmana, světicího biskupa nikopolitánského, uvěznil jej na svém hradě Lipnici u Havlíčkova Brodu, a pohroziv mu utopením, donutil jej světit kněze husitské. Husitská šlechta i královna Žofie vypověděli ze svých statků kněze věrné koncilu a nahradili je kněžími husitskými. Konciliární komisař Jan Železný nebyl vůbec vpuštěn do země, okolní šlechta si rozebrala statky jeho biskupství a litomyšlské biskupství zaniklo. Hlasu koncilu uposlechlo pouze šestnáct českých pánů, kteří se seskupili v jednotu. K ní přistoupil později také král Václav IV. Ale ten právě překážel jednotě, aby něco proti husitům podnikla. Hůře bylo v německých městech. V Olomouci a ve Znojmě byli husité upalováni, v Kutné Hoře byl luzou zavražděn králův vyslanec Racek Kobyla se svou družinou. Rozvášnění stran se nemohlo ovšem zmírniti, když nový papež Martin V. koncilem zvolený schválil r. 1417 všechna opatření, jež koncil podnikl proti husitům.

Dne 9. srpna 1417 se sešlo v Karolinu husitské duchovenstvo k první své synodě. Tehdy byly zásluhou Jakoubka ze Stříbra prohlášeny pověstné čtyři artikuly pražské, které se staly společným programem všech husitských směrů:

1. aby slovo Boží bylo svobodně od křesťanských kněží zvěstováno a kázáno,
2. aby svátost Těla a krve pod obojím způsobem byla věrným svobodně dávana podle ustanovení a příkázání Spasitelova,
3. aby kněžím odňato bylo panování nad zbožím pozemským, ježto jest proti příkázání Kristovu,
4. aby hříchové smrtelní byli stavováni od těch, kteří úřad k tomu mají.

Na venkově se lid scházel na horách, kde husitští kněží kázali, zpovídali a podávali svátost oltářní pod obojí způsobou. Bylot chi-

liastické proroctví, že všechna města v království zahynou, i Praha, město neřestí a nevěstka Antikristova, jenom Plzeň, města slunce, bude ušetřeno, a jen ti se zachrání, kteří utekou na hory. Taková shromáždění byla nejprve U křížků na Říčansku, na Táboře u Bechyně a na hoře Orebu u Třebechovic (shromážděním byla dávana biblická jména), později na Beránku u Mladé Vožice, na Olivetské (Zelené) hoře u Nepomuk a na Sioně u Kutné Hory. V Praze byla pak pořádána procesí, v jejichž čele kráčel vždy kněz nesoucí monstranci.

Když pak král Václav IV. navštívil v červenci r. 1419 kostel svatého Apolináře na Novém Městě pražském, žádal jej lid vedený neohroženým Mikulášem z Husí za povolení přijímání pod obojí způsobou. Král vydal pak husitům kostely Panny Marie Sněžné a svatého Ambrože na Novém Městě a svatého Benedikta na Starém Městě pražském, ale vypověděl Mikuláše z Husí pro jeho opovržlivost z města. Poněvadž Mikuláš byl hlavní podněcovatel shromáždění na horách (tak na př. 22. července 1419 se sešlo na hoře Tábor na 40.000 lidí, kteří ohlásili králi, že jsou hotovi položit i život za přijímání pod obojí), podezřívá jej král, že usiluje o korunu královskou. Odhodlal se k vystoupení proti husitům, vypověděl Jana z Jesenice z Prahy a osadil nově radu novoměstskou muži, kteří husitství nepřáli; zapověděl i procesí v Praze a pro vlastní bezpečnost se usadil na hrádku Venclestejně u Kunratic.

Dne 30. července 1419 přes zákaz králův uspořádal kněz Jan z Želiva, bývalý želivský premonstrát a tehdy radikální kazatel u P. Marie Sněžné, procesí ke kostelu sv. Štěpána, kde právě katolíci konali bohoslužby. Účastníci průvodu vtrhli násilím do kostela a bohoslužby dokončili podle svého obřadu. Na zpáteční cestě se zastavili u novoměstské radnice a bouřlivě se dožadovali propuštění vězňů, kteří byli trestáni pro kališnictví. Z radnice bylo jim odpověděno posměchem a kdosi hodil s okna radnice kamenem po knězi Janovi z Želiva, nesoucím monstranci. Rozlícený lid vnikl do radnice a vyházel okny rychtáře Nykláska, purkmistra Podvinského a jedenáct konšelů. Lid stojící pod okny radnice nabodával vyhozené na kopí a dobíjel je. Útoku na novoměstskou radnici se zúčastnil také jihočeský zeman Jan Žižka z Trocnova. Nato si zvolili Novoměstští čtyři hejtmany, aby spravovali město do té doby, než bude dosazena městská rada.

Když Václav IV. dostal zprávu o novoměstských událostech, velmi se rozčilil a byl raněn mrtvicí. Husitům vyhrožoval pomstou a žádal svého bratra Zikmunda, aby mu přispěl ku pomoci. Ale mrtvice se opakovala a 16. srpna 1419 král zemřel. Jeho pozůstatky byly vezeny tajně přes Vyšehrad a hrad pražský do Zbraslavě a tam pohřbeny. Na zprávu o králově smrti vypukly v Praze nepokoje a pobouřený lid přepadl a zpusťošil zejména kartuziánský klášter před Ujezdskou branou.

3. Obranné údobí husitské revoluce.

Počátky bouří. Mikuláš z Husí. Jan Žižka z Trocnova. Založení Tábora. Nový Tábor na Moravě. Prvá výprava křížová. Bitva na hoře Vítkově. Boje v jižních Čechách. Bitva pod Vyšehradem. Manifest Pražanů. Dobývání měst. Sněm čáslavský. Druhá výprava křížová. Rozmíšky v Praze. Poslání Zikmunda Korybutoviče. Roztržení táborů. Boje mezi husity. Smrt Žižkova. Jeho povaha. Husitské válečnictví. Strany husitské. Husité a cizina.

Dědicem království byl bratr Václavův král uherský Zikmund, který ihned jmenoval vladařem království českého královnu vdovu Zofii a dal jí k ruce zkušeného pana Čeňka z Vartenberka. Tento čin mu získal značné sympatie, neboť královna byla známou příznivkyní Husovou a Čeňk z Vartenberka sám se hlásil k straně husitské. Ale lid obecný, vedený Janem z Želiva, nemínil přijmouti Zikmunda za krále. V Praze i na venkově vznikly bouře. V Praze vznikly bouře proti Němcům, pokud ještě v městě zbyli. Ti nyní opustili město dobrovolně nebo byli vyhnáni a jejich majetek zabrán. Jen málokterí z nich se přihlásili k učení Husovu; těm bylo dovoleno zůstat. Němečtí havíři kutnohorští kupovali zajaté husity, platíce zvláště za kněze velké peníze, a metali je do hlubokých šachet. U Knína došlo k prvnímu boji venkovských husitů s Petrem Konopištským ze Šternberka, v Praze počal lid vedený Janem Žižkou z Trocnova a Mikulášem z Husí útočiti dne 4. listopadu 1419 na Menší Město pražské, které bylo po čtyřdenním boji dobyto a které většinou lehlo popelem. Hrad pražský a Vyšehrad zůstaly však v rukou prozatímní vlády.

Za těchto událostí vystupovala v popředí jména dvou předáků hnutí, Mikuláše z Husí a Jana Žižky z Trocnova. Prvý z nich se narodil na tvrzi Pístném v Rakovnicku a byl pak hejtmanem královského hradu Husí v Prácheňsku (odtud bylo i jeho jméno). Svým vojenským nadáním a odhodlaností postavil se z počátku v čelo husitského hnutí; byl však i velmi ctižádostivý a zdá se, že toužil i po koruně královské. Časná jeho smrt umožnila zaujmouti prvé místo jihočeskému zemanovi Janu Žižkovi z Trocnova; ten pocházel z rodu, který měl v erbu raka a který byl v jižních Čechách velmi rozšířen.

Jeho rodištěm byl dvůr Trocnov u Borovan; statek byl velmi skrovný a nadto se musil Žižka o otcovské zboží dělit s bratrem Jaroslavem a se sestrou Anežkou. Statky drobných zemanů v tomto kraji byly ohroženy jednak rozpínavostí zpupných měšťanů budějovických, jednak panstvím mocných Rožmberků. Ani Žižkův statek nezůstal ušetřen, a tak se Žižka stal nepřítelem Rožmberků. Poněvadž se nemohl s nimi měřit v otevřeném boji, dal se mezi lapky

(to jest mezi loupežníky), kteří drobnými případy škodili rožmberským posádkám a budějovickým kupcům. Ti byli ve spojení se Sokolem z Lamberka a se stranou mladšího markraběte Prokopa a jejich činnost se rozprostírala na jižní Čechy i na jihozápadní Moravu. Patrně v těchto bojích ztratil Žižka oko. Příčiněním krále Václava došlo tu k smíru, ale Žižka již v rodném kraji nezůstal; dal se do služeb krále polského a zúčastnil se r. 1410 památné bitvy u Grunvaldu v Prusku, kde byl zastaven postup řádu německých rytířů do Polska a řád sám zneškodněn. Památkou na pobyt v Polsku byla hrdinova záliba v polském kroji. Později dlel Žižka v Praze jako královský čeledín a komorník královny Zofie (náležel mu dům na Příkopech, pozdější německé kasino), snad byl totožný s vrátným královského hradu Jankem jednookým. Spolu s královnou Zofií navštěvoval Husova kázání v kapli Betlemské a stal se jeho oddaným stoupencem.

Jak Mikuláš z Husí, tak i Žižka nesouhlasili se stanoviskem Pražanů vůči Zikmundovi; proto opustili Prahu a odešli na venkov. Mikuláš si vystavěl hrad na hoře Olivetské (nyní Zelená hora u Nepomuku), Žižka pak na pozvání kněze Václava Korandy se usadil v Plzni, z níž chtěl vytvořiti pevnost ovládající západní Čechy. Ale v Plzni bylo mnoho katolíků a také v kraji strana katolická, vedená Bohuslavem ze Švamberka, měla převahu, takže Žižka byl tísněn, třebaže se mu podařilo potříti své nepřátele u Nekměře (v prosinci 1419). Proto radostně uvítal zprávu, že si jihočeští husité vytvořili nové středisko nad řekou Lužnicí. Smlouvou postoupil Plzeň obléhajícímu nepříteli a odebral se do nově založeného města. Cestou byl přepaden u vsi Sodoměře u Vodňan nepřátelskou přesilou (sám měl toliko 400 mužů i žen, 12 bojových vozů a 9 koní). Nepřítel bylo tolik, že se domnívali, „by husitů ničímž nebili, jedno koňmi tlačili, tedy je na koňská kopyta rozeberú“. Ale Žižka vybral místo příhodné, chráněné vysokou hrází a vypuštěným tehdy rybníkem, řečeným Škaredým, jehož močalovitě dno bránilo rozvinouti se nepřátelské jízdě. Boj (dne 25. března 1420) byl velmi krutý a krvavý a skončil úplnou porážkou útočících „železných pánů“. Pak došel již bez překážky do Tábora a odtud přepadl neočekávaně zbytky rozprášených nepřátel v Plaňkové (Mladé) Vožici; většinou je pobil nebo zajal, ukořistil pak tolik koní válečných, že si mohl poříditi i jízdné vojsko.

Nebylo zajisté náhodou, že středisko jihočeských husitů vzniklo v kraji posvěceném Husovým pobytem na Kozím hrádku a na periferii ohromných statků rožmberských, kde byl útisk poddaných největší. Původně bylo tímto střediskem Sezimovo Ústí na Lužnici. Oldřich z Ústí vypudil odtud husity, ale jeho synovec Prokop z Ústí přivedl je opět do města zpět. Ale Sezimovo Ústí se nehodilo dobře k založení většího města; proto bylo pátráno v okolí po místě příhodnějším. Zvoník Jan Hromádka z Jistebnice upozornil přední

z obce na místo na ostrohu nad řekou Lužnicí, přírodou se všech stran kryté, kde bylo zboření města Hradiště, v polovině 13. století Vítkovici vyvráceného, a tvrz pana Oldřicha z Rožmberka. Husité se snadno zmocnili tvrze a založili město Hradiště hory Tábor, podle něhož se nazvali táborý.

Již půdorys nového města svědčil o jeho účelu; ulice byly křivolaké, úzké, místy se ztrácely v domovních průchodech, aby nepřítel, i kdyby se zmocnil městských hradeb, narazil na odpor ještě v městě samém. Nové město mělo také své zvláštní řády, jimiž se lišilo od ostatní země. Vladykové, řemeslníci i sedláci, kteří se usadili v městě, byli si rovni; stavovských rozdílů nebylo. Kdokoli se přistěhoval do Tábora, odevzdal veškeren svůj majetek obci a spojil se podílem, který mu vydávala obec. Nebylo tu šlechty ani poddaných, nebylo daní ani robot. V Táboře se uskutečnila pravá **husitská demokracie**. Dokonce i na ženy pohlíželi táboři jako na sobě rovné; dostalo se jim stejného vzdělání v Písmě svatém, takže se nejedna táborka dovedla o víru přiti s knězem (vyzdvihl to i Aeneas Sylvius ve své kronice). V čelo obce byli postaveni čtyři hejtmani: Mikuláš z Husi, Jan Žižka z Trocnova, Chval Řepický z Machovic a Zbyněk z Buchova. Jak velká byla vojenská síla bratrstva tábořského, jest zřejmé z toho, že r. 1420 mohli táboři poslati Praze na pomoc 9000 mužů a přitom se ještě dovedli brániti Oldřichu z Rožmberka, ano i útočiti.

Podobný pokus jako v jižních Čechách stal se i na jihovýchodní Moravě. Tam již r. 1416 Petr Strážnický z Kravař povolal několik husitských kněží z Čech a dva roky později se podávalo pod obojí v kostelích ve Strážnici, ve Velké, ve Vnorovách, v Lipově, v Tlumačově, v Napajedlích, v Šarově, ve Strílkách, v Boršicích a v Hradčovicích. Již roku 1418 husité dobyli a vyplenili cisterciácký klášter ve Vizovicích, zničili kostel a spálili bohoslužebná roucha i knihy. Husité, vedeni kněžími Bedřichem ze Strážnice a Tomášem z Vizovic, založili po příkladě Hradiště hory Tábor na ostrově řeky Moravy blíže Nedakonice Nový Tábor, v němž se usadili někteří kněží, zemané i lid obecný. Odtud obsadili Milotice i Uherský Ostroh, vypálili Kyjov, proboštství sv. Klimenta u Osvětiman, klášter velehradský, ba i Uherský Brod. Na Velehradě jali opata Jana s jeho bratrem a tři mnichy a ty upálili v odvetu za potupnou smrt Husovu.

Pro tato pustošení udeřil na Nový Tábor olomoucký biskup Jan Železný s měšťany olomouckými a hradištskými, s Rakušany i s Uhry, byl však odražen a mnoho Olomouckých a Rakušanů bylo zabito. Mezi obléhajícími vznikly pak rozbroje, mnozí z nich zapálili své boudy a odtáhli, zbytek byl od husitů poražen. Teprve když se blížilo silné vojsko Zikmundovo, probili se husité směrem k Bystřici pod Hostýnem; Uherský Ostroh zůstal však již v rukou husitů a vzdoroval všem obležením až do konce válek husitských.

Zatím táhl král Zikmund přes Brno, kde již projevil jasně své nepřátelské úmysly proti husitům, do Vratislavě. Tam byla 17. března 1420 veřejně vyhlášena bulla papežská, hlásající křížovou výpravu proti Čechům. Zikmund dal tam k smrti odsouditi pražského kupce Jana Krásu, který se zastával Husa a hájil přijímání pod obojí, dal jej smýkati koňmi a pak upáliti a krutě potrestal ty, kteří se bouřili proti městské radě, napodobíce pražské husity.

Vyhlášení křížové výpravy a potupná smrt Krásova vzbudily v Praze velký ohlas. Universita rozhodla, proti některým hlasům, že válka obranná pro víru je dovolena, a bojovná strana Želivského nabyla v Praze vrchu. Pražané psali do celé země ohnivě manifesty proti Zikmundovi, „kacířskému králi, zrádci Pána Boha i jeho čtení svatého, násilníku panen a paní, mordéri, lháři a zhoubci jazyka českého“. Připomínali v nich osud Slovanů Polabských. Praha se hotovila k odporu a po jejím příkladě i vojenská bratrstva a některá venkovská města. Na Hradecku se vytvořilo bratrstvo **Oreb-ské**, jemuž stál v čele hradecký kněz Ambrož.

Na jaře r. 1420 vpadli Kladskem křižáci do země; třebaže odhady jejich počtu, udávající na 100.000 bojovníků, jsou jistě přehněny, byla jejich síla nemalá. Zpustošená země, hořící města i vsi a hranice upalovaných Čechů, kteří padli křižákům do rukou, vyznačovaly cestu Zikmundova vojska, jemuž se podařilo dobýti i města Hradce Králové. Odtud se valilo vojsko za strašného pustošení Polabím k Praze. Praha byla ve velkém nebezpečí, tím spíše, že pražský hrad i Vyšehrad byly v rukou Zikmundových.

Zikmund vešel do pražského hradu posledního dne měsíce června. Za přítomnosti několika Čechů se svatě zapřisáhl zkrotiti a potrestati vzpuru českou, byť proto i celé to království zhubiti a v popel obrátiti, krajiny české jiným národem znova zalidniti, a nejen všecky koruny své, ale i tělo a duši vlastní nasaditi chtěl. Když pak pány českými prošen byl, aby nezapomínal na zemi, která jej zrodila, a na národ v němž vyrostl, počal se tím více jako šílenec sápati.

Pražané se hotovili k obraně, zpevněny byly brány i hrady městské a ulice zataženy těžkými řetězy a kládami; nabídnut byl i spolek republice benátské, která byla v nepřátelství se Zikmundem i s Rakušany. Měšťané byli posíleni také pomocí měst Loun, Slaného a Žatce, ale nejvíce posilou, kterou jim vyslalo na pomoc bratrstvo tábořské. Tuto posilu přivedl Jan Žižka, který vypálil cestou k Praze Benešov a odrazil královo vojsko, které mu chtělo brániti v přechodu přes řeku Sázavu. S radostí shledal, že nepřítel neobsadil horu Vítkov, která ovládala přístup k Praze. Ihned se na této hoře utábořil a jal se ji opevňovati, mimo jiné také dvěma dřevěnými sruby. Při tom docházelo nezdůvodně a ke konfliktům mezi táboři a Pražany, neboť v mravech přísní venkované strhávali ženám pražským jejich nádherné závoje a ozdoby a dostávali se s Pražany do theologických hádek.

Nepřítel se usadil na Letné, na Hradě a na Vyšehradě. Denně několikrát pokřikovali hromadně přes řeku na Čechy: „Ha, ha, Hus, Hus, Kacr, Kacr“, dráždíce je k boji. Útok na Prahu byl určen na neděli den 14. července, kdy současně měli uhoditi na město království z Hradčan na Malou Stranu a zvláště na opevněný Saský dům u Karlova mostu, z Vyšehradu na Nové Město a z Letné přes pole zvané Špitálsko (nyní Karlín), na horu Vítkov. Již den předtím se podařilo křižákům vylákati Pražany před Poříčskou bránu na Špitálské pole a připraviti jim menší porážku. K útoku na horu Vítkov byla určena jízda míšenská a durynská. Útok byl velmi prudký, takže se jezdcům podařilo dorazit až k dřevěným srubům, které byly hájeny jen 26 muži a třemi ženami. Zvláště jedna žena tábořská se v boji vyznamenala, bojovala statečně napomínajíc druhy, že je neslušné, aby kdy křesťan Antikristovi ustupoval, až sama byla zabita. Sám Žižka se octl ve vážném nebezpečí a byl jen s námahou vysvobozen svými cepníky z rukou nepřátel. Ve chvíli největšího nebezpečí se otevřela Poříčská brána a na bojiště přirazily čerstvé houfy Pražanů, které boj proměnily v strašlivou porážku křižáků. Na 500 Němců pokrývalo bojiště a k tomu ještě Pražané z města velmi nepříteli škodili. Také menší útoky křižáků z Hradčan a z Vyšehradu zůstaly bezvýsledné. Tábořské opevnění na vrchu Vítkově pak zůstalo až do konce válek husitských a bylo nazýváno Pražany **Žižkovem**; toto jméno pak přešlo na celý vrch. Všechny strany husitské se potom usnesly na společném znění čtyř artikulů pražských: „Všem vůbec a každému křesťanu zvláště buď to vědomo i oznámeno, že celá obec Česká a v naději boží věrní křesťané stojí a s boží pomocí státi míní vším statkem i životem i smrtí, jakž nejdéle budou moci, proti každému jim v tom odpornému, nic o jiné se neposazujíc a vydávajíc, než o tyto kusy čtyry křesťanské a v novém zákoně přikázané od pána Jesu Krista:

Nejprve aby slovo boží po království Českém svobodně a bez překážky od křesťanských kněží bylo zvěstováno a kázáno.

Druhé aby velebná svátost Těla a Krve boží pod oběma způsobama chleba i vína všem věrným křesťanům, jimž hřích smrtelný nepřekáží, svobodně byla dávana.

Třetí že mnozí kněží a mniši světským právem panují nad velikým zbožím tělesným proti přikázání Kristovu a na překazu svému úřadu kněžskému a k veliké škodě pánům stavu světského; aby takovým kněžím to neřádné panování odjato a staveno bylo, a aby podle evangelium nám příkladně živi byli k stavu Kristovu a apoštolskému.

Čtvrté aby všichni hříchové smrtelní a zvláště zjevná a jiní neřádné zákonu božímu odporní, řádem a rozumně od těch, jenž úřad k tomu mají, v každém stavu byli stavováni a kaženi, a zlá i křivá pověst o této zemi aby vyčištěna byla, a tak aby se obecně dobré dalo království a jazyku Českému“.

Když Zikmund nepořídil po zlém, pokoušel se s Čechy vyjednávat, třebaže se mezi Čechy ozvaly proti tomu varovné hlasy. Na vypálené Malé Straně pod širým nebem došlo k jednání, kterého se zúčastnili mimo jiné poslové královi a legát papežský lucký biskup Fernando, patriarcha aquilejský Ludvík a trogirský biskup Šimon z Dubrovníka, ale rozmluvy byly, jak se dalo předpokládati, bezvýsledné. Zikmund se dal korunovati jako vítěz dne 28. července 1420 od arcibiskupa pražského Konráda z Vechty z českého krále. Korunovaci byli přítomni mnozí cizí velmoži, nikoli však všichni páni čeští a poslové královských měst, kteří z práva měli býti přítomni. Při té příležitosti byli podle starodávneho obyčeje pasováni někteří na rytíře, ale byli to rytíři jaloví, neboť svou statečnost ničím nedokázali. V křižáckém vojsku vznikly pak rozmlšky, zejména cizinci vytykali pánům českým, kteří byli v Zikmundově táboře, že je zrazují a drží s husity. A tak v úterý dne 30. července spálili své stany a zanechali marného obležení. Král Zikmund dal pak odvézti z nebezpečného českého prostředí říšské klenoty na uherský hrad Vyšehrad, kdežto české korunovační klenoty ukryl na Karlštejně, zemské desky na Křivoklátě. Sám pak odešel přes Kutnou Horu ze země. Nezdařená výprava si vyžádala velikého nákladu a král nešetřil při jejím počátku sliby. Nyní se mu nedostávalo peněz, a proto uspokojil své věřitele a přívržence zastavováním majetku královského a církevního v Čechách i na Moravě. Tímto jednáním poškodil královskou moc i církevní statky daleko více, než učinili tak páni strany podobojí.

Také na venkově se nedobře dařilo straně pod jednou. Hradec Králové byl od 25. června opět v rukou bratrstva orebského. Táboru hrozilo nebezpečí od mocného jihočeského velmože Oldřicha z Rožmberka, kterého husité nazývali „kulhavým ďáblem“. Ten oblehl koncem června město Tábor, ale utrpěl dne 30. června před městem od Mikuláše z Husi tak citelnou porážku, že musil zanechat obležení města. Táboři pak zle plenili jeho panství a Oldřich z Rožmberka tím více počal pronásledovati podobojí. Zajal několik husitských kněží a některé z nich dal k smrti utrápiti. Kněze Václava Korandu s jinými dal vsaditi do věže hradu Přiběnic nad Lužnicí jako zajatce. Ale Korandovi se podařilo osvoboditi z pout sebe i své druhy; získal pak zbrojnoše, který jim přinášel jídlo, a poslal jej pod záminkou, že zaopatří zajatým postní jídlo, se zprávou o tom do Tábora. Tábořský hejtman Zbyněk z Buchova dobyl pak obou hradů Přiběnic, jejichž posádka byla překvapena tím více, když osvobození vězni počali házetí na obránce s věže kamení. Kněz Koranda již nikdy později nesloužil mši svatou, neboť si nebyl jist, zda některého z nepřátel nezabil. Na hradě byl jat také farář miličinský a biskup nikopolitánský Heřman, kterého táboři utopili v Lužnici. Tak se nevyhnul přece smrti, kterou mu kdysi hrozil Čeněk z Vartenberka, nebude-li světití kněze husitské.

V listopadu r. 1420 vedl boj proti Oldřichovi z Rožmberka Žižka, který jej donutil k míru a k přijetí čtyř artikulů i k povolení kalicha na statcích rožmberských. Dále se Žižka zmocnil Vodňan a Prachatic. Poněvadž Prachatičtí se dříve zavázali, že budou trpět v městě přijímání pod obojí, a závazek nedodrželi, dal je Žižka krutě potrestati; velká část obyvatelstva byla tehdy vyvražděna. Dále bojoval Žižka na Plzeňsku, kde dobyl kláštera kladubského, Rokycan i Vilštejna a zajal na hradě Krasíkově úhlavního nepřítele husitů v tomto kraji, pana Bohuslava ze Švamberka. Ten pak v zajetí přilnul k husitské víře a přistoupil k husitům. I město Plzeň bylo tehdy obleženo, ale nebylo ho dobyto.

Po Zikmundově vpádu do země neuznávali jej Čechové již za krále a uvažovali o vhodném nástupci. Jen část táborů vedených Mikulášem z Husi nepřála si krále a měl-li již takový býti, měl býti hledán v Čechách. Ale Pražané, část táborů vedených Žižkou i jiná města nabídla českou korunu polskému králi Vladislavovi, který byl se Zikmundem znepřátelen pro jeho nadřozování řádu německých rytířů, s podmínkou, že schválí čtyři artikuly pražské a bude zemi chrániti proti nepřátelům. Ale polský král váhal přijmouti korunu a dal českým poslům na ten čas odpověď obojetnou.

Praha byla stále ještě ohrožována královskou posádkou na Vyšehradě, která byla pod velením Jana Šembery Černohorského z Boskovic na Brandýse. Od poloviny září r. 1420 byl Vyšehrad obklíčen Pražany a vojskem panským, k nimž přivedl i Mikuláš z Husi menší posilu z Tábora. Je příznačné, že Mikuláš z Husi, jakkoli nejschopnější, nebyl zvolen vůdcem spojených vojsk, nýbrž pan Hynek Krušina z Lichtenburka. Vyšehradská posádka strádala obležením, byla nakonec odkázána jen na koňské maso a úpěnlivě žádala od krále Zikmunda pomoc. Orebskému bratrstvu se zželelo hubení království a nabídlo se za prostředníka mezi Pražany a králem. Král žádal však, aby Pražané odtáhli od Vyšehradu, Pražané pak, aby král postoupil Vyšehrad Hradeckým jako prostředníkům. Král Zikmund se velmi rozlítil a nevybranými slovy odmítl, aby prý oni chlapi Hradce města, kteréhož se oukladem zmocnili, jemu postoupili. Posla Hradeckých chtěl dáti proti všemu právu na místě stíti a jen stěží přítomní páni tomu zabránili.

Nato táhl král na pomoc Vyšehradu a dne 28. října dával ze zličovských vinohradů znamení ohněm posádce. Ale ta téhož dne uzavřela s Pražany příměří s podmínkou, že se vzdá, nebude-li do večera dne 31. října králem osvobozena. Marně dával král posádce na Vyšehradě znamení, aby současně s jeho vojskem zahájili boj a z pevnosti vypadli; pan Jan Šembera dodržel dané slovo. Když pak Zikmund šikoval své vojsko u kostela svatého Pankráce, varovali jej někteří z pánů, když viděli silná opevnění Pražanů. Král však odpověděl: „Musím dnes s těmi sedláky bojovati.“ Zemský hejtman moravský pan Jindřich Plumlovský z Kravař varoval dále krále: „Vězte to jistě, že dnes škodu vezmete a s hanbou

utečete; jáť se bojím selských cepů.“ Král jemu odpověděl: „Já to vím, že vy Moravci jste bázlivi a mně nevěrní.“ Tu pan Jindřich s jinými pány moravskými seskočil s koně a řekl: „Aj, teď jsme kdež kážeš, tam budeme, kdež ty nebudeš!“ Král jim pak vykázal místo nejnebezpečnější při rybnících, kdežto Uhry postavil na výšině. Předtucha zemského hejtmána moravského se vyplnila a den (1. listopadu 1420) skončil strašlivou porážkou Zikmundovou. Mezi padlými byli přední páni čeští a moravští, jako na př. Jindřich Lefl z Lažan, Petr Konopišský ze Šternberka, Mikuláš Zajíc z Hasenburka, Jaroslav Veselský ze Šternberka, Vilém Zajíc Zidlochovský z Valdeka, Vok z Holštejna, Dobeš Černohorský z Boskovic a mnozí jiní. Jindřich Plumlovský z Kravař byl těžce raněn a zemřel na hřbitově u svatého Pankráce, přijav předtím svátost oltářní pod obojí způsobou. Jiní, jako Hašek Ostrovský z Valdštejna a Jan Tovačovský z Cimburka, byli jati. Současný kronikář vypráví dále: „Kdo, leč by pohana litější byl, jda po polích a po vinicích, přesilná těla viděl by a nezelel? Který nemoudrý myslí Čech tak vybrané a udatné muže bojovné, tak mladé, kadeřavé, krásné, viděti mohl bez velikého lkání svého? A zvláště že mnozí po vinicích a po polích z rozkazu kněžského leželi nepochováni, aby byli psům, vlkům a ptákům ku pokrmu a vidoucím k strachu; kteréžto však věrní a milostiví někteří nočním časem pochovávali jsou v příkopech.“ Nedlouho po bitvě zemřel i hejtman Mikuláš z Husi, který se rozešel s Pražany a ujel v hněvu z města. Pod Vyšehradem u mostu přes Botič však spadl s koně a zlomil si nohu. Léčil se pak některou dobu v Praze, ale zemřel 24. prosince 1420. Vzdáním se Vyšehradu skončila i jeho sláva, neboť pražská luza pobořila netoliko hradby vyšehradské, ale i kostely, domy a zvláště palác královský.

Přímo po bitvě se obrátili Pražané a čeští páni varovným manifestem k všem věrným Čechům:

„Žádost všeho dobrého vám, přátelé milí! Žalujeme vám na Zikmunda Uherského, ač hodné jest říci, krále, kterýžto zapomněv se nad urozením svým, příklad dobroty a milostivosti svých všech předkův od sebe zapudil i oddal se jest na ukrutnost neslýchanou, jižto této koruně království českého ukazuje pálením, pannám i paním ohavným násilím, lidí i dítek mordováním i všelijakou jinou bezprávností; a to konečně a lstivě pod hájením kostela římského ukládá, kudyžby jazyk český, od něho nejohavnější potupou a kacířstvím po všem světě nevinně zhaněný, zhladiti mohl, a cizozemce v této zemi zvelebiti a místa Čechův vyhnaných jimi osaditi. Jakož jest to znamenitě den Všech svatých před Vyšehradem ukázal: pány, rytíře a panoše jazyka českého, jim zrádcův nadávav, i napřed je šikoval, a jich retovati nechtěje aneb nesměje a moha, více než do pěti set nejčelnějších o hrdlo jest připravil, Němcův a Uhrův, našeho jazyka nejukrutnějších nepřátel, lituje a je mimo Čechy předkládaje, vždy k tomu konci jednal, aby Čechové sami se

s obou stran mordující umdlení a tudy snáze jím s pomocí Němcův a Uhrův zhlazení byli. Jakož jest to nad hlas z úst prokletých toho krále slýcháno, když jest zřekl, žeby za to uherskou zemi dáti chtěl, by v české zemi nebylo Čecha nižádného.

Protož, milí přátelé! Vás ještě z lásky a slitování napomínáme, abyste se sami nad sebou slitujíc a nad jazykem svým přirozeným, i k tomu se vedle nás přičinili, aťby zákon boží ve všech pravdách spasitelných a písmem svatým důvodných svobodu měl bez utlačování, o kteréž ten král s svými plnomocníky se zasazuje, chtěje nás k své víře kacířské v Konstanci ohlášené přivésti a k zatracení připraviti. Jestliže byste však vždy jemu nákladni býti chtěli, jeho očitá ukrutenství a záhubu vidouce přílišnou a bezprávnou této země: tehdy bychom za to měli, že byste i vy o zhlazení jazyka stáli českého. I musili bychom proti vám se tak opatřiti s pomocí boží jako proti božím a jazyka našeho zjevným nepřátelům.“

Rok 1421 započal vyčišťováním země od nepřátel kalicha a jazyka českého; bylať venkovská města česká namnoze ještě v rukou německého patriciátu, který sliboval náboženskou snášelivost, pokud bylo nablízku husitské vojsko; odtáhlo-li však, pak rušil svůj slib a pronásledoval kališníky. Proto Žižka dobyl Chomutova, připraviv tamějšímu německému obyvatelstvu krvavou lázeň; spolu s Pražany se zmocnil za velkého krveprolití Berouna a Českého Brodu. Dobrovolně se vzdala města Mělník, Kouřim, Kolín, Nymburk, Kutná Hora, Chrudim, Vysoké Mýto a Litomyšl. V Poličce byli Němci pobiti. Na českém severovýchodě se dostala do rukou husitů města Jaroměř, Králové Dvůr a Trutnov, na severu Mladá Boleslav, Bělá a Litoměřice. Z měst byli Němci vyháněni, neodešli-li dobrovolně, jako nepřátelé pravdy Boží a Čechové se v nich ujímali vlády. Některá města se připojila k Pražanům, jiná k táborům nebo k orebským. Největší moci se tím dostalo Praze, matce českých měst, již se řídilo neméně než 21 měst na českém venkově. Tehdejší moc Prahy byla srovnávána s mocí republiky benátské; Praha byla státem ve státě.

Novou baštou husitů v severních Čechách se stal hrad Kalich nad vsí Třebušnou v Litoměřicku, který vystavěl Žižka a podle něhož se sám rád psával. Nemenším úspěchem bylo přestoupení arcibiskupa Konráda z Vechty k utrakvismu (4. dubna), neboť tím bylo usnadněno svěcení husitských kněží. Také Čeněk z Vartenberka poznovu přistoupil k straně husitské. Administrátorem katolické církve v Čechách byl Jan Železný, biskup olomoucký.

Dne 1. června 1421 byl zahájen památný sněm čáslavský, jehož se zúčastnili vedle Čechů i Moravané (ti především z obavy před vpády husitů do své země). Na tomto sněmě po prvé zasedali vedle pánů a rytířů zástupci královských měst a hejtmani venkovských bratrstev. Sněm prohlásil čtyři artikuly pražské za zákon zemský a sesadil Zikmunda s trůnu. Prozatímní vládou pověřil dvacet vladařů, z nichž bylo 8 měšťanů (z toho 4 za města pražská),

5 členů nižší šlechty (mezi nimi i Jan Žižka), 2 zástupci obce tábořské a jen 5 pánů (mezi nimi Čeněk z Vartenberka a Oldřich z Rožmberka). Arcibiskup byl pověřen svoláním synody husitského kněžstva, která měla formulovati husitskou nauku. Synoda byla skutečně svolána, ale její formulace nebyla přijata všemi kališníky, zejména táboři ji odepřeli přijmouti.

V době zasedání čáslavského sněmu vzdal se husitům pražský hrad pro nedostatek potravin a Slezané vpadli do Hradecka, páchačice neslýchané ukrutnosti. Lidem uřezávali jazyky a usekávali ruce i nohy, než opustili zemi, když byla proti nim svolána zemská hotovost. V červenci téhož roku bojoval opět Žižka v kraji prácheňském, dobýváje již po druhé pevného hradu Rábí. Při obležení byl postřelen do svého zdravého oka (střelu prý vypustil Přibík Kadovský z Řesanic) a pražští lékaři, u nichž se léčil, nedovedli mu již zrak navrátiti. Třebaže bylo Žižkovo oslepnutí pro jeho vojsko těžkou pohromou, Žižka sám nezanechal boje; vedl dále svá vojska od vítězství k vítězství, dávaje se informovati svými přáteli. Ti naopak byli tak nuceni učiti se od něho jeho válečnému umění.

Poněvadž polský král Vladislav definitivně odmítl českou korunu, obávaje se papežské klatby, nabídl sněm českobrodský trůn bratranci polského krále, velkému knížeti litevskému Alexandru Vitoldovi, který oznámil Čechům, že volbu přijímá; od té doby slul Čechům „požádaným králem“. Husitství tím v Polsku neztratilo sympatií. Již na kostnickém koncilu se přimlouvali poslové Vladislava, Závíše Černý z Garbova, kališský kastelán Hanuš z Tulliskova i jiní polští šlechtici, za Husa. Nejeden z polských rytířů bojoval pak v husitských řadách. Husitství se šířilo i do Velkopolska a v Poznaňsku hořeje kacířské hranice. Jenom zásluhou králova kancléře arcibiskupa Zbyhněva Olešnického nedosáhlo v Polsku husitství většího rozšíření. Nermalou odezvou vzbudilo husitství i na Litvě, kde v paměti byla ještě návštěva Jeronyma Pražského, který se pochvalně vyslovil o pravoslavném náboženství. Bylať tehdejší Litva stát slovanský, proniknutý slovanskou kulturou. Mnoho Litevců přijelo později s knížetem Zikmundem Korybutovičem do Čech posílit husitské bojovníky a mnoho z nich zůstalo tu i po odchodu Zikmundově; mezi nimi vynikl zvláště Fridrich, kníže ruský.

V srpnu r. 1421 byly Čechy opět ohroženy novou, již druhou výpravou křížovou. Tentokrát byla výprava kombinována; zatím co se v Německu scházelo mohutné vojsko křížácké, odhadované současníky — ovšem přehnaně — až na 200.000 mužů, které mělo vpadnouti do Čech od západu, měl král Zikmund přikvačiti z jihovýchodu. Ale Zikmundova výprava se poněkud opozdila. Zatím němečtí křížáci táhli od Chebu údolím Oharky s příkazem neživiti nikoho kromě malých dítek. Posádka hradu Maštova, která se vzdala, byla Němci upálena, také Žlutice byly opanovány, kdežto Míšeňští se zmocnili Chomutova a Kadaně. Konečně oblehli křížáci město Žatec, do něhož se uteklo obyvatelstvo z širokého okolí.

Ale na pouhou zprávu, že se blíží obleženému městu ku pomoci Žižka a Pražané, zanechali křížáci obležení a v zmatku se dali na útěk (2. října), na němž utrpěli veliké ztráty.

Král Zikmund s vévodou rakouským Albrechtem se opozdil a meškal ještě v září v Bratislavě, kde dal (28. září) Albrechtovi svoji dceru Alžbětu za manželku, zajistil mu nástupnictví v Čechách a v Uhrách a zastavil mu města České Budějovice, Znojmo, Jihlavu, Jemnici a Pohořelice. Teprve potom vtrhli na Moravu; zatím co Albrecht dobyl na Znojmsku Jevišovic, kde se bránil pan Sezima z Kunštátu, plenilo vojsko uherské, vedené Vlachem Pipem Spanem z Ozzory, jedním z největších condottierů své doby, statky Petra Strážnického z Kravař a Haška Ostrovského z Valdštejna. Na den 1. listopadu svolal král moravský sněm do Brna, kam se dostavili kromě dvou všichni předáci panstva moravského. Třebáže jim král slíbil bezpečnost, dal obsadit městské brány Uhry a přinutil je hrozbami, že se zřekli čtyř artikulů a slíbili mu poslušnost. Jedině Petrovu synovi Václavu Strážnickému z Kravař a Haškovi Ostrovskému se podařilo probít se do Čech.

Teprve v prosinci r. 1421, když již křížácká výprava z Německa ztroskotala, vtáhl Zikmund se svým vojskem do Čech. Krátce před vánoce se zmocnil zradou horníků Kutné Hory a oblehl Žižku na hoře Kaňku. Po dva dny a po dvě noci vzdoroval slepý hrdina nepříteli, až se konečně probil nenadálým útokem ke Kolínu. S novými posilami se obrátil opět proti vojsku uherskému a připravil mu u vsi Nebovid těžkou porážku. Zmocnil se Kutné Hory a za trest ji vypálil. Následovala pak porážka Zikmundova u Haber a nová u Německého (nyní Havlíčkova) Brodu. Také toto město, sídlo německých havířů, kteří nenáviděli všecko české, bylo zničeno. Porážka nepřátel byla úplná, dokonce byl zajat i známý Závěš Černý z Garbova, který přijel k Zikmundovi vyjednávat o sňatek mezi králem polským a českou královnou-vdovou Žofií. Na bojišti u Brodu byl Žižka pasován na rytíře.

Radost nad dokonalým vítězstvím byla však záhy zkalena událostmi, které se zběhly v Praze. Tam nabýval stále více moci náčelník strany demokratické Jan z Želiva, jenž byl po čáslavském sněmu zvolen vedle Jakoubka ze Stříbra, Jana z Příbramě a Prokopa z Plzně za nejvyššího nad kněžstvem husitským. Podařilo se mu odstraniti i poslední dva jako mírné husity, a aby nabyl zcela moci nad městem, svolal dne 30. června 1421 valnou hromadu obou měst pražských, která prohlásila sloučení Starého i Nového Města pražského v město jediné. Ke správě jednotného města byli zvoleni po tábořském způsobu čtyři hejtmani a 30 konšelů. Jan z Želiva se však dopouštěl různých přehmatů. Když dal zatknouti svého osobního protivníka Sádla, který přijel do Prahy s glejtem, a dal ho popravit bez výslechu, byl jeho osud zpečetěn. Strana umírněných se zmocnila vlády a prohlásila jednotu obou měst za rozloučenou. Městský hejtman Hašek Ostrovský z Valdštejna dal

Jana z Želiva zrádně zajmouti a spolu s dvanácti jeho stoupenci popravit (9. března 1422). Pražský lid se sice vzbouřil a pomstil smrt oblíbeného kněze, ale to vzbudilo jen nové zmatky.

V tu dobu již táhl do Čech litevský kníže Zikmund Korybutovič, vyslaný „požádaným“ králem českým Vitoldem jako vladař země a náměstek. Na moravském území v Uničově přijímal po prvé pod obojí způsobou a po příchodu do království svolal sněm do Čáslavi, kde byl zvolen za správce země. Tam také slíbil, že bude hájiti zákona Božího a čtyř artikulů pražských. Byl si vědom svého úkolu a dovedl zajmouti svým zjevem i vystupováním. Vyznačoval se i politickou moudrostí a láskou k českému národu. Byl přijat v Praze i od Žižky a části táborů, kdežto radikální táboři jej odepřeli uznati. Žižka sám jej nazýval svým synem, kdežto Korybutovič jej tituloval: „Pane otče“. Po svém příchodu osadil také nejvyšší úřady, takže se zdálo, že zemi bude zjednána řádná správa. Usiloval i o dobytí hradu Karlštejna, který byl uprostřed husitského území, ale obležení se nedařilo. Ještě před jeho zahájením dal purkrabí hradu Zdeslav Tluksa z Buřenic odvéztí tajně korunu svatováclavskou na hrad Velhartice a hájil se s úspěchem po pět měsíců. Husité používali k ostřelování hradu čtyř velkých kusů, pěti praků a 46 menších pušek; do hradu bylo vmetáno za obležení neméně než 22 ohnivých sudů a 1800 soudků naplněných všelikou nečistotou, ale hrad se ubránil. Úspěšná činnost Zikmunda Korybutoviče v Čechách byla přervána smírem Vitoldovým s králem Zikmundem. Vitold odvolal pak svého synovce z Čech. Ten odjížděl z Prahy s těžkým srdcem (24. prosince 1422) a slíbil se vrátiti.

Zatím došlo k rozmlíškám mezi husity. Větší část panstva českého a Pražanů byla ochotna přijmouti krále Zikmunda za pána země, ale u táborů a u bratrstva orebského odpor vůči němu potrvál. K tomu ještě nastala roztržka v Táboře samém. Žižka sám nesouhlasil s náboženskými novotami v Táboře zaváděnými, třebaže jej sváděla s tábory jeho venkovská prostota. Odtrhl se od táborů, když si zvolili za hejtmana Jana Hvězdu z Vícemilic, přijmím Bzdinku (ten byl původně hejtmanem Pražanů a přítelem Jana Želivského), a založil tak zvaný menší Tábor, jehož stoupenci byli umírnění táboři. K novému bratrstvu se připojila i města Písek, Klatovy, Domažlice, Sušice, Prachatice, Vodňany, Horažďovice, Zatec, Louny, Čáslav, Hradec Králové, Dvůr Králové, Jaroměř a bratrstvo orebské. Tato strana se nazvala po smrti Žižkově sirotky.

V domácí válce vystupovaly však zásluhou Žižkovou oba Táboře společně. Nebezpečí hrozilo hlavně v kraji hradeckém, kde se panská strana, vedená Čeňkem z Vartenberka, spřátelila zatím s katolickou jednotou opočenskou. Žižka porazil tu panské vojsko u kostela svatého Gotharda blíže Hořic (20. dubna 1423). Nato táhlo vojsko husitské na Moravu, aby vyprostilo tamní husity z tísně; jejich úspěchy byly sice značné (bylo dobyto i biskupského města

Kroměříže), ale zmatky v Čechách volaly Žižku zpět do Čech. Tam došlo totiž k nepřátelství mezi Pražany a stranou Žižkovou. U Strachova dvora nedaleko Hradce Králové (24. srpna 1423) došlo po prvé k boji mezi husity samými, došlo k boji „archy proti arše“. Žižka porazil tam krvavě vojsko pražské vedené Divišem Bořkem z Miletínka a sám zabil palcátem kněze pražského, který nesl archu. Pak se obrátil Žižka na podzim opět na Moravu a odtud i do Uher. Nechyběly ovšem ani pokusy o smír mezi stranami, ba i o smír se stranou katolickou (tak na sněmě kolínském r. 1423).

Rok 1424 byl ve znamení bojů všech proti všem. Jednota opočenská se neštítala najmouti člověka, který za odměnu 40 kop grošů byl ochoten zavraždit Žižku. Než se však tak stalo, byl vrah zajat tábory. Žižka se proto obořil počátkem ledna 1424 na jednotu opočenskou, jejímž náčelníkem byl Jan Novoměstský z Opočna, a porazil ji u České Skalice. Proti Žižkovi však znovu vystoupili Pražané a jednota pánů kališnických. Žižka byl spolu s Janem Roháčem z Dubé obležen v Kostelci nad Labem a zachráněn svými přáteli Viktorinem a Hynkem Bočkem z Kunštátu a z Poděbrad, kteří jej z obležení vyprostili. Žižka zaujal pevné postavení u vsi Malešova nedaleko Kutné Hory a dobře se připravil k boji (7. června 1424). Použil lsti. Dal mezi své vojsko postavit několik píčovních vozů kamením naplněných, a když Pražané počali útočit, kázal je spustit dolů a rozrazit tak šiky pražské. Na 1200 Pražanů pokrývalo bojiště, vojsko Žižkovo ztratilo jen asi 200 bojovníků, mezi nimi však i zetě Žižkova pana Ondřeje z Dubé. Po bitvě se zmocnil Žižka ještě měst Kutné Hory, Kourimě, Českého Brodu a Nymburku, které potud stály při straně pražské. Nato se vypravil Žižka do Plzeňska proti tamnímu katolickému landfrýdu (spolku pro zachování pokoje); bylat v kraji tom strana katolická velmi silná a měla oporu v pevné Plzni. Žižka však neměl tu úspěchu a musil ustoupit k Žatci, načež landfrýdníci potrestali Klatovské vypálením předměstí a okolních vesnic.

Ze starého přátelství husitů s polským králem Vladislavem a s jeho bratrancem litevským velkoknížetem Alexandrem Vitoldem zcela sešlo a oba panovníci opověděli husitům v dubnu r. 1424 své nepřátelství. Z Polska se chystala křížová výprava proti Čechům. Ale Zikmund Korybutovič opustil asi s 1500 jezdci vlast a vtáhl do Čech, chtěje se sám stát českým králem. Byl však toliko od Pražanů uznán za vladaře země, kdežto bratrstva jej odmítala. Když pak polská vojska přibyla na Moravu, aby se spojila s vojskem rakouského vévody Albrechta, nebylo jim pro čin Korybutovičův důvěřováno a posláni zpět do Polska.

V tu dobu, když byla vlast ve velkém nebezpečí, vzplanula opět zášť mezi Pražany a bratrstvem Žižkovým. Žižka se tehdy tak rozhněval na Prahu, že ji chtěl z kořene vyhubit, aby z ní nezůstal kámen na kameni. Se svým vojskem přitáhl v září k Praze a rozložil se táborem na poli libeňském. Do jeho ležení však přišli k ú-

mluvě vyslanci Zikmunda Korybutoviče a kněz Jan z Rokycan vzletnou řečí dosáhl od Žižky odpuštění. Mezi oběma stranami zjednána smlouva, podle níž se měla vojska pražská i Žižkova vypravit k osvobození Moravy.

Na Moravě se tehdy dařilo zle straně husitské. Král Zikmund postoupil totiž počátkem října r. 1423 Moravu v léno vévodovi rakouskému Albrechtovi a nový markrabě počal se vším důrazem hubit husity. Ti se udrželi ve větších střediscích jen v okolí Tovačova, Moravských Budějovic a Uherského Ostrohu a brtničtí Valdštejnové znepokojovali měšťany jihlavské, úhlavní nepřátele jazyka českého. Jinde se drželi husité jen tu a tam osaměle. Na pomoc zle tísněným Moravanům táhl Žižka, Zikmund Korybutovič i Diviš Bořek z Miletínka. Cestou oblehli pohraniční hrad Příbyslav a toliko Diviš Bořek se svým vojskem táhl dále na Moravu. V ležení se roznemohl Žižka na hlízu (ohromný nežit) a nemoci podlehl ve středu před svatým Havlem (dne 11. října) 1424. Vojsko jeho, rozlícené ztrátou milovaného vůdce, zteklo hrad, upálilo na 60 zajatých a hrad rozbořilo. Žižkovo bratrstvo se pak nazvalo sirotky, jako by ztratilo svého otce.

Žižka byl v pozdějším dějepisectví líčen jako krvavý netvor, jenž válčil pro válku samu a pro ničení samo. Byl jistě fanatický bojovník, tvrdý a neznající slitování, zvláště proti zrádcům a věrolomníkům, ale tyto vlastnosti pramenily z náboženského zanícení; válka mu byla bojem pro pravdu Boží. Při své hluboké nábožnosti neměl porozumění pro novoty ve víře; to jej právě sblížovalo s Pražany, s nimiž se však nesnášel pro venkovskou svoji prostotu. Proto vytvořil střední stranu husitskou. K lásce ke kalichu se družila u něho i láska k vlasti a k národu; proto tolik nenáviděl krále Zikmunda. Žižkovi náleží především zásluha o to, že husitské hnutí nebylo smeteno (a s ním i národ český), jako se stalo dřívějším hnutím podobným. Bylť válečník geniální. K jeho dobrým vlastnostem se družil ještě smysl pro spravedlnost a pro poctivost; zemřel zcela chud, ačkoli se mohl stát předním pánem v zemi. Sociálních rozdílů neznal, jednal stejně s pánem jako s robotězem.

Až do doby Žižkovy rozhodovaly boj rytířské čety. V jejich zápase se bitva měnila vlastně v řadu soubojů. S jízdným vojskem rytířským se nemohli pěší měřit (výjimkou bylo Švýcarsko, kde válečná proměna již na počátku 14. století umožnila tamním sedlákům vítěziti nad rytířskými vojsky). Poněvadž Žižka měl z počátku vojsko jen pěší, musilo dojít k změně bojových prostředků, aby se pěší vojsko mohlo vyrovnati obrněným jezdci. Proto Žižka zaváděl nové zbraně, kterým pancíře rytířů nemohly vzdorovati a které činily útok jízdy neúčinným. Byl to především okutý cep, mnohdy i hřeby opatřený, kterým dovedl zručným husitským válečník zasáhnouti až dvacetkrát v minutě. Těto zbraně neodolalo žádné brnění. Stejně nebezpečný byl řemdiň, hřeby pobitá koule upoutaná řetězem na tyči, a hvězdice, palice opatřená bodáky. Zvláště cep

byl zbraní obávanou, takže vzniklo úsloví: „Každý oněmí, na němž oderú brnění.“ Zdokonaleným kopím byla sudlice, která měla při sobě hák na strhování jezdců. Stejný úkol měly i lapáky. Velký význam měly nové střelné zbraně, kterých se užívalo vedle samostřílů. Větší kusy sluly pušky, menší ručnice (vedle toho se užívalo také názvů podle účelu: houfnice, tarasnice a podobně). I jednotlivci užívali drobnějších palebných zbraní, tak zvaných píšťal. Náboji byly koule olovené, železné i kamenné. Dostřel pušek byl až 300 metrů. Účelem palby bylo uvéstí útočícího nepřítele hromadnými salvami v zmatek. Pušek se s oblibou užívalo při obléhání hradů a měst. Palbou z nich byl udělán v hradbách průlom, kterým útočící vnikli do pevnosti. Pušek užívali arcití také křižáci, však v míře mnohem menší. Čeští puškaři byli mistry v lití pušek a mnohé pušky byly svou účinností pověstné (na příklad jaroměrka, švihovka).

Žižka počal také užívatí vozů, které posud byly jen prostředky dopravními, k účelu válečnému. Nebyly to ovšem obyčejné vozy špižovací, nýbrž zvláště upravené vozy bojovné neboli krajní. Byly opatřeny dole dubovou fošnou s provrtanou dírou, takže po spuštění fošny nepřítel nemohl proniknouti do tábora pod vozy a zároveň byl husitský střelec kryt. Dále byl vůz tak upraven, že mohl býti přistaven velmi rychle jeden k druhému a utvořena tak vozová hradba. To se dalo také vždy, kdykoli se husité utábořili. Každý vůz bojovný měl posádku 25 mužů a byl opatřen tarasnicí. Vozy umožňovaly pohyblivost vojska i jeho bezpečnost.

Husitský bojový šik mívával 100 vozů bojových, 100 vozů jízdných, 2000 pěších a 500 jezdců. V předvoji jeli jízdní harcovníci, kteří vysílali na všechny strany hlídky („ztracence“) a po vítězství nad nepřítelem „koněberky“, kteří chytali nepřátelské koně zbraně jezdců. Pak následoval technický oddíl, který upravoval cestu a stavěl mosty. Hlavní („valný“) houf jel čtyřmi řadami vozů, z nichž boční tvořily vozy bojové. Ve valném houfu byli na prvním místě střelci se samostřílami a s píšťalami, práčata (chlapci, kteří stříleli z praků), cepníci, sudličníci a kopiníci. Konečně následoval zadní („zbytný“) houf. Žižka sám vypracoval vojenský řád, který vyžadoval v husitském vojsku tuhou kázeň. V bitvě boj již nebyl řadou soubojů, nýbrž zápasem dvou celků. Poněvadž nebylo vojenského stejnokroje, husité se v boji poznávali podle hesla, které bylo vydáváno.

Ale nejen zbraní a organizací vojska se snažil Žižka dobýti vítězství, nýbrž i vyhledáváním vhodného místa. Vojsko své šikoval k boji vždy tak, že nepřítel byl nucen útočiti proti kopci nebo proti slunci; boky kryl Žižka podle možnosti skalní stěnou, hrází nebo močálem. Nikdy nepočínal sám útočiti, nýbrž útok přenechával nepříteli.

Byly však i jiné příčiny husitských vítězství. Především mravní převaha a ukázněnost husitů, kteří se pokládali za Boží bojovníky

a byli si vědomi své pravdy i záhuby v případě porážky. Dále byla to válečná zkušenost drobné šlechty, která se připravila k válce a zocelila v drobných pútkách a válkách domácích. Proti nadšení Božích bojovníků nemohli obstáti křižáci narychlo sehnání a ne cvičení. Marně se snažil král Zikmund dosáhnouti od říšského sněmu, aby proti husitům bylo vysláno menší sice, ale stálé a vycvičené vojsko. Křižáci prchali často jen na zprávu, že se husité blíží, nebo když zaslechli válečnou píseň husitskou složenou Bohuslavem z Čechtic:

Ktož sú boží bojovníci
a zákona jeho,
prostež od Boha pomoci
a úfajte v něho,
že konečně vždycky s ním zvítězíte.

Kristus vám za škody stojí,
stokrát více slibuje;
pakli kto proň život složí,
věčný míti bude;
blaze každému, ktož na pravdě sende.

Ten pán velít se nebátí
záhubců tělesných,
velít i život složití,
pro lásku svých bližních.

Protož střelci, kopiníci
řádu rytířského,
sudličníci a cepníci
lidu rozličného,
pomnětež vždycky na pána štědrého.

Nepřátel se nelekajte;
na množství nehleďte,
pána svého v srdci mějte,

proň a s ním bojujte
a před nepřáteli neutiekajte.

Dávno Čechové říkali
a přísloví měli,
že podle dobrého pána
dobrá jiezda bývá.

Vy pakosti a drabanti,
na duše pomněte,
pro lakomství a lúpeže
životův netraťte
a na kořistech se nezastavujte.

Heslo všichni pamatujte;
kteréž vám vydáno,
svých hauptmanův pozorujte,
retuj druh druhého,
hlediz a drž každý šiku svého.

A s tím vesele křikněte,
řkúc: Na ně, hr, na ně,
braň svú rukama chutnajte,
bóh pán náš! křikněte!
Bijte, zabijte,
nikoho neživte!

Husité nezůstali v své víře jednotní, nýbrž rozštěpili se, jak již bývá u společností bez jednotné autority, na řadu skupin, které se někdy vášnivě potýkaly, a to nejen slovem, ale bohužel i mečem. Některé z nich se lišily jen zcela málo od církve římské, kdežto jiné stály vědomě mimo církve.

Na pravém křídle husitů stáli Pražané, kteří uvnitř byli rozštěpeni ve dva směry. Konservativní byl zastoupen hlavně na Starém Městě pražském (to souviselo i se sociálními poměry obou měst pražských, neboť Staré Město ovládal patriciát, na Novém Městě byli spíše řemeslníci). Tento směr se přidržoval čtyř artikulů pražských a řídil se pražskou universitou (ta byla však v úpadku, právnická fakulta zcela zanikla). Konservativním Pražanům stačilo zcela to, čemu učil Hus; uznávali jen ty kněze, kteří měli svěcení od biskupů římskokatolických, přiznávali se k jednotě s ostatní církví, obraceli se proti ničení obrazů a proti domněnce, že trest smrti není přípustný. Mši svatou celou sloužili latinsky. Od katolíků se lišili hlavně tím, že uctívali Husa, že při-

jímali pod obojí způsobou, že odstranili kláštery a že konfiskovali církevní majetek. Se staroměstskými konservativci byla ve víře zajedno také vyšší šlechta česká i moravská. Hlavními theology konservativců byli Křišťan z Prachatic, Ondřej z Brodu a Jan z Příbramě (zemřel r. 1448); zvláště poslední, jenž byl nazýván „každého kacířství a zvláště viklefského a pikartského bedlivý pronásledovník“, zůstal velmi blízko katolické církve a lišil se od ní pouze názorem na Husa a přijímáním pod obojí. Na Starém Městě pražském potrvála dokonce ve vši formě i inkvisice.

Zcela jinak bylo na Novém Městě pražském, kde převládl náboženský radikalismus, třebaže ne toho druhu jako u táborů. Také zde trvali sice na jednotě s církví římskou, ale k rozdílu přistupovalo u nich ještě časté přijímání svátosti oltářní (o níž věřili, že je Kristus sice v ní přítomen, ale přitom se podstata chleba a vína nemění), a to i nevinátky, a čtení částí mše svaté (evangelium a epištoly) jazykem českým. Novoměstské křídlo vedl radikální kazatel u Panny Marie Sněžné Jan z Želiva, který se opíral o nižší vrstvy obyvatelstva a zacházel dále než jeho druhové (tak na příklad sloužil celou mši česky, nosil vousy a neměl kněžskou pleš). Po jeho smrti přejal vedení novoměstských husitů umírněnější Jan z Rokycan, žák Jakoubkův. K tomuto křídlu náležel i mistr Jakoubek ze Stříbra (zemřel r. 1429), jenž formoval husitské učení a nestál v svém významu pro české reformní hnutí daleko za Husem, a dále Angličan Petr Payne, zvaný prostě mistr Engliš, vynikající svým světovým rozhledem i zběhlostí v theologii.

Na husitském venkově lze dokonce sledovat čtyři směry, z nichž ořebité (jejich hlavou byl kněz Ambrož z Hradce) se srovnávali ve víře celkem s novoměstskými husity a mši svatou sloužili v jednoduchých ornátech. K tomu přistupovalo u přívrženců Menšího Tábora i samostatné čtení Písma sv. a jeho výklad laiky.

Zcela samostatné postavení si zachovali táboři, kteří se vědomě odtrhli od církve římské. V září roku 1420 si zvolili svým biskupem kněze Mikuláše z Pelhřimova, nedbajíce o svěcení kněží římskými biskupy. Svému biskupovi nepřikládali větší moci než ostatním kněžím, přece však činili rozdíl mezi kněžími a laiky a zakazovali kněžím zúčastnit se bojů. Čas od času byly svolávány synody kněží, které rozhodovaly o tábořské věrouce. Kněží se směli ženiti a nosili na rozdíl od kněží jiných směrů vousy. Táboři si formulovali také svoje vlastní artikuly: osvobození každé pravdy, zvelebení pocty Boží, podporování spásy lidské a maření hříchu.

Jediným pramenem víry bylo jim Písmo svaté, které bylo přeloženo do češtiny a čteno i vykládáno také laiky, ba i ženami. Proto zavrhovali táboři vše, co nebylo v Písmě svatém (zavrhovali i spisy církevních Otců). Tak se obraceli proti víře v očistec, proti vzývání svatých, proti umělému církevnímu zpěvu (nazývali jej vytím a štěkáním), proti hudbě, tanci a zásadním obřadům (při tom se manželství těšilo u nich daleko větší úctě nežli u Pražanů).

Ve fanatickém zápalu proti modloslužbě rozbíjeli varhany, oltáře, obrazy i sochy a bohoslužby konali s oblibou ve stodolách nebo pod širým nebem. Věřili, že kněz ve stavu smrtelného hříchu nemůže platně udíleti svátosti. Ze svátostí uznávali toliko dvě: křest a svátost oltářní. Mši svatou sloužili celou česky a redukovali ji podstatně téměř jen na přijímání pod obojí způsobou (při tom užívali na rozdíl od ostatních husitů obyčejného chleba). Ve svátosti oltářní byl u nich Kristus přítomen toliko duchovně.

Mezi přední tábořské theology náležel vedle Mikuláše Biskupce z Pelhřimova kněz Václav Koranda a Prokop Holý. K nim se však řadili někteří radikálové, kteří se z ciziny uchýlili do Tábora, jako Mikuláš a Petr z Drážďan nebo Petr Turnow, jenž později byl upálen na své misionářské cestě v jihozápadním Německu. Na rozdíl od ostatních směrů byli táboři naprosto nesmiřitelní; chtěli, aby všichni přijali jejich nauku; kdo se zdráhal, měl být vyhlazen.

U táborů nebyly jen zvláštnosti dogmatické, nýbrž i pozoruhodné názory sociální. Mezi nimi byli ponejvíce drobní zemané, kteří přišli za válek nebo úchvaty velmožů a měšťanů o svůj majetek, a sedláci. Proto z počátku zavládl sociální radikalismus: bratři a sestry si měli být rovni, nikdo nikomu neměl být poddán, rytíři a páni měli být vyplnění a podřezáni. Všechna města, hrady a vsi, zejména Praha, kterou srovnávali s nevěstkou babylonskou, měly být vypáleny. Zavrhovali i monarchii a byli pro zřízení republiky. Neobvyklé na tu dobu bylo postavení ženy v Táboře. Žena se těšila tam větší svobodě, bylo jí dovoleno bojovat za pravdu Boží, čísti i vykládati Písmo sv. Děti byly v Táboře vyučovány v jazyku českém.

Vyskytly se však i sekty ještě radikálnější. Tak v Táboře hlásal Moravan Martin Houska, zvaný Loquis, že chléb a víno v svátosti oltářní jsou pouhými znameními těla a krve Kristovy. Jeho přívrženci v počtu asi 300 byli z Tábora vypovězeni a našli útočiště v Příběnicích. Tábořští část jich získali pro svou víru, jiné pak Žižka zahubil. Loquis sám byl knězem Ambrožem z Hradce vydán arcibiskupovi Konrádovi z Vechty a byl v Roudnici zmučen a konečně i upálen. Jiná radikální sekta byli Adamité, které jejich nepřátelé obviňovali z toho, že při svých schůzkách chodí nazí a páchají všelijaké orgie. Ve skutečnosti tito sektáři, kteří se nazývali podle svého vůdce sedláka Mikuláše mikulášenci, byli pantheisté, věřili, že Bůh je v nich samých, a hubili všechny, kdož se nepřiznávali k jejich názoru. Usadili se v Ostrově blízko Stráže na Jindřichohradecku a stali se nepřijemnými táborům. Žižkův oddíl je potřel (r. 1420) po krvavém boji a Žižka sám dal zajaté upáliti, ušetřiv jen jediného, aby vyznal své náboženství. Jeho výpověď byla pak vypsána a poslána mistrům pražské university.

Na Moravě se vyskytla sekta bratří středmých (jinak se nazývali Prostředci), kteří si přáli, aby byly placeny jenom zákonně

platy a dávky a ostatní zrušeny; o jejich dogmatických názorech nevíme však nic. Byli vypleněni r. 1431 vévodou Albrechtem.

Vedle těchto stran husitských, které se nazývaly také kališníky, podobojí nebo utrakvisty, byli v Čechách ještě katolíci (pod jednou, kališníci je posměšně nazývali jednušky), zastoupení hlavně mezi vysokou šlechtou a zbylými Němci. Byli sice slabí počtem, ale mocni svým bohatstvím a vlivem. Daleko větší byl jejich význam na Moravě.

Husité se nechtěli spokojiti trpěným postavením v církvi, nýbrž chtěli církev podle svého přesvědčení reformovati. Český národ pokládali za národ vyvolený, který má mezi jinými národy zvláštní poslání dějinné. Za hranice posílali své emisary (až do Skotska) i ohnivě manifesty, které se šířily až do severní Francie, ba i do Španěl. Mnohde v cizině našlo hnutí husitské ohlas. Zejména bylo tomu tak v Polsku, kde jen námahou bylo zabráněno většímu rozšíření husitství, na Slovensku, v jihoslovanském Srěmu, v Maďarsku i v Sedmíhradsku. Husitští Maďaři se vystěhovali před pronásledováním do rumunského Multanska, kde k počtě Husovců založili město Husi. Služí podnes Czangomaďaři.

Naopak proti tomu v cizině pokládali národ český za národ veskrze kacířský a obávali se šíření husitských nauk do svých zemí, zejména socialistických názorů tábořských, které se tu i tam počaly ozývat mezi sedláky i městským proletariátem. Proto přichozí z Čech byli stavěni před inkvisicí a mnozí z nich jako husitští emisari upalováni. Stejně byli pronásledováni i židé, kteří byli podezříváni z vyzvědačství ve prospěch českých kacířů.

4. Útočné období husitské revoluce a počátky reakce.

Husitští hejtmani. Boje domácí i za hranicemi. Bitva u Ústí. Reakce a převrat v Praze. Bitva u Tachova. Spanilé jízdy. Stínné stránky války. Bitva u Domažlic. Spolek s Poláky. Koncil Basilejský. Jednání v Chebu a v Basileji. Bitva u Lipan. Zikmund přijat za krále. Reakce v Praze. Dozvuky husitských válek. Smrt Zikmundova. Jeho povaha.

Smrt Žižkova byla důležitým mezníkem v dějinách husitských válek, neboť velká osobnost slepého vojevůdce spojovala tábory i orebské a byla respektována i u Pražanů. Proto po Žižkově smrti nastalo roztržštění. Menší Tábor a bratrstvo orebské přijali jméno sirotků a blížili se více Pražanům. Korybutovič ustanovil jim za vrchního hejtmana věhlasného moravského hejtmana Mikuláše Sokola z Lamberka, ale ten zůstal velitelem jen krátký čas. Byl vystřídán Kunšem z Bělovic, jehož Žižka před smrtí označil za svého nástupce. Vedle Mikuláše a Kunše vynikli mezi sirotky předáci

kněz Ambrož z Hradce, Jan Čapek ze Sán, Jan z Kralovic a Velek Koudelník. K sirotkům se hlásila východočeská města (z nich Hradec Králové byl střediskem bratrstva), pak Český Brod a Kouřim. Sirotkům blízká skupina se vytvořila na severozápadě Čech pod vedením Jakoubka z Vřesovic; náležela k ní hlavně města Zatec, Louny a Slaný.

Táborští měli trojí vojsko: vojsko města Tábora, vojsko kraje tábořského (to jest měst s Tábořem spojených) a konečně vojsko „polem pracující“. Vrchním hejtmanem táborů byl Jan Hvězda z Vícemilic. R. 1425 byl při obležení Mladé Vožice těžce raněn a po jeho smrti se uvázal ve správcovství tábořských vojsk pan Bohuslav ze Švamberka, vedle něhož prosluli hejtmani Chval Řepický z Machovic, Zbyněk z Buchova a správce vojsk polem pracujících Aleš z Zeberka. Táborům byla nakloněna hlavně města v jihozápadních Čechách: Písek, Horažďovice, Sušice, Klatovy, Domažlice, dále Čáslav, Nymburk a Mladá Boleslav.

V Praze se domohl moci konservativní mistr pražské university Jan z Příbramě. Ten měl velký vliv i na knížetě Zikmunda Korybutoviče, jenž se již podpisoval „král český požádaný a zvolený“. K Pražanům sice přistoupili bratři Viktorín a Hynek Boček z Poděbrad a Kunštátu, ale mezi venkovskými městy náležela mezi stoupence Pražanů jen města Beroun, Litoměřice, Kolín, Mělník, Chručim a Polička. Správcovství knížete Zikmunda Korybutoviče nalezalo uznání jen u Pražanů, kdežto táboři a sirotci jej uznati nechtěli.

Katolická strana byla mocnější jen v kraji plzeňském, kde se opírala o Plzeň, a v jižních Čechách, kde mezi jejími stoupenci byli páni z Rožmberka, páni z Hradce a město Budějovice. Na Hradecku zastupovala stranu katolickou jen menší jednota opočenská.

Po dobytí Přibyslavě bylo pokračováno ve vpádu na Moravu, kde se spojeným husitským vojskům podařilo dobýt mimo jiné Ivančic, Třebíče, Boskovic a Letovic. Tento úspěch byl tím větší, že se v únoru r. 1425 zmocnil husitský pán Jan Tovačovský z Cimburka kláštera dolanského a škodil odtud měšťanům olomouckým. Ale smír mezi stranami byl jen dočasný a nepřetrval moravské tažení. V únoru r. 1425 došlo opět k domácí válce mezi Pražany se strany jedné a tábory a sirotky se strany druhé. Pražané neměli úspěchu, ztratili dokonce i města Vysoké Mýto a Litomyšl, ale útok na Prahu odrazili. V tábořském ležení před Mladou Vožicí byl 18. října 1425 uzavřen mír mezi stranami a spojení husité se vypravili opět na Moravu. Klášter loucký u Znojma lehl popelem a pak husité oblehli hrad Retz v Rakousích, hájený Janem z Hardeka, purkrabím magdeburským. Teprve když byly podkopány městské hradby, mohli husité vniknouti do města, ztratili však svého hejtmana Bohuslava ze Švamberka a jeho tělo pohřbili v Moravském Krumlově. Nástupcem Švamberkovým se stal kněz Prokop Holý, pražský rodák (jeho otec pocházel však z Jihlavy), kdysi přívrže-

nec kněze Jana Želivského. Prokop náležel k umírněnějším táborům; na rozdíl od jiných tábořských kněží si holil vousy, byl však ženatý. Prokopem Velikým jej nazývali proto, že ve vojsku sirotků byl hejtman Prokop Malý, jinak zvaný Prokůpek.

Na zabezpečení severních Čech byla podniknuta vojenská výprava již v zimě 1426. Tam bylo nebezpečí jednak od markraběte míšenského Fridricha, jemuž král Zikmund zastavil česká města Perno, Ústí a Most, jednak z lužického Šestiměstí, kde zvláště měšťané zhořelečtí byli odpovědnými nepřáteli husitů (svatovítská kapitula z Prahy nalezla útočiště v Žitavě). Pražané a sirotci dobyli Benešova nad Ploučnicí a České Lípy a vypálili Mimoň, kdežto Prokop Holý se zmocnil s tábořským vojskem Teplíc a Duchcova. Po velikonočních 1426 oblehli Pražané a sirotci pod vedením Jakoubka z Vřesovic Ústí nad Labem. Po tři měsíce bylo město obléháno a marně se dovolávalo pomoci z Míšně. Teprve počátkem června poslala markraběnka míšeňská Kateřina (markrabí nebyl přítomen v zemi, meškal na říšském sněmu) k vyproštění Ústí velké vojsko vedené Bosem z Fíztumu; v jeho vojsku bylo na 70.000 bojovníků, mezi nimi mnoho předních pánů, 3000 vozů a na 180 děl. Jakoubkovi z Vřesovic přispěli ku pomoci Prokop Holý, Hynek z Poděbrad, Jan Tovačovský z Cimburka i Zikmund Korybutovič. Vojsko 25.000 husitů zaujalo pevné postavení na návrší zvaném Na Biháni blíže města a byli se tří stran obklíčeni nepřitelem. Míšeňští vyzvali husity, aby se vzdali, ale husité to zamítli; vyzvali však Němce, aby bylo bojováno rytířsky a aby bylo šetřeno zajatých. Míšeňané, jsouce si jisti vítězstvím, tento požadavek zamítli a tu také Čechové se zapřísáhli, že žádného zajatce šetřiti nebudou. Útok nepřátel byl tak prudký, že prvá řada vozů byla povalena, ale husité nadělali nepřátelům dělostřelbou veliké škody a vypadli na ně ze svých vozů. Den (16. června) skončil velikou porážkou Míšeňanů, jichž na 15.000 zůstalo na bojišti; všechny vozy i děla se dostaly do rukou husitů. Nepřítel byl pronásledován až do hor za Krupku a za Kyšperk. Na jediném místě byla nalezena hromada pobitých nepřátel, v níž bylo neméně než 300 mrtvých. Podle svého slibu husité nešetřili žádného zajatce. Hejtman Jakoubek z Vřesovic chtěl zachrániti svého známého Waldenberga z Wolkensteina, tím, že ho posadil za sebe na koně, ale táboři prostřelili zajatce za jeho zády, takže sám hejtman sotva životem vyvázl. U vsi Hrbovic byla obklíčena skupina 24 hrabat a korouhevních pánů; ti zarazili meče do země a zdvihli ruce na znamení, že se vzdávají; ani oni nebyli ušetřeni a do jednoho pobiti. Nebylo prý v Míšni jediného hradu, města nebo vsi, v níž by neželeli někoho mrtvého, a „markraběnka rusý vlasý kadeřavý trhala s krásný hlavy svý“, jak vyprávěla současná česká píseň o porážce Míšeňanů u Ústí. Čechové prý sami se vysmívali křížákům, že kromě porážky upadli ještě v klatbu papežskou, protože dovezli husitům tak velké množství různého zboží. Příštího dne dobyli husité město

Ústí, pobivše v něm mnoho lidu, a vypálili je tak, že po tři roky zůstávalo pusté.

Zatím co Pražané obléhali s nezdarem a s velkými ztrátami Most, dobývali táboři a sirotci marně jako nepřátelé pana Hynka Bočka z Kunštátu město Poděbrady. Současně vévoda rakouský Albrecht oblehl s velkým vojskem, v němž meškal také princ portugalský, tábořskou posádku na Břeclavi a zle ji tísnil. Prokop Holý s tábory přitáhl Břeclavi ku pomoci a porazil Rakušany před městem dne 19. listopadu 1426 na hlavu. Velitelem břeclavské posádky se stal Fridrich, kníže ruský, a husité poplenili Rakousy až ke Štokravě.

K vážným událostem, ohrožujícím husitské hnutí, došlo v roce 1426 v Praze. Na synodě kněžstva strany pražské pod předsednictvím Jana z Příbramě bylo revidováno učení husitské ve smyslu zcela katolickém, takže byl ponechán vlastně jenom kalich; tohoto učení se přidržela i další synoda roudnická, s níž souhlasil slepý již tehdy arcibiskup pražský Konrád z Vechty. Kníže Zikmund Korybutovič se vzdal dokonce i přijímání pod obojí způsobou a v prosinci r. 1426 Jan z Příbramě při hádání s tábořskými teology prohlásil Viklefa za kacíře a odřekl se Husa. Strana Příbramova byla ochotna přijmouti za krále Zikmunda Uherského a počala vyjednávat i s papežem Martinem V. Tyto události vzbuzovaly za hranicemi velké naděje, že se s pomocí těchto umírněných živlů podaří utlumiti hnutí husitské, ale další činnost Příbramova byla násilně přerušena.

V čelo horlivějších kališníků pražských dostával se poznenáhlu mladý farář týnský Jan z Rokycan, jenž měl o strojených úkladech dobré zprávy. Na kázání na Zelený čtvrtek (17. dubna) 1427 oznámil lidu záměry Příbramovy a za zvonění týnských zvonů vyšel s monstrancí v ruce z kostela na náměstí, kde se shromáždil zatím lid pražský. Kníže Zikmund Korybutovič byl zajat v dvoře králově na Starém Městě a v noci v zakuklení převeden nejprve na Hrad a pak vězněn některý čas na Valdštejně. Konečně byl vypovězen ze země s podmínkou, že se nikdy již do Čech nenavráti. Kníže se odebral nejprve do města Oder, kde byl husitským hejtmanem jeho přítel Polák Puchala, později pak na Litvu. Do své smrti však na Čechy nezapomněl a přispíval jim i ve své vlasti radou a diplomatickým jednáním. Ve válce s Poláky r. 1435 byl u Vilkoměře Poláky zajat a utopen. Dále byl zajat a z města vypovězen Jan z Příbramě a do vězení v Staroměstské radnici vsazen jeho přítel Křišťan z Prachatic, Prokop z Plzně a Petr z Mladenovic. Strana Rokycanova pak Staré Město pražské zcela ovládla. Stoupenci Zikmunda Korybutoviče Hynek z Valdštejna a Jan ze Smiřic vpadli sice 6. září 1427 s 600 jezdci neočekávaně do Prahy a obsadili i Staroměstské náměstí, byli však měšťany poraženi a z větší části pobiti a zajati.

V roce 1427 počali husité sami útočítí proti svým nepřátelům zahraničním. V lednu téhož roku táboři a sirotci porazili u Světlé v Rakousích vojsko pana Reinprechta z Walsee a jeho spojenců tak krvavě, že 9000 nepřátel zůstalo na bojišti. V únoru porazili táboři se sirotky pod vedením Prokopa Holého Žitavské a poplenili Lužici a část Slezska až k Trutnovu. Jejich kořist byla tak velká, že prodávali 15 krav za dvě kopy grošů.

Na jaře roku 1427 se smluvila říšská knížata na sněmu ve Frankfurtě na zasazení smrtelné rány českému kacířství; se čtyř stran měli vpadnouti křižáci do českých zemí: Jihoněmci z Bavor, Severoněmci z Míšně, Slezané, Lužičané a němečtí křižovníci ze Slezska a Rakušané z jihu. Byla vypsána i husitská daň na uhrazení křížové výpravy. Papež jmenoval pro výpravu svým legátem kardinála Jindřicha z Belfortu, arcibiskupa winchesterského, bratra zemřelého anglického krále. Výprava měla býti hojně opatřena dělostřelbou. K vpádu došlo jen ze západu, kde se shromáždilo na 80.000 křižáků pod vedením trevírského arcibiskupa Oty a markraběte braniborského Fridricha. Ti dobyli města Zlútic a oblehli 23. července Střibro, které hájil Přibík z Klenového. Na pomoc Střibru táhlo 16.000 pěších a 1500 jízdných husitů pod vedením Prokopa Holého. Křižáci nevyčkali příchodu husitů, nýbrž ještě dříve, nežli je uviděli, opustili své ležení a přechali směrem k Tachovu. Tam se chtěli postaviti na odpor, ale většina vojska o své újmě překročila hranice a zbytek byl husity snadno poražen (4. srpna). Po týdenním obležení dobyli hradu a města Tachova a zajali tu na 1400 nepřátel, ponejvíce českých katolíků z Plzeňska. Také Plzeň sama byla obležena, ale s nezdarem a husité se musili spokojiti jen příměří. Slezané, kteří vpadli na Náchodsko, ustoupili, když dostali zprávu o vítězství husitů u Tachova. Podobně i na Moravě uzavřela na zprávu o bitvě katolická strana příměří s husity, když nedošlo k výpravě vévody Albrechta. Král Zikmund se výpravy nezúčastnil, neboť byl zaměstnán válkou s Turky.

Následoval pak vpád husitů, táborů pod Prokopem Holým, sirotků pod Prokúpkem a Pražanů pod Janem Tovačovským z Cimburka na Moravu. Tažení bylo hladké, Uherský Brod se vzdal bez boje a husité vpadli do Uher; bratislavská předměstí byla vypálena. Odtud se vraceli husité přes Trnavu na Moravu. Pak vtrhli do Opavska, ale kníže Václav uzavřel s nimi příměří. Dále protáhli Slezskem, potřeli u Nisy 18. března vojsko biskupa vratislavského a jiných slezských knížat a vypálili vratislavská předměstí. Knížata těšínský, osvětimský a ratibořský si penězi vyplatili od husitů příměří. Nato vpadli táboři do Rakous a poplenili je až k Štokravě a pak se vrátili znovu do Slezska.

Nejslavnější byla však „spanilá jízda“ z r. 1429, které se zúčastnilo na 40.000 pěších, 3500 jezdců a 2500 vozů. U Krupky opustili husité českou zemi. Táhli směrem na Drážďany, jejichž předměstí vypálili, na Míšeň a na Lipsko. U Grimmy nedaleko

Lipska prchla před husity říšská branná hotovost bez boje. Nato dobyli husité Altenburku, Jeny, Gery a Plavna, ve Francích pak Bayreuthu, Hofu a Kulmbachu. Braniborský markrabí Fridrich, bavorský vévoda Hanuš a město Bamberk složili 29.000 zlatých výkupného. V únoru roku 1430 se vrátili husité z této jízdy, o níž souvěký kronikář napsal: „Tak spanilé jízdy nikdy Čechové prvé do Němce neučinili, aniž jest těch pamětníkův, by to kdy slychali, ani kde ve kronikách psáno jest. A by byli o čest stáli, jako přední Čechové, protáhli by byli až po Rýn a mnoho zemí byli by pod se podmanili; než nabravše mnoho kořisti a zlatem se okojivše, vrátili se do Čech.“

Neměně než 3000 vozů vezlo domů válečnou kořist. Odtud se stále opakovaly výpady husitů, tu větší, tu jen menších oddílů, do sousedních zemí. Husité přestoupili k ofensivě. V sousedních zemích osadili některé hrady a města, tak v Kladsku hrad Homolí, v Slezsku hrad Sobotku u Reichenbachu, Němčí, Minstrberk, Krucburk a Otmuchov, v Lužici Lubij, v Uhrách Trnavu a Topolčany. Sousední knížata si vykupovala příměří penězi, neohlížejíce se na zákazy papežské, opolský kníže Bolek se spojil dokonce otevřeně s husity. V Čechách a na Moravě katoličtí páni umdlévají v boji, uzavírali s husity příměří a otvírali své hrady husitským posádkám; několik nesmířitelných raději odjelo ze země. Husité mohli při jednání s knížaty klásti již požadavky, aby v jejich území byla dána volnost kalichu a aby ve sporu husitů s církví rozhodovalo kolegium laiků. S ofensivou vojenskou započala i ofensiva politická; v letech 1430 a 1431 byly vydávány nové manifesty husitské do ciziny. Že nezůstaly tam bez ohlasu, lze souditi odtud, že až v Anglii uznávaly vládnoucí kruhy za vhodné vydati rozhořčené odpovědi. Jeanne d'Arc, „Panna orleánská“, vydala (ač jest pochybné, zda dokument je pravý) 23. března 1430 list proti husitům, jímž hrozila jim pomstou Boží i svou, jestliže se nevrátí do církve.

Husitské úspěchy a dlouho trvající války měly však i stránky stinné. Pověst nepřemožitelných Božích bojovníků lákala do jejich řad muže dychtivé zisku, nezřídká i cizozemce. Husitské vojsko nebylo již ideálním vojskem Žižkovým, bojujícím pro pravdu Boží, nýbrž ze značné části toužícím po válečné kořisti a po boji. Lid odvykl práci, obchod a řemesla hynuly, stejně i právo a správa země. Polní hospodářství a chov dobytka nemohly již, trpíce nedostatkem rolníků, uživiti obyvatelstvo. Cena obilí a masa rychle stoupala, peníze klesaly na ceně, čím více jich plynulo do země z kořisti válečné a z výkupů knížat a pánů. K tomu přistupovaly třenice mezi stranami. Dne 9. srpna 1429 se podařilo Janu Rokycanovi přimět Příbrama k smíru, načež arcibiskup Konrád jmenoval Rokycanu svým vikářem. Došlo dokonce k boji mezi Staroměstskými a Novoměstskými; posledním přitáhl ku pomoci hejtmán sirotků Velek Koudelník. Na Staré Město bylo útočeno a vrhány naň i ohnivé šipy. Přece však došlo k uklidnění a Novoměstští se

podřídili Rokycanovi. Dokonce byla sjednána později i dohoda o náboženství mezi Pražany a sirotky.

Dvakrát došlo i k jednání mezi husity a Zikmundem Uherským, který dosáhl konečně 31. května 1431 titulu císařského. Zprostředkoval je Oldřich z Hradce, znechucený stálými válkami. Nejprve se jednalo v Bratislavě, kde se shromáždilo vedle Zikmunda a vévody Albrechta množství theologů i pánů (mimo jiné i Prokop Holý). K smíru však nedošlo (r. 1429). Při druhém jednání Zikmund žádal od husitů podrobení, kdežto husité žádali, aby mezi nimi a církví rozhodli laici, a zvedli dokonce požadavek, aby Zikmund přistoupil k víře husitské. Situace se poněkud komplikovala také smrtí Vitoldovou (r. 1430), neboť jeho bratr a nástupce Svidrigajlo byl spojencem řádu německých rytířů proti polskému králi Vladislavovi. Proto byl nucen Vladislav hledati dorozumění s husity, nabízel se jim za prostředníka v jejich sporu a byl ochoten dáti jim svého syna za krále.

Roku 1430 došlo k dvěma významnějším výpravám za hranice. Jedna z nich, vedená Prokopem Holým (v husitském vojsku byl však i Zikmund Korybutovič, Bolek, kníže opolský, a Fridrich, kníže ruský), směřovala do Slezska, kde dobyto Bytomě, Hlivic, Břehu i Němčí. Němčí bylo vybudováno v přední husitskou pevnost ve Slezsku. Druhou výpravu vedl současně (v dubnu) Velek Koudelník Moravou do Uher. Zde odrazili sirotci u Podivína útok rakouského vojska a dosáhli velikého, leč krvavého (padl také Koudelník) vítězství nad mnohem četnějším uherským vojskem u Trnavy. Na Moravě znepokojovali husité Brno a dobyli města Šternberka.

Církev a německá říše se ještě jednou pokusily o zdoání odporu českého národa vojenskou mocí. Na norimberském sněmu v únoru r. 1431 na naléhání papežského legáta učeného kardinála Juliana Cesariniho byla usnesena křížová výprava proti husitům. Tato výprava měla býti daleko početnější, nežli byly výpravy předešlé, jen kurfiřti měli postavit po 1000 jezdcích, burgundský vévoda 400 jezdců, řád německých rytířů dokonce 2000 jezdců.

Současně v Čechách došlo na kutnohorském sněmu k smíru mezi sirotky a tábory a k zřízení dvanáctičlenné zemské vlády (mezi vladaři byl Prokop Holý a Menhart z Hradce). V Chebu pak jednali čeští poslové o možnosti smíru mezi Čechy, císařem i církví, ale jednání bylo zmařeno úskoky vyslanců církevního koncilu basilejského, který se zatím sešel. Zmar jednání přišel zajisté vhod těm, kteří si přáli pokoření Čechů válkou. Tak došlo ke křížácké výpravě, které císař postavil v čelo markraběte braniborského Fridricha. Výprava se značně opozdila, teprve počátkem července r. 1431 vytrhlo vojsko křížáků z Norimberka; současně měli vytáhnouti do pole Míšňané ze severu a vévoda Albrecht z Rakous. Vojska křížáckého se počítalo na 90.000 pěších a 40.000 jezdců. Na české straně již dříve bylo postaveno vojsko na hranicích k zadržetí vpádu. Když však nepřítel dlouho nepřicházel a nastal ne-

dostatek špíže, vojsko se rozešlo. Jakmile nastalo přímé nebezpečí, postavili husité do pole vojsko tak četné jako nikdy předtím. Na 50.000 pěších, 5000 jezdců a 3000 vozů bylo připraveno pod velením Prokopa Holého. Křížáci byli tentokráte vypraveni po husitském způsobu; měli hojnost vozů i pušek. Jejich vojsko oblehlo nejprve Tachov, všude v kraji činilo hrozné spousty. Bylo rozděleno ve tři oddíly, z nichž první vedl kardinál a vévoda saský, druhý markrabě braniborský Fridrich a třetí knížata bavorská.

Také na jiných stranách hrozilo nebezpečí. Vojsko lužického Šestiměstí oblehlo Libavu, Slezané Němčí a rakouský vévoda vpádl na Moravu, dobyl Kyjova a zpustošil zemi až po Přerov.

Hlavním bojištěm však zůstávaly západní Čechy. Husitské vojsko se soustředilo u Chotěšova v plzeňském kraji a táhlo k Domažlicům. Když v křížáckém ležení bylo slyšet rachot husitských válečných vozů a zpěv husitské písně, vystoupil kardinál s vévodou saským na jakousi horu, aby shlédli bojiště. Ale odtud se jim naskytl smutný pohled. Křížácké oddíly jeden po druhém opouštěly svá postavení a dávaly se na pochod nikoli proti nepříteli, ale nazpět k hranicím. Taková hrůza je jala, že se křížáci neodvážili ani utkat s Božími bojovníky. Jen s námahou se podařilo kardinálovi zastavit některé sbory před pohraničním hvozdem, aby se postavily na odpor dotírajícím husitům. V krátkém boji byli vetřelci potřeni. Vinu na porážce přičítali kardinálovi, takže se musil v přestrojení za zoldnéře uchýlit do oddílu biskupa würzburgského. Válečné vozy byly křížákům na útěku spíše překážkou, neboť zatarasily cestu, v průsmyku byli dostiženi a mnoho jich bylo pobito. Jiní, kteří hledali záchranu na stromech, byli zajati a všechny pušky se staly kořistí Čechů (dne 14. srpna). Vedle množství střelného prachu, vzácných nápojů, zlatých i stříbrných peněz, zbraní nej-různějšího druhu byly mezi kořistí také kardinálův zlatý kříž, jeho kardinálský oděv, bulla papežská, kterou byla vyhlášena křížová výprava (tyto věci se chovaly pak po dvě století v Domažlicích) a množství korouhví, které byly veřejně vystaveny na Staroměstském náměstí před Týnským kostelem. Jak velký byl strach nepřátel svědčí to, že Norimberští, dospěvše do svého města, tázali se po hospodách, kde jsou, neboť nepoznávali vlastní město.

Domažlická bitva náleží mezi nejslavnější vítězství české v dějinách; byla důkazem, jak velká je moc národa, který se postaví sjednocen proti vetřelcům. Od bitvy u Domažlic se neodvážil nepřítel až do konce válek husitských vstoupiti na českou půdu. Vítězství působilo ovšem i na jiná česká bojiště. Míšňané na zprávu o bitvě utekli ze země a Slezané vyklidili pole před blízcím se Prokopem Holým, takže se tábořské vojsko mohlo vypravit na Moravu proti úhlavnímu nepříteli husitství, proti vévodovi Albrechtovi, který tu zatím vypálil na 500 městeček a vsí (Albrechtovi vytýkali husité zejména nelidské zacházení se zajatci). Albrecht před husity rychle couvl do Rakous, vloživ své posádky do poněmčených

měst moravských: do Brna, Olomouce, Jihlavy, Znojma, Hradiště, Pohořelice a Jemnice. I opavský kníže Přemek se podrobil a slíbil za příměří, že do roka přistoupí k straně podobojí. Prokop Holý vpadl pak do Uher až k Nitře a svěřil pokračování boje sirotkům Janu Čapkovi ze Sán a Prokúpkovi. Ale ti utrpěli od Uhrů těžké ztráty a byli odrazeni. Současně utrpěli husité menší porážku i na jiné straně. Někteří husitští moravští páni, mezi nimi bratři Mikuláš a Jaroslav Sokolové z Lamberka a Sezima Jevišovský z Kunštátu, vpadli do Rakous, ale byli pod Bejdovem 14. října 1432 poraženi. Zato se podařilo moravským husitům dobýt kláštera Hradiště a sevřít tak Olomouc. Morava byla po této výpravě kromě poněmčených měst a několik hradů zbavena nepřátel.

Neustaly však ani výpravy za hranice. Husitská vojska vedená Prokopem Holým pronikla v dubnu roku 1432 až do Branibor; marně se sice pokoušela o Frankfurt nad Odrou, zato dobyla celé řady menších měst. Také ve Slezsku měli husité tehdy značné úspěchy, zejména v boji proti Vratislavským dobyli Střelína. Získali tu hojně kořisti a mimo jiné zajali také čtyři přední vratislavské konšely.

V saském městě Naumburku nad Sálou se slavila po léta slavnost husitských třešní. Bylo prý to na památku události, která se stala při jednom husitském nájezdu. Zoufalí měšťané poslali do tábora Prokopa Holého prositi své děti, aby město ušetřil. Prokop Holý se slitoval nad městem a obdaroval děti třešněmi. Ve skutečnosti husité nikdy před Naumburkem nebyli a uvedená slavnost byla na památku míru vestfálského.

V červnu roku 1432 odešlo české poselstvo (Otík z Lozu za tábory a Jan Čapek ze Sán za sirotky) ke královskému dvoru polskému do Pabianic. Tam byl uzavřen památný spolek mezi Čechy a Poláky proti všem národům, obzvláště pak proti Němcům. Touto smlouvou byla umožněna výprava táborského bratrstva pod knězem Bedřichem ze Strážnice a Janem Pardusem z Horky, již se zúčastnilo na 8000 pěších a 700 jízdných s 300 vozy. Výprava pronikla přes Polsko do Spiše; tam se zmocnila Kežmarku a poplenila okolí Kremnice. Odtud se vrátila s hojnou kořistí na Moravu. V tu dobu byla v rukou sirotků i Trnava, které se zmocnili husitští. Několik mužů se převléklo za obchodníky a přišlo na trh, v noci pak otevřeli dvě městské brány a těmi vnikli sirotci do města. Nejpamátnější byla však výprava sirotků pod Janem Čapkem ze Sán na pomoc Polákům proti řádu německých rytířů. Na 8000 mužů se spojilo s Poláky a proniklo do Nové marky, kde jediné město Landsberk jim dovedlo vzdorovati. Při dobytí Tčeva bylo zajato několik Čechů, kteří sloužili řádu. Ty dal Jan Čapek upáliti, poněvadž se zapomněli nad svým původem a sloužili Němcům proti národu slovanskému. U kláštera Olivy (v samé blízkosti Gdanska) přijeli sirotci až na břeh mořský. Rozradostnění bojovníci vjeli do vln mořských, které jediné dovedly postavití hráz jejich tažení, a

velkými slavnostmi oslavovali svůj úspěch (na počátku září 1433). Na dvě stě bojovníků bylo tu pasováno na rytíře. Mnozí z Čechů si nabrali do lahví mořské vody, kterou jako cosi nevidaného dovezli do své vlasti.

Kostnický koncil se usnesl před svým rozpuštěním, že se po sedmi letech má sejít koncil nový ve švýcarském městě Basileji. Zatím zemřel r. 1431 papež Martin V. a nový papež Eugen IV. se marně bránil svolání concilu, jenž měl omeziti jeho moc. Koncil byl svolán na 23. července r. 1431. Na kostnickém concilu se jednalo podle národů; poněvadž bylo nebezpečí, že by v některých národech mohli míti stoupenci neomezené moci papežské většinu, jednalo se v Basileji v tak zvaných deputacích, při čemž každé deputaci byl přiřčen jistý úkol. Tak na př. byly deputace pro věci víry, pro uzavření míru, pro reformy církevní a pro všeobecné conciliární záležitosti. Při hlasování nebylo dbáno rozdílu v církevních hodnostech, takže nižší duchovenstvo, nakloněné církevním reformám, mělo ve všech deputacích většinu. Předsedou concilu byl papežův zástupce kardinál Julian Cesarini. Ten od domažlické porážky valně změnil svůj názor na věci české. Byl přesvědčen, že nelze husity podrobiti mocí válečnou, a proto radil, aby s Čechy bylo vyjednáváno. Proto pozval koncil v rozporu s míněním papežovým Čechy do Basileje, nikoli aby je soudil jako kdysi Husa, nýbrž aby s nimi jednal; sám Duch svatý bude prý státi uprostřed obou stran jako rozhodčí a soudec.

V Čechách došlo zatím k nemalým proměnám náboženským i politickým. Dne 24. prosince 1431 zemřel arcibiskup Konrád z Vechty a odtud se psal Jan z Rokycan správcem kněžstva, jsa u Pražanů a sirotků nejvyšší autoritou (stál však příkře proti táborům). Neměl, poněvadž nebyl biskupem, moc světití nové kněze, a proto byla obava, že nastane nedostatek kněží strany podobojí. K tomu Pražané i páni nelibě nesli anarchii v zemi, nedostatky veřejné správy, nekonání soudů, hynutí řemesel a živností i svévoli vojsk „polem pracujících“. Většina země byla nakloněna k míru, a proto radostně uvítala pozvání basilejského concilu. Na pražském sněmu v únoru 1432 bylo usneseno všemi stranami, tedy i tábory, kteří se posud jednání vzdalovali, vyslati do Chebu poselství k předběžnému jednání. Tam přijelo 8. května 1432 na 90 předních mužů stran husitských, mezi nimi vynikali zvláště Prokop Holý, Jan z Rokycan, Petr Payne, Mikuláš Biskupec z Pelhřimova, Jakub z Vřesovic a Martin Lupáč z Chrudimě. Poselství bylo přijato velmi pěkně a laskavě kázáním kanovníka Toke, který kázal na slova Kristova „Pokoj vám!“. Po delším jednání bylo smluveno, že koncil nebude jejich učení souditi, nýbrž že bude o sporných věcech hádání a že soudcem bude Písmo svaté a zvyklosti prvotních křesťanů. Koncil žádal, aby po dobu jednání bylo uzavřeno všeobecné příměří, ale husité na tento požadavek nepřistoupili uvádějíce, že nepřátelství s každým jednotlivým jejich nepřítelem má

jinou příčinu; zejména nebyli ochotni uzavřítí příměří se svým úhlavním nepřítelem Albrechtem Rakouským.

Chebské jednání umožnilo příchod husitského poselství do Basileje. Koncil se staral sám, aby nedošlo za jednání k výtržnostem, zapověděl hříchy obecné, které byly kárány artikuly pražskými, všechny hry, hudbu i tance, ba dokonce bylo zapovězeno za pobytu husitů objevovati se nevěstkám na ulici. Rovněž obecný lid byl poučen, aby k Čechům byl šetrný a vlídný, ale vystříhal se důvěrností.

Dne 4. ledna 1433 vešlo české poselství v počtu 300 mužů do Basileje. Účastník koncilu Aeneas Silvius Piccolomini, pozdější papež Pius II., tehdy hlavní prokurátor koncilu, který napsal české dějiny své doby, popsal vjezd husitského poselství do Basileje: Městské obyvatelstvo se vyhrnulo za hradby, také přemnoží ze sněmu očekávali před branami příchod nejstatečnějšího a nejproslulejšího národa. Jiní se sběhli v četném počtu na ulicích, kudy měli jíti; ženy, děti a dívky naplnily střechy a okna, jedni na toho, jiní na onoho prstem ukazovali, obdivovali se cizím způsobům a kroji předtím nevidanému, pozorovali hrozně tváře mužů a divoké oči jejich, říkali, že není nepodobné, že od takových lidí bylo vykonáno, co o nich pověst rozhlásila; avšak nejvíce upírali zrak všichni na jednoho — na Prokopa, on že je ten, který tolikrát porazil vojska věrných, který vyvrátil tolik měst, zahubil tolik tisíc lidí, jehož se stejně obávali jeho krajané i nepřátelé jakožto vůdce nepřemoženého, odvážného, neohroženého a nezdolného námahou ani strachem.

V koncilu se jednalo především o čtyřech artikulích pražských, které hájili s české strany Jan Rokycana (přijímání pod obojí způsobou), Mikuláš z Pelhřimova (trestání smrtelných hříchů), Oldřich ze Znojma (svobodné hlásání slova Božího) a Petr Payne (vláda kněžská). Koncil nabízel poselstvu ústupkem pouze přijímání pod obojí způsobou. S tím ovšem nebylo české poselstvo srozuměno a vyhradilo si, aby o nabídce koncilu rozhodl český sněm. Spolu s českým poselstvem odjelo do Prahy (v dubnu 1433) poselstvo basilejského koncilu k českému sněmu. Předsedou poselstva byl Filibert, biskup normanského města Coutances, tehdy — po odstoupení Cesariniho — předseda koncilu. Vedle něho vynikl v poselství barcelonský arcijáhen Jan Palomar, který prozradil úskočné jednání koncilu s Čechy přirovnáním husitů k bujnému koni; nutno s ním mírně zacházeti, dokud nemá ohlávku, která by ho k žlabu připoutala. Ani toto jednání nemělo plodný výsledek, neboť i nejmírnější husité, to jest Pražané, žádali, aby přijímání pod obojí bylo povinně zavedeno v celých Čechách i na Moravě, neboť jinak by došlo k třenicím, kdyby v témž městě nebo kraji přijímáno bylo pod obojí i pod jednou. Basilejští poslové poznali však na vlastní oči vyčerpání země i nespokojenost s polními vojsky, jakož i touhu Čechů po míru, takže nabyli přesvědčení, že není nutno povolovati

Čechům příliš mnoho. Na pražském sněmu došlo také 1. prosince 1433 k volbě Aleše Vřeštovského z Rýzmburka za jediného vladaře země místo dosavadní dvanáctičlenné vladařské rady. Vřeštovský byl vybaven mimořádnou pravomocí, zejména měl ostře zakročovat proti řádění polních vojsk. Ve skutečnosti byl však jen hříčkou v rukou Menharta z Hradce, náčelníka českého panstva, který se posud hlásil ke kalichu.

V listopadu roku 1433 bylo vypraveno druhé poselstvo českého sněmu do Basileje. Tentokrát přistoupil koncil (zajisté pod dojmem společného postupu císaře a papeže proti koncilu) k dalším ústupkům, povolil Čechům a Moravanům přijímatí pod obojí způsobou, ale jen dospělým, v ostatních třech artikulích byly tyto ústupky velmi nepatrné a o ostatních českých požadavcích mělo býti jednáno teprve tehdy, až Čechové přistoupí k jednotě s církví. Dne 30. listopadu 1433 byla v Praze přijata tato první kompaktata, ale další jednání o podrobnostech bylo jalové, takže smír zatím uskutečněn nebyl.

Události v Čechách spěly rychle k dramatickému vyvrcholení. Hlavní příčinou byla nekázeň polních vojsk a pikle strany panské. Roku 1433 obléhla tábořská a sirotčí vojska Plzeň, poslední důležité město v západních Čechách, které zůstalo v rukou strany podjednou. Obležení se však nedařilo, husitské pušky nedonášely do města, a proto měla býti Plzeň vyhladověna. Ale Přibík z Klenového, jenž od táborů přestoupil k Pražanům, dvakrát město zásobil a tím oddálil možnost pádu města. Při jednom výpadu Plzeňští ukoristili dokonce velblouda, jež měli husité jakožto kořist z kterési své výpravy (jako vzpomínku na tento čin dostala Plzeň velblouda do městského znaku). Menhart z Hradce pobil u Horažďovic několik set příslušníků polních vojsk. Nejhorší byla však porážka hejtmana Jana Pardusa z Horky, kterého vyslal Prokop Holý do Bavor na špízování. Tento oddíl (na 1900 mužů) byl v blízkosti Kouby od bavorských sedláků potřen tak, že 1177 mrtvých zůstalo na bojišti a 300 zajatých padlo do rukou nepřátel. Tento neúspěch vyvolal pobouření v ležení před Plzní; rozrušení táboři chtěli Pardusa zabít, a když se ho Prokop Holý ujal, bouře se obrátila i proti němu. Jakýsi Tvaroh uhodil nejvyššího hejtmana stolicí do tváře, takže ten znechucen odešel do Prahy.

V Praze došlo však rovněž k bratrovražednému boji. Zemský vladař, jednota panská a Staroměstští nařídili zemský mír a vyzvali také Novoměstské, aby k jednotě přistoupili. Ale Novoměstští odmítli tak učiniti a počali své město proti Starému Městu opevňovati. Ve čtvrtek dne 6. května 1434 zahájili Staroměstští útok proti Novému Městu. Hned na počátku boje ustřelil jejich puškař ucha velikého zvonu na věži kostela P. Marie Sněžné; zvon se zřítíl a poškodil věž. Nového Města bylo dobyto téměř bez boje. Novoměstská privilegia byla spálena a Staroměstští pokládali odtud Nové Město za své město poddané. Prokop Holý a jiní předáci

horlivějších husitů se zachránili útekem. Porážka Novoměstských měla vliv i na události před Plzní. Táboři a sirotci upustili od obležení Plzně. Tento den (neděle po sv. Stanislavu) byl potom každoročně v Plzni oslavován průvodem ozbrojeného měšťanstva, což se dalo až do doby císaře Josefa II.

Vojsko táborů a sirotků se položilo táborem u Kunratic před Prahou a pokoušelo se vylákat své protivníky k boji. Ale ti nebyli posud dosti silní a očekávali posily. Když přišly, položil se nejvyšší hejtman spojeného vojska jednoty panské, v níž byli páni podjednou (také Oldřich z Rožmberka) i podobojí, jakož i Pražanů Diviš Bořek z Miletínka táborem u Českého Brodu, kam je následovalo vojsko Prokopa Holého. Toto vojsko bylo asi o třetinu slabší nežli jeho protivníci, zaujalo však velmi výhodné a dobře opevněné postavení. Obojí vojsko se ohradilo vozovou hradbou a bylo hotovo využití všech husitských válečných zkušeností. Stál zde Čech proti Čechovi, kališník proti kališníku k velké škodě národa a vlasti. Co nedokázaly zástupy křížáků po celou dobu války, připravili si Čechové nesvorností sami.

Poněvadž nebylo možno tábory a sirotky, třebaž slabší, porazit za jejich vozovou hradbou, použilo vedení Pražanů a vojska panského Isti. Zvíkovský purkrabí Mikuláš Krchlebec s lidem pana Oldřicha z Rožmberka podnikl strojený útok na vozovou hradbu, a když bylo proti němu vystřeleno z děl, dal se na zdánlivý útek. Tím vylákal tábory a sirotky z vozové hradby k pronásledování. Když byla již hlavní síla bratrstev dosti vzdálena od svých vozů, vnikla mezi ně a vozovou hradbu připravená panská jízda, která počala bratry zle tísňiti. Ztrátu bitvy rozhodl Jan Čapek ze Sán a Ondřej Keřský z Řimovic, kteří se s jízdou dali předčasně na útek ke Kolínu. V boji, který se podobal spíše vraždění, bylo pobito na 13.000 táborů a sirotků, mezi nimi i Prokop Holý a Prokůpek. Zajatých bylo jen k sedmi stům. Jejich upálení v stodolách u Českého Brodu, o kterém vypráví soudobá zpráva, je však velmi pochybné.

Bitva u Lipan (v neděli dne 30. května 1434) byla katastrofou nejen pro tábory a sirotky, ale pro celý český národ, neboť česká demokracie podlehla tu moci panské v předvečer svého vítězství.

Zbývala zde ještě řada měst strany tábořské a sirotčí, ale ta se nepokusila o odpor a uznala vladařskou vládu. Nastalo nejprve jednání mezi stranou podobojí a podjednou, potom mezi Čechy a Moravany a konečně mezi stavy českými a moravskými a císařem Zikmundem. Na zemském sněmu v Praze byl zvolen arcibiskupem Jan z Rokycan a biskupy jemu podřízenými Martin Lupáč a Václav z Mýta. Byly také položeny požadavky země: svobodná volba arcibiskupa a biskupů sněmem, udělování svátosti oltářní pod obojí způsobou v kostelích, v nichž bylo tak zvykem, nikdo neměl býti povoláván před církevní soud za hranice s pominutím soudu arcibiskupského. K tomu se družily ještě požadavky politické. Byl

tedy postoj českého sněmu vůči císaři, s nímž bylo vyjednáváno v Řezně, sebevědomý. Zikmund byl ochoten učiniti dalekosáhlé ústupky, když se mu nyní nabízel český trůn, na který čekal po šestnáct let. Ale basilejský koncil byl proti jakýmkoli církevním ústupkům mimo ty, k nimž sám svolil, zejména proti potvrzení Rokycany za arcibiskupa. Proto se jednání protahovalo a jednáno bylo dále v Brně a v Stoličím Bělehradě. Konečně byl Zikmund za krále přijat dne 21. září 1435, když vyhověl všem politickým i náboženským požadavkům Čechů a zavázal se, že vymůže uznání Rokycanova církvi.

Ke konečnému upokojení došlo na společném sněmu Čechů a Moravanů v červnu r. 1435 v Jihlavě, kam se dostavilo také poselství basilejského koncilu. Dne 5. července byla na jihlavském náměstí slavnostně vyhlášena jazykem latinským, českým, německým a maďarským basilejská kompaktáta. Těmi bylo povoleno podávat svátost oltářní pod obojí způsobou všem dospělým Čechům a Moravanům, kteří by o to požádali, kněz měl ovšem vždy připomenouti, že Kristus je přítomen i při přijímání pod jednou způsobou. Čechové byli pak koncilem prohlášeni za pravé syny církve.

Kompaktáta nebyla ani zdaleka tím, zač husité po dlouhá léta bojovali. Husité chtěli reformovati církev, nyní se stali jen trpěnou společností. Pro tu dobu byl to však úspěch nesmírného významu; bylo to po prvé, kdy církev s kacíři vyjednávala a přiznala jim i jistá práva. Jak na straně husitské, tak na straně církve byla pokládána kompaktáta pouze za řešení prozatímní. Papežskou kurií ostatně uznána nebyla.

Důležitější byly ústupky císařovy ve věcech politických. Potvrdil zejména Čechům, že se nebude ve věcech českých řídit cizími rádci; Pražanům pak zvláště dovolil, že zemským podkomořím nemá býti nikdo než vladyka náboženství podobojí, usedlý na Starém Městě pražském. Požadavku Čechů, aby Morava byla zproštěna vlády vévody Albrechta, však nevyhověl. Ve čtvrtek dne 23. srpna 1436 vjel císař slavnostně do Prahy, aby se ujal otcovského dědictví.

Příjezd Zikmundův do Prahy ohlásil reakci; správa Starého Města svěřena byla sice váženému Janu Rečkovi z Ledec, ve skutečnosti však vládli straníci Příbramovi; rovněž důležité úřady zemské byly osazeny nejmírnějšími utrakvisty. Tak na př. se stal nejvyšším purkrabím pan Menhart z Hradce. S městem Tábořem byla uzavřena zvláštní smlouva, Zikmund uznal je za město královské, dal mu do městského znaku dvouhlavého císařského orla a uznal i jeho úchvaty, takže Tábor náležel pak mezi největší velkostatkáře v zemi. Jan z Rokycan nebyl v arcibiskupství potvrzen a administrátorem arcibiskupství byl jmenován přívrženec Příbramův Křišťan z Prachatic; Rokycana byl dokonce zbaven i fary Týnské a v obavě o svůj život se zachránil útekem z Prahy na Kunětickou Horu a potom do Hradce Králové.

Reakce vzbudila odpor. Tábor zradil za milost císařskou své ideje, ale ztráta této bašty českého radikalismu byla nahrazena vytvořením nového střediska odporu ve východních Čechách. Tam Hradečtí s knězem Ambrožem v čele odmítli uznati Zikmunda za českého krále (město se poddalo teprve v únoru 1437) a ve východočeských krajích sbíral nespokojence lipanský vítěz pan Diviš Bořek z Miletínka, seděním na Kunětické Hoře. Také kněz Bedřich ze Strážnice, který držel Kolín, radil se k odpůrcům Zikmundovým. Nejznámější byl však odpor pana Jana Roháče z Dubé na hradě Sioně u Kutné Hory.

Proti hradu Sionu byl vyslán nejvyšší hofmistr královský Hynce Ptáček z Pirkštejna. Po čtyři měsíce se hájil nepatrný hrádek, ačkoli oblehatelé se pokoušeli s dřevěných věží obleženým škoditi. Teprve když se jim dne 6. září 1437 podařilo podkopem vyhoditi do povětří část hradeb a otvorem tak vzniklým vniknouti do hradu, Roháč byl po statečné obraně se svými druhy zajat. Když jej předváděli před císaře, volal, aby mu oči vyloupili, aby se nemusil dívat na tak ohavného panovníka. Pak jej i druhy jeho v Staroměstské radnici zle mučili. Tři dny po dobytí hradu byla na Staroměstském náměstí vystavěna vysoká šibenice, nejvýše byl pověšen na zlatém řetěze Jan Roháč, něco níže znamenitý puškař Zelený, kněz Martin Prostředek a polský rytíř Výšek Račinský, který se k Roháčovi přidružil, ještě doleji pak 49 ostatních zajatých členů posádky sionské.

Neslýchané toto ukrutenství vzbudilo bouři v Čechách i na Moravě. Náchod se dostal do rukou straně králi nepřátelské, která se pokusila i o Králové Hradec. Na Moravě Pardus z Horky se zmocnil Litovle a jen rychlá pomoc Olomouckých a Uničovských zabránila tomu, že nevzniklo tu nové středisko odporu. Pobouření v Praze nabývalo takového rázu, že se Zikmund odhodlal opustiti město (11. listopadu).

Ostatně již v den popravy Roháčovy císař, jako by byl stížen trestem božím, vážně onemocněl. Palec jeho nohy byl zachvácen tak nebezpečným zánětem, že se císař rozhodl podrobiti se amputaci palce. Již tehdy se tušila jeho brzká smrt a císařovna Barbora jednala tajně s některými českými pány o přijetí polského krále Vladislava za krále českého, když ji pojme za manželku. Prvním cílem císařovy cesty bylo Znojmo, kam dorazil jeho průvod dne 21. listopadu. Ještě téhož dne dal zatknouti císařovnu Barboru, o jejímž jednání dostal zprávu. Poněvadž se jeho nemoc rychle horšila, doporučil pánům českým a uherským, aby přijali za krále jeho zetě Albrechta. Dne 9. prosince v předtuše smrti slyšel mši svatou, oblečen jsa v háv císařský a maje na hlavě korunu císařskou. Když pak smrt rychle nepřicházela, dal se obléci v pohřební rubáš a zemřel ve Znojmě ještě téhož dne večer. Pohřben byl v uherském Varadíně, kde byl hrob uherského krále svatého Ladislava.

Zikmund neměl sice dobrých vládařských vlastností svého otce, nemůže se však nazvati panovníkem špatným, ale ovšem ani ne dobrým. Byl jistě dosti nadaný, ale nehodil se do doby tak bouřlivé. Bohužel, království české nepoznalo jeho lepší stránky, spíše jen jeho prehlivost a věrolomnost. Po nejedné stránce byl podoben svému nevlastnímu bratru Václavovi. Byl milovník veselí, vína a krásných žen a nedobrý hospodář. Sám si byl vědom těchto svých chyb, jak vtipně se vyjádřil k papeži Eugenovi IV.: „Tři věci jsou, nejsvětější otče, v kterých se nesnášíme, a tři, v kterých se shodujeme: ty ráno vstáváš, já přede dnem vstávám; ty vodu piješ, já víno; ty žen se štítíš, já po nich se sháním. Ale v tom se snášíme, že ty štědře rozdáváš poklady církevní a já nic sobě nenechávám; ty máš špatné ruce, já nohy; ty kaziš církev a já říši svatou!“

5. Následky válek husitských. Nové vzepětí feudální moci.

Ocenění doby husitské. Důsledky politické. Česká církev. Národnostní poměry. Myšlenka slovanská. Proměny sociální.

Viděl-li český historik František Palacký v hnutí husitském vrcholnou dobu dějin českého národa, pokusil se v naší době jiný historik Josef Pekař o revisi ocenění této doby a poukázal na nejednu stinnou stránku husitství. Pekařovi bylo husitství hnutím středověkým, neboť shledával v něm tytéž myšlenky, které byly středověku vlastní. Husitství bylo především hnutí náboženské, tedy středověké, sociální požadavky husitství byly namnoze ohlasy sektářského socialismu, tedy rovněž tkvěly svými kořeny v středověku. Rovněž poukázal Pekař na hospodářské škody, které přinesly války husitské, i na osamocení českého národa, na kulturní odloučení od evropského duchovního vývoje a na zhoubnou činnost vojsk palem pracujících.

Jistě se mnohým současníkům jevily následky hnutí husitského v neméně temných barvách jako Pekařovi. Ale hospodářský úpadek byl mnohonásobně vyvážen na jiné straně; jen svoboda slova Božího vyvažovala nedostatky hmotné. K tomu přistupovala jistá demokratisace společnosti, ovšem v tehdejším slova smyslu (to jest, omezující se pouze na stavy), vzrůst národního sebevědomí a vzestup domácího národa ve vlastním státě. Nikdy v dějinách předtím ani potom nevstoupili Čechové v popředí evropských dějin tak jako za válek husitských. Zdůraznění individuality národní i politické, zavedení národního jazyka do literatury i do správy země nebyl zajisté projev středověku. Husitské hnutí vycházelo ze středověku, ale jeho program věstil přechod věku nového v mnoha směrech. Čechové, tento národ přední stráž, jak jej nazval fran-

couzský historik Arnošt Denis, předstihli o plné století svou dobu; jinými slovy, český novovek započal dříve, nežli tomu bylo v jiných zemích.

Po stránce politické byla velmi omezena moc královská a vzrostla moc stavů. Ve skutečnosti připravilo husitství půdu republice, a to nikoli šlechtické, jak tomu bylo v Polsku nebo Uhrách, nýbrž na tehdejší dobu ve značné míře demokratické, neboť nadále alespoň města královská měla v událostech politických nemalou úlohu. Stát přestal být majetkem panovnického rodu a stal se majetkem politického národa (to jest stavů). Stavové si osobili právo panovníka voliti, nebylo-li přímého potomstva. Toto právo bylo vyhrazeno toliko stavům českým (nikoli stavům vedlejších zemí) jako strážcům koruny královské. Stavové se skládali ze stavu panského, rytířského a městského (stav duchovní byl vyloučen, na Moravě však zůstal). Jednotliví stavové jako celek byli si rovnocenní. Tím vzrostl nesmírně politický význam královských měst (nebylo tomu však tak na Moravě, kde města většinou zůstávala německá), takže v žádné zemi evropské kromě Itálie neměla města tolik politické moci jako v Čechách. Svazek vedlejších zemí, Slezska a obojí Lužice, ke koruně české se ovšem uvolnil, ale zato se stát český stal opravdu státem národně českým. Také svazek, který poutal české země k říši římské, válkami husitskými se uvolnil.

Přijetím kompaktát se Čechové vzdali svého záměru reformovati celou církev a stali se pouze trpěnou společností uvnitř církve. Ale v 15. století bylo i to velkým úspěchem. Čechové si organizovali vlastní církev husitskou národně českou. Pražská universita poklesla se své bývalé výše a kulturní styky Čech s cizinou ustaly. I po vyhlášení kompaktát a Čechů za pravé syny církve nepřestali v západním křesťanstvu hleděti na Čechy jako na kacíře a stranili se jich.

Veliké výsledky měly války husitské po stránce národní. Sebevědomí Čechů a také národní uvědomění se zvýšily. V manifestu Pražanů z r. 1420 čteme: „Němci byť by žádné příčiny neměli, avšak na náš jazyk vždy se zlostní; a jako jsou jazyku našemu učinili v Rýnu, v Míšni, v Prusích, a jej vyhnali, taktéž nám míní učiniti a obsaditi místa vyhnanců.“ Obec Staroměstská r. 1421 se usnesla, že žádný Němec nesmí být sousem a nesmí mít majetek vyjma ty Němce, kteří tu zůstali a srovnali se ve víře s českým obyvatelstvem. K písni Svatováclavské byl v době husitské přidán další verš: Vyžen Němce cizozemce!

V době husitské byl téměř zpravidla Čech podobojí, Němec podjednou, takže nenávisť jedněch proti druhým byla tím zvyšována. V úředních instrukcích kardinálu Carvajalovi z roku 1448 čteme: Čechové jsou od přijetí víry Němcům nepřátelští a zvláště těm, kteří obývají jejich království. Současný kronikář slezský Ludolf Zaháňský připomíná: „Čechu Němce je právě tak těžko viděti jako židovi kdysi Samaritána“.

Nemenší byla nenávisť Němců proti Čechům. Němečtí kurfiřti rozkázali na podzim roku 1421 křižákům, aby každého v zemi české pobili. Norimberští odpověděli kurfiřtům, že se všechno zajímá, pobíjí a upaluje, co německy neumí anebo Čechovi se podobá. Se strany nepřátelské se vytýkalo husitům, zejména táborům, kruté zacházení se zajatými, nutno však připomenouti, že rádění vůči bezbranným započali křižáci a že ukrutnosti husitů nedosáhly nikdy té míry jako hromadné upalování prováděné křižáky, hlavně Slezany a Rakušany, jakož i narážení obětí na kůl a surové mučení dětí, které bylo běžné u uherských Kumánů.

V Čechách byla válkami husitskými počestěna řada měst ve vnitrozemí, zejména Praha, Kutná Hora (zde však vypuzení Němců mělo vzápětí hospodářský úpadek) a Hradec Králové. Ale i v pohraničí se stala českými města Ústí nad Labem, Zatec, Most, Prachatice, Vimperk i jiná města. Počestila se dokonce i katolická města Budějovice a Plzeň. Německý živel zůstal jen v okolí Tachova a na Loketsku, v úzkém pruhu podél Krušných Hor a Šumavy, ve výběžcích šluknovském, frýdlantském, broumovském, králickém, na Lanškrounsku, Štöcku a Jindřichohradecku. Na Moravě byla počestěna jen menší města, zato však zmizely četné německé ostrůvky ve vnitrozemí. Jistě i v horním Slezsku a v Lužicích slovanský živel byl válkami husitskými posílen. Čeština se stala v Čechách, na Moravě i v Horním Slezsku jazykem úředního jednání a o něco později byla zavedena i jako úřední jazyk v českých zemích, nejprve r. 1423 v Krnovsku, 1426 v Opavsku, později 1480 na Moravě a 1495 v Čechách.

Osamocenost Čechů v západním křesťanstvu je nutila, aby hledali spojence jiné. Bylo nasnadě, že se obrátili k těm, kteří mluvili podobnou řečí, a zvláště k těm, kteří se lišili svým vyznáním od katolické církve. Tím sílila v Čechách myšlenka slovanská. Snahy Čechů vzbudily ohlas především u nejbližších sousedů, u Poláků a u Litevců, pak u slovanských národů v Uhrách. Rusové (mimo Rusíny) nemohli tehdy podati Čechům ruky pomocné, neboť úpěli pod jhem tatarským, a balkánští Slované byli tehdy pod nadvládou tureckou.

Velké byly i proměny sociální. Největší kořisti se dostalo stavu panskému. Jednotliví jeho příslušníci zaokrouhlili svá panství úchvaty zboží církevního i královského (církevní majetek téměř zmizel, královský byl omezen na míru nejmenší) a uchvácením drobných statků vladyckých, jejichž držitelé vykrváceli v boji za kalich. Ne tak dobře vyšel z bojů stav rytířský, který dodal božím bojovníkům nejzdatnější část bojovníků. Ten neměl z válek takových hmotných výhod jako stav panský. Válkou zrušeno státek rytířův nebyl dosti výnosný, aby uživil svého majitele, který nadto odvykl pokojnému životu. Proto mnozí drobní šlechtici po skončení bojů odcházeli do ciziny, aby tam bojovali za žold a kořist v cizích službách.

Vedle stavu panského zbohatla nejvíce města, v nichž ovládly cechy místo dřívějšího patriciátu. Mnohá z nich držela velkostatky rovnající se rozlohou i výnosem doménám panským. Kromě Prahy bylo to zejména město Tábor, které mělo panství velké jako celý okres. A právě měšťané táborští nejprve zapomněli na své ideály sociální, za které bojovali, a počali utiskovati své poddané stejně tak, jako činili panští Rožmberkové.

Svobodníci, jichž bylo před válkami husitskými značné množství, značně prořídli a pozbyli svého významu; jen nepatrné jejich zbytky přečkaly pozdější války uherské. Dílem byli vybiti a padli pro kalich na bojištích, dílem přijali poddanství svých mocných sousedů a stávali se pouhými dvoráky.

Nejhůře se dařilo **sedlákům**. Již za války ti, kteří se sami nechopili zbraní a neopustili domovů, trpěli nepřátelskými vpády a byli také často nuceni platití předepsané platy a dávky obojí straně, tedy dvakrát. Po válce se jejich situace zhoršila. Mnoho půdy selských statků, které byly svými majiteli opuštěny, zůstalo pusté. Tuto půdu zabíraly nyní vrchnosti a tvořily si nový velkostatek. Poněvadž bylo méně poddaných, bylo i méně příjmů, které se ostatně odváděly v znehodnocených penězích, takže vrchnosti počaly hospodařiti ve vlastní režii. Panská pole bylo nutno obdělávati, a proto nastalo zvýšení selských robot. Pro malý počet pracovních sil musily voliti jinou formu hospodaření, totiž proměnu polí v pastviny a v rybníky. Zvláště rybníkářství vyžadovalo úrodné půdy v rovinách. Ta byla sedlákům odnímána a náhradou dávána méně úrodná půda v kopcích. Byla nouze o lidi a vrchnosti je z vlastního zájmu nerady ztrácely. Proto bylo ztěžováno volné stěhování sedláků z panství na panství jiné. Na Moravě již r. 1380 sněm špilberský žádal, aby každý poddaný, přecházející na panství jiného pána, byl povinen se vykázati výhostem své vrchnosti. V Čechách nařídil r. 1437 zemský sněm, aby zběhlí sedláci se opět vrátili do svých domovů. Právní postavení sedláka se tedy zhoršilo, zato však nabyl svobody svědomí.

6. Bezvládí v Čechách.

Kandidatury Albrechta Habsburského a Kazimíra Jagelonského. Ladislav Pohrobek. Hynek Ptáček z Pirkštejna. Jiří z Poděbrad náčelníkem utrakvistů. Jiří z Poděbrad správcem země. Misijská cesta Kapistránova. Ladislav Pohrobek v Čechách. Jiskrovo panství na Slovensku. Vojenská bratrstva. Události uherské a smrt Ladislavova.

Císařem Zikmundem vymřela dynastie Lucemburků, která vládla v Čechách 127 let. Zikmund zanechal dceru Alžbětu, provdanou za vévodu rakouského a markraběte moravského Albrechta z rodu

habsburského, a projevil přání, aby Čechové a Uhři uznali jeho zetě za svého krále. Čechové nebyli však ochotni Albrechta, který se stal po smrti Zikmundově i králem římským, přijmouti za krále, a rozhodli se pro volbu nového krále. Proti Albrechtovi, který proslul jako nepřítel husitů (nebyl však nepřítelem církevní reformy) i jazyka českého (nenaučil se jako markrabě moravský vůbec česky), prohlásila se strana tábořská. Ta počala vyjednávat s polským králem Vladislavem III. a nabízela český trůn jeho bratrovi, tehdy třináctiletému **princi Kazimírovi**. Proti této kandidatuře se vyslovil arcibiskup-kancléř Zbyhněv Olešnický, dávný odpůrce husitů, ale Vladislav poselství tábořskému po některém jednání vyhověl. Proti kandidatuře Albrechtově se ozývaly varovné hlasy: „Čechové měli by se pilně varovati, aby ve správu německého jazyka nepřipadli; neboť ten jazyk nejlítější jest ku poražení jazyka českého a slovanského“.

Naproti tomu páni strany podjednou, vedení Oldřichem z Rožmberka, mužem sice schopným, leč užívajícím ve Vlašsku běžných intrik, a páni umírněného směru pod náčelnictvím nejvyššího purkrabí Menharta z Hradce se vyslovili pro kandidaturu Albrechtovu. S nimi byli zajedno i rozhodnější husité, které vedl pan Hynce Ptáček z Pirkštejna. Ti však kladli Albrechtovi podmínky, aby se přičinil o uznání kompaktát u papeže i o potvrzení arcibiskupské hodnosti Rokycanovy, aby potvrdil svobodu země české, připojil opět Moravu ke koruně české a aby připojil k české koruně i své země Dolní a Horní Rakousy. Albrecht svolil ke všem těmto podmínkám kromě poslední a byl 26. prosince 1437 v Praze zvolen za krále českého. Byl první panovník z rodu habsburského, který spojil osobní jednotu země české, uherské i rakouské. Ale ukázalo se, že jeho sliby jsou jalové. Připojil sice Moravu opět ke koruně české a potvrdil privilegia, avšak nedbal o splnění požadavků strany husitské.

Proto Hynce Ptáček a horlivější husité se spojili s tábory, vedenými tentokrát knězem Bedřichem ze Strážnice, a tato strana zvolila na Mělníce 29. května 1438 za českého krále polského prince Kazimíra. Zatím Albrecht přibyl do země a byl korunován za českého krále. Mezi oběma stranami došlo k válce a táboři byli posíleni i pomocí polskou. Král Albrecht po pět neděl bezvýsledně obléhal Tábor, musil však obležení zanechat, když Poláci vpadli do Slezska, aby hájil tuto zemi. V Čechách ustanovil svým zástupcem synovce královny Barbory, Oldřicha hraběte Celského. Když se obě strany hotovily ve Slezsku k velké válce, přišla zpráva o vpádu Turků do Uher a papežský legát ujednal mezi stranami příměří. Výprava Albrechtova k obraně Uher byla bezvýsledná, král sám onemocněl úplavicí a zemřel 27. října 1439 na zpáteční cestě v Nesmilech u Ostríhomě. Byl pohřben v Stolíčním Bělehradě v Uhrách. Zanechal kromě manželky Alžběty dvě dcery a jeho manželka očekávala dalšího potomka.

Vedlejší země koruny české, v tom i Morava, byly rozhodnuty uznati posmrtné dítě Albrechtovo, byl-li by to syn, za panovníka. Naproti tomu v Čechách chtěli novou volbu, neboť bylo potřeba krále silného. Pripadli na bavorského Albrechta, vychovaného v Praze na dvoře krále Václava IV. a znajícího český jazyk. Ten byl jednomyslně českým sněmem zvolen za krále, ale odmítl pro přílišné požadavky Čechů a také se zřetelem na krále římského Fridricha III.

Ten se totiž ujímal nástupnického práva syna Albrechtova Ladislava Pohrobka, který se narodil královně Alžbětě 22. února 1440. Vedlejší země české uznaly nástupnické právo Ladislavovo. Zejména tak učinila Morava, moudře spravovaná zemským hejtmánem Janem Tovačovským z Cimburka, rozhodným přívržencem husitství. Ladislavovým poručíkem se stal jeho příbuzný král římský a vévoda štyrský Fridrich III., který byl rovněž z rodu habsburského. Čechové sami kolísali mezi Fridrichem a Ladislavem. Fridrich sám nechtěl škoditi Ladislavovi a nechtěl vyhověti ani přání Čechů, aby přesídlil do Prahy a vládl v zemi jménem Ladislavovým. Byl v tom podněcován také Oldřichem z Rožmberka a Menhartem z Hradce, kteří se obávali vlivu strany Ptáčkovy na dvoře římského krále.

V Uhrách se postavil proti zájmům mladičského krále velmož Jan Hunyady, jenž opanoval většinu země i s Budínem. Jen na Slovensku a v městech Komárně a Bratislavě byl uznáván za krále uherského Ladislav, poněvadž jeho vojska pod vedením českých hejtmánů Jana Jiskry z Brandýsa, Jana Šmikovského ze Žďáru a Mikuláše Sokola z Lamberka obsadila zemi. Také většinu Charvátska získal pro Ladislava bojem český hejtmán Jan Vítovec z Hřebene.

V Čechách již r. 1440 počala síliti strana Ptáčkova. Sněmem byl prohlášen zemský mír a krajské vlády měly dbáti o jeho zachování. Čtyři východočeské kraje, kouřimský, chrudimský, čáslavský a hradecký, zvolily si vrchním hejtmánem pana Hynka Ptáčka z Pirkštejna a také v kraji boleslavském byli zvoleni hejtmány Ptáčkoví přátelé Jiří z Poděbrad a Jan Smiřický.

Duchovní hlavou strany Ptáčkovy byl volený arcibiskup Jan Rokycana. Jedině táboři ze všech podobojích se nemohli s ním dohodnouti, hlavně ve formulaci učení o svátosti oltářní. Táboři ostatně neuznávali ani kompaktáta basilejská. Spor mezi tábory a Rokycanou se řešil bezvýsledně na různých synodách kněžstva strany podobojí, až konečně rozhodnutí padlo na synodě kutnohorské (8. července 1443), kde neméně než 350 kněží husitských se přihlásilo k poslušnosti Rokycanovi. Výsledek hádání v Kutné Hoře byl předložen k schválení českému sněmu a ten schválil v lednu r. 1444 Rokycanovu formulaci učení o svátosti oltářní, učení o sedmi svátostech, o očištění, o vzývání svatých a o ornátech. Tím bylo

odsouzeno učení tábořské a města strany tábořské mimo Tábor přistoupila k jednotě s církví Rokycanovou.

Hynek Ptáček z Pirkštejna zemřel předčasně 27. srpna 1444 na svém hradě v Ratajích, ale strana podobojí našla ještě zdatnějšího vůdce v osobě pana Jiřího z Poděbrad. Jiří se narodil roku 1420. Byl synem Žižkova přítele Viktorina z Poděbrad a Kunštátu; tradice vypráví, že Žižka stál Jiřímu při křtu jako kmotr. Velmi brzy Jiří, který v útlém mládí ztratil otce, dostal se do veřejného života; zúčastnil se totiž bitvy lipanské na straně Pražanů. Aeneas Sylvius jej vysoce ocenil; pravil o něm, že byl ve věcech válečných a politických zkušený, spravedlivý a šlechetný, třebaže byl kacířstvím nakažen. Pro tehdejší poměry je charakteristické, že znal pouze česky, kdežto latinsky a německy mluvil nedosta- tečně; jeho syn, kníže Jindřich, znal již vedle češtiny i latinsky, německy a maďarsky. Třebaže byl rozhodný kališník, nebyl vůči katolíkům nesnášenlivý; jeho manželkou byla Kunhuta ze Šternberka, klonící se k sirotkům, a jejím prostřednictvím byl spřízněn s mocným katolickým rodem pánů ze Šternberka.

Na počátku bezkráloví měl již čelnou úlohu: byl jeden ze dvou hejtmánů kraje mladoboleslavského a po smrti Ptáčkově se stal i hejtmánem kraje kouřimského. Na kutnohorském sjezdu byl zvolen náčelníkem strany. Proti Jiřímu vystupoval však Oldřich z Rožmberka, jenž se snažil pletichami mařiti ušlechtilé snahy Jiřího. K Oldřichovi se klonil vždy více nejvyšší purkrabí Menhart z Hradce a také správa obou měst pražských; bylť purkmistrem na Starém Městě Pešík z Kunvaldu a na Novém Městě Pavel Dětřichů.

Jiří z Poděbrad usiloval především o navázání styků s kurií papežskou, aby dosáhl uznání kompaktát i arcibiskupství Rokycanova. Papeži Eugenovi IV. se totiž podařilo zvítěziti nad koncillem basilejským, jehož trosky sice zvolily vzdoropapeže, ale nedovedly mu vymoci uznání. Záleželo nyní na tom, aby ústupky koncilu husitům byly uznány také kurií papežskou. Když nastoupil nový papež Mikuláš V. (1447-53), dostalo se konečně husitům sli- bu, že do Prahy bude vyslán k jednání zvláštní legát papežský.

Tím byl kardinál Carvajal, rodem Španěl. Dne 1. května 1448 přijel do Prahy, ale Čechové byli zklamáni. Legát totiž žádal, aby se Čechové bezpodmínečně podrobili církvi. Okázale přijímal veřejně svátost oltářní pod jednou způsobou a svým zpupným cho- váním budil pohoršení. Nechyběly ani hlasy žádající, aby byl kardi- nál jat a popraven v odvetu za potupnou smrt Husovu. Již po třech nedělích Carvajal opustil Prahu a odvázel s sebou kompaktá- ta, která lživě vylákal. Byl ovšem stíhán a u Benešova dopaden; kompaktáta byla mu odnata a uložena na bývalém svém místě (v kapli Božího těla na Dobyčím trhu, dnešním Karlově náměstí).

Pro různé úskoky strany Oldřichovy odhodlala se strana po- děbradská k ráznému činu; svolala v červnu r. 1448 sjezd čtyř

východočeských krajů do Kutné Hory a zvolila tam nejvyšším hejtmánem Jiřího z Poděbrad. Pod záminkou vpádu do Saska sbíralo se její vojsko u Kutné Hory a u Loun a Jiří z Poděbrad nočním přepadem (s 2. na 3. září) zmocnil se bez ztráty jediného muže Prahy. Zde byl zajat nejvyšší purkrabí Menhart z Hradce. Po dvou dnech byl do Prahy slavnostně uveden i volený arcibiskup pražský Jan Rokycana, aby se ujal řízení církve české. Úřad nejvyššího purkrabí byl ovšem Menhartovi odňat a svěřen katolíku Zdeňkovi Konopištskému ze Sternberka, který byl přívržencem jednoty Poděbradské; tím Jiří z Poděbrad jasně naznačil, že chce býtí spravedlivý a nepomýšlí na pronásledování katolické menšiny. Dobytím Prahy získala strana podobojí i nejvyšší moc v zemi.

Menhart z Hradce byl některý čas držen ve vězení na Poděbradech a po čase propuštěn na závazek, že se vrátí do vazby, bude-li k tomu vyzván. Zemřel však na cestě do domova v Říčanech. Jiří byl obviňován nepřáteli, že dal Menharta otrávit, a ti uzavřeli pod vedením Oldřicha z Hradce proti Jiřímu z Poděbrad jednotu Strakonickou. K té se připojili i táboři s Bedřichem ze Strážnice v čele. Strakoničtí počali válku proti Jiřímu. Byli však sami o sobě příliš slabí, a proto vyjednávali o přispění markrabí míšeňského Fridricha. Ale Jiří z Poděbrad obratnou diplomacií dovedl vyvolatí proti markraběti spolek v Německu (vévoda saský Vilém a kurfiřt braniborský Fridrich), takže se naděje na jeho pomoc ukázala jalovou. Válka se rozšířila i na Moravu. Zde stáli při Jiřím Pernštejnové, Kunštátí, Kravaří, Sternberkové, Krajíři a páni z Vlašimě, na straně pak Strakonických páni z Lichtenburka, z Lomnice a z Boskovic.

Dály se pokusy usmířiti obě strany, zejména na sjezdu jihlavském (1449) a pelhřimovském (1450), ale marně. V boji strana poděbradská měla velkou převahu (vítězství u Rokycan 1450). Teprve na sněmě, který byl konán na svatou Kateřinu r. 1450 v Praze, byl prohlášen zemský mír.

Církev využila v boji proti husitství věhlasného františkánského kazatele Jana Kapistrána, který již dříve měl ohromné úspěchy svými kázáními v nejšířších vrstvách. O jeho ohnivé výmluvnosti, doprovázené vhodnými a působivými posuňky, zesílené asketickým zjevem Kapistránovým, vyprávěly se legendy; i ptáci prý umklali ve svém zpěvu při jeho kázání. V letech 1451 a 1452 konal Kapistrán misijní cestu po Čechách a Moravě, navštívil v Čechách Krumlov a Most, na Moravě Brno, Vyškov a Olomouc. Měl jistě úspěchy, ale vyprávění o tom, že obrátil 16.000 husitů na katolickou víru, je smyšlenkou. Rokycana jej marně vyzýval k veřejnému hádání. Daleko větší úspěchy měl kazatel ve Vratislavi, kde svými kázáními vyvolal fanatický odpor proti Čechům a židům.

Církev česká, znechucena marným jednáním, rozhodla se konečně odtrhnouti se od církve západní a počala jednati s církví pravoslavnou, poukazujíc na absolutistickou moc papežskou. Roku

1451 přibyl do Čech vyslanec východní církve Angelik, aby vyšetřil české poměry. Jednáno bylo delší dobu, ale dobytí Carihradu Turky (r. 1453) přerušilo další jednání o připojení k církvi carihradské.

Zemský mír pražský zajistil Jiřímu z Poděbrad výjimečné postavení. Jiří se oženil po smrti své první manželky s katoličkou Johanou z Rožmitálu, která však upřímně přilnula k víře husitské. Svě postavení zesílil nabytím Kladska a knížetství minstrberského ve Slezsku; tato panství získal od Viléma z Lichtenburka. V říjnu roku 1451 pověřil král římský Fridrich (jakožto poručník krále Ladislava) Jiřího hodností správce království českého a po čase i sněm království českého dne 27. dubna 1452 zvolil Jiřího „za správce mocného a pravého v království českém“ a přidal mu k ruce jednáctičlennou radu ze stavu panského, rytířského a městského.

V popředí zájmu stálo propuštění krále Ladislava z poručnictví Fridrichova. O ně bylo jednáno již na počátku ledna r. 1451, ale Oldřich z Rožmberka dovedl vydání Ladislava zabrániti. Také stavové rakouští, vedení velmožem Eincingerem, nebyli spokojeni s poručníkováním Fridrichovým a využili nepřítomnosti Fridricha, který se odebral do Říma ke korunovaci, k vzpouře. Císař byl po svém návratu obležen ve Vídeňském Novém Městě a donucen k vydání Ladislava stavům rakouským. Ve skutečnosti vládl pak v Rakousích místo nedospělého panovníka hrabě Oldřich Celský. Tímto úspěchem Celského byl Eincinger nucen sblížit se s Jiřím z Poděbrad, neboť Celský byl tehdy sprátcem s Oldřichem z Rožmberka.

Císař očekával ve své tísní pomoc od zemského správce českého, ale marně. Proti Jiřímu se vytvořil totiž znovu spolek Oldřicha z Rožmberka s obyvateli Tábora. Zemský správce vytáhl koncem srpna r. 1452 proti nim se 17.000 muži a donutil již 1. září město ke vzdání. V Táboře byly zavedeny husitské rády a pominuly i všechny zvláštnosti tohoto města. Tábor dohrál neslavně svoji tak slibnou úlohu ve společnosti se škůdcem země Oldřichem z Rožmberka, jemuž Pražané v opovředném listu vytýkali, že se spojil s Němci, „těmito nepřáteli úhlavními netoliko páně správcovými, ale i všeho království českého“. Táborští horlivci Mikuláš z Pelhřimova a Václav Koranda byli uvězněni a nikdy již z vězení nevyšli. O týden později se musil pokoriti i Oldřich z Rožmberka. Jiří z Poděbrad zabezpečil tak zemi jednotu a mír.

Potom také jednání o příchod krále Ladislava, který byl uznán pouze za voleného krále českého (nebyl uznán tedy jeho dědický nárok), mělo příznivý průběh. Žádalo se ovšem, aby se král přičinil o uznání kompaktát a o potvrzení Rokycany za arcibiskupa i o potvrzení Jiřího jakožto správce zemského na dalších šest let. Poslednímu přání Čechů vyhověl Ladislav bezodkladně a prokazoval Jiřímu při jeho návštěvě v Rakousích největší přízeň, jmenuje jej svým otcem.

Teprve na podzim r. 1453 přibyl mladičský král do Čech. Cestou v Brně přijal holdování moravských stavů ještě dříve, nežli byl korunován korunou svatováclavskou. To vzbudilo v Čechách nevoli tím spíše, že se Moravané hlásili k Ladislavu na rozdíl od Čechů, jakožto ke králi dědičnému. Nevole odtud vzniklá byla ukončena prohlášením Čechů, že Moravané nejsou jejich many, nýbrž bratry. Dne 28. října 1453 byl Ladislav v Praze korunován. Tehdy velmož Jan Smiřický ze Smiřic tajně varoval Ladislava, aby nepřicházel do Čech bez dostatečného průvodu vojenského. Zrada se však pronesla a Jiří z Poděbrad dal Smiřického pro takový zločin popraviti.

Ještě bouřlivější byl vývoj v Uhrách od smrti krále Albrechta. Uherští magnáti se obávali rostoucího postupu turecké moci na Balkáně, a proto se mohla státi vláda mladičského krále pro Uhry osudnou. Pomýšleli tedy na volbu polského krále Vladislava III., neboť ve spolku s Poláky mohli snáze čeliti tureckému nebezpečí. Přiměli dokonce královnu vdovu Alžbětu, že svolila provdati se za polského krále. Ale ta, když se jí narodil syn Ladislav, odřekla a listivě dala v Stoličním Bělehradě korunovati svého syna korunou svatoštěpánskou. Polský král vpadl do země a zmocnil se i Budína a většiny země, aniž Alžběta a po její brzké smrti králův poručník král římský Fridrich mohli tomu čeliti. Postavení Vladislavovo se upevnilo, když Uhři ve společenství s Poláky dosáhli zásluhou maďarského národního hrdiny, rodem však sedmihradského Rumuna, Janoše Hunyadyho, nad Turky několika vítězství.

Ve Vladislavově moci nikdy však nebyly Uhry celé. Jejich část byla zachráněna českými žoldněři, které najala královna Alžběta. Ta pověřila Moravana Jana Jiskru z Brandýsa, který prošel v bojích domácích, snad i v Itálii a v zámoří tvrdou válečnou školou, úřadem nejvyššího hejtmana Horní země (asi nynějšího Slovenska). Pod Jiskrovy prapory spěchalo mnoho českých a moravských pánů, zemanů i prostých válečníků, kteří nemohli přivyknouti klidnějším domácím poměrům, a také nemálo slovenských zemanů. Z Jiskrových hejtmanů proslul zvláště Jan Talafús z Ostrova, Jan Smiřický ze Žďáru, Valgata a Mikuláš Brcal z Dobré. Jiskra se usadil nejprve v Košicích, ale poslouchala jej i města Levoča a Bardějov; k nim záhy přibyla i jiná města dobytá ve Spiši, Prešov i báňská města Kremnica, Štiavnica i Banská Bystrica. Na hradech Horní země měl Jiskra i své vojenské posádky a pevně organizoval i správu země.

Král uherský a polský Vladislav uzavřel sice s Turky mír, ale dal se přemluvití kurií papežskou k nové výpravě proti Turkům. Jeho vojsko doprovázel Janoš Hunyady i papežský legát kardinál Julian Cesarini, známý z válek husitských. Sultán dal upevniti mírovou smlouvu křesťany porušenou na svůj praporec a táhl křižákům vstříc. U Varny v Bulharsku dne 10. listopadu 1444 utkalo se obojí vojsko. Křesťanské vojsko bylo v boji na hlavu poraženo; Hunyady se zachránil útekem. Král Vladislav byl po bitvě ne-

zvěstný; patrně zahynul, udržovala se však pověst, že vyvázl životem. České poselstvo, které později navštívilo Španěly, tvrdilo, že Vladislav je živ jako poustevník v této zemi, kaje se z věrolomného porušení smlouvy; poznali prý jej podle šesti prstů na jeho bosých nohou. Kardinál Cesarini byl prý zabit od vlastních vojáků, ačkoli jiní tvrdili, že byl Turky zajat a v Drinopoli umučen.

Hunyady přešel nyní i s jinými uherskými magnáty k Ladislavu Pohrobkovi a byl 5. června 1446 zvolen gubernátorem, jsa vybaven téměř královskou mocí. Usiloval, aby Jiskru vytiskl z jeho postavení. Jiskra se bránil statečně, r. 1449 porazil u Samoše Sekelyho a pak i samého Hunyadyho v slavné bitvě u Luence 7. září 1451. Ale Ladislav měl pro Jiskru jen nevděk, který byl u Habsburků vůči zasloužilým o ně mužům příslovečný. Když se r. 1452 ujal vlády v Uhrách, zbavil Jiskru jeho úřadu.

Jiskra nebyl pánem celé Horní země. Samostatné postavení v Turci vůči Jiskrovi a Hunyadymu si zachoval velmož Pankrác od Svatého Mikuláše a v Oravě bratři Komorovští, původem Poláci. Jak Pankrác, tak i Komorovští se spojovali s Jiskrou, kdykoli kázala potřeba. Pro Jiskru byli však daleko důležitější bratřiči, kteří již roku 1448 vystoupili jako branná moc v stolici šarišské a později pod svým náčelníkem Petrem Axamitem z Liděrovic pracovali s Jiskrou. Byli to vesměs čeští a moravští válečníci, kteří si zřídili na východním Slovensku jakýsi druh vojenské republiky. Pokusili se dokonce i o založení Nového Tábora u Hrabušic pod Zelenou Horou. V kostelích šarišských i spišských se podávala svátost oltární pod obojí způsobou a i mezi Slováky nalezlo jejich působení odezvu. Vůbec doba Jiskrova na Slovensku znamenala mnoho pro československou pospolitost. Nelze přehlédnouti ani to, že něco českých sedláků opustilo vlast a vystěhovalo se na území Jiskrou ovládané do údolí řeky Rimavy.

Ještě jednou vstoupil Jiskra a bratřiči na jeviště uherských dějin. Po Ladislavově smrti se ucházel proti Hunyadovu synu Matyášovi o korunu uherskou císař Fridrich a tu Jiskra i bratřiči se postavili na stranu císařovu. Moc bratřičů velmi utrpěla porážkou u Šarišského Potoka v květnu r. 1458. Jiskra později ztratil Košice a hrady šarišský a spišský. Roku 1462 se konečně Jiskra Matyášovi poddal a vydal mu zbylou svoji državu v Horní zemi; za to se stal uherským magnátem, dostal vyplaceno 25.000 dukátů a panství Lípu v Dolní zemi. Mnozí z Jiskrova vojska vstoupili pak do vojska Matyášova a stali se tak základem jeho pověstné „černé roty“, která se velmi vyznamenala zejména v boji proti Turkům.

Bratřiči setrvali v odporu proti Matyášovi a vládli až do r. 1465 ve východních stolicích Horní země. Bratřiči v Uhrách byli však jen částí českého vojenského bratrstva, jemuž válka byla řemeslem. Bratrstvo se stalo vojenskou mocí, které současní vládcí nemohli podceňovati a jehož části se snažili získati do svých služeb. Ne nadarmo vzniklo tehdy přísloví: „Co Čech, to hejtman“. Tak

významnou úlohu měli bratřiči v Rakousích, kde si v letech 1451-60 zřídili pod Vaňkem z Rachmanova, zvaným Mladvaněk, vojenskou republiku se středem na hradě Neubachu. Kraj mezi Vídní, Bratislavou a Břeclaví byl v rukou Mladvaňkových a jeho hejtmanů. Jeho moc byla zlomena r. 1458 úskokem. Před rakouským vojskem byly poslány vozy naplněné bečkami vína. Vozy se staly kořistí bratříků, kteří vypadli z Neubachu. Když pak posádka hodovala, byla přepadena Rakušany a přemožena. Starci a ženy byli utopeni v řece, bratřiči odvedeni do Vídně a tam v počtu 146 oběšeni na dvou velkých šibenících.

Jiní bratřiči však zůstali v Rakousích a byli vypovězeni teprve r. 1466. Odešli na Slovensko a zřídili si pod náčelnictvím Jana Švehly opevněný tábor u Kostolan v okolí Trnavy. Na podzim téhož roku byli obleženi Uhry a Rakušany. Pro nedostatek vody se pokusili v lednu 1467 prorazit nepřátelský kruh, byli však většinou pobiti a zajati. Na 70 bratříků bylo na rozkaz krále Matyáše oběšeno, jejich hejtman nejvýše; ženy bratříků kázal král darovati surovým Rácům (Srbům z Banátu, pověstným svou ukrutností proti bezbrannému obyvatelstvu). Někteří z těch, kterým se podařilo uniknouti, vrátili se do vlasti, jiní vstoupili do vojska Matyáše a smutně se proslavili v boji proti vlastnímu národu (tak na příklad Franc z Háje, Tetour z Tetova).

Bratřičky nacházíme i v Prusku ve službách řádu německých rytířů, jemuž konali platné služby v boji proti Polákům. Jejich hejtmany byli Bernart z Cimburka a Oldřich Červenka z Ledec. Zde lze již viděti úpadek bývalých Božích bojovníků, kteří vstoupili za žold do služby úhlavních nepřátel Slovanstva. Jen s jejich pomocí získal řád vítězství nad Poláky u Chojnice. Chrádnoucí řád neměl však dosti peněz na zaplacení žoldu, a proto uzavřel s Červenkou smlouvu, že může libovolně nakládati s hrady, které měli bratřiči obsazeny, nebudou-li zaplaceny dlužné peníze. Červenka pak prodal (r. 1457) mnoho hradů řádových králi polskému, mezi nimi i Marienburk, sídlo řádového velmistra.

Bratřiči byli také v polských službách. V Polsku válčil Jan Čapek ze Sán, který držel hrad Hukvaldy na Ostravsku a jemuž byla — neprávem — vytýkána zrada v bitvě u Lipan (proto páni s ním neradi sedali). Také polský král těžce sháněl peníze na výplatu žoldu bratříkům a tu r. 1457 bratřiči se vzbouřili a odolali celému vojsku polskému, takže králi nezbylo než zaplatiti. Později nacházíme české hejtmany i žoldnéře ve vojenských službách proti Turkům (ještě v 1. polovině 16. století).

Z jiných českých válečníků proslul Jan Vítovec z Hřebene, který byl nejprve ve službě Oldřicha hraběte Celského, později mladičského krále Ladislava, jemuž zachránil Charvátsko proti straně polské. Vyznamenal se ve válkách proti Uhrům a byl císařem Fridrichem odměněn titulem hraběte Záhorského. Ve Štyrsku vy-

nikl v císařově službě válečník Holubář. O českých válečnících doby pozdější v Uhrách bude promluveno níže.

Jakýmsi epilogem historie bratrstva bylo slavné tažení českých žoldnéřů na pomoc falckraběti Ruprechtovi, který byl Čechům sympatický již tím, že dobře česky mluvil, proti četným jeho nepřátelům r. 1504. Této výpravy se zúčastnilo na 10.000 Čechů. Nezdár výpravy byl zpečetěn smrtí mladého falckraběte, ale falckraběnka zatajila smrt manželovu a vedla válku dále, třebaže nemohla spoléhati na nikoho jiného než na české žoldnéře. Její vojsko oblehlo Sulzbach, ale s nezdarem. Byliť Čechové obklopeni zradou a sami jejich němečtí hejtmani zavedli je zrádně k Schönberku u Řezna, kde byli obklíčeni pětinasobnou přesilou nepřátel. Jakkoli bylo jejich postavení beznadějně, bojovali Čechové statečně. Na 1600 jich zůstalo na bojišti, 700 padlo do rukou nepřítele. Jen nemnohým se podařilo prorazit nepřátelskými řadami, mezi nimi i jejich náčelníkovi Matěji Libákovi z Radovesic. Sám rytířský císař Maxmilián, vítěz v bitvě, uznal s obdivem českou statečnost a propustil zajaté bez výplaty.

Co české krve bylo prolito v cizině za cizí zájmy! Kolik bratříků bojovalo za mrzký žold ve službách německých a maďarských proti slovanským národům, ba i proti národu vlastnímu! Bratřiči šířili sice slávu českého jména za hranicemi, ale mravně byli v úpadku jako Řekové po válce peloponneské a žoldnéři švýcarští na sklonku 15. a na počátku 16. století. Jedno jim však nutno přiznati: byli šířiteli českého jazyka za hranicemi. Nejedno české slovo se dostalo do slovníků jiných evropských národů. Česká pavec zdomácněla v rumunštině, píšťala (ve formě pistole), dráb (trabant) a houfnice se staly slovy mezinárodními, němčina přijala slova krémár (Kretschmer), lebka (Lepke), posádka (Possetke), pečeť, smetana i slova jiná. Králové a knížata, kteří potřebovali služeb českých žoldnéřů, byli nuceni učiti se česky. Čeština se stala diplomatickým jazykem v Polsku a na Litvě, šlechta polská se učila českému jazyku, takže jeden polský vlastenec 16. století si nařikal, že polský šlechtic, sotva že se přiblíží k slezským hranicím, začne mluvit česky, ale prý jak! Polská literární tvorba téhož století byla promíšena českými výrazy. V Uhrách se stala čeština jistou dobou tak rozšířeným jazykem, že v něm bylo rokováno i na sněmích. Sám maďarský národní král Matyáš Korvín vydal množství listin jazykem českým, ale ani jedinou v maďarštině. Posílena byla česká posice i ve Slezsku, kde se vrchním hejtmanem stal nejprve Jindřich z Rožmberka, pak Jan z Rožmberka, biskupem vatislavským Jošt z Rožmberka.

Husité mohli přijmouti krále Ladislava s jistými obavami, neboť byl horlivým katolíkem. Zůstal i Němcem, třebaže se naučil česky. Vůči Jirímu z Poděbrad, který měl o jeho přijetí velké zásluhy, zůstal vděčným; ponechal mu dále nejvyšší moc v zemi. Bylo to štěstí pro Čechy, neboť Jirí dovedl zachovati v zemi mír a

pořádek, takže se doba Ladislavovy vlády počítá mezi nejšťastnější v dějinách království. Ne nadarmo pravilo starobylé přísloví: Za krále Holce (to jest mládence), byla za groš ovce. Na Moravě potvrdil Ladislav v hejtmanském úřadě Jana Tovačovského z Cimburka a přidal mu desetičlennou panskou radu.

Ladislavovu náklonnost k Jirímu neradi viděli měšťané vratislavští, nepřátelé všeho husitského a českého. Ti odmítli přijetí do Prahy, aby složili slib poslušnosti a věrnosti, a vynutili si, že král přijel do Vratislavě, a tam mu teprve holdovali.

Roku 1457 počali Turci znovu ohrožovat Uhry, chtějíce se zmocnití pevností bělehradské, ovládající přístup k Uhrám. Bělehradskou posádku tvořili mimo jiné také žoldněři čeští. Vedení křesťanské výpravy k ochraně pevnosti bylo svěřeno Hunyadymu, který se tolikrát osvědčil ve válkách proti Turkům. Ve vojsku byl i známý Kapistrán, který kázáním povzbuzoval bojovníky. V červenci r. 1457 utrpěli Turci před Bělehradem rozhodnou porážku, ale křesťané již po dvou nedělích želeli smrti hrdinného Hunyada, který podlehl v Bělehradě moru. Také Kapistrán zemřel nedlouho potom (v říjnu), nesnášeje vražedné podněbí dunajských bažin.

V té době meškal již v ležení u Bělehradu král Ladislav, který si přivedl i česká vojska, protože nedůvěřoval synu Hunyadovu Ladislavovi. Když pak vjel do bělehradského hradu, byla hned za ním zavřena brána a vojsko německé a české nebylo do hradu vpuštěno pod záminkou, že je zvykem v pohraničním hradě nevpuštěti nikoho, kdo nenáleží k posádce. Příštího dne vyvolal úmyslně Hunyady hádku se svým nepřítelem a rádcem královým Oldřichem Celským. Celský vida, že je hádka nastrojena, tasil meč, ale byl druhý mladého Hunyada zabit.

Král Ladislav byl více rozumový než citový, byl dobrý herec a dovedl, bylo-li toho třeba, ovládati hlas, gesta i city. Tvářil se na oko, že věří Hunyadovi, že Celský hádku začal, věnoval mu svou přízeň a jmenoval jej i nejvyšším kapitánem království uherského. Když však přibyl do Budína a obklopil se vojskem sobě věrným, ukázal pravou svoji tvář. Po slavném turnaji pozval Ladislava Hunyadyho k sobě a přátelsky s ním rozmlouval. Náhle však změnil hlas a prohlásil jej za vězně. Současně vzkřikl česky na přítomného Jiskru, aby se zmocnil mladšího Ladislava bratra Matyáše. Ladislava dal v březnu r. 1457 stíti. Ten čin vyvolal v Uhrách velké pobouření, takže král uznal za nutné ujetí z Budína do Vídně; vezl s sebou Matyáše Korvína a uvěznil ho v Praze.

V Praze činil král přípravy k svatbě s Magdalenou, dcerou francouzského krále Karla VII. Uprostřed příprav však onemocněl morem a zemřel dne 22. listopadu 1457 v Praze. Jím vymřela albertinská větev rodu habsburského.

7. Husitský král.

Uchazeči o český trůn. Volba Jiřího z Poděbrad. Nesnáze ve vedlejších zemích. Poměr Jiřího k Německu. Plán spolku křesťanských panovníků. Vnitřní poměry. Vznik Jednoty bratrské. Jednání královo s kurií. Král v církevní klatbě. Válka domácí. Válka s Matyášem Korvinem.

Do uvedení nového krále měl Jiří z Poděbrad vésti dále jako zemský správce správu království. Ve vedlejších zemích koruny české převládalo mínění, aby český trůn byl zachován těm, kdož měli na největší právo dědické, naproti tomu v Čechách převládlo mínění, že vymřel panovnický rod a že tedy má o budoucím králi rozhodnouti volba. Kandidátů na český trůn bylo více než kdykoli jindy. Tak se hlásili oň císař Fridrich jako hlava rodu habsburského na základě starých dědických smluv a vedle něho vystupoval i jiný Habsburk, arcikníže Albrecht, který měl stoupence v některých městech moravských. Vratislavští podporovali nárok knížete saského Viléma, manžela sestry zemřelého krále. O trůn se hlásil i manžel druhé sestry Ladislavovy, polský král Kazimír, a vedle něho Hohenzollerové Fridrich a Albrecht, vévoda burgundský Filip i francouzský princ Karel. Velkou váhu měla však kandidatura zemského správce Jiřího z Poděbrad, neboť ozývaly se hlasy, aby králem byl zvolen Čech nebo Slovan, anebo jiný cizozemec, jenom ne Němec. Nálada pro Jiřího byla připravována i obratným jednáním manželky pana zemského správce Johany z Rožmitálu a kázáním Rokycanovým. Sám Jiří si dobře připravil půdu, když v Uhrách proti císaři podporoval kandidaturu domácího muže Matyáše Korvína, syna Hunyadova, který tehdy byl držen v Praze.

Když pak v Uhrách byl zvolen 24. ledna 1458 Matyáš králem, byl dán předpoklad i v Čechách pro volbu domácího velmože. Zemský správce propustil nově zvoleného krále z Prahy a doprovázel jej Moravou, kde získal mezi šlechtou půdu. Na pomezí u Strážnice uzavřel s Uhry smlouvy a mimo jiné zasnoubil svoji dceru Kateřinu s králem uherským.

Aby byla volba jednotná, vyloučeny byly země vedlejší z účasti na volbě. Volební akt se udál v síni Staroměstské radnice 2. března 1458. Nejvyšší purkrabí Zdeněk Konopištský ze Šternberka prvý se prohlásil pro volbu Jiřího a celé shromáždění jednomyslně následovalo jeho příkladu. Konopištský také prvý poklekl před králem a ostatní tak učinili po něm. Sněm počal zpívatí Te Deum a provolávatí novému králi slávu. Volba byla oznámena plesajícimu lidu zvoněním nejprve v chrámu Týnském a pak ve všech kostelích pražských. Současný kronikář praví: „Byla z toho velká radost věrným Čechům a mnozí jsou plakali pro radost, že milý Bůh vysvobodil je z toho, že jsou vyšli z moci německých králů, kteříž jsou myslili zlo učiniti lidu českému a zvláště těm, kteříž přidrží se čtení

svatého. " Také na Moravě již v dubnu kališnická i katolická šlechta bezvýhradně uznala Jiřího za krále.

S kališníky hlasovala pro Jiřího i česká šlechta katolická a nový král hned potvrdil její požadavky. Jednomyslná volba ukazovala nejlépe, jak dobře český národ tehdy pochopil význam národní myšlenky. Proti jeho volbě nemohli však namítati ničeho ani katolíci, ani rozumní Němci. Bylť Jiří z Poděbrad kníže pokoje. Sám sebe nazval králem dvojitěho lidu, kališníků a katolíků, Čechů a Němců. Pokusil se o vyrovnání protiv mezi těmito tábory, ale marná byla jeho snaha. Němce nemohl získati nikdo, kdo by jim nepovolil panování, a ochota k Němcům se Jiřímu vymstila zle, když byl později nucen bojovati o českou korunu.

Nedlouho po volbě byl Jiří korunován (7. května 1458) za českého krále. Poněvadž arcibiskup Jan Rokycana nebyl v Římě uznáván a biskup olomoucký Tas z Boskovic neměl ještě svěcení, vykonali slavnostní obřad uherští biskupové rábský a vacovský. Jako král český potvrdil Jiří svobody země české, zvláště kompaktáta.

Ve velké části evropských zemí byl Jiří uznán králem českým bez odporu. Velký význam mělo uznání papežem Kalixtem V., když se král den před korunovací papežské stolici tajně zavázal, že ji bude poslušen a že bude své poddané odváděti od kacířských bludů; papež také doufal, že získá Jiřího pro chystanou výpravu proti Turkům. Ale Kalixt V. záhy zemřel a jeho nástupce Pius II., bývalý kardinál Aeneas Silvius (zvolen byl 19. srpna 1458), který měl pro dřívějšího zemského správce českého slova obdivu, zachoval se jinak a jeho politika proti Jiřímu byla už od počátku dvojitá.

Z bývalých uchazečů o český trůn zůstali Jiřímu nepřátelskými Vilém Saský, pro něhož se prohlásila část Slezanů s Vratislaví v čele, a Habsburkové, jež uznávala některá poněmčená města moravská. V červnu r. 1458 se vypravil Jiří na Moravu a vynutil si uznání královských měst kromě Jihlavy. Jeho vojsko vpadlo do Rakous a obsadilo zemi severně od Dunaje vyjma dvě města. Za vrácení Rakous se zřekl arcikníže Albrecht svých nároků na český trůn. Na Moravě vzdorovala králi jenom Jihlava, ale ta byla obležena a 15. listopadu donucena vzdáti se. Toto obležení zasadilo těžkou ránu jihlavskému hornictví.

Daleko větší nesnáze byly ve Slezsku. Vratislavští byli štváni kazateli rázu Kapistránova, zvláště Mikulášem Tempelfoldem, proti Jiřímu, Čechům i husitům. Situace zde byla tím napjatější, že se pro Jiřího se svolením papežské stolice prohlásil i vratislavský biskup Jošt, syn Oldřicha z Rožmberka, jenž jako Čech byl měšťany nenáviděn. Tento biskup byl pro svou otylost nazýván „tlustým biskupem“. V pozdější době ani státi na nohou nemohl a musil sloužiti mši svatou sedě. Pro vývoj slezských věcí byly důležité úmluvy chebské z roku 1459. Tehdy se vzdal Vilém Saský svých práv na korunu českou a umluveny byly smlouvy o lénech a o zá-

stavách, které Vilém držel od království českého. Léna, která měl Vilém uvnitř Čech, byla vydána králi Jiřímu, léna za českými hranicemi si však Vilém podržel s uznáním svrchovanosti krále českého. V Chebu si získal Jiří také přátelství Hohenzollerů.

Po chebských úmluvách v srpnu 1459 holdovala Jiřímu knížata hornoslezská a něco později i dolnoslezská. Vratislavští, jejichž nenávisť k Čechům byla vybičována do krajnosti, stáli v svém odporu osamoceni. Konečně bylo prostřednictvím papežských legátů Vratislavským povoleno odložití holdování o tři roky.

Král Jiří dovedl získati pro svoji politiku znamenité rádce (z domácích byl to Zdeněk Kostka z Postupic vedle královny Johany). Jeden z nich byl vynikající právník Martin Mayr, rodák heidelbergský, který chtěl smutný tehdejší stav německé říše, o kterou se císař vůbec nestaral, napravit tak, aby se Jiří stal vedle císaře králem, koadjutorem císaře a skutečným vládařem. Jiří se dal pro tuto myšlenku získati, neboť volbou za římského krále byl by nabyl opory proti politice papežského dvora. Čechové však pro plán nadšení nebyli; obávali se totiž, že se král odcizí Čechům a kalichu, a v Němcích byl odpor proti panovníku slovenského původu. Císař Fridrich udělil dne 31. července 1459 Jiřímu na Velkém náměstí v Brně léno na hodnost kurfiřskou a arcikníženskou, jakož i na česká léna v Německu (při této příležitosti byly pořádány velikolepé turnaje, při nichž se vyznamenal mladý pán Vilém z Pernštejna). Císař byl získán tím spíše, že mu Jiří nabídl pomoc v jeho boji proti Matyášovi o korunu uherskou. Sňatky byl získán i rod Wettinský, vládnoucí v Sasku. Synu Jiřího Hynkovi byla totiž zaslíbena dcera Viléma Saského, kdežto dcera Jiřího Zdenka měla se provdati za knížete saského Albrechta. Ale plán o získání království římského ztroskotal pro odpor některých knížat římských, hlavně Hohenzollerů. Odtud se odklonil král Jiří od císaře a navázal opět styky s králem uherským Matyášem, který uhájil korunu proti císaři.

Jiným rádcem královým byl Antonín Marini z Grenoblu, jehož král používal ve věcech diplomatických i finančních (Marini byl nejvyšší mincmistr království českého). Marini byl původcem pověstného plánu zříditi mírový spolek všech křesťanských panovníků s králem francouzským v čele proti poručnickování papežovu a k vypuzení Turků z Evropy. Král Jiří se měl postavit v čelo křižáků a v Caribradě se měl dáti korunovat za císaře byzantského. Jiří přijal plán Mariniho a počal vyjednávat s některými panovníky. Král polský a uherský byli této myšlence nakloněni. Sám Marini vyjednával v této záležitosti s republikou benátskou a zúčastnil se slavného poselství českého ke králi francouzskému za vedení Albrechta Kostky z Postupic. Líčení cesty, jejíž popis nám zachoval její účastník, panoše Jaroslav, osvětluje, jaká nenávisť byla tehdy vůči Čechům v Německu a jaké divné představy měli o tehdejších

Češích v různých krajinách, když se divili, „že Čechové tak se pěkně a slušně mají v krměch“.

Téměř současně odjíždělo do ciziny, a to do západních zemí, jiné poselství české, vedené bratrem královny panem Lvem z Rožmitálu a Blatné. Tuto cestu podrobně vypsál vladyka Šašek z Mezihoří. Na dvoře vévody burgundského v Bruselu budil obdiv hlavně silák Jan Zehrovský z Kolovrat, s nímž se žádný z vévodových rytířů nemohl měřit, a pak turnaje Čechů. Vévoda byl Čechy tak nadšen, že udělil panu Lvovi a několika jiným Čechům velmi vzácný rád zlatého rouna, který sám založil. V Londýně budili Čechové pozornost svými krásnými dlouhými vlasy; Angličané se dívali na Čechy „jako na nějaké podivuhodné, zázračné zvíře“. Ve Španělsku se potkalo české poselstvo s velkou nenávistí a obdivovalo se zápasům s býky. Dospělo po kratším pobytu v Portugalsku až k mysu Finis terrae, o němž se tehdy věřilo, že za ním není již žádná země. Pan Lev se svou družinou projel ještě Itálií a vrátil se po třech letech do vlasti.

Velkolepý plán spolku křesťanských králů, jejichž spory neměl již rozhodovati meč, nýbrž mezinárodní soudní dvůr, ztroskotál o neochotu krále francouzského.

Velkou péči věnoval král Jiří vnitřnímu povznesení království. Vše možně se staral zejména o posílení moci královské, která musila býti protiváhou proti zpupné vysoké šlechtě. Ta by byla ráda svá panství proměnila v státečky, jak tomu bylo v Německu. Proti vysoké šlechtě se opíral především o nižší šlechtu a o města; vedle toho si zřídil početné stále vojsko z husitských zoldněřů osvědčených v bojích a měl je na svých hradech. Moravu r. 1464 zcela přivtělil k českému státu, takže markrabství nemělo býti napříště nikomu udíláno lénem. Dbal o bezpečnost v zemi a uvedl českou minci, znehodnocenou za předchozích válek, na též stupeň hodnoty, jako byla za krále Václava II. Za jeho vlády byla r. 1468 v Plzni vytištěna první česká kniha, *Letopisy trojanské*, a nastal nový rozkvět české literatury.

Císařovy tísně využil Jiří k zvýšení práv království českého. Roku 1462 se totiž vzbouřili proti Fridrichovi III. jeho bratr arcikníže Albrecht a strýc arcikníže Zikmund a obléhali jej ve vídeňském hradě tak, že se císař octl ve velmi tísnivé situaci. Na jeho prosbu král Jiří osobně jej osvobodil a vyjednal smlouvu mezi císařem a povstalci. Za to dal císař českému království nová práva; král český se již nemusil zúčastňovat sněmů v Merseburku, počet oděnců ke korunovační cestě do Říma byl snížen na polovinu (to jest 150), císař se zřekl za habsburský rod svých práv na korunu českou, plynoucích ze smlouvy Karla I. s Rudolfem Zakladatelem, Moravě polepšil zemský znak tak, že místo barev červené a bílé měly nastoupiti barva červená a zlatá, a prohlásil syny královny Viktorina, Jindřicha a Hynka za knížata. Slíbil také, že přispěje k urovnání sporu mezi papežem a Jiřím, který mezitím nastal.

Král Jiří byl národní král. Vzešel z vlasteneckého domácího moravského rodu a nebyl tedy král do země přišlý. Nelišil se tedy ani jazykem, ani náboženstvím od většiny obyvatelstva království. U současníků měl pověst nejmoudřejšího krále. Diplomatické pleťichy byly mu zcela cizí a zvláště vzácná byla tehdy jeho vlastnost dodržovati dané slovo. V jednom se mýlil; byl přesvědčen, že bude lze získati Němce v zemích koruny české obývajících ke klidné spolupráci v zájmu celku. Jako za válek husitských a již před nimi, stejně jako tolikrát v pozdější době Němci ukázali i tentokrát, že zájmy českého státu jsou jim cizí, pokud v něm nemohou rozhodovati. Za pozdějších válek bojovalo v řadách krále Jiřího mnoho katolíků, ale žádní Němci z českých zemí. Tím větší vděčnost zachoval svému národnímu králi národ český. Symbolem mu byla socha krále Jiřího, kterou dal postavit arcibiskup Rokycana na chrámu Týnském, s mečem v ruce a s heslem: *Pravda Páně vítězí*. Toto královo heslo přejala také Československá republika.

Do počátků vlády krále Jiřího spadá vznik *Jednoty českobratrské*, nejušlechtlejšího hnutí, které vyšlo z českých zemí. Původcem *Jednoty* byl jihočeský svobodník Petr z Chelčic, který byl odchován spisy Husovými a snad i jeho kázáními. V době, kdy se chystala proti Čechům první výprava křížová, hlásal, že lépe je křesťanu zlo snášeti nežli činiti, že nikdo nemá práva tasiti meč, ani ne na obranu víry. Jeho učení nenalezlo bohudíky v oné kritické době porozumění, jinak bylo by vedlo tehdy k vyvraždění českého národa národy sousedními. Svě učení šířil českými spisy (latinsky uměl jen poskrovnu), jimi nahrazoval kázání. Zavrhoval učené náboženské hádky a kladl důraz především na mravný život a na prostotu. O svátosti oltářní věřil, že Kristus je v ní přítomen podstatně, skutečně a bytně, ale že se způsob chleba a vína nemění. Spasení není v církvi, nýbrž v milosti Boží. Obracel se proti jakémukoli panování, tedy také proti papeži, knížatům, pánům, rytířům a kněžím. Křesťan nemá býti úředníkem, soudcem a především ne obchodníkem, neboť tato zaměstnání přivádějí k hříchu. Ideálem je mu prostá práce rolnická. Toto učení Chelčického nalezlo ohlas i v novější době a mezi jeho obdivovatele patřil i ruský myslitel Lev Nikolajevič Tolstoj.

Chelčický nebyl strhující kazatel a organisátor, většinu života žil klidně na samotě v Chelčicích. Jeho učení by bývalo našlo stěží tak veliký ohlas, kdyby nebyli mezi stoupenci Chelčického lidé praktičtější. Již v době bezkráloví a za vlády Ladislavovy se tvořila tu i onde v Čechách i na Moravě různá bratrstva, která si přisvojovala učení Chelčického, zamítala násilí i thologické hádky a kladla důraz na mravný a zbožný život zbavený vši okázalostí. Tato bratrstva se nazývala podle svého působiště; tak byli bratři vilémovští, divišovští, žatečtí, kolínští, hradečtí, litomyšlští, rychnovští, vlášeníčtí, moravští i jiní.

Jádro pozdější Jednoty bratrské vyšlo však z řad posluchačů Rokycanových v Praze. Mezi nimi byl i zvláště horlivý příbuzný Rokycanův Řehoř. Ten se dotazoval Rokycany na vysvětlení některých částí jeho kázání a tu Rokycana mu dal čísti spisy Chelčického. Řehoř vytvořil pak družinu stejně smýšlejících a Rokycana vymohl tomuto nábožnému kroužku útlek ve vsi Kunvaldě na panství litickém, které náleželo Jiřimu z Poděbrad. Tam se utvořilo bratrstvo (r. 1457), které kladlo důraz na mravný život a vyvarovalo se hádek věroučných. Mezi sebe přijali jen ty, kteří se vzdali svého bohatství a úřadu, vyloučili pak ze svého středu ty, kteří se dopustili smrtelného hříchu. Na rozdíl od ostatních husitů sloužili mši svatou bez ornátů a neklaněli se svátosti oltářní. Byli mezi nimi i dva kněží, jménem Michal a Martin.

Původně se chtěli připojit k sektě valdenské, neučinili tak však, poněvadž valdenští přijímali svátost oltářní i od katolických kněží. Pro další vývoj církve bratrské bylo důležité to, že si na shromáždění ve Lhotce u Rychnova u tamního souseda Duchka vyvolili ze svého středu nejschopnější tři muže, Matěje z Kunvaldu, Tomáše z Přelouče a Moravana Eliáše z Křenovic, a že ti byli valdenským biskupem Štěpánem vysvěceni na biskupy (r. 1467).

Tímto činem se odtrhli Bratři od církve husitské a založili si církev samostatnou. Byli proto husity káráni a sám Rokycana jim to vytýkal. Katolíci i kališníci je pokládali za pikartské kacíře a král Jiří počal je, věren slovu danému papeži, pronásledovati. Několik předních Bratrů, mezi nimi i Řehoř, bylo mučeno.

Za přední svůj úkol pokládal král Jiří dosáhnouti od papeže potvrzení kompaktát a Rokycany za arcibiskupa. Proto odeslal k papeži Piovii II. poselství, jehož se zúčastnil i Marini, Václav Koranda mladší, Zdeněk Kostka a Prokop z Rabštejna. Prokop z Rabštejna podal 20. března 1462 papeži žádost za stvrzení kompaktát, ale odpověď papežské kurie byla zamítavá. Papež prohlásil 31. března kompaktáta za neplatná. Králi Jiřimu byl kladen za příklad Ludvík IX., král francouzský, jehož poselství v té době dlelo v Římě a vzdalo se jménem královým výsad francouzské církve. Pius II. se vzdal totiž, jakmile byl zvolen papežem, svých názorů, které měl jako kardinál, a vystupoval proti všemu, co upomínalo na velké koncily, tedy také proti kompaktátům. Zašel dokonce tak daleko, že pod hrozbou exkomunikace zakázal odvolati se ke koncilu.

České poselstvo se tedy vrátilo s nepořízenou a s ním přišel do Prahy i papežský legát Dalmatinec Fantin de Valle, jehož úkolem bylo odvrátiti krále od kompaktát a vykonávati naň nátlak prostřednictvím strany katolické. Papež totiž věřil, přistoupí-li král bezvýhradně na požadavky církve, že učiní tak celý národ český. Tento legát nebyl na dvoře pražském osoba neznámá, neboť byl dříve královským prokurátorem při papežské stolici, ale tam hájil zájmy krále Jiřího nedbale, ba jednal zřejmě proti nim, až nakonec

přešel do služeb papežských. Ke své úloze byl Fantin zvolen papežem proto, že ovládal český jazyk.

Papež se zmýlil ve svém očekávání. Na pražském sněmě, který rokoval o papežově odpovědi, dne 12. srpna 1462 král Jiří prohlásil, že chce za kalich i se svou rodinou položit nejen své statky světské, ale i život. Když pak Fantin zpupně urazil krále, byl jako nevěrný služebník jat a uvězněn; byl propuštěn teprve po dvou měsících na zakročení císařovo.

Zakročení proti papežskému legátovi vzbudilo nevoli strany katolické. Sám nejvyšší purkrabí Zdeněk Konopištský ze Sternberka a Jošt z Rožmberka opustili sněm. Vratislavský biskup se však nevzdal ani tehdy naděje, že bude dosaženo dohody. Naléhal na krále, aby se vzdal kompaktát a poslechl rozkazů papežského dvora, v Římě pak působil, aby pře proti králi českému nebyla hnána do krajností. Papež otálel s konečným rozhodnutím, zejména proto, že císař potřeboval ochrany českého krále a pak že se nevzdal plánů na velkou výpravu křížovou. Český král zatím upevnil své postavení spolkem s králem francouzským a získáním některých knížat v Německu. Na druhé straně však úmrtím dcery Kateřiny (v únoru 1464) ochladl jeho poměr ke králi uherskému Matyášovi.

Konečně papež se rozhodl užiti proti králi českému krajních prostředků, když se mu zdála doba býti vhodnou. Před svým odchodem do Ankony, kde se měl postavit v čelo křížácké výpravy proti Turkům, vyzval Pius II. Jiřího, aby se dostavil do 180 dní před jeho dvůr k zodpovídání. Český král ovšem neuposlechl, ale kritické napětí povolilo, když papež 14. srpna 1464 v Ankoně zemřel a řízení tím bylo zastaveno.

Hájením královských zájmů a věrností kalichu zneprátelil si král Jiří některé katolické pány, z nichž jako prvý se veřejně postavil proti němu dřívější odpůrce králův Hynek Bítovský z Lichtenburka, který dostal povolení k odboji od papežského dvora. Moravští stavové se postavili jednomyslně proti rušiteli zemského míru a oblehli jeho hrad Cornštýn na Znojemsku. Obležení hradu, které řídil králův syn Viktorin, protáhlo se na celý rok a teprve v červnu r. 1465 bylo hradu dobyto a hrad rozbořen. Hynek Bítovský se obrátil již za obležení hradu k papeži se stížností, že je pronásledován pro víru, a papež pohrozil olomouckému biskupovi i stavům klatbou a interdiktem, budou-li bojovati proti Hynkovi.

Vášnivý nástupce Piovii papež Pavel II. obnovil 2. srpna 1465 obesláním Jiřího, „jenž se nazývá králem českým“. Měl se dostaviti do 180 dní před papežský soud a zodpovídati se z kacířství, z křivé přísahy, ze svatokrádeže a z rouhačství. Nedlouho potom, 8. prosince, prohlásil krále za zbavena trůnu a zprostil obyvatele českého státu závazku věrnosti králi. Do Vratislavě byl vyslán papežský legát Rudolf, biskup lavantský, aby pobouřil Slezsko a obojí Lužice proti králi.

Papežský zákrok proti českému králi byl podmíněn proměnou, která se udála v Čechách. Její předehrou bylo hádání mezi Rokycanou a katolickými theology, Hilariem Litoměřickým, administrátorem (správcem) církve podjednou, který se kdysi vzdal kalicha, a Václavem z Křižanova. Tyto rozhovory prohloubily propast mezi oběma církvemi českými. Nespokojení páni strany katolické (počet 16, nikoli tedy všichni) uzavřeli na Zelené Hoře u Nepomuku Jednotu „k hájení práv a svobod zemských“, k níž přistoupil i biskup vratislavský Jošt z Rožmberka. V čelo jednoty se postavil ctizádstivý Zdeněk Konopištský ze Šternberka, dřívější králův přítel. Důvody odboje byly povahy politické a sobecké, neboť odboj směřoval k zmenšení moci královské a k rozšíření práv velmožů. Jednota obvinila krále, že nadužívá své moci a utiskuje stav panský. Z českých měst se přidružila k Jednotě katolická Plzeň. Také vratislavští měšťané pozdvihli znovu hlavu proti českému králi.

Král Jiří získal do svých služeb vynikajícího právníka Řehoře z Heimburku, který chtěl papeži čelit tím, že sporu mezi králem českým a dvorem papežským dal ráz spíše politický než náboženský. Podarilo se také získati většinu znamenitějších knížat říšských pro blahovůli neutralitu, jen císař Fridrich se počal stavěti proti Jiřímu. V Čechách samých neměla žádná z obou stran chuti k větší akci. Král nechtěl učiniti Jednotě zelenohorské nějaké ústupky, nechtěl však ani domácí válku, Zelenohorští byli v svém postupu brzděni biskupem vratislavským, který stále ještě doufal v smírné vyřešení sporu.

Zato papež Pavel II. dal 26. března 1466 do církevní klatby krále Jiřího, jeho rodinu, Rokycanu i Řehoře z Heimburku. Ale klatba neměla valného výsledku, Čechové podobojí a z velké části i katoličtí krále neopustili. Olomoucký biskup Tas z Boskovic se zdráhal přistoupiti k Zelenohorským a ustoupil jen hrozbám papežovým, Olomoučtí prohlásili ještě v září roku 1466, že nemají příčiny bouřiti se proti králi, a odsuzovali postup Plzeňských. Teprve později přistoupila k Jednotě i čtyři zněmčená města moravská, Jihlava, Znojmo, Brno a Olomouc. Uničovští Němci se chtěli rovněž připojiti k odboji, byli však z města vypuzeni. Města Uničov a Uherské Hradiště zachovala králi věrnost.

Ale královské posádky na hradech tiskly měšťany, se Špilberku Brněnské, s kláštera Hradiště Olomoucké, s Vranova Znojemské a s Brtnice Jihlavské. Kníže Viktorin, syn králův, ovládal jako zemský hejtman pevně moravský venkov a Ctibor Tovačovský z Cimburka pokusil se, byť s nezdarem, o výpravu proti Vratislavským. Také v Čechách se jevila převaha královských nad panskou Jednotou, jednoho hradu po druhém dobývalo vojsko královo. Valného výsledku neměly ani výzvy papežovy do Německa, aby nebylo s Čechy obchodováno a aby se uspořádala proti českému králi křížová výprava. Říšská knížata nebyla k tomu ochotna. Po-

darilo se jen sehnati něco zfanatisovaného obecného lidu v Bavorsku, ale tito křížáci byli poraženi již u Nýrska 22. září 1467. Vratislavští trpěli výpady královské posádky z Kladska a také města Šestiměstí byla znepokojována z Wojerců, obsazených vojskem krále Jiřího. Katolický administrátor Hilarius přesídlil i s pražskou kapitulou z Prahy do odbojné Plzně.

V červnu roku 1467 vypravil se kníže Viktorin do Slezska a porazil vojsko biskupa vratislavského u Pačkova a brzy nato vybavil hrad Špilberk z obležení. Současně Jednota zelenohorská zvolila králem českým krále polského Kazimíra. Bylo to v souhlase s politikou papežského dvora, který hledal vhodnou osobnost na český trůn, aby byl český král zničen křížovou výpravou. Ale polský král nezrušil své přátelství k Jiřímu a důrazně odmítl, nabídl se však za prostředníka mezi oběma stranami.

Po tomto nezdaru se rozhodl papežský dvůr nabídnouti českou korunu a provedení křížové výpravy ctizádstivému uherskému králi Matyášovi. Uherské zájmy byly ovšem na straně jiné, neboť Turci stáli na hranicích zemi koruny svatoštěpánské, ničíce poslední zbytky bývalých států balkánských. Král Matyáš chtěl se státi králem, pak i císařem římským a vhodnou cestou k tomu mělo mu býti získání království českého i českého hlasu kurfiřského. S ním se spojil i císař Fridrich III.

Kníže Viktorin, chtěje předejiti vpád císařských, sám vpadl v lednu r. 1468 do Rakous a obsadil je až k Dunaji. Císaři přispěl na pomoc král uherský s malým, ale vybraným vojskem, jehož jádro tvořili bohužel žoldněři čeští, kteří se dali po porážce bratříků u Kostolan do služeb uherských. Kníže byl sevřen ve Štokravě, ale byl králem Jiřím vyproštěn.

Uherskými vojsky byli Čechové poznenáhlu vytlačeni z Rakous na Moravu a kníže Viktorin byl obležen Matyášem v klášteře třebičském. Když pak přitrhlo k vybavení obležených české vojsko vedené knížetem Jindřichem, podařilo se Viktorinovi s většinou vojska probít se řadami nepřátel. Zbytek, kterému stál v čele proslulý český válečník Václav Vlček z Čenova, vzdal se za svobodný odchod (v červnu 1468). Uhři a vzbouřenci dosáhli pak několika úspěchů ve vedlejších zemích, kdežto v Čechách královští dobyli pevného Konopiště. V zimě se pokusil Matyáš o tažení do Čech směrem na Kutnou Horu. Byl však sevřen králem Jiřím v Železných horách (únor 1469). Závěje i záseky bránily Matyáši v ústupu. Z celého kraje se sbíhal lid, aby se pomstil Uhrům za páchaná příkoří.

Matyáš, vida nezbytí, pokořil se. Ve vypáleném selském statku ve vsi Ouhrově u Vilémova sešli se oba králové. Jiří se zavázal uherské vojsko propustiti a Matyáš slíbil, že nadále nebude proti králi českému až do r. 1471 vojensky vystupovati. Zmýlil se však král český, věřil-li v Matyášovo slovo. Sotva Matyáš vyvázl, zprostil jej legát papežský přísahy pod záminkou, že kacíři není třeba

v slovu dostáti. Na olomouckém sněmu byl Matyáš dne 3. května 1471 Jednotou zelenohorskou zvolen za českého krále. Tento čin nebyl však přijat příznivě ani v Německu, tím méně v Polsku, kde byl názor, že uherský trůn by měl spíše náležeti polským Jagelloncům nežli Matyášovi.

Povážlivé však bylo to, že vedlejší země české byly tehdy skoro zcela v rukou Matyášových a že vzdorovala jenom Opava a pak zvláště věrné město Uherské Hradiště kromě několika méně významných hradů. Zvolení Matyášovu za krále českého musil král Jiří čeliti získáním spojence a tu v červnu r. 1469 přiměl české stavy k svolení, aby jeho nástupcem byl uznán syn polského krále Vladislav Jagellonský. K tomuto činu se Jiří těžce odhodlával, neboť chtěl proměnit české království v dědičné v rodě poděbradském.

Další nehodou pro Čechy bylo zajetí knížete Viktorina ve Veselí nad Moravou v červenci r. 1469. Kníže se v zajetí svému otci zcela odcizil a dal se získati Matyášem. Poněvadž Viktorinova pomoc městu Hradišti zklamala, dařilo se obleženým velmi špatně, hlavně pro nedostatek potravin. Proto se na podzim r. 1469 král Jiří sám s knížetem Jindřichem vypravili na Moravu s vojskem, zásobili Hradiště a připravili králi Matyášovi citelnou porážku u Uherského Brodu. Podobně ani jinde se nedařilo dobře Uhrům a jejich spojencům.

Vedle Uherského Hradiště a Uherského Ostrohu vzdorovalo Matyáši na jižní Moravě město Hodonín a hrad Týnec. Také tato místa byla obléhána nepřitelem, zejména Hodonín (koncem června 1470). V uherském vojsku byli také suroví Rácové (Srbové z jižních Uher), kteří nedostávali od krále žoldu, nýbrž po dukátu za každou uřezanou nepřátelskou hlavu. Rácům se podařilo přepadnouti český zásobovací oddíl a porubati i zajmouti jeho průvod. Získali tu na 585 hlav, které dal král Matyáš velikými praky vmetati do českého ležení. Král Jiří znovu vtrhl na Moravu a vyzval Matyáše, aby buď Moravu opustil nebo s ním podstoupil souboj. Uherský král se však obojímu vyhnul a spěchal do Čech, aby se zmocnil země za královny nepřítomnosti. Zemské hotovosti se však postavila v čelo energická královna Johana a Matyáš se vrátil na Moravu s velikými ztrátami.

Také jinde stíhal Matyáše neúspěch za neúspěchem. Kníže Jindřich případně ztrestal povstalce v Lužicích i ve Slezsku, takže sami Vratislavští se octli v tísní. Kazatel Mikuláš Tempelfeld, jeden z hlavních buřičů v městě, sám si postěžoval: „Ach Bože, kdo by myslil, že je moc kacířů tak veliká!“ I v zahraničí se měnila situace ve prospěch Jiřího. Císař byl znepokojen plány Matyášovými, proti němuž se počali bouřiti i uherští velmoži. Čechové z Moravy podnikali občas vpády do Uher. Proti úmyslu Matyášovu dát se prohlásit za krále římského, postavil král Jiří za kandidáta

římské koruny královské vévodu burgundského Karla Smělého, pro něhož získal i některá říšská knížata.

Matyáš sám počal s králem Jiřím vyjednávat. Za tohoto slibného obratu zemřel k neštěstí národa ušlechtilý král Jiří 21. března 1471 na vodnatelnost; o měsíc dříve se loučila Praha s Janem Rokycanou, prvním a posledním voleným husitským arcibiskupem pražským. Tak odešli takřka zároveň oba velcí představitelé českého husitství. Krále Jiřího oslavil básník 16. století slovy:

Nic-tě orel, nic Řím hrozivý, nic zbraň nedovedla
Uhrova; i všemu já vzdor světu žezlo nosil.

8. Pokus o rozdělení českého státu.

Slovanská myšlenka při volbě krále. Válka s Uhry. Mírové jednání. Vláda Matyáše Korvína v Uhrách. Poměry v Čechách a v zemích vedlejších.

Uprázdněním královského trůnu českého vystoupila v popředí opět otázka nového krále. Ani z rodu Poděbradova, ani jiný pán český se o korunu nehlásil. Se svými nároky vystoupil pouze manžel dcery krále Jiřího Zdeňky Albrecht, vévoda saský, který s vojskem přitáhl do Prahy na ochranu prý svobodné volby. Nalezl však velmi málo přívrženců, a když pozoroval odpor Čechů proti zvolení kteréhokoli knížete německého, upustil od kandidatury. Vlastenecká strana se vyslovila podle přání zemřelého krále pro polského králevice Vladislava; rozhodovala tu i pomoc polská, od níž si Čechové velmi mnoho slibovali, a také možnost založení slovanské velmoci sdružující Čechy, Polsko, Litvu i některé země ruské. Nedbalo se ani na vnitřní slabosti Polska a na finanční jeho nedostatky, ani na neschopnost králevice, který byl tehdy teprv star patnáct let.

Naproti tomu strana Jednoty zelenohorské setrvala na kandidatuře Matyášově, v jehož rukou byla většina zemí vedlejších, třebaže na Moravě většina vysoké šlechty se zemským hejtmanem Ctiborem Tovačovským z Cimburka i šlechta nižší byla pro Vladislava. Uherský král však žádal, aby byl prostě nastolen, neboť prý byl již pravoplatně zvolen v Olomouci. K tomuto stanovisku nemohli ovšem čeští stavové přivoliti. Povážlivé však bylo to, že papežský dvůr uznával za českého krále Matyáše. Ten měl ovšem ve vlastní své zemi dosti silnou opozici velmožů, kteří podávali uherskou korunu Vladislavovi. A tak se zdálo, že původní zápas o korunu českou se změní v zápas o korunu uherskou.

Prozatímní vládu království vedl až do zvolení nového krále kníže Jindřich. Kutnohorský sněm zvolil 27. května 1471 jednomyslně za krále Vladislava polského z rodu Jagellonců. Vla-

dislav volbu přijal a byl dne 22. srpna 1471 Mikulášem, biskupem podolskokameneckým, korunován za krále českého.

Při této příležitosti se vynořovala i otázka nového arcibiskupa a potvrzení kompaktát. Za arcibiskupa byl označen vychovatel mladého krále a krakovský kanovník Dlugosz, známý polský kronikář, ale ten, když poznal rozhárané české poměry, opustil Prahu a odjel ze země. Vladislav sám zůstal katolíkem a netajil se svým odstupem od kališníků. Zato strana zelenohorská bojovala nyní jen vlažně proti králi, který byl stejného náboženství, Zdeněk Konopištský se dokonce boje vzdaloval.

Mezi Čechy a Poláky na straně jedné a Uhry na straně druhé rozpoutala se válka, která však byla čas od času přerušována příměřími. Poláci vpadli ještě r. 1471 do Uher k podpoře tamní oposice a pronikli až k Nitře, ale nedostatek peněžitých prostředků donutil je k ústupu; dále činili vpády s četným vojskem do Slezska, kde tísnilo straníky Matyášovy. Ale vcelku se ukazovala převaha počtem sice slabšího, ale lépe organizovaného a cvičeného vojska Matyášova. Bojovalo se vesměs ve vedlejších zemích, zejména ve Slezsku a na Moravě, kde Uherské Hradiště, časem zle tísněné, stále zachovávalo věrnost králi českému. Protivné strany samy byly přesyceny bojem a jaly se organisovati řádnou správou zemskou. Tak na Moravě na sněmu brněnském 27. června 1473 byli zvoleni za správce země se strany Vladislavovy Ctibor Tovačovský z Cimburka a Jan z Pernštejna, se strany Matyášovy Jindřich z Lipého a Jindřich z Boskovic. Podobně se stalo i v Čechách, kde byli zvoleni za správce zemské syn zemřelého krále Hynek, kníže minstrberský, Vilém z Rýznburka, Zdeněk Konopištský ze Šternberka a Jan Zajíc z Hasenburka. Také vedení Jednoty zelenohorské se změnilo, když r. 1476 po smrti Zdeňka Konopištského stal se jejím náčelníkem čestný Bohuslav ze Švamberka.

Král Matyáš byl ostatně ve válce brzděn občasnými vpády tureckými do země a nepřátelským chováním magnátské oposice. Mimo to se sblížil r. 1476 Vladislav II. s císařem Fridrichem, který se obával ctižádostivých plánů Matyášových. Císař udělil Vladislavovi II. 10. června 1477 léno na hodnost kurfiřtskou, arcibiskupskou i léna v Německu a uznal jej tím za krále českého. Uherský král obrátil pak svůj meč proti císaři a donutil jej vpádem do Rakous, aby v prosinci 1477 udělil léno i jemu.

Příštího roku bylo vyjednáváno o mír v Brně a dojednáno, že Vladislav má zůstatí králem českým, ale Matyášovi má postoupiti v sumě 400.000 zlatých uherských, což byly na tu dobu ohromné peníze, vedlejší země české, to jest, Moravu, Slezsko i obojí Lužici v náhradu za válečné výlohy. Kdyby Vladislav zemřel bez dědiců dříve než Matyáš a Matyáš byl zvolen za krále českého, měly vedlejší země připadnouti opět koruně české bez jakékoli výplaty. Matyáš měl vedle Vladislava užívati libovolně titulu krále českého,

ale Vladislav nebyl povinen jej tak nazývati. Tato smlouva byla v Olomouci dne 7. prosince 1478 potvrzena a vyhlášena. Mír byl uzavřen zásluhou Ctibora Tovačovského z Cimburka a biskupů Tasa z Boskovic a Jana Filipce z Prostějova.

Český stát odolal náporu nepřátelskému v dlouholetém boji, vyšel však z války velmi zeslaben a rozdělen ve dvě části se slabou nadějí na budoucí opětne spojení. Horší ještě bylo to, že příčina bratrovražedného boje nebyla odstraněna, kompaktáta nebyla dvořem papežským uznána a slabý král neskýtal záruku pro klidný vývoj země, v níž znovu ožily spory náboženské.

Vláda krále Matyáše Korvína v Uhrách byla zcela obdobná vládě krále Jiřího v Čechách. I on chtěl upevniti v zájmu království svoji moc proti zpupné šlechtě a opíral se o šlechtu nižší. Proto byl jako Jiří v Čechách pro Maďary králem národním. Byl panovník skvělých vlastností, nadaný a vzdělaný, energický, ale také lstivý a věrolomný. Jeho ctižádostivost neznala mezí a konečným jeho cílem bylo získání titulu císařského. Pověstnou se stala jeho přísná spravedlivost. Zejména po sňatku svém s Beatricí Neapolskou usiloval všemožně o podporu věd a umění; založil university v Bratislavě a v Budíně, kde na královském hradě zřídil jedinečnou knihovnu (tak zvaná Corvina), která měla 10.000 knih, a tiskárnu.

Opíral se o stálé vojsko, o tak zvanou „černou rotu“, složenou z českých žoldněřů, namnoze ze zbytků bratříků, již stáli v čele čeští hejtmani, jako na př. František z Háje nebo Tetour z Tetova. Ostatně v jeho službách byl ne jeden český a moravský pán. S tímto vojskem dosáhl také velkých úspěchů při válce proti císaři, který musil přehnouti z Vídně do Hradce a pak do Lince. Za tohoto tažení byli ve službách Matyášových také Dobeš Černoohorský z Boskovic a Jaroslav Letovský z Boskovic, který byl za své zásluhy jmenován od krále Matyáše dokonce kancléřem království českého. Za tyto služby se dostalo později Jaroslavovi špatné odměny. Když vojsko Matyášovo obléhalo Ebersdorf, střelili z hradu přímo do stanu krále. Král potom obvinil Jaroslava, že prozradil obleženým, v kterém stanu se král zdržuje, a dával mu též za vinu, že dal potají z Moravy zásobovati obleženou Vídeň. Jaroslav z Boskovic vyznal na mučení vše, z čeho byl viněn, ale odvolal pak doznání, ježto bylo učiněno jen pod nátlakem nesnesitelných bolestí. Král slíbil, že mu dá milost, bude-li o ni žádati, ale Jaroslav odmítl, poněvadž byl nevinný. Král Matyáš jej dal pak v prosinci 1485 na náměstí vídeňském stíti, ale kat ranil odsouzeného toliko do týla a byl za to pobouřeným lidem ukamenován. Raněný byl donesen do nejbližšího domu a v něm zakrátko skonil. Pro tuto příhodu opustili páni z Boskovic Matyáše a přešli do tábora jeho protivníka císaře Fridricha.

Ale Matyáš měl převahu nad císařskými a zmocnil se i Vídně a Vídeňského Nového Města. Dolní Rakousy pak podržel až do

své smrti. Vedle uvedených a jiných ještě Čechů byl ve službách Matyášových prostějovský rodák a biskup varadinský Jan Filipec, důvěrný rádce králův. Ten se stal po smrti Tasa z Boskovic administrátorem biskupství olomouckého a proslul jako dobrodinec, zejména církevních ústavů. Zemřel r. 1510 a pohřben byl ve františkánském klášteře v Uherském Hradišti.

Jestliže Čechy prožívaly za slabého Vladislava II. dobu kritickou, Morava naopak se rychle zotavovala z válečných pohrom zásluhou zemského hejtmána a vynikajícího právníka Ctibora Tovačovského z Cimburka (zemřel 26. června 1494). Jeho zásluhou bylo r. 1480 uzákoněno, že se vklady do zemských desk smějí dít jen jazykem českým (v Čechách se tak stalo o něco později). Moravští páni dosáhli od krále Matyáše také toho, že odvolal vypovídací dekrety proti Jednotě bratrské. Dále byl dokonán r. 1486 smír mezi královskými městy a šlechtou tak, že měšťanům těchto měst (Brno, Olomouc, Jihlava, Znojmo, Uničov a Uherské Hradiště) bylo dovoleno zakupovati deskové statky a naopak šlechta mohla získati domy v královských městech. K uklidnění na Moravě přispěla i schůzka krále Vladislava s Matyášem 10. září 1486 v Jihlavě k úmluvě o zboží dobytá ve válce. Tamže však bylo i umluveno vzájemné vydávání zběhlých sedláků mezi Čechami a Moravou. Podle úmluvy v Jihlavě dal Matyáš ve vedlejších zemích českých raziti minci téhož zrna a ražení, jako byla mince česká. Obojí se lišila toliko jménem krále. Vynutila si to obecná nutnost; hospodářská síla byla větší nežli politika králů.

Zcela jinak se vyvinuly poměry ve Slezsku, neboť zde šel král Matyáš za zvláštním svým plánem. Matyáš neměl totiž manželských dětí, toliko levobočka Jana Korvína. Uherský král se sice snažil zajistiti mu trůn uherský, bylo však velmi pochybné, zdaří-li se to. Pomýšlel tedy na to, aby mu zajistil i v případě nezvolení jeho králem uherským dostatečnou mocenskou základnu. Chtěl proto vytvořiti pro svého nemanželského syna jednotné vévodství ze Slezska a obojí Lužice. Proto zbavil některá knížata slezská jejich území. Neušli tomu ani nehodní synové krále Jiřího, především Viktorin, jemuž bylo dáno náhradou za Opavsko panství v Slavonii; knížatům Hynkovi a Jindřichovi bylo odňato knížetství minstrberské. Všichni tři bratři se vzdali kalicha, pro který se jejich otec odvážil nadlidského zápasu. Centralisace Slezska byla tak důkladně provedena, že při smrti krále Matyáše (dne 7. dubna 1490 ve Vídni) zůstalo pouze pět slezských knížat.

9. Vrchol moci stavovské — ujařmení stavu selského.

Povaha krále Vladislava II. Stav církve podobojí. Náboženské bouře v Praze. Náboženský mír kutnohorský. Získání koruny uherské. Návrat vedlejších zemí ke koruně české. Nesnáze církve podobojí. Další vývoj Jednoty bratrské. Zmírnění názorů Jednoty a její persekuce. Stavovské zřízení. Ujařmení stavu selského. Spory mezi stavy. Vilém z Pernštejna. Zahraniční politika Vladislavova. Kurucké bouře v Uhrách. Úpadek království. Lutherova reformace. Rozšíření luterství v Čechách. Strany v Čechách. Přebrot v Praze. Náboženské a sociální bouře v Německu. Bitva u Moháče. Národnostní poměry. Humanismus. Umění.

Třebaže bylo české království válkou domácí a válkou s Uhry otřeseno, zanechal král Jiří z Poděbrad království české v stavu poměrně dosti dobrém a moc královskou převyšující síly stavů. Bylo neštěstím pro český stát, že v nástupci Poděbradově se mu dostalo panovníka velmi slabého, takže královská moc byla zeslabena na nejmenší možnou míru a že země byla vydírána sobeckými kořistníky z řad českého panstva. Ani vnitřního pokoje nedostávalo se zemi, která byla otrávena bouřemi náboženskými i spory mezi jednotlivými stavy.

Král Vladislav Jagellonský byl pro český trůn v bouřlivých oněch dobách panovník nejméně vhodný. Byl sice dobře vychován a měl své dobré vlastnosti; byl velmi nábožný, úzkostlivě spravedlivý, dobrých mravů a bezvadného chování, ale bázlivý, nehospodárný a především trpěl nedostatkem vůle. S kýmkoli mluvil, každému dával za pravdu a na každou řeč odpovídal jen: „Dobře, velmi dobře,“ až mu v Čechách začali říkati král Dobře (v Uhrách rex Bene). Jako holub zobal prý vše, co mu bylo předloženo. Této jeho povahy využívali mnozí k dosažení úřadů, ke kterým se nehodili, a k rozchvácení královských statků. Královské finance byly v naprostém rozvratu, takže si občas král musil vydlužovat na oběd a vypůjčovati si víno.

Vyslanec republiky benátské napsal o něm: „Vladislav jest krásné postavy, uctivý a pobožný; mravů čistých, není hněvivý, neobmyslí zlé, modlí se mnoho, bývá na třech mších denně; nikdy nedal nikoho popraviti, ale poslouchá ho málokdo. Mluví málo a řekl bys, že to socha.“ Vladislav přišel do Čech s některými předsudky, zejména proti kališníkům, k Čechům neměl lásky a v Čechách se cítil cizincem. K potřebám země zůstával lhostejný. Proto také český stát za jeho vlády zmítán byl anarchií.

Již na počátku jeho vlády bylo zjevné, že nesplní své závazky, aby vymohl v Římě uznání kompaktát a obsazení pražského stolce arcibiskupského. Kališníkům nepřál a zejména městské rady v městech pražských a v Kutné Hoře osazoval katolíky, nejvýše kališníky tak umírněnými, že stěží mohli býti mezi ně počítáni. Některé

přehmaty katolických pánů donutily kališníky, aby se sdrúžili k obraně náboženství, a tak již roku 1482 vznikly obranné jednoty královéhradecká a žatecká. Na sjezdu strany podobojích r. 1478 byli stanoveni tři přední páni, kteří měli v případě potřeby sjezd kališníků svolávat, aby se radil o potřebách církve. Tak se stala utrakvistická většina, vyloučená ze správy země, takřka státem ve státě. Tehdy byla také obnovena konsistoř dolejší (podobojí), sídlící při kostele Týnském; byla osazena osmi kněžími a čtyřmi laiky a pověřena správou církve husitské.

Stav husitské církve byl neuspokojivý, ba možno říci velmi špatný. Nejhorší byl nedostatek kněží, takže kališníci byli nuceni přijímat i za kněze často muže, kteří se svým vzděláním a mravy k této důstojnosti nehodili. Nebylo totiž nikoho, kdo by husitské kněze světil. Proto posílali husité kandidáty kněžství do Itálie. Tam bylo mnoho chudých biskupů, kteří byli ochotni za plat husitům kněze vysvětit. Dálo se to prostě tak, že kandidát před vysvěcením přistoupil k straně podjednou, a když byl vysvěcen, vrátil se ke kalichu. Mnoho takových kněží se však v Itálii svému náboženství odcizilo a mimo to byla tato praxe velmi povážlivá z důvodů mravních.

Proto kališníci s radostí přijali titulárního biskupa santorinského Augustina Luciana z Mirandoly, který přišel r. 1482 do Čech, aby světil kališnické kněze. Ten se nejprve usadil na hradě Lipnici u Německého (Havlíčkov) Brodu, později v Hradci Králové.

Události vyvrcholily r. 1483, kdy utrakvisté byli nuceni uzavřít brannou jednotu. Zvláště v Praze, kde bosáčtí mniši zjevně kázali proti kalichu, byly poměry velmi napjaté. Proslýchalo se, že katoličtí konšelé tří měst pražských osnují převrat, a tak došlo k **palátným bouřím**. Udery velkého zvonu na kostele Týnském v osm hodin ráno dne 24. září 1483 oznamovaly lidu nebezpečí a měšťané staroměstští v plné zbroji počali se scházeti na náměstí. Konšelé právě zasedali v radě a vyslali jednoho ze svého středu, aby zvěděl, co se děje v městě. Ten však byl rozvášněným lidem zabit. Purkmistr byl zabit při pokusu uzamknouti vrata radnice. Němci, kteří spěchali konšelům na pomoc, byli zbiti a někteří z nich jati a uvězněni.

Ještě dramatičtěji se vyvíjely věci na Novém Městě, které proslulo v 15. století vždy větším radikalismem. Zde rozzuřený lid vnikl do radnice, zabil sedm konšelů a jejich mrtvolu vyhodil oknem. Mniši a Němci byli z města vypuzeni. Stejně se dalo i na Menším Městě pražském. Bohužel, těchto převratů využila luza, která se vrhla na židovské město a zcela je vyplenila. Král chtěl proti Pražanům zakročít vojensky, dožadoval se pomoci v Polsku i v Německu a konečně sebral dosti četné vojsko u Kutné Hory. Avšak sami Kutnohorští jej nepustili ani do města. Vojsko jeho bylo nespolehlivé, a tak král se raději dohodl s Pražany po dobrém. Slíbil jim, že se nebude za jejich povstání mstít, že nepovolá zpět vyhnané mnihy a že bude obsazovat městskou radu způsobem dříve

obvyklým. Biskupu Augustinu Lucianovi dovolil pak přebývat v Praze. Ale ani toto porovnání nevrátilo Pražanům důvěru v krále. Kterýsi měšťan novoměstský zamířil dokonce kuší na krále sedícího u okna královského dvora, takže král přesídlil raději na pražský hrad.

V březnu roku 1485 na sněmu kutnohorském došlo ke **konečnému náboženskému míru**, uzavřenému na 31 let. Bylo to umožněno jednak tím, že v popředí počaly vystupovat nad zájmy náboženské zájmy jednotlivých stavů, a také tím, že nový administrátor konsistoře hořejší (katolické) Pavel Štěpán Pouček z Talmberka, kněz velmi zbožný, kladl zájmy vlasti nad prospěch strany. Obě strany se zavázaly, že se nebudou rušit při konání bohoslužeb a že jejich vrchností nebudou nutiti své poddané k přestoupení k druhé straně náboženské. Kněží obou stran slíbili, že nebudou kázati proti straně protivné, katolíci pak, že se přičiní o uznání kompaktát.

Smlouva kutnohorská je v té době ojedinělý případ náboženské snášenlivosti, jakou bychom marně hledali v jiných zemích. V zemi měla zavládnouti úplná rovnoprávnost a snášenlivost, v Čechách mohl hledati každý spasení podle svého vlastního svědomí. Administrátorem konsistoře dolejší se pak stal Augustin Lucian (r. 1489) a zůstal jím až do své smrti (zemřel v únoru 1493 a pohřben byl v kostele Týnském, kde mu postavil náhrobek Matouš Rejsek z Prostějova).

V Německu došlo roku 1486 konečně k volbě římského krále, který měl vládnouti za neschopného císaře Fridricha, který si nedovedl udržeti proti Matyášovi ani jádro svého státu, Dolní Rakousy. Zvolen byl jeho syn Maxmilián. K volbě nebyl však pozván král český Vladislav jako jeden z kurfiřtů. Působilo tu zajisté i odcizení českých zemí Německu za válek husitských a po nich, ale neméně i obava před králem Matyášem, který snad mohl zdvihnouti nárok na voličský hlas český. Vladislav protestoval proti tomuto postupu a dostalo se mu ujištění, že toto opominutí nemá býti na újmu právům českého království; kdyby se tak napříště někdy stalo, měl každý z kurfiřtů složit českému králi 500 hřiven stříbra.

Jediným úspěchem Vladislavovy politiky bylo získání koruny svatoštěpánské po smrti Matyášově. O tuto korunu se ucházel nemanželský syn Matyášův Jan Korvinus, Vladislavův bratr Jan Albrecht a král římský Maxmilián. Velmi snadno byl získán Jan Korvín, který se spokojil za své nároky knížetstvím opavským a tituly krále bosenského a vévody slavonského, když se před tím s neúspěchem pokusil o získání jižních Uher. Volební sněm uherský zvolil 15. července 1490 Vladislava za krále uherského. Vladislav nešetřil tehdy sliby stavům uherským, neboť chtěl vládnouti zemi katolické.

Naproti tomu král Maxmilián vpadl do Uher, zmocnil se některých měst západouherských, dokonce i korunovačního města uherského Stolického Bělehradu; stejně i Jan Albrecht vpadl do Spiše

a do Sáriše a jen odhodlanost českého pána Púty Švihovského z Rýzmburka zabránila mu zmocnit se důležitých Košic. V košickém míru uznal Jan Albrecht Vladislava za krále uherského, když mu Vladislav postoupil knížetství hlohovské a zaháňské a zajistil mu dědictví v některých jiných knížetstvích slezských. S Maxmiliánem byl uzavřen mír bratislavský, král římský se spokojil nástupnictvím v Uhrách pro případ, že by král Vladislav zemřel bez potomstva (7. listopadu 1491).

Důležité bylo to, jak se zachovají vedlejší země české, které byly zastaveny za vysokou sumu království uherskému. Nejprve Hornolužičané uznali krále Vladislava za svého pána, dříve ještě nežli byl za uherského krále zvolen. Rovněž Morava a Slezsko se prohlásily pro Vladislava s podmínkou, že je vyplatí ze zástavy. Tak byly všechny země koruny české opět spojeny s královstvím českým, aniž byly vyplaceny. Uherští stavové toto spojení však neuznávali a žádali, aby byla zaplácena dlužná suma a pokládali je za část koruny svatoštěpánské. Král Vladislav kolísal jistou dobu mezi oběma názory, až se konečně přiklonil k stanovisku uherskému (to však nebylo uznáváno ani na Moravě, ani ve Slezsku). Naproti tomu král Ludvík r. 1522 rozhodl se pro názor český. Ještě později za vlády Ferdinanda I. žádali uherští stavové, aby bylo na Moravu, na Slezsko a na obojí Lužici pohlíženo jako na vedlejší země uherské, ale jejich požadavek zůstal bez ohlasu. Zástavní suma nikdy složena nebyla. Zato české země v 16. a 17. století obětovaly mnohem více peněz, ba i krev na obranu Uher proti Turkům, takže suma 400.000 zlatých byla několikrát přeplácena.

Zvolení Vladislava za uherského krále mělo pro Čechy však jinou stránku stinnou, neboť Vladislav přesídlil do Budína a za jeho nepřítomnosti v zemi vládli nejvyšší úředníci, kteří hospodářili pro sebe a nedbali na zájmy krále a království. Na královském dvoře bylo království uherské pokládáno za stát hlavní a království české za pouhý přívěšek.

Neutěšený stav české církve potrval i tehdy, když po smrti Augustina Luciana byl postaven v čelo konsistoře Václav Koranda. Nedařilo se ani jednání o uznání kompaktát a o obnovení arcibiskupství (jednou se uvažovalo i o jmenování proslulého humanisty Bohuslava Hasištejnského z Lobkovic za arcibiskupa). Církev podobojí trpěla opět nedostatkem kněží, především kněží vhodných. Tato nesnáze měla přestat, když přibyl do města Tábora stařícký a přísný titulární biskup sidonský Filip de Novavilla (v květnu r. 1504). Pražané si přivedli slavnostně biskupa do svého města a biskup si záhy získal uznání a vážnost; dokonce i král jej uznával za českého biskupa.

Avšak nepořádný život jisté části husitských kněží vzbudil v biskupovi, který sám byl přísných mravů, odpor. Rozhořčen opustil Prahu a usadil se v Kutné Hoře, kde si zřídil samostatnou

konsistoř podobojí, nezávislou na konsistoři pražské. Zemřel však již r. 1507.

Zcela nezávisle se vyvíjela Jednota bratrská. Ta rostla přes všechna příkoří a pronásledování; byla zejména posílena tehdy, když k ní přistoupili valdenští, kteří byli vypuzeni z Branibor a usadili se na Lanškrounsku a Fulnecku (r. 1480). Jejich kněží se živili prací svých rukou. Vrcholnou organizací Bratří byla synoda starších a kněží. Zprvu zásadně zavrhovali státní moc, úřady, soudy a každé násilí. Postupně přistupovali však k nim také měšťané, šlechtici i lidé učené. Část Bratří vystupovala proti jejich přijetí a trvala na původních a přísných rádech Jednoty. Naproti tomu jiní, zejména Lukáš Pražský, Jan Klenovský a Vavřinec Krasnický, usilovali o zmírnění rádu a o přizpůsobení Jednoty současnému životu, zejména se vyslovovali pro přijímání lidí učených.

Již na synodě v Brandýse nad Orlicí r. 1490 byla zřejmá převaha strany pokrokové. Vznikly však jisté pochybnosti o některých dogmatech a tu Jednota vyslala čtyři bratry, aby pátrali po původní církvi Kristově někde na východě. Mezi nimi byl bratr Lukáš, který byl nejprve vyslán na Východ, a když pak jeho cesta neměla výsledku, do Itálie a do Francie, aby poznal učení valdenských v těchto zemích. Ve Florencii byl přítomen při upálení blouznivého mnicha Savonaroly. Jiný z Bratří, litomyšlský měšťan Martin Kabátník, procestoval na náklad Albrechta Kostky z Postupic Palestinu a Egypt a popsal tyto země. Žádný z nich však nevešel do styku s křesťany, kteří zachovávali původní řady křesťanské.

Na synodě v Rychnově nad Kněžnou r. 1494 a na synodě v Chlumci nad Cidlinou o dvě léta později zvítězilo zcela stanovisko bratra Lukáše; měšťané a šlechtici mohli být přijímáni a nebylo již od nich žádáno, aby se vzdali svých statků a úradů, měli jich toliko užívat s mírou. Dokonce i přísaha byla povolena, byla-li kde vyžadována. Dále byla provedena i nová, dokonalejší organizace Jednoty. V jejím čele měla stát tak zvaná užší rada. Jejími členy byli čtyři biskupové (nejstarší z nich měl hodnost soudce a předsedal užší radě), někteří kněží i starší Jednoty. Jednotlivé obce bratrské měly svá shromaždiště, tak zvané zbory. Bratrskou obec řídili starší; kněz, který byl zpravidla rolníkem nebo řemeslníkem (teprve od poloviny 16. století byli kněží placeni, takže se mohli zcela věnovat svému povolání), sloužil pouze bohoslužby, udílel svátosti a kázal. Čas od času se scházela synoda, které se zúčastnili starší i kněží.

Jen malá část Jednoty nesouhlasila s těmito novotami a organizovala se samostatně za vedení štěkenského mlynáře Jakuba a Amose z Uherského Brodu pod jménem „menší stránka“. Svě středisko měla v kraji prácheňském. Naproti tomu přistoupily k Jednotě některé mocné rody panské, zejména Kostkové z Postupic (drželi Litomyšl) a Krajířové z Krajku (v Mladé Boleslavi). Sbory bratrské vesměs sílily, mezi nejpočetnější náležely bratrské

obce v Mladé Boleslavi, v Brandýse nad Labem, v Brandýse nad Orlicí, v Rychnově, v Litomyšli, v Přerově, v Prostějově a v Lipníku. Vedení Jednoty se ujal od synody rychnovské Lukáš Pražský, ačkoli nezastával čelný úřad. Pod jeho vlivem Bratři věřili, že ve svátosti oltářní je Kristus přítomen duchovně, mocně, posvátně a bytně. Také obrady, původně velmi jednoduché, přiblížily se obradům kostelním. Lukášovou zásluhou žila Jednota napříště uprostřed světa, nikoli jako dříve mimo něj.

Od r. 1502 se počal nový útisk Bratří. Přičinila se o něj manželka krále Vladislava II. královna Anna, která nenáviděla sektarství. Pronásledování bylo umožněno, když byly nejvyšší úřady české obsazeny jenom katolíky. Dne 25. července 1508 vydal král Vladislav proti Bratrům pověstný mandát svatojakubský; bratrské sbory měly být zavřeny, knihy spáleny a lid hlásící se k Jednotě napraven. Podobný zákon byl přijat i na Moravě. Bratři nacházeli však ochranu u velmožů a pronásledování bylo jen velmi povrchní, až r. 1514 zcela ustalo. Jednoty se ujal zejména ušlechtilý paní Johanka z Krajků a Marta z Boskovic.

Celou dobu vlády Vladislavovy vyplnily spory mezi jednotlivými stavy o různá práva. Královská moc poklesla za vlády rodu Jagellonců na nejnižší bod. Králi byly dávány při jeho volbě těžké podmínky (tak zvaná volební kapitulace). Král se zřekl dokonce i práva odúmrtního na zboží pánů, zemanů a měšťanů královských měst (roku 1497), které mu dovolovalo zabírat nemovitosti těch, kteří zemřeli bez dědiců; ponechal si toliko odúmrtní na statcích povahy lenní. Stavové se snažili zeslabiti ještě více moc královskou; tak na př. se snažili odstraniti úřad královského prokurátora (pro hájení finančních nároků králových), zavedený králem Jiřím, a odstraniti i královský soud komorní, kterému předsedal místo krále nejvyšší hofmistr a jemuž podléhaly všechny pře šlechty, pokud se netýkaly deskových statků. Králi zbyl jen soud dvorský, příslušný pro věci lenní.

Moc stavů vzrostla hlavně od r. 1490, když král trvale přesídlil do Budína a přebýval v Praze jenom čas od času. Tehdy byla jmenována čtyřlenná regentská vláda, v níž zasedali dva páni a dva zemané. Od r. 1508 stáli v čele země přísedící zemského soudu, jimž předsedal nejvyšší purkrabí Zdeněk Lev z Rožmitálu a Blatné. Poměr stavovské moci ke králi výborně charakterisuje smyšlený výrok českého pána k panovníkovi: „Ty jsi sice náš král, ale my jsme tvoji páni.“ Ostatně každé panství samo o sobě bylo jednotkou politickou, berní i soudní, takřka státem ve státě. Tohoto postavení využívali páni k svým sobeckým cílům, takže vzniklo přísloví: Kolik je hradů, tolik je i králů.

Čeští stavové byli strážci koruny svatováclavské a z toho odvozovali i moc voliti českého krále. Proto vylučovali z volby stavy zemí vedlejších. To byla také jedna z hlavních příčin, proč vedlejší země koruny české nelpěly na volebním právu a byly téměř vždy

legitimistické, to jest, uznávaly dědické právo na trůn nejbližší oprávněnému dědici. Česká šlechta uznávala v zásadě šlechtu moravskou za rovnorodou, nikoli však šlechtu slezskou a lužickou. Moravan mohl v Čechách zastávat zemské úřady, naopak i Čech na Moravě.

K stavům byli počítáni páni, rytíři a měšťané královských měst, na Moravě přistupovali k stavům ještě preláti, to jest, vysoké duchovenstvo. Z vyšších stavů byly osazovány zemské úřady a zemský soud. Orgánem stavů byl zemský sněm a sněmiky krajské.

V Čechách byli tito nejvyšší úředníci: nejvyšší purkrabí hradu pražského, jenž byl královským místodržitelem v zemi za nepřítomnosti královny, nejvyšší hofmistr (předseda komorního soudu), nejvyšší maršálek (tento úřad byl vyhrazen rodu pánů z Lipého; před soud páně maršálkův náležely pře o šlechtictví), nejvyšší komorník (řídil jednání při zemském soudě), nejvyšší sudí (řídil vyšetřování), nejvyšší kancléř (podpisoval spolu královské majestáty), nejvyšší písař (nejvyšší úředník při zemských deskách), podkomoří (správce královských měst a dozorce nad církevním majetkem), dva purkrabí karlštejnské, z nichž prvý byl strážcem koruny královské a zemských privilegií, a purkrabí kraje hradeckého.

Na Moravě bylo pouze šest nejvyšších úředníků, z nichž náměstkem královým byl zemský hejtman; vedle něho zasedali v zemských úřadech ještě nejvyšší komorník, nejvyšší sudí, nejvyšší písař a podkomoří. Vedle těchto nejvyšších úředníků byli ještě úředníci nižší. Tak na Moravě byli to zejména úředníci práva nižšího, kterými byli zemští purkrabí kraje brněnského a olomouckého, komorníci, soudci a písaři práva nižšího, brněnského a olomouckého. Úřad se uprázdňoval zpravidla ve dvou případech: při úmrtí králově a při úmrtí držitele úřadu. K zemským úřadům nenáležely ovšem úřady královské, jako byly na příklad nejvyšší mincovství (nad kutnohorskou mincovnou), urbura (v každém horním městě byli urbureři, kteří pečovali o královský příjem ze zlatých a stříbrných dolů), nejvyšší hofrychtérství (hofrychtér byl soudcem ve věcech lenních; byl jiný pro Čechy a jiný pro Moravu).

Zemský soud soudil pře vyšších stavů, pokud se týkaly statků deskových. Moravský soud zasedal jednak v Brně, jednak v Olomouci a Morava byla ve věcech soudních rozdělena na cůdu brněnskou a cůdu olomouckou. Soud se dělil ve větší a menší, jemuž podléhaly pře o menší hodnoty. Pravomoc moravského sněmu byla větší nežli sněmu českého, neboť soudil i ty pře, které v Čechách připadaly soudu komornímu.

Na zemském sněmu tvořil každý stav zvláštní kurii stejné váhy. Byla tedy kurie panská (sem náleželi všichni dospělí členové stavu panského), kurie rytířská (sněmu se mohl zúčastniti každý člen rytířstva, který držel deskový statek) a kurie královských měst (tato města vysílala do sněmu své poslance). Na Moravě byl ještě stav prelátů, který tvořil s městy jedinou kurii. Byli tedy na Mo-

ravě stavové čtyři, ale pouze tři kurie. V kurii se hlasovalo podle hlav a platné bylo jen to, na čem se shodla většina kurie. Ve sněmu bylo odhlasováno však jen to, na čem se usnesly souhlasně všechny kurie. Proto bývalo mezi kuriemi živě vyjednáváno a smlotváno. Sněmy hlasovaly nejprve o požadavcích králových, pak o požadavcích stavů. Usnesení nabylo platnosti teprve schválením královým.

V 15. století se často scházely společně sněmy Čechů a Moravanů. Po válkách husitských bývaly svolávány také sněmíky krajské, na nichž se rokovalo o záležitostech kraje, volili se krajští hejtmani (jeden ze stavu panského, jeden ze stavu rytířského) a uzavírány landfrídy (zachovávaní pokoje v kraji). Vedle toho rytířstvo volilo na krajském sněmiku svého zástupce na sněm, neboť pro jednotlivce bylo nákladné zúčastnit se sněmu. Krajská samospráva v Čechách byla v 15. století velmi rozvinuta, nejvíce v tak zvaných vnějších krajích království, to jest, v kraji chebském, loketském a kladském. V těchto krajích platila usnesení zemského sjezdu jen tehdy, když přistoupily k nim příslušné krajské sněmíky.

Po husitských válkách se jednotlivé stavy proti sobě uzavřely. Již nebylo tak jednoduché přestoupiti ze stavu městského do rytířského a z rytířského do panského. Do stavu panského mohl být povýšen jen ten, kdo se mohl vykázatí nejméně čtyřmi rytířskými předky a byl do stavu přijat králem i pány. Ale i mezi pány nastalo třídění další; byli tak zvaní páni starožitní, mezi něž mohl býti přijat jen ten, kdo prokázal, že jeho předkové nejméně po tři generace užívali panství v zemi.

Podobně stav rytířský (v Čechách se říkalo též vладыcký) nebyl jednotný. Děлил se ve tři stupně. Nejnižší byl panoše, pak následoval zeman (vladyka) a nejvyšše stál rytíř. Pouhým udělením erbu od krále nemohl býti nikdo ještě počítán mezi rytířstvo; to se stalo teprve přijetím do stavu od rytířstva.

Mezi stavy patřila města královská, která měla od husitských válek velmi širokou samosprávu a těšila se přízni krále Jiřího. Naproti tomu Vladislav II. městům nepřál, jakkoli města byla znamenitou oporou moci královské proti zpupné a sobecké šlechtě. Bylo by omylem tvrditi, že hospodářsky byla česká a moravská města na sklonku 15. století v úpadku. O opaku svědčí velké přistěhovalectví z Německa do Prahy i do jiných měst. Kutná Hora sice upadala, neboť stříbrné doly již tolik nevynášely, zato rozkvetla jiná města v Rudohoří, zvláště v Jáchymově na panství Šliků, kteří se padělanými dokumenty hlásili za leníky německé říše, byly objeveny na sklonku vlády Vladislavovy velmi bohaté stříbrné žíly. Světový obchod ovšem ustal v Praze i ve Vratislavi; jednak obchod s kacířskými Čechy byl podvázán papežskými zákazy, jednak si světový obchod hledal nové cesty, které prospívaly spíše Lipsku, Norimberku a Vidni.

Svobodníci byli válkami velmi vyhubeni a jejich počet značně poklesl. Stav sedláků se stále zhoršoval rostoucím zchudnutím

země. Válkami zanikla téměř třetina vsí. Jejich půda a také půda odňatá sedlákům byla přeměňována v rybníky a v pastviny, vrchnosti hospodařily opět ve vlastní režii, což vyžadovalo zvyšování robot. Zejména ve Slezsku po nájezdech husitských a po válkách uherských půda velkostatků nesmírně vzrostla. Pro nový způsob hospodaření bylo potřebí lidí, ale těch naopak ubývalo ztrátami válečnými a sbíháním se statků. Proto se zemský sněm český usnesl r. 1479, aby ležáci (to jest lidé nesvobodní, kteří neměli pánů) se opatřili vrchností a aby se vrátili lidé, kteří opustili své statky. Král Vladislav doplnil toto nařízení tak, že se týkalo jenom těch, kteří se zhostili svých vrchností po r. 1466, kdežto ostatní měli zůstatí na svých místech. Roku 1487 se dokonce vyskytl na zemském sněmu českém návrh (nebyl však přijat), aby uprchlému sedlákovi, který by byl dopaden, byl vypálen cejch nebo aby mu byly uřezány uši.

Útlisk se strany vrchností vyvolával selské bouře, o nichž dříve nebylo slyšeti. Tak na panství zábřežském na Moravě, kde se dály poddaným velké škody, vznikla prvá velká selská vzpoura, za níž byl zabit zábřežský pán Jiří Tunkl z Brníčka. Jiná vzpoura vznikla na Litoměřicku proti Adamu Ploskovskému z Drahonic. Jeho sedláci se dobrovolně poddali Adamovu sousedu Daliborovi z Kozojed. Vzpoura byla potlačena a Dalibor jat a vsazen do věže hradu pražského, která posud sluje Daliborkou. Pověst praví, že Dalibor nalezl ve věži staré housle, naučil se hrát a hrou pohnul kolemjdoucí, aby mu dávali milodary. Ve skutečnosti přísloví: „Nouze naučila Dalibora housle“ vzniklo odtud, že se Dalibor přiznal na mučidle zvaném housle. Dalibor byl roku 1498 popraven.

Mezi stavy došlo nejprve k sporu rytířstva se stavem panským; když pak prve jmenovaný stav uhájil svoje posice, spojil se s pány proti městům. Rytířstvo bylo zprvu ve svém sporu podporováno i stavem městským. Šlo zde o místa při soudě zemském a o obsazování zemských úřadů. Král Vladislav rozhodl r. 1487, že jako kdysi za krále Zikmunda má napříště zasedati v soudě zemském 12 pánů a 8 rytířů. Snad tehdy bylo nařízeno sestavit právo a zřízení zemské. O deset let později přiřkl stavu rytířskému úřad nejvyššího písaře, podkomořího, druhého purkrabího karlštejského a purkrabího hradeckého. Na Moravě podle porovnání z roku 1497 byl stav pro rytířstvo poněkud méně příznivý; na soudě zemském mělo zasedati jen 6 rytířů vedle 14 pánů, rytířstvu pak byl vyhrazen r. 1523 úřad podkomořský, zemské písařství a hofrychtěřství.

Oba vyšší stavy upíraly městům právo milové, zejména výhradní právo uvnitř míle vařiti pivo a právo držeti deskové statky, a naopak činily si právo zakupovati v královských městech domy. Redakce zemského zřízení (tak se nazýval soubor zemských svobod a důležitých soudních rozsudků) byla r. 1499 svěřena královskému prokurátorovi, bystrému a výmluvnému, ale málo charakternímu právníkovi Albrechtu Rendlovi z Oušavy (později přešel od strany

šlechtické k straně městské a pak ještě jednou přestoupil k straně šlechtické). Ten vyložil v prvním tištěném zřízení zemském z r. 1500 všechny sporné věci mezi šlechtou a městy ve prospěch šlechty; královským městům bylo dokonce upíráno právo obesílati zemský sněm. Jeho překrucování pravdy se stalo tak příslovečným, že se místo lhaní říkalo „rendlovštění“.

Zcela jiný, naprosto nestranný byl svod práva moravského, jehož autorem byl Ctibor Tovačovský z Cimburka, tak zvaná Kniha Tovačovská. Podobně nestranně se zachoval ve svém právnickém díle místopisář českých zemských desk Viktorin Kornel ze Všehrd (O právech, súdech a deskách země České knihy devatery).

Co se týče deskových statků, povolila nejprve šlechta tak, že bylo Kutnohorským podobně jako Pražanům povoleno zakupovati deskové statky (r. 1501). V těchto sporech měšťanů se šlechtou, která rozeštvávala i města mezi sebou (tak Staré a Nové Město Pražské), zakročoval častěji král, který zavítal občas do Prahy. Památná byla návštěva králova v květnu r. 1509. Tehdy se z maličké příčiny strhla bitka mezi uherskou čeledí královnou a služebníky z pražského hradu. Pražané se vzbouřili proti Uhrům, asi čtrnáct jich pobili a vyplenili i jejich hospody. Štěpán Bathory prý se zachránil jen tak, že při svém útěku na Hrad rozhazoval dukáty a tím zdržel pronásledující. Král účastníky této bouře velmi přísně potrestal; dal je věšeti, čtvrtiti a odírati z kůže. Souvěký letopisec vypráví, že o takové ohavné smrti dříve nikdy v Čechách nebylo slyšáno, ale že to z Uher bylo přineseno do Čech.

Dne 25. července 1502 32 královských měst uzavřelo brannou jednotu k ochraně svých práv a také nižší i vyšší šlechta utvořila opět proti nim jednotu svoji. Zdálo se, že se v Čechách chýlí k občanské válce. Vpravdě nebylo klidu; zejména bylo záští mezi Pražany a Jiřím Kopidlanským z Kopidlna a jeho druhy. Bratr Jiřího Jan Kopidlanský byl pro vraždu Pražany odsouzen k smrti a stát v sobotu po svatém Václavu 1506 na Staroměstském náměstí. Jiří mstil jeho smrt, páčil městské vsi, a kdekoli zajal některého měšťana, dal mu osekati ruce a nohy. Konečně se Pražané zmocnili Kopidlna a vypálili je. Takových soukromých záští byl nemalý počet a země, zpusťovaná předešlými válkami, velmi trpěla.

Věhlasný český humanista Bohuslav Hasištejnský z Lobkovic líčí tehdejší smutný stav království v dopise: „Kromě pahrbků, hájův a dědin, kde jsem narozen a vychován, co by mne těšilo ve vlasti, nenalézám. Loupeže se den ke dni rozmáhají; různice nesčíslné vypukují; stavové na se vrčí, a nepopustí-li páni něco od práva svého, města chopí se zbraně. Nejvyšší úředníci naši ku poroučení hotovi, k upokojení rozepří domácích jsou liknavi, a co nejhoršího, jednak zastaralé záští proti sobě chovajíce jen potud se snášejí, pokud jejich osobní užitek žádá, jednak rozkošem a lakotě oddání, svými dosti častými schůzkami a sjezdy žádné pomoci obecnstvu nezjednávají.“

Strana měst získala r. 1513 vůdce nad jiné schopnějšího, výborného politika knížete minstrberského Bartoloměje, vnuka krále Jiřího z Poděbrad. Tomu se podařilo získati konečně i samého krále na stranu měst, když dokázal, jaký význam mají královská města pro krále a pro jeho komoru. Kníže Bartoloměj zemřel však ještě před ukončením sporu. Když se r. 1515 vracel z diplomatické cesty od císaře po Dunaji do Budína, narazila loď u Hainburku na skálu a kníže utonul.

Ani král Vladislav se nedočkal ukončení sporu památnou smlouvou svatováclavskou roku 1517. Města povolila šlechtě vařiti pivo a chovati řemeslníky na panských a zemanských tvrzích a dvorech i na vzdálenost do míle od města, zato však zachovala právo obesílati zemský sněm a kupovati deskové statky.

O smlouvu svatováclavskou se zasloužil především ušlechtilý pán Vilém z Pernštejna, který byl výjimečný zjev této smutné doby. Pocházel ze starobylého moravského rodu, ale zakoupil se i v Čechách (sídlil na zámku v Pardubicích). Již dříve proslul v domácích dějinách, zúčastnil se války proti Uhrům na straně krále Jiřího, r. 1490 se zasloužil o volbu Vladislava II. za uherského krále a tím i o navrácení zemí vedlejších koruně české. Zastával některé vysoké úřady, zejména byl od r. 1487 nejvyšším hofmistrem království českého; v těchto úřadech se choval s vzácnou nestranností a poctivostí, takže to budilo obdiv i v cizině. Proto mu r. 1516 císař Maximilián II. nabídl úřad zemského hejtmána v Dolních Rakousích. Třebáže byl katolík, byl k jinověrcům zcela snášlivý; znám byl jeho výrok: „S Římany (= katolíky) věřím, s Čechy (= husity) držím a s Bratřími umírám.“ Vedle toho byl znamenitým hospodářem. Na svých četných a rozsáhlých panstvích zaváděl rybníkářství, pivovarnictví, hornictví a chov dobytka; mnozí mu to měli arciť za zlé, že se zabývá městskými živnostmi. K poddaným se choval vládně, nepřetěžoval je dárkami, platy a robotami. Vilém z Pernštejna zemřel na pardubickém zámku r. 1521 a byl pohřben v kostele doubravnickém (u Pernštejna), kde jeho synové vystavěli nádherné mausoleum.

Byl-li Vilém z Pernštejna výjimkou, byl běžným typem tehdejšího českého velmože Zdeněk Lev z Rožmitálu a z Blatné, synovec krále Jiřího a nejvyšší purkrabí zemský. Ten si vytvořil ze svého úřadu zlatý důl a okrádal nestydatě krále i království. V Čechách se tehdy posměšně říkalo: „Za krále Jiřího živili pražští židé lva a lvici a nyní celá země česká jediného Lva užíviti nemůže.“

Roku 1502 se oženil král Vladislav, tehdy již sedmačtyřicetiletý, s francouzskou princeznou Annou de Foix-Candale, sestřenicí francouzského krále Ludvíka XII. Z manželství se narodila nejprve dcera Anna. Poněvadž Vladislav neměl dotud mužského potomka, ucházel se o ruku tohoto dítěte uherský velmož Jan Zápolský, který usiloval o korunu uherskou a který přiměl uherské stavby, aby odhlasovali, že po Vladislavově smrti nemá býti nikdo volen za uher-

ského krále než Uher. Ale r. 1506 se královně, která zemřela po narození dítěte, narodil syn Ludvík. Pověsti, které se vyprávěly o narození princově, svědčí o zklamání Zápolského, který byl tak zbaven naděje na korunu. Vyprávělo se zejména, že se princ narodil předčasně, že neměl pokožku a že ta byla utvořena zvláštním zákrokem. Dále prý si Zápolský vynutil, aby byl přítomen narození princovu. Obával prý se, že by mohl býtíi podvržen chlapec, kdyby se narodila dcera.

V zahraniční politice se přiblížil Vladislav domu habsburskému. Již v březnu r. 1506 byly uzavřeny ve Vídeňském Novém Městě smlouvy, jimiž byla princezna Anna zasnoubena arciknížeti rakouskému Ferdinandovi; zároveň bylo smluveno, že českou královnou očekávané dítě, bude-li to syn, zasnoubí se s princeznou z rodu habsburského. Tyto smlouvy se staly bez vědomí českých stavů. Důsledek těchto smluv byla zcela ojedinělá svatební smlouva, uzavřená v Bratislavě v červenci r. 1515. Ovdovělý císař Maxmilián I. (tehdy 56 let starý) oženil se s českou princeznou Annou Jagellovou s podmínkou, že do roka a do dne může na jeho místo nastoupití jeden z jeho vnuků, Karel nebo Ferdinand, který bude dědití země rakouské. Současně byl vykonán i sňatek Ludvíkův s arcivévodkyní Marií. Tím však svatební historie Anny Jagellovy ukončena nebyla, neboť o její ruku se ucházel arcivévoda Karel. Teprve r. 1521 byla Anna znovu provdána za arcivévodu Ferdinanda, který tehdy již držel země rakouské.

Na samém konci panování Vladislava došlo k Uhrám k velmi vážným událostem, které mohly mítí nedozírné následky pro celou střední Evropu. Na sklonku zimy r. 1514 vpadl sultán turecký Selim hluboko do Uher a vrátil se s množstvím zajatců a s bohatým plemenem. Proti Turkům byla hlášána křížová výprava a sešlo se množství křížáků (maďarsky kuruců), ponejvíce z řad sedláků. Zatím bylo však s Turky uzavřeno příměří a kuruci měli býtíi rozpuštěni. Kuruci žádali, aby byli odškodněni penězi, a když se tak nestalo, vzbouřili se proti pánům a biskupům pod vedením svého předáka Jiřího Dóži. Ke kurucům se přidali jiní sedláci i nižší lid a povstala strašlivá sociální bouře. Kuruci dobyli Segedína a Velkého Varadína a čanadský biskup byl naražen na kůl. Dóža posílal před sebou okrvavený kůl vesnici za vesnicí, městu za městem a hrozil naražením na kůl a vypálením těm, kteří by se ke kurucům nepřidali. Tak přitáhli až k hlavnímu městu Budínu. Tam nastal veliký strach, neboť obecný lid v městě se radoval z příchodu kuruců a byl odhodlán vrhnoutí se na pány. Král se uzavřel v budínském zámku. Byla obava, že povstání přeskočí i do českých zemí, zvláště do Čech, rozeštvaných stranickými boji. Uherská šlechta prosila o pomoc z Čech; tu vedl do Uher kníže Bartoloměj. Dříve však, nežli tato pomoc dorazila do Budína, porazil Jan Zápolský kuruce krvavě u Temešváru. Zápolský a magnáti se pak mstíli povstalcům;

byli hromadně pobíjeni a mučeni. Jiří Dóža byl posazen na rozžhavený železný trůn a na hlavu mu vsazena rozžhavená koruna.

Nedlouho po nezdařeném povstání kuruckém zemřel v Budíně 13. března 1516 král Vladislav; byl pohřben v Stoličném Bělehradě. Před smrtí ustanovil generálními poručíky nedospělého syna císaře Maxmiliána a polského krále Zikmunda; v Čechách jmenoval do regentské rady knížete minstrberského Karla, Zdenka Lva z Rožmitálu a horlivého katolíka Břetislava Švihovského z Rýzmburka. Království zanechal v naprostém úpadku politickém i finančním. Jen v Čechách se napočítlo zemských dluhů za 500.000 kop grošů míšeňských, na tu dobu ohromná suma. Hlavním věřitelem koruny byl ovšem Zdeněk Lev. Dluhy měly býtíi umenšeny novou berní, která postihovala především města. Ta se ovšem bránila, a tak hrozilo pokračování sporů mezi městy a šlechtou. Proti Zdenku Lvovi, který uměl své pravé úmysly maskovati vřelými vlasteneckými projevy, vytvořila se však i mezi šlechtou strana spravedlivých, vedená synem pana Viléma z Pernštejna, nejvyšším hofmistrem a hejtnanem markrabství moravského Janem z Pernštejna. Naproti tomu Zdeněk Lev posílil svoje postavení, když se mu podařilo pro sebe získati mocného jihočeského velmože Petra z Rožmberka.

Roku 1519 zemřel císař Maxmilián a císařský trůn římský se uprázdnil. Kandidátem byl mladý král český Ludvík, jehož zemřelý císař přijal za vlastního syna, ale Ludvíkovi rádci byli získáni pro vnuka zemřelého císaře arciknížete Karla, když jim bylo slíbeno, že se Karel ožení se sestrou Ludvíkovou. Podle zlaté bully Karlovy měl při volbě kurfiřtský hlas český odevzdati Ludvíkův poručník Zikmund, král polský. Ale čeští stavové protestovali a k volbě bylo připuštěno poselství české, které odevzdalo hlas arciknížeti Karlovi. Ten byl jednomyslně zvolen císařem; získání koruny nebylo levné, musilť arcikníže vyplatití kurfiřtům za jejich hlasy neméně než 852.000 zlatých.

Na počátku Ludvíkovy vlády došlo v Německu k vystoupení wittenberského profesora Martina Luthera proti různým církevním zlořádům, které mělo velké následky v dalších náboženských i politických dějinách střední Evropy. Žádná země v Evropě nebyla papežskou kurií v té době tak vykořisťována jako Německo. Papež Lev X. potřeboval mnoho peněz na stavbu dómu svatopetrského a tyto peníze měly býtíi získány především prodáváním odpustků. To si v Německu najala velká augšburská bankovní firma Fuggerů a prodávání se dalo způsobem velmi pohoršlivým. Proti nabízení odpustků vystoupil 31. října 1517 Luther, který přibíl na dveře zámeckého kostela ve Wittenberku seznam 95 článků náboženského obsahu, které byl ochoten hájitíi hádáním proti komukoli.

Postupně vytýkal Luther církvi různé nedostatky věroučné i organizační a konečně za pomoci učeného Filipa Melanchtona bylo po některých změnách formulováno jeho učení. Tak na př. učil,

že ospravedlnění nelze dojíti konáním pobožností, nýbrž jediné vírou. Zavrhl prvenství papeže v církvi i závaznost usnesení koncilů. Ze svátostí ponechal jen křest, svátost pokání a svátost oltářní pod obojí způsobou. Do bohoslužeb zavedl jazyk národní. Odstranil bezzenství kněží a zrušil kláštery. Faráři měli býti voleni svými farníky.

Podobně jako Hus, jehož spisy studoval, utkal se Luther s mocí světskou a církevní. Bylo mu vytknuto, že obnovuje husitské kacířství. Dějiny od doby Husovy však pokročily, takže jej nestihl osud Husův. Politická situace a ochrana Luthera knížaty donutila císaře, aby vystupoval proti Lutherovi a jeho nauce daleko mírněji, nežli bylo kdysi vystupováno proti Husovi. Luther našel v říšských knížatech mocného ochránce. Odvděčil se jim zrušením církevního majetku, který byl pak zabaven knížaty. Proto panovníci sami, majíce na mysli vlastní svůj prospěch, zaváděli ve svých zemích učení Lutherovo. Pro povahu německého národa je charakteristické, že jeho reformace přicházela spíše nařízením panovníkovým, a nebyla hnutím demokratickým, jako na příklad husitství v Čechách.

Ani Čechy nezůstaly ušetřeny vlivu Lutherova, neboť oficiální církev husitská ustrnula v polovině cesty. Cestu luterství u nás připravoval žatecký rodák Matěj Poustevník, který po šest let trávil v rozjímání na Boubíně a potom (r. 1519) přišel do Prahy a káral zlořády v církvi podobojí. Velmi se ujímalo luterství ve Vratislavi; v Jáchymově mu získával přívržence Lutherův žák Jan Mathesius a v Jihlavě si získal luterán Pavel Speratus tolik stoupenců, že Jihlava byla považována za město veskrze kacířstvím nakažené. Proto se také král Ludvík na své cestě do Čech r. 1522 Jihlavě vyhnul. Je pamětihodné, že právě města Vratislav a Jihlava, kdysi pro věc katolickou krajně se obětující, přijala bez odporu a velmi rychle víru luterskou. Je to nejlepší důkaz, jak velikou úlohu měla za náboženských válek v 15. století národnost.

V Praze přijali Lutherovy myšlenky nejprve týnský farář Jan Poduška a jeho kaplan Václav Rožďalovský. Ti si dopisovali s Lutherem. Tak Rožďalovský vyzval Luthera: „Čím kdysi Hus v Čechách byl, tím ty, Martine, jsi v Sasku. Bdi a bojuj jménem Páně!“ Luther pak sám vyznal: „Já nevědomky posavad všemu jsem učil i věřil, čemu Jan Hus; zkrátka, ani sami nevědouce, všichni jsme husité.“ Vedle nich byl získán v Praze pro luterství i politik Jan Hlavsa z Liboslavě a kněz Havel Cahera, rovněž žatecký rodák, jenž pobýval po tři měsíce ve Wittenberku a získal si Lutherovu přízeň. Když pak byla r. 1520 obnovována konsistoř dolejší, byl v její čelo postaven sice umírněný utrakvista Václav Šišmánek z Litomyšle, ale k jeho ruce bylo dáno několik kněží smýšlejících lutersky, bez jejichž svolení nemohl sám o ničem rozhodovati. Třebaže za velikého moru v Praze r. 1520 zemřel Poduška i Rožďalovský, nebyla tím učiněna šíření luterství přítrž.

Poměry náboženské a politické se navzájem prolínaly. Již za posledních let vlády Vladislava II. nemálo šlechticů se zabývalo loupežnictvím a poškozovalo zejména města. Pražané se nemohli u zemského soudu, kde rozhodovala strana Lvova, dovolati práva. Proto sáhli k svépomoci; dobyli několika tvrzí a popravili několik zemanských škůdců země. Šlechta se chystala k odvetě, a tak hrozila v Čechách občanská válka. Ale určitá skupina šlechty, vedená Janem z Pernštejna, u níž bylo dbáno více prospěchu země než zájmů stavovských, blížila se politicky k straně měst a zjednávala městům přízeň u dvora královského. Naproti tomu strana Lvova hledala podporu v Polsku a ve Francii.

Král Ludvík byl nesporně schopnější panovník nežli jeho otec. Svatováclavskou korunou byl korunován již r. 1509 jako malé dítě; tehdy se dal za korunovačního obrádu do pláče, což bylo pokládáno za zlé znamení. Po smrti krále Vladislava vládla jménem Ludvíkovým regentská rada, ale ta složila r. 1517 svůj úřad a ponechala vládu zemským úředníkům se Zdeňkem Lvem z Rožmitálu v čele. Stav královských i zemských dluhů se stával velmi povážlivým (velká část berně mizela v kapsách nepoctivých úředníků) a také neutěšené poměry politické vyžadovaly si přítomnosti panovníkovy. Čeští stavové hrozili dokonce, neprijde-li panovník, že si přijedou do Budína pro něho se zbraní v ruce anebo že si zvolí krále jiného. K pobytu v Čechách radila i královna Marie, první Španělka na českém trůně, s níž se Ludvík 13. ledna 1522 oženil. Královna Marie byla sestra císaře Karla V. a snažila se o povznesení moci královské v Uhrách i v Čechách. Návštěva Prahy měla zlepšiti postavení krále v zemi. Ludvík ovšem nerad opouštěl Budín, kde měl dosti zábavy v hrách a v radovánkách.

Králův pobyt v Čechách se protáhl na celý rok. Vlastenecká strana došla sluchu u královny a v zájmu zvýšení moci královské král donutil koncem ledna r. 1523 všechny úředníky zemské, mezi nimi i nejvyššího purkrabí Zdeňka Lva, aby se vzdali svých úřadů. Novými úředníky byli jmenováni páni, kteří usilovali o pořádek v zemi a o zdravé hospodaření. Shodou okolností byli to namnoze radikální utrakvisté, jako na příklad sám nový nejvyšší purkrabí Jan z Vartenberka; nejvyšším komorníkem se stal dokonce Český bratr Konrád Krajír z Krajku.

Po převratu v zemských úřadech následoval v březnu r. 1523 i převrat v hlavním městě království. Staré i Nové Město pražské bylo od r. 1518 spojeno v město jediné. Primátorem byl věhlasný řečník, velmi nadaný Jan Pašek z Vratu, kdysi kancléř staroměstský, který se vyšinul z malých počátků (jeho matka prý byla hokyně a Pašek sám prý v útlém věku nejednou žebrával na ulici). Ale Pašek využíval svého postavení k osobní mstě a k podvodům. Proto král při obnovení rady dosadil na jeho místo jako primátora neméně schopného Jana Hlavsu z Liboslavě, rodáka ze Stríbra, kterého při korunovaci královny Marie pasoval na rytíře. V obou

případech zvítězila strana vlastenecká ku prospěchu země i města a náhodou zároveň i strana nábožensko radikální, což zajisté se neshodovalo s náboženskými názory Ludvíkovými. Ale zájmy hospodářské a politické byly tehdy rozhodující.

Prahu zaplavila vlna luterství, zvláště když se stal administrátorem konsistoře dolejší vzpomenující již Havel Cahera. Také na venkově se luterství šířilo. Jednota bratrská se bránila přičiněním Lukáše Pražského proti přílišnému vlivu luterství ve svých řádech; stejně se bránila i učením švýcarského reformátora Oldřicha Zwingliho, který se lišil od Luthera hlavně názorem na svátost oltářní (přidržel se remanence) a důrazem kladeným na mravní život. Pod vlivem Zwingliho se však vytvořila nová sekta na statcích pana Jana Dubčanského ze Zdenína na Habrovanech, tak zvaní bratři habrovanští neboli lilečtí, kteří věřili, že svátost oltářní je pouze znamením na památku těla a krve Kristovy. U této jednoty nalezl útulek také Matěj Poustevník.

Oba bývalí předáci, Zdeněk Lev i Jan Pašek, sdružili se nyní, majíce společný zájem na novém převratu. Nalezli podporu v Polsku a intrikovali na dvoře královském. K zvýšení rozporů přispěl i spor o dědictví rožmberské. Petr z Rožmberka opominul totiž při závěti své příbuzné z rodu Rožmberků, které nenáviděl, a proti rodovému zvyku (statky rožmberské byly nedílem, který spravoval vladař rodu pánů z Rožmberka) odkázal dědictví svým přátelům ze strany pana Zdeňka Lva. Ten sám se měl uvázati v Krumlov a v Prachaticce.

Ale páni z Rožmberka se nemínili vzdáti dědictví a navázali spojení se stranou městskou, třebaže až do té doby rod byl přísně katolický. V čele rodu byl nyní Jindřich z Rožmberka, který vyšťval psy dokonce komorníky nejvyššího purkrabího (tehdy již opět pana Zdeňka Lva), kteří přišli podle znění závěti zabrat pro Kryštofa ze Švamberka panství novohradské.

Třebaže luterství učinilo v Praze jisté pokroky, přece bylo brzděno okolností, že přicházelo z Německa. To bylo hlavním agitačním prostředkem strany Paškovy a nepochybně odpor ke všemu německému umožnil v Praze převrat. Při obnově rady 14. března 1524 stal se primátorem opět Jan Pašek z Vratu, který se postavil v čelo pražských staroutrakvistů. Administrátor dolejší konsistoře Havel Cahera sám změnil jako plášť podle větru své přesvědčení a přešel k jeho straně. Paškova strana pomýšlela na násilný převrat. Od počátku srpna byla obojí radnice pražská obsazena žoldněří a sám Pašek nevycházel na ulici nežli za doprovodu vojenské družiny. Pod záminkou, že Hlavsova strana připravuje povraždění umírněných konšelů, dal Pašek za pomoci řeznického mistra Zigy Vaníčkovice 9. srpna zatknouti a uvězniti předáky strany protivné; některé pak dal i umučiti. Hlavsovi, který meškal tehdy mimo Prahu, byl zakázán návrat do města.

Nedlouho potom nastal převrat i ve správě země. Král se přichýlil opět k straně panské a dosadil do úřadu nejvyššího purkrabství opět Zdeňka Lva, ostatní pak úřady obsadil jeho straníky (25. ledna 1525). Strana Lvova a Paškova usilovala všemožně o záchranu starokališnictví proti vlivům luterským. Proto v Praze musili všichni měšťané přísahati na články sepsané v duchu husitském. Vlivem Lvovým došlo na sněmu v únoru 1525 k srovnání mezi stranou podjednou a podobojí tak, že obě strany uznaly kompakтата a zavázaly se pokládati se navzájem za pravé syny církve. Legát papežský Campeggio byl podle svých instrukcí ochoten schváliti kompakтата; poněvadž však žádal, aby se Čechové vzdali kromě přijímání pod obojí všech svých zvláštností, jednání ztroskotalo.

Podobně jako r. 1514, i r. 1525 byly Čechy vážně ohroženy sociální bouří, která vzplanula v zemi sousední. Mnohým horlivcům nestačily reformy Lutherovy a šli ve svých požadavcích mnohem dále. Jeden z nich byl cvikovský farář Tomáš Münzer, který meškal r. 1521 v Praze a podával veřejně svátost oltářní pod obojí způsobou. Münzer chtěl z Prahy rozplameniti revoluci sociální i náboženskou. Zejména v jižním Německu ožily sociální názory tábořské. V údolí Teubery ve Švábsku vystoupil na příklad pasák Pfeifer (r. 1476) a v ohnivých kázáních hlásal nezměrnému množství posluchačů příchod komunistického uspořádání světa. Sociální hnutí se spojovalo s novotářstvím náboženským, což bylo zejména patrné za velikého selského povstání r. 1525 ve Francích, v Bavorsku i ve Švábsku. Byly obavy, že toto věření přeskočí i do Čech, ale brzké potlačení povstání učinilo konec těmto obavám.

Král Ludvík musil v této době věnovati zcela svou pozornost věcem uherským. Ctizádostivý Jan Zápolský, který se opíral o nižší šlechtu, strhoval na sebe stále více moci, takže se král stával v Uhrách bezmocným. Na druhé straně byly Uhry otevřeny vpádem tureckým od té doby, co nad pevností bělehradskou, klíčem to k Uhrám, zavlál prapor prorokův (r. 1521).

Na jaře r. 1526 se chystal turecký sultán Soliman k velké výpravě do Uher; jeho vojsko, dobře organizované i vyzbrojené mělo prý na 200.000 mužů. Proti této ohromné síle stál národ uherský rozdvojený a bezstarostný. Král Ludvík se sice staral o to, aby sebral síly co největší (počítal s 50.000 Uhry a se 16.000 Čechy a Moravany), ale zklamal se. Z Čech přitáhlo na pomoc jen 6.000 zbrojných a z Moravy 1.300. Jiní, zejména Pražané a někteří páni, táhli loudavě, „táhli, aby nedotáhli“, jak praví souvěký kronikář. Výsledek byl ten, že se král nemohl nepříteli postaviti na odpor než s nedostatečnou silou 25.000 bojovníků. Jan Zápolský, který měl více vojska nežli král, nedbal králových rozkazů a přihlížel nečinně k bitvě.

K té době po poledni dne 29. srpna 1526 u městečka Moháče v jižních Uhrách. Jak se dalo předpokládati, podlehl křesťanské

vojsko v kratičké, sotva půl druhé hodině trvající bitvě. Z Čechů a Moravanů v bitvě přítomných zahynuli téměř všichni. Král Ludvík prchal ze ztracené bitvy doprovázen jedině Slezanem Oldřichem Cetrysem a Uhrem Acilem. Když pak přebrodil zbahnělý a rozvodněný potok Czele a chtěl se dostat na příkrý břeh, zvrhl se jeho kůň a král utonul. „Není slýcháno, aby takový král tak poputně sešel se světa“, posteskl si současný kronikář.

Král Ludvík zemřel ve stáří dvaceti let. Vše u něho bylo předčasné: předčasně se narodil, předčasně nastoupil vládu, předčasně se oženil, předčasně zešedivěl a předčasně i zemřel.

Jeho smrtí se dostal český stát do situace velmi nepříznivé. V zemi rozeštvané politicky i nábožensky hrozilo dojití k občanské válce, zemské finance byly rozvrácené, k tomu Uhři, ačkoli sami byly Turky ohroženi, zdvihli nároky na vedlejší země české. Doba vlády obou Jagellonců byla pro český stát dobou úpadku. Králové nedovedli čelit sobeckým snahám zpupných velmožů, kteří zájmy svoje kladli nad zájem vlasti. Království hrozil rozvrat vnitřní a pohlcení, ne-li celého státu, tedy alespoň jeho velké části státem uherským.

Po národnostní stránce byly Čechy a Morava v 2. polovině 15. století a na počátku století 16. téměř výhradně české. Čeština si dobývala za Jagellonců práva i tam, kde dotud vládla mezinárodní latina. Tak roku 1480 se usnesl moravský sněm, aby se vklady do zemských desk daly výhradně jazykem českým, a podobně rozhodl r. 1495 i český sněm. Dokonce i králi předepsalo zemské zřízení z r. 1500, aby užíval v potřebách diplomatických a v oboru práva lenního jazyka českého. Při soudech bylo i cizozemcům předepsáno užívatí češtiny. Kornel ze Všehrd k tomuto předpisu poznamenal: „Neb žádný pro dobro zemské cizozemec se do země české neobrací, než pro zlé obecné, aby tím užítku svého mohl dosíci.“

Některé šlechtické rody německé se počestily, ale na druhé straně nastal po husitských válkách znovu příliv obyvatelstva z Německa, jednak do krajů zpustošených válkou, jednak řemeslníků a obchodníků do měst, zvláště do Prahy, a horníků do horních měst v Rudohoří, jejichž sláva znovu ožila nebo byla znovu založena. Již r. 1443 si stěžovali Táborští Oldřichovi z Rožmberka, že někteří čeští páni vodí Němce do země a usilují německý jazyk zvelebiti, český pak zemdlíti. Oldřich z Rožmberka pak odpověděl: „Kterí tak činí, ať se za to stydí.“

Některá města uznávala již za vhodné bránit se přílivu Němců. Tak Plzeňští r. 1500 zakázali zakupovati se v městě i na svých statečích cizincům, kteří neuměli česky. Litoměřičtí se podobně usnesli r. 1514, „aby různice nevznikaly potomně pro nebezpečnost budoucí a nesnáž, neb mnoho činívají vad, nesnáží, mordů.“ Dokonce i konsistoř hořejší (katolická) zapověděla v Praze německá kázání, neboť lépe je, aby se „cizinci učili česky, nežli by se tak znamenité české město zněmčiti mělo“.

Třebaže kulturní styky Čech s cizinou v 15. století pochopitelně ochably, přece nezůstaly české země nedotčeny humanismem. Vlast tohoto duchovního hnutí byla v Itálii, kde byly podmínky pro jeho vznik a rozvoj zvláště příznivé: závodění knížat, kteří se chlubili věhlasnými učenci při svých dvorech, vzpomínky na velikost a na slávu Říma v době starověku a konečně i příliv řeckých učenců z Cařihradu dobytého Turky. Zvláště tito učenci přinesli s sebou řecké rukopisy, potud na západě neznámé, a přemohli odpor Západu proti řečtině. Dříve totiž řecké knihy nebyly čítány, neboť byly podezřívány, že obsahují kačířské názory. Humanisté kladli důraz na filosofii Platonovu proti běžné tehdy filosofii Aristotelově, nepřejímali bez zkoumání názory starší, nýbrž podrobovali je kritice a nezastavovali se ani před kritikou věcí, týkajících se náboženství.

Středověk sice budoval na starověkých poznatcích, ale používal jich hlavně k odůvodňování pravd církevních; jinak celé myšlení středověku bylo naplněno názorem, že pozemský život člověka je toliko přípravou na život posmrtný. Naproti tomu humanismus po vzoru starověkém chtěl, aby člověk žil pro radosti tohoto světa. Jazykem učenců zůstávala latina, ale vedle toho mnozí z nich se věnovali studiu řečtiny a hebrejštiny. Ovládati bezvadně tyto tři řeči bylo ideálem každého humanisty. Láska k těmto řečem šla tak daleko, že i jména si polatinštovali nebo pořečtovali nebo dávali k svým jménům alespoň latinské nebo řecké koncovky. Tak Zikmund z Jelení se psal Gelenius, Konáč Finitor, Černý Nigranus, Hájek Nemicus, Černovlásek Melantrich, Zvoník Campanus a pod.

Cechové přišli do styku s humanismem již za Karla I. (mezi humanisty lze zařaditi Karlova kancléře Jana ze Středý), velký vliv na některé české spisovatele, zejména na vyšehradského probošta Jana z Rabštejna, měl Aeneas Silvius Piccolomini, pozdější papež Pius II., který sám byl vzdělaným humanistou, zakázal ničiti v Itálii antické památky a sbíral spisy starověkých autorů. Král Vladislav II. se pokusil přivésti italské humanisty na pražskou universitu, jejíž význam v 15. století značně poklesl, ale jeho plán byl kališníky zmařen.

Mezi přední humanisty české náležel vyšehradský probošt Bohuslav Hasištejnský z Lobkovic, který byl původně kališníkem, ale na studiích v Bologni přestoupil ke katolictví. Ten se vzdělával nejen studii na italských universitách a styky s humanistickými učenci, nýbrž i cestami; navštívil Palestinu a Egypt, zhlédl i místo, kde stávalo Kartago. Jeho latinské básně se vyrovnaly krásou básním starověkým a byly vysoce ceněny (zemřel r. 1510). Neméně zvučné jméno mezi humanisty měl Řehoř a jeho syn Zikmund Hrubý z Jelení; Zikmund prožil část svého života v Basileji, kde byl úředníkem tamní tiskárny.

Humanisty byli většinou katolíci, neboť utrakvisté podezírali vše, co pocházelo z Itálie. Ale ani ti nezůstali hnutím humanistic-

kým nedotčení. Psali však místo latiny jazykem českým a věnovali se spíše vědám praktickým. K utrakvistickým humanistům náležel zejména slavný právník doby Vladislava II. Viktorin Kornel ze Všehrd, rodák chrudimský.

Rozšíření humanismu umožnil vynález knihtisku Janem Gutenbergem (byl snad českého původu) v Mohuči. Čechové přejali mezi první tento epochální vynález a již r. 1468 byla vytištěna v Plzni první česká kniha, Letopisy trojanské.

Z umění vynikalo v době jagellonské stavitelství, které vytvořilo sloh typicky český, nazývaný pozdní nebo vladislavskou gotikou. Nejkrásnější stavby provedli mistři Beneš Rejt z Loun a Matouš Rejsek z Prostějova. Beneš vytvořil Vladislavský sál na hradě pražském a chrámy v Lounech a v Mostě, Rejsek Prašnou bránu v Praze a oba pospolu chrám svaté Barbory v Kutné Hoře. V Brně vznikl na počátku 16. století krásný radniční portál, jehož zakřivená vížka je výstřelek vladislavské gotiky. Z mechanických prací vynikl orloj na Staroměstské radnici v Praze, dílo to Hanuše z Růže; současně vznikl asi i neméně slavný orloj olomoucký.

LITERATURA

Vrcholná doba českých dějin vábila vždy historiky více nežli jiné epochy, takže literatura o husitství je velmi obsáhlá a byla ještě znamenitě rozmnožena při pětistém jubileu jednotlivých událostí husitské doby.

Studie nejlepšího znalce prostředí, z něhož vycházelo husitství, Václava Novotného bylo reakcí na upřílišněné vývody Joh. Losertha v knize *Hus und Wicliif* (1884) o naprosté závislosti Husově na anglickém reformátorovi, Václav Novotný v knize: *Náboženské hnutí české v 14. a 15. století* (1915) prokázal, že Husovo vystoupení bylo podmíněno zvláštními poměry českými i Husovými předchůdci. Z těch vynikl nejvíce Matěj z Janova, jímž se zabýval Vlastimil Kybal. Ve spise *Matěj z Janova, jeho život a učení* (1905) podrobil Kybal rozboru radikální učení Janovovo a upozornil na jeho vliv na husitství, zvláště na Jakoubka ze Stříbra.

Učení a působení Husovo bylo podrobena kritice se strany katolické; učinil tak nejprve Ant. Lenz, *Učení M. J. Husí* (1875), později Jan Sedlák, jenž v knize *M. J. Hus* (1915) přinesl mnoho nových postřehů. Dále psal o Husovi bystrý francouzský protestant Ernest Denis (*Huss et la guerre des Hussites* 1878), jenž se netajil svými sympatiemi k českému reformátorovi. Stěžejním dílem zůstává však rozsáhlé dílo Václava Novotného *Mistr Jan Hus, život a dílo* (1919-21), v němž autor posoudil velmi kriticky dobu i Husův život a znovu se obrátil proti tvrzení Loserthova. V díle Novotného pokračoval Vl. Kybal (*Mistr Jan Hus, Učení*, 1923-30), jenž podal výklad a rozbor učení Husova. Husovy zásluhy o český církevní zpěv vyzdvihl *Zd. Nejedlý (Dějiny husitského zpěvu za váleku husitských 1913)*.

Husitskými válkami se zabýval bez předpojatosti německý historik Friedrich von Bezold, jenž v důkladné knize *König Sigmund und die Reichskriege gegen die Hussiten* (1872-77) plně ocenil válečné umění Žižkovo a v drobnějším spise *Zur Geschichte des Hussitentums* (1874, přeloženo do češtiny) podrobil rozboru náboženský, sociální a národní obsah husitství. Žižkova osobnost byla znetvořena zprávami současných kronikářů nepřiznivých husitství i historiky období protireformace. Po Palackém postavil Žižku do příznivého světla jako nadaného vojévce a politika Václav Vladivoj Tomek v knize *Jan Žižka* (1879).

Později Jaroslav Prokeš (Jan Žižka z Trocnova a jeho doba 1920) provedl některé korektury a naznačil nutnost dalšího kritického zkoumání.

Jubileum Žižkovy smrti přineslo nejpodrobnější a kritické vypsání působení a osobnosti Žižkovy z pera Josefa Pekaře (*Zižka a jeho doba 1927-33*), které bylo pro většinu národa zklamáním a vyvolalo mocnou odezvu. Pekař se totiž postavil na zcela opačné stanovisko, než zastával Palacký a dosavadní čeští historikové; nejen že ocenil Žižku velmi kriticky, ale také o husitství projevil zcela osobité názory. Považuje husitství za hnutí ryze středověké a jeho sociální tendence za projev středověkého sektářství. Zašel dokonce tak daleko, že v tábořském radikalismu viděl národní neštěstí. Proti Pekařovým názorům se ozval mocný odpor většiny českých historiků, zejména Jana Slavíka (*Husitská revoluce, studie historicko-sociologická*, 1934), Em. Chalupného a Frant. Michálka Bartoše, z nichž první dva operovali metodami sociologickými. Stejný rozruch vyvolala u příležitosti výročí bitvy u Lipan i slova Pekařova, že Lipany byly jen nutným zlem, ba štěstím pro národ, poněvadž zabránily katastrofě daleho horší. Pekařovo tvrzení uvedl na pravou míru Rud. Urbánek (*Lipany a konec polních vojsk* 1934). Dále korigoval názory Pekařovy Kamil Krofta (*Zižka a husitská revoluce* 1936), jenž vyzdvihl kladné stránky husitství. Žižkovým válečnictvím se zabýval již dříve Hugo Toman (*Husitské válečnictví za doby Žižkovy a Prokopovy* 1898).

Poměrně málo známa zůstávala husitská doba v zemích vedlejších. Tomuto nedostatku alespoň ve Slezsku odpomohl pilný a kritický C. Grünhagen (*Die Hussitenkämpfe der Schlesier 1420-35*), jenž však přecenil národnostní momenty v husitských válkách, a neméně spolehlivý R. Jech (*Der Oberlausitzer Hussitenkrieg und das Land der Sechsstädte unter Kaiser Sigmund 1911-16*), který vylíčil dějiny doby husitské v Horní Lužici. Na Moravě vznikly obdobné studie teprve později. Ot. Odložilík (*Z počátků husitství na Moravě*, Šimon z Tišnova a Jan z Račic, Čas. Matice moravské, 1925) zabýval se vlivem husitství na Moravu v prvé jeho fázi. Drobné studie katolického historika Aug. Neumanna vyvolaly zevrubnou revisi moravských poměrů v době husitské Rud. Urbánkem (*K historii husitské Moravy, Čas. Matice moravské 1939*). Také činnost husitských polních vojsk na Slovensku byla dostatečně oceněna. Celým obdobím husitského působení na Slovensku se zabýval Pál Tóth-Szabó (*A cseh-husziták mozgalmak és uralom története Magyarországon 1917*), kdežto pozdější dobou za krále Matyáše Zoltan Tóth (*Mátyás Kiraly idegen zsoldsserege 1925*). Zprávy o vlivu vojsk Jiskrových na Slováky korigoval do značné míry Branislav Varsik (*Husiti a reformácia na Slovensku do žilinskej synody 1932*), ale Rud. Urbánek (*K 500 výročí českých polních vojsk na Slovensku, Vojensko-historický sborník 1936*) vyslovil se proti hyperkritickému přezírání vlivu Jiskrova vojska, sám však odhalil některá falsa z 1. poloviny 19. století. Ani šíření husitství do cizích zemí nezůstalo bez povšimnutí. Učinil tak na příklad Josef Macárek v obsažném článku *Husitství v rumunských zemích* (Čas. Matice mor. 1927). Ideologickou stránkou husitství se zabýval Rud. Urbánek (*Český messianism ve své době hrdinské*, Pekařův sborník 1930).

Dobou krále Jiřího z Poděbrad se zabýval s německé strany Ad. Bachmann, *Böhmen und seine Nachbarländer 1458-61* (1878); tato detailní studie se namnoze lišila od líčení Palackého. V novější době si osvojil znalost doby Poděbradovy suverénně Rud. Urbánek, který si vyličení této epochy v Novotného Českých dějinách připravil řadou monografií (na př. *Konec Ladislava Pohrobka 1924*, kde odmítl podezření z otrávení Ladislava vržené na Jiřího z Poděbrad). Výsledky svého studia shrnul do popularisující knihy *Husitský král 1926*).

Dějiny Jednoty bratrské se zabýval nejprve Ant. Gindely (*Geschichte der böhmischen Brüder*, 1857-58). Objevy nových pramenů toto dílo do značné míry antikvovaly. Cenné úvahy o Chelčickém přinesl ruský badatel Nikolaj Vladimirovič Jastrebov (*Chelčickij i Gus. Očerok po istorii gusitskoj mysli* 1905), dále souvislost Jednoty s Chelčickým stopoval Jaroslav Goll (*Chelčický a Jednota v 15. století* 1916). Dějiny Jednoty v nejstarší době (do r. 1528) vypsál Jos. Th. Müller, *Geschichte der Böhmischen Brüder 1922*.

DÍL V.

HUSITSTVÍ POD VLIVY ZÁPADNÍMI

1. Český stát jádrem soustátí rakouských Habsburků.

Volba nového krále. Rod habsburský a jeho cíle. Příchod králův do země. Poměry uherské. Vnitřní politika Ferdinandova. Nové úřady. Náboženské poměry. Novokřtěnci na Moravě. Velký požár pražský.

Zprávy o bitvě u Moháče, které docházely do Prahy, byly zmatené. Teprve 9. září dozvěděli se Pražané o porážce a smrti králově, ale hned nato přišla zpráva jiná a ta udávala, že se Ludvíkovi podařilo vyváznouti. Bylo slouženo z radosti dokonce slavnostní Tedeum, ale nová a podrobná zpráva nemohla nechávatí nikoho v pochybnostech o rozsahu katastrofy.

Český trůn se opět uprázdnil, dokonce vymřel i panovnický rod, takže nebylo pochyby, že král český bude volen. Naproti tomu Ferdinand I. tvrdil, že má nesporné dědické právo na trůn český, odvolává se jednak na staré dědické smlouvy mezi rodem lucemburským a habsburským, jednak na své manželství s dcerou předposledního českého krále. Od prvního svého důvodu však upustil, když zjistil, že tyto dědické smlouvy byly za císaře Fridricha III. zrušeny. Avšak čeští stavové neuznávali ani druhý důvod Ferdinandův, ježto princezna Anna nebyla provdána s vědomím stavů a byla provdána před smrtí otcovou a bratrovou, takže podle platného práva českého nemohla — jsouc vybyta — dědit. Stavové uváděli, že nápadové (dědictví) jdou vždy jen dopředu a nikdy zpět. Arcivévoda Ferdinand seznal, že by lpěním na svých právech své postavení jen zhoršil; jsa si vědom, že má na zvolení velké vyhlídky, upustil od svých požadavků a svolil k volbě.

Uchazečů o královský trůn český bylo nemálo. Nechyběli ani kandidáti domácí, za něž byli označováni kníže minstrberský Karel, Zdeněk Lev z Rožmitálu a z Blatné a Vojtěch z Pernštejna. Vyskytovaly se i hlasy, aby se králem stal rozený Čech, kdežto jiní žádali, aby nový král alespoň znal česky. Z jiných kandidátů se

mluvilo o kurfiřtu saském Janovi a o jeho synu Janu Fridrichovi, o markraběti braniborském, o králi polském Zikmundovi, který se dovolával slovanského cítění českého národa, a konečně o luteránu Fridrichovi, knížeti lehnickém, který byl po matce vnukem krále Jiřího a dobře uměl česky. Pro Fridricha se vyslovovali radikální utrakvisté, ale katolíci a staroutrakvisté soudili, že je „kacíř jako kacíř“. Kníže lehnický konečně od své kandidatury upustil a jeho přívrženci přešli k straně Ferdinandově. Jednatel francouzského krále Františka I. nabízel stavům dokonce 400.000 zlatých na zaplacení zemských dluhů, bude-li jeho král zvolen.

Vedle kandidatury Ferdinandovy byla však nejvýznamnější kandidatura vévodů bavorských Ludvíka a Viléma, pro něž pracovali Zdeněk Lev z Rožmitálu, Jan Pašek z Vratu, Pražané i šlechta z Klatovska stejně jako kurie papežská, Tato strana poukázovala zejména na panovačnost Ferdinandovu; tak Zdeněk Lev psal 13. září 1526 Vojtěchovi z Pernštejna, že by kdosi chtěl býti v Čechách králem dříve, nežli byl zvolen. Strana bavorská měla velké naděje na volební vítězství a byla tím ukolébána v bezstarostnost a nečinnost, zatím co obratný a českých poměrů dobře znalý Ferdinandův agent Jan Mrakeš z Noskova získával jednoho vlivného velmože po druhém, naposledy i hlavu strany bavorské pana Zdeňka Lva. Pro Ferdinanda byla původně jen strana rožmberská a venkovská královská města, která stála pod vlivem Hlavsovým. Ferdinand však nelitoval nákladu a podplácení, jako při každé tehdejší volbě, mělo rozhodující význam. Výhodou bylo také to, že byl (vedle krále francouzského, který se vážně o trůn neucházel) jediný z kandidátů, který byl opravdu schopen zaplatiti veliké dluhy českého království.

V Praze byl ustaven volební výbor, v němž zasedalo po osmi členech z každého stavu (města zastupovali poslanci za tři města pražská, za Kutnou Horu, Žatec, Tábor, Plzeň a Kouřim). Výbor navrhl volbu Ferdinanda I. a ten byl v plném sněmu dne 24. října 1526 zvolen za krále. Vedlejší země koruny české nebyly ani tentokrát přizvány k volbě, a proto se rozhodly přijmouti arciknížete Ferdinanda za krále jako manžela Anny Jagellovny, uznávající jeho dědické právo. Učinila tak i Morava.

Bývalo dříve vytýkáno stavům českým, že krátkozrace zvolili za krále Němce a rozhodného katolíka. Dálo se tak neprávem, neboť tyto výtky vyvěraly z neznalosti skutečných poměrů. Ferdinand nemohl býti pokládán za Němce, nýbrž spíše za Španěla. Pokud se týče jeho náboženství, padalo na váhu, že proti jeho kandidatuře vystupoval z politických důvodů papež Klement VII.; proto také náboženští radikálové se postavili na stranu Ferdinandovu. Vůbec tehdejší Habsburkové požívali na dvoře papežském daleko méně přízně, nežli se předpokládá. Ještě po třiceti letech nazval papež Pavel IV. Carafa Habsburky plemenem prokletým, kacíři a schismatiky. Příčiny volby Ferdinandovy byly ovšem také jiné.

Především turecké nebezpečí nutilo ohrožené státy k semknutí, zvláště když sultán Soliman po bitvě u Moháče přitáhl až k Budínu a jen z jakýchsi důvodů, jež nelze blíže vysvětlit, upustil od výbojů. Jistě mnoho působilo i to, že mnozí z velmožů rádi volili krále energického, aby země vyvázla z anarchie.

Král Ferdinand I. se narodil r. 1503 v španělském městě Alcalá de Henarez. Postavy byl malé, poněkud nahrblé, hubený a v obličejí bledý; jeho krk byl poněkud delší než obvykle, ústa měl pootevřená, spodní ret silně vystouplý a nos zahnutý. V práci byl neúnavný, v jednání energický, mluvil velmi rychle a často se rozhněval. Jiné jeho vlastnosti byly pýcha, ctižádost a touha po velkých činech. Mluvil španělsky, francouzsky, vlašsky, německy, vlámsky a latinsky; jazyku českému se nikdy nenaučil.

Kolébku jeho rodu byl hrad Habsburk (Habichtsburg) ve Švýcarsku při soutoku řek Aary a Reussy; tamže byly také původní rodové statky vedle jiných rozdrobených statků ve Švábsku (rod přišel do Švábska z Alsaska). Do světových dějin vstoupil hrabětem Rudolfem r. 1273 a již tehdy usiloval o založení velkého rodového panství; vítězstvím nad českým králem Přemyslem II. r. 1276 zmocnil se Rakous a Štyrska a stal se jedním z nejmocnějších rodů v Německu. Třebaže byli Habsburkové vytlačeni ze Švýcar hrdinými horaly, získali dále Korutany, Krajínu a Tyroly; již třikrát před volbou Ferdinanda I. zdobila hlavu Habsburkovu koruna svatováclavská, od r. 1437 stále císařská koruna římská.

Počátek světovládné moci Habsburků spadá shodou okolností do doby neschopného císaře Fridricha III. (1489-93), který nemohl proti uherskému králi uchrániti ani kmenovou svoji zemi, Dolní Rakousy, ale fatalisticky věřil v šťastnou hvězdu svého rodu. R. 1477 se oženil jeho syn Maxmilián I., potomní císař římský, s Marií Burgundskou, dědičkou rozsáhlých a velmi bohatých zemí mezi Francií a Německem (dnešní Belgie, Nizozemí, Franche Comté atd.), takže nabyl mnohem důležitější základny, nežli byly chudé země alpské.

Maxmiliánův syn Filip Sličný se oženil s Johannou Šílenou, dcerou kastilské královny Isabelly a aragonského krále Ferdinanda, takže jeho potomstvo dědilo nejprve království kastilské a pak i království aragonské s jeho vedlejšími zeměmi v Itálii. Již tyto územní državy byly dostatečně veliké k rozvinutí světové politiky. Ale habsburské státy měl rozmnožiti ještě třetí sňatek, s Annou Jagellovnou, kterou bylo lze pokládati za dědičku Čech a Uher. Ne nadarmo vzniklo tehdy přísloví: „Bella gerant alii, tu felix Austria nube!“ — Války at vedou jiní, ty pak, šťastný rode habsburský, se snub!

Když se r. 1522 rozdělili Filipovi synové Karel a Ferdinand o velké dědictví, byly mladšímu z bratří úmyslně v naději na získání Čech a Uher přiděleny země rakouské. Tak byly založeny dvě větve rodu: starší španělská, která nejprve špěla k světovládě, a

mladší německá, jejímž úkolem byl boj s reformací a obrana proti Turkům. V světové politice vystupovaly však obě dvě větve rodu vždy společně, navzájem se podporující. Zvolením Ferdinanda I. za krále octl se také český stát v zcela jiném politickém postavení. Stal se jádrem států německé větve rodu a měl býti východiskem pro oba její úkoly.

Poselství českých stavů k Ferdinandovi, které přinášelo zprávu o jeho zvolení, předložilo novému králi řadu stavovských požadavků; vedle potvrzení zemských privilegií, tedy také kompaktát, bylo žádáno, aby se Ferdinand usadil trvale v Praze, aby nepřijímal před korunovací holdování Moravanů a aby dosazoval do úřadů jen rodilé Čechy. Také Moravané předložili své požadavky; žádali mimo jiné i svobodu náboženskou. Tomuto požadavku, jakož i řešení sporu mezi Čechy a Moravany o holdování a jiným věcem dovedl se Ferdinand obratně vyhnouti tím, že stále odsunoval rozhodnutí.

Nový král směřoval s velkým průvodem z Vídně starou obchodní cestou přes Znojmo a Jihlavu do Čech. Při vstupu na české území nedaleko Jihlavy na místě, které zdobí dnes pamětní kámen, slavnostně přísahal, že bude zachovávat svobody země. Nato byl dne 24. února 1527 za nevidaných slavností korunován v Praze olomouckým biskupem Stanislavem Thurzo a den později byla korunována i jeho manželka královna Anna, která se nikdy netajila sympatiemi k českému národu. Po korunovaci dosáhl Ferdinand I. od českých stavů ještě některých velmi důležitých ústupků, zejména svolení, že může ještě za svého života dáti korunovati za nástupce svého plnoletého syna. Tím mělo býti české království definitivně proměněno z království volebního v království dědičné.

S daleko většími překážkami musil Ferdinand I. zápasiti ve svém úsilí o korunu svatoštěpánskou. V Uhrách byl sice jen jediný protikandidát, Jan Zápolský, zato však houževnatý (pověst dokonce tvrdila, že dal krále Ludvíka zavraždit, aby si zjednal přístup k trůnu) a opírající se o velkou část šlechty, zejména šlechty nižší. Jan Zápolský byl zvolen částí šlechty za krále (již v listopadu 1526) a dal se korunovati. Sídlil na trenčinském hradě a měl ve svých službách nemálo Čechů a Moravanů; dokonce žádal, aby vedlejší země české byly připojeny ke království uherskému.

Naproti tomu druhá část šlechty zvolila v Bratislavě za krále uherského Ferdinanda I.; zejména šlechta charvátská byla mu nakloněna. Rovněž Ferdinand byl v Uhrách korunován za krále. Mocenská převaha byla nesporně na straně habsburské, a proto Jan Zápolský vyhledával pomoc u sultána tureckého, jsa odhodlán státi se sultánovým vasalem. Skutečně Soliman II. se ujal Zápolského a r. 1529 obklíčil dokonce i Vídeň, ale ta se ubránila. Stejně i druhé tažení Solimanovo proti Vídni r. 1532 ztroskotalo o hrdinou obranu charvátského šlechtice Mikuláše Jurišiče v pevnosti Kysku.

Vojsko Ferdinandovo obsadilo za této války téměř celé Slovensko a teprve smlouvou varadínskou r. 1538 byly ponechány Zápolskému Sedmíhrady a Zátisi, ale tyto země měly připadnouti po smrti Zápolského Ferdinandovi. Ale když r. 1540 Zápolský zemřel, chtěla vdova zachovati panství v Sedmíhradsku svému synovi Janu Zikmundovi a opřela se o Turky. Ti obsadili tentokrát r. 1541 Budín, nedali jej však mladému Zápolskému, nýbrž vytvořili si tam sídlo pašaliku zaujímajícího střední Uhry. Tak bylo turecké panství posunuto nebezpečně do blízkosti Moravy a Uhry roztrženy ve tři části. Slovensko, nejzápadnější část Uher při rakouských a štyrských hranicích a větší část Charvátska zůstala Ferdinandovi, ale ten byl povinen z tohoto zbytku platiti každoročně sultánovi 30.000 dukátů poplatku. Hlavním městem těchto „císařských Uher“ byla nadále Bratislava. Teprve r. 1551 byly Sedmíhradsko a Zátisí obsazeny vojskem Ferdinanda I. a Jan Zikmund Zápolský dostal náhradou slezská knížetství opolské a ratibořské jako léna koruny české. Pokoje však tím dosaženo nebylo a po celou dobu panování Ferdinanda I. byly v Uhrách války nebo alespoň místní boje s Turky, kteří počali pronikat již na Slovensko.

Od počátku své vlády se snažil Ferdinand I. omezení moc stavovskou a posílení moc panovnickou. Tak na př. vystupoval proti sněmu zemskému háje zásady, že právo svolati sněm má jenom král a že usnesení sněmu nemůže vstoupiti v platnost, nedá-li král souhlas. Důrazně vystoupil proti krajským sněmíkům, obáváje se průtahů a obtíží v jednání. Krajské sněmíky byly na tu dobu zřízením demokratickým; umožňovaly totiž i nezáměrné drobné šlechtě zúčastniti se jednání politických a voliti si společného zástupce na sněm zemský. Vyhradil si právo svolávaní tyto sněmíky, ve skutečnosti jich však nesvolával, a tak tato důležitá samosprávná instituce, která mohla býti — podobně jako komitáty v Uhrách — střediskem národní oposice, zanikla.

Počet korunních statků (při nastoupení Ferdinandově byla to toliko panství Poděbrady, Kolín, Krivoklát, Tachov a Kadaň) byl rozmnožen, ale celková finanční situace království se nelepšila. Války s Turky a Ferdinandova zahraniční politika vyžadovaly si velkých peněz (r. 1541 bylo zjištěno, že české země odvádějí králi dvojnásob daní proti zemím alpským, kdežto z Uher nebylo příjmů vůbec). A tak berně, kterou povoloval původně sněm český jen případ od případu, stala se pravidelnou. Ještě více byla zatížena finančními břemeny Morava, která byla více Turky ohrožena. České země zůstávaly stále hlavní základnou rakouské větve Habsburků.

Poněvadž ve správě zemských a královských financí za Jagellonců byly velké nepořádky, zřídil král již r. 1527 královskou komoru, která bděla nad příjmy ze všech zemí koruny české. Tato byla podřízena dvorské komoře ve Vídni jakožto úřadu ústřednímu a počala první z českých úřadů užívati německé úřední řeči. Vedle dvorské komory zřídil Ferdinand I. ještě jiné dva úřady, jejichž

pravomoc se fakticky vztahovala na všechny jeho státy. Byla to nejprve tajná rada dvorská, složená ze dvou až pěti ministrů. Ta se scházela každodenně k poradě a jednala o věcech vnitřní i zahraniční politiky, projednávala panovníkovy předlohy pro jednotlivé sněmy. Byl to ovšem spíše jen poradní sbor, ale jeho vliv byl patrný od počátku ve všech státech Ferdinandových.

Konečně r. 1556 zřídil Ferdinand dvorskou radu vojenskou, pečující o najímání, výcvik a výzbroj vojska a o pevnosti na tureckém pohraničí. Tehdejší vojenství bylo totiž velmi složité a vedle vojska královského byly i vojenské sbory jednotlivých zemí, tak zvané zemské hotovosti.

Centralisační snahy Ferdinandovy šly však ještě dále; chtěl přiměti jednotlivé země k společným sněmům. Takový sněm se však sešel ve skutečnosti jenom jednou, v zimě r. 1541/42.

Všechna tato opatření zasahovala povážlivě do samostatnosti českého státu, neboť zemské úřady nemohly nedbati přání a zásahů těchto ústředních úřadů. Ve Ferdinandových opatřeních nelze ovšem ještě viděti vznik státu rakouského, ale střetlo se tu zřízení středověkého stavovského státu českého s požadavkem jednotného dynastického státu habsburského. Pro samostatnost českého státu byly tyto ústřední úřady vážným ohrožením.

Ferdinandovy snahy stavěti zájmy dynastické nad zájem státu, zvláště když se stal později císařem římským, budily ovšem proti králi v českém národě odpor stejně jako jeho zasahování do vývoje poměrů náboženských. A tak mohl Jan z Pernštejna plným právem krále upozorniti, že Čechové nemají k němu ani lásky, ani důvěry.

Po stránce náboženské byl Ferdinand I., třebaž byl vychován Erasmem Rotterdamským, hluboce věřící katolík; denně dvakrát vyslechl mši, desetkrát v roce se zpovídal a každý pátek se zúčastnil procesí. Byl však přitom přesvědčen, že katolická církev potřebuje reformy, která by opět uvedla luterány i katolíky do téhož tábora. Při svém nastoupení se zavázal uznávati kompaktáta a slovo také dodržoval. Nutil sice administrátora konsistoře dolejší k procesí o Božím těle, když však týž administrátor opominul úmyslně obvyklé procesí na svátek Husův, aby zvěděl, jak se král zachová, přikázal mu, aby takové procesí konal. Ferdinand vystupoval ovšem proti sektám a náboženským radikálům. Shodou okolností musil však — podobně jako dříve král Ludvík — zakročiti proti milým sobě starokališníkům ve prospěch novoutrakvistů.

Praha byla při Ferdinandově nastoupení v rukou staroutrakvisty Jana Paška z Vratu, který vystupoval násilně proti straně protivně a dal i několik přívrženců luterství jako kacíře upáliti. Král jej zbavil úřadu a zrušil také jednotu mezi Starým a Novým Městem pražským. Když Pašek spolu s týnským farářem Caherou snažil se pobouřiti Pražany proti královým rozkazům, vypověděl je oba z města (Cahera zemřel pak jako hostinský kdesi v Bavorsku). Naopak Hlavsovi z Liboslavě a jiným luteránům bylo povoleno vrá-

titi se do Prahy (r. 1529). O rok později sesadil z úřadu nejvyššího purkrabí Zdeňka Lva z Rožmitálu a jmenoval jeho nástupcem pana Jana z Vartenberku, který neskrytě přál náboženským novotám.

Za Ferdinandovy vlády luterský vliv v církvi podobojí, rychle nabýval půdy. Jestliže se za Ludvíkovy vlády hlásily k novoutrakvismu anebo k luterství z venkovských měst Český Brod, Lito- měřice, Trutnov, Jáchymov, Jihlava a jen několik málo jiných, činila nyní reformace velké pokroky, zejména v městech horních. Nejinak bylo i u kněží, z nichž mnohý studoval na evangelických univerzitách, zvláště ve Wittenberku. Kompaktáta husitské církvi již nepostačovala, naopak, stala se brzdou v dalším církevním vý- voji. A tak při obnově konsistoře podobojí r. 1542 zvolen byl admi- nistrátorem učený Jan Mystopol, který měl velký rozhled o ná- boženském dění ve všech zemích střední a západní Evropy a klonil se zřejmě k reformě husitské církve, zejména k vytvoření jednotné české evangelické organizace. V těchto svých snahách nacházel podporu v uherskobrodském rodáku Václavu Mítmánkovi, kazateli týnském.

Král se snažil vystupovati proti levému křídlu kališníků, Mít- mánek byl dokonce vypovězen a našel útočiště v Polsku. K novo- utrakvismu se však klonili již také někteří velmožové, jako Jan z Vartenberka nebo Jan z Pernštejna. Tento varoval r. 1539 krále slovy: „Víra jest dar Boží a komu od Boha se jí nedostane, od lidí dostati se nemůže.“ Naproti tomu starověrské křídlo podobojích, vedené emauským opatem Janem Nožičkou, přes podporu královu ztrácelo půdu.

Luterský vliv zasáhl po smrti Lukáše Pražského (r. 1528) i Jednotu bratrskou, když se jejími duchovními vůdci stali Jan Augusta a Jan Roh. Přijato bylo i Lutherovo stanovisko k svátosti oltářní, že obsahuje pravé tělo a pravou krev Kristovu. Také Augusta si přál vytvoření jednotné evangelické církve, ba chtěl být i jejím biskupem. Byl výborný, strhující řečník, ale člověk nepokoj- ný a ctízádnostivý; případně jej nazval Denis orlem zalétlým mezi holuby. Jednota bratrská nebyla v té době již církví skrytou světu a žijící sama o sobě, nýbrž získávala mnoho členů nejen ve vrstvách nižších, nýbrž i mezi stavy. Tak r. 1535 hlásilo se k ní neméně než 12 pánů a 30 rytířů. Proti plánům Augustovým byl však v Jednotě odpor, neboť Bratří se obávali o svoji samostatnou organizaci a o mravní řád.

Na počátku 16. století někteří náboženští blouznivci v Němec- ku, kteří navazovali v mnohém na starší lidová hnutí selská, přáli si pronikavé opravy v církevním životě a spojovali se snahou na- vrátiti se k původní církvi i požadavky, které měly na podkladě biblického života přetvořiti lidskou společnost. Na mnoha místech v Německu vystupovali nadšení kazatelé, kteří hlásali nový lepší život a shromažďovali kolem sebe nadšené věřící. Jejich přívrženci se nazývali novokřtění (anabaptisté), ježto neuznávali křest dětí,

pravíce, že ten, kdo nemůže učení Kristovu porozuměti, nemůže být přijat do církve. A tak křtili teprve dospělé. Novokřtění pro- hlásili katolické i luterské náboženství za bludné a tvrdili, že Duch svatý sídlí v každém z nich, a proto že nepotřebují žádné vrch- nosti, ani duchovní, ani světské.

Toto učení bylo velmi výbojně, a proto byli novokřtění v Ně- mecku považováni za nebezpečné veřejnému pořádku. Zvláště se jich obávali panovníci, biskupové, šlechtici a boháči. Na selském povstání v r. 1525 měli novokřtění velkou účast. V městě Mün- steru se zmocnili r. 1533 novokřtění vlády, jejich náčelník se pro- hlásil za krále jerusalemského a obec byla organizována na pod- kladě komunistickém. Vojsko biskupa münsterského dobylo opět města a měšťané se mstili novokřtěncům popravami. Novokřtění byli v Německu pronásledováni a přechali do sousedních zemí, ze- jména do Nizozemí a na Moravu, která byla považována za za- slíbenou zemi náboženské svobody.

Na Moravě byli novokřtění jako dobří a snaživí pracovníci vlněné přijati a za prvními přišli záhy jejich souvěrci ze Švýcar, z Tyrol, ze Švábska a z Bavor. Soustředili se nejprve na panství mikulovském, kde byl jim tamní pán Linhart z Liechtenštejna velmi nakloněn. Mikulov se stal i útočištěm jejich předáka Balta- zara Hubmaiera, ale ten byl v červenci r. 1527 na rozkaz krále Ferdinanda jat, odvezen do Vídně a tam upálen. Po Hubmaierově smrti se obec mikulovská rozštěpila. Jedna část učila, že nauka křtěnců má být šířena i mečem (tak zvaní Schwertler, to jest stou- penci meče), kdežto jiní tomu odporovali (Stäbler, stoupenci berly). Stoupenci meče byli vrchností vypovězeni a odešli do Slavkova, kde založili velmi důležitou obec. Tuto obec vedl Jakub Hutter, který organizoval po slavkovském způsobu i jiné obce, takže mo- ravští křtění sluli nadále po něm bratřími hutterskými. Jiné dů- ležité obce novokřtěnské byly v Hustopečích, v Rosicích, ve Sta- rovicích, v Ivančicích, v Bučovicích a jinde téměř ve všech větších obcích jihomoravských. V pozdější době nabyla zvláštního vý- znamu mezi jinými početná novokřtěnská obec na Nových Mlýnech na panství lednickém.

Moravská šlechta ráda viděla novokřtence na svých statcích, neboť to byli lidé velmi pracovití, pilní, spořiví a střídmí; dobře obdělávali svá pole, měli nejlepší dobytek, pracovali ve vinohra- dech a zakládali malé manufaktury (dílny), zejména soukenické a hrncářské, kde každý dělník byl podílníkem na zisku. Všechno jmění bylo jim společné, všichni jedli v společné kuchyni, přebývali v společném domě, jež nazývali Haushaben (odtud byla jejich pře- zdívka habáni, jinak sluli také toufaři). Od původních novokřtěnců se lišila jejich moravská větev mírnějšími sociálními a nábožen- skými názory.

Poněvadž novokřtění byli téměř veskrze Němci, nemísili se s domácím obyvatelstvem a žili vlastním odlišným životem. Třebaže

panovník usiloval o jejich vypuzení z Moravy, dovedla je vždy ochránit šlechta, která měla z nich velký užitek, neboť platili dvojnásobné daně a odváděli různé, u jiného obyvatelstva neobvyklé dávky. Teprve v druhé polovině 16. století nastaly novokřtěncům horší časy, když Moravou táhla vojska proti Turkům a novokřtěnce odírala a pronásledovala. V době nebezpečí se uchýlovali novokřtenci v malých hloučcích po 10-12 osobách do tajných skrýší (lochů), kde vyčkávali, až nebezpečí pomine.

Roku 1541 stihlo Prahu a celé království veliké neštěstí. Vypukl totiž dne 2. června na Menším Městě v domě zvaném Bašta požár, který se rozšířil za příznivých okolností tak, že na Menším Městě shořelo 155 domů z 233 a na Hradčanech 42 z 48. Mimo jiné vyhořel i pražský hrad (vyjma Bílou věž) a Daliborka i se sklepem, v němž se chovaly zemské desky. Ztráta desk, které obsahovaly vedle kupů a prodejů zpupných velkostatků i královské majestáty, usnesení sněmovní a svobody zemské, byla pro království nenahraditelná. Morava byla po této stránce šťastnější, neboť si zachovala zemské desky od jejich založení (r. 1346) a jest tudíž vedle Anglie jediná evropská země, v níž jest možno sledovati postup majitelů velkostatků od středověku. Neštěstí využil král k svému prospěchu. Dal totiž do nově založených desk zemských vepsati, že stavové přijali jeho manželku Annu za dědičku a že po ní zvolili a přijali Ferdinanda za krále ze svobodné a dobré vůle.

2. Prvý odboj český proti Habsburkům.

Válka šmalkaldská. Její ohlas v Čechách. Potrestání měst. Krvavý sněm svatobartolomějský. Persekuce Jednoty bratrské. Pokus o reakci na Moravě.

Poměr mezi králem a národem se horšil rok od roku jednak pro omezování stavovských svobod, jednak pro potírání radikálních reformačních křídel. Manželka králova Anna Jagellovna, Čechy vroucně milovaná, která dala králi neméně než 15 dětí, dovedla mírnití nejednou svého manžela. Zemřela však ke škodě království 27. ledna 1547 a pohřbena v dómě svatovítském.

Podobně jako v Čechách došlo ke konfliktu mezi panovníkem a stavy z příčin náboženských i politických v Německu. Tu se postavil v čelo knížat kurfiřt saský Jan Fridrich a lantkrabí hesenský Filip. Naproti tomu císař Karel V. mohl spoléhati na pomoc svého bratra Ferdinanda I. a na vévodu saského Mořice, který byl sice luteránem, ale z důvodů zjištěných a pro nepřátelství k svému strýci postavil se na stranu katolickou proti knížatům tvořivším spolek šmalkaldský.

Šmalkaldští měli z počátku jakési úspěchy a pověstí, že se chystají k vpádu do Čech, využil král Ferdinand k svolání zemské hotovosti na obranu země ke Kadani. Hotovost se však scházela velmi líknavě, neboť stavové neměli chuti bojovati proti knížatům, jimž byli blízcí svou vírou i svým nepřátelstvím k rodu habsburskému. A tak byla hotovost pohromadě teprve počátkem listopadu. To bylo tím povážlivější, že byla sněmem povolena jen do 12. listopadu, takže nevole a pravé smýšlení stavů bylo zjevné.

Ferdinand I. proti právu země bez povolení sněmu svolal novou zemskou hotovost na den 12. ledna 1547 k Litoměřicům. Aby se neopakovala příhoda z předešlého roku, pohrozil, že každý, kdo se nedostaví ve stanovený den do Litoměřic, ztratí čest, hrdlo i statek a bude vyhnán ze země.

Ani tato hrozba neměla účinku. Duší hnutí proti králi byla Praha, která strhla kromě malých výjimek všechna královská města. Velká většina šlechty, zejména šlechta bratrská a novotrakvistická, byla získána výmluvným českobratrským šlechticem Vilémem Kríneckým z Ronova. Tato strana uspořádala sjezd v Karolinu a dohodla se tam na „přátelském usnesení“, v němž se dožadovala svobod náboženských i obnovení práv stavovských v plném rozsahu. Tyto požadavky měly býti předloženy nejbližší příštímu sněmu. Stavové vstoupili do obranné jednoty, ke které se přihlásilo vedle měst královských neméně než 1738 českých pánů a rytířů, tedy většina země. Také vedlejší země koruny české byly vyzvány, aby přistoupily k jednotě. Z Moravy však učinili tak jedině měšťané jihlavští, kteří měli některé své statky v Čechách. Také Slezsko a velká většina obojí Lužice zachovaly věrnost králi.

Král se octl v tísní, neboť do Litoměřic se dostavil kromě hotovosti z vedlejších zemí jen malý počet vojska; z měst královských vypravila vojsko jen katolická města Plzeň, Budějovice, Ústí, Most a Cheb. Ale i tato hotovost zdráhala se táhnouti za hranice bez povolení sněmu. Také saský kurfiřt měl značné úspěchy v českém pohraničí.

Stavové svolali zemskou hotovost pod vedením Kašpara Pluha z Rabštejna. Ta se sešla u Bečova a měla býti poslušna pouze rozkazů stavů. Zdánlivě byla postavena na obranu země proti Sasům, ve skutečnosti se měla v příhodné době spojit s saským kurfiřtem. Kašpar Pluh vstoupil v jednání s kurfiřtem. Někteří stavové se již ani netajili svým pravým smýšlením; tak na příklad Zatečtí nedovolili králi, aby přenocoval v jejich městě.

Kurfiřtovo vojsko skutečně vpadlo do Čech a obsadilo Chomutov i Loket, ale stavové váhali vyřknouti rozhodné slovo a Pluh stálým otálením zmeškal příležitost spojit se s vojskem kurfiřtovým. Zatím španělské vojsko vévody Alby se spojilo u Chebu s Mořicem Saským a připravilo 24. dubna 1547 kurfiřtovi Janu Fridrichovi u Mühlberka rozhodnou porážku.

Bitva mühlberská rozhodla rázem situaci v Čechách ve prospěch králův. Ten se vrátil do Čech a svolal sněm do Litoměřic. Členové jednoty mimo nepatrné výjimky se tam pokorně dostavili, aby získali milost a odpuštění. Té se jim také dostalo. Nebylo totiž v úmyslu Ferdinandově připravit úplný převrat náboženský a politický, jak to učinil po osmdesáti letech stejnojmenný jeho pravnuk. Podobně jako jeho bratr Karel ve Španělsku chtěl především zlomit moc měst a posílit moc královskou; teprve v druhé řadě se obracel jeho hněv proti novoutrakvistické a bratrské šlechtě a proti náboženským radikálům.

Do Litoměřic nepřišli Pražané, kteří se hotovili k ozbrojenému odporu. Jejich věc byla však předem ztracena; zemská hoto-
vost u Bečova sama se rozešla po bitvě u Mühlberka, náčelníci odboje Vilém Křínecký z Ronova, Kašpar Pluh z Rabštejna, Albín hrabě Šlik, Jindřich Vidbach z Vidbachu, Petr Velemický a Melichar Rohr z Rohrova přehli ze země, kdežto král s mocným vojskem stál u Litoměřic. Toto vojsko postoupilo k Praze a obsadilo bez nesnází Hradčany a Menší Město; na obě pražská města byla namířena děla. Jen tu a tam došlo k potyčkám mezi Pražany a královskými a konečně se Praha vzdala a přistoupila na podmínky Ferdinandovy vydati veškeru městskou i soukromou zbroj a zásoby a předložit k schválení městská privilegia. Z městských svobod ty, které omezovaly moc královskou, byly zrušeny. Stejně se stalo i se svobodami venkovských královských měst, pokud se zúčastnila odboje. Zateckým byly jako trest za jejich zpupnost ke králi strženy městské hradby.

Aby se napříště nemohli již konšelé spiknouti proti králi, byli v královských městech českých (a na Moravě v Jihlavě) jmenováni královští rychtáři, kteří dbali v městech na zachování politických práv králových; v městech pražských byli za podobným účelem dosazeni vedle královských rychtářů ještě královští hejtmani. Statky královských měst byly konfiskovány a městům samým uloženy peněžité pokuty (tak Jihlava na přímluvy některých pánů zachovala sice své statky, musila však složit 25.000 tolarů pokuty). Dále byla městům uložena nová daň z vaření piva (tak zvané tácmo, posudné neboli pobečovné). Král zdůraznil, že královská města ztratila sice svým odbojem právo zasedati na sněmu, ale že jim právo to ponechává (král totiž mohl někdy potřebovat hlasů měst proti vyšším stavům); třem městům, která zachovala králi věrnost, totiž Plzni, Budějovicím a Ústí, učinil král milost, aby jejich poslanci zasedali na sněmu hned za poslanci měst pražských. Tím pozbývala svého významu Kutná Hora. Rovněž ve svém politickém postavení byla Praha těžce postižena a ztratila omezením městských svobod a konfiskacemi mnoho ze své moci.

Pravomoc měst byla dále omezena r. 1548 ustavením královského soudu nad apelacemi, ke kterému náležela všechna odvolání od soudů městských. Napříště nebylo dovoleno podávat odvolání

k městským soudům zahraničním a také od městských soudů z vedlejších zemí měla jíti odvolání k soudu nad apelacemi. Zřízení tohoto soudu bylo na prospěch českého státu a přispělo k vytvoření jednotného městského práva.

Ze šlechty byli potrestáni jen ti, kdož při odboji zvláště proti králi vystupovali (tak všichni výše jmenovaní náčelníci jednoty, kteří uprchli do ciziny, byli odsouzeni k smrti za své nepřítomnosti), a šlechta novoutrakvistická a bratrská. Některým bylo jejich panství zcela konfiskováno (Bohuši Kostkovi z Postupic Litomyšl, Arnoštu Krajířovi z Krajku Brandýs nad Labem) nebo změněno alespoň ze zpupného zboží v královské léno (Arnoštu Krajíři Mladá Boleslav). Počet zkonfiskovaných statků je možno odhadnouti na několik set. K smrti byli odsouzeni a na počátku krvavého sněmu svatobartolomějského 22. srpna 1547 na hradčanském náměstí byli státi ze stavu rytířského Václav Pětipeský z Krásného Dvora a Václav Barchanec z Baršova, ze stavu městského staroměstský primátor a královský hofrychtář Jakub Fikar z Vratu a měšťan Nového Města pražského Václav z Jelení. Dále byli mučeni Jindřich Krabice z Vajtmile a Sixt z Ottersdorfu, ale ti byli zachováni při životech. Vcelku byla šlechta jen málo trestána pro účast v povstání, neboť král byl závislý na její finanční pomoci.

Konsistoř pod obojí sama upustila od radikalismu a její administrátor Jan Mystopol jako kdysi Havel Cahera rychle obrátil plášť po větru; počal obviňovati Jednotu jako hlavní strůjce odboje a vystupoval jako staroutrakvista. Tak učinili namnoze i jiní novoutrakvisté, skrývajíce se za kompaktata, která dříve byla jim nepřijatelná. Daleko hůře byla postižena Jednota bratrská. Její přední sídla, Mladá Boleslav, Brandýs nad Labem, Chlumeck nad Cidlinou, Nový Bydžov a Litomyšl, byla konfiskována bratrským pánům, takže Jednota ztratila ochranu vrchností.

Roku 1548 byl obnoven Vladislavský dekret proti Jednotě bratrské. Její členové měli buď přestoupiti k církvi uznané nebo vystěhovati se ze země. Zvláště v královských městech a na státcích komorních bylo proti Bratrům přísně vystupováno. Bylo dosti takových, kteří se raději vzdali své víry, zejména v Čelákovickách a v Brandýse nad Labem, daleko více však těch, kteří raději opustili zemi a obrátili se do Polska (hlavně do Lešna) a do Pruska. Střediskem Bratrů se stala od té doby Morava. Na litomyšlském panství byl zrádně jat hejtmanem panství Šejnochou bratrský biskup Jan Augusta, který byl pokládán za hlavního původce protikrálovského hnutí. Augusta byl se svým přítelem Bílkem v Praze mučen a pak po 16 let vězněn na Křivoklátě.

Poněvadž král byl nucen za tehdejších politických událostí často se zdržovati za hranicemi království, jmenoval správcem království za své nepřítomnosti svého mladšího syna Ferdinanda. Opominul zcela, což bylo pozoruhodné, svého staršího syna Maximiliána, jenž již dříve byl přijat stavy za čekance trůnu (a r. 1562

i korunován), neboť žil s tímto svým synem v nevěli. Arcikníže Ferdinand si dovedl svým vystupováním Čechy získati; dal vystavěti vlašskými staviteli **letohrádek Hvězdu u Prahy (1555)**. Mnoho sympatií mu přineslo i jeho tajné manželství se vzdělanou Filipinou Welserovou, která navštěvovala i Augustu v jeho vězení a snažila se zmírniti jeho úděl.

Morava — mimo Jihlavu — zůstala uvedenými opatřeními královými nedotčena. Král velmi nerad viděl, že tato země, jejíž ústava činila z ní téměř šlechtickou republiku a omezovala moc panovníkovu na nejmenší míru, stává se útočištěm sektářů jinde pronásledovaných. Proto naléhal, aby i zde byly dovoleny jen církve podobojí a katolická. Podařilo se mu skutečně, že moravští stavové vystoupili proti novokřtěncům a některým drobným sektám, ale Jednota a novoutrakvisté, jichž tehdy ostatně na Moravě bylo nemnoho, byli ponecháni na pokoji.

Proto na dubnovém sněmu r. 1550 v Brně místokancléř Zikmund Helt z Kementu za královny nepřítomnosti vystoupil **proti náboženským novotám**, žádaje, aby ve věcech náboženských byl na Moravě zaveden stav, jaký byl při nastoupení králově. Ale zemský hejtman Václav z Ludanic se obrátil jménem stavů moravských k samému králi památnou řečí:

„Nejmilostivější králi! Když Jste skládal přísahu, na základě které byl Jste přijat za markrabí moravského, byl ovšem počet oněch, kteří se přiznávali k čistému a neporušenému učení, nepatrný, což jest následek neznalosti pravé bohoslužby a pravého užívání svátosti; my však podnes želíme úpadku oněch dob. Nyní, když se Bohu zalíbilo zapuditi temnotu, děkujeme mu z hloubi srdce, že nám pomohl k poznání očištěného evangelia. Prosíme a zapřísaháme Vaši Milost, aby nám popřála toho největšího statku, a nezbraňovala nám vykonávání našeho náboženství. My všichni ani za vlast od svého přesvědčení neustoupíme a já sám raději hrdlo své nasadím, než abych se své víry vzdal. Dříve Morava v ohni a popeli zahyne, než aby trpěla nějakého u víře nucení!“

Přítomní vesměs souhlasili s řečí zemského hejtmana. Když pak král vyzval ty, kteří byli při původním návrhu místokancléřově, aby odstoupili stranou, učinilo tak pouze sedm účastníků sněmu, ačkoli bylo přítomno mnohem více katolíků. Když pak zemský hejtman přečetl přísahu královu, odvětil král, že ještě nikdy jeho poddaní tak nestydatě nepřipomínali mu přísahu, a rozhořčen opustil sněm. Stavové vyprovázeli pak zemského hejtmana kolem oken královského bytu (král při svém pobytu v Brně bydlil vždy v domě pánů z Lipého na Velkém náměstí) domů. Král pozoroval průvod a řekl, že moravští stavové jsou jako stádo vepřů. Když prý jednoho z nich podráždíš, všichni se na tebe vrhnou.

Náboženská i politická svoboda zůstala po tomto statečném vystoupení Ludanicově Moravě zachována. Ne nadarmo byla v této

době Morava nazývána v zemích sousedních zemí železných baronů. Je nutno ovšem připomenouti, že země musila náboženskou svobodu vykupovati novými mimořádnými berněmi.

3. Nástup protireformace.

Král proti novoutrakvismu. Těžkosti Jednoty bratrské. Válka v Německu a její odezva v Čechách. Tridentýský koncil. Jesuité v Praze. Obnovení arcibiskupství. Smrt Ferdinandova a rozdělení jeho zemí. Význam Ferdinandův pro český stát. Osobnost panovníkova. Válka v Uhrách. Habsburská kandidatura v Polsku. Katolická církev v českých zemích. Staroutrakvisté a novoutrakvisté. Jednota bratrská. Česká konfese. Smrt Maxmiliána.

I v pozdější době se snažil Ferdinand I. všemožně, aby v Čechách zůstala jen dvě vyznání zákony zemskými povolená, totiž katolické a utrakvistické. Postup novoutrakvistů byl však porážkou stavovské oposice jenom na krátký čas zadrženo. Počet luterských far, zvláště v severozápadním pohraničí, rostl rok od roku. Patronátní páni dosazovali na ně faráře, kteří studovali na luterských učilištích a byli vysvěceni ve Wittenberku, v Lipsku, ve Frankfurtě nad Odrou a v Břehu, tedy zřejmě lutersky orientované. Ve Slezsku se stalo luterství obecným náboženstvím, neboť biskupové vratislavští se ani nesnažili šíření nového náboženství klásti překážky.

Již na prosincovém sněmu r. 1549 předložil král utrakvistickému duchovenstvu a stavům některé artikule směřující proti luterským novotám. Dolejší konsistoř je sice přijala vlivem Mystopolovým, ale universita a stavové vyslovili se rozhodně proti artikulům. Král však všemožně vystupoval proti novoutrakvistům, zejména r. 1555, kdy na 200 novoutrakvistických kněží musilo opustiti své fary a na 50 jich odešlo do vyhnanství.

Neméně byla stíhána i Jednota bratrská, proti níž vystupovali zejména staroutrakvisté. Pozdější biskup Jednoty Jan Černý trpce si stěžoval na jejich kněze: „Takové pak věci činili nejnestydatěji ti popi kališní, jsouce sic v obcování velmi nectní a nestydatí lotři, cizí ženy sobě nestydatě chovajíce; k tomu ožralci hanební a lháři bezední. Ti přední a nejpilnější služebníci a milostníci královští a napravovatelé příkazů byli i s jinými sobě podobnými, vše z té kališné strany. Žádný jistě, ani sami hejtmané královští ani kněží římské podjednou tak zle, tak tyransky, takovými haněnými a zlostmi, lžemi, trápením rozličným, hrůzami a strachy, zlořečenstvím a takovými věcmi netrápili jsou lidu bratrského jako to nestydaté kněžstvo kališné, všeho božského i lidského řádu a studu zbavené a prázdne; a tak se byli vztekli a v zlosti i v pýše proti bratřím pozdvihli, že s nimi všudy na všechny strany dosti

činiti bylo. A skrze ně největší žaloby a sočení vždycky šla k králi, k arciknížeti a k radám královským na bratří.“

Nemalé těžkosti měla Jednota s Augustou, neboť jediný její biskup, který měl právo světit kněze, dlal ve vězení a bránil vysvěcení jiných biskupů. Proti Augustovi, který usiloval o diktaturu v Jednotě, zdvíhla se bouře a na bratrské synodě v Přerově zvoleni byli biskupy Jan Černý se sídlem v Mladé Boleslavi a Matěj Cervenka, jenž měl sídlo v Přerově. Prvý z nich obnovil archiv Jednoty bratrské, který r. 1546 v Litomyšli shořel. Dílo jím započaté, známé pod jménem Ochranovské folianty, je posud přední pramen pro náboženské dějiny české 16. století. Na další bratrské synodě v moravských Slížanech (na Kroměřížsku) r. 1557 byli zvoleni ještě noví dva biskupové, Jan Blahoslav se sídlem v Ivančicích a Jiří Izrael pro Polsko a Prusko, kde bylo tehdy neméně než 40 bratrských sborů. Péčí Blahoslavovou byla věnována pozornost vyššímu vzdělání, takže zakrátko Jednota, třebaže počtem skrovná, přejala duchovní vedení národa. Také šlechta, zejména moravská, přistupovala k Jednotě nebo alespoň stála jí blízko.

Ferdinandovo úsilí bylo arcíť jistou dobu brzděno změnami v Německu. Tam vypuklo r. 1552 nové povstání knížat, vedené tentokrát bývalým císařovým spojencem Mořicem Saským a podporované Francií. Toto povstání mělo nejen cíle politické, ale i náboženské. V krátké době nabyla knížata rozhodné převahy a roztrpčený císař svěřil další jednání s knížaty svému bratru Ferdinandovi. Sněm augšburský r. 1555 vyhlásil věčný mír náboženský podle něhož byla v Německu uznávána dvě rovnoprávná náboženství, katolické a luterské. Náboženství poddaných se mělo řídití vyznáním jejich pána podle zásady: „Čí panství, toho i náboženství“ (Cuius regio, eius religio, ius reformandi). Porazený císař se vzdal 7. září 1556 císařské hodnosti a odešel do kláštera San Yuste a tam po dvou letech zemřel. Teprve po delším jednání 25. února 1558 byl zvolen kurfiřty za císaře král Ferdinand I.

Neúspěch Habsburků v Německu vyvolal i v Čechách odezvu. Stavové při obsazování konsistoře r. 1557 sesadili Mystopola a dosadili do konsistoře vesměs novoutrakvisty. Dále si vynutili od krále příslib, že církevní majetek kdysi uchvácený zůstane jeho držitelům. Také získali novoutrakvisté ve venkovských městech více půdy, r. 1561 se zmocnili Chebu a příštího roku pronikli do Ústí, takže katolickými královskými městy zůstaly jen Budějovice a Plzeň.

Tyto úspěchy novoutrakvistů byly však záhy zastíněny plánovitým postupem katolické protireformace, která v posledních letech Ferdinandovy vlády počala pronikat do Čech. Jak císař Karel V., tak i Ferdinand I. nebyli spokojeni s výlučným postavením papeže v západním křesťanstvu, uznávali potřebu oprav v církevním zřízení a byli ochotni kompromisem s luterstvím obnoviti jednotu církve. V těchto svých snahách nemohli ovšem spoléhati na kurii papežskou pro její zásadní postoj ke kacírství, a proto usilovali

o svolání koncilu, aby ten řešil naléhavé otázky. Koncil byl svolán do tyrolského města Tridentu a tam zasedal s přerušeními v letech 1545-63. Původní protipapežská nálada na koncilu byla záhy zejména zásluhou nově založeného bojovného řádu jezuitů vystřídána naprostým vítězstvím nesmiřitelného stanoviska papežské kurie. Místo dorozumění s luterány bylo katolické učení přesně formulováno (římský katechismus), takže smír s luterány byl napříště nemožněn. Vedle toho byly odstraněny některé zlořády, které byly církvi nejvíce vytýkány; tak na př. stanoven přísný dohled nad životem kněží, kteří měli býti vzděláváni v seminářích. Kněžstvu, zvláště vyššímu, bylo nařizeno, že musí sídliti v místě svého úřadu.

Katolické protireformaci nejvíce sloužil řád jezuitský. Jeho zakladatelem byl baskický šlechtic Ignác z Loyoly, který se pro zranění musil vzdáti dráhy vojenské. Věnoval se náboženským úvahám a chtěl býti církvi užitečným. Původním jeho plánem bylo založiti organizaci k dobytí Svaté země z rukou nevěřících, změnil však svůj úmysl a řád, jež zamýšlel založiti, měl se věnovati duchovnímu boji a získati země katolické církvi ztracené. Roku 1534 založil v Paříži, kde studoval, se šesti svými španělskými druhy společnost nazvanou kompagnie Ježíšova. Nesetkával se však z počátku s porozuměním, byl dokonce vyšetřován inkvisicí pro podezření z kacírství. Teprve r. 1540 byl řád papežem schválen.

Řád byl přísně vojensky organizován; poslušnost byla hlavní jeho zásadou. Jesuita měl poslouchati rozkazu „jako mrtvola“; prohlásila-li církev něco za černé, musil tomu věřiti, i kdyby viděl, že je to bílé. Jedinec nebyl v řádu ničím, celek vším. Žádalo se od každého člena řádu naprosté umrtvení vlastní vůle. Do řádu nebyl přijat každý, nýbrž jen nejschopnější, kteří byli vycvičováni tak, aby „mohli býti všude vším, aby všichni byli získáni“. Jednotlivci nebyli také dlouho ponecháváni na jednom místě, nýbrž střídáni; jednak aby se nesžili s prostředím, jednak aby si osvojili znalost světa. Každý jesuita byl pod přísným dozorem, dokonce i generál řádu.

Prostředků k dosažení svého cíle jesuité nevybírali. Zásada, že „účel světi prostředky“, nebyla sice nikdy vyslovena, ale jednalo se podle ní. Znovuzískání ztracených území bylo možno dosáhnouti dvojím způsobem: prostřednictvím panovníků a působením na lid. Proto se snažili jesuité získati vedoucí postavení na dvoře panovníků a intrikami obestírali ony panovníky, kteří neměli své zpovědníky z řad jezuitů. Působením na panovníka měla býti prováděna protireformace shora.

Jesuité se ovšem nezřikali působení na šlechtu a na široké masy lidové. Při tom se nespokojovali drobnými úspěchy; ty přenechávali jiným řádům. Proto jejich koleje nacházíme spíše v lidnatých městech. Tam působili především kázáními a zpovědí a dovedli působením na lidský cit opravdu strhnouti masy. Vedle toho úspěchy zaručovala jezuitům jejich škola, která byla dobře

organisována, měla výtečné učitele a zaváděla i novinky potud nebývalé, na příklad tělocvik a divadlo. Zastaralé školy humanistické nemohly se školami jesuitskými soupeřiti. I vznešené luteránské rody posílaly své syny do jesuitských škol.

Působistěm řádu měla býti především střední Evropa. Proniknutí řádu do Německa bylo nerozlučně spojeno s jménem Petra Canisia, „druhého apoštola Německa“, který vstoupil již r. 1543 do řádu a působil na Rýně v Bavorsku, kde se mu dostalo zvláště vřelého přijetí na tamním vévodském dvoře, a ve Vídni. Král Ferdinand I. se stal jeho přítelem a příznivcem. Roku 1552 bylo založeno v Římě Collegium Germanicum, jehož úkolem bylo vychovávat jesuitské misionáře pro střední Evropu. Již roku 1551 bylo posláno do Říma na vycvičení 9 českých mladíků.

R. 1556 povolal Ferdinand I. jesuity do Prahy a vykázal jim hojně důchody a bývalý dominikánský klášter u Karlova mostu. Ale jesuité, kterých přišlo z Říma nejprve dvanáct, neměli z počátku úspěchy pro neznalost řeči a pro nepřátelské smýšlení Pražanů. Nezalekli se však, a obnovili kostel svatého Klimenta (odtud slula jejich kolej Klementinum), vystavěli kostel sv. Salvatora a Vlašskou kapli. Jsouce od krále vybaveni bohatými důchody, zřídili při koleji nejprve gymnasium (z něhož se vyvinulo akademické gymnasium), pak i universitu, která obsahovala fakulty filosofickou a theologickou. Tato universita počala nebezpečně konkurovatí upadající tehdy utrakvistické universitě Karlově, která se mohla chlubití toliko vynikajícími profesory filologie. Jesuité dostali od krále právo censurovatí knihy.

Již v té době usiloval, zatím ještě marně, o uvedení jesuitů na Moravu olomoucký biskup Marek Khuen, prvý z moravských biskupů, kteří se postavili vědomě do služeb protireformace.

Dalším úspěchem katolíků v Čechách bylo **obnovení pražského arcibiskupství**, které zůstávalo od Rokycanovy smrti neobsazeno. Roku 1561 jmenoval král arcibiskupem vzdělaného a nábožensky snášenlivého svého přítele Antonína Prusa z Mohelnice, dotud biskupa vídeňského a velmistra řádu křížovníků s červenou hvězdou (stejně byli i jeho nástupci velmistry téhož řádu, neboť arcibiskupský majetek byl zcela rozchvácen a bohatství řádu zaručovalo arcibiskupovi slušný příjem). Volba osobnosti byla jistě šťastná, neboť Prus proslul svou umírněností a netajil se přízní k některým reformám. Měl býti arcibiskupem obou povolených náboženských vyznání a neostýchal se světití ani kněze utrakvistické, když mu slíbili poslušnost. Poněvadž však narážel na potíže se strany novoutrakvistů, rozhodl se král r. 1562 k novému rozhodnému kroku. Když při obnovování konsistoře osadili stavové konsistoř opět novoutrakvistou, nepotvrdil jej a o své újmě jmenoval administrátory staroutrakvisty Jana Mystopola a Martina Mělnického. Osobil si tak právo obsazovatí konsistoř dolejší.

Oblíbenou myšlenkou Ferdinandovou bylo získati luterány ústupky v otázce bezženství kněžstva a podávání pod obojí způsobou. Prvý požadavek zamítla kurie papežská zásadně. V druhém bodě byla však příznivější. Papež Pius IV. zvláštním breve dne 17. dubna 1564 svolil, aby v Čechách a na Moravě i v některých jiných diecésích byla svátost oltářní podávána pod obojí způsobou, ovšem tak, že ti, kdož chtěli pod obojí způsobou přijímatí, musili nejprve složití katolické vyznání víry a odprísáhnoutí bludy.

Vyhlášení papežova rozhodnutí v Praze, které se stalo 23. července 1564, tedy pouze dva dny před smrtí císařovou, způsobilo značnou sensaci tím spíše, že arcibiskup i jesuité v Klementinu počali podávati svátost oltářní pod obojí. Ale ústupek papežův, který by byl před sto lety nadšeně vítán, přicházel pozdě a vyhovoval již jen hrstce staroutrakvistů. Spíše někteří katolíci použili papežova rozhodnutí a přijímali pod obojí.

Král Ferdinand I. zemřel ve Vídni dne 25. července 1564; jeho pozůstatky byly převezeny do Prahy a pohřbeny v kostele svato-vítském. Jeho země byly rozděleny mezi syny tak, že nejstarší, Maxmilián, dostal království české a uherské a arciknížetství rakouské, Ferdinand Tyroly a habsburské državy v Švábsku, Karel pak Štyrsko a jiné země vnitrorakouské. Třebaže Ferdinand I. meškával často v Praze, zůstal zemi cizincem, ba byl pro svoji vladařskou i náboženskou politiku v zemi nenáviděn. Benátský vyslanec charakterisoval jeho poměr k jednotlivým národům: „Němci milují krále, ale nebojí se ho, Čechové nemilují ho, ale bojí se ho pro přílišné tresty. Uhři ho nemilují, ani se ho nebojí“.

Dlouhá vláda Ferdinandova přinesla českému státu podstatné změny. Především se dostal český stát do těsného styku se zeměmi rakouskými a uherskými. Třebaže neztratil svou samostatnost, přece jen toto spojení bylo prvým krokem k vytvoření pozdější habsburské monarchie. Naopak, proti Německu hájil Ferdinand samostatnost českého státu, zvláště když se říšský sněm pokoušel Čechy zdaniti. V otázkách politických a náboženských jednal Ferdinand tvrdě, nešel však za jistou mez, která by mu národ zcela odcizila, a tím se lišil podstatně od svého stejnojmenného vnuka. Moci královské zajistil nebývalá práva, nikoli na úkor samostatnosti království, nýbrž proti stavům. Bohužel jeho opatření postihovala především stav městský, reprezentující v té době demokracii. Po anarchii doby jagellonské bylo však státu zajisté s prospěchem jisté omezení moci šlechty, která sobecky utlačovala ostatní vrstvy národa, a zavedení pevného řádu. Méně šťastný byl Ferdinand I. ve své politice náboženské. Na jedné straně nedosáhl pronikavějších ústupků od stolice papežské, na druhé nedovedl zažehnati náboženské rozdělení země, které vedlo konečně ke katastrofě.

Ferdinandově vládě přinášely dále české země těžké finanční oběti, neboť král byl nucen válčiti nejen proti nepřátelům císaře

v Německu, ale především proti Turkům, vážně ohrožujícím Uhry. Do roku 1555 bylo prý vynaloženo na udržení Sedmihradska neméně než 2,500.000 zlatých, války v Uhrách pak jej stály přes 10,000.000 zlatých. Tyto ohromné sumy uhrazovaly z největší části země české, hlavně Morava.

Maxmilián I. (jako císař římský II.) byl pro své náboženské stanovisko výjimkou mezi Habsburky. V svém mládí měl luterského dvorního kazatele a stopy jeho vlivu zůstaly u Maxmiliána po celý jeho život. Mezi Maxmiliánem a jeho otcem bylo proto (a také pro nezřízený život princův, který byl náchylný k opilství) stále napětí, které někdy dostupovalo kritického stadia. Třebáže byl v mládí donucen k delšímu pobytu v horlivě katolickém Španělsku, nepozbyl svých sympatií k luterství. Zcela jinak však se choval ke kalvínství a k různým sektám; věřil totiž, že bude lze ještě získati luterány k církevní jednotě. Ani Bratřím nebyl nakloněn, třebať ti, jsouce klamně informováni, skládali do nového krále velké naděje. Roku 1562 byl nucen přísahati otci i papeži, že setrvá v katolickém náboženství až do své smrti a že nepřipustí ve svých státech náboženských novot.

Později se dostával stále více pod vliv politiky katolické. Příčin bylo tu několik. U luterských knížat v Německu nenacházel tolik pochopení, jak předpokládal, dále byla tu stálá obava před církevními tresty papeže. Především však určoval směr jeho náboženské politiky jeho poměr k Španělsku. Jeho manželkou byla Marie, sestra španělského krále Filipa II., kterou velmi miloval. Zplodil s ní deset dětí. Po tragické smrti dědice španělského trůnu dona Carlose byla jistý čas naděje, že se stane po smrti Filipově králem španělským; v Španělsku nebyl by býval jistě přijat za krále, kdyby nebyl býval pravověrný ve smyslu katolickém. Z téhož důvodu musil také poslati do Španěl na vychování svého nejstaršího syna Rudolfa. Nové pouto jej vázalo ke královskému dvoru v Escorialu, když se r. 1569 oženil Filip II. s dcerou Maxmiliánovou Annou, takže španělský král byl nejen Maxmiliánovým bratrancem a švagrem, ale i zetěm.

Nový král český byl sličné postavy a v osobním styku velmi příjemný; později se dostavovaly u něho jako následek nemírného požívání lihovin ledvinové potíže a malátnost, takže při práci nastávala u něho brzká únava. Velmi rád se Maxmilián vyhýbal řešení nepříjemných věcí a stále je odkládal. Právě v Čechách narážel na takové, takže se rád vzdaloval z Čech a přicházel teprve tehdy, když potřeboval povolení berně na turecké války.

Vévoda sedmihradský Jan Zikmund Zápoleský počal užívati opět titulu krále uherského a snažil se za turecké podpory dobýti části habsburských Uher. Pro válku odtud vzniklou a pro jiné mezinárodní události byl nucen Maxmilián meškati mimo Čechy, a správu země vedl až do počátku r. 1567 jeho bratr arcikníže Ferdinand. Finanční požadavky královny na země české v důsledku

té války byly nadměrně vysoké. Tak na př. na sněmu olomouckém r. 1569 žádal Maxmilián moravské stavy, aby se zavázali zaplatiti v 10 letech 1,500.000 kop grošů na různé dluhy a 100.000 kop na poplatky Turkům.

Válka s Turky byla skončena r. 1568 obnovením poplatku ze zbytku císařových Uher a získáním jistých území, která císařská vojska dobyla v boji proti Janu Zikmundovi Zápoleskému. Ten zemřel sice již r. 1571, ale situace se nezměnila, poněvadž vévodou sedmihradským byl zvolen Štěpán Bathory, rovněž odpůrce císařův. Krátce potom se srazil Maxmilián s tímto svým nepřítelem nejen v Uhrách, ale i v Polsku.

Když r. 1572 vymřela v Polsku dynastie Jagellonců, vystupoval jako kandidát na trůn polský syn Maxmiliánův arcikníže Arnošt. Čeští šlechtici byli posláni do Polska, aby získali šlechtu polskou pro Habsburka, zejména Vratislav z Pernštejna a Vilém z Rožmberka. Vilém z Rožmberka oslnil svým vybraným a skvělým vystupováním Poláky tak, že jejich část pomýšlela na povolání jeho na polský trůn. Arnoštova kandidatura se nezdařila, zvolen byl francouzský princ Jindřich z Valois, ale ten již po čtyřech měsících prchl z Polska, kde se poměry vytvářely velmi nepříznivě (r. 1574).

Při nové volbě polského krále vystupovala do popředí opět kandidatura arciknížete Arnošta, neboť bylo nebezpečí, že králem bude zvolen nepřítel Habsburků Štěpán Bathory. K velkému překvapení však rozhodla se část polských velmožů nikoli pro Arnošta, nýbrž pro samého Maxmiliána, kdežto nižší šlechta se prohlásila pro Štěpána Bathoryho. Maxmilián nemohl však časem energicky v Polsku zasáhnouti, takže Bathory ovládl tam úplně půdu.

V Čechách zachovával Maxmilián vcelku, ovšem daleko umírněněji, politiku otcovu. Také zde se snažil získati staroutraktivisty pro společný postup s katolíky a odpíral snahám stavů dostati opět do svých rukou konsistoř, která se skládala v té době zpravidla z 12 členů, jednak kněží, jednak universitních mistrů. Jmenoval administrátorem dolejší konsistoře velmi konservativního Jindřicha Dvorského z Helfenburku, jenž již tehdy udržoval styky s jesuity a později tajně přestoupil ke katolictví.

Katolíků nebylo v Čechách za Maxmiliána mnoho. Jejich počet dosahoval sotva 10 proc. obyvatelstva, ale jejich postavení byla daleko silnější, neboť náleželi k nim přední velmoži v zemi, jako Vilém z Rožmberka, Vratislav z Pernštejna a páni z Hradce. Mohli počítati nejen s podporou královského dvora, ale také ze zahraničí (vyslanec španělský a nuncius papežský). Významnou roli měly tu dvorské dámy královniny ze španělské aristokracie, které dovedly zaujmouti mnohého českého velmože (tak na př. Vratislav z Pernštejna si vzal za manželku jednu z těchto „dvorských sirén“, Manriquezovnu z Laru).

Stav katolického duchovenstva nebyl nijak uspokojivý a zejména kázeň v klášteřích velmi poklesla. Arcibiskup Antonín Prus

vystupoval umírněně; znal dobře domácí poměry a obával se, že násilný postup by mohl vzbuditi odvetná opatření. Neodvážil se ani svolati kněžskou synodu, která byla nařízena koncilem tridentským. Podobně i Prusův nástupce (od r. 1581) Martin Medek z Mohelnice, kněz velmi zbožný, byl stoupencem postupu nenásilného.

Zcela jinak bylo na Moravě, kde se stal biskupem Vilém Prusinovský z Víckova, odchovaný jesuity a italskými universitami. Ten začal důsledně prováděti protireformační program, svolal kněžskou synodu své diecése a povolal r. 1566 jesuity do Olomouce. Po dalších šesti letech byli zásluhou vysokých hodnostářů brněnské kapituly, bratří Jana a Václava Grodeckých, rodáků z Těšínska, uvedeni jesuité do Brna. Jak v Olomouci, tak i v Brně vznikla jesuitská gymnasia, v Olomouci i kněžský seminář.

Utrakvisté tvořili jenom podle jména jednotnou církev, ve skutečnosti roztržka mezi staroutrakvisty a novoutrakvisty se stále prohlubovala a novoutrakvisté nabývali víc a více stoupenců nejen mezi šlechtou, ale i v obecném lidu. Kdežto novoutrakvističtí kněží nabývali svěcení v luterské cizině, staroutrakvisté trpěli nedostatkem kněžstva. Arcibiskup se již neodvažoval světiti je, a proto se kališní kandidáti kněžství snažili domoci vysvěcení úskoky v Olomouci, ve Vratislavi, v Poznani a jinde. Utrakvistické duchovenstvo bylo bez vyššího vzdělání a nevynikalo nijak mravním životem. Přísně odsoudil je Jan Blahoslav, že „sahají po knihách Lutherových a vychloubají se evangeliem. Nicméně jsou venkoncem lidé bezbožní a činí vše možné pro zisk; beze všeho pořádku vedou ničemný život a rovnají se pravým lutheránům jen v tom, že si berou ženy“. Ještě více odsuzoval Blahoslav utrakvistické kněze na Moravě; každý z nich prý se řídí jinými knihami a ten to, druhý pak ono pokládá za pravé. Jejich kněžstvo je neschopné, mravně pokleslé. Komu hrozí trest za nějaký zločin, dává se vysvětit, aby unikl trestu.

Skrovná skupina staroutrakvistů neměla svou početní silou význam, ale byla vedle katolíků církví zákony zemskými uznanou. Ostatně se lišili kromě přijímání pod obojí a názorem na Husa jen zcela málo od církve katolické a byli ochotni k dalším ústupkům. Naproti tomu novoutrakvisté tvořili většinu obyvatel země. Tak na sněmu r. 1575 bylo z 90 účastníků stavu panského 69 novoutrakvistů a 6 Bratří, u stavu rytířského byl poměr pro novoutrakvisty ještě příznivější. Z královských měst se hlásila k novoutrakvistu kromě měst pražských Kutná Hora, Žatec, Kadaň, Nymburk, Chrudim, Litoměřice, Beroun i jiná města. V Čechách vedl novoutrakvisty Bohuslav Felix Hasištejnský z Lobkovic.

Na Moravě vliv dolejší konsistoře byl poměrně nepatrný, ale novoutrakvistus se počal uplatňovati poměrně později než v Čechách, zato se blížil daleko více luterství. Za luterány lze považovati na příklad mocného Albrechta Černoorského z Boskovic, do země přistěhovalé pány z Hardeka, dále měšťany královských měst

Jihlavy, Znojma, Brna a Olomouce. Utrakvističtí kněží se tu počali organisovati po krajích, tak na př. r. 1558 na Prostějovsku, 1566 na Uherskobrodsku, 1574 na Holešovsku. Řády těchto církevních jednot se opíraly o konfesi augšburskou.

Kompaktáta nedostačovala již novoutrakvistům, ba byla jim překážkou, neboť zamezovala vnikání nových náboženství do země. Na sněmu r. 1567 usilovala většina ze stavů utrakvistických, aby se nemusila spravovati kompaktáty, ale slovem Božím. Král svolil tehdy, aby kompaktáta byla ze zemských svobod vypuštěna.

V čele Jednoty bratrské stál od r. 1565 biskup Jan Blahoslav, jenž se snažil zvýšiti vzdělání ve své církvi a pečoval zejména o bratrské školy. Přísně dbal na to, aby se Jednota odlišovala od církvi ostatních a netrpěla vlivy kalvínských a luterských. Důraz kladl na vnitřní zbožnost a mravnost. Ani po jeho smrti u jeho nástupců, Jana Kalefa, biskupa mladoboleslavského, a Ondřeje Štefana, biskupa ivančického, nebylo chuti k spojování se s novoutrakvisty. Zato bratrská šlechta v té době počala vyhledávati vzdělání na západních universitách, na nichž se uplatňovalo kalvínství. Bratři byli přesvědčeni, že je jim král nakloněn, a udržovali styk s královým osobním lékařem Kratonem, ale jejich informace byly mylné. Král si nepřál náboženské svobody a r. 1567 žádal vypuzení novokřtěnců z Moravy. Moravští stavové však odepřeli tak učiniti z důvodů hospodářských.

Naděje na splnění přání novoutrakvistů o zákonném uznání staly se oprávněnými od r. 1568, kdy Maxmilián povolil augšburskou náboženskou konfesi stavům rakouským. Vcelku měli čeští stavové, zvláště šlechta, ke králi důvěru. Šlechta již dříve vymohla na králi reformu bernictví ve svůj prospěch, král byl také do značné míry závislý na českém sněmu, neboť potřeboval povolení berně na svoji zahraniční politiku. A také starost, aby jeho nejstarší syn Rudolf byl přijat od stavů za nástupce, nutila jej k povolnosti.

V zájmu českých evangelíků byl společný postup novoutrakvistů s Jednotou, ale u Jednoty nebylo k takovému chuti. A tak původně podali (r. 1575) novoutrakvisté sami žádost o povolení augšburské konfese, stavové dokonce pohrozili, že odmítnou jednati na sněmu o požadavcích královských, nebude-li jednáno o jejich požadavcích náboženských. Zahraniční vlivy byly však příliš silné, zejména papež neváhal pohroziti králi i církevní klatbou, kdyby splnil požadavky stavů. Proto zatím s jednání sešlo.

Nyní počali novoutrakvisté jednati s Bratřími a zásluhou novoutrakvisty dr. Pavla Pressia a bratra Jiřího Strejce dosaženo dohody; na podkladě augšburské konfese byla sestavena tak zvaná Česká konfese, přijatelná i pro Jednotu bratrskou. Ale Jednota přistoupila k dohodě jen s výhradou, že uznává Českou konfesi jen potud, pokud ji shledává nezavadnou.

Stavové předložili 18. května 1575 Českou konfesi králi ke schválení. Z řad katolických jak v zemi, tak v zahraničí zdvihl se

velký odpor proti splnění požadavku evangeliků, ale na druhé straně nebylo možno z různých důvodů stavům nevyhověti. Konečně dne 25. srpna 1575 slíbil král Maxmilián za přítomnosti svého syna a nástupce Rudolfa, že nebude stavům v náboženství jejich překážeti a že bude míti k tomu i svého syna. Dále povolil stavům voliti defensory k obraně evangelické víry a voliti evangelické superintendenty v každém kraji jako nadřízené evangelickým kněžím.

Vše to bylo učiněno — se zřetelem na papeže a na španělského krále — pouze ústně. Bylo charakteristické, že na nátlak papežského nuncia byl zakázán tisk České konfese i vložení výpovědi královny do zemských desk mezi svobody království. Přece však i ústní potvrzení České konfese znamenalo velmi mnoho, dokonce i úpadek významu dolejší konsistoře, jejíž pravomoc se na kněze novoutravkvistické již nevztahovala. Stavové si zvolili 15 defensorů, po pěti z každého stavu, a v každém kraji zvolen superintendent.

Teprve později vznikly pochybnosti, zda se Česká konfese týká také královských měst a Jednoty bratrské. V obou těchto bodech se přiklonil král k stanovisku zamítavému. Královská města se měla spravovati dolejší konsistoří a proti Jednotě obnovil dokonce mandáty Vladislavovy.

Ještě před smrtí Maxmiliánovou byl jeho syn Rudolf přijat a korunován za krále českého a zvolen králem římským. Maxmilián sám zemřel v Řezně 12. října 1576. Umíraje odmítl katolického biskupa, který jej chtěl zaopatřiti. Jeho pozůstatky byly přeneseny do Prahy a tam pohřbeny 22. března 1577. Při pohřbu se rozšířila zpráva, že došlo k povstání a k boji. Pohřební průvod se rozprchl, kněží odhazovali kněžský šat a několik lidí hledalo dokonce záchranu ve vlnách Vltavy, ačkoli poplach byl zcela planý.

4. Zostření zápasu o náboženskou svobodu.

Osobnost císařova. Vědy a umění. Současná Praha. Druhá kandidatura Habsburků v Polsku. Války v Uhrách. Konec staroutravkivismu. Nové proudy v luterství. Calvinismus. Rozkvět Jednoty bratrské. Konvertité. Počátky protireformace. Karel st. z Žerotína. Náboženská svoboda na Moravě a pokroky protireformace.

Král Rudolf, jehož matka byla Španělka, byl vychován na královském dvoře svého strýce ve Španělsku a jeho výchova byla svěřena jezuitům. Místo výchovy bylo voleno úmyslně. Ve fanaticky katolickém španělském prostředí měl býti jednak uchráněn vlivů, jež působily kdysi na jeho otce, a vychován na předního bojovníka katolické protireformace a světovládných plánů Habsburků. Ale naděje do něho kladené selhaly; mladý král byl po-

hodlný a zádumčivý, k svému okolí nedůvěřivý, v jednání váhavý, takže papežský nuncius hned na počátku vlády jej označil za neschopného vladaře. Alkoholismu byl oddán ještě více nežli otec a k tomu přistupovala — Rudolf zůstával svoboděn — nescetná milostná dobrodružství.

Od roku 1598 se počal zdravotní stav králův povážlivě horšiti; dostavovaly se prvé známky šilenství, nepochybně následek četných příbuzenských sňatků jeho předků. Každá nepřijemná zpráva, hluk nebo návštěva jej přiváděly z míry. Celé měsíce odmítal mluvit s jiným nežli se svými komorníky, vyslanci cizích států očekávali marně, že budou přijati králem, a odcházeli s nepořízenou domů. Sám Karel starší z Žerotína si stěžoval na to, že nemůže ani za úplatek, ani prosbami dosáhnouti slyšení. Tehdy svěřoval Rudolf každé jednání svým komorníkům a milcům, kteří využívali slabosti svého pána k vlastnímu prospěchu. Mnohdy se choval král i k nim hrubě, bil je a kopal.

Stále se obával úkladů o trůn a život, někdy se domníval, že je otráven. S dýkou v ruce pobíhal zděšeně chodbami pražského hradu a nacházel útočiště teprve v královské konírně. Jednou se pokusil i o sebevraždu. I v kostele sedával vždy tak, aby jeho přítomnost nebyla patrna. Nikdy nebyl pražský dvůr sídlem tolika dobrodruhů a takových intrik jako za vlády Rudolfovy.

Rudolf měl obsáhlé vědomosti, zejména jazykové (česky uměl dosti špatně), rád čítal klasiky, zabýval se dějepísem, matematikou, hvězdářstvím, malířstvím nebo řezbářstvím. Na pražském hradě shromáždil nádherné sbírky (rudolfinské), jež dal sbíratí prostřednictvím agentů v Řecku, v Itálii i v jiných zemích. Byly to sbírky soch, obrazů, medailí, mincí, drahokamů, sklářských i zlatnických výrobků i zvláštností. Věřil na př., že má ve sbírce čepici a střevíce Přemysla Oráče, dva hřebíky z archy Noemovy a čelist sirény z Egejského moře. Rudolfovou péčí bylo do Čech uvedeno brusičství drahokamů a sklářství. Tyto sbírky byly doplněny královským zvěřincem v oboře a exotickými rostlinami v královských zahradách.

Jakkoli král zápasil stále s finančními potížemi, věnoval zařízení sbírek ohromné peníze a obklopil se nadto učenými a umělci zvučného jména. Dvorským astronomem byl věhlasný Dán Tycho de Brahe (pohřben v kostele Týnském, zemřel r. 1601), jemuž král zřídil hvězdárnu v Nových Benátkách. Tychonovi byl dán k ruce neméně slavný hvězdář Jan Kepler, který zaujal po smrti svého předchůdce jeho místo a setrval při Rudolfovi až do jeho smrti. Dvorský rytec Jiljí Sadeler zanechal vedle podobizen Rudolfa II. a Kryštofa Haranta z Polžic i krásnou rytinu současné Prahy.

V duchu doby věřil Rudolf II. ve vliv sestavy hvězd při narození člověka na jeho osud, v tak zvanou astrologii; dvorský astrolog měl na něj vždy velký vliv. Neméně byl oddán i tajemnému umění alchymistickému, které chtělo nalézti umění dělati zlato,

kámen moudrosti, který by činil člověka vševědoucím, a elixír života, jenž měl učiniti člověka nesmrtelným. Dobrodruhové nabízeli králi své umění a schopnosti; „Zlatá ulička“ na pražském hradě je posud na ně památkou. Nejdražší z nich byl dvorský chemik Angličan Eduard Kelley, který byl povýšen r. 1590 do stavu rytířského, potom však pro své zločiny uvězněn a jeho majetek konfiskován. Přízeň alchymii věnovali ostatně i různí páni čeští. Vilém z Rožmberka věnoval sám na pokusy Kelleyovy neméně než 300.000 zlatých, Jan Zajíc z Hasenburka a Bavor Rodovský z Hustiřan ztratili v alchymii veškeren svůj majetek.

Podle slibu daného českým stavům přesídlil Rudolf II. r. 1583 definitivně do Prahy. Toto město se stalo nejen sídlem domácího krále, ale i císaře římského, stalo se politickým centrem světa, v němž bylo nezdárka viděti i poselství tak exotická, jako bylo tehdy poselství perského šacha. Na císařský dvůr neměli Čechové vlivu, neboť císařské úřady zaujali radové cizí, kteří přišli do Prahy. Za dvorem přicházeli různí řemeslníci a umělci dobrého zvuku, takže se Praha stala městem opravdu světovým. Bohužel přistěhovalo se do Prahy tehdy nemálo Němců, kteří ohrožovali národní ráz hlavního města českého, stejně jako četní Vlaši zvyklí na poměry v svých městech ohrožovali svou nezávislost veřejnou bezpečnost.

Již na počátku roku 1577 přijel mladý král do Prahy, aby se uvázal ve vládu a zúčastnil se pohřbu svého otce. Následovala pak holdovací cesta vedlejšími zeměmi koruny české, Lužicemi, Slezskem i Moravou.

Prvé čtvrtstoletí vlády Rudolfovy prožívaly české země celkem v míru, který byl jen poněkud kalen novým habsburským dobrodružstvím v Polsku a boji v Uhrách, které byly tehdy nazývány hřbitovem Evropy. Po smrti Štěpána Bathoryho r. 1586 ucházely se totiž o korunu polskou bratr Rudolfův arcikníže Maxmilián, jemuž se podařilo získati na svoji stranu část šlechty vedenou rodem Zborovských. Velké služby za jednání o volbu prokázali arciknížeti někteří čeští a moravští velmoži. Ale protikandidát Zikmund III. ze švédského rodu Vasů získal většinu. Arcikníže vpadl se svým vojskem, mezi nímž bylo mnoho Čechů a Moravanů, do Polska. U městečka Byčiny r. 1588 utkali se po prvé Habsburkové s rodem Vasa, arcikníže byl poražen a zajat. Propuštěn byl teprve po letech, když se vzdal svých nároků na polský trůn. Mnozí přívrženci Maxmiliánovi, obávající se pronásledování, odešli do Slezska a na Moravu. Jeden z nich, Bartoloměj Paprocký z Hlohov a Paprocké Vůle, jenž našel útočiště nejprve u biskupa olomouckého Stanislava Pavlovského a později u pověstného alchymisty Jana Zbyňka z Háznburku i jinde, zvláště se zapsal do dějin české literatury. Vedle jiných prací dějepisných a rodopisných napsal zejména Zrcadlo slavného markrabství moravského, které zůstává podnes významným pramenem pro moravský rodopis.

Války v Uhrách se nedotýkaly zatím země koruny české přímo. Na hranicích se bojovalo i v době míru, neboť Turci si vykládali mír tak, že nemají býti vysílány velké válečné výpravy, ale mír jim nebránil v drobných pohraničních bojích. Vedle toho musil císař počítati s nepřátelstvím vévody sedmihradského. Z menší srážky na pomezí charvátském vyvinula se r. 1593 nová válka s Turky. Turci dobyli sice pevné a důležité pohraniční pevnosti Rábu a ohrozili tím znovu Vídeň, ale štěstí válečné se pak obrátilo. Moslimům se nepodařilo dobýti Komárna, jehož posádku tvořili z valné části Moravané a Čechové. Konečně se sedmihradský kníže Zikmund Bathory spojil r. 1595 s Rudolfem II., dal se v jeho ochranu a slíbil, že Sedmihrady budou po jeho smrti postoupeny Rudolfovi. Turkům se sice podařilo r. 1596 porazit císařské vojsko ve veliké bitvě u Keresteše, kde české a moravské vojsko na rozdíl od vojsk z jiných zemí císařových si počínalo velmi hrdinsky. R. 1599 pronikl oddíl Tatarů průsmykem Hrozenkovským po prvé na Moravu, zpusťoval ji až k Uherskému Brodu, byl však moravskou zemskou hotovostí překvapen v roklinách u Javorníka a tam potřen. Jinak měli Turci neúspěch za neúspěchem. Císařští dobyli zejména Ostřihoma a 29. března 1598 císařský generál Adolf ze Švarcenberka, předek pozdějších knížat Švarcenberků, zmocnil se s pomocí obléhacích strojů, vynalezených moravským pánem Janem z Pernštejna, dokonce znovu Rábu. Jinými drobnými úspěchy vojsk Rudolfových byla Morava ochráněna před dalšími vpády tureckými. Velkým úspěchem císařovým bylo, když se roku 1602 Zikmund Bathory vzdal ve prospěch císařův Sedmihrad a přijal za ně velká panství libochovické a roudnické v Čechách, která byla dříve konfiskována Jiřímu Popelovi z Lobkovic. Poslední úspěch byl však vítězstvím Pyrrhovým, neboť nelidský postup císařského vojska v Sedmihradsku měl za následek velké povstání, jehož následků nebyly ušetřeny ani země české. Ty draze doplácely na válku tureckou. Jen r. 1596 vypravily Čechy do pole neméně než 15.000 vojáků a Morava povolila jen na rok 1601 mimořádnou válečnou daň 200.000 zlatých.

Zbytky strany staroutrakvistické od počátku vlády Rudolfovy jen živořily a s nimi i konsistoř podobojí. Její pravomoc se vztahovala sotva již jen na královská města. Administrátoři konsistoře byli napařad stoupenci reakce, nejeden z nich tajně od přísáhl husitské bludy a stal se katolíkem; nebránili ani obsazování husitských far faráři katolickými a konečně bezcharakterní administrátor Fabián Rezek Strakonický zřekl se roku 1591 otevřeně Husova učení mimo přijímání pod obojí způsobou. Jeho příkladu následovalo asi 50 kněží staroutrakvistických, mezi nimiž byli i dva Slováci. Tím pozbyla tato strana zcela svého významu.

Naproti tomu novoutrakvisté trpěli nejednotností, ne v poslední míře pro rozkol, který nastal mezi luterány v Německu. Tam totiž vzbudil odpor proti výkladu augšburské konfese o svátosti oltářní

a ospravedlnění Jihoslovan Matěj Vlačič, zvaný Flacius Illyricus, profesor jenské university, který obnovil původní názor Lutherův, že některé věci při svátosti oltářní jsou nezbytné a že při ospravedlnění působí pouze dobrotivost Boží. Naproti tomu část luteránských theologů se přidržela zprostředkujícího stanoviska Filipa Melanctona, tvůrce augšburské konfese. Ten prohlásil, že některé věci při svátosti oltářní jsou lhostejné a že vůle člověka při ospravedlnění působí vedle milosti Boží, a umožnil tím smířlivé stanovisko vůči kalvinistům i katolíkům. V Německu nastal boj mezi směrem Vlačičovým (jeho stoupenci sluli flaciáni nebo orthodoxové, to jest pravověrní) proti stoupencům Melanctonovým, tak zvaným filipistům (orthodoxové je nazývali kryptokalvinisty, to jest tajnými přívrženci Kalvinovými). Roku 1577 ohromná většina knížat a říšských měst německých se prohlásila pro směr Flaciův vyjádřený proslulou Formulou concordiae. Zejména Sasko bylo baštou tohoto nesmířlivého luterského směru.

Boj v Německu měl své následky také pro novoutrakvisty. Obyvatelstvo německých měst i venkova v pohraničí Čech, v královských městech na Moravě, ve Slezsku i v Lužicích připojilo se vesměs k směru orthodoxnímu. Naproti tomu čeští novoutrakvisté se blížili spíše křídlu Melanctonovu; jejich kněží přijímali vesměs svěcení v místech, kde převládal tento směr.

Zcela nepatrný byl počet kalvinistů v českých zemích. Lze o nich mluvit jenom v Kutné Hoře a v okolí Uherského Hradiště. Zakladatelem tohoto učení byl Francouz Jan Kalvín, jenž opustil pro víru vlast a vydal r. 1536 v Basileji spis Institutiones religionis Christianeae (Základy víry křesťanské). Církev byla mu neviditelným společenstvím lidí Bohem předurčených ke spáse; ve svátosti oltářní popřel přítomnost Kristovu. Počet svátostí omezil jen na křest a svátost oltářní, zavrhl vše, co nebylo doloženo Písmem sv., a zvláštní důraz položil na přísný mravní život a na vnitřní zbožnost. Církev demokratisoval tím, že v její čelo postavil konsistoř složenou ze stejného počtu kněží i laiků. Náboženský a mravní život jednotlivcův podrobil přísnému dozoru. Státním převratem ve švýcarské Ženevě podařilo se mu ustavit stát Boží na zemi podle svých ideálů. Proti luterství, jehož zakladatel chtěl pouze křesťanství reformovat a reformu omezit jenom na národ německý, bylo učení Kalvínovo nekompromisní, výbojně a universalistické, neboť mělo obsáhnouti všechno křesťanstvo. Kalvinismus se rozšířil ze Švýcar do Francie, do Falce, do Nizozemí, do Skotska, do Polska i do Uher. Ziskával-li na straně katolické stále více půdy nesmířitelný svět jezuitský, podléhal svět evangelický vlivu neméně nekompromisního kalvinismu, takže se srážka obou světů stala neodvratnou.

I když kalvinismus sám nebyl v našich zemích valně rozšířen, přece jen velmi silný byl jeho vliv na českou a moravskou šlechtu, která ráda vyhledávala kalvínské university (Ženeva, Štrasburk,

Basilej, Heidelberg). Zejména Kalvínův nástupce Theodor Beza byl v přátelském styku s nejedním Čechem a Moravcem. Od r. 1580 se uplatňoval stále větší vliv kalvinství na Jednotu bratrskou. Podle Rudolfova názoru Jednota bratrská nebyla chráněna příslibem Maxmiliánovým z roku 1575, ale k jejímu vážnějšímu pronásledování zatím nedošlo. Zato Jednota ztrácela přesunem majetku šlechty česko-bratrské do rukou katolíků a novoutrakvistů, kteří vystupovali proti Bratrům neméně nepřátelsky nežli katolíci. Tak byly ztraceny sbory v Mladé Boleslavi a v Litomyšli a těžiště se přesunulo ještě více na Moravu. Tyto ztráty nemohlo vyvážit ani přestoupení posledního člena mocného jihočeského rodu pánů z Rožmberka Petra Voka (stalo se tak vlivem jeho manželky zbožné Kateřiny z Ludanic) k Jednotě. Tento pán vydal do rukou Jednoty i školy v Soběslavi, které nějakou dobu nemálo vzkvétaly, ale jinak se choval snášlivě proti jinověrcům, klada důraz na prospěch vlasti, jak je patrné z jeho dopisu horlivému katolíku Volfovi Novohradskému z Kolovrat: „Jsme všickni Čechové, jsme krev jedni druhých, jednoho Pánaboha, jednoho krále, jedno právo české máme. Trpíme raději Čechové sebe, než abychom jiné cizí a daleké národy trpěti musili, kteří by nás všech mezi sebou trpěti nechtěli, ale usilovali by nás všechny trápití a snad i ven ze země vyhnati.“

Střediskem Bratrů se tak stala Morava, kde Jednota našla dosti příznivců z řad moravských pánů, zejména náměšťského pána Jana z Žerotína a pánů z Lipého na Moravském Krumlově. Zásluhou prvního byla vytištěna v letech 1579-93 v bratrské tiskárně v Kralicích na panství náměšťském šestidílná bible Kralická, která typografickou úpravou, vybroušeným slohem a výborným překladem neměla v Evropě soupeře a stala se později vzorem dalším vydáním bible. Na tomto díle pracovali Ondřej Štefan, Isaiáš Cibulka, Jan Aeneáš a znalci hebrejštiny Albrecht z Kaménka a Lukáš Helic. Na panství moravskokrumlovském v Ivančicích vznikla proslulá škola bratrská, která se těšila přízni bratrské šlechty (navštěvoval ji na příklad Karel z Žerotína i Karel z Liechtenštejnu) a na níž byl r. 1575 věhlasný učitel Ezrom Rüdinger. Král Rudolf usiloval r. 1578 o uzavření této školy, ale odhodlaností Jana z Lipého bylo tomu zabráněno a škola ivančická se udržela až do doby bělohorské.

Roku 1602 vydal král Rudolf velmi přísné mandáty proti Jednotě bratrské, a ty byly také vykonávány; některé bratrské sbory v Čechách byly uzavřeny. Proti mandátu vystoupil ohnivou řečí vzdělaný rytíř (později do panského stavu povýšený) Václav Budovec z Budova, zvaný „Kozí bradka“, ale byl za ni volán k zodpovídání.

Katolická strana v Čechách nesílila za Rudolfa II. tak počtem, jako spíše organizací vnitřní a posílením radikalismu. Zatím co staří katolíci rodové (páni z Rožmberka, páni z Hradce) vy-

mírali, přestupovali někteří utrakvisté, ano i Bratří ke katolíkům; tak na př. na Moravě Karel z Liechtenštejna, v Čechách Vilém Slavata z Chlumu a Košumberka (dříve člen Jednoty), Albrecht z Valdštejna a jiní. Tito konvertité představují zcela nový typ lidí; byli sobečtí, bezohlední, ziskuchtiví, náboženství bylo jim jenom pláštíkem pro jejich cíle. Na straně stavů a evangelíků nemohli získati nic, na straně králové a katolické vše, slávu, bohatství, úřady, přízeň panovníkovu. Již jejich sňatky ukazují, že prospěch kladli nad cit. Vilém Slavata vyženil sňatkem s Lucií Otílií z Hradce Jindřichův Hradec a Telč, Albrecht z Valdštejna sňatkem s Lukrecií Nekešovou z Landeka Vsetín a Lukov, Karel z Liechtenštejna sňatkem s Annou Marií Černoorskou z Boskovic Úsov a Černou Horu, jeho bratr Maxmilián z Liechtenštejna sňatkem s Kateřinou Černoorskou z Boskovic Bučovice a Pozoříce. Mladí členové starých katolických rodů v zemi byli vychováni v nesmířitelném duchu v koleji jesuitských a ve svém smýšlení se utvrdili pobytem v Itálii nebo ve Španělsku. Mezi nimi vynikl zejména Jiří Popel z Lobkovic, Zdeněk z Lobkovic, Jaroslav Bořita z Martinic, pán smečenský, a jiní.

Počátek protireformace v Čechách byl ovšem jen článkem v řetěze obrovských událostí, dějů, které se odehrávaly ve Francii, na ostrovech britských, v Nizozemí, v zemích německých, v Polsku, v Uhrách, dokonce i v Rusku a především v ostatních státech rakouské větve habsburského rodu. Tak na př. v Tyrolsku zahájil protireformaci bratr krále Maxmiliána II. arcikníže Ferdinand, známý svou činností i v Čechách, kdežto ve Štyrsku a v jiných zemích vnitrorakouských vystupoval velmi ostře proti luterství Ferdinandův bratr arcikníže Karel a ještě více jeho syn arcikníže Ferdinand, který na své pouti do Itálie r. 1598 učinil slavnostní slib, že raději ztratí svůj život a země, nežli by trpěl v svých zemích nekatolíky.

Prvý protireformační plán v Čechách pocházel z roku 1584. Žádal reformu university, která měla býti vydána katolíkům, vydání tří kostelů pražských katolickým farářům, potlačení Jednoty bratrské, podporu katolického tisku, zvýšení vzdělání, mravnosti a kázně kněží a mnichů a konečně protireformaci v královských městech, jež se měla dítí dosazováním katolických městských rad a odevzdáním far, kostelů a škol do rukou katolických. Jesuité prudce vystupovali proti Jednotě bratrské, zejména Loyolův žák Václav Šturm, rodák z Horšova Týna, měl svou polemikou proti Bratrům značný úspěch. Jesuité získávali přízeň katolických velmožů, a tak vznikly vedle starých kolejí jesuitských nové v Českém Krumlově, v Chomutově, v Jindřichově Hradci a v Kladsku. Na sklonku 16. století bylo v Čechách již neméně než 200 jesuitů.

Bratří a utrakvisté měli zajisté zprávy o plánech strany protivné a viděli nebezpečí v každé novotě. Proto vznikl odpor proti zavedení nového kalendáře gregoriánského, jehož autorem byl papež. Nemenší bouři mezi veřejností způsobil mistr Codicillus z Tu-

lechova, který se odvážil r. 1585 vypustiti z kalendáře svátek Husův, až i posměšná písnička pro to vznikla:

Stal se Čechům protivný kus,
vyletěla jim z Prahy hus,
prodal ji mistr Codicillůs.

Pokud vedl stavy katolické prozíravý nejvyšší purkrabí Vilém z Rožmberka, nebylo nutno obávati se přímého konfliktu, třebaže radikální katolické křídlo nebylo s jehou politikou spokojeno a činilo mu různé potíže. Sotvaže však zemřel, vyšinul se v čelo strany v Itálii vychovaný Jiří Popel z Lobkovic, tehdy nejvyšší hofmistr království českého, který uvedl jesuity do Chomutova. Jiří Popel usiloval dosáhnouti úřadu nejvyššího purkrabího a použil různých intrik, zejména obvinil Rudolfa anonymně na zemském sněmu z neschopnosti. Jeho machinace byly však prohlédnuty a král dal nejprve (1593) Jiřího Popela uvězniti na Lokti a po čase 28. května 1606 i popravit.

Katolické posice neobyčejně posílil srpen roku 1599, kdy byly tři přední úřady - nejvyššího kancléře, nejvyššího sudí a nejvyššího hofmistra - vydány do rukou katolíkům. Nejvyšším kancléřem se stal příbuzný Jiřího, Zdeněk Popel z Lobkovic z větve chlumecké.

Také na Moravě učinilo katolictví značné pokroky. Biskupem olomouckým se stal hornoslezský rodák Stanislav Pavlovský z Pavlovic (zemřel r. 1598), jenž důsledně prováděl protireformaci, třebaže narážel na tuhý odpor evangelické šlechty. Roku 1581 se mu podařilo dosáhnouti zřízení severské koleje (Collegium nordicum) při jesuitské koleji v Olomouci, určené pro jesuitské misionáře do Skandinávie a Ruska. Z tohoto ústavu se vyvinula později olomoucká universita. Pavlovskému se podařilo znovu svolati synodu katolických kněží moravských. Z četných jeho pomocníků vynikl zvláště opat loucký Šebestián Freytag z Čepiroh, účastník bitvy proti Turkům u Lepanta, jenž se snažil zatlačit evangelíky ve Znojmě. Vůbec již v době Pavlovského se uplatňovala protireformační snaha v královských městech moravských.

Ještě radikálněji vystupoval nástupce Pavlovského na stolci olomouckém František z Dietrichštejna, jenž ještě před svým vysvěcením na biskupa byl jmenován kardinálem. Jeho otcem byl Adam z Dietrichštejna, císařův vyslanec při královském dvoře španělském, matka Španělka. Kardinál sám se narodil v Madridě a studoval na proslulém ústavě (Collegium germanicum) v Římě. Již jeho otec proslul protireformační činností na jihomoravském svém panství mikulovském, která svými hrůzami nezadala mnoho protireformaci Martinicově na panství smečenském. Dietrichštejn měl některé nevýhody pro svoji práci: byl v zemi cizincem a neovládal jazyk český, tehdy jedině při úředním jednání v zemi přípustný. Konflikt nastal, jakmile měl býti biskup přijat do sboru zemských soudců, neboť v zemském soudě byla jednacím řečí čeština. Karel starší z Žerotína se postavil proti přijetí kardinála do zem-

ského soudu, pokud se nenaučí česky. Biskup odsekl, že bude mluvit německy nebo latinsky, že však nebude státi jako pářez. Stavové se postavili jednotně na stranu Žerotínovu a biskupovo přijetí bylo odloženo.

Žerotínově mládí se podobalo v mnohém životu jiných česko-bratrských jinochů. Studoval na kalvínských universitách v Ženevě, v Basileji a ve Štrasburku a školní vzdělání doplnil cestami po Německu, Nizozemí, Anglii a Francii. V kalvínském prostředí našel nejednoho vynikajícího přítele; dopisoval si s nástupcem Kalvínovým Theodorem Bezou, s princem Jindřichem Bourbonským (pozdějším králem francouzským), pod jehož praporem sám bojoval o korunu francouzskou pro svého přítele, a s jinými. Největší péči věnoval Žerotín studiu theologie, neboť byl hluboce nábožensky založen, ale vedle toho se pilně zabýval klasickými jazyky a historií. Svým nadáním budil podiv a neméně i skvělým vystupováním a taktem.

Hmotné poměry Žerotínovy nebyly skvělé, jeho statky byly zadluženy špatným hospodářstvím poručníků a nákladnou stavbou zámku rosického. Ani on sám nebyl dobrý hospodář; nevěnoval svým statkům náležitou péči, neboť svým duchem se příliš odpoutal od hmoty. Byl plně zaměstnán politikou, náboženským hloubáním a studiem, takže na hospodaření, k němuž ostatně neměl ani vloh, ani chuti, nezbývalo času. Poddaných nevykořisťoval, naopak nabádal své úředníky k mírnosti při vybírání platů a dávek. Naproti tomu jeho postavení předního úředníka v zemi, stavovského reprezentanta a příznivce věd a umění, a četné půjčky přátelům oslabovaly jeho hospodářskou základnu.

V Rosicích si vybudoval Karel starší z Žerotína nádherné sídlo, jemuž se obdivovali i jeho přátelé ze zahraničí; Rosice učinil trvalým svým sídlem a na zámku umístil bohatou knihovnu, která byla jeho chloubou a útočištěm ve zlých dobách. České knihy byly jádrem této bibliotéky; česká bible, kterou dostal darem od svého přítele Václava Budovce z Budova, byla jeho nejmilejší četbou. Žerotínova knihovna přežila pohromy války třicetileté, její zakladatel ji odkázal hlavnímu slezskému městu Vratislavi, která mu poskytla útočiště, a žerotínská knihovna zůstala důležitou složkou této městské knihovny až po naše časy.

Žerotínovi nebylo dopřáno pevného zdraví; byl těla útlého a často postonával a nemoci nejednou zůstavovaly rušivou stopu v jeho politickém díle. Ani rodinný život Žerotínův nebyl šťastný. Smrt příliš často zasahovala do kruhu jeho nejbližších a připravovala mu kruté chvíle v dobách nejtěžších zápasů.

Sotva třicetiletý nastoupil Žerotín svoji politickou dráhu jako přisedící zemského soudu. Moravští stavové věnovali mu tak největší důvěru, plně věřice jeho vzdělání, rozhledu a nestrannosti. Bylo to veliké vyznamenání, neboť moravský zemský sněm vynikal

nad podobná zařízení okolních zemí vážností a spravedlností a byl s oblibou srovnáván s athénským aeropagem.

Na sklonku 16. století se však moravské poměry podstatně změnily, idyla klidu a míru minula a všechny známky nasvědčovaly tomu, že královský dvůr a katolíci usilují o ovládnutí země, o zlomení stavovské moci a o zničení protestantismu. Katolická menšina byla dosud málo významnou skupinou, ale na sklonku 16. století byla již dobře organizována, byla naplněna průbojným románským duchem náboženské nesnášenlivosti a zesílila i početně, neboť mladá generace šlechty, vychovaná namnoze italskými universitami nebo jesuity, ačkoli pocházela z rodů evangelických, ba i česko-bratrských, odcizovala se dosavadnímu politickému a náboženskému směru. Stavovská strana uznala Žerotína svým vůdcem, protože vynikal nad jiné politickým rozhledem, vzděláním, byl dobře informován o vývoji věcí doma i za hranicemi a vynikal nad všechny jako pohotový řečník. K prvé srážce strany stavovské s odpůrci došlo při vzpomenuťem již jednání o přijetí kardinálovo do sboru zemských soudců.

Nebylo to jediné Žerotínovo vystoupení na obranu českého úředního jazyka na Moravě a není náhodou, že právě za hejtmanství Karla staršího z Žerotína r. 1609 byla uzákoněna česká úřední řeč na Moravě a stanoveno, aby každý cizinec, který by se chtěl usaditi na Moravě, naučil se češtině. Mateřského jazyka byl Žerotín obzvláštní milovník a zle se hněval na ty, kdož neuměli psáti správnou češtinou. Známe je případ, že odmítl vložit do zemských desek zápis, který oplýval pravopisnými chybami a neodpovídal požadavkům správné češtiny. Žerotín vynikal výbornou znalostí mateřštiny. Dopisy, které psal svým přátelům, jsou přímo klasické a v české literatuře zaujímá Žerotín čestné místo.

Poněvadž Žerotín stál v čele moravských stavů a důsledně mařil snahy strany dvorské o zmenšení politických a náboženských svobod země, stal se terčem politických útoků a protivná strana neopoměla použití žádného prostředku, aby nebezpečného muže odstranila. Příležitost k zakročení se naskytla brzo. Karel starší z Žerotína dal zatknouti na svém panství jakéhosi vlašského výtržníka, který se chlubil doporučujícím listem císařovým. Byla to vlastně urážka panovníka a bratr kardinálův Zikmund z Dietrichštejna vystoupil v roli žalobce; k obžalobě připojil i stará obvinění proti Žerotínovi pro jeho styky s nepřáteli habsburské dynastie: s francouzským králem Jindřichem IV. a s kurfiřtem falckým. Bylo to obvinění ze zločinu hrdelního. Žerotín se tehdy obhájil skvělou řečí, takže byl osvobozen.

Žerotín prožíval tehdy těžkou duševní krizi. Obhájil se sice před císařem, ale těžké podezření zůstalo. Strana císařská byla na Moravě na nezadržitelném postupu a smrt rychle po sobě nezlítostně kosila nejbližší Žerotínovi příbuzné. Žerotín, jehož politické činnosti byly kladeny nepřekonatelné překážky, vzdal se

veřejného života a uchýlil se do svého rosického zátíší, nacházejí duševní rovnováhu v úvahách a v četbě knih.

Tento životopis Žerotínův je tu uveden jako vzor, neboť mnoho společného měly by životopisy i jiných příslušníků panského a rytířského stavu v Čechách a na Moravě. Není tedy pravda, že předbellohorská šlechta byla sebranka neznající vyšších ideálů než vlastní prospěch. Naopak, tato generace v ničem nezadala svým otcům, za nichž Morava byla považována za zaslíbenou zemi náboženské svobody. Vždyť jenom v Olomouci v 16. století bylo neméně než dvacet náboženských vyznání (dokonce i antitrinitáři, kteří popírali božskou Trojici), nejinak bylo v jiných královských městech. V Slavkově se uvádějí mimo katolíky Bratří, luteráni, kalvinisté, sobotáři, husité, židé, korneliáni, zwingliáni, ariáni a adamité.

Leckterý náboženský blouznivec hledal na Moravě útočiště před inkvisicí. Tak antitrinitář Occhino v Olomouci, ve Slavkově a v Uherském Ostroze. Zajímavější je případ záhadného Jakuba Olympidaria Palaiologa, rodáka z ostrova Chiu, který studoval na italských universitách a vyhlašoval se za potomka byzantského císařského rodu Palaiologů. Roku 1565 přišel do Prahy, jsa uvítán nadšeně znalci řečtiny z pražské university, a pro vznešený původ byl doporučen do zvláštní ochrany a péče krále Maxmiliána. V Praze se oženil Palaiolog s dcerou českého historika Martina Kuthena ze Šprinsberka, ale již roku 1569 byl stíhán inkvisicí a jen přímluvou královou byl zachráněn. Pro různá protivenství se odebral na Moravu pod ochranu pana Arkleba z Kunovic. Z Brodu vezli pak biskupští sluhové Palaiologa do Vídně a odtud do Klosterneuburku. Tam byl čas uvězněn v augustiniánském klášteře. O jeho konci jsou dvě verze. Podle jedné nechtěl v Římě přestoupiti ke katolictví a byl proto zaškrcen a spálen, druhá zpráva (od bratrského historika) praví, že jeho bratr, který byl v Římě kardinálem, vyprostil jej od hranice, načež se stal Palaiolog katolíkem a mnichem, kdežto jeho žena s dětmi bídne žila v Čechách.

Zcela jiné byly poměry na počátku 17. století. Dietrichštejn a jeho strana nabývala půdy krok za krokem. Biskup dosáhl toho, že zemským soudcem se neměl státi nikdo, kdo by nepřísahal na Pannu Marii a na všechny svaté. Tím byly vyloučeny krajní živly evangelické ze zemského soudu. Roku 1602 byla také Jednota pronásledována v královských městech moravských, zejména v Kyjově. Bylo nařízeno, aby se měšťané zúčastnili procesí na Boží tělo se svícemi a korouhvemi. Městské rady v královských městech byly osazovány katolíky. Zakročení Dietrichštejnovo v Opavě roku 1603 vyvolalo bouři měšťanů proti kardinálovi, až Rudolf II. musil užití prostředku tak mimořádného, jako bylo vložení říšské klatby na toto město. Roku 1603 byli i na Moravě vypuzeni evangelíci ze zemských úřadů a nahrazeni katolíky. Zemským hejtmanem se stal bezcharakterní Ladislav Berka z Dubé.

Karel starší z Žerotína psal o tomto trudném stavu markrabství panu Jindřichu z Hodic: „Račtež věděti, že jsme hrubě zašli, s jedné strany práva potřena, svobody v nic, obyčejové zhynuli, pořádkové z paměti vyšli, zřízení za koutem leží, knížka pana Tovačovského zpuchla, muži platnější vyhynuli, cizozemci se do země vloudili, nové mistry, praktiky, direkcí, resoluce, traktací, regalie, visy, akvisy a jiné těm podobné potvory uvedli, dluhové obecní náramně vzrostli, počty se nepřijímají, darové se bezpotřebně dávají, hotovosti žádné v zemi není a což mám slov šířiti? Od spodku nohy až do vrchu hlavy, ať slovy proroka Isaiáše náš nynější způsob vyznamenám, není místa celého, ale rána a zsinlost“.

5. Hospodářské poměry českých zemí za raného kapitalismu.

Hospodářská revoluce a její příčiny. Hospodářství velkostatku ve vlastní režii. Česká šlechta v době renesanční. Selský stav. Města. Mince.

V poměrech hospodářských nastala v století 16. veliká proměna. Její příčiny byly rozličné. Na prvním místě to byl vzrůst zásob drahých kovů a tím i nadbytek peněz. Odhaduje-li se evropská zásoba drahých kovů v r. 1500 asi na 15 miliard předmnichovských korun, zásoba ta velmi rychle vzrůstala dovozem stříbra z jižní a střední Ameriky i objevením stříbrných dolů u Jáchymova, v Tyrolsku a v Harzu. Výtěžek byl ještě zvýšen lepším způsobem dolování. Současně se měnila také cena stříbra v poměru k ceně zlata v neprospech stříbra. V roce 1500 lze uvést poměr zlata ke stříbru číslicemi 1 : 11,5, v r. 1630 je to již 1 : 15. Poněvadž byly v oběhu vesměs mince stříbrné, klesala jejich cena, takže na sklonku 16. století činila kupní síla groše sotva pětinu toho, kolik činila za vlády Karla I.

Byly však i jiné příčiny hospodářské proměny. Tak zpustošení země a úbytek obyvatelstva v českých zemích za velkých válek v předešlém století, úpadek rytířství a změna válečné techniky, které nutily šlechtu věnovati se jinému zaměstnání, vzrůst středoevropského obchodu, nové obchodní cesty, ukončení kulturního a hospodářského osamocení zemí českých po rozšíření reformace. České země se již neuzavíraly tak vlivům cizím, ať již po stránce kulturní nebo hospodářské. Svědectvím toho je i to, že členové mocných augšburských bankéřských dynastií Welserů a Fuggerů neopomíjeli Čechy a Moravu. Šlechtná Filipina Welserová, manželka arciknížete Ferdinanda, ujala se biskupa Jednoty Augusty, jiná dáma z rodu Fuggerů byla paní na moravských Letovicích a Fuggerové se zúčastnili dolování na zlato na Frývaldovsku. Také slovenští nákladníci (finančníci dolování) Thurzové přicházeli do

styku s českými zeměmi, členové jejich rodu byli biskupy v Olomouci a ve Vratislavi. Štavnická rodina Ederů, známých nákladníků, zakoupila se na Moravě v Boskovicích a na Rýmařovsku a snažila se využití důlního bohatství Moravy.

Hlavní vliv na změnu hospodářských poměrů mělo však **snížení kupní síly peněz**. Šlechtic, který žil dříve z pozemkové renty, ztrácel svoji hospodářskou základnu a byl nucen se vrátit k způsobu hospodaření, jaký byl před 13. stoletím, totiž k **hospodaření ve vlastní režii**. Opuštěná selská půda byla vrchnostmi zabírána a vytvářen nový velkostatek. Poddaní byli nuceni postupovatí úrodné části svého nemovitého majetku vrchnosti záměnou za pozemky méně úrodné. Byly zakládány panské dvory a poddaní přinucováni k větším robotám, jejichž množství v 16. století povážlivě vzrostlo. K polnímu hospodářství přistupovalo i dobytkařství, zvláště chov ovcí. Toto hospodaření ve velkém umožňovalo vývoz panského obilí i dobytka do ciziny a také prodej vlny pro zvýšenou potřebu domácího průmyslu, pracujícího rovněž pro vývoz. Velké trhy na vlnu bývaly zejména v Dřevohosticích, v Odrách a v Bystřici pod Hostýnem. K blahobytu Moravy přispíval i vývoz obilí a vína.

Dalším pramenem bohatství české a moravské šlechty bylo **rybníkářství**. V níže položených místech byly hromadně zakládány rybníky, které nevyžadovaly tolik pracovních sil jako polní hospodářství, a přece byly velmi výnosné. Stinnou stránkou bylo ovšem zbahnění kraje, zato však čeští a moravští kapři nacházeli obydlí v celém horním Německu. Zejména na panství třeboňském, hlubockém, pardubickém, dymokurském a telečském dalo se zakládání rybníků zcela plánovitě. Čeští stavitelé rybníků, jako na př. Jakub Krčín z Jelčan (1535-1604, byl v službách pánů z Rožmberka), Kába z Rybňan nebo Florián Pravětický z Radvanova (ve službách pánů z Hradce), byli svým uměním proslulí.

Ale šlechta počala zasahovati i do živností městských, zejména do obchodů, jak činila ostatně také šlechta polská, a do pivovarnictví. Již při smrti pana Viléma z Pernštejna slyšíme stesk měšťanů, že tento pán prvý kupčil ve víně, „ve šmejdu a v jiné živnosti městské sáhal“ a že měl z toho velké zisky. Vrchnosti zakazovaly poddaným vařit pivo a nutily je odbírat pivo pouze z pivovarů svého panství. Pivovarnictví na velkostatcích nedosáhlo ovšem nikdy takového množství a takové jakosti (proslulá byla piva rakovnická, moravskotřebovská a vratislavská) jako pivovarnictví městské. Tak na př. velký pivovar na panství plumlovském vařil r. 1610 jen 4000 sudů piva (sud po 2,5 hl), kdežto současně pivovar v Olomouci vařil 26.000 sudů, moravskotřebovský 8.000 sudů piva. Přece však byly pivovary velmi výnosný pramen.

Hospodařením ve vlastní režii šlechta nesmírně zbohatla. Bohatství toto se jevilo i v způsobu jejího života. Opustila svá dřívější sídla na hradech, které byly ostatně za dřívějších válek značně pobořeny, a zakládala si nádherná a pohodlná sídla zámecká

uprostřed žirných lánů. Sama si hleděla hospodaření a dohlížela na své úředníky regenty, hejtmany a purkrabí. Bylo zvykem, že šlechta posílala své syny na cizí university, novoutrakvisté do severního Německa, Bratří na kalvínské university západní (Štrasburk, Ženeva, Heidelberg), katolíci do Itálie (Siena, Padua, Pavia). Jejich vzdělání bylo doplněno cestováním. Tím způsobem nabyli mnozí vzácného vzdělání, zejména jazykového (někteří mluvili běžně i pěti jazyky), theologického, právního i historického. Navazovali také styk s vedoucími muži cizích zemí, nabývali světového rozhledu. Chloubou mnohého zámku byla vzácná bibliotéka, exotické sbírky a oranžerie (tak na příklad pánů z Lipého na Moravském Krumlově). Nejedyn z českých pánů byl vynikající politik a byl poslán králem s diplomatickými poselstvími. Zato se nedostávalo znalců věcí vojenských, takže nejvyšší místa ve vojsku českém i moravském zastávali zhusta cizinci.

Vedle světlých stránek českého šlechtice doby renesanční bylo však i dosti stinných. Bylo to sobectví, sklon k hašteření a ke rvačkám, nehospodárnost (mnozí majitelé i největších velkostatků byli zcela zadluženi), vnější okázalost, nedostatek smyslu pro veřejný prospěch. Slavný polský humanista Ondřej Rej z Naglovic vytýkal české šlechtě zženštilost plynoucí z jejího bohatství. Správa statků byla svěřována hospodářským úředníkům z drobné šlechty, kteří dbali především o svůj prospěch. Další stinnou stránkou šlechty byla i nemírnost v jídle i pití. Je úžasný na příklad výčet toho, co bylo snědeno a vypito při svatbě Viléma z Rožmberka. V Evropě byl běžný názor, že Němci nemají soupeře v chlastu, Čechové v žraní. Ostatně opilství v Čechách a na Moravě bylo v té době - jak bývá za hospodářského blahobytu, který skutečně v 16. století v českých zemích byl - zjev obecný ve všech vrstvách obyvatelstva. Nezůstali ho ušetření ani mistři pražské university. Akademický senát musil dokonce zakazati i ctihodnému organisátoru českého školství Martinu Bacháčkovi z Nauměřic pro různé nepřístojnosti požívání alkoholických nápojů na dobu jednoho roku.

Asi 250 rodů panských drželo téměř polovinu království. Někteří členové stavu panského měli nesmírná latifundia; tak na př. na panstvích rožmberských bylo neméně než 10.000 selských usedlostí. Z panských rodů vynikali zvláště Rožmberkové (vymřeli r. 1611), páni z Hradce (vymřeli r. 1604), Lobkovicové, Smiřičtí, Švamberkové, Šternberkové, Valdštejnové, Slavatové, Berkové, Kolovratové a Kinští, na Moravě pak Černošští z Boskovic (vymřeli r. 1597), z Pernštejna, z Ludanic, z Kounic, z Kunovic, z Lipého, Sedlničtí z Choltic, z Vlašimě, z Žerotína, Haugvicové z Biskupic a z Liechtenštejna.

Naproti tomu bylo rytířských rodů asi 1700; jejich vlastnictvím bylo něco více než třetina království. Vše, co bylo řečeno svrchu o povaze stavu panského, platilo v skrovnějších poměrech i o rytířstvu. Statky rytířské byly mnohem menší, obsahovaly vesměs

jen jednu nebo několik málo vsí. Sídlem rytířským byla zpravidla jen skromná tvrz nebo zámeček, který se nemohl vyrovnati honosnému sídlu panskému. Na rytířských statech nebylo ani tolik rozšířeno hospodaření ve vlastní režii; velké procento výnosu bylo z platů a z dávek lidí poddaných.

Selský stav žil v dobrých hospodářských poměrech; různé selské inventáře svědčí o přepychu u sedláků. Lázně na vesnicích byly všeobecně rozšířeny. Zato se zhoršil podstatně jejich stav právní, ne v poslední míře pronikáním římského práva, které vidělo v sedlácích pouhé římské kolony (nevolné nájemce). Poddaní slibovali novému pánu člověčenství, to však byla jen obdoba práva manského a neznamenala nevolnictví. Vrchností omezily zcela práva volného stěhování poddaných a povolovaly takové jen tehdy, když si poddaný zakoupil výhostný list své vrchnosti; omezovaly postupně i právo dávat selské syny na řemesla a na studie. Osobily si právo bráti selské děti do svých služeb, zejména braní sirotků do služeb zámeckých nebo dvorských se stalo obvyklým zjevem. Mnozí sirotci utíkali ze služby (jejich majetek propadal v takovém případě vrchnosti). Z východní Moravy na sklonku 16. století prchali sirotci velmi často do Pováží, kde byly poměry lepší. Sirotčí majetek spravovala namnoze obec, ale vrchnost nutila obec k zápůjčkám ze sirotčí pokladny a s jejich vrácením váhala.

Ustávalo také libovolné uzavírání sňatků lidí poddaných a vrchností vynucovaly od nich, aby si brali povolení k sňatku. Poddaní neměli práva provozovati myslivost a nesměli ani nositi zbraň; toliko na uherském pohraničí směli míti i zbraň střelnou vzhledem k nejistým poměrům. Na jižní a východní Moravě dokonce se prodávaly i grunty se zbraněmi. Nebylo dovoleno prodávati od gruntů pozemky kromě těch, které byly svobodné (to jest, od gruntu oddělitelné, ponejvíce louky a vinohrady). Sedlák, který špatně hospodařil, byl přinucen k prodeji gruntu. Vrchností se sice vzdávaly práva odúmrtního, ale vyžadovaly nové platy a dávky, zejména pak zvyšovaly roboty.

Vzpourey poddaných v době předbělohorské byly zjev velmi řídký. Ani známá pře poddaných s Adamem z Hradce o pozemky zvaná Blata (rčení: „Kubata dal hlavu za blata“ není oprávněno) nebyla spojena s povstáním. Stížnosti poddaných proti vrchnostem byly v Čechách vznášeny na krále, na Moravě k úřadu zemského hejtmana.

Zvýšený blahobyt byl patrný i v městech. Jeho svědectvím je i přistěhovalectví z ciziny, nejvíce z Německa, méně z Itálie (odtud ponejvíce kameníci a zedníci). Zejména náměstí bylo zdobeno krásnými veřejnými stavbami (radnice, kašny, kostel) i soukromými renesančními domy s podloubím (na příklad náměstí v Telči), jež jsou svědky tehdejší zámožnosti měšťanů. Byly stavěny také honosné brány. České řemeslo mělo dobrou pověst i v cizině a některá města proslula obchodem (tak na příklad Prachatice, ležící

na „zlaté stezce“, obchodovaly čile s Pasovem, Budějovice s Lincem). Náměstí a hlavní ulice byly vydlážděny. Zdravotních předpisů však nebylo dbáno, nečistota se vylévala přímo na ulici, kde pobíhaly husy, slepice, ba i vepři. Tak na př. Litoměřičtí byli nuceni r. 1545 vydati zákaz, aby svině a vepři nebyli vpouštěni na náměstí a na ulice. Žáci litoměřické školy měli právo vepře, kterého by uviděli na hřbitově, chytiti a snísti.

V době jagellonské a částečně ještě později se počítalo na kopy grošů (v 14. století na hřivny grošů, česká hřivna měla 64, moravská 32 grošů), česká kopa grošů měla 60 grošů, kopa moravská a míšenská po 30 groších (kupní síla míšenské kopy byla kolem r. 1526 asi 250 předmnichovských korun, v 2. polovině 17. století již jen asi 140 předmnichovských korun). Od nastoupení Ferdinanda I. počalo se počítati na zlaté rýnské, každý zlatý (tento peníz byl však stříbrný) po 60 krejcarích. Vedle toho již na počátku 16. století počali Slikové v Jáchymově raziti stříbrné peníze, zvané tolary (zkráceno z Joachimsthaler, odtud je i název amerického dolaru), které se staly běžným platidlem v Německu. Pokrokiem byly zákazy oběhu cizích mincí (uherské bílé, polské atd.).

6. Státní zřízení v době předbělohorské.

Rozsah českého státu. Poměr k Německu. Samospráva zemí. Moc a příjmy panovníkovy. Stavové. Sněmy. Zemské úřady. Soudy. Berně.

Český stát se skládal v době předbělohorské z Čech, Moravy, Slezska, Dolní a Horní Lužice a z četných lén v Německu. Za války šmalkaldské byl získán Boží Dar a na čas i Voigtland (okolí Plavna v západním Sasku). Zato bylo odcizováno od Čech Kladsko, které bylo r. 1462 císařem Fridrichem III. povýšeno na hrabství. Kladsko bylo často králem zastavováno, tak na př. v 16. století Oldřichovi z Hardeka, pak Janovi z Pernštejna. Kladští stavové si vymohli roku 1578 od krále Rudolfa II. majestát, že nemají býti nikdy odcizováni od české koruny.

Podobně se odcizovalo od Moravy Opavsko a Krnovsko. Slezští stavové si činili na tyto země nárok, a tak se vyvinul o tyto země spor. Král Maxmilián I. byl přízniv stanovisku Slezanů, kdežto Rudolf II. se snažil rozhodnutí oddáliti. Teprve když král Matyáš udělil r. 1614 za 150.000 zlatých rýnských léno na Opavsko Karlovi z Liechtenštejna, bylo Karlovi z L. vyhrazeno místo ve sboru knížat slezských a země definitivně byla podřízena Slezsku. Krnovskými knížaty byli od r. 1532 Hohenzollerové z větve ansbašské, kteří se rovněž hlásili do Slezska, chtějíce býti vřazeni mezi tamní

knížata. Naproti tomu se hlásili krnovští stavové k Moravě. I zde však spor byl rozhodnut ve prospěch Slezska a od bitvy bělohorské sami stavové byli pro příslušnost k Slezsku, kde byla jakási náboženská svoboda. Moravě zůstaly na Opavsku a na Krnovsku pouze statky biskupství olomouckého (tak zvané enklávy), na příklad panství Osoblaha, Dívčí Hrad) a léna téhož biskupství.

V poměru k říšské říši nastalo naprosté uvolnění. Když r. 1512 (po českém vzoru) bylo Německo rozděleno na deset krajů, nebyly země české (a Švýcarsy) pojaty do tohoto rozdělení; stejně nebyly tyto země ani zapsány do říšské matriky. V Německu samém byl rozšířen názor, že české země do říše nenáleží. R. 1545 se pokusila říšská knížata podrobiti Čechy říšské dani, byla však odmítnuta. Ferdinand I. požádal svého bratra císaře Karla, aby mu udělil léno, jak jej kdysi dostávali čeští králové; léno mu bylo uděleno, ale císař sám jej před přijetím léna varoval, že by to mohlo být nesprávně vykládáno.

Jednotlivé země koruny české měly velmi rozsáhlou samosprávu. Jejich pojitkem byla osoba panovníkova, občasný společný sněm (tak zvaný generální), královská komora, česká dvorská kancelář, apelační soud, společné státní občanství šlechty (tak zvaný inkolát), zahraniční politika a konečně vědomí sounáležitosti. Čechy jako jádro státu měly postavení zvláštní; čeští stavové byli strážci celistvosti českého státu a také měli jediní právo voliti krále. Poměr důležitosti lze vyčístí z poměru rozdělení berně z roku 1541, kdy Čechy platily 48,4%, Morava skoro 20%, Slezsko přes 25%, obojí Lužice přes 6% daně.

Moc královská v době prvních Habsburků proti moci v době jagellonské neobyčejně zesílila. Království přestalo být volebním, pokud by ovšem nevyměřela dynastie, ale nestalo se zcela dědičným. Dědic trůnu byl totiž stavy českými přijímán za čekance království a již Ferdinand I. si vymohl, že se tak proti právu země mohlo státi ještě za života panovníkova. Přijímání nebylo pouhou formalitou, jak svědčí to, že bylo odepřeno přijetí Ferdinanda II.

Také důchody komory královské znamenitě vzrostly; vzrostly ovšem i výdaje, zejména pro časté války s Turky a pro náklad na zahraniční politiku. Vedle berně povolované stavy na sněmích byly to důchody z královských statků (v Čechách asi 10% země, na Moravě statků královských již v té době nebylo) a pak z regálních práv (výnos ražení mince, z urbury, to jest z panovníkova podílu na těžbě drahých kovů, z cel, z obchodu, ze soli, ze židů a podobně). Také některé platy z oněch statků, které byly po nezdařené vzpouře r. 1547 proměněny v královská léna, plynuly do komory královské.

Vyšší dva stavy tvořila šlechta; byl to stav panský a rytířstvo. Příslušnost k stavu však bylo vázáno na držení statku zapsaného v zemských deskách a u těch, kteří byli králem nově povýšeni, také na přijetí stavem panským nebo rytířským do stavu. Zvláštních

titulů (knížata, hrabata) v Čechách a na Moravě nebylo. Jedině knížatům plavenským byl přiznán v 16. století titul knížat, ale nesměli se povyšovat nad jiné pány. Na Moravě získali titul knížat Liechtenštejnové. Knížata minstrberská držela Šternberk. Zato ve Slezsku tvořila knížata vlastní stav i kolegium; náležel k nim i kníže-biskup vratislavský, jenž byl držitelem knížetství niského (biskup olomoucký dostal titul knížecí teprve později).

Královská města jako stav ztratila mnoho ze svého významu v Čechách po nezdařené vzpouře r. 1547. Objevoval se i názor, že tato města jsou soukromým majetkem královým. Na Moravě byla města královská ve svém významu zatlačována proto, že právě větší z nich byla německá a že tvořila jednu sněmovní kurii s preláty, jimiž byla majorisována.

Hlavní orgán stavovský byl sněm, který se skládal ze tří kurií, panské, rytířské a z kurie královských měst (k této kurii náleželi na Moravě prelāti). Od r. 1547 v Čechách bylo právo měst omezeno tak, že všechna královská města ve sněmovním plenu odevzdávala jen jediný hlas; ve skutečnosti to však újmou nebylo, neboť platné bylo jen to, na čem se shodli všichni tři stavové. Sněm hlasoval nejprve o předloze královské (to jest především o berni a o vojácích) a pak teprve o požadavcích stavů (nejvíce povahy náboženské). Poněvadž Ferdinand I. dával hlasovati jen o královské předloze a pak sněm rozpouštěl, usnesli se stavové, že se má napřed hlasovati o požadavcích země.

Usnesení sněmu se stávalo zákonem teprve tehdy, když bylo podepsáno panovníkem a vloženo do zemských desk. Moravané se pokoušeli uskutečnit to, aby sněmovní usnesení nabylo platnosti bez schválení krále, ale svého stanoviska neuhájili. Právo svolávati a rozpouštěti sněm náleželo pouze králi a Ferdinand I. toto právo zdůraznil zvláštním příkazem. Jenom v době nepřítomnosti králov, když země byla náhle ohrožena, mohl svolati sněm nejvyšší úředník zemský.

Šlo-li o společný zájem všech zemí koruny české, byl svolán sněm generální. Dálo se to tak, že vedlejší země vyslaly své zástupce na sněm český. Platné bylo pak jen to, na čem se usnesli zástupcové všech zemí.

Nejvyšším úředníkem byl — jako v době předchozí — nejvyšší purkrabí, který předsedal sněmu i soudu. Byl prvý po králi (cizí vyslanci jej ve svých zprávách jmenovali dokonce místokrálem) a spravoval zemi za bezkráloví. K jeho úřadu náležel i zvláštní soud purkrabský pro věci dlužnické a listovní a úřad purkrabiho hradu pražského, který byl dozorcem nad vězni (ti bývali věznění zpravidla ve věži Daliborce).

Důležitý byl úřad nejvyššího kancléře, bez jehož podpisu žádná listina králem vydaná neměla platnosti. Vlastní agendu však vedl místokancléř. Čechové si vymohli na Ferdinandovi I., aby do zemí koruny české směly býti vysílány listiny jen z české kanceláře.

Tato kancelář přesídlila r. 1619 do Vídně a tím vzrostl i význam nejvyššího kancléře, který byl tak ministrem pro země české. Slezané si vymohli samostatnou slezskou kancelář (r. 1611), ale ta splynula již r. 1616 s českou kanceláří jako její německá expedice pro Slezsko a pro obojí Lužici.

Ostatní zemští úředníci byli tíž jako za doby jagellonské, totiž nejvyšší hofmistr, nejvyšší komorník, nejvyšší maršálek (dědičný v rodě pánů z Lipého), nejvyšší sudí zemský, nejvyšší písař, podkomoří, dva purkrabí, karlíštejnský a purkrabí kraje hradeckého.

Na Moravě byl náměstkem královým zemský hejtman, který musil být na Moravě rozený a v zemi osedlý; měl stejnou moc jako nejvyšší purkrabí v Čechách; dalšími úředníky byli tu nejvyšší komorník, nejvyšší sudí dvorský, nejvyšší písař a podkomoří. Na Moravě byla moc stavovské samosprávy větší nežli v Čechách, takže Morava byla spíše šlechtickou republikou.

Ve Slezsku byl v čele samosprávy vrchní zemský hejtman (zpravidla biskup vratislavský). Ten předsedal i sněmu, který se skládal z kurie knížat a ze dvou kurií stavů z knížetství podléhajících přímo králi. Jinak každé slezské knížetství mělo své samostatné stavovské zřízení. Vcelku Slezsko bylo na koruně české závislejší nežli v době předchozí.

Od r. 1500 byla v Čechách zásada, že nejvyšší úředníci jsou nesaditelní. Jejich úřady se uprazdňovaly jen úmrtím krále nebo úmrtím úředníka. Naproti tomu Ferdinand I. si vymohl, že král může sesadit neschnopného úředníka.

V rukou stavů byly i zemské soudy (ve Slezsku bylo to tak zvané vrchní právo). Na Moravě byla kompetence zemského soudu daleko větší nežli v Čechách. Na Moravě volili přisedící zemského soudu také jenom stavové panský a rytířský a králi zvolené přisedící pouze oznamovali. Jiné soudy byly naopak královské, na příklad soud komorní, soud dvorský (pro záležitosti lenní) a soud apelační jako odvolací soud pro soudy městské. Soubor práva městského vydal r. 1579 klatovský rodák Pavel Kristian z Kolína a jeho svod práva se stal po sto letech závazným také pro města moravská.

Za vlády Ferdinanda I. bylo obvyklé vybírat berni podle výše majetku movitého a nemovitého, jak jej přiznávala šlechta. Od r. 1567 se platila daň toliko ze selských usedlostí a z domů ve městech; berni ze selských usedlostí platil však většinou majitel panství. Také na Moravě se platila berně podle počtu selských usedlostí vedle berně z královských měst, dále z prodaného obilí, z masa, z ryb a vlny, z novokřtěnců a z far.

7. Kulturní a národnostní poměry v době předbělohorské.

Školství. Literatura. Stavitelství. Německé přistěhovalectví. Česká obrana.

Doba trvalého míru a rozkvět blahobytu v době předbělohorské měly velmi dobrý vliv na poměry kulturní, takže tuto dobu nazýváme „zlatým věkem“ české literatury. Ta mohla být ovšem podmíněna jediné vysokou úrovní obecného vzdělání (rozumí se vyšších a středních vrstev) i školství. Stará universita Karlova, která byla v rukou kališníků, byla ovšem v úpadku a potřebovala nutně reformy. Obsahovala již jen jedinou fakultu filosofickou, kde vyučovalo 8—10 profesorů; její chloubou bylo pěstování filologie, v níž se udržovala na vysoké úrovni. Universita trpěla velmi konkurencí koleje jezuitské (Klementina). Universita byla vydržována z darů a odkazů a ze svého statku v Michli.

Zato tím výše stály školy partikulární (městské), které byly pod kontrolou university a jejichž ředitelé (rektoři) byli dosazováni universitou. Tyto školy byly dvojího druhu, vyšší (4—5 tříd) a nižší (2—3 třídy). Jednotlivé třídy byly jmenovány naopak nežli dnes, takže nejvyšší slula prima. O chudé žáky se starali měšťané i město. Životní úroveň rektora a zvláště učitelů byla nízká, takže ne jeden z nich našel východisko v sňatku se zámožnou vdovou a stal se tak váženým měšťanem. Byl dosti běžný zjev, že městskou školu vystudovali i řemeslníci a že v domě mnohého měšťana bylo možno nalézt knihovnu. Znalost latiny a klasiků nebyla u zámožnějších měšťanů vzácností.

Vyšších městských škol utrakvistických bylo v Čechách 17: u kostela Týnského, u sv. Jiljí, u sv. Jindřicha, u sv. Štěpána a u sv. Mikuláše (na Malé Straně) v Praze, v Německém (Havlíčkově) Brodě, ve Slaném, v Rakovníce, v Zátci, v Lounech, v Lito-měřicích, v Hradci Králové, v Chrudimi, v Kutné Hoře, v Čáslavi, v Českém Brodě a v Táboře (v tomto počtu nejsou zahrnuty městské školy měst luterských a katolických).

Vedle městských škol byly školy církevní. Vynikajícím školstvím se mohla chlubit Jednota bratrská, jejíž gymnasia byla v Mladé Boleslavi, v Soběslavi a v Ivančicích. Na Moravě byla luterská gymnasia ve Velkém Meziříčí a ve Šternberku. Z katolických škol vynikala gymnasia jezuitská, nejvíce ovšem v Praze (nynější akademické), které mívalo až 400 žáků.

Většina českých spisovatelů v době předbělohorské vyšla z Jednoty bratrské; proto byla vedle jiné literatury poučné zastoupena hlavně theologie. Literatura vrcholí Janem Blahoslavem (1523-71), jehož Bratři nazvali „otcem a vozatajem lidu“. Jeho díla (překlad Nového Zákona, spis o hudbě Musica a jiné) vynikají skvělou formou a čistotou řeči. Není proto divné, že se Blahoslav zabýval i českou gramatikou. Vrcholné dílo literární je bratrský překlad

bible (bible Kralická z let 1579-93), který vznikl hlavně přičiněním dvou bývalých židů přestoupivších k Jednotě, Mikuláše Albrechta z Kaménka a Lukáše Helice. Jiný člen Jednoty, Václav Budovec z Budova, jenž ovládal dokonce i jazyky turecký a arabský, polemisoval proti víře Mohamedově ve spise Antialkoran.

Velké přízni se těšilo dějepiscectví. Ze 16. století máme na tomto poli několik vynikajících děl. Tak na př. pražské bouře za posledního Jagellonce popsal Bartoš Písař, povstání proti Ferdinandovi I. jeho účastník Sixt z Ottersdorfu, rožmberský knihovník a archivář Václav Břežan vylíčil historii mocného jihočeského rodu Rožmberků. Jedinečný pramen pro náboženské dějiny české je archiv Jednoty bratrské (nyní v Ochranově, jenom poslední ze 14 svazků je v národním museu v Praze). S katolického hlediska napsal Kroniku českou známý Václav Hájek z Libočan, jenž bajkami vykrášlil ledacos tam, kde mu chyběly prameny nebo zajímavost děje. Poněvadž jeho Kronika unikla pronásledování v době protireformační, stala se později národem jediným pramenem vědomostí o národních dějinách a měla vliv na národní uvědomění. Osvícenská kritika na konci 18. století odsoudila jeho Kroniku jako snůšku bajek a výmyslů, ale doba přítomná si počíná vyžadovatí revisi jeho díla, poněvadž Hájek užil mnoha pramenů, které se jinak nedochovaly. Zábavným čtením o české minulosti byl Kalendář historický od Daniela Adama z Veleslavína.

Značný zájem byl i o zeměpis a o cestopisy. Münsterův popis světa upravil pro potřebu českého národa z podnětu krále Ferdinanda I. Zikmund z Púchova. Latinský popis Ruska přeložil do češtiny s názvem Kronika moskevská Matouš Hosius (zemřel r. 1589). Největší byl ovšem zájem o Orient, především o Svatou zemi. O těchto zemích jednaly cestopisy Oldřicha Přefáta z Vlkanova, Kryštofa Haranta z Polžic a Bezdružic a Václava Vratislava z Mitrovice, který byl členem císařského poselství do Cařihradu a strávil delší dobu v cařihradském vězení. Literaturu právnickou zastupovali hlavně vzpomnutí již Pavel Kristián z Koldína a Karel starší z Žerotína. Výpravností vynikal překlad Matthioliho Herbáře od Tadeáše Hájka z Hájku.

Proti vědecké literatuře byla ostatní odvětví zastoupena jen velmi slabě. Vzpomenouti lze britkých veršů (a pamětí) kutnohorského vlastence a bouřliváka Mikuláše Dačického z Heslova (zemřel r. 1626) a básní Šimona Lomnického z Budče, který však pro zisk po bitvě bělohorské přešel k vítězům (odtud se říkalo v Čechách „šimoniti“, což znamenalo přecházeti od jedné strany k druhé pro osobní zisk).

Stejně jako literatura stálo na výši i umění tiskařské. Proslulé krásné tisky, vynikající úpravou a tiskem, vycházely zejména z dílny Jiřího Melantricha z Aventina a jeho zetě i dědice Daniela Adama z Veleslavína (1545-99) v Praze a z bratrské tiskárny v Kralicích na Moravě.

Bohatství země mělo vliv i na vznik stavitelských památek. Od příchodu Habsburků do země stavělo se slohem renesančním, který vznikl v Itálii podle vzoru starověkých staveb. Renesanční stavba byla stavba centrální, jednotná. Místo gotických zvláštností nastoupila jednoduchost a přímé čáry, místo pilířů pilastry a vodorovné římsy. Podobně i okna byla zakončena vodorovně. U zámků hlavní budova s dvěma pobočnými křídly obepínala nádvoří (čestný dvůr), zdi do nádvoří byly lemovány arkádovými chodbami. Přízemí bývalo lemováno rustikou z otesaných velkých kamenů.

Umění renesanční přišlo z Itálie a také stavitelé této doby (stejně jako kameníci a zedníci) byli většinou Vlachové. V Praze působili za vlády Ferdinanda I. italští stavitelé Ferrabosco di Lagno, Petr della Stella a Giovanni de Spazio. Král Ferdinand I. dal vystavět pro svoji manželku královnu Annu r. 1534 letohrádek Belvedere v Praze a o něco později vznikl letohrádek Hvězda na pláni bělohorské, který dal stavět arcikníže Ferdinand. V Praze byly vystavěny některé paláce jako část hradu pražského, Rožmberský palác (nyní Schwarzenberský) na Hradčanech, na venkově četné zámky panské, z nichž nejkrásnější jsou v Litomyšli, v Jindřichově Hradci, zámek Kratochvíle u Netolic a zámek v Horšově Týně; na Moravě zámek v Telči a v Bučovicích. V nejednom městě byla vystavěna radnice (Plzeň, Prachatice) a řada krásných měšťanských domů (renesanční náměstí v Telči).

Dobré poměry hmotné a poměrná náboženská snášelivost měly však také svoji stinnou stránku, velké přistěhovalectví cizinců, zejména Němců, takže došlo k poněmčování českých zemí (zejména v 2. polovině 16. a na počátku 17. století). Není oprávněn názor českého historika Rezka, že tuto germanisaci způsobovali kazatelé luterští nebo katoličtí. Její příčiny byly spíše rázu hospodářského. Objevení nových dolů v Krušných horách přivábilo přistěhovalce z horních měst v Sasku. Přistěhovalci z Míšně, z Frank i z Horní Falce osazují Žatecko a Litoměřicko, Lobkovicové volají Němce z Lužice do kraje Boleslavského, Rožmberkové a páni z Hradce na svá panství do jižních Čech. Ani Morava nezůstala touto záplavou ušetřena. Z Rakous přicházejí Němci na jižní Moravu (Pohořelsko, Židlochovsko), ze Slezska na severní Moravu. Jazyková hranice všude ustupovala do vnitrozemí.

Ale německá vlna zasahovala i vnitrozemí. V 2. polovině 16. století se poněmčila města Planá, Teplá, Kadaň, Chomutov a Teplice, zpola se poněmčila města Ústí nad Labem, České Budějovice, Vyšší Brod, Český Krumlov, Lanškroun, Trutnov, Vrchlabí, Česká Kamenice a Postoloprty, do značné míry pak Horšův Týn, Ronšperk, Vimperk a Jindřichův Hradec.

Nemalé bylo přistěhovalectví Němců (hlavně obchodníků a řemeslníků) do Prahy, do Stríbra a do Kutné Hory. Kutnohorský vlastenec Mikuláš Dačický z Heslova si stěžoval ve svých Pamětech: „Kutná Hora jest všech poběhlců stanoviště a nuzných

Němců útočiště. Němcům ledajakých ouřadů nových a prve nebývalých přibývalo, pročez ledajakýchsi Němečkův mizerných k těm horám, a každý bráti chtěl, naběhlo.“ Také farář u svatě Barbory v Kutné Hoře r. 1570 v kázání svém tesknil: „Němečkové někteří všiví a otrhaní, nemajíce nikdy nic, nyní v tykytách chodí, domy stavějí, malují, někteří i stříbrem troují a že jsou lotři.“ Vzpomenutý Dačický pozoroval všeobecný zjev německého přistěhovalectví:

„Rovně jako housenka v zelí, had za řadry, myš v stohu a v stodole, kozel v zahradě, tak Němec v české radě, loupí, bere, šidí, podvozuje a zjevně krade. Mnozí pak neupřímní Čechové učí se tomu od Němců, s nimi v tom spolek činí a tak sobě napomáhají a s nimi se spřizňují a cvikfují na svou vlastní lehkost a záhubu. ... Do Čech ledajakýs poběhlý, nuzný cizozemec se dostane a přiběhna od polu nahý, ať má hned v Čechách úrad, plat, a ať vládne a rozkazuje a zbohatne. Medle, ví-li kdo Čecha, aby se mu toho v Němcích dostalo? Ó, již nebozí, bédní, nedbalí, ospalí, němí, hluší, slepí, svázaní, nesvorní Čechové, kde jsou vaši předkové, udatní, věrní, stálí, upřímní, horliví Čechové! Kterížto co páni předkové vaši udatností a krví svou vlastní dobyli, ničemně tratíte a zúmyslna na své zlé odpouštíte, se podvozovati dáte, ba i sami proti sobě, vlastní své, napomáháte, spřizňujete a zlehčujete.“

Němečtí přistěhovalci se zařizovali v Čechách a na Moravě po svém, odpírali se učiti česky, požadovali německé církevní bohoslužby a školy. V českém prostředí si vytvořili německé obce (ty však byly spíše rázu náboženského, luterského, jako na př. v Praze a na mnohých místech na jižní Moravě). Stěhovala se ze sousedních zemí i německá šlechta, kdežto české šlechtické rody se v německém prostředí poněmčovaly. Také dvůr královský, zvláště od doby, kdy s hodností českého krále byla spojena hodnost císařská, byl nástrojem germanisace a stejně i úřady královy (zejména dvorská komora).

Proti tomuto nebezpečí nezůstávali však Čechové slepí, a čím více to hrozilo, tím více se vzráhalo vlastenectví. Pán z Pernštejna, když mu bylo oznámeno, že jeho jeden syn rád německy hovoří, odvětil, že by mu přál, aby raději štěkal jako pes. Pozoruhodné je napomenutí Matouše Philonoma Benešovského králi Rudolfovi II. z r. 1577, jakou výhodu by měli Habsburkové, kdyby se přihlásili k národu slovanskému; že by mohl král nebo některý jeho příbuzný „skrže přízeň národů slovanských nad nimi a skrže ně jiným vládnouti“. Poukázal také na rozšířenost a na jednotu kmene slovanského a na kouzlo, kterým řeč česká působí na všecky, kdo mluví podobným jazykem.

V Opavě sama městská rada se postavila r. 1566 proti utlačování českého jazyka a připomněla faráři Sybenlotovi, že česká obec je v městě snad větší než německá, aby proto nemeškal dáti českého kazatele do kostela svatého Jiří. Ale sama toho nedbala a

ještě téhož roku musil olomoucký biskup Vilém Prusinovský Opavské pokárati za to, že mu psali německy, a napomenuti je, aby mu psali česky, jak dříve činívali. Týž biskup při své návštěvě v Opavě po třech letech pravil pánům radním: „Však vím, že dobře česky rozumíte, zvláště pan Rova (purkmistr), neboť jest rodem Moravan.“

V českých městech se projevovala snaha zachovati práva českého národa. V Praze si stěžoval r. 1560 Němec Taubenmayer, že ho krejčí novoměstští nechťejí přijmouti do cechu, protože je Němec. R. 1591 Pražané zavřeli německého kněze Jiříka Bayzu pro německá kázání a vypustili ho na slib, že nebude v městech pražských činiti kázání německá, ale že se jinam odebere. Měšťané rakovnicktí r. 1600 žádali důrazně městskou radu v Přimdě, aby jim psala napříště česky, a podobně téhož roku i hraběti Slikovi. Domažličtí se r. 1607 usnesli, že nebudou přijímati do města Němce.

Krásně psal zemský hejtman moravský Karel starší z Žerotína městské radě olomoucké r. 1610, když ta mu proti zvyklosti psala německy: „Na tom sem se nemálo pozastavil, že takové psaní netoliko proti obyčejí země a ouřadu mému, než také proti Vašemu vlastnímu způsobu německým jazykem učiněno jest, ješto víte dobře, že v této zemi jazyk svůj obzvláštní a vlastní máme, za který se Vám stydětí nic není potřebí, nébrž stydětí bychom se slušně za to musili, kdybychme se toho dopustili, aby týž jazyk náš přirozený, tak vzácný, starožitný a rozšířený, měl od cizího vytisknut býti. Protož ačkoliv jsem byl z počátku na tom, abych Vám na takové psaní žádné odpovědi nedal, však prohlédajíc k věci, o kterouž činiti jest, na ten čas od svého práva jsem upustil, s tou však při tom výhradou a Vám učiněným napomenutím, abyste mi napotom jazykem v této zemi obvyklým a nám Moravcům přirozeným, psávali, což slušné nad jiné, jsouce předním a hlavním městem této země, učiniti máte.“

I stavové se zastávali práv českého jazyka a vydali v obou zemích zákony proti germanisaci. Když se r. 1611 pokusil purkrabí z Donína mluvit na českém zemském sněmu německy, byl umlčen voláním, že v Čechách se mluví česky, v Německu německy.

Sněm markrabství moravského se r. 1609 usnesl na tom, že cizinci do země přijatí musí dáti své děti učiti česky a že smějí dědití jen ty děti, které znají česky. Ještě dále šel r. 1615 sněm český. Ten zakázal dosazovati Němce do městských rad a soudů a cizozemské kněze na fary. Za měšťana nesměl býti přijat nikdo, kdo nebyl znalý českého jazyka. Žádný cizozemec, ani jeho potomci do třetího kolena nesměli zastávati úřady v městě nebo v zemi. Na soudech v městech královských i poddanských se smělo užívati jen jazyka českého. Do půl roku měl býti vypovězen ze země každý, kdo, ač byl znalý českého jazyka, nechťel jím mluvití nebo přemlouval jiného, aby jím nemluvil.

Jako na počátku 14. století, kdy byla česká národnost velmi ohrožena, tak i v době předbělohorské literatura podporuje zápas Čechů. Pavel Ješín z Bezděže vydává r. 1620 vlasteneckou kroniku Dalimilovu a Pavel Stránský ze Zap (1582-1657) snaží se probudit národ svým Okřikem na nedbalého Čecha (r. 1619):

„V horách a pod lesy při mezech vlasti naší vůkol a' vůkol, podál, na šir' národ náš od takových ježkův již pomalu jest vypíchnán a vyležen, jazyk náš naprosto vybit a vytlačen, rodové starožitní a vlastně čeští v těch místech se zněměli.

Dějiny Slovanů mezi Labem a Odrou jsou nejlepším poučecím, jak umějí Němci zacházeti s národy poddajnými, a to musí nutiti Čechy k bdělosti. Nechtějí-li Čechové, aby je potkal osud severních Slovanů, musí státi na stráži, hadův za řadra, sršňův za obojek nesázeti, cizozemcům se v své vlasti, v církvi nebo obci hnízdití nedati, svého z rukou nepouštětí.

Němci jsou národ spurný, budou usilovati, aby měli ve všem přednost, nám neustoupí a tak dojde jen k svárům a bojům, za nichž bude český jazyk ještě více zlehčován. Ne ze vzdoru, ne ze závisti, ne z nepřátelství, ale z obavy, abychom o vlastní nepřišli, musíme chrániti svých kostelů, nesmíme do nich vpouštětí Němce.“

LITERATURA

Doba předbělohorská svou střízlivostí (vyjma náboženské poměry) nevábila historiky tou měrou jako období husitské. Proto literatura je poměrně chudší, zejména na velké práce. Zájem se tu soustřeďoval hlavně na poměry náboženské, kulturní a hospodářské, z dějin politických jen na pohnutý počátek 17. století.

Ze starších badatelů zpracoval celou dobu, zejména po stránce náboženské **Ant. Gindely** v dílech *Geschichte der böhmischen Brüder* (1858), *Rudolf II. und seine Zeit* (1863) a *Geschichte der böhmischen Finanzen* (1869). Dějin vlády Ferdinanda I. se týkaly práce **Karla Tieftrunka**, *Odpor stavův českých proti Ferdinandovi I.* (1872) a **Ant. Rezka**, *Zvolení a korunování Ferdinanda I. za krále českého* (1878) a *Geschichte der Regierung Ferdinands I. in Böhmen* (1879), nedokončeno. Moravských poměrů se dotýká spis **Petra Chlumeckého**, *Carí von Zierotin und seine Zeit* (1862). Z četných podrobných a záslužných prací o kulturních dějinách českých 15. a 16. věku badatele **Zikmunda Wintra** jsou nejdůležitější: *Kulturní obraz měst českých* (1890-92) a *Život církevní v Čechách* (1895-96). K těmto pracím se pojí dílo **Fr. Kamenička** o právních poměrech moravských *Zemské sněmy a sjezdy moravské 1526-1627* (1900-2).

V novější době byla průkopnickou prací kniha **Ferdinanda Hrejsy** *Česká konfese, její vznik, podstata a dějiny* (1912), která se postavila proti mínění, že české husitství splýnulo s německou reformací, a ukazovala na pozdější obrodné proudy v husitství, které nazývá pro pozdější dobu novoutrakvismem. **František Hrubý** (*Luterství a kalvinismus na Moravě před Bilou Horou*, *Český čas. histor.* 1934, 1935) naproti tomu ukázal, že moravský utrakvismus podobně jako na Slovensku stál od let šedesátých 16. století pod vlivem směru melanchtonovského a že teprve později našel opět cestu k české orientaci. Mezi Hrubým a Hrejsou vznikla o té věci čilá polemika. **Fr. Hrubý** věnoval pozornost také moravským novokřtěncům v knize *Die Wiedertäufer in Mähren* 1935, kde sledoval jejich hospodářský význam a zeměpisné rozšíření. Jednota bratrská našla po Ginde-

lym, Gollovi a po Bidlovi svého historiografa v **Josefu Müllerovi** (*Geschichte der böhmischen Brüder* 1931), který dovedl své dílo až do roku 1792.

Historií zajímavé doby vlády Rudolfa II. zabýval se na základě nově objevených pramenů **Jan Bedřich Novák** (*Rudolf II. a jeho pád* 1935). Jubileum Zerotínovo bylo příčinou několika příležitostných publikací, z nichž kniha **Ot. Odložilíka** *Karel starší z Zerotína 1564-1636* (1936) podala obraz moravského nekatolického šlechtice a jeho prostředí. Zájem **Fr. Hrubého** o hospodářské poměry jeví se v studii *Z hospodářských převratů českých v století XV. a XVI.* (*Český čas. histor.* 1924), kde autor ukázal, jakým způsobem zasáhla velká hospodářská revoluce evropská do českých poměrů. Českým bernictvím se zabýval **Otto Placht** (*České daně 1517-1652*; r. 1924) a organizací fiskálních úřadů **Václav Pešák** (*Dějiny královské komory od r. 1527*, *Sborník archivu min. vnitra* III. 1930).

DÍL VI.

OBDOBÍ REAKCE

1. Počáteční úspěchy proti reakci.

Vzpouza Bočkajovců v Uhrách. Mírové jednání ve Vídni. Stavovská oposice na Moravě. Vpád arciknížete Matyáše do Čech. Kapitulace Rudolfa II. Český majestát. Přístřeší situace v Německu. Vpád Pasovských. Resignace Rudolfa II. Ráz vlády Matyášovy. Kardinál Khlesl. Církevní poměry. Přijetí Ferdinanda štyrského za čekance trůnu.

Vítěznou válkou proti Turkům a nabytím Sedmihradska posílil Rudolf II. svoji moc v Uhrách. Císařovi rádcové se snažili potlačit svobody země uherské ve prospěch moci panovnické a vyhladit protestantská vyznání, k nimž se hlásilo devět desetin obyvatelstva. Zoldněři císařského generála Basty krutě trestali i nejmenší známky odporu; zejména slovenská města Košice a Levoča trpěla řáděním císařského vojska. Jesuité za doprovodu vojenských asistencí hlásali katolické náboženství, které bylo prohlášeno za jediné dovolené v zemi. Vůdčí místa v Uhrách byla obsazena Němci, kteří svojí krutostí a bezohledností vzbuzovali zášť proti sobě i proti císaři.

Uherská šlechta rokovala na četných sjezdech o novém řádu v zemi a podávala císaři žádosti i stížnosti, jichž však nebylo vůbec dbáno. Proto vypuklo ozbrojené povstání. Štěpán Bočkaj, uherský velmož a příbuzný posledního knížete sedmihradského, postavil se vzbouřencům v čelo a prohlásil se za ochránce křesťanského pravověrného náboženství. Vystoupení Bočkajovo našlo mocnou odezvu. Všichni uherští národové bez rozdílu šli pod jeho prapory. Bočkaj sám byl v únoru 1605 prohlášen sněmem za knížete sedmihradského a nedlouho později i za knížete uherského. Pomocí našel v Turecku, odkud mu byla nabídnuta posila, koruna i titul královský, ovšem pod ochranou tureckého sultána.

Bočkaje podporovali hlavně kalvíniští velmožové, luteránská města na Slovensku (tehdy převahou německá) a drobná slovenská šlechta. Také Rusíni se hojně hlásili pod jeho prapory, (vojákům

Bočkajovým se říkalo hajduci). Povstání nebylo tedy národně maďarské, jak to líčí maďarští dějepisci; vždyť právě nemaďarští národové Uher měli na povstání největší účast. Byl to zápas proti útisku panovníkovu i církve, zápas za svobodu politickou i náboženskou.

Císařské posádky se udržely proti mocné vlně revoluce jen v některých pevnostech, kdežto hlavní voj musil ustoupiti až k Bratislavě. Středem povstání se staly Košice. V dubnu r. 1605 obléhala již Bočkajova vojska Trenčín a Skalici a cesta na Moravu i do Rakous byla jim otevřena.

Bočkajovi rádcí doufali, že Morava, kde politické a náboženské poměry byly rovněž málo uspokojivé, připojí se k povstání, a neváhali slibovati a hroziti. Než moravský sněm konaný ve Vyškově se usnesl na obraně země proti uherskému vpádu. Pohraniční hory a lesy měly býti opatřeny záseky, z určitých míst měla býti dávana znamení ohněm, kdyby se blížil nepřítel, proti kterémuž mělo býti zvoněno ve všech moravských kostelích ráno, v poledne i večer.

Již 1. května 1605 se udál první vpád Bočkajovců na Moravu směrem od Trenčína k Uherskému Brodu a po čtyřech dnech byla vypálena Strážnice. Odtud nepřetržitě celá jihovýchodní Morava až k Holešovu, Kyjovu a Hustopečím byla jevištěm nepřátelských vpádů. Místní kronikář (vnorovský farář Urbanides) napsal: „Jeden den jsme viděli celou moravskou a rakouskou krajinu v ohni a téměř v rum obrácenou. Takový strach na nás přicházel, že se sami vojáci myší aneb větrového třesku báli, a v poli takový strach byl, že jsme se před stromem, vidíce jej, ukrývali, a nikde jsme nemohli bezpečni býti.“

Teprve když se proti Bočkajovcům postavila česká a moravská zemská hotovost, nastal obrat. Dne 5. srpna oblehli Čechové a Moravané Skalici, která se nazejtří vzdala; hrady Branč a Plavce se vzdaly dobrovolně a v druhé polovině srpna vypálili Moravané Čachtice, Bečkov a Nové Město a pronikli až k Trnavě. Na jiných stranách měli však Bočkajovci úspěchy, zejména dobyli pevných Nových Zámek. Když však Turci proti nadání rozšířili své panství v Uhrách více, nežli bylo Bočkajovi milé, byli povstalci ochotni vyjednávat.

K mírovému jednání došlo ve Vídni prostřednictvím Štěpána hraběte Illyeházy. Vyjednávalo se po devět měsíců. Se strany císařovy vedl jednání bratr Rudolfův arcikníže Matyáš, jenž musil učiniti povstalcům značné ústupky. Především bylo prohlášeno luterství a kalvínství v Uhrách za rovnoprávné s katolictvím, avšak tak, aby katolíci nebyli utlačováni. Šlechta, obyvatelé svobodných měst a přímí poddaní krále uherského směli volně vyznávati kterékoliv z jmenovaných náboženství. Práva uherského krále byla poněkud omezena; nesměl zejména jmenovati za úředníky cizince, jen velitelé pevností Rábu a Komárna směli býti

Němci. Bočkaj byl uznán knížetem sedmihradským pod svrchovaností krále Rudolfa a obdržel ještě čtyři další stolice v nynější Zakarpatské Ukrajině a jejím sousedství.

Vídeňský mír byl uzavřen 23. června 1606, ale dlouho se protahovalo jeho uznání císařem, který tajným spisem protestoval proti svobodám, jichž uherští národové dosáhli. Také s Tufky byl ujednan mír v Žitvatoroku u Komárna, jímž se panství Turků, kteří nabyli Jageru, Ostřihomě, Velké Kaniže a značné části stolice novohradské, podstatně zvětšilo a posunulo se blíže k hranicím Moravy. Císař byl zavázán poslati darem sultánovi 200.000 dukátů.

Poněvadž se císař zdráhal podepsati mír žitvatorocký, vznikl neklid v Uhrách, Rakousích i na Moravě, kteréžto země byly od Turků nejvíce ohroženy. Proto na sněmu v Bratislavě 1. února 1606 uzavřeli stavové uherští a rakouští spolek (konfederaci) na ochranu míru žitvatorockého proti komukoliv; smlouva čelila zřejmě proti císaři. Ke konfederaci přistoupil i bratr císařův arcikníže Matyáš, místodržitel v Rakousích, který se netěšil přízni Rudolfové, a proto se obával, že bude z nástupnictví vyloučen.

Na Moravě nepostupoval vývoj událostí tak hladce, třebaž bylo ještě více příčin k nespokojenosti s vládou Rudolfovou nežli v jiných zemích. Rudolf však sám si zemi odcizil. Sesadil s úřadu nejvyššího hejtmána Karla z Liechtenštejna a jmenoval náměstkem zemského hejtmána horlivého katolíka Ladislava Berku z Dubé, muže nevalného charakteru, jenž byl stavy moravskými nenáviděn. Náčelníci stavovské opozice sešli se koncem prosince 1607 na zámku Karla staršího z Žerotína v Rosicích k poradám. Tam byl nepochybně vypracován plán dalšího postupu.

Stavové žádali, aby bylo ze země odstraněno vojsko císařského generála Tillyho a proti hrozcímu vpádu z Uher povoláno vojsko zemské. K roztržce došlo na soudu v Brně 7. března 1608. Karel z Liechtenštejna žádal znovu odvolání cizího vojska a svolání zemské hotovosti, Berka však odmítl s poukazem, že o tom může rozhodnouti pouze zemský sněm. Nato Liechtenštejn prohlásil, že Berka nesmí zůstatí déle v úřadě, a vyzval přítomné slovy „Kdo miluje vlast, ať mne následuje!“ Všichni až na dva uposlechli a spolu s Liechtenštejnem opustili shromáždění. Poněvadž se stavové necítili v Brně pro přítomnost vojska Tillyho bezpečni, sešli se ve Slavkově u Brna a tam se usnesli na svolání zemského sněmu do Ivančic. Třebaž byl ivančický sněm Rudolfem II. zakázán, přece byl dne 13. dubna zahájen a velmi četně obeslán (dostavili se i katoličtí preláti, chyběli jen zástupci královských měst). Sněm prohlásil Berku za sesazena a jmenoval direktorem země Liechtenštejna. S arciknížetem Matyášem a se stavy rakouskými i uherskými byla uzavřena konfederace a najímáno zemské vojsko. V čele stavovského hnutí stál vedle Karla z Liechtenštejna i Karel starší z Žerotína. Než pohnutky, které vedly oba k akci, byly různé, Žerotín

jednal z přesvědčení, Liechtenštejn z vypočítavosti. Situace byla totiž pro císaře zřejmě ztracena, i na dvoře španělském bylo přesvědčení, že Rudolf jest panovník neschopný.

Arcikníže Matyáš vtrhl s 20.000 muži do Čech a vyzval stavy české, aby se připojili ke konfederaci. Jeho výzva našla však jen velmi slabý ohlas; čeští stavové nedůvěřovali Matyášovi a byli přesvědčeni, že král v své tísní bude přístupný k ústupkům rázu politického i náboženského. Podobně i stavové slezští a lužičtí zachovali králi věrnost. Čeští stavové se sešli v hojném počtu (na 200 pánů, 300 rytířů, poslové všech královských měst až na tři) dne 19. května 1608 na sněmu v Praze a předložili králi své požadavky. Ten schválil požadavky rázu politického, mezi jiným se i zavázal, že napříště nesmí král nikomu konfiskovati majetek, i kdyby byl odsouzen pro velezradu k smrti; náboženské požadavky odsunul až na nejbližší sněm. Čeští stavové začali pak svolávati vojsko a postavili se na obranu krále.

Matyášovo vojsko přitáhlo zatím až k Štěrboholům u Prahy a 25. června 1608 byl umluven mezi Rudolfem a Matyášem mír v Libni. Rudolf postoupil Matyášovi Moravu, Rakousy a Uhry a uznal jej se souhlasem českých stavů za svého nástupce na českém trůně. Mír byl ovšem jen řešením prozatímním, neboť Rudolf nebyl ochoten smlouvu dodržeti a rovněž Matyáš nebyl spokojen s výsledkem.

Ani stavové konfederovaných zemí neměli k Matyášovi příliš důvěry a uzavřeli ještě v Štěrboholech novou smlouvu o vzájemné ochraně svých politických a náboženských práv. Požadavky stavů nebyly nepatrné. Tak na Moravě musil na brněnském sněmu v srpnu arcikníže Matyáš přiznati moravským stavům výhradné právo iniciativy v zákonodárství a potvrditi, že usnesení sněmu jest platné i bez podpisu panovníkova. Sněmu moravskému přiznal právo souhlasu s vypovězením války a s uzavřením míru, stavům pak právo hájiti se zbraní v ruce zemské zřízení, kdyby je panovník porušoval.

Zvláště poslední článek byl pro moc panovníka velmi povážlivý, neboť poskytoval stavům možnost práva branného odporu (jus resistendi), kdykoliv by to stavové uznali za potřebné. Právo to trvalo sice již dříve v některých zemích (zejména v Brabantu a v Uhrách), ale pevně bylo formulováno teprve učením Kalvínovým. I to bylo svědectvím, že na straně evangelických stavů byly posíleny živly radikální, zastoupené Jednotou bratrskou a ovlivňované kalvínstvím. Od nastoupení Habsburků neměli Moravané tak velikých práv jako po kapitulaci Matyášově, ba dokonce to, co bylo v době husitské a jagellonské jen skutečným stavem, bylo nyní uzákoněno.

Také čeští stavové usilovali, aby Rudolf splnil jejich náboženské požadavky. Než proti tomu vystoupili katoličtí radikálové Zdeněk Popel z Lobkovic, Vilém Slavata z Chlumu a Jaroslav Bo-

řita z Martinic, jesuité, vyslanec španělský i papežský nuncius. Ti přiměli krále k prohlášení, že by jednal proti své korunovační přísaze a proti zvykům země, kdyby svolil k uznání České konfese.

Prohlášení Rudolfovo vzbudilo bouřlivý odpor. Evangeličtí stavové, vedení Václavem Budovcem z Budova, sešli se proti zákazu na novoměstské radnici k poradě a také pražský lid se počal bouřit a ozbrojovat. Stavové zvolili vládu třiceti direktorů a svolávali vojsko, jemuž v čelo postavili Jindřicha Matyáše hraběte z Thurnu, Linharta Kolonnu z Felsu a Jana mladšího z Bubna. Zbytky stavů staroutravvistických byly tentokrát s evangelíky za jedno. Chýlilo se k občanské válce. Stavové čeští uzavřeli konfederaci se stavy slezskými.

Zásluhou některých umírněných katolíků, zejména nejvyššího purkrabí Adama ze Sternberka, navázáno bylo jednání a dne 9. července 1609 vydal král Rudolf II. majestát, který potvrzoval Českou konfesi z roku 1575. Dále vydal do rukou evangelických stavů dolejší konsistoř a universitu a dovolil jim, aby si směli voliti defensory (obhájece) na obranu majestátu. Svoboda vyznávatí Českou konfesi nebyla dána jenom stavům, nýbrž i jejich poddaným. Zákon byl tedy daleko pokrokovější nežli podobný zákon vydaný roku 1555 pro Německo, podle něhož musili býti poddaní téhož náboženství jako jejich vrchnost.

Než nejvyšší kancléř Zdeněk Popel z Lobkovic a stejně i místokancléř odepřeli listinu podepsati udávající, že její obsah se neshodává s jejich svědomím. Místo Lobkovic podepsal proto majestát nejvyšší purkrabí Adam ze Sternberka.

Majestát byl doplněn porovnáním stavů obou náboženských stran, které se zavázaly navzájem, si v bohoslužbách a církevních úkonech nepřekáželi a nepodněcovali své stoupence proti straně druhé. Dále bylo stanoveno porovnáním, aby všechny spory náboženské byly řešeny zvláštním soudem, jehož členy mělo býti 12 evangelíků a 12 katolíků.

Podobně i slezským stavům vydal Rudolf II. majestát na svobodu vyznání konfese augšburské a podvolil se, že vrchním hejmanem slezským nebude nikdy jmenována osoba duchovní.

Rudolfův majestát byl zákonem mimořádné důležitosti; mohl se státi základnou pro spolužití obou vyznání v zemi, což bylo vzácné v tehdejší době rozpoutaných nábožensko-stranických vášní. Bylo však mnoho příčin, které ukazovaly, že majestát není konečným slovem a že doba bouří teprve nadchází. Sám král litoval aktu, k němuž byl donucen shodou okolností, radikálně katolická strana v Čechách pak dávala najevo, že nemíní uznávati a zachovávat svobody dané majestátem. Nejhorší bylo však přiosťření zahraniční situace. V Německu se vytvořily r. 1609 dva protichůdné tábory: protestantská unie, již stál v čele kalvínský falckrabí rýnský, a katolická liga, kterou vedl vévoda bavorský Maximilian z rodu Wittelsbachů, který se nikdy neodcizil katolictví. Na jedné

straně bylo nesmiřitelné kalvinství, na druhé pak vévoda stojící pod vlivem neméně nesmiřitelných jesuitů. K tomu král francouzský Jindřich IV. podporoval německé protestanty hodlaje dáti Habsburkům smrtelnou ránu. Spor o dědictví jülišsko-klevské, na němž byly zainteresovány obě strany, měl se státi příčinou války mezi oběma tábory. Než násilná smrt Jindřicha IV. oddálila rozhodnou srážku o dalších osm let.

Nespokojenosti Rudolfovy a jeho nenávisti vůči arciknížeti Matyášovi hodlal využiti mladistvý jeho bratranec (z větve štyrské) arcikníže Leopold Vilém. Týž neměl tehdy sice ještě svěcení, přece však byl biskupem štrasburským a pasovským. Chtěl se státi Rudolfovým nástupcem v Čechách a také císařem. Pod záminkou zasáhnouti do sporu o Jülich a Kleve sbíral u Pasova vojsko a získal do svých služeb obratného vojevůdce Vavřince Ramée. Spoléhal se na přízeň dvorů španělského a papežského, které si přály v střední Evropě silného katolického panovníka, navázal styky s radikálním katolickým křídlem v Čechách, s těšínským knížetem Adamem Václavem, který r. 1610 přestoupil ke katolictví, a snad i se samotným císařem.

Ramée vpadl nejprve s vojskem do Horních Rakous, které strašlivě poplenil, a počátkem ledna r. 1611 překročil české hranice, dobyl téměř bez boje Krumlova, Budějovic, Písku, Tábora i Berouna a položil se táborem na Bílé hoře. Zatím se sešli stavové, kteří měli něco vojska v Praze, a pokusili se o její obranu. Pasovským se podařilo vniknouti přes hradby na Petříně na Malou Stranu a zmocniti se pražského hradu. Někteří z nich za zmatku vskočili i do Starého Města, ale za nimi byla spuštěna brána staroměstské mostecké věže a oni sami byli od pražského lidu pobiti. Poněvadž se roznesla zpráva, že Pasovští se skrývají v některých klášteřích, vrhl se rozvášněný lid na katolické kostely a kláštery a vyplenil je; zejména kláštery Na Slovanech, Karlov a u P. Marie Sněžné byly velmi postiženy.

Král poručil nyní Pražanům, aby otevřeli Pasovským brány a spojili se s nimi na jeho ochranu. Ti však neuposlechli a stavové počali vyjednávat s arciknížetem Matyášem a sami sbírali vojsko. Arcikníže Matyáš s Moravany a Uhry táhl na Prahu. Biskup Leopold nevyčkal jeho příchodu a opustil již 11. března Prahu i se svým vojskem. Zpětný pochod proměnil se však v útěk a Čechové mnoho Pasovských tehdy pobili a odňali jim všechnu jejich kořist.

Po vpádu Pasovských se stalo postavení Rudolfovo neudržitelným a byl donucen vzdáti se trůnu, neboť mu čeští stavové poradili, aby „vzhledem k svému velkému stáří a vzhledem k scestím, na která toto pokojné království skrze zlé rádce a vladaře dospělo a dospěti mohlo, raději si dopřál pokojného živobytí.“ Byl mu ponechán jen hrad pražský a pouhý titul císařský (11. srpna 1611).

Rudolf pomýšlel i potom na pomstu a obnovení své vlády, ale jeho přání byla již daleká skutečností, dokonce i sympatie španěl-

ského dvora byla za posledních událostí na straně Matyášově. Ostatně již 20. ledna 1612 zemřel na vodnatelnost a pohřben byl v Praze jako poslední z českých králů v hrobce svatovítské.

Českému státu hrozily nové zmatky pro nemírné požadavky stavů jednotlivých zemí, jež byly předneseny na generálním sněmu českých zemí v Praze. Tak Čechové žádali přeměnu českého státu ve volební království a obnovu krajských sněmů, Moravané pak chtěli, aby náměstkem nejvyššího kancléře byl vždy Moravan, Slezané a Lužičané žádali uvolnění svazků poutajících je ke koruně české, zejména zvláštní slezskou kancelář. Než Matyáš dovedl tomu čeliti odkládáním jednání. Dne 23. května 1611 byl korunován král Matyáš olomouckým biskupem Františkem z Dietrichštejna (arcibiskup pražský byl tehdy nemocen) korunou svatováclavskou a po smrti Rudolfově stal se i císařem římským.

Nastoupením Matyášovým se směr vlády nezměnil, neboť Matyáš sledoval stejnou protireformační směrnicí. Na rozdíl od plachého svého bratra rád vystupoval okázale. Svým sídlem učinil Prahu, ale již r. 1612 to město opustil a odešel se svým dvorem do Vídně. Praha tak pozbyla definitivně svůj charakter sídelního města. Král Matyáš byl by jistě vystupoval energičtěji ve prospěch katolictví a práv královských, bránil mu však houževnatý odpor stavů a stálý nedostatek peněz. Sám si stěžoval v dopise svému bratranci arciknížeti Ferdinandovi Štyrskému, že jest bezmocný, v Čechách že se ani neodvažuje svolati sněm, aby nemusil přistoupit na požadavky stavů, na Moravě že si Karel starší z Žerotína (byl tehdy opět zemským hejtmánem) vládne podle své vůle. Finanční potíže Matyášovy vyličil výstižně Matyášův ministr kardinál Khlesl: „Co si počítí, půjčítí nám nechce nikdo, dlužen nám není také nikdo a my sami nemáme ničeho.“

Ředitelem politiky Matyášovy byl vídeňský biskup (od r. 1616 kardinál) Melichar Khlesl; byl synem vídeňského pekaře a vzbudil pozornost „druhého apoštola Německa“ Canisia, jenž určil jeho dráhu, odpovídající zcela jeho nadání a schopnostem. Khlesl měl v programu posílení moci panovnické i provedení reformace, nebyl však stoupencem příliš násilného postupu. Zato v Praze se stal arcibiskupem nesmiřitelný Lohelius, Němec z Chebu, který ani česky neznal. Jemu odevzdal král duchovní správu královských statků a Lohelius odstraňoval tu poznenáhlu s far evangelické fary. Také povýšení pražské jezuitské akademie na universitu o třech fakultách posílilo katolictví. V úřadech podrželi katolíci vcelku své posice, jen úřad purkrabí karlístejnského, sice výnosný, ale málo důležitý, musil Vilém Slavata postoupit Jindřichu Matyášovi hraběti Thurnovi, který se zasloužil o nastolení Matyáše v Čechách.

Naproti tomu utrakvisté se snažili o povznesení university Karlovy i dolejší konsistoře, které stál v čele administrátor Eliáš Šud. K obraně víry byl sbor 24 defensorů, z nichž byl předním německý luterán hrabě Šlik, později Jan Jiří ze Švamberka. Povážlivé bylo

vzmáhání se německých luteránů v Praze, kde působil známý saský dvorský kazatel Høe z Høeneggu (1611-13). Ti dostali v Praze dva kostely a postavili si ještě další kostel sv. Salvatora na Starém Městě a sv. Trojice na Malé Straně. Bratřím byla vykázána k bohoslužbám kaple Betlemská. U posledních se jevila, hlavně vlivem mladých kněží, touha po splynutí s ostatními evangelickými církvemi. Na Moravě se postavení evangeliků rychle zhoršovalo neúnavnou činností kardinála Dietrichštejna i přechodem několika velkých statků do rukou katolické šlechty (Vsetín a Lukov získal Albrecht z Valdštejna, Holešov Ladislav Popel z Lobkovic, Židlochovice Adam z Valdštejna).

Nemohoucnost Matyášova se nejlépe projevila na českém sněmu v Budějovicích r. 1614, kde stavové odepřeli králi peníze na tureckou válku (později však nějaký obnos přece jenom uvolnili) a nechtěli jednati o předloze královské. Khlesl se domníval, že lepších výsledků by bylo dosaženo na generálním sněmu všech zemí rakouských Habsburků. Takový byl svolán r. 1614 do Lince; Čechové poslali na tento sněm pouze jakési pozorovatele a výsledky sněmu nebyly úměrné očekávání.

K těmto nesnázím přidružovala se i starost o nástupnictví po stárnoucím bezdětném panovníkovi. Oba posud žijící jeho bratři byli již staří a rovněž bezdětní. Bylo i nebezpečí, že na trůn zdvihne nárok španělský král Filip III. jako syn dcery Maxmiliána II., ale ten se dal odškodniti za domnělé své nároky náhradou v Porýní. Král byl pro kandidaturu svého bratrance Ferdinanda Štyrského, než proti tomu byl odpor evangelických stavů českých i uherských, kteří poukazovali na násilnou Ferdinandovu protireformaci ve Štyrsku. V Praze se uvažovalo i o kurfiřtu saském nebo falckém, ale u evangelických stavů nebylo jednoty a odhodlanosti. Mimo to radikální katolíci vydali heslo, že by bylo dobře pro toho, kdo by hlasoval proti Ferdinandovi, aby měl dvě hlavy. A tak ve volební schůzi 5. června 1617 byly odevzdány toliko dva hlasy pro odsunutí volby, slezského šlechtice Linharta Kolonny z Felsu a Jindřicha Matyáše hraběte z Thurnu. Poslední nebyl členem staré české šlechty, přistěhoval se do Čech teprve r. 1606 (jeho rod se přistěhoval kdysi z Itálie do Krajiny, kde Thurn prožíval léta svého mládí) a nenaučil se ani pořádně česky, ale svým radikalismem a vojenskou zkušeností vyšinul se mezi předáky stavů. Za svou smělost byl zbaven purkrabství karlístejnského; obdržel sice čestnější úřad nejvyššího dvorského sudí, ale ztráta bohatých příjmů purkrabství byla zřejmým trestem. Po volbě byl 19. června 1617 Ferdinand Štyrský korunován korunou svatováclavskou.

2. České povstání a bitva bělohorská.

Uzavření evangelických kostelů v Broumově a Hrobech. Sjezd evangelické obce království českého. Pražská defenestrace. Zemské direktorium. Spojenci českých stavů a spojenci císařovi. Vojenské operace. Morava se připouje k povstání. Další boje v jižních Čechách, na Moravě a v Rakousích. Konfedační akta. Volba Fridricha Falckého. Průběh válečných operací. Bitva bělohorská. Kapitulace Prahy a dozvuky povstání na venkově. Válka císaře s knížetem sedmíhradským. Úvahy o významu bitvy bělohorské.

Posílení radikálních křídel v evropské politice bylo v té době všeobecné, ale poměry české byly zcela zvláštní povahy, takže to nebyla náhoda, že právě z Čech vyšel podnět k evropské válce, kterou nazýváme podle doby jejího trvání válkou třicetiletou.

Bezprostředním popudem k válce byly události ve dvou malých, tehdy Němci obydlených městečkách v pohraničí severních Čech, v Broumově na panství tamního benediktinského opata a v Hrobech na panství arcibiskupa pražského, tedy na statech církevních. Broumovští dosadili si po vydání Českého majestátu na faru luterského kněze, a když jim opat Volfgang Selender faru a kostel odňal, vystavěli si kostel nový. Opat jim kostel uzavřel, a když si měšťané stěžovali v Praze u místodržících (z těch bylo 10 katolíků a jen tři evangelíci), byla osmičlenná jejich deputace uvězněna. V Hrobech dal arcibiskup Jan Lohelius luterský kostel r. 1614 uzavřít a r. 1617 poručil jej ve třech dnech zbořit. Události tyto našly odezvu nejen v Čechách, ale v celé střední Evropě.

Český majestát dovozoval poddaným na statech královských vyznávatí Českou konfesi a stavěti si také kostely této konfese. Podle českého práva bylo pokládáno zboží církevní za zboží královské a také slezský majestát přímo dovozoval stavbu evangelických kostelů na zboží církevním. Vcelku sporná otázka neměla takového významu, jaký jí byl přikládán, neboť církevní půda byla toliko nepatrnou částí království. Jest pozoruhodné, že nebyl podniknut pokus řešiti otázku smírčím soudem, jak bylo původně ustanoveno. Nálada byla však velmi bouřlivá, neboť se tu jednalo o soustavné porušování stavovských práv. Otázka nezněla pouze, zda mají Broumovští a Hrobští právo vystavěti si své kostely, nýbrž spíše zda dynastie a strana radikálních katolíků bude dále pokračovati v své politice proti většině stavů.

Defensoři použili svého zákonného práva a svolali na 6. března 1618 sjezd evangelické obce království českého. Ze sjezdu byl odeslán stížný list králi; účastníci jeho ustanovili, že se sejdou opět v květnu a rozešli se. Odpověď Matyášova byla velmi příkrá, vytýkala zejména evangelickým stavům, že se dopustili útoku na osobu královu. Odpověď sice skládal kardinál Khlesl, avšak jistě měla pražská radikálně-katolická strana podíl na jejím ostrém

tónu. Květnový sjezd byl králem zakázán, ačkoliv jej ústava země dovozovala. Zároveň udál se pokus zasíti rozkol mezi evangelické stavy a terorizovati města.

Skutečně na velmi četně obeslaný sjezd, který se konal dne 21. května 1618 v universitní budově Karolina, dostavili se pouze zástupci královských měst Kutné Hory, Kouřimě, Chrudimě, Běrouna, Mladé Boleslavě a Slaného. Chyběli zejména zástupcové tří měst pražských, jejichž městské rady byly podrobeny nejtuzšímu dozoru. Na sjezdě nebyla původně radikální nálada, měnila se teprve poplašnými zprávami, že posádka na hradě byla sesílena a že náčelníci evangelických stavů mají býti zatčeni. Nazítki šli se náčelníci krajního křídla v domě pana Albrechta Jana Smírčického ze Smiřic (nyní u Montágů) na Malostranském náměstí a tam se dohodli o dalším postupu, který měl vyloučiti možnost smíru mezi vídeňským dvorem a českým národem.

Dne 23. května k deváté hodině ranní ubíral se ozbrojený průvod evangelických stavů, v němž bylo do 150 osob, na hrad. Ve vstupu nebylo jim bráněno a po modlitbě a krátké poradě odebrali se do síně české kanceláře v druhém poschodí, kde byli z místodržících přítomni jen čtyři: Jaroslav Bořita z Martinic, purkrabí karlštejnský, Vilém Slavata z Chlumu, tehdy president královské komory, Adam ze Šternberka, nejvyšší purkrabí, a Děpolt z Lobkovic, převor řádu johanitského. Stavové vyzvali místodržící, aby se vyjádřili, zda měli spoluúčast na královské odpovědi. Když proti nadání Adam ze Šternberka prohlásil, že nikoliv, obvinili stavové Slavatu a Martinice jako nepřítel vlasti a Václav z Roupova zvolal: „Jest již čas, abychom s nimi udělali konec“. Šternberk a Lobkovic, kteří byli mírnými katolíky a požívali u stavů jakési obliby, byli ze síně vyvedeni.

Další průběh pražské defenestrace líčí současný historik českého povstání Pavel Skála ze Zhoře:

„Hrabě z Thurnu přistoupil rychle k Slavatovi a popadl ho za ruku jako i Voldřich Vchynský (pana) z Martinic - ale vůbec ještě se nevědělo, co se s nimi dáti bude, zdali do věže dáni či v arest vzati budou - a šli s nimi upřímo do houfu stavův, kdežto jiní, chytivše se jich, také přímo k oknu je táhli, a tu teprve jeden každý soudil, že se dolů s oken metáni budou. Ano i oni, když tomu porozuměli, že se s nimi nežertuje, ač prve nic pro vysokomyslnost a zpouru svou žádnému neříkali ani se nekořili: teď teprve počali prositi, aby hrdlům jich uškozeno nebylo, ruce spínající a pro Boha prosíce, nohama o zem se opírali a za milost žádali.

Smečanský (Martinic) vyhledával toho žalostivě, aby mu bylo zpovědníka dopřáno. Načež řečeno mu zkrátka, aby poručil duši pánu Bohu. Slavata pak ne za zpovědníka, ale pána Boha prosil, aby ráčil s ním býti. A tak nebyvše připuštěni k žádné milosti jeden po druhém - nejprve však Smečanský, protože Vchynský jsa čerstvější a maje pomoc větší nežli hrabě z Thurnu, jenž Sla-

vaty se prve chopil, dostal se s ním dřívěji k oknu tomu, při němž sekretáři obyčejně věci své řídili — s velikým jich křikem „Ach, ach, ouvé!“ a rukama se rámů oken držení, které však, byvše přes ně práni, naposledy pustiti museli, z téhož okna k východu slunce patřícího, v pláštích s rapíry i s jinými ozdobami svými, jak byli v kanceláři zastíženi, do příkopů dolů pod palácem, od druhých příkopův hlubších zdí oddělených, jsou po hlavách smetáni a vyhozeni jakožto toho místa a ouřadu, jehož sobě vážiti neuměli, nýbrž na veliké zlehčení slavného důstojenství císařského a na zkázu vlasti své ho užívali, nehodni, a to starobylým (dí stavové v své apologii větší) příkladem v království českém a v městech pražských, jakých i nad onou Jezabel, trapičkou lidu izraelského, vykonán a u Římanův i jiných slavných národův, kteříž takové obecného dobrého rušitele s skal a jiných vysokých míst metali, užíván byl.

Za nimi pak i Filipa sekretáře, kterýž chtěl se pod ochranu hraběte Šlika přivinouti a mezi stavy po stranách jako čamrha, jsa postavy prostřední, se točil a dle své všetečnosti a ústípků navyklých jich v tom, aby pamatující, kde by byli a s kým činiti měli, počínali sobě mírněji a opatrněji, dosti nevhodně a nerozšafně napomínal.

Tou příčinou někteří z nich, pohnuvše se i proti němu hněvem, popadli ho mezi sebe, tulichy ho zkuchati chtějíce; však na napnutí téhož hraběte, aby místa toho neobvražďovali, nýbrž za pány služebníka poslali, jako nějakého snopka týměž oknem vyhodili.

Oba místodržící i sekretář Filip Fabricius Platter dopadli s výše 16—20 metrů do hradního příkopu, do něhož od nepaměti vyhazováno bylo z kanceláře smetí a papíry; dopadli tedy měkce a pádem si neublížili. Jen Slavata, který houževnatě rámu se přidržoval a teprve ranami pažbou pistolí a hruškami mečů byl donucen, aby se pustil, padal příliš blízko zdi a prorazil si hlavu o římsu. Když pak stavové viděli, že vyhození si valně neublížili, poručili čeledi, aby na ně střílela. Než pouze Martinic byl nepatrně raněn na ruce; přece však týž Slavatu ještě ošetřil. Fabricius prvý uprchl a v přestrojení odjel z Prahy do Vídně, aby podal o události císaři zprávu. Byl pak odměněn šlechtickým titulem z Hohenfallu (z Vysokého pádu).

Oba místodržící našli útulek u paní Polyxeny z Lobkovic, manželky pana Zdeňka Popela, který nebyl tehdy v Praze přítomen. Stavové žádali o jejich vydání, byli však paní Polyxenu uchváleni. Martinic odejel ještě téhož dne přes Mnichov do Vídně, Slavata zůstal delší dobu v ošetřování v paláci Lobkovicovském - musil vydati stavům revers, že se jim nebude mstít - a teprve později odebral se na léčení do Teplíc.

Stavové učinili rázná opatření, zejména postavením vojenských hlídek, aby nedošlo k násilnostem proti katolíkům a židům a k plnění, a prohlásili, že skutek jejich nebyl proti osobě králově a že

„Jeho Milost císařskou za pána svého nejmilostivějšího uznávají a proti ní nic před se bráti nechtějí“. Potrestání prý byli jen škůdci země podle starého obyčeje.

Třebas byli ochotni navázati jednání s králem, věděli dobře, že pražská defenestrace, jejíž den označil Pavel Skála ze Zhoře jako „počátek a dveře všechněch následujících bíd a neřestí“, znamená rychlý spád dalších událostí. Proto zvolili si stavové vládu třiceti direktorů (po deseti z každého stavu), jimž stál v čele Václav Vilém z Roupova.

Vedle Roupova byli v direktoriu ještě Bohuslav Berka z Dubé a z Lipého, Vilém starší z Lobkovic, Pavel z Řičan, Petr ze Svamberka, Jáchym Ondřej hrabě Šlik, Václav starší Berka z Dubé a z Lipého, Albín hrabě Šlik, Václav Budovec z Budova, Albrecht Jan Smiřický ze Smiřic, Radslav mladší z Vchynic a Tetova, Kašpar Kaplír ze Sulevic, Prokop Dvorecký z Olbramovic, Fridrich z Bílé, Bohuslav z Michalovic, Jindřich Ota z Losu, Jan Vostrovce z Kralovic, Albrecht Pfefferkorn z Ottopachu, Šťastný Václav Pětipeský z Chyš, Petr Müllner, Martin Fruwein z Podolí, Jan Theodor z Ottersdorfu, Damiel Škréta Šotnovský ze Závorič, Jan Oršinovský z Fürstenfelsu, Valentin Kochan z Prachové, Tobiáš Štefek z Koloděj, Václav Písecký z Kranichfeldu, Kryštof Kober z Koberperku, Jan Šultys z Felsdorfu a Maximilián Hošťálek z Javořic. Direktori vzali v přísahu rady měst pražských i purkrabí hradu pražského, vypověděli ze země arcibiskupa Lohelia, opaty broumovského a strahovského jakož i jesuity a zabavili jejich statky. Jednání stavů ospravedlňovali dvojí apologií (obrannou) a najímali vojsko, v jehož čelo postavili Jindřicha Matyáše hraběte z Thurnu.

Ani na dvoře vídeňském nebylo z počátku mnoho chuti k ráznému jednání. Nebyl mu zejména nakloněn stárnoucí král a jeho ministr kardinál Khlesl stavěl se proti vojenskému zakročení. Naproti tomu čekaneček českého trůnu arcikníže Ferdinand, Zdeněk Popel z Lobkovic, Martinic a jesuité žádali příkladné potrestání evangelických stavů. Důležité bylo, že král Matyáš byl nemocen a jednání bylo tudíž svěřeno arciknížeti Ferdinandovi. Ten dal unést kardinála Khlesla na zámek Ambras v Tyrolích a odstranil tak možnost dorozumění.

Na obou stranách byla snaha opatřiti si spojence. Čeští stavové evangeličtí, k nimž se přidalo i mnoho pánů a rytířů katolických, hledali je nejprve ve vedlejších zemích koruny české. Slezsko a obojí Lužice byly ochotny poskytnouti pomoc, zcela jinak však bylo na Moravě. Proti povstání postavil se na velkou škodu české věci Karel starší z Žerotína, snad z chladné rozvahy, spíše však z osobní nedůvěry k některým vůdcům českých stavů, kteří odmítli připojit se za podobného stavu věcí r. 1608 k vzpouře stavů moravských. Postoj Žerotínův strhl i stavy moravské. Vínou Žerotínovu nelze ospravedlniti; kdyby se Morava připojila včas k odboji,

mohla býtí válka rozhodnuta v prospěch Čechů dříve, nežli císař získal pomoc ciziny, neboť jeho síly zatím byly nepostačující. Moravští stavové shromáždili sice vojsko k obraně země a nabídli se za prostředníky ve sporu mezi císařem a Čechy, popřávali však císařskému vojsku procházeti zemí a setrvávali prozatím v neutralitě. Jejich váhání působilo nepříznivě na stavy dolnorakouské i uherské. Jenom hornorakouští zakázali císaři najímatí vojsko v Horních Rakousích.

Stavové spoléhali se i na pomoc evangelických knížat německých, sdružených v protestanské unii, ale jenom falckrabí rýnský Fridrich byl ochoten přispěti skutečnou pomocí. Podobně jednal i vévoda savojský Karel Emanuel, zapřísáhlý nepřítel domu rakouského, jenž - ačkoliv byl katolík - poslal Čechům ku pomoci žoldnéře, které vedl jeden z nejlepších tehdejších válečníků Arnošt hrabě Mansfeld.

Naproti tomu v Anglii a Francii nebylo ochoty přispěti Čechům. Tamní panovníci viděli v jednání stavů především vzpouru proti zákonnému králi. Pro jejich smýšlení jest dobrým dokumentem dopis francouzského krále Ludvíka XIII. španělskému králi Filipovi III.: „Kdyby výstupek Čechů zůstal bez potrestání, mělo by to takové následky, že by pak jemu a jiným panovníkům každodenně podobné příkoří způsobeno býtí mohlo“.

Tím větší byly naděje v cizí pomoc na dvoře vídeňském. Tam mohli se spoléhat na pomoc katolické ligy, španělského krále, papeže a posléze i polského krále Zikmunda, který byl švakrem arciknížete Ferdinanda (v Polsku však se ozývaly hlasy proti intervenci v Čechách). Bylo tedy na prospěch Habsburků, čím déle se odsunovalo konečné rozhodnutí.

Stavovské vojsko Thurnovo meškalo nejprve v jižních Čechách, aby se zmocnilo tamních bašt císařské moci. Ovládlo sice Krumlov, ale císařský generál Buquoy bránil se v Budějovicích. Jeho postavení bylo tím nesnadnější, že stavové hornorakouští bránili přivedení posil a zásob z Rakous. Na západě Mansfeld s pomocným vojskem savojským donutil po čtyřnedělním obležení Plzeň ke kapitulaci.

Zatím vpadl do země přes Moravu císařský generál Dampierre. Obyvatelstvo přijalo jej nepřátelsky, dávajíc neskrytě najevo své sympatie se stavy. Thurn však byl nucen upustiti od obležení Budějovic a zaujmouti postavení u Čáslavě. Tam byl Dampierre stavovským vojskem poražen a na ústupu utrpěl další porážky u Pelhřimova, Lomnice nad Lužnicí a u Nových Hradů.

Úmrtím Matyášovým (20. března 1619) stal se králem českým jeho bratranec Ferdinand II. Jakkoliv na jeho dvoře byl silný vliv jesuitů a nesmiřitelné strany, přece jen nový král podal stavům ruku k smíru. Napsal stavům dopis v smířlivém duchu a byl ochoten potvrditi i privilegia země, ale Čechové jej odmítli s poukazem, že král jest hlavním původcem války.

Koncem dubna pokusili se Čechové získati Moravany, kde byl v čele stavovské oposice příbuzný Karla st. z Žerotína Ladislav Velen z Žerotína, pán na Moravské Třebové, Zábřeze, Rudě a Břeclavi, muž nadměrné energie, vzdělaný a odvážný. Oposice měla býtí posílena přítomností českého vojska v zemi. Proto hrabě Thurn s 16.000 muži vpadl na Moravu a obsadil Znojmo, kde byli shromážděni hlavní stoupenci nepřátel králových na Moravě. Na dotaz zemského hejtmana Ladislava z Lobkovic, proč vpadl do země, odpověděl Thurn, že „proto vtrhl on s ostatním rytířstvem českým na Moravu, aby tam své přívržence navštívil, nepřátely pak, kteří smlouvu porušivše dovolili Čechy zpustošiti mečem a ohněm, aby vyzval k zápasu“. Část vojska stavovského přidala se k Čechům, ta část pak, která byla pod katolickými veliteli, je opustila. Toliko Albrechtovi z Valdštejna podařilo se převésti trosky svého pluku a také moravskou stavovskou pokladnu k císaři (pokladna byla však na zákrok kardinála Dietrichštejna Moravanům vrácena).

Rozhodnutí padlo na sněmu brněnském 2. května 1619. Evangeličtí stavové se sešli v paláci Kounickém (nyní palác Moravské banky na Náměstí svobody). Ladislav Velen z Žerotína z otevřeného okna se tázal shromážděných měšťanů, zda chtějí se stavy býtí zajedno. Když ti dali souhlas, sešla se šlechta a měšťané na Zelném trhu a tam přísahali, že při sobě „do posledního přemožení věrně a neproměnlivě státi a jedni druhých zastávatí chtějí“. Převrat v obou hlavních městech, v Brně i v Olomouci, byl proveden hladce.

Z odpůrců převratu kníže Karel z Liechtenštejna prohlásil rukou dáním, že chce životem i statky státi při stavích, kdežto kardinál Dietrichštejn, Karel starší z Žerotína (po propuštění přebýval volně na svých statcích) a Ladislav z Lobkovic byli uvězněni ve svých domech. Dne 4. května byl sesazen Ladislav z Lobkovic s úřadu zemského hejtmana, nejvyššími nad vojskem stavovským byli jmenováni Petr Sedlnický z Choltic, Ladislav Velen z Žerotína a Fridrich z Tiefenbachu. Také jesuité byli vypovězeni ze země. Po vzoru českém byla jmenována zemská vláda 29 direktorů (12 ze stavu panského, 12 z rytířského a 5 z městského).

Přistoupení Moravy ke konfederaci mělo příznivý ohlas u stavů uherských i rakouských, kteří nepokrytě se postavili na stranu stavů českých.

Z Moravy vpadl Thurn se svým vojskem do Rakous, kde se situace králova stala velmi svízelnou. Rakouští stavové a vídeňští měšťané vtrhli do hradu a žádali bouřlivě splnění svých požadavků. V kritické chvíli byl Ferdinand II. vysvobozen příchodem 500 kyrysníků, které mu poslal od Kremže na pomoc Dampierre. Vídeň byla obležena a Thurn se dokonce mohl zmocniti předměstí, ale k dobytí města jeho síly nestačily a také sliby vídeňských evangelíků se ukázaly liché.

Zatím se v Čechách počaly vyvinovati poměry pro stavy velmi nepříznivě. Jižní Čechy byly zle postiženy válkou; v jediném kraji prácheňském bylo od března r. 1619 válkou zničeno neméně než 200 vesnic. Na Budějovicku byl stavovský generál Hohenlohe zleťsněn od Buquoye, proto mu přitáhl na pomoc od Plzně Mansfeld, ale byl v rozhodné bitvě u Záblatí (u Hluboké) poražen. Odtud táhli císařští přímo na Prahu a nebylo nikoho, kdo by jím v tom zabránil. Proto Thurn opustil ležení před Vídní a položil se s vojskem na Třeboňsku. Buquoy musil od výpravy proti Praze upustiti, ale situace stavů zůstala ještě dlouhou dobu zoufalá, zejména Morava byla nepřítelem ohrožena.

Z Rakous vpadl na Moravu koncem července r. 1619 císařský generál Dampierre, jehož vojsko řádilo nemilosrdně zvláště proti novokřtěncům na Znojemsku a Mikulovsku. Moravské vojsko, vedené Ladislavem Velenem z Zerotína a Tiefenbachem, porazilo jej 5. srpna 1619 u Dolních Věstonic. Touto bitvou se opět pozvedla pokleslá již bojovná nálada. Téměř současně podařilo se stavům českým získati do svých služeb jako nejvyššího velitele Kristiana z Anhaltu, který byl české věci upřímně oddán. Ten se pokusil odstraniti alespoň nejhorší zlořády ve vojsku, zejména nekázeň a špatné vyplácení žoldu, které se dalo jednak z nedostatku stavovských peněz, jednak ze ziskuchtivosti velitelů.

Zlepšený stav situace projevil se i ve snaze uspořádati vnitřní poměry vydáním nové ústavy, sesazením Ferdinanda II. (19. srpna) a volbou nového krále. Země koruny české sjednotily se 31. července 1619 na tak zvané konfедераční aktě, poslední to ústavě národem stanovené v starém českém státě. Český trůn měl býti napříště volební a právo voliti krále měli stavové všech zemí koruny české (dříve jenom stavové čeští) s tím rozdílem, že Čechy měly míti dva hlasy a ostatní země po jednom. Královská moc byla velmi omezena; král směl vypovídati válku, uzavíratí mír, najímatí vojsko, stavět pevnosti a dělat dluhy jen s povolením stavů. Královo právo jmenovati zemské nejvyšší úředníky bylo podstatně omezeno tak, že stavové navrhovali na každý úřad čtyři kandidáty, z nichž musil král jednoho vybrati. Kancléřem měl býti Čech, místokancléřem Moravan nebo Čech. Samospráva jednotlivých zemí byla rozšířena na nejvyšší možnou míru.

Z kandidátů na český trůn přicházeli v úvahu: katolík, avšak rozhodný nepřítel rodu habsburského Karel Emanuel, vévoda savojský, který poskytl dříve Čechům značnou podporu (po vykonané volbě však podporu z rozmrzelosti zastavil), Jan Jiří, kurfiřt saský, a falckrabí rýnský Fridrich. Jan Jiří byl kandidátem luteránů a lze říci, Němců; zejména Matyáš hrabě Thurn a Jáchym Ondřej hrabě Šlik se proň velmi exponovali. Naproti tomu Čechům nebyl tento kandidát příliš sympatický, jednak pro své stanovisko náboženské, jednak pro náklonnost k opilství (vyslanci cizích států si stěžovali, že s ním téměř nelze jednatí, poněvadž většinou nebyl v stavu stříz-

livém). Naproti tomu falckrabí Fridrich byl kandidátem Jednoty bratrské (byl vyznání kalvínského) a možno říci národním kandidátem českým. Pro jeho volbu nerozhodovaly jen sympatie náboženské, ale i možnost získání pomoci ze zemí západních. Fridrich byl totiž náčelníkem unie protestantských knížat v Německu, zetěm anglického krále Jakuba I. a těšil se jistým sympatiím v Nizozemí. Teprve 23letý kníže byl skutečně 27. srpna 1619 zvolen českým králem, než jako protiváhou příštího dne byl zvolen ve Frankfurtě nad Mohanem za římského císaře Ferdinand II. Volba tato byla tak jednomyslná, že sám Fridrich Falcký se neodvážil neodevzdati mu hlas falcký; poslové stavů českých, kteří přišli odevzdati hlas za království české, nebyli na volební schůzi vůbec knížaty připuštěni.

Naděje stavů kladené do Fridricha Falckého se nesplnily; byl to kníže neenergický, libující si spíše v okázalém vystupování a slavnostech nežli ve válce a v politice. Nejvyšší úřady sice obsadil vhodnými Čechy (tak na příklad nejvyšším kancléřem byl jmenován Václav Vilém z Roupova), přivedl si však do země cizí rady a spravoval se jejich návrhy, což budilo nelibost v zemi. Obliby nedodal mu ani dvorský kazatel Scultetus, horlivý kalvinista, který dal k veřejnému pohoršení z chrámu svatovítského odstraniti sochy, obrazy a oltáře, takže kostel stal se prostou kalvínskou modlitebnou. Jeho tchán, král anglický, pohlížel na odboj Čechů jako na povstání proti legitimnímu králi, a proto nespěchal ku pomoci, třeba pod okny královského paláce londýnského konaly se často demonstrace ve prospěch Čechů. Posléze vyslal ku pomoci několik set anglických vojáků, kteří leželi posádkou na hradě Karlštejně, do bojů však nezasáhli. Spíše měl jejich pobyt v Čechách význam kulturně-historický; přinesli totiž do Čech zvyk kouření tabáku. Generální státy (Nizozemí) zavázaly se sice přispívati Čechům na válku měsíčně 50.000 zlatými, to však byl příspěvek poměrně nepatrný. Protestantská unie se z počátku zavázala podporovati krále Fridricha, ale nedlouho později rozhodla se na naléhání francouzské politiky smlouvou ulmskou nepovoliti na válku „ani haléře, ani vojáka“. Tím měla liga katolická krytý bok a mohla se plnou vahou zúčastniti operací proti Čechům. Sympatickým rysem královvy povahy byla jeho sentimentální láska ke krásné manželce Alžbětě, které se narodil za nedlouho v Praze korunní princ Ruprecht, pozdější proslulý vojevůdce za domácích válek anglických.

Uvítání královského průvodu, který čítal na 500 osob, bylo v Praze triumfální. Na ulicích stáli rozestavení tovaryši přestrojení za husitské vojáky a vzpomínku na slavnou dobu husitskou vyjadřovaly i imitované válečné vozy. Již 4. listopadu 1619 byl Fridrich korunován svatováclavskou korunou administrátorem konsistoře dolejší Jiřím Dikastem. V lednu 1620 vydal se král na holdovačnickou cestu na Moravu, kde stavové darovali mu kardinálu Dietrichštejnovi zabavená panství Kroměříž a Mikulov, a pak do Slezska.

Na Moravě byli preláti vyloučeni z počtu stavů. V náboženských poměrech byl totiž podle konfedační akty rozšířen Český majetát i na Moravu a obojí Lužici, katolíkům zaručena byla sice náboženská svoboda, ale katoličtí páni a rytíři nesměli se státi úředníky.

Současně s holdovací cestou udál se zhoubný vpád lisovčků, najatých polským králem Zikmundem na pomoc císaři. Ti, přepadli a poplenili Valašské Meziříčí a Bystřici pod Hostýnem. Holešov byl ušetřen vpadu zakročením katolického kněze Jana Sarkandra, rodáka skočovského, který vyšel se svátostí oltářní a s průvodem nepříteli vsťříc. Evangelíci obvinili Sarkandra, který nedlouho před tím podnikl pouť do Čenstochové, že lisovčiky na Moravu povolal. Sarkander byl proto v Olomouci mučen a svým ranám 18. února 1620 podlehl.

Pro průběh českého povstání měl velký význam vývoj událostí v Uhrách, kde sedmhradský kníže Betlen Gabor vystoupil proti císaři a zmocnil se (14. října 1619) Bratislavy. Chystal se s Thurnem i na obležení Vídně, ale musil od svého úmyslu upustiti pro povstání katolického magnáta Drugheta z Humené. Thurn svedl tehdy před mostem dunajským bitvu s Buquoyem a donutil jej ustoupiti na pravý břeh a spáliti most. Než Betlen uzavřel v lednu 1620 s císařem příměří.

Tedy vývoj věcí dál se zřejmě ve prospěch císařův, takže nepřátelé Fridrichovi prorokovali, že se týž neudrží na trůně přes jedinou zimu (zimní král). V říjnu 1619 podařilo se císaři získati vévodu bavorského Maxmiliána, náčelníka ligy katolické, slibem hodnosti kurfiřtské, uhrazením válečných vydání a zástavou Horních Rakous. Také kurfiřt saský Jan Jiří, jehož naděje na získání českého trůnu byly zmařeny, se dal získati zástavou obojí Lužice. Španělský král se zavázal vpadnouti do Falce a papež Pavel V. od března r. 1620 zdvojnásobil svou peněžitou podporu císaři. Naproti tomu situace pro Čechy se vyvíjela i jinak nepříznivě; hlavně nebylo prostředků na delší vedení války. Tschernembel, náčelník stavů hornorakouských, navrhoval českým stavům, aby propustili sedláky z poddanství a aby tak bylo možno sedláky více zdaniti, ale jeho návrh nenalezl porozumění.

Rozhodnou ránu zasadil českému povstání bavorský vévoda Maxmilian, jemuž se podařilo získati do svých služeb vynikajícího vojevůdce Tillyho. Vojsko katolické ligy vpadlo nejprve do Horních Rakous, jejichž stavové se spojili se stavy českými, a po jejich ovládnutí do Dolních Rakous, které byly tehdy jevištěm válečných událostí. Tam se spojilo vojsko ligy s císařskými generály Buquoyem a Dampierrem, takže spojené vojsko vzrostlo na 50.000 mužů. Na radu Tillyho mělo býti přeneseno bojiště přímo do Čech a na ochranu Vídně byl zanechán v Rakousích pouze Dampierre. U Nových Hradů překročili císařští českou hranici a vybavili Budějovice z obležení (v létě r. 1620). Prachatice, Vodňany, Písek

i jiná města jihočeská se dostala do rukou nepřítele. Nestalo se to bez plenění a neslýchaných násilností; zvláště pověstní stali se svým řádním dva španělští důstojníci, Baltazar de Marradas a Martin de Huerta, původně krejčí, později svobodný pán z Velhartic. Na prvého z nich trpce žalují dějiny měst Týna nad Vltavou, Volyně, Sušic, Domažlic, Klatov, Bechyně, Tábora a Třeboně, kdežto druhý proslul krvelačnými činy v Písku.

Císařští a vojsko ligy směřovali přímo k Plzni a přinutili tak Kristiana z Anhaltu, aby opustil svoje postavení u Znojma a odešel do Čech, aby zamezil nepříteli cestu od Plzně k Praze. Anhalt zaujal dobře opevněné a výhodné postavení na Rakovnicku, ale nepřítel jej obešel a mířil přímo k Praze, kam musilo odejiti i vojsko stavovské. Bylo velmi povážlivé, že Mansfeld, který měl se stavy jakési nesrovnalosti, dal se penězi zavázati k neutralitě, takže plzeňská posice stala se pro určitý čas bezvýznamnou. Tehdy se ukázalo, jak je nebezpečné přenechati ochranu vlasti cizím žoldněrům.

Anhaltovi se podařilo dostihnouti Prahy dříve nežli císařským a zaujal výhodné postavení na pláni bělohorské, kde se české vojsko opevnilo. Poněvadž bylo nebezpečí, že vojáci, kteří pocházeli z Prahy nebo měli v městě příbuzné, se samovolně vzdáli, vydal vrchní velitel zákaz vojákům odcházeti do města. Zákaz ten však neplatil pro důstojníky, takže v rozhodné chvíli nebylo mnoho důstojníků u svých pluků. Vojsko české, počítající 21.000 mužů (z toho 4000 Moravanů a 5000 Uhrů), bylo jen o málo slabší vojska císařského a ligistického (25.000 mužů), bylo však demoralisováno nekázní a nevyplácením žoldu. Část Uhrů se z pohodlnosti ani nenamáhalo zaujmouti postavení na Bílé hoře a zůstala v Ruzyni. Tam byli Uhři v předvečer bitvy přepadeni od polských kozáků a potření. Neblahá předzvěst pro další průběh operací.

V císařském vojsku nebylo jednoty o postupu. Maxmilian a Tilly byli pro zahájení útoku, naproti tomu Buquoy váhal, poněvadž se obával, že postavení české, opřené v zádech o opevněnou Prahu, jest příliš silné a že by nezdařená bitva mohla znamenati obrat v tažení. Rozhodnutí ve velitelské radě způsobil karmelitán Dominik a Jesu Maria ohnivou řečí proti kacírům a ukázaním mariánského obrazu, který prý Češi zohavili.

Císařští počali krátce po poledni dne 8. listopadu 1620 útočiti na levé křídlo českého vojska. Když byl útok obnoven, pluk Thurnův neodolal a dal se první na útěk, strhuje s sebou jiné pluky, a také uherská jízda se dala na útěk, aniž by se vmísila do boje. Na krátkou chvíli nastal obrat, když vyrazila česká jízda, vedená mladým princem z Anhaltu. Té se podařilo rozraziti na levém křídle nepřátelském několik oddílů, byla však zastavena a tím se rozplynula naděje v šťastný obrat v niveč. Na bojišti zůstali jen Moravané pod vedením mladého Thurna a mladého Slika, kteří se opírali zády o letohrádek Hvězdu a volili raději umřiti, nežli nečestně opustiti bojiště. Nečetný houf nemohl ovšem dlouho vzdol-

rovati nepřátelské přesile, zachránil však čest českých zbraní. Většina Moravanů vykrvácela na bojišti, menší část dostala se do zajetí.

V době bitvy seděl král Fridrich při hostině s dvěma anglickými vyslanci a teprve na zprávu, že se jeho vojsku špatně daří, se vydal na bojiště. Za Strahovskou branou u hostince zvaného Zlatá koule potkal přehající zbytky české armády; neodvážil se již dále a vrátil se na hrad.

Osudná bitva netrvala ani dvě hodiny, stačila však zcela k potlačení českého povstání, poněvadž byl na české straně přeceněn dosah porážky. Kdyby byla zvítězila chladná rozvaha nad okamžitým dojmem, vývoj událostí mohl se v krátkce změnit v neprospěch císařských. Stačilo jen, jak přiznal po bitvě vévoda Maxmilian, několik výstřelů s pražských bašt. Situace císařských byla totiž jen zdánlivě příznivá. Císařští měli v zádech pevnou Plzeň a musili na Zatecku zápasit s národním povstáním sedláků; chebští stavové a vedlejší země koruny české nebyli pokořeni a pomoc 8000 uherských jezdců stála již u Brandýsa nad Labem. V císařském vojsku vypukly nakažlivé nemoci a blížící se zima nutila k ukončení válečných akcí.

Tyto naděje zmařila králova zbabělost a bázeň většiny náčelníků povstání. Jen Tschernembl, Thurn mladší a část Pražanů radili k odporu, než král přesídlil hned po bitvě na pravý břeh Vltavy a v obavě před příchodem nepřítele posléze opustil město a odjel (9. listopadu) i s dvorem do Vratislavy, kde hodlal pokračovat v odporu. Již za dvě hodiny po jeho odjezdu obsadili vítězové Prahu, kde nastalo neslýchané plenění, znásilňování žen a týrání obyvatelstva, třebaš vévoda se staral všemožně o obnovení kázně ve vojsku svém (byl v něm také mladistvý důstojník, pozdější velký filosof René Descartes) a císařském.

Jen část předních účastníků povstání opustila s králem Prahu, zbytek doufal v milosrdenství vítězovo. Stavové si neuvědomili ani dosah kapitulace. V svém poselství vévodu Maxmilianovi litovali svých činů („že jim srdečně lítostivé jest, že proti Jeho Milosti císařské jakožto našemu pořádnému, poslušnému, korunovanému, pomazanému králi a pánu se pozdvíhlí“) odříkali se zimního krále, slibovali poslušnost vítězi, vyslovili však také své požadavky. Doufali, že bude šetřeno jejich životů, že jejich statky nebudou zabráný, že obdrží amnestii a že budou zachováni při svých náboženských a politických svobodách. Vévoda ovšem jejich požadavky zamítl, slíbil toliko, že se za ně u císaře přimluví. Mezi 200 členy stavů, kteří podepsali revers císaři, čteme i jména Václava Budovce z Budova a Václava Viléma z Roupova. I ti doufali v milost vítěze.

Kapitulace hlavy království měla vzápětí i vzdání se zbytků odporu v Čechách i v zemích vedlejších. Důstojníci plzeňské posádky využili nepřítomnosti Mansfeldovy v městě a prodali pevnost

nepříteli. Nějaký čas drželo se ještě město Tábor, nejdéle však, do roku 1622, hrad Zvíkov, který náležel tehdy panu Petrovi ze Švamberka, a město Třeboň, dobře opatřené posádkou i přírodou opevněné (do března 1622). Zvláště znamenitá byla obrana Kladska. Naproti tomu likvidaci povstání v Dolní a Horní Lužici provedl kurfiřt saský Jan Jiří, který donutil v říjnu 1620 po několika nedělním obležení Budyšin ke kapitulaci.

Jak na Moravě, tak i ve Slezsku byla z počátku nálada pro pokračování v boji v naději na pomoc Betlena Gabora, který obnovil válku s císařem a dal se v květnu 1620 zvolit v Banské Bystrici za krále uherského, případně i na přispění Turků. Podrobením Moravy byl pověřen generál Buquoy, který utrpěl na Bílé hoře menší zranění. Již v polovině prosince 1620 donutil k vzdání Jihlavu. Ačkoliv zemský hejtman moravský Ladislav Velen z Žerotína jednal velmi energicky, i moravští stavové stali se beznadějnými a podvolili se. Města Brno, Znojmo i Olomouc byla obsazena císařskými, jen jihovýchodní cíp země, který se mohl opírat o pomoc uherskou, zůstával v odporu. Slezsko ztratilo naději po odjezdu krále Fridricha z Vratislavy (před vánocemi 1620) a stavové se dali v jednání s kurfiřtem saským. Drážďanským (jinak Saským) akordem z února 1621 obdrželi amnestii (z té byl vyňat pouze kníže krnovský Jan Jiří Hohenzollerský) a byli ponecháni téměř úplně při svých náboženských a politických svobodách, když se vzdali konfederace s ostatními zeměmi koruny české.

Další události byly pouze dohrou velkého dramatu. K nové akci došlo na jaře 1621 vpádem zbytku stavovského vojska a vojska knížete sedmihradského na Moravu, zatím co kníže krnovský se zmocnil severovýchodní Moravy. Akce této se opět zúčastnil Ladislav Velen z Žerotína, jenž se jako zemský hejtman ujímal dobytých krajů. Byla obsazena i města Litovel, Uničov, Zábřeh a Moravská Třebová. Situace se tak změnila, že každou chvíli se zdálo, že bitva bělohorská bude odčiněna. Než Betlen Gabor uzavřel a v lednu 1622 i podepsal mír mikulovský. Zřekl se titulu krále uherského, podržel však Sedmihrady i sedm stolic v Zátisí a dostal od Ferdinanda II. jako léno koruny české knížetství opolské a ratibořské ve Slezsku.

Císař Ferdinand II. věřil, že vítězství nad českými rebely bylo dosaženo řízením Božím, zejména přimluvou Matky Boží. Proto také daroval z vděčnosti soše P. Marie v poutním místě Mariazell zlatou korunu. Využil sice vítězství ve prospěch katolického náboženství a královského absolutismu, neměl však z něho hmotného prospěchu. Zcela jinak bylo tomu u jeho spojenců. Vévoda bavorský odvezl jenom z Prahy válečnou kořist na několika stech vozů a kurfiřt saský odtrhl od státu českého, ovšem nejprve jako zástavu, obojí Lužici.

Na příčiny i následky českého povstání byly dříve názory zcela odlišné od názorů dnešních. Dříve se soudilo, že povstání bylo

vyvoláno neschopnou a sobeckou šlechtou z příčin ryze stavovských a že bylo předem odsouzeno k nezdaru (Denis); případně že vedle příčin náboženských a stavovských vystupovaly při vzniku povstání i momenty národnostní. Stavovský stát byl prý neschopným útvarem, který ohrožoval i existenci českého národa, a bylo prý štěstím, že bitva bělohorská učinila konec anarchii (Tomek). Naproti tomu známe dnes ze studií Pekařových, Hrubého, Odložilíkových i jiných, že nelze prostě označiti českou a moravskou aristokratickou společností doby bělohorské za mravně zchátralou a sobeckou skupinu lidí, znajících jen vlastní prospěch. Dnes vidíme v českém povstání část tehdejší evropské srážky světa románsko-katolického se světem protestantským. Povstání nebylo od počátku věci ztracenou, neboť i po bitvě bělohorské nejednou byl jen na vlásku základní obrat situace. Po stránce politické byl to zápas legitimního krále s feudálním republikánstvím. Nemůžeme také prostě odsouditi tehdejší stavovský stát, neboť měl do jisté míry některé výhody před absolutní monarchií a jistě se více blížil demokracii (účast měst na politickém životě, velká práva sněmu a podobně) nežli tato. Nevíme ostatně, jak by se byl dále vyvíjel stavovský stát, kdyby se byla v střední Evropě udržela skupina tří velkých takových států, českého, polského a uherského. České povstání nebylo ani hnutím národně českým, naopak účast německého živlu z Čech i zemí vedlejších na povstání byla mimořádně velká (to jest i důkazem, že se jednalo o příčiny náboženské a politické) a tento živl trpěl následky bitvy bělohorské neméně nežli živl český. Jedinkrát v dějinách českých bojovali Čechové a Němci z českých zemí svorně za společnou věc, ale příčiny, proč bojovali, byly různé. U Čechů byl to vedle náboženství boj za prospěch země, kdežto stanovisko Němců z českých zemí bylo dáno tehdejším nábožensko-politickým seskupením evropských národů.

Při srovnání s dobou husitskou je ovšem zcela jasné, že v době předbělohorské nebyl získán český lid jako celek pro boj za ideu náboženskou ani politickou. Kdežto husitství bylo hnutím lidovým, bylo české povstání podnikem stavovským. V tom byla jeho největší slabost. Čeští stavové nedali zbraně lidu jako Žižka, ale nechali za sebe bojovat cizí žoldnéře.

Neprojevili také dosti obětavosti ani po stránce finanční; těžko se opatrovaly peníze na válku, vojsko nedostávalo řádně žold.

Z toho, jak se bezhlavě poddali nepříteli, je patrné, že jim chyběl skutečný, uznávaný vůdce. Nebyl jím král Fridrich ani žádný z direktorů. Přitom ještě přicházel v úvahu zřetel hospodářský — báli se o své statky. Budoucnost ukázala, jak byli naivní po té stránce, neboť jejich nepřátelům šlo předně o jejich jmění. Hospodářské zájmy jsou konečně spodní, často zapíranou, ale přece jen hnací silou dějin.

Je zcela nepřipustné tvrditi, že bitvou bělohorskou zanikl český stát. Ten trval dále ještě po staletí, změnila se jen jeho

forma. Ze státu stavovského (čili v tehdejší pojetí státu národního) stal se stát téměř majetkem dynastie (určitá účast stavů při správě státu byla však respektována). Bitva bělohorská znamenala v podstatě vítězství katolicismu nad protestantstvím, absolutní moci královské nad mocí stavů. Vše ostatní, co následovalo, bylo způsobeno jen následky průvodních zjevů, které byly ovšem málo příznivé pro samostatnost českého státu, českou národnost, náboženskou snášlivost i sociální zřízení.

3. Vítězství reakce.

Potrestání povstání. Popravy na Staroměstském náměstí. Konfiskace. Státní bankrot r. 1624. Rozsah konfiskací. Protireformace. Emigranti. Obnovené zřízení zemské.

Zdá se, že ani ve Vídni neměli po bitvě bělohorské plné vědomí, jak dalece lze vítězství využítí, aby zbytečně přísným postupem nebylo vyprovokováno povstání nové, zvláště když na jiných stranách (v Uhrách a v Porýní) válka dosud neutuchla. U vídeňského dvora byly dvě strany: jedna z nich doporučovala z obavy mírný a poněhlý postup, druhá rázná řešení. K druhé straně náleželi především jesuité a proslulý kazatel kapucín Sabina, který kázal za přítomnosti císařovy na slova: „Mrskati je budeš železnými metlami a rozbiješ je jako nádobu hliněnou.“ Dále byl tu španělský vyslanec Oñata, jehož slovo platilo tím více, poněvadž španělská větev rodu pokládala se na základě starších smluv za dědičku mladší větve (rakouské) v případě jejího vymření. Také známý Martin de Huerta radil císaři, „aby bez rozdílu všechny z mordovati dal, aby tak z nevěrného kacířského národa ani nohy nezůstalo“.

Ferdinand II. sám, odchovanec jesuitské akademie ingolstadtské, obával se o spásu své duše, kdyby nevyužítkoval plně vítězství ve prospěch církve; raději chtěl míti království v poušť obrácené nežli obydlené kacíři. Proto strana radikální neměla mnoho práce získati císaře pro své úmysly.

Původně bylo úmyslem vídeňského dvora svěřiti správu Čech vévodovi Maxmiliánovi, ale on úkol nepřijal. Proto byl jmenován místodržitelem moravský pán Karel z Liechtenštejnu, který sice znamenitě využil převratu k prospěchu svého rodu, ale jinak nebyl ochoten jíti do krajnosti. Stejným úkolem pro Moravu byl pověřen kardinál Dietrichštejn, který byl v svém smýšlení rozhodnější. Oba však byli vázáni k předákům odboje příbuzenstvím i přátelstvím, takže byli ochotni s vídeňských požadavků slevovati.

V Praze samé vládli názor, že nedojde k hrdelním trestům; spoléhali příliš na přimluvu vévody Maxmiliána a pak na okolnost,

že i náčelníci povstání nebyli ihned zatčeni. Tím byli mnozí zbaveni obav a vrátili se do Prahy. Teprve 20. února 1621 byl doručen Liechtenštejnovi i Dietrichštejnovi rozkaz, aby byli zatčeni všichni, kdož měli na povstání větší účast, v jediný den a hodinu. Rozkazu bylo vyhověno a zatčení byli uvězněni.

Členy mimořádného soudu, jehož předsedou byl Karel z Liechtenštejnu, byli vedle domácích lidí proti právu království i cizinci. Vynesené tresty byly velmi kruté, zejména všichni ti, kdož uprchli za hranice, byli ve své nepřítomnosti odsouzeni k smrti a jejich jméno katem přibito na šibenici. Navržené tresty byly Ferdinandem II. jen nepatrně zmírněny ve své krutosti. Žalobcem byl královský prokurátor Přibík Jenišek z Újezda.

Odsouzení byli uvězněni na hradě pražském, kde byli navštěvováni jesuity. Marná byla však jejich snaha získati sliby některého z nich. Sekretář direktorů Martin Fruvein z Podolí, který byl ve vězení zle mučen, zabil se při pokusu o útěk pádem se střechy Bílé věže do hradního příkopu. Ale i na jeho mrtvém těle byl vykonán rozsudek. Mrtvola byla katem sřata a pak čtvrcena.

Exekuce ostatních byla určena na 21. červen 1621. Předběžné přípravy byly vykonány, do města staženo vojsko, aby zabránilo nepokojům; na Staroměstském náměstí před radnicí bylo postaveno lešení, pokryté černým sukem a přístupné z balkonu radnice. Popravy, které vykonal kat Mydlář, pocházející z vážené chrudimské rodiny, započaly v pět hodin ráno. Popraviště bylo obstoupeno kordony vojska a po celou dobu bylo bubnováno.

Poslední útěchu dali odsouzeným kněží luterští a podobojí, kdežto bratrští kněží připuštěni nebyli. Celkem byli popraveni tři páni, osm rytířů a 16 příslušníků stavu městského. Všichni vstoupili na popraviště s neohroženou myslí a neprojeví bázně; mnozí z nich byli již starci nad hrobem. Prvý byl štat (a potom jeho mrtvole byla utata pravá ruka) německý luterán Jáchym Ondřej hrabě Šlik, jako druhý nastoupil Český bratr Václav Budovec z Budova, 74 let starý. Třetí člen stavu panského, Kryštof Harant z Polžic, známý cestovatel, byl trápen předtuchou, že jeho manželka opustí víru otců (to se i splnilo a Harantovi synové byli vychováni u jesuitů).

Ze stavu rytířského šestaosmdesátiletý Kašpar Kaplíř ze Sulevic nebyl slabostí schopen sejít se schodů a prosil doprovázejícího jej kněze Rosacia, aby jej při chůzi podpíral, „nebo kdybych spadl a hlavu srazil, nepřátelé moji by řekli, že jsem sobě zoufal“. Ten vzkázal svým vnukům, aby se varovali sloužití rodu rakouskému. Pak následovali Prokop Dvořecký z Olbramovic, Bedřich z Bílé a Jindřich Ota z Losu, osmdesátiletý stařec, jenž svůj dojem naznačil slovy: „Býval jsem mezi barbary a takového tyranství jsem neviděl a nic o něm neslyšel.“ Pak byli popraveni ještě ze stavu rytířského Vilém Konecchlumský, Bohuslav z Michalovic a katolík Diviš Černín z Chudenic.

Ze stavu městského byli popraveni význačnější Valentin Kochan z Prachové, Tobiáš Štefek z Koloděj, kutnohorský primas Jan Sultys, žatecký primas Maxmilián Hošťálek z Javořic. Staroměstští měšťané Jan Kutnauer a Šimon Sušický byli na rozdíl od ostatních oběšeni na dřevě vystrčeném z okna radnice. Podobně byl oběšen na šibenici uprostřed náměstí Nathanael Vodňanský z Uračova. Zvláště krutý trest byl přisouzen potomku slovenské zemanské rodiny (narozněnému však ve Vratislavi), slavnému lékaři a bývalému rektoru pražské university Janovi Jesenskému, který vykonal v Praze první pitvu a byl vyslancem stavů v Uhrách; nejprve byl jeho jazyk (byl dovedný řečník) za živa vyřezán, pak štat a mrtvé tělo rozčtvrceno a jeho kusy nabodnuty na kůl v různých částech města. Jediný z odsouzených, Theodor Sixt z Ottersdorfu, dostal na popravišti milost na přímluvu svého strýce.

Hlavy dvanácti nejznámějších z popravených byly dány do železných košů a umístěny pro výstrahu na Staroměstské mostecké věži. Teprve r. 1631, kdy emigranti přišli se Sasy do Prahy, byly hlavy sřaty a uloženy pietně na neznámém místě chrámu Týnského.

Dne 22. června bylo pokračováno v provádění rozsudků, nikdo však již nebyl trestán smrtí. Jeden z provinilých byl po dvě hodiny přibit za jazyk k šibenici, jiní byli z města katem vymrskáni nebo vsazeni do doživotního vězení.

Podobně na Moravě mělo býti přikročeno k hrdelním exekucím, ale hromadná poprava nemohla býti provedena, jednak pro vpád uherský, jednak pro zmírnění trestů na přímluvu Karla staršího z Žerotína. Celkem mělo býti popraveno dvacet členů stavu panského, rytířského a městského, mezi nimi Ladislav Velen z Žerotína, Petr Sedlnický z Choltic, Václav Bítovský z Bítova a Vilém starší z Roupova (v září 1622). Tyto popravy však ve skutečnosti provedeny nebyly, neboť téměř všichni uprchli ze země před zatčením, jiní pak dostali milost. Toliko stavovský generál Fridrich z Tiefenbachu byl zrádně jat proti mezinárodnímu právu ve Švýcařích, kde dlel na léčení, a popraven 28. května 1621 v Innsbrucku. Teprve značně později byl ve válce jat a popraven Václav Bítovský.

Hrdelní tresty měly ráz odvetný a odstrašující, dotýkaly se však přímo jen několika málo rodů. Daleko horší trest, postihující celý tehdejší politický národ český a ve svých důsledcích i poddané, byly konfiskace. Práv na konfiskace se sice zřekl již Rudolf II., ale stavové sami toho nedbali a konfiskovali statky svých politických odpůrců. Slavata podal již několik dní před bitvou bělohorskou návrh konfiskačního plánu Ferdinandovi II. a k jeho provádění skutečně došlo, když se jevila nemožnost krýti válečná vydání normálními příjmy komory královské.

Král vyhlásil dne 4. května 1622 v Čechách (o něco později na Moravě) tak zvaný generální parlon. Sliboval zachování života i cti každému, kdo by přiznal svoji vinu v povstání a svůj majetek; kdo by tak, jsa vinen, neučinil, měl být potrestán podle práva. Za vinu

bylo pokládáno i pouhé poslušání stavovské vlády a placení berní, takže prakticky byli z obvinění vyňati jen ti, kdož za povstání uprchli ze země. Sestavováním listiny provinilých byl pověřen královský prokurátor Přibík Jeníšek z Újezda. Přihlásilo se celkem 728 osob; ti byli potrestáni konfiskací (podle viny) celého majetku nebo jeho části. K tomu přistupovaly konfiskace majetku těch, kteří odešli ze země, a majetku královských měst.

I tomu, kdo ztrácel konfiskacemi jen část majetku, byl odňat statek celý a jeho pohledávka mu měla býti komorou královskou vyplacena. Ale pro nedostatek peněz v královské pokladně se tak nedálo, výplata byla odsunována a dluh se zvětšoval úroky. Tak r. 1711 královské dluhy vzniklé z konfiskací vzrostly neméně než na 22 milionů zlatých rýnských.

Konfiskační praxe byla komplikována dluhy lpícími na nemovitém majetku i dluhy listovními, zejména pak zatížením panství a deskových statků obvěnováním manželek a různými závazky.

Nejhorší zmatky vzneslo do hospodářských poměrů tehdejších opravdu jedinečné falšování mince. V té době nebylo totiž zjev neobyčejný, že panovník pronajímal za jistou sumu právo raziti minci. Vytvořila se obchodní společnost, jejímiž hlavními společníky byli Karel kníže z Liechtenštejnu, předseda konfiskační komise, Albrecht z Valdštejna, Pavel Michna z Vacínova, syn řezníka z Budyne a sekretář české kanceláře, bankér Baševi a holandský obchodník Jan de Witte. Tato společnost si najala od krále za velké peníze právo raziti minci v Čechách, na Moravě a v Rakousích. Počala raziti velmi špatnou minci (obsahující jen málo drahého kovu), tak zvanou „dlouhou minci“, která měla až jen jednu osminu ceny jmenovité hodnoty peníze, který představovala. To znamenalo, že se vydělávalo až $\frac{1}{8}$ zlatého na každé ražené zlatce. Tímto překvapujícím falšováním peněz bylo poškozeno nejen obyvatelstvo, nýbrž i komora královská a zejména velké zmatky byly vzneseny do jednání konfiskačního. Hospodaření této jedinečné společnosti trvalo sice jen čtrnáct měsíců, neboť právo ražení peněz bylo králem společnosti odňato, záměr přišel však již pozdě. V prosinci 1624 došlo k státnímu bankrotu (tak zvané kaladě), který zcela rozrušil hospodářský život v českých zemích.

Jak byla česká šlechta postižena konfiskacemi, lze si vypočítati z tohoto příkladu. Pán, který koupil r. 1619 panství za 100.000 zlatých, byl potrestán konfiskací čtvrtiny majetku; měl tedy dostati od královské komory náhradou 75.000 zlatých. Panství však bylo oceněno jen na 70.000 zlatých a prodáno, poněvadž byla velká nabídka velkostatků a malá poptávka, za 50.000 zlatých. Kupec zaplatil cenu v dlouhé minci, takže zaplatil ve skutečnosti jen 6.250 zlatých, takže konfiskací postižený dostal jen 4.686 $\frac{1}{2}$ zl. Ani tyto peníze však nedostal, neboť v královské komoře nebylo peněz, a tak ještě na konci 17. století právnuci potrestaných uplatňovali své pohledávky proti královské komoře. Naproti tomu komora měla

své nároky za dědici členů peněžní společnosti a žádala na příklad jen na dědici Karla z Liechtenštejna neméně než 10 milionů zlatých rýnských náhrady.

Nepočítáme-li zboží královská a církevní, byly konfiskovány asi tři čtvrtiny království. Cena konfiskovaných deskových statků se odhadovala na 30 milionů zlatých, kdežto jejich skutečná cena byla trojnásobná (skutečnou cenu odhadl Pekař na pět miliard předmnichovských korun). Celkem bylo konfiskováno 491 statků v Čechách a 125 na Moravě. Na Moravě není tak spolehlivých dat o rozsahu konfiskací, lze jen uvést, že z velkých panství byla konfiskována tato: Moravská Třebová, Zábřeh, Břeclav, Bystřice pod Hostýnem, Dolní Kounice, Fulnek, Vlasatice, Uherský Ostroh, Moravský Krumlov, Brtnice, Moravské Budějovice, Sádek, Ždánice, Hranice, Bystřice nad Pernštejnem a Lipník.

Mnozí rodové, namnoze cizí, nahromadili si různými praktickými konfiskacími ohromné jmění. Tak na příklad Karel z Liechtenštejna se stal nejbohatším velkostatkářem ve všech státech habsburských a získal k tomu ještě knížetství krnovské, konfiskované markrabímu Janu Jiřímu. Smutně proslulý Pavel Michna z Vacínova, který byl při vzniku povstání téměř nemajetný, domohl se jmění v ceně přes 2 miliony zlatých. Neméně zbohatl Albrecht z Valdštejna, který důmyslně skupoval statky v severní části Čech, aby si vytvořil jednotné panství. Jádrem jeho statků se staly ovšem velké statky bohatého panského rodu Smiřických (Jičín a jiné statky v okolí), jichž se zmocnil úchvatem, jsa poručníkem Jindřicha Smiřického, který odešel do vyhnanství.

Královská komora konfiskacemi nezbohatla, naopak byla zkrácena praktikami kupců, placením v dlouhé minci, darováním (tak na př. král daroval Buquoyovi Nové Hrady, Rožmberk a Libějice, svému rádci Eggenberkovi Český Krumlov, mnoho konfiskovaných statků bylo darováno církvi). Poněvadž v pokladně nebylo peněz, bývaly dávány vysokým důstojníkům císařským deskové statky náhradou za jejich pohledávky za službu.

Konfiskacemi zchudla česká šlechta a tím i národ (pro náš národ bylo zejména zhoubné pohlcování drobných rytířských deskových statků panským latifundiem). Českou šlechtu vystřídává šlechta cizí, Němci, Vlaši, Francouzi, Vlámové, Valoni, Irové a jiní. Těm byly Čechy cizí, cizí jazyk země i prostředí; proto dleli raději u dvora nebo ve vojsku a pečovali jen o to, aby výnos ze statků byl co největší. Slabou útěchou bylo vlasteneckému dějepisci Balbínovi, že Čechy jsou hřbitovem cizinců.

Bělohorská bitva byla především vítězstvím katolicismu nad protestantstvím, takže musila mít v zápětí změnu náboženskou. Bylo však nutno uvažovat o postupu. Pro mírný a poznenáhly postup svědčily vedle příčin hospodářských příčiny politické, neboť nemalou zásluhu o vítězství měl luteránský kurfiřt saský, válka na Rýně nebyla posud ukončena a na Moravě stály jízdné pluky uher-

ské. Tento mírný postup doporučoval hlavně Karel z Liechtenštejna, jenž chtěl přijmouti všechny kněze České konfese na milost, jen když se podřídí arcibiskupovi, a chtěl ponechat i podávání pod obojí. Také pozdější arcibiskup pražský (od r. 1623) Arnošt Vojtěch hrabě Harrach (švagr Albrechta z Valdštejna) neschvaloval násilí a vystoupil později i otevřeně proti používání vojenské asistence při protireformaci a proti týrání poddaných.

Naproti tomu většina v rozhodujících kruzích byla pro postup násilný a rychlý; odůvodňovala jej tím, že vítězství bylo dosaženo jedině milostí Boží a že Bohu nelze vzdáti jinak dík nežli nekompromisním převedením obyvatelstva k církevní poslušnosti. Do této skupiny náležel především arcibiskup Lohelius (zemřel r. 1622), který vypracoval i plán protireformace v Čechách, a jeho přítel opat strahovský Kašpar z Questenberka, rodem říšský Němec, který s nenávisí ke kacířům spojoval nenávisť k českému národu. Dále byli tu císařovi zpovědníci z řad jesuitů, Becanus a (od r. 1624) Lamormain, především však papežský nuncius Karel Carafa, biskup z Aversy, který se stal hlavou nesmiřitelných. Sám již r. 1621 navštívil Čechy, aby se tu seznámil s českými poměry. Řídil pak celou protireformační akci, neznaje žádných ohledů.

Jakkoli od počátku se uplatňoval vliv císařových zpovědníků, přece jen zprvu převládalo na dvoře vídeňském mínění, že je třeba se spokojiti vyplněním kalvinistů, Bratří a novokřtěnců a provedením protireformace v královských městech a na statcích komory královské. Teprve když kurfiřt saský byl odškodněn zástavou Lužic (proto nebyla provedena protireformace v obojí Lužici; také Slezsko bylo zásluhou kurfiřta saského ušetřeno protireformace), změnila se situace válečná ve prospěch císaře a protireformace nenarazila na očekávaný prudký odpor, takže program protireformace byl dále rozšiřován.

Proto také prvý dekret protireformační z března 1621 čelil pouze proti kněžím kalvínským. Naopak, stal se pokus získati kněze České konfese, neboť katolických kněží byl nemalý nedostatek; měli se jen podvoliti poslušnosti arcibiskupovu. Ve skutečnosti se dala získati jen skupina utrakvistických kněží s Janem Locikou z Domažlic, farářem u sv. Mikuláše, jemuž byla pak svěřena důležitá fara týnská. Když však došlo na zakročení Carafovo v Římě před velikonoce r. 1622 k zákazu kalicha v Čechách i na Moravě, došlo ke konfliktu těchto staroutravistů s církví. Locika otevřeně mluvil proti zákazu a bouřil lid. Byl jat a uvězněn na Křivoklátě, kde patrně zahynul. Ačkoli podávání svátosti oltářní podobojí bylo úředně zakázáno, mlčky se trpělo; dokladem toho jsou položky za mešní víno v četných obecních počtech moravských ještě z počátku 18. století.

Dne 13. prosince 1621 byli vypovězeni kněží České konfese z Prahy a z měst královských; kněží luterští byli v Praze ještě trpěni kvůli kurfiřtovi saskému, ale i na ty došlo po dobytí Falce

vojskem císařským, a to dekretem z 25. října 1622. Útočištěm mnohých kněží se stala Kutná Hora, která zůstala zatím protireformací nedotčena, až r. 1623 počal tu prováděti protireformaci velmi rázně a bezohledně nejvyšší mincmistr Vřesovec. V září r. 1623 královský dekret vypovídal ze země již všechny nekatolické kněze bez rozdílu konfese. 29. března 1624 král zakázal obyvatelům královských měst, svobodníkům i poddaným vyznávat jakékoli jiné náboženství nežli katolické.

Obdobně bylo postupováno i na Moravě, kde dozor nad protireformací byl svěřen kardinálovi z Dietrichštejna. Ten vypověděl již 17. září 1622 ze země novokřtěnce (později však musely býti dekrety proti novokřtěncům obnovovány). Ti odešli na Slovensko a založili důležité obce v Sobotišti, v Brodském a v Levárech; dlouho ještě se lišili jazykem, náboženstvím i zvyky od ostatního slovenského obyvatelstva. Obyvatelům královských měst bylo zakázáno docházeti na evangelické bohoslužby do blízkých venkovských obcí, jichž se zatím protireformační dekrety netýkaly. Všeobecný protireformační dekret, z něhož byli vyňati jen příslušníci stavu panského a rytířského, byl vydán pro Moravu 9. dubna 1624. Poslední akt byl dekret z 26. července 1627, jenž zakazoval v Čechách všem bez výjimky (ovšem kromě židů) vyznávat jakékoli náboženství kromě katolického.

K dekretům povahy zásadní přistupovaly ještě jiné, které oklešťovaly práva těch, kdož nebyli ochotni zaměnití svoji víru. Platnost Majestátu byla okázale zrušena jeho přestřížením. Král zakázal r. 1624 evangelíkům vklady do zemských desk a přijímání nekatolíků za měšťany. Uznáván byl jen sňatek uzavřený katolickým knězem, nekatolíci nesměli obchodovati a provozovati řemesla. Konání náboženských povinností bylo podrobeno přísnému dozoru a od farníků bylo vyžadováno prokázati se zpovědními lístky.

Vcelku lze rozeznávat do r. 1624 dvě období protireformační (přípravné), pak následovala protireformace v královských městech, kde byla — alespoň povrchně — dokončena r. 1626, v třetím období byli zasaženi oba vyšší stavy a venkov. Úspěchy protireformační byly ovšem až do ukončení třicetileté války velmi povrchní (ještě v sedmdesátých letech 17. století zakročoval královský tribunál na Moravě proti evangelické šlechtě); kdykoli se podařilo emigrantům, Sasům, Švédům nebo Uhrům, vniknouti do země, byly výsledky práce téměř zcela zmařeny. Plánovitý postup protireformace byl svěřen zvláštní, tak zvané reformační komisi, jejímiž členy (od r. 1627) byli arcibiskup Harrach, Jaroslav hrabě Martinic a Fridrich z Talmberka, na Moravě byli předními členy reformační komise Arnošt Platejs z Plattenštejna a Jakub de Magnis.

Úspěchy protireformace byly v různých krajích různé. Poměrně dobře se dařila v krajích jižních, kde katolictví již dříve bylo dosti zastoupeno, v krajích budějovickém, prácheňském a ve svém radikalismu kdysi proslulém kraji tábořském (město Tábor přijalo

první z královských měst katolictví); také v kraji plzeňském probíhala protireformace celkem hladce.

Naopak v hornických městech Krušnohoří musilo býti z obavy před opuštěním hor postupováno opatrně. Chodové prohlásili r. 1627, že raději obětují život a statky, než by upustili od víry po otčích zděděné, zapřísáhli se mezi sebou, že bezohledně budou pronásledovati každého, kdo by odpadl, že jeho dům v popel obrátí a jeho samého zabijí. Z bratrských sborů vzdoroval nejdéle mladoboleslavský (Karmel), který byl zničen teprve zásahem Carafovým.

Místy docházelo i k povstáním, tak r. 1625 na Čáslavsku a na Kouřimsku. Toto povstání znovu ožilo po dvou letech pod vedením kněze Matouše Ulického, bylo však krutě potlačeno. Ulický byl popraven v Čáslavi 11. září 1627 tak, že mu byla nejprve uřata pravá ruka, pak hlava štáta, střeva vytaženy a tělo rozčtvrceno; jeho pozůstatky byly nabodnuty na pět kolů postavených kolem šibenice; mnozí účastníci povstání byli pověšeni, lámání kolem nebo potrestání alespoň uřezáním uší a nosu. Nebezpečné bylo povstání r. 1628 na panství opočenském, kde se sedláci prohlásili za čtvrtý stav a titulovali se „urození páni sektáři“. Příštího roku bylo podobné povstání na panství turnovském. Na Moravě vybuchla několikrát revoluční vlna v okolí Vsetína. Příčiny těchto vzpour byly vesměs náboženské.

Poměrně nejlépe vzdorovaly protireformaci kraje nízko položené při řekách (Mělnicko, Roudnicko, Nosislav) a v málo přístupných horách (Litomyšlsko, Poličsko, Krušnohoří, Novoměstsko, Kunštátsko, Vsatsko).

Protireformace byla znamenitě brzděna nedostatkem kněží, takže v duchovní správě musili vypomáhati kněží řádoví a církevní úřady musily zamhuřovati oči nad málo vzdělanými kněžími i nad jejich mravními nedostatky. Mnohde byli na fary dosazováni kněží z Polska, kteří neměli takových jazykových nesnází jako kněží odjinud přišli.

Provádění protireformace bylo svěřeno hlavně jezuitům, kteří se snažili získati lid kázáním, školami i zpovědí. Někteří z nich prosluli obdivuhodnou horlivostí, neméně však i krutostí a bezohledností. Nejproslulejším z nich se stal Albrecht Chanovský z Dlouhé Vsi, který přispěl k založení jezuitské koleje v Klatovech (vedle toho byly založeny další koleje v Kutné Hoře, ve Znojmě a v Jihlavě, poslední dvě zásluhou hraběte Althana). Začasté používalo ve službách protireformace i vojska, které bylo ubytováno v domech tvrdošijných a neústupných tak dlouho, až povolili nebo byli hospodářsky zničeni. Zvláště neblaze svým řádním proslul v Čechách pluk Huertův, na Moravě Liechtenštejnovi dragouni.

Jesuité dosáhli v Čechách i na Moravě privilegovaného postavení; byla jim svěřena zejména censura knih. Jejich klementinská kolej byla od počátku střediskem protireformačních akcí v Praze. Klementinští studenti strhli s chrámu Týnského sochu Jiřího z Po-

děbrad a kalich, symboly to husitství, které byly nahrazeny sochou Panny Marie. Ještě r. 1622 král připojil universitu Karlovu ke Klementinu a podřídil veškeré školství v zemi doзору jesuitů. Tímto opatřením se však cítil dotčen arcibiskup Harrach jako kancléř university, a tak byl zahájen dlouholetý spor o universitu mezi arcibiskupem a jesuity. Arcibiskup konečně dosáhl toho, že papež Urban VIII. r. 1628 zakázal jezuitské universitě udíletí doktorské hodnosti mimo filosofii a theologii. Jesuité jen poznenáhlu byli přinuceni vzdávati se úchvatu; r. 1638 na králův rozkaz musili vydati universitní insignie a archiv, takže zůstali omezeni jen na kolej Klementinu a r. 1654 dokonce i Klementinum bylo připojeno jako zvláštní část k universitě Karlově pod správou arcibiskupa. Spojená universita byla pak nazývána universitou Karlo-Ferdinandovou.

Královské dekry z 31. července 1627 v Čechách a z 9. března 1628 na Moravě zakazovaly i šlechtě přidržovati se jiného náboženství nežli katolického, povolovaly však příslušníkům stavů panského a rytířského (stejně i městského) prodati své statky a vystěhovati se do ciziny. Z této milosti byli ovšem vyňati sirotci, kteří měli býti postaveni pod ochranu katolických poručníků a měli býti katolicky vychováni. V provádění dekretů se však vyskytly vážné obtíže, a proto byla půlroční doba, stanovená k prodeji statků a k vystěhování anebo k přestoupení na víru katolickou, několikrát prodloužena.

Ti, kteří se odhodlali k vystěhování, byli poškozeni již při prodeji svých statků; bylot stanoveno, že každý měšťan, který by se vystěhoval, musí odevzdati čtvrtinu stržených peněz královské komoře. Ale i jinak bylo příliš mnoho deskových statků a domů v královských městech nabídnuto k prodeji, takže jejich cena velmi poklesla. Emigranti přinášeli tedy pro víru nesmírné oběti. Příslušníci stavů se stěhovali z příčin náboženských a politických. Vedle nich se však vystěhovalo i množství poddaných, jimž zemské zákony dobrodiní vystěhování nepřiznávaly. U těch se družily k příčinám náboženským i příčiny hospodářské.

Početní sílu emigrace lze těžko odhadnouti. Současný historik odhadl, že se vystěhovalo jen z království českého na 36.000 rodin, to jest, asi 120.000 obyvatel (jen z Prahy se vystěhovalo v letech 1621-30 na 400 měšťanských rodin). Odhadem lze usuzovati, že Čechy a Moravu opustila po bitvě bělohorské jedna čtvrtina až pětina šlechty a měšťanstva. Již udaná čísla svědčí, jak velké procento obyvatelstva odešlo, připustíme-li, že Čechy a Morava měly tehdy sotva více než 2.000.000 obyvatel (z toho Morava něco přes 600.000).

Při posuzování ztráty nelze přihlížeti jen ke ztracenému množství, ale spíše ke kvalitě ztráty. A tu vidíme, že z království i marškrabství odcházejí vrstvy nejlepší a nejodolnější a že se ztrácejí vedoucí vrstvy politické i kulturní, takže doma zůstává národ bez

vůdce. Jen tak mohlo v další době dojít k hlubokému národnímu, kulturnímu i mravnímu úpadku českého národa.

V saském Freibergu nalezl útočiště historik současné doby Pavel Skála ze Zhoře (1583-1640, jeho dílo mělo na katolické straně protějšek v Pamětech Viléma Slavaty z Chlumu a Košumberka), na gymnasiu v Toruni vyučoval vzdělaný litoměřický měšťan Pavel Stránský ze Zap (1583-1657), jehož spis O státě českém (Respublica Bojema) náleží mezi nejkrásnější díla toho druhu. Slavný rytec Václav Hollar z Práchně se stal učitelem kreslení prince waleského a získal si pověst zobrazením množství měst (také českých). Sběratel církevních písní Jiří Tránovský, těšínský rodák, byl farářem v Liptovském Svatém Mikuláši; jeho sbírka Cithara Sanctorum se těšila velké oblibě zejména u slovenských evangeliků. Odvážného Heřmana Augustina zavál osud až za oceán do americké osady Marylandu, kde založil tak zvané „české manství“ a mapoval.

Nad všechny emigranty však vynikl biskup Jednoty bratrské a duchovní vůdce emigrace Jan Amos Komenský (narozen r. 1592 — jako rodiště udávají se vedle Komně také Uherský Brod a Nivnice, zemřel 15. listopadu 1670 v Amsterodamu, pohřben ve valonském reformovaném kostelíku v amsterodamském předměstí v Naarendenu). Byl pravým vševědcem (pansofem) a zabýval se stejně dějepisectvím jako mapováním (vydal první podrobnou mapu Moravy, kterou věnoval svému příznivci Ladislavu Velenovi z Žerotína). Byl i lexikografem (velmi bohatý jeho materiál k slovníku česko-latinskému vzal však zkázu za válečných hrůz). Nejvíce však vynikl ve vychovatelství a podnes mají platnost jeho díla i zásady, na příklad učení o názorném vyučování, vyučování jazykem mateřským a zásada, že škola má být dílnou lidskosti. Ani politika nebyla Komenskému cizí; projevují se u něho zejména myšlenky o věčném míru.

Život Komenského byl pln strádání v pohnutých dobách válečných. Tak při přepadení Fulneku Španěly ztratil majetek, knihovnu, vlastní rukopisy a nedlouho potom mor vyhubil jeho rodinu. Po vypovídacích dekretech nalezl na čas útulek na statku Karla st. ze Žerotína v Brandýse nad Orlicí a pak na statku Jiřího Sadovského ze Sloupna v Podkrkonoší. Ale r. 1628 musil odejít do vyhnanství do polského Lešna, kde byl zvolen biskupem Jednoty. O jeho vážnosti svědčí, že byl pozván r. 1641 do Anglie, aby reformoval školství. O totéž byl žádán i švédským kancléřem Oxenstjernou, přijal však pozvání knížete Zikmunda Rákóczyho, na jehož panství počal organisovati školy v Sarišském Potoku. Avšak i tu byla jeho práce přerušena smrtí knížete. Za nového jeho pobytu v Lešně bylo město Poláky vypáleno a Komenský ztratil po druhé svůj majetek i připravované rukopisy. Teprve sklonek svého života strávil v klidu u svého amsterodamského přítele Vavřince de Geera.

Vyhnanství neušel ani Karel starší z Žerotína, třebaže se Ferdinandovi II. nikdy nezpronevěřil. Dlouho poskytoval útulek

bratrským kněžím na svých panstvích v Brandýse n. O., v Třebíči, v Přerově a v Náměšti nad Oslavou. Svá panství si směl sice ponehati (Třebíč a Náměšť však prodal), ba směl je časem i navštěvovati. Ve vyhnanství dlel s čtvrtou svou manželkou Kateřinou z Valdštejna v slezské Vratislavi a byl mnohým emigrantům prospěšný podporou, radou i přímluvou. Zemřel 9. října 1636 na svém zámku přerovském, kde dlel na návštěvě.

Emigranti nepokládali svůj těžký úkol za trvalý, až do uzavření míru vestfálského věřili v obrat a v návrat; neméně než pětkrát se vrátili s vojskem saským, švédským nebo uherským zpět do vlasti, ale po některé chvíli ji znovu opustili. Mocným pojátkem mezi nimi byla osoba krále Fridricha (dlel v exilu v nizozemském Haagu), jehož stále považovali za pravého českého panovníka. Z počátku se zúčastňovali emigranti všech protihabsburských akcí v Evropě, zejména neúnavný Thurn se snažil získati pomoc pro Čechy i na dvoře carihradském a u republiky benátské. Později se zúčastnili aktivně boje v řadách dánských a švédských, zejména ve vojsku švédském bylo množství Čechů mezi vyššími i nižšími důstojníky (i známý švédský generál Banér měl k Čechům vztahy, jeho třetí manželka byla Češka). Poznenáhlu však mizela víra ve vlastní síly a emigranti počali věřiti v nenadálý zázrak; ani Komenský sám se neubráníl víře v různá proroctví.

Úděl emigrantů nebyl hodný závidění; malý majetek přinesený z domova brzy byl stráven a emigranti byli odkázáni na nahodilý výdělek (učení Stránský se živil na příklad čas jako nájemce krčmy) nebo na podporu. Takové dávali bohatší nebo dobře zaměstnaní krajané, také příbuzné církve nešetřily dary, které přicházely zejména z Nizozemí, ze Švýcar a z Anglie. Lépe byli na tom ti, kdož nalezli útulek v okolí příbuzným jazykem (Slovensko) nebo vírou. Jinde, zejména v Sasku, viděli emigranty neradi pro rozdílnou víru a také z obavy, aby nežádali školy svého jazyka a připuštění české řeči k soudu. Jen poznenáhlu splývali emigranti se svým okolím a dlouho ještě si udržovali vědomí svého původu. Přispěli k rozkvětu zejména Saska a Braniborska (potomky emigrantů byl na příklad fysik Chladni, chemik Kekule ze Stradonic, organisátor pruského vojenství Měsíček z Vyškova a jiní).

Vystěhovalectví nebylo na všechny kraje české rovnoměrně rozloženo. Tak na př. bylo nepatrné z jihočeských krajů a z Plzeňska, ale velmi silné z krajů chebského, loketského, žateckého, litoměřického, boleslavského a hradeckého. V Krušnohoří opustili horníci své domovy a založili jen několik málo kilometrů od nich, ovšem již na saské půdě, nové město (Johann-Georgenstadt, Annaberg).

Nebylo snad země v protestantské Evropě, která by nehostila emigranty z Čech a Moravy jako veřejné a soukromé učitele, řemeslníky, vojáky a podobně. Komenský si stěžoval slovy proroka Jeremiáše: „Rozházels nás po krajinách, o nichž naši otcové neslychali.“ Dály se sice pokusy soustřediti emigraci na jednom

místě. Tak na př. z okolí krále Fridricha vyšel návrh na její soustředění do Nizozemí; Jindřich Matyáš hrabě Thurn jako švédský guvernér Livonska navrhoval Livonsko a Ingrii; za anglické revoluce se pomýšlelo na přestěhování českých emigrantů do Irska. Tyto plány na vytvoření nové české vlasti se bohužel nezdařily, a proto emigrace zůstala rozptýlena.

Nejvíce emigrantů odcházelo do sousedního Saska, kde se středisky stala města Freiberg, Drážďany a Perno (zde se soustředilo neméně než 2200 emigrantů) a Horní Lužice (střediska Žitava a Zhořelec). Do Saska a Horní Lužice odcházeli ponejvíce luteráni a vírou jim blízcí, stejně i do Vratislavě a do břežského knížetství ve Slezsku. Naproti tomu kalvinisté a Bratři odcházeli dále, neboť nebyli v luterském Sasku rádi viděni. Proto odcházeli až do Nizozemí nebo do Polska (střediskem Lešno). Nalezneme je však i na pobřeží severních moří v Brémách, v Hamburku a v Elblagu.

Naproti tomu emigranti z Moravy se soustřeďovali hlavně na Slovensku, kde vznikly početné emigrantské obce ve Skalici, v Púchově, v Lednici, v Sobotišti, v Pezinku a v Trenčíně, často i s vlastní církevní organizací.

Se změnami náboženskými ruku v ruce šly u nás i změny politické. Byly tu dva směry: radikální a umírněný. Prvý, k němuž náleželi zejména cizozemští rádci (Eggenberg) a z Čechů Vilém (od r. 1621 hrabě) Slavata, tvrdil, že království ztratilo své výsady právem válečným, takže nepotřebují ústavy, druhý, méně početný, skládající se většinou z Čechů (Jaroslav Bořita hrabě Martinic), považoval za nutné omezit práva stavů jen tam, kde ohrožovaly moc královskou. Zemské zřízení bylo od r. 1625 podrobena zkoumání zvláštní komisí, jejímiž členy byly vesměs cizozemci (z Čechů pracovali tu jen Karel kníže z Liechtenštejna a Albrecht z Valdštejna). Ta učinila jen nepatrné ústupky stanovisku umírněnému.

Zpracování nové ústavy zemské, nazvané **Obnoveným zřízením zemským** (zkratka OZZ), bylo vyhlášeno ve chvíli, kdy císařské zbraně dosáhly na bojišti největších triumfů: v Čechách dne 10. května 1627, na Moravě 10. května 1628.

Obnovené zřízení zemské prohlásilo království české za dědičné v rodu Habsburků po meči i po přeslici. Královské i zemské úřady směl osazovati jenom král, ovšem jenom šlechtici v zemi osedlými. Ti přísahali věrnost toliko králi (nikoli i zemi) a vždy po pěti letech měli odstoupiti. Úřad nejvyššího kancléře byl povýšen nad všechny úřady ostatní. Pravomoc zemských sněmů byla podstatně omezena, neboť směly rokovati jen o královské předloze, odňato jim bylo zásadně právo zákonodárné, které bylo vyhrazeno jedině králi (teprve v roce 1640 byla sněmu vrácena zákonodárná iniciativa v podružných věcech), takže sněmy byly oprávněny pouze povolovati berni. Naproti tomu si král vyhradil právo vedení války a svolávání zemské hotovosti i k tažení za hranice. Počet stavů

byl zvýšen o stav prelátský, kterému bylo dáno místo před všemi stavy ostatními; naproti tomu celému stavu městskému byl dán hlas toliko jediný (odevzdával jej poslanec za některé město pražské), kdežto každý příslušník stavů vyšších měl po jednom hlase. Král si vyhradil také právo udíleti inkolát (= státní občanství) šlechtě.

Reformou nezůstal nedotčen ani zemský soud. Až doposud nebylo od něho odvolání, jeho jednání bylo veřejné a ústní. Obnovené zřízení zemské zavedlo jednání písemné a tajné a dovolovalo odvolání ke králi prostřednictvím české dvorské kanceláře. V zemi bylo povoleno jedině katolické náboženství a němčině se dostalo rovnoprávnosti s češtinou.

Poslední opatření bylo ústupkem četným cizincům, kteří se v Čechách a na Moravě zakoupili a nebyli znalí jazyka českého. Pro český národ bylo však osudné, neboť od počátku se jevila snaha dávatí přednost němčině. Tak na př. autentický text Obnoveného zřízení zemského byl německý, na Moravě nebyl český překlad ani dotištěn. Již na prvním sněmu českém po bitvě bělohorské, zahájeném 14. listopadu 1627, přečetl nejvyšší kancléř Zdeněk Popel z Lobkovic královskou proposicí česky, ale hned nato místokancléř Nostic německy.

Proti Obnovenému zřízení zemskému nebylo v Čechách protestu, podepsal je dokonce i nejvyšší kancléř Zdeněk Popel, jakkoli se zněním zřízení nesouhlasil. Na Moravě se projevoval proti zřízení větší odpor, ale jedině Zdeněk Žampach hrabě z Potnštejna se odvážil proti němu veřejně vystupovati, a to ještě z důvodů ryze osobních.

Obnovené zřízení zemské nerušilo nijak existenci českého státu, převádělo jej však do jisté míry do vlastnictví habsburské dynastie. Tím a rozšířením pravomoci ústředních úřadů, zřízených kdysi Ferdinandem I., připravovalo však zřízení Rakouska. Na druhé straně však sjednocovalo zemské zřízení české a moravské, do té doby značně rozdílné.

Královský absolutismus se počal ostatně projevovati hned po bitvě bělohorské. Korunovační klenoty byly odvezeny do Vídně a hrad Karlštejn daroval král své manželce, císařovně Eleonore. Také zemská privilegia byla vévodou Maxmiliánem zaslána králi do Vídně. Tyto svobody zemské byly po vydání Obnoveného zřízení zemského králem potvrzeny, ovšem jen pokud nečelily nové ústavě. Přijímání za krále bylo odstraněno a král dal korunovati za českého krále svého syna Ferdinanda z vlastní moci. Současně (1628) mu udělil léno na hodnost kurfiřtskou a léna držená od německé říše (byla to poslední infeudace udělená českému králi). Královský dvůr pobyl tehdy delší dobu v Praze a Ferdinand II. jmenoval před svým odjezdem opět místodržící, neboť zemský správce Karel z Liechtenštejna 12. února 1627 zemřel.

4. Zmařené české naděje.

Pokračování války české. Osobnost Albrechta z Valdštejna. Válka dánská. Vystoupení Gustava Adolfa III. Vpád Sasů a emigrantů do Čech. Saská zrada. Valdštejnův druhý generál. Chebská katastrofa. Mír pražský. Osobnost Ferdinanda II. Následky pádu Valdštejnova a míru pražského.

Bělohorskou bitvou nebyla zakončena válka započatá pražskou defenestrací, neboť císař hodlal potrestati krále Fridricha odnětím jeho otcovské země Falce, kterou chtěl dáti bavorskému vévodovi Maxmiliánovi náhradou za Horní Rakousy. Fridrich však našel pomoc v Anglii a v Nizozemí, získal do svých služeb generála Mansfelda a ani Francii nemohlo býti jedno, že se rozšířil povážlivě v jejím sousedství vliv habsburský. Ostatně, i když se podařilo císařským porazit jednoho nepřítele, vystávali ihned jiní.

Tak v srpnu 1623 zahájil s císařem opět válku Bethlen Gabor, který získal pomoc tureckou. Císařské vojsko pod Carafou markýzem Montenegro a jeho podvůdci Valdštejnem a Marradasem bylo obklíčeno a zle tísněno v ležení u Hodonína, Morava byla strašlivě zpuštěna a tisíce obyvatel odvedeno do tureckého otroctví. Ale neúspěchy spojenců v Německu přiměly Bethlena k míru vídeňskému (8. května 1624), který obnovoval podmínky míru mikulovského, až na to, že Bethlen Gabor se vzdal ve prospěch Ferdinanda obou knížetství českých.

Velmi vážná situace nastala pro císaře, když se ujal zbytků strany protivné v severním Německu dánský král Kristián IV., jenž disponoval značnou mocí vojenskou. Císaře vysvobodil z nemilé situace český velmož Albrecht Václav Euseb z Valdštejna.

Nevšedně nadaný tento pán pocházel z velmi rozvětveného staročeského rodu Valdštejnů, a to z jeho luterské větve. Narodil se na tvrzi v Heřmanicích u Dvora Králové r. 1583. Jeho matka byla rozená Smiřická ze Smiřic a tato okolnost mu umožnila později způsobem nepřilíživě čestným zmocnit se ohromných statků tohoto rodu. Vychován byl u olomouckých jezuitů, jejichž přičiněním byl získán katolictví, a na některých luterských akademických německých. Již v mládí proslul neukázněností a výstřednictvím, takže byl svými druhy nazýván šíleným Valdštejnem (der tolle von Wallenstein); akademie altdorfská jej dokonce pro jeho nepředloženost vyloučila.

Ani národnost, ani náboženství, ani láska nebyly blízké jeho srdci. Byl pravý typ konvertity, jdoucího jedině za svým prospěchem a neznajícího zájmů vlasti a národa. Nelze jej nazvati ani Čechem, ani Němcem, byl kosmopolitou, a pro malé české poměry měl jen opovržení. Českou šlechtou opovrhoval pro její prostotu (jeho výrok „tölpische böhmische Janku“); do své kanceláře zavedl němčinu, nikoli z přesvědčení, nýbrž pro praktickou potřebu. Po-

dobně i katolické náboženství podporoval jen potud, pokud mu to přinášelo prospěch a pokud neměl hospodářskou škodu. Oba jeho snatky byly dílem vypočítavosti; prvý s Lukrecií Nekešovnou z Landeku mu přinesl vlastnictví velkých statků moravských Vsetína a Lukova, druhý s Isabellou z Harrachu vlivné postavení u císařského dvora a ještě bohatší statky.

Od mládí se věnoval vojenství a válečná tažení v Uhrách proti Turkům a v Přímoří proti Benátčanům byla mu první školou. Dále byl plukovníkem v službách moravských stavů a snažil se převést svůj pluk na stranu císařskou; marně. Zúčastnil se i bitvy bělohorské.

Pravý jeho charakter vynikl po bitvě bělohorské, kdy dovedl znamenitě ve svůj prospěch využívatí tehdejších zmatků, ať to bylo již uchvácení dědictví Smiřických, ať účast na falšování dlouhé mince nebo machinace při kupování konfiskovaných statků. Záměrně skoupil na 60 panství a statků v okolí Jičína, Liberce a Frýdlantu, některé z nich udělil lénem, aby si získal oddanou družinu. Již r. 1622 byl jmenován hrabětem, 1624 byla povýšena jeho panství na knížetství (1627 na vévodství) frýdlantské. K tomu nabyt později knížetství zaháňského, vévodství meklenburského a knížetství hlohovského. Byl povýšen i na říšského knížete.

Frýdlantské vévodství bylo jádrem jeho držav; bylo jako léno koruny české vyňato ze země české a mělo podobné postavení jako Kladsko. Valdštejn mu dal výbornou organizaci s vlastním sněmem, na němž vévodská města Jičín, Frýdlant, Liberec, Česká Lípa, Hostinné a Bělá měla tvořiti stav městský. Měl právo raziti minci a jeho mincovna dodávala měsíčně 1000 dukátů. Hlavním městem vévodství měl býti Jičín, který měl býti tak vybaven, aby konkuroval i Praze. Na náměstí směly býti stavěny jen dvouposchoďové domy, celou jednu jeho stranu zaujímal vévodský palác. Při kostele mělo býti zřízeno biskupství a Jičín měl dostati universitu, pro niž se Valdštejn snažil získati právníka světového jména Huga Grotia a básníka Martina Opitze. Nedostatek vody v Cidlině měl býti odstraněn přivedením části toku Cidliny zvláštním průplavem. Silnice, zdobené stromořadími, spojovaly hlavní města vévodství.

Valdštejn byl lepší organisátor a hospodář nežli vojevůdce a tajemství válečných úspěchů záleželo především v dobré organizaci. Až do doby Valdštejnovy najímal každý plukovník sám vojáky svého pluku, vyplácel je a předkládal pak účty královské komoře. Valdštejn prvý nabídl císaři, že najme na vlastní útraty celou armádu, a tak i učinil. Tím se stala manipulace jednodušší a plukovníci byli závislí na generalissimovi, takže nemohli již jednati na vlastní pěst. Zisk, který měli dříve plukovníci, plynul ovšem nyní do kapes Valdštejnových, který měl výborně organisované účetnictví a sám se přesvědčoval o revisi vydání vojenských, stejně jako sám revidoval hospodaření na svých statcích.

Své statky pečlivě chránil před vpádem nepřátelským i před ubytováním císařského vojska. Tak se stalo, že v dobách všeobecné zkázy bylo frýdlantské vévodství kvetoucím ostrovem. Ba Valdštejn vydělával i na válce jinak; jeho armáda byla zásobována a opatrována jen z frýdlantského vévodství, které dodávalo obilí. Liberecké manufaktury dodávaly sukno jeho armádě, která byla zásobována z ohromného skladiště v Jičíně. Ba i pušky, děla, střelivo, sečné a bodné zbraně vycházely z dílen frýdlantského vévodství.

Každé Valdštejnovo jednání bylo proniknuto praktickou vypočítavostí a systematičností. Vůči úředníkům i vojákům byl nepřístupný a velmi přísný. Jeho snaha rychle jednati přiváděla jej často k nevídaným výsledkům. Osobních přátel neměl; neuměl si je získati, ba odpuzoval je příkrým způsobem jednání. Kruh Valdštejnových přívrženců se skládal z těch, kteří věřili v jeho šťastnou hvězdu a chtěli se s ním vyšinouti. Mnohé špatné rysy jeho povahy lze vysvětliti jeho nemocí (podagra vzniklá z přílišného pití). Velmi věřil astrologii, což ovšem odpovídalo tehdejší době; tato důvěra v pavědu vysvětluje jeho mnohé váhání a kolísání, které přivedilo konečně i jeho pád. Valdštejn byl egoista, i náboženství bylo mu jen prostředkem; založil sice v Jičíně jezuitskou kolej, nedovolil však jezuitům konati více, nežli bylo prospěšné jeho hospodářským zájmům.

Valdštejn najal a organizoval proti dánskému králi na tu dobu ohromnou armádu (na 50.000 mužů) a porazil Mansfelda 25. dubna 1626 v bitvě u Dessavy. Nepronásledoval však poražené, takže Mansfeld mohl s posilami vniknouti do Slezska a zaujmouti pevné postavení v Opavě, v Krnově, v Těšíně i v městech kraje přerovského. Valaši se vzbouřili a zejména byla pamětihodná vzpoura města Hranic, která byla později krvavě potrestána. Mansfeldští obnovili v dobytém území vládu krále Fridricha a zmocnili se i Jablunkovského průsmyku, aby měli spojení s Bethlenem Gaborem, jenž opět zahájil válku proti císaři. Teprve když se Valdštejn jal Mansfelda pronásledovati, prchl Mansfeld rychle Vlárským průsmykem do Uher. Poněvadž Bethlen Gabor ztratil chuť na další válku, odešel Mansfeld se svým vojskem do tureckých Uher a odtud do Bosny, aby se dal do služeb republiky benátské. Ale v malé pohraniční bosenské vísce stihla neklidného válečníka 30. listopadu 1626 smrt. Stavové knížetství opavského a krnovského, kteří se připojili k Mansfeldovi, byli přísně potrestáni konfiskacemi.

Po nezdařené Mansfeldově výpravě nemohl se již Kristián IV. měřiti s Valdštejnem. Ten opanoval severní Německo i poloostrov Jutský a zatlačil dánskému králi na ostrovy. Valdštejn měl v plánu zřídit ohromné císařské loďstvo a opanovati s ním pobřeží Severního a Baltského moře; byl dokonce jmenován císařem generálem baltského i oceánského loďstva. Mír Lübecký z 22. května 1629 zbavil severoněmecké evangelíky poslední opory. Císař triumfoval a v Německu nebylo již moci, která by se postavila na odpor dal-

ším jeho plánům. Vojsko Valdštejnovo, které dosáhlo počtu 100.000 mužů, nebylo rozpuštěno, nýbrž účelně rozloženo po severním Německu, aby v zárodku udusilo každý odpor. Meklenburskému vévodovi byla zkonfiskována jeho země a dána v náhradu Albrechtovi z Valdštejna. Císař se odhodlal vyhlásiti tak zvaný restituční edikt, podle něhož musila říšská knížata vrátiti církvi uchvácený majetek církevní. Byl to ohromný majetek dvou arcibiskupství, dvanácti biskupství a nad 500 klášterů, takže finance mnohého německého knížete byly by zcela vyvedeny z rovnováhy.

Obavy před důsledným provedením restitučního ediktu, před Valdštejnovým vojskem, před dalšími konfiskacemi a před politickými plány císařovými semkly říšská knížata do jediné zájmové skupiny, která využila politické situace k navazování styků s Francií a žádala jak odložení restitučního ediktu, tak i propuštění Valdštejna, neboť nebylo prý důstojné, aby Čech ovládal německou říši. Císař se obával spolku knížat s Francií, který se mohl státi osudným, a potřeboval hlasy kurfiřtů k volbě svého syna Ferdinanda III. za císaře římského. Proto povolil požadavkům knížat kladeným na sjezdu řezenském a propustil r. 1630 Valdštejna z nejvyššího velitelství.

Valdštejn uposlechl bez odporu, odešel do Prahy, kde počal stavěti nádherný palác na Malé Straně, pro jehož staveniště zakoupil neméně než 24 měšťanských domů, tři zahrady a obecní cihelnu, a věnoval se hospodářskému zvelebení svého knížetství. Nespouštěl však při tom se zřetele vývoj politický a očekával příležitost k novému uplatnění.

Tato příležitost přišla dříve, nežli se mohlo očekávati. Mladý švédský král Gustav Adolf III. rozhodl se vystoupiti na obranu práv evangelíků v střední Evropě. Náleží ovšem posud mezi největší záhady dějin, zda švédského krále vedly k zakročení skutečně pohnutky ideální či bylo-li jeho plánem zjednatí Švédsku převahu v Evropě a sobě korunu císařskou. Dne 6. července 1630 přistal s 12.500 muži, armádou sice malou, ale dobře vycvičenou, spolehlivou a planoucí nadšením pro zápas za náboženství na ostrově Uznojemu při ústí řeky Odry. Je pozoruhodné, že německá protestantská knížata neuvítala tuto nenadálou pomoc s velkým nadšením. Meklenburský vévoda, jemuž Gustav Adolf vrátil jeho konfiskovanou zemi, spojil se sice s ním a také po některém váhání pomořanský vévoda Bohuslav, kdežto kurfiřt braniborský musil býti přinucen vojenským nátlakem k připojení. Král získal tak výhodnou vojenskou základnu, opírající se o říční toky Labe, Odry a Havoly. Tím nadšeněji uvítala zakročení Švédů severoněmecká města, zejména Magdeburk, jenž však byl vzápětí zničen vojskem katolické ligy.

Od počátku vpádu do Německa spěchali pod švédské prapory čeští emigranti, z nichž mnoho zaujímalo ve švédském vojsku důstojnická místa. Vážnosti u krále požíval zejména Jindřich Matyáš

hrabě Thurn, jenž byl od předešlého roku švédským guvernérem v Livonsku, dobytém na Polácích. Císař byl v té době téměř bez vojska, takže tíha boje ležela na vojsku katolické ligy, vedeném Tillym. Toto vojsko bylo zničeno Gustavem Adolfem v rozhodné bitvě u Breitenfelda (nedaleko Lipska). Breitenfeldská bitva (17. září 1631) znamenala pro severní Německo totéž co bitva bělohorská pro Čechy, ovšem z opačného hlediska. Severní Německo bylo pro císaře ztraceno.

Také saský kurfiřt, třebaže nerad, musil přistoupiti ke spolku se Švédy a bohužel právě Sasům byl svěřen úkol obsaditi Čechy a obnoviti tam předbělohorské řády. Nebylo totiž v zájmu luterského Saska, aby v sousedství vzniklo kalvínské království (Fridrich Falcký byl spojenci uznáván za českého krále). Česká emigrace započala velmi živou akci. Již v září 1631 byl hrabě Thurn jmenován vrchním komisařem pro Čechy a uloženo mu naverbovati emigrantské vojsko. Sasové však tento podnik zřejmě sabotovali a činili Thurnovi v najímání vojska všemožné překážky. Thurn skutečně překročil české hranice, nemohl se však se slabými silami udržeti.

Emigrace navázala také styky s Albrechtem z Valdštejna prostřednictvím jeho švagrů, Adama hraběte Trčky a Viléma Kinského, emigranta. Poselství doručoval mladý emigrant Jaroslav Sezima Rašín z Rýznburka. Valdštejn nepomýšlel ovšem tehdy na vážný čin, nemohl snést soupeření rovnocenného partnera, jakým byl Gustav Adolf, a kromě toho mu nemohli Švédové zaručiti dosažení královské koruny české, pokud byl živ Fridrich Falcký.

Teprve na počátku listopadu 1631 překročilo saské vojsko vedené Janem Jiřím z Arnimu hranice a zmocnilo se téměř bez boje velké části Čech (je pozoruhodné, že při saském vpádu byly statky Valdštejnovy všemožně šetřeny); Praha uvítala Sasy jako osvoboditele 15. listopadu 1631. Síly Sasů však nestačily na ovládnutí celého království, tím méně Moravy, a tak císařské posádky zůstaly na příklad v Nymburce, v Táboře a v Plzni.

Se Sasy se vrátilo také množství emigrantů, kteří se ujímali v držení svých statků i domů v městech, osazovali městské rady a odevzdávali fary a kostely do rukou kněží podobojích. V Praze byla obnovena evangelická konsistoř a jejím administrátorem se stal Samuel Martinius z Dražova; doplněním starého direktoria byla ustavena zemská vláda a pomýšlelo se i na obnovení stavovské university. Jesuité byli vypovězeni ze země. Potupa poprav y na Staroměstském náměstí byla odčiněna pietním snětím hlav popravených s Mostecké věže a jejich pohřbem v kostele Týnském. Sasové však všemožně tyto české podniky sabotovali, v Praze i na venkově plenili a loupili a odvezli do Drážďan i část sbírek Rudolfových; Arnim navázal jednání s Valdštejnem; vyjednávalo bylo v zámku Kounicích u Lysé.

Současně však jednal s Valdštejnem i císař, jehož situace se v té době velmi zhoršila; Bavorsy byly obsazeny od Švédů, neschopnější generál Tilly zahynul a císařova vojska bylo velmi málo. V císařově okolí se věřilo, že jedině Valdštejn může odvrátiti katastrofu. Gerhart z Questenberku v dopise bratrovi nepokrytě se vyjádřil: „Mám za to, že v Evropě nelze naléztí nikoho jemu podobného, ať si jiní žvaní, cokoli se jim líbí.“ Valdštejn byl si ovšem plně vědom svého významu a kladl takové požadavky, že se stal téměř neomezeným pánem armády. Teprve potom přijal druhý svů generalát a počal sbíratí na Znojemsku vojsko.

S armádou 60.000 mužů silnou počal dotíratí na Sasy v Čechách. V únoru 1632 se zmocnili císařští Žatce a Valdštejn počal vyjednávatí se Sasy, aby je oddělil od Švédů. Sasové počali Čechy vyklízeti bez bojů, takže události budí dojem smluvené hry. 25. května 1632 Valdštejn obsadil Prahu. Krátký sen českého národa o odčinění Bílé hory byl dosněn, Sasové v krátké době po druhé zradili Čechy za mrzkou odměnu.

Gustav Adolf meškal tou dobou ve Francích a zaujal pevné posice u města Norimberka. Tam spěchal proti němu i Valdštejn a zaujal proti němu rovněž opevněné posice. Ani jeden, ani druhý z obou soupeřů neměl chuti napadnouti nepřítele v jeho výhodném postavení. Tak ležela obojí vojska delší dobu proti sobě. Valdštejn konečně opustil ležení a táhl do Saska, aby přinutil tamního kurfiřta k míru. Tím byl Gustav Adolf přinucen následovatí jej.

Dne 16. listopadu 1632 došlo mezi oběma vojevůdci k bitvě u Lützen (blízko Lipska). Byla to jedna z nejkrvavějších a nejprudších bitev války třicetileté. Švédský král se odvážil příliš daleko do nepřátelských řad a padl. Císařští zachránili svou statečností čest zbraní, couvli však před rozvášněnými Švédy k Lipsku. V Praze dal Valdštejn skvěle odměnití ty, kteří se v bitvě vyznamenali, ale sedmnáct důstojníků a vojáků, kteří se zachovali zbaběle, dal stíti a oběsiti.

Smrt Gustava Adolfa byla těžkou ránou pro naděje české emigrace tím spíše, že nedlouho potom (29. listopadu 1632) zemřel v Mohuči král Fridrich Falcký; čekavec českého trůnu a syn Fridrichův Fridrich Jindřich utonul již před třemi roky v Nizozemí. Tím vítanější byla obě úmrtí Valdštejnovi, neboť smrt Gustava Adolfa zbavila jej rovnocenného soupeře, smrt zimního krále mu přinášela naději na českou korunu.

Osudnou bitvou lützenickou nebyla válka nijak ukončena, neboť švédský kancléř Axel z Oxenstjerna pokračoval v ní jménem dcery královny, nedospělé královny Kristiny. Vedení švédského vojska bylo svěřeno Bernardovi, vévodovi sasko-výmarskému. Švédské vojsko se skládalo z velké části z českých emigrantů, kterých bylo mnoho zejména mezi vyšším důstojnictvem. Mezi švédskými emigranty na příklad proslul Zdeněk hrabě z Hodic.

Po saském vpádu se rozmnožilo neočekávaně panství Valdštejnovo v Čechách. Král prohlásil, že statky všech emigrantů, kteří se za vpádu vrátili do Čech, propadají konfiskaci, a protože neměl dosti peněz na uhrazení nákladu na Valdštejnovo vojsko, postoupil tyto nemalé statky Valdštejnovi.

Po bitvě u Lützenu stálo saské a švédské vojsko také ve Slezsku, kde je vedl vedle Arnima hrabě Jindřich Matyáš Thurn. Valdštejn vylákal toto vojsko k českým hranicím a připravil mu u Stěnavy rozhodnou porážku. Do Valdštejnova zajetí upadl Thurn i množství čelných emigrantů. Ve Vídni způsobila zpráva o zajetí „arcirebela“ nezměrnou radost. Ta však byla zkalena další zprávou, že Valdštejn propustil Thurna i jiné emigrantské důstojníky ze zajetí. Valdštejnovo jednání bylo tím podezřelější, když generalissimus nepřišel ku pomoci, jak mu bylo císařem nařizováno, vévodovi bavorskému, který se dostal po pádu Rezna do kritické situace, a zaujal zimní ležení v západních Čechách, válkou již značně vyssátých. Pro Valdštejna i dobu je charakteristické, že jej od boje se Švédy odradil podvržený horoskop.

Ve skutečnosti bylo tehdy v proudu již druhé jednání nepřátel císařových s Valdštejnem opět prostřednictvím Jaroslava Sezimy Rašina z Rýznburka. Valdštejnovi byla pro případ jeho přestupu na stranu proticísařskou nabízena koruna svatováclavská, vojenská pomoc švédská a peněžní podpora Francie 1 milion livrů ročně; Valdštejn se měl zavázat, že postaví proti císaři 35.000 vojáků. Je sporné, pokud Valdštejn byl ochoten vyjíti vstříc těmto plánům, konečné rozhodnutí bylo však neustále oddalováno nemocí vévodou a předpovědmi astrologů. Valdštejnovo váhání musilo ovšem vzbudit podezření u císařových nepřátel; provedení podniků, které nebyly v zájmu císařově (propuštění Thurnova, dvojité přezimování v zpustošených Čechách, nepřispění bavorskému kurfiřtovi a neuposlechnutí rozkazů císařských) posilovalo u vídeňského dvora stranu Valdštejnovi nepřátelskou.

Tato dvorská klika nebyla nepatrná. Náležel k ní osobní nepřítel vévodův kurfiřt bavorský, dvorní rádcí císařovi a generálové, kteří se cítili odstrčenými a žárlili na vévodovu slávu a moc. Těm nebylo nyní již těžko obvinít Valdštejna přesvědčivým způsobem ze zrady u císaře a ten vydal 18. února 1634 několik patentů, jimiž zbavil Valdštejna velitelství, určil za jeho nástupce Gallase a poručil, aby Valdštejn a jeho přátelé byli zatčeni a dopraveni živí nebo mrtví do Vídně.

Valdštejn cítil, že ztrácí půdu pod nohama, a proto si dal v plzeňském ležení od důstojníků prohlásiti (12. ledna 1634), že jej neopustí a že jej chtějí ve všem podporovati (při předčítání reversu bylo čteno: pokud by dlel ve službách císařských, ale tato klausule byla z rukopisu, který opíli důstojníci podpisovali, vypuštěna). Teprve 22. února se odhodlal Valdštejn k rozhodnému činu; opustil se svými několika přáteli a deseti setninami vojska,

na jejichž věrnost mohl v každém případě spoléhati, Plzeň a odebral se do Chebu Švédům vstříc. Cestou se připojil k jeho průvodu pluk Buttlerův, který měl již vědomost o patentech císařových.

V Chebu se domluvil Buttler s velitelem města Skotem Gordonem a s nejvyšším strážmistrem Valtrem z Leslie na odstranění Valdštejnově. Gordon dal pořádati na počest vévodovu banket na chebském hradě, jehož se zúčastnili i Valdštejnovi přátelé Trčka, Kinský, Illov a setník Neumann. Vévoda, trápený pakostnicí, odešel předčasně na lože do svého bytu ve městě. Na dané znamení vnikli do hodovní síně dragouni, kteří po krátkém boji pobili Valdštejnovy druhy. Jiný oddíl dragounů vrazil do bytu Valdštejnova a setník Devereux proklál generalissima partyzánou (25. února 1634).

Po Valdštejnově smrti přikročeno ke konfiskaci ohromného majetku Valdštejnova a jeho přátel. Knížetství zaháňské a hlohovské odhadnuta na 1.600.000 zlatých, Frýdlantsko s lény na 6.612.000 zlatých, statky získané za konfiskací po saském vpádu na 2.976.000 zlatých; mimo to zkonfiskovány i paláce a domy v městech a movitosti. Ohromné tyto konfiskace se rovnaly polovinou konfiskacím pobělohorským, ale pro český národ měly význam daleko těžší, poněvadž všechna konfiskovaná půda přešla do rukou cizí šlechty, namnoze té, která měla zásluhy na potlačení valdštejnského spiknutí. Jako konfiskace pobělohorské, tak i valdštejnské byly prováděny nechutným čachrováním a podvody. Walter Buttler, který byl povýšen do stavu hraběcího, dostal Doksy, Jan Gordon Skřivany a Smidary, Walter hrabě Leslie Nové Město nad Metují, Walter Devereux Dobrovítov a Krehleby v kraji čáslavském, hrabě Gallas Frýdlant a Liberec, Piccolomini Náchod, František hrabě Millesimo Bělou pod Bezdězem, hrabata Colloredové, bratři Rudolf a Jeronym, Opočno, Jan Ludvík Isolani Český Dub a Jan hrabě Aldringen Teplice.

Místodržitelství v Čechách přijal Ferdinand III., ale ten byl ohrožen novým vpádem vojska švédského a saského. Zatím co se Sasové zmocnili Nymburka a Švédové Žatce, přitáhl švédský generál Baner až k Praze, byl však Colloredem odražen. Čeští emigranti se vrátili opět do země a zřídili dokonce v Litoměřicích na krátký čas prozatímní zemskou vládu. Rozhodnutí padlo však v Bavorsku u Nördlingen, kde bylo švédské vojsko od císařských poraženo na hlavu. Švédské a saské posádky se již déle nemohly v Čechách udržeti a saský kurfiřt uzavřel z obavy před dalšími následky v Praze 30. května 1635 mír s císařem. Horní a Dolní Lužice byly postoupeny jako léna koruny české kurfiřtu saskému a měly se vrátiti k Čechám teprve po vymření saské dynastie. Zachrániti svobodné vyznání víry luterské v Čechách se nepodařilo, ve Slezsku bylo mírem pražským povoleno jen v městě Vratislavi a v knížetstvích břežském, lehnickém a opolském.

Již dva roky po osudném míru pražském zemřel císař Ferdinand II. (15. února 1637). Byl vychován na jezuitské universitě

v Ingolstadtu a pak na přísně katolickém dvoře mnichovském. K jeho fanatickému katolictví přispěly i poutě do Říma a Loréty, které vykonal v mládí. Byl zcela pod vlivem svých jezuitských zpovědníků. Jeho nekompromisní jednání, jímž změnil na několik století osudy českého státu, nepramenilo ze síly vůle, nýbrž z obavy před ztrátou věčného spasení, kdyby povoloval kacířům. Postavy byl malé, málo mluvil a málo myslil, na rozdíl od jiných svých korunovaných vrstevníků neholdoval opilosti a zachovával věrnost své manželce. Zbožnost a dobročinnost byly hlavním jeho zájmem; vedle toho rád se bavil lovem a hudbou. Jeho štědrost, nákladná politika, ziskuchtivost jeho oblíbenců a trvalé války působily, že po celý život zůstával v peněžní tísní. Jeho nástupcem se stal syn Ferdinand III., již dříve za českého krále korunovaný.

Události poslední doby, zejména smrt Valdštejnova a mír pražský, těžce působily na další vývoj poměrů v českém státě. Emigrace ztratila z valné části naději na odčinění Bílé hory ve chvílích, kdy se zdálo, že převrat je věc blížká a neodvratná. Království ztratilo trvale dvě ze svých vedlejších zemí. Konfiskace těžce zasáhly do národního života, český šlechtic byl jako představitel politického národa českého zatlačován cizincem, který byl prořezován i při dvoře královském před podezřelým Čechem. Zejména rytířstvo ztrácelo za bojů a za konfiskací i emigrací rychle půdu a ustupuje do pozadí před stavem panským. Byly to smutné předpoklady pro další vývoj, a to tím spíše, že válka nebyla skončena, ba že nastávalo nejhorší její období vstupem Francie na válečné jeviště.

5. Poslední období třicetileté války.

Válka švédsko-francouzská. Ferdinand III. Vpád švédský do Čech 1639. Švédové na Moravě. Bitva u Jankova. Obležení Brna. Obležení Prahy. Mír vestfálský.

Pražský mír neukončil dlouholetou válku, neboť v boji zůstávalo ještě Švédsko a Nizozemí a jim po bok vystoupila nyní otevřeně i Francie. Francouzský ministr Richelieu sledoval od počátku politiku protihabsburskou a podporoval peněží nepřátele vídeňského a madridského dvora, kdekoli se jen vyskytli. Válka byla pro Francii dobrou příležitostí oslabit převahu Habsburků, ale také rozšířit francouzské území v Alsasku a ve španělském Nizozemí (= dnešní Belgii). Proto vstoupila r. 1635 i Francie do války. Nastalo nejhorší a nejdělnější období války třicetileté, tak zvaná válka švédsko-francouzská. Válečné jeviště se rozšířilo i na jižní Evropu, neboť francouzské politice se podařilo vzbudit proti Španělům po-

vstání v Neapolsku, v Katalonii i v Portugalsku. Hlavním bojištěm zůstala ovšem střední Evropa a především země české, které trpěly více než za válek předchozích.

Změna na královském trůně českém r. 1637 byla prospěšná, neboť Ferdinand III. v mnohém vynikal nad svého otce; třebaže nebyl pevného zdraví, byl energický a nepodléhal tak vlivům svého okolí jako jeho otec. Měl zejména dobrý smysl pro finance a snažil se všemožně přivést do pořádku rozpočet dvorské komory, který za jeho otce byl velmi nepříznivý. V politice náboženské a státní dodržoval důrazně linii svého otce, zde rovněž neznal kompromisu. Byl rozhodný věřící katolík, až pobožnůstkář, stoupenec kultu mariánského. Jeho poměr ke katolictví byl ještě utužen sňatkem se sestrou španělského krále Filipa IV. Marií. Proti českému národu neměl předsudků svého otce; česky dobře rozuměl a velmi rád zpíval Píseň svatováclavskou. K sv. Václavu měl vůbec obzvláštní úctu. Zábavou byla císaři hudba, lov a malířství. Svého syna Ferdinanda IV. dal již 5. srpna 1646 korunovat za krále českého, ale princ se nikdy neuvázal v království; zemřel totiž ještě před otcem 9. července 1654.

Po Valdštejnově smrti nebylo v císařském vojsku vojevůdce velkého stylu, zatím co Švédové a Francouzi měli mnoho generálů alespoň velmi hodnotných. Neschopný císařský vrchní velitel Gallas krácel od neúspěchu k neúspěchu, nedovedl zabránit ani švédskému vpádu do Čech r. 1639.

V únoru 1639 obsadil švédský generál Baner město Děčín, Ústí nad Labem a Litoměřice. S ním se vrátili i emigranti, kteří se ujímali svých statků. Ale Banerovo vojsko se nemohlo měřit s vojskem „Božích bojovníků“ Gustava Adolfa. Jeho ideálem nebyl již boj za náboženství, nýbrž bojovalo za žold a kořist. Vedle evangelíků bojovali ve vojsku Banerově najatí katolictví žoldnéři, stejně jako v císařském vojsku nechyběli žoldnéři evangeličtí. Vojenská i mravní kázeň švédského vojska se změnila v pravý opak. Každý pluk byl doprovázen lehkými ženštinami a vojáci se starali o vlastní zisk a kořist. Loupení, požáry, násilnosti na obyvatelstvu, zejména mučení domácích lidí, aby prozradili své skrýše, doprovázely tažení pluků švédských i císařských. Nebylo již rozdílu mezi přítelem a nepřítelem, příchod kteréhokoli vojska znamenal pro obyvatelstvo úplnou zkázu. Banerovo vojsko český národ neuvítal již jako svého osvoboditele. Ostatně od dob saského vpádu (1631) se udála s českým národem značná proměna; u dříve pevných nastala lhostejnost a obava, že obsazení země Švédy není slovem posledním, jiní se stali katolíky a bránili své město proti Švédům se zbraní v ruce. Tak bylo zejména v Praze, o níž se Baner dvakrát marně pokusil. V Praze se utvořily studentské legie a družiny mariánské i jiné byly hotovy k obraně města.

Vpádem byla postižena celá země. Ve východních Čechách obsadil Baner (a vyplnil) Nymburk, Poděbrady, Hradec Králové,

Kutnou Horu a Čáslav, na Hradecku dosáhly pluky Zdeňka hraběte z Hodic až hranic slezských. I jižními a západními Čechami projížděli Švédové, uchráněny nezůstaly ani kraje budějovický, prácheňský, plzeňský a žatecký. Místo neschopného Gallase byl postaven v čelo císařského vojska císařův bratr a biskup olomoucký arcikníže Leopold Vilém a jemu k ruce dán generál Piccolomini. Těm se konečně podařilo na jaře r. 1640 vytláčit Švédy z království.

Ani smrt Banerova (r. 1641) nepřinesla obrat ve prospěch císařských, neboť Banerův nástupce Linhart Torstenson, který byl tak nemocen, že na pochodech musil být nošen v nosítkách, náležel mezi nejlepší švédské vojevůdce. V roce 1642 se zmocnil Slezska a vpadl odtud na Moravu. Velitel císařské posádky v znamenité pevnosti olomoucké Miniattí vydal v červnu 1642 toto důležité město bez boje Torstensonovi (byl za zbabělost popraven). Olomouc zůstala pak až do konce války (opuštěna byla Švédy teprve r. 1650) švédskou pevností, odkud posádka ovládala východní polovinu Moravy a obsadila Prostějov, Litovel, Uničov, Fulnek i jiná města moravská. V nejbližším sousedství Olomouce sedláci velkoseničtí se postavili Švédům na odpor a uhájili svou ves až do konce války. Na druhé straně Švédové nacházeli mnoho sympatií u venkovského lidu moravského, zejména Valaši se znovu — po kolikáté již! — pod vedením svého hejtmana Řomana vzbouřili. Proti Valachům uspořádali císařští trestnou výpravu, povstání bylo potlačeno a na dvě stě Valachů odpykalo lásku k vlasti a k náboženství na šibenicích. Torstenson si zřídil opevněný tábor nejprve u Tovačova, pak u Horní Moštěnice na Přerovsku.

Roku 1643 se vypravil Torstenson opět do Čech proti Gallasovi, jenž byl znovu postaven v čelo císařského vojska. Od Litoměřic až k Chrudimi byla země zpustošena. Druhé tažení do Čech podnikl na sklonku zimy 1645; císařského generála Götze porazil 6. března v rozhodné bitvě u Jankova na Tábořsku, kde vedle císařského generála zůstalo 4000 císařských na bojišti (odtud přísloví: Pořídíš jako Kec u Jankova). Císařská armáda byla tak dokonale poražena, že vítězi stála cesta na Vídeň otevřena. Švédové se zmocnili Jihlavy, kde se setkali s mocnými sympatiemi obyvatelstva, vložili do města posádku a ohrožovali odtud okolí. Koncem března r. 1645 Torstenson se zmocnil Kremže v Rakousích a bojoval o přístup k dunajskému mostu. Úspěchy Torstensonovy byly tím povážlivější, že současně zahájil válku proti císaři i kníže sedmihradský Jiří Rákóczy, nástupce Bethlena Gabora (od r. 1629).

Torstenson zanechal však neočekávaně příprav k boji o Vídeň a obrátil se k Brnu, jehož posádka, vedená bývalým francouzským kalvinistou Raduitem de Souches, ohrožovala jej v zádech. Od 3. května nepřetržitě až do 20. srpna obléhali Švédové brněnský hrad i město. Ale bezúspěšně, neboť po bok císařské posádky se postavili měšťané i studenti a uhájili svou statečností hlavní město Moravy. Brněnští byli vyznamenáni za tento čin pozorností králo-

vou, který povýšil nemálo z nich do šlechtického stavu a zlepšil i městský znak. Daleko významnější pro další vývoj obou předních měst moravských byla však skutečnost, že se Brno uhájilo, kdežto Olomouc padla do rukou nepřátelských; staletí trvající spor o přednost Brna proti Olomouci byl tím rázem rozhodnut ve prospěch Brna. Při hájení města se vyznamenal rektor jezuitské koleje brněnské Středa.

Jednou z hlavních příčin Torstensonova neúspěchu bylo obratné zakročení císařské diplomacie (jednání vedl český pán Heřman z Chudenic) u turecké Porty v Cařihradě. Turecká vláda totiž brzdila podnikání Rákóczyho a konečně jej přiměla k uzavření předběžného míru v Lanštorfě u Břeclavě, který byl vystřídán definitivním mírem v Linci.

Morava zůstala i nadále jevištěm drobných bojů (při obraně proti Švédům vyniklo mimo Brno město Příbor) a čas od času se dostávali Švédové i do Čech. Tak roku 1646 vpadli na Žatecko, 1647 se zmocnili Chebu, který opatřili posádkou, ale nejvážnější byly události roku 1648, posledního roku války. Švédský generál Königsmark překročil hranice království a zmocnil se Klatov. Nenadálé pomoci se mu dostalo od bývalého císařského plukovníka Arnošta Otovaldského, který z bídy prozradil Švédům neopravená místa v hradbách pražských.

Rychlými nočními pochody se tajně blížilo švédské vojsko ze Žatecka k Praze a na den svaté Anny (26. července) v noci proniklo mezerami v hradbách Menšího Města. Švédský vpád se udál tak náhle a neočekávaně, že do zajetí upadl i kardinál Harrach a množství pánů, kteří měli na Malé Straně své sídlo a do svých paláců skryli do bezpečí své poklady. Ti byli propuštěni za vysoké výkupné. Švédům padla do rukou ohromná kořist, nejen na penězích a klenotech, ale i na pokladech uměleckých a knižních. Z pražského hradu byly odvezeny zbytky sbírek rudolfinských, které rozmnožily sbírky švédské královny. Stejně se staly kořistí i sbírky Valdštejnského paláce a zejména bohaté knihovny strahovská a rožmberská. Ukořistěn byl i drahocenný Codex argenteus (nyní majetek university v Upsale), obsahující mimo jiné i zlomek překladu Písma sv. od biskupa Wulfily do jazyka gotského (ze 4. století).

Několika šlechticům a měšťanům se však podařilo prchnouti na Staré Město, kde ihned bylo zvoněno na poplach a zatarasen příchod do města po Kamenném mostě. Vedle císařské posádky se vzbopili k obraně i měšťané a studenti. Studenty vedl jezuita Jiří Plachý, zvaný „dlouhý kněz“; studenti se zasloužili o úspěch obrany města hlavně tím, že zabránili Švédům proniknouti přes Kamenný most do města. Pravidelné obležení města mohlo být zahájeno teprve tehdy, když přivedli Švédům podporu generálové Wittenberg a Karel Gustav, rýnský falckrabí, synovec českého zimního krále. Ale švédské útoky se rozbíjely o úsilí a o statečnost obránců.

Obležení bylo přerušeno před rozhodným bojem, když přišla zpráva o uzavření míru. Skutečnost, že Praha zůstala v rukou císařských a že měšťané sami bránili město proti Švédům, měla velký vliv na osud českého národa, o němž se jednalo při mírovém jednání.

Již od r. 1643 vyjednával císař o uzavření míru ve vestfálských městech Münsteru (se Švédy) a v Osnabrücku (s Francouzi). Mír byl podepsán teprve 24. října 1648. Uznána byla rovnoprávnost kalvinství s katolicismem a s luterstvím v německé říši, ale Německo nadále existovalo jen podle jména, neboť jednotlivým knížatům se dostalo nejvyšších práv. Ústí německých řek byla v moci Švédů a Francii se dostalo značného rozšíření na západních hranicích Německa. V severním Německu byla velmi posílena získáním nových území moc Hohenzollerů, kteří nabyli základnu pro velmocenského postavení.

Českou věc opustili nejprve Francouzi a emigranti doufali jen v intervenci švédskou. Ve skutečnosti žádali Švédové z počátku pro český stát obnovení poměrů, jaké byly před r. 1620. Konečně si dali vyplatiti v tajném článku 600.000 tolarů náhrady a za tuto sumu byli ochotni Čechy opustiti. Články míru, které měly přinášeti Čechům některé výhody, byly totiž tak nepatrného významu, že vlastně neměly váhy. Emigrantům byla poskytnuta amnestie a povolen návrat, ale jen s podmínkou, že uznají stav věcí a přestoupí ke katolictví. Konfiskované statky měly býti vráceny jen těm emigrantům, kteří je pozbyli po roce 1630 pro boj proti císaři v řadách švédských nebo francouzských. Takových bylo jen velmi málo.

Mírem vestfálským, který byl ratifikován r. 1650, byli Čechové nesmírně zklamáni a jejich naděje se rozplynuly vniiveč. Výraz svému bolu dal biskup Jan Amos Komenský v památném spise *Křáft umírající matky Jednoty bratrské*, nevzdal se však naděje: „Živ buď, národe, posvěcený v Bohu, a neumírej; mužové tvoji ať jsou bez počtu. Požehnejž, ó Hospodine, rytěřování jeho a v práci rukou jeho zalib se sobě.“ „...„Věřím i já Bohu, že po přejití vichřice hněvu (hříchy našimi na hlavy naše uvedeného) vláda věcí tvých k tobě se zase navrátí, ó lide český.“

6. Úpadek českého národa po válce třicetileté.

Zpustošení českých zemí. Český stát a císařská koruna. Zvýšení moci královské. Šlechta se odcizuje národu. Úpadek selského stavu. Protireformace. Národnostní poměry.

Válka třicetiletá přinesla svými bédami úžasné proměny v poměrech státních, sociálních, národnostních i náboženských; přetrhla násilně dvě stě let trávající vývoj českého státu a zvrhla dosavadní

směr vývoje v pravý jeho opak. K tomu přistupovalo úžasné zpustošení země, velký úbytek obyvatelstva, způsobený nejen válkou samou a emigrací, nýbrž i velkými mory, a všeobecné ochuzení, které přivedilo vymizení středních vrstev a na druhé straně úžasné bohatství kořistníků z řad dvořanstva a důstojnictva i válečných zbohatlíků. Přehnané jsou ovšem zprávy o zániku tisíců obcí a o ztenčení obyvatelstva na jednu třetinu, neboť takové výpočty se zakládají na klamných předpokladech, že přiznání vrchností k účelům daňovým a protokoly různých komisí jsou pravdivé. Ve skutečnosti je nutno zde počítati s velkými úchytkami od pravého stavu věcí, neboť na příklad na Moravě tak zvané lánské rejstříky udávají usedlosti, na nichž zbyli jen sirotci, za úplně pusté. Proto čísla udávaná pro polovinu 17. století — 800.000 obyvatel v Čechách a 500.000 obyvatel na Moravě — jsou pravděpodobně příliš nízká. Spíše nežli pokles obyvatelstva je nutno zdůrazniti pokles životní úrovně obyvatelstva jako následek jeho zchudnutí a s ním souvisící bídu života kulturního.

Po stránce politické přinesla válka třicetiletá tu změnu, že se český stát stal ze státu stavovského majetkem dynastie. Český stát sice nezanikl, ale jeho význam mezi státy domu habsburského velmi poklesl i přeložením císařského sídla z Prahy do Vídně. Tato okolnost nebránila však dynastii požadovati nové peněžní oběti od zemí českých, neboť země uherské, pokud náležely ještě císaři, byly pro turecké nebezpečí pasivní a země alpské byly příliš chudé pro větší zdanění. S titulem římského císaře nebyl spojen větší příjem nežli 20—30.000 zlatých ročně a naopak, hodnota císařská byla pro českého panovníka spíše přítěží, neboť vyžadovala politiku imperialistickou. Ale Habsburkové se nemohli císařské hodnosti vzdáti, protože byla tradičním dědictvím jejich politiky v 16. století a těsně souvisela s vírou v dějinné poslání domu habsburského. V 17. století se setkáváme konečně i s názorem, že císařská koruna musí býti spjata s korunou krále českého. Bylo ostatně nebezpečí, že se císařské koruny zmocní král francouzský a to by bylo arci pro rod habsburský osudné.

Válka třicetiletá, která počala jako válka náboženská a skončila jako válka politická, nebyla ostatně mírem vestfálským ukončena. Švédské posádky zůstaly v Čechách, na Moravě i ve Slezsku až do vyplacení válečné náhrady, mnohde až do r. 1650 (Prahu opustili Švédové teprve 30. září 1649). Na západě Evropy boj Francie a Nizozemí proti Španělsku byl ukončen teprve mírem pyrenejským r. 1659 a na východě nastalo nové pokračování zápasu ve válce Polska proti Švédsku. Sám Ferdinand III. vstoupil r. 1657 do této války jako spojenec Polska. Ostatně i v střední Evropě byl mír vestfálský považován jen za přerušení boje mezi oběma tábory a očekáváno nové jeho vzplanutí. Tato nejistota vyžadovala císařských posádek v českých zemích.

Zvýšení moci královské nebylo patrné jen v Čechách (r. 1637 Ferdinand III. prohlásil udílení titulů za výhradní právo královské), nýbrž především na Moravě. Tam byl zřízen r. 1636 jako zeměpanský úřad královský tribunál s mocí politickou i soudní, takže omezoval stavovskou samosprávu i bývalý zemský sněm. Marné byly protesty moravských stavů. Novému úřadu byli podřízeni krajští hejtmani (po dvou v každém kraji, jeden ze stavu panského, druhý z rytířského, jak tomu bylo již dříve v Čechách), kteří měli dbáti o bezpečnost v kraji. Po českém vzoru byl také v královských městech moravských zřízen úřad královských rychtářů, a tak byla samospráva měst značně omezena. Od královských komory české se osamostatňovaly stále více finanční úřady: slezská komora (založena 1558) a moravský rentmistrovský úřad (zřízen r. 1567); byly to úřady královské. Na Moravě byly sjednoceny zemské desky cudy brněnské a olomoucké v jeden celek a vklady byly pak zapisovány podle krajů (r. 1641). Daně vybírané v zemích českého státu byly odváděny vesměs do pokladen královských, na krytí zemských potřeb zůstával jen nepatrný jejich zlomek, tak zvaný domestikální fond.

Pro národ bylo osudné to, že takřka vymizel střední stav, reprezentovaný rytířstvem a městským patriciátem. Bylo-li v Čechách ještě r. 1615 na 27% rytířského a 23% měšťanského podílu na daních, kleslo toto procento po válce třicetileté na pouhých 10% pozemkové držby u stavu rytířského. Naproti tomu stav panský platil r. 1615 jen 37% daní, ale po válce měl ve vlastnictví již 60% půdy. Podobně se vyvíjely věci i na Moravě.

Stav panský se odcizoval postupně národu. Kdežto před bitvou bělohorskou byl spolu s rytířstvem nositelem české státní myšlenky, dal se po válce zcela do diplomatických, dvorských a vojenských služeb dynastie. Jeho příslušníci dleli stále méně a méně v Praze, tím méně bydlili na svých venkovských statcích, nýbrž zdržovali se ve Vídni, vstupovali do příbuzenských svazků s vysokou aristokracií jiných zemí habsburských a vytvářeli tak jednotnou šlechtu států rakouských, třebaže se od šlechty ostatní lišili svým státním českým občanstvím (inkolátem). Ostatně do stavu panského se vloudilo za války i po válce mnoho cizinců, kteří byli dynastií zavázáni za své bohatství i za společenské postavení a jimž bylo české vlastenectví cizí. Pro hospodářský vývoj států habsburských bylo důležité, že velká většina členů stavu panského v zemích českých měla své statky zároveň i v zemích alpských, někteří dokonce i v Uhrách.

Odcizování stavu panského národu se nestalo rázem; ještě u současníků války třicetileté a částečně i u jejich dětí potkáváme se s vzácnými projevy českého vlastenectví. Nebylo tak však již u vnuků pronásledovaných po porážce bělohorské, kteří smýšleli již zcela císařsky (na Moravě se tento proces dál rychleji). Vysoká šlechta se sice odnárodnila, mylný byl však názor, že se poněmčila.

Česká aristokracie od konce 17. stol. byla internacionální, v některých dobách se ozvaly mezi ní sice i tóny vlastenecké, nikoli však ve smyslu moderního vlastenectví, nýbrž vlastenectví zemsky českého.

Osudný pro další vývoj národa byl zánik české nižší šlechty, dříve velmi početné (ve velké části měst, městeček i vsí byl alespoň jeden — ne-li více — drobný šlechtic na dvorech, domech a mlýnech). Byla ve válkách tureckých i ve válce třicetileté vybita, odešla do vyhnanství nebo splynula pro chudobu s poddanými a měšťany; zbytek se dal podobně jako aristokracie do služeb panovníka a poznenáhlu vymíral (tak na počátku 19. století byl Šašek z Mezihoří krajským hejtmanem v Haliči, Hrubý z Jelení soudním úředníkem v Uhrách a podobně). Ztrátou stavu rytířského byl český národ ve velké nevýhodě proti Uhrům a Polákům, kde právě tato nižší šlechta byla nositelkou národní myšlenky.

Válka třicetiletá zničila tedy rytířstvo a přinesla prospěch panskému velkostatku. Ten však se nešířil jen na úkor svých sousedů, ale také rozšiřováním panské půdy (dominikálu) na úkor půdy poddanské (rustikálu). Příležitosti bylo tu — jako po válkách husitských — dosti. Seznamy uvádějí, že po válce bylo v Čechách zpustlých 215 zámků, 80 měst a 813 vsí, na Moravě 63 zámků, 22 měst a 333 vsí. Mnohé vsi zanikly úplně a nebylo nijak nesnadné jejich půdu přičlenit k půdě panské a založit na místě bývalé vsi panský dvůr. Popisy panství a statků z doby po válce třicetileté zaznamenávají množství tratí, dříve obdělávaných, které za války zarostly lesem a křovím (proto se vyskytovalo po válce v českých zemích tolik vlků, na něž si stěžovali na příklad měšťané kutnohorští). I tyto pozemky mohly být snadno přeměněny v půdu dominikální. Konečně zabíraly vrchnosti i ojedinelé selské usedlosti nebo je kupovaly od zcela zchudlých nebo robotami přetížených sedláků a vytvářely z nich své dvory.

Toto zabírání poddanské půdy bylo velmi nebezpečné pro bernictví, neboť půda dominikální byla zásadně osvobozena od daní. V zájmu země i poddaných bylo nutno tomu bránit a stejně bylo nutno získat i podklad pro spravedlivější zdanění. Proto byl v Čechách pořízen v letech 1652-55 popis rustikální (zdaněné) půdy na všech panstvích a statcích podle krajů (berní rulla), aby zabránila dalšímu převodu rustikální půdy do dominikálu a byla základem nového způsobu zdanění. Tato berní rulla, která byla později revidována, udává v Čechách 150.000 poddaných.

Také na Moravě z těchto důvodů došlo po válce třicetileté k změně berního systému. Kdežto dříve podíl daně určené pro jednotlivé panství vypočítával se podle tak zvaných koní zbrojných (tyto ideální jednotky se stanovily podle zámožnosti), nebo podle počtu poddaných, prodaného obilí, koní a ryb, počala se daň vypočítávat podle nových ideálních jednotek, tak zvaných berních lánů, které byly vypočítávány podle nových popisů rustikálních usedlostí na každém panství, tak zvaných lánových rejstříků (z let

1656-57, v novém zpracování z let 1669-79), a podle počtu komínů (i panských).

Smutný byl úděl českého sedláka po válce třicetileté jak po stránce právní, tak i hmotné. Svobody sedláků byly pro vzpouru prohlášeny za neplatné a jen některé z nich obnoveny podle vůle vrchnosti, a to za jiné ústupky, zejména za zvýšení robot. Roboty byly vůbec v tomto období neúměrně zvyšovány; zejména větší statky byly jimi velmi zatíženy. Sedláci byli vydiráni i nově zaváděnými platy a hlavně dávkami za různá povolení (k vystěhování, k sňatku, k studiu nebo učení se řemeslům pro selské syny), pokutami a podobně. Tyto platy byly totiž zvyšovány panskými úředníky, kteří se chtěli zvýšením výnosu ze statku zalíbiti svým vrchnostem, jednak se chtěli sami obohatiti a zajistiti pro případ nepřízně vrchnosti. Tak na příklad bezvýznamný úředník Jan z Deblína koupil panství Hobzí.

Také jednání panských úředníků a drábů v době pobělohorské se valně lišilo od dřívějšího patriarchálního poměru. Tělesné tresty, často velmi citelné a potupné, nebyly zjev neobvyklý. K tomuto smutnému stavu se pojila hospodářská bída pro vysoké daně a pro zadluženost statků. Nebylo ani možno dosáhnouti vyššího výnosu statku, neboť chyběly potahy a mnohde se musili sedláci sami zapřahati do pluhů. V selských rodinách — kromě houževnatých evangelíků — nebylo četby, venkovské školy namnoze zanikly, a tak sedláci čerpali vědomosti jediné z kázání kněží a misionářů, kteří dbali při nich vždy na prospěch svých panských příznivců.

Pro nedostatek odborných sil zanikly i mnohé proslulé české doly. Neméně byla postižena města, v nichž průmysl a obchod téměř utuchl, a jen několik válečných zbohatlíků vynikalo hospodářsky nad své okolí. Příčinou zchudnutí měst nebyly tak konfiskace, jako spíše náklady na vojsko v městě přebývajícím a vysoké daně. Nikdy se nevyskytlo tolik kočujících kouzelníků, kejklířů a žebráků jako na sklonku třicetileté války a v době přímo po ní. Pověry a víra v prorocství byly všeobecně rozšířeny.

Velkou proměnou bylo pokračující pokatolictění českých zemí. Pokud válka trvala, byly úspěchy protireformace stále nepatrné a dílo vykonané vzalo za své každým nepřátelským vpádem a návratem emigrace. Ještě v roce 1648 odhadovali jesuité, že jsou v Čechách dvě třetiny obyvatelstva nekatolické. Provádění protireformace po roce 1650 bylo těsně spojeno s jménem nesmiřitelného Juana Caramuela z Lobkovic, jenž po otci byl Španěl, po matce Čech. Jeho přičiněním byly vydány tři velmi ostré královské dekrety proti nekatolíkům, ale jejich účinnost byla brzděna zřeteli hospodářskými. Bylo jasno, že protireformační akci není možno řídit z jediného centra, a proto bylo navrženo, aby byla v Čechách zřízena čtyři nová biskupství: v Plzni, v Budějovicích, v Litoměřicích a v Hradci Králové. Bylo však zřízeno jen biskupství v Litoměřicích (1655) a v Hradci Králové (1664).

R. 1651 byl proveden v Čechách soupis obyvatelstva podle náboženství. Nejvíce evangelíků bylo zjištěno v krajích hradeckém, boleslavském, žateckém, slánském, berounském, bechyňském, rakovnickém, chrudimském, čáslavském, litoměřickém, loketském a chebském a tam byla svěřena reformační činnost jesuitům. Bylo tu napočteno r. 1651 200.000 evangelíků, ale r. 1653 zůstalo jich po provedení protireformace jen 10.000, ostatní byli získáni pro katolictví nebo utekli za hranice. Tak na př. v hradeckém kraji bylo získáno pro katolictví 46.000 lidí, kdežto 5500 uprchlo, v boleslavském kraji získáno 26.000 lidí a 11.000 odešlo.

Tajní evangelíci se udrželi ve vinohradech v okolí Prahy, jinde porůznu, nejvíce v kraji hradeckém. Články víry sdělovali otcově dětem, evangelíci se posilovali četbou knih, které dovedli ukrýti před slídivými komisemi. Čas od času přicházel mezi tajné evangelíky evangelický kněz, predikant, který konal svoji službu s nasazením hrdla. Reformační akce byla proti dřívější době, pokud se týče krutosti, hlavně zásluhou kardinála Harracha z důvodů hospodářských zmírněna; zejména se již neutilovalo vojska jako dříve. Katolické reformaci se zcela ubránilo Ašsko, které využívalo svého zvláštního postavení jako říšské léno.

Reformační akce byla postavena pod ochranu Matky Boží, jejímž byl Ferdinand III. obzvláštním ctitelem. Ten prohlásil Pannu Marii i za ochránkyni českého království a dal vztyčiti r. 1650 na Staroměstském náměstí mariánskou sochu jako symbol katolictví.

Reformační práce byla brzděna nejen nepřátelskými vpády a hospodářskou nutností, nýbrž i nedostatkem světských kněží. Nebylo vzácností, že farář některého místa spravoval tři, čtyři, ba i více farností. Namnoze byli na fary dosazováni kněží z Polska, kteří pro menší jazykové nesnáze mohli lépe působiti nežli kněží němečtí nebo vlaští.

Nedostatek světských kněží byl často nahrazován přibíráním řádových kněží do duchovní správy. Ale toto opatření skrývalo v sobě nebezpečí, poněvadž kláštery dávaly k dispozici ty mnichy, kterých se chtěly z různých důvodů zbýti. Mnišské řády se těšily zvláštní přízni nejen vládnoucích vrstev, ale i ostatního obyvatelstva. Na prvním místě byla katolická reformace svěřena ovšem jesuitům. Počet jejich kolejí vzrostl na 13 v Čechách (tři v Praze, v Krumlově, v Jindřichově Hradci, v Klatovech, v Březnici, v Chebu, v Chomutově, v Litoměřicích, v Jičíně, v Hradci Králové a v Kutné Hoře) a na 5 na Moravě (Olomouc, Brno, Jihlava, Znojmo, Uherské Hradiště). Jejich koleje v českých zemích byly vyňaty z provincie česko-rakouské a vytvořena nová provincie česká. Působení jesuitů nebylo jen v misiích a v kázáních, nýbrž i ve výchově mládeže na gymnasiích. Naproti tomu řád piaristů (ordo piarum scholarum, řád zbožných škol), věnovaný výhradně školství, omezoval se spíše jen na venkovská města (tak na př. na Moravě byla založena piaristická gymnasia ve Strážnici, v Lipníku a v Mikulově, v Čechách 1640

v Litomyšli). Velkou přízeň v době války třicetileté a přímo po ní získaly si řády kapucínů, františkánů a pavlánů.

Byl-li za Ferdinanda II. stát zcela ve službách církve, nastal obrat za Ferdinanda III. Projevuje se úsilí podrobiti církev zájmu státnímu. Od té doby skrytý ten zápas neustal, až skončil za Marie Terezie ve prospěch moci státní.

Oporou evangeliků byly knihy zděděné po otcích. Jesuitští misionáři pátrali po nich a často i násilně nutili podezřelé občany, aby prozradili své skrýše. Nalezené knihy byly ničeny jako kacířské. Jedině Hájkova Kronika pro své katolické stanovisko nalezla milost a právě ona pomáhala uchovávat vlastenecký cit mezi čtenářstvem. Staré české knihy mizely a nebylo za ně náhrady. Teprve vlastenecký jezuita Matěj Václav Šteyer (zemřel 1692) odhodlal se k vydání české katolické postily a kancionálu a měl v úmyslu vydati i katolické vydání bible; se svou matkou založil dědictví Svatováclavské k vydávání knih náboženského obsahu jazykem českým.

Obnovené zřízení zemské stanovilo sice, že čeština a němčina v Čechách a na Moravě jsou rovnoprávné, ale příliv cizí šlechty a odnárodňování české šlechty způsobily, že již za války třicetileté měla němčina na Moravě (v Čechách značně později) převahu nad češtinou. Čechy obývaná oblast v obou zemích, položená většinou v rovině, byla daleko více postižena válkou nežli německá oblast horská. Proto nastalo stěhování Němců do vnitrozemí a národnostní pomezí se povážlivě posunulo v neprospěch Čechů; tak se poněmčila města Krumlov, Prachatice, Zatec, Žlutice, Bílina, Dubá, Sternberk a Uničov. I v městech pražských (mimo Nové Město) počet Němců vzrostl měrou povážlivou. Také ve vnitrozemí vznikaly německé ostrůvky, ale ty se asimilovaly vlivem svého českého okolí. Do královských měst se stěhovalo také nemálo Vlachů, ale ti se rovněž srovnali jazykově se svým prostředím a jen vlašská jména jsou posud svědectvím jejich původu. Horší nežli územní ztráta bylo pro český národ odcizení vyšších vrstev obyvatelstva a prořídnutí vrstev středních, obojí na Moravě patrnější nežli v Čechách. Naproti tomu porodnost českého obyvatelstva byla v 18. století větší než u obyvatelstva německého; proto se také procento Němců na Moravě snížilo v l. 1670-1859 s 27 na 24.

7. Český stát v době válek tureckých.

Povaha nového panovníka. Česká šlechta na císařském dvoře. Válečné události. Uherské poměry. Bitva u Vídně a její význam. Povstání kuruců. Mor v Čechách. Selské povstání. Bouře na Chodsku. Požár Prahy.

Král Ferdinand III. zemřel ve Vídni 2. dubna 1657. Poněvadž jeho syn Ferdinand IV., korunovaný již za krále českého, zemřel

dříve, nastoupil druhorozený syn Ferdinanda III. Leopold I., jenž byl původně pro tělesnou slabost určen k stavu duchovnímu, a byl také po bratrově smrti v září 1656 korunován korunou svatováclavskou. Císařem byl zvolen — nikoli bez zvláštních potíží — teprve r. 1658. Nový panovník byl postavy nevzhledné, zvláště nápadně vynikal u něho charakteristický habsburský dolní ret, který mu působil i jisté potíže při mluvení. Výchova jinocha určeného k povolání vysokého církevního knížete zanechala v králi trvalé stopy; nápadná byla jeho plachost, kterou se lišil od svých předchůdců, stejně i záliba v knihách, v hudbě a v divadle. Obzvláštní zbožnost byla u Leopolda zvyšována v nábožnůstkařství jako u všech Habsburků 17. století; jeho dvůr byl přeplněn množstvím kněží, ponejvíce řádových.

Král Leopold nedovedl jednati samostatně a s oblibou odkládal důležitá rozhodnutí. Byl zcela závislý na svých rádcích; stavěl se sice k nim nedůvěřivě, ti však znali jeho slabosti a využívali jí k svému prospěchu. Na vídeňském dvoře zavládla nejprísnější španělská etiketa, jazykem dvora se však stala vlašština, jejíž znalost se rychle šířila mezi vysokou aristokracií. Pro Leopoldovu vládu byly dále charakteristické zlořády ve finanční správě; v účtech dvorské komory málokdo se mohl vyznati a stávalo se, že do její pokladny přicházela jen třetina vybraných daní. Leopoldova vláda byla bez pevného plánu a úspěchy, jichž dosáhl habsburský dům právě v 2. polovině 17. století, byly dílem náhody.

Prvým ministrem nového krále, hofmistr František hrabě Portia, nebyl sice politik světového ražení, poctivě se však snažil o uchování míru. Významným jeho nástupcem byl Václav Euseb kníže Lobkovic, syn bývalého kancléře království českého Zdeňka z prvé doby války třicetileté. Lobkovic byl silná osobnost a usiloval o přátelské vztahy s Francií; udržel se u vesla až do r. 1674, kdy byl propuštěn v nemilosti. Bohužel nehájil náležitě zájmů království, naopak, byl stoupencem centralisace habsburských států. Po svém propuštění odešel na své české statky a založil proslulou roudnickou knihovnu. Až do své smrti zůstal posměváčkem; známý je odstavec jeho závěti, kterým odkázal řádu jezuitskému, zvyklému na bohaté odkazy, neméně než 100.000 — hřebíků.

Na Leopoldově dvoře se uplatňovala šlechta z Čech vůbec více nežli za panovníků předchozích. V pozdější době vynikl tu Jan Václav Vratislav hrabě z Mitrovic, který zasahoval do záležitostí uherských, a František Oldřich hrabě Kinský, později nejvyšší kanclér království českého, jenž vyjednal karlovičský mír s Turky. Oblíben na vídeňském dvoře byl i Ferdinand Vilém Euseb ze Schwarzenberka, jehož otec se usadil v Čechách za války třicetileté a získal panství třeboňské a na Hluboké. Kníže, který osvědčil svoji osobní statečnost za moru ve Vídni, náležel k nejbohatším mužům tehdejší Evropy; jeho příjmy odhadoval benátský vyslanec na 150.000 zlatých, kdežto berně českého království obnášely jen

trojnásobnou sumu. Dvorská komora se nemohla obejít bez výpůjček od těchto magnátů, zejména Černínové z Chudenic, prosluli svým bohatstvím, půjčovali císaři závrtné sumy.

Je ctí pro tehdejší českou aristokracii, že nebylo mezi ní dobrodruhů, kteří dovedli využití zvláštních poměrů na císařském dvoře a zejména u dvorské komory. Z dobrodruhů byl pověstný předseda dvorské komory Ludvík hrabě ze Sinzendorfu, jenž se různými praktikami znamenitě dovedl obohatit na účet císaře. Pro tehdejší poměry je charakteristické, že jeho hospodaření mohlo potrvati neméně než dvacet let.

Dobu vlády Leopolda I. a obou jeho synů nazývali rakouští historikové hrdinnou dobou Rakouska. Od vestfálského míru usilovala Francie o to, aby nabyla převahu nad ostatními státy evropskými. Současně v Turecku ožil opět výbojný duch, když nastoupili v Cařihradu úřad velkých vezírů členové albánské rodiny Köprülü, a Turci se tehdy pokusili o konečné ovládnutí střední Evropy. Na obou frontách měli Habsburkové svůj životní zájem a byli nuceni tak vésti nebezpečný boj na dvou stranách. Spíše shoda okolností a zejména nepřízeň pramenící z obav před převratem v držbě zámořských osad u námořních velmocí (Anglie a Nizozemí) byly prospěšné vídeňskému dvoru.

Břemeno válek spočívalo ovšem především na českých zemích, třebaže (kromě válek tureckých) nebyly vedeny v zájmu českého státu. Na velmocenskou politiku vídeňskou doplácely české země jakožto země nejbohatší a nejlidnatější daní z krve i daněmi peněžitými. Tak jedině v letech 1688-99 odvedly Čechy na válku s Francouzi a s Turky neméně než 50 milionů zlatých a Morava v téže době 20 milionů zlatých. V těchto sumách nejsou však zahrnuty daně nepřímé, jako byl na př. výnos z obchodu se solí, dávky nápojové, cla a mýta, které nepodléhaly každoročnímu povolování sněmů. Tento příjem královské komory (a na Moravě rentmistrovského úřadu) stával se stále důležitějším. Moravané musili r. 1658 povolit císaři 130.000 zl. daně ročně, takže každý berní lán byl ročně zatížen daní 28 zlatých.

Leopold I. zdědil po svém otci válku proti švédskému králi Karlu X. Gustavovi (v r. 1648 oblehateli Prahy), který přepadl Polsko a téměř celé je podmanil. V té válce bylo značné nebezpečí, neboť ve švédských řadách bylo nemálo českých emigrantů a válka hrozila přenesením boje do Slezska. Proto vídeňský dvůr uvítal s radostí obrat válečného štěstí ve prospěch zbraní polských a ukončení války mírem v Olivě u Gdanska (r. 1660).

Méně nebezpečné byly pro české země výboje francouzského krále Ludvíka XIV., jenž se snažil způsobem málo čestným rozšířit své panství na úkor chátrající říše španělské a slabých svých sousedů v Porýní. Nic nedokazovalo tak bezmocnost římské říše jako tyto války. Říšská knížata se spojovala pro osobní prospěch otevřeně s nepřítelem své vlasti anebo si dávala platiti od císaře

svoji podporu. K rozhodnému boji došlo však teprve po vymření španělské větve rodu habsburského (r. 1700), když se Ludvík XIV. pokusil spojit s Francií Španělsko s jeho četnými državami v Evropě (Sardinie, Sicilie, Neapolsko, Milánsko, Španělské Nizozemí, t. j. dnešní Belgie) a hlavně s nezměrnými zámořskými državami. Ale i rakouská větev Habsburků si činila právo na celé španělské dědictví. Anglii i Nizozemí bylo by bývalo zajisté milejší, kdyby se byl stal španělským králem druhorozený syn Leopolda I. Karel, než kdyby byl nastoupil na madridský dvůr francouzský Bourbon, neboť v tom případě byly ohroženy jejich hospodářské zájmy. Proto vystoupily obě mocnosti pod heslem „evropské rovnováhy“ po boku rakouských Habsburků. Válka se protáhla do r. 1713, kdy byl uzavřen mezi Francií a námořními velmocemi mír utrechtský. Také vyčerpané válčící státy, Francie a státy domu habsburského, uzavřely na základě tohoto míru r. 1714 mír v Rastatu. Králem ve Španělsku se stal sice vnuk francouzského krále Ludvíka XIV. Filip V. (také ovšem i v zemích zámořských), ale vedlejší země španělské v Evropě, t. j. Španělské Nizozemí, Sardinie (ta byla r. 1720 vyměněna za bohatší Sicilii), Neapolsko a Milánsko, dostaly se rakouským Habsburkům.

V této válce krvácely české pluky bezúčelně ve Španělech, v Itálii, v Porýní i v Belgii a často se vyznamenaly v boji. Leopoldův syn princ Karel měl jeden čas značnou naději dostat se na španělský trůn, ba dokonce vtáhl i do Madridu. K této dráze byl také záměrně vychován; španělský mrav i řeč se mu staly vlastními (odtud nadvláda španělštiny na pozdějším dvoře Karlově ve Vidni). Španělé však nebyli jím nadšeni proto, že jej do země uvedli Angličané a Nizozemci; nechtěli mít krále „z milosti kacírů“. Když pak prvorozený syn Leopoldův Josef I. předčasně zemřel, nemohly si ani námořní mocnosti přát, aby španělská koruna byla spojena se zeměmi rakouských Habsburků pod jediným vládařem, a proto přistoupily ke kompromisnímu míru.

Války francouzské a ještě více války turecké přinesly dále novou organizaci vojenskou. Až do druhé poloviny 17. století bylo císařovo vojsko velmi různorodou směsicí vojsk panovníkových a vojsk jednotlivých jeho zemí. Za Leopolda se však počalo tvořit jednotné vojsko panovníkovo (neposlední zásluhou proslulého válečníka prince Eugena Savojského), které bylo předchůdcem pozdější armády rakouské.

Českých zemí, zvláště pak Moravy, dotýkaly se daleko více války turecké. Roznítila je otázka sedmihradská. Turecká Porta dosadila totiž v Sedmihradsku proti císařovu kandidátovi za knížete svého vasala Michala Apaffyho a z boje o Sedmihradsko se vyvinula válka o habsburský zbytek Uher. Uherská šlechta byla nespokojena pro politický i náboženský útisk a císař se musil proto spolehnouti jen na pevnosti a na své nedostačující vojsko v Uhrách. Turkům se podařilo (1663) dobýt pevné a velmi důležité

císařské pevnosti Nových Zámek a jejich kostely byly proměněny v mohamedánské mešity. Po dobytí pevnosti byla cesta na Moravu volná. Houfy Tatarů se vrhly sem přes Váh a přes Malé i Bílé Karpaty a zaplavily jako kobylky jihovýchodní Moravu až k Brnu a k Olomouci. Ohně na význačných návrších a dělové rány z pevností oznamovaly nepřátelský vpád. Města a vesnice vzplály požarem a tisíce lidí bylo Tatarů odvedeno do Uher, aby byli prodáni do tureckého otroctví. Také stáda dobytka byla odvedena, takže v několika měsících úrodný kraj byl více zrušeno nežli za celou válku třicetiletou.

Hlavním bojištěm nebyla však Morava, nýbrž kraj mezi řekou Litavou a Blatenským jezerem. Tam soustředil císařský generál Montecuccoli hlavní své síly a připravil Turkům 1. srpna 1664 u Svatého Gottharda citelnou porážku. Ale hrozivá mezinárodní situace znemožnila vídeňskému dvoru kořistiti z vítězství a mírvasvářský (r. 1664) přiznal Turkům majetnictví Nových Zámek i jiných jejich výbojů na Slovensku. Morava byla otevřena nepřátelským vpádům.

Tato kapitulace před Turky dovršila míru nespokojenosti uherské šlechty, která byla roztrpčena i nevázností ústředních úřadů k uherským politickým svobodám a privilegiím náboženským. Došlo k spiknutí, jehož se zúčastnili přední magnáti a úředníci uherští a charvátská. Spiknutí bylo předčasně prozrazeno a jeho účastníci z velké části popraveni. Mezi nimi byl i staříčský emigrant a přítel Komenského Mikuláš Drabík. Vídeňská vláda sáhla pak k trestům, které se zcela podobaly trestům, jichž užila v Čechách po bitvě bělohorské. Uherská ústava byla zrušena. Násilný postup vyvolal však povstání nové, vedené slovenským magnátem Emerichem Tökölym (1678). Císařovi nepřátelé ve Francii, v Polsku, v Sedmihradsku i v Turecku poskytovali Tökölymu peněžitou i diplomatickou pomoc; Tököly byl prohlášen knížetem hornouherským a turecká Porta vzala jej pod svoji ochranu.

Obyvatelstvo všech uherských národností, zejména však Slováci a Rusíni, hrnulo se pod prapory knížete. Jeho sbory, tak zvaní kuruci, nespokojili se činností v Uhrách a vpadávali čas od času i na Moravu. Císařské síly nedostačovaly k potlačení povstání, takže povstání potrvávalo až do doby, kdy byli Turci před Vídní poraženi a donuceni Uhry vykliditi.

Po dvaceti letech došlo k novému strašlivému tureckému náporu na střední Evropu. Velký vezír Kara Mustafa vytáhl s tak mocným vojskem, že takového do té doby Turci v střední Evropě nepoužili. Darmo se snažil císařský vojevůdce Karel Lotrinský zadržeti turecké hordy. Císař opustil Vídeň a přeložil své sídlo do Lince a Turci oblehli v polovině července 1683 Vídeň. V celé Evropě nastalo zděšení a nařizeny modlitby i zvonění proti Turkům. I v odlehlých krajích, které nebyly, zatím náporu přímo

ohroženy, jako na příklad na Jihlavsku, docházelo k sebevraždám z obavy před Turky a Tatarů.

Posádce vídeňské velel Arnošt Rüdiger hrabě ze Starhenberga a český šlechtic Kašpar Zdeněk Kaplíř ze Sulevic, vnuk Kaplíře popraveného na Staroměstském náměstí; Kaplíř přebral po Starhenbergově zranění vedení posádky sám. Situace obleženého města se stávala zoufalou, ale na jeho vyproštění se počalo scházeti říšské vojsko pod vedením Karla Lotrinského; rozhodující byla však pomoc polského krále Jana Soběského, která dvojím proudem šla přes Moravu k Vídní.

Dne 12. září 1683 došlo k památné bitvě pod vrchem Kahlenbergem, zvané obyčejně bitvou u Vídně. Turci byli na hlavu poraženi a zanechali v rukou vítězů celé své ležení i ohromnou kořist. Mimo jiné byly v ležení velké zásoby kávy; ty skoupil kterýsi podnikavý muž a založil ve Vídní první evropskou kavárnu. Na památku vítězství počali také vídeňští pekaři, kteří se za obležení zvláště vyznamenali, péci pečivo v podobě tureckého půlměsíce, t. j. rohlíky.

Velká zásluha o vítězství u Vídně, které znamenalo dokonalý obrát v dějinách střední Evropy, náležela Slovanům, vždyť vídeňská posádka se skládala z dobré poloviny z českých pluků a polská vojska rozhodla bitvu. Pokud Vídeň byla ohrožena, neskrblil vídeňský dvůr prosbami a lichotkami Slovanům, zcela jinak bylo však po dosaženém vítězství. Sám polský král si stěžoval: „Po tak velikém boji, kde tolik slavných rodin pozbylo někoho ze svých, jsme zde jako morem nakaženi, jimž každý se vyhýbá.“ Vždy stejně jednala Vídeň se Slovanů; pokud jich potřebovala, plýtvala sliby, odměnou však byl vždy nevděk. I celý náklad na udržování vojenské posádky ve Vídní byl kryt Moravou.

Po vídeňské bitvě začala císařská armáda dobývat zpět Uher; pevnosti Ostrihom i Nové Zámky padly do jejich rukou a r. 1686 po 143 letech zavlál císařský prapor znovu na hradbách Budína. I sedmihradský kníže Michal Apaffy byl nucen po bitvě u Harkáně uznati svrchovanost císařovu. Povstání tőkolyovců v horních Uhrách bylo rychle likvidováno a potrestáno ukrutnými popravami v Prešově (prešovské jatky). Jenom manželka Tökölyho Helena Zrinská kladla v mukačevském hradě statečný odpor ještě delší dobu, kdežto její manžel hledal ochranu v Turecku.

Neméně šťastný byl i nástupce Karla Lotrinského Ludvík, markrabí badenský, jemuž se podařilo dobýt dokonce i Bělehradu, a po jeho ztrátě připravil Turkům novou velkou porážku u Slankamene. I další císařský vojevůdce, pověstný princ Eugen Savojský, porazil r. 1697 Turky rozhodně u Zenty. Porta byla přinucena přistoupiti r. 1699 k míru v Karlovicích, vyjednanému českým dvorským kancléřem Františkem Ondřejem hrabětem Kinským. Celé Uhry kromě banátu temešvářského, Sedmihrady i velká většina Slavonie byly přiznány císaři.

Na bratislavském sněmu r. 1688 došlo také k definitivní úpravě poměrů uherských; císař se spokojil prohlášením, že uherský trůn je dědičný v rodě habsburském, a zrušením článku zlaté bully krále Ondřeje II. (z r. 1222), který dovoloval šlechtě vzbouřiti se proti králi, jestliže porušoval ústavu. Tak zcela různě postupoval vídeňský dvůr v Čechách a v Uhrách, kde byl stavovský stát ponechán.

Ještě však jednou za Leopoldovy vlády vyšlehl v Uhrách plameny povstání, když se totiž uherští stavové cítili utlačovanými ve svých právech, a znovu se projevila nenávist uherské šlechty proti Němcům. Náčelníkem kuruců se stal tentokrát katolík František Rákoczy, vychovaný u jesuitů v Jindřichově Hradci a v Praze. Vzpouza vyšlehla v pravém okamžiku, když císař byl zaměstnán válkou o dědictví španělské, kdežto ve východní Evropě zuřila válka Švédska proti Rusku a Polsku (válka nordická), takže Rákoczy byl podporován finančně i emisary francouzskými a švédskými. Povstání začalo r. 1701 a již po dvou letech bylo celé Slovensko v rukou kuruců. Zejména slovanští národové severních Uher, Slováci a Rusíni, zúčastnili se s nadšením povstání. V diplomatických službách Rákoczyho byl mimo jiné i vlastenecký superintendent luterské církve slovenské Daniel Krman, autor gramatiky slovanškočeské, jenž byl vyslancem povstalců na dvoře švédského krále Karla XII. Ale Rákoczy měl také vztahy k ruskému caru Petrovi Velikému.

Povstání kuruců se nezastavilo před moravskými hranicemi a téměř denně docházelo k ničivým vpádům kuruců na Moravu. Teprve po jejich rozhodné porážce u Trenčína (r. 1708) byla Morava před násilnostmi zabezpečena a císařští počali dobývatí jedné posice povstalců za druhou. Rákoczy byl nucen opustiti Uhry a odejít do Polska. Jeho stoupenci pak uzavřeli s císařem mír v Szatmaru (r. 1711).

České vnitřní dějiny za vlády Leopolda I. jsou vyznačeny velkým morem, selským povstáním a požárem v Praze. Mor býval, zejména za války třicetileté v českých zemích častým hostem, nebyl však nikdy zhoubnější, nežli za velké epidemie r. 1680. Z Turecka proskočil již r. 1678 do Uher a odtud obchodní cestou se dostal do Vídně, která byla strašlivě postižena. Císařský dvůr se odebral do Prahy, neboť Čechy nebyly zatím zasaženy nákazou. Lidé přehající před morem z Rakous zanesli nákazu do Telče a odtud mor proskočil v prosinci r. 1679 do Jindřichova Hradce. Postupně byla zachváčena jiná města v království i na Moravě, pak venkov a konečně i Praha. Když pak byl zachváčen nemocí i osobní kočí císařův, přesídlil dvůr z Prahy do Pardubic.

V jarních měsících mřelo v Praze průměrně nad 200 lidí týdně a v teplých týdnech květnových dokonce 500. Nejvíce zuřil mor mezi pražskými židy, kteří obývali ve velkém množství stísněnou a nečistou svoji čtvrt. V Praze si vyžádal mor, který ustal až

v listopadu 1680, 12.000 obětí mezi křesťany a 3500 mezi židy, v Čechách pak na 40.000 lidí. Epidemie měla velké následky hospodářské; ustal zejména obchod a velmi byl poškozen průmysl a hospodářský život se jen poněmhu zotavoval.

Téhož roku nastalo v Čechách veliké selské povstání, jež nemělo rovného co do rozsahu a prudkosti předtím ani potom. Zhoršení právního i hmotného postavení sedláků pokračovalo i po válce třicetileté a místy dosáhlo neslýchaných poměrů; tak na př. na statečích hraběte Bredaua byly dokonce holeny ženy a dcery sedláků a jejich vlasy prodávala vrchnost parukářům. Hospodářský spisovatel Jan Erazim Wegener, sám panský úředník, stěžoval si r. 1669: „Podle pravdy musím vyznati, že když český sedlák veškerou robotu, kterou mu vrchnost ukládá, všechny kontribuce a těžké útlaky, jež snášeti musí, item všechny škody, jaké mu žoldáctvo způsobuje, trpělivě snese, právem může vráđen býti v počet svatých mučenníků.“ Vedle příčin hospodářských působily ovšem k povstání i motivy náboženské v krajích, kde byli utlačováni tajní evangelíci.

Již před r. 1680 docházelo dosti často k menším bouřím v různých částech země. Když pak císař prchl před morem z Vídně do Prahy, byl zahrnován stížnostmi a prosebnými dopisy poddaných. 22. března 1680 byl vydán zákaz obracet se na krále se stížnostmi a bylo nařízeno, aby se sedláci přidržovali předepsaného postupu, totiž stěžovati si krajským hejtmanům. Krajsí hejtmani však se sotva lišili od jiných pánů ve svém poměru k poddaným a i spravedlivějším mezi nimi bylo jistě zatěžko zastávati se poddaných proti svým přátelům. Vrchnosti počaly stíhati ty, kteří se osmělili přednésti králi své žaloby, věznily je a i jinak je trestaly.

A tak ze zoufalství vypuklo povstání nejprve na panství frýdlantském v severních Čechách a šířilo se odtud lavinovitě, jsouc podporováno pověstí o ukryté železné koruně kněžny Libuše, která má přinéstí vládu selskému stavu. Zachvátilo kraj boleslavský, pak severní, střední, východní, ba i západní Čechy a proskočilo místy i do Čech jižních. Sedláci se ozbrojili podle možnosti, srocovali se, nutili váhající, aby se k nim připojili, a odpírali roboty i dávky. Místy byli vyhnaní hrabiví a násilní panští úředníci, ale málokde došlo k opravdovému násilnostem. Jen v krajích chrudimském, boleslavském a hradeckém, kde mělo povstání prudší ráz, bylo zapáleno několik zámků a zabito několik šlechticů a panských úředníků.

Velkostatkářům se podařilo přesvědčiti krále, že toto hnutí může býti potlačeno jedině vojenskou mocí. Proto byli v dubnu r. 1680 pověřeni generálové Piccolomini a Kryštof Vilém Harant z Polžic, aby vzpouzu potlačili násilím. Jen málokde se potkalo vojsko s ozbrojeným odporem, jako na př. u Čestína Kostela na Čáslavsku a na Ovčím vrchu u Bezdruzic, kde se sedláci pokusili — marně ovšem — zabrániti vojsku v postupu. Povstání bylo

však přece hrozným způsobem potrestáno. Několik set sedláků bylo mučeno a popraveno, jiní byli odsouzeni k nuceným pracím v okovech v pevnostech na tureckém pomezí.

Morava nebyla tímto povstáním v plné míře dotčena, jen na českém pomezí, na příklad na Kunštátsku, došlo k menším bouřím. Na Moravě byly to spíše bouře osamocené, které měly své zvláštní příčiny, jako na příklad velké hnutí selské na hukvaldském panství na sklonku 17. století.

Důsledkem selského povstání byl královský robotní patent z 28. června 1680, který dovoľoval sice nejvýše třídní robotu v týdně, ale zároveň připouštěl v době pilných polních prací (žně, senoseč), i roboty vyšší. Patent měl však spíše nepříznivý následek, neboť všude tam, kde nebyly posud zavedeny vyšší roboty, byly zaváděny napořád roboty třídní, zvyšované v době od sv. Jiří do sv. Václava na robotu šestidenní.

Zcela odlišný ráz od ostatních selských povstání mělo povstání Chodů na Domažlicku. Chodové nebyli usazeni na Domažlicku knížetem Břetislavem na obranu hranic (tím méně byli ovšem přivedeni z Polska), jak se tvrdíválo, nýbrž jejich instituce vznikla teprve na sklonku 12., snad spíše ještě v první polovině 13. století. Jejich úkolem bylo střežení přechody přes pomezí hvozdu z Bavor (odtud bylo i jejich jméno). Název Psohlavci, který byl v 19. století pro ně uplatňován, vznikl omylem; tak totiž (Hundsköpfe) přezdívali Chody ze zlosti jejich nepřátelští bavorské sousedé. Na jejich praporek nebyla zobrazena psí hlava, nýbrž selské boty. Chodské právo bylo obdobou práva městského. Na Domažlicku bylo celkem dvanáct chodských vesnic, které byly vybaveny zvláštními svobodami; Chodové nebyli povinni robotovat a nemusili také platit cla; měli po městském způsobu i vlastní samosprávu, kterou vedlo dvanáct chodských starších. Svého rychtáře si vybírali Chodové z domažlických měšťanů a Chodský hrad v Domažlicích byl střediskem jejich samosprávy.

Chodské zřízení na Domažlicku nebylo nijak zjev ojedinelý; Podobně byli organizováni i Chodové v okolí Přimdy a Kralovic na Sušicku, kteří měli rovněž úkol střežení hranice, ale nedosáhli tolika svobod a tak rozvinuté samosprávy jako Chodové domažlictí, na jejichž vývoj působilo zcela patrně zřízení královského města Domažlic.

Proměny ve vojenské organizaci a pokojné styky s Bavorskem v 16. století podlomily význam Chodů, takže byli častěji královskou komorou zastavováni. Tak r. 1579 byli Chodové zastaveni Domažlickým. Za českého povstání zachovali Chodové, třebaže byli nekatořlíky, z odporu proti Domažlicům věrnost císaři. Na to nebyl však brán za překotných opatření v době pobělohorské zřetel, statek města Domažlic propadl konfiskaci a Chodové byli zastaveni Wolfu Vilémovi Lammingenovi z Albenreuthu. Nová vrchnost počala nutiti

Chody k robotám a dávkám, jako by byli obyčejní sedláci, a nešetřila ani královských lesů na Domažlicku.

Chodové proti tomu protestovali a podávali stížnost za stížností. U zemských úřadů v Praze nacházeli dosti porozumění pro své právo a spor se blížil k rozhodnutí v jejich prospěch. Ale před vynesením rozsudku zemřel jejich zástavní pán a tím spor musil započít znovu. Syn zemřelého Wolfa Viléma, který se stal naposledy i dědičným pánem Chodů, Wolf Maxmilián Lammingen, byl obratnější nežli jeho otec a vymohl si přízeň úřadů; stížnosti Chodů byly zamítnuty (ovšem zcela neprávem) jako bezpředmětné a Chodům bylo pod těžkými tresty uloženo věčné mlčení.

Chodové věřili však ve své právo a opírali se o majestáty českých králů, jimiž byly jejich svobody potvrzeny. Proto Lammingen vyzval Chody, aby mu historické dokumenty vydali, Chodové však odmítli a vyslali do Vídně deputaci ke králi, od něhož byli vlídně přijati. To je povzbudilo k odporu proti robotám a Lammingen dosáhl vyslání vojska proti Chodům. Došlo k několika srážkám, v nichž vojsko zůstalo vítězem (r. 1693).

Hlavní vůdcové vzpoury byli odsouzeni k těžkým pracím, ale Lammingen se odvolal a druhý soud odsoudil k smrti chodské předáky, Kryštofa Hrubého, Jana Sellnera a Jana Sladkého, zvaného Kozina. Král zmírnil rozsudek tak, že měl býti popraven jediný z nich. Hrubý zemřel zatím ve vězení a los rozhodl mezi zbylými pro Sladkého. Ten byl 28. listopadu 1695 v Plzni za nucené přítomnosti Chodů popraven.

Potrestání Chodů byl nejtěžší zločin v řetězu zakročení proti poddaným, neboť bylo zřejmým porušením práva.

Spor Chodů měl svůj protějšek na Moravě v starobylé vsi Vrbovci na panství kláštera louckého. Ves byla vybavena rozsáhlými svobodami a vlastním soudem, jemuž podléhaly i okolní vsi. Také zde se podobně postupovalo jako na Chodsku; svobody byly rušeny, proti právu byly předpisovány roboty a soudní pravomoc omezována. Třebaže král r. 1677 rozhodl, aby stará privilegia vrboveckých zůstala v platnosti, nedbala toho vrchnost a dosáhla r. 1713, že jejich svobody byly králem prohlášeny za neplatné. R. 1724 došlo ve Vrbovci ke vzpouře, ta však byla násilím potlačena a přední její účastníci byli potrestáni vězením.

Rok 1689 neblaze proslul velikým požárem v Praze, kde vyhořelo 21. června neméně než 820 domů (v tom celé židovské město); výsledky šetření naznačovaly, že požár byl organizován francouzským velitelem pevnosti Filipburku ve Falci, a nenávist obyvatelstva se vybíjela proti Francouzům v Praze. Obvinění se zdálo tím pravděpodobnějším, že v krátké době vyhořela i města Klatovy, Broumov a Trutnov a že se též v jiných městech staly pokusy o založení požárů. Je třeba také zaznamenati velký požár v Olomouci r. 1709.

Jakkoli Praha velmi utrpěla třicetiletou válkou, morem a požárem a třebaže přestala být královskou residencí, přece jeňom si zachovávala postavení světového města. Skupina čtyř pražských měst (Staré Město, Nové Město, Malá Strana a Hradčany) zaujímala zcela výjimečné postavení mezi tehdejšími 68 královskými městy v Čechách, která pohlížela k Praze jako k své metropoli (Praga caput regni = Praha hlava království). V polovině 17. století měla Praha neméně než 2500 domů a 27.000 obyvatel, na tu dobu počet značný. Cizinci, kteří Prahu navštívili, netajili se obdivem pro její krásy. Po hospodářské stránce nemohla ovšem Praha závodit s Vratislaví, která nebyla válečnými událostmi ani zdaleka tak poškozena. Naproti tomu obě hlavní města moravská, Brno i Olomouc, zůstávala městy typicky provinciálními.

8. Český stát v době vyvrcholení despotického absolutismu.

Josef I. Navrácení českého hlasu kurfiřtského. Úlevy evangelíkům ve Slezsku. Karel II. Turecké války. Pragmatická sankce. Poměr Karlův ke koruně české. Mor v českých zemích.

K synovi a nástupci krále Leopolda I. (zemřel 5. května 1705) Josefovi I. pojily se plným právem nejlepší naděje. Byl pravým opakem svého otce po stránce tělesné i duševní. Byl sice vzrůstu prostředního, ale silný a zavalitý, zdravý, veselý, nebojácný a energický. Zcela cizí byl mu náboženský fanatismus a pobožnická kárství. Také přísné mravní názory, tolik typické pro Habsburky v 17. století, byly mladistvému králi cizí a Josef I. byl od smrti krále Rudolfa II. opět prvý Habsburk, který zanechal nemanželské děti. Veškeru péči věnoval záležitostem státním; osvěžení nacházel v lovu, jehož byl velkým milovníkem.

Již jako korunní princ přísně posuzoval zlořády v státní správě a nelibě nesl množství neschopných generálů a vysokých úředníků, kteří dosáhli svých míst jen pro svou urozenost a dvořanskou úlisnost. Tyto generály a úředníky propustil hned po svém nastoupení. Naopak rád dbal slov osvědčených dvořanů, mezi nimiž zaujímalí prvá místa vojevůdce princ Eugen Savojský, který měl velmi jemné pochopení pro státní potřeby, a český dvorský kancléř Jan Václav hrabě Vratislav. Do Josefovy doby byli čeští aristokrati na vídeňském dvoře často pohrdlivě přehlíženi s poukazem na proticísařské stanovisko jejich předků za českého povstání. Josef I. ulomil hrot těmto výtkám, když zakázal r. 1709 „vzpomínati a vytýkati dávno zapomenuté pochybení českých stavů“.

Své hodnosti krále českého využil Josef I. k upevnění svých práv v říši. Jakýkoli vztah českého státu k říši římské ustal od

udělení léna králi Ferdinandovi III., takže Habsburkové neměli žádný hlas v kolegiu kurfiřtském. Josef I. správně postřehl rostoucí moc kurfiřtů braniborských (od r. 1701 králů pruských) a její nebezpečí pro habsburskou dynastii. Proto provedl r. 1708 tak zvanou readmissi (= navrácení) českého hlasu kurfiřtského, takže český král měl jednak hlas v kolegiu kurfiřtů, jednak právo na přisedícího při říšském soudě ve Wetzlaru. Při právním jednání byla výslovně zdůrazněna nezávislost českého státu na říši a bylo prohlášeno za nepřipustné, aby někdo z českých zemí byl poháněn k říšskému soudu.

Bylo by omylem domnívat se, že Josef I. chtěl obnoviti slávu českého království; jeho reformy byly rázu praktického a on sám byl spíše ochoten k centralisaci svých zemí. Již r. 1708 dal vypracovati nový řád hrdelního práva, který se stal jednotným pro všechny země koruny české. O dvě léta později zřídil zvláštní komisi, která měla přehlédnouti a opravit zřízení zemské. Zvláštní péči věnoval pražské universitě, která byla opravdu v ubohém stavu. Již z královy povahy vyplývala snaha podříditi církev zájmům státním; proto Josef I. omezil vliv jesuitů a odňal také církevním úřadům politickou censuru.

Po celou dobu Josefovy vlády zuřila v západní Evropě válka o dědictví španělské, v Uhrách povstání kuruců a východní a severní Evropa byla zapletena do války nordické. Velké války španělská a nordická nesplynuly ve válku jedinou, ačkoli se nejednou zdálo, že takové splnutí nastane. Zcela jasně se rýsovaly společné zájmy Francie, Švédska a Turecka na straně jedné a zájmy koalicí protifrancouzské a protišvédské.

Takovou nebezpečnou chvílí pro vídeňský dvůr bylo, když švédský král Karel XII. prošel s vojskem, aniž dbal neutrality českého státu, Slezskem do Saska. Tehdy došlo také k jednání mezi Karlem XII. a Josefem I., podle něhož bylo slezským luteránům povoleno (r. 1707) šest dalších „milostných“ kostelů, mezi nimi i kostely v Hirschberku a v Těšíně blízko hranic českých a moravských. Oba tyto kostely měly pak velký význam pro dějiny tajného protestantství v českých zemích. Naděje českých evangeliků se upíraly k švédskému králi a evangelici z Litomyšlska podali Karlovi XII. 7000 podpisů opatřenou žádost o povolení náboženské svobody.

Josef I. se nedal korunovati za českého krále, neboť zemřel předčasně 17. dubna 1711 na neštovice, které tehdy v Evropě strašlivě řádily. Poněvadž neměl mužské potomstvo, nastoupil na český trůn jeho bratr Karel II. (jako římský císař Karel VI.). Král Karel byl nejprve určen pro království španělské, a proto byl také vychován po španělském způsobu a zaváděl na svém dvoře španělský jazyk i mrav. Španělsko zůstalo jeho ideálem až do smrti a také poslední Karlovo slovo „Barcelona“ platilo vzpomínkám na španělské dobrodružství. Jako budoucí španělský král byl vy-

chován v duchu fanaticky katolickém. Proto byla na jeho dvoře obnovena vláda jesuitů a řádového kněžstva a dyúr s panovníkem v čele se zúčastňoval četných pobožností, což budilo nelibost cizích vyslanců, kteří byli nuceni ze zdvořilosti se podrobiti zvyklostem dvora. Tak na př. francouzský vyslanec na Karlově dvoře s netajeným posměchem vypočítal, kolik hodin musil věnovati různým pobožnostem, a poznamenal, že takový život, jaký je obvyklý u vídeňského dvora, může vydržeti jen nejotrlejší kapucín.

Na rozdíl od svého bratra byl Karel II. panovník slabý a pohodlný. Liboval si jen v okázalém vystupování (také v budování nádherných barokních staveb církevních i světských), vážný zájem o věci státní byl mu však cizí, takže byl odkázán na své rádce a generály, po smrti prince Eugena Savojského namnoze neschopné. Na rozdíl od svého bratra Josefa neznal Karel II. česky.

Bylo právě zásluhou prince Eugena, že za tohoto slabého vladaře územní moc habsburského rodu dosáhla svého vrcholu, když byl po vítězné válce s Turky mírem požarevackým r. 1718 získán temešvářský Banát, Bělehrad, Malá Valachie a pruh Bosny a Srbska. Ale tyto výboje byly ztraceny po smrti princově. Neschopný generál Wallis byl v nové válce s Turky poražen a v bělehradském míru 1739 byly ztraceny všechny nové výboje kromě temešvářského Banátu. Stejně nešťastná byla i válka o dědictví polské, kterou se sice podařilo dvoru vídeňskému (a ruskému) vnutiti Polákům za krále svého kandidáta Augusta III., kurfiřta saského, ale na druhé straně musil Karel II. španělským Bourbonům postoupiti některé země v Itálii, zejména Neapolsko a Sicílii. Také zeť císařův František Štěpán, vévoda lotrinský, musil postoupiti otcovskou zemi a dostal náhradou velkovévodství toskánské v Itálii (mír vídeňský r. 1738).

Nástupnické právo v jednotlivých státech a zemích rodu habsburského bylo velmi rozličné; tak na př. v českém státě mohlo dědit i ženské potomstvo, nikoli však v Uhrách. Po vymření větve španělské (r. 1700) také rakouská větev rodu habsburského blížila se vyhasnutí. Předčasně zesnulý Josef I. nezanechal mužské potomstvo a podobně ani král Karel neměl syna. Proto byla na vídeňském dvoře obava, aby se státy stmelení osobou panovníkovou (a jeho dvorskými úřady) po Karlově smrti nerozpadly.

Dne 19. dubna 1713 byl předložen dvorské radě zákon, zvaný **pragmatická sankce**, který měl zavésti jednotné nástupnické právo ve všech státech a zemích domu habsburského. Tento zákon stanovil, že státy a země patřící Karlovi II. nemají býti nikdy od sebe oddělovány a že ve všech mají dědit nejprve mužští potomci podle práva prvorozenství. Kdyby takových nebylo, mělo dědit ženské potomstvo, a to nejprve (podle práva prvorozenství) dcery Karla II., pak dcery Josefa I., dcery Leopolda I. a konečně dcery ostatních Habsburků a jejich potomstvo.

Zdálo se, že tento zákon nebude nutno předložiti zemským sněmům k schválení, když se r. 1716 narodil císaři syn Leopold. Ale tento mladičkový arcikníže zemřel již po několika měsících a nebylo naděje, že se císaři narodí jiný korunní princ. Ve všech zemích habsburských přijaly zemské sněmy (také sněm uherský, charvátský a sedmihradský) pragmatickou sankci; země koruny české ji schválily r. 1720 (krajské sněmy chebský a kladský učinily tak zvláště). Pro uznání pragmatické sankce byly získány postupně i evropské mocnosti (vyjma Bavorsy, neboť bavorský kurfiřt si činil přednostní právo na dědictví habsburské). Uznání nástupnického práva mocnostmi bylo dosaženo ústupky územními i hospodářskými (tak na př. Britannie a Nizozemí byly získány zrušením východoindické společnosti v Ostende).

Pragmatická sankce byla po volbě Ferdinanda I. za krále českého a po bitvě bělohorské dalším stupněm v **postupné ztrátě samostatnosti českého státu** a ve vývoji tvořícího se Rakouska.

Věnoval-li Josef I. záležitostem českým značnou pozornost, nebylo tomu tak za Karla II. Tento panovník se dal sice r. 1723 korunovati v Praze za krále českého, ale jinak nevěnoval Čechům pozornosti. Opět si stýskala česká aristokracie, že lépe je na vídeňském dvoře o svém původu nemluvit a nepřipomínati jméno své vlasti. Práv království nebylo šetřeno a dokonce i do české dvorské kanceláře byli dosazováni cizinci.

Nebyl-li Čech na vídeňském dvoře vítán, neplatilo to o penězích přicházejících z českých zemí, neboť těch bylo velmi zapotřebí (dvorská komora si opatrovala peníze půjčkami od židovských bankéřů na 25%, ba i na 40%). Po přechodném zlepšení za Josefa I. dostaly se za jeho nástupce státní finance opět do kritického stavu.

Důležitou reformou bylo nové **uspořádání krajského zřízení v Čechách a na Moravě**. Počet krajů v Čechách byl ztenčen splynutím krajů slanského a rakovnického v kraj rakovnický, kraje podbrdského s vltavským v kraj berounský a vtělením Chebska do kraje loketského. Na Moravě byl kolísající počet krajů pevně stanoven na šest: kraj brněnský, olomoucký, jihlavský, znojenský, hradištský a přerovský, k němuž byly počítány i moravské enklávy ve Slezsku.

V letech 1713-15 byly české země znovu navštíveny orientálním **morem**, který svými hrůzami nezůstal nikterak za morem z r. 1680. Tak v Praze zemřelo neméně nežli 13.000 lidí, v celém království prý 100.000 (tato čísla se zdají však přehnaná). Neméně řádil mor na Moravě, v Olomouci podleho moru 3.000 lidí, v Mikulově 800, v Moravské Třebové 900, v Boskovicích dokonce 892 židů a 136 křesťanů. Počet zemřelých židů proti zemřelým křesťanům byl nepoměrně veliký, neboť židé žili stísněni v malých židovských ghettech v krajně nehygienických poměrech a zatajovali také z různých důvodů epidemii. Současně řádil také v českých zemích svou

prudkostí jedinečný dobytčí mor, který připravil celé kraje o potahy. Hospodářskou bídu odtud vzniklou pomáhaly překonávat brambory, které se počaly tehdy v českých zemích obecně pěstovati (jméno bramborů je od Braniborska, odkud k nám brambory pronikly).

Vedle těchto pohrom docházelo opět zhusta k selským bouřím, zpravidla pro nedbání zákonné úpravy robot a pro útisk se strany vrchností. Král Karel II. vydal sice r. 1738 nový robotní patent, ale ten nepřinášel úlev, nýbrž vysvětloval jen některé body patentu Leopoldova.

Karel II. zemřel 20. října 1740 na následky zachlazení přivoděného na lovu. Poměry v habsburských státech byly při jeho smrti krajně neutěšené. Případně je charakterisovala něco později sama královna Marie Terezie: „Nebylo než několik tisíc zlatých v pokladnách; domácí i cizozemský úvěr byl úplně pokleslý, málo jednoty bylo mezi stavy i mezi ministry, lid v hlavním městě nevázaný a nepoddajný, právě tak jako skoro ve všech zemích, slovem, vše se podobalo všeobecnému brzkému úpadku a rozvratu“.

9. Hospodářské a kulturní poměry za vyvrcholení protireformace a barokní kultury.

Merkantilismus. Industrialisace českých zemí. Židé. Protireformace a tajná evangelíci. Obnovení Jednoty bratrské. Jan Nepomucký svatým. Národnostní poměry. Hudba. Hrabě Sporck. Zednáři. Balbín. Slovanské vědomí. Barokní umění.

V předchozích dobách se nejevila nikdy péče státu o národní hospodářství, které bylo zcela ponecháno ztrnulým zvyklostem (cechovní organisace, předpisy o obchodních cestách, právo mílové, tržní atd.) nebo nahodilým proměnám (parcelace a znovutvoření velkostatků, cenová revoluce v 16. století a podobně). Teprve od doby Leopolda I. a zvláště za vlády Karla II. zasahuje moc státní do hospodářského vývoje. Ani habsburské státy se neubránily tak zvanému hospodářskému merkantilismu, jehož cílem bylo získati státu bohatství na úkor jiných hospodářských celků. Prostředky merkantilismu byly: podpora domácích manufaktur (to jest rukodělných továren), aby byla uspokojena vnitřní potřeba a umožněn vývoz, znemožnění dovozu vysokými cly a odstranění vnitřních cel. Zásadou merkantilismu bylo, že lépe je zaplatiti dva tolary, které zůstanou v zemi, za zboží domácí nežli tolar, který se dostane za hranice, za zboží cizí. Byla to tedy domněnka, ovšem klamná, že stát může bohatnouti jenom vývozem.

Již dříve byl merkantilismus uveden do některých menších zemí (Dánsko, republika benátská), ale na velkém území uplatnil

merkantilismus teprve francouzský ministr financí Colbert za Ludvíka XIV. Proti dřívější hospodářské soustavě se ovšem toto řízené hospodářství osvědčovalo, a proto se i ve Vídni nalezly hlasy, které doporučovaly merkantilismus. Byli to zejména vídeňští národohospodáři Becher a Hörnigk (Hörnigk byl autorem spisu, Rakousko nad všechny, jen bude-li chtít), k nimž přistupoval rada české královské komory Bořek (zemřel 1730).

Tito národohospodáři doporučovali zejména sjednocení bernictví a celnictví ve všech státech habsburských, podporu manufaktur, úpravu zastaralého cechovníctví, tvoření obchodních společností a stavbu nových silnic, jakož i usplavňování vodních cest. Tato hospodářská centralisace musila míti ovšem vzápětí centralisaci politickou, a proto byla nebezpečná trvání českého státu.

Podporování průmyslu založilo vlastně **industrialisaci českých zemí**, v nichž byly podmínky pro ně příznivé, zejména pro průmysl textilní.

Soukenictvím proslula již odedávna města Brno, Jihlava, Liberec a Jindřichův Hradec, slavné bylo i slezské lnářství. Třebáže byly české textilní výrobky velmi hledány a suroviny dokonce zpracovávány v manufakturách nizozemských a anglických, přece výroba byla zastaralá. Zcela jinak tomu bylo, když vrchnosti počaly zakládati na svých panstvích továrny, které mohly pracovati pro vývoz. Byla to nejprve továrna na sukna v Plánici na Klatovsku, po ní následovala textilní továrna v Horním Litvínově (1715), na Moravě pak továrny ve Slavkově a v Křižanově.

Jiné prospívající průmyslové odvětví bylo sklářství, rozšířené hlavně v pohraničí. R. 1669 byla založena manufaktura v Chřibské, 1683 na panství krivoklátském a 1694 v Kamenickém Šenově; zvláště šenovská manufaktura pracovala pro vývoz. Sklo se vyváželo do Orientu, ba až do španělské Ameriky. Podporováno bylo i dolování.

Na podporu obchodu a průmyslu bylo zřízeno komerční kollegium, nejprve ve Vídni, r. 1724 i v Praze.

Obchod byl podporován i stavbou silnic, usplavňováním řek a zřizováním svobodných přístavů. R. 1739 bylo započato se stavbou důležité silnice z Vídně přes Znojmo a Jihlavu do Prahy. Jiná silnice spojovala Vídeň s Terstem. Již po skončení třicetileté války se pomýšlelo na usplavnění Moravy, které mělo míti význam pro dovoz haličské soli. V Čechách se zase uvažovalo o usplavnění Vltavy. Do státní správy bylo přejato r. 1722 i poštovníctví (s tím byla spojena i doprava osobní), které bylo od počátku 17. století v rukou svobodných pánů z Paaru. Přístavy v Terstu a ve Rjece byly prohlášeny za svobodné, ačkoli proti tomu protestovala republika benátská. Zvláštní zřetel byl věnován obchodu s Orientem; byla založena Orientální obchodní společnost a s Tureckem sjednána obchodní smlouva.

Velkou zásluhu o aktivitu českého zahraničního obchodu měli židé, ale právě proti nim se obracela tehdy nenávist obyvatelstva. Příčinou této nenávisti byly vedle náboženských důvodů důvody konkurenční a lpění židů na starých zvyklostech. Nenávist k židům nebyla ostatně menší v zemích okolních. Tak na př. z Rakous přechali židé před pronásledováním na jižní Moravu. I v českých zemích byly vydávány proti nim předpisy. Židům bylo zakázáno usazovati se v královských městech (Praha činila ovšem výjimku), jejich sídla (ghetta) v obcích byla ohraničena, kromě židovské obce nesměl žid nabývat nemovitého majetku, nesměl ani přenocovati v královském městě a r. 1726 byly omezeny i židovské sňatky tak, že se směl ženiti toliko prvorozený syn (proto až do doby Josefa II. bylo tolik židovských nemanželských dětí).

Rady českých evangelíků za vlády Leopolda I. značně prořídly a také poslední evangelická šlechta v severních Čechách byla přinucena přijmouti katolictví. Jen v letech 1661-78 bylo v Čechách obráceno 29.508 nekatolíků. Postup jesuitů při rekatolisaci země byl již plánovitý, nebyl však spojován s násilnostmi, jak se dalo v prvé reformační době. Vedle kardinála Harracha se zastával mírného postupu zejména prvý biskup královohradecký Matouš Ferdinand Sobek z Bilenberka (naproti tomu radikální Caramuel z Lobkovic opustil zemi, když se nestal biskupem). Pro jednotu poddaných ve víře mluvily za posledních Habsburků i důvody státní. Stát ovšem si vyhradoval stále více i práva nad církví katolickou; proto došlo k sporu o pravomoc církevního soudnictví mezi státem a arcibiskupem pražským Ferdinandem hrabětem z Khünburku (1710-33).

Čeští evangelíci se stali roztroušeným stádem, které se udržovalo tajně jen v odlehlých krajích. Evangelíci byli vydáni pronásledování jesuitských misionářů i různým šikanám se strany vrchnosti, proto se učili pokrytectví. K pobožnostem se scházeli v noci na odlehlých místech a náboženství se udržovalo namnoze jen ústním podáním. Jen zřídka přicházel mezi ně evangelický kazatel (Buschprediger), který neváhal za své přesvědčení nasaditi i život. Od r. 1707 počaly tajně a nebezpečné poutě českých a moravských evangelíků do Slezska, hlavně do milostného kostela v Těšíně; méně přicházeli evangelíci při různých příležitostech do evangelických kostelů na Slovensku.

Po krátkém oddechu za vlády Josefa I. nastalo za Karla II. nové pronásledování nekatolíků, které považovalo již pouhou příslušnost k církvi nekatolické za zločin proti státu. Kdo byl dopaden v bludech, byl odsouzen k obecní práci a po propuštění postaven pod přísný dozor. Byl-li přistižen po druhé, byl odsouzen k práci na galejích. Udavačům tajných evangelíků byly dávány peněžité odměny a tím byla podkopávána morálka lidu. Zvláště bylo pátráno po evangelických knihách, které byly konfiskovány, vylepšovány (vytrhovány z nich závadné listy) nebo slavnostně ničeny.

Spalování knih dalo se v hluboké noci za kázání jesuitského misionáře, který se všemožně snažil působiti na cit svých posluchačů. Ničení knih bylo provázeno zpěvem písně:

Zapalte kacířské bludy,
zkazte pekelné obludy,
spalte pohanskou nevěru
i každou babskou pověru.
Hoříž, hoříž, Jene Huse,
ať nehoří naše duše!
Hoříž, Martine Luthere,
čert se o tvou duši dere!

Hoříž, ty, Jene Kalvine,
ať nás oheň věčný minel!
Hoříž Filip, Jarolíme,
ať se s tebou nekálíme!
Hoříž, Jiří Poděbradský,
zasloužilš dvě mastné facky!
Hoříž, hoříž, Jene Žižka,
jak v smůle smažená šiška.

Při pátrání po evangelických knihách proslul zvláště jesuita P. Firmus, jenž se neostýchal vymáhati z obviněných evangelíků příznání taháním za uši a za vlasy a šlapáním na bosé jejich nohy podpadky, do nichž si dal nabíti ostré hřebíky. Herlivostí dále vynikl jesuita Antonín Koniáš, jenž se mohl pochlubiti zničením nejméně 30.000 (podle jiného údaje 60.000) kacířských knih. Koniáš sestavil také seznam evangelických spisů, aby usnadnil jejich hledání.

Úbytek knih vyvažovali evangelíci tajnou dopravou českých knih tištěných v Sasku (zvláště prosluly tisky Václava Kleycha z Žitavy) a na Slovensku. Tyto knihy (špalíčky) byly zvláště upravovány, aby jejich doprava i úschova byla co nejbezpečnější. Doprava špalíčků byla dobře organizována.

Pronásledování evangelíků vzbudilo v letech třicátých novou náboženskou emigraci; na rozdíl od předešlých podobných zjevů se jí zúčastnil výhradně stav selský. Cílem emigrantů nebylo již Sasko, nýbrž Prusko, jehož král vábil evangelíky svými emisary, aby svůj stát posílil hospodářsky a populačně. I ti, kteří odešli do Saska, opustili později tuto zemi pro své odlišné náboženské názory. V saské Lužici byly r. 1722 založeny emigrantské osady v Gerlachsheimu u Zhořelce a ve Velkém Hengersdorfu u Žitavy. Ale pro nesnáze se saskou luterskou církví opustili čeští emigranti tyto dvě osady. Vystěhovali se do Braniborska a založili tam české církve v Berlíně a v Rixdorfu. Správcem české církve berlínské byl proslulý kazatel a šířitel českých knih Jan Liberda, rodák těšínský.

Roku 1732 došlo k náboženské persekuci na panství opočenském. Pruským emisarům nebylo nesnadné později, když Slezsko bylo obsazeno pruským vojskem, získati ohrožené nekatolíky k vystěhování. A tak mnoho rodin z Opočenska se vystěhovalo nejprve na Münsterbersko a pak hlouběji do Slezska; tam byly založeny české emigrantské osady Husinec u Střelína, Velký a Malý Tábor u Sycova, Bedřichův Hradec a Poděbrady. Podobně r. 1743 se vystěhovalo několik evangelických rodin z Nosislavě do Šariše na Slovensku.

Na počátku 18. století byla církev českobratrská v zániku, splývala ponejvíce s církví kalvínskou. Zbytky Jednoty byly silně dotčeny hnutím pietistickým, které vystupovalo proti strohému

oficiálnímu luterství a kladlo důraz na náboženskou vroucnost a lásku k bližnímu. Pietismus byl rozšířen zejména ve Slezsku a působil i na Mikuláše Ludvíka hraběte Sinzendorfa, který pojal plán o obnovení Jednoty bratrské na svém panství v Horní Lužici. V do-
rozumění s ním se vystěhovalo z okolí Fulneka (nejvíce z Kunvaldu) několik desítek českobratrských rodin vedených tesařem Kristi-
anem Davidem a založilo obec Ochranov (Herrnhut). Biskup Jed-
noty bratrské Daniel Arnošt Jablonský, vnuk Komenského a je-
den z předních myslitelů tehdejšího Pruska (jeho potomstvo žije
podnes v jižní Africe pod rodovým jménem Figulus), vysvětil
r. 1735 Davida Nitschmanna a pak i Sinzendorfa za biskupy nové
Jednoty. V Ochranově (založen 1727) organizovala se církev na
podkladě komunistickém a navázala na původní církev bratrskou.
Kdykoli obec nestačila pro rostoucí počet příslušníků, byly zaklá-
dány v okolí obce nové, ba vysílání kolonistů do Ruska (v Povolží),
ba i do zámoří. Bratrští misionáři získávali nové církvi příslušníky
v Gronsku, na Labradore, v Indii a v Západní Indii (na ostrovech
Panenských v Antilách jsou posud černošské náboženské obce
Moravských bratří).

Katolická církev dosáhla za posledních Habsburků vrcholu
své moci v českých zemích. Nedosáhla však zvroucnění nábožen-
ského života, nýbrž se spokojovala okázalostí církevních staveb,
množstvím odkazů, zakládáním nových klášterů, zvláště pak oká-
zalými procesními a poutěmi do mariánských poutních míst (Stará
Boleslav, Svatá Hora u Příbramě, Tuřany, Křtiny). Protějškem
stálého nedostatku světského duchovenstva byl nadbytek kněží
řádových, jimiž byla pověstná města Praha i Olomouc. Největší
vliv v české církvi zůstával ovšem vyhrazen jezuitům (r. 1747 bylo
v české řádové provincii 56 kolejí a residencí s 1303 členy řádu;
v Praze jich bylo 233, v Brně 131, v Olomouci 145, v Jičíně 50).
Jesuité zavedli tehdy pozdrav „Pochválen buď Pán Ježíš Kristus“,
který byl považován za přiznání ke katolictví.

Světce protireformační doby se stal Jan Nepomucký, jemuž
byla přičítána mučednická smrt pro zachování zpovědního tajem-
ství. S jeho kultem byla snad spojena i myšlenka vymýtití vzpo-
mínku na Jana Husa. Úcta k Janu Nepomuckému se objevovala
v Čechách po válce třicetileté dosti zhusta a byla šířena jesuity,
kteří postavili již r. 1683 sochu Jana Nepomuckého na Karlově
mostě a usilovali o jeho prohlášení za svatého. Římské kruhy, které
měly k zprávám o novém svatém nedůvěru, dosti dlouho se bránily
naléhání řádu a teprve r. 1729 byl v Římě slavnostně Jan Nepo-
mucký prohlášen za svatého. Při této příležitosti byly v říjnu 1729
konány v Praze veliké oslavy, jichž se zúčastnili četní poutníci
ze všech českých zemí. O rozsahu těchto oslav, které byly vrcho-
lem protireformace, svědčí, že v jediném chrámu svatovítském při-
jalo za oslav 286.000 osob svátost oltární.

Český národ, zbavený vyšších tříd, nemohl se pozvednouti z kul-
turního úpadku. Ztracena byla další města na jazykovém pohraničí
a čeština byla z úřadů dále vytiskována. R. 1643 byla čeština na-
posledy jednacím jazykem zemského sněmu moravského a při
pozdějších jednáních se užívalo již jen českých právních formulí.
Velká část šlechty přistěhovalé do českých zemí neuznávala ani za
nutné osvojit si češtinu. Tento pravý stav věcí si neuvědomil ani
vladyka Antonín Frozín z Březových Hor, který ve vlasteneckém
zápalu obešel celou českou jazykovou hranici v Čechách a těšil se
z rozšířenosti české řeči. Od r. 1653, kdy zemřel Hynek Jankovský
z Volašimě na Bítově, nebylo již českého spisovatele mezi šlechtou.
Spisovná čeština se kazila cizími vlivy a proto se daly pokusy
i o vytvoření nové spisovné češtiny. Tak činil na příklad vlastenec
Václav Rosa (zemřel 1689), který ve své Čechořečnosti zaváděl po-
divná slova, jako „dvojnožka“, „dlouhokratinožka“, „zpečovna“
(= verš), „vazomluva“ a podobně.

Nižší školství bylo v naprostém úpadku, znalost psaní a čtení
byla bezmála spíše výjimkou nežli pravidlem. Učitelé byli namnoze
vysloužilí vojáci nebo řemeslníci, kteří si více hleděli varhanictví,
kostelnictví a svého řemesla nežli školy. Nelze se proto diviti, že
za takových poměrů kvetla víra v zázraky a pověra. Zejména byla
rozšířena víra v čarodějnictví, která kvetla nejvíce v knížetství
niském a šířila se odtud na Moravu. Obvinění byli nemilosrdně
upalováni. Této smrti nešel ani osvícený děkan šumperský Kryštof
Alois Lautner a jeho osudu propadli mnozí jiní zásluhou pověst-
ného inkvizitora Františka Jindřicha Bobliga z Edelstadtu.

Naproti tomu světlou stránkou české barokní doby bylo **pěstění
hudby**, chrámové i světské. Nejedna česká a moravská zámek se
stal důležitým kulturním střediskem, které mělo nejen vlastní ka-
pelu, ale i operní soubor z panských úředníků i z poddaných. Tak-
ovým proslulým střediskem byl na příklad zámek v Jaroměřicích
nad Rokytnou za Jana Adama z Questenberka (zemřel r. 1752),
který dal zříditi při svém zámku vedle divadelní budovy i divadlo
v přírodě. Vedle oper vlašských byly dávány i opery české, v ne-
jednom případě s náměty z českých dějin. Česká hudba se stala
proslulou a čeští mistři byli vyhledáváni v cizině. Houslista Mysli-
veček (poitalštěný Venatorini, zvaný obecně „Il divino Boemo =
božský Čech) působil v Itálii.

Neméně byli proslulí i čeští misionáři z různých řádů, kteří
působili hlavně v jižní a ve střední Americe, ale také v Číně a na
Filipínách. Jejich přičiněním se rozmohla na příklad v Peru úcta
k pražskému Jezulátku.

Zcela osamělý zjev v tomto barokním ovzduší byl František
Antonín hrabě Sporek (1662-1738), který byl nadšen pro vše nové
a zaváděl v Čechách věci nevidané. Tak dovedl pro sebe získati vy-
nikající umělce Matyáše Brauna a Michala Renze, kteří vyzdobili
jeho sídla v Lysé nad Labem a v Kuksu (Kuks byl tehdy pokládán

za nejkrásnější lázeňské místo ve střední Evropě) sochami. V Lysé založil tiskárnu, v níž dal tisknouti hospodářské knihy pro lid a zdarma je rozdával. Pečoval o chudé a nemocné a k poddaným byl velmi milostivý pán. Zřídil si velkou knihovnu; známým se stal svým osvícenským smýšlením a zejména svým sporem s jesuity, až sám byl v podezření z kacířství a dokonce i uvězněn. Svobodným zednářem však, jak se často uvádí, nebyl.

Svobodní zednáři vznikli v Londýně ze sdružení kamenických mistrů a pod vlivem starších tajných společností. Byla to rovněž tajná společnost, do níž byli přijímáni po určitých obřadech jen lidé vynikající vzděláním nebo společenským postavením. Účelem spolku bylo bojovati proti bezpráví a pověře. Z Londýna se zednáři rozšířili do různých evropských zemí a roku 1726 vznikla první zednářská lóže v Praze. Její význam se projevil nejprve při politických událostech po smrti Karla II. a později v době Josefa II.

V hlubokém úpadku byla česká literatura proti bohatství doby předbělohorské. Prostému lidu byly dávány spisky, jejichž název naznačoval již obsah: Lékař duchovní, Nový křížovník s červeným srdcem, Májový kvítek před obličejem králů zvelebený, Hvězda ranní, denní, večerní, Zlatý Agnusko, k horlivému srdci přivěšený a p. Výjimkou bylo několik vlasteneckých kněží, kteří se zabývali vlasteneckými dějinami. Na Moravě byl to farář Jan Jiří Středovský (1679-1713), v Čechách křížovník Jan František Beckovský (1658-1725), který svoji Poselkyní (od r. 1526) navázal na Kroniku Hájkovu. Vřelý vlastenec a kanovník Tomáš Pešina z Čechorodu (1629-80) věnoval se dějinám moravským (Mars Moravicus) a svým politickým spiskem Ucalegon přispěl k uvědomění si tureckého nebezpečí a k jeho zažehnání.

Nad všechny pak proslul Bohuslav Ludvík Balbín Skornice z Vorličné (narodil se r. 1621, zemřel r. 1688 v Praze). Již v svém sedmém roce přečetl Hájkovu Kroniku a věnoval se pak cele českým dějinám. Vlastenecký zápal tohoto ušlechtilého jesuity vzbudil odpor nepřátel českého národa; Balbín byl napaden pro protihabsburské smýšlení, další tisk jeho díla byl zakázán a Balbín poslán do vyhnanství do koleje klatovské.

Historické dílo Balbínovo je nedocenitelné, přece však je tento spisovatel mnohem známější svým (v duchu doby) latinským spisem Obrana jazyka slovanského, zvláště českého, v němž poukázal na rozšířenost slovanských jazyků od moře k moři a na starobylost a význam jazyka českého:

„Nenapadám nikoho, nechovám zášťi k nikomu. Ale jak mně nelze kormoutiti se nevďekem hostů, jimž Čechy tak široce otevřely svou zemi. Nikde cizincům nedostalo se přijetí tak ochotného. Sotva však domohli se jmění, již se obracejí proti národu, který jim poskytl tak šlechetného pohostinství, jako by chtěli dokázati, že latiníci právem tímž slovem označovali cizince a nepřítel. Zádny národ nestěhuje se v tak velkém počtu jako Němci, přicházejí v houfch a zdálo by se přirozeno, aby se naučili našemu jazyku. Ani pomýšlení, chtějí nám vnutiti svůj; jsou tomu zvyklí a zamýšlejí jednati s námi jako jednali se Srby

a Lutici, kteří obývali někdy v krajině mezi Labem a mořem. Jejich naděje v úspěch byly by nicotné bez nenadálé účasti mnohých Čechů, kteří podporují je z ctižádosti, zistnosti nebo z marnivosti a hlouposti, zapomínajíce slov Tacitových, že částí svobody jest, býti spravovánu od svých. Zrádci probouzejí upomínky na dávné vzpoury, aby přesvědčili krále, že Němci jediná jsou oddanými poddanými; slyšel jsem jednoho z těchto zuřivců tvrditi, že kdyby bylo možná všecky staré Čechy svázati do pytle, bylo by třeba je utopiti. Opravdu podivuhodní pastýři národa! Běda tobě! Jak někdy pokutovati budeš vlasti, jak králům, jichž dědictví (kteráž dle zdání všech politiků rozumnějších záleží v zámožnosti poddaných) tak hanebně's zmrhal! Šlechtu jsi potlačil, z měst královských nadělals městečka, z městeček vsi, ze vsí chýše rozedrané, v nichž bydlí lidé polonazi, hladem téměř umoření, všech věcí potřebných zbavení.

A nač ta nenávisť ke všemu slovanskému? Je nesmyslné viděti v něm pošelce z němčiny, vždyt rozšířen jest na území tak rozsáhlém, že v té věci lze jej srovnati pouze s čínštinou. Z Čech pohlédněte jen na mapu: máte před sebou Slezsko, Mazovsko až k Nové Zemi, pak ohromné Rusko, Tatary Perekopské, Bulharsko až k branám Cařihradu, Srbsko, Uhry, Bosnu, Dalmacii, Chorvatsko, Illyrii, území benátské, všude na tomto prostoru skoro nekonečném mluví se slovansky. Mimo řeči posvátné je to jediná řeč, jíž kněz užívá při oltáři, jí právě učili před osmy sty léty první věrozvěstové, kteří křesťanství zavedli do naší země. Co proti vši této slávě postaví tupitelé Čechů? Snad onoho opilého a oduleho Luthera, tento pytel tuku a piva!

Útoky, jichž předmětem jsou Čechové, počínají od dáвна. Když Otakar II. podlehl zradou pánů, co úsilí bylo podniknuto, aby země naplnila se Němci. Města, hrady, vesnice, vše vzdávalo se řeči české... A potom? Několik starých rodin se vzhopilo, strhlo lid a nájezdníkům bylo ustoupiti. Doby bídy a útisku se vrátily a neštěstí dolehlo nejen na rebelly, ale i na katolíky, kteří nedopustili se žádné viny; většina země byla rozdělena cizincům jako ubohý zajíc za kořist vržený psům; po všem království rozléhalo se jen jediné heslo: pryč se starými pány! — Bůh sám krotí tuto zuřivost. Co těchto nových pánů, tak pyšných již zaniklo, kdežto starý rod český ochuzený, pokořený zůstává a se pozvedá. A jako někdy po době zármutku zasvitne čas radosti, i jazyk český nabude opět místa, jež mu přísluší. — Jak, namítne se, jazyk tak chudý, tak pokazený! Nevědomci, čtěte dříve, než takto se rouháte, Všehřda, Slavatu a našeho Komenického, jehož sloh je tak přesný a tak čistý a jemuž nebylo třeba vypůjčovati si cizích slov, psal-li o lékařství nebo o filosofii. Ty, ó patronův země české nejpřednější a největší, Václave! Vratislavem budiž a Čechům svým navrat slávu dávnou! Opět na to postaví nás místo, z něhož vlastní netečnost a hršnou zlobou jiných neb pochlebniectvím mnohých nezaslouženě jsme upadli, nejvěrněji a do skonání sloužice Tobě i víře nejsvětější i králům! Ty národa našeho záštitu a podporo! Zahyneme-li, Tobě zahyneme! Od nových obyvatelův marně bys očekával pocty té, kterouž Tě země česká od tolika věků velebí a miluje. Tudíž v pokoře prosíce, toto opakujeme: Nedej zahynouti nám i budoucím!

Je zřejmé, že vlastenecká slova Balbínova nebyla censurou propuštěna a že teprve r. 1775 smělo jeho dílo vyjíti v řeči latinské, aby širokým lidovým vrstvám nebylo srozumitelné (prvý český překlad směl vyjíti teprve r. 1869).

U Balbína se již projevuje uvědoměle vědomí sounáležitosti s velkou rodinou národů slovanských. Zejména se slovanským Východem byly styky Čechů v dřívější době spíše nahodilé. Takové byly již v době Boleslava II.; později, když Rusko úpelo pod panstvím tatarským, omezovaly se tyto styky jen na velkoknížetství litevské, které bylo ve skutečnosti ruské. Tam hledal oporu zejména Jeronym Pražský. I po osvobození Ruska ze jha tatarského Rusové neměli času zabývatí se tím, co se děje v západní Evropě, Čechové

byli pak pod vlivem tehdejší politické konstelace orientováni západnícky. V Římě dobře pochopili význam příbuzenství slovanských jazyků, a proto olomouckému Collegiu nordiku byla svěřena péče o pokatolictění Ruska.

Náhodou se dostal do Ruska r. 1570 s poselstvím polského krále Zikmunda Augusta na dvůr Ivana Hrozného český bratr Jan Rokyta, který měl s carem i náboženskou rozmluvu. Ivan Hrozný mu vytýkal, že protestantství stojí níže než katolictví, a Rokytovi řekl, že není pouze kacír, ale i sluha Antikristův a rádce ďábel-ský (r. 1570).

Slované si uvědomovali vědomí slovanské sounáležitosti bohužel teprve tehdy, když byli v tísní. Tak na př. čeští husité se obraceli za křižáckých výprav k slovanským národům, dubrovnický básník Ivan Gundulič (1589-1638) v básni Osman vyzýval krále polského, aby vyhnal Turky z Evropy a spojil všechny národy slovanské. Poznáhlu vystupovalo Rusko jako vedoucí stát slovanský a k němu se upínaly naděje porobených Slovanů. Dalmatský jesuita Juraj Križanič (1618-83) byl již přesvědčen, že sjednocení slovanských národů může vyjít jedině z Ruska. František Rákoczy používal služeb řeckokatolického biskupa mukačevského k diplomatickým stykům s carem Petrem Velikým.

Bez trvalých účinků pro styky česko-ruské byly dvě návštěvy Petra Velikého v Čechách, třebaže nemohou být historikem opomínuty. Při první návštěvě byl Petr Veliký na vlastní přání obklopen českými šlechtici (mezi nimi byl jmenovitě hrabě Černín), aby mohl s nimi mluvit rodným jazykem. Bojar Boris Šeremetěv z carovy družiny se chlubil, že se bavil při dvoře jazykem slovanským s dvěma českými šlechtičkami. Car Petr přikazoval svým dvořanům, aby najímali v Praze lidi, kteří mluví slovanským jazykem, hlavně písaře a umělce, r. 1712 hledal v Praze marně učence, který by byl ochoten psát o původu jazyka slovanského a o slovanském jazyku. Za své návštěvy v Karlových Varech r. 1716 seznámil se Petr Veliký s českým malířem Kupeckým a mluvil s ním slovanským jazykem; dal se také od něho malovati.

Se sociální bídou v letech 1648-1740 podivně působí nádherné stavby církevní i světské v Praze i na venkově. Tyto stavby byly prováděny v slohu barokním. Tento sloh vznikl v Itálii a stal se slohem protireformace. Přímé čáry renesance byly vystřídány křivkami, prohýbanými plochami a různými nepravidelnostmi; vnitřek kostela byl nadmíru bohatě vyzdoben, zejména zlacením, sochami a sloupy. Velmi se uplatňovala hra světla a stínu uvnitř kostela. Z pražských stavitelů se uplatnil především Kryštof Dienzenhofer (1655-1722), budovatel přední části kostela sv. Mikuláše na Malé Straně, ještě více pak jeho syn Kilian Ignác Dienzenhofer (1690 až 1752), jenž dal Praze její barokní ráz. Jeho dílem byla dostavba kostela sv. Mikuláše na Malé Straně, bání kostela sv. Mikuláše na Starém Městě, kostel sv. Tomáše na Malé Straně, kostel Jana

Nepomuckého na Skalce, nostický palác a letohrádek Amerika v Praze.

Z venkovských staveb vynikají vedle některých barokních zámků kostely a budova kláštera v Plasích. Na Moravu zasahoval vliv vídeňského stavitele Jana Bernarda Fischera z Erlachu (1659 až 1723), žáka proslulých římských stavitelů Berniniho a Borrominiho; jeho dílem je na příklad poutní kostel ve Křtinách.

Velmi dobrou pověst má české barokní sochařství. Zde vynikl zejména Jan Brokoff (1652-1718), rodák ze Spišské Soboty, a jeho syn Jan Ferdinand Brokoff (1688-1731). Jejich dílem byla sousoší na Karlově mostě, tak zvaná alej protireformace. Dílem otcovým byla na příklad socha sv. Jana Nepomuckého, synovým sousoší sv. Luitgardy. Některé sochy na Karlově mostě pocházejí od Matyáše Brauna (1684-1738), jenž pracoval i v službách Sporckových v Lysé a v Kuksu. Na Moravě působil holešovský rodák Josef Antonín Frič (1714-70), který vytvořil sochy na hřbitově ve Stráňkách.

Také malíři stáli namnoze ve službách církevního umění. Platí to zejména o kutnohorském malíři Petru Brandlovi (1668-1735), jehož oltářní obrazy v Čechách i v cizině posud budí obdiv. Brandl byl i svým životem veskrze bohém. Neváhal potrestati městské radní kolínské, kteří mu málo zaplatili, zesměšněním; vymaloval je totiž na obraze jimi objednaném ve velmi málo záviděníhodných úlohách. Na konci života zehudl a snažil se znovu nabýti majetek pokusem dolování na zlatou rudu v Jilovém, ale ztratil tam zbytek majetku, takže zemřel v Kutné Hoře v úplné nouzi.

Neméně významný umělec byl Pražan Václav Vavřinec Rainer (1689-1743), který vyzdobil kostely sv. Jakuba, sv. Tomáše a kostel křižovnický v Praze oltářními obrazy i nádhernými freskami.

Naproti tomu byl portretistou Karel Škréta Šotnovský ze Závohře (1610-74); z jeho četných děl (i oltářních obrazů) vyniká portrét Humprechta Černína z Chudenic. Nejslavnější český portretista byl však Jan Kupecký (narozen 1667 v Pezinku na Slovensku, zemřel 1740 v Norimberku), potomek českoobratrských emigrantů, kteří pocházeli z Mladé Boleslavě. Ale Kupecký působil většinou ve Vídni, kde pracoval pro Ondřeje Adama knížete z Liechtenštejna a pro Eugena Savojského. Dostalo se mu pocty malovati i panovníky, tak na př. Josefa I., Karla II. a jeho manželku a ruského cara Petra Velikého.

LITERATURA

K dějinám posledních let vlády Rudolfa II. jsou důležité studie: Kamil Krofta, *Majestát Rudolfa II.* (1909) a J. B. Novák, *Rudolf II. a jeho pád*, 1935; práce Vlastimila Kybala: *Jindřich IV. a Rudolf II.*, 1907, v novém vydání pod názvem *Jindřich IV. a Evropa v letech 1609-1610*, 1911; dále edice Julia Glückliha: *Václava Budovce z Budova korespondence z let 1579-1619* (1908).

Starší díla **Ant. Gindelyho: Geschichte des dreissigjährigen Krieges** (1869-78) a **Dějiny českého povstání** (1869), v nichž se postavil proti běžnému do té doby Tomkovu názoru o úpadku šlechty v době bělohorské, a **Geschichte der Gegenreformation in Böhmen** (1894), kde vylíčil reakci v době pobělohorské; jsou namnoze dnes již opraveny. České historiky zajímaly především příčiny vedoucí ke katastrofě, její průběh i následky. Přehled těchto událostí i různých zjevů vedoucích k Bílé hoře podal **Kamil Krofta** v knize **Bílá Hora** (1914), kdežto **Josef Pekař** ve spise **Bílá Hora. Její příčiny a následky** (1920) využil zájmu vzbuzeného jubileem bitvy k uplatnění svých osobitých názorů, v nejednom případě velmi se lišících od názorů běžných. Zcela nový pohled na průběh povstání na Moravě na základě dotud nevyužitých pramenů přinesl **František Hrubý** v řadě prací, na příklad: **Pád českého povstání na Moravě roku 1620-21** (Český časopis historický 1925), **Ladislav Velen ze Žerotína, vůdce bělohorského odboje na Moravě a český emigrant 1579-1638** (1930). Dále **Otokar Odložilík, Ze zápasů pobělohorské emigrace** (Časopis Matice moravské 1932 a 1933) a **Jaroslav Prokeš, Jos. Macúrek sledoval poměr Polska k českému povstání (České povstání 1618-20 a Polsko, Cas. Matice moravské 1937)**.

Přehled pohromy majetku české šlechty po Bílé hoře bylo možno poznati teprve ze studie **Tomáše Bílka, Dějiny konfiskací v Čechách po roku 1618** (1883). Krásným protějškem této knihy je práce **Jos. Zukała, Slezské konfiskace 1620-30** (1916).

Dále poutaly historiky osudy pobělohorské emigrace. Tak **Ot. Odložilík** vylíčil v Časopise Matice moravské 1931 osudy emigrace na Slovensku (**Bratři na Slovensku**) a tamže 1932 boje emigrace proti Habsburkům (**Ze zápasů pobělohorské emigrace**). Pozdější emigraci se zabýval **Gustav Ad. Skalský, Z dějin české emigrace 18. století** (1911). Velmi obsáhlá literatura se zabývá největším z emigrantů, **J. A. Komenským**. Tak starší životopis Komenského od **Jana Zoubka** a **J. V. Nováka (Život Jana Komenského, 1892)** byl překonán komeniologem slovenského původu **Jánem Kvačalou (J. A. Comenius, 1892)** a nejnověji dílem **J. V. Nováka a Jos. Hendricha: Jan Amos Komenský. Jeho život a spisy** (1932). Od r. 1914 byla soustavně vydávána díla Komenského ve sbírce **Veškeré spisy J. A. Komenského**.

Stručný, ale výstižný obraz protireformace vydal **Hanuš Opočenský** v knížce **Protireformace v Čechách po bitvě na Bílé Hoře** (1914). Zcela nový názor o době protireformační přinesl **Jos. Pekař** ve **Třech kapitolách z boje o sv. Jana Nepom.** (1921); jeho knížka vyvolala čilou polemiku. Podobné hledisko zaujal i znalec dějin českého baroka **Zdeněk Kalista, Mládí Humprechta Jana Černína z Chudenic, Zrození barokního kavalíra** (1932).

Zájem historiků vzbudily události kolem osoby **Albrechta z Valdštejna, Ant. Rezek** vylíčil restauraci v Čechách za saského vpádu (**Dějiny saského vpádu do Čech 1888**). Nad jiné však vynikla studie **Jos. Pekaře, Dějiny Valdštejnského spiknutí** (1896), nově zpracovaná v knize **Valdštejn, 1630-34. Dějiny Valdštejnského spiknutí** (1933-34), kde byl věnován zvláštní zřetel Valdštejnovým vztahům k Čechám, Z cizích historiků se snažil Valdštejna rehabilitovati (byl však znalci odmítnut) **Pavel Schweizer** v knize **Die Wallensteinsfrage, 1899**; dále se zabýval Valdštejnem vynikající znalec Valdštejnské otázky **H. Hallwich, Fünf Bücher Geschichte Wallensteins 1910** (obsahuje Valdštejnův životopis do r. 1629, doložený rozsáhlou sbírkou současné korespondence). Přehled činnosti Valdštejnovy obsahuje jubilejní sborník **Doba bělohorská a Albrecht z Valdštejna 1934**.

Velkou pozornost hospodářským dějinám 17. a 18. století věnoval **Josef Pekař**; učinil tak v dílech **Knihy o Kosti** (1910-12) a **České katastry** (1915). Na práce Pekařovy navázal **Jaroslav Novotný: Zdanění českých měst podle katastrů z r. 1654-1757** (1929) a **Moravský berní systém ve století 17. a 18.** (Cas. Matice moravské 1934 a 1935). Běžné, ale mylné v svém romantickém pojetí názory o Chodech uvedl na pravou míru **František Roubík, Dějiny Chodů u Domažlic** (1931).

DÍL VII.

ČESKÝ STÁT V DOBĚ OSVÍCENÉHO ABSOLUTISMU

1. Války o dědictví české.

Marie Terezie. Kurfiřt bavorský nápadníkem českého trůnu. Vzrůst moci Hohenzollerů. Pruské nároky na Slezsko. Koalice proti Marii Terezii. Karel Albert králem českým. Válečné operace. Mír vratislavský. Francouzi a Bavoři opouštějí Čechy. Konec války o dědictví české. Velká změna aliancí. Válka sedmiletá. První dělení Polska. Čtvrtá válka slezská.

Pragmatická sankce zaručovala nástupnické právo ve všech státech habsburských nejstarší dceři Karla II. **Marii Terezii**, provdané za velkovévodu toskánského **Františka Štěpána Lotrinského**. Mladá, krásná žena si dovedla nakloniti svým půvabem a živou letorou své okolí. Byla panovnice energická a nedovolovala svému manželovi, aby se vměšoval do její vlády. Poměr k manželovi na rozdíl od panovnických rodin tehdejších byl vzorný, nikdy mu nebyla nevěrnou a z jejich manželství vzešlo neméně než šestnáct dětí. Pro státní poměry měla královna (**Marie Terezie** nebyla nikdy císařovnou, nýbrž jen manželkou císaře) jemné porozumění a státu prospívala její strízlivost stejně jako její pracovitost. **Marie Terezie** byla církvi zcela oddána, ale její smysl pro hospodářské nutnosti vylučoval násilnou protireformaci. U **Františka Štěpána** byly naproti tomu jisté vlastnosti opačné, zejména sobectví, chladný poměr k náboženství (byl svobodným zednářem, ale **Marie Terezie** tuto skutečnost vědomě přehlížela jako neexistující) a náklonnost k shromažďování soukromého majetku. Půjčoval peníze na vysoký úrok na vedení války své manželce stejně jako jejím nepřátelům.

Úmrtí **Karla II.** mělo pro český stát velký význam. Ukončilo přes sto let trvající smutné období českých dějin, období bídy duševní i hmotné, ukončilo však také období, v němž byly zbytky samostatnosti českého státu přece jenom respektovány. **Marie Terezie** byla dotčena novými myšlenkami osvícenskými, které znamenaly podstatný obrat v názorech na stát ve prospěch poddaných,

zároveň však vystupovaly proti zvláštnostem jednotlivých státních celků, které byly pokládány za historické přežitky.

Státy domu habsburského byly při smrti Karla II. ve velmi špatném stavu, zejména vojsko bylo naprosto nedostačující; tak na př. v Čechách neměly posádky více než 600 mužů, Slezsko mohlo být hájeno toliko 1500 muži. Pragmatickou sankci uznaly všechny státy evropské vyjma Bavorsy. Kurfiřt bavorský Karel Albert si činil totiž nárok na stát český, nikoli snad proto, že byl manželem jedné z dcer krále Josefa I., nýbrž se odvolával na zapomenuté již svatební smlouvy mezi svým předkem Albrechtem V., vévodou bavorským, a nejstarší dcerou krále Ferdinanda I. Annou r. 1546, v nichž Ferdinand I. prohlásil, že po vymření jeho manželského potomstva mají české země dědití potomci Albrechta V. z rodu bavorských Wittelsbachů.

Nebyl to ovšem první pokus Wittelsbachů získati český trůn. Tak r. 1440 jeden z nich byl zvolen českým králem, ale volbu odmítl jen pro přílišné požadavky Čechů, pak r. 1526 byli dva Wittelsbachové vážnými kandidáty na český trůn a konečně r. 1619 Fridrich V. z větve falcké skutečně se stal českým králem. Jeho protivníkem byl vévoda Maxmilián z větve bavorské, který vlastně vrátil království Habsburkům. Česká politika byla na mnichovském dvoře tak tradiční, že po dvě století bylo uznáváno za potřebné, aby se bavorští vévodové učili českému jazyku. Bavorsy byly ovšem samy o sobě mocnost příliš nepatrná, aby se samy mohly pokusiti o získání českého království. Teprve tehdy, když se bavorských nároků ujaly státy mocnější, bylo dědictví Marie Terezie vážně ohroženo.

Jiné nebezpečí celistvosti dědictví po Karlovi II. hrozilo z Pruska. Tento stát, původně jen markrabství braniborské, nabýval od míru vestfálského rostoucího významu promyšlenou politikou zahraniční, vybudováním armády připravené k výbojům a hospodářskou politikou. Zejména usazování pronásledovaných evangeliků z Francie, ze Solnohrad i z Čech nesmírně posilovalo pruský stát. Braniborští Hohenzollerové vystupovali za velkých válek v 2. polovině 17. století jako spojenci Habsburků, dávali si však své spojení drazé zaplatiti. Tak r. 1701 byl braniborský kurfiřt povýšen na krále pruského (Prusy byly sice vedlejší země Hohenzollerů, ležely však mimo území říše, a proto bylo možno zvoliti titul krále pruského, když nebylo pomyšlení na získání titulu krále braniborského, neboť Branibory náležely k říši).

Hohenzollerové toužili po Slezsku, zemi bohaté a průmyslové. Připoutali ji nejprve silnicemi a průplavy k chudému Braniborsku a získali si sympatie u tamního protestantského a německého obyvatelstva. Velmi brzy počali uplatňovati nároky na části Slezska. R. 1675 zemřel totiž kníže Jiří Vilém z rodu Piastovců a podle starších dědických smluv měli jeho země, knížetství břežské, lehnické a olavské, které byly lény koruny české, dostati Hohenzolle-

rové. Tyto smlouvy byly ovšem dávno prohlášeny za neplatné a braniborský kurfiřt jinak odškodněn. To však nikterak nevedilo pruskému králi Fridrichovi II., aby znovu nezdvihl nárok na tyto země a stejně i na knížetství krnovské, kdysi Hohenzollerům (ovšem z větve ansbašské) konfiskované. Je pozoruhodné, že se nedlouho před svou smrtí ucházel císař Karel o půjčku u krále pruského a že ten žádal, aby mu bylo dáno v zástavu Dolní Slezsko s Vratislaví a právo vydržovati tam své vojenské posádky.

Ostatně Fridrich II. byl sám přesvědčen o nicotnosti svých domnělých nároků, a proto nabídl Marii Terezii spojení proti jejím nepřítelům, postoupil-li mu za to Slezsko. Královna, která měla vysoké cítění o ceně mezinárodních právních závazků, rozhořčeně odmítla a tu ještě v zimě r. 1741 vpadl pruský král se svým vojskem do Slezska. Je příznačné pro lstivou a lživou povahu tohoto krále, jehož vlivem byly podobné zásady vštěpovány pruskému národu, že prohlašoval, že jeho vojsko přichází do země jako spojenec Marie Terezie na její ochranu.

Luterští a němečtí Slezané přijali pruského krále s nadšením jako svého osvoboditele. Příznačné bylo chování Vratislavských. Jejich město mělo od pradávna privilegium, že nemusí do svých hradeb přijímati vojsko českého krále. Proto odmítli přijmouti posádku královninu s odůvodněním, že sami stačí na ochranu města. Ochotně však přijali do města vojsko Fridrichovo a již nikdy se neodvolávali na své právo. Dne 10. dubna 1741 byla královnina armáda poražena u Molvic; bitva nebyla sice rozhodná, ale většina Slezska se octla v rukou Fridrichových, jen pevnosti Nisa, Břeh a Hlohov kladly odpor.

Fridrichovým vystoupením se osmělily i jiné státy, třebaže uznaly pragmatickou sankci, k podpoře bavorských nároků; byly to bourbonské dvory, hlavně francouzský a španělský, který sám si činil nároky na dědictví české, z německých států pak Sasko. Na pařížském dvoře nebylo ovšem dlouho jednoty a strana intervenční delší dobu udržovala rovnováhu se stranou míru. Také plány na rozdělení dědictví císaře Karla VI. byly několikrát měněny. Konečné dohody bylo dosaženo teprve 11. září 1741 ve Frankfurtě nad Mohanem. Bavorský kurfiřt měl dostati království české, Horní Rakousy a Tyroly, král pruský Dolní Slezsko a kurfiřt saský Moravu povýšenou na království, zvětšené o Horní Slezsko a o část Dolních Rakous severně od Dunaje. Marii Terezii měly býti ponechány jenom zbývající země alpské a země uherské. I tento plán byl průběhem války změněn; tak kurfiřtovi saskému měly býti přiřčeny zálabské Čechy, aby Sasko mělo spojení s Moravou, jindy zase králi pruskému bylo přiznáno Zálabí a Horní Slezsko.

Frankfurtský plán se mohl státi českému státu i národu osudným, neboť český stát měl býti rozdělen na tři navzájem na sobě nezávislé části. Bylo tedy velkou politickou krátkozrakostí, přihlásila-li se tehdy velká část politického národa českého k frank-

furtskému programu. Je paradoxní, že místo Čechů bylo v táboře Marie Terezie, neboť ona jediná mohla zabránit rozdělení království.

Vojsko francouzské a bavorské vpadlo do Horních Rakous a 14. září 1741 přijal Karel Albert v Linci holdování stavů hornorakouských. Král Fridrich II., jda za svými sobeckými cíli, radil, aby bylo pokračováno v tažení podél Dunaje k Vídni, ale Karel Albert s vojskem francouzským i svým vtrhl do jižních Čech a po kratším obležení se zmocnil Prahy. Jeho moc byla ovšem omezena jen na Prahu a na ony části země, které byly obsazeny vojskem francouzským, to jest, především na západní a jižní Čechy. Dne 19. prosince 1741 složila velká část české šlechty (mezi ní i arcibiskup pražský Mořic Gustav hrabě Manderscheid a mnozí příslušníci předních rodů českých) holdovací slib. Dále byla jmenována česká zemská vláda, tak zvané deputace, s Filipem hrabětem Krakovským z Kolovrat v čele. Jeden z hlavních přívrženců bavorské vlády v Čechách, Karel šlechtic David, byl odměněn jmenováním hejtmanem kraje kouřimského. Avšak sympatie Čechů k novému králi ochably, když žádal na českém sněmu povolení ohromných daní.

Postavení královny Marie Terezie se podstatně zlepšilo, když dosáhla na bratislavském sněmu od Uhrů povolení značného vojska i peněz na válku. Toto jednání Uhrů mělo pak význam pro další vývoj vnitropolitických událostí v habsburských státech, neboť Marie Terezie se cítila Uhrům zavázána. Královninu vojsku byl postaven v čelo její švagr Karel Lotrinský, který počal Francouze a Bavorsy nemálo tísniti. Jeho úspěchy byly umožněny tajným příměřím s králem pruským, ale právě ony přiměly Fridricha II. k zrušení příměří.

Pruské vojsko zahájilo znovu válku vpádem do Horního Slezska a odtud na Moravu; dne 27. prosince 1741 se vzdala Olomouc pruskému vojsku. Král Fridrich II., který zanedlouho osobně přibyl na Moravu, nevyslovil se o ní příliš lichotivě: „Domy mají ploché střechy jako v Italii, ulice velmi špinavé, mnoho vinohradů, muži hloupí, ženy ošklivé, množství mladých oslů. To jest Morava v epigramu!“ O Brno se nemohl král pruský vážně pokusiti, zato obsadil v únoru r. 1742 Znojmo a ohrožoval odtud Vídeň. Na Moravě nebyli kořistiví Prusáci rádi viděni a vídeňské vládě se podařilo proti nim rozpoutati národní povstání. Hlavně Hanáci a Valaši se zúčastnili boje proti vetřelcům.

Ani Čechy nezůstaly ušetřeny pruského vpádu; v lednu r. 1742 padla pevnost Kladsko a nepříteli byl otevřen kraj hradecký, v němž mnoho evangeliků vidělo v pruském králi anděla přinášejícího náboženskou svobodu. Dne 17. května 1742 byl poražen Prusy Karel Lotrinský v bitvě u Chotusic v kraji čáslavském.

Vpád Prusů brzdil ovšem operace vojska královnina, které vedl vlastně místo málo schopného Karla Lotrinského vynikající gene-

rál Ludvík hrabě Khewenhüller. Ten dobyl svých největších úspěchů právě ve dnech, kdy Karel Albert dosáhl nejvyšší hodnosti, totiž volby za císaře římského. V den jeho korunovace ve Frankfurtě nad Mohanem (12. února 1742) vtáhla královnina vojska do hlavního města bavorského, do Mnichova. Další úspěšné pokračování boje proti Francouzům a Bavorům bylo umožněno, když byl za zprostředkování Anglie sjednán s králem pruským 11. června 1742 mír vratislavský. Pruskému králi bylo postoupeno celé Dolní Slezsko, hrabství kladské a Horní Slezsko, vyjma část knížetství opavského a krnovského, malou část knížetství níského (Frývaldov) a ratibořského (Bohumín) a celé knížetství těšínské. Z Moravy byla Prusku postoupena malá enkláva ketřská.

Vratislavský mír měl velký význam pro český stát i pro další vývoj dějin Evropy. Český stát ztratil bohatou a velmi průmyslovou zemi, jeho rozloha se zmenšila o třetinu. Na druhé straně se však stal jednotnějším, neboť Slezsko bylo obydleno převážně Němci a procento české národnosti v českém státě stoupló z 60 na 70. Pruský stát se stal teprve získáním Slezska velmocí, která svírala svými dvěma křídly (Prusy a Slezsko) bezbranné Polsko; Kladsko tvořilo nebezpečnou pruskou výpadní branku do Čech. Mocenské poměry v severním Německu přesunuly se rozhodně ve prospěch Pruska. Královna Marie Terezie velmi těžce nesla ztrátu bohaté země a po celou dobu své vlády pomýšlela na její znovunabytí. Český sněm jako strážce celistvosti koruny české dal teprve později souhlas k odstoupení Slezska a Kladska.

Vratislavský mír umožnil královninu vojsku obrátiti se zcela proti francouzským posádkám v Čechách. Karel Lotrinský vtrhl do jižních Čech, dobyl Krumlova, Písku a Plzně a oblehl na konci roku 1742 Prahu. Francouzská posádka v Praze si dovedla sice získati náklonnost měšťanstva, ale trpěla nemálo nemocí a hladem. Část francouzské armády dostala rozkaz vybavit Prahu z obležení, ale byla královniným vojskem odražena. Ale velitelé posádky maršálku Bellislovi se podařilo proniknouti s většinou svého sboru do Chebu a malý zbytek, ponejvíce jen nemocní a ranění, kapituloval. Dne 2. ledna 1743 bylo dobyto i Chebu a tak české království bylo zbaveno cizího vojska.

Válka se přesunula do Porýní, kde na obranu práv královny Marie Terezie vystoupila tak zvaná pragmatická armáda, skládající se z Angličanů a Nizozemců. Dne 5. května 1743 se dala Marie Terezie korunovati v Praze korunou svatováclavskou (koruna byla k tomu účelu přinesena z Vídně, kde byla uschována od bitvy bělohorské, a po korunovaci znovu do Vídně odvezena). Korunovační akt provedl biskup olomoucký, neboť arcibiskup Manderscheid byl v nemilosti pro své chování za vlády bavorské. Marie Terezie se vyslovila tehdy posměšně o koruně svatováclavské; je prý sice těžší nežli koruna svatoštěpánská, ale podobá se čepici šaškovské. Královna se netajila nepřiznání k Čechům pro přijetí Karla III. za

krále českého a tento svůj postoj ke království zachovala až do své smrti. Ale Karlovy přívržence potrestala jen velmi mírně; k smrti byl odsouzen pouze šlechtic David, ale trest byl královnou zmírněn v pevnostní práci.

Král Karel III. viděl, že síly jeho a spojenců nepostačují na dobytí Čech, a proto nabídl pruskému králi rozdělení Čech, takže se Prusku mělo dostat i Zálabí. Bez vypovězení války vtrhlo pruské vojsko v červnu 1744 třemi proudy do Čech a oblehlo Prahu, která mnoho utrpěla bombardováním. Praha byla tehdy pruským vojskem i obsazena. Královnino vojsko vymanévrovalo Prusy z většiny Čech a Prusové byli nuceni opustit i Prahu. Dříve však založili podkopy, jimiž měla být Praha proměněna v trosky, ale jejich úmysl byl zmařen. Královnino vojsko proniklo dokonce i do Horního Slezska. Na druhé straně se mohl ovšem vrátit císař Karel do Mnichova. Pruskému vojsku za jeho vpádu do Čech prokazovali velké služby židé vyzvědačstvím. Proto byli židé r. 1744 královnou z českých zemí vypovězeni, ale z fiskálních důvodů bylo vypovězení odvoláno.

Podstatnou změnu v situaci přinesla smrt císaře Karla VII. (jako krále českého III.) dne 20. ledna 1745, neboť jeho syn Maximilián Josef uzavřel s Marií Terezií mír ve Füssenu, jímž se vzdal nároků na Čechy i na jiné země. Ještě se některý čas bojovalo ve Slezsku a v severovýchodních Čechách, ale tam bylo 30. září 1745 poraženo královnino vojsko u Zárova (jižně od Trutnova). Konečně 25. prosince 1745 byl uzavřen mír v Drážďanech, který potvrzoval dřívější ustanovení míru vratislavského. Pruský král Fridrich II. slíbil, že odevzdá svůj hlas kurfiřtský při volbě manželu Marie Terezie Františku Štěpánovi Lotrinskému, a ten byl skutečně zvolen za císaře římského. Francie a někteří její spojenci pokračovali ještě ve válce, až r. 1748 mírem pášským bylo uznáno za různé územní ústupky nástupnické právo Marie Terezie a odstoupení Slezska a Kladska Prusku.

Od 16. století byla Francie tradičním nepřitelem domu habsburského, naproti tomu Anglie jeho spojencem. Toto spojenectví bylo spíše nahodilé od případu k případu a nebylo nijak pevné; zejména proti Prusku nepodporovala Anglie Marii Terezií vůbec, neboť se obávala o Hannovera, které bylo s Anglií spojeno osobou panovníkovou.

Státnímu ministru Václavu Antonínu hraběti z Kounic, který byl dříve vyslancem na dvoře versaillském, podařilo se získat královnou pro myšlenku spolku s Francií, třebaže královna měla námitky rázu mravního (při jednání nebylo totiž možno královně nevěřit ve styk s milostnicí krále francouzského markýzou Pompadourovou). Rozhodující byla však zpráva, že pruský král uzavřel spolek s králem anglickým. Tak nastala slavná změna aliancí.

Pruský král byl obklopen nepřáteli, k nimž vedle Marie Terezie, pomýšlející na znovudobytí Slezska, a vedle Saska, Švédsko

a Francie hlásilo se i Rusko. Proto Fridrich II. zahájil válku sám (r. 1757) útokem na Sasko bez vypovězení války. Saská armáda byla sevřena u Perna a vojenský sbor královnin, vedený hrabětem Brownem, který měl Sasy vyprostiti, byl u Lovosic 1. října 1756 poražen. Tím byla saská armáda donucena ke kapitulaci. Fridrich II. se neostýchal zařadit Sasy do své armády a stejně i v jiných obsazených zemích dal chytat mladíky a zařadil je do svého vojska. Věroloinnost, nedbání mezinárodního práva a zločiny byly tomuto králi pruskému, kterého Němci nazývají Velikým, vlastní. Dával dokonce padělati i mince jiných států, aby tyto státy poškodil a sobě prospěl.

Po pádu Saska byly Čechy otevřeny nepřátelskému vpádu. Královnino vojsko se postavilo k odporu teprve před Prahou, kde došlo 6. května 1757 k bitvě u Štěrbohol. Prusové ztratili sice svého znamenitého generála Schwerina, ale bitvu získali a oblehli Prahu. Praha utrpěla tehdy bombardováním nepřátel veliké škody, neméně než 880 domů v Praze bylo střelbou poškozeno. Vybavením Prahy z obležení byl pověřen hrabě Leopold Daun, jehož vojsko v počtu 54.000 mužů zaujalo výšiny u Křečhoře blíže Kolína. Pruský král zahájil proslulou bitvu u Kolína (18. června 1757) útokem, byl však rozhodně poražen a donucen k ústupu. Touto bitvou byla i Praha vyproštěna z obležení.

Po porážce Prusů v Čechách se bojovalo ve Slezsku, ale r. 1758 se přenesla válka znovu na Moravu, neboť král Fridrich se chtěl smělym přepadem a tažením podle řeky Moravy zmocnit Vídně. Aby se podnik zdařil, bylo potřeba dobýt především pevnosti Olomouce, která byla vybudována v letech 1745-55 nákladem desíti milionů zlatých. K obležení města došlo počátkem května. Pevnost se bránila velmi udatně, o osudu pruského tažení bylo však rozhodnuto přepadením velkého zásobovacího oddílu pruského mezi Novou Věskou a Domášovem dne 30. června. Poněvadž k Olomouci byly stahovány silné pluky královniny armády, byli Prusové u Olomouce sami v nebezpečí obklíčení. Proto dne 1. července bylo obležení města přerušeno a pruské vojsko odtáhlo do kraje hradeckého. Po některých menších úspěších (dobyli na př. Hradce Králové) byli však Prusové nuceni odtáhnouti do Slezska.

Další boje války sedmileté byly vedeny vesměs za hranicemi koruny české. Válka se přenesla na území krále pruského, které bylo válčícími armádami zcela zničeno. Dvakrát stál Fridrich II. zrovna před katastrofou, vždy však se mu podařilo válečným uměním nebo lstí vyváznouti z nebezpečí. Teprve dne 15. února 1763 na zámku Hubertsurce u Lipska byla mírem ukončena válka sedmiletá. Královna Marie Terezie znovu uznala platnost míru vratislavského a vyklidila obsazené Kladsko, král Fridrich II. se zavázal, poněvadž císař František Štěpán zatím zemřel, odevzdati svůj hlas kurfiřtský při císařské volbě synovi Marie Terezie Josefovi II.

Nedlouho později byly země domu habsburského rozšířeny o část Polska. Tato nešťastná země propadla totiž od doby války třicetileté stále víc a více anarchii, takže vzniklo přísloví, že se Polsko udržuje jen nepořádkem. Vojska sousedních států procházela za válek volně polským územím; zatím co militarismus v okolních státech byl v plném rozkvětu, byl počet vojska v Polsku omezen na míru nepostačitelnou. Rozvrat, který nastal za posledního polského krále Stanislava Augusta (1764-95), umožnil carevně Kateřině a králi Fridrichovi II., aby se dohodli o přivtělení části polského státu k svým zemím. Královna Marie Terezie nemohla zůstatí lhostejná k rozšíření území jiných států v svém sousedství, a proto přivolila konečně r. 1772 k prvému dělení Polska. Dostala spišská města zastavená kdysi králem Zikmundem a část Polska (bez Krakova) až k řekám Visle a Zbručí a k vrchovisku Bugu. Tento lup byl právně odůvodněn nárokem koruny české na knížetství zátorské a osvětimské, kdysi to součástí Slezska, a nárokem koruny uherské na Halič.

Roku 1777 vymřeli kurfiřtem Maxmiliánem Josefem bavorským Wittelsbachové a tu spoluvládce Marie Terezie Josef II. (od r. 1765) pojal plán připojití Bavorska k zemím habsburským za ústupky v Porýní. Takovému zvětšení moci habsburské nepřál však pruský král Fridrich II., a tak došlo k čtvrté válce mezi Marií Terezií a králem pruským. Hlavní síla královna vojska se soustředila pod vedením Josefa II. mezi Hradcem Králové a Jaroměří. V pohraničí došlo jen k menším potyčkám předvojů, kdežto hlavní armády do boje nezasáhly. Poněvadž se nebojovalo a vojska jen vyjídala obyvatelstvo, nazval lid tuto válku válkou „bramborovou“. Mírem uzavřeným v Těšíně 13. května 1779 byla česká léna v Bavorsku, ve Francích a ve Falci postoupena Bavorsku, které za to odstoupilo část Dolních Bavor Marii Terezií. Toto území nebylo však připojeno ke koruně české, nýbrž k Horním Rakousům pod názvem Innská čtvrt.

2. Zanikání českého státu v tereziánské centralisující monarchii.

Osvícenský názor na stát. Decenální reces. Zrušení české dvorské kanceláře. Dualismus. Postátnění zemské a krajské správy. Částečná restaurace.

Od konce 17. století stále více a více se uplatňovalo v Evropě duchovní hnutí, které nazýváme osvícenstvím (racionalismus). Osvícenství vycházelo z víry ve všemohoucnost rozumu a chtělo účelně k prospěchu lidstva přebudovati stát i společnost. Historická a zděděná práva nebyla osvícencům svatými a měla býti odstraněna, poněvadž nevyhovovala účelnému uspořádání státu a společnosti. Také historické právo mělo ustoupiti právu přirozenému (to jest

právu, které by odpovídalo rozumovému poznání), neboť osvícenství věřilo v přirozený sklon člověka k dobru. Podobně i zjevené náboženství mělo ustoupiti náboženství přirozenému, a vedle státní církve byla trpěna i jiná vyznání. Vše se mělo podrobiti myšlence státní, neboť jen dokonalý stát mohl býti lidstvu užitečným. Král není již majitelem státu, nýbrž prvním jeho úředníkem, úřady nejsou již svěřovány vysoké šlechtě, nýbrž školené byrokracii, hmotně zcela závislé na státu. Šlechta měla býti zbavena privilegií. Všechna státní zařízení měla sloužiti jen blahu lidu, měla býti prováděna panovníkem (tak zvaná revoluce shora), i proti vůli nevědomého lidu. Stát měl býti po každé stránce stát jednotný; tak měla býti jednotná správa politická, soudní a berní, v každém státě měl býti jediný státní jazyk a jediný státní náboženství.

Pro český stát a český národ byly ovšem osvícenské názory velmi zhoubné, neboť český stát měl ztratiti velkou část své samostatnosti a podříditi se zájmům celku, český jazyk měl ustoupiti jazyku německému. Naproti tomu prospěšný byl zájem osvícenství o vědu a o kritický postup při bádání, který počal oddělovati zrno od plevele. Vedle těchto předností nutno jmenovati i zmírnění cenzurní praxe. To vše umožnilo obnovení národní literatury a probuzení českého národa.

Osvícenským myšlenkám byl zcela oddán teprve Josef II., kdežto královna Marie Terezie byla jimi pouze dotčena, takže její vláda byla pouze přípravou pro reformy Josefovy. Zejména náboženské názory osvícenství byly Marii Terezií, která byla věřící katoličkou, zcela cizí. Reformy Marie Terezie nebyly také prováděny plánovitě, nýbrž spíš se daly podle potřeby. Nejdůležitější byly ovšem reformy politické, neboť zcela podlomily samostatnost českého státu. Příomou jejich příčinou byly neúspěchy královských vojsk; královna i její rádcí (hrabě Haugvic a hrabě Kaunic) viděli, jakou výhodou je Prusku i Francii jednotný stát. Dále byli stavové jednotlivých zemí obviňováni ze sobectví, z neschopnosti a z nepoctivého hospodaření, zejména ztráta Slezska byla pokládána za následek neschopnosti vlády stavovské. Třebaže mnohé výtky stavovským vládám byly nesprávné, přece nutno přiznati, že jednání s nimi bylo velmi zdlouhavé a složité.

Proměny nebyla ušetřena ani tajná rada dvorská, z níž se vyvinula konference jako sbor rázu poradního. Věci týkající se zahraniční politiky byly r. 1742 odděleny od dvorských kanceláří jednotlivých států (zejména věci týkající se zahraniční politiky východoevropské byly s oblibou svěřovány dříve české dvorské kanceláři) a pro zahraniční politiku byla zřízena domácí dvorská a státní kancelář (Haus-Hof- und Staatskanzlei), které stál od r. 1753 v čele hrabě Kaunic.

Provádění politických reform bylo z počátku svěřeno Bedřichu Vilémovi hraběti Haugvicovi původem ze Saska, který měl však statky na Moravě (Náměšť nad Oslavou). Ten napodobil reformy

pruského krále Fridricha II. a vytvořil vzor správní reformy pro zbytek Českého Slezska. Podle slezského vzoru byla reorganizována také státní správa v Korutanech a v Krajině.

První důležitá reforma směřující k státnímu centralismu byla provedena r. 1748 po míru cášském. Královna rozhodla vzhledem k nejistým poměrům, že stav jejího vojska nemá klesnouti pod 108.000 mužů, což si vyžadovalo nákladu 14 milionů zlatých. Až do toho roku povolovaly stavovské sněmy jednotlivých zemí peníze na vydržování vojska rok od roku. Hrabě Haugvic smluvil však r. 1748 se stavovskými vládami všech zemí, že zemské sněmy odhlasují peníze na vojsko na deset let dopředu (tak zvaný **decenální reces**). V tomto decenálním recesu po prvé byly nazvány země české a země rakouské společným názvem „dědičné země německé“. Ostatně i samo vybírání berně nebylo již svěřeno orgánům stavovským, nýbrž v každé zemi zvláštnímu státnímu úřadu, který se nazýval „zemská deputace“. Je nutno připomenouti, že této centralisaci kladli odpor čeští nejvyšší kancléři, nejprve Filip hrabě Kinský, pak Bedřich hrabě Harrach, oba ovšem s nezdarem.

Těžkou ranou pro samostatnost českého státu bylo zrušení české dvorské kanceláře. Až do doby královny Marie Terezie vyřizovaly veškerou agendu (kromě záležitostí finančních a vojenských) dvorské kanceláře česká, rakouská, uherská a sedmihradská. Královským dekretem z 2. května 1749 byly zrušeny dvorské kanceláře česká a rakouská a současně zřízeny byly na jejich místě dva nové úřady „direktorium in internis, publicis et cameralibus“ (ministerstvo pro záležitosti vnitřní, politické a finanční) a Oberste Justizstelle (nejvyšší soud jako odvolací stolice pro všechny soudy zemské v zemích neuherských). Direktorium byl postaven v čelo Bedřich Vilém hrabě Haugvic; úřad Oberste Justizstelle byl rozdělen ve dva senáty, český a rakouský. Úřad nejvyššího kancléře království českého zůstal ovšem i nadále, neboť bylo ho potřeba v některých právních jednáních (na příklad při udělení lén hledících ke koruně české), ale ztratil veškeren svůj význam.

Zrušení české dvorské kanceláře bylo velmi citelné oslabení českého státu, neboť kancelář představovala jakési ministerstvo pro země české a každá listina určená do českých zemí musila vyjít z české kanceláře a musila mít vedle podpisu krále podpis nejvyššího českého kancléře.

Dvorská kancelář uherská, s kterou byla spojena i kancelář sedmihradská, byla ponechána, neboť královna byla zavázána stavům uherským za vydatnou pomoc za válek o dědictví české. Haugvicovo dílo nelze tedy zcela právem nazvat centralismem, neboť znamenalo fakticky **dualismus**. Zvláštní postavení uherského státu bylo tedy zachováno (asi tak jako později po rakousko-uherském vyrovnání r. 1867). Uhry si však zachovaly i jiné výhody, zejména po stránce berní. Tak platily sotva polovinu berně co jediné Čechy (tedy přibližně tolik jako Slezsko).

Také **zemská samospráva byla postátněna**. V Čechách bylo zrušeno místodržitelství a na Moravě zemská stavovská vláda a na jejich místo nastoupily jako úřad státní vzpomenuté již deputace se změněným názvem „královské representace a komora“. Zemští úředníci zůstali i nadále, nevykonávali však své úřady, nýbrž spokojovali se jen pouhým titulem. Zemský tribunál zůstal nejvyšším soudem moravským.

Reformy se nezastavily ani před samosprávou krajskou. **Krajská správa byla postátněna** a v každém kraji byl ustanoven jen jediný hejtman placený státem, jenž byl vykonavatelem vládních nařízení. V Čechách byl upraven počet krajů (r. 1751) tak, že od kraje hradeckého byl oddělen kraj bydžovský, od plzeňského klatovský, od žateckého loketský; kraj bechyňský byl rozdělen v kraje budějovický a táborský. Od té doby až do zrušení zřízení krajského (r. 1849) zůstaly kraje (počtem 16) berounský, kouřimský, rakovnický, litoměřický, boleslavský, bydžovský, hradecký, chrudimský, čáslavský, táborský, budějovický, prácheňský, klatovský, plzeňský, loketský a žatecký; město Praha bylo ovšem ze zřízení krajského vyňato. Na Moravě bylo šest krajů (brněnský, znojemský, jihlavský, olomoucký, hradištský a přerovský), ve Slezsku dva kraje (opavský a těšínský).

Haugvicovy reformy se neosvědčily; nově zřízené úřady byly příliš drahé a přitom těžkopádné (hlavní chybou bylo to, že nebylo do nich přejato zapracované úřednictvo bývalých úřadů). Mezi jednotlivými úřady byly stále spory o rozsah pravomoci. Jejich výkonost byla podlamována i konservativní oposicí a sám hrabě Kaunic se vyslovoval proti tomuto způsobu centralismu. Proto došlo za války sedmileté k částečné obnově starých řádů. Roku 1760 byla zřízena státní rada jako nejvyšší poradní sbor panovníkův; správa finančních věcí byla vrácena dvorské komoře, věci vojenské byly svěřeny vojenskému generálnímu komisariátu.

Nejdůležitější akt bylo však zrušení direktoria r. 1762 (Oberste Justizstelle zůstalo); na jeho místo nastoupila česká a rakouská dvorská kancelář, v jejímž čele stál královský český nejvyšší a rakouský prvý kancléř. Je pozoruhodné, že titulu království českého bylo ponecháno při pojmenování úřadu prvé místo. Kancléřem spojené kanceláře stal se Rudolf hrabě Chotek.

Také v zemské správě učinila královna ústupky. Úřady královské representace a komory byly zrušeny a na jejich místo nastoupily ovšem jako úřad státní královská gubernia, v jejichž čelo byl postaven nejvyšší úředník stavovský (v Čechách nejvyšší purkrabí, na Moravě zemský hejtman). Ve Slezsku dostal zemský úřad výjimečně název „královský úřad“.

3. Hospodářské a kulturní reformy v době tereziánské.

Katastry. Státní finance. Stav poddaných. Selské bouře. Robotní patent. Industrialisace země. Církevní reformy. Skolství. Vojenství. Soudnictví.

Před r. 1740 podporovala vláda v duchu merkantilismu průmysl a obchod, kdežto zvelebení zemědělství nevěnovala pozornosti, naopak ve sporech poddaných s jejich vrchnostmi nepokrytě podporovala vrchnosti. Toto stanovisko se zcela změnilo za Marie Terezie a ještě více za Josefa II. Stalo se to pod vlivem nového národohospodářského směru, tak zvaného fysiokratismu. Ten nezanedbával sice podporu průmyslu, ale považoval za hlavní pramen národního bohatství výtěžek z půdy. Tím se změnilo i stanovisko státu k stavu selskému.

Poddaní byli především nesmírně zatíženi nespravedlivým břemenem daňovým. Již za vlády Josefa I. se pomýšlelo na novou úpravu zdanění a od r. 1713 bylo po lombardském vzoru pracováno na novém katastru poddanské půdy. Toto dílo bylo dokončeno r. 1748 (na Moravě r. 1750) a později (v Čechách r. 1757) znovu revidováno. Tak vznikl tak zvaný tereziánský rustikální katastr, který vstoupil v platnost r. 1757. Podle tohoto katastru byla vypočtena výše daně pro ideální usedlost (na Moravě pro tak zvaný berní lán), takže sedlák v Čechách platil 42% (na Moravě 36%) svého hrubého příjmu na daně. Zdanění bylo vzhledem k velkým nákladům válečným a nemalému dluhu státnímu ohromné, bylo však únosné, poněvadž sedlákovi byly dány možnosti pro zpeněžení jeho produktů.

Až do doby Marie Terezie byla dominikální půda zásadně nezdaněna. Marie Terezie pomýšlela však na její zdanění. Proto dala vypracovati soupis dominikálních nemovitostí a příjmů vrchností (na Moravě dominikální fassi z r. 1749-50, v Čechách z let 1756-7) a dominikální půda byla zdaněna alespoň polovinou toho co půda selská.

Daně (kontribuce) se scházely ovšem těžce a nezřídka bylo nutno vymáhati je vojenskou exekucí. Byly povolovány jako dříve zemskými sněmy, ale vláda byla na výnosu přímých daní tím méně závislá, čím více zaváděla daně nepřímé a jiné zdroje příjmů (mezi ně náležel na příklad tabákový monopol a janovská loterie). Příjmy státní rychle vzrůstaly. Jestliže r. 1748 přijal stát (kromě Milánka a rakouského Nizozemí) 27,400.000 zlatých, na sklonku 18. století byl jeho příjem již na 90,000.000 zlatých. Zcela souběžně vyrůstal však také státní dluh, takže vláda byla nucena vypomáhati si vydáváním papírových peněz, tak zvaných bankocetlí.

Od r. 1753 razil stát jednotnou minci, tak zvané konvenční zlaté (mince byly ovšem stříbrné). Název konvenční byl volen odtud, že podle smlouvy (konvence) směly tyto peníze obíhati i v Sasku

a v některých jiných zemích jihoněmeckých, v nichž byla ražena mince stejného zrna. Od r. 1760 byly raženy drobné peníze měděné. Peníze ražené v české mincovně nesly až do r. 1780 na prsou císařského orla obraz českého lva. Vedle sjednocení mince byly sjednoceny i míry a váhy, a to tak, že do všech zemí domu habsburského byly zavedeny míry a váhy dolnorakouské (Uhry zůstaly ovšem výjimkou).

Zájem vlády o prosperitu selského stavu jevil se i v ochraně poddaných před útlakem se strany vrchností. Byla vydána řada patentů, které zabraňovaly převádění selské půdy do rukou vrchností, upravovaly dědické právo na selských statcích, znemožňovaly vrchnostem brániti sedlákům v uzavření sňatku a nařizovaly krajským hejtmánům pod trestem sesazení, aby dbali na dodržování patentů na ochranu poddaných. Zřízen byl i zvláštní soud, tak zvaný judicium delegatum, pro žaloby poddaných proti vrchnostem. Tento soud byl sice r. 1751 zrušen, ale jeho úkoly přejala zvláštní komise.

Neuvěřitelný útlak poddaných přetrval i Karla II., zvláště na některých panstvích, jako na příklad na dobršíšském. Národohospodář Karel Egon kníže Fürstenberg charakterisoval poměry: „Nenáviděné okovy nevolnictví, jež připoutávají českého sedláka k jeho gruntu jako k mučednickému sloupu, u něhož je bičován pod tisícerými zámkami a za jedinký přečin, jímž se znelíbí vrchnosti nebo jejím úředníkům, pyká po celý život - to vše nade vši pochybu musí činiti ubohému českému sedlákovi nenáviděným nejen vlastnictví gruntu, nýbrž i jeho vlastní život, a jen toto poznání může rozřešiti smutnou hádanku, proč ubohý selský člověk tak trpělivě a ku podivu klidně, ba často radostně umírá.“

Neméně tesklivě zdůrazňuje utrpení poddaných i proslulý „Selský Otčenáš“:

Pohled, kterak jsme souženi,
od karabáčníků sedřeni, Otče náš!
Ohlédni jen se sám na nás,
císaři milý, pane náš - jenž jsi!
My víme, že toho nežádáš,
ani milosrdný Bůh náš - na nebesích!
Plačtivě na tě čekáme
a za krále tebe žádáme: - posvět se!
Neb jest tuze povýšeno,
ve všech zemích rozhlášeno - jméno Tvé!
Slibujeme Ti věrno býti,
až budeš zde s námi žíti: Přijď království Tvé!
Všemu se chceme poddati,
hleď s námi, co chceš dělati: buď vůle Tvá!
Nebo více dřeni nebudem;
tak v radosti žíti budem - jako v nebi!
Při tom budeme věděti,
komu máme věrni býti - tak i na zemi!

Vždyt nemůžeme už obstát,
neboť chtějí nám již bráti - chléb náš vezdejší!
Ani do zejtří čekat nechťejí,
pořád karabáčem hrozejí: - dej nám dnes!
My dost prosíme sice.
Ach pane! Nebí nás více a - odpusť nám!
Na prosby naše nic nedá,
na zádech karabáčem hledá - naše viny!
Jsouť rovně měšťané poddaní
od těch dřičů sužováni - jakož i my!
My leckdys s pacholky koně,
když se jim zalíbí jezdit pro ně - odpouštíme!
Císaři, pane náš milý!
Zaporuč, by nás nesoužili, - našim vinníkům!
Ach, dej nějaké polehčení
a sprost nás toho soužení - a neuveď nás!
Dej, dej prostředček malý,
bysme všickni nezoufali - v pokušení!
Nedej nás více soužití
a více do krve odřítí - ale zbav nás!
My sice v Boha doufáme,
a přece vždy couváme - od zlého!
Dejž nám, pane Bože, boží stálost.
A po smrti věčnou radost - Amen!

Neutěšené poddanské poměry vyvolaly r. 1767 selské povstání na Těšínsku v míře tak vážné, že na jeho potlačení musilo být posláno vojsko. Důsledek povstání bylo to, že byla jmenována ve Slezsku urbaniální komise, aby vyšetřila poddanské poměry. Po slezském vzoru byly zřízeny podobné komise v Čechách i na Moravě, ale jejich činnost narážela zejména v Čechách na odpor šlechty a nejvyššího purkrabího. Proto byl novým nejvyšším purkrabím jmenován osvícenec Karel Egon kníže z Fürstenbergu, který byl sice přístupný názorům vlády v otázkách poddanských, ale hájil proti vládě českou samosprávu.

Abyste nemohly být povinnosti poddaných libovolně zvyšovány, byly zhotoveny pro jednotlivá panství tak zvané urbaniální fassé, které obsahovaly veškeré závazky poddaných vůči vrchnostem, takže se závazky ty staly pevnými. Ale mezi lidem se rozšířila zpráva, že roboty byly zcela zrušeny a že tuto skutečnost vrchnosti zatajují. Poddaní počali odpírat roboty a vznikaly — nejprve na Teplicku ve výběžku broumovském, pak na panství smiřickém (1775) — selské bouře. Střediskem povstání se však stalo panství náchodské. Tam na rychtě ve vsi Rtyni byl štáb sedláků, tam se ustavila selská guberniální rada s rychtářem Antonínem Nývltem jako nejvyšším purkrabím v čele. Povstání nezasáhlo jen severovýchod království, nýbrž i jiné kraje, ba se rozšířilo i na Moravu do kraje jihlavského a znojemského. Sedláci žádali, aby jim byl vydán pravý patent královnin rušící robotu, jejich houfy dokonce táhly na Prahu, aby si vydání patentu vynutily. Dokonce byl pláno-

ván na den svátku sv. Jana Nepomuckého, kdy přicházelo do Prahy z venkova mnoho lidí, převrat a sedláci se chtěli za účasti pražské chudiny zmocnit města. Proti povstalcům bylo posláno vojsko a to porazilo vzbouřence blíž Prahy. Jiný oddíl vzbouřených sedláků, který vedl sedlák Chvojka, pro svoji podobnost s císařem Josefem II. nazývaný selským císařem, byl poražen 25. března 1775 u Chlumce nad Cidlinou (odtud pořekadlo: Pořídíš jako sedláci u Chlumce). Sedm předních účastníků povstání bylo pro výstrahu oběšeno.

Teprve po zlomení povstání dne 13. srpna 1775 v Čechách a 7. září na Moravě vydala královna nový robotní patent, který podstatně snižoval roboty; zejména byly pronikavě sníženy roboty těch poddaných, jejichž závazky byly příliš velké. Poddaným bylo dáno na vybranou, aby si v krátké době zvolili roboty podle nového patentu nebo aby setrvali při starých robotních povinnostech. Toto setrvání bylo totiž mnohem výhodnější pro svobodníky, dvořáky, zákupní rychtáře a mlynáře. Aby poddaní patentům, jež byly vyhlášovány vrchnostmi, věřili, byl patent všude předčítán královským komisařem.

Ještě před výbuchem selského povstání byly Čechy, Slezsko a část Moravy postiženy katastrofálními dešti (r. 1771), podobně jako téměř celá střední Evropa. Proto nastala velká neúroda, hlad a z hladu velká epidemie. Lze-li věřití současným zprávám, zahynulo jen v Čechách čtvrt milionu obyvatel, to jest, plná desetina. Nejhůře byla postižena panství v Podkrkonoší na Jilemnicku a na Vrchlabsku. Císař Josef II. sám podnikl inspekční cestu a osobně činil různá opatření. Tak věnoval na zmírnění nouze velkou sumu ze svého soukromého majetku, zakázal vyvážeti z Čech pod trestem smrti obilí a dal dovážeti obilí a mouku z Uher, hlavně z Banátu. Císař se přesvědčil na vlastní oči o nezměrné bídě horalů, a proto vláda počala podporovati v horských krajích (nejvíce v Krušnohoří) domácí průmysl, na příklad krajčářství.

Při péči o poddanské poměry nespouštěla vláda se zřetele vývoje průmyslu a obchodu. Konkurence ciziny byla znemožňována ochrannými cly a naopak domácí vývoz byl podporován premiemi; z ciziny byli povoláváni zkušení mistři a zřizovány byly nové továrny. Tak u Hostinného byla zřízena velká továrna na lněné zboží pro vývoz do Španělska, na Moravě vznikly továrny na zpracování vlny v Náměšti nad Oslavou, na zpracování bavlny v Letovicích. Největším podnikatelem byl císař František Štěpán, který zakládal továrny na svých panstvích: na panství brandýském, poděbradském, pardubickém a hodonínském. Pro průmyslové tovary byla hledána nová odbytiště, zejména v Turecku, kde bylo zřízeno několik konsulátů. Síť silnic, budovaných podle francouzského způsobu, byla účelně doplněna nejen z důvodů obchodních, nýbrž i vojenských. R. 1752 byl stanoven jednotný celní tarif pro všechny země české

a 1775 byly zrušeny celní hranice mezi zeměmi českými a rakouskými (proti zemím uherským však zůstaly).

Královna Marie Terezie se nelišila svými náboženskými názory od svých předků, ale její církevní a náboženská politika byla diktována zájmy státními, které radily k umírněnosti. Protireformační patenty zůstávaly ovšem stále v platnosti, příslušnost k katolické církvi byla považována za velezradu a z počátku dokonce docházelo i k popravám sektářů na Novobydžovsku. Později však se protireformační akce mírnila hospodářskými zájmy, vlivem mnoha svobodných zednářů, kteří zastávali některé přední úřady, a zvláště pak vlivem názorů královnina syna Josefa. Do posavadních práv a zřízení církve počala Marie Terezie, třeba jen poznenáhlu, zasahovati. Tak roku 1749 obnovila tak zvané placetum regium, podle něhož nesměla být v kostelích čtena žádná papežská bulla, která nebyla panovníkem schválena.

Dále byl snížen velký počet svátků a znesnadněn vstup do klášterů stanovením věku, kdy mohli být novici přijímáni. Také zakládání nových klášterů, jejichž počet povážlivě vzrostl, bylo znesnadněno. Naproti tomu bylo dbáno o potřeby řádné duchovní správy. V Čechách bylo zřízeno čtvrté biskupství v Českých Budějovicích, na Moravě pak biskupství v Olomouci bylo povýšeno na arcibiskupství a založeno nové biskupství v Brně (r. 1777). Mělo být zřízeno i biskupství v Opavě, jemuž měla být podřízena česká část Slezska (vratislavské biskupství mělo být odškodněno včleněním Kladska, které náleželo a posud náleží k arcidiecési pražské), ale to se neuskutečnilo.

V době protireformační byl v českých zemích nadbytek mnichů, zato však nedostatek světských kněží, takže mnohé farnosti, zejména na východním pohraničí Moravy, zaujímaly téměř celé okresy. Na Moravě nebylo ani kněžského semináře. Proto byl založen v Olomouci kněžský alumnát, který byl s universitou přeložen do Brna. Duchovní správa rozsáhlých farností byla zjednodušena zakládáním nových duchovních správ, tak zvaných lokalíí.

Velký význam mělo zrušení řádu jezuitského r. 1773. Tento řád, o vítězství katolické církve v střední Evropě tak zasloužilý, od počátku 18. století zřejmě upadal po stránce mravní a odcizoval se svému poslání. Nabytí obrovského bohatství, vytvořil v jižní Americe dokonce i svůj stát (Paraguay), ale počal se zabývat obchodem, nežádoucí pochybného rázu. Několik velkých afér prozradilo nechutné poměry v řádu, proti němuž zdvihli jeho protivníci ještě jiná obvinění. Na naléhání některých osvětských vlád rozhodl se papež řád zrušit.

V zemích Marie Terezie se netěšili jezuité již dříve přízni úřadů. Jejich přednostní práva z doby posledních Habsburků byla omezena, zejména dozor nad školami a censura knih. Když byl řád zrušen, byli někteří jeho členové pensionováni, většina však zůstala v aktivitě jako profesori na vysokých a středních školách nebo jako

světští kněží. Majetek řádu byl zabaven státem a zřízen z něho tak zvaný studijní fond, z něhož měly být kryty výdaje související se zrušením řádu a vybaveno veřejné školství.

Misijní cesty, jejichž účelem bylo pátrání po tajných evangelicích a po skrytých knihách, neustaly ani po zrušení řádu. R. 1777 se vypravili na Valašsko bývalí jezuité Petr Jiříček, Jan Kořistka a Jan Sasina. Ti chtěli rázem poznati všechny tajné evangelíky a zničit tak jejich zbytky. Prohlásili, že vláda vydá toleranční patent, přihlásí-li se dosti velký počet evangelíků. Jejich řeči bylo uvěřeno tím spíše, že Marie Terezie povolila r. 1777 luterskou konsistoř v Aši (tedy mimo hranice vlastního království) a že byla známa náboženská snášlivost císaře Josefa II. Neméně než 12.000 lidí v 60 obcích na Vizovsku a na Vsacku se přihlásilo k evangeliu.

Účinek kázání tří exjesuitů byl daleko větší, nežli sami mohli tušiti. Evangelíci počali rušiti katolické bohoslužby a bouřlivě žádali dosazení evangelických duchovních k farním kostelům. Královna vyslala do rozbořeného kraje zvláštní komisi, jíž stál v čele sám nejvyšší kancléř Jindřich hrabě Blümegeu; vedle něho proslul jako člen komise Jan Leopold Hay, probošt mikulovský. Koncem července 1777 došlo na Valašsku k výtržnostem a v Růžďce u Vsetína dokonce ke krvavé srážce s vojskem. K uklidnění kraje přispěl hlavně Hay, který se pro své zásluhy stal později biskupem královéhradeckým, a císař Josef II. zakročením u královny. Vzbouřené obce se vrátily alespoň na oko ke katolictví. Královna sice hrozila, že ten, kdo setrvá v evangelické víře, bude odveden k vojsku nebo přikázán k pevnostním pracím a že ženy budou dány do káznice, vcelku však byla praxe dosti mírná. Jen ti, kteří podali prosebný list k císaři, byli odsouzeni k vystěhování do Sedmíhradska. Přece však došlo k novým nepokojům v Nosislavi a r. 1780 v okolí Vizovic.

Až do doby královny Marie Terezie bylo školství vysoké v rukou jezuitů, školství střední (gymnasia) v rukou jezuitů, piaristů a pavlánů. Naproti tomu školství nižší bylo závislé na místních poměrech; v mnohých farních obcích škol nebylo vůbec, jinde byl stav těchto škol velmi ubohý. R. 1760 byla zřízena ve Vídni dvorská studijní komise, jíž byly později podřízeny v jednotlivých zemích zemské studijní komise.

Vliv jezuitů na universitě pražské a olomoucké (olomoucká měla jen fakulty theologickou a filosofickou) byl omezen a na university byli připuštěni i profesori světští; prvý z nich byl Karel Jindřich Seibt (1735-1806), který počal r. 1763 na pražské universitě vyučovati pedagogice, mravouce, německé stilistice a dějinám. Olomoucká universita byla r. 1778 přeložena do Brna a rozšířena o učení anatomicko-chirurgické.

R. 1773 bylo v Čechách 48 gymnasií, na Moravě 15 gymnasií, z nichž bylo 6 jezuitských, 8 piaristických a 1 pavlánské. Jesuitská gymnasia měla po třech třídách gramatických, dvou humanistic-

kých a dvou až třech třídách filosofických, kdežto piaristická gymnasia byla jen pětiletá. Jesuitská gymnasia věnovala příliš mnoho místa latině a nevyhovovala potřebám doby, naproti tomu gymnasia piaristická byla pružnější a piaristé byli také ochotni provésti nutné opravy. Čeština z těchto gymnasií vyloučena nebyla. R. 1773 byla provedena reforma středního školství; jesuitská gymnasia byla odevzdána piaristům a počet středních škol byl snižen v Čechách na pouhých 13 (v českých krajích mimo Prahu zbyla gymnasia jen v Hradci Královém, v Jindřichově Hradci, v Jičíně a v Klatovech), na Moravě na sedm (Brno, Olomouc, Jihlava, Znojmo, Mikulov, Kroměříž a Strážnice). Pro přijetí do gymnasia byl vyžadován věk alespoň 10 let, absolvování normální nebo hlavní školy a úplná znalost řeči německé, částečně i latinské. Tím byl uzavřen valné části českého žactva přístup na střední školy.

Nižšímu školství byla věnována největší péče. Marie Terezie první z panovníků českých prohlásila školství za záležitost státní. Na reformy nižšího školství měl velký vliv její osobní lékař Gerhard van Swieten a zaháňský probošt Jan Ignác Felbiger, vynikající pedagog, jehož získala do svých služeb. Dále nižší školství v Čechách zveleboval Ferdinand Kindermann, farář kaplický a vrchní inspektor škol v Čechách, který za své zásluhy byl odměněn přídomkem ze Schulsteinu a jmenován biskupem litoměřickým. Bohužel právě Kindermann se zasloužil o germanisaci českého školství a o poněmčení Litoměřic. V každé farní obci byla zřízena škola triviální, v níž vedle náboženství bylo vyučováno čtení, psaní, počtům a zaměstnání, které bylo v obci běžné (na př. zemědělství, tkalcovství a pod.). V krajských a v některých důležitějších městech byly založeny školy hlavní, jejichž osnova byla podstatně rozšířena, a v hlavních městech, v Praze a v Brně, byly zřízeny vzorné školy normální, při nichž byly i přípravky pro budoucí učitele. Učitelé na všech těchto školách musili býti znalí němčiny a na školách hlavních a normálních byla němčina jediným vyučovacím jazykem.

Počet vojska se ustálil r. 1748 na 108.000. Vojsko nebylo od r. 1773 doplňováno verbováním jako v době předchozí, ale pravidelným odvodem. Z odvodní povinnosti byla však vyňata šlechta, duchovenstvo, ostatní inteligence, některé vrstvy městského obyvatelstva a konečně majetníci selských gruntů. Výchově důstojnictva sloužila tereziánská vojenská akademie ve Vídeňském Novém Městě. Zvláštní zřetel byl věnován technickým vojenským oddílům (na příklad byla zřízena inženýrská akademie ve Vídni). Staré nepotřebné pevnosti byly zrušeny, zato zakládány pevnosti nové na místech zvláště strategicky důležitých anebo byly modernisovány pevnosti staré. Mezi přední pevnosti náležela Praha, Olomouc, Komárno a Petrovaradín na tureckých hranicích. Čechy byly zabezpečeny dvěma novými pevnostmi. Na místě bývalé vsi Plesu u Jaroměře byla vybudována nová pevnost a k počtě císaře nazvána

Josefov, kdežto naproti Litoměřicím byla zřízena pevnost Terezin, jejíž hradby byly zpevněny upravenými toky řeky Ohře.

Území při tureckých hranicích v Charvátsku, ve Slavonii, v Banátě a v Sedmíhradsku bylo vyňato z civilní správy a podřízeno jako tak zvaná „vojenská hranice“ správě vojenské. Tam bylo veškeré mužské obyvatelstvo povinno vojenskou službou a odtud také byly nejlepší pluky královny (na příklad pověstní červení panduři). Vojsko nebylo již ubytováno v kraji, nýbrž v účelně vystavěných kasárnách a pro vysloužilé, práce neschopné vojáky byly zřízeny invalidovny. Vysloužilí vojáci měli přednost při přijímání do státních služeb a při udělování koncesí (na příklad na trafiky).

Aby byl zjištěn počet zbraně schopného mužstva, bylo od r. 1753 prováděno sčítání obyvatelstva. R. 1754 bylo veškerého obyvatelstva v Čechách 2.100.000, na Moravě a ve Slezsku 900.000, r. 1781 v Čechách 2.900.000 obyvatel, na Moravě a ve Slezsku 1.500.000 obyvatel. Jeví se tedy v letech 1753-81 velký vzestup počtu obyvatelstva; byl způsoben hlavně agrárními reformami (na rozdíl od dnešní doby se projevoval vzestup hlavně na venkově), zakládáním továren (většinou ve venkovských místech) a ne v poslední míře i zlepšením školství a zdravotnictví. Praha měla r. 1770 již 77.000 obyvatel. Roku 1770 bylo nařízeno také číslování domů v obcích.

Královna věnovala konečně péči úpravě práva a soudnictví. Do reforem Marie Terezie byly poměry právní velmi spletité, neboť téměř každá vrchnost, každé městečko mělo svůj hrdelní soud (v Čechách bylo jich celkem 378). Poněvadž při těchto soudech zasedali soudci práva málo znalí a protože jejich nepředložený výrok mohl mít za následek popravu i nevinného, zrušila Marie Terezie tyto hrdelní soudy a ponechala jich v Čechách pouhých třicet. K podobnému omezení soudů hrdelních došlo také na Moravě. Dále bylo mnoho druhů různých soudů. Jinému soudu podléhal šlechtic, jinému farář, jinému sedlák, jinému měšťan, jinému universitní student, jinému soudu podléhalo právo manželské, jinému krádež ve vinohradech a podobně. Různé bylo právo v zemích českých, různé v zemích rakouských. Cílem právních reforem Marie Terezie byla unifikace (= sjednocení) práva a uplatnění práva přirozeného proti právu zvykovému.

Roku 1770 vstoupil v platnost nový trestní zákoník, zvaný Codex Theresianus, platný pro země české i rakouské. Trebaže nebyl tento trestní zákoník dílo dokonalé, připouštěl na př. některé dnes neobvyklé tresty, jako cejchování, přikování a mrskání, přece jenom byl proti předchozímu stavu velkým pokrokem, neboť odstraňoval tak zvané právo útrpné, t. j. mučení. Byly také zahájeny práce na občanském zákoníku, ale zákoník byl dokončen teprve r. 1813.

4. Církevní, školské a politické reformy v době josefínského osvícenství.

Osobnost Josefa II. Ráz vlády. Toleranční patent. Lidové hnutí náboženské. Židé. Pokus o vytvoření státní církve. Rušení klášterů. Církevní a náboženské reformy. Školství. Reformy politické a soudní.

Josef II. (narodil se 13. března 1741) byl od r. 1765 císařem a spoluvládcem své matky, ale ta mu nedovolila, znajíc jeho přesvědčení, vměšovati se do vlády kromě záležitostí vojenských a zahraniční politiky. Zejména pro různé stanovisko náboženské docházelo mezi matkou a synem ke sporům a Marie Terezie se na sklonku svého života netajila obavami před zasahováním synovým do církevních záležitostí. Královna zemřela 29. listopadu 1780 a při jejím pohřbu se choval vídeňský lid tak neukázněně a pohoršlivě, že musilo býti proti němu použito vojska.

Teprve po matčině smrti se ujal Josef II. vlády. Byl krásné postavy, zejména vynikal ušlechtilými rysy obličeje a vysokým čelem, a důvěru a lásku poddaných si získával pohledem svých modrých očí. Často stonal a doba jeho života byla krátce vymezena hlodající plicní chorobou. Odtud si můžeme vysvětliti jeho horečnou činnost reformní. Jedna reforma rychle následovala druhou, často bez uvážení, takže musila ztroskotati. Pruský král Fridrich II. se proto posměšně vyjádřil o jeho reformách, že Josef II. učiní nejprve druhý krok a potom první.

Císař byl vážný a přísný, nemiloval zábav (volné chvíle rád věnoval hudbě) a svým odměřeným chováním si nedovedl získati přátele. Byl skromný, jednoduchý a prostý; odstranil skvělý dvůr své matky a zavedl na dvoře jednoduchost a spořivost (ohromný majetek zděděný po svém otci daroval státu). Španělská obřadnost dotud při dvoře vládnoucí byla nahrazena přímým vojenským jednáním. Sám Josef II. nikdy nevystupoval okázale jako jeho děd, nýbrž byl vždy oděn jen vojenskou uniformou.

Byl nesmírně pracovitý, v zimě vstával o šesté, v létě o páté hodině, mnoho studoval (znal několik jazyků, mimo jiné poněkud ovládal i češtinu, která zůstala jeho matce cizí) a sám prostudoval každou důležitější věc, aby nebyl odkázán na dobré zdání svých rádců. O stavu svých zemí se přesvědčoval velmi častými cestami, nezřídka na zapřenou. Na rozdíl od svých předchůdců, kteří byli na cestách doprovázeni velmi početnou družinou, býval doprovázen jen svým pobočníkem. Na cestách se nespokojoval údaji úřadů, nýbrž právě tyto úřady znenadání kontroloval a sám žádal informace přímo od obyvatelstva. Snažil se vejíti v přímý styk s lidem a tím se stal velmi oblíbeným. O jeho popularitě svědčí nejlépe pověst, která trvala několik desítek let po smrti císařově, že Josef nezemřel, nýbrž že byl unesen jesuity, a chován ve vězení.

Josef II. byl zcela oddán osvícenství; proto zavrhoval vše zvykové a nahrazoval je tím, co pokládal za účelné. Tak na př. zaváděl němčinu (na rozdíl od své matky i v Uhrách) jako úřední jazyk ve všech svých zemích nikoli proto, že by se cítil Němcem nebo že by byl němčině obzvláště nakloněn, nýbrž proto, že si přál míti všude jazykovou jednotu a že němčinou mluvilo nejvíce jeho poddaných. Z týchž důvodů neužíval služeb rodové aristokracie, pokud nebyla schopná (předním jeho ministrem zůstal i nadále kníže Kaunic), a místo ní si vytvořil novou šlechtu úřednickou, která byla na státu zcela závislá. Jeho ideálem bylo nahraditi středověký stát feudální centralistickým státem byrokratickým. Sám se pokládal za prvního úředníka státu; úřady podroboval doзору, určoval jejich úřední hodiny a zavedl popisy úředníků podle jejich schopnosti a výkonnosti. Své ráce si volil z řad osvícenců.

Jedna z nejdůležitějších otázek tehdejšího českého státu byl poměr státu k evangelickým vyznáním. Tato věc dostávala za posledních let vlády Marie Terezie tvářnost politickou a utiskování evangelíci byli ochotni hledati pomoc u pruského krále. Za náboženských bouří na Valašsku prohlásil císař otevřeně, že nesouhlasí s pronásledováním protestantů. Ještě před rozhodným svým krokem — tolerančním patentem — zrušil náboženské misie, které měly za účel vyhledávati tajné evangelíky, a zákaz čtení evangelických knih. Vrcholnou pohnutkou k vydání tolerančního patentu byla žádost evangelíků z Olešnice na Moravě o povolení náboženské svobody. Po delším jednání vydal Josef II. dne 13. října 1781 toleranční patent; pro tehdejší jazykové poměry je příznačné, že patent nebyl ústřední vládou publikován také česky. Neučinilo tak dokonce ani královské gubernium v Praze, kdežto gubernium brněnské připojilo k publikovanému dekretu český překlad, který do datečně přejalo i gubernium pražské.

Tolerančním patentem nebyla zavedena rovnoprávnost církvi nekatolických, nýbrž nekatolické církve byly jen trpěny. Patent se však týkal jen těch náboženství, která byla obvyklá v sousedních zemích, totiž náboženství augšburského, reformovaného a nesjednoceného řeckovýchodního. K zklamání mnohých nebylo povoleno náboženství husitské a českobratrské. Patent povoloval zřízení náboženské obce s kostelem, s farou a se školou jen tam, kde bylo v obci a v nejbližším sousedství nejméně sto rodin evangelického vyznání. Kostely směly státi za městem nebo za vsí a nesměly míti věže, zvony a vchod z ulice. Bohoslužby mohly býti jen soukromé a při nich musily býti dveře kostela zavřeny. Vedení matrik evangelíků mělo býti svěřeno i nadále katolickým farářům. Dále bylo ustanoveno, že v smíšených manželstvích tam, kde byl otcem katolík, měly děti obojího pohlaví následovati v jeho náboženském vyznání, tam pak, kde byl otcem evangelík, měli býti evangelíky jenom synové. Jinak prakticky byla příznána evangelíkům téměř všechna práva, která měli katolíci; tak mohli na př. dosahovati

akademických hodností, nejvyšších důstojností ve vojsku, věnovati se kterémukoli povolání, dávatí syny na studia a na řemesla, býti vlastníky pozemků a podobně.

Náboženské učení se dědilo u českých evangelíků s generace na generaci nejvíce jen ústním podáním, a proto byla jejich věrouka nejjasná a mnozí si nebyli ani vědomi toho, které z obou povolených evangelických vyznání je jim blízké. Odtud nastal zmatek a o tom, zda obec se přihlásila k luterství či ke kalvínství, rozhodovalo spíše to, odkud přišel prvý kněz. Úřední místa a také někteří hospodářští činitelé přáli spíše luterství, ale výpovědi (ostatně namnoze zmatené) přihlásivších se evangelíků v zemích českých svědčily o tom, že většině bylo bližší vyznání reformované. Účinek patentu byl velmi silný, zejména na Moravě, kde vláda byla liberálnější. Vedoucí kruhy se obávaly množství evangelíků, a proto bylo přihlášení k některému evangelickému náboženství stíženo tak, že měli býti později se hlásící evangelíci jistou dobu vyučováni v katolickém náboženství a teprve potom, kdyby setrvali při svém předsevzetí, měli býti dodatečně zapsáni jako evangelíci. Jen v Čechách se přihlásilo 45.000 evangelíků, bylo zřízeno pro ně 35 far reformovaných a 12 luterských. Poněvadž nebylo u evangelických církví domácího kněžstva, přicházeli do Čech a na Moravu mnozí slovenští (luterští) i maďarští (reformovaní) kněží, jejichž potomci jsou namnoze doposud faráři českobratrské církve evangelické.

Církevní správa obou evangelických církví byla organizována. Pro církev reformovanou byla zřízena v Čechách superintendentura se senioráty pražským, poděbradským a chrudimským a na Moravě rovněž superintendentura. Pro církev luterskou v Čechách a na Moravě byla zřízena superintendentura se seniorátem českým a německým. Luterská konsistoř byla přenesena z Těšina do Vídně.

K lidovému náboženskému hnutí došlo na sklonku vlády Marie Terezie v některých krajích východočeských, zejména na Královéhradecku, Pardubicku, Skutečsku, Litomyšlsku a Poličsku. Bylo vzbuzeno jednak skreslenou náboženskou tradicí, jednak neporozuměním současným duchovním proudům evropským, zejména osvícenství. Tak vzniklo několik lidových náboženských sekt se značným množstvím stoupenců, kteří se nechtěli hlásiti ani ke katolictví, ani k církvím evangelickým; byli to deisté, abrahamité, adamité, izraelité a marokáni. Prvé tři sekty popíraly zejména božství Kristovo, odpíraly uznávati vrchnosti, sloužití ve vojsku a platiti daně, naproti tomu marokáni (tento název byl zvolen při příležitostně návštěvě marockého sultána ve Vídni) byli přívrženci křesťanského komunismu a věřili, že tři králové, mezi nimi i král marokánský, pozdvihnou se proti dosavadnímu pořádku a obnoví stav, jaký byl u biblických křesťanů. Vláda Josefova zacházela s těmito náboženskými blouznivci nejprve mírně a snažila se je získati poučováním. Když však tento prostředek selhal, byli r. 1782 sektáři vystěhováni do Šedmihradska. Ale ani tento prostředek nebyl dosti

odstrašující a hrozil několika panstvím hospodářskou pohromou. Konečně se postavila vláda proti hnutí způsobem opravdu ojedinělým: kdo se prohlásil za deistu, měl býti potrestán dvanácti ranami, poněvadž tvrdil něco, co neexistuje, kdo však úřadům někoho udal jako deistu, měl býti potrestán podobně. Od té doby úřady toto lidové náboženské hnutí neuznávaly, ve skutečnosti však trvali náboženští blouznivci ve východních Čechách až do první světové války.

Josef II. řešil také otázku židovskou. Židé nemusili již nositi žlutá kolečka na kabátech a bylo jim dovoleno přebývat i mimo židovské ghetto. Dostalo se jim téměř všech občanských práv, zato byli ovšem povinni službou vojenskou. Nesměli však nabývatí pozemků. Úředně povolený počet židů byl zvýšen. Židé byli povinni užívati rodových jmen (až do té doby tomu tak nebylo). To se stalo výnosným pramenem příjmů panských úředníků, neboť pěkná jména bylo lze získati jen za úplatek. Je pozoruhodné, že si mnoho židů zvolilo (zejména na Moravě) rodová jména německá.

Josef II. chtěl podrobiti církve úplně státu a vytvořiti církve státní, tak aby církevní hodnostáři i kněží byli státními hodnostáři a úředníky. Příkladem mu byla církev francouzská. Jeho poradcem ve věcech církevních byla dvorská duchovní rada, již stál v čele svobodomyšlný baron Kressl. I mezi vysokým duchovenstvem se našli stoupenci myšlenky Josefovy, na příklad královéhradecký biskup Hay. Hned po svém nastoupení zotřil císař placetum regium, zakázal studovati na collegiu Germanicu v Římě a představeným klášterů přijímati rozkazy od generálů řádů dlcích v cizině. Pravomoc biskupů byla na úkor moci papežské zvýšena, zakázáno odvolati se k papeži a manželské pře byly odňaty církevním soudům. Přílišný počet mnichů měl býti omezen zákazem přijímati novice po deset let. Upraveny byly i hranice diecézí, aby se shodovaly s hranicemi státními; tak byly některé farnosti diecése řízené připojeny k arcidiecési pražské, některé farnosti diecése míšeňské k diecési litoměřické. Pro České Slezsko, pokud náleželo k diecési vřatislavské, byl zřízen generální vikariát v Těšíně.

Velký zřetel byl věnován nadměrnému počtu mnichů a klášterů, které oplývaly nesmírným bohatstvím, pro veřejnost neužitečným. Tak na Moravě r. 1772 neméně než tři osminy půdy náležely církevním institucím. V zemích neuherských bylo r. 1780 2163 klášterů s 64.890 mnichy. Tyto kláštery byly dány pod dozor biskupů a církevní půda byla zdaněna.

Dne 12. ledna 1782 byl vydán dekret, podle něhož měly býti zrušeny všechny kláštery, které se nezabývaly vyučováním, duchovní správou, vědami nebo ošetřováním nemocných. V jednotlivých zemích byly jmenovány duchovní komise, aby provedly rušení klášterů. Z těchto komisí zvláštní horlivostí proslula komise moravská. Na Moravě bylo zrušeno 38 klášterů (více než polovina) s majetkem 5,412.335 zlatých. Mezi nimi byly zrušeny slavné cisterciácké kláštery v Tišnově, ve Žďáře, na Velehradě a na Starém

Brně, premonstrátské kláštery v Hradisku u Olomouce, v Louce, v Zábrdovicích a jiné. Ani v Čechách nebylo dbáno starobylosti a slávy klášterů. Zrušen byl nejstarší český klášter u sv. Jiří na pražském hradě, augustiniánů Na Karlově v Praze, cisterciácký klášter v Zlaté Koruně, v Sedlci u Kutné Hory a v Plasích, premonstrátský klášter v Milevsku. Vedle klášterů byla rušena i náboženská bratrstva, k duchovní správě nezpůsobilé kostely a kaple (mezi nimi i kaple Betlemská a universitní kaple Božího těla na Karlově náměstí v Praze) i poustevny. Vcelku bylo zrušeno v zemích neuherských asi polovina klášterů.

Budovy zrušených klášterů byly věnovány účelům obecně prospěšným nebo vojsku. Tak v Brně budova kláštera sv. Tomáše (který byl přesídlen do kláštera starobrněnského) dána guberniu, budova kláštera sv. Anny proměněna v nemocnici, budova kláštera zábrdovského dána vojenské nemocnici, budova kláštera louckého u Znojma byla proměněna v kasárny. Mniši a jeptišky zrušených klášterů podle své vůle dostávali doživotní pensi nebo mohli vstoupiti do klášterů zbývajících.

Knihovny zrušených klášterů byly dány knihovnám universitním, ale mnohá vzácná kniha byla z neporozumění zničena nebo zašantročena. Podobný osud potkal i mnohé důležité klášterní archivy. Osvícenství projevilo vůbec málo pochopení pro ocenění kulturních památek. Tak na př. náhrobky universitních profesorů z kaple Božího těla byl vydlážděn chodník. Mnohé vzácné umělecké dílo bylo vydraženo a prodáno za směšnou cenu.

Majetek zrušených klášterů byl zabaven státem, který zřídil z něho v každé zemi tak zvanou náboženskou matici pro vybudování řádné duchovní správy. Český náboženský fond měl 11,740.000 zlatých, moravský 10,140.000 zlatých. Klášterní velkostatky nebyly prodávány, nýbrž vydraženy v dlouholetý nájem.

Výnosu z majetku náboženské matice bylo použito pro zdokonalení řádné církevní správy, která byla na počátku vlády Josefa II. opravdu nepostačující; připadalo na jednu faru 1100 věřících (na sklonku jeho vlády jen 600 osob). Založeno bylo množství nových lokalit a stavěny i nové kostely a přestavovány staré. Výchova kněžského dorostu měla být napříště v rukou státních a v každé zemi za tím účelem byly zřízeny tak zvané generální semináře (v Praze a v klášteře Hradisku u Olomouce; zde byl nějaký čas ředitelem Dobrovský). Generální semináře měly vychovávat mladé kněze v duchu josefinismu k službě státu; proto mělo kněžstvo v českých zemích na počátku 19. století zcela odlišný ráz od duchovenstva doby protireformační a proto také vyšlo z řad kněžstva tolik národních buditelů.

Josef II. šel však ve svých církevních reformách mnohem dále. Tak na př. vydával předpisy, kolik mší se smělo v každém kostele sloužiti, kolik svíček smělo být za mše rozsvíceno a p. Mosazné a cínové svícny měly být nahrazeny dřevěnými, bylo zakázáno

ozdobovati a rozsvěcovati světla před sochami a obrazy svatých. Hřbitovy měly být překládány za města. Posvícení mělo být slaveno všude jednotně (tak zvané císařské posvícení). Vcelku proti těmto reformám projevovala odpor jen větší část duchovenstva, kdežto lid se choval celkem pasivně. Naproti tomu došlo k bouřím, když bylo vydáno nařízení, aby mrtvolý nebyly pochovávány v rakvích, nýbrž položeny nejprve do nehašeného vápna a pak pohřbeny v režném plátně (císař chtěl tím povznést lnářský průmysl). Toto nařízení musilo být odvoláno. Stejně mnohde vyvolávalo bouři nařízení, že evangelíci mají být pochováni na katolických hřbitovech.

Církevní reformy císařovy byly tak dalekosáhlé, že papež Pius VI. uznal za vhodné osobní návštěvou ve Vídni (22. března 1782) pohnouti Josefa II. k zastavení reformy, ale nesetkal se se zdarem. Teprve když pohrozil císaři církevními tresty, počal se Josef II. ve svých reformách mírniti.

Také ve školství měl císař na mysli jen užitek státu. Školy měly vychovávat vzorné úředníky a vzorné občany. University byly zcela zesvětštěny a dostaly nový studijní plán, podle něhož se neměly zabývat vědami, nýbrž výchovou úřednictva. Vyučovacím jazykem byla od r. 1784 místo latiny němčina a založeny byly i universitní knihovny, které byly obohaceny knihami ze zrušených klášterů. K pražské filosofické fakultě byla přiřazena inženýrská škola, kterou založili r. 1715 čeští stavové k výchově ženijního a dělostřeleckého důstojnictva. Počet universit byl omezen tak, že zůstala v každé skupině zemí jen jediná universita (v českých zemích jen universita pražská). Universita brněnská byla r. 1782 zrušena a přeměněna v lyceum, které bylo vráceno Olomouci. Stejně byl omezen i počet studentů na gymnasiích, hlavně zavedením vysokého školného (naproti tomu chudí nadaní žáci dostávali stipendia). Na gymnasiích zůstávala latina hlavním vyučovacím předmětem, vyučování se dalo ovšem většinou jazykem německým, ale některým předmětům se vyučovalo latinsky.

Velkou péčí věnoval Josef II. nižšímu školství, neboť jeho touhou bylo, aby každý občan v jeho zemích znal číst, psát a počítat. Proto rozšířil síť triviálních škol, zavedl nové metody a dal trestati špatnou docházku do školy. Jako gymnasia, tak i nižší školy, zejména hlavní a normální, byly nástroji germanisace.

Censura byla podstatně zmírněna, zejména u knih většího rozsahu. Tím bylo umožněno vydání nových knih i z doby dřívější (tak na př. Balbínovy Obrany). Svobodní zednáři, jichž měl císař mnoho mezi svými spolupracovníky, byli povoleni, směli však míti své lóže jen v hlavních městech zemí a byli postaveni pod policejní dozor.

Za Josefa II. se počal stát po prvé starati ve větší míře o zdravotnictví, zejména zvýšením počtu úředních lékařů a ochrannými opatřeními proti epidemiím. Péči o snížení úmrtnosti (stejně i o

patřeními proti vystěhovalectví) měl být zvýšen počet obyvatelstva. Stíháno bylo lékařské šarlatánství a všemožně potlačováno lidové léčení. Zakládány byly nemocnice, chorobince, nalezince, číudořince a ústavy pro choromyslné.

Stát měl být v duchu názorů Josefa II. účelně centralisován a z centralisace nebyly vyňaty ani země uherské. Království a země přestaly být státoprávními celky a staly se pouhými správními územími. Na počátku své vlády sice pomýšlel Josef II. na uznání historických celků, zejména chtěl obnovit českou dvorskou kancelář, jejíž pravomoc měla být rozšířena i na Halič, ale na obranu centralisace se postavil kníže Kauníc a Josef II. zašel pak dále za centralisaci tereziánskou. Stát feudální byl vystřídán státem byrokratickým. Úřednictvo mělo být dobře školené a sloužiti jedině státním zájmům. Velmi přísně bylo trestáno úplatkářství; přijetí i sebemenšího úplatku bylo trestáno propuštěním. Vůči neschopným a nepoctivým úředníkům byl Josef II. neúprosný.

Josef II. řídil sám chod státu, takže ve skutečnosti byla to úplná diktatura. Jeho pomocným orgánem byla nově zřízená kabinetní kancelář. Počet úřadů měl být zmenšen a agenda tím zjednodušena; tak na př. politické a finanční záležitosti byly spojeny v úřadě „českorakouská dvorská kancelář, dvorská komora a bankodeputace“. Také počet guberniálních úřadů byl snížen; tak na př. české Slezsko ztratilo r. 1782 svoji samosprávu a bylo spojeno s Moravou v jediný správní celek. Poslední zbytek zemské samosprávy, tak zvané zemské výbory (pro zemské finance), byl zrušen; místo nich nastoupili v každé zemi dva deputovaní úředníci, kteří byli sice voleni stavy, ale potvrzováni vládou (1783). Stavovské sněmy se sice scházely i nadále, ale jejich význam velmi poklesl; směly rokovati toliko o předlohách královských. Stavové nesměli ani volně zacházeti s tak zvaným domestikálním fondem, jehož použití bylo vázáno na schválení dvorské komory. Tak na př. českým stavům bylo dokonce zakázáno financovati z tohoto fondu tisk Pubitschkových Dějin Čech.

Císař Josef II. zřídil také policii pro záležitosti politické a bezpečnostní. V Praze a v Brně byla r. 1785 zřízena policejní ředitelství, kdežto dosavadní úřad městského hejtmana v Praze byl zrušen. Vedle této státní policie byla zřízena i policie tajná, jejímž úkolem byl výzkum veřejného mínění a dozor nad cizinci a podezřelými lidmi.

Podstatné změny nastaly i v organizaci soudnictví. Staré soudy, zemský, apelační, dvorský a komorní, byly zrušeny. V každé zemi byl zřízen soud zemský (pro šlechtu) a apelační soud jako odvolací stolice pro všechny soudy v zemi. Nejvyšším odvolacím místem bylo nejvyšší soudní místo ve Vídni. Vrchnostem bylo omezeno soudnictví nad poddanými tak, že poddané měl souditi v právech zběhlý justiciář, ale ten byl placen vrchností. V zásadě měli být před zákonem všichni občané rovní. R. 1787 byl vydán nový trestní

zákoník, který odstraňoval (s výjimkou stanného práva) trest smrti.

Před byrokratisací nezůstala ochráněna ani samospráva měst (kromě menších měst poddanských). Městské rady byly zrušeny a stejně i úřady královských rychtářů a na jejich místo dosazeny magistráty s placenými radními. Ti byli navrhováni krajským úřadem a voleni výborem z řad měšťanů. Městskými radními měli být především vysloužilí důstojníci a úřad měl jim být zaopatřením, které by ušetřovalo státu pensí. Magistráty podléhaly doзору krajských úřadů, jejichž kompetence byla značně zvýšena. Velkou proměnu zažila Praha, neboť r. 1784 čtyři města pražská (Staré a Nové Město, Malá Strana a Hradčany) byla spojena v jediné město, ale Praze byl odňat titul sídelního města.

5. Hospodářský a sociální vzestup lidových vrstev českých v době josefinského osvícenství.

Postup industrialisace v českých zemích. Raabisace. Zrušení nevolnictví. Josefinský katastr. Urbariální patent. Konec císařovy vlády. Částečná reakce za vlády Leopolda II. Zahraniční politika. Oposice české šlechty. Ústupky Leopolda II.

Třebaže Josef II. zcela přejal myšlenky fysiokratů, kteří pokládali půdu za jediný pramen národního bohatství, přece jenom věnoval značnou péči rozvoji průmyslu a obchodu. Domácí průmysl byl podporován ochrannými cly a prémiemi; uvnitř státu byla zásada volné konkurence. Zastaralé cechovní zřízení nevyhovovalo, a proto byly některé cechy zrušeny. Zakládány byly nové továrny, zejména textilní a sklářské; jako nově odvětví počalo cukrovarnictví. První cukrovar pro zpracování cukrové třtiny (konaly se však již pokusy se zpracováním cukrovky) byl založen r. 1787 v zrušeném klášteře zbraslavském. Textilní průmysl vzkvétal v Liberci a v Rumburku. Na Moravě bylo na sklonku 18. století již 23 továren na sukna a z nich 13 v Brně.

Vedle manufaktur nabýval velkého rozsahu průmysl domácí. Jen tkalcovstvím se živilo (hlavně v Podkrkonoší) 214.000 lidí; v Krušnohoří vzkvétalo krajkářství. Velkou péči věnoval Josef II. hornictví. Obnoveny anebo nově otevřeny byly četné doly, ponějvíce v Krušnohoří.

Obchod byl podporován stavbou silnic (na Moravě bylo r. 1773 35 mil císařských silnic, r. 1790 již 100 mil) a rozšiřováním sítě poštovní. V mincovnictví byl ponechán stav zavedený Marií Terezií, pražská mincovna byla však zrušena.

Největší zřetel byl věnován podle zásad fysiokratismu zemědělství; byla snaha zvýšiti jeho výnos tolik, aby pozemková daň

dosáhla takové výše, že by mohly býti ostatní přímé daně zrušeny. Ještě za vlády Marie Terezie byly r. 1769 v Praze a v Brně zřízeny hospodářské společnosti, které pečovaly o rozvoj zemědělství (vydáváním hospodářských brožur) a o školení hospodářských úředníků.

Po zrušení jezuitského řádu počala podle plánu Františka Antonína Raaba (zemřel r. 1783; po jeho smrti pokračoval v díle Pavel Hojer) parcelace komorních a bývalých jezuitských velkostatků. Počátek se stal na jezuitských statcích žiřeckém a žacléřském. Raab měl na mysli několik cílů. Rozmnožením selských usedlostí měl býti posílen selský stav, který pokládali fyziokraty za základ státu, zvýšena porodnost a zrušena roboty. Dominikální pozemky byly rozparcelovány v selské usedlosti (jejich výměra byla stejná jen v jednotlivém parcelovaném obvodu) a ty byly kolonizovány chalupníky nebo rolnickými syny. Kolonisté (nazývali je familianty) přejímali také dobytek a hospodářské nářadí od velkostatku a zavázali se platiti plat ze svých familií a plat za roboty, neboť roboty ustaly, když nebylo dominikálu obdělávaného ve vlastní režii. Takovým způsobem vzniklo mnoho set nových vsí na místě bývalých panských dvorů, jinde byla ves rozšířena o familie vzniklé z parcelovaného dvora.

Do nově zakládaných vsí proudili však kolonisté nejen z vnitrozemí, nýbrž i mnoho přistěhovalců z Německa (i tento zjev vítal Josef II., neboť byl mu vítaným zdrojem rozmnožení obyvatelstva). A tak v čistě českém kraji (na př. na Pardubicku) vznikaly německé národnostní ostrůvky, které však byly vesměs brzy asimilovány českým okolím.

Parcelace velkostatků (po Raabovi zvaná raabisací) byla přijímána namnoze sympaticky i od vrchností, neboť měla mnoho předností (stinné stránky se ukázaly teprve později), jen panští hospodářští úředníci se stavěli z existenčních důvodů proti ní. A tak vyvstal za Josefa II. velký plán ohromné kolonisace a zrušení (abolice) roboty přirozenou cestou. Nejprve měly býti raabisovány statky komorní a statky zrušených klášterů, pak statky na státě závislé, jako byly statky církevní, městské a nadační, v třetí řadě pak velkostatky těch šlechticů, kteří by si toho přáli (i takových bylo velmi mnoho). Na Moravě, kde raabisací řídil Antonín Valentin Kaschnitz, byla do r. 1785 provedena raabisace na 125 panstvích.

Právní postavení českého a moravského sedláka se za doby Marie Terezie nezlepšilo a bylo označováno slovem nevolnictví neboli človecenství. Tyto výrazy nesmíme ovšem chápati ve smyslu otroctví podle římského práva, neboť měli právo nabývatí majetek, byli jen osobně nesvobodní a připoutáni k hroudě, kterou nesměli opustiti bez svolení vrchnosti. Tento nedůstojný stav trval až do doby Josefa II., který vydal dne 1. listopadu 1781 proslulý patent o zrušení nevolnictví:

„Poněvadž jsme uvázili, že zrušení nevolnictví a zavedení umírněného poddanství, zařízeného podle vzoru našich dědičných zemí rakouských, má velmi

užitečný vliv na zlepšení zemědělství i průmyslu a že také rozum i lidumilnost mluví pro tuto změnu:

rozhodli jsme se od nynějška nevolnictví úplně zrušiti, na místě jeho zavésti umírněné poddanství a zákonitě předepsati vrchnostem, jejich úředníkům i poddaným toto k nejpřesnějšímu plnění:

1. Každý poddaný jest oprávněn vstoupiti v manželství pouze na předchozí ohlášení a na bezplatný lístek ohlašovací.

2. Každému poddanému jest volno se zřetelem k tomu, co předpisuje soustava vojenská, odstěhovati se také z panství a usaditi se nebo službu hledati kdekoliv v zemi. Toliko mají oni poddaní, kteří ze svého obvodu se stěhují a jinde se domovně chtějí usaditi, žádati za rovněž bezplatný list propouštěcí a jím se také nové vrchnosti vykážati a dosvědčiti, že jsou ze své předešlé vrchnostenské povinnosti propuštěni.

3. Poddaní mohou podle libosti učiti se řemeslům a umění atd. a bez propustného listu, které beztoho již úplně přestávají, jíti za svou výživou, kdekoliv ji najdou.

4. Poddaní nejsou již povinni nějaké návodní služby konati.

5. Pouze oni, kteří úplně osiřevše, požívají bezplatné vrchnoporučenské ochrany od vrchnosti, mají si na dvoře odsloužiti obyčklá léta sirotčí, jež však nikde nemají přesahovati tři let, a to jen na oněch místech, odkud pocházejí.

6. Poněvadž všechny ostatní roboty, jež vážnou na poddanských pozemcích, dávky přírodní i peněžité, ke kterým poddaní i po zrušeném nevolnictví jsou vázáni, v našich českých zemích dědičných beztoho jsou určeny patenty urbairiálními: nemůže se mimo tyto poddaným nikde nic mimořádného ukládati, nejmeně pak, poněvadž nelze je pokládati odtud již za nevolné lidi, žádati od nich něco více pod rubrikou bývalého nevolnictví.

Ostatně rozumí se samo sebou, že poddaní svým vrchnostem i po zrušeném nevolnictví dle zákonů, pro ten případ beztoho stávajících, zůstávají poslušností zavázáni“.

Patent se tedy nedotýkal nijak zrušení poddanského zřízení, ale uvolňoval sedláka od půdy, takže se mohl volně stěhovati. Byla obava, že nastane velké opouštění selských gruntů a stěhování do královských měst; ukázalo se však, že sedlák, je-li svobodný a má-li lepší právo na svou půdu, lpí tím více na své hroudě. Jen přebytek venkovského obyvatelstva odcházel do měst a měl veliký význam pro jejich národní probuzení, neboť byl to příliv lidí česky mluvících a česky myslících.

Patent o zrušení nevolnictví byl doplňován dalšími nařízeními ve prospěch selského stavu. Již za Marie Terezie bylo dáno sedlákům právo, že ti, kteří nebyli posud zakoupeni (to jest, měli grunt v jakémsi druhu dědičného nájmu a mohli býti proto z gruntu snadno vyhnáni), mohli si své grunty zakoupiti. Velká část nezakoupených sedláků tak učinila. Toto zařízení bylo doplněno výnosem, podle něhož sedláci mohli své grunty zadlužovati, měniti a prodati, a také bylo upraveno selské dědičné právo.

Pro případ živelních pohrom, neúrody a podobně byly zřízeny sýpky, do nichž musili vrchnost i sedláci odváděti jistý díl své úrody, aby se neopakovaly dřívější hladomory. Podobně byly později zřízeny kontribučenské fondy, které byly pravým dobrodiním při požárech nebo při jiných katastrofách, neboť poskytovaly sedlákům velmi výhodné půjčky.

Významné dílo bylo též sepsání nového, tak zvaného josefinského katastru v letech 1785-89. Na rozdíl od předešlých katastrů se tu nečinil již rozdíl mezi dominikálem a rustikálem a byla zachycena všechna plodná půda. Každý pozemek (parcela) dostal své topografické číslo. Berní jednotkou nebylo již panství, nýbrž obec; tam, kde byly obce menší, byly seskupovány v berní jednotku, tak zvanou obec katastrální. Měření k přípravným pracím prováděli sedláci sami pod přísahou. Třebaže josefinský katastr nebyl dílo dokonalé, zjistilo se, že v Čechách bylo při dřívějším katastru 36%, na Moravě dokonce 38% plodné půdy zatajeno. Josefinský katastr se stal podkladem pro nové zdanění.

Úprava nového zdanění se stala urbaniálním patentem z roku 1789. Ten nečinil již rozdíl mezi půdou dominikální a rustikální a zdaňoval obojí stejně. Daň sedláků byla podstatně snížena. Bylo vypočteno, že se ze selské usedlosti má platit z hrubého příjmu 12,5% na pozemkovou daň a 17,5% na dávky vrchnosti. Mimo to řečený patent rušil počínaje dnem 1. listopadu 1789 robotu vůbec a místo ní měli poddaní za robotu platit. Aby nenastaly náhlým zrušením roboty potíže v hospodaření, byli povinni poddaní od jmenovaného data ještě rok robotovati, ale za peníze.

Urbaniální patent se setkal s nezměrným odporem u šlechty české a ještě více u šlechty moravské. Dokonce i jeden z předních pomocníků císařových, dvorský kancléř Jan Rudolf hrabě Chotek, odepřel patent podepsati a podal si žádost za propuštění, již bylo vyhověno. Tím větší byla ovšem radost vrstev selských a selský písmák a milčický rychtář František Vavák kvitoval vděčnými slovy péči císařovu o selský stav. Urbaniální patent nepřežil však Josefa II., neboť Leopold II. se navrátil k zdanění a k robotám, které byly na konci vlády královny Marie Terezie.

Došlo-li v českých zemích jen k bouři nevole u malého počtu šlechty, bylo hůře v jiných zemích, zejména v rakouském Nizozemí, které bylo ve svém horlivém náboženském fanatismu rozhořčeno církevními reformami. Došlo tu dokonce k povstání a k prohlášení nezávislosti. V Uhrách poddaný lid proti svým zájmům mařil z návodu vrchností provádění reform. Také tam došlo k revolučnímu hnutí. K tomu Josef II. vážně onemocněl a zapletl se jako spojenec carevny Kateřiny II. do války s Tureckem. Protáhle hranice turecké od Černovic k bosenskému Bihači vyžadovaly velkého počtu vojska (250.000 mužů). Vedení bylo svěřeno dobrému organizátorovi, ale špatnému vojevůdci hraběti Lascy; sám císař, ačkoli byl nemocen, zúčastnil se tažení. Lascy utrpěl několik nezdarů. Turci vpadli hluboko do Banátu, kde vojsko trpělo nemocemi, a také uherské zázemí se bouřilo. Teprve když Lascyho vystřídal oblíbený Laudon, bylo dobyt Bělehradu a Turci vypuzeni z Uher. Tento úspěch vzbudil žárlivost Pruska, které se chystalo k válce. Velké síly císařského vojska byly soustředěny do Čech, kde byla vybudována na obranu země nová pevnost Hradec Králové. Císař v nezdravém pod-

nebí jižních Uher povážlivě onemocněl a zemřel 20. února 1790 na tuberkulosu.

Vláda Josefa II. svým významem může býti v novějších dějinách českých srovnávána jen s rokem 1848. Josefínské reformy byly dílo obrozenecké, jejich význam, a to nikoliv neprávem, bývá srovnáván s významem velké revoluce francouzské. Byly ovšem překotné, ne vždy dobře uvážené a předstihovaly dobu, ale zachránily země a státy rodu habsburského před revolucí. S českého hlediska Josefovy reformy prospěly jen některým vrstvám českého národa, především stavu selskému a evangelíkům. Naproti tomu byly popřením samostatnosti českého státu (Josef II. se nedal ani korunovati za krále českého); rovněž český jazyk byl vymycován ze škol i z jednání úředního. Tlak budil protitlak; u části české šlechty se projevovalo vědomí státoprávní a také práva českého jazyka našla své zastánce.

Císař Josef II. zemřel bezdětek a jeho dědicem se stal jeho bratr Leopold II., který až dotud byl velkovévodou toskánským a spravoval svůj italský státěček v duchu umírněného osvícenského absolutismu. V Toskaně získal také velké zkušenosti ve správě státu. Překotné a důsledně prováděné reformy svého bratra neschvaloval. Jakmile se ujal vlády ve Vídni, navázal na vládu královny Marie Terezie a obnovil i dvorský ceremoniel svým předchůdcem zrušený.

Po Josefovi II. zdědil válku s Turky a nebezpečí války s Pruskem, které požadovalo zvětšení Polska na útraty Haliče. Mimo to r. 1789 vypukla ve Francii revoluce, která se vyvíjela vždy nepříznivěji pro krále Ludvíka XVI. a jeho manželku Marii Antoinettu, sestru Leopoldovu, a setkávala se s jistými sympatiemi v Porýní a v rakouském Nizozemí. Proto bylo nebezpečí války s Pruskem zažehnáno smlouvou a později byl s Pruskem smlouven i spolek, jímž si oba panovníci vzájemně zaručili celistvost svých území. Také s Tureckem byl r. 1791 smlouven mír ve Svištově a císař se spokojil nepatrným rozšířením území o město Starou Ršavu.

Již na sklonku vlády Josefa II. se objevila mezi stavy českými oposice, která byla zesilovaná zprávami o nepokojích v Uhrách a o nemoci císařově. Již v únoru r. 1790 se sešli čeští stavové v Praze po prvé zase z vlastního popudu. Později byl svolán vládou sněm a vyzván, aby předložil své stížnosti. Podobně se sešel na vládní vyzvání sněm moravský i slezský, aby i ony předložily své stížnosti.

Mezi českou šlechtou se objevily dva směry. Prvý lze nazvat liberálním, neboť přál reformám v duchu osvícenských státovědců, přitom však střežil práv samostatného království českého a žádal, aby stavové měli spoluúčast na vládě. V jeho řadách bylo mnoho šlechticů nadprůměrně vzdělaných a, což je zvláště podivné, mnoho potomků šlechty pobělohorské; tak mezi vůdci této strany byl Jan hrabě Bouquoy a Vilém baron Mac Neven. Druhou část oposice

tvorili konservativci, kteří nenamítali nic proti josefínskému centralismu, zato tím horlivěji bránili svá domělá práva stavovská a bojovali proti Josefovým ústupkům selskému stavu. Již zdě lze pozorovati rozštěpení české šlechty na skupinu státoprávní a centralistickou.

V stížném listu se ozývají zejména požadavky státoprávní povahy, zejména požadavek, aby bylo zrušeno Obnovené zřízení zemské a nahrazeno zřízením novým, které by omezovalo panovnícký absolutismus. Většinou jediného hlasu byl zamítnut návrh hraběte Bouquoye, aby žádný zákon nesměl býti vydán bez souhlasu stavů, kteří se v duchu moderních názorů o státě prohlásili za zástupce národa. Některé požadavky směřovaly k obnovení práv českého jazyka (tak na příklad zřízení stolice českého jazyka na pražské universitě, zvýšení počtu gymnasií a zavedení češtiny jako jazyka vyučujícího na některých z nich), byly však spíše projevem zásadního stanoviska proti josefínským reformám nežli postupem národně uvědomělým.

Naproti tomu stavovský sněm moravský projevil naprosté nepochopení požadavků doby. Nenalézáme tu ani stopy po požadavcích státoprávních (příslušnost Moravy k českému státu ovšem ani sněm nepopíral), zato se jeví v požadavcích nestoudné sobectví moravské šlechty nijak neskrývané. Věčné paměti si zaslouží odůvodnění stížnosti proti urbaniálnímu patentu: „Ježto jest jisto, jednak že všechny třídy obyvatelstva a zvláště surové masy sedláků nemohou býti přivedeny ku poslušnosti dobrým zacházením, a poněvadž jest jinak věc dokázaná, že krajní neposlušnost obyvatelstva selského jest způsobena hojnými formalitami, vyžadovanými od vrchností, jež chtějí je potrestat, konečně protože několik ran holí, uložených včas, mívá větší účinek než tresty nejpřísnější, ale příliš odkládané.“ — Tak smýšleli moravští stavové v době, kdy jinde byla prohlašována lidská práva!

Leopold II. ustoupil požadavkům stavů jen potud, pokud je sám pokládal za účelné. Nejvíce ústupků se ovšem dostalo Uhrám, které byly znovu — jako za doby Marie Terezie — vyňaty z centralisace; dokonce bylo připuštěno, aby maďarština nastoupila v úřadech na místo němčiny. Tyto ústupky přispěly k uklidnění Uher stejně jako přítomnost velkého počtu vojska a korunovace Leopolda II. za krále uherského v Bratislavě.

Zcela jiný ráz měly ústupky vlády v českých zemích. Vláda zásadně zůstala na stanovisku centralisace zemí neuherských tak, jak bylo za Marie Terezie. Z velkých reforem obětoval Leopold II. jen urbaniální patent (berně měla býti vybírána tak, jak tomu bylo za vlády Marie Terezie) a generální semináře (výchova kněžského dorostu byla svěřena biskupským seminářům). Zemským sněmům bylo vráceno právo povolovati berně a samospráva měst byla nepatrně zvětšena.

Státoprávním požadavkům bylo vyhověno potud, že král slíbil, že se dá korunovati za českého krále. Korunovační klenoty byly z Vídně, kde byly uschovány od bitvy bělohorské, převezeny do Prahy do chrámu svatovítského. Na pražské universitě byla zřízena r. 1791 stolice jazyka českého, ale obsazena byla teprve r. 1793.

Císař odejel ke korunovaci do Prahy a byl tu uvítán nejvyšším purkrabím českou řečí. Korunovace (6. září 1791) byla sice jen pouhá formalita, byla však slavena tak, že od doby krále Karla I. nebylo tak skvělé slavnosti. Při této příležitosti byla uspořádána v Praze průmyslová výstava, první toho druhu v Evropě. Leopold II. si získal v Praze mnoho sympatií pozorností a vlídností. Mimo jiné navštívil také české divadlo.

V zahraniční politice obracel Leopold II. stále více zřetel k vývoji situace ve Francii, kde revoluce počala nabývat povážlivých forem. Dalších důsledků revoluce, zejména vypovězení války, císař však se již nedočkal, neboť zemřel 1. března 1792.

LITERATURA

Osvícenské období nemá dosti větších českých historických prací, neboť nebylo o ně ani zájmu. Pohnutou dobu počátku zápasu o dědictví české vypsal r. 1915 Jaroslav Goll, *Válka o země koruny české (1740-42)*. Cenný příspěvek k dějinám rakouské centralisace je studie Jaroslava Prokše: *Boj o Haugvitzovo Directorium in publicis et cameralibus r. 1761* (Věstník Král. spol. nauk. 1927). Pro hospodářské dějiny této doby zůstává základem kniha K. Grünberga: *Die Bauernbefreiung in Böhmen, Mähren und Schlesien* (1894). Příčiny a průběh selské bouře moravské vylíčil Jos. Fišer, *Selské nepokoje na Moravě r. 1775* (Časopis pro dějiny venkova 1935). Velkým pozemkovým reformám věnoval pozornost Václav Černý, *Pozemková reforma v XVIII. století* (Čas. pro dějiny venkova 1928).

K stopadesátému jubileu byl vydán informativní spis Fr. Bednáře a Ferd. Hrejsy, *Toleranční patent. Jeho vznik a vývoj* (1931); prvý z autorů se zabýval podrobněji tolerančním hnutím na Moravě v knize z r. 1931 *Zápas moravských evangeliků o náboženskou svobodu v letech 1777-1781*. Východočeští sektáři upoutali Ant. Rezka (*Tři statě o českých blouznivcích*, Český čas. historický, XXIV.); množství pramenů k jejich dějinám vydali Jos. Vítězslav Šimák, Václav Schulz a Karel Adámek v Historickém archivu České akademie.

O osobnosti a vládě Marie Terezie vydal mnohosvazkové dílo Alf. Arneth, *Geschichte Maria Theresias* (1863-79), dále Wolf a v. Zwiedineck-Südenhorst, *Oesterreich unter Maria Theresia, Josef II. und Leopold II.* (1884), nověji se stanoviska německého E. Guglia, *Maria Theresia. Ihr Leben und ihre Regierung* (1917). O Josefovi II. psal též ruský badatel P. Mitrofanov, *Političeskaja dejatel'nost' Josifa II.* (německy v překladě pod názvem *Joseph II. Seine politische und kulturelle Tätigkeit* 1910), nověji pak r. 1936 E. Benedikt, *Kaiser Josef II.* 1741-90.

DÍL VIII.

DOBA NÁRODNÍHO OBROZENÍ A POLITICKÉ REAKCE

1. Národní obrození pod vlivem osvícenství.

Česká národnost na ústupu. Příčiny národního obrození. Skepse Dobrovského. Dějiny a jazykozpyt. Slovanská myšlenka. Divadlo.

Od té doby, co doznívala husitská revoluce, ztrácel český národ půdu rok od roku. Není nijak oprávněn názor, že česká národnost byla na ústupu teprve od bitvy bělohorské. Od konce 15. století se usazovali Němci znova v českých zemích; z počátku bylo jejich stěhování ovšem jen v nepatrné míře, později z důvodů hospodářských i náboženských byl český stát přímo zaplavován tímto přistěhovalectvím. Němci se neusazovali jen v pohraničí, nýbrž pronikali nebezpečně i do českých měst ve vnitrozemí. Český národ ztrácel sice půdu, ale to nebylo tak nebezpečné, poněvadž měl vlastní vedoucí vrstvu, politická práva, vysokou kulturu a hlavně možnost bránit se. V Čechách i na Moravě byly vydávány jazykové zákony, jejich důsledné provádění by bylo v několika generacích české země úplně počestilo.

Bílá hora přivodila v národnostních dějinách českých zemí radikální převrat k horšímu. Němčina se stala rovnoprávnou s češtinou, ve skutečnosti rovnoprávnou jen na papíře, neboť nová vedoucí vrstva v zemích nebyla českého jazyka znalá, a tak byla čeština poznenáhlu ze zemských úřadů vytiskována, až zůstala omezena na pouhé právní formy. Čechové ztratili šlechtu a tím i vliv politický, zbytek české šlechty se přizpůsobil — na Moravě rychleji — změněným poměrům a ztratil souvislost s národem. Tisíce německých vojáků a dobrodruhů zůstalo v českém kraji za války třicetileté i po válce a germanisovali jej.

Po šlechtě ztratil český národ i měšťanstvo, zejména jeho zámožnější vrstvy. To ztratilo z největší části své národní uvědomění a stalo se nejprve utrakvistickým, později německy mluvícím i myslícím. Česky se mluvilo jen na venkově a na předměstích. Nebylo

lidí, kteří by vydávali hodnotné knihy české, a nebylo ani těch, kteří by je četli. Literatura kromě několika knih náboženského obsahu vymizela, nechceme-li k ní počítati nepatrné brožurky. Ještě horší bylo to, že se jazyk těchto knih a brožur lišil od krásného jazyka 16. století, byl proniknut cizími a znetvořenými slovy, takže byl velmi nesrozumitelný. Snahy tak zvaných puristů, kteří chtěli knižní jazyk očistiti (takovým puristou byl na př. v 17. stol. Rosa, v 18. století Pohl, učitel češtiny Josefa II.), věci jen uškodily, neboť jejich nově vytvořená slova byla namnoze nesrozumitelná.

Již při nastoupení královny Marie Terezie byl stav českého národa v Čechách i na Moravě velmi povážlivý, třebaže se vývoj dotud dál bez zásahu státní moci a nebylo ještě uvědomělé snahy Němců po poněmčení českých zemí. Marie Terezie zavedla však němčinu jako úřední jazyk (nestalo se tak ještě právně, zato však prakticky) ve všech neuherských zemích. Tento tlak se projevoval hlavně ve školství, ale i v mnohých městech české národní oblasti stala se tehdy němčina již jednacím jazykem. Za Josefa II. tlak nesmírně pokročil, zejména ve školství, pod vlivem zemského školního inspektora Kindermanna. Tak na příklad od českých dětí na Zbirožsku bylo žádáno, aby hrály divadlo německy. Výsledek byl ten, že se na mnoha místech nemluvilo již česky, nýbrž česko-německy, totiž tak, že česká slova byla promíšena německými. Z úřadů byla čeština vymycována; tak v r. 1749 nebylo v české dvorské kanceláři úředníkem, který by ovládal češtinu, r. 1781 byla němčina prohlášena říšským jazykem, r. 1786 bylo zakázáno mluvit česky u soudů v Opavě a v Těšíně. Úřední patenty, adresované obyvatelstvu, musily býti od r. 1784 z praktických důvodů německé a české, zato znalost němčiny byla nejen podmínkou pro přijetí do vyšší školy, ale i k dosažení mistrovství v některém řemesle. Byla-li situace českého národa dříve povážlivá, stala se za Josefa II. beznadějnou.

Tlak vždy budí protitlak; tak tomu bylo i v otázce české. Právě vláda Josefa II., která vědomě připravovala záhubu českého národa, uvolnila mnoho skrytých sil, které připravily zázrak, uzdravily totiž téměř již umírající tělo národa. Překotné reformy Josefovy budily pozornost a zájem nejširších vrstev lidových, které stály, zatím stranou veškerého dění, o věci veřejné a osvobození českého sedláka se musilo projevit i jinde nežli na poli sociálním a právním. Uvolnění censury umožnilo vydávati staré knihy (vydána byla i Balbínova Obrana a Kronika Dalimilova) i nové české knihy. Nemálo působilo i vydání tolerančního patentu a odvolání zákazu nekatolických knih. Volnost stěhování selského lidu dodala městům novou, čerstvou a nezkaženou krev z českého venkova. Neméně působil i útlak politický. Zrušením zbytku samostatnosti českého státu byla těžce dotčena česká šlechta (ale pouze v Čechách, nikoli na Moravě), ba dokonce i potomci pobělohorských vítězů. Šlechta ostatně musila býti nespokojena i se sociálními reformami Josefa II., které jí těžce poškozovaly hospodářsky i stavovsky. Poněvadž

politická opozice nebyla možná, projevovala část šlechty svoji nespokojenost zdůrazňováním práv češtiny v politickém životě a počala usilovati o české národní uvědomění. **Národní obrození šlo ruku v ruce s obrozením politickým (státoprávním).**

Nebyly bez významu ani vlivy příšlé z ciziny; francouzská revoluce, knihy francouzských státních, právních a hospodářských theoretiků, prohlášení lidských práv a hlavně osvícenství, které svým kritickým smyslem probudily zájem o české dějiny a o jazykozpyt. Jestliže tehdejší universita nebyla vhodná svým účelem pro pěstování věd, přežaly tento úkol různé vědecké ústavy. Již v polovině 18. století vznikla v Olomouci z popudu svobodného pána Petrasche Společnost neznámých učenců (Societas incognitorum eruditorum), prvá toho druhu ve státech rodu habsburského. Byla vedena ovšem v duchu německém a brzy zanikla. V Praze vznikla v souvislosti se svobodným zednářstvím r. 1773 Česká společnost učená pro doplnění universitního vzdělání; tato společnost — zprvu soukromá — byla r. 1784 císařem Josefem II. povýšena na veřejnou (Societas scientiarum Bohemica) a za Leopolda II. dostala právo užívání příjmení „královská“.

R. 1796 vznikl v Praze soukromý spolek vlasteneckých přátel umění, který založil uměleckou školu. R. 1784 František Antonín hrabě Nostic vystavěl divadlo, které bylo pak převzato do správy stavů, r. 1810 byla založena konservatoř a r. 1802 založili stavové učení technické. Tyto ústavy nebyly sice národně české, nýbrž české ve smyslu zemském, zasloužily se však o české národní probuzení.

Veškeré snahy o obnovení českého národního života od jeho počátků až do konečného úspěchu nazýváme národním obrozením. Podle sil, které působily na toto úsilí, rozdělujeme je na dvě období: období osvícenské (1780-1815) a období romantické (1815-48). Toto obrození se nedálo ovšem jen po stránce jazykové, nýbrž i po stránce mravní a duchovní, zejména bylo tu šťastné spojení myšlenky národní s ideály všelidskými. Byla to i zásadní změna v názírání. Až do obrozenécké doby myslil a psal český vzdělanec německy, odtud pohlížel na všecko s národního českého hlediska. Toto poněkud české inteligence v době osvícenské nelze chápati ve smyslu dnešním (to jest, nebyl přejat dnešní německý světový názor, jehož tehdy nebylo). Ještě první národní buditelé (generace Dobrovského) psala německy, dokonce byly německy psány i obrany jazyka českého, jichž tehdy několik vyšlo, ale německá byla toliko forma, myšlenky byly již české. Ostatně tato generace nedoufala ještě v zázrak, byla v svém uvažování střízlivá a rozumová. Tak na př. se domníval i Fr. Martin Pelcl, že český národ zanikne. Slavný Dobrovský psal r. 1811 slovinskému slavistovi Kopitarovi: „Věc našeho národa, nepomůže-li Bůh, jest přímo zoufalá“, a ještě r. 1827 soudil: „Nám se dostalo (ó, kéž se mýlím) býti svědky a pomocníky konečného mateřštiny zahynutí“. Zato pevně věřil Dobrovský v budoucnost Slovanstva, zvláště Ruska.

Dvě vědy velmi přispěly k obrození národnímu: **dějiny a jazykozpyt.** Katoličtí dějepisci doby protireformační téměř vyhladili nejslavnější období českého národa, dobu husitskou, z českých dějin a navazovali na dobu Karla I. Teprve osvícenství zbavilo husitskou dobu kletby protireformační a ocenilo po zásluze toto období českých dějin. Nelze ovšem říci, že národní buditelé vědomě navazovali na českou reformaci, neboť uvědomělá tradice byla pouze u malého zlomku národa, u českých evangeliků.

Čeští stavové pověřili bývalého jesuitu Františka Pubitschku zpracováním českých dějin (ovšem německy psaných), aby nahradil zastaralou Kroniku Hájkovu. Ale jeho Chronologické dějiny Čech (1770-1807) nebyly pokrokem, zejména přejímaly mnoho z Kroniky Hájkovy naprosto nekriticky, třebaže již tehdy bystrý piarista Gelasius Dobner dokázal Hájkovy smyšlenky a podlomil důvěru v pravdomluvnost jeho kroniky. Náhradou Kroniky Hájkovy se stala teprve Pelclova Nová kronika česká (1791-96), psaná nejen v českém duchu, ale také jazykem českým. Tato kniha byla velmi rozšířena a čtena, takže mnoho přispěla k národnímu uvědomění. Vedle národních dějin byla ve všech zemích českých nemálo pěstována vlastivěda. Vlastivědná díla byla psána vesměs německy, ale duchem vlasteneckým, takže splnila svoje poslání.

Vedle dějepisu přispěl k národnímu obrození také jazykozpyt, který zaujal několik učenců doby osvícenské. Je pozoruhodné, že se první čeští jazykozpytci neomezovali pouze na studium jazyka českého, nýbrž že rozšířili svoji práci na všechny slovanské jazyky, i na staroslověnštinu. Tato okolnost byla velmi důležitá, neboť jazykozpytná díla upozorňovala Čechy na příbuzenství slovanských jazyků a posilovala je vědomím, že jsou členy mohutné skupiny velmi spřízněných národů, která se počtem svých příslušníků vyrovná ostatním dvěma evropským skupinám a rozlohou území že je daleko předčí.

Tak na př. Václav Fortunát Durych (1735-1802) zabýval se studiem staroslověnštiny. Nad jiné však proslul přesností a kritickým duchem Josef Dobrovský (1753-1829), jenž se zabýval i dějezpytem a měl velký zájem o jazyk ruský. Jméno Dobrovského bylo známo daleko za hranicemi vlasti, zejména u národů slovanských, a jeho význam byl takový, že prvá generace obrozenécká byla nazvána generací Dobrovského.

Ústupkem vlády Leopolda II. národním požadavkům českých stavů bylo zřízení stolice jazyka českého na pražské universitě r. 1791 (již r. 1752 došlo k založení podobné stolice z praktických důvodů na vojenské akademii ve Vídeňském Novém Městě a r. 1775 na universitě ve Vídni). Teprve r. 1793 byla však tato stolice obsazena Františkem Martinem Pelclem (1734-1801), který počal od r. 1790 psáti česky.

Pro naše národní obrození je vůbec charakteristické uvědomělé slovanské cítění, které se projevilo zejména u Dobrovského, pak u Puchmajera, jenž chtěl sblížit alespoň slovanské národy rakou-

ské společným užíváním latinky (zejména usiloval o sblížení češtiny a polštiny) a vydal i ruskou mluvnici.

Zájem o Rusy a o Rusko vzrostl mezi nejširšími vrstvami lidovými, když ruské pluky za francouzských válek častěji navštívily Čechy a Moravu; zejména kozáci se těšili nevšednímu zájmu obyvatelstva. Nejedyn z nich byl kmotrem při křtu českého dítěte. Nadšený vlastenec Jan Rulík napsal tehdy o ruském vojsku: „Veškerému tomu lidu právě slovanská udatnost z očí vyhlédala, veliké to bylo potěšení pro nás, a oni jsou též velikou radost z toho měli, že my jsme s nimi a oni s námi jazykem slovanským mluvíti mohli“ (r. 1799). R. 1813 byli ruští vojáci znovu v Praze a důstojníci i vojáci navštěvovali české divadlo. Když tehdy v Praze ležel ruský generál Ostermann, raněný v bitvě u Chlumce, darovaly mu pražské dámy krásný pohár s českým nápisem: „Udatnému Ostermannovi od Čechyň k paměti na Chlumec dne 17. (29.) srpna 1813“.

Byly-li vědecké knihy osvícenských učenců určeny poměrně malému kruhu vzdělaných čtenářů, dostalo se i široké obci čtenářů nakladatelství českých populárních knih. Zřídil je v Praze klatovský rodák Václav Matěj Kramerius (1759-1808) pod jménem „Česká expedice“. Kramerius redigoval dříve Schönfeldovské císařsko-královské poštovské noviny (ty vycházely již od r. 1719) a sám založil Pražské poštovské noviny, později zvané Krameriusovy císařsko-královské vlastenecké noviny (od r. 1789).

Velký význam buditelský mělo české divadlo. Již r. 1771 se stal první pokus o české divadelní představení v divadle v Kotcích; pokus se celkem nezdařil a teprve r. 1785 bylo absolvováno několik českých představení ve Stavovském divadle, tentokrát s úspěchem. Proto bylo příštího roku zřízeno na Koňském trhu (Václavském náměstí) české divadlo Bouda, které navštívil i císař Josef II. (odtud se nazývalo císařovo královské vlastenecké divadlo české). Od r. 1805 do 1820 se hrávalo zase ve Stavovském divadle.

2. Český národ v době francouzské revoluce a bonapartismu.

Francouzská revoluce. Reakce za Františka I. První válka koaliční a její následky. Helvetská rebelie. Druhá válka koaliční. Císařství rakouské. Třetí válka koaliční. Bitva u Slavkova. Reformy. Zánik říše římské. Kontinentální systém. Porážka Rakouska. Státní bankrot. Napoleonovo tažení do Ruska. Bitva u Lipska. Vídeňský kongres.

Státy, v kterých se uplatnilo stanovisko osvícenské a byly provedeny nutné reformy (především Rusko, Prusko, státy domu habsburského, státy na poloostrově Pyrenejském a Apenninském),

vyvarovaly se revoluce lidových mas. Pravým opakem států spravovaných v duchu osvícenském byla Francie, kde zůstávaly i nadále všechny zlořády a historické přežitky. Tam došlo ke krvavé revoluci, která smetla staré řády, zejména královský absolutismus, a privilegia a svévoli šlechty a vysokého duchovenstva. Nositelem revolučního hnutí ve Francii byl stav městský, ale brzy hnutí zasáhlo nejširší vrstvy lidové. V krátké době se stala Francie státem demokratickým a královská moc byla omezena národním shromážděním voleným všemi vrstvami obyvatelstva. Francie se stala státem konstitučním a vývoj událostí velmi rychle pokračoval k nastolení lidové demokracie.

Francouzský převrat, započatý r. 1789, nemohl zůstat nepovšimnut panovníky a vedoucími kruhy ostatních evropských států, zvláště těch, které sousedily s Francií. Zejména vídeňský dvůr byl událostmi živě zaujat, neboť francouzská revoluce budila živý ohlas v rakouském Nizozemí a protože sestra obou císařů (Josefa II. i Leopolda II.) Marie Antoinetta byla provdána za krále francouzského Ludvíka XVI. Pokud vládli v státech sousedících s Francií panovníci osvícenští, bylo jejich hledisko na francouzské události celkem strážlivé a tyto události byly pokládány za vnitřní francouzskou záležitost. Zeela jinak bylo tomu však, když na místo osvícenců nastoupili vladařové novému duchu nepřijící a snažící se ve svých státech zvrátiti osvícenskou reformu. U těchto vladařů vystupovala do popředí obava před vlastním osudem i stavovské citění s králem francouzským. Také reakční kruhy v jejich zemích (především šlechta a vysoké duchovenstvo) obávaly se příštích událostí, jsouce ve svých obavách podporovány francouzskými emigranty z řad privilegovaných vrstev, které přehnanými zprávami budily nenávisť k revolučnímu hnutí. Tak na mnohých dvorech královských zvítězila zásada zakročení proti lidovému hnutí ve Francii.

Tak bylo i ve Vídni, kde nastoupil po smrti Leopolda II. jeho syn František I. (jako císař římský II.). Byl tělesně i duševně těžkopádný, netečný a tvrdošíjný. Již jeho strýc Josef II. projevoval nepokrytý nepříznivý úsudek o jeho vladařských schopnostech. Čeští stavové mu předložili svoje požadavky (mimo jiné i požadavky ve prospěch českého jazyka), ale jejich zásadní zamítnutí bylo dostatečným svědectvím, že začíná období reakce. Františkova korunovace za českého krále 9. srpna 1792 byla jen prázdnotou formalitou.

Charakteristickou vlastností Františkovou byla nedůvěra k osobám a podezřívavost. Svě mínění pokládal za jediné správné a nesnesl odporu. On sám byl tvůrcem nového systému, který ponechával z reformy osvícenství především ty, které směřovaly k posílení panovnického absolutismu a centralisaci. I jeho poměr k církvi ukazoval, že chce jí využítí proti podvrtným myšlenkám francouzské revoluce a k posílení své moci, která se opírala o cír-

kev, o šlechtu, o vojsko a o policii. Císař sám byl tvůrcem pověstného policejního režimu, zejména zdokonalení systému-tajné policie, před nímž nebyl nikdo bezpečný. Soukromé dopisy byly otvírány a censurovány a z jejich obsahu podávány zprávy. Úředníci byli bez udání důvodů přesazováni, pensionováni, ba i prostě propouštěni. V samém okolí císařově nechyběly ovšem hlasy proti tomuto způsobu vlády, proti nímž se obracel na příklad velmi schopný arcivévoda Karel.

Byl-li Josef II. jen prvním úředníkem státu, považoval se František I. za jeho majitele; také poslední zbytky samostatnosti jednotlivých států habsburských měly být v zájmu celku odstraněny. I nově přijatá státní hymna „Zachovej nám, Hospodine“, zhudebněná Haydnem, měla vyjadřovati jednotu státu a apotheosu panovníka. Také nové uspořádání úřadů odpovídalo centralistickému pojetí státu a policejnímu režimu.

Již roku 1792 byly sjednoceny ústřední úřady v jediném úřadě, zvaném *directorium in cameralibus germanicis ac hungaricis ac in publico-politicis germanicis* (úřad pro finanční záležitosti německé a uherské a vnitřně politické záležitosti německé) s dirigujícím ministrem v čele. Již z titulu je patrné, že zásadně nebylo dbáno státoprávního postavení koruny české. Úřad se však neosvědčoval, a proto byl r. 1797 nahrazen českorakouskou dvorskou kanceláří, r. 1801 spojeným dvorským úřadem a r. 1802 byl místo něho zřízen úřad spojená dvorská kancelář.

Dále bylo zřízeno státní a konferenční ministerstvo s odděleními vnitřním, zahraničním a vojenským. Tento úřad byl velmi nehybný a měl právo jen podávat návrhy, které císař schvaloval nebo zamítal. V úřadech byla nejistota, protekce a nespolehlivost. K podlomení jejich činnosti velmi přispělo pronásledování svobodných zednářů, namnoze nejlepších a nejspolehlivějších úředníků. Zednářské lóže se dobrovolně rozcházely. Také poslední zbytky městské samosprávy byly potlačeny, r. 1808 přestaly i formální volby purkmistra a městských radních a obojí byli prostě jmenováni guberniem k návrhu městské rady. Obecní hospodaření bylo postaveno pod přísný dozor gubernia, které schvalovalo jednotlivé vyšší položky.

Práv zemských stavů a sněmů nebylo dbáno. Zaváděny byly nové daně, aniž je sněmy schválily. Podobně nebyl schválen sněmy ani celostátní občanský zákoník z roku 1811, který zaváděl jednotné občanství pro celou říši. Od roku 1811 toliko šlechta podržela zvláštní občanství české.

Francouzské události nezůstávaly v českých zemích bez ohlasu. Mnoho se o nich mluvilo mezi svobodnými zednáři. V pražských ulicích i na venkově byly vyvěšovány plakáty proti vládě, šlechtě, bohatým měšťanům i vládnoucímu řádu a z venkova docházely do Prahy znepokojivé zprávy o vlivu francouzské revoluce na smýšlení sedláků. Vláda vystupovala proti těmto zjevům drakonicky, ze-

jména znemožňovala četbu novin; uzavřela veřejné čítárny a knihovny, zakázala řadu knih vyšlých za Josefa II. a Leopolda II. a zostrila cenzuru. Strach vládnoucích reakčních kruhů viděl všude nebezpečí, dokonce i Mozartova Kouzelná flétna byla podezřívána, že je toliko apotheosou francouzské revoluce.

Proti intervenční politice se obracel staříčkový kancléř kníže Kaunic, neuhájil však svého názoru a byl r. 1792 propuštěn. Nahradil jej František Thugut, který byl sice nepřitelem Pruska, ale tím více nenáviděl francouzskou revoluci. Císař počal vyjednávat s Pruskem o společnou akci a připravil vojsko v rakouském Nizozemí k vpádu do Francie. Vláda francouzská jej vyzvala, aby vojsko odvolal, a když tak neučinil, vypověděla mu 20. dubna 1792 jakožto králi českému a uherskému (František nebyl tehdy ještě císařem) válku. Nesmyslná hrozba velitele spojených vojsk císařského a pruského působila 10. srpna 1792 pád království ve Francii. Proti všemu očekávání vojska spojenců nemohla dosáhnouti Paříže, naopak, byla vypuzena z Francie špatně ozbrojenou, zato však nadšenou lidovou armádou, která obsadila i rakouské Nizozemí a Porýní, všude zaváděla vymoženosti francouzské revoluce a zřizovala republiky. Vedle nadšení byly francouzské úspěchy způsobeny schopností několika vynikajících generálů, mezi nimiž měl přední místo Korsičan Napoleon Bonaparte. Ten donutil Františka I. r. 1797 po velkých vítězstvích v Itálii k míru v Campo Formio (1797); jím se císař vzdal rakouského Nizozemí a Milánska a dostal náhradou největší část republiky benátské, tehdy zrušené.

Válka proti Francii vyžadovala od obyvatelstva českých zemí velké oběti, především byly vymáhány veliké berně, které se vzhledem k neúrodným rokům těžce scházely, a dále daň z krve. Mladíci byli bezohledně chytáni a zařazováni do císařských pluků, u nichž byl každý povinen sloužit čtrnáct let. Nespokojenost vyvolávala také praxe, neboť panští úředníci osvobozovali od vojenské povinnosti syny těch, kteří jim byli zavázáni, anebo těch, jimiž byli podplaceni, kdežto naopak se starali o odvod těch, jež neměli rádi. Daně i odvody spolu s nespokojeností nad prováděním tolerančního patentu vyvolaly organizované hnutí na Novoměstsku, na Jimramovsku a v sousedním českém pohraničí, které je známo pod názvem helvetské neboli frajmauerské (zednářské) rebelie. Mezi organizátory tohoto hnutí bylo několik reformovaných kněží (mezi nimi jimramovský superintendent Blažek) a zednářů. Mezi lidem se roztrušovaly zprávy, že válka je v zájmu pánů a kněží a že císař si války nepřeje. Nemálo působilo i staré proroctví, že za válek s Francií dojde k velkému selskému povstání. R. 1795 se konaly v Novém Městě na Moravě za zednářských obřadů první schůzky spiklenců. Hnutím bylo zasaženo neméně než jedenáct panství v Čechách a na Moravě. Spiklenci se cvičili ve zbrani ve fryšavských lesích a povstání mělo vypuknouti v polovině července 1797.

Pro neschopnost tehdejšího policejního režimu, který se nestýchal co nejpřísněji zakročovat proti nevinným lidem, bylo charakteristické, že k prozrazení spiknutí došlo teprve přímo před samým výbuchem povstání. Velká část účastníků spiknutí byla potrestána několikaletými nucenými pracemi na Špilberku.

Po krátké přestávce vznikla na jaře 1799 druhá válka císaře Františka I., Ruska a Anglie proti Francii. Bojováno bylo v Itálii a v Porýní. Válka se sice přímo českých zemí nedotkla, ale vyžádala si mnoho obětí na penězích i na lidech. Když se Bonaparte vrátil ze své dobrodružné výpravy do Egypta, provedl ve Francii státní převrat a prohlásil se konsulem. Postavil se pak v čelo francouzského vojska a připravil v Itálii a v Německu spojencům několik citelných porážek. Na podnět arcivévody Karla, který se snažil využít zemského vlastenectví, vytvořila se z dobrovolníků tak zvaná Česká legie, která se postavila u Domažlic, aby zabránila francouzskému vpádu do země. K tomu však nedošlo, neboť r. 1801 se válka skončila mírem lunévillským.

Svých úspěchů Napoleon použil k novému převratu a přijal v dubnu r. 1804 titul císaře Francouzů. Tato událost byla velmi povážlivá pro rod habsbursko-lotrinský, neboť bylo nebezpečí, že při vlivu Napoleonově v Německu nebude již příště zvolen člen tohoto rodu císařem a že císařská koruna římská, tento přežitek středověku, který měl být ideálním poutem křesťanských národů, dostane se Napoleonovi nebo jeho potomkům. Rod habsburský a po jeho vymření rod habsbursko-lotrinský byl od r. 1437 téměř nepřetržitě nositelem této koruny a s hodností císaře římského spojoval své světovládné plány.

Proto císař František pomýšlel nejprve na to, aby hodnost císaře římského prohlásil za dědičnou v svém rodě, ale narazil na rozhodný odpor Napoleonův. Napoleon naproti tomu souhlasil s tím, aby se František prohlásil za císaře uhersko-českého. Čeští stavové by nebyli nic namítali proti tomuto titulu, ačkoli neodpovídal skutečnému stavu (titul císaře skrývá v sobě vždy úsilí imperialistické), ale bylo by nutno se obávat, že stavové uherští budou za své povolení žádati dalekosáhlé ústupky. Pomýšlelo se také na neobvyklý titul císaře dědičných států, ale konečně byl uznán jako nejvhodnější titul císaře rakouského, poněvadž habsburský rod byl nazýván také arcidomem rakouským. I proti tomuto titulu vznikly námítky, zejména prozíravý arcivévoda Karel namítal zcela oprávněně, že by mohla vzniknouti nežádoucí záměna císařství rakouského s arciknížetstvím rakouským (to se pak do jisté míry dalo). Nový titul měl být vyhlášen dne 10. srpna 1804, ale toto datum připomínalo sesazení francouzského krále Ludvíka XVI., a proto bylo odsunuto na 11. srpen 1804. Patent o císařském titulu mluvil jen o císaři rakouském, nikoli o císařství rakouském, byl to tedy pouhý titul osobní, nikoliv nadřazený titulu krále českého a uherského. Toto stanovisko potvrzuje i ta okolnost, že se František I.

nedal korunovat za císaře rakouského, ba naopak, jeho nástupce Ferdinand V. se dal korunovat za krále českého. V českých zemích vládl František I. i nadále z moci krále českého.

Ve skutečnosti bylo císařským patentem ze dne 11. srpna 1804 české státní právo dále oslabeno, neboť se vžíval názor, že je titul císaře rakouského titulu krále českého nadřazen, a posilována byla tím myšlenka centralisace. Již r. 1806 zaveden byl společný znak pro všechny státy císařovy, a to starý říšský (původně to byl znak Byzance) černý dvouhlavý orel v žlutém poli a země Františkovy byly nazývány císařskokrálčovskými. R. 1812 byl zaveden pak pro všechny státy Františkovy společný, od osobního jeho titulu odvozený název císařství rakouského. Samostatnost českého státu tehdy výslovně popřena nebyla, ve skutečnosti byla to pro český stát rána smrtelná.

Již rok po vydání patentu došlo k nové (třetí) válce s Francií. Velké úspěchy Napoleonovy znepokojily panovníky evropské, a tak se sdružil František I. s carem ruským a s Anglií v novou koalici (spolek). Na moři si zachovala Anglie velikým vítězstvím u Trafalgaru (v říjnu 1805) rozhodnou převahu, jinak tomu bylo však na bojištích italském a německém. Napoleon donutil rázným postupem císařskou armádu u Ulmu ke kapitulaci a vtáhl do Rakous; Vídeň byla obsazena bez boje a vojska císařská a ruská ustoupila na Moravu.

České země byly otevřeny nepřátelskému vpádu; k tomu jejich hospodářský stav byl krajně neutěšený. Vedle několikaleté neúrody a vysoké kontribuce trpěly povodněmi i oslabením průmyslu (v Čechách klesla r. 1805 produkce plátna ze 7,000.000 zlatých na polovinu). Jediné Čechy platily tehdy daní 24,000.000 zlatých, z čehož 22,000.000 zlatých bylo věnováno na válku. Francouzský vpád a s ním souvisící epidemie bídu jenom prodloužily.

Spojená vojska zaujala pevné postavení v okolí Olomouce a byla odhodlána vyčkatí příchodu císařské armády arcivévody Karla z Itálie. Zatím Napoleon se svým vojskem vtáhl do Brna. Jeho situace nebyla nejpříznivější, neboť nastávající zima nebyla k válce vhodná, příchod arcivévody Karla mohl zjednat spojencům číselnou převahu a mimo to král pruský se chystal k válce.

Ačkoli ruský generál Kutuzov i císařský kníže Schwarzenberg varovali před ukvapeným krokem, dala se vojska císařská i ruská na pochod k Brnu. Zaujala — v síle 67.000 mužů — postavení na prateckých výšinách výhodně od Brna, neboť Napoleon, který osobně přejal velení, se svými 80.000 muži chystal se k útoku. Bitva, která byla pojmenována po blízkém Slavkově (2. prosince v den výročí Napoleonovy korunovace), byla velmi prudká a měla průběh přesně podle Napoleonova plánu. Skončila největším vítězstvím Napoleonovým, jakého kdy dosáhl; spojenecká vojska ustoupila, poražení mocnářové se uchýlili do Žarošic. V samé blízkosti vsi u Spáleného mlýna konala se dne 4. prosince památná schůzka

císařova s Napoleonem, který povolil Františkovi I. příměří. Kraj brněnský, znojenský, jihlavský a tábořský zůstaly obsazeny Francouzi až do sjednání míru, který byl podepsán v Bratislavě. Císař odstoupil Napoleonovi Tyroly, Benátsko a část Horních Rakous.

Válka otrásla postavením císařových států. Situaci dobře vystihl arcivévoda Karel v dopise císaři: „Mocnářství je otřeseno, všechny jeho součástky uvolněny, zmatek nastoupil na místo pořádku, základní pilíře hrozí sesutím, nebude-li nad Tebou bdíti duch Prozřetelnosti a řídití Tvá rozhodnutí.“

Vinníkem byla vedle císaře reakční klika na císařském dvoře. Proto byl na naléhání arcivévody Karla propuštěn ministr Kobenzl a na jeho místo jmenován hrabě Jan Filip Stadion, který byl stoupencem reformem. Byly osnovány dalekosáhlé plány, které měly vyvážit neúspěch ve válce; z nich se však neuskutečnilo téměř nic, jenom ve vojenství byly zavedeny péči arcivévody Karla některé opravy, zejména roku 1808 zřízena byla zeměbrana, myslivecké prapory a rezervní pluky k podpoře řadového vojska.

Válka třetí koalice pokračovala, neboť Rusko i Anglie setrvaly v odporu a k nim přistoupil i král pruský. Ukázalo se, že pruský stát není již dávno tím, čím býval v době Fridricha II. Jeho armáda nemohla vzdorovati francouzskému vojsku a jeho spojencům tím spíše, že západoněmecké státy uzavřely r. 1806 Rýnský spolek pod ochranou Napoleonovou. Tímto aktem přestala existovati říše římská, a proto se vzdal 6. srpna 1806 František I. titulu císaře římského. Byla to již jen forma, neboť fakticky od války třicetileté říše byla v poznenáhlém rozkladu, takže Františkovův akt byl pouze jakýmsi úmrtním oznámením. České království pozbylo tedy všech svých práv, ale také závazků k říši římské. Zánik říše měl ovšem důležitý význam pro postavení Chebska, neboť Chebsko bylo — alespoň právně — pouhou zástavou říšskou; nyní nebylo již nikoho, kdo by od českého krále mohl toto území vyplatiti.

Po dvojitým vítězství u Jeny a u Auerstädtu vtáhl Napoleon do Berlína. Tam vydal v listopadu 1806 proslulý dekret o kontinentálním systému, který zakazoval každý, zejména obchodní, styk s Anglií. Tímto opatřením měl býti podlomen anglický obchod a průmysl, na ostrově měla tím býti vyvolána krise a nepokoje, které by donutily anglickou vládu k ústupnosti. Kontinentální systém měl dalekosáhlý význam pro další vývoj průmyslu a obchodu v mnohých evropských zemích, zejména v zemích českých. Poněvadž zcela ustal dovoz třtinového cukru a kávy z kolonií, byly zřizovány cukrovary na výrobu cukru nejprve z javorového listí, pak z cukrovky, pěstěna čekanka a vyráběna cikorie.

Válka třetí koalice skončila velkým vítězstvím Napoleonovým nad Pruskem a smírem s carem Alexandrem I., který přijal zásady kontinentálního systému i spojení s Napoleonem.

Vedle Anglie jen Španělsko vzdorovalo plánům Napoleonovým a vzbouřilo se proti králi Josefu Bonapartovi, vnucenému mu Na-

poleonem. K vzpouře nepřiměla Španěly ani tak láska k sesazenému nehodnému panovníckému rodu Bourbonů jako spíše probuzené národní vědomí, Napoleonem podceňované, a fanatické katolictví proti svobodomyšlným zásadám vlády Josefovy. Francouzské pluky nemohly toto povstání, podporované Anglií, zdolat. Tento neúspěch Napoleonův podnítil císaře k nové válce, v níž však byl (ovšem mimo pomoc Anglie, která nemohla býti účinná) osamocen. Císař spoléhal na účinek oprav ve vojsku a stejně i na oddanost obyvatelstva odstoupených zemí k dynastii. V této oddanosti se nemýlil, Tyrolané se vzbouřili a vytlačili bavorské vojsko ze země. Současně napadl arcivévoda Karel Napoleonova spojence krále bavorského a dosáhl značných úspěchů. Jakmile se však objevil na bojišti Napoleon, nastal obrat ve válečném štěstí. Císařské vojsko musilo dokonce bez boje vykliditi i Vídeň a po přechodném úspěchu bylo poraženo nedaleko Vídně u Ogruně (Wagram). Proto arcivévoda Karel ustoupil (v červenci 1809) na Moravu. Bylo ještě bojováno na Znojensku a Mikulovsku, ale císařské vojsko ztratilo naději na úspěch, a proto bylo uzavřeno předběžné příměří ve Znojmě.

Napoleon sám nebyl pevně rozhodnut, jak císaře potrestá. Brzy pomýšlel na vystřídání Františka I. schopným arcivévodou Karlem, brzy chtěl stát císařův zcela rozdrobiti. Dokonce pomýšlel odtrhnouti Čechy a spojit je s Bavorskem nebo připojit část Čech k Sasku. Mír vídeňský z října 1809 byl daleko umírněnější. Císař musil postoupiti Francii Krajinu, Goricko, část Korutan a Charvátska a Napoleon utvořil z tohoto území, spojeného s Dalmacií, tak zvané illyrské provincie, které byly připojeny k Francii. Toto spojení posud roztržštěných zemí jihoslovanských v jeden správní celek mělo dalekosáhlý význam pro národní i politické uvědomění Jihoslovánů. Bavorsy byly zvětšeny o další část Horních Rakous a Solnohradsko. Království české ztratilo toliko nepatrnou enklávu Schirgiswalde (v Horní Lužici), která byla připojena k Sasku.

Stát císaře rakouského byl zatlačen od moře. Stal se státem vnitrozemským a ztratil i svoje velmocenské postavení. Armáda byla znehodnocena (její počet stanoven na 150.000 mužů) a státní finance byly v rozkladu. Vídeňský dvůr sám hledal příznivější vztah k Napoleonovi. Bylo zajisté výhodou pro císaře, když svolil (r. 1810) k sňatku své dcery Marie Louisy s Napoleonem.

Cena papírových peněz, jichž bylo vydáváno stále více, povážlivě klesala, ačkoli byla vykonána některá radikální opatření (na příklad odevzdání kostelního zlata a stříbra). Tím rostla dražota; v Čechách se r. 1810 měřice pšenice platila 50 zlatými, sáh tvrdého dříví stál dokonce 90 zlatých. R. 1810 byl pověřen správou financí bývalý nejvyšší purkrabí český hrabě Wallis. Ale ani ten nenalezl jiné východisko než vyhlášení státního bankrotu 15. března 1811. V stejnou hodinu ve všech hlavních městech zemí císařových byly otevřeny zapečetěné obálky obsahující císařský patent, kterým se snižovala hodnota papírových peněz (tak zvaných banko-

cetlí) na pětinu jmenovité hodnoty, všechny potřebné věci byly ihned pateronásobně zdraženy. Ti, kdo měli hotové peníze, byli ochuzeni, kdežto ti, kdo prodávali své produkty, tonuli v záplavě peněz. Nechyběli ani takoví furianti, kteří si zapalovali dýmky zlatkovými bankocetlemi. Bankocetle byly vyměňovány za jiné papírové peníze, takzvané šajny. Ale ani ty neudržely svoji hodnotu a jejich cena dále klesala.

Prátelství francouzského císaře s ruským carem nepotrvalo dlouho, neboť nejen že nepřinášelo Rusku prospěch, nýbrž bylo Rusku škodlivé. A tak r. 1812 došlo ke konfliktu, jenž končil pádem francouzského císařství. Napoleon postavil proti Rusku „velikou armádu“ síly do té doby nevídané. Téměř všechny národy střední a západní Evropy postavily se pod prapory Napoleonovy, který sám namířil na Moskvu, aby odtud diktoval Rusku mír; vojsko pruské a vojsko císaře rakouského krylo levé a pravé křídlo Napoleonovy armády. Po bitvách u Smolenska a u Borodina vtrhl Napoleon v září 1812 do Moskvy. Nikdo neuvítal vítěze, město bylo liduprázdné, zatím co Rusko sbíralo teprve síly k odporu.

Zima r. 1812-13 byla nadmíru krutá a znemožňovala jakékoli vojenské akce. Moskva sama, v níž bylo francouzské vojsko soustředěno, stala se z neznámých příčin obětí požáru. Požár se stal „veliké armádě“ osudným, Napoleon táhl na jih, byl však ruským vojskem zadržen a donucen k návratu do Polska touž cestou, kterou přišel, krajinami, které byly zničeny válkou a vyčerpány vojskem za tažení do Ruska. „Veliká armáda“ trpěla strašlivými mrazy neméně nežli přepady kozáků a usedlého obyvatelstva, které bylo na Francouze roztrpčeno pro jejich chování. Při přechodu pohraniční řeky Bereziny utrpěla armáda Napoleonova novou pohromu, takže jen nepatrné její zbytky mohly opustiti Rusko.

Napoleon sám odjel do Francie, aby postavil proti Rusku, s nímž se zatím spojil král pruský, nové vojsko. Až dotud šetřil branné síly Francouzů a používal ve válkách většinou vojsk spojeneckých. Na jaře mohl postavit v Německu proti spojencům na 300.000 mužů.

Již za ruského tažení se chovala armáda rakouského císaře, vedená českým šlechticem Karlem Schwarzenbergem (1771-1820), velmi liknavě, napodobujíc ruskou taktiku z r. 1809 za války proti Františkovi I. Po prohlášení státního bankrotu nastaly nové nesnáze finanční a vídeňský dvůr byl Napoleonovým sňatkem do jisté míry připoután k Francii. Proto se rozhodl císař a tehdejší vedoucí ministr Klement Václav Lothar hrabě (později kníže) Metternich pro neutralitu a pro zprostředkování mezi válčícími stranami. Postavil v severních Čechách větší armádu s Karlem knížetem Schwarzenbergem v čele a přiměl válčící mocnosti k několikanedělnímu příměří. Zatím bylo na všech stranách horlivě vyjednáváno. Když však Napoleon jevil nepovolnost k návrhům

Metternichovým, uzavřel František I. v červnu r. 1813 tajný spolek v Reichenbachu s Ruskem a s Pruskem a 11. srpna 1813 vypověděl francouzskému císaři válku.

Napoleon se bránil v Sasku a v Lužicích velmi obratně a hrdinně proti přesile spojenců. Brzy po vyhlášení války obsadil Liberec a některá jiná severočeská města. Schwarzenbergův vpád do Saska byl odražen v bitvě u Drážďan a francouzský generál Vandamme pronikl až na českou půdu průsmykem Nakléřovským. Byl však v boji ve dnech 29. a 30. srpna u Chlumce poražen a donucen ruským a císařským vojskem ke kapitulaci.

K rozhodné bitvě došlo ve dnech 16.—19. října 1813 u Lipska. Ve spojeneckém vojsku byla převaha Slovanů z Ruska a ze zemí císařských (na Napoleonově straně bojovali jenom Poláci), i vrchní velitel kníže Schwarzenberg byl Čech stejně jako náčelník štábu Jan Josef Radecký z Radče, jehož dílem byl plán bitvy. Napoleon byl poražen, pronásledován do Francie, sesazen a internován na ostrově Elbě (po opětém návratu do Francie byl vypovězen na ostrov Sv. Heleny). Císařovna Marie Louisa nenásledovala svého manžela do vyhnanství a Napoleonův syn Napoleon, jež nazval otec již v kolébce králem římským, byl dán na vychování na dvůr svého děda do Vídně a dostal titul vévody zákupského (současníci jej nazvali Orlíkem).

Spletité územní otázky Evropy byly řešeny na kongresu vídeňském (1815). Obratné počínání francouzského ministra Talleyranda, který chránil zájmy své vlasti sdružením menších států, ohrožovaných velmocemi, připravovalo vítězným státům velké potíže. Nadto nebylo mezi samými vítězi jednoty, zejména v otázce polské. Polsko nemělo být obnoveno a mělo být celé (kromě Pomorí) připojeno k Rusku, kdežto Prusku se mělo dostat náhrady připojením celého Saska. Tím by se bývaly dostaly Čechy do velmi nepříznivého postavení, neboť byly by bývaly podél celých severních svých hranic obklíčeny pruským panstvím. Jednu chvíli hrozila dokonce i válka mezi Rakouskem a Anglií na straně jedné a Ruskem a Pruskem na straně druhé. Napoleonův vpád do Francie přinutil velmoci k svornosti a konečně se shodly na tom, že při provádění územních změn má být dbáno zásad legitimacy (totiž historických nároků vládnoucích dynastií) a „nezadatelných práv národů“.

Územní změny, stanovené finální aktou vídeňského kongresu, týkaly se království českého jen potud, že Dolní Lužice a velká část Lužice Horní (zejména Zhořelecko), které byly lény koruny české, byly odděleny od Saska a připojeny k Prusku. František I. se vzdal jako král český lenní svrchovanosti nad tímto územím, vyhradil si však výslovně své právo k zbytku Lužice Horní, který měl připadnouti koruně české po vymření saské dynastie.

Svatá říše římská obnovena nebyla. Na její místo vstoupil spolek států, zvaný Německý spolek (Deutscher Bund). Jeho členy

byly také (ovšem bez souhlasu sněmu českého) země koruny české i s knížetstvími zátorským a osvětimským a země alpské. V čele spolku stála spolková rada se sídlem ve Frankfurtě nad Mohanem a stálé předsednictví této rady bylo vyhrazeno Rakousku.

3. Politické poměry za metternichovského absolutismu.

Kancléř Metternich a jeho systém. Policejní režim Sedlnického. Metternichův protivník Kolovrat-Libštejnský. Centralisace státu. Agrární poměry. Cholera. Osobnost Ferdinanda V. Korunovace v Praze. Finanční obtíže. Zahraniční politika. Šlechtická opozice a lidové hnutí.

Období vlády Františkovy po skončení válek francouzských nelišilo se nijak od doby předchozí. Císař sám byl jen posílen ve svých dosavadních názorech a v téměř duchu sám si byl vlastně ministrem vnitra. Osobně byl velmi pilný a sám studoval každý předložený spis; při tom nečinil však rozdíl mezi věcmi povahy zásadní a malichernostmi, takže rozhodnutí přicházelo pozdě. Pělivě se staral o vymýcení posledních zbytků osvícenství a o boj proti liberalismu, který po vzoru francouzské revoluce žádal svobodu politickou, především omezení panovnického absolutismu sněmem, kterému měla být vláda odpovědna, a pak též svobodu myšlení a projevu. Císař byl sám tvůrcem policejněabsolutistického režimu, který neprávem byl nazýván po kancléři Metternichovi.

Metternich byl cizinec z Porýní, který nerozuměl spleť otázkám habsburské monarchie, a žák státnické školy štrasburské, z níž vyšel i Napoleonův ministr Talleyrand. Byl neobyčejně bystrý a dovedl nadmíru využívat slabiny svých odpůrců. Svoji nenávisť k novotám a zvláště k liberalismu odůvodňoval tvrzením, že Evropě je potřeba klidu k zotavení po válkách francouzských (kvietismus). Habsburskému domu chtěl zachovat jeho středověké imperialistické poslání, takže jeho protivníci mu vytýkali, že chce Rakousko učiniti sluncem, kolem kterého by ostatní státy obíhaly jako planety.

Jeho zásluhou bylo Rakousko na kongresu vídeňském znamenitě zaokrouhleno a nabylo na poloostrově Apenninském dvou důležitých zemí, Benátska a Lombardie. V Itálii byla vůle Rakouska rozhodující, stejně i ve velké části Německa. Metternich zjednal také v evropské politice platnost svému názoru, že proti revoluci má být vojensky zakročeno velmocemi, kdekoli by se vyskytla (princip intervence), a skutečně této zásady bylo použito k zesílení vlivu rakouského, zejména v Itálii.

Italie, jejíž poměry byly v Napoleonově době značně zjednodušeny, byla kongresem vídeňským roztržena opět na řadu států a státek, jejichž obyvatelstvo, zejména na severu země, toužilo po

politickém sjednocení v jediném státě italském. Ve všech státech italských i v rakouské provincii království lombardsko-benátském tvořily se tajné spolky karbonářů, jejichž cílem bylo osvobození Itálie. Rakouská vláda si vymohla svolení velmocí a potlačila vojensky vlastenecké povstání v Neapolsku a v Piemontě. Také v Lombardii zakročila vláda proti karbonářům velmi přísně. Tamní vlastenci, hrabě Confalonieri, básníci Maroncelli a Silvio Pellico, který zvětšil své brněnské vězení básní, i mnoho jiných karbonářů bylo uvězněno na brněnském Špilberku. Metternich se neštítal ani podporovat barbarskou vládu tureckou proti vzbouřivším se utiskovaným křesťanům jihoslovanským a řeckým.

Věrným pomocníkem Metternichovým byl policejní prezident hrabě Sedlnický (1817-48), jenž zorganizoval zejména tajnou policii a v duchu císařově a Metternichově potlačoval každé duševní hnutí a slídl zejména po známkách liberalismu. Zákaz dovozu knih a časopisů z ciziny a přísná censura měly ohradit Rakousko čínskou zdí proti myšlenkám pronikajícím z ciziny. Nelítostnou persekucí byl postižen i ušlechtilý pražský filosof Bernard Bolzano, jenž měl veliký vliv na soudobou generaci probuzenskou, a jeho družina. Rakousko se stalo útočištěm četných francouzských reakcionářů, vypuzených za červencové revoluce 1830; sám bývalý francouzský král Karel X. nalezl na čas útulek v Praze. S jeho dvorem přišel do Prahy i vychovatel královských dětí učenec Barrande, jenž má zásluhu o přírodovědný výzkum středních Čech.

Jakousi protiváhou Metternichovi byl bývalý nejvyšší purkrabí království českého František Antonín hrabě Kolovrat Libštejnský, který byl r. 1826 povolán k úřadu státního a konferenčního ministra a udržel se v úřadě proti Metternichovým intrikám jen přízní císařovou. Kolovrat naprosto nemůže být nazýván liberálem, byl však pokrokový vzhledem k tehdejšímu rakouskému režimu. Byl federalista, t. j. stoupenec českého státního práva, a měl porozumění pro potřeby zemí a národů. Ve Vídni byl předmětem posměchu, byl nazýván „nejčeštějším Čechem“ a bylo mu vytýkáno, že důležité úřady obsazuje Čechy z Čech i z Moravy. Mezi Metternichem a Kolovratem byl v státní radě stálý skrytý zápas, zejména pro názor Metternichův, že se vnitřní politika má podrobiti politice zahraniční.

Organisace ústředních úřadů byla změněna, když r. 1817 byla zřízena místo spojené dvorské kanceláře společná kancelář dvorská s pododdělením českým, haličským, italským a rakousko-illyrským. Hrabě Stadion se snažil přivést do rovnováhy příjmy státní s výdáními, ale jeho snaha byla brzděna intervenční politikou Metternichovou. Státní rozpočet vůbec trpěl chronickým schodkem a státní dluh rostl povážlivě rok od roku.

Nebylo-li hrubě dbáno českého státního práva, nebyl vládou vzat zřetel ani k samosprávě zemské. Stavovská samospráva byla

zastaralá a naprosto nevyhovovala potřebám doby. Stavové sami ostatně nedbali oprav zemského zřízení, protože se obávali o své výsady, a většinou se shodovali s vládními opatřeními proti liberalismu. Zemské sněmy byly sice svolávány, ale jejich práce byla bezvýznamná.

Nejistotu vzbuzovaly především neujasněné poměry stavu selského, když byl zrušen urbaniální patent Josefov a když poddanské reformy zcela uvázly. Roku 1817 byly započaty sice práce se stálým (stabilním) katastrem, který byl zpracován na základě přesného měření a měl se státi podkladem pro zdanění půdy, ale tyto práce byly dokončeny teprve v letech 1834-60. Na mnoha panstvích v českých zemích byla již provedena abolice (zrušení) robot, ale vláda ztěžovala výkup prohlášením, že urbaniální dávky (tedy také roboty) jsou majetkem vrchnosti, a přehlížela nové libovolné zvyšování robot. Proto došlo v roce 1821 k povstání sedláků (poslední robotní vzpoura na Moravě) ve znojemském kraji. Proti vzbouřencům bylo posláno vojsko, ale u důstojnictva i u vojáků se objevovaly sympatie se vzbouřenci. Když pak se dopustili sedláci některých násilných činů, bylo vyhlášeno ve znojemském kraji stanné právo.

Na české sedláky mělo vliv připuštění selských poslanců na saský sněm (r. 1831). R. 1832 byly rozšiřovány po Čechách letáky, jejichž německý text byl sice nezávadný, zato český text obsahoval provolání k slovanským národům a vyzýval selský lid k povstání a k setřesení jha.

Pohromou pro celou monarchii byla asijská cholera, která se roku 1830 rozšířila po Rusku a zakročením ruské armády proti polskému povstání byla zavlečena do Polska. Z podolské gubernie přeskočila nákaza do sousedních míst v Haliči a zahrázila se v této zemi. Proti dalšímu šíření nemoci byla učiněna některá opatření, zejména omezení styku osobního a poštovního se zamořeným územím. Z Haliče se rozšířila cholera i do Uher a vzbudila tu mezi zaostalým lidem nebezpečné hnutí. V září 1831 se objevila epidemie již na Moravě, nejprve v Lanžhotě, v Bojkovicích a v Bučovicích, pak v Brně i v jiných místech. Nedostatek lékařů a léčiv a stejně i neznalost podstaty nemoci podporovaly její rozšíření, takže onemocnělo na Moravě celkem 65.000 osob, z nichž třetina zemřela. Čechy byly touto nemocí méně zamořeny. Cholera se opakovala později ještě několikrát, zejména v l. 1834, 1836, 1849.

Nástupcem císaře Františka I., jenž zemřel dne 2. dubna 1835, stal se jeho syn Ferdinand V. Byl to panovník, jakého české země v svých dějinách neměly. Byl to člověk k vládě naprosto neschopný. Neměl ani dosti zkušenosti z doby předchozí, neboť jeho otec z vrozené nedůvěry nedopřával mu zapracovati se do státních záležitostí. Bránila mu v tom jeho tělesná slabost, chatrné zdraví, epileptické záchvaty, jimiž trpěl, a jistá ostýchavost ve vystupování.

Byl do jisté míry slabomyslný a bez pevnosti, důslednosti a odhodlanosti; odtud také vycházely pověsti o jeho lidumilnosti, pro kterou byl nazýván „dobrotivý“. Ve skutečnosti si ministři stěžovali, že nerozumí ani slova z toho, o čem mu referovali. Podpisoval bez rozmýšlení všecko, co mu bylo předloženo. Nejbližší jeho příbuzní jej nikdy nenechávali samotného jednatí, aby neprovedl nějakou nepředloženost.

Umírající otec mu doporučil, aby se neodchýlil v ničem od zásad jeho vlády. Císař Ferdinand uposlechl a přejal po otci celý byrokratický aparát, ponechal si kancléře Metternicha, tehdy již téměř hluchého a rozmrzelého, (jeho protivníci jej přezvali pro jeho reakcionářství „Mitternacht“, t. j. půlnoc), Sedlnického, ale i Kolovrata-Libštejnského. Ministr Kübeck nazval císaře „panujícím symbolem“, neboť císař svou povahou i tělesným stavem byl karikaturou Rakouska, přežitku, který se snažil stůj co stůj brániti pokroku v Evropě. Císař se řídil návrhy poradního sboru státní konference, v jejímž čele stál jeho strýc arcivévoda Ludvík a jejímiž členy byli Metternich i Kolovrat.

Již dne 7. září 1836 byl Ferdinand se svou manželkou v Praze korunován. Korunovace, byla to poslední korunovace krále českého, dala se podle ceremonielu krále Karla I., ale spíše byrokratický šlendrián nežli úmyslnost na mnoha místech urážela český národní i státoprávní cit. Špatným dojmem působilo i stanovisko moravských stavů, kteří se sice přiznávali k českému státnímu celku, ale reklamovali pro sebe co největší nezávislost.

Po celou dobu vlády Ferdinandovy zápasil stát s finančními potížemi. Hodnota stále klesajících papírových peněz, tak zvaných šajně, byla r. 1819 stanovena tak, že se 250 zlatých v papírových šajněch (vídeňská měna) rovnalo 100 zlatým v stříbre (konvenční měna). Ale toto opatření nemohlo zabrániti nedůvěře v papírové peníze, zvláště když nebylo tajno, že nejsou kryty ani dvanáctým dílem drahými kovy. Vláda si vypomáhala opětovanými půjčkami a mimořádnými opatřeními (tak na př. r. 1840 byl zaveden tíživý kolkový poplatek). R. 1847 příjmy monarchie stouply již na 151½ milionu zlatých konvenční měny (přitom přímé daně království lombardsko-benátského byly vyšší nežli ze zemí českých, přímé daně ze zemí uherských naopak nižší nežli ze samých Čech).

Počet obyvatelstva v 1. polovině 19. století znamenitě stoupl. Čechy měly r. 1846 již 4,300.000 obyvatel, Morava 1,700.000 obyvatel a Slezsko 460.000 obyvatel. Počet obyvatelstva pražského překročil 100.000.

Podstatné reformy byly zavedeny pouze ve vojenství, ne v poslední míře zásluhou Radeckého; tak byly na př. zvýšeny platy důstojníků, odstraněny zastaralé tresty a čtrnáctiletá vojenská služba byla snížena na osmiletou.

V zahraniční politice udržoval Metternich i nadále svoji politiku intervenční, opíraje se tu o Prusko a o carské Rusko. Avšak

tento směr ztrácel v Evropě stále více a více své stoupence a Rakousko se stávalo nenáviděným symbolem reakce v Evropě. Zejména zle bylo posuzováno rakouské jednání v Haliči, kde proti vlasteneckému hnutí tamní šlechty a inteligence bylo vzbuzeno vídeňskou vládou povstání sedláků a událostí bylo využito k obsazení a zabrání Krakova r. 1846.

Vládní směr ztrácel své posice i v Rakousku. Oposice, podněcovaná demokratickými novinami z Německa i selháváním státního aparátu, vystupovala na všech stranách. V Čechách lze pozorovati oposici dvojitou, jednak šlechtickou, u níž se uplatňovalo hledisko státoprávní, jednak občanskou, která měla povahu spíše národní. Již r. 1843 vláda byla nucena vystřídati v Praze nejvyššího purkrabího hraběte Chotka místodržitelem arcivévodou Štěpánem.

Na sněmu se vytvořila dosti početná šlechtická oposice, která nesmělela sice, třebaže se chovala k českým národním tužbám přátelsky, česky (proslulý byl výrok Josefa Matyáše hraběte Thuna: „Ich bin weder ein Čech, noch ein Deutscher, sondern nur ein Böhme“) ve smyslu národním, nýbrž ve smyslu politickém. Z tohoto kruhu vycházely působivé brožury, německy sice psané, ale v českém duchu, na příklad Thunovo pojednání o slovanství v Čechách, dále o Slovácích v Uhrách, jichž se Thun vřele ujal proti bezpráví na nich páchanému. Ze šlechtické oposice vycházely od r. 1843 (toho roku byl Palacký vyzván, aby přednášel šlechtě o českém státním právu) smělé požadavky rázu státoprávního. Zvláštní komise, jejímiž význačnými členy byl Karel kníže Auersberg a Fridrich hrabě Deym, vypracovali pamětní spis o nepřetržitosti práv království českého, který byl r. 1847 odevzdán panovníkovi.

Důležitější bylo hnutí lidové, které spojovalo s požadavky liberálními (po této stránce bylo podporováno i podobným hnutím českých Němců) požadavky národní. Bylo sice zabarveno slovansky, ale nikoli protirakousky; státoprávní požadavky zůstávaly v pozadí. Velký vliv na vývoj politického myšlení měl Karel Havlíček, který byl od r. 1845 redaktorem vládních Pražských novin, v nichž se nepokrytě vyslovoval pro občanská i národní práva. Tam, kde nebylo dovoleno jasně se vysloviti, nahrazoval své mínění úvahami o Irsku, které v té době vedlo podobný zápas jako Čechové v Rakousku, takže se čtenář velmi snadno dovtípl, nahradil-li slovo „Irsko“ slovem „Čechy“. Irské události byly vůbec v Čechách pozorně sledovány a pražští radikálové založili r. 1847 tajný klub „Repeal“ (čti repíl - irský výraz pro zrušení unie Irska s Anglií). Naproti tomu strážlivěji smýšlející Čechové našli r. 1846 svoje středisko v Měšťanské besedě.

4. Sílení měšťanstva v době technických pokroků a průmyslové revoluce. Vznik továrního proletariátu.

Krise v průmyslu. Rozvoj průmyslu po r. 1830. Dělnické bouře. Textilní průmysl. Železářský a cukrovarnický průmysl. Stavba železnic. Vynálezy.

Přírodní bohatství, vodní síť, dopravní cesty a značná lidnatost předurčily významnou úlohu českých zemí na poli průmyslovém. Od konce 17. století působením merkantilismu byly v Čechách, na Moravě i ve Slezsku zakládány manufaktury, hlavně textilní a sklářské. Ale pravý rozvoj průmyslu v českých zemích nastal teprve v 1. polovině 19. století. Vláda nepodporovala, třebaže se z konservativnosti přidržovala ještě systému merkantilistického, nějak zvláště průmysl, ba naopak se stavěla vůči němu nepříteli přátelsky z důvodů politických (tak bylo na př. zakázáno zakládati nové továrny ve Vídni z obavy, že by se tu nahromadilo dělnictvo přístupné politické agitaci). Hospodářské poměry byly však silnější, zejména za válek francouzských, kdy byl zamezen dovoz továrních výrobků z Francie a kdy byla pod vlivem poklesu ceny peněz značná kupní síla obyvatelstva. Tím více byl pocitěn v průmyslu státní bankrot z r. 1811 a zrušení kontinentálního systému, takže nastala opravdová průmyslová krise. Ta potrvávala až do r. 1830 a byla ztížena silným dovozem laciného zboží továrního z Anglie a promyšlenou akcí cechů. Oživení průmyslu nemohla vzbuditi ani prvá průmyslová výstava, která byla r. 1818 konána v Praze. V tomto období se však počaly manufaktury měniti v továrny, když v letech dvacátých lidskou práci počaly nahrazovati parní stroje (v Brně byl již r. 1816 zaveden první parní stroj v továrně Offermannově).

Zato se od r. 1830 začal vyvíjeti velkoprávní průmysl, který byl podporován úvěrem České spořitelny (zal. r. 1826) v Praze a ustavením Jednoty k povzbuzení průmyslu v Čechách (r. 1833). Zejména v letech čtyřicátých byly rychle nahrazovány manufaktury továrnami. R. 1841 měly Čechy již 79 parních kotlů o 1050 koňských silách, Morava 77 parních kotlů o 795 koňských silách. Průmysl pracoval s nejvyšším možným vykořisťováním dělnictva. Tak na př. v továrnách bylo 35% dělníků mladších než 14 let. Pracovní doba trvala v zimě od 6 ráno do 8 večer a v létě od 5¹/₂ ráno do 7¹/₂ večer s hodinovou polední přestávkou. R. 1842 byl učiněn pokus omezení pracovní dobu dvanáctiletých dětí na 12 hodin, ale tato nepatrná úleva byla zmařena odporem továrníků. K tomu se přidružovaly minimální mzdy a dělníci byli nuceni odbíratí od továrníků zkažené zboží. Zavádění strojů mělo vzápětí propouštění dělníků z práce a tu vznikly první dělnické bouře. Tak se stalo nejprve r. 1843 v Brně, kde byly v továrnách rozbíjeny stroje. R. 1844 se opakovaly nepokoje v Praze, kde byly rozbity stroje jako hlavní příčina ne-

zaměstnanosti v pěti textilních továrnách. Tyto bouře měly ohlas v Liberci, v České Lípě a jinde.

Dne 8. července 1844 došlo pro nízké mzdy a pro vykořisťování k bouřím dělnictva pracujícího na stavbě železnice z Pardubic do Prahy. Dělníci chtěli vniknouti do Prahy, narazili však na vojsko, které bylo povoláno proti nim. Sedm dělníků bylo zabito, mnoho jiných raněno. Úřady se stavěly nepokrytě na stranu továrníků, zejména horlivě bránily sdružování dělnictva a vzájemné podpore v nezaměstnanosti.

Bavlnářský průmysl byl provozován již na sklonku 17. století po řemeslnicku v severních Čechách, byl však vázán na dovoz suroviny z ciziny. Tkalcovský průmysl byl vesměs domácí a dosáhl vrcholu za kontinentálního průmyslu; v tomto odvětví byly české země vedoucí mezi zeměmi rakouskými. Na sklonku 18. století byly v Čechách čtyři továrny na sukna: v Horním Litvínově, v Manětíně, v České Lípě a v Liberci (liberecká byla založena teprve 1798); na Moravě bylo r. 1807 již 26 továren na sukno, z toho 20 v Brně (vedle Brna vynikal již tehdy soukenictvím Liberec).

Plátenický průmysl v Čechách a na Moravě se povznesl po odstoupení Slezska Prusku. R. 1810 se zaměstnávalo plátenictvím po domácku jen v Čechách 600.000 lidí, ale zavedení továren v tomto průmyslovém oboru vyvolalo velkou bídu mezi tkalci, takže vláda byla nucena k podporám v nezaměstnanosti.

Vynikající byl průmysl papírnický, který pracoval i pro vývoz. Jen v Čechách bylo na počátku 19. století na 100 papíren. Daleko známější bylo za hranicemi české sklo, hlavně malované sklo z Českolipska a zrcadla z Jindřichova Hradce; oblíbeny byly i polodrahokamy z turnovských brusíren. Sklárný přispěly však značně k ničení lesů.

Železářství se počalo v Českých zemích rozvíjetí od zavedení tovární výroby a od té doby, co bylo používáno kameného uhlí. I stát měl zájem na tomto průmyslovém odvětví a protežoval je, ba dokonce osvobodil dělníky pracující v železářství od vojenské služby. Jeho rozvoj je patrný z těchto dat. Na konci 18. století (1797) bylo vyrobeno na Moravě 25.054 metrických centů železa, r. 1845 již 355.060 metrických centů. R. 1829 byly založeny arcibiskupem olomouckým železářny vítkovické (měly i první vysokou koksovou pec v Rakousku), r. 1845 byly prodány Rotschildům. Vedle vítkovických železáren prosluly jakostí výrobků železářny v okolí Blanska, kde kvetl i průmysl strojírský. Rozvoj vítkovických železáren i brněnského průmyslu byl podmíněn využitím kamenouhelných ložisek v pánvi ostravsko-karvinské a rosicko-oslavanské.

Význam železářského průmyslu byl předstížen průmyslem cukrovarnickým. Již na počátku 18. století vznikly v Čáslavi, v Liběchově, v Semilech a ve Kbelích cukrovarny na výrobu cukru z řepy, ale řepný cukr nemohl konkurovati koloniálnímu cukru třtinovému, takže tyto cukrovarny zanikly. Současně se dály v Led-

nici na Moravě pokusy s výrobou cukru z javorového listí, která slibovala velkou budoucnost. Ale zrušení kontinentálního systému bylo koncem i českého a moravského cukrovarnického podnikání. Na konci let dvacátých však průmysl cukrovarnický opět ožil. Od r. 1828 se vyráběl (po prvé od zrušení kontinentálního systému) řepný cukr v Dačicích na Moravě a pak rychle byly zakládány podniky další. Jen v letech 1837-48 bylo na Moravě založeno 21 cukrovarů. Vzorový byl cukrovar v Židlochovicích, jehož zařízení vzbuzovala obdiv i v cizině. České země nestačily však cukrem zásobovati celou monarchii, takže r. 1841 musilo býti do Rakouska dovezeno za 7.000.000 zlatých cukru.

S průmyslem souvisel i rozvoj hornictví, zejména v Krušných horách. Velká pozornost byla věnována těžbě železné rudy a uhlí.

Rozvoj průmyslu byl podporován významným pokrokem v dopravnictví. Stavbu silnic v Čechách podporoval zejména nejvyšší purkrabí Karel hrabě Chotek (1826-43). Již r. 1824 byla zahájena osobní doprava na železné dráze z Lince do Budějovic (vlak byl však tažen koňmi) a nedlouho později byla vystavěna železnice téhož druhu z Prahy do Lán. Na Vltavě a na Labi byla zahájena paroplavba. Význam těchto dopravních cest byl však zastíněn stavbami parních drah, z nichž prvá byla z Vídně do Brna, kam přijel 7. července 1836 první vlak (na této trati se stalo také ještě téhož měsíce prvé železniční neštěstí v našich zemích). R. 1845 byla prodloužena tato trať z Břeclavě přes Olomouc do Prahy.

Naší vlasti nechyběli ani vynálezci. Prvý z nich byl loucký premonstrát a přímětický farář Václav Diviš (1698-1765), jenž mimo jiné vynalezl zejména bleskosvod, poněkud složitý, takže se nerozšířil. Jeho stroj pověřčiví sedláci zničili. Pražan Alois Senefelder (1771-1834) vynalezl kamenotisk. Zapomenuty zůstaly vynálezy Josefa Božka, rodáka z Těšínska, jenž zcela samostatně vynalezl parní vůz a konal v Praze pokusy s parníkem. Větší význam měl lodní šroub, který sestrojil Chrudiman Josel Ressel (1793-1857).

5. Druhé období národního obrození.

Romantismus. Rukopisy Královédvorský a Zelenohorský. Romantický pojem národa. Rusofilství. Zakládání kulturních institucí. Obrozenecká střediska. Slovensko a Morava. Druhá generace obrozenecká. Třetí generace obrozenecká. Palackého Dějiny.

Jestliže první obrozenecká generace z doby Dobrovského pochybovala o možnosti záchrany českého národa, generace druhá se dala do usilovné práce, která byla korunována úspěchem, takže třetí generace (z doby Palackého) mohla tvořiti již v příznivějších poměrech a v jistotě, že národ český nezahyne.

Úspěch druhé obrozenské generace (Jungmannovy) byl podmíněn evropským hnutím, zvaným romantismus. Romantismus vznikl jako reakce proti osvícenské střízlivosti a proti přeceňování rozumového poznání a účelným uspořádáním státu i občanského života. Čím byl osvícencům rozum, tím byly romantikům city a vášně. Osvícenská všednost byla vystřídána touhou po něčem zvláštním, výjimečném. Bylo obdivováno všechno exotické, zejména nadlidské výkony jedinců. Rovněž v dějinách byly vyhledávány takové vzory a odtud vznikl nadměrný zájem o dějiny. Vedle dějin byly pěstovány i vědy přírodní. V osvícenské době byla minulost podrobena velmi přísnému kritickému rozboru, kdežto historikové romantičtí se nepokoušeli nikterak utahovati uzdu své fantasii, která hověla jak jejich vlastní samolibosti, tak i potřebám čtenářů. Někteří z romantiků (byl to běžný zjev evropský) nešťíteli se ani padělati doklady ve prospěch věci, pro niž byli zaníceni.

U nás si tak vedl kruh, který se utvořil kolem jazykozpytce Václava Hanky (1791-1861). Po některých menších padělcích „nalezl“ Hanka r. 1817 v Králové Dvoře zlomek rukopisu, obsahující básně obsahu lyrického i epického a hlásící se podle písma do 13. století. Nález byl označen názvem rukopis Královédvorský. Vzbudil mocný ohlas v českém národě, který byl pyšný na tak starou literární památku, s níž se stěží mohly měřiti národy jiné, neboť básně byly značné literární ceny; ani cizina si nemohla tak cenného nálezu nepovšimnouti. To probudilo české sebevědomí.

Když byl Hankův nález všeobecně příznivě přijat, stal se nový, ještě více překvapující „objev“. R. 1819 zaslal kdosi neznámý nejvyššímu purkrabímu království českého hraběti z Kolovrat jinou rukopisnou památku, která náležela písmem i podle jiných okolností dokonce do 10. století. Byl-li prvý nález pro české vlastence milým překvapením, vzbudil nález druhý, který Hanka nazval rukopisem Zelenohorským, přímo úžas. Jedině Dobrovský se vyslovoval skepticky o pravosti tohoto rukopisu, ale jeho hlas zůstal nepovšimnut. Oba Rukopisy měly nesmírný význam pro probuzení národního sebevědomí.

Teprve r. 1859 se udál, a to se strany německé, prvý útok proti pravosti Rukopisů, nevzbudil však náležitou pozornost. Stejně zůstaly bez povšimnutí i pochybnosti Šemberovy z r. 1878. Teprve zřízení české university v Praze (1882) přineslo v otázce Rukopisů nový, nečekávaný obrat. R. 1884 založil Masaryk českou kritickou revui Athenaeum, v které byly Rukopisy podrobeny Gollem po stránce historické a Gebauerem po stránce jazykozpytné kritickému rozboru. Později zasáhli do boje, který se rozvinul, Gollovi a Gebauerovi žáci, kteří přinesli nové doklady o podvrženosti Rukopisů.

Útok profesorů Karlo-Ferdinandovy university vzbudil v národě, který viděl v Rukopisech své palladium, bouři rozhořčení. Národ se rozdvojl, ale jen nepatrná jeho část byla ochotna věřiti

vědecké pravdě proti národní tradici, kterou hájili z národního zanícení i někteří vědci, nedbající tíhy důkazů. Hněv národa proti „obrazoborcům“ obracel se hlavně proti Masarykovi jako organizátorovi boje. O nevybíravosti prostředků svědčí i ta okolnost, že v některých spolcích došlo k hlasování, zda Rukopisy jsou pravé či ne. Důkazů podvrženosti Rukopisů přibývalo a stejně rychle řidly i řady obránců jeho pravosti, až národ se konečně resignovaně vzdal svých domnělých památek z raného středověku.

Rukopisy neměly však jen přímý význam pro české národní probuzení. Působily velmi na umělecké tvoření, zejména na hudbu, na malířství a na výtvarné umění. Boj o Rukopisy přinesl užitek také vědě, neboť historikové a jazykozpytci byli nuceni zabývat se různými záhadami, jejichž rozřešení bylo přípravou pro další poznání.

Romantismus změnil i obsah pojmu „národ“. Osvícenství chápalo národ ve smyslu zeměpisném, teritoriálním (asi tak jako později česká šlechta a v novější době západní Evropa), romantismus viděl v národu souhrn lidí mluvících týmž jazykem (tedy národností), řídících se týmž mravem a stejným přesvědčením, jak to vystihl básník Kollár:

Nepřikládej svaté jméno vlasti
tomu kraji, v kterém bydlíme;
pravou vlast jen v srdci nosíme,
kterou nelze bít ani krásti.

Ale meze vlasti nerozborné,
jichž se bojí tknouti potupa;
jsou jen mravy, řeč a myslí svorné.

Na druhou obrozeneckou generaci velmi působily současné události. Na konci francouzských válek nesmírně vzrostlo německé sebevědomí, které vyústilo až v pangermanismus, ve snahu po spojení všech německých zemí, ba i těch zemí, na něž se vztahovaly domnělé německé nároky. Na druhé straně čeští vlastenci dobře viděli nesmírnou moc Ruska, které osvobodilo Evropu od Napoleona, a byli hrdí, že to byl stát jejich soukmenovců, stát slovanský, který se mohl chlubití převahou v tehdejší Evropě. S obavami i s nadějí byla v Praze sledována Napoleonova výprava do Ruska a srdce Čechů bylo naplněno radostí, když přišly zprávy o katastrofě Napoleonovy „veliké armády“. Nebylo jim ani tajno, že bitva národů u Lipska byla vyhrána zásluhou slovanských vojáků. S pychou se hlásili k slovanskému společenství.

Velká víra v budoucnost Slovanstva prýštila i z díla filosofa Herdera, nadšeného obdivovatele Ruska. Herder zidealisoval slovanský pravěk, takže staří Slované byli mu vzorem národa, jak jej pojímala doba romantická, a pravým opakem surových Germánů. Pokračováním tohoto ideálního národa byli Herderovi Rusové jako národ svěží a nezkažený, jemuž náleží budoucnost.

Poměr českých obrozenců k Rusku brzy překročil údobí pouhého obdivu. V Čechách se projevil zájem o řeč příbuzného národa,

takže již na počátku 19. století byly vydávány učebnice ruského jazyka. Počalo se mluvit o **vzájemnosti slovanských národů** a o úkolech národa ruského mezi ostatními národy slovanskými. Nalezli se i takoví nadšenci, kteří byli ochotni zaměnit českou řeč a katolické náboženství za jazyk ruský a za pravoslaví a kteří hlásali, že všechny slovanské potoky mají vplynouti do ruského moře.

Na rozdíl od těchto snů někteří učenci začali vyměňovati myšlenky s učenci ruskými. Z Čechů byli to hlavně Kollár a Šafařík, kteří udržovali styk s ruským historikem Pogodinem. Většina probuzenců trvala ovšem na svébytnosti českého národa. Přijímala sice vzájemnost literární, odmítala však důsledně politický panslavismus jako protiváhu pangermanismu. Odstrašoval je zajisté carský systém ruský, který nezadal v ničem absolutismu Metternichovu, i zamítavé stanovisko vedoucích konservativních vrstev ruských, které za Slovany považovaly nanejvýše Slovany pravoslavné. Tito probuzenci se domnívali, že politická budoucnost českého národa může býti zajištěna jen v slovanském Rakousku (byl to tak zvaný austroslavismus), a proto se stýkali se slovanskými národy žijícími v Rakousku. Příležitosti k stykům bylo dosti, neboť ve Vídni i v Pešti bylo dosti inteligence české, slovenské, polské, ruské i jihoslovanské. Sám Havlíček byl zprvu nadšený obdivovatel Ruska, ale po delším pobytu v Rusku se vrátil zklamán neutešenými tehdejšími ruskými poměry. Carský režim, nikoli Rusko, odcizoval si západoslovanské národy. Nejzřejmější to bylo za polského povstání r. 1830-31, kdy většina českého národa projevovala svoje sympatie k polskému povstání proti carské vládě, která utiskovala stejně Poláky jako Rusy.

S vývojem národního uvědomění a české literatury (Jungmannova generace psala na rozdíl od předchozí generace již česky) pokračovaly i jiné úspěchy kulturní. Tak na př. císařské patenty z let 1816 a 1818 připouštěly částečně český jazyk do gymnasií a stanovily, že úředníci v českých zemích musili býti znalí jazyka českého. Po založení Františkova musea v Brně r. 1817 bylo i v Praze zásluhou Kašpara hraběte Sternberga a Bedřicha hraběte Berchtolda r. 1818 založeno **Národní museum**. Je zajímavé, že Berchtold navrhoval pro nový ústav název „Národní museum české“, a to ve smyslu národnostním, nikoli zemským. František hrabě Sternberg dal podnět k založení časopisu českého museum (r. 1827), jehož prvním redaktorem byl po dlouhá léta František Palacký. K jménu Palackého se pojilo i založení Maticе české (1831) k vydávání českých vědeckých knih. Sílu národního nadšení nejlépe lze vyčísti ze seznamů dárců obou těchto institucí. Katolickým podnikem bylo Dědictví svatojanské založené r. 1833, jehož knihy se šířily nejen po Čechách, ale i po Moravě. R. 1823 byla dávana v Praze první, přeložená ovšem, opera v jazyce českém a 1826 následovala první opravdu česká opera Dráteník, zhudebněná Františkem Škroupem. Ve frašce Josefa Kajetána Tyla (1808-56) Fidlovačka aneb Žádný

hněv a žádná rvačka z r. 1834 byla zpívána po první písni Kde domov můj, Škroupem zhudebněná, která brzy zobecněla a stala se národní hymnou. Střediskem divadelního života v Praze se stalo Kajetánské divadlo (1835-37) za řízení Tylova. Již r. 1841 bylo uvažováno o stavbě Národního divadla v Praze.

Ačkoli Praha byla ne-li jediným, tedy **předním střediskem národního hnutí**, přece v 1. čtvrtstoletí 19. věku její národní uvědomění bylo nepatrné. Ještě r. 1823 František Palacký při své návštěvě Prahy se vyjádřil, že stav české věci v Praze je neutěšený, ba beznadějný. V dalších letech učinilo národní uvědomění v Praze dosti rychlé pokroky. Pozoruhodný byl úspěch prvního českého plesu v Praze 5. února 1840, a to tím spíše, že byl plesu předpovědán nezdar a že nepřátelé ironicky tvrdili, že se bude tancovati kolem nádherně vázaného Jungmannova Slovníku a že se každý návštěvník musí podrobiti zkoušce z české gramatiky. Vedle Prahy se vytvořilo ještě méně důležité kulturní středisko národního života v Hradci Králové.

Daleko důležitější středisko obrozenecké byla Bratislava se svým evangelickým lyceem, na kterém působil Palkovič a jiní. Evangeličtí studenti ze Slovenska odcházeli z Bratislavy nezřídká na universitu v Jeně, kde se seznamovali nejen s německým liberalismem, nýbrž i s ideály humanitními, které byly pak v dalším vývoji českého obrození nerozlučně spjaty s myšlenkou národní. Kdežto katoličtí Slováci odmítli již dříve spisovnou češtinu a nahradili ji nářečím trnavským, evangelíci provedli odhnutí teprve r. 1844. Jen ojedinělé hlasy (na příklad Kollár) ozvaly se pro potřebu jednotného spisovného jazyka pro Čechy a Slováky.

Bylo-li Slovensko účastno českého národního obrození vynikající měrou, nelze to říci o Moravě. Zde přední města byla zcela v rukou německých, nebylo české šlechty a domácí inteligence se většinou rychle odnárodňovala v německém prostředí. Působil zde i **moravský separatismus**, který žárlivě střežil z liché obavy před převahou Čechů domnělá práva země, a nebezpečná přitažlivost blízké Vídně. Nechyběli ani takoví, kteří prohlašovali, že jazyk moravský je od českého odlišný, a kteří chtěli vytvořiti i samostatný spisovný jazyk moravský. (Byli to Trnka a Žák; je pozoruhodné, že jeden z nich byl Čech z království.) Důrazné zakřiknutí Palackého a snad ještě více kulturní zaostalost tehdejší Moravy zmařily jejich plány.

Druhá generace osvícenská se zabývala z věd hlavně dějepísem a jazykozpytem. Jejím představitelem byl **Josef Jungmann** (narozen 1773 v Hudlicích, zemřel 1847), který svými překlady seznamoval českou obec čtenářskou s překlady z cizích jazyků, především z angličtiny a z francouzštiny. Hlavní pole jeho působnosti bylo ovšem na poli dějin literatury a výzkumu českého jazyka. Jeho Historie české literatury neztratila podnes svoji cenu. Hlavní dílo byl ovšem pětidílný Slovník česko-německý (1834-39), jenž byl

opravdu symbolem národního obrození. Do vydání Jungmannova Slovníku byla mnohá česká slova zapomenuta, pro mnohá chyběly češtině výrazy, takže spisovatelé buďto slova uměle tvořili nebo je prostě přejímali z cizích jazyků. Tento nedostatek nahradil Jungmann nejen obnovenými slovy z českého jazykového pokladu doby předbělohorské, ale i slovy užívanými v nářečích českých, moravských i slovenských. Slova, která chyběla, nahradil slovy z jazyků slovanských, zejména z ruštiny.

Ze Slováků, kteří měli velký podíl na národním obrození, vynikli Pavel Josef Šafařík (1795-1861) a Jan Kollár (1793-1852). Oba prošli universitou jenskou a zabývali se slovanskou archeologií. Prvý z nich dílem Slovanské starožitnosti (1837) dokázal, že Slované jsou stejně praobyvateli Evropy jako Germáni, Římané a Řekové, a snažil se podle teorií Herderových prokázat jejich mravní a kulturní výši v době předhistorické. Bylo-li dílo Šafaříkovo práce opravdu vědecká, dal se Kollár svésti nekritickou fantasií, která se projevila zejména v jeho práci Staroitalia slavjanská (1853), v níž se snažil dokázat, že převážná většina obyvatelstva severní Itálie je původu slovanského. Daleko známější se stal Kollár svým dílem „Slávy dcera“ (1824, přepracováno a rozšířeno 1832), oslavujícím Slovanstvo a stavějícím proti pangermanismu všeslovanství. Nezapomenutelný je předzpěv Kollárův, který lkal nad zánikem Slovanů Polabských:

Aj, zde leží zem ta před okem mým slzy ronícím,
někdy kolébka, nyní národa mého rakev.

A dále často citované Kollárovy verše:

Sám svobody kdo hoden, svobodu zná vážit každou,
ten kdo do pout jímá otroky, sám je otrok.

Kollárovo dílo je nejvíce ze všech prací obrozeneckých dotčeno ideály humanitními. Vedle uvedených největších národních buditelů je nutno uvést alespoň jména některých jiných, jejichž díla jsou pravými poklady národními; tak na př. Karla Hynka Mácha (1810-36) a jeho báseň Máj (1836) a Františka Ladislava Čelakovského (1799 až 1852), který vzbudil pozornost básnickými sbírkami Ohlas písní ruských (1829) a Ohlas písní českých (1839). Z českých učenců druhé obrozenecké generace nabyli evropské pověsti fyziolog Jan Ev. Purkyně (1787-1869) a přírodovědec Jan Svatopluk Presl (1791 až 1849).

Představitelem třetí obrozenecké generace, která žila již v plném rozmachu národního života a nemusila se již obávat o osud národa, byl Moravan František Palacký (narozen 1798 v Hodslavicích, zemřel 1876), muž opravdu všestranný, vzácného charakteru, později uznávaný politický vůdce národa. Evangelická tradice rodu Palackého probudila v mladém učenci, získaném na Slovensku české národní myšlenky, lásku k dějinám. Jeho vědomosti i vybrané

chování zjednaly mu přístup do salonů vysoké české aristokracie, takže byl stavy pověřen úkolem pokračovati v Pubičkových Dějinách. Palacký znal nedostatky Pubičkovy práce, a proto se rozhodl, když ho r. 1831 jmenovali stavové historiografem království českého, že započne práci zcela novou.

Práci si připravil zevrubným studiem pramenů a jejich vydáváním. Roku 1836 vyšel první svazek jeho díla Dějiny národu českého v Čechách i v Moravě v jazyku sice německém (pod názvem Geschichte Böhmens), ale v hluboce vlasteneckém duchu českém. Od r. 1848 vycházelo souběžně s vydáním německým vydání české, při čemž původní byl text český (německý překlad díla dal Palacký pořizovati). Dílo obsáhlo v šesti svazcích dějiny české od nejstarších dob až do nastoupení Habsburků r. 1526.

Práce Palackého se setkávala s největšími potížemi, tak na př. s účastí Palackého na událostech politických i kulturních. Nebylo většího národního podniky, jehož by se Palacký sám nebyl zúčastnil, ba sám dal podnět; tak bylo jeho plánem vydání českého slovníku naučného. Vedl též boje s censurou, která chtěla na příklad potlačit tisk svazku Dějin pojednávajícího o době husitské a vnucovala mu vlastní myšlenky (tak na příkaz censury musil Palacký napsati o Husovi, že byl tvrdošijný a nepoddajně svěhlavý).

Dílo Palackého stálo filosoficky pod vlivem Hegelovým a silně pod vlivem ideálů humanitních. Jako červená nit se vine podle Palackého celými českými dějinami odvěký zápas Čechů s Němci, boj mravní síly s hrubou silou hmotnou. Mnoho se tu uplatnilo vlivy romantismu, zejména v pojetí nejstarších dějin slovanských a českých (Palacký věřil na příklad v pravost Rukopisů). Vyvrcholení českých dějin viděl Palacký v době husitské. Moderní historický výzkum antikvoval mnohé stránky Palackého Dějin, ale přesto neztrácí ani nyní svoji cenu. Jsou dílo umělecké, neboť vynikají krásným slohem, komposicí a strhujícím vyprávěním. Dnes jsou především velmi důležitým pramenem pro poznání českého smýšlení v době Palackého. Dějiny Palackého měly však také velký význam pro politické obrození českého národa, neboť postavily před Čechy jasně jeho velikou minulost.

Do doby předběřznové spadají počátky činnosti novináře Karla Havlíčka Borovského (narozen 1821 v Borové u Přibyslavě, zemřel 1856), který předstihl dobu svým realistickým nazíráním, jež se ostře lišilo od obrozeneckého romantismu. Od r. 1846 se stal redaktorem vládních Pražských novin a vtiskl jim ráz liberální. Novinářskými články a brožurami připravoval lid na samostatný život politický, národní i hospodářský.

LITERATURA

- Vinc. Brandl, Život J. Dobrovského (1883).
Sborník „Josef Dobrovský 1753-1829“ (1929).
Arne Novák, Josef Dobrovský (1929).
Jos. Hanuš, Národní museum a naše obrození (1921-23).
Miloš Weingart, Slovanská vzájemnost. Úvahy o jejích základech a osudech (1926).
Jos. Hanuš, Martin Pelcl, český historik a buditel (1914).
Ed. Winter, Bernard Bolzano und sein Kreis, 1933 (též česky).
Jakub Malý, Naše znovuzrození (1880-84).
Cyr. Horáček, Počátky dělnického hnutí v Čechách (1896).
J. Slokar, Geschichte der österreichischen Industrie und ihrer Förderung unter Kaiser Franz I. (1914).
Kar. Hoch, Čechy na prahu moderního hospodářství (1936).
Jan Heidler, Čechy a Rakousko v politických brožurách předbřeznových (1910).
V. Bibl, Der Zerfall Oesterreichs (1922).
H. Srbik, Metternich, der Staatsmann und der Mensch (1925).
A. Springer, Geschichte Oesterreichs seit dem Wiener Frieden 1809 (1863-65).

DÍL IX.

ROK 1848 A DOBA BACHOVY REAKCE

1. Politické obrození českého národa. Rok 1848.

Ozvěna francouzské revoluce. Schůze v Svatováclavských lázních. České požadavky. Pád Metternichův a prohlášení konstituce. Události na Moravě. Pražská deputace ve Vídni. Kabinetní list císařův. Požadavky Němců. Palacký a Frankfurt. Stanovisko šlechty. Národní výbor. Stanovisko Němců a Moravanů. Dubnová ústava. Frankfurtský parlament. Český odpor proti Frankfurtu.

Francie zůstala i po Napoleonově éře nositelkou nových politických myšlenek. Reakce Bourbonů, kteří za svého vyhnanství v cizině „nic nezapomněli a ničemu se nepřiúčili“, a korupční měšťácká vláda po revoluci červencové podněcovaly jen lidové masy ke konečnému řešení otázek ústavních. Koncem února 1848 mocná vlna revoluce smetla vládu krále Ludvíka Filipa a nastolila republiku, v níž se značnou měrou uplatnil vliv socialistů.

Zpráva o revoluci únorové se dostala do Prahy večer dne 29. února a způsobila ve všech vrstvách velké rozčilení, jež se stupňovalo dalšími zprávami o událostech ve Francii a v Itálii. Zejména v radikálním pražském klubu „Repeal“ bylo bouřlivě debatováno o událostech a o jejich dosahu. Odtud také vyšel podnět k svolání schůze pražského měšťanstva a v klubu byl vypracován seznam požadavků, které byly velmi umírněné, daleko umírněnější, než byly požadavky, které byly předloženy v schůzi měšťanstva později. Současně požadovali někteří ze stavů na nejvyšším purkrabě hraběti Stadionovi svolání stavovského sněmu; ten však odmítl, takže další události byly povahy revoluční.

V „Repealu“ bylo sice dosti lidí nadšených a radikálních, nikoli však schopných a dosti obratných. Tohoto nedostatku si byli radikálové plně vědomi, a proto navázali styk se skupinou liberálů, zejména s pražským advokátem dr. Františkem Braunerem, který na sebe upozornil již dříve studiem otázek sociálních. Brauner byl vlastní původce požadavků, které byly ve schůzi před-

loženy pražskému měšťanstvu a též v pozdějších dobách tvořily základ národních požadavků českých. Na prvé místo položil Brauner **body povahy státoprávní**: země koruny české měly být spojeny v společný stát v rámci Rakouska, s nímž měly být svázaný osobou panovníkovou, vojskem a zahraniční politikou; ústřední úřady pro země české měly mít sídlo v Praze; společný sněm měl zasedati střídavě v Praze a v Brně. Dále byly tu **požadavky povahy národnostní**: čeština měla být prakticky v úřadech, na soudech i ve školách rovnoprávná s němčinou (theoreticky byla jí podle dotud platného Obnoveného zřízení zemského); státní i stavovští úředníci měli být znalí obou jazyků v zemi běžných.

Tyto požadavky povahy státoprávní a národnostní měly převahu nad **požadavky liberálními**, jako byla odpovědnost vlády zastupcům lidu, zrušení policejního režimu, uvolnění censury, svoboda shromažďování a náboženského vyznání, svoboda a bezpečnost osobní, zřízení národních gard, reforma městského a obecního zřízení a soudnictví, reforma sněmu, zkrácení vojenské služby a konečně i zrušení roboty a odstranění feudalismu.

Schůze pražského měšťanstva, prvá toho druhu, byla svolána na večer dne 11. března do Svatováclavských lázní (v blízkosti Karlova náměstí). Ani gubernium, ani magistrát se neodvážily proti svolání schůze veřejně zakročiti a omezily se na strhávání plakátů svolávajících měšťanstvo na schůzi. Byla ovšem učiněna opatření rázu policejního a také vojsko mělo pohotovost. Ostatně již místo schůze v blízkosti vojenských objektů nebylo vhodné a samo pořadatelstvo dbalo toho, aby podezřelí lidé nebyli do sálu (počet účastníků je udáván od několika set do několika tisíc) vpuštěni. Vláda a purkmistr zasedali v době schůze na novoměstské radnici a byli o tom, co se dalo, často informováni agenty, kteří byli na schůzi vysláni. Schůze měla ráz česko-německý, účastníci byli hlavně příslušníci zámožnějšího a středního měšťanstva, kteří byli sice pro požadavky demokratické, ale jenom potud, pokud jim dávaly práva. Naproti tomu se nijak nesnažili sloužiti zájmům dělnictva z důvodů stavovských a také z obavy před nepokoji, a to tím spíše, že z Německa přicházely zprávy o sociálních bouřích. Proto také kromě Karla Sabiny nikdo z řečníků (hlavními řečníky byli hostinský od „Zlaté husy“ Petr Faste a nižší finanční úředník Alois Pravoslav Trojan) nezmínil se o špatných sociálních poměrech dělnictva. Schůze byla klidná, předložené požadavky byly vesměs přijaty a schůze byla rozpuštěna předsednictvem dříve, než mohla nabýti povážlivého rázu. Ke konečnému zpracování petice k císaři byl na schůzi zvolen čtyřčlenný svatováclavský výbor, jehož předsedou se stal národně uvědomělý Vojtěch hrabě Deym.

Konečná redakce petice k císaři byla provedena umírněným liberálem dr. Pinkasem, který sice přejal v zásadě znění Braunerovo, zmínil je však značně v bodech státoprávních a v návrhu na zru-

šení roboty. Petice byla pak veřejně vyložena a podpisována občany všech společenských tříd. Pražský purkmistr Müller se snažil účinek petice oslabiti podáním druhé petice konservativního měšťanstva pražského, ale nakonec podlehl domluvám, aby nebylo jednotné mínění Prahy rozdvojeno.

Pražské hnutí bylo sice prvé v zemích rakouských, ale brzy bylo předstíženo v síle i v následcích **událostmi vídeňskými**. Stavovský sněm dolnorakouský žádal totiž dne 13. března císaře o různé ústupky ne nepodobné liberálním požadavkům pražským. Při této příležitosti došlo ke krvavé srážce mezi lidem a vojskem a lidové hnutí nabylo revolučního rázu. **Metternich byl propuštěn** a nalezl útočiště v Anglii. Dne 15. března Ferdinand I. slíbil dáti říši ústavu a jmenoval nové ministerstvo, jehož duší byl ministr vnitra moravský Němec baron Pillersdorf. Již tento slib naznačoval jasně, že císař míní zachovati Uhrám zvláštní postavení: pravomoc nového ministerstva se nevztahovala na Uhry. Těmito událostmi pražská petice zestarala a musila končit nezdarem.

Zprávu o **vyhlášení konstituce** publikoval ještě 15. března v Praze v Stavovském divadle nejvyšší purkrabí hrabě Stadion, který v předtuše rychlého spádu událostí dožadoval se u dvora svého propuštění a jmenování hraběte Thuna. Zpráva působila opojivě, v Praze byl uspořádán slavnostní průvod a zavládl názor, že konstituce postačí, aby bylo rázem odstraněno všechno zlo. Mnohde, zvláště na venkově, byla konstituce špatně chápána a vysvětlována jako naprostá svoboda; tak na příklad byla nesmyslně střílena a vybíjena lovná zvěř. Nadšení se vybíjelo také tak, že i věcem malicherným byl dáván přívlastek „konstituční“ (byla konstituční móda, konstituční rohlíky a podobně). Vydávány byly satirické písně i letáky zesměšňující bývalý režim, ale i poučující lid o pravém významu konstituce, o povinnostech občanských a podobně.

Obavy před dělnickými nepokoji a o soukromý majetek vedly po příkladě jiných velkoměst k vytvoření **ozbrojené národní gardy**, která byla svou povahou spíše německá. Po pražském příkladu byly zřízeny národní gardy i na českém venkově. Studentstvo utvořilo v polovině března ozbrojenou Akademickou legii, která se rozdělovala na kohorty podle jednotlivých fakult. Později se rozdělila tato Akademická legie podle národností na českou a německou. Ryze český byl ozbrojený spolek „Svornost“, který sdružoval českou inteligenci a byl utvořen k ochraně uměleckých i písemných památek za možných zmatků; předsedou Svornosti byl Drahotín baron Villani. Ozbrojené spolky nosily vlastní uniformy, často velmi fantastické, u českých spolků byla běžná čapka „poděbradka“.

Nabylo-li v Praze národní hnutí české převahy, nebylo tomu tak na Moravě. Tam jenom několik uvědomělých vlastenců prohlásilo svůj souhlas s pražskými požadavky státoprávními. Jinak u moravských Čechů převládala nálada opačná, vzbuzená obava-

mi před pohlcením Moravy Čechami a obavami ze ztráty samosprávy, jakož i nedůvěrou Moravanů k Čechům. Konservativní stavové moravští jen z touhy po zachování alespoň některých svých výsad svolili, aby počet městských poslanců byl zvýšen na 30, a zásadně souhlasili s rozšířením sněmu o poslance stavu selského. Požadavek rovnoprávnosti češtiny s němčinou ve škole, v církvi, v úřadech a na soudech byl přijat bez obtíží (14. března), zato státoprávní program český byl zamítnut celým sněmem proti jedinému hlasu vlasteneckého kněze Bedřicha hraběte Sylvy Tarroucy.

Deputace svatováclavského výboru s peticí k císaři odjela slavnostně z Prahy vlakem, jež táhla lokomotiva vyzdobená českým lvem a národními prapory. Nikdo nepochyboval o tom, že spravedlivým minimálním českým požadavkům bude vyhověno, ale ani deputace sama si neuvědomovala změnu situace vyvolané vídeňskými událostmi z 13. a 15. března. Deputace byla sice přijata milostivě, ale císařův kabinetní list ze dne 23. března, který byl odpovědí na českou petici, svoloval jen k rovnoprávnosti češtiny s němčinou a poukazyval na to, že svobodomyšlným požadavkům petice bylo již vyhověno, kdežto o požadavcích státoprávních měly jednati nejprve stavovské sněmy. Příjezd deputace, tak toužebně a slavnostně uvítané, byl pro pražskou veřejnost velkým zklamáním a lid otevřeně projevoval svoji nespokojenost.

Svatováclavský výbor strhl zatím na sebe v Praze veškeru moc. Purkmistr Müller, sloup reakce v Praze, podlehl naléhání Stadionovu a odstoupil, aby učinil místo novému, volenému starostovi; ale skutečnění voleb se protahovalo. Ani gubernium nemělo proti výboru váhy. Po návratu deputace z Vídně vypracoval Svatováclavský výbor novou petici, která v zásadě přijímala formulaci Braunerovu a kladla důraz na požadavky státoprávní, které nyní vystupovaly v popředí. Bylo požadováno: nezrušitelné spojení českých zemí všeobecným česko-moravsko-slezským sněmem v rámci Rakouska, rovnoprávnost obou národů, pokud možno největší rozšíření aktivního i pasivního volebního práva, zřízení ozbrojených národních gard, svoboda učení a přísaha úřednictva i vojska na konstituci. Nejvyšší purkrabí hrabě Stadion byl donucen lidovou demonstrací projevit svým podpisem souhlas s peticí.

Tentokrát nalezla deputace Svatováclavského výboru vládu povolnější, neboť události ve Vídni, v Uhrách a v Itálii jevily se povážlivými. Byla to doba, kterou charakterisoval pruský král Fridrich Vilém IV. slovy: „Leželi jsme všichni na břiše“. Deputace byla přijata tím vlídněji, že se její chování lišilo nemálo od deputací podobných svou umírněností. Deputaci bylo dáno na srozuměnou, aby sama provedla stilisaci císařské odpovědi. Tou byl kabinetní list císařův z 8. dubna, zvaný upřílišně „českou chartou“. List sliboval provedení rovnoprávnosti české řeči s německou ve všech odvětvích státní správy a veřejného života, svolání zemského sněmu, kterému přiřčeno právo rozhodovati o všech záležitostech tý-

kajících se země české, a zřízení ústředních úřadů pro království české v Praze s velmi rozsáhlou kompetencí. Naproti tomu jednání o státoprávní spojení Moravy a Slezska s Čechami bylo odsunuto na říšský sněm.

Třebaže kabinetní list císařův v mnohém neuspokojoval, zejména v otázce spojení Moravy s Čechami, přece jenom poskytoval Čechům velmi širokou autonomii. Proto byla císařova odpověď přijata v Praze příznivě.

Až do r. 1848 pojímali Němci v Čechách své vlastenectví ve smyslu zemském a projevovali i značný zájem o české dějiny. Nezakročovali proti buditelům a ještě na schůzi v lázních svatováclavských souhlasili přítomní Němci i s českými požadavky národními a státoprávními. Ostatně v Praze se ukázala vratkost tamního německví; v Praze bylo tehdy 33.000 Čechů vedle 66.000 Němců. Několik dní národního nadšení postačilo, aby ona velká lhostejná masa, která vždy jde za mocnějším, přešla na českou stranu a změnila tak poměr sil obou národností v Praze v pravý opak. Kdekdo se učil česky. Karel Havlíček v nově založených Národních novinách varoval již 5. dubna před pouhým prováděním rovnoprávnosti tak, aby se každému národu dostalo po polovině; správně poukazyval na to, že český národ tvoří tři čtvrtiny obyvatelstva království, takže má dostati tři čtvrtiny práv a Němci čtvrtinu.

Tehdy docházelo však již k projevům protičeského německého nacionalismu. Klub Němců z Čech, Moravy a Slezska se vyslovil proti nařízení, že i v krajích Čech obývaných Němci musí býti úřednictvo znalé obou zemských jazyků, jakož i proti češtině na gymnasiích a na universitě. Také z pohraničí obývaného Němci přicházely do Prahy protesty proti rovnoprávnosti češtiny, nejprve ze Žatce.

Sebevědomí Němců bylo posíleno zprávami ze států německých o chystaném sněmu frankfurtském, který měl založiti novou německou říši, do níž měly býti ovšem pojaty i země české. Koncem března se sešel ve Frankfurtě předběžný sněm (Vorparlament), který měl rozhodnouti o svolání všenněmeckého sněmu. Do přípravného výboru byl povolán také František Palacký, ten však odmítl památným listem ze dne 11. dubna:

„Já nejsem Němec. Jsem Čech rodu slovanského, i se vším tím nemnohým, co mám a co mohu, oddal jsem se zcela i navždy ve službu svému národu. Tento národ malý sice jest, ale od jakživa zvláštní a sám o sobě stávající; panovníci jeho účastnili se od věků ve svazku knížat německých, národ ale sebe sám nikdy k národu německému nepočítal, aniž také od jiných po všecka století kdy k němu byl počítán. Celému světu jest povědomé, že císařové německí, co se této jich hodnosti dotýče, odjakživa s národem českým ani dost málo činiti neměli, že jim v Čechách, ani nad Čechy nepřislušela moc ani zákonodárná, ani soudní, ani exekutivní; že nikdy neměli práva vybírati ze země vojsko neb jaké regálie, že země česká spolu se svými korunními zeměmi nepočítala se k žádnému z někdejších desíti krajů německých, že příslušenství k říšskému soudu komornímu nikdy se na ni nevztahovalo atd., že tudíž celé do-

savadní spojení země české s říší německou pokládáno a považováno býti musí nikoliv za svazek národu s národem, ale za svazek panovníka s panovníkem. Žádá-li ale kdo, aby nad tento dosavadní svazek mezi knížaty nyní spojil se národ český sám s národem německým, jest aspoň toto vždy požadavek nový, nemající žádného historického základu právního, jemuž já o své osobě hověti oprávněna se necítím, pokud neobdržím k tomu výslovného i platného mandátu.

Druhá příčina, která mi brání porad Vašich účasten býti, jest, že podle všeho toho, co posud o záměrech a úmyslech Vašich veřejně se prohlásilo, nevyhnutelně směřovati chcete i budete k tomu, abyste navždy zemdlili, ba nemožným učinili Rakousko co říši samostatnou, jejížto zachování, celost i upevnění jest a býti musí věcí velikou i důležitou netoliko národa mého, ale celé Evropy, ano lidskosti a vzdělanosti samé—“.

Palacký se tedy jasně postavil na stanovisko rakouské proti stanovisku velkoněmeckému a jeho názor nalezl ohlas v českém národě. Také Havlíček žádal v Národních novinách, aby Rakousko vystoupilo z „Německého spolku“ a ustavilo se jako federativní stát. Český národ věřil tehdy ještě v Rakousko spravedlivé ke všem národům, v Rakousko, v němž by se Slovanům dostalo tolik práv, kolik jim náleželo podle jejich početní síly. Byli to v roce 1848 právě Slované rakouští, kteří chránili habsburskou monarchii proti odstředivým snahám Němců a Maďarů, jimž později Habsburkové věnovali tolik přízně.

Hnutí roku 1848 bylo dílem pražské inteligence a buržoasie a bylo typicky liberální. Nezúčastnilo se ho ani dělnictvo, které v té době, ačkoli bylo dost početné, pro svoji neorganizovanost nemělo politického vlivu, ani šlechta, která měla svoji vlastní politiku a snažila se zachovati ze svých výsad, co se zachrániti dalo. Teprve když bylo jasné, že se vlna revoluce nezastaví před paláci aristokratů, byla ochotna se zúčastniti hnutí. Byla však měšťanstvem odmítnuta a odtud se datovalo osamocení šlechty a její neúčast na životě národním. Poměr šlechty k národu se pak vyvíjel v českých zemích zcela jinak, nežli tomu bylo v Polsku nebo v Uhrách.

Šlechta usilovala totiž o zachování historické a právní souvislosti. Úkol Svatováclavského výboru měl převzítí stávkový výbor, jenž měl býti rozšířen o zástupce měšťanstva. Naproti tomu se sešlo měšťanstvo (10. dubna) v počtu několika tisíc ve Svatováclavských lázních a zvolilo si **Národní výbor**, jenž byl vlastně jen rozšířením dosavadního výboru Svatováclavského a v němž zasedali vedle Čechů i Němci (na příklad básníci Mořic Hartmann a Alfred Meisner). Národní výbor byl uznán guberniem, nejvyšší purkrabí Rudolf hrabě Stadion se stal jeho předsedou, takže se výbor stal u znanou institucí úřední. Pracovalo se ve dvanácti sekcích. Také na venkově měla býti zřízena síť Národních výborů, ale pražský národní výbor se tomu všemožně bránil na úkor věci samé.

Úkolem Národního výboru bylo připravití volby do zemského sněmu a předlohu české ústavy ve smyslu kabinetního listu císařova. Volby měly býti osobní, přímé a tajné; aktivní volební právo bylo stanoveno 25, pasivní 30 lety. Vedle zástupců lidu měli býti na sněmu i zástupci šlechty, a to v počtu tak velkém, že šlechtě byl

zaručen nadměrný vliv. Proti tomu však vznikl odpor radikálů vedených Karlem Sladkovským a Emanuelem Arnoldem, takže se většina šlechty tohoto požadavku vzdala. Návrh ústavy byl do značné míry obdobou ústavy norské; panovníka měl zastupovati místokrál (očekávalo se jmenování arciknížete Františka Josefa) a vládu mělo vykonávati pět místodržících, jimž měla býti podřízena politická správa, bezpečnost, národní obrana, výchova, spravedlnost, finance, průmysl a veřejné práce. Volby do ústavodárného zemského sněmu byly provedeny ve dnech 12. - 14. června a zvoleno bylo 178 Čechů a 106 Němců. Volby zřetelně ukazovaly českou početní převahu v království, třebaže proletariát, velikou převahou český, k volebnímu osudí připuštěn nebyl.

Značné potíže připravoval Národnímu výboru **postup Němců**. Ti zprvu se nestavěli nepřátelsky proti národním snahám českým, brzy však se dostali pod vliv vídeňských liberálů, zaujatých myšlenkou všeneckeou, a stanuli v táboře protivném. Prvé náznaky nepřátelství mezi oběma národy se projevovaly na počátku dubna při demonstracích proti buršákům, kteří provokovali v Praze nošením velkoněmeckých černo-červeno-zlatých kokard. Otázka obeslání frankfurtského parlamentu roztržku dokonala; němečtí členové Národního výboru utvořili vlastní národní výbor, zvaný Konstitutioneller Verein. Město Cheb rovněž stanulo v odporu proti Národnímu výboru; odvolávalo se na svá historická práva, likvidací středověké římské říše arci již propadlá.

Dalším zklamáním pro Národní výbor byla **Morava**, která ve své národní a politické zaostalosti odmítala jakýkoli společný postup s Čechy a byla pro rovnoprávnost všech zemí v mocnářství. Hlasy pro spojení s Čechy byly skutečně jen ojedinělé. Zaostalost země byla patrná i v rozšíření tisku. Kdežto v Čechách vycházelo několik českých deníků, na Moravě byl to jen jediný „Týdeník“ za redakce Jana Ohéřala. Národní uvědomění nebylo ovšem ani u moravských Němců, kteří se vzpírali velkoněmeckému programu. Moravský zemský sněm zahájil své zasedání 31. května a vypracoval volební řád do sněmu i návrh ústavy. Tato ústava měla býti liberalistická, volební právo měl míti každý občan na Moravě usedlý, platící daně a nejméně 24 let starý; Morava byla výslovně prohlášena za samostatnou zemi, nezávislou na žádném jiném území kromě rakouské monarchie. Národnostních sporů na sněmě nebylo. Nápadné bylo množství selských poslanců (proto byl moravský sněm nazýván „selským“) a není náhodou, že právě na Moravě bylo nejprve ze všech rakouských zemí, a to již 9. června, odhlasováno zrušení roboty, které mělo vstoupiti v platnost dnem 1. července 1848.

Do českých událostí zasahovaly rušivě bouřlivé události v jiných zemích rakouských, zejména ve Vídni, v Lombardii a v Uhrách. Pillersdorfovo ministerstvo vyhlásilo dne 25. dubna o své újmě oktrojovanou ústavu podle vzoru belgického. Tato ústava se netýkala ovšem zemí uherských, které měly míti vlastní svojí vládu

i ústavu. Byla nejcentralističtější ze všech ústav, jež Rakousko později mělo, a po prvé výslovně popřela existenci českého státu. Všechny země, velké i malé, stávaly se rovnoprávnými rakouskými provinciemi. Zákonodárná moc zemských sněmů, které měly klesnouti na pouhé poradní sbory, byla popřena a zaváděla se jednotná moc výkonná i zákonodárná pro všechny země neuherské. Centralismus byl posílen tím, že říšský sněm nebyl obeslán zástupci zemských sněmů, nýbrž že se říšské volby konaly přímo. Vedle říšského sněmu měl býti i senát složený z členů panujícího rodu a z představitelů vysoké šlechty. Jediným pokrokem bylo zaručení základních práv jednotlivým národnostem.

Dubnová ústava neuspokojovala neněmecké národnosti, neuspokojovala však ani Němce, neboť zdůrazňovala rakouskou státní myšlenku proti ideji velkoněmecké. Mimo to se přidržovala soustavy dvoukomorové, neboť vedle sněmovny poslanecké byl ještě senát složený z členů vysoké aristokracie a velmi bylo omezeno aktivní volební právo. Tato ustanovení vzbudila ve Vídni bouře demokratů, takže vláda ustoupila a upravila ústavu tak, že měla zůstatí jediná sněmovna poslanecká a že volební právo bylo všeobecné. Ani tento ústupek nedovedl však zastavití rozvášněný lid, a proto dvůr odjel dne 17. května z Vídně do klidného Inšpruku.

Za těchto okolností nebylo možno čekatí na úpravu českých poměrů cestou zákonnou, a to tím spíše, když se i v Praze a na venkově počaly objevovatí zjevy povážlivé, třebaže svým významem a silou nedosahovaly zdaleka událostí vídeňských. V Praze docházelo k plenění obchodů, k demonstracím proti neoblíbeným osobám (tak zvané kocoviny), k protizidovským bouřím a k dělnickým nepokojům. Proto se vzdal první volený pražský starosta dr. Štrobach svého úřadu (10. května). Na venkově povážlivé vzrůstalo pytláctví, lesní pých a krádeže, lid sahal k svépomoci a trestal smrtí zloděje i jejich pomahače, nezřídka lidí nevině.

Ustavení české samosprávy bylo umožněno propuštěním nejvyššího purkrabího Rudolfa hraběte Stadiona z úřadu (15. dubna). Na jeho místo byl jmenován konservativní, ale energický Lev hrabě Thun, příslušník vysoké české aristokracie, který byl znám svým příznivým stanoviskem k českým požadavkům (úřad nastoupil 1. května 1848). Thun viděl, že nelze očekávatí od vlády splnění slibů, a zřídil po dohodě s vojenským velitelem pražským knížetem Windischgrätzem dne 23. května prozatímní místodržitelskou vládu, v níž z občanských Čechů zasedali Palacký, Brauner, Rieger a Štrobach vedle německého liberálního politika Borrosche. Mezi jmenovanými vzrostl zvláště politický význam Palackého od jeho odpovědi na pozvání do frankfurtského parlamentu a od jeho jmenování ministrem vyučování (Palacký toto jmenování, podepsané již císařem, odmítl) na počátku května.

Obyvatelstvo německých států bylo vzrušeno myšlenkou sjednocení Německa v jediné císařství, která vystupovala pod heslem

„svobodná a jednotná vlast“. Nelze si nepovšimnoutí, že tato ve svém jádře tehdejší Evropě sympatická myšlenka skrývala v sobě cíle imperialistické, totiž ujařmení jiných národů, především národa českého. Idea sjednocení Německa, která vzbudila velké nadšení i u Němců rakouských a českých, byla však těžko proveditelná, neboť narážela na množství protichůdných zájmů, hlavně na postoj dvou velmocí, Rakouska a Pruska, které nemínily se vzdátí své existence ve prospěch německého národa. Vláda rakouská od počátku zaujala k parlamentu frankfurtskému, který měl býti ústavodárným sněmem nového Německa, stanovisko zamítavé. Připouštěla nanejvýše spolek německých států na základě práva mezinárodního s Rakouskem v čele a obracela se proti poručnickovému frankfurtskému parlamentu.

Ale veřejné mínění vídeňské donutilo vládu k ústupu a k povolnosti, takže se vláda odhodlala svolití — přes protest Národního výboru i zemského sněmu moravského (ten arcí tak jednal z pohnutek rakousky vlasteneckých) — k vypsání voleb do frankfurtského parlamentu i v zemích českých. Tento krok byl osudný, neboť rozdvojl zjevně obyvatelstvo české a německé v zemích českých. Od frankfurtských voleb se ubírala politika německé menšiny vlastní svou cestou, nepřátelskou všemu českému, cestou, která vedla k separatistickým snahám o zřízení zvláštní provincie Deutschböhmen, k Mnichovu, k druhé světové válce a konečně k odsunu německé menšiny z českých zemí, neboť ohrožovala svým „frankfurtským“ programem existenci československého státu.

Na obou stranách se rozvinula čilá agitace; s české strany se doporučovala neúčast při volbách, Němci se všemožně namáhali, aby přiměli Čechy k účasti na volbách, a neskrblili ani hrozbami. Německý politik Meissner volal po tom, aby Čechové byli bajonety vojáků přivedeni k rozumu, Schilling hrozil vládě slovy: „Buď bude Rakousko německé, nebo přestane existovatí.“

Česká obrana proti Frankfurtu byla dobře organisována; lid byl uvědomován novinami (především Havlíčkovými Národními novinami a radikálním Pražským večerníkem), brožurami i písničkami. Zobecněla zejména Havlíčkova píseň:

Šuselka nám píše
až z německé říše,
bysme přišli
Němcům pomoci,
že jim kručí v břiše.

Hoj, vy Němci chámi,
nehrajeme s vámi,
co jste si tam
nadrobili,
to si snězte sami.

Německo je vaše,
Čechy ale naše,
nefoukejte
nám z Frankfurtu
do slovanské kaše.

Však se Frankfurt lekne
a čepičku smekne,
až český lev
zježí vousy
a ocasem sekne.

Účinek české agitace se projevil zejména v Čechách, kde byly provedeny volby 23. (na Moravě 24. a 28.) května. Z 68 volebních okresů v Čechách volilo jich pouze 20 (a to ještě v několika z nich

stěží bylo dosaženo nadpoloviční většiny voličů, která byla nutná pro platnost volby); zejména charakteristický byl výsledek volby v Praze, kde se zúčastnili volby pouze tři voličové. Na Moravě z 28 okresů odmítly voliti jen volební okresy Boskovice, Prostějov, Nové Město, Kyjov a Kroměříž.

2. Slovanský sjezd a bouře v Praze.

Nesnáze slovanských národů. Sjezd rakouských Slovanů. Srážka v Celetné ulici. Svatodušní bouře. Jejich následky.

Otázka zřízení velkoněmecké říše vystupovala hrozivě do předí a ohrožovala národní svébytnost Čechů i Slovinců. Jiní národové slovanští byli podobně ohrožováni Maďary, kteří se snažili přeměnit Uhry v národní maďarský stát. Poláci a Lužičtí Srbové trpěli pod jařmem pruským, kdežto Slované balkánští byli v porobě turecké. Jediný slovanský stát bylo Rusko; bylo to však Rusko carské a reakcionářské, které nemělo pochopení pro menší slovanské národy, naopak, bylo ochotno zakročiti proti nim, kdyby projevovaly tendence liberalistické nebo se snažily otrástit dosavadním evropským pořádkem. Proto se měli národové slovanští dorozuměti mezi sebou a dohodnouti se na společném postupu.

V duchu Kollárových idejí se ozvaly téměř současně hlasy pro svolání slovanského sjezdu ze Slovenska, z Prahy, z Poznaně a ze Záhřebu. Tento sjezd měl býti protiváhou sněmu frankfurtskému i sněmu uherskému. Jako nejvhodnější místo k jeho svolání byla určena Praha. Pro myšlenku sjezdu byli získáni Palacký i Šafařík a již 30. dubna byl zvolen přípravný výbor. Od počátku jednání byl spor o to, zda má býti svolán sjezd všeslovanský, či jen Slovanů rakouských. Palacký důtklivě varoval před sjezdem všeslovanským, neboť nepřátelům bylo by bývalo snadno prokázati protirakouské stanovisko sjezdu a sjezd zmařiti. Jeho názor byl přijat a zahraniční Slované měli býti na sjezdu jen hosty. Další spor byl o ráz sjezdu; slovenští delegáti navrhovali, aby si sjezd osvojil moc diktátorskou nad jednáním Slovanů rakouských, a byli v tom podpořováni i Havlíčkem. Zvítězilo však opatrnické stanovisko učenců, kteří přiznávali sjezdu význam poradní. Výbor formuloval pro sjezd otázky, na které měli účastníci sjezdu odpověděti.

Byly to tyto otázky: 1. Jsou-li účastníci sjezdu pro uzavření slovanského spolku (v říši rakouské) k vzájemné obraně a v jakém způsobu? 2. Pod jakými výjimkami žádají Slované utvoření rakouského spolkového státu? 3. Která přání mají členové sjezdu vzhledem na Slovany mimorakouské a jakým způsobem dá se slovanská věda a umění nejlépe zvelebovati? 4. Mají-li výroky frankfurtského parlamentu pro kteroukoli část slovanského Rakouska právní platnost?

Sjezd byl zahájen 2. června na Žofíně (nynějším Slovanském ostrově), ostatní jednání se dalo v budově Národního musea. Dostavilo se na 350 osob, z dvou třetin Čechů a Slováků. Vesměs to byli vynikající učenci a politikové, jejichž jména byla v té době dobře známa. Z Rusů navštívil sjezd jediný revolucionář Bakunin, jenž se snažil získati účastníky pro své záměry. Velmi četní byli i Poláci, ale od počátku bylo zřejmé, že mají vlastní plány. Chtěli totiž na sjezdu dosáhnouti odsouzení Ruska a získati účastníky pro obnovení Polska, ale přitom se nijak netajili sympatiemi k Maďarům. Vůbec jednání sjezdu, které se dalo ve třech sekcích (československé, haličské a jihoslovenské), ukazovalo na protichůdné zájmy jednotlivých slovanských skupin a také na to, jak je těžko dosáhnouti dorozumění. Z čelných Slovanů chyběl na sjezdu Kollár, tehdy evangelický farář v Pešti; Maďari vyhrožovali mu totiž smrtí, kdyby se sjezdu zúčastnil. Maďari se snažili sjezd zmařiti, intervenovali v tom smyslu u rakouské vlády o jeho zákaz a později se snažili vnést zmatek do jednání prostřednictvím Poláků. Starostou sjezdu, který velmi pozdvihl národní uvědomění Prahy, byl zvolen Palacký.

Vrcholným bodem jednání byla vzrušující řeč Šafaříkova, který odsoudil německý a maďarský názor o méněcennosti Slovanů a proti násilí postavil sílu mravní. Z jednání byl vydán také slovanský manifest evropským národům: „My Slované zavrhneme a v ošklivosti máme každé panství pouhé síly, stavící se zákonům v bok; zavrhneme všechna privilegia a nadprávi, jakož i všechny politické rozdíly stavův; žádáme bez výjímky rovnost před zákonem i stejnou míru práv a povinností pro každého; kdežkoli mezi miliony i jeden porobek se rodí, tamť ještě pravé svobody neznají.“

Sjezd vyzněl pro obranu slovanských národností a pro existenci Rakouska, formuloval slovanské kulturní požadavky a zaujal k frankfurtskému sněmu odmítavé stanovisko. Své požadavky uvedl sjezd v petici adresované císaři. Tehdy však sjezd již svoje zasedání končil, neboť uherské události donutily účastníky jihoslovenské k odjezdu, nerakouští Slované byli pod vlivem povážlivých událostí v Rakousku policejně vypovězeni a konečně svatodušní bouře přerušily další jednání. Bylo sice ještě před rozpuštěním sjezdu stanoveno, že sjezd bude v příznivější době obnoven, ale k tomu již nedošlo.

K opravdovým bouřím došlo v Praze teprve v polovině června. Nelze tu mluvit o nějakém organisovaném povstání s určitými cíli, nebyly ani vzbuzeny vlivy zahraničními (Bakuninem nebo Poláky), jak se někdy tvrdí. Podnětem povstání byla všeobecně vzrušená nálada, zprávy o vítězství revoluce v jiných městech a konečně příjezd zemského velitele Alfreda knížete Windischgrätze do Prahy. Kníže byl u lidu krajně neoblíben jakožto nástroj reakce a úhlavní nepřítel revoluce, kterou potlačil ve Vídni. Byl strohý voják pohrdající civilisty, a nanejvýše oddaný panovníkovi. Již jeho

příchod do Prahy vzbudil nevoli občanstva a vzestup sebevědomí důstojnického sboru. Docházelo k četným drobným urážkám se strany vojska a daly se pokusy o to, aby byl Windischgrätz z Prahy odvolán. Náladu proti knížeti zvyšovali i vídeňští studenti, kteří popuzeli své pražské kolegy k napodobení revolučních činů. Windischgrätz, který toužil po laciném úspěchu, přímo provokoval svým jednáním, zejména posílením pražské posádky a rozestavením děl na místech strategicky důležitých.

Srážka vyšla ze slovanské mše, která byla sloužena dne 12. června na Koňském trhu (Václavském náměstí) radikálním knězem Janem Arnoldem. Ten byl požádán o celebrování mše, ale byl pevně přesvědčen, že akce je v souvislosti se slovanským sjezdem. Účast na mši byla velmi značná; přičinil se o ni vůdce pražského dělnictva dr. Cyril Kampelík, který agitoval mezi dělnictvem. Po ukončení mše část účastníků pokojně odcházela domů, kdežto u zbývajících se ozvaly výkřiky, aby se táhlo kolem Windischgrätze do Celetné ulice. Převážná část obecnstva se dala na pochod za zpěvu písně Hej, Slované do Celetné ulice a bouřila proti Windischgrätzovi. V Celetné ulici však zakročilo vojsko bodáky i střelbou a demonstranty rozptýlilo. Při této srážce byla zabita zbloudilou kulí ve svém bytě manželka Windischgrätzova, rozená kněžna Schwarzenberková.

Srážka v Celetné ulici vyvolala v obyvatelstvu krajní vzrušení. Praha byla přesvědčena, že došlo k úmyslnému vraždění demonstrantů a že bude vzápětí následovat pokus o zrušení konstitučních vymožeností. Zcela spontánně bez ústřední organizace došlo na Starém i Novém Městě k stavbě barikád, které byly budovány bez jakéhokoliv plánu (bylo jich vcelku na 400). Hnutí zachvátilo poněkud nejvíce studentstvo, dělnictvo a nižší řemeslníky. Hlavně studenti, členové Svornosti a radikálního politického klubu Slovánská lípa zúčastnili se stavby barikád a bojů na nich. Mladý Jos. Václav Frič se povýšil na hlavu odboje, jezdil od barikády k barikádě a rozněcoval k boji. Hlavní středisko povstání bylo kolem dobře opevněného Klementina a v Podskalí. Teprve později přišli do Prahy Moravané Bloudek a Zach, Slovák Štúr a Rus Bakunin, aby se zúčastnili vzpoury. Její účastníci se snažili získati pro Prahu pomoc venkova, ale Windischgrätz dal obsadit městské brány a tím pomoc prakticky znemožnil.

Zatím se jali strážlivější občané vyjednávat s úředními činiteli, aby byly odstraněny příčiny bouří, především aby byl odvolán Windischgrätz (nejvyšší purkrabí hrabě Thun byl zajat jako rukojmí, vězněn v Klementinu studenty a propuštěn teprve po intervenci některých vlivných Čechů). Ale jednání nemělo úspěchu. Naopak vojsko hrozilo, že nebude poslouchati jiného velitele a že Prahu demoluje, kdyby měl býti Windischgrätz odvolán.

Vojsko učinilo pokus zmocniti se barikád útokem (bojovalo se hlavně Na příkopech), mělo však veliké ztráty. Proto se Win-

dischgrätz odhodlal opustiti pravý břeh Vltavy a soustřediti vojsko na Menším Městě, což bylo také provedeno 15. června. Hlavní úsilí obhájců, kteří se domnívali, že revoluce zvítězila, soustředilo se nyní na hájení barikád na Karlově mostě a posic kolem Klementina. Windischgrätz vyhlásil nazítří 16. června v Praze stanné právo a dal Prahu bombardovati z děl (celkem bylo vypáleno na město asi 500 ran). Škody odtud vzniklé byly značné, zvláště vznikl veliký požár staroměstských mlýnů, který zvýšil zmatek.

Pražané doufali v pomoc venkova a mnozí radikálové agitovali na venkově o pomoc národních gard (jejich síla byla velmi značná, gardistů bylo v Čechách přes 100.000). Akce nebyla však jednotná. Z některých měst i vsí táhly národní gardy Praze na pomoc, byly však poraženy 17. června na běchovickém nádraží. Jiné oddíly táhly k hlavnímu městu až po jeho kapitulaci.

Bombardování Prahy rychle ochladilo revoluční náladu a výzvy Windischgrätzovy, aby město složilo zbraně do neděle 17. června ve 12 hodin v poledne, bylo uposlechnuto. Vojsko vtáhlo do města a nyní započaly domovní prohlídky i zatýkání podezřelých lidí (zatčen byl i Brauner, Havlíček a baron Villani); četní účastníci byli uvězněni, část jich zařazena do vojska. Nejvíce byli persekucí postiženi studenti. Spolek Svornost byl zrušen, koncem července byl rozpuštěn Národní výbor (prozatímní zemská vláda byla suspendována již dříve) a 25. července byl i nejvyšší purkrabí Lev hrabě Thun zproštěn svého úřadu. Reakce v Praze zvítězila, Čechové první z rakouských národů, byli v revoluci poraženi. Windischgrätz dosáhl velmi snadného úspěchu a ten byl na vídeňském dvoře plně oceněn.

Palacký označil pražské bouře, které byly nazvány svatodušními, za neškodlivější událost pro další osud českého národa. Dosah toho, že bylo povstání přemoženo, nepochybně přecnil, neboť tato událost byla jen malým zlomkem revolučního dění v monarchii, a i kdyby nebylo bývalo bouří svatodušních, nebyla by se jistě reakce zastavila před hranicemi českými. Je charakteristické, že Němci v Ústí nad Labem vyslovili (20. června) Windischgrätzovi dík za potlačení pražského povstání.

3. Zápas o liberálně demokratický program.

Volby do říšského sněmu. Zrušení roboty. Válka v Itálii a v Uhrách. Sněm kroměřížský. Jednání o ústavu. Neúspěchy revoluce.

Revoluce byla poražena sice v Praze, nikoli však v monarchii, a situace nebyla zralá pro potlačení občanských práv. Proto vláda nebránila volbám do ústavodárného říšského sněmu. Volební řád byl na tu dobu demokratický - ústupek to vídeňským radikálům.

Volební právo bylo rovné a téměř všeobecné. Na 50.000 obyvatel připadal přibližně jeden poslanec, takže z 283 poslanců bylo přičteno 138 českým zemím (90 Čechům, 38 Moravě a 10 Slezsku). Volby dopadly pro Čechy dosti příznivě i na Moravě (zvoleno bylo 22 Čechů vedle 16 Němců). Uplatnil se tu vliv tehdy založené Moravské jednoty, v jejímž čele stál Al. Vojt. Šembera. Dokonce i ve Slezsku, kde nebylo českého kulturního a politického života, byl zvolen 1 český poslanec. Celkem bylo v českých zemích zvoleno 78 českých a 6 německých autonomistů a v sněmovně zasedalo 190 (t. j. dvě třetiny slovanských) poslanců. Čtvrtina všech poslanců byli sedláci, zastoupení zvláště četně mezi poslanci haličskými.

Ještě před svoláním sněmu (byl zahájen 22. června) bylo vystřídáno Pillersdorfovo ministerstvo novým ministerstvem, v jehož čele stál sice tyrolský konservativce Antonín svobodný pán Dobelhoff-Dier, ale hlavní vliv měl v něm radikální ministr spravedlnosti vídeňský advokát Alexander Bach.

Poslanci nevytvořili vyhraněné strany a dělili se ve tři hlavní skupiny. Nejpočetnější byla pravice složená z poslanců slovanských, vesměs demokratických, kteří žádali federalisaci Rakouska a kulturní práva pro slovanské národy. V otázkách práv občanských postupovali jednotně s německou demokratickou levicí, byli však pro zachování Rakouska a dynastie, což je sblížovalo s konservativním středem (odtud se jim dostalo přezdívky „černožlutí“). Mezi nimi byli nejčetněji zastoupeni poslanci čeští, kteří vynikali také politickým rozhledem; Palacký byl uznán vůdce pravice. Konservativní střed se skládal ponejvíce z konservativních Němců ze zemí alpských a stál věrně za říší a dynastií. Naproti tomu levice (Němci z Vídně a z Čech, dále někteří Poláci) byla radikálně demokratická a byla pro připojení neuherských zemí k Německu.

V tomto sněmu podal mladičkový poslanec Hans Kudlich, syn sedláka z Krnovska, nadšený, ale nepropracovaný návrh na zrušení poddanství a roboty (26. července). Čeští poslanci, mezi nimiž Brauner byl nejlepší znalec otázky, byli by rádi tuto důležitou reformu přenesli do kompetence sněmů zemských, ale oddálení řešení, které by bylo nutně tím nastalo, nutilo je respektovatí přání voličů, takže byl návrh přijat a dne 7. září byl vydán důležitý zákon o zrušení poddanství a roboty i všech závazků z poddanství plynoucích. Vrchnosti měly býti odškodněny dvěma třetinami odhadní ceny robot a závazků dlouhodobými splátkami, takže vrchnosti měly tratiti třetinu, třetinu měli zaplatiti poddaní a poslední třetinu měly vyplatiti vrchnostem tak zvané zemské vyvazovací fondy k tomu účelu zřízené. Zákon ze 7. září zrušil poslední zbytky feudálního státu, který byl již podkopán reformami osvícenskými, a připravil půdu ke stavbě státu moderního, což vyžadovalo ovšem reorganizaci systému správního, soudního i berního.

Další osud říšského sněmu byl určen vývojem politických událostí. V Itálii se mocně zdvihla vlna vlasteneckého nadšení a v čelo

hnutí, které usilovalo o sjednocení Itálie, postavil se sardinský král Karel Albert. Vojska sardinská, posílená dobrovolníky i sbory menších italských vlád, které byly donuceny svými poddanými spojití se s Karlem Albertem, vtrhla do Lombardie. Maršál Radecský, vrchní velitel rakouského vojska, vyklidil Lombardii, opřel se o pevnostní čtverhran (Mantova, Verona, Legnano a Peschiera) a připravil Sardincům koncem července porážku u Custozy. Král sardinský sice musil uzavřítí příměří, ale hnutí tím nebylo potlačeno. V listopadu vypuklo znovu živelnou silou v Římě a byla tu vyhlášena republika.

Na vývoj rakouských událostí měly však větší vliv poměry uherské. V Uhrách nabyla již počátkem března rozhodně většiny vlastenecká radikálně demokratická strana maďarská, vedená advokátem Lajošem Košutem (odnárodněm Slovákem). Ta usilovala o zřízení samostatné vlády, která byla také císařem povolena, a netajila se úmyslem potlačití nemaďarské národnosti. Ty však byly odhodlány bránití se a podaly císaři své národní a politické požadavky. Nejradikálněji postupovali Charváti, kteří chtěli vytvořití z Charvátska, ze Slavonie a z Dalmacie v rámci Rakouska trojjediné království. Situace byla pro ně příznivá, neboť charvátský bán Josef Jelačić byl horlivý příznivec jejich snah a přítelem slovanských národů. Vídeňská vláda hodlala využítí vítězství nad revolucí v Itálii k obnovení dřívějšího stavu v Uhrách a císař jmenoval Jelačice plnomocným královským komisařem v Uhrách. Maďari postavili proti Jelačicovi národní vojsko a vytlačili jeho vojsko z Uher. Pokus o reakci v Uhrách se tedy nezdařil.

Uherský sněm se snažil vstoupití ve spojení se sněmem vídeňským a vyslal k němu deputaci. Po skvělé řeči Riegrově sněm odmítl deputaci připustití do zasedací síně. Poněvadž se roznášely zprávy, že vláda pošle proti Maďarům vojsko, vznikly ve Vídni 6. října nepokoje, při nichž byl zavražděn ministr války hrabě Latour; Rieger byl davem insultován a poslanci pravice byli ohrožováni. Velká část českých poslanců uprchla z Vídně, poněvadž sněm stál pod vlivem ulice a neměl svobodu jednání. Také císařský dvůr opustil své sídlo v Schönbrunnu (7. října) a odebral se do pevné Olomouce, kde se cítil dosti bezpečný v přítomnosti četného vojska. K císařovu pobytu byla volena úmyslně Morava, neboť zde byl úplný klid.

Vídeňský sněm byl sice i nadále schopný usnášení, ale vláda nerada viděla vliv vídeňských demokratů na jeho usnášení. Proto bylo uvažováno o přeložení sněmu na Moravu a pomýšleno bylo přitom na Brno. Konečně však byl přijat návrh Palackého, aby sněm byl povolán do Kroměříže. Dne 22. října byl sněm odročen a svolán na 15. listopad do arcibiskupského paláce v Kroměříži. Zde byl sice vymaněn z vlivu vídeňského, zato však byl v dosahu olomoucké posádky, tedy pod vlivem vlády.

Úmysly dvorá vystoupily patrně do popředí, když bylo propuštěno ministerstvo Dobelhoffovo, v němž došlo po vídeňských událostech k neshodám. Ustavením nového ministerstva byl pověřen Windischgrätzův švagr Felix kníže Schwarzenberg, známý nepřítel revoluce a reakcionář (19. října). Z Čechů nikdo nebyl členem nového ministerstva, ačkoli dříve bylo o to jednáno s několika poslanci (také s Palackým). K další důležité změně došlo v Olomouci dne 2. prosince. Schwarzenberg donutil císaře Ferdinanda, aby se „dobrovolně“ vzdal trůnu ve prospěch synovce Františka Josefa I. (1848-1916), syna arciknížete Františka Karla a jeho manželky arcikněžny Zofie, přítelkyně „Orlíka“, vévody zákupského. Změna byla dobře vypočítána. Císař Ferdinand nebyl schopen rázného zakročení, kdežto osmnáctiletý jeho nástupce nebyl vázán žádnou přísahou na ústavu ani ničím jiným. Bývalý císař s manželkou přesídlil na pražský hrad a setrval tu až do své smrti.

Již v první den zasedání ústavodárného sněmu kroměřížského sestoupili se poslanci slovanských národů v počtu 120 v jednotný slovanský klub k hájení společných zájmů. Exposé ministerského předsedy neskrblilo sliby a snažilo se získati všechny strany (také v Kroměříži vystupovala vedle slovanské pravice a císařského středu radikální levice). Vypracování návrhu nové ústavy bylo svěřeno pětičlenné komisi, v níž Čechové byli zastoupeni jen Palackým.

Palacký podal vlastní návrh ústavy ve smyslu federalistickém, a to tak, aby byly utvořeny čtyři skupiny zemí (německo-rakouská, česká, polská a jihoslovanská) se zvláštními sněmy a s odpovědnou vládou i se širokou samosprávou. Přidržel se zásady historické (naproti tomu Havlíček byl pro vytvoření národních států pozůstávajících z jazykového území každé národnosti. Na rozdíl od Palackého požadoval však připojení Slováků k státu českému). Později Palacký svůj program pozměnil tak, že nedbaje nezávislosti Uher, navrhl osm skupin (ještě vlašskou, charvátskou, maďarskou a rumunskou) a jejich samosprávu poněkud omezil. Poněvadž Čechové (a Slované vůbec) byli v ústavním výboru málo zastoupeni (z 30 členů byli jen tři čeští poslanci), nebyl návrh Palackého přijat a většina výboru se rozhodla pro návrh moravského Němce Kajetána Mayera.

Rakousko mělo být prohlášeno nedílnou konstituční monarchií, z níž však měly být vyňaty země uherské. Císaři bylo přiznáno jen odročující veto odhlasovaných zákonů, zato však veškerá moc exekutivní, kterou měl vykonávatí svými ministry. Volena byla soustava dvoukomorová. Poslanci první komory měli být voleni občany, kdežto druhá komora se měla skládati z poslanců zemských sněmů a z poslanců volených krajskými sjezdy. Jednotlivé země měly být (i nejmenší) rovnoprávné a jejich samospráva určitě vymezena. Měla být provedena odluka církve od státu a národům měla být zaručena jejich rovnoprávnost.

Tato ústava nebyla však sněmem odhlasována, neboť zatím překotné události umožnily vládě zakročití proti sněmu. Již 1. října donutil kníže Windischgrätz vzbouřenou Vídeň ke kapitulaci. Proti vzbouřeným Maďarům byly vyslány větší vojenské síly, které obsadily Pešt a připravily koncem února 1849 Maďarům zdrcující porážku u Kapolny. Zprávy o bitvě naplňovaly Schwarzenberga nadějami, že potlačení maďarského povstání je již jen otázkou krátké doby. Proto se odhodlal k radikálnímu kroku a dne 7. března vyhlásil kroměřížský sněm za rozpuštěný.

5. Postup reakce.

Oktrojovaná ústava. Porážka revoluce italské a uherské. Frankfurtský parlament. Postup reakce. Persekuce v Čechách.

Rozpuštění kroměřížského sněmu bylo dílem reakce, která počítala s brzkým poveláním uherského povstání. Nebylo ovšem ještě dobře možno nastolit vládu absolutistickou; proto byl ústavní převrat maskován vydáním oktrojované ústavy ze dne 4. března (ústava byla však publikována teprve 7. března). Ústava měla platnost i pro Uhry a napodobila ústavu belgickou z r. 1831 a pruskou z 5. prosince 1848. Ústava se přidržovala soustavy dvoukomorové, při čemž vyšší sněmovna měla být sice obesílána zemskými sněmy, ale tak, že většinu měla tu mít šlechta. Vysoký census při volbách do poslancecké sněmovny odnímal volební právo širokým vrstvám lidovým. Ústava byla typicky centralistická a tvořila jednotný stát rakouský i s Uhrami. Úmyslně byla stilisována tak, že musilo být do Velkoněmecka, mělo-li toto být vytvořeno, pojato Rakousko celé, čímž měla být zajištěna naprostá převaha rakouského císaře v připravovaném státním útvaru. Březnová ústava připouštěla i zemské sněmy a obecní samosprávu. Jejím tvůrcem byl Stadion, jenž brzy potom musil ministerstvo pro duševní chorobu opustiti. Ústava však nevešla v platnost a byla pověstným silvestrovským dekretem 31. prosince 1851 suspendována. Stalo se tak v souhlase s vítězstvím reakce v jiných státech evropských, zejména pod dojmem prosincového státního převratu ve Francii.

Reakce byla totiž od rozpuštění kroměřížského sněmu na stálém postupu. Již 23. března 1849 zasadil Radecký smrtelnou ránu italským sjednocovacím snahám vítězstvím u Novary. Naproti tomu maďarské povstání mělo ještě jisté úspěchy, Maďari se zmocnili Pešti a téměř vypudili císařské vojsko z Uher. Uherský sněm prohlásil v Debrecíně habsburskou dynastii za zbavenou trůnu, Uhry za republiku a Košuta za diktátora. Vídeňská vláda byla nucena požádati ruského cara Mikuláše I., který byl ochráncem evropské

reakce, o pomoc. Ruská vojska vtrhla do Uher, povstaleci ztráceli půdu, až konečně Košutův nástupce Görgey 13. srpna 1849 kapituloval u Vilagoše. Tím byla zlomena uherská revoluce.

Nebezpečněji se jevil pro monarchii vývoj v Německu. Tam došlo na několika místech k revoluci proti vždy hrozivěji vystupující reakci. Na Prahu měla vliv jarní revoluce v Drážďanech, již se zúčastnil horlivě Bakunin. Také v Praze připravoval hlouček radikálů, vedených Emanuelem Arnoldem, Fričem a Sladkovským, vzpou-ru. Ta však byla předčasně odkryta. Radikálové chtěli vystoupiti nejen proti reakci, nýbrž potrestati i ty, které pokládali za zrádce národa; tak smrtí měli býti potrestáni Palacký i Havlíček. Třebaže toto květnové spiknutí nebylo nijak povážlivé, byli jeho účastníci velmi krutě potrestáni a v Praze i v okolí byl prohlášen stav ob-ležení, který potrvál čtyři roky.

Na frankfurtském sněmu se vytvořily strany velkoněmecká a maloněmecká. Prvá žádala připojení neuherských zemí rakouských (kromě Haliče) do německého státu, druhá byla proti účasti Ra-kouska při vytvoření německé říše a spokojovala se menším Ně-meckem pod náčelnictvím Pruska. Maloněmecká strana zvítězila a císařská koruna byla nabídnuta pruskému králi. Ale ten považoval frankfurtský sněm za revoluční a nebyl ochoten se ujmouti náčel-nictví německých států touto cestou. Zato však Prusko bylo ochotno těžiti ze situace rozšířením svého vlivu v severním Německu. To zase nebylo vítáno Rakousku, které proto hrozilo válkou a počalo soustřeďovati vojsko v Čechách a na Moravě. Poněvadž Rakousko bylo podporováno diplomaticky Ruskem a poněvadž jihoněmecké státy byly ochotny podporovati Rakousko vojensky, Prusko ustou-pilo a uznalo olomouckými punktacemi v listopadu 1850 stanovisko rakouské. Potom byl obnoven i Německý spolek v původní své podobě.

Schwarzenbergova vláda postupně odstraňovala vymoženosti „bláznivého roku“. Ministerstvo vyučování převzal konservativní Lev hrabě Thun, který počal pronásledovati liberály ve školství, bránil zejména liberálům habilitovati se (tak na příklad Riegroví, který odjel před persekucí na studia za hranice). Povolil z počátku jisté ústupky češtině ve školství, ale ty byly brzy na nátlak reakcio-nářů zrušeny. Nalezl podporu v české konservativní straně (jejími členy byli Václav Vladivoj Tomek a Josef Jireček). Ministerstvo vnitra převzal po Stadionově odstoupení Alexander Bach, kdysi známý radikál, jehož vliv v kabinetě stále vzrůstal. Ministrem spravedlnosti se stal Schmerling, dříve účastník frankfurtského parlamentu. Reakce zvítězila tak na celé čáře.

K její podpoře byl zřízen již 8. června 1849 v celé říši po pří-kladě království lombardsko-benátského četnický sbor se širokou pravomocí. Obecní samospráva byla omezena a nový volební řád pro Prahu umožnil vítězství německé menšiny při obecních volbách. Byly zrušeny porotní soudy a nižší soudnictví bylo přičleno politic-

kým úřadům, zrušeny byly i národní gardy a některé spolky. Po-litikům byla znemožňována jejich činnost, Palacký i Brauner se otevřeně zřekli další účasti na politickém životě.

V dubnu 1851 byl ustaven poradní sbor, zvaný říšská rada, a v její čelo byl postaven známý reakcionář z doby předbřeznové Karel Fridrich svobodný pán Kübeck, který stál pod vlivem Metter-nicha, který se vrátil z Anglie. O nepřátelském stanovisku vlády k českému národu svědčí prohlášení (v druhé polovině roku 1851), že čeština a polština nejsou ve Slezsku jazyky zemské. Zvláštní pozornost byla věnována cenzuře a novinám. Od redaktorů byla žádána kauce 5—10.000 zlatých, vydávání novin ve velkých městech bylo znemožňováno a novinám bylo odnímáno právo dopravy. Per-sekucí byl postižen zejména Havlíček, který jediný neskláněl hlavu před reakcí. Již v dubnu 1849 byl pro článek uveřejněný v Národ-ních novinách postaven před porotu, ale ta jej osvobodila. Vláda si vynutila 9. ledna 1850 zastavení Národních novin, Havlíček se uchýlil do Kutné Hory a vydával tam jako náhradní noviny „Slo-vana“. Ani tam však nezůstal ušetřen persekuce. 16. prosince 1851 byl v Německém Brodě zatčen a internován v Brixenu v Tyrolsku (tyto události vyličil satiricky v Tyrolských elegiích). Po pěti letech se vrátil do Prahy s podlomeným zdravím a zemřel již 16. dubna 1856, aniž se dočkal pádu nenáviděného Bachova režimu.

Původce silvestrovského patentu kníže Schwarzenberg zemřel 5. dubna 1852 a učinil místo ministru Bachovi, který počal nepo-krytě a nelítostně prováděti reakci ve všech směrech. Dílem Schwar-zenbergovým bylo vytvoření nového pojetí státu, který se lišil ostře od Rakouska předbřeznového a navazoval do jisté míry na stát Josefa II. Vůdčí myšlenkou nového rakouského státu byl důsledný centralismus, vztahující se také na země uherské (centra-lismus vyjadřovalo i Schwarzenbergem navržené heslo mladého císaře: „Viribus unitis“ — „Spojenými silami“), a panovnický ab-solutismus, opírající se o vojsko, o byrokracii a o církev.

6. Správní reformy, kulturní poměry a reakce v l. 1851-59.

František Josef I. Reforma státní správy. Kulturní poměry. Policejní režim.

Období rakouské vnitřní i zahraniční politiky od smrti knížete Schwarzenberga až do pádu absolutistického systému bývá zpra-vidla označováno podle ministra vnitra Alexandra Bacha, hlavního představitel ministerstva, érou Bachovou, nikoli však plným prá-vem. Především byla zde silná osobnost mladého císaře, zcela ne-podobného svým předchůdcům, který si dovedl býti vlastním prvním ministrem. Byl osobně chladný, bez hlubšího citu a nepřístupný, hrdý na rodovou tradici. Byl duší i tělem vojákem. Nadání sice měl

jen prostřední, zato však imponoval svým sebevědomím stejně jako pracovitostí. Vlastním iniciátorem reformy byl nadšený obdivovatel francouzského departementálního zřízení Stadion, jenž položil základy správního přebudování říše. Duchovním původcem velké části zařízení, jež byla přičítána Bachovi, byl Kübeck a vedle něho ani příspěvek policejního ředitele Kempena nebyl nepatrný. Teprve od r. 1855 po smrti Kübeckově ujal se Bach vedení v plném slova smyslu.

Dekret o zrušení poddanství zrušoval také celé posavadní správní, soudní a berní zřízení feudální, takže bylo nutno celou dosavadní stavbu státu přebudovati. Nové zřízení, jehož původcem byl Stadion, vešlo v platnost r. 1850. Staré stavovské ústavy zemské zanikly; zachovány byly k správě zemského jmění a pod. původní zemské výbory, ale od r. 1852 byl jejich předsedou zemský místopředseda, takže se i zde uplatnil rozhodující vliv státu.

Veškerá správa státní byla do důsledků centralisována a postaťněna, takže ze samosprávy nezbylo nic kromě zbytků samo-správy obecní. Nikdy v dějinách nebylo Rakousko stát tak jednotný jako v letech 1850-59. Země byly stlačeny na pouhé korunní země, na provincie bez zřetele na jejich historická práva (Čechy, Uhry). Aby se neuplatnil vliv velkých územních celků, byly velké země rozděleny na kraje (v Čechách bylo proponováno sedm takových krajů, které měly být pokud možno charakterově jednotné: pražský, českolipský, jičínský, pardubický, budějovický, plzeňský a chebský). V každém kraji měla být krajská vláda s krajským prezidentem v čele jako dohlížecí úřad na nižší správní obvody, tak zvaná okresní hejtmanství. Aby zemští místopředsedové nenabylí přílišné moci, nebyly jim (vyjma obor zemského zákonodárství) krajské úřady podřízeny, nýbrž podléhaly přímo ministerstvu vnitra. V jednotlivých zemích nastoupila místo bývalých gubernií císařsko královská místopředsedství (jen ve Slezsku se nazýval nejvyšší úřad v zemi zemskou vládou). Země se staly pouhými správními okrsky a jejich hranice nebyly měněny jen z důvodů praktických.

Nová změna v správním zřízení nastala r. 1855; tehdy nastoupily místo okresních hejtmanství tak zvané okresní úřady (pro ně se užívalo někdy názvu podkrajských úřadů), které přejaly po zrušení okresních soudů i jejich úkoly, takže měly funkci politickou i soudní. Krajské vlády byly zrušeny a na jejich místo nastoupily krajské úřady.

Vedle politické správy byla reorganisována i správa soudní a berní. R. 1850 bylo v Čechách zrušeno 868 vrchnostenských soudů a jejich pravomoc přejalo 207 soudů okresních (byly zrušeny r. 1855). Vyšší instancí byly soudy krajské (v Praze a v Brně sluly tyto soudy zemskými) a další vrchní zemské soudy. Nejvyšší místo v hierarchii soudnictví zaujímal kasační dvůr ve Vídni jako nejvyšší stolice odvolací. Soudci nebyli nezávislí, naopak, byli pod vlivem vlády. Lidových porot nebylo a při krajských soudech byla zave-

dena instituce státních nádvladních. Také berní správa byla přeměněna. Nejnižší byly organisovány berní úřady, v krajských městech byly jako dozorcí orgány okresní finanční ředitelství a v hlavních městech zemská finanční ředitelství.

Ani ministerstva nezůstala bez změn. R. 1852 byla policie vyňata z pravomoci ministerstva vnitra a byl zřízen nejvyšší úřad policejní podléhající přímo císaři. Naproti tomu téhož roku bylo zrušeno ministerstvo zemědělství a jeho agenda přidělena ministerstvu vnitra. Téhož roku bylo zrušeno ministerstvo vojenství a veškerého vojenství přiděleno přímo císařově kabinetní kanceláři. V císařském kabinetě se sbíhaly nitky ze všech odvětví státní správy a symbolem monarchie se stal císařský dvouhlavý orel.

Stát se opíral o vojsko, o církve a o byrokracii, která byla proti dřívější době velmi rozšířena. Úřednictvo bylo zcela závislé na státu, bylo volně přesazováno z jedné korunní země do druhé, často do poměrů zcela rozdílných (na příklad z Dalmacie do Čech), jak to umožňovalo jednotné právo a jednotný úřední jazyk německý. Nesblížilo se s obyvatelstvem a vytvářelo zcela odlišnou, domýšlivou kastu, která se stala v zemích nositelkou germanisace.

Katolická církev byla bigotním ministrem vyučování hrabětem Thunem odměňována různými ústupky, jak bylo zřejmé z osudu svobodomyšlného českého filosofa Augustina Smetany. Z universitních profesorů byl jazykozpytec Ign. Hanuš pronásledován pro hegelianství, lékař Hamerník pro své vlastenecké citění. Vrcholem ústupků byl konkordát s církví z r. 1855, který vydával monarchii do značné míry do rukou církve. Placetum regium bylo odvoláno, církev byla vyhrazena vliv na právo manželské a na střední a zejména na nižší školství (zde se stali školními inspektory vikáři a děkani), školní učebnice schvalovala církev. Práva evangelíků zůstala nedotčena, ba naopak, dostalo se jim r. 1851 plné rovnoprávnosti.

Nelze nepřipomenouti, že se Thun snažil i v době absolutismu vycházeti vstřícně, pokud bylo vůbec lze, českým národním přáním, zavedl zejména na několika gymnasiích češtinu jako vyučovací jazyk. Pod nátlakem ostatních ministrů musil sice tento ústupek odvolati, částečně pak Čechy odškodnil tím, že byla čeština zavedena jako vyučovací předmět do všech gymnasií (tedy i německých) v Čechách. Úprava středního školství (rozšíření gymnasií na osm, reálků na šest tříd, zavedení nižších dvoutrždních a trojtrždních reálků a modernisování středního školství), provedená Exnerem a Bonitzem, stala se základem pro další vývoj středních škol. Velkou péčí věnoval Thun universitám, jež znamenitě povznesl, když dal vysokoškolským profesorům úkol a možnost vědecké práce, když povolal vynikající učitele z ciziny a když rozšířil autonomii universit.

Kübeck, Kempen a Bach vytvořili z Rakouska stát strachu. Policejní režim tužil všude nebezpečí, bránil se mu rozsáhlou špiónáží, postavením podezřelých lidí pod policejní dozor, žalařováním i internováním. Podporováno bylo též, jak bývá u vlád, které vlád-

nou proti občanům, udavačství. Český národ pocítil více než kterýkoli jiný tíhu tohoto režimu, jehož představitelem v Praze byl, nejprve policejní prezident pražský Sacher-Masoch (1849-54) a pak jeho nástupce Paumann. Policie dovedla r. 1850 potlačit „nebezpečný“ plán Palackého na vydávání českého naučného slovníku. Na Palackého se sice neodvážila policie vložit ruce, pronásledovala však každého, kdo se s ním stýkal, a Sacher-Masoch dovedl nátlakem a hrozbami dosíci vyloučení Palackého z výboru musejního spolku (z 52 hlasujících toliko dva, mezi nimi Šafařík, hlasovali pro Palackého). Nic nedovede přesvědčivěji dokázat vliv režimu na český kulturní život než ta okolnost, že se za šest let přihlásilo jen šest nových odběratelů Musejníku. Když ruský historik Pogodin žádal, aby Matice česká vydala spisy Husovy, musil Šafařík odpovědět, že se v celém Rakousku nikdo neodvážil něco takového učiniti. Reakce dosáhla na několik let úplného politického a kulturního bezvětrí.

7. Hospodářské poměry. Příčiny pádu absolutismu.

Péče vlády o hospodářský rozvoj. Státní finance. Zahraniční politika. Pád absolutismu.

Velkou péčí věnovala Bachova vláda, hlavně zásluhou ministra obchodu a potomního ministra financí K. L. Brucka, rozvoji hospodářského života. Stát podporoval rozvoj kapitalismu a zakládání nových podniků, hlavně v zemích českých. Zakládány byly ponejvíce cukrovary a lihovary, otvírány byly nové doly a také do zemědělství, alespoň na velkostatech, byly zaváděny stroje. Lesům se dostalo zvláštní zákonitě ochrany. Rozšířena byla síť poštovní, silniční i telegrafní, stavba nových drah byla svěřována soukromým společnostem. Zbytky starého středověkého cechovního zřízení byly zrušeny a r. 1850 byly zřízeny ochodní a živnostenské komory. Rozvoji podnikání přispělo založení Úvěrního ústavu ve Vídni (1856); následky finančního krachu z r. 1811 a potomního špatného hospodaření měla odčinit reforma peněz. R. 1858 byla zavedena nová peněžní jednotka, zlatý rakouského čísla (po 100 krejcařích, kdežto zlatý konvenční měny měl 60 kr.); poměr nové měny k staré byl upraven tak, že 105 zlatých rakouské měny rovnalo se 100 zlatým konvenční měny. Podpora průmyslu a obchodu pomáhala germanisaci, neboť podnikatelství se účastnili vesměs Němci, kdežto Čechové setrvali při zemědělství, a pokud se věnovali průmyslu, byly to jen vrstvy dělnické. Sílicí německý kapitalismus se stal velmi nebezpečným dalšímu vývoji českého národa. Mnoho českých dělníků odcházelo do Vídně a do jiných průmyslových středisek, a tam se asimilovali v německém prostředí.

Hospodářský rozvoj nemohl však zadržeti rychlý úpadek státních financí. Množství úřednictva, četnictva a hlavně vojsko, které bylo rozmnoženo po zavedení všeobecné branné povinnosti a rozděleno ve čtrnáct armádních sborů (zeměbrana byla zrušena), vyžadovaly velkého nákladu. Armáda pohlcovala polovinu, státní dluhy třetinu státních příjmů. Ačkoli přímé daně byly zvýšeny o 120% (úměrně také daně nepřímé), nebylo dosaženo rovnováhy rozpočtu. Papírové peníze klesly o 25% své hodnoty. Ministerstvo financí bylo nuceno si vypomáhati půjčkami a prodejem státních železnic a státních velkostatků a přitom státní dluh povážlivě rostl. Rozvrat státních financí byl vedle nešťastné politiky zahraniční hlavní příčinou pádu absolutismu.

Ministr zahraničních záležitostí hrabě Buol Schauenstein zapomněl na pomoc ruskou v roce 1849, kdy ruské vojsko zachránilo monarchii před rozkladem, a na diplomatickou podporu se strany carské politiky, která umožnila r. 1850 Rakousku zvítěziti nad Pruskem v otázce německé. Za války krymské zaujalo Rakousko hrozivý postoj proti Rusku, r. 1854 mobilisovalo a obsadilo podunajská knížetství Moldavsko a Valachii. Neodvážilo se však otevřeně vystoupiti po boku tehdejších nepřátel Ruska, Anglie, Francie a Turecka. Tím ztratilo sympatie Ruska, zadlužilo se a nezískalo přátel na západě.

Zato využil krymské války sardinský ministr Cavour, který přistoupil k spojencům a přiměl svého krále, aby vypravil na Krym menší expediční sbor. Tím se stalo sjednocení Itálie opět aktuální. Císař francouzský Napoleon III. byl mravně zavázán přispěti k velkému dílu. Cavour, který měl zajištěnu podporu Francie, dovedl drobným drážděním vyprovokovati vídeňskou vládu k vypovězení války (v dubnu 1859). Vrchní vedení rakouské armády (Radecký v té době již nežil) činilo chybu za chybou. Nezahájilo útok v Itálii, aby zničilo sardinské vojsko dříve, než bude posíleno armádou francouzskou, nýbrž setrvalo v defenzivě. Velké porážky u Magenty a u Solferina svědčily o neschopnosti rakouské generality. Ke katastrofě přispěly však neméně nepořádky ve vojenské správě, hlavně v dodávkách armádě. Císař musil uzavřiti předběžný mír ve Villafrance a konečný mír v Curychu, kterým se vzdal téměř celé Lombardie. Nemohl již brániti konečnému sjednocení Itálie (kromě Říma a Benátska), které bylo provedeno r. 1860.

Všichni národové rakouští s povděkem kvitovali porážku na lombardských pláních, poněvadž absolutistický režim, který ji přivodil, stal se neudržitelným. Již v srpnu 1859 byl propuštěn ministerský předseda a ministr vnitra Alexander Bach, ministr zahraničí Buol Schauenstein a policejní ředitel Kempen a tím skončila i éra novodobého absolutismu.

LITERATURA

- T. G. Masaryk, Česká otázka (1894).
Cyr. Horáček, Počátky dělnického hnutí v Čechách (1896).
Jos. Toužimský, Na úsvitě nové doby (1898).
Kar. Kazbunda, České hnutí roku 1848 (1929).
Fr. Roubík, Český rok 1848 (1931).
A. Bajerová, Svatodušní bouře v Praze r. 1848 ve světle soudních vyšetřování.
Ed. Bass, Čtení o roce osmačtyřicátém (1940).
J. A. sv. pán Helfert, Der Prager Juni-Aufstand im Jahre 1848 (1897).
Zd. V. Tobolka, Počátky konstitučního života v Čechách (1898).
Rob. Maršan, Čechové a Němci r. 1848 (1898).
Zd. V. Tobolka, Slovanský sjezd v Praze roku 1848 (1901).
T. G. Masaryk, Karel Havlíček. Snahy a tužby politického probuzení 1896, II. vyd. 1904.
Em. Chalupný, Havlíček. Obraz psychologický a sociologický (1908).
Em. Chalupný, Havlíček. Prostředí, osobnost, dílo (1930).
V. Bibl, Der Zerfall Oesterreichs (1922).
A. Springer, Geschichte Oesterreichs seit dem Wiener Frieden 1809 (1863-65).
J. A. sv. p. Helfert, Geschichte Oesterreichs vom Ausgange des Wiener Oktober-Aufstandes 1848 (1869-86).

DÍL X.

ZÁPAS O ČESKÉ STÁTNÍ PRÁVO. DĚLNICKÁ OTÁZKA

1. Diplom říjnový a ústava únorová.

Ministerstvo Goluchowského. Rozšířená rada římská. Diplom říjnový. Ústava únorová. Abstinenění politika. Zemské sněmy. Politický, kulturní a hospodářský ruch. Odpor proti únorovce.

Bachovo místo zaujal jako státní ministr polský aristokrat Agenor hrabě Goluchowski, konservativec, který se obával obnovení ústavního života, a proto radil císaři, aby se opíral o šlechtu, o kapitál a o církev. Vysoká aristokracie projevovala tehdy velký zájem o politické záležitosti, nechtějíc propásti příležitost, jak se stalo v r. 1848. Sledovala ovšem zároveň svoje vlastní zájmy, i když většinou stála na stanovisku federalistickém. Zejména se obracela proti „mezinárodnímu kapitalismu“ a proti „nuzné inteligenci“. Přední pozornost musila vláda věnovati truchlivému stavu státních financí, a to tím spíše, že právě byly odhaleny zpronevěry a úplatnost byrokracie režimu Bachova (odhalení měla vzápětí dokonce sebevraždu bývalého ministra Brucka). Proto již v listopadu 1859 rozhodl se císař zřídit poradní komisi důvěrníků pro úpravu říšských financí.

Bylo však nutno řešiti jiné otázky, zejména bylo třeba uspokojiti obyvatelstvo monarchie alespoň zdáním ústavního života. Východiskem se tu stala ústava březnová, podle níž trvala i za absolutismu tak zvaná říšská rada, jejíž členové byli jmenováni císařem. Tato říšská rada byla rozmnožena, takže obsahovala vedle členů panovnického domu zástupce vysoké aristokracie, byrokracie, vysokého kleru i zástupce zemských sněmů. Vcelku měla rozšířená rada říšská 60 členů, mezi nimiž nebylo však žádného občanského Čecha (česká aristokracie byla zastoupena Jindřichem Jaroslavem hr. Clam-Martincem a hrabětem Nosticem). Rozmnožená říšská rada se sešla po prvé 31. května 1860. Její význam byl čistě poradní; jen vypisování nových daní a státní půjčky se směly dít s jejím výslovným souhlasem. Rozhodnou většinu v radě měli fede-

ralisté (34 proti 16 centralistům, kteří byli většinou z řad byrokracie). K nim náleželi i oba zástupci české šlechty, kteří postulovali svorně s aristokracií uherskou. Federalisté se dožadovali pokud možno největší autonomie pro království a země podle zásady, že stát je složen z autonomních zemí (naproti tomu zásadou centralistů bylo, že země jsou toliko správní obvody státu).

Podle přání většiny rozmnoužené rady říšské rozhodl se císař pro řešení federalistické a vydal dne 20. října 1860 diplom jako „trvalý a neodvolatelný zákon státní“. Diplom vycházel z pragmatické sankce a přísliboval všem 17 zemím (to hovělo přáním vysoké šlechty, kdežto čeští liberálové si přáli uznání českého státu v historických hranicích) nejširší práva, a to i v oboru zákonodárném. Říšské radě a ústředním úřadům měla být vyhrazena pouze zahraniční politika, vojenství, obchod, doprava a finance. Poslanci říšské rady měli být voleni jednotlivými zemskými sněmy. Uvedený diplom činil rozdíl mezi zeměmi uherskými a neuherskými (podle řeky Litavy, tvořící hranice mezi Dolními Rakousy a Uhrami, uplatňoval se neúřední název Předlitavsko a Zalitavsko, anebo Cislajtanie a Translajtanie). Ani k zemím neuherským nebylo přihlíženo jako k celku, nýbrž jednotlivé země uherské (Uhry, Sedmihradsko a Charvátsko-Slavonsko) byly pokládány za země na sobě navzájem nezávislé. Zvláštní postavení Uher na základě uznání uherského historického práva bylo výsledkem práce vynikajících maďarských politiků, s nimiž se čeští politikové nijak měřit nemohli.

Diplom říjnový byl přijat v zemích českých s netajeným nadšením, třebaže nevyhovoval nikterak plně českému politickému programu, ba naopak, zavedením dualismu rakousko-uherského přímo snižoval svébytnost českého království. Tento omyl byl snadno vysvětlitelný, neboť po dlouholeté reakci každý ústupek se zdál velikým ziskem.

Novou rakouskou ústavu vypracoval německý liberál, známý již z politického života r. 1848, Antonín rytíř Schmerling, který se nevzdával své velkoněmecké koncepce alespoň v zajištění vedoucího postavení Rakouska v Německém spolku a nemohl si představit jiné Rakousko nežli německé. Proto také ústava, která byla vyhlášena 26. února 1861 (odtud slula únorová), vyhovovala pouze Němcům a nebyla přijatelná zejména pro Čechy a pro Maďary. Byla namnoze opakem toho, co sliboval diplom říjnový. Jednotu říše zajišťoval sněm o dvou komorách. Členy panské sněmovny byli jednak arcivévodové a představitelé předních aristokratických rodů v říši, jednak jednotlivci zasloužilí o církev a o stát, jmenovaní císařem. Z občanských Čechů byl členem panské sněmovny jen Palacký. Říšská rada měla mít 343 poslanců, volených na šest let zemskými sněmy (to byl ústupek federalistickým stranám). Z tohoto počtu poslanců měly voliti 82 sněmy zemí českých, a to Čechy 54, Morava 22 a Slezsko 6. Zároveň však činila ústava

opatření, aby se nedostali do říšské rady poslanci vládě nepřízniví, neboť sněmy byly nuceny vysílati poslance podle zájmových skupin (duchovenstvo, velkostatkáři, města a venkov). Toto ustanovení bylo zvláště nepříznivé českému národu, neboť Čechy vyslaly jen 19, Morava dokonce jen 4 české poslance.

Další nebezpečí bylo v okolnosti, že ústava rozeznávala dvojí říšskou radu: širší (počítajíc v to i poslance zemí uherských), která měla jednat o záležitostech celoríšských, a užší (bez poslanců zemí uherských, kterých bylo 120), která pojednávala jen o záležitostech zemí neuherských. Podle potřeby mohla být říšská rada prohlasována za užší nebo za širší. Zemským sněmům byla dána jen nepatrná pravomoc. Ústava nevyhovovala dokonce ani liberálům, neboť nerušila konkordát z roku 1855. Jinak ponechávala ústava zadní dvířka pro obnovení absolutismu. Ministři nebyli odpovědní sněmu, nýbrž císaři. Velmi zálužný byl § 13 ústavy, který dovoloval císaři činiti opatření i ve věcech nejdůležitějších bez schválení říšské rady.

Ústava únorová nemohla vzbuditi nadšení ani v českých zemích ani v Uhrách, kde se zejména projevil neskrytý odpor takovým způsobem, že se úřední činitelé obávali nové revoluce.

Podle znění ústavy byly v březnu r. 1861 provedeny volby do zemských sněmů, jejichž úkolem bylo vlastně jen voliti poslance do říšské rady. Říšská rada se sešla po prvé 29. dubna, nikoli však úplná (tou nebyla nikdy), neboť se nedostavili poslanci z Uher a z Benátska. Z 203 přítomných poslanců bylo jen 23 Čechů (federalistů bylo celkem 70), takže byli odsouzeni k trapné nečinnosti. Již v prvé schůzi učinili čeští poslanci státoprávní ohrazení, setkali se však s posměchem vládní většiny. Jeden z hlavních sloupů Schmerlingovy vlády, moravský poslanec Giskra, známý neblaze z pozdější úplatkářské aféry, prohlásil jménem Němců:

„My jsme v jednotě rakouské a tato zvláštní rakouská jednota je taková, že všechny země náležejí dohromady k jediné nerozdílné říši. My k tomu nepotřebujeme za střední člen mystického vynálezu nového věku, tak zvané koruny české, domnělé koruny sv. Václava, jako on by byl někdy nosil korunu královskou, jako by královská koruna v Čechách nebyla dědičně pořízena teprve r. 1215 a jen ve dvou případech dříve osobně udělena, v době, kdy po sv. Václavovi zůstávala sotva kostra. To jsou mystiky nového věku, jimiž mystifikují lid, to jsou vynálezy, jimiž si pořídili šiboleť, aby fanatisovali mladé, nepředložené lidi anebo takové, kteří chtějí míti něco zvláštního. My nechceme žádnou korunu českou, a dokud mi v žilách proudí kapka krve, koruna česká nebude ona, na kterou přísahám. My se držíme toliko císaře, císař je naším pánem, jehož se držíme, my nechceme žádného zvláštního krále českého a dáme na titul krále českého tak málo, jako na titul krále jerusalemského“.

Řeč Giskrova byla charakteristická pro názor německých liberálů na české státní právo.

Postavení českých poslanců na říšské radě bylo za stálých urážek parlamentní většiny a za trvalé bezmocnosti trapné, takže se již na konci roku 1861 ozývaly hlasy, aby čeští poslanci říšskou radu opustili. R. 1863 skutečně převážná většina jich se na sněm

nedostavila a zakrátko následovali jejich příkladu i zbývající poslanci z Čech a Moravané, pokud byli české národnosti. R. 1864 učinili tak také Poláci; neúčast na sněmu slula **politikou abstinenci**.

Ústava únorová zaručovala jednotlivým zemím, kterým byly ponechány i jejich historické tituly (království české, markrabství moravské, vévodství slezské) jistou, však dosti omezenou samosprávu. Tak na příklad zemský místodržitel nebyl ani odpovědný zemskému sněmu. **Zemské zákony** měly stejnou váhu jako zákony říšské. Vládní většina bylo dosaženo na říšských sněmích tak, že se volby daly podle zájmových skupin zastoupených v kuriích: velkostatkářské (v té byli i virilisté, jako rektor university, arcibiskup a pod.), měst a obchodních komor a kurie venkovských obcí. Volební právo bylo omezeno dosti vysokým censem a pasivní volební právo bylo omezeno třicátým rokem. Český sněm měl 241, moravský 100 poslanců. Onomu předsedal zemský maršálek, tomuto nejvyšší hejtman. Stálým výkonným orgánem sněmů byly zemské výbory. K úhradě zemských vydání byly předpisovány zemské přírázky k přímým daním.

Na zemském sněmu českém se již objevily politické skupiny. Mezi velkostatkáři byli nejsilnější stranou ústavověrní (centralisté), menší skupinou byla federalistická historická šlechta, k níž se však hlásily nejpřednější rody, a konečně střed, jenž se nevázal na pevný program. Podobné skupiny byly i mezi občanskými poslanci. Nejsilnější skupinu tvořili Němci; v české skupině bylo lze vedle umírněných liberálů možno pozorovati směr radikální, vedený bratry Grégry, předzvěst to rozštěpení jednotné národní strany. Konečně tu byl střed, skládající se z bezbarvých poslanců českých a vedený Pinkasem. Čechové měli jen třetinu poslanců, ačkoli tři pětiny odevzaných hlasů bylo českých. Kardinál kníže Schwarzenberg rozvířil akci, aby byl císař požádán o korunovaci za českého krále. Usnesení sněmu bylo jednomyslné (pro návrh hlasovali i Němci), ale císař nechal deputaci sněmu při pouhém slibu.

Od léta r. 1860 byl českým místodržitelem hrabě Forgach, původem Maďar, ale českým přáním nakloněný (dal se zvoliti na Malé Straně za zemského poslance a vstoupil do českého klubu poslanců). O českou věc se zasloužil zejména zápasem s všemocným policejním presidentem Paumannem, zástupcem reakce v Čechách, jehož donutil k odchodu do Krakova. Velkým politickým úspěchem byly volby do zastupitelstva hlavního města 11. března 1861. Dotud vládlo r. 1850 zvolené centralistické zastupitelstvo se starostou dr. Václavem Wankou v čele, které udržovalo německý ráz Prahy. Březnové volby skončily úplným vítězstvím Čechů a německých liberálů. Starostou se stal František Pštros. Po volebním vítězství se stalo pražské národní školství zase českým.

Zemský sněm český vydal důležité zákony o samosprávě a zavedl i samosprávu okresní, kterou zastupovala okresní zastupitelstva. V českých obcích bylo zavedeno české úřadování.

Důležitý byl společný postup českých politiků s historickou šlechtou, vedenou Jindřichem Jaroslavem hrabětem Clam-Martiničem, vynikajícím politikem. Historická šlechta měla na mysli ovšem sobecké cíle, t. j. zvláštní postavení Čech, v nichž by se stala činitelem rozhodujícím tak, jako byla maďarská šlechta v Uhrách (zprvu nepomýšlela však na útvar obsahující všechny země české). Stavěla se proti vlivu inteligence a chtěla zachovati svůj konservativní program. Prostřednictvím Tomkovým se sešel 6. ledna 1861 Clam-Martinič s Riegrem, aby si vzájemně objasnili programy stran a smluvili se na společném postupu. Shodli se na společném postupu na poli státoprávním (historická šlechta přijala program českého státu v rámci všech tří českých zemí), politickém a národním, ale shody nebylo dosaženo v programu hospodářském a kulturním a v požadavcích rázu demokratického.

Ukončení absolutistického režimu vzbudilo v Čechách nejen čilý **ruh politický** (v krátké době dostali Palacký a Rieger na 1600 čestných občanství), ale i **kulturní a hospodářský**. Projevoval se zejména nedostatek českého tisku. Teprve dr. Julius Grégr dostal koncesi na vydávání českého deníku Národní Listy, které začaly vycházeti 1. ledna 1861. Současně vycházel český deník Čas, ale přešel k centralistům. Místo něho počala vydávati národní strana deník Hlas určený pro venkov. Spolkového života za absolutismu v Praze nebylo (existovala jen utrakvistická Měšťanská beseda a Akademický spolek). Od r. 1860 byly rychle zakládány v Praze i na venkově spolky politické, hospodářské i kulturní. Mezi nimi vynikl zejména r. 1861 založený pěvecký spolek Hlahol a r. 1862 zásluhou Jindřicha Fügnera a dr. Miroslava Tyrše založená tělovičná jednota Sokol, která se brzy rozšířila po venkově. Rychle se rozmáhal počet záloženských spolků podle soustavy Schulzovy-Delitschovy zásluhou novináře Františka Šimáčka. R. 1858 byla ustavena první záložna tohoto druhu ve Vlašimi, v l. 1859-63 vznikly 104 záložny, z nichž 9 na Moravě.

Zcela odlišné byly poměry na Moravě, kde po odchodu hraběte Forgacha do Prahy stal se místodržitelem Němec hrabě Chorinský a zemským hejtmanem centralista Emanuel hrabě Dubský z Třebomyslic. V zemském sněmu moravském, zcela ovládaném centralistou dr. Giskrou, byli čeští poslanci mizivou menšinou. Přece však již při první schůzi sněmovní čeští poslanci vedení dr. Pražákem a historická šlechta zásluhou Huga hraběte Salma podali státoprávní ohrazení (na českém sněmu se tak nestalo) a zdůraznili příslušnost Moravy ke koruně české. Na rozdíl od Čech potlačovaly státní úřady český spolkový a politický život a brzděno bylo vydávání českých novin (od r. 1863 byla to Moravská Orlice).

Antonín hrabě Schmerling, který byl místo Goluchowského od 3. prosince 1860 státním ministrem, vedl po celou dobu svého ministerstva politiku centralistickou a německou a vyvolával tím

stále větší odpor neněmeckých národů, zejména Maďarů a Čechů. Pád jeho ministerstva způsobila však zahraniční politika v Německu, jejíž důsledky hrozily vyvrcholit na jaře 1865 ve válku s Pruskem. Dne 27. července 1865 Schmerlingovo ministerstvo odstoupilo. Mezinárodní situace i vnitřní poměry ukazovaly, že nelze v Rakousku vládnouti již bez národů a proti nim.

Mezi četnými časovými brožurami této doby vynikl spis Františka Palackého *Idea státu rakouského* (původně byl to soubor článků Palackého v *Národních Listech* z dubna a května 1865), obsahující vlastně **politický program český**. Palacký varoval ve svém spisu důrazně před centralismem i dualismem, jenž se opět objevoval na obzoru:

„Pozorujeme pohřchu, kterak za dnů posledních národní cynismus kmenů panujících před i za Litavou objevuje se čím dále tím nazeji a bezohledněji; čteme o umlouvání se politikářů německých i maďarských a podělování se o správu říše na způsob, jakoby Slovanstva v Rakousku nebylo; doslycháme již s obou stran řeči radostné zástupcův hotových hrnouti se do domnělého ráje dualistického: a naděje naše, jakkoli oprávněné, v rozumný a stálý odpor vlády proti směrům takovým, mohly by (čehož Bůh nedej!) konečně přece zůstaťi skutkem neospravedlněny. V takovém případě nezbude nám říci nežli jedno a poslední slovo: Když proveden bude opak idey moderního státu rakouského a když říše ta různorodá i jediná svého způsobu na světě přičkne ne stejnou všem spravedlnost, ale nadvládu a moc jedněm nad druhými; když Slované skutkem prohlášení budou za plémě podrízené, a jakož již řečeno, za materiál vlády pro jiné dva národy: tu vejde také příroda ve své právo, a odpor její nevyhnutelný promění domácí pokoj v nepokoj, obrátí naději v zoufalství a zbudí konečně třenic a zápasy, jichžto směru, objemu ani konce předvídati nelze. Den provolání dualismu stane se nutností přírody neodolatelnou také dnem narození panslavismu ve formě jeho nejméně žádoucí, a kmotrí jemu budou otcové onoho. Co následovati bude, domyslí si každý čtenář sám. My Slované budeme tomu hleděti s upřímnou bolestí vstříc, ale bez bázně. Byli jsme před Rakouskem, budeme i po něm!“

2. Počátky německého imperialismu.

Ministerstvo Belcrediho. Rozkol v národní straně. Příčiny války s Pruskem. Počátek války. Nálada v Čechách. Bitva u Králové Hradce. Prusové v Praze. Mír pražský a jeho důsledky.

Po odstoupení Schmerlingova ministerstva se stal státním ministrem Moravan Richard hrabě Belcredi, dosud místodržitel v Praze. Belcredi byl příslušník historické šlechty, velmi nábožný, poctivý a svědomitý úředník a velmi dobrý a schopný odborník. Jeho jmenování bylo v Čechách po tolika zklamáních přijato chladně, ale Belcredi brzy rozptýlil nedůvěru, zejména udělením amnestie odsouzeným českým novinářům získalo mu sympatie. Úkolem Belcrediho bylo především uspokojiti Uhry, s nimiž císař již v zimě 1864 počal vyjednávat. Císař však sám prohlásil, že nebude vyhověno jen přáním maďarským, nýbrž i spravedlivým nárokům všech

rakouských národů. Uskutečňování federalistického programu Belcrediho se projevilo zejména zrušením ústavy únorové 20. září 1865 a vyjednáváním se zemskými sněmy.

Český národní tábor nebyl v této době již jednotný. R. 1863 byla dokonána pod vlivem polského povstání roztržka mezi oběma jeho křídly. Radikálové vítali povstání proti carskému režimu z příčin zásadních, kdežto konservativní křídlo, vedené Palackým, Riegrem a Braunerem, vidělo v povstání zradu na slovanské věci. Příčiny roztržky byly ovšem hlubší. Radikálové (v jejich čele stál Julius Grégr, Sladkovský a Rudolf kníže Taxis), pro něž se vžilo jméno Mladočechů, vytýkali Staročechům chladnost ve vymáhání demokratických požadavků a spojování s konservativní šlechtou, které byly činěny ústupky ve věcech hospodářských i kulturních. **Mladočechové** se zmocnili *Národních Listů*, kdežto **Staročechi** založili deník *Národ*.

Po některých doplňovacích volbách nabylo ministerstvo Belcrediho pevné opory v českém sněmu, který podal císaři adresu povahy státoprávní spolu s novou žádostí, aby se dal císař korunovat za českého krále. Císař opět slíbil, že žádosti vyhoví. Značného úspěchu dosáhli Čechové ve školství, když r. 1866 (v lednu) byly střední školy rozděleny na české a na německé a na obojích bylo zavedeno obligátní vyučování druhému zemskému jazyku. Snaha dosáhnouti jazykové rovnoprávnosti na universitě zatím se nezdařila.

Méně příznivý vývoj byl na Moravě. V tamním sněmu počet českých poslanců sice také vzrostl, ale stále chyběly tři hlasy do potřebné většiny. Proto také státoprávní adresa byla na sněmu moravském většinou hlasů zamítnuta. Slezský sněm byl zcela centralistický a Čechové tu neměli žádného zastoupení.

Válka s Pruskem r. 1866 byla vyvrcholením staletého zápasu mezi rodem Habsburků a Hohenzollerů o prvenství v Německu. Po úspěších pruského krále Fridricha II. proti Marii Terezií nabylo opět v 1. polovině 19. stol. převahy Rakousko. Zatím co Rakousko trpělo ústavními spory a bylo ohrožováno zejména nesmiřitelným postojem Maďarů, Prusko sílilo zejména od r. 1862, kdy nabylo v Berlíně převahy ministr Bismarck. Ten byl odhodlán řešiti otázku prvenství „krví a železem“, a proto posiloval Prusko vojensky a snažil se Rakousko oslabiti jednáním diplomatickým. Pruské vojsko vynikalo nad rakouské svým vedením i výzbrojí (zejména zavedením rychlopalných jehlovek, které Rakousko odmítlo setrvávajíc při předovkách).

Příležitost ke konfliktu se naskytila při řešení otázky holštýnsko-šlesvické; spojená vojska rakouská a pruská dobyla totiž r. 1864 na dánském králi obou těchto vévodství a Bismarck hodlal tyto země připojiti k Prusku nebo alespoň vyhraditi v nich Prusku největší vliv. Jak očekával, narazil na odpor Rakouska. Oba státy vyhledávaly spojence. K Rakousku se připojily všechny střední

státy jižního Německa, naproti tomu získalo Prusko spojení menších severoněmeckých států a Itálie, takže Rakousko bylo nuceno vésti válku na dvou frontách. Rakousko podalo ve spolkové radě ve Frankfurtě návrh, aby vojska členů Spolku byla mobilisována proti Prusku. Tento návrh byl přijat, kdežto pruský návrh na vyloučení Rakouska ze Spolku zůstal v menšině. Ale jihoněmecké státy kromě Saska, které ponechalo vlastní zemi nepříteli a ustoupilo se svým vojskem do Čech, nemínily Rakousko vážně podporovati.

Síla obojího vojska na hlavním bojišti v zemích českých, ve Slezsku a v Sasku byla přibližně stejná. Plány k nástupu pruského vojska, které se chystalo k útoku, byly vypracovány vynikajícím vojenským methodikem Moltkem. Rakouské vojsko se chystalo k obraně, a očekávajíc hlavní vpád pruský ze Slezska na Moravu, soustředilo se v okolí Olomouce. Vedením severní armády byl pověřen proti své vůli Benedek, který nebyl dobře obeznámen s poměry na severním bojišti a byl proto odkázán na radu náčelníka štábu generála Krismaniče. Pruský vpád se však obracel nikoli na Moravu, nýbrž do Čech, kam směřovala trojí armáda: labská ze Saska proti toku Labe, lužická směrem na Liberec a slezská z Kladska na Hradec Králové. Všechny tři armády se měly spojití u Jičína a tam svést rozhodnou bitvu. Hlavní rakouská armáda se musila tedy přesunouti z Moravy do severních Čech.

Jižní rakouská armáda zničila již 24. června u Custozzy vojsko italské, ale severní armádu stíhal nezdarem (jedine Gablenz odrazil 27. června Prusy u Trutnova); labská a lužická armáda zvítězily nad Rakušany 26. června u Kuřích Vod, 27. u Podolu a 29. u Jičína, slezská armáda 27. června u Náchoda, 28. u Zárova a u České Skalice a 29. po krátkém boji dobyla Dvora Králové. Obě pruské skupiny se nebezpečně přibližovaly.

Český národ se postavil jednomyslně na stranu Rakouska proti svému „odvěkému nepříteli“. Z různých krajů Čech byly zasílány císaři adresy ujišťující ho věrností obyvatelstva, z Prahy byla vyslána dokonce k císaři deputace. Nechyběla ani dosti dobrá vůle postaviti proti Prusům dobrovolníky, mezi něž se hlásili v Praze a v Mladé Boleslavi členové Sokola, v Praze akademická mládež. Stejný úmysl byl i v Plzni, ale takové pokusy nebyly vojenským velitelstvím přijaty příznivě.

Menší bitvy v severních Čechách oslabily značně armádu a ukázaly taktickou převahu pruského vojska nad rakouským. Proto se rozhodl Benedek požádati císaře, aby uzavřel mír stůj co stůj a zabránil tak katastrofě. Císař však nařídil svést rozhodnou bitvu. Rakouské vojsko zaujalo velmi pevné posice na výšinách za říčkou Bystřicí v okolí Hradce Králové (Francouzi nazvali tuto bitvu bitvou u Sadové, neboť tu byly největší boje). V bitvě projevilo převahu rakouské dělostřelectvo, kdežto pěchota se mohla těžko měřiti s lépe vyzbrojenou pěchotou pruskou. Dostí dlouho byl boj na

vázkách, až jej rozhodla slezská armáda, kterou vedl korunní princ pruský. Den skončil (3. července) naprostým vítězstvím Prusů, kteří ztratili na 9000 mužů (Rakušané ztratili 23.500 zabitých a raněných a 12.800 zajatých).

Severní rakouská armáda ustupovala v pořádku na Moravu. Její hlavní sílu (180.000) soustředil Benedek kolem pevné Olomouce, kde došlo k bojům u Tovačova a u Dubu.

Pevná víra Čechů v rozhodné vítězství rakouského vojska byla zklamána. Dne 6. července opustilo místodržitelství a zemský výbor český Prahu, která byla již 8. července obsazena nepřitelem. Prusové nastolili vojenskou vládu a pečovali o to, aby jejich postup nebyl rušen výtržnostmi. Jinak však však dbali dvoujazyčnosti (vyhlášky byly německo-české). Obyvatelstvo k protirakouským projevům nenutili. Čeští radikálové využili příležitosti k svobodnému psaní v novinách a k hraní divadelních kusů, zakázaných rakouskou censurou (Žižkova smrt, Jan Hus). Mnoho se rokovalo o prohlášení pruského vrchního velitelství pražskému obyvatelstvu, v němž bylo možno čísti mimo jiné velmi neurčitou větu: „Zvítězí-li naše spravedlivá věc, pak by snad také Čechům a Moravanům vyskytlo se opět okamžení, ve kterém by svůj budoucí osud volně rozhodovati mohli.“ Tato věta nebyla ovšem nic závazného a neopravňovala k jakýmkoli nadějím, měla jen účel propagační: získati české obyvatelstvo pro přátelský postoj k pruskému vojsku.

S pruským vojskem přibyl do Prahy i emigrant Jos. Václav Frič, translátor slovanských jazyků u pruské vlády. Ten počal jednati na vlastní pěst o protirakouskou akci s radikály z okolí redakce Národních Listů (v rozhovorech označoval nejmladšího syna italského krále Viktora Emanuela jako kandidáta na český trůn), ale potkal se s oprávněnou nedůvěrou v poctivé úmysly Pruska. V srpnu 1866 byla rozšiřována po Čechách i na Moravě brožura J. Kotíka „Pláč Koruny České čili upřímná slova Staročecha k milým krajanům léta bídy 1866“ s tendencí proticentralistickou.

Zatím postupovaly pruské pluky na široké frontě mezi Kremží a Bratislavou k Dunaji, aby ohrozily hlavní město monarchie, k jehož ochraně byla povolána armáda jižní. Neprátelský vpád přinesl českým zemím nezměrné útrapy, které byly ještě rozmnoženy cholerou, šířenou pruským vojskem. K rozhodné bitvě před Vídní již nedošlo, neboť dne 22. července bylo uzavřeno v Mikulově příměří a 26. července tamže předběžný mír. Konečná mírová ujednání byla podepsána 24. srpna v Praze.

Král pruský, opojen vítězstvími, chtěl svých úspěchů plně využiti: Sasko, severní Čechy a české Slezsko měly býti připojeny k Prusku. Proti tomuto plánu vystoupil však Bismarck, který si nechtěl Rakousko odciziti na věčné časy a spokojoval se opravou hranic ve výběžku frýdlantském, broumovském a na Opavsku. Ale

i od tohoto požadavku upustil a Rakousko nemělo vůbec žádných územních ztrát. Zaplatilo jen 20 milionů tolarů válečné náhrady a uznalo zrušení Německého spolku a územní změny v severním Německu. Italskému království postoupilo Rakousko již dříve království benátské, ačkoli bylo na jižním bojišti vítězem.

Válka „Němců s Němci“ měla dalekosáhlé důsledky pro další vývoj Rakouska, neboť Rakousko se musilo vzdáti své imperialistické politiky v Německu a na poloostrově Apenninském a orientovati se směrem východním, zejména na Balkán. Přírozeným důsledkem porážky byla snaha pomstít se Prusku za pomoci jiných států, což vyžadovalo nejprve nutnou úpravu vnitřních poměrů. Čechům se nedostalo za loyální chování za pruské okupace vděku. Panovník ledabyle odbyl strádání českého národa několika slovy o „důstojném, věrném a sebezapírajícím chování Prahy a celé země české“. Již při náhradách válečných škod vláda zcela jinak měřila postiženým krajům českým, jinak německým.

3. Rakousko-uherské vyrovnání a ústava prosincová.

Touha po odvetě. Ministr Beust. Vyrovnání rakousko-uherské. Ústava prosincová.

Porážka rakouské armády u Hradce Králové byla Čechům vítána potud, že se Rakousko musilo vzdáti velkoněmecké politiky a že byla naděje, že bude říše vnitřně uspořádána ve smyslu přání jednotlivých národů. Tak soudil i Palacký, který označil vyloučení monarchie z Německa za veliký děj. Ale již 10. srpna musil ve svém deníku přiznat, že se situace nevyvíjí podle přání Čechů. Ani návštěva císařova v Čechách a na Moravě neopravňovala k nadějím, neboť císař se při ní vůbec o požadavcích Čechů nevyjádřil.

V zákulisí již dávno vyjednával Belcredi, jemuž byl svěřen úkol dohodnouti se s Maďary, s politickými představiteli Uher. Nebyl však ani zdaleka ochoten vyjít jim tolik vstříc, kolik bezpodmínečně žádali. Po porážce Rakouska v r. 1866 pomýšlel vídeňský dvůr na odvetu a domníval se, že dosáhne vítězství za spojenectví s Francií, s Itálií a s jihoněmeckými státy. Nebezpečí vycházelo však z Uher, kde za válek r. 1859 a 1866 hrozilo povstání. Proto musila býti maďarská přání uspokojena dříve, nežli bylo možno přejít k akci. Myšlenka na odvetu se stala zřejmou, když byl 30. října 1866 jmenován ministrem zahraničí Fridrich hrabě Beust, dříve saský ministr a zapřísáhlý nepřítel Pruska. Beust byl konservativce rakouských poměrů zcela neznalý. Již okolnost, že ministrem byl jmenován, což bylo v Rakousku zcela neobvyklé, protestant, ukazovala na to, že věc je velmi vážná.

Poněvadž Belcredi, který jednal vždy čestně a snažil se vyhověti i spravedlivým požadavkům národů (tak slíbil vyhověti Čechům, kteří se domáhali nové úpravy volebního práva), postupoval v jednání s Maďary velmi pomalu, počal jednati s nimi Beust, jenž svou bezohledností zatlačil poznenáhlu Belcrediho z jeho posice.

Belcredi konečně svolil k svolání mimořádné říšské rady a vypsal na počátek února 1867 nové volby do zemských sněmů, které měly obelati mimořádnou říšskou radu. Jak v Čechách, tak i na Moravě zvítězili Čechové a historická šlechta. Poněvadž také sněm tyrolský, krajinský a haličský měly většinu autonomistickou, nebylo možno dosíci toho, aby vyrovnání s Uhry bylo schváleno mimořádnou říšskou radu, a musila býti volena cesta jiná.

Proto musil Belcredi 7. února 1867 odstoupiti a vedení se ujal Beust, obdarovaný titulem říšského kancléře. Místo mimořádné rady říšské měla zaujmouti užší rada říšská (podle ústavy březnové), neboť bylo jisto, že ji Čechové pro svoji abstinenci politiku neobešlou a tak že bude získána většina pro vyrovnání. Pro vyrovnání byli původně jen čtyřští autonomisté, kdežto ani centralisté je neschvalovali. Postupně byli Čechové zbavováni svých spojenců, zejména Poláci se dali získati některými ústupky. Sněmy český a moravský, které se vyslovily proti vyrovnání, byly znovu rozpuštěny. Úbytek českých mandátů pod vlivem tlaku Beustova, který se neštítel lži a hrozeb, nebyl tak nebezpečný jako porážka historické šlechty, neboť mnozí velkostatkáři volili podle přání císařova ústavověrně. Čeští poslanci na sněmu pražském a brněnském se stali bezmocnými, a proto opustili oba sněmy. Poslanci z království zvláštním prohlášením z 13. dubna 1867 upřeli kusému zemskému sněmu a jeho umělé většině právo zastupovati české království.

Nyní nebránilo již Beustovi nic, aby provedl vyrovnání, a to bylo také kusým říšským sněmem schváleno. Monarchie rakousko-uherská (tento název byl přijat r. 1868) vystupovala navenek jednotně, uvnitř byly to však státy dva, stát uherský a stát neuherský (pro stát neuherský byl později zvolen název „království a země na říšské radě zastoupené“) a byly spojeny reální unií. Společná byla především osoba panovníkova, který měl v zemích uherských titul krále uherského, v zemích neuherských titul císaře rakouského. Dále byly společné záležitosti zahraniční, vojenské a finanční, pro něž byla zřízena společná ministerstva zahraničí, vojenství a financí. Úřady těchto ministerstev dostaly označení císařské a královské, úřady státní v zemích neuherských císařskokrálovské a státní úřady v zemích uherských označení královské. Nedlouho později se ustavilo vedle společné c. a k. armády zvláštní vojsko uherské (honvédi) a vzápětí v zemích neuherských c. k. zeměbrana.

Společný sněm rakousko-uherský nebyl, nýbrž společné záležitosti projednávaly tak zvané delegace, které se scházely střídavě ve Vídni a v Pešti. Byly to zvláštní komise, volené jednak od neuherského říšského sněmu (40 členů) a panské sněmovny (20 členů),

jednak od uherského sněmu a uherské tabule magnátů (ve stejném počtu jako ze zemí neuherských). Tyto delegace nejednaly ve společné schůzi, nýbrž odděleně delegace neuherská a uherská a platné bylo jen to, na čem se obě delegace shodly (ovšem teprve po schválení panovníkově).

Společné výdaje měly býti hrazeny nejprve z výtěžku cel obou států; chybějící suma byla hrazena oběma státy, a to v poměru, jaký stanovily tak zvané kvotové deputace. V prvních letech hrádily země neuherské 70% a země uherské 30%; později byl poměr měněn spíše ve prospěch Uher. Vedle toho bylo smlouveno také vyrovnání národohospodářské (o clech, o monopolech, o říšské bance a pod.), které bylo obnovováno vždy po deseti letech.

Uhrám se tak dostalo vyrovnáním práv, jaké po r. 1526 nikdy neměly. Svými právy byly Uhry zemím neuherským rovnocenné, třebaže byly o něco menší rozlohou, měly mnohem méně obyvatelstva a zejména hospodářsky byly nepoměrně slabší. Zato jejich povinnosti byly daleko menší nežli povinnosti zemí neuherských. Při vyrovnání si vymínili Uhři, že v zemích neuherských bude vláda vždy ústavní. Toto opatření jim totiž zaručovalo převahu, neboť země neuherské byly pro národnostní a státoprávní spory nejednotné. Vyrovnáním byly maďarské národy v Uhrách vydány zcela na milost Maďarům. Jedině Charváti se postavili na odpor a vynutili si r. 1868 zvláštní ústupky uhersko-charvátským vyrovnáním.

Zemím neuherským se dostalo 21. prosince 1867 nové ústavy (tak zvané **prosincové**), která jim dala nový název „**království a země na říšské radě zastoupené**“. Nová ústava byla sice **naplněna liberálním duchem**, ale v zásadě byla zcela centralistická. Poslanci (počtem 203) byli i nadále voleni sněmy jednotlivých zemí. Ústava rozšiřovala pravomoc říšské rady a stanovila odpovědnost ministrů sněmu a nedotknutelnost poslanců. Dále stanovila základní práva občanská, jako svobodu osobní, právo spolčovací a shromažďovací, právo volného projevu slovem a tiskem, svobodu hospodářskou i kulturní, rovnoprávnost národností (vždy podle zemí, tak v Čechách a na Moravě rovnoprávnost Čechů a Němců, ve Slezsku rovnoprávnost Čechů, Poláků a Němců) ve škole i v úřadech. Konkordát se stolicí papežskou zůstal nedotčen. Kompetence zemské samosprávy byla poněkud rozšířena. Poroty byly obnoveny. Paragraf 13 únorové ústavy byl pozměněn v § 14 prosincovky tak, že vláda směla v době, kdy říšská rada nezasedala, vydávati nařízení rovnající se mocí zákonům, pokud tato nařízení neměnila ústavu nebo nepřinášela občanům trvalá břemena.

4. Pasivní oposice za změny politické orientace a počátky dělnického hnutí.

Moskevská pouť. Protirakouské demonstrace. Dělnické hnutí. Auersbergovo ministerstvo. Deklarace. Persekuce. Dělnické nepokoje.

Zásadní odmítavé stanovisko vlády k českému státnímu právu, neplnění slibů, útisk české národnosti a konečně vytvoření umělé většiny ústavověrné na zemských sněmích v Čechách a na Moravě, většiny, která nemohla býti oprávněna mluvit jménem českého národa, vzbudilo u Čechů krajní rozhořčení. To se projevovalo při každé příležitosti a odvedlo Čechy se stanoviska rakouského na stanovisko zcela protichůdné.

Prvý takový protirakouský projev byla **národní pouť Čechů**, pozvaných ruským historikem Pogodinem a jinými vynikajícími ruskými učiteli, na **národopisnou výstavu do Moskvy**. Tato pouť znamenala zásadní změnu českého stanoviska a byla vykonána i přes varovné hlasy polských politiků, kterým se nová česká orientace nikterak nelíbila. Poutí, jejíž účel byl nejen vědecký, nýbrž i politický, zúčastnili se vedle Františka Palackého, Riegra, Braunera též Karel Jaromír Erben, baron Villani, malíř Josef Mánes a jiní. Dne 26. května 1867 přijal výpravu sám car Alexandr II. v Dětském (tehdy Carském) Sělu a oslovil ji projevem radosti, že může uvítati rodné bratry na půdě slovanské. I jinde u vynikajících Rusů, zejména vědeckých pracovníků, setkávala se výprava s největší pozorností. Tak rektor moskevské university promluvil k poselství: „Příčina všeho dosavadního zla našeho záležela v různosti Slovanstva, ale toto zlo přestane, jakmile se Slované sjednotí. Pak zvítězí pravda slovanská, pak budou konečně přiznána práva slovanského národa tak, jako jsou přiznána práva národa italského a německého.“ Dr. Sokolov se vyjádřil, že Rusko chce býti záštitou Slovanům proti každému, kdo by chtěl ubližovati některému ze slovanských kmenů.

Moskevská pouť měla daleko větší následky a význam, než jaký jí byl posud přikládán. U Rusů vzbudila zájem o osud českého národa, u Čechů způsobila zásadní změnu orientace, která pronikala od předních politiků a učenců až po obyvatele městské periferie a horských vísek. Nastal **kult všeho ruského**, probouzel se zájem o Rusko a ruská hymna zobecněla v Čechách i na Moravě.

Tuto změnu nejlépe lze pozorovati u Palackého, který se vzdal svého původního rakouského stanoviska, jak je zřejmé z jeho přesvědčení (1872), že osvícení Rusové netouží po rozšíření svých hranic na území mimoruské, že by to považovali spíše za nehodu, neboť každé rozšíření ohromné říše by jen rozšířilo vládní nesnáze a každé vtělení nových živlů by ohrozilo národní charakter ruských dějin. Před svou smrtí Palacký projevoval pevnou víru,

že se Čechové stanou Rusům nejvěrnějšími spojenci, ba jejich předním vojem v Evropě.

Demonstrativně bylo vítáno vrácení korunovačních klenotů do Prahy v srpnu 1867 z Vídně, kam byly odvezeny před pruským vpádem. Jakkoli vláda učinila potřebná opatření, zejména se postarala o to, aby se průjezd zvláštního vlaku Moravou a Čechami dál v noci, přece na všech místech, kudy vlak projížděl, byla koruna svatováclavská vítána slavnostními ohni a množstvím lidu shromážděného na stanicích, jimiž vlak projížděl. Podobný význam mělo i kladení základního kamene k Národnímu divadlu v Praze ve dnech 15. až 17. května 1868 a slavnost s kladením kamene spojená. Kameny ze sedmi památných hor českých a moravských, Řípu, Radhoště, Práchně, Hostýna, Turova, Žižkova a Blaníka, symbolicky naznačovaly jednotu českých zemí. I zástupce Slováků plamennou řečí prohlásil tehdy jednotu Slováků s českým národem. Další demonstrační projevy byly spojeny s jubilejní oslavou Palackého, s poutí bělohorskou, s národní poutí do Kostnice 6. července 1868 a konečně s návštěvou císařovou v Praze. Tehdy mládež vesměs odešla na výlet do pražského okolí, ostatní se zúčastnili místo vítání císaře demonstračních schůzí za jazykovou rovnoprávnost na universitě.

Neutěšený finanční stav říše nutil vládu k zavádění nových daní, proti nimž nastal v českých zemích odpor tím spíše, že nové daně byly odhlasovány říšským sněmem, v němž nebyli Čechové zastoupeni. Na některých okresích bylo odpíráno placení daní vůbec, zejména zastupitelstvo okresu slanského prvé demonstrovalo proti novým daním (v únoru 1869 byla šířena mezi lidem litografovaná brožurka „Ani groš daně více, čili skutky — ne slova“). Daně musily být vymáhány vojenskou asistencí. Nemenší odpor působil rozprodej posledních zbytků korunního majetku v Čechách, zejména prodej panství zbirožského mezinárodnímu upíru Baruchu Stroussbergovi. Liberální tendence vlády vyvolávaly nelibost duchovenstva, které tak spojovalo své požadavky s požadavky národními, zejména na Moravě, kde se postavil v čelo katolicko-národního hnutí sám olomoucký arcibiskup.

Vyvrcholením lidového opozičního hnutí byly tábory, jichž bylo pořádáno množství (některé byly zakázány) v r. 1868. Prvý z nich byl pořádán 10. května 1868 na Řípu, pak následovaly další tábory pod Bezdězem, na Vysoké u Kutné Hory, na hulínských trávnících, na Blaníku, na Zvičíně, na Žižkově poli, na Kosíři, na Karlštejně, na Džbáně, na Hukvaldech, na Orebě, na Dobeníně a jinde. K těmto projevům se pojily i první dělnické tábory na Letné (16. května 1869) a u Malína (26. září 1869), na nichž vedle požadavků národních uplatňovaly se i zájmy stavovské, zejména požadavek zkrácení pracovní doby a zamezení zkracování mezd.

Do této doby spadají také počátky organizace dělnictva po stránce sociální (nikoli ještě politické). Počátek učinili dělníci

knihtiskařští, kteří založili 1862 v Praze Typografickou besedu. O rozvoj dělnického hnutí se zasloužili hlavně dr. Cyril Kampelík a dr. Fr. Lad. Chleborád, kteří zdůrazňovali myšlenku vzájemné svépomoci a družstevnictví. Na podnět Chleborádův byl v březnu 1868 založen dělnický potravní spolek „Oul“, který po krátkém rozmachu již 1875 pro vnitřní rozpory zanikl; nalezl však četné napodobení. R. 1867 vyšlo první číslo časopisu „Dělník“, ale tento časopis musil zápasit s krajní nepřítizí ze strany vládní, která podezírala dělnické spolky a noviny z podvratných snah. Časopis musil být proto brzy zastaven. Brněnské dělnictvo stálo spíše pod vlivem vídeňským, které bylo orientováno mezinárodně.

V čele ministerstva byl zprvu Beust, když však bylo provedeno zřízení společných ministerstev a Beust se stal (s titulem kancléře) společným ministrem zahraničních záležitostí, byl jmenován předsedou ministerstva království a zemí na říšské radě zastoupených Karel kníže Auersberg, který pocházel sice z vysoké české šlechty, byl však krajně nepřátelský státnímu českému právu; v ministerstvu byli tři ministři všemu českému krajně nepřátelští (Giskra, Plener a Herbst) a jen tři ministři, kteří byli nakloněni myšlenkě federalistické (Taaffe, Potocki a Berger). Největší vliv měla skupina ministrů občanského původu; odtud bylo toto liberalistické ministerstvo nazváno ministerstvem občanským (Bürgerministerium). Po odstoupení Karla Auersberga (26. září 1868) postaven byl v čelo ministerstva Leopold Hasner; centralistický kurs byl ještě více zostřen a federalističtí ministři byli propuštěni.

Ještě za císařovy návštěvy v Praze pokusil se Beust za zády Auersbergovými získati Čechy pro svoji politiku některými drobnějšími ústupky, byl však rázně odmítnut. Mezi Staročechy a Mladočechy se rozvinul zápas o obeslání zemského sněmu v Praze, kde Čechové byli po posledních volbách majorisováni členy ústavověrnými (historická šlechta vyšla z nich bez mandátů). Staročesi byli proti obeslání sněmu, neboť věřili, že takový postup vzbudí pozornost Evropy, kdežto Mladočesi uznávali za vhodné hájiti, byť bez vyhlídky na úspěch, zájem národa na půdě parlamentní. Konečně v srpnu 1868 zvítězilo stanovisko staročeské. Dne 22. srpna 1868 podepsalo 80 poslanců v Praze památnou deklaraci, jejímž autorem byl Rieger a která zdůrazňovala české státní právo (historická šlechta se k deklaraci nepřipojila). Také moravští poslanci podepsali 25. srpna v Brně podobnou deklaraci rázu poněkud umírněnějšího, obsahující i projev proti antiklerikálnímu postupu vlády, která postupně odstraňovala konkordát z r. 1855. Stalo se to mimo jiné zákonem o poměru státu a církvi z r. 1868, který úplně pomíjel konkordát a církve podržoval státnímu doзору. Zato byla moravská deklarace podepsána i historickou šlechtou a preláty.

Ústavověrná většina zemských sněmů v Praze a v Brně protestovala proti deklaraci a stejně protestoval i zemský sněm slez-

ský (proti jedinému hlasu). Vláda prohlásila všechny deklaranty, poněvadž se nedostavili na vyzvání do sněmu, za zbavené mandátů, ale všichni deklaranti byli opět svými voliči zvoleni. Nemohl být podán jasnější důkaz, že celý národ stojí za svými poslanci.

Měštanské ministerstvo započalo **persekuci českého národa**; zejména byli pronásledováni redaktori českých novin, svolavatelé táborů, trestáno bylo hraní a zpěv ruské hymny; jen v roce 1868 bylo u pražského zemského trestního soudu odsouzeno 144 osob do žaláře na 82 let. Vyučování oběma zemským jazykům na středních školách bylo zrušeno a pražská technika, převahou česká, byla r. 1869 rozdělena na českou a německou. Ministerstvo posílilo rakouský centralismus zavedením **přímých voleb do říšské rady**, takže říšská rada neměla být již obesílána zemskými sněmy (zákon byl schválen císařem 29. června 1868). Vrcholem persekuce bylo vyhlášení stanného práva v Praze a v politických okresích smíchovském a karlínském (11. října 1868, stanné právo bylo zrušeno teprve Taaffem 28. dubna 1869) a jmenování řízného vojáka barona Kollera českým místodržitelem. Český odpor proti vládě se tím jen upevnil a vzrostl a jeho středisko se přeneslo po vyhlášení stanného práva na venkov. Rieger vydal tehdy národní heslo „Nedejme se!“ a snažil se pamětním spisem (1869) přesvědčiti francouzského císaře Napoleona III., že nadvláda Němců a Maďarů v dunajské monarchii je trvalým nebezpečím pro Evropu.

Měštanské ministerstvo, které několikrát vystřídal své předsedy (naposledy byl jím zase Hasner), ztrácelo stále víc a více půdu. Císař naléhal na vyrovnání s Čechy a stejně i Beust, jemuž české události byly v cestě protipruským záměrům. Říšskou radu opustili Poláci, když vláda neplnila své sliby, i šest tyrolských autonomistů, takže nakonec zbyli v říšské radě vedle 129 německých poslanců jen tři Slované. Nepříjemným vládě bylo i povstání v dalmatské Krivošiji a **sociální bouře v Čechách** (1869 typografové, krejčí a tesaři si vymohli stávkou vyšší mzdy, jiné stávky vyvolaly neutěšené mzdové poměry v severních Čechách, tak stávka v Liebigově továrně ve Svárově skončila 31. března 1871 srážkou vojska s dělnictvem a krveprolitím, k jiným srážkám došlo v Liberci a v Novém Strašecí; v srpnu 1870 se konala pod Ještědem společná manifestace českého a německého dělnictva za dělnické požadavky). Tyto události měly za následek, že Hasnerovo ministerstvo musilo odstoupiti a že bylo jmenováno ministerstvo Potockého (4. dubna 1870), jehož hlavním úkolem bylo jednati s Čechy.

Ke jménu Hasnerovu z doby, kdy byl ministrem kultu a vyučování, se pojí vydání základního školského zákona z r. 1869, v podstatě dodnes platného u nás. Jím byla vlastně založena rakouská a tím i česká národní škola. Bohužel Čechové z důvodů státoprávních odmítali i tento pokrokový zákon a docílili později (r. 1883) za spoluúčasti rakouských konservativců, že byl ke škodě školství novelisován.

5. Pokus o rakousko-české vyrovnání.

Ministerstvo Potockého. Porážka Francie a její následky. Hohenwartovo ministerstvo. Královský reskript. Fundamentální články. Zmaření vyrovnání.

Potocki se potkal při sestavování ministerstva s největšími potížemi, neboť Čechové nemínili vstoupiti na říšskou radu a Němci nebyli ochotni ministerstvo podporovati. Ostatně Čechové přijali nové ministerstvo s nedůvěrou, zejména se nechtěli smířiti s přímými volbami do říšské rady. Přece však se snažil Potocki, jehož kabinet byl složen namnoze z úředníků, Čechy získati. Proto odvolal Kollera (místodržitelem se stal neutrální hrabě Menndorf) a udělil českým politickým provinilcům amnestii. Poněvadž neměla vláda spolehlivou většinu na říšské radě a v zemských sněmích, dal Potocki provésti volbu do zemských sněmů, pokud měly centralistickou většinu (nikoli však v Čechách), tedy také na Moravě a ve Slezsku. Teprve v červenci 1870 byly provedeny volby do zemského sněmu také v Čechách a skončily velkým vítězstvím stran národních a historické šlechty. Na české straně nebyla sice nálada na obeslání zemského sněmu, ale později pod vlivem historické šlechty vstoupili čeští poslanci na sněm a podali císaři adresu povahy státoprávní; říšská rada však sněmem českým obeslána nebyla.

Císař odpověděl na adresu mnohoslibným reskriptem z 26. září 1870, v němž mimo jiné pravil: „My jsme se také na tom ustanovili, království tomu znova nedílnost a neodcizitelnost země nezrušitelně písemně stvrditi a tak jako u Našich osvícených předků má korunování korunou českou vnitřnímu spojení s národem českým lesknoucí význam dáti. ... Postaráme se o to důtklivě, aby se stížnostem těmto vyhovělo, jakož i aby se jiným podstatným požadavkům Našeho království Českého zadost učinilo potud, pokud se dají spojit s interessy veškeré říše, s bezpečností její a potřebnou její mocností.“

Mezi Potockým a českými politiky bylo zahájeno jednání, ale to bylo přerušeno, když vláda nařídila přímé volby do říšské rady. Čechové a historická šlechta (ta se státoprávním ohrazením) voleb se sice zúčastnili, dosáhli pozoruhodných úspěchů, ale na půdu říšské rady nevstoupili. Tím byla posice vlády Potockého otřesena a její pád dovršily události zahraniční.

V polovině července 1870 vypukla totiž **válka prusko-francouzská**. Poté se dostavil Beustem dlouho očekávaný okamžik, kdy bylo možno pomstít porážku z roku 1866 a zničit velmocenské postavení Pruska. Byla provedena mobilisace rakouské armády, která byla hrozivě postavena v Čechách, ale k rozhodnému vystoupení nedošlo, neboť Rakousko bylo překvapeno vstupem jihoněmeckých států (i Saska) do války po boku Pruska i odmítavým postupem

Maďarů, kteří si ze sobeckých důvodů nemohli přátí vítězství Rakouska nad Pruskem; také se musilo přihlížeti k povážlivému stavu státních financí. Rychlá vojenská vítězství Pruska učinila každou pozdější myšlenku na intervenci beznadějnou.

Po porážce Francie podali poslanci zemského sněmu českého dne 8. prosince 1870 ministři zahraničí baronu Beustovi pamětní spis, v němž zdůraznili právo sebeurčení všech národů a žádali na základě téhož práva přeměnu Rakouska v stát federativní, žádali rovnoprávnost všech národů, odmítli pokusy monarchie o sblížení s Německem a projevíli své sympatie k Francii a k Rusku. **Memorandum bylo protestem proti chystanému násilnému uloupení francouzských krajů Alsaska-Lotrinska** (byl to jediný protest v Evropě ve prospěch Francie) a schválením povstání balkánských Slovanů v boji za svobodu proti Turkům. Memorandum odmítl baron Beust opovržlivě jako nenáležité. Od vítězství Němců nad Francií a od utvoření německého císařství (18. ledna 1871) stouplo neobyčejně sebevědomí rakouských Němců, kteří se hlásili odtud — kromě strany konservativní — k programu velkoněmeckému. Tento program byl arcí jiný nežli v r. 1848: Rakousko nemělo již býti vedoucí mocností v Německu, nýbrž pouhým doplňkem německé říše jako Bavorsko nebo Sasko. Tento pangermanismus byl nejvíce rozšířen u Němců v Čechách.

V únoru 1871 bylo ministerstvo Potockého propuštěno a sestavením nového kabinetu byl pověřen Karel Sigmund hrabě **Hohenwart**, konservativce a dotud místopředseda v Horních Rakousích, který se znamenitě osvědčil jako státní úředník. Duší ministerstva se stal vynikající národohospodář vídeňské university Albert Schäßle, protestant, Velkoněmec a nepřítel Pruska (musil opustiti proto universitu v Tübingkách). Schäßle na rozdíl od Beusta poznal velmi dobře nedostatky a potřeby Rakouska; vystoupil proti dualismu a byl přesvědčen, že Rakousko lze zachrániti jedině jeho federalisací, zrovnoprávněním národů a respektováním práva a spravedlnosti. Byl také velký nepřítel vídeňského velkokapitalismu. Do ministerstva byli přijati také dva Češi (nikoli pro získání Čechů, nýbrž proto, že nebylo vhodnějších lidí), a to Josef Jireček jako ministr vyučování a Karel Habětinek jako ministr spravedlnosti (proto Němci nazývali posměšně toto ministerstvo „Tschechenministerium“). Oba nebyli však pro národ spolehliví, Jireček byl krajně konservativní, byl důvěrným přítelem Lva hraběte Thuna, Habětinek za svého dlouholetého pobytu v německém prostředí a pod vlivem své manželky Němky přestal národně cítiti a podpisoval se Habětinek. Vídeňská ulice přijala nepříznivě vytvoření tohoto kabinetu, který nazvala posměšně „masopustním“.

Hlavním bodem programu nového ministerstva bylo provedení vyrovnání s Čechy, kteří měli býti uspokojeni i jmenováním oblíbeného hraběte Chotka místopředsedou v Praze. Také moravským Čechům se dostalo některých ústupků, zejména zřízením několika

českých středních škol, zřízením zemské hypoteční banky a nařízením, aby úředníci šetřili rovného práva obou národů. Zákonodárná moc zemských sněmů byla zvýšena.

Protože nová vláda nenalezla v říšské radě většinu, byla v srpnu r. 1871 poslanecká sněmovna rozpuštěna; současně byly rozpuštěny i zemské sněmy, pokud měly centralistickou většinu (také sněm moravský a slezský). Byly vypsány nové volby do zemských sněmů, pokud byly rozpuštěny, a vesměs byly získány federalistické nebo alespoň autonomistické většiny (zejména na Moravě; ve Slezsku byli zvoleni 4 slovanští poslanci). Poněvadž říšskou radu měly obesílati po starém způsobu zemské sněmy, byla — pro případ, že se Češové zúčastní jednání ve sněmovně — zajištěna pro vládu potřebná dvoutřetinová většina.

Prostřednictvím hornorakouského konservativce hraběte Dürkheima navázala vláda jednání s vůdcem historické šlechty hrabětem Clam Martinicem i s vůdci strany národní Riegrem a Pražákem. Rieger stál zprvu neústupně na stanovisku deklarace, zavrhujeícím zásadně dualismus, dal se však získati Clam Martinicem pro mírnější stanovisko. Výsledkem jednání bylo zahájení vyrovnávací akce, zahájené královským reskriptem ze dne 12. září 1871, v němž císař prohlásil: „Majíce v paměti státoprávní postavení koruny české a jsouce Sobě povědomí slávy a moci, kteréž tato koruna Nám a předkům Našim propůjčila, mimo to jsouce pamětliví neoblomné věrnosti, s kterou obyvatelstvo země české každé doby trůn náš podporovalo, uznáváme rádi práva tohoto království a jsmo hotoví, toto uznání přísahou Naší korunovační obnoviti.“

Současně byly podány sněmu království českého dvě vládní osnovy zákonů: osnova volebního řádu do zemského sněmu, která přesunovala počet mandátů v kurii velkostatkářské ve prospěch majitelů velkých panství (jejich majitelé byli téměř napařád stoupci historické šlechty) a snížila počet poslanců za města ve prospěch venkova (ve prospěch občanských stran českých). Druhou předlohou byla osnova zákona na ochranu národnosti v Čechách, která měla chrániti Němce před majorisováním Čechy a získati je pro vyrovnání. Pro budoucnost všecko, čeho dosáhla jedna národnost, mělo platiti automaticky i pro druhou. Jednojazyčnými obcemi měly býti ty obce, kde nebylo národnostní menšiny větší nežli pětina voličů, jednojazyčnými okresy měly býti okresy, v nichž nebylo jediné obce jiné národnosti. Ve smíšených obcích a okresích a v hlavním městě země měla býti úřední řečí čeština i němčina. Němečtí poslanci však po zahájení sněmu 14. září ze sněmu odešli.

Odpověď na královský reskript vypracovala třicetiletá komise (složená ze zástupců strany staročeské, mladočeské oposice a historické šlechty) a připojila k ní tak zvané fundamentální články (vypracovány byly z největší části Clam Martinicem), které měly býti základem jednání o rakousko-českém vyrovnání.

V prvních osmi člancích schvaloval sněm království českého dodatečně rakousko-uherské vyrovnání z roku 1867 s výhradou, že sněm království českého volí sám 15 delegátů a 8 náhradníků do říšské delegace. V dalších desíti člancích se konstitovala práva a zřízení království českého podle zásady (článek IX), že českému sněmu a české vládě zemské náležejí všechny záležitosti správní a zákonodárné, které nebyly prohlášeny za společné všem královstvím a zemím. Říšská rada se měla nazývat kongresem delegátů, panská sněmovna senátem, který měl být jakousi státní radou připravující osnovy zákonů a urovnávající spory mezi zeměmi. Společnými záležitostmi pro „království a země na říšské radě zastoupené“ (někdy i pro celé Rakousko-Uhersko) měly být zahraniční záležitosti, vojenství a společné finance, dále zejména poštovníctví a doprava, kdežto královskými českými měly být politická správa, soudnictví, školství, zákonodárství občanské a soudní, zemská obrana, zemské silnice a železnice a zákonodárství o přímých daních. Repräsentantem českého státu měl být český dvorský kancléř (zároveň ministr zemí neuherských), jenž tvořil spolu s místodržiteli českým, moravským a slezským zemskou vládu. Výdaje měl krytí výnos přímých daní, kdežto o úhradě státního rozpočtu měly rozhodovat kvotové deputace zemí.

K fundamentálním článkům se přihlásil i zemský sněm moravský: „Sněm přiznává se úplně k přáním a předlohám, které sněm království českého v usneseních o základních člancích pro království české od sebe vydal, v nichž se pronáší, kterak budoucně právo veřejné staveno a pokud kompetence sněmu vyměřena být má.“ Moravský sněm si ovšem vyhradil samostatnost v zákonodárství a ve správě. Naproti tomu sněm slezský se postavil proti fundamentálním článkům, jenom čtyři slovanští poslanci ze Slezska projeví svůj souhlas s nimi. Čeští Němci naproti tomu — vyjma slabou skupinu německých konservativců — s články nesouhlasili.

Ústava království českého měla být vyhlášena na chystaném korunovačním sněmu, ale nastaly komplikace. Byl to zejména ministr Beust, který se postavil proti vyrovnání s Čechy v uvedené formě a varoval před ním, poněvadž prý by byli rakouští Němci hnáni do náručí Německa. Bylo zřejmé, že Beust již upustil od svého protipruského stanoviska a že dokonce přátelství Německa vyhledával. K vítězství Beustova stanoviska přispěl i Bismarck, jemuž nebylo vhod posílení konservativců v Rakousku. Rozhodně se stavěli proti rakousko-českému vyrovnání Maďari, jejichž výsadní postavení bylo tímto vyrovnáním ohroženo, neboť poměry v neuherských zemích by se byly zkonsolidovaly a politická převaha Uher by byla vzala za své. Všichni tito činitelé působili velmi mocně na císaře a dovedli si jej přes odpor Hohenwartův a Schöfflovův získati.

Čechům byla nabízena jiná základna pro vyrovnání, zejména jednání se nemělo týkat uherské poloviny státu a český sněm měl vykonati volby do říšské rady. Čechové nabídku odmítli a Hohenwart, jemuž císař nedodržel slovo, odstoupil dne 30. října 1871. Bývalý ministr financí Holzgetan, který se obával vyrovnání, protože by se byly pasivní země alpské zcela „přissály k prsům živné matky obojích Rakous“, vytvořil přechodný úřednický kabinet, který brzo ustoupil novému ministerstvu centralistickému.

Český národ byl zmarem jednání krajně roztrpčen a také náčelníci stran se neostýchali obracet výčitky i na místa nejvyšší. Tak Rieger ve své řeči Pražanům řekl: „Jsme odrazeni, nejsme však poraženi. Věc naše není a nemůže být ztracena... Za těchto okolností jest blízko, že by mohla být vznesena obžaloba na vznesenou osobu mocnářovu, poněvadž vpletli se mezi nás a jeho osobu cizí, nám nepřízniví živlové. V domnění, že respektovati musí vůli národů, pouze v domnění tom povolil nátlaku. My však těšíme se naději, že, co nepovolil nám císař špatně zpravený, povolí císař dobře zpravený.“ Karel kníže Schwarzenberg vyzval sněm, aby chránili a hájili státoprávní samostatnost tohoto království, práva koruny, práva krále a nepřetržitý svazek států na základě pragmatické sankce pod žezlem slavného rodu habsbursko-lotrinského spojených, seč síly stačí, nechť se stane cokoli, až do těch hrdel a statků. Skrejšovský uvedl královský reskript v posměch tím, že jej dal tisknouti na jemném a měkkém papíře.

Český národ vstoupil znovu do pasivní opozice a Rakousko nastoupilo nebezpečnou cestu násilí, která vedla ke katastrofě roku 1918.

6. Persekuce Čechů. Stinné stránky hospodářského liberalismu.

Ministerstvo Auerspergovo. Persekuce Čechů. Chabrusové volby. Opuštění politiky abstenenční. Gründerství. Vídeňský krach. Válka rusko-turecká a její následky.

Nové centralistické ministerstvo vytvořil Adolf kníže Auersperg, bratr bývalého ministerského předsedy Karla Auersperga, dotud místodržitel v Solnohradsku, který nebyl příznivě naladěn vůči Čechům a jež oddělovala nesmiřitelná zášť od historické šlechty české. V kabinetě bylo několik výtečných odborníků (proto bylo kabinetu přezdíváno „doktorské ministerstvo“), byli to však vesměs lidé přející si přetvořit Rakousko v stát jazykově německý. Mezi nimi byl především solnohradský rodák baron Lasser z Zollheimu, ministr vnitra, který nenáviděl všecko, co nebylo německé (tak v polemice s Riegresem prohlásil, že je hrdý, že i Solnohradčané pomáhali porazit Přemysla II.), a prohlásil, že do dvou

let zlomí českou opozici. Programem vlády bylo provést vyrovnání s Poláky (udělením autonomie Haliči bylo Němcům snadno ovládnouti zbytek zemí neuherských), znovu zříditi zeměbranu a zavéstí přímé volby do říšské rady.

Již koncem listopadu 1871 vystřídal Lasser oblíbeného místodržitele Bohuslava hraběte Chotka osvědčeným Kollerem, který ihned po svém příchodu do Prahy počal lámatí českou opozici (podobně jednal i nový moravský místodržitel baron Weber). Občanské svobody byly omezeny, zahájena persekuce tisku (český deník Politik, tištěný v německém jazyku, byl za jediný rok 83krát konfiskován), redaktoři byli protiprávně stavěni při obžalobách před německé poroty, a byli-li osvobozeni, byl rozsudek zrušen. Grégr a Skrejšovský byli drženi po sedm měsíců ve vazbě, poněvadž zapoměli zaplatiti kolkový poplatek za inserci. Proti národnímu hnutí bylo používáno i vojska (zejména na Kolínsku; Koller byl totiž zároveň zemským velitelem). Hromadně byly zakládány v českých zemích nové německé školy. R. 1872 byla zrušena dokonce i Vlastenecko-hospodářská společnost, která se mohla chlubití činností trvajícím déle nežli jedno století, poněvadž předseda (kníže Schwarzenberg) odmítl pozvání na vídeňskou výstavu.

V listopadu 1871 bylo rozpuštěno pět zemských sněmů, na nichž měli federalisté a autonomisté většinu (mezi nimi také sněm moravský). Při moravských volbách zvítězili centralisté, poněvadž historická šlechta byla poražena; do sněmu se však čeští poslanci (počtem 35) nedostavili a zahájili politiku abstinence, poněvadž se volby daly pod nátlakem a nový sněm nepředstavoval vůli většiny obyvatelstva země. Konečně byl rozpuštěn i sněm český a také v Čechách byly vypsány nové volby, aby bylo dosaženo potřebné většiny pro schválení návrhu na přímé volby do říšské rady.

S obou stran byla zahájena horlivá agitace na získání mandátů v kurii velkostatkářské, neboť volby poslanců v kurii městské a venkovské vyznívaly mimo nepatrné proměny téměř vždy stejně a získání většiny na sněmu bylo závislé na okolnosti, zda zvítězí šlechta historická či ústavověrná. S obou stran se vytvořily společnosti na zakupování zadlužených drobných velkostatků, jejichž hlasy mohly míti vliv na výsledek volby. Jan Palacký nazval ironicky tyto společnosti chabrusem (tak byly označovány v židovském obchodním žargonu sdružení za nekalým ziskem); tento název se ujal a volby byly nazvány volbami chabrusovými. Síly obou stran byly neúměrné; historická šlechta vládla jen malým kapitálem, kdežto centralistům posloužily penězi velké banky vídeňské. Za velkostatky byly placeny až dvojnásobné ceny. Úřady libovolně zvyšovaly daně velkostatkářům ústavověrným nad 250 zlatých (to byla hranice, při níž byl oprávněn velkostatek voliti). Volby skončily porážkou historické šlechty a tím nabyli Němci na zemském sněmu pražském většiny. Podobně jako na Moravě i v Čechách na přání Palackého a Riegra čeští poslanci do zemského sněmu nevstoupili.

Proti zamýšleným přímým volbám do říšské rady, v níž připadal nadměrný počet mandátů německým městům a velkostatkům, rozpoutal se na straně české velký odpor. Císaři byla podána petice podepsaná 270.000 voliči, ale o volbách bylo již rozhodnuto, neboť panovník udělil zákonu 3. dubna 1874 svoji sankci. Čechové se zúčastnili těchto voleb, zvítězili ve svých volebních okresích, ale do říšské rady nevstoupili. Proti nadání zůstali ve svém postupu téměř osamoceni (jejich příkladu následovalo jen sedm tyrolských autonomistů, jimž jejich odpůrci přezdívali „černí Češi“).

Vznikla polemika o tom, zda je abstinenci politika prospěšná; Palacký, Rieger a historická šlechta ji hájili, ale odpor proti ní sílil u moravských poslanců a u Mladočechů, kteří teprve v prosinci 1874 organisovali vlastní stranu. V listopadu 1873 vstoupili moravští poslanci a moravská historická šlechta, ovšem s ohrazením, do zemského sněmu a v lednu 1874 se dostavili moravští poslanci (vyjma Egberta hr. Belcrediho) také na říšskou radu. Ukázalo se, že na parlamentní půdě je možno demonstrovati za české požadavky a brániti se proti násilí většiny. Proto také v Čechách se dostavilo v červenci 1874 sedm mladočeských poslanců na zemský sněm a v září 1878 také Staročesi, jejichž význam poklesl i smrtí Palackého (1876), následovali jejich příkladu.

Vláda rozšířila počet poslanců říšské rady na 353 a při tom posílila svoji posici rozmnožením poslanců za města, namnoze německá. Roku 1874 zrušila vláda konkordát.

Liberální ministerstvo Auerspergovo podporovalo všemožně rozvoj industrialisace Rakouska. V letech 1871-73, kdy byla doba konjunktury, vzniklo na 7000 koncesí s kapitálem 4 miliard korun. Horečně byly zakládány dráhy, továrny, doly, banky a pojišťovny. Mnohé banky platily 14%-22% dividendy, v ojedinělých případech byly vypláceny dividendy 60%, ba i 80%. Toto překotné zakládání podniků (gründérství) nebylo namnoze na zdravém podkladě a později se ukázalo, že banky, které platily vysokou dividendu, vyplácely ji z akciového kapitálu, aby uměle zvýšily kurs akcií. Gründérství se účastnil kdekdo, zejména ve Vídni. Do nekalého podnikání byli zatahováni vlivní politikové strany centralistické, jimž byla přidělována správní radovství, darovány akcie nově zakládaných společností a podobně. Těm, kteří věděli něco o těchto podvodných machinacích, byly vypláceny peníze za mlčení (Schweigegelder). Velmi nečestně proslul v těchto nekalých obchodech německonacionální politik Giskra.

Domnělý hospodářský rozvoj Rakouska měla dokázati vídeňská výstava r. 1873, ale skončila velikým schodkem (zavinila jej také malá návštěva pro cholera). Následoval pak pád několika nesolidně založených společností a rozšířil se a zachvacoval i podniky jiné. Podlomení úvěru a nedůvěra ke společnostem zavinily úpadek velké části podniků (vídeňský krach z r. 1873). Úpadku padly však za obět i některé české družstevní průmyslové podniky (selské

cukrovarů) a rozumný průmyslový rozvoj monarchie byl na řadu let zastaven. V mnoha podnicích byla práce zastavena a vznikla hrozivá nezaměstnanost dělnictva.

Příčinou pádu vlády Auerspergovy byly události balkánské. V Bulharsku a v Bosně vzniklo povstání tamních křesťanských Slovanů proti tureckému jhu. Když pak Turci použili v Bulharsku k jeho potlačení nepravdělného vojska bašibozuků, páchajících nepředstavitelné ukrutnosti, odhodlalo se Rusko zakročit a vypovědělo v dubnu 1877 Turecku válku. Rozhodnutí Ruska bylo u rakouských Slovanů přivítáno největším nadšením a obě strany české podaly ruskému vyslanci u vídeňského dvora písemné vyjádření sympatií českého národa k balkánským Slovanům. Tím větší byla radost, když vítězná vojska ruská pronikla před sám Cařihrad a Turecko bylo nuceno jednat o mír. Ale některé velmocí neměly trpěti převahu Ruska na Balkánském poloostrově a vyutily si řešení balkánské otázky na kongresu berlínském. Rakousko-uherský ministr zahraničí Julius Andrássy (vystřídal v listopadu 1871 Beusta), který nedlouho potom (1879) uzavřel vojenskou smlouvu s Německem, vymohl pro monarchii mandát obsadit Bosnu a Hercegovinu. Centralistické ministerstvo se stavělo k tomuto podniku odmítavě (náklad na okupaci, 60 milionů zlatých, musili odhlasovat poslanci slovanští a němečtí konservativci), neboť se obávalo vzrůstu slovanského obyvatelstva. Tím upadlo v nemilost u císaře, který viděl v okupaci vítanou příležitost vyvážit na Balkáně ztrátu Lombardie a Benátska. Ministerstvo Auerspergovo však odstoupilo až o něco později (na počátku 1879), když se postavilo proti císařovu plánu provést reformu vojenství po vzoru Německa.

7. Positivní politika Čechů za předpokladu spravedlivého národnostního vyrovnání.

Taaffovo ministerstvo. Jazyková nařízení Streymayerova. Rozdělení pražské university. Pangermanismus. Národnostní zápas v českých zemích. Vítězství Mladočechů. Jednání o punktace. Proces Omladiny.

Jmenování hraběte Eduarda Taaffe, jehož rodové statky byly v Čechách a který byl důvěrným císařovým přítelem z mládí, znamenalo opuštění dosavadní rakouské politiky, která byla ve znamení německví a liberalismu. Taaffe nebyl federalista ve smyslu Hohenwartově, byl však přítel národnostního vyrovnání a klidného soužití mezi národy. Především byl věrný služebník dvora, jehož zájmy hájil. Jeho majorita v říšské radě se skládala z poslanců slovanských, z historické šlechty a z německých konservativců, z nichž Taaffe vytvořil „železný kruh pravice“. Ale k dosažení spolehlivé většiny bylo zapotřebí hlasů poslanců českých, a proto bylo s nimi

vyjednáváno. Okolnosti byly příznivé, neboť lid byl přesycen neplodnou politikou abstinenci. Konečně se objevili — ovšem s důrazným státoprávním ohrazením — na říšské radě poslanci čeští a spojili se s poslanci moravskými a s historickou šlechtou v český klub o 52 poslancích. Moravský poslanec dr. Pražák se stal českým ministrem krajanem v Taaffově ministerstvu. To, že se Čechové vzdali abstinenci politiky, bylo vlastně přiznáním prohry v boji o české státní právo, neboť centralismus zůstal za Taaffovy vlády i za dalších vlád neztenčen. Postavení Slovanů v kabinetě bylo dosti silné a Poláku Dunajewskému bylo svěřeno důležité ministerstvo financí s úkolem, aby dal do pořádku neutěšený stav státního hospodářství. Toho se Dunajewski zhostil velmi dobře.

Za vstup do sněmovny se dostalo Čechům jen velmi malých ústupků. Byla vydána tak zvaná jazyková nařízení Stremayerova, která sankcionovala dosavadní stav, prakticky však znamenala zhoršení, neboť mnohé soudy v německém jazykovém území Čech odmítaly nyní česká podání, která dříve přijímaly. Dále bylo vyhověno českému volání po české universitě v Praze; byla zde dvojnásobná možnost, jednak jmenovati na universitě příslušný počet českých profesorů, aby obě národnosti byly rovnoprávné, jednak, jak také bylo přáním Němců, rozdělit universitu na českou a německou. Úspěšně byl návrh poslední a pražská universita byla rozdělena podle císařského rozhodnutí z 10. dubna 1881 a říšským zákonem, který byl císařem potvrzen teprve r. 1882, na universitu českou a německou. Obě měly starobylý název universita Karlo-Ferdinandova. Prvým rektorem české university se stal Václav Wladiwoj Tomek. Podle přání Němců byla práva českého národa na této universitě omezena tak, že kandidát na právnické fakultě musil prokázat úplnou znalost němčiny. Česká universita byla aktivována již v říjnu 1881.

Dále bylo vyhověno českým požadavkům, že census pro aktivní volební právo byl snížen na pět zlatých, a mimo to se Čechům dostalo ve volebním právu některých menších výhod. R. 1882 bylo přiznáno Čechům a Polákům ve Slezsku právo jednati při soudech v jazyku mateřském, čehož posud nebylo. Při volbách do zemského sněmu r. 1883 nabyli Čechové spolu s historickou šlechtou většiny a místodržiteli byli jmenováni mužové Čechům naklonění: baron Kraus v Praze a Bedřich hrabě Schönborn v Brně.

Němečtí liberálové pozorovali tyto drobné ústupky s rostoucí nervositou a se stupňováním požadavků. U této strany vůbec vystupovaly do popředí od velkých úspěchů německých za války s Francií stále více a více velkoněmecké tendence a němečtí liberálové zřejmě sekundovali straně otevřeně velkoněmecké, která měla své stoupence hlavně v severních Čechách (odtud byli i vůdcové této strany Schönerer, Wolf a Iro) a vydávala vlastní časopis Alldeutsche Zeitung. Tato drobná strana (asi s 20.000 organisovanými členy) měla vedle programu nacionálního i program rasový a

obracela se zuřivě proti židům. Vedle ní byl antisemitismus, arciť z důvodů hospodářských, rozšířen i ve straně křesťansko-sociální, silné v alpských zemích a zvláště ve Vídni (starosta dr. Lueger).

Velkoněmecká myšlenka ve smyslu Schönererově, jejímž dítětem byl Hitlerův nacionální socialismus, měla svou kolébku ve válkách francouzských, v tak zvaném hnutí osvobozeneckém, kdy vystoupili se svými názory filosof Fichte a Jahn, zakladatel Turnvereinu (jeho předkové pocházeli z Liberecka). Podle jejich názoru národ německý je nadán zcela zvláštními biologickými kvalitami, takže je předurčen k úkolu zachovávatí pořádek ve světě. Němci jsou nesmíšený pranárod a jejich řeč je prařečí. Rasovou theorii německou propracoval Gobineau (1816-82), Wagnerův zeť H. St. Chamberlain, hudební skladatel Richard Wagner, který byl obzvláštěm pěstitelem německého rasového mysticismu, a filosof Pavel Lagarde (1827-91). Pevnou oporu dala pak rasistům theorie filosofa Friedricha Nietzsche (1844-1900) o nadělověku, která předpovídala vytvoření vznešené skupiny lidí, které budou ostatní národy jen nástrojem. Velkoněmci navazovali na pruskou státní myšlenku a chtěli celním spolkem, jak tomu bylo u jihoněmeckých států, připravit pohlcení Rakouska Německem. Za hlavní své nepřátele pokládali Čechy a Poláky a těšili se, že tito národové při nejbližším otřesu spadnou jim do klína jako zralé ovoce se stromu.

Němci vystupovali zejména proti nařízením Stremayerovým, ačkoli tato nařízení potvrzovala pouze dosavadní stav. Již r. 1880 se ozývaly požadavky, aby němčina byla prohlášena za jazyk státní. Dalším požadavkem Němců bylo administrativní rozdělení království českého na dvě korunní země, na část českou a německou (tak zvané Deutschböhmen). Velký boj byl sveden o získání mládeže. Němci založili spolek Schulverein k zakládání německých škol a školek v českém národním území a byli v tom podporováni průmyslem, který byl velkou většinou v rukou německých. V sebeobraně založili Čechové Ústřední Matici školskou, která byla neobyčejnou národní obětavostí horlivě podporována (národní nadšení Čechů se ukázalo po požáru Národního divadla v Praze 12. srpna 1881, kdy v nejkratší době sebral národ peníze na vystavění nového divadla). Již r. 1881 byly založeny první matiční školy v Liberci, v Nýranech, v Prachaticích, v Brně a ve Znojmě. Němci získávali vlašné a neuvědomělé Čechy i hospodářským tlakem, zvláště ve velkých městech moravských, na Ostravsku a ve Slezsku. Nejhůře se dařilo české větvi v Dolních Rakousích, kde se obce Poštorná a Lohovec marně dožadovaly toho, aby se alespoň náboženství vyučovalo jazykem mateřským. Útisk v této zemi, v níž úředně bylo napočteno z 2,169.000 obyvatel 61.000 Čechů (skutečný počet byl nejméně dvojnásobný), byl takový, že se sám ministr dr. Pražák musil brániti, když mu vídeňský městský úřad škrtl jeho českou obcovací řeč a zapsal německou. Zemská školní rada dolnorakouská zakázala r. 1882 spolku Komenský ve Vídni

otevřítí českou školu a teprve na zakročení ministerstva byla 1. září téhož roku otevřena první česká škola v X. okrese vídeňském. Současně byla otevřena i druhá česká obecná škola v Brně a české matiční gymnasium v Opavě.

Provokativní chování pražských německých studentů (buršáků) vyvolalo 29. června 1881 krvavou bitku v Chuchli, která národnostní spory přiostrčila. R. 1883 podali němečtí poslanci návrh na rozdělení Čech na oblast českou a německou (v oblasti české měla býti však běžná i němčina, neboť ta měla být podle návrhu týchž poslanců prohlášena za jazyk státní). Prvým krokem k zamýšlenému roztržení Čech mělo býti nové rozhraničení soudních a politických okresů podle národnostních hranic. Návrhy německých poslanců byly zemským sněmem zamítnuty, a proto v l. 1886-90 němečtí poslanci na zemský sněm český nepřicházeli.

Konservativci žádali o rozšíření náboženské výchovy na školách a o udělení úlev pro zemědělské práce starším žákům obecných škol. Kdežto historická šlechta a částečně i Staročesi se postavili za tento požadavek, Mladočeši se stavěli rozhodně proti němu. Volby do říšské rady v červnu 1885 přinesly vítězství pravici. V Čechách bylo zvoleno 56 federalistů (dříve 44) proti 35 Němcům (dříve 48), na Moravě 11 federalistů proti 20 centralistům (moravský zemský sněm měl stále většinu ústavověrnou) a ve Slezsku 1 federalista proti 9 centralistům; celkem bylo zvoleno 190 poslanců pravice proti 129 levice. Český klub měl 66 poslanců. Úspěchem bylo, když se v březnu 1886 polský poslanec za Těšínsko Šwieży vyslovil pro státoprávní příslušnost Těšínska k české koruně. V této sněmovně podal 1886 německý poslanec Scharschmied znovu návrh, aby se němčině dostalo privilegovaného postavení. Němčině se mělo vyučovati i na obecných školách, znalostí němčiny se měl prokázati každý kandidát při státních zkouškách a při rigorosech, zápisy do pozemkových knih se měly konati jen v jazyku německém a pod. Tento návrh byl ovšem zamítnut.

Jakkoli Taaffe měl v obnovené říšské radě většinu, přece jenom se snažil získati i německou levici jmenováním dr. Gautsche ministrem školství (1885). Gautsch neváhal zrušiti řadu středních škol, především českých. Poněvadž staročeská strana ani potom nepřestávala podporovati vládu Taaffeovu, nastal proti ní v národě odpor a ve volbách do zemského sněmu v červenci 1889 zvítězila přesvědčivě (téměř zcela na venkově, většinou i v městech) strana mladočeská, s níž šla tehdy Masarykem založená strana realistická, malá sice početně, ale vlivná proto, že soustřeďovala výkvět národa. V jejím programu byla demokratická politika, národnostní snášelivost, dělnická otázka, sociální nezávislost a nezávislost české politiky na šlechtě. Vítězství strany mladočeské bylo způsobeno i odporem národa proti Taaffovu stanovisku k církvi a k antisemitismu. Vláda počala pronásledovati mladočeské hnutí a jmenovala místodržitelem Františka hraběte Thuna-Hohensteina, který

ostře vystupoval proti Mladočechům. Tím však staročeská strana, která neustávala podporovati vládu, zachráněna nebyla.

Rieger s několika jinými staročeskými poslanci vyjednával o národnostní smír s poslanci německými ve Vídni a smluvil s nimi tak zvané **punktace** (r. 1890), které znamenaly ústup Čechů na celé čáře. V zemském sněmu českém měla být vedle kurie velkostatkářské zřízena kurie česká a kurie německá, které měly v některých záležitostech právo veta. Zemská školní rada a zemědělská rada měly být rozděleny na českou a německou. Obvody okresních soudů měly být jednojazyčné, při vrchním zemském soudu měl být zřízen dvoujazyčný senát český a jednojazyčný německý. Volební řád měl být poněkud upraven ve prospěch Čechů, menšinové školy měly dostávat podporu ze zemských fondů a ve východních Čechách měla být zřízena nová obchodní a živnostenská komora. Punktace byly pro Čechy velmi nevýhodné, neboť práva češtiny i v české oblasti a u českých úřadů byla omezována.

Proto se zdvihl na české straně proti punktacím odpor. Ten se projevil zejména při volbách do říšské rady r. 1891, kdy byl zvolen jediný staročeský poslanec (za Tábor). Mladočeši přejali vedení národa a setrvali na říšské radě v opozici. Jak nepříznivý dojem vyvolala porážka Staročechů ve Vídni, vysvitá nejlépe v císařově projevu k moravskému poslanci Fandrlíkovi: „Byl jsem překvapen výsledkem voleb, obyvatelstvo dalo si tím vysvědčení své chudoby duševní. Je to prazvláštní společnost, která se dostala na vrch, proti tomu třeba zakročit energicky.“ Radikalismus Mladočechů byl ještě znamenitě posílen sblížením Ruska s Francií r. 1891.

V parlamentu docházelo k srážkám mezi poslanci německými, kteří se spojovali s poslanci polskými, a českými. Vyvrcholily v zasedání 18. listopadu 1892, kdy slezský poslanec Menger nazval české poslance a zvláště profesora Masaryka velezrádci. Podobné scény nastaly i v zemském sněmu českém, když Němci navrhovali zřízení krajského soudu v Trutnově (21. dubna 1893). V Praze vypukly **protiněmecké demonstrace**, a proto vláda vyhlásila v Praze a v sousedních politických okresech 13. září 1893 **stanné právo**. Zahájen byl **proces s tak zvanou Omladinou**, sdružením mladých radikálů, kteří měli pokrokové a socialistické tendence. Obžalovaných bylo 77 (mezi nimi Rašín, Ant. Hajn, Soukup a jiní) a 69 z nich bylo odsouzeno na 97 let do vězení.

Opozice Mladočechů, která zmařila punktace a odstavila Riegra z politického života, připravila i pád kabinetu Taaffova, který odstoupil 29. listopadu 1893. Přetvořením kabinetu byl pověřen Alfred kníže Windischgrätz, který se opíral o Poláky, o Němce a o historickou šlechtu. Windischgrätzovo ministerstvo, které musilo řešit novou velkou vlnu nezaměstnanosti (jenom v Dolních Rakousích bylo 350.000 nezaměstnaných), rozhodlo se řešit otázku dělnického zastoupení na říšské radě, ale tak, aby měšťanstvu a zemědělcům byla zachována drtivá převaha.

8. Vědecký a politický socialismus. Vznik českých politických stran na hospodářské základně.

Populační poměry. Stíny liberalismu. Karel Marx. Socialismus. Dělnické hnutí. Sociální demokracie. Volební reforma. Vznik nových českých politických stran. Jazyková nařízení Badeniho. List Mommsenův. Gautschova jazyková nařízení.

Po roce 1848 nastal rychlý rozvoj českých zemí, který se projevoval také v počtu obyvatelstva. Sčítání lidu z roku 1846 udávalo počet obyvatelstva v českých zemích číslem 6,500.000, r. 1890 bylo napočteno v českých zemích již 5,364.515 Čechů, 3,104.724 Němců a 178.114 Poláků, celkem tedy 8,600.000 obyvatel. V letech 1870-80 činil průměrný přírůstek obyvatelstva v Čechách $\frac{3}{4}\%$, ale přírůstek ten nebyl rovnoměrný, neboť města vzrostla v téže době průměrně o 2,1%; zvláště získávala Praha s okolními okresy a průmyslové oblasti severočeské. Naproti tomu jihočeské okresy se spíše vyliďňovaly vystěhovalectvím do Ameriky a do Vídně. Vystěhovalectvím do Vídně byly postiženy také kraje jihomoravské, takže téměř polovina vídeňského obyvatelstva byla českého původu. Dokonce i v Charvátsku a v Rusku (na Volyni) byly v této době zakládány emigrantské české osady.

Vzrůst obyvatelstva v českých zemích byl podmíněn hospodářským vzestupem, který se projevoval i v zemědělství, a to více v Čechách nežli na Moravě, kde lid byl závislý na velkostatku (velkostatek měl však na Moravě jen 24% půdy, kdežto v Čechách 34%, ve Slezsku dokonce 44%). U zemědělského obyvatelstva se ujímalo stále více družstevnictví. Překotný byl vzrůst průmyslových podniků za liberalistických vlád, které jejich zakládání podporovaly, zejména v Praze, v Plzni, v severních Čechách, v Brně a v ostravské pánvi. Nebyla to však vždy vlna vzestupná, nýbrž plná kolísání. Období rozmachu ustupovalo za hospodářských krisí úpadku se všemi průvodními zjevy, zejména nezaměstnaností statisíců zoufalých dělníků, sebevraždami bursiánů a hospodářskými nesnázemi. To všecko byl následek liberálního systému. Vláda nedovedla proti těmto zjevům jinak bojovati nežli celními přehradami a nanejvýše polovičatými opatřeními na ochranu řemeslníků proti ničivé dravosti kapitálu.

V českých zemích nemělo dělnictvo dlouho účasti na politickém životě, třebaže počet dělníků byl značný a třebaže české země byly označovány jako velmi průmyslové. Hlavní příčinou byla zde rozptýlenost podniků po velké části země, nedostatek průmyslového centra, množství textilních dělníků pracujících doma a majících přece nějaká políčka a konečně netečnost. Ostatně ani v sousedním Německu nebylo do r. 1849 lépe. Typickými státy kapitalistickými v 1. polovině 19. století byly (vedle malé Belgie) Francie a

Velká Britannie a v těchto státech také vznikl **socialismus**. R. 1848 vydal Karel Marx (1818-83) se svým druhem Engelsem pověstný Komunistický manifest a později spis Kapitál (I. díl 1867, II. díl 1885), který se stal biblí socialismu. Marx vyšel z historického materialismu a položil proto důraz na hmotné a hospodářské dění, kdežto ostatní složky dějinné jsou toliko jeho druhotnými, jimi podmíněnými zjevy. Dějiny jsou ovládnuty třídním bojem, v této době mezi třídou dělnickou a měšťáckou. Dělník nedostává plnou odměnu za svou práci, nýbrž jen malou část, zbytek — nadhodnota — rozmnožuje kapitál.

R. 1864 byla založena v Londýně prvá **dělnická internacionála**, která počala působiti na dělnictvo německé. V Německu památná schůze v Eisenachu se rozhodla pro třídní boj a pro ilegální postup. Pro vnitřní rozpory zanikla prvá internacionála již r. 1876 a byla obnovena teprve r. 1889 v Paříži.

Již v dřívější době se projevovalo v Čechách **hnutí dělnické**, to však mělo spíše cíle hospodářské (družstevnictví) nežli politické. **Sociální demokracie** začínala pronikat do Rakouska teprve na sklonku let šedesátých. Dělnický sjezd ve Vídni formuloval 30. srpna 1868 prvý dělnický program: zrovnoprávnění občanů, všeobecné hlasovací právo, podporu družstevnictví státem, sebeurčení národů, spolčovací, tiskovou a náboženskou svobodu a odstranění stálých armád. Sociálně demokratické názory počal vnášeti do Rakouska Jan Most, který počal 1879 vydávati v Londýně (pak v Novém Yorku) časopis Freiheit; stál však na křídle anarchistickém. V Čechách se počalo vyvíjeti v letech sedmdesátých dělnické hnutí mimo stranu národní; radikálové se zmocnili vedení Dělnických Listů, které se staly prvním sociálně demokratickým českým listem.

Zvláštní poměry české, státoprávní zápas, jakož i okolnost, že velké závody byly téměř napařád v rukou německého kapitálu, způsobily odpor proti vídeňskému centralistickému vedení strany, které nemělo pro požadavky českého dělnictva plné porozumění, a vzbudily separatistické hnutí. Na dělnickém sjezdu břevnovském (svatomarketském) 7. dubna 1878 ustavila se **samostatná česká sociálně demokratická strana**, která nabyla dosti stoupenců v Čechách, nikoli však u dělnictva moravského, které zůstalo ještě dlouho ve vleku centralistického vedení strany.

Postavení dělníků nebylo tehdy nijak záviděníhodné, jedennáctihodinná (někde však i patnáctihodinná) pracovní doba zcela obvyklá, v textilním průmyslu byla téměř polovina osazenstva žen a dokonce 18% dětí, někdy i desetiletých. Úmrtnost (zvláště tuberkulosa) řádila v dělnických rodinách děsivou měrou, hlavně mezi dětmi, byty byly nezdravé a nemožně přeplněné, mzda dělníkova stačila jen na nejnужnější. Dělnictvo bylo třídně nevědomé, takže hnutí pronikalo jen velmi pomalu. Bylo ostatně pronásledováno vládou (hlavně za Taaffovy éry vlivem konservativní šlechty), dělničtí vůdcové byli vězněni, noviny konfiskovány,

spolky rozpouštěny a uvědomělí dělníci byli propouštěni z práce. Vliv radikálů (hlavně anarchistů v severních Čechách) a tvoření tajných ilegálních kroužků, které osnovaly atentáty a dělnické bouře, umožňovaly vládě zakročení.

Celorakouský sjezd sociální demokracie v Hainfeldě z r. 1889 přijal program Viktora Adlera, jehož hlavním bodem byla socialisace všech výrobních podniků. Hainfeldský program nevyhovoval české sociální demokracii, která přijala na sjezdu r. 1891 do svého programu ještě přetvoření Rakouska ve spolkový stát na podkladě národnostním (nikoli tedy historickým) a odůvodňovala tento svůj požadavek právem přirozeným, nikoli právem historickým, jak to činily strany staročeská a mladočeská.

Císařský dům stihla v době Taaffovy vlády velká tragedie. Bratr císařův arcikníže Maxmilián, velmi oblíbený u Jihoslovanů a podezříváný císařem z touhy po vládě, dal se získati Napoleonem III., aby přijal císařskou korunu mexickou. Francouzská vojska byla však nucena opustiti na nátlak americké Unie Mexiko a Maxmilián byl r. 1867 svými protivníky v Queretaru zajat a zastřelen. Dědicem trůnu („korunním princem českým“) byl jediný císařův syn arcikníže Rudolf, který měl jakési zájmy vědecké a koketoval s vídeňským liberalismem, ale byl povahy velmi neukázněné. Jeho nešťastný sňatek s belgickou princeznou Štěpánkou vedl jej k známosti s baronessou Vecserovou a konečně 30. ledna 1889 k sebevraždě na zámku Mayerlingu. Je možné také, že byl zavražděn ze žárlivosti. Korunním princem se pak stal císařův synovec František Ferdinand d'Este, muž násilný a svéhlavý, voják a bigotní katolík, který si odcizil dvůr morganatickým sňatkem s Žofií hraběnkou Chotkovou z Vojnína. Chladná povaha císařova si nedovedla získati romantickou jeho manželku Alžbětu, původem princeznu bavorskou, která se netajila se svými sympatiemi k Maďarům (působila také k zmaru rakousko-českého vyrovnání); časem se vzdalovala svého manžela i dvora a dlela stále na cestách, až byla r. 1898 zavražděna v Ženevě anarchistou.

Proti kabinetu Alfreda knížete Windischgrätze (od listopadu 1893 do června 1895), opírajícímu se o německé konservativce a o historickou šlechtu, setrvala strana **mladočeská**, která zastupovala na půdě parlamentu tehdy jedině národ český, v opozici spolu s poslanci slovinskými. Otázka zřízení slovinských poboček v Celji ve Štýrsku byla příčinou pádu kabinetu.

Naproti tomu v programu vlády **Badeniho** (Poláka) bylo rozšíření pravomoci zemských sněmů a vyhovění národnostním požadavkům neněmeckých národů. R. 1896 zavedla tato vláda novou **volební reformou** tak zvanou pátou volební kurií, v níž volili ti, kdož neplatili 5 zl. přímých daní, tedy převážně dělnictvo. Ale této páté kurií bylo přiděleno pouze 72 nových poslanců, kdežto hrstka velkostatkářů jich měla sama 82. Strana sociálně demokratická odmítla ovšem plným právem tuto „reformu“ volebního práva,

protože trvala na všeobecném rovném hlasovacím právu všech občanů, vytvořila si ze všech stran českých nejlepší organizační aparát a počala (1897) vedle organizace politické tvořit také organizaci odborovou, t. zv. československé odborové sdružení v Praze. Strana sociálně demokratická se postavila proti českému státnímu právu historickému a zdůrazňovala proti němu národnostní autonomii. Proto také její poslanci v říšském sněmu vystoupili 1897 proti historickému právu a vzbudili tím bouři nevole u Mladočechů. Ti se snažili vznésti do dělnického hnutí rozkol založením české strany národně sociální s programem státoprávním (zakladatelem strany byl 1897 redaktor Národních Listů J. V. Klofáč, který byl zvolen poslancem za Kladno). Při nejbližších volbách zvítězili skutečně národní socialisté v šesti volebních okresech, kdežto sociální demokraté dobyli jen jediného mandátu na Moravě.

Strana mladočeská přestala býti tedy jedinou reprezentantkou českého politického života (dříve jí byla strana staročeská). Tříštění šlo ještě dále. Klerus vyvolal r. 1899 v život stranu křesťansko sociální, silně zastoupenou zvláště na Moravě (tam vznikla později příbuzná strana katolicko národní, soustřeďující rolnictvo). Tím však nebyl vývoj ukončen. Dne 6. ledna 1899 vznikla přičiněním Alfonse Štastného strana agrární, sdružující rolnictvo a nepřátelská všeobecnému hlasovacímu právu. Strana mladočeská se stala tak výhradně stranou městskou. Roztříštění politické se projevvalo něco později i v životě kulturním. Strana sociálně demokratická si zřídila vlastní Dělnickou tělocvičnou jednotu a strany katolické tělocvičnou jednotu Orel. Naproti tomu tělocvičné jednoty Sokol se toto tříštění příliš nedotklo. Vynikala nad ostatní počtem členstva a zejména vysokou úrovní, která vzbuzovala úctu i za hranicemi.

Prvé dva roky své vlády nevyhověl Badeni žádnému z četných českých požadavků, teprve dne 5. dubna 1897 vydal důležité jazykové nařízení, podle něhož byly české země rozděleny po stránce vnitřního úřadování na okresy české, smíšené (v tom byla i Praha a celá Morava) a německé (v tom celé Slezsko). Úřady ministerstva vnitra, financí, obchodu i orby byly povinny odpovídati v řeči strany a soudy byly povinny jednat se stranami v jejich řeči ve všech třech oblastech. Jazyková nařízení Badeniho vyvolala odpor u Němců, stupňovaný do nepřičetnosti. V říšské radě docházelo k pustým výjevům, slovanští poslanci byli ohrožováni na vídeňských ulicích luzou. V severních Čechách docházelo k protičeským excesům, Čechové byli vypovídáni z bytů, propouštěni z práce a bití na ulici, v jejich bytech byla roztloukána okna.

Velkoněmci využili rozhořčení Němců k svému prospěchu. V Chebu, v Liberci, v Žatci a v jiných městech byly vyvěšovány prapory německé místo rakouských, obrazy rakouského císaře byly nahrazovány obrazy německého císaře. Němci volali po zakročení říše. Skutečně 835 německých universitních profesorů z ně-

mecké říše vyzvalo německou pražskou universitu, aby vysoko třímala prapor vyššího národa, jemuž Čechy děkují za svou vzdělanost. Vynikající německý historik Theodor Mommsen napsal ve svém svolání k rakouským Němcům do německoliberálního vídeňského deníku Neue Freie Presse mimo jiné: „A nyní usilují apoštolové barbarstva, aby pětistoletou německou práci pohřbili v propasti své nevzdělanosti“ a dále: „Kterak to jen možné, že rakouské hlavní město, to staré německé císařské město Vídeň, je tak chabé, tak nenárodní, tak bezectné, že v těchto zápasech ani sebou nehne? Buďte svorní! Toť první slovo. A druhé slovo: Buďte tvrdí! Rozum lebka Čechů nepřijme, avšak ranám i ona porozumí. Nevčasnou povolností bylo v Rakousku příliš zhrženo a mnoho pokáženo.“ Neslýchaný tento projev germánské pýchy vyvolal odpověď historika Lvovské university Osvalda Balzera, který klidným tónem poukázal na velký slovanský podíl při tvoření evropské kultury, a něco později odpověď českého historika Josefa Pekaře, který připoměl Němcům, že byly doby, kdy Čechové v kultuře a zejména ve svobodě myšlení byli mnohem dále nežli Němci.

Na říšské radě byl dán konečně návrh, aby byl Badeni obžalován pro porušení ústavy. Ten byl zamítnut většinou (v níž byli i poslanci čeští, kteří vstoupili do vládní většiny na domluvy obratného žurnalisty a mladočeského poslance Gustava Eima). Vedle něho v mladočeské straně stále většího vlivu nabýval Karel Kramář. Německé řádění v severních Čechách a vyzývavé chování německých studentů v Praze vyvolaly v hlavním městě Čech proti-německé demonstrace, jež vláda chtěla potlačit vyhlášením stanného práva v Praze a v přilehlých okresech (2. prosince 1897).

Krátce vládnoucí kabinet Gautschův (od 1. prosince 1897 do 5. března 1898; ministrem vyučování byl český historik Antonín Rezek) odvolal jazyková nařízení Badeniho a nahradil je novými. Rozdělení na oblasti zůstalo stejné v témž rozsahu jako za Badeniho, také právo strany na vyřízení v jejím jazyce zůstalo, vnitřní úřadování bylo v české oblasti jen české, v německé jen německé a v smíšené oblasti mohlo býti použito úřední řeči obojí. V styku těchto úřadů s ústředními úřady ve Vídni musilo ovšem býti německé, také jednání úřadů s vojenskými úřady a se státními podniky, jako s poštou a se železnicemi, musilo býti rovněž německé. Následovalo pak nakrátko ministerstvo Františka hraběte Thuna Hohensteina, v němž byl Čech Josef Kaizl ministrem financí. Toto ministerstvo vyhovělo Čechům v tom, že povolilo českou techniku v Brně (již r. 1895 se ozval na moravském zemském sněmu, tehdy převahou německém, hlas volající po zřízení české university na Moravě) a konečně v prosinci 1898 rozhodlo, aby na česká a polská podání ve Slezsku úřady odpovídaly v příslušném jazyku. Situace Čechů v této zemi byla pro neuvědomělost zvláště trapná (známa byla na př. národnostní vlažnost Frýdečanů). Ve Slezsku se mělo na obecných školách vyučovati česky nebo polsky jen tak

dlouho, pokud se učitel nemohl dorozumět s žákem v jazyku německém, takže se již v druhé třídě stávala vyučovacím jazykem němčina.

9. Český národ za soumraku rakousko-uherské monarchie. Úsilí o evropskou kulturní úroveň národa.

Důraz vlády na hospodářskou politiku. Moravský pakt. Volební reforma a její následky. Bosenská krize. Neoslavismus. Absolutismus. Předpoklady kulturního rozvoje.

Krátká doba vlády kabinetu hraběte Alfreda Clary-Aldringena byla nepříznivá Čechům, jazyková nařízení byla zrušena. Poněvadž bylo nutno jazykovou otázku v českých zemích nějak rozřešit, byla tato těžká úloha svěřena ministerstvu Kőrbrovu (jmenováno 19. ledna 1900), které bylo z počátku Čechům příznivé. Zejména uznale bylo přijato Čechy jmenování Ant. Rezka, tehdy sekčního šéfa v ministerstvu školství, těšícího se oblíbě v kruzích vídeňské byrokracie, českým ministrem krajanem, neboť jeho jméno zaručovalo, že tento úřad bude znamenat více nežli pouhé místo a hlas v ministerské radě. Ale brzy nastoupil i Kőrber kurs protičeský, který vzbudil českou obstrukci v říšské radě (jejím protějškem byla německá obstrukce na českém zemském sněmu). Hlavní svůj úkol se snažil Kőrber přesunouti na vedlejší kolej řešením hospodářských a dopravních (tak stavěny byly dráhy, projektován průplav dunajsko-oderský, usplavněno Labe, později i Vltava). Ukázalo se, že Kőrbrova myšlenka zažehnatí takto národnostní spory nebyla nijak špatná, jak ukázalo nedlouho později vítězství zájmových skupin českých proti jednotné straně mladočeské. Původní spor o české státní právo byl vystřídán sporem národnostním a ten potom problémy hospodářskými. Ale rozladění s Itálií a hrozící odtud konflikt nutil Kőrbra žádati zvýšení výdajů na vojsko a na námořnictvo a nechota delegací (hlavně Maďarů) proti jeho požadavkům způsobila pád jeho kabinetu.

Jmenování barona Gautsche (31. prosince 1904) ministerským předsedou znamenalo úspěch české věci, neboť Gautsch byl ochoten provést s Čechy národnostní vyrovnání, zejména byl ochoten povoliti Čechům druhou universitu na Moravě (měla být po přání Němců v Prostějově nebo v Kroměříži). Němci měli dostati jako kompensaci novou universitu v Brně. Také jazykovou otázku chtěl řešiti spravedlivě podle zásady rovnoprávnosti, což by bylo na prospěch Čechům. Ve skutečnosti bylo národnostní vyrovnání provedeno (1905) pouze na Moravě (tak zvaný moravský pakt). Němci se vzdali ve prospěch Čechů většiny v moravském zemském sněmu a vyklidili jim také většinu míst v moravském zemském výboře, který posavad zcela ovládali, ale zajistili si pevně zbytek své mo-

ravské državy. Zemská školní rada byla rozdělena na českou a německou. Také voliči byli rozděleni na český a na německý katastr; tím bylo zabráněno majorisování některé národnosti ve volebním okrese. Zemský zákon Perkův zakazoval dětem povinným školou návštěvu školy, jejíž vyučovací řeč jim byla nesrozumitelná.

Ale tyto úspěchy zastiňovalo volání dělnictva po všeobecném a rovném hlasovacím právu. Podníceno ruskou revolucí, konalo dělnictvo ve prospěch tohoto svého požadavku ohromné manifestace v hlavních a průmyslových městech a dalo svému přání důraz vyhlášením generální stávky, prvé toho druhu v Rakousku (28. listopadu 1905). Návrh ministerstva na volební opravu nevyhovoval a ministerstvo podalo demisi.

Kabinet prince Konráda Hohenlohe (od 2. května 1905) byl v aktivitě pouhých 26 dní, neboť musil odstoupiti pro rázné hájení práv neuherské poloviny říše proti Maďarům. Velké naděje byly kladeny do kabinetu Vladimíra barona Becka, v němž byli i dva Čechové (Fořt ministrem obchodu, Pacák českým ministrem krajanem). Beck vycházel českým přáním do značné míry vstříc. Otázku národnosti úředníků řešil tak, že do českého prostředí byli dáváni úředníci českého jazyka, do prostředí německého Němci. Beck přál i rozmachu českého školství, zvláště odborného. Reforma parlamentu (1907) přinášela všeobecné rovné hlasovací právo od 24 let a rozšiřovala počet poslanců na 516 (v parlamentě měla býti nepatrná většina neslovanských národů, ač ve skutečnosti Slované tvořili většinu obyvatelstva království a zemí na říšské radě zastoupených). Vůči Slovanům nebyla reforma spravedlivá, neboť na jednoho poslance českého připadalo daleko více voličů než na poslance německého voličů německých. Téměř třikrát tolik rusínských voličů volilo svého poslance, než tomu bylo u Němců.

Nové volby (1907) potvrdily, že v popředí vstoupily otázky hospodářské, neboť strana mladočeská (i s její odnoží lidovou stranou na Moravě a se Staročechy) byla poražena a dostala jen 27 mandátů. Naproti tomu zájmové strany měly úspěch. Sociálně demokratická dosáhla 24 mandátů (38% všech českých hlasů; v celé monarchii dosáhli sociální demokrati 87 mandátů), agrární strana 28 a strana katolická 27 mandátů. Skupina sociálně demokratická se stala vedle německé strany křesťanských sociálů největší skupinou v parlamentě.

Beck se snažil poctivě o odklizení národnostních sporů, ale nedarilo se mu; naopak, zemský sněm český se stal pro stálou německou obstrukci nedělným. Němci nežádali totiž nic menšího nežli rozdělení Čech na dvě země, z nichž německá „Deutschböhmen“ (Němci užívali též termínu „geschlossenes Gebiet“, to jest, celistvé území, které Čechové nesprávně překládali „uzavřené území“) měla býtí vydána zcela Němcům a velké tamní české menšiny v hnědouhelném revíru a na Ústecku měly býtí zbaveny všech práv. Beck se proto snažil odvésti pozornost politiků k velkým

hospodářským projektům, ale s nezdarem. Vystoupení Čechů z vládní většiny vedlo 7. listopadu 1908 k pádu kabinetu a k jmenování úřednického ministerstva Bienertova.

Anexe Bosny a Hercegoviny Rakousko-Uherskem v roce 1908 zavdala příčinu k evropské krizi, která vyvrcholila v březnu 1909. Turecko bylo pobouřeno ztrátou dvou provincií, v nichž alespoň zdánlivě bylo šetřeno suverenity sultánovy, Srbsko a Černá Hora byly zklamány, neboť byly anexi zbaveny nadějí na připojení těchto zemí, jejichž lid mluvil stejným jazykem. Obě země byly také Rakouskem ohroženy vojensky i hospodářsky, neboť bylo nebezpečí, že rakouským cílem je dosažení přístavu soluňského. Oba slovanské státy hledaly oporu v Rusku a zahájily (stejně jako Turecko) bojkot rakousko-uherského zboží. V březnu r. 1909 císař vyhlásil mobilisaci 15. armádního sboru v Bosně a v Hercegovině a v oblasti vojenského velitelství dalmatského. Hrozivá situace byla tentokrát zažehnána ústupností Ruska. Ale tyto události vzbudily rozhořčení mezi Jihoslovany, stupňované maďarskými přehmaty v Charvátsku. Rakouské a uherské úřady se snažily jihoslovanské hnutí zdiskreditovat a vyvolaly tak zvaný **velezrádný proces záhřebský**. Poslanec Masaryk však prokázal, že dokumenty, které měly obžalované usvědčit, byly padělány rakousko-uherskými úřady. Záhřebský proces utvrdil osvědčené přátelství Jihoslovanů s Čechy.

V této době byla nově formulována myšlenka slovanská v tak zvaný **neoslavismus** (novoslovanství), který odmítal tendence politické a snažil se o kulturní a hospodářské sblížení slovanských národů a o odstranění příčin sporů mezi slovanskými národy. V Čechách byl hlavním hlasatelem tohoto směru mladočeský poslanec dr. Karel Kramář. Jeho zásluhou se sešel 7. července 1910 novoslovanský sjezd v Sofii (jenom Poláci a ruští kaděti jej neobeslali), kde byly sjednány slibné začátky hospodářské a kulturní spolupráce mezi slovanskými národy.

Slovanskou myšlenku v Čechách posílil zejména **vítězný boj slovanských států balkánských** (Bulharska, Srbska a Černé Hory vedle Řecka) **proti Turecku** v r. 1912 (sympatie Němců a Maďarů byly na turecké straně). Z českých zemí byla dokonce organizována výprava českých lékařů do Srbska. Posílení ruské posice na Balkáně, jež se projevilo úplnou porážkou Turků, bylo by málem již tehdy vyvolalo světovou válku. Rakouské politice se podařilo získati bulharského cara (německého původu) k válce proti dosavadním bulharským spojencům, ale Srbové zůstali i v této válce vítězi (1913). Porážka německo-rakouské politiky na Balkáně byla v Čechách přijata s nadšením a přispěla k posílení rusofilství.

Zatím se v Rakousku kabinet za kabinetem střídal pro národnostní zápas (zejména r. 1911, když ministr spravedlnosti Hohenburger soustavně urážel český národ a použil v jedné své řeči výrazu „Deutschböhmen“, dospěly třenice vrcholu). V Čechách místo sněmu působil jen zemský výbor a i ten byl r. 1913 rozpuštěn

a nahrazen správní komisí. **Vládlo se protiústavně** a ministerstva si nevěděla jiné rady nežli vládnouti **bez parlamentu** nouzovými opatřeními. Konečně poslední předválečné rakouské ministerstvo Karla hraběte Stürgkha rozpustilo říšskou radu, která nebyla již do výbuchu ruské revoluce svolána. Tak zůstalo Rakousko jako jediný evropský stát za kritické situace bez lidového zastoupení.

Podmínky pro vytvoření českého kulturního života v 2. polovině 19. století nebyly příznivé. Chyběla tu především politická samostatnost a o založení každé školy musilo býti zvláště bojováno. Tento nedostatek byl vyvažován do značné míry vzpomínkami na slavné doby českých dějin a na bývalé samostatné království. Tyto politické reminiscence působily více v Čechách nežli na Moravě anebo ve Slezsku. Moravě chybělo také přirozené kulturní středisko, jímž byla v Čechách Praha, neboť obě přední města v zemi byla v rukou německých. Dále měla Morava nedostatek vyšší inteligence, neboť vysokoškolské studentstvo studovalo namnoze na školách vídeňských, kde v německém prostředí ztrácelo národní uvědomění a částečně se i poněmčovalo. Naproti tomu Čechy měly od r. 1881 českou universitu v Praze. Národ se vyčerpával i zápasem o vlastní existenci s mnohem silnějším nepřítelem, jež podporovala vláda. Na severu byl nepřítel daleko útočnější a hospodářsky silnější, proto tam byl také zápas tužší. Naproti tomu na jihu Čech horské a na jihu Moravy zemědělské obyvatelstvo německé nebylo ani zdaleka tak výbojně (v jižních Čechách dokonce Němci hospodářsky závislí na Schwarzenbercích volili státoprávně). České obyvatelstvo jihomoravské, stojící pod hospodářským i kulturním vlivem Vídně, nebylo po stránce národní zcela uvědomělé a teprve poznenáhlu bylo školou i duchovenstvem získáváno pro národní myšlenku.

Zápas národnostní byl zároveň i bojem sociálním. Němci byli téměř všude (na Moravě více nežli v Čechách) kapitálově silnější a mohli se opírat i o kapitál vídeňský a říšskoněmecký.

České školství se rozvíjelo rychle přes nepřízeň vlády (velkou výhodou bylo to, že nižší školství bylo ve správě země), ne v poslední míře zásluhou samosprávných institucí a spolků, takže se na sklonku 19. století mohli Čechové vzdělaností širokých vrstev lidových měřiti i s velkými národy evropskými (dokladem bylo na příklad malé číslo analfabetů). K tomu přispívaly i četné veřejné knihovny a kulturní spolky. Vědecký život se vyvinul v plné míře teprve po zřízení české university a byl podporován i založením (za finanční podpory mecenáše stavitele Josefa Hlávky) České akademie pro vědu, slovesnost a umění (1890). Akademie mládež stála na konci 19. a na počátku 20. století pod nemolatelným vlivem Masarykovým. Národním svátkem bylo **otevření nového Národního divadla** v Praze (původní vyhořelo), které uvedlo na jeviště v prvním svém představení Smetanovu Libuši.

V literatuře, na kterou brzy působily vlivy literatur západních a literatury ruské (zejména ruský realismus, vlivy německé byly odmítány), uplatňoval se nejprve duch národní (Neruda, Hálek), později vedle směru národního, reprezentovaného Svatoplukem Čechem, uplatňoval se proud kosmopolitický (Jaroslav Vrchlický). V cizině byla oceňována česká hudba (Bedřich Smetana, Antonín Dvořák). Malířství se postavilo převážně na půdu domácí (Mikuláš Aleš, Josef Mánes). Z českých výtvarníků vynikl nejvíce Myslbek.

LITERATURA

- Adolf Srb, Politické dějiny národa českého od r. 1861 až do nastoupení ministertva Badeniova r. 1895 (1899).
 Adolf Srb, Politické dějiny národa českého od počátku doby konstituční (1861-1918), 1926.
 Sborník „Česká politika“; zde Zd. V. Tobolka, Dějiny české politiky nové doby (1906-13).
 Zd. Tobolka, Politické dějiny československého národa od r. 1848 až do dnešní doby (1932-35).
 R. Charmatz, Oesterreichs innere Geschichte von 1848-1895 (1918).
 R. Charmatz, Oesterreichs äussere und innere Politik 1895-1914 (1918).
 R. Charmatz, Geschichte der auswärtigen Politik Oesterreichs im 19. Jahrhundert (1918).
 Bedřich Hlaváč, František Josef I. (1933).
 Památník na oslavu padesátiletého jubilea vlády Františka Josefa I. (1898).
 Františka Palackého Korrespondence a zápisky (1898).
 Památník Františka Palackého (1898).
 Jaroslav Goll, František Palacký (1898).
 Josef Fischer, Myšlenka a dílo Františka Palackého (1926-27).
 Hugo Traub, Fr. L. Rieger (1922).
 W. W. Tomek, Paměti mého života (1905).
 Louis Eisenmann, Le Compromis austro-hongrois de 1867. Étude sur le dualisme (1904).
 Karel Kazbunda, Ke zmaru českého vyrovnání 1871, Český čas. historický 1931.
 Karel Kazbunda, Krise české politiky a vídeňské jednání o t. zv. punktace, Český čas. histor. 1934, 1935.
 Josef Jirásek, Rusko a my. Studie vztahů československo-ruských od počátku 19. století do r. 1877 (1929).
 Josef Jirásek, Češi, Slováci a Rusko. Studie vzájemných vztahů československo-ruských od r. 1867 do počátků světové války (1939).
 Zdeněk Tobolka, Dějiny československé sociální demokracie až do sjezdu hainfeldského (1923).
 Robert Maršan, Československá sociální demokracie v prvním šestiletí svém. 1878-1884 (1923).

DÍL XI.

PŘEHLED DĚJIN SLOVENSKÝCH

1. Slováci v středověkém uherském státě.

Slované na Horní zemi. Zaostalost Maďarů. Německá kolonisace. Matouš Čák Trenčanský. Význam husitství a panství Jiskrova na Slovensku. Boje s Turky.

Staré Slovensko století 10. a 11. obsahovalo jen jeho západní část, neboť střední Slovensko bylo pokryto hlubokým pralesem a východní Slovensko bylo osídleno Rusy. Zdá se, že na Slovensku sídlily čtyři slovanské kmeny v údolí Váhu, Nitry, Hronu a Ipoly. Tyto kmeny mohly přijít na Slovensko jenom z Moravy (Samo Czambel tvrdil, že Slováci jsou jihoslovanského původu a podlehlí teprve později, zejména za válek husitských, českým vlivům). Slováci byli ve středověku nazýváni napořád Čechy. Tak anonymní kronikář 13. století vypráví, že se Arpád setkal u Nitry se Slovany a s Čechy, a zákoník Verböczyho jmenuje na počátku 16. století Čechy a Slovany jako obyvatelstvo Horní země. Ještě o sto let později nebyl mezi spisovnou češtinou a slovenštinou rozdíl větší nežli mezi jednotlivými moravskými dialekty.

Obyvatelé Horní země byli zajisté po zničení Velkomoravské říše pod vládou Maďarů, ale již za Boleslava II. náleželo k české říši nejméně Pováží, jak svědčí tak zv. zakládací listina biskupství pražského. Později náležela Horní země stejně jako Morava k říši Boleslava Chrabrého a po smrti tohoto polského panovníka se zmocnil Horní země uherský král Štěpán Svatý (997-1038), jehož matka byla Slovankou. Obranná čára Uher proti českému státu byla na řece Váhu a kraj mezi Malými Karpatami a Moravou náležel ještě dlouho českému knížeti. Horní země nenáležela králi uherskému přímo, nýbrž tak zvanému vévodství, jehož částí byly dávány údělem mladším členům panujícího rodu Arpádova.

Počet členů vládnoucího uherského kmene Maďarů byl v 10. a 11. století malý. Kmen vynikal sice bojovností, nikoli však kulturu, a proto působily naň kulturní vlivy slovanské a německé, jak

se to projevovalo v pokřesťanění Maďarů, v přijetí organizace státu (zřízení komitátů bylo přejato asi z Bavor, a to nejprve do původních sídel Maďarů, teprve později se rozšířilo do Horní země), přejetí mnoha slovanských slov a zejména slovanského zeměpisného názvosloví do maďarštiny. Také některé přední maďarské magnátské rody byly původu slovanského (velmož Bogomír, který měl r. 1286 velké statky v liptovské stolici, byl původem Čech).

Pozoruhodné je množství důležitých církevních institucí na Horní zemi, která ještě koncem 12. století měla jen asi 50.000 obyvatel (výslovně se jmenuje v této době toliko asi 200 vsí). Nitranské biskupství bylo obnoveno na sklonku 11. století králem Ladislavem Svatým (1077-95). Benediktinské opatství na Zoboru u Nitry, velmi bohatě vybavené, bylo založeno již za Štěpána Svatého. Ještě starší je benediktinský klášter Svatý Benedikt, založený již otcem Štěpánovým Geysou. Později v 2. polovině 12. století bylo založeno premonstrátské opatství Bzovik.

Pro další osudy země byl důležitý vpád Tatarů z r. 1241, kdy byla popleněna celá země kromě hradů Bratislavy, Trenčína, Nitry a Turce. Do vyhlazených krajů byli voláni němečtí kolonisté, s nimiž přicházeli i kolonisté čeští. Nejdůležitější byla kolonizace Spiše, kde vzniklo 24 měst. Tato města byla vyňata z pravomoci hraběte spišského a byla podřízena zvláštnímu hraběti se sídlem v Levoči. R. 1271 dostali němečtí obyvatelé Spiše (Sasíci) veliké privilegium. V téže době vznikla na západě města Bratislava, Trnava a Nitra.

Kolonizace střední části země je původu pozdějšího a souvisela s hospodářskými podniky uherských Anjouvců. Bohatá naleziště drahých kovů umožnila vznik báňských měst Kremnice, Štiavnice a Bystrice (vedle jiných). Počátky dolování tu jsou v těsné spojitosti s horním podnikatelstvím českým, Kremnica přešla horní právo kutnohorské, Štiavnica horní právo jihlavské. Stolice zvolenská, obsahující původně celou střední část Horní země, rozdělila se na stolice další a německá kolonizace zasáhla pronikavě i Gemer. Vedle starších měst vznikala města nová na středním a východním Slovensku, tak Košice (v 2. polovině 13. století), Žilina, později Turčianský Svätý Martin, Bardejov a Prešov. Tato města měla velmi rozsáhlou samosprávu a domohla se značného bohatství, jak svědčí nákladné stavby v době gotické (katedrála v Košicích, radnice v Bardejově).

Český král Přemysl II. se snažil získati Slovensko (1271). Po vymření Arpádovců (1301) a po krátké vládě českého krále Václava zmocnil se s papežovou podporou královské koruny Karel Robert z Anjou. Ale ten vládl jenom jádrem Uher, neboť na periferii, zejména v krajích slovanských, objevily se snahy odstředivé. Na východním Slovensku v Košicích vládli Abové se svým rodovým náčelníkem Omodějem (Amadeus) v čele. Důležitější byl však odboj bývalého palatina uherského Matouše Čáka, hraběte trenčín-

ského, který uchvátil celé západní a velkou část středního Slovenska, na jih pak zemi až k Dunaji i s uherským Vyšehradem. Čák odpíral králi poslušnost, počínal si na trenčínském hradě jako samostatný panovník, razil dokonce i vlastní minci. Jeho vláda byla vyplněna stálými násilnostmi a ukrutnostmi. R. 1312 se vypravil Karel Robert proti Omodějovi a porazil jej u Rozhanovec v okolí Košic. Tím bylo panství Abů podstatně vyvráceno. Proti Čákově vypravil král vojsko r. 1317 a zmocnil se Komárna i Vyšehradu, ale v zbytku země vládl Čák až do své smrti r. 1321.

Za Karla Roberta (1307-42) a za jeho syna Ludvíka Velikého (1342-82) došlo k několika válkám Uhrů s Čechy, ale také k obchodním stykům. Na Moravu vedly ze Slovenska tři důležité obchodní cesty: z Ostrihomě přes Trnavu, Holič, Hodonín na Brno, z Holiče přes Skalici a Strážnici do Uherského Hradiště a z Trenčína přes Uherský Brod do Uherského Hradiště. Tehdy se také ustálily hranice mezi Slovenskem a Moravou. Na uherské straně užívali k obraně proti Čechům příbuzných mongolských kmenů, jak o tom svědčí názvy Plavec a Sekuly.

Styky Slovenska s Moravou ožily za krále Zikmunda z rodu lucemburského (1386-1437), kdy domácí bouře za sporů mezi členy dynastie přesahovaly z Moravy na Slovensko, a pak za válek husitských. Tehdy nejednou husitské vojsko vkročilo na slovenskou půdu (tažení Prokopa Holého Povážím, vpád sirotků do Spiše). Trnava byla od r. 1432, krátce později i Topolčany, v rukou husitských. Tyto události nezůstaly zajisté bez vlivu na Slováky, jakkoli prameny nás o tom informují velmi málo. Význam husitských vpádů se projevovat zajisté pronikáním slovenského živlu do měst, z nichž Žilina měla již od r. 1381 polovinu konšelů slovenských vedle poloviny konšelů německých (od r. 1468 byly městské knihy žilinské vedeny jen po česku).

Daleko větší význam však mělo panství Jiskrovo na Slovensku a pobyt husitských bratříků ve východní jeho části. Jiskra z Brandýsa byl jmenován r. 1440 kapitánem košickým ve službách krále Ladislava Pohrobka a brzy si vydobyl postavení místodržitele na středním a východním Slovensku. Opíral se hlavně o báňská města a o města východního Slovenska (spišská města byla — až do r. 1772 — zastavena Polsku), sídlil na hradě zvolenském a měl ve svých službách husitské žoldnéře stejně jako slovenské zemany. Za jeho panství se stal pokus i o založení husitského tábora u Hrabušic. Také několik hradů bylo vystavěno. Kalichy na některých kostelích ve Spiši a v Šariši jsou posud svědky husitského panství na Slovensku. V Gemeru bylo dokonce kolonizováno Čechy několik osad. Jan Hunyady se pokusil r. 1449 a 1451 Jiskru vytisknouti z Horní země, ale jeho pokusy ztroskotaly. Teprve r. 1462 postoupil Jiskra města a hrady na Horní zemi králi Matyášovi. Podobné postavení zaujímal v turčanské a v trenčanské stolici Pankrác od Svatého Mikuláše a na Oravě bratři Komorovští.

I v jejich službách byli čeští žoldnéři. Ve vojsku krále Matyáše tvořili čeští žoldnéři, jak bylo již výše řečeno, elitní sbory.

Po bitvě u Moháče většina drobné šlechty slovenské se prohlásila pro Jana Zápoľského, který ovládal i pevný hrad trenčinský. Jediným tažením r. 1527 zmocnil se Ferdinand I. západního Slovenska. Krátce později bylo Slovensko již ohrožováno vpádem Turků. Ti se zmocnili r. 1541 Budína, takže se hlavním městem zmenšených Uher stala Bratislava. Když Uhry pozbyly tak svého přirozeného střediska, nastala decentralisace země a župní sněmky nabyly velkého významu. V polovině 16. století pronikli Turci až na Slovensko (zmocnili se části stolic gemerské, novohradské a hontské, zvláště pak města Filakova). Poněvadž Turci nerozuměli míru v evropském slova smyslu, byla na hranicích stálá drobná válka. Tehdy byla českým zemím svěřena obrana Slovenska v úseku báňských měst. Ze zbytku Uher platil císař sultánovi poplatek ročních 30.000 dukátů. Východní kraje Slovenska s Košicemi a s Humenným náležely čas od času knížetství sedmihradskému. Když Ostrihom padl do rukou tureckých, přesídlil r. 1544 tamní arcibiskup do Trnavy.

2. Náboženské a národnostní otázky v popředí slovenských dějin.

Pronikání reformace. Za války třicetileté. Vrchol tureckého panství v Uhrách. Povstání Tökölyho a Rakoczyho. Centralisace a germanisace za Josefa II. Maďarské národní obrození. Bernolákův rozkol. Bratislava střediskem československé myšlenky.

Luterství počalo pronikat na Slovensko již r. 1527, nejprve do báňských měst (Banská Bystrica měla již r. 1530 nekatolického faráře) a na východní Slovensko, kde r. 1549 města Košice, Levoča, Bardejov, Prešov a Sabinov podaly králi společně luterské vyznání víry (confessio pentapolitana). Jejich příkladu následovala r. 1559 i báňská města. Král zaneprázdněný válkami s Turky i spletitými poměry v Čechách a v Německu nekladl reformaci na Slovensku odpor. O protireformaci se pokusil teprve ostrihomský arcibiskup Mikuláš Oláh (1553-68), který 1561 uvedl do Trnavy řád jezuitský (jesuité musili později Trnavu opustit, ale usadili se r. 1586 v klášteře pod Zniovem). Na jihozápadní Slovensko pronikalo luterství poměrně později. R. 1566 přestoupil k luterství i nitranský biskup František Thurzo.

Hospodářský význam Slovenska tkvěl v těžbě drahých kovů a mědi; těžby se účastnili vedle domácího rodu Thurzů i švábští Fugerové. Dokonalé metody slovenského hornictví byly přinešeny i na Moravu, kde se zakoupila nákladnická rodina Ederů ze Štiav-

nice (Boskovice, Sovinec). České země působily na Slovensko po stránce národnostní. Slovensko bylo politicky odděleno od uherského jádra, takže čeština v 16. století v listinách počala zatlačovat jazyk latinský a na Slovensko se šířily české knihy. Mnoho Slováků studovalo na pražské universitě a někteří Slovinci dosáhli významného postavení v českém kulturním životě (na př. universitní profesor pražský Vavriec Benedikt z Nudožer nebo uherskobrodský farář a známý nepřítel Bratří Pavel Kyrmezer).

Nová vítězná válka císaře Rudolfa s Turky, která vypukla r. 1593, posílila znamenitě moc císařovu, jenž chtěl využití úspěchu k potlačení protestantismu a k posílení katolictví. R. 1604 Rudolf II. prohlásil, že v Uhrách je dovoleno pouze katolické vyznání. Nespokojenost vzbudilo jednání císařského generála Belgiojosa v Košicích, jenž odevzdal dóm katolíkům a zakázal evangelické bohoslužby v městě (o totéž se pokusil i v Levoči a v jiných spišských městech). Stížnosti uherských evangeliků byly odmítnuty, a tak došlo v souvislosti s podobnými zjevy v Sedmihradsku k povstání, které sdružovalo tendence náboženské i politické. V čelo povstání se postavil velmož Štěpán Bočkaj, jemuž r. 1605 udělila turecká Porta Uhry a Sedmihradsko v léno. Téhož roku stali se povstalci pány celého Slovenska až na několik málo měst a hradů a povstalci, tak zvaní hajduci, plenili i jihovýchodní část Moravy. Vídeňský mír z r. 1606 zaručoval evangelikům rovnoprávnost s katolíky a navrácení kostelů jim odňatých. Náboženská svoboda se týkala ovšem jen šlechty a měst, nikoli poddaných na katolických panstvích. Ustanovení vídeňského míru byla uzákoněna na bratislavském sněmu r. 1508.

Odtud se vyvíjela luterská církev na Slovensku volněji. Na církevní synodě v Žilině r. 1610 byla organizována luterská církev na západním a středním Slovensku a byly tu zřízeny tři superintendentury. R. 1614 byly zřízeny na synodě ve Spišském Podhradí pro východní stolice dvě superintendentury.

Bočkajovým povstáním byla katolická protireformace, podmíněná také prováděním zásad koncilu tridentského (již na sklonku 16. století), jen na čas zastavena. Katolictví pevně organizoval ostrihomský arcibiskup Petr Pázmány (1616-37), který založil v Trnavě jezuitskou universitu (druhá jezuitská universita na Slovensku byla zřízena r. 1660 v Košicích). Pázmány přiměl k přestoupení ke katolictví mnoho členů přední uherské aristokracie (mezi nimi slovenské Revaye), která vznikla v 2. polovině 16. století z královských úředníků, z vyšších důstojníků a z kapitálově silných zemanů, nahradila vymřelou starou uherskou vysokou šlechtu a vytvořila se jako zvláštní stav magnátský.

Nová válka na Slovensku vzplanula v souvislosti s českým povstáním, neboť Bočkajův nástupce v knížetství sedmihradském Bethlen Gabor spojil se s Čechy a našel oporu v nespokojené šlechtě hornouherské. V srpnu 1619 vpadl na Slovensko a zmocnil

se Košic a celé země kromě Komárna a Nitry. Jeho postup byl sice na čas zadržen vystoupením katolického magnáta Drugetha z Humeného, který za pomoci polských kozáků ohrožoval Bardejov a Košice, ale Bethlenova moc tím podlomena nebyla. V srpnu 1620 byl Bethlen prohlášen v Banské Bystrici za krále uherského a s Čechy byla uzavřena konfederace. Po pádu českého povstání nesořil Bethlen zbraně, nýbrž vpadl na Moravu a tísnil za pomoci českých emigrantů císařské vojsko u Hodonína. Mikulovský mír z roku 1622 zaručil mu mimo jiné doživotní (zemřel r. 1629) držení slovenské stolice zemplínské a abaujské s Košicemi.

Také pozdější kníže sedmihradský kalvinista Jiří Rákoczy zasáhl do běhu války třicetileté po boku Švédů. Opanoval 1644 Slovensko a zúčastnil se příštího roku bojů na Moravě. Lineckým mírem z r. 1645 zaručil císař Rákoczymu držení obou slovenských stolic i Košic, jak to kdysi měl Bethlen, a evangelíkům v Uhrách rovnoprávnost s katolíky.

Po bitvě bělohorské se stalo Slovensko útočištěm českých emigrantů z Moravy, zvláště Bratří (již na sklonku 16. století utíkalo mnoho poddaných z pohraničních moravských panství do Pováží, kde byly poddanské poměry mírnější). Středisky emigrantů se staly hlavně Skalice, Trenčín a Púchov (vedle Sobotiště a Levár, kam přicházeli moravští novokřtenci), ale i na východním Slovensku jsou stopy po emigraci.

Za války třicetileté byl na tureckém pomezí vcelku mír a Turci se nepokusili využití císařových nesnází. Obrat nastal, když se stal velkým vezírem bojovný Sokolovič. R. 1663 vpadli Turci do zbytku císařských Uher a zmocnili se i důležité pevnosti Nových Zámků. Kostel byl tu změněn v mešitu. Železnohradský mír (1664) potvrdil Turkům držbu Nových Zámků, z nichž turecká posádka ohrožovala jižní Slovensko. Tento neúspěch nezabránil obnovení protireformace, která byla prováděna hlavně za pomoci katolických magnátských rodů a v souvislosti s pokusy o absolutistickou vládu císařovu. Protireformace, nedbání uherského státního práva a zbytečné německé posádky v uherských pevnostech budily nespokojenost. Spiknutí proti císařské vládě, které bylo ve spojení s tureckou Portou, bylo prozrazeno, a když se opětovalo, byli někteří z jeho účastníků potrestáni smrtí a vězením (1671, v Bratislavě byl popraven také druh Komenského a moravský emigrant Mikuláš Drabík). Císařským komisařem pro Uhry byl jmenován bezohledný velmistr řádu německých rytířů Kašpar Ampringen. Na celém Slovensku byly zřízeny zvláštní soudy, z nichž zvláště bratislavský a levočský prosluly svou přísností.

Rozsudky soudů i přehmaty císařského vojska vyvolaly r. 1678 obecné povstání, jemuž stál v čele mladistvý Emerich Tököly, pán na Likavě, Oravě a Kežmarku. Povstání bylo podporováno Francií i tureckou Portou, která uznala 1682 Tökölyho za poplatného krále uherského. Povstalci, tak zvaní kuruci (císařovým stoupencům

bylo přezdíváno „labanci“) zmocnili se celého Slovenska. Katastrofální pohroma Turků před Vídní (12. září 1683) přivodila však náhlý obrat. Císařští se zmocnili Slovenska i celých Uher kromě banátu Temešvárského a Tököly byl nucen hledat útulek v Turecku. Soudy trestaly přísně účastníky povstání smrtí, vězením i konfiskacemi; pověstným se stal zvláště generál Caraffa svými rozsudky v Prešově (Prešovské jatky). Na bratislavském sněmu 1687 bylo prohlášeno království uherské za dědičné a stavům bylo odňato právo odporu, přiznané jim zlatou bullou Ondřeje II. r. 1222 pro případ, kdyby král porušoval práva země. Později bylo katolictví prohlášeno za vládnoucí náboženství v zemi.

Poslední velké povstání uherské vzniklo r. 1703 na Zakarpatské Ukrajině. Bylo vyvoláno příčinami sociálními (obracelo se proti císaři, proti magnátům a proti katolické církvi) a podporováno z Francie a z Polska. V čele povstání stál František Rákoczy, katolík, vychovaný u jezuitů v Jindřichově Hradci a v Praze. Již příštího roku se připojili k povstalým kurucům i uherští magnáti a vzpoura nabyla rázu národního zápasu proti Vídni. Kuruci se zmocnili celého Slovenska a plenili i jihovýchodní Moravu. Na sněmu v Onodě r. 1707 byl rod habsburský sesazen, ale brzy potom, r. 1708, utrpěli kuruci těžkou porážku pod Trenčínem a císařští postupně obsadili celé Slovensko. Rákoczy musil prchnouti do Polska a jeho stoupenci zachránili mírem v Szatmáru 1711 náboženskou svobodu šlechtě a její stavovské výsady.

Věrnost Uhrů, kterou osvědčili Marii Terezii za válek o dědictví české, byla příčinou, že uherské země byly vyňaty z centralizačních snah vládních a ponechány při svých právech. Ale syn Marie Terezie Josef II. se již necítil vázán závazky své matky a pojal Uhry do svých centralizačních plánů. Toleranční patent z r. 1781 zaručoval evangelíkům i uniatům jisté svobody i v Uhrách, a to i na místech, kde tomu tak posud nebylo. Koruna svatoštěpánská byla r. 1784 odvezena z Bratislavy do Vídně a uložena tam jako historická památka. Zemská správa i samospráva byly postátněny. Stolice byly r. 1785 zrušeny a země rozdělena na 10 správních obvodů, z nichž nitranský, banskostrický a košický byly na Slovensku. Podobně jako v Čechách nastala i na Slovensku germanisace. R. 1784 byla němčina zavedena do státních úřadů a krátce potom i do úřadů samosprávných (komitátů, měst a soudů).

Až do doby Josefa II. neznaly Uhry národnostní rozdíly (kromě snad třenic mezi Srby a Maďary v Bačce a v Banátě a mezi Němci a Maďary v některých městech spišských). Příslušníci všech národností bydlících v Uhrách cítili uhersky ve smyslu zemském a latina byla společným dorozumívacím i úředním jazykem v celé zemi.

Nejen v Čechách, ale i v Uhrách vzbudil Josefův centralismus a germanisace protitlak, který byl tu však daleko silnější, neboť působily zde jednak tradice, jednak houževnatý odpor uherské

šlechty proti sociálním reformám. Je zajímavé, že tento odpor, který na sklonku Josefový vlády hrozil otevřeným povstáním a který donutil císaře, aby odvolal většinu svých reforem v zemích uherských, uplatňoval se daleko více na Slovensku, v zemi tradičních vzpour proti Habsburkům, nežli na Dolní zemi, kde byla šlechta Habsburkům zavázána za svůj majetek získaný bojem císaře proti Turkům.

Představitelkou odporu proti reformám byla šlechta (uherská města — kromě několika měst na Slovensku — byla vesměs německá), v své převážné většině maďarská. Nevelká počtem šlechta nemaďarská mohla hájiti svou „zlatou svobodu“ jen společným postupem s Maďary a tak se odnárodňovala. Je příznačné, že právě šlechta v některých slovenských stolicích žádala zavedení maďarštiny jako úředního jazyka proti němčině, kdežto část stolic obývaných Maďary vyslovila se pro návrat k latině. Maďarské národní probuzení, které již ve svých počátcích usilovalo o ovládnutí celých Uher, neprorazilo při svém prvním náporu, dosáhlo však r. 1791 a 1792 toho, že maďarština nabyla převahy na uherských středních školách a na akademiích. K tomu je nutno podotknouti, že bývalá jezuitská universita trnavská přesídlila r. 1777 do Budína a že na Slovensku v Banské Štiavnici byla v té době založena báňská akademie.

Tento zápas nezůstal bez vlivu na Slováky, jejichž území se podstatně zvětšilo poslovenštěním části Rusínů (v okolí Košic a v Zemplínu) a rozsáhlou kolonizací četných ostrůvků na Dolní zemi (naposled v 18. století). Starší literatura slovenská měla vesměs obsah náboženský (český emigrant z Těšínska Jiří Tránovský), od počátku 18. století vznikala však i díla historická a jazykozpytná, která se vyznačovala romantickým pojetím. Tak učený Daniel Krman (zemřel 1740), který byl kdysi vyslancem Františka Rákoczyho u krále švédského, a Běl viděli v slovenštině původní jazyk, z něhož se vyvinuly ostatní jazyky slovanské. Již tehdy se vyskytly názory, že Slováci jsou národ zvláštní, od Čechů odlišný. V těchto tendencích pod vlivem trnavských jezuitů šli dále kněží Anton Bernolák (1762-1813) a Bajza (1754-1813), kteří vytvořili na základě nářečí trnavského spisovný jazyk slovenský a tvrdili, že Slováci jsou národ samostatný a že jsou potomky Slovanů pannonských (1787-90). Na Bernolákův separatismus působilo obrození maďarské, odpor proti biblické češtině, již byly psány evangelické knihy na Slovensku, a státní vědomí uherské (t. zv. hungarismus). Bernolákův pokus našel jen slabou ozvěnu u slovenských katolíků. Z význačnějších spisovatelů se k němu přiklonil toliko básník Ján Hollý (1785-1849), jehož krajové vlastenectví zabíhalo do výstřelků (srovnej na příklad rovníci Velkomoravská říše = Slovensko). Slovenští evangelíci zůstali ještě půl století věrni spisovné češtině a zúčastnili se vynikající měrou českého národního obrození.

Střediskem kulturního života na Slovensku, který byl daleko volnější, než tomu bylo v zemích českých, byla Bratislava, kde od r. 1783 vycházely české Prešpurské noviny. Tamní evangelické lyceum, při němž byla r. 1803 zřízena stolice československé řeči a literatury, bylo pod značným vlivem humanitářských snah jenských a vychovalo Palackého, Šafaříka i Kollára. V bratislavském prostředí se vytvořil kruh vědců a spisovatelů hlásících se nekompromisně k československé myšlence. Mezi předními byli Jiří Palkovič (1769-1850) a Bohuslav Tablic (1769-1832).

3. Utrpení Slováků za probuzeného maďarského nacionalismu.

Štúrova jazyková rozlučka. Událostí roku 1848. Vzestup na počátku konstituční éry. Persekuce po rakousko-uherském vyrovnání. Sociální otázka na Slovensku. Česko-slovenská vzájemnost.

Slovensko žilo sice svobodnějším národním životem nežli země české až do čtyřicátých let 19. století, brzy však se dostalo pod vlivem maďarisačních zákonů z let 1839-40, které prohlásily maďarštinu za jazyk státní a úřední, do podobné situace, jako byli Čechové před r. 1790. Maďarští politikové všemožně usilovali o brzké pomaďarštění ostatních uherských národností, neboť viděli v něm jedinou spásu Uher v budoucnosti. Marně se Slováci snažili brániti práva svého jazyka okázalým přízníváním se k uherskému státu. Slovenské školství bylo pomaďaršťováno, vlastenecký profesor bratislavského lycea L'udevít Štúr byl zbaven práva přednáseti na lyceu a po čase peštský advokát a novinář Lajoš Košut, původem ze Zemplína (jeho předkové pocházeli ze slovenské zemanské rodiny z Turčanska) prohlásil 1842 ve svém listě Pesti Hirlap na adresu Slováků: „Nikdy nebyvalo slovenského národa ani ve snu.“

Skupina evangelických slovenských vlastenců, zejména L'udevít Štúr, Jozef Miloslav Hurban a Michal Miloslav Hodža, chtějící odvrátiti od svého národa podezření z nevlastenectví a zachovati Slovákům zemanstvo, zvolila si za spisovný jazyk nářečí středoslovenské. Je příznačné, že tito vlastenci viděli ve středním Slovensku pravlast Slovanů. Tento krok znamenal definitivní odluku Slováků od českého národa a vytvoření zvláštního národa slovenského. Do literatury vstoupila nová slovenština almanachem Nitra (1844). Je charakteristické pro tehdejší uherské poměry, že almanach dlouho ležel u censored, který nechtěl připustiti slovo Slovensko. Od r. 1845 počaly vycházeti první slovenské noviny (Slovenské Národné Noviny). Postup Štúrovy skupiny vzbudil odpor u starší generace slovenské. Rázně jej odmítli Palacký, Šafařík i Kollár, ale odpor byl marný. Češtiny se užívalo již jen při bohoslužbách

slovenských evangeliků. Novodobý slovenský historik (Milan Hodža) odsoudil rozluku Štúrovu slovy: „Rozluka byla štědrým a předčasně poskytnutým ústupkem maďarskému státu a jeho feudální společnosti.“

Příznání Slováků k hungarismu nezastavilo vývoj; maďarština byla prohlášena za jediný jednacím jazyk uherského sněmu i komitátních kongregací. Pověstné maďarské volby spojené s podplácením a s častováním voličů způsobily, že r. 1848 byl zvolen na uherský sněm jediný slovenský poslanec L'udevít Štúr.

Rok 1848 probíhal v Uhrách daleko bouřlivěji nežli v zemích českých. Uhři, jejichž politickým vůdcem se stal Košut, vyslovovali důrazně svůj požadavek, aby Uhry byly spojeny s monarchií jenom osobou panovníkovou, a slabá vídeňská vláda byla ochotna jejich požadavku vyhověti. Tím by byly ovšem nemaďarské národnosti v Uhrách vydány zcela do rukou Maďarů. Charváti a Srbové se tomu vzepřeli se zbraní v ruce. Také na Slovensku se konalo několik shromáždění lidu, z nichž nejpamátnejší bylo 10. května 1848 v Liptovském Svätém Mikuláši. Toto shromáždění žádalo zvláštní sněm pro slovenskou krajinu, zavedení slovenské jednacím řeči do komitátních kongregací na Slovensku, zavedení slovenského vyučování na školách, zřízení slovenské university a techniky, jakož i zvláštní ozbrojené slovenské národní gardy.

Maďari odpověděli pronásledováním slovenského národa a na Myjavsku došlo k prvním srážkám mezi Slováky a maďarským vojskem. Tehdy nastal již otevřený boj mezi Maďary a vídeňskou vládou, která počala podporovati slovenské hnutí. Slovenští dobrovolníci, vedení českými důstojníky z Moravy, Zachem a Bloudkem, vnikli Jablunkovským průsmykem do okolí Žiliny a zmocnili se některých slovenských krajů. Maďari se mstili Slovákům násilnostmi, zejména věšením slovenských vlastenců. Po přechodném úspěchu a po vyhlášení uherské republiky v Debrecině byly zbytky maďarské revoluční armády poraženy Rusy (1849) u Világoše.

Nezdar uherské revoluce způsobil, že i v Uhrách byl nastolen absolutismus, Uhry byly rozděleny na pět správních obvodů (z toho dva, bratislavský a košický, byly na Slovensku) a považovány za pouhou korunní zemi stejně jako království české. Úřady v uherských zemích byly obsazovány úředníky ze zemí neuherských (z nich bylo mnoho Čechů, mezi nimi i manžel Boženy Němcové), kteří neznalostí poměrů a maďarského jazyka uráželi cit Maďarů. Slovákům se nedostalo za jejich věrnost vídeňskému dvoru odměny, jen Kollár byl jmenován znalcem vlády pro záležitosti slovenské a na některých slovenských gymnasiích byla zavedena (vlivem Kollárovým) na krátký čas čeština jako vyučovací jazyk.

Větších ústupků dosáhli Slováci teprve po pádu absolutistického režimu, třebaže nebylo vyhověno resoluci lidového shromáždění v Turčianském Svätém Martině, která žádala vytvoření zvláštní slovenské krajiny s rozsáhlou autonomií. R. 1862 bylo otevřeno

slovenské vyšší gymnasium ve Velké Revúci, téhož roku nižší evangelické gymnasium v Turčianském Svätém Martině a 1866 zásluhou šlechtěného vlastence biskupa Štefana Moysesova katolické nižší gymnasium v Kláštore pod Zniovem. Velmi důležité bylo založení Matice slovenské (1862) v Martině, již se dostalo Slovákům vědeckého a literárního střediska.

Rakousko-uherské vyrovnání z r. 1867 bylo těžkou ranou pro nemaďarské národnosti, neboť je úplně (vyjma Charváty) vydávalo do rukou Maďarů. Ti také svého privilegovaného postavení zcela využívali. Byly dvě cesty, jak řešiti poměr k nemaďarským národům, které tvořily v Uhrách většinu obyvatelstva. Buď je mohli Maďari získati udělením koncesí nebo je mohli pomadařstiti. Vládnoucí národ se rozhodl pro cestu druhou. Volební zákony povolovaly volební právo pouze 7% uherského obyvatelstva, namnoze jen maďarské a pomadařštěné šlechtě, takže r. 1868 byli Slováci a Rusíni zastoupeni v parlamentě jediným poslancem Rusínem Ad. Dobrjanským. Jazykový zákon uherský z r. 1868 znal jen jediný uherský národ, nikoli však národnosti; maďarština ovládla jako úřední a státní jazyk, vysoké a státní střední školy mohly býti jen maďarské. Slovenština byla připuštěna jen v nižších školách, v samosprávě a v nižším soudnictví.

Maďarisace zasáhla především školství. V l. 1874-75 byly pomadařštěny výše uvedené slovenské střední školy a také gymnasium v Banské Bystrici a maďarština byla postupně zaváděna i do církevních škol. Těžkou pohromou pro Slováky bylo zrušení Matice slovenské r. 1875 (uherský ministerský předseda Koloman Tisza prohlásil tehdy, že slovenský národ neexistuje); ze zabaveného majetku Matice vydávala vláda pověstné Slovenské Noviny, které měly připravovati lid pro pomadařštění. V Nitře se ustavil Hornouherský vzdělávací spolek (Femka) s neskrytými tendencemi maďarisačními. Slovenština byla připuštěna v úředním styku se stranami jen v některých případech, vnitřní úřední řeč byla jediné maďarština.

Poslední oporou slovenského národa byly církve katolická a evangelická, ale i ty byly postiženy maďarisací. Do slovenských diecézí byli dosazováni jen maďarští biskupové, obvody evangelické církve na Slovensku byly libovolně měněny tak, aby Maďari dosáhli v nich většiny. Dokonce i jména byla pomadařšťována a u státních úředníků bylo přímo žádáno, aby své slovenské jméno změnili na maďarské. Vlastenci byli pronásledováni tak, že pro podezření z panslavismu byli zbavováni občanských práv. Student, u něhož byla nalezena nemaďarská kniha, byl vyloučen ze školy pro panslavismus. Maďarský list Pestí Napló odůvodňoval tento postup slovy: „Uhry se stanou maďarskými nebo zaniknou.“ Umělou volební geometrií a proslulými maďarskými volbami (podplácením penězi, hoštěním voličů gulášem a pitím) byla zajištěna volba maďarských poslanců. Slováci nejprve projevovali svůj odpor ab-

stinenci. R. 1896 se zúčastnili po prvé voleb a postavili své kandidáty, nebyl však zvolen nikdo z nich. Kolem r. 1907 bylo na uherském sněmu 7 slovenských poslanců, ač jejich počet podle poměru obyvatelstva měl býti sedminásobný.

Uhry zůstaly i v 2. polovině 19. století přežitkem středověkého feudalismu. Jádrem maďarského národa byla vysoká šlechta, již náležela ohromná latifundia, a velmi četné zemanstvo, jehož uherská pýcha (extra Hungariam non est vita et si est vita, non est ita = mimo Uhry není života, a je-li jaký, není takový) a romantická rytířkost byla napodobena inteligencí. Zemané se stali pionýry maďarisace na Slovensku. Vedle otázky národnostní mělo Slovensko velmi bolestivou otázku sociální. Půda v rovině byla v rukou velkostatkářů, v horách chudá políčka nestačila množícimu se počtu obyvatelstva. Poněvadž nebylo průmyslu, lid se houfně stěhoval do Ameriky (v l. 1900-10 se vystěhovalo průměrně ročně 24.000 Slováků, nejvíce z žup trenčínské, nitranské, spišské, šarišské a zemplínské). Slovenské kolonie v Americe byly národně velice uvědomělé. Slováci však na rozdíl od Čechů nezůstávali v Americe. Pobyli tam několik let, až si vydělali tolik, aby si mohli doma zakoupiti něco půdy. Když se vrátili na Slovensko, propadali však staré lethargii, takže jediným ziskem z těchto „Amerikánů“ byly jejich vydělané peníze ukládané do několika slovenských národních bank.

Slovákům chyběla uvědomělá střední vrstva (anglický publicista Seton-Watson, známý pod pseudonymem Scotus Viator, který se věnoval slovenské otázce, odhadoval počet uvědomělých Slováků na počátku 20. století na jediný tisíc); je zajímavé, že poměrně uvědomělé byly slovenské obce na Dolní zemi. Inteligence na Slovensku byla téměř veskrze maďarská; maďarští byli i četníci, kteří jednali se slovenským lidem ne lépe nežli s dobyt看kem. Jejich svévolná střelba do slovenského lidu při svěcení kostela v Černové (liptovská stolice) otrásla svědomím Evropy (27. října 1907) a vyvolala protest norského básníka Björnsterne Björnsona. Ani zvýšený zájem Evropy na uherských věcech neodradil Maďary od pomadžaršřčovaci politiky. Pověstné jazykové zákony Apponyiho z let 1907 a 1909 byly novým útokem na školství nemaďarských národů a zaváděly maďarštinu jako vyučovací jazyk do církevních škol. Stav slovenského národa před r. 1914 byl beznadějný; jeho zánik byl otázkou krátké doby.

Naděje hrstky slovenských vlastenců upíraly se k Čechům. V Čechách se počal zastávat Slováků jako prvý T. G. Masaryk. Nenacházel ovšem z počátku porozumění a mnozí z politiků a učenců namítali slovy Riegrovými, že otázka slovenská je pro Čechy dávno vyřízenou věcí. Masaryk se nedal odraditi a věnoval péči slovenským studentům v Praze, kteří založili spolek slovenských vysokoškoláků Detvan. Za spolupráce Masarykovy vznikla r. 1896 v Praze Československá jednota a z tohoto prostředí vyšlo několik

činných slovenských vlastenců. Z těch Vavro Šrobár založil r. 1898 slovenský deník Hlas a jeho skupina (tak zvaní hlasisté) měli značný vliv, zejména mezi evangelickými Slováky. Později vzniklo na Slovensku několik periodických tisků, ale literatura slovenská, zejména vědecká, zdaleka nedosahovala průměru. Jedině básnictví (Pavel Országh-Hviezdoslav, Svetozár Hurban Vajanský) stálo na pěkné výši.

S české strany projevovali zájem o Slovensko někteří spisovatelé (zvláště Adolf Heyduk, Josef Holeček). Soustavně seznamovali Čechy s poměry slovenskými literárně Karel Kálal, přednáškami Alois Kolísek. R. 1909 vyšla za spolupráce několika českých i slovenských autorů Slovenská čítanka, která všestranně informovala o Slovensku. Velký význam pro utvrzení československé jednoty měly schůzky slovenských a českých vlastenců na vrchu Javorině u Strážnice.

LITERATURA

- A. Szilágyi, Dějiny maďarského národa (maďarsky) (1895).
Acsády, Dějiny uherského státu (maďarsky) 1903-4.
Jos. Macúrek, Dějiny Maďarů a uherského státu (1934).
Václav Novotný, Z dějin československých (1921).
Daniel Rapant, Československé dějiny. Problémy a metody (Pekařův Sborník, 1930).
Fessler-Klein, Geschichte von Ungarn (1867-85).
Václav Chaloupecký, Staré Slovensko (1924).
Alex. Huščava, Kolonizácia Liptova do konca 14. storočia (1932).
Václav Chaloupecký, Středověké listy ze Slovenska. (1937).
Václav Mencl, Středověká architektura na Slovensku (1937).
Branislav Varsík, Husiti a reformácia na Slovensku do žilinskej synody (1932).
Ján Kvačala, Dejiny reformácie na Slovensku 1517-1711 (1935).
Št. Janšák, Slovensko v dobe uhorského feudalizmu (1932).
Alb. Pražák, Dějiny spisovné slovenštiny po dobu Štúrovu (1923).
Alb. Pražák, Slovenská svojskosť (1926).
Alb. Pražák, Češi a Slováci. Literárně dějepisné poznámky k československému poměru (1929).
Jos. Škultéty, Stodvadsatpäť rokov zo slovenského života 1790-1914 (1920).
Daniel Rapant, K počiatkom maďarizácie (1931).
Milan Hodža, Československý rozkol. Príspevky k dejinám slovenčiny (1920).
Karel Goláň, Na revolučném Slovensku 1848-1849 (1931).

DÍL XII.

PRVNÍ SVĚTOVÁ VÁLKA

1. Hospodářské a politické příčiny světové války.

Příčiny antagonismu mezi velmocemi. Balkánské poměry nebezpečím evropského míru. Mocenský a hospodářský vzrůst Německa. Sarajevský atentát. Úsilí Rakousko-Uherska o vyprovokování konfliktu.

Od berlínského míru, jímž bylo Rusko zásluhou velmocí oloupeno o ovoce svého vítězství nad Turky, zavládlo v Evropě napětí mezi velmocemi, které hrozilo několikrát vyvrcholiti ve válku a bylo tvořením dalších třecích ploch zvyšováno. Již v srpnu r. 1879 hrozila srážka Německa s Ruskem. Když pak se Rusko nedalo získati pro politiku Německem příznivou, byl uzavřen 7. října 1879 vojenský spolek mezi Německem a Rakousko-Uherskem, který byl zřejmě zahrocen proti Rusku. Rusko naproti tomu se sblížovalo s Francií. Středoevropský dvouspolek byl rozšířen r. 1883 přistoupením Itálie, znepokojené francouzským proniknutím do Tunisu. Naproti tomu z protivného tábora Francie a Rusko projevovaly si a zdůrazňovaly často své přátelství, ale francouzsko-ruská dohoda byla utvořena daleko později, takže se teprve r. 1897 mohlo mluvíti o spolku těchto dvou států.

Naproti tomu se Velká Britannie vzdalovala evropské politiky (měla zájem jen na Balkánském poloostrově vzhledem k jeho blízkosti Suezského průplavu a vzhledem k hroící ruské anebo německé převaze v této části Evropy) a zachovávala „skvělé osamocení“. Teprve r. 1904 uzavřela Britannie s Francií „srdečnou dohodu“ a král Eduard VII. (1901-10) se postavil na stranu protiněmeckou, neboť velké úspěchy Německa na poli hospodářském a snahy vybudovati velkou námořní moc vzbuzovaly obavy.

Nevyrovnány zůstávaly stále některé územní otázky, z nichž nejdůležitější bylo odstoupení Alsaska-Lotrinska Německu po válce r. 1870-71. Obyvatelstvo těchto zemí nebylo s připojením spokojeno, cítilo francouzsky a dávalo Němcům najevo své protiněmecké smýšlení (po zabrání ostatně velmi mnoho Alsasanů se vystě-

hovalo do Francie a do Alžíru). Rovněž Francie nemohla zapomenouti na učiněnou křivdu a velmi mnoho se tam mluvilo o odvetné válce. Francie brzo vstoupila zase v řadu velmocí, hlavně vytvořením velké koloniální říše. Obdivuhodným systémem pevností se zabezpečila proti opětování německého vpádu. Naproti tomu Německo použilo nesmírné válečné pokuty Francii uložené (pět miliard franků) na zdokonalení vojensky důležité sítě železnic a vybudování pevností na západě. Také v zásobách železné rudy Lotrinska získalo vydatnou pomoc pro svůj zbrojní průmysl.

Také Itálie měla své požadavky. Pokus o vybudování velké koloniální říše ve východní Africe skončil katastrofální porážkou a rozvratem státních financí, proto Itálie kromě hospodářské expanse v Levantě nespouštěla ze zřetele území obývaná Italy, ale dosud neosvobozená. Třebaže taková území byla i ve Francii (Korsika, Nizza a Savojsko) a ve Švýcarsku (Tessin, Grison), přece se jenom oči Italů upíraly především na Trident a na Terst, území náležející Rakousku, na území, která byla pro Itálii nejcennější a v nichž hnutí po spojení s Itálií (Italia irredenta) bylo nejsilnější. Tak hrozil i konflikt mezi Itálií a Rakouskem, třebaže oba státy byly vázány spojenectvím. Zájmy obou států se střetaly také na Balkáně, kde se Itálie snažila nabýti vlivu zejména v Albanii, aby uzavřela Jaderské moře, které pokládala za svoji zájmovou oblast (mare nostrum).

Rakousko mělo nesmírné vnitřní potíže způsobené hlavně zápasy jednotlivých národností a snahou zajistiti Němcům a Maďarům vůdci postavení (k tomu přispívalo také to, že sympatie Čechů, Slováků, Rusínů a Jihoslovanů byly nepokryté na straně rusko-francouzské). Vlády se snažily překlenouti tyto obtíže hospodářskou přestavbou říše, ale marně. Rakousko se jevilo proti moderním velmocím jako přežitek středověku a bylo zcela ve vleku Německa. Následník trůnu František Ferdinand d'Este usiloval vrátiti Rakousku jeho dřívější význam vybudováním armády, která měla býti tmelem státu, a vnutil mu konečně Conrada von Hötzendorfa, vůdce válečné strany v Rakousku, za náčelníka generálního štábu. Ten byl ochoten zachrániti Rakousko vítěznou válkou (zvláště rád se zabýval myšlenkou rychlé války proti Itálii). Hlavní zájem Rakouska byl na Balkáně, kde monarchie zápasila s Ruskem o vliv v Srbsku a v Bulharsku a usilovala dosáhnouti alespoň vybudováním dráhy přístavu Soluně na Egejském moři. Na Balkánském poloostrově si udržoval trojspolek převahu v Rumunsku, kde vládla německá dynastie, a částečně i v Bulharsku, kdežto Srbsko zachovalo trvalé přátelství s Ruskem po nastolení dynastie Karađorđevićů (1903). Na straně trojspoľku hledalo svou záchranu i Turecko, které opevněním Dardanel a Bosporu oddělovalo Rusko od Středozemního moře, mělo potíže s křesťanskými národy (Slovany, Albánci a Armény) a konečně svěřilo reorganizaci svého vojenství německým důstojníkům. Nejožehavější problém Turecka

byla otázka makedonská, neboť v Makedonii zápasili mezi sebou Srbové, Bulhaři, Řekové, Albánci i Turci a do poměrů zasahovaly i evropské mocnosti.

Z Balkánu vycházelo největší nebezpečí pro evropský mír. **Anexe Bosny a Hercegoviny** Rakouskem-Uherskem (1908) vyvolala odezvu v Srbsku a na Černé Hoře, neboť naděje na připojení jihoslovanských bratří v anektovaných zemích byly tím zmařeny (anexe vzbudila ohlas i v Turecku, které odpovědělo bojkotem rakousko-uherského zboží). V jihoslovanských zemích Rakouska-Uherska vzniklo protirakouské hnutí, stupňované maďarisační politikou v Charvátsku. Válka hrozící z anekční krise byla zažehnána jen stěží.

Po druhé vyšlo z Balkánu nebezpečí pro evropský mír z **otázky makedonské**. Slovanské národy balkánské spolu s Řeckem napadly Turecko, které systematicky vyvražďovalo křesťanské obyvatelstvo v Makedonii a v krátké době porazily turecká vojska (1913). Tím nabylo Rusko na Balkáně převaha a Německo a Rakousko použily nyní jako svého nástroje Bulharska, aby zvrátilo výsledek války pro sebe nepříznivý. Ale i Bulharsko bylo poraženo spojeným Srbskem a Řeckem. Sebevědomí Srbska těmito vítězstvími velmi stoupl a považovalo se za jihoslovanský Piemont, z něhož vzejde osvobození ujařmených Jihoslovánů.

Na východě Evropy bylo napětí mezi Německem a Rakouskem na straně jedné a Ruskem na straně druhé. Německo se snažilo zcela plánovitě proniknouti do Ruska hospodářskou invasí a také systematickou kolonizací Němců na území bývalého Polska (hlavně Lodž). Rusko se snažilo marně naléztí východ k otevřenému moři, neboť východy z Černého a Baltického moře byly uzavřeny. Zmocnilo se r. 1900 za intervence v Číně nezamrzajícího přístavu Port Arturu a snažilo se uplatnití svůj vliv v Koreji, bylo však r. 1905 Japonskem poraženo a nuceno obrátiti svůj zřetel znovu k Evropě.

Napětí v Evropě bylo rozdmýcháváno zájmy mezinárodního kapitálu, který dovedl obratně kořistiti z každého napětí, ale kapitál měl ještě větší zájem na koloniích v zámoří. Z těchto důvodů i z důvodů prestižních vyvinul se **imperialismus velkých států**, který ovládal koloniální politiku na sklonku 19. a na počátku 20. století. Itálie a Německo přišly poměrně pozdě k dělení zámořských držav a musily se proto spokojiti méně tučnými sousty. Sám Bismarck nebyl koloniálním plánem, které pokládal za příliš nákladné a nebezpečné pro střetnutí s Británií, příliš nakloněn. Teprve s nastoupením Viléma II., který kladl důraz na otázky prestižní, počala nová doba německé koloniální politiky. **Koloniální politika** vyžadovala silné válečné loďstvo, které bylo až do nastoupení císaře Viléma II. v Německu opomíjeno. Vláda na moři náležela stále ještě Británii, která měla zásadu dvou vlajek, t. j. zásadu, že se válečné loďstvo Britannie musí vyrovnati válečné síle dvou nejbližších následujících států. Hlavně příčiněním admirála Tirpitzeho bylo vybudo-

váno silné německé válečné loďstvo, které počalo ohrožovati primát Britannie.

Poněvadž nebylo již možno získati nové kolonie a poněvadž německé kolonie, namnoze méněcenné, nebyly schopny dodávati Německu dosti potřebných surovin, pokoušelo se Německo tu s větším, onde s menším zdarem **ovládnouti** některé země **hospodářsky**. Němcům se podařilo uplatnití svůj vliv zejména v státech latinské Ameriky a pak v turecké Anatolii. Symbolem těchto německých snah mělo býti vystavění železnice Berlín-Bagdad.

Vedle těchto příčin politických, národnostních a hospodářských ohrožoval světový mír vývoj Německa samého. Od dob Fridricha Viléma (1640-88), velikého kurfirta, byl v Prusku panovník zosobněním státu a postupně se tam vyvinul kult panovníkův jako v žádné jiné zemi evropské. Německo bylo pohlceno Pruskem a přejala pruskou státní ideologii. Německo bylo stát parlamentární jen podle jména, ve skutečnosti rozhodoval císař (kaiserismus). Tento vládní systém se stal nebezpečným, jakmile nastoupil na trůn Vilém II. (1888-1918), který byl rozhodnut neustoupiti a vnutiti Evropě svou vůli.

Osobnost takového panovníka nebyla by nebezpečná v jiném státě, který neprošel tou zvláštní výchovou jako národ německý. Od Fridricha II. a ještě více od válek francouzských bylo Němcům vštěpováno učení, že jejich národ je určen k zcela zvláštnímu úkolu, že jejich národ je pro své rasové schopnosti oprávněn organisovati svět podle své vůle. Francouzi byli Němcům národ degenerovaný, určený k zániku, Slované byli jim živel méněcenný, vhodný jen pro práce otrocké. Sebevědomí německé rostlo ještě s hodnotou armády, již byly věnovány nejlepší síly národa. Vystupňovaný **německý militarismus** nutil i ostatní národy evropské k překotnému zbrojení. I po hospodářské stránce vystupovalo Německo v popředí, **německý zahraniční obchod** se v letech 1884-1907 téměř ztrojnásobil, ve výrobě ocele předstihlo Německo před první světovou válkou i Anglii a počalo vytlačovati anglické výrobky ze světových trhů, ba pronikati i do Britannie. Tyto skutečnosti hnaly Britanii z obavy o vlastní budoucnost do tábora rusko-francouzského. Proti způsobu německého myšlení se ozývala vedle nesmělých hlasů katolického centra jen německá sociální demokracie. Ta však neměla v parlamentě zastoupení odpovídající síle hnutí (miliónové město Hamburk, vysílající do parlamentu jen sociálně demokratické poslance, mělo pouze 3 mandáty, Berlín 6 mandátů, z toho 5 sociálně demokratických, ale mnohem méně lidnaté konservativní Pomořansko volilo 14 poslanců) a konečně v rozhodné hodině se dala německá sociální demokracie získati z obavy před carismem ujařmujícím ruský lid.

Přímou příčinou války byly události sarajevské. Rakousko-uherská armáda uspořádala koncem června r. 1914 manévry velkého slohu v Bosně a v Hercegovině, které měly býti demonstrací proti

Srbsku a Černé Hoře. Za vyvrcholení slavností s manévry spojených byl zvolen Vidovdan (28. červen), výroční den bitvy na Kosově Poli, nejtragičtější to události srbských dějin. Marně varovalo Vídeň srbské vyslanectví. K pozorování manévru byl vyslán generální inspektor armády a následník trůnu František Ferdinand d'Este, který byl doprovázen svou chotí Žofií Chotkovou, hraběnkou z Vojnána (vévodkyní Hohenbergovou). Následníková osobnost byla mezi Srby velmi nenáviděna, poněvadž následník byl představitel válečné kličky ve Vídni. Srbská mládež v Bosně připravila spiknutí a František Ferdinand byl i se svou manželkou za pro-
jízdky po Sarajevě zastřelen (28. června 1914).

Válečná strana ve Vídni byla rozhodnuta využítovati této příležitosti. Byla k tomu podněcována také z Berlína, neboť mezinárodní situace se stávala pro trojspolek nepříznivou. Bylo nutno započítati s válkou dříve, nežli Italie opustí trojspolek a nežli dohoda ukončí své zbrojení. Proto za souhlasu s Berlínem vídeňská vláda podala 23. července vládě srbské krátkodobé ultimatum (do 48 hodin) a žádala, opírajíc se o zjištěnou skutečnost, že stopy spiknutí spolku Narodna obrana vedou do Srbska, mimo jiné, aby vyšetřování se dalo i na půdě srbské, a to rakousko-uherskými úřady. Tento požadavek se dotýkal suverenity srbského státu a vídeňská vláda si byla proto jistá, že ultimatum bude odmítnuto. Srbská vláda však souhlasila téměř se všemi body ultimata, pokud byly slučitelné s postavením samostatného státu, nemohla však připustiti vyšetřování rakousko-uherskými úřady na svém území. Rusko a Britannie byly ochotny zprostředkovati, ale vídeňská vláda byla rozhodnuta zahájiti válku stůj co stůj. Dne 26. července 1914 vyhlásila Vídeň mobilisaci a již 28. července válku Srbsku.

2. Utrpení českého národa od počátku světové války až do ruské říjnové revoluce.

Počátek války. Převaha Německa. Obrat v Rakousku. Český národ za války. Pronásledování Čechů. Hospodářské nesnáze ústředních mocností. Český odpor. Germanisace. Změna na trůně. Vytvoření českého svazu.

Nezdařilo-li se zmařiti výbuch války, nebylo možno ji ani omezití na válku rakousko-srbskou, neboť poměr sil již předem rozhodl o jejím výsledku. Šlo o to, aby nebyla podstatně porušena rovnováha sil obou táborů v Evropě. Srbska, vedle něhož vystoupila proti Rakousku i Černá Hora, ujalo se Rusko, které mobilisovalo. Proto již 1. srpna vypovědělo Německo Rusku válku (Rakousko váhalo a učinilo tak až 5. srpna), načež 3. srpna vypovědělo Německo válku i spojenci Ruska Francii. Italie zachovala neutralitu a prohlásila, že její spojenci vedou válku útočnou.

Od počátku projeví Němci nespornou převahu nad svými soupeři, neboť byli výborně připraveni. Také plány německého hlavního štábu byly dopodrobna propracovány. Kdežto na východě měla zůstatí německá vojska v defensivě, na západě měli Němci do šesti neděl povaliti Francii a pak teprve plnou vahou obrátiti se proti Rusku. Francie byla však dobře opevněna několikanásobným řetězem opevnění, jimiž nebylo možno proniknouti. Proto Němci neušetřili neutrality Belgie, porušili neslychaným způsobem mezinárodní právo a napadli tento stát, aby pronikli k Paříži nechráněným pohraničím belgicko-francouzským. Slabá armáda belgická nemohla klásti odpor, ale Velká Britannie, která zaručovala neutralitu Belgie a nemohla trpěti, aby se Němci usadili na pobřeží La Manche, vyhlásila Německu 4. srpna válku a vylodila v Belgii a v Calais své vojsko.

Němci, kteří si byli jisti svým vítězstvím, neostýchali se pustošením dobyté země, střílením bezbranného obyvatelstva a pálením mírumilovných vesnic terorisovali své odpůrce. Stali se však právě tím nenáviděnými ve všech civilisovaných zemích a byli v nich nazýváni Huny. Obdivuhodně rychlým postupem se blížila jejich vojska k Paříži a zdálo se, že pád hlavního města je již jen otázkou několika dní. Francie vynaložila však všecko, aby nebezpečí odvrátila. Bočním obchvatem byli Němci počátkem září 1914 na Marně poraženi a donuceni zaujmouti postavení blíže německých hranic. Bitva na Marně rozhodla o výsledku války. Poněvadž na východě Rusové měli značné úspěchy proti rakouskému vojsku, i strážlivé hlasy odhadovaly, že válka nepotrvá déle nežli sedm měsíců. Pohybová válka na západě byla vystřídána válkou posiční, při níž útočící strana při nesmírných ztrátách získávala jen nepatrné území. Na obou stranách byl vybudován systém zákopů, jejichž zdolání vyžadovalo novou vojenskou techniku. Zejména se užívalo ve velké míře dělostřelectva, především těžkého (dalekonosným dělem bombardovali Němci z fronty dokonce i Paříž), a strojních pušek. Opeřováno bylo i s novými zbraněmi, jako s minomety a s plamenomety. S obou stran se užívalo aeroplánů a německé říditelné vzducholodi bombardovaly Paříž i Londýn. Němci po prvé použili v bojích v západní Belgii otravných plynů, Angličané počali používatí při dobývání zákopů nově vynalezených tanků.

Na stranu ústředních mocností přistoupilo Turecko, kdežto řady spojenců rozmnožilo Japonsko. Na moři zůstávali v převaze Angličané a po porážce ve Skageraku (31. května 1916) neodvažovalo se německé válečné loďstvo k větším akcím. Také v koloniálních bojích Němci podléhali.

Porážka Němců na Marně byla umožněna tím, že větší počet německých divisí byl odeslán ze západního bojiště do Východních Prus, kde se projevoval povážlivě tlak ruský. Na východě se odhodlalo Rakousko proti všem pravidlům válečnictví k ofensivě jak proti Srbsku, tak i proti Rusku. Srbsko odolalo a nástup rakouské

armády ve střední Haliči se obrátil v porážku. Rusové vpadli do Východních Prus (v střední části bojiště se podařilo Němcům proniknouti hluboko do Povisli) a postupně obsadili Halič až k Dunajci. Dobře vybudovaná rakouská pevnost Přemyšl byla obležena a kapitulovala v březnu 1915. Karpatskými průsmyky počali Rusové pronikat do Uher, na jejichž ochranu byly přivedeny spolehlivé divise německé. Ty se přičinily o katastrofální průlom ruské fronty u Gorlice (2. května 1915). Německé a rakouské armády pronikly až po Západní Dvinu, k Moloděčnu, k Baranovičům a na řeku Strypu, kde byla konečně fronta stabilisována. Ostatně velká část rakouské armády byla vázána Itálií, která vypověděla 23. května 1915 válku, aniž dbala nabídky Rakouska ochotného odstoupiti jí za neutralitu Trident (zato mělo Rakousko dostati od Německa Kladsko). Ale italská ofensiva proti Terstu uvázla již na řece Soči, kde se rozpoutaly velmi prudké boje.

Situace ústředních velmocí se zlepšila dále kombinovaným útokem na Srbsko, které bylo současně napadeno Bulharskem, jež se spojilo s Německem. Po hrdinné obraně ustoupila srbská vojska za velikých ztrát a utrpení na podzim 1915 k albánským přístavům. Celé Srbsko (kromě okolí Bitolje), Černá Hora a většina Albánie byly obsazeny vojskem ústředních mocností. Vylodění anglo-francouzského pomocného sboru v Soluni přišlo pozdě, nemohlo již zachrániti Srbsko, ale přispělo k vytvoření nové fronty na jihu Balkánu a k pozdějšímu vstupu Řecka do války po boku spojenců.

Na jaře 1916 se pokusili Němci o dobytí důležité francouzské pevnosti Verdunu, která měla klíčové postavení k hlavnímu zbrojařskému území Francie a k středomořskému přístavu Marseille. Tyto boje, které byly jedny z nejtěžších v první světové válce, byly pro Němce bezúspěšné. Současně se mohli i Rusové pochlubit novými úspěchy ve východní Haliči. Dne 27. srpna 1916 vstoupili do války proti ústředním mocnostem i Rumuni, kteří vpadli hluboko do Šedmihradska. Ale koncem roku 1916 německá a bulharská armáda zahájila nástup proti Rumunsku a dobyly v krátké době většiny tohoto státu.

Podstatnou změnou pro vnitřní pevnost ústředních mocností byla změna na rakouském trůně, když zemřel 21. listopadu 1916 císař František Josef I. Nový císař Karel I. nebyl nakloněn válečné klice a propustil náčelníka generálního štábu Conrada von Hötzendorf. Zabýval se myšlenkou separátního míru s dohodou tím spíše, že se císařovna Zita netajila se svými sympatiemi k západním mocnostem (její bratři byli důstojníky ve francouzské armádě). K uzavření míru nutily císaře i vnitřní poměry monarchie, které se staly povážlivými po zavraždění ministerského předsedy hraběte Stürgkha, představitele rakouského absolutismu, sociálním demokratem Adlerem, i neutěšené poměry hospodářské. Ústřední mocnosti byly totiž britskou blokádou odříznuty od hospodářských zdrojů a trpěly nedostatkem surovin i potravin. Potíže zemí ne-

uherských byly tím větší, neboť požadavky Německa neznaly mezi a Uhry uzavíraly sobecky své hospodářské bohatství.

Úmyslem Německa bylo připravití stejně obtížnou hospodářskou situaci Velké Británii. Velké ponorkové loďstvo provádělo blokádu britských ostrovů, nešetřilo však neutrality lodí Unie (rozhořčení vyvolalo zejména potopení americké lodi Lusitanie) a vyvolalo tím vyhlášení války Spojenými státy (2. dubna 1917). Tato událost byla tím většího významu, poněvadž Rusko, oslabené vnitřními bouřemi, ochabovalo v zápase.

Český národ vcházel do světové války nepřipraven. Státoprávní program byl stranami českými — vyjímajíc slabou stranu státoprávně pokrokovou — opuštěn. Poměr mezi jednotlivými stranami byl namnoze nepřátelský a mnozí z politiků byli přesvědčeni, že se český národ může nejlépe uplatnit v rakouské monarchii. Zvláště bylo tomu tak u politiků konservativních, kterým vyhovoval vztah císařského dvora ke katolické církvi. Národ byl ve své převážné většině smýšlení protirakouského, neboť byl vychován více vlasteneckou literaturou a školou nežli svými politiky a denním tiskem. Jeho sympatie byly na straně dohody, zvláště na straně Ruska, jehož kult pěstoval hlavně Karel Kramář. Českým vlastencům nevadila ani tehdejší carská vládní forma, před níž varovali někteří střízliví politikové (Masaryk, strana státoprávně pokroková). Ale k odboji český národ připraven nebyl, nebylo tu vůdců, organizace a především zbraní. Ostatně i vyhlášení stanného práva v předvečer války (25. července 1914) působilo tak, že se mobilisace v českých zemích a na Slovensku zdařila a že jen tu a tam zpěvem a lidovým vtípem národ projevoval svůj názor na válečné události.

Státním orgánům nebyl postoj českého národa neznámý, a proto se snažily kontrolovati české veřejné mínění, usměrňovati je a odstraňovati revoluční buňky. Tato snaha nabyla vlivem německých nacionalů rázu protičeského boje. Pronásledování vycházelo z rakouského hlavního štábu (iniciátorem byl pověstný arcivévoda Bedřich, známý pod jménem „markýz Gero“) prostřednictvím zemských místodržitelství (proto byl v Praze v dubnu 1915 odstraněn umírněný hrabě Thun a nahrazen hr. Maxem Coudenhovem, jenž byl pasivním vykonavatelem vůle generálního štábu). Již v září 1914 byl zatčen a uvězněn národně socialistický poslanec Václav Klofáč a někteří jiní politikové. Vhodnou záminkou k persekuci, zvláště na Moravě, bylo rozšiřování manifestu generalissima ruských armád Nikolaje Nikolajeviče a některých podvržených manifestů. Již v listopadu 1914 byl popraven úředník Slavomír Kratochvíl z Přerova a po měsíci redaktor Josef Kotek z Prostějova, později započala rozsáhlá persekuce v Kyjově. Postupně bylo tisíce osob zatýkáno, vězněno nebo internováno v neblaze proslulých internačních táborech v Dolních Rakousích (nejznámější byly tábory v Göllersdorfu a v Möllersdorfu) a v Uhrách (hlavně v Ko-

márně a v Aradě). Neméně bylo postiženo persekucí i Slovensko, kde bylo uvězněno na 200 slovenských vlastenců, počet to v poměru k počtu uvědomělých Slováků velmi vysoký.

Všechny tyto případy persekuce byly v souvislosti s rusofilstvím a se srbofilstvím, které měly velmi hluboké kořeny. Již na počátku války bylo zastřeleno několik českých vojáků, poněvadž odmítali střelbu proti Srbům. Nejproslulejší čin bylo přejítí celého pražského pluku č. 28 v Dukelském průsmyku k Rusům (v dubnu 1915). Od té doby byly české pluky pokládány za nespolehlivé a české posádky byly překládány z českých zemí do Uher, kdežto do Čech a na Moravu byly dávány posádky maďarské a německé. Naděje Čechů se upínaly k ruské armádě a v Praze na počátku války se všeobecně věřilo, že o sv. Václavu r. 1914 bude Praha hostiti ruské kozáky. Proto počáteční úspěchy ruské byly vítány s netajeným nadšením, ale pozdější neúspěchy přiváděly národ k apatii. Naproti tomu jiným frontám nebyla věnována v českých zemích taková pozornost.

V době úspěchů centrálních mocností se konejšili Čechové poukazováním na stále se horšící hospodářskou situaci říše, která byla nucena uchýliti se k vázanému hospodářství. To svou nedokonalostí přinášelo mnohé povážlivé zjevy, zejména podporovalo na úkor českých zemí země alpské. Způsobilo hladovění obyvatelstva v městech, černý obchod, nadměrné obohacování některých vrstev obyvatelstva a proletarisaci obyvatelstva městského. Stoupající vydaní monarchie nemohlo již býti kryto vynucovanými válečnými půjčkami, a proto ministerstvo financí začalo s nekontrolovaným tiskem nových bankovek, které svým množstvím působilo neslýchanou drahotu a hospodářský rozvrat. Úředně stanovené maximální ceny nebyly nikde dodržovány. Povážlivou se stávala úplatnost úřednictva (i ve vojsku). Stejně se projevoval i nedostatek vojska, takže postupně byli podrobováni vojenské povinnosti muži od osmnácti do padesáti let. To přinášelo však nový zmatek do hospodářských poměrů a mnohde se užívalo pro úkony vyhrazené mužům i žen.

Rakouský hlavní štáb se snažil zmocniti se vlivu na veřejné mínění, a to především tiskem. Redaktoři byli pronásledováni, nepohodlné listy (Samostatnost, České slovo) zastavovány, zbylé noviny byly podrobeny nejprísnejší cenzuře a vnučovány jim i články úředně dodané. Také česká literatura byla dána na index, pátráno bylo po zakázaných autorech (Jirásek, Havlíček, Palacký, Machar a jiní) a jejich díla odstraňována z veřejných a školních knihoven. Zvláštní péče byla věnována škole a učitelstvu, dále Sokolu, České národní radě a Volné myšlence.

Český národ neměl dlouho jednotné středisko odporu. V Čechách, na Moravě i ve Slezsku se tvořily porůznu protirakouské kroužky, ale význam z nich mělo jen několik kroužků pražských, které se vytvořily kolem redakce Národních listů (Kramář, tato

skupina byla přátelská carskému Rusku), redakce Času (Masaryk), strany státoprávně pokrokové (orientovaná západnický) a Sokola (Scheiner). Zasluhou Masarykovou a Benešovou splynuly tyto kroužky v jedinou skupinu, pro niž se později užívalo pojmenování Maffie. Úkolem sdružení, jehož členové se navzájem neznali, bylo sbírat důležité zprávy o vojenské a hospodářské situaci Rakouska a dodávat je za hranice, všemožně poškozovat Rakousko, působit na národ, aby se vyvaroval projevů pro Rakousko a pro válku, a konečně připravovat převrat. Byl to v té době jediný vážný pokus o protirakouskou činnost v českých zemích. Na jaře r. 1915 byli nejvýznačnějšími činiteli Maffie Eduard Beneš, Scheiner, Šámal, Kramář, Rašín, Soukup a Hajn. Také členové Maffie byli postiženi persekucí, v květnu 1915 byli zatčeni a uvězněni Kramář a Scheiner, v červnu téhož roku Rašín a jiní. Ale persekuce národ neodstrašila, nýbrž jej utužila v jeho vzdoru.

Soud s Kramářem, s Rašínem a s jejich druhy byl ukončen v červnu 1916. Proces byl živě komentován zahraničním tiskem a obrátil pozornost ciziny k osudu českého národa, zvláště když Kramář, Rašín a jiní dva byli odsouzeni k trestu smrti. Trest však proveden nebyl a všem odsouzeným byl změněn v dlouholetý žalář. Vláda se marně snažila vynutiti od českých poslanců hromadný projev loyality.

Rakouští Němci se snažili využiti situace k provedení svých starých plánů, které směřovaly k ovládnutí všech zemí neuherských (kromě Haliče, která měla býti z monarchie vyloučena). Dálo se tak za patronace Maďarů, jejichž vliv — zejména v politice zahraniční — stále stoupal. Již v říjnu roku 1915 byl upraven nově společný znak rakousko-uherský, při čemž znak království českého pozbyl svého čestného místa. Tehdy byl zaveden pro země neuherské jednotný název země rakouské a pro neuherskou polovinu říše název Rakousko. Další požadavek Němců o zavedení německé úřední řeči v Rakousku zůstal zatím nesplněn, ale germanisace úradů v českých zemích se stávala vždy více zřejmou.

Stále se horšící poměry hospodářské a sociální přiměly mladého sociálně demokratického politika Adlera k atentátu na rakouského ministerského předsedu hraběte Stürgkha, představitele vojenského absolutismu (v říjnu 1916). Účinek zdarilého atentátu byl zvýšen smrtí Františka Josefa I. (21. listopadu 1916), neboť jeho synovec a nástupce Karel I. nebyl ochoten zachovati posavadní směr válečné politiky, namáhal se dosáhnouti míru a odstranil starou válečnou kliku. Také persekuce českého národa značně polevila. K tomu, aby mohl důsledně provésti svá předsevzetí, chyběla však novému panovníkovi energie a neměl ani dosti spolehlivých a schopných rádců. Ministerským předsedou byl tehdy hrabě Jindřich Clam Martinic, potomek staré české šlechty, a ministrem zahraničí se stal hrabě Otakar Czernin, který byl — omylem ovšem — pokládán za Čecha. Tyto proměny, měly získati český

národ, ale ten se již rozešel s Rakouskem a rozešel se také definitivně s konservativním velkostatkem, který svůj zájem spojoval se zájmy dynastie.

Významnou událostí bylo sloučení devíti nejsilnějších českých stran, jejichž poslanci vytvořili tak zvaný Český svaz (do svazu nevstoupily jen malé strany, státověcně pokroková a realistická, které měly zásadně program protirakouský). Předsedou Českého svazu se stal moravský agrární poslanec František Staněk. Současně (v listopadu 1916) byl utvořen v Praze Národní výbor za předsednictví Karla Mattuše. Obě korporace byly však pro tu dobu oportunistické a bylo pro mezinárodní význam české otázky nebezpečí, že se dají získati k loyálním projevům a oslabí tak úsilí československého zahraničního odboje. A vskutku v lednu 1917 byl vynucen projev Českého svazu, který prohlásil, že si český národ přeje žít i nadále pod žezlem habsburským. Bylo to tehdy, když Dohoda odpověděla odmítavě na mírovou nabídku Německa. Nepříznivý dojem prohlášení Českého svazu byl však brzy zastíněn dvěma událostmi pro další vývoj nesmírně důležitými: vstupem Unie do války a ruskou revolucí.

3. Československý zahraniční odboj do ruské revoluce.

Příznivci Čechů. Akce v Rusku. Vytvoření české družiny. Setnina Nazdar. Čechové v Americe. Masaryk za hranicemi. Program rozbítí monarchie. Nepřízeň oficiálního Ruska. Akce Dürichova.

Cizina věděla až do roku 1914 o českém národě málo, o slovenském téměř nic, lépe tomu nebylo ani v zemích slovanských. S Ruskem měli styky někteří čeští učenci, znalost českého jména šířily zájezdy pěveckých sdružení, z českých politiků byl oficiálnímu Rusku nejsympatičtější Kramář, ale ruská veřejnost i noviny věnovaly Čechům málo pozornosti. Poněkud jinak bylo u Ruska podzemního (Leninův pobyt v Praze), ale to zatím nerozhodovalo jako politický činitel. Na západě seznamovali veřejnost s českými a se slovenskými poměry Francouzi Arnošt Denis a Louis Eisenmann a Angličané Seton Watson a W. Steed. V Anglii a v Americe bylo známo jméno Masarykovo.

Pro vystoupení zahraničních Čechů proti monarchii bylo nejvhodnější Rusko, kde žila značná česká kolonie (na 70.000), většinou lidí dobře situovaných (profesoři, sládci, úředníci a mnoho statkářů na Volyni, v Podolí a na Kavkaze). Tato kolonie se přizpůsobila značně ruskému prostředí, zachovala si však národní vědomí a byla sdružena v několika spolcích. Společenské postavení Čechů v Rusku určovalo i jejich politický směr, byli namnoze rusofilští a nadšeni carským režimem.

Již v srpnu 1914 podávaly různé české skupiny v Rusku carovi i vládě pamětní spisy, v nichž bylo žádáno spojení zemí koruny české (mezi ně bylo zahrnováno území od Dunaje až k Frankfurtu nad Odrou, zejména Lužice) ve volnějším nebo těsnějším svazku s ruskou dynastií Romanovců. Jejich snaha se potkávala sice s pochopením ruské veřejnosti, ale vláda se omezovala pouze na sympatie a k ničemu se nezavazovala. Naopak, ruská vláda byla pro zachování zmenšeného a federalizovaného Rakouska, skládajícího se ze státu rakouského, uherského a českého.

Jistým úspěchem bylo, když bylo povoleno v srpnu 1914 utvořiti z Čechů žijících v Rusku dobrovolnický oddíl, zvaný Česká družina, která se utvořila v Kyjevě (zprvu měla 800 mužů). Na den sv. Václava (podle ruského kalendáře 11. října) byl v Kyjevě slavnostně vysvěcen prapor České družiny a oddíl byl přidělen 3. armádě generála Radka Dimitrijeva. Tomu však popráno nebylo bojovati v linii, nýbrž mu byl dán úkol výzvědný a propagační. Členové České družiny (později nazývaní starodružiníci) čestně dostáli svému úkolu, zejména v bojích u Tarnova a u Zborova na Slovensku, kde působili na české pluky v rakouském vojsku. Proto také zajatí členové Družiny byli popravováni a na hlavy důstojníků byly rakouským velitelstvím dokonce vypsány ceny.

Mezníkem ve vývoji českého hnutí na Rusi bylo ustavení Svazu československých spolků v Rusku v březnu 1915. Svaz přejal péči o vedení odboje a o nábor vojska do České družiny a usiloval o to, aby byla vytvořena větší vojenská jednotka s českou velicí řečí. Od června 1915 vycházel také orgán Svazu, týdeník Čechoslovák. Ale ve Svazu docházelo k třenicím, neboť se vytvořily skupiny. Vedle středu bylo tu reakční carofilské křídlo vedené Koníčkem-Horským, naproti tomu se uplatňovalo v Kyjevě levé křídlo vedené dr. Vondrákem, které zamítalo jakékoli spojení budoucího českého státu s Ruskem. Další vývoj byl závislý na okolnosti, zda bude vládou a vojenským velitelstvím povolen nábor dobrovolně se hlásících zajatců české a slovenské národnosti. Vláda se tomuto požadavku vzpírala, jednak proto, že zajatci složili dříve přísahu císaři rakouskému, jednak z obavy, že by na straně ústředních mocností mohlo dojít k podobné akci se zajatci národnosti polské a ukrajinské. Teprve v srpnu 1915 bylo dáno svolení, aby čeští zajatci mohli pracovati ve válečném průmyslu (uplatnili se hlavně v muniční továrně v Taganrogu) a aby směli býti do České družiny přijímáni dobrovolně se hlásící čeští a slovenští zajatci. Povolení to však zůstávalo většinou na papíře, Čechům nepřátelské kruhy ve vládě mařily provedení dekretu a germanofilští důstojníci týrali a terorisovali české zajatce hlásící se do Družiny. V lednu 1916 byli do České družiny zařazeni ti ruští Čechové, kteří byli povinni službou vojenskou, takže vznikl z Družiny Československý střelecký pluk. Ten mohutněl i vstupováním bývalých českých zajatců. Ale mezi nimi a mezi ruskými Čechy docházelo k neshodám, po-

něvadž čeští zajatci měli demokratické názory. Již tehdy se ozývaly u československé vojenské jednotky vzpomínky na dobu husitskou.

Druhým střediskem českého odporu proti Rakousku se stala Paříž, kde žilo na počátku války asi 2000 Čechů, sdružených v tělocvičné jednotě Sokol a v sociálně demokratickém spolku Rovnost. Na rozdíl od české kolonie v Rusku smýšleli pařížští Čechové demokraticky a republikánsky. Již v předvečer války 26. července demonstrovali před rakousko-uherským vyslanectvím. Francouzským a švýcarským Čechům byla dána pouze možnost vstoupiti do francouzské cizinecké legie, v níž utvořili v srpnu 1914 v Bayonne setninu zvanou „Nazdar“ (300 dobrovolníků). Tato setnina se uplatnila v bojích u Arrasu 9. května 1915, ale byla tam téměř úplně zničena.

Pro zdar zahraničního odboje byla velmi důležitá otázka, jaké stanovisko zaujmou američtí Čechové a Slováci. Tamní česká kolonie byla velmi početná (přes půl milionu příslušníků, asi stejný počet byl i Slováků), nebyla však jednotná, zejména byla rozestvána zápasem mezi táborem liberálním a konservativním. Slovenská organizace „Slovenská liga“ žádala z počátku pouze autonomii pro Slováky v rámci Uher. Také konservativní Čechové se stavěli proti národnímu hnutí, jehož střediskem byl Cleveland, odmítavě, část Čechů byla dokonce ve vleku austrofilské ideologie. Od počátku se však dostávalo českému zahraničnímu odboji z Ameriky finanční podpory a něco Čechů přešlo i hranice a vstoupilo do kanadského vojska, v němž byl vytvořen československý prapor (bojoval na jaře 1917 ve Flandřích).

Velmi důležitá byla protišpionážní služba amerických Čechů (hlavně E. Vosky), kteří upoutali na sebe pozornost americké veřejnosti, když se jim podařilo odhaliti skutečnost, že z vyslanectví ústředních mocností jsou podněcovány stávkové v amerických továrnách. V srpnu 1915 se podařilo získati k spolupráci na osvobozovací akci také české socialisty v Unii, když jim Vojta Beneš přinesl poselství sociálně demokratického poslance Soukupa, a krátce později (v říjnu) zaměnila i Slovenská liga svůj autonomistický program za program československý.

České osvobozovací hnutí se tedy projevovalo již od počátku války, nebylo však jednotné vedení a nebyla tu autorita. Zejména byl pocítován nedostatek účasti českých poslanců z domoviny na hnutí, neboť tím by byl význam hnutí v očích spojenců velmi vzrostl. Bylo potřeba, aby se hnutí ujal politik, jehož jméno bylo za hranicemi dobře známo a který by byl spojenci respektován. Západní mocnosti byly totiž přesvědčeny, že Rakousko-Uhersko není vinníkem na válce a že bylo pouze Německem svedeno; nebylo u nich chuti monarchii rozdělit.

Pro úkol ujmouti se vedení a organizace českého zahraničního odboje byl nejvhodnější profesor pražské university a poslanec

strany realistické T. G. Masaryk, který dobře znal vývoj i stav všech důležitých otázek rakousko-uherské monarchie a byl znám svými vědeckými studii i politickou činností na Západě, zejména v Anglii a v Americe (naproti tomu se oficiální Rusko stavělo odmítavě k Masarykovi pro jeho stanovisko k carismu). Masaryk bedlivě zkoumal možnosti českého národa i vývoj války a byl přesvědčen o konečném vítězství dohody, i když na počátku války Němci měli velké úspěchy. Podnikl i dvě informační cesty do Nizozemí, aby se přesvědčil o pravém stavu věcí a aby poskytl zprávy o situaci v Čechách svým zahraničním přátelům. Nevěřil v sílu carského Ruska, zejména však se obával zavedení podobného režimu v osvobozeném českém státě, a proto se snažil získati sympatie demokratického Západu. Byl smýšlením republikán, ale přijetí britského prince na český trůn a britské ústavy bylo mu přijatelnější nežli přijetí některého člena rodu Romanovců na královský trůn český. Mimo to od počátku měl na mysli spojení Slovenska s českým státem.

Z třetí své informační cesty do Itálie se Masaryk již nevrátil. Byl včas upozorněn, že rakouská policie je mu na stopě, a proto odjel do Švýcar a usadil se tam (leden 1915). Právě tehdy hrozilo českému odboji nebezpečí, že se zmocní jeho vedení reakční křídlo. Do Paříže byl totiž vyslán v prosinci 1914 stoupenec pravého křídla českého v Rusku Koníček-Horský, který měl vytvořiti v Paříži ústředí odboje a získati pařížské Čechy pro myšlenku ruského protektorátu nad obnoveným českým státem. Proto počal vydávati v Paříži časopis L'Independence Tchèque. Proti vlivu Koníčkovu zápasil se zdarem Masaryk, jehož směr zastával čtrnáctideník La Nation Tchèque (od 1. května 1915) a později časopis Československá samostatnost (od 22. srpna 1915). Masaryk byl přesvědčen, že nelze zatím boj rozhodnouti revolucí v českých zemích, nýbrž že je nutno vybudovati silnou československou armádu zahraniční. Dbal o to, aby se tak stalo vlastní silou, a zejména kladl důraz na to, aby hnutí bylo finančně nezávislé na cizích mocnostech. Potřebný náklad měli nésti američtí krajané. Dále se dožadoval Masaryk toho, aby z Čech odjeli za hranice další čeští poslanci. Učinil tak však jedině poslanec strany agrární Dürich. Velmi platné podpory se dostalo hnutí, když se podařilo odjeti za hranice mladému schopnému docentu sociologie Eduardu Benešovi, který se stal již tehdy předním pomocníkem Masarykovým.

Otevřeně vystoupil Masaryk proti monarchii teprve (spolu s Denisem) při oslavě Husova jubilea v reformačním sále v Ženevě 6. července 1915 a navázal tím přímo na husitskou tradici a na Komenského. Vídeňský časopis Neue Freie Presse nazval toto vystoupení otevřeně prvním vypověděním války Rakousku. V říjnu 1915 přesídlil Masaryk, který byl v stálém styku s pražskou Maffií, do Londýna. Nedlouho později (14. listopadu) byl uveřejněn důležitý protirakouský projev Českého komitétu zahraničního, který byl

ústřední organizaci českého odboje v zahraničí. Tato instituce byla vystřídána v únoru 1916 Československou národní radou v Paříži (předseda T. G. Masaryk, místopředseda Dürich, generální tajemník Eduard Beneš, zástupce Slováků Milan R. Štefánik).

Úkolem Československé národní rady bylo přesvědčiti spojence o nutnosti rozbití Rakouska-Uherska. Tomu cíli velmi prospěl (vedle Benešovy brožury Zničte Rakousko-Uhersko!) Denisův spis Válka. Úspěch byl však závislý na osobním styku s diplomaty a s politiky. Mladý francouzský letecký důstojník Štefánik, česky orientovaný Slovák, zprostředkoval Masarykovi schůzku s francouzským ministrem zahraničí Briandem, který byl Masarykem získán, takže bylo možno počítati na podporu Francie. V Anglii podporovala myšlenku obnovení českého státu na podzim 1916 založená revue New Europe.

Vedle toho šlo podle Masarykova programu o vytvoření větší samostatné československé armády na francouzské půdě. Pro ni měli býti získáni dobrovolci z řad československých zajatců na Rusi. Organizací tohoto podniku byl pověřen místopředseda Národní rady Dürich, který odjel v červenci 1916 do Ruska. V Rusku zatím došlo k některým změnám, zejména k porážce křídla Koněčkova. Car Mikuláš II. svolil sice již 25. dubna 1916 zásadně k náboru dobrovolníků z řad československých zajatců, ale ruská byrokracie a někteří důstojníci se stále stavěli proti náboru, takže někteří dobrovolci raději vstoupili do srbské armády (formovala se v Oděse) a zúčastnili se s ní bojů v Dobrudži. Konečně byla Svazu československých spolků na Rusi odňata péče o československé vojsko a přenesena na Československou národní radu v Paříži. Ale Dürich sám, jsa stoupenec carského režimu, přešel k pravici a tak došlo k rozkolu: v lednu 1917 se ustavila samostatná Československá národní rada v Rusku. Masaryk tehdy ostře vystoupil proti Dürichovi: „My svého slavofilství a svého rusofilství nikdy nezapírali a nezapíráme, ale jsme naprosto nezávislí. Akční fond jest složen z příspěvků předsedou Národní rady kontrolovaných. Jestliže tudíž některý jednotlivec o své újmě od kohokoli přijímal jakoukoli finanční podporu, Národní radou nekontrolovanou, pokládali bychom to i my za provinění proti národnímu programu a za postup zjištný a nepolitický. Proto důrazně opakujeme, že politická akce československá je finančně naprosto nezávislá. My si svou politickou samostatnost nevyžebáváme, nýbrž ji budujeme z vlastních sil.“ Dürich byl ještě v únoru 1917 z Národní rady vyloučen. Dalším zmatkům učinil konec rychlý spád událostí v Rusku.

Téměř současně (10. ledna 1917) dosáhl československý zahraniční odboj jiného cenného úspěchu: zásluhou Aristida Brianda byl do formulace válečných cílů Dohody vsunut také požadavek osvobození národa československého.

4. Zahraniční a domácí situace pod vlivem ruské revoluce.

Ruské události. Jejich vliv na poměry rakouské. Nebezpečí separátního míru. Projev českých spisovatelů. Zradikalizování poslaneckého klubu. Povážlivé zjevy v Rakousku. Tříkrálová deklarace. Květnové demonstrace. Utvoření národního výboru.

Absolutistické režimy nejsou odolné, stihnou-li je porážky na válečném poli. Tento zákon se uplatnil také u carského režimu v Rusku. Způsob vlády samoděržaví, neschopnost byrokracie, germanofilství v nejbližším okolí slabého cara, policejní útisk a porážky vyvolávaly v ruském lidu stoupající nespokojenost, k níž přispívaly i bída a hlad dělnických vrstev. Nespokojenost se projevovala demonstracemi a srážkami s policií. Při velkých petrohradských demonstracích bylo vysláno proti lidu vojsko, to však přešlo k demonstrantům. Události byly tak vážné, že car Mikuláš II. uznal v noci z 15. na 16. března 1917 za vhodné vzdáti se trůnu. Ruská armáda byla již dříve jednak pro nepořádky, jednak pro revoluční náladu neschopná vážného boje. Vedení Ruska se ujali liberálové (historik Miljukov byl přítelem Masarykovým) a sociální revolucionáři. Ale revoluce nebyla tím ukončena. Nová vláda se nedovedla vystříhati chyb a nedovedla zejména uspokojiti dělnictvo, které většinou sympatisovalo s radikální stranou bolševiků. Ta se zmocnila říjnovou revolucí (7. listopadu 1917) Petrohradu a ovládla i jiná města a průmyslové kraje.

Břežnová revoluce a ještě více revoluce říjnová měla veliký vliv na vnitřní poměry rakousko-uherské, neboť vedoucí kruhy se obávaly, že by mohlo při dosavadním vládním směru dojít k podobným událostem. Proto ustala persekuce a zmírnil se policejní tlak i censura. Současně bylo i zřejmé, že monarchie nevydrží již dlouhou válku pro vážnou zásobování a pro nespokojenost lidu. Císař Karel sám nebyl nakloněn válečné straně a pokusil se již v lednu 1917 o mírové jednání. Dohoda byla skutečně ochotna uzavřít i s Rakouskem-Uherskem separátní mír a byla by se spokojila federalisací zmenšeného Rakouska, ale císař nemohl a nechtěl sjednati separátní mír bez Německa a také hnutí potlačovaných národů rakousko-uherských se stavělo proti zvláštnímu míru s monarchií, zejména činil tak (od jara 1917) Arnošt Denis v nově založené revui Le monde slave. Monarchii se podařilo v říjnu 1917 dosáhnouti většího úspěchu v Itálii, kde italská vojska po porážce u Kobaridu byla vržena hluboko zpět do Benátska. Německo se pokusilo — ovšem marně — dosáhnouti výhodného míru prostřednictvím sociálně demokratické konference ve Stokholmě, na níž však (v červnu 1917) česká delegace předložila požadavek vytvoření československého státu v rámci monarchie (Habrman, Němec a Šmeral). Na konci roku se jednalo znovu o separátní mír

s Rakouskem. Zejména Britannie byla ochotna k jednání a dokonce i americký prezident Woodrow Willson v pověstném svém programu o 14 bodech (z 8. ledna 1918) byl ochoten spokojiti se autonomií neněmeckých a nemaďarských národů v Rakousku-Uhersku. Vážné toto nebezpečí bylo zažehnáno teprve tehdy, když rakousko-uherský ministr zahraničí Czernin svým urážlivým vystoupením donutil čelného francouzského státníka Clémenceaua, odpovědného nepřitele Německa („starý tygr“), aby uveřejnil kompromitující list císaře Karla (duben 1918), čímž se stalo každé další jednání nemožným a Rakousko-Uhersko donuceno sdíleti osud Německa.

Zatím v Rakousku situace poznenáhlu dozrávala. Nebylo již možno vládnouti absolutisticky, a proto byl svolán na den 30. května vídeňský parlament. Poněvadž mnozí z českých říšských poslanců nevěřili ještě ani tehdy v katastrofu monarchie, učinili na podnět Jaroslava Kvapila čelní čeští spisovatelé památný projev (publikován 16. května), v němž vyzvali české poslance, aby na říšské radě projevíli pravou vůli českého národa: „Na Vás, pánové, jakožto na mluvčí československého národa pohlížeti bude dnešek i budoucnost, a není sporu, čeho po Vás žádají. Program našeho národa je založen jeho dějinami i jeho kmenovou jednotností, jeho novodobým politickým životem i jeho právy a vším tím, z čeho tato práva vznikla a čím byla svatě zaručena. Doba dnešní zdůraztuje tento program do posledních důsledků; zdálo-li se kdy, že lze jej odkládati nebo omezovati, nutká Vás doba dnešní, abyste jej rozvinuli před forem celé Evropy a pak hájili do krajnosti, abyste se domáhali jeho splnění bez výhrad, neboť český lid se ho nikdy nevzdal, ze srdcí československých nikdy nevyvymizela víra v slavné přístí jeho splnění!“

Manifest českých spisovatelů byl velkou vzpruhou pro český národ. Ale Svaz českých poslanců, v němž ještě tehdy převládalo mínění oportunní, vstoupil do parlamentu s kompromisním prohlášením, které žádalo zrušení dualismu a federativní přebudování monarchie. Naproti tomu nezávislí poslanci Kalina a Prunar učinili v parlamentě zvláštní revoluční prohlášení, které plně odpovídalo pravému smýšlení českého národa. V obou prohlášeních byla na podnět dr. Vavra Šrobára zmínka o spojení Čechů a Slováků v budoucím československém státě.

Vývoj událostí a radikalisace českého tisku způsobily, že oportunistický směr mezi poslanci byl na sklonku roku 1917 jen v slabé menšině. V únoru 1918 vznikla sloučením tří liberálních českých stran nová strana, „česká státoprávní demokracie“, která stála otevřeně na půdě protirakouské. Také mezi oběma socialistickými stranami (sociálně demokratickou a národně sociální), jejichž vliv rostl po říjnové revoluci ruské a zostřením sociálních protiv, nastalo sblížení.

Zásobovací situace monarchie se stala katastrofální, státní aparát se stal bezmocným a obyvatelstvo měst bylo nuceno za velmi obtížných podmínek (výměnný obchod, selhání dopravy, prohlídky a zabavování nakoupeného zboží, záplava papírových peněz) z velké části zásobovati se samo. Vzniklo i povážlivé napětí mezi konsumujícími městem a produkujícím venkovem. Velký kus záslužné práce udělalo tehdy „České srdce“, které se staralo alespoň o nejpotřebnější. V některých městech nastal však opravdový hlad (zvláště byly postiženy okresy ašský a jablonecký, z nichž se obyvatelstvo houfně stěhovalo) a mnohde nastaly hladové demonstrace. Tak při demonstracích v Prostějově v dubnu 1917 bylo při střelbě vojska do lidu zabito 23 osob, v květnu 1918 došlo k opravdové revoltě horníků a dělníků na Kladensku, které v této době vůbec vyniklo svým radikalismem. K těmto zjevům přistupovaly četné stávkové (zvláště kovodělníků v Praze, pak na Kladně, v Plzni, v Moravské Ostravě i jinde), které podlamovaly válečnou i hospodářskou sílu říše.

Velmi povážlivý zjev byla demoralisace vojska ve vnitrozemí. Příčinou toho bylo vedle dlouho trvající války špatné a nedostačující zásobování a rozleptávající činnost bývalých rakousko-uherských zajatců v Rusku, kteří se vraceli po uzavření míru v Brestu Litevském (březen 1918) do monarchie. Nebyli ochotni bojovati na frontě, neposlušali rozkazů a podněcovali i ostatní vojáky. Tak vznikaly četné vzpoury v různých místech Rakouska-Uherska. Z těch měla pro náš národ větší význam vzpoura válečného loďstva v Boce Kotorské (v únoru 1918), již se zúčastnilo (často i na vedoucích místech) mnoho Čechů. V květnu 1918 se vzbouřil v Rumburku 7. střelecký pluk, složený téměř výhradně z Čechů. Pluk zahájil pochod na Prahu, byl však u Boru (na Českolipsku) zadržen přesilou a odzbrojen. Vzpoura byla krvavě potrestána. Mnoho vojáků zbíhalo od svých pluků nebo se nevracelo z dovolené, vytvořilo vojenské organizace („zelené kádry“), ponejvíce v zemích jihoslovenských, v Uhrách, na Moravě v buchlovských lesích. Ty dovedly vzdorovati i trestným expedicím.

Poněvadž situace v Rakousku i situace hospodářská stávaly se pro Německo nepříznivými, rozhodl se německý generální štáb na jaře 1918 k poslední rozhodující ofenzivě, dříve než by bylo možno Unii americké zasáhnouti v Evropě plnou silou. Skutečně se podařilo Němcům dosíci pozoruhodných úspěchů (tak dosáhli znovu řeky Marny), ale jejich nástup byl zastaven a konečně, když byly z Ameriky a z Anglie přivezeny náležitě posily, byl v srpnu 1918 vystřídán ofenzivou spojenců, která rozhodla o osudu války.

Rostoucí rozklad monarchie vedl i české poslance k radikalismu. Na památném sjezdu českých říšských a zemských poslanců všech českých zemí dne 6. ledna 1918 v Obecním domě města Prahy bylo učiněno památné prohlášení, které projevilo nepokrytě touhu českého národa: „My, poslancové národa českého, prohlašu-

Ďeme, že mír, který by našemu národu nepřinesl spravedlnosti a svobody, nemohl by pro něho být mírem, nýbrž jen počátkem nového mohutného a důsledného zápasu za státní samostatnost, k němuž by národ náš napial veškeré své síly hmotné a mravní až do krajnosti a v tomto bezohledném boji neustal až do šťastného konce. Národ náš hlásí se o svou samostatnost, opíraje se o své historické právo státní a jsa prodchnut všecek vřelou touhou, aby ve svobodné soutěži s jinými národy svobodnými a ve svém státě svrchovaném, plnoprávném, demokratickém, sociálně spravedlivém i na rovnosti všeho svého občanstva vybudovaném a v hranicích historických zemí a sídel svých a své větve slovenské prospěti mohl k novému velkému rozvoji lidstva, založenému na volnosti a bratrství, přiznáváje v tomto státě národním menšinám plná rovná práva národní.“ Sám ministerský předseda rakouský Seidler byl nucen přiznat, že **Tříkrálová deklarace** již nepočítá s Rakouskem.

K novým velkým projevům pro československý stát došlo znovu v květnu 1918. V Praze byla uspořádána 1. května velkolepá **manifestace pracujících vrstev** a k podobným projevům došlo i na českém a moravském venkově. Tehdy se přihlásilo po prvé k slovu i Slovensko. Na podnět Vavra Šrobára byla v Liptovském Svätém Mikuláši uspořádána 1. května manifestace, jejíž resoluce žádala právo sebeurčení „uhorskej vetvi československého kmeňa“. Další příležitostí k protirakouským demonstracím byly **jubilejní slavnosti Národního divadla v Praze** v polovici května 1918. Ty byly obelány i delegacemi ostatních potlačovaných národností rakouských a také Slováky. Slavnosti vyústily v protirakouské projevy, jevící se zpěvem zakázaných písní a provoláváním slávy Masarykovi.

Němci z Čech, původně nadšení válkou, zklamaní však, když tíha války plně na ně dolehla, protestovali zejména proti projevu Tříkrálovému a usilovali o administrativní oddělení části Čech, která byla obývána většinou Němci, od království a její ustavení v samosprávný celek. Vláda byla nakloněna jejich přání a počala provádět jejich program (v květnu 1918) zřizováním krajských vlád, jichž mělo být v Čechách 12. Ale rozhodnutí vlády přišlo již pozdě. Českému národu se dostalo revolučního vedení, když se ustavil za souhlasu všech českých stran v Praze 13. července 1918 Národní výbor, jehož členy bylo vedle 30 politiků i 8 předních mužů českého kulturního života. Předsedou Národního výboru se stal Karel Kramář, místopředsedy Antonín Švehla a Václav Klobáček a jednatelem dr. Soukup.

5. Československý odboj za hranicemi v poslední fázi světové války.

Československé legie ve Francii. V Itálii. Československé legie na Rusi. Bitva u Zborova. Ovládnutí Sibíře.

Masaryk usiloval především o vytvoření velké československé zahraniční armády. Toto úsilí se potkávalo s neúspěchem v Rusku, kde této myšlence nebyl nakloněn carský režim a zejména ne úřední činitelé. Proto taková armáda měla vzniknouti ve Francii ze zbytků setniny Nazdar, z československých zajatců ze Srbska, kteří byli po ústupu před Němci převezeni na ostrov Asinaru u Sardinie (asi 4000 mužů), z dobrovolců z Unie (bylo jich, pokud nepodléhali vojenské povinnosti, 2500; mimo ně bojovalo však v řadách americké armády na 50.000 Čechoslováků) a konečně z československého sboru v Rusku, který měl být dopraven do Francie (ve skutečnosti přijelo jen 1200 mužů pod vedením plukovníka Husáka). Francouzská vláda uznala dekretem z 16. prosince 1917 samostatnou československou armádu s českou velicí řečí, podřízenou vojensky francouzskému vrchnímu velitelství a politicky Národní radě. Vrchním velitelem československých vojsk na všech frontách byl jmenován francouzský generál Moric Janin.

Československá armáda ve Francii dosáhla počtu 10.000 mužů, kteří byli zařazeni do pluků č. 21., 22. a 23. Vojsko bylo formováno v Cognacu a v Jarnacu v jihozápadní Francii. V červnu 1918 po slavnostní přehlídce prezidentem francouzské republiky Poincarém v Darney byla československá brigáda zasazena na frontu ve Vogesách a později v říjnu 1918 v Champagni, kde proslula v bojích u Vouziers a u Terronu.

Jestliže vycházela francouzská vláda přáním československým poměrně dosti vstříc, nebylo tomu tak z počátku v Itálii, neboť Italové měli mnoho sporných bodů s národy jihoslovanskými, s nimiž byli Čechové v nejtěsnějších přátelských vztazích. Na druhé straně měli však Čechové v Itálii oporu pro své snahy, neboť Itálie jediná z mocností Dohody si přála ve vlastním zájmu zničení Rakouska-Uherska. Teprve po zájezdu generálního tajemníka Národní rady Ed. Beneše do Říma nastala pro Čechoslováky v Itálii příznivější situace a přímým důsledkem Benešovy návštěvy bylo zřízení Československé tiskové kanceláře v Římě. Stanovisko italské vlády bylo velmi důležité, neboť v Itálii bylo mnoho rakousko-uherských zajatců československé národnosti.

Pozornost italských vojenských úřadů vzbudil smělý pokus slovinského důstojníka Ljudevíta Pivka a jeho českých druhů způsobiti v dorozumění s italským vojskem průlom rakouské fronty u Carzana (září 1917). Plán se nezdařil pro podezřívavost a neschopnost italských důstojníků, ale z oddílu Pivkova byl vytvořen

výzvědný oddíl, který konal italské armádě velmi dobré služby. Středem protirakouské agitace v Itálii se stal zajatecký tábor v Santa Maria Capua Vetere u Neapole, kde zásluhou sokolského pracovníka z Těšínska Jana Čapka vznikl Český dobrovolnický sbor s účelem propagačním. Toto středisko bylo později přeneseno do zajateckého tábora v Padule. Italské vojenské velitelství používalo nejprve českých dobrovolníků k opevňovacím pracím v pádské nížině (březen 1918), ale v dubnu 1918 dala italská vláda souhlas k vytvoření samostatné československé divise, jejímž velitelem byl generál Andrea Graciani. Tato divise byla podřízena vrchnímu velitelství československých vojsk ve Francii. Formovala se hlavně ve Folignu a v Perugii. Měla zprvu jen 10.000 mužů, vzrostla však na armádní sbor v síle 22.000 mužů (velitelem armádního sboru byl generál Luigi Picchione).

Také veřejné mínění v Itálii se stalo československému hnutí příznivým, nejvíce zásluhou M. R. Štefánika, zejména když byl ve dnech 9.-11. dubna 1918 v Římě konán sjezd potlačovaných národů Rakouska-Uherska. Československého vojska (byly to pluky č. 31-35 a pak č. 39) bylo použito v bojích mezi Adizi a Gardským jezerem, kde se zvláště vyznamenalo v bojích o Doss'Alto, a později na Monte Grappu. Z pozdějších rakousko-uherských zajatců československé národnosti bylo vytvořeno dalších 55 domobranec-kých praporů v síle 60.000 mužů.

Největší význam jak svým počtem, tak i výkonem měly však československé legie na Rusi. Jejich vývoj se dal za podmínek poněkud odlišných, než tomu bylo u legií italských a francouzských. Kdežto na západě se skládaly legie téměř výhradně z demokratických zahraničních příslušníků národa a z bývalých zajatců československé národnosti, na Rusi tvořili prvé oddíly konservativní čeští usedlíci z Ruska a také mnozí z bývalých zajatců podlehlí tehdejšímu ruskému prostředí, takže tvořící se československá armáda na Rusi byla vhodným místem pro reakční agitaci. Proto byl možný vliv Koničkův a později Dürichův v československém hnutí. Bylo potřeba příjezdu Masarykova (je příznačné, že Masaryk nepřišel do Ruska za války, pokud trvala carská vláda), aby byly tyto škodlivé vlivy paralysovány (v květnu 1917). Hrozící rozkol zažehnal květnový sjezd československých spolků na Rusi v Kyjevě, který uznal Národní radu v Paříži za nejvyšší orgán a rozhodl, aby v Rusku byla vytvořena odbočka Národní rady. Současně byl československý sbor rozšířen o další čtyři pluky.

Masarykovi se podařilo tak urovnati neutěšené poměry ve vojsku a získati agitaci mezi zajatci posilu pro armádu. Později dosáhl i povolení samostatného československého sboru v rámci ruské armády, pod ruským velením sice, ale politicky podléhajícího Národní radě v Paříži a s českou velicí řečí. Mnozí zajatci dobrovolně vstupovali do legií, aniž vyčkali povolení. Do září 1917 přibývalo 22.000 dobrovolníků, na podzim téhož roku dalších 10.000.

Byly vytvořeny dvě divise o 10 plucích, jejichž jména (na příklad pluk Jiřího z Poděbrad, Jana Husi, Jana Žižky z Trocnova, Prokopa Holého) upomínala na husitskou dobu. I jinak se projevovaly silné vzpomínky na husitské válečnictví. Samostatný československý sbor byl povolen 9. října 1917.

Již tehdy Masaryk uvažoval o možnostech převéztí československé pluky z Ruska do Francie, aby byly československé armádě umožněny operace většího slohu. Ve skutečnosti odjely do Francie dva transporty československého vojska, ale později byl převoz tímto směrem pro občanskou válku zastaven. Velmi důležité bylo stanovisko Masarykovo, že československého vojska v Rusku smí býti užito toliko proti ústředním mocnostem, nikoli však v občanské válce.

Povážlivé zjevy, které se vyskytly v ruském vojsku, chtěla revoluční ruská vláda odstraniti vítěznou ofensivou (Brusilova ofensiva). Československé brigádě (3500 mužů) byl vykázan úsek u Zborova ve východní Haliči. Útok brigády (2. července 1917) byl mimořádně zdařilý, neboť vojsko proniklo v šíři 12 km do hloubky 5 km, zajalo 4200 nepřátel, 20 děl a množství jiného válečného materiálu (brigáda měla značné ztráty, 200 mrtvých a 700 raněných). Československé vítězství kvitoval vděčně ruský hlavní stan: „Chrabrá vojska Československé brigády dobyla mocně opevněných postavení nepřítelových na pahorcích západně a jihozápadně od vesnice Zborova i opevněné vsi Koršilova, prorazivše tři linie nepřátelských zákopů.“ Bitva měla znamenitý význam pro další osud československé jednotky. Ministr Kerenskij musil opustiti od svého záměru rozpustit československou brigádu, vítězství bylo nejlepší propagací pro vstup do armády a umožnilo uznání samostatné československé armády. Ani rakousko-uherský hlavní stan se neodvážil zatajiti úspěch brigády.

Ale úspěch československé brigády nedovedl zajistiti zdar Brusilovy ofensivy pro nastávající rozklad ruské armády, která počala ustupovati z fronty do vnitrozemí. I při tomto ústupu připadl československé armádě čestný úkol krýti ustupující vojsko. Při těchto bojích dosáhla brigáda nových úspěchů v okolí Tarnopole.

Poněvadž bylo nebezpečí, že československá armáda bude stržena do víru občanské války, prohlásil Masaryk armádu za autonomní část československého vojska ve Francii, kam mělo býti československé vojsko odvezeno, dále prohlásil neutralitu v občanské válce a smluvil 8. února 1918 s vrchním velitelstvím komunistických vojsk, že se odjezd Čechoslováků bude díti přes Vladivostok. Dne 7. března 1917 opustil Masaryk Moskvu, aby odjel do Ameriky.

Zatím se dál odsun československého vojska z Ukrajiny a Němci se pokusili legionáře zaskočiti. Tak došlo k bojům u kyjevského mostu a zejména k slavnému vítězství u Bachmače (8. až 13. března 1918), kde legionáři spolu s ukrajinskými komunisty od-

razili obchvat Němců. Převoz vojska se dál po sibiřské dráze za revolučních zmatků velmi pomalu, takže některé jednotky dosáhly již Vladivostoku, kdežto jiné byly ještě na Urale. V druhé polovině května 1918 došlo k nedorozumění mezi transportem legionářů a místním sovětem v Čeljabinsku, a proto proti přání Národní rady zasáhlo československé vojsko do vnitřních ruských poměrů. V krátké době ovládli legionáři celou sibiřskou trať, což bylo opravdovou sensací pro Dohodu, zabránili odchodu četných německých a maďarských zajatců do jejich zemí a tím i posílili německé armády, jakož i možné exploataci sibiřského nerostného bohatství. Ale dostali se do nových domácích bojů. Do této doby spadá hrdinné sebeobětování plukovníka Josefa Švece 25. října 1918 na stanici Aksakově. Konečně koncem roku 1918 byl vyslán na Sibiř M. R. Štefánik, tehdy již československý ministr války, aby připravil repatriaci československého vojska. Ale teprve na podzim 1919 byla zahájena evakuace Sibiře, která skončila až koncem listopadu 1920. Celkem bylo převezeno ze Sibiře do Československa 56.459 příslušníků Československé armády na Rusi.

6. Rozklad Rakouska-Uherska. Ustavení Československé republiky.

Pittsburská dohoda. Uznání československého národa za národ spojenecký. Washingtonská deklarace. Česká delegace v Ženevě. Obrat na bojištích. Hospodářská situace. Akce ze dne 14. října. Pokus o federalisaci monarchie. Přebírat v Praze a na venkově. Martinská deklarace. Odboj Němců. Obsazení Slovenska.

Po ztroskotání mírových pokusů císaře Karla vyvíjela se mezinárodní situace rychle ve prospěch Československa. Původní se o to hlavně Masaryk, který smluvil 30. května 1918 v Pittsburgu dohodu s americkou Slovenskou ligou o budoucím postavení Slovenska v Československém státě: „Slovensko bude mít svou vlastní administrativu, svůj sněm, své soudy. Slovenština bude úředním jazykem ve škole, úřadě a veřejném životě vůbec. Československý stát bude republikou, jeho konstituce bude demokratická.“ O podrobnostech se mělo rozhodnouti až v osvobozené vlasti. Dalším úspěchem Masarykovým bylo prohlášení amerického ministra zahraničí Lansinga z 28. května, že válečným cílem Unie je osvobození všech slovanských národů Rakousko-Uherska.

Podobně působil Beneš ve Francii, kde tamní vláda uznala 29. června právo československého národa na samostatnost. Nejdále však šla vláda britská, která prohlásila 9. srpna 1918 národ československý za národ spojenecký a tím uznala jako první jeho

samostatnost. Dále uznala Unie americká 3. září Národní radu za československou vládu a podobně učinila 28. září Francie a 3. října Itálie. Těmito akty uznala Dohoda Československo za samostatný stát a dokonce za stát spojenecký. Proto se mohla vytvořiti v Paříži 14. října místo Národní rady prozatímní československá vláda. Předsedou ministerské rady a ministrem financí se stal T. G. Masaryk, ministrem zahraničí Eduard Beneš a ministrem vojenství M. R. Štefánik.

Po dalších čtyřech dnech (18. října) proklamoval Masaryk ve Washingtonu československou nezávislost (Washingtonská deklarace): „Činíme naše prohlášení nezávislosti, protože věříme, že žádný národ nemůže býti nucen žíti pod svrchovaností, které neuznává, a poněvadž máme vědomí a pevné přesvědčení, že náš národ nemůže se volně vyvíjeti v habsburské lži-federaci, která není než novou formou odnárodňujícího ústrku, pod nímž jsme trpěli minulá tři století. ... Činíme toto prohlášení na základě našeho historického a přirozeného práva. Nechceme zůstatí součástí-kou státu, který nemá existenčního oprávnění a který odírají přijati základní zásady moderní světové organisace, zůstává toliko umělým, nemorálním politickým útvarem, který překáží každému hnutí, směřujícímu k demokratickému a sociálnímu pokroku. Habsburská dynastie, zatížená nesmírným dědictvím chyb a zločinů, je stálou hrozbou světovému míru, a my považujeme za svoji povinnost k lidstvu a civilizaci přispěti k jejímu pádu a zničení. ... Náš národ povolal Habsburky na český trůn ze své svobodné vůle a tímž právem je sesazuje. Prohlašujeme tímto habsburskou dynastii za nehodnou, aby vedla náš národ, a upíráme jí veškerá práva vládnouti československé zemi, která — to zde nyní proklamujeme — bude od nynějška svobodným a nezávislým lidem a národem.“

Koncem října prohlásili i američtí Rusíni, že si přejí, aby jejich vlast (Podkarpatská Rus) byla spojena s Československou republikou. O všech těchto důležitých událostech pronikaly do českých zemí jenom velmi nejasné zprávy. Poněvadž také doma situace se vyvíjela velmi překotně, bylo nutno, aby Svaz českých poslanců vstoupil v jednání se zahraničním odbojem. Proto se schválením rakouské vlády odjeli přední členové Svazu (Kramář, Klofáč, Staněk, Habrman a jiní, též nezávislý poslanec Kalina) do Ženevy k informativnímu rozhovoru s dr. Benešem, aby zjistili, zda zahraniční vláda nepřevzala vůči státům Dohody nějaké závazky týkající se budoucí státní formy (není-li na př. pro monarchii anebo pro nějakého kandidáta na královský trůn). Delegace se vrátila s příznivou odpovědí teprve po pražském převratu.

V létě 1918 nastal kritický obrat na západním bojišti, způsobený hlavně zasazením čerstvých amerických oddílů a nových technických zbraní. V krátké době byla osvobozena značná část Francie obsazené Němci. Ještě nepříznivěji pro centrální moc-

nosti se vyvíjela situace na balkánské frontě, kde v září byla zahájena spojenecká ofensiva, která vedla ke **kapitulaci Bulharska** (29. září). **Turecko**, odříznuté od svých spojenců a porážené na bojištích v Syrii a v Mesopotamii, bylo před zhroutilím. Také na **italské frontě** započala italská ofensiva, která měla značné úspěchy, jednak pro rozklad velké části vojenských jednotek, jednak proto, že Uhři odvolali své pluky k obraně ohrožených Uher.

Ještě horší byla **vnitřní situace monarchie**. Zásobování potraviny a uhlím se stalo svrchovaně svízelným. Poněvadž si Uhry ponechávaly své zásoby, byly tím více vykořisťovány země české, kde velmi trpěla velká města a průmyslové oblasti. Velmi stoupla úmrtnost na tuberkulosu a na epidemickou španělskou chřipku (byla lidem mylně považována za plicní mor). Počet zběhů se povážlivě rozmnožil a pochodové prapory odmítaly odejít na frontu. Vládnoucí kruhy se obávaly dalšího zradikalisování dělnických mas, nebyly však ochotné a schopné učiniti vhodné ústupky a opatření. Opaak, ještě v srpnu 1918 dráždily český národ **prováděním velkoněmeckého programu v Čechách**. Tak na př. ustavily ryze německý krajský soud v Trutnově a rozdělily správní komisi pro zemi českou na sekci českou a německou.

Proti hospodářskému plení země byla ohlášena na **14. října** Národním výborem a socialistickou radou, v které se sdružovaly strany sociálně demokratická a národně socialistická, **stávka a demonstrační projevy** v Praze i na venkově. Zaslouhou socialistické rady nabyly tyto projevy rázu politického: staly se mohutnou **manifestací za československý stát a za republiku**. V některých venkovských městech (na příklad v Písku) byla dokonce prohlášena republika. Vláda použila v některých případech vojska (nejvíce maďarských pluků) k potlačení hnutí a byla přesvědčena, ovšem neprávem, že se stal pokus o sociální převrat.

Situace se stala tak neudržitelnou, že císař se jí snažil čelit poslední možností, totiž **federalisací říše**, nikoli však na podkladě práva historického, jak si přáli Čechové za státoprávního zápasu, nýbrž podle principu národnostního (hranice měly býti vedeny podle nespravedlivého rakouského sčítání lidu z roku 1910). Uherská vláda se však postavila proti federalisaci Uher a císař ustoupil před jejími hrozbami. Rakousko bylo ochotno se vzdáti Haliče ve prospěch Polska a Tridentstva a Gorice ve prospěch Italie. Zbytek měl býti rozdělen na území české (obsahující jen souvislé jazykové české území v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, protkané četnými německými enklávami, takže to nebyl útvar schopný života), německorakouské a jihoslovenské (16. října). Národní výbor tento plán odmítl a stejně i čeští poslanci odmítli jít na frontu, aby přiměli české pluky k zachování fronty na kratší čas, než by byl válečný materiál odvezen do bezpečí. Přeměnu monarchie v stát federativní mělo vykonati ministerstvo Lammatschovo (jmenováno

21. října); současně se stal ministrem zahraničí hrabě Julius Andrássy.

Vojenské neúspěchy a zoufalá vnitropolitická situace nutily rakouskou vládu k **usilování o mír**. Již v polovině září naléhalo rakousko-uherské ministerstvo zahraničí na Dohodu, aby bylo zahájeno mírové jednání, a konečně 5. října požádaly ústřední státy (již jen Německo, Rakousko-Uhersko a Turecko) amerického presidenta Wilsona o příměří, na základě jeho 14 bodů. Tehdy naposledy hrozilo nebezpečí, že se Dohoda spokojí federalisací monarchie, a tu velmi padalo na váhu vyhlášení československé samostatnosti ve Washingtoně 18. října. **President Wilson** odpověděl Německu ihned, vídeňskému ministerstvu zahraničí však teprve několik hodin po washingtonské deklaraci (18. října). Upozornil vídeňskou vládu, že zatím události předstihly původní jeho mírové požadavky, a proto že osud Rakouska-Uherska je v rukou Čechoslováků a Jihoslovanů. Andrássy odpověděl v noci z 27. na 28. říjen, že vláda je hotova vyhověti požadavku Wilsonovu a že vstoupí v jednání s Českoslováky a s Jihoslovanými.

V Praze bylo jasno, že situace může vyvrcholit každým okamžikem, a proto Národní výbor zasedal permanetně. Bylo stanoveno, že dne 28. října převezme Národní výbor do svých rukou obilní ústav, velmi důležitý pro zásobování země. Plán byl však předstížen událostmi.

Odpověď Andrássyho presidentu Wilsonovi vešla ve známost dne 28. října o půl 11. hodině dopolední, kdy její obsah byl publikován na vývěsní desce redakce Národní politiky na Václavském náměstí. Ohromné zástupy lidu, které se shromáždily na Václavském náměstí, viděly v odpovědi — ne ovšem právem — naprostou kapitulaci Rakouska-Uherska. Lidu se zmocnilo nepopsatelné nadšení. Za zpěvu národních písní procházel ulicemi ozdobenými prapory. Důstojníci a vojáci české národnosti sami strhovali s čepic rosety a odznaky hodností, kdežto cizím důstojníkům a mužstvu činil tak lid. Symboly rakousko-uherské monarchie byly rozbíjeny a poslanec dr. Zahradník prohlásil u pomníku sv. Václava republiku. Národní výbor se podřídil zcela situaci. Přejal nejen obilní úřad, ale i zemskou samosprávu a pokusil se i o převzetí místodržitelství (místodržitel hr. Coudenhove nebyl v Praze přítomen, a proto převzetí se událo o něco později). Do předsednictva Národního výboru byl kooptován za Slováky dr. Vavro Šrobár. Tu bylo velmi důležité, jak se zachová vojsko. V Praze byla totiž dosti četná vojenská posádka, která mohla hnutí klásti značné překážky a způsobiti krveprolití (vojsko bylo většinou maďarské a skládalo se i z jiných národností uherských). Národní výbor naproti tomu měl jen oddíly Sokolů a Dělnických tělocvičných jednot, jichž bylo použito k udržování pořádku, a nepatrný oddíl českého vojska. Ale městský velitel generál Zanantoni byl odhodlán předejíti hrožící srážku a odvolal vojsko z ulic. Poněkud obtížnější bylo jed-

nání s velicím generálem polním podmaršálkem Kestřankem, který konečně (30. října) pod tlakem událostí svolil, aby mužstvo české národnosti bylo podřízeno Národnímu výboru, a ponechal si velení jen nad ostatním vojskem, které mělo být dopraveno do svých domovů.

Jednání s úřady i s vojskem bylo poměrně hladké, poněvadž bylo mínění, že vše se děje ve smyslu Karlovy proklamace o federalisaci říše. Teprve později z projevu nespokojenosti vídeňského ministerstva války dozvědělo se vojenské velitelství, že mělo proti lidu zakročiti. Ministerstvo války chtělo proti Praze použití ještě armádního velitelství v Litoměřicích; k tomu však již nedošlo. Den 28. října, kdy se zrodila rozhodnutím lidu Československá republika, uplynul v Praze proto zcela klidně bez prolití jediné kapky krve.

Telegramy byl zpraven venkov o **prohlášení republiky v Praze**, takže tam se udál vesměs převrat ještě dne 28. října rovněž zcela hladce. Daleko obtížnější byla situace v Brně, neboť město bylo z velké části německé, německá byla i správa radnice a také vojsko se skládalo mimo několika set mužů z Němců. Dne 29. října přejal brněnský národní výbor místodržitelství a zemskou samosprávu, ale nebezpečná situace potrvala ještě několik dní až do odstranění cizího vojska. Slovensko projevilo svou vůli **deklarací slovenské Národní rady v Turčianském Svätém Martině 30. října 1918:**

„Slovenský národ jest součástí i jazykově i kulturně-historicky jednotného československého národa. Na všech kulturních bojích, které vedl český národ a které jej učinily známým na celém světě, měla účast i slovenská větev. Pro tento česko-slovenský národ žádáme i my neomezené sebeurčovací právo na základě úplné nezávislosti. Na základě této zásady projevujeme svůj souhlas s onou nově vytvořenou mezinárodní právní situací, kterou dne 18. října 1918 formuloval president Wilson a kterou dne 27. října uznal rakouský ministr zahraničí.“

Němečtí poslanci z Čech reagovali na pražské události tak, že prohlásili dne 29. října provincií „Deutschböhmen“ jakožto součást německého Rakouska a jejím zemským hejtmanem byl zvolen poslanec Rudolf Lodgmann. Hlavním městem byl stanoven Liberec, později Teplice-Šanov. Podobně dne 30. října vyhlásili němečtí poslanci ze severní Moravy a ze Slezska novou provincií německého Rakouska „Sudetenland“ s hlavním městem Opavou. Rakouské pohraničí se Znojem se prohlásilo jako „Deutschsüd-mähren“ za součást Dolních Rakous, kdežto Pošumaví jako „Böhmerwaldgau“ za součást Horních Rakous. Samozvané vlády se pokusily vejíti ve vyjednávání s pražskou vládou, byly však arci odmítnuty. Tak došlo v listopadu a v prosinci k vojenskému obsazení pohraničního území (16. prosince Liberec, 18. prosince Opava).

Velmi těžká situace se vyvinula na Těšínsku, na které si činili nárok Poláci. Tam došlo k srážkám a konečně Dohoda stanovila zatímní demarkační čáru.

Podobně dlouho byla nejasná situace na Slovensku, kde lid nebyl politicky uvědomělý a kde zcela chyběli domácí úředníci. Zde bylo použito vojska (později italských legionářů a italské domobrany) a četnictva a postupné obsazování země se neobešlo bez srážek s Maďary. Nový maďarský ministerský předseda hrabě Károlyi se snažil v poslední chvíli získati Slováky slibem autonomie, ale byl odmítnut. Dohodové vojsko nařídilo Maďarům stáhnouti vojsko na demarkační čáru, ale i jinak se snažili Maďari činiti různé potíže, tak na příklad proklamací Východoslovenské republiky v Košicích. Teprve 29. prosince 1918 byly obsazeny Košice a 1. ledna 1919 Prešpurk (poté Bratislava; jednalo se však i o název Wilsonovo Město). Plnomocným ministrem pro Slovensko byl jmenován Vavro Šrobár. Slovenská vláda se usídlila nejprve v Žilině, od 4. února 1919 v Bratislavě.

7. Československá republika a mírové smlouvy.

Mírová smlouva s Německem. Mírová smlouva s Rakouskem. Mírová smlouva s Maďarskem. Spor o Těšínsko.

Provisorium vytvořené událostmi 28. října 1918 a dalších měsíců bylo ukončeno **mírovými smlouvami**, jichž se zúčastnilo Československo po boku ostatních vítězných států. Rozhodování bylo ovšem vyhrazeno velmocím. S každým z poražených států byl sjednán **mír** zvláště, nejprve s **Německem**. Československo mělo některé územní požadavky. Žádalo od Německa zejména část obojí Lužice obývanou Lužickými Srby, část Kladska (tak zvaný Český kout) a část Horního Slezska obývanou Moravci s městy Hlubčicemi a s Hlučínem. Zato bylo ochotno odstoupiti Německu náhradou některé výběžky, zejména ašský, šluknovský a frýdlantský. Ale velmocí zaujaly stanovisko, že Německo nesmí v žádném případě nabýti nového území a že v zásadě mají zůstatí mezi oběma státy hranice historické (na mírové konferenci se činil vůbec rozdíl mezi hranicemi státními, které měly být pokud možno zachovány, a mezi hranicemi státních oblastí, jež bylo možno snadno měniti). Československu bylo přiřčeno toliko Hlučínsko, kdežto Hlubčicko mělo připadnouti Československu pouze v případě, že plebiscit v Horním Slezsku, kterým se mělo obyvatelstvo vysloviti ve prospěch Polska nebo Německa, vyzní ve prospěch Polska. To se však nestalo, takže Hlubčicko zůstalo Německu a k Československu byly později připojeny jen vsi Pišť a Hať na Hlučínsku (třetí sporná obec, Ovsíště, byla ponechána Německu).

Dále bylo stanoveno **mírovou smlouvou versailskou** (ratifikována 28. června 1919), že Československo má právo si najmouti

od Německa na 99 let pásma přístavů v Hamburku a ve Štětíně (nebo i v Gdansku); ve skutečnosti naše republika využila tohoto práva pouze v Hamburku), že československé lodi smějí plouti na moři pod vlastní vlajkou (Československo bylo jediný vnitrozemský stát, který měl toto právo) a že mají být zmezinárodněny řeky Labe (k Mělníku), Vltava (k Praze) a Odry (k Mor. Ostravě). Československu bylo vyhrazeno i právo na tak zvané reparace, t. j. odškodnění za válečné škody.

S Rakouskem byla uzavřena mírová smlouva v Saint Germainu en Laye 10. září 1919. Československu se tu dostalo nepatrného rozšíření území z důvodů národnostních a dopravních na Vitorazsku. Dále dostalo Valticko a menší území při soutoku řek Moravy a Dyje. Zmezinárodněn byl tok řeky Moravy a Dyje, pokud tvořil státní hranice. Československo bylo nuceno převzít příslušnou část předválečného rakouského (i uherského) státního dluhu, nikoli však dluhu válečného. Mimo to bylo Československo zavázáno zaplatit „poplatek za osvobození“ ve výši 750,000,000 zlatých franků.

Nejtěžší bylo mírové jednání s Maďarskem (mír byl ratifikován v Trianonu 4. června 1920), neboť u Slovenska nebylo hranic historických a hranice národnostní neodpovídaly nijak požadavkům hospodářským a vojenským. Konečně byla stanovena hranice podél toku řeky Dunaje až k ústí Ipoly, pak přibližně proti toku Ipoly a dále směrem k ohbí Tisy. Na pravém břehu Dunaje bylo Československu dáno důležité předmostí u Bratislavy s Petržalkou. Podle přání amerických Rusínů bylo připojeno k republice autonomní území Podkarpatské Rusi. Hranice Podkarpatské Rusi a Slovenska nebyly přesně vytčeny, bylo pouze stanoveno, že železniční křižovatka Čop má náležeti Slovensku. Dále bylo stanoveno, že Československo má právo vystavěti si na maďarském území vlastní železniční trať do přístavu Sušaku. Pokud by nebyla trať vystavěna, mělo právo vysílati do Sušaku po dosavadních železnicích vlastní své vlaky s vlastním personálem. Toto poslední ustanovení odškodňovalo Československo za požadavek, aby byl zřízen koridor československo-jihoslovenský, který by odděloval Maďarsko od Rakouska. Dunaj od Pasova byl prohlášen za řeku mezinárodní.

Velmi těžké bylo jednání o Těšínsko, na něž mělo Československo nepopiratelné právo z důvodů historických, hospodářských i komunikačních. Naproti tomu Polsko se opíralo o důvody etnografické (nutno však zdůraznit, že se Poláci stěhovali na Těšínsko teprve v době jeho hospodářského rozvoje, a to z Haliče. Národní výbor v Mor. Ostravě uzavřel s Poláky nejprve prozatímní smlouvy a dovolil jim obsadit téměř celé politické okresy Bílsko, Těšín a Fryštát. Poláci se však chovali násilně k českému obyvatelstvu v obsazeném území, takže koncem ledna 1919 došlo ke konfliktu. Československé vojsko obsadilo tehdy většinu Těšínska a zahrnovalo Poláky k horní Visle. Když Československo odmítlo návrh, aby

ve sporu mezi oběma národy byl rozhodčím belgický král, měl rozhodnout o příslušnosti Těšínska plebiscit. S obou stran se daly horlivě přípravy k plebiscitu, mezi Čechy a Poláky docházelo k vážným třenicím, ba k nepokojům. Proto bylo upuštěno od plebiscitu a spor měl být rozhodnut arbitráží. Konference velvyslanců rozhodla 28. července 1920 o rozdělení Těšínska, takže větší a lidnatější jeho část byla přirčena Československu podle zásady, aby trať košicko-bohumínská, spojující Prahu s východním Slovenskem, byla na československé půdě. Současně táž konference přirkla však Polsku severovýchodní cíp Oravy a severozápadní kout Spiše. Spornou zůstávala nadále otázka příslušnosti Javoriny v Tatrách. Nejvyšší mezinárodní soudní dvůr v Haagu přirkl 2. prosince 1923 území Javoriny definitivně Československu.

LITERATURA

- J. Štefan, Persekuce národa českého za světové války (1927).
Jos. Pekař, Z české fronty (1917-19).
Jan Opočenský, Konec monarchie rakousko-uherské (1928).
Zd. Tobolka, Politické dějiny československého národa od r. 1848 až do dnešní doby, díl IV. (1937).
Ed. v. Strerowitz, Springflut über Oesterreich (1928).
Hub. Ripka, Boj za československou svobodu (1928).
T. G. Masaryk, Světová revoluce (1925).
Ed. Beneš, Světová válka a naše revoluce (1927).
Lev Sychrava-Jar. Werstadt, Československý odboj, 1923.
Jar. Prokeš, Obrázkové dějiny naší samostatnosti (1931).
Zd. Nejedlý, T. G. Masaryk (1931-35).
Jar. Kratochvíl, Cesta revoluce, Československé legie v Rusku (1922).
Sborník „Naše revoluce“.
Jar. Werstadt, Den osvobození (1936).
Fr. Soukup, 28. říjen 1918.
Jan Opočenský, Vznik národních států v říjnu 1918 (1927).
Václav Chaloupecký, Zápas o Slovensko (1930).
Ferd. Peroutka, Budování státu (1933).

DÍL XIII.

ČESKOSLOVENSKÁ REPUBLIKA. DRUHÁ SVĚTOVÁ VÁLKA

1. Dopravení revoluce.

Revoluční Národní shromáždění. Prvá vláda republiky. Dědictví po bývalé monarchii. Sociální a školské zákony. Válka s Maďary. Poměry na Slovensku. Podkarpatská Rus. Pozemková reforma. Prvé sčítání obyvatelstva. Církev římsko-katolická. Ústava republiky. Politické strany. Měnové a finanční problémy. Poměr k Rakousku. Poměr k Maďarsku. Malá dohoda. Společnost národů.

Dne 28. října 1918 se ujal moci Národní výbor, který činil nejnnutnější opatření v době plné zmatků, kdy disponoval jen malým vojskem složeným z dobrovolníků, kdy Němci v pohraničí stáli v odboji a Slovensko musilo býti teprve obsazováno, kdy státní moc byla v naprostém rozkladu a pracovní morálka poklesla na nejnižší míru. K tomu přistupoval kritický stav zásobování, takže hrozily hladové bouře. Jak zárukem se přenesl obnovený stát přes tyto potíže bez větších otřesů, kterými byly stíhány státy okolní. Národní výbor podržel moc až do 14. listopadu, kdy se sešlo revoluční Národní shromáždění, které bylo vlastně rozšířením Národního výboru. Již předtím, 12. listopadu 1918, vzdal se císař Karel vlády ve zbytku Rakouska a vláda „Německého Rakouska“ proklamovala připojení tohoto zbytku, k němuž počítala ovšem i části zemí českých obývané převážně Němci, k Německu.

V revolučním Národním shromáždění zasedalo 256 (pak 270) poslanců, z nichž bylo 40 (později 54) Slováků. Z jednotlivých českých stran měli agráři 55, sociální demokrati 53, čeští socialisté 29, státoprávní demokrati 39 a lidovci 24 poslanců. V zahajovací schůzi dne 14. listopadu, které předcházelo vydání zatímní ústavy Národním výborem z 13. listopadu, prohlásil poslanec Kramář dynastii habsbursko-lotrinskou za znavu českého trůnu a vyhlásil republiku. **Presidentem byl jednomyslně zvolen vůdce zahraničního odboje T. G. Masaryk, který dlel tehdy v Americe a**

který se vrátil do Prahy za nepopsatelného nadšení teprve 21. prosince. Němci události od 28. října ignorovali, a proto nevstoupili do Národního shromáždění, takže prvá důležitá opatření, která dala směr dalšímu vývoji, dala se bez účasti Němců.

Nová vláda byla složena z účastníků zahraničního odboje i z vůdců domácí fronty. Vytvořilo ji vedle Slováků všech pět českých politických stran, ale jejich podíl na vládě nebyl stejný. Ministerským předsedou se stal státoprávní demokrat dr. Karel Kramář, dr. Eduard Beneš přejal ministerstvo zahraničí (vrátil se do vlasti teprve později, neboť mírové jednání vyžadovalo jeho přítomnosti v zahraničí), Milan R. Štefánik ministerstvo války (zahynul tragicky nedaleko Bratislavy 4. května 1919 při katastrofě letadla, když se vracel z Itálie do vlasti), státoprávní demokrat dr. Alois Rašín ministerstvo financí, obratný agrární politik Antonín Švehla ministerstvo vnitra, sociální demokrat Gustav Habrman školství, český socialista Václav Klofáč národní obranu, Slovák dr. Vavro Šrobár se stal plnomocným ministrem pro Slovensko a lidovec Šrámek stal se ministrem bez resortu. V parlamentě se vytvořil ze zástupců obou socialistických stran socialistický blok.

Neutěšené poměry se zlepšily jen velmi později. Neuspokojivý byl zdravotní stav obyvatelstva, které trpělo strádáním a nedostatečnou výživou (proto si vyžádala „španělská chřipka“ v létě a na podzim 1918 tolik obětí). Mnoho občanů, zejména dětí, bylo ohroženo tuberkulosou. Nápadný byl pokles veřejné morálky, který se projevoval v rozvratu mnohých rodin, v zahalečství, v úplatkářství, v krádežích, v alkoholismu, dokonce i v nešetření státního majetku. Povážlivý zjev byl též „černý obchod“ a ziskuchtivost některých vrstev, což posilovalo radikalismus dělnictva, trpícího za prvé světové války více než jiné třídy obyvatelstva a povzbuzeného úspěchem ruské revoluce. Vázané hospodářství potrávalo ještě nějakou dobu.

Radikalisace dělnických vrstev, která se projevila číselně v červnových obecních volbách r. 1920, měla vliv na sociální zákonodárství, které nesporně dělnictvu prospělo. Již v prosinci 1918 byly zavedeny podpory v nezaměstnanosti (v zimě 1919 bylo podporováno téměř čtvrt milionu nezaměstnaných). V hornictví byly zavedeny závodní rady vybavené širokou pravomocí a zřízeny byly hornické rozhodčí soudy, v nichž zasedali zástupci zaměstnanců i zaměstnavatelů. Poněvadž byl zejména ve velkých městech hrozivý nedostatek bytů, byly vydány zákony na ochranu nájemců a na podporu stavebního ruchu. V lednu roku 1919 byly zrušeny tituly, řády, šlechtictví a různé výsady. Nastala rovnost v právech všech občanů, žena byla prohlášena za rovnoprávnou s mužem a aktivní volební právo do obcí bylo sníženo na 21. rok. Velká péče byla věnována školství zásluhou Habrmanovou. Školství bylo vymaněno z vlivu církve a zřízeny nové university: Masarykova v Brně (28. ledna 1919) a Komenského v Bratislavě (27. června 1919).

Naproti tomu byla zanedbávána armáda, která trpěla nedostatkem výzbroje i kázně. Teprve později se poměry zlepšily, když přišli legionáři z Francie a z Itálie a československá domobrana z Itálie. Vojsko stálo pod italským velením (velitelem byl generál Picchione), které nebylo oblíbeno zejména u vojska na Slovensku, neboť mnozí italští důstojníci sympatisovali s Maďary. Zanedbávání armády se vymstilo republice za vpádu Maďarů.

Maďari se nechtěli smířiti s osamostatněním ujařmených národů a činili všemožné pokusy, aby je přiměli k návratu do Uher. Když toho nemohla dosíci demokratická vláda hraběte Karolyiho, vyhlásil Bela Kuhn 21. března 1919 v Budapešti republiku rad. Nová vláda nebyla však přátelsky uvítána reakčními živly maďarskými, které zřídily v Szegedině vzdorovládu. Dne 20. května vpadli Maďari na Slovensko a prohlásili A. Janouška slovenským prezidentem. Československé vojsko, které trpělo nedostatkem střeliva a nespolehlivostí vedoucích italských důstojníků, bylo v nevýhodě, takže Maďari obsadili Lučenec, Nové Zámky, Košice (6. června), Prešov a jiná města, pronikli až k Nitře a do okolí báňských měst, čímž se dvě třetiny Slovenska oclyly v rukou Maďarů. Praha nejevila velký zájem o tuto válku. Teprve když italské velení bylo nahrazeno francouzským (vrchním velitelem se stal generál Pellé), byla maďarská ofensiva zastavena a československé vojsko přešlo k protiútoky. Ale Dohoda poručila vládě pešťské, aby Slovensko vyklidila (13. června). Kuhnova vláda byla tísněna krátce později vojskem rumunským a 31. července došlo v Budapešti k novému převratu. Vlády se zmocnili reakcionáři s admirálem Horthym v čele, vyhlásili obnovení království a počali krvavě pronásledovati komunisty a sociální demokraty (bílý teror).

Volby do obecních zastupitelstev na základě všeobecného, rovného, přímého a tajného volebního práva, které se konaly dne 15. června 1919, přinesly jasný obraz o politickém rozvrstvení obyvatelstva. Vesměs získávaly socialistické strany, zejména sociální demokrati, kteří dosáhli jedné třetiny hlasů. Přímým důsledkem voleb bylo vystoupení národních demokratů (tak se nazvala bývalá státoprávní demokracie) z vlády. Nový kabinet vytvořil dne 8. července sociální demokrat Vlastimil Tusar z republikánů (bývalá strana agrární), ze sociálních demokratů a z českých socialistů.

Zatím co se v historických zemích neobjevovaly žádné zvláštní potíže jiného druhu kromě těch, které přinesly s sebou válečné poměry a jejich důsledky, zcela jinak bylo na Slovensku, které mělo své zvláštní problémy. Slováci nevstupovali do obnoveného státu jako politicky zralí občané. Byli zejména bez inteligence, která byla odnárodněna. Z počátku vystupovali slovenští poslanci v parlamentě jako jednotná strana, ale brzy se tu počaly odlišovati jednotlivé směry, které zaujímaly ke státu zcela různý postoj. Pro jednotu státu byla nečetná skupina hlasistů, která byla vychována Prahou a oddána zcela Masarykovým ideám. Této skupině

se dostalo v prvých dobách největšího vlivu na správě Slovenska (dr. Šrobár byl plnomocným ministrem pro Slovensko) a hlasisté využili svého postavení k vymýcení živlů republiky nepřátelských. Podobně na nedílnosti státu trvali i slovenští sociální demokrati, kteří dosáhli při volbách do parlamentu v dubnu 1920 510.000 hlasů proti 477.000 hlasům ostatních slovenských stran. Důsledek těchto voleb se projevil v tom, že byl Šrobár vystřídán ve svém úřadě sociálním demokratem dr. Ivanem Dérerem.

Zcela jiný poměr k státu zaujala však strana l'udová, která se vytvořila 28. listopadu 1918 v Ružomberku. Její hlavou se stal z dřívější doby svým odporem k Maďarům známý ružomerský farář Andrej Hlinka, který vedle cílů politických měl i své cíle vlastní. Tento neústupný fanatik, jež i vysoké církevní kruhy nazývaly „sacerdos turbulentus“, vtiskl straně l'udové zvláštní ráz, když Praha nejevila dosti ochoty uspokojiti jeho osobní ambice. Zprvu se l'udová strana dožadovala jen zrušení civilního manželství a civilních matrik, jakož i toho, aby církevní školy, na Slovensku velmi četné, byly vydržovány státem. Od července 1919 nastoupila strana zcela autonomistickou a tvrdila, že vláda nespĺnila pittsburskou dohodu. Vůdcové strany Hlinka a Jehlička neváhali dokonce hledati přízeň za hranicemi, nejprve v Polsku (tam zůstal Jehlička, který vytvořil ve Varšavě slovenskou iredentistickou vládu), pak v Paříži.

Acce l'udové strany přicházela velmi vhod maďarské straně křesťansko sociální, jejímž neskrývaným programem byl návrat Slovenska k Maďarsku. Tato strana se opírala z největší části o voliče slovenské, svedené jejich maďaronskými faráři, zejména na středním a východním Slovensku. Tato skutečnost dokazovala nejlépe tehdejší politickou nezralost Slováků, jakož i nadměrnou blahovůli tehdejší demokratické vlády k živlům státně nespolehlivým.

Strana l'udová i strana křesťansko sociální zaujaly nepřátelský postoj ke všemu českému a nacházely podporu u všech živlů, které se nedovedly smířiti s demokratickým režimem anebo se cítily jim odstrčeny. K vzrůstu obou stran přispěly také nesrovnalosti, které vznikly mezi Čechy příšlymi na Slovensko a mezi velkou částí katolických Slováků maďarsky orientovaných. Příčiny těchto nesrovnalostí byly různé, ne na posledním místě byly to příčiny povahy sociální. Po říjnovém převratu byl na Slovensku katastrofální nedostatek spolehlivých učitelů (profesorů středních škol, kteří se přiznali k slovenskému národu, bylo jen 20, učitelů jen 644) a státních zaměstnanců. Tento úkaz byl pro stát velmi nebezpečný, jak se ukázalo za stávky při příjezdu dr. Šrobára do Bratislavy a při maďarském vpádu na Slovensko. Poněvadž nebylo pro úřady dosti schopných a školených Slováků, musila vláda nahraditi nespolehlivé živly Čechy ze zemí historických. Mnozí Slováci, kteří považovali sami sebe za dosti kvalifikované pro různé úřady, cítili se tím poškozeni.

Velká část Čechů šla na Slovensko z opravdového idealismu, nechyběli však ani takoví, kteří si hleděli osobního prospěchu, pohlíželi na Slováky jako na lid méněcenný a nešetřili domácích zvyklostí. Přinášeli si z domova i odpor ke katolictví, jež projevovali nepokrytě v novém prostředí, které lpělo houževnatě na formálním katolictví. Vzbuzovali tím odpor katolických Slováků proti všemu českému. Tento odpor byl živěn i obavou z hospodářské převahy Čechů (v roce 1925 byl podíl Slovenska na přímých daních jen 10,5%). Tento odpor nebyl překonán ani faktem, že teprve československá vláda zřídila slovenskou universitu a několik desítek škol středních a odborných a tisíce škol obecných zcela slovenských, jakých za maďarské vlády nebylo. Vybudování slovenského školství byl jeden z největších výkonů nové vlády, výkon, který nemá sobě rovného.

Další příčinou odcizení Čechů a Slováků byl tak zvaný hungarismus. Slováci žili od tisíce let v uherském státě, jehož vývoj se dál cestami podstatně jinými, nežli tomu bylo v zemích českých. Na Slovensku byla četná, ovšem pomadřarštěná vrstva nižší šlechty, která spolu s úřednictvem tvořila zvláštní stav, oddělený od ostatního lidu hlubokou propastí. Tato vládnoucí vrstva byla uvyklá jednati s opovrhovaným lidem násilně. Český úředník neznal tento stavovský rozdíl; jednal stejně s zemanem i s robotníkem, a byl proto vyššími vrstvami, které velmi lpěly na společenské formě, vysmíván a nižším lidem podezříván z bezmocnosti. Vyšší vrstvy nemohly zapomenouti na velikost bývalých Uher, Budapešť byla pro ně středem světa. Proto nemohly býti získány pro novou republiku.

Je až nepochopitelné, že protičeské stanovisko bylo nejmocnější (vedle části Liptova) na západním Slovensku v sousedství Moravy, mírnější na východním Slovensku. Naproti tomu nebylo ho u slovenských evangelíků, kteří se velmi zasloužili o budování Slovenska. Stanovisko velké části Slováků nezměnilo ani vybudování slovenského školství, ani péče o hospodářský rozvoj země, ani sociální reformy, které překonávaly na Slovensku daleko větší rozdíly, nežli tomu bylo v zemích historických.

Úplně jiné poměry byly na Podkarpatské Rusi v nejuvýchodnější části republiky. Byl to kraj uherskou vládou nejvíce zanedbávaný, propadlý bídě sociální a mravní. Postavení Rusína v uherském státě bylo ještě bíděnější nežli postavení Slováka. Velkostatkáři a židé, velmi četní, byli zde nositelé uherské státní myšlenky a absolutní vládcové. Země byla také více postižena vystěhovalectvím nežli Slovensko, takže v Unii žilo přibližně tolik Rusínů jako ve vlasti. Podkarpatská Rus se nemohla připojit k Rusku, neboť byla oddělena od něho Polskem. Proto národní rada uherských Rusínů v Americe, jejímž předsedou byl Zatkovič, rozhodla se požádati, aby rusínské stolice bývalých Uher byly připojeny jako autonomní území k Československé republice. Velmoci přijaly pří-

znivě tuto žádost, a tak Podkarpatská Rus s výhradou autonomie (ta však nebyla nikdy v plném slova smyslu uskutečněna) byla připojena k republice.

Na Podkarpatské Rusi nebylo odporu proti českému úřednictvu, nebylo ani zvláštního separatismu. Zato byly tu potíže jiného rázu, zejména spory o kulturní a jazykovou orientaci, neboť Rusíni neměli vlastní spisovný jazyk. Tyto spory byly rozněcovány jak politickou emigrací ruskou a ukrajinskou, tak i zvláštními zájmy jednotlivých českých politických stran. Ostře se potíraly směry velkoruský a ukrajinský, vedle něhož se uplatňoval i domácí směr rusínský. Horská část země (Verchovina) byla zachvacována čas od času hladomorem a úsilí vlády o hospodářské povznesení lidu narážely na jeho neuvědomělost. Podkarpatoruští židé velmi rychle změnilo orientaci, postavili se na stanovisko československé a učinili se svým hospodářským vlivem nepostradatelnými pro stát. To bylo jednou z hlavních příčin, proč hospodářský pokrok a sociální reformy na Podkarpatské Rusi nedovedly udržeti krok s ostatními částmi republiky. Ale po stránce kulturní a v boji proti epidemickým nemocem (tyfus, venerické nemoci) nastal velký pokrok proti dřívějším poměrům.

Největší výkon revolučního Národního shromáždění byla **pozemková reforma**. Velkostatky byly téměř výhradně v rukou nepřátel státu a demokracie. Naproti tomu počet chalupníků a bezzemků na venkově byl nebezpečně veliký, zejména na Slovensku a na Podkarpatské Rusi. Mezi politickými stranami byly ovšem rozdílné názory na provedení reformy. Strana republikánská si přála vytvoření nových selských statků, naproti tomu strany socialistické žádaly, aby velkostatky byly dány družstvům a samosprávným korporacím. Pro provádění reformy byl zřízen 11. července 1919 pozemkový úřad. Zabavena byla za mírnou náhradu (předválečná cena) veškerá půda nad 150 ha polí anebo nad 250 ha půdy vůbec. Z většiny dvorů byly vytvořeny tak zvané zbytkové statky jako vzorná hospodářství, ostatní půda byla přidělena drobným nabyvatelům (pole), anebo družstvům a obcím (lesy, průmyslové objekty). Pozemková reforma vyřadila definitivně šlechtu z hospodářského života stejně tak, jako to učinila revoluce z r. 1918 po stránce politické. Bohužel právě pozemková reforma byla zneužita politickými stranami, zejména stranou republikánskou. Politickým předákům a jejich příbuzným byly dávány zbytkové statky téměř zadarmo k veliké škodě státu a národa. Pozemková reforma neměla však jen význam sociální a hospodářský, nýbrž prospěla i českému a slovenskému národu. Velkostatky byly totiž téměř výhradně v rukou německé a maďarské aristokracie (anebo peněžních ústavů). Nyní se však půda dostala do rukou národa a zejména v pohraničí byl na vyvlastněné půdě usazován živel státně spolehlivý.

Němci dopláceli tak za svůj negativní postoj k státu. Jejich většina se seskupovala v stranách českému národu krajně nepřátelských pod vedením Lodgmannovým. Ani německá sociální demokracie, vedená pozdějším teplickým poslancem Seligrem, nedávala se získati pro kladnou spolupráci ve prospěch republiky. **Sčítání lidu v roce 1921** ukázalo, jak uměle byl v Rakousku a v Uhrách skreslován skutečný stav. Tehdy bylo napočteno na ploše 140.408 km² 13.612.000 obyvatel, z nich 65,5% národnosti československé, 23,4% národnosti německé a 5,6% národnosti maďarské. Zejména ve velkých městech a ve smíšeném území se ukazovaly nesprávnosti posledního rakouského sčítání lidu. Tak v Brně a v Olomouci Čechové měli zdrcující převahu nad Němci (k oběma městům byla připojena jejich předměstí, stejně i k Praze, jejíž obyvatelstvo přestoupilo počet 650.000 duší). Nepřátelský postoj Němců ke státu vyvrcholil v demonstracích dne 4. března 1919, kdy zejména v Kadani, v Jihlavě a ve Šternberku zfanatisované davy napadly vojsko.

Nemálo obtížná byla situace římskokatolické církve po převratě. Působily zde vzpomínky na husitskou minulost národa, příchlost církve k bývalému panovnickému domu a náboženský indiferentismus velkého počtu obyvatelstva. Část kněží se pokusila o vytvoření národní církve katolické a žádala zavedení národní řeči bohoslužebné, podávání pod obojí a zrušení kněžského celibátu, ale jejich požadavky byly Vatikánem rázně odmítnuty. Proto ustavili radikálové v lednu 1920 samostatnou církev československou, která zavedla národní bohoslužebnou řeč, přijímání z kalicha a odstranila celibát. Ale jen část katolíků v Čechách (hlavně na severovýchodě a na Rakovnicku) a na Moravě (na Hané a na Ostravsku) v počtu asi 800.000 vstoupila do nové církve. Na Slovensku (kromě Liptova) nemělo toto hnutí téměř ohlasu. Vystupování z církve římskokatolické nabývalo povážlivých rozměrů. Vcelku opustilo církev asi 1.500.000 lidí, z nichž 600.000 zůstalo bez vyznání. Naproti tomu do evangelických církví vstoupil jen nepatrný počet věřících. Obě české církve, reformovaná i augšburská, spojily se v církev jedinou, českobratrskou církev evangelickou. Němci a Slováci se toto hnutí nedotklo.

Akce proti církvi římskokatolické se zúčastnily všechny politické strany české kromě strany lidové a republikánské, zejména však strany socialistické. Ty usilovaly o vyloučení církevních vlivů ze státního a občanského života a o provedení odluky církve od státu. Odluka sice provedena nebyla, církev však nebyla státem chráněna a její vliv ve školách byl velmi omezen. Návrh na odluku padl hlavně se zřetelem na Slováky. Uvedené události v republice způsobily napětí s papežskou kurií, které neustalo ani tehdy, když se uskutečnilo diplomatické zastoupení republiky ve Vatikáně a kurie v Praze. Propuklo zejména v červenci 1925, kdy papežský nuncius Marmaggi opustil Prahu pro oficiální účast vlády na Hu-

sových oslavách. Teprve v lednu 1928 byl upraven napjatý poměr mezi státem a papežskou stolicí tak zvaným modem vivendi, který byl ve svém jádře řešením kompromisním.

Revoluční Národní shromáždění vypracovalo **definitivní ústavu**, která byla vydána 29. února 1920, ústavu velmi liberální a demokratickou, která byla centralistická (nečinila rozdílu mezi zeměmi historickými a Slovenskem a zaručovala zvláštní postavení pouze Podkarpatské Rusi) a zaváděla jednotné státní občanství československé. Ústava přiznávala rovnost občanskou bez rozdílu pohlaví, rodu a povolání, svobodu osobní i majetkovou, svobodu tisku, právo shromažďovací, spolkové i petiční, tajemství listovní, svobodu učení, svědomí a projevu mínění, svobodu vědeckého bádání, svědomí a vyznání. Proti původnímu plánu zavést milici po švýcarském způsobu přidržela se ústava dosavadního způsobu kádrového. K jinojazyčným menšinám byla nová ústava velmi liberální a zaručovala jim práva již tam, kde přesahovaly 20% obyvatelstva.

Zákonodárna moc byla dána **Národnímu shromáždění**, které se skládalo ze sněmovny poslanecké (300 členů) a ze senátu (150 členů). Dvoukomorová soustava byla přijata přes odpor socialistických stran, ale tak, že i členové senátu byli voleni. Aktivní volební právo bylo omezeno věkem 21 let (do senátu věkem 26 let), pasivní volební právo věkem 30 a 45 let. Volební účast byla povinná, volby, rovné, přímé a tajné. Uplatněna byla zásada poměrného zastoupení, aby nemohly býti menšiny majorisovány.

Prezidentovi republiky měla býti vyhrazena jen nepatrná práva, ale na přání prvního prezidenta byla rozšířena tak, jak to odpovídalo zájmu státu. Prezident byl volen na sedm let a mimo jiné mu bylo vyhrazeno i určování počtu ministrů. Těch bylo zpravidla čtrnáct (zahraničí, vnitra, financí, školství a národní osvěty, spravedlnosti, obchodu, železnic, pošt a telegrafů, veřejných prací, zdravotnictví a tělesné výchovy, národní obrany, sociální péče, zemědělství a ministerstvo pro sjednocení zákonodárství; ministerstvo s plnou mocí pro Slovensko bylo později zrušeno). Soudnictví bylo odděleno od administrativy, soudci byli ve výkonu úřadu nezávislí. Značná moc byla poskytnuta samosprávě, zejména samosprávě obecní.

Dále byla provedena **reforma správy**. Místo bývalých místodržitelství nastoupily zemské správy politické, místo okresních hejtmanství okresní správy politické. V únoru 1920 bylo uzákoněno župní zřízení, které rozdělovalo území republiky (kromě Podkarpatské Rusi) na 21 žup; při stanovení rozsahu žup nejprve nebylo dbáno hranic zemských (tak župa jihlavská obsahovala i některé okresy české), ale později od toho bylo upuštěno. Zřízení župní bylo aktivováno jenom na Slovensku, jinde nevstoupilo v platnost a r. 1927 bylo zcela zrušeno.

Vydáním ústavy byla činnost revolučního Národního shromáždění ukončena a v dubnu 1920 byly, vykonány nové volby, které

přinesly vítězství straně sociálně demokratické, zejména na Slovensku. Do nového parlamentu vstoupilo 74 sociálně demokratických poslanců československých a 31 německých. Při volbách se již projevil značné roztržité strany. Kandidovalo totiž neméně než 23 politických stran a z nich bylo 11 československých.

Z těch byla nejsilnější československá sociálně demokratická strana dělnická, která nastoupila v obnoveném státě cestu konstruktivní politiky, dožadovala se rovnoprávnosti a sociálního zákonodárství pro dělnictvo, vyvlastnění dolů, továren a velkostatků, podporu družstevnictví a potírání lichvy a drahoty. Ale v straně se brzy počal projevovat rozpor, který byl vlastně pokračováním starých sporů mezi centralisty a autonomisty. První, opírající se o zradikalizované dělnické vrstvy, dožadovali se diktatury proletariátu a okamžitého provedení všech sociálních reforem, kdežto bývalí autonomisté trvali na legálním postupu a na spolupráci s ostatními stranami. Rozpor se stupňoval za bouřlivých událostí na podzim r. 1920, kdy Tusarova vláda odstoupila a byla nahrazena úřednickým kabinetem Jana Černého. Na jaře 1921 se ustavila levice jako strana komunistická v sekci třetí internacionály.

Druhá socialistická strana byla strana národně socialistická, která změnila svůj název po převratě na stranu československých socialistů. Tato strana stála na podzim 1918 před splynutím se sociální demokracií, ale pro nedůvěru obou stran, jakož i pro vnitřní spory v sociální demokracii uchovala si svou samostatnost. Tato strana neměla program revoluční, nýbrž reformní. Přála si, aby prostředky výrobní přešly do rukou výrobních družstev. V kulturním programu se vyslovovala strana podobně jako sociální demokracie odmítavě proti vlivu církve. V parlamentu měla podle voleb z dubna 1920 24 mandátů. Hlavním kádrem voličů byli zřizenci a nižší úředníci. Se stranou splynula také převážná část bývalých realistů.

Strana státoprávní demokracie se přetvořila v stranu národně demokratickou (1920 19 poslanců), která se přidržovala do jisté míry zásad liberalismu a zavrhovala socialismus, vyslovovala se pro národní stát, odmítala každou účast Němců na správě státu a v zahraniční politice zastávala směr ostře nepřátelský bolševickému Rusku. Její moravské křídlo bylo umírněnější a po pokusu založit samostatnou stranu práce splynulo se stranou národních socialistů. Národní demokracie nacházela stoupence mezi vyšší byrokracií, měšťanstvem, průmyslníky a peněžníky.

Bývalá strana agrární se změnila v republikánskou stranu československé venkova, trvala podobně jako národní demokracie na soukromém vlastnictví, usilovala o parcelaci velkostatků a podporovala zájmy zemědělců. R. 1920 měla v parlamentě 28 poslanců, kteří vystupovali zásadně proti stranám socialistickým.

Podobně stavovskou stranou byla politická strana živnostnictva a obchodnictva československého (6 mandátů), která konkurovala

straně národně demokratické, stála na zásadě soukromého vlastnictví, ale spojovala prvky příliš různorodé.

Zcela odlišné bylo postavení československé strany lidové (33 mandátů, hlavní posice strany byly na Moravě), v jejímž programu byl křesťanský socialismus a posílení vlivu církve na státní organizaci, zejména na školství. Tato strana byla v revolučním Národním shromáždění téměř bezmocná, ale její vliv zesílil obratnou politikou předsedy strany Jana Šrámka.

Do prvního voleného Národního shromáždění přišli i poslanci němečtí, kteří prohlásili ústy dr. Lodgmana své odmítavé stanovisko k Československé republice. Němečtí sociální demokraté se k jejich prohlášení nepřipojili. Národní shromáždění vykonalo 27. května 1920 volbu **presidenta republiky**. Z 411 hlasů bylo odevzdáno pro T. G. Masaryka 284, pro německého kandidáta dr. Naegla 61 a 66 hlasů bylo prázdných a roztržiténých.

K nejobtížnějším problémům republiky náležela otázka státních financí a samostatné měny. Náklady na válku přivodily rozvrat rakousko-uherské měny, takže oběh bankovek na sklonku války stoupl na 35 miliard korun. Tiskařské lisy zůstaly v rukou rakouských a uherských a chrlily po převratě nové miliardy korun, které se přelévaly přes hranice nástupnických států v jejich neprospěch a hrozily katastrofou měny. Koruna se stávala bezcennou (na peněžní burse curyšské však již tehdy Praha byla zaznamenávána vždy výše nežli Vídeň a Budapešť) a dovoz surovin a potřebného zboží z ciziny musilo Československo uhrazovati svými svými výrobky, zejména cukrem, který ne nadarmo byl tehdy nazýván „československým zlatem“. První československý ministr financí dr. Alois Rašín, muž šetrný a přísný, přenášel vlastní způsob hospodárnosti na stát a trval nekompromisně na zásadě nejvyšší šetrnosti, ačkoli se stal proto nejnenávidějším politikem v republice. Nejprve usiloval o odpoutání československé měny od rakousko-uherské národní banky. V březnu 1919 nařídil okolkování všech bankovek, které obíhaly na území Československé republiky. Okolkováno bylo 7.158 milionů K, z čehož byla polovina (fakticky však jen třetina) zadržena, aby se snížil počet oběživa. Toto rázné opatření osamostatnilo československou měnu, takže její kurs za deflační politiky Rašínovy prudce stoupal (na podporu měny byl určen i výnos dávky z majetku a dávka z přírůstku hodnoty), ale vysoký kurs československé koruny byl nebezpečím pro zahraniční obchod. Proto kurs se musil přizpůsobiti potřebám mezinárodního trhu. Tak nastalo kolísání koruny, ale Rašín hájil i nadále deflační politiku. Teprve r. 1923 se stabilisoval kurs československé koruny na šestinu kupní ceny bývalé koruny rakousko-uherské.

Vývoji československé měny velmi posloužila měnová katastrofa v sousedních státech, zejména v Německu, v Rakousku a v Maďarsku, odkud se kapitál zachraňoval útekem do Prahy. Obratnou

finanční politikou Rašínovou a pak Englišovou byla zničena bývalá převaha německého kapitálu v historických zemích. Stalo se tak především ovšem nedůvěrou Němců k československé měně. Tato okolnost měla pro ochabnutí hospodářské síly Němců nemalý význam nežli pozemková reforma.

Konec války a deflační politika, která uvedla průmyslové podniky do závislosti na bankách, způsobily hospodářskou krizi a hrozící nezaměstnanost, ale krise přešla brzy v hospodářskou konjunkturu, takže r. 1921 bilance zahraničního obchodu končila aktivem 4.878 milionů Kč. Již r. 1922 nastala zase hospodářská krise, která byla vystřídána konjunkturou teprve v polovině roku 1927.

Velmi ožehavá byla otázka státních financí. Na státní pokladnu byly kladeny požadavky naprosto neúměrné státním příjmům, takže v r. 1919 schodek státního rozpočtu překročil nebezpečně číslíci pět miliard Kč. Jen poznenáhlu uváděli oba ministři financí státní rozpočet do rovnováhy.

Mír v střední Evropě ohrožovaly dva státy, Rakousko a Maďarsko. Rakousko, zmenšené na původní své území a zatížené neúměrnou velikostí svého hlavního města, předstíralo hospodářskou nemohoucnost a hrozilo připojením k Německu (Anschluss). Touto možností bylo ohroženo především Československo, které by bylo bývalo na západě obklopeno zcela německým územím. Dohoda vystoupila kategoricky proti Anschlussu a zakázala i název Německé Rakousko (Deutsch-Oesterreich). Bezmocný hněv Vídně se obracel především proti Československu, které se rychle odpoutávalo od hospodářské závislosti na Vídni a politicky předstíhalo význam Rakouska. Naopak, hospodářská tíseň Rakouska přiváděla tento stát do hospodářské závislosti na Československu, až kancléř dr. Schober byl nucen ujednat 20. června 1921 v Lánech s Československem dohodu a uznati stav věcí. Odtud byl vzájemný poměr Československa a Rakouska až do r. 1938 korektní.

Zcela jinak se utvářel poměr Československa k Maďarsku. Tento stát se nesmířil s mírem trianonským a používal každé příležitosti k nadhazování možnosti revise mírové smlouvy. Po ztroskotání dřívějších pokusů vložili Maďaři své naděje v restauraci Habsburků. V březnu 1921 se pokusil bývalý císař Karel I. o návrat do Maďarska, byl však vládou, předvíající komplikace, odmítnut. Pokus byl vážněji obnoven 20. října 1921, kdy exkrál sestavil legitimistickou vládu v Šoproni a vytáhl s oddílem plukovníka Ostenburga proti Budapešti. Československo a Jugoslavie mobilisovaly vojsko, dříve však, nežli tyto mocnosti zakročily, byli legitimisté poraženi v předměstí Budapešti a Karel I. byl deportován na ostrov Madeiru. Tím však nebezpečí nebylo zažehnáno, neboť „probouzející se Maďaři“ využívali každé příležitosti k protestu proti Trianonu. Maďarští „vlastenci“ se neštítali ani padělání cizích peněz (československých korun a francouzských franků r. 1925) a do aféry byly zapleteny dokonce i oficiální maďarské kruhy.

Státy ohrožené revisionistickými choutkami Maďarů, Československo, Jugoslavie a Rumunsko, usilovaly o obranu a sblížily se. V podstatě šlo o starý plán Masarykův, který usiloval o spojení států mezi Baltským a Egejským mořem. Této myšlenky se ujal rumunský politik Take Jonescu, který chtěl vytvořit spojenecký blok států Rumunska, Jugoslavie, Československa, Polska a Řecka, ale jeho plán padl již na konci roku 1919 pro nevyřešené sporné otázky mezi některými z těchto států.

Záslouhou československého ministra zahraničí dr. Eduarda Beneše dohodlo se v létě 1920 Československo a Jugoslavie a oba státy se zavázaly přispěti si navzájem, kdyby jeden z nich byl napaden Maďarskem. V červnu 1921 přistoupilo k dohodě i Rumunsko a pakt byl rozšířen i pro případ, kdyby některý ze států byl napaden Maďarskem. Tato ujednání byla pro některé menší rozpory mezi smluvními stranami posměšně nazvána „malou dohodou“, název však se vžil a Malá dohoda se stala (smlouvy byly několikrát obnovovány) vážným činitelem upevňujícím mír v střední Evropě. Státy Malé dohody vystupovaly v dorozumění s Francií a posilovaly její mocenské postavení v Evropě. Politická dohoda Československa, Jugoslavie a Rumunska byla doplněna smlouvami hospodářskými, takže mezi těmito státy došlo k velmi přátelským stykům.

Myšlenka světového míru, která měla živnou půdu v českých zemích (Jiří z Poděbrad, Komenský), nalezla uskutečnění ve Společnosti národů, jejímž úkolem bylo zabezpečiti světový mír a starati se o smírné řešení mezinárodních otázek. Československo bylo od počátku členem Společnosti národů (Společnost zahájila činnost 16. ledna 1920 v Paříži, pozdějším jejím sídlem byla Ženeva) a zaujímalo v ní čestné místo (tak na př. dr. Ed. Beneš byl zvolen na podzim 1921 místopředsedou Společnosti). Ale Společnost, do níž byly kladeny největší naděje, zklamala. Velmoci měly vlastní politiku, Rusko (až do r. 1934) a Unie se nestaly členy Společnosti. Organizace byla bez vlastních prostředků mocenských a nevystupovala energicky proti rušitelům míru. To byly hlavní příčiny neúspěchu Společnosti.

Lze říci, že Československá republika na počátku svého trvání se potkávala s velikými nesnázemi a nejedna ze základních problémů nebyl uspokojivě vyřešen, ale podobné, daleko horší zjevy, se vyskytly vždy při budování nového státu, ať to bylo kdekoli. Proti jiným národům Čechové a Slováci skvěle obstáli, zejména ve smyslu pro pořádek, práci a demokracii, takže Československo bylo v rozbouřené době poválečné nazýváno „ostrovem pořádku“.

2. Československo ostrovem míru a pořádku.

Zahraniční politika. Poměr k Maďarsku a k Německu. Kulturní a hospodářský rozkvět. Vnitřní politická situace. Rozkoly v politických stranách. Němci se vzdávají pasivní politiky. Koalice pravicových stran. Události na Slovensku. Kabinet „hospodářské koncentrace“.

Uprostřed rozbourané Evropy zůstávalo Československo, ačkoli jeho problémy nebyly snazší nežli u jiných států, ostrovem klidu a pořádku. Rychle nabývalo významu po stránce politické a hospodářské, takže se stalo státem, s kterým bylo nutno v evropské politice počítati. Velkou zásluhu o mezinárodní postavení Československa měl **dr. Edvard Beneš**, který od vzniku republiky až do svého zvolení prezidentem zastával nepřetržitě úřad ministra zahraničních záležitostí. **Zahraniční politika Československa** byla od počátku vedena dvěma zřeteli, přátelstvím s Francií, která byla nejsilnější mocností na pevnině, a nesmiřitelným stanoviskem Maďarska k mírovým smlouvám. Západní mocnosti se pokoušely v létě 1920, kdy vypukla na východě Evropy válka rusko-polská, vehnati republiku do války proti Rusku, ale marně. Dělníci zabránili dopravě zbraní Polákům Československem. Přátelství s Francií bylo upevněno spojeneckou smlouvou z r. 1924.

Proti revisionistickým choutkám Maďarů se opíralo Československo o Malou dohodu, jejímž bylo hlavním členem. Z politického přátelství s Jugoslavií a s Rumunskem se vyvinuly i čilé styky hospodářské a kulturní k velkému prospěchu našeho národa. Malá dohoda zaručovala Československu význačné postavení i ve Společnosti národů, která se snažila zachovati mír v Evropě novými a novými konferencemi (z těch byla nejdůležitější konference v Locarnu 1925).

Bohužel poměr západních mocností k Rusku nebyl po první válce světové takový, jak bylo žádoucí k zachování evropského míru. Pod tlakem západních mocností se nemohlo ani Československo sblížit s Ruskem tak, jak bylo v jeho zájmu. Místo uznání Ruska de jure došlo jenom 5. června 1922 k zatímní úmluvě, kterou byly upraveny hospodářské styky mezi SSSR a Československem. Tento stav potrval až do r. 1934.

K sousedním, i méně přátelským státům zachovávala republika korektní poměr, dokonce i k Německu, které neprojevovalo v prvních letech poválečných žádný nátlak na Československo. Z počátku napjatý poměr k Rakousku byl vystřídán, zvláště po účinné pomoci, kterou republika poskytla Rakousku za hospodářské krise, poměrem srdečnějším. Naproti tomu poměr k Polsku nebyl vždy nejlepší, neboť vedle svých územních aspirací pěstovalo Polsko, řízené velkostatkářskou a vojenskou klikou, politiku, která nebyla vždy v soulase se zájmy Československa.

Nejožehavějším problémem střední Evropy před ovládnutím Německa nacismem byl **maďarský revisionismus**. Maďari nemohli zapomenouti na velikost bývalých Uher a chápali se každé příležitosti k útoku na mírovou smlouvu trianonskou. Vyvolávali pohraniční incidenty, napadli republiku pro domnělé poškozování maďarských velkostatkářů při pozemkové reformě a konečně získali pro svou akci lorda Rothermeera, majitele velkého anglického novinářského koncernu (1928). V některých anglických listech, zvl. v Daily Mail, byly soustavně otiskovány články ve prospěch revise mírové smlouvy a útoky na Československo. Tyto útoky vyvolaly velké rozhořčení na Slovensku, které odmítalo každý pokus o revisi trianonského míru. Bohužel zůstala Rothermeerovou akcí vyvolaná nálada na Slovensku nevyužita ve prospěch republiky. Konečně se opřelo Maďarsko o Itálii, která získala k spolupráci i Rakousko. Všechny tři státy podepsaly 17. března 1934 v Římě protokol o spolupráci (státy římského protokolu). Tato smlouva byla namířena proti vlivu Francie v střední Evropě a ovšem i proti Československu, jehož demokracie byla trnem v oku italskému fašismu; mimo to měla chrániti Rakousko proti nebezpečí z Německa. Italský imperialism pronikl do Podunají.

Jiným vážným nebezpečím pro Československo byl **plán německo-rakouského celního spolku** (1931), který byl přípravou expanse politické. Běželo vlastně o provádění známého Naumannova plánu Mitteleuropu z doby světové války. Celní unie německo-rakouská by byla postupně přinutila k přistoupení i jiné státy střední Evropy, zejména Československo a Maďarsko. Proto se potkala s velkým odporem nejen naší republiky, ale také Francie a Itálie, takže se neuskutečnila.

Poznenáhlu v sousedních státech vítězily strany reakční, takže Československo zůstávalo mezi nimi **ostrovem demokracie**. Odtud pramenila také zášť okolních národů proti republice, které byly ze sousedství připravovány stále větší a větší potíže podporou a podněcováním sil demokracii nepřátelských.

Před světovou válkou byla **česká kultura** cizině téměř neznáma. Politický a hospodářský význam Československa, jakož i stoupající jeho kultura probouzely zájem ciziny o československý kulturní život národa, dříve téměř v cizině neznámého. Překládány byly ve větší míře do cizích jazyků české knihy a také české umění vzbuzovalo pozornost (zvláště hudba). Republika věnovala ostatně školství a lidovýchově mimořádnou pozornost. Založena byla řada škol vysokých a odborných a zhuštěna síť škol středních a měšťanských. Školské zákony umožňovaly každému občanu absolvování alespoň školy měšťanské. Vybudovalo bylo české a slovenské školství v pohraničí a nemálo bylo podporováno i školství národnostních menšin, pokud nesloužilo účelu odnárodňovacímu.

V **zahraničním obchodě** se stala Československá republika mocí, jejíž význam daleko přesahoval rozlohu a počet obyvatelstva státu.

Velmi brzy se vyprostila z hospodářské závislosti na Vídni a bilance jejího zahraničního obchodu byla vždy vysoce aktivní. Zejména radostná byla bilance zahraničního obchodu v letech 1927 a 1928. Rozvoj vývozu způsobil rozmach československého průmyslu, který se jevil především v průmyslu obuvnickém a později i v průmyslu zbrojním. Ale sobecká hospodářská politika států, které se obklopile vysokými celními překradami a trvaly na zásadě autarkie (t. j. domácí výroby všeho, co bylo spotřebou obyvatelstva), způsobila, že vznikla v celém světě (kromě SSSR) **hospodářská krize**, které nebylo rovné v dějinách. Na jedné straně se hromadily zásoby tovarů a potravin, na druhé továrny zastavovaly pro nedostatek odbytu práci a vznikala nezaměstnanost. Národní důchod se povážlivě tenčil. Byla to jedna z typických krisí zaviněných liberalistickým systémem. Ani Československo nezůstalo této krize ušetřeno a počet nezaměstnaných dosáhl roku 1932 téměř jednoho milionu. Podpory v nezaměstnanosti podle gentského systému a nouzové práce nedovedly zmírnit bídu milionů, až konečně nebezpečí nové války vyvolalo rozmach zbrojařského průmyslu a vyvedlo svět z hospodářské krize.

Mezníkem ve vnitřní politice byl 7. říjen 1922, kdy ustavil Antonín Švehla novou vládu, v níž byly zastoupeny všechny československé strany kromě strany komunistické a slovenské strany lidové. Nová vláda usilovala o konsolidaci poměrů, a to se značným zdarem. Do vývoje rušivě zasáhla vražda ministra financí Aloise Rašina (6. března 1923), která vyvolala v život zákon na ochranu republiky. Republikánská strana, nejmocnější v koalici, využívala svého postavení ve svůj prospěch, často i na úkor státu. Mezi stranou republikánskou a stranami socialistickými docházelo k prudkým přestřelkám, když se jednalo o zákony o sociálním pojištění zaměstnanců a osob samostatně činných pro případ nemoci, invalidity a stáří a o zemědělská cla. Rozpory v koalici si vynutily v listopadu 1925 nové volby, které přinesly vítězství stranám pravicovým (socialistické strany dobyly jen 43,4% hlasů v zemích historických a jen 18,7% hlasů na Slovensku). Velkým překvapením bylo vítězství strany lidové na Slovensku.

Po volbách sestavil Švehla nový kabinet, v němž byly zastoupeny všechny strany předešlé vlády a strana politických živnostníků, ale již v březnu 1926 tato vláda odstoupila pro otázku platů veřejných zaměstnanců. Tuto otázku, jakož i zákon celní a kongruový, řešila úřednická vláda Jana Černého.

V roce 1926 došlo k důležitým přesunům v některých politických stranách. Strana národních socialistů (tak se znovu nazývala po brněnském sjezdu v září 1926 strana československých socialistů) vyloučila ze svého středu poslance Jiřího Štříbrného, který utvořil z nespokojenců stranu slovanských socialistů a navázal styky s fašisty. Za patronace národních demokratů a strany republikánské vytvořila se **strana fašistická** (Národní obec fašistická),

kteřá napodobovala fašismus italský a sdružovala vedle politických dobrodruhů mravně úchylné lidi, slibující si kořist a osobní výhody při eventuálním fašistickém převratu. „Vůdce“ hnutí byl zvolen známý dobrodruh Radola Gajda, vysoký důstojník a bývalý generál reakcionářské Kolčakovy vlády na Sibiři. Fašistické hnutí, které se vydávalo za nekompromisně národní, neostýchalo se přejít k násilnostem (loupež úředních dokumentů na Sázavě, útok na židnické kasárny v Brně) a podřívati tak bezpečnost republiky.

Třetí proměna se udála v národní demokracii, která se dostala do ostrých sporů se stranami socialistickými a později vystoupila z koalice. Proslula nevybíravými útoky proti ministru zahraničí dr. Edvardu Benešovi, ba neostýchala se vystupovati i proti presidentu-Osvoboditeli T. G. Masarykovi. Její moravské křídlo nesouhlasilo s takovým postupem, vystoupilo ze strany a pod vedením dr. Jaroslava Stránského založilo stranu práce. Poněvadž volební zákony vydané proti tvoření malých stran znemožňovaly její úspěch, přešla tato strana do tábora národních socialistů.

Konečně nastal i obrat v taktice některých stran německých. Politika negace německých stran Němcům neprospívala, a proto u některých stran (němečtí sociální demokraté, agráři a křesťanští sociálové) projevila se ochota spolupracovati s Čechy. Když pak v říjnu 1926 vytvořil Švehla třetí svou vládu ze stran pravicových, vstoupili do vládní většiny němečtí agráři (zastoupení ministrem veřejných prací dr. Františkem Spinou) a křesťanští sociálové (zastoupení ministrem spravedlnosti dr. Robertem Mayrem-Hartingem). Jejich příkladu následovali v lednu 1927 i slovenští lidáci, zastoupení dvěma ministry. Nová koalice odňala volební právo vojákům a provedla důležitou organizaci samosprávy. Původně chystané zřízení župní bylo zavrženo a ustaveny samosprávné korporace zemské (zemské zastupitelstvo) a okresní (okresní zastupitelstvo). Ale tyto změny byly vlastně posílením moci státní na úkor samosprávy. Zemská zastupitelstva nebylo možno srovnávat s bývalými zemskými sněmy. Jejich předsedy byli zemští presidenti, tedy úředníci státní, a podobně bylo i v okresích. Zhoršení sociálního pojištění vyvolalo protestní tábory dělnictva (březen 1928). Konečně pravicová koalice omezila obecní samosprávu, kterou postavila pod přísný dohled ve věcech finančních.

Nespokojenost s opatřeními vlády se projevila ve volbách do zemských a okresních zastupitelstev, při nichž vesměs získaly strany socialistické (strana lidová ztratila na 100.000 hlasů). Nesnáze v koalici byly zvyšovány nemocí Švehlovou, který dovedl diplomaticky překlenouti rozpory mezi stranami.

Podnět k roztržce v koalici vyšel ze strany lidové. Na Slovensku zejména r. 1927 sílilo volání po autonomii a agitace proti českým úředníkům. Tento boj vedla strana lidová, která si konečně vymohla za svůj vstup do koalice zrušení ministerstva s plnou mocí pro Slovensko. V této straně, vedené nevypočitatel-

ným knězem Andrejem Hlinkou, nabyl převahu směr maďaronský, jehož představitelem byl profesor Béla Tuka. Ten prohlásil, že na Slovensku nastal bezprávní stav (vacuum juris), neboť prý na schůzi v Turčianském Svätém Martině bylo usneseno, že po deseti letech má Slovensko rozhodnouti o svém státoprávním postavení k republice. Slovenští opoziční poslanci demaskovali pravé úmysly Tukovy a obvinili jej z protistátní činnosti. Strana ľudová se postavila bezvýhradně za Tuku a vyloučila všechny ty, kdož s Tukou nesouhlasili (na příklad populárního faráře Ferdiše Jurigu). Ačkoli byl Tuka odsouzen pro velezradu na 15 let do žaláře, postavila jej ľudová strana na vedoucí místo své kandidátky při volbách v říjnu 1929.

Tyto volby přinesly porážku všem třem katolickým stranám; získala opozice, zejména českoslovenští sociální demokraté (10 nových mandátů), národní socialisté (4) a němečtí sociální demokraté (4 mandáty). Po volbách vytvořil republikán František Udržal novou koalici na velmi širokém základě. Byly v ní zastoupeny všechny strany československé kromě komunistů, ľudáků a ligy proti vázaným kandidátkám (Stříbrný), němečtí agrárníci a němečtí sociální demokraté. Tato koalice, zvaná též kabinetem „hospodářské koncentrace“, musila stejně jako pozdější vláda Malypetrova (od října 1932) zápasit s velkými problémy hospodářskými za krise a za nezaměstnanosti a s nově vznikajícím hnutím německých nacionálních socialistů.

3. Fašismus a nacismus ohrožují světový mír.

Fašismus v Itálii. Vítězství nacismu v Německu. SSSR světovou velmocí. Oslabení evropského demokratického bloku. Německá protistátní strana v Československu. Její vítězství v německém táboře. Změna na presidentském stolci. Světové zbrojení. Úmrtí presidenta Osvoboditele.

Mezinárodní situace se po uzavření mírových smluv nevyvíjela příznivě. Příčin bylo několik. Mírové smlouvy nevyřešily sporné otázky do důsledků, na východě bylo přehlíženo Rusko, jehož státní formu se zdráhali vítězové dlouho uznati, a konečně byly tu státy poražené, které se snažily stůj co stůj a jakýmkoli způsobem domoci bývalého svého postavení. Společnost národů nebyla vybavena řádnou mocí, trpěla protichůdnými zájmy svých členů a neodvážila se zakročiti dosti energicky proti útočníkovi.

Vzpouza proti rádu vytvořenému mírovými smlouvami vyšla však nejprve z vnitřně rozervané Itálie, ohrožené občanskou válkou. Tam se ustavila již v březnu 1919 organizace fašistů, kteří vyhlásili boj demokracii a socialismu a chtěli podřídit jednotlivce

zcela zájmům státu a národa. Nevybíravým způsobem zahájili boj proti demokratům, socialistům a komunistům a 28. října 1922 se zmocnili násilím vlády v Itálii. Jejich náčelník Benito Mussolini (zvaný Duce, t. j. vůdce) stal se tehdy neomezeným pánem Itálie. Tisíce protivníků fašismu bylo umučeno, jiní prchali do vyhnanství za hranice. Státu se dostalo fašistické organizace. Mussolini prohlásil Itálii za dědice starého Říma, od něhož přejal i imperialistického ducha, a vybudoval silné vojsko vedle fašistické milice a loďstvo, takže o jeho válečných úmyslech nebylo možno pochybovati. Italským imperialismem byla nejvíce ohrožena Jugoslavie, Francie, Maďarsko a Velká Británie, ale i v jiných, zejména v menších státech evropských, vznikaly obavy, neboť příklad italských fašistů narážel u různých skupin své napodobitele, zvláště když Mussolini prohlásil fašismus za předního bojovníka proti komunismu. Rakousko, Maďarsko a Bulharsko se dostaly přímo do závislosti na Itálii, která se snažila rozšíriti své državy i ve východní Africe. Tendenci mapy italského imperia nenechávaly nikoho na pochybách, že Itálie chce obsaditi nebo alespoň podřídit svému vlivu Podunají, Balkán, střední a východní Středomoří, Habeš a nilské země.

Příklad Itálie nalezl ohlas v Německu. Tam od počátku první světové války se tvořily početné pravicové skupiny, jejichž cílem bylo zničení demokracie, socialismu a komunismu v zemi a zrušení mírových podmínek. Nejednou došlo v Německu i k pokusu zmocnit se moci ozbrojeným povstáním. Avšak nebezpečí vzniklo teprve vytvořením německé strany nacionálně socialistické (NSDAP, Nationalsozialistische deutsche Arbeiterpartei). Zakladatelem této strany byl Rakušan Adolf Hitler, který v pivovarském sále v Mnichově přednesl 25. února 1920 25 programových článků nacionálně socialistické strany. Jeho program se obracel podobně jako fašismus proti demokracii, proti socialismu a proti komunismu a hlásal nadřazenost německého národa nad jinými národy a zničení mírových smluv. Počet členů strany rostl den ode dne, do NSDAP se hlásili bývalí vojáci, střední vrstvy, mládež a pak všichni ti, kdož nebyli spokojeni se zoufalými hospodářskými poměry v Německu. Později se přihlásil do strany i velkokapitál. Dne 8. listopadu 1923 se pokusil Hitler po první v Mnichově o uchvácení moci, ale povstání bylo zlomeno a jeho strůjcové uvězněni.

Tento neúspěch nedovedl však zastaviti vzrůst nacistického hnutí a počet hlasů odevzdaných při volbách NSDAP stále vzrůstal. Konečně říšský prezident maršál Hindenburg jmenoval 30. ledna 1933 Hitlera říšským kancléřem. Postupně přejímala NSDAP všechnu výkonnou moc v Německu. Její oddíly SA (Sturm-Abteilungen) a SS (Schutz-Staffeln) vraždily politické odpůrce a židy. Vraždy, násilí, podvod a lživá propaganda dopomohly straně v Německu k tomu, že se zmocnila státního aparátu, Německo se stalo podobně jako Itálie státem totalitním. Vývoj byl dovršen smrtí Hindenburgovou v srpnu 1934. Presidentský úřad již obnoven nebyl a

nejvyšší moc ve státě přešla na říšského kancléře Adolfa Hitlera, jenž byl nazván Vůdcem (Führer). Německý stát byl podřízen straně NSDAP.

Každý pokus, ba pouhé podezření odporu bylo brutálně potlačeno a Německo počalo ohrožovati světový mír. Hitlerovy úspěchy v zahraniční politice, v níž demokratické mocnosti pro své vlastní zájmy anebo ze slabosti ponechávaly Německu volnost, měly velký ohlas v německém národě, takže i bývalí odpůrci Hitlerovi velikou většinou přešli do jeho tábora.

Prvým úspěchem Německa byl plebiscit v Sársku, jehož obyvatelstvo se rozhodlo velkou většinou pro Německo. Po tomto úspěchu se osmělil Hitler rušiti postupně ustanovení mírové smlouvy versailleské: r. 1935 byla zavedena v Německu všeobecná branná povinnost, r. 1936 byla zrušena neutralita Porýní a internacionalisace německých veletoků.

Poměr mezi Německem a Itálií nebyl zprvu příznivý, zvláště když se Itálie snažila pojmuti do své zájmové sféry i Bavorsko, ale později došlo i k spojenecké smlouvě, při níž Itálie byla slabším partnerem. V říjnu 1936 byla vytvořena „osa Berlín-Rím“. Její ostří bylo oficiálně zahroceno proti Rusku, ve skutečnosti proti všem demokratickým státům. K tomuto spolku se přidružilo později i Japonsko, které chtělo rozšířiti své imperium v Tichomoří a ve východní Asii. Také v tomto případě byla spojenecká smlouva motivována „bojem proti bolševismu“ (antikominternu). Japonsko přepadlo již dříve bezbrannou Čínu, zmocnilo se Mandžuska jako nástupního území pro válku proti Rusku a obsazovalo vojensky části Číny.

Daleko větší nebezpečí evropskému míru plynulo však z války ve východní Africe. Itálie ve snaze rozšířiti své koloniální panství napadla z malicherné příčiny Habeš. Společnost národů neměla dosti energie vystoupiti rázně proti útočníkovi a u některých států nebylo dosti ochoty ani k přerušení hospodářských styků s Itálií. Po obtížných bojích se podařilo Italům Habeš obsaditi.

Zatím co západní demokracie ukazovaly vůči fašistickému nebezpečí povolnost a slabost (u Francie zavinila to vnitřní rozervanost, u Britannie hospodářské zájmy), takže Německo a Itálie mohly vystupovati vždy směleji, vyvíjelo se na východě Rusko v přední světovou velmoc. Po občanské válce, kterou ovládla Rusko strana bolševiků, byl ruský stát v rozvratu, z něhož se jen poznamenáhl zotavoval. K tomu přistupovalo nebezpečí intervence západních kapitalistických států, které viděly v Rusku daleko větší nebezpečí pro svůj hospodářský systém nežli v Německu. Rusko dovedlo jedinečně vyřešiti své národnostní problémy změnou ve federativní stát, v němž i nejmenší národ byl ve své existenci zabezpečen. Národohospodářské zřízení Ruska ukázalo svou oprávněnost, takže Rusko činilo proti své zaostalosti za carského režimu velké pokroky. Výrobní prostředky (půda, nerostné bohatství, průmysl,

doprava a peněžnictví) byly postátněny, vybudováno dokonalé školství, na přední místa stavěni nejschopnější. Odstraněno bylo vykořisťování člověka člověkem a po prvé byl uskutečněn ideál socialistického státu. Vzestup Ruska datoval se hlavně od doby, kdy po smrti Leninově (21. ledna 1924) nabýval stále většího vlivu energický a neúnavný J. V. Stalin. Od roku 1928 hospodářské budování Ruska dalo se podle určitého plánu (tak zvaných pětiletek), jejichž účelem bylo vytvořiti z Ruska stát průmyslový. Úkolem třetí pětiletky bylo již předstihnouti v některých průmyslových odvětvích posud vedoucí nejprůmyslovější stát světa, Unii americkou. Státní forma Ruska je vyjádřena jeho úředním názvem: Svaz sovětských socialistických republik (zkratka SSSR).

Politicky nezůstalo Rusko již osamoceno. Stalo se členem Společnosti národů a uzavřelo spojenecké smlouvy s některými demokratickými státy (Francie, Československo); nabývalo stále většího vlivu ve světové politice. Plným právem viděli bojovníci všech evropských států proti fašismu v SSSR svého největšího spojence, v kterého kladli své naděje.

Po nesporných úspěších se pokusily státy „osy“ o přímou akci v Evropě. Za jejich podpory se vzbouřili v létě 1936 proti republikánské vládě španělské fašisté (falangisté), vedení generálem Francem. Tehdy se zřejmě vytvořily v Evropě dva navzájem se potírající bloky, fašistický a demokratický. Demokratický byl záměrně oslabován tím, že menší státy byly neutralisovány smlouvami se státy „osy“ (Polsko, Jugoslavie), v jiných síla státu byla podlamována fašistickými hnutími a nepokoji (Francie, Rumunsko). Kdežto Itálie a Německo plně podporovaly Franca, republikáni zůstávali téměř bez podpory, takže se Franco stal po dvouleté domácí válce vítězem a Španělsko třetím totalitním státem evropským.

Vývoj evropské situace nemohl zůstat bez vlivu na Československou republiku, jejíž poloha byla klíčová a která jediná se v této části Evropy nezpronevěřila demokracii. Hitlerovo učení našlo oddané stoupence mezi mnohými československými Němci, a proto byla založena v Československu pobočka NSDAP, která pod pláštíkem výchovy (Volkssport) pracovala pro konečný cíl, t. j. pro rozbití Československa. Kdežto německá strana agrární nekladla tomuto hnutí překážek (její mládež tvořila jednu z hlavních složek NSDAP), komunisté, němečtí sociální demokraté a němečtí křesťanští socialisté vystoupili proti této iredentě a přimkli se k demokratickým stranám českým. Když byla prokázána velezrádná činnost Volkssportu, byla strana NSDAP v Československu zakázána. Její členové se však organizovali v nově zřízené straně Sudetendeutsche Heimatsfront (založena 1. října 1933), jejíž hlavou se stal ašský učitel tělocviku Konrád Henlein. Ten okázale vynášel loyality strany k republice, skrytě však udržoval styky s Německem a využíval bídy v horských krajích za nezaměstnanosti k prospěchu strany. Pracoval po vzoru známém z Německa,

pořádal okázalé tábory lidu (tak 21. října 1934 v České Lípě za účasti 20.000 lidí) a získával nové členy podporami, sliby a hrozbami. Rady Henleinovy strany rozmnožili příslušníci protistátní strany německo nacionální, která byla 21. října 1933 úředně rozpuštěna. Mezi příslušníky Heimatsfronty na straně jedné a komunisty a sociální demokraty na straně druhé docházelo k srážkám. Konečně před volbami r. 1935 byl název strany Sudetendeutsche Heimatsfront jako nedemokratický zakázán a odbočka NSDAP v Československu dostala název Sudetendeutsche Partei.

Němci měli v Československé republice úplnou rovnoprávnost a moc odpovídající jejich početní síle. Měli všechny druhy škol od škol mateřských až po školy vysoké, Němci byli státními a veřejnými úředníky, měli ve svých rukou okresní a obecní samosprávu v obvodech převážně Němci obývaných. Každý Němec mohl německy jednat s úřadem, v jehož obvodě bylo pouhých 20% Němců. Takových práv neměli Němci v žádném jiném státě, kde byli menšinou. Proti Německu byli českoslovenští Němci ve velké výhodě, jakou mohl poskytnouti jen stát demokratický. Proto se někteří Němci tehdy postavili za republiku proti systému totalitnímu.

Na československé straně nebylo však jednoty. Strana národně demokratická a velkostatkářské křídlo republikánů byly blízko fašismu, který se snažil vyvolat i v Československé republice hnutí fašistické jako protiváhu proti stranám socialistickým. Jinak fašistické hnutí v Československu nemělo pro demokratické založení národa v českých zemích valného významu.

K měření sil fronty demokratické a totalitní došlo při volbách do Národního shromáždění 19. května 1935. V českém táboře došlo jen k nepatrným přesunům, fašisté získali jen 170.000 hlasů (hlavně na jihovýchodní Moravě, v jižních Čechách a na východním Slovensku), na Slovensku si udržela silné posice strana Ľudová. Velký přesun nastal však v táboře německém, kde Sudetendeutsche Partei dostala 44 poslaneckých mandátů, t. j. plné dvě třetiny německých poslaneckých mandátů. Hodžova vláda se mohla opírat o silné politické strany české a slovenské a také o dvě strany německé (o sociální demokraty a o křesťanské sociály). Naproti tomu v opozici zůstávala strana Národního sjednocení (tak slula od dubna 1935 strana národně demokratická spojená s některými drobnými pravými skupinami), strana Ľudová, fašisté a Sudetendeutsche Partei.

Na podzim roku 1935 došlo k změně na **presidentském stolci**. Dne 21. listopadu 1935 sdělil předsedovi vlády dr. Milanu Hodžovi prezident Masaryk, který byl předtím 24. května 1934 zvolen bez protikandidáta prezidentem a jemuž nemoc nedovolovala věnovat se zcela úřadu, svůj úmysl vzdáti se presidentství (učinil tak 14. prosince 1935). O nástupci presidenta Masaryka, jemuž dal národ čestný titul Osoboditel, nemohlo býti pochyb. Již dříve Masaryk naznačil potřebu, aby se jeho nástupcem stal muž, který by spojoval ve své osobě účast na protirakouské revoluci se stát-

nickým věhlasem. Nebylo zde vhodnější volby nad osobu **dr. Edvarda Beneše**, který obratným řízením československé zahraniční politiky i svým vztahem k prezidentu Masarykovi byl velmi populární a zaručoval, že zachová linii Masarykovu. Strana republikánská ohlásila nejprve jako protikandidáta universitního profesora dr. Boh. Němce, ale později od jeho kandidatury upustila. Ve volební schůzi obou sněmoven 18. prosince 1935 byl zvolen ohromnou většinou 340 hlasů (z 450) prezidentem dr. Edvard Beneš. Ministrem zahraničí se stal univ. prof. dr. Kamil Krofta, který pokračoval ve směru Benešově.

Od konce roku 1935 stále vystupovalo do popředí nebezpečí ozbrojeného konfliktu. Nastala **doba horečného zbrojení**, jehož se Československo nemohlo nezúčastniti. Věnována byla péče technickému vybudování armády, vypsána byla půjčka obrany státu, jež měla velmi krásné výsledky, vybudován byl obdivuhodný pevnostní pás v pohraničí a celé pevnostní oblasti ve vnitrozemí (nejlépe byla opevněna Moravská brána). Proti hrozícímu nebezpečí byla uzavřena 16. května 1935 **vojenská smlouva s Ruskem** (Rusko se zavázalo přispěti, kdyby bylo Československo napadeno, učiní-li tak Francie). Velkou zásluhu o povznesení morální odolnosti československého národa měl prezident dr. Edvard Beneš, jenž neúnavně četnými zájezdy do nejrůznějších částí republiky upozorňoval na hrozící nebezpečí a posiloval československou státní myšlenku. Nebezpečí bylo tím větší, že i Poláci podnikali kroky (polský ministr zahraničí plukovník Beck), které svědčily o tom, že Poláci chtějí kořist za případného válečného konfliktu. Mimo to strana Ľudová ohlašovala nejostřejší opozici.

Násilné zasahování Německa (na příklad fémové vraždy na československém území), protistátní činnost Sudetendeutsche Partei, strany Ľudové a Poláků na Těšínsku vynutily si bezpečnostní opatření vydáním zákona na obranu státu a zákona na ostré stíhání zrádců a vyzvědačů. Československo bylo ochotno se vyrovnati s Němci, ale tak, aby nebyla dotčena jednota státu a aby se vyrovnání nestalo dalším stupněm k znásilnění Československa. Proti válečnému nebezpečí ustupovala do pozadí ostatní vnitřní politika, jejímiž význačnými událostmi v této době bylo **uzákonění autonomie Podkarpatské Rusi** (19. června 1937) a uzákonění obilního monopolu, který zabezpečoval rolníky před výkyvy cen obilí.

Úmrtí presidenta-Osvoboditele T. G. Masaryka (14. září 1937 na oblíbeném sídle presidentově zámku Lánech) bylo provázáno spontánní účastí celého demokratického světa. S Masarykem odešel muž, který spojil dobu obrozenskou s dobou přítomnou, jehož zásluhou národ dobyt znovu samostatnosti a spojil se s větví slovenskou v jednom státě, muž, který vychoval národ v ideách demokratických a všelidských. Význam Masarykův je však světový, jak to vystihl prof. Bouglé výrokem: „Masaryk je muž, který dělá čest všemu lidstvu.“

4. Mnichovská tragedie.

Útočné plány Německa. Německá a Ťudácká iredenta v Československu. Psychologická kampaň proti Československu. Německé povstání v pohraničí. Mnichovská dohoda. Zmrzačení Československé republiky. Presidentova abdikace. Federalisace Československa. Změny ve vládě.

Skrytým cílem Německa bylo zmocnití se bohaté a žirné Ukrajiny a cesta na Ukrajinu vedla přes Československo. Ale Československo bylo tvrdý oříšek, bylo dobře vyzbrojeno, chráněno přirozeným opevněním hor (Eden vhodně pravil, že hranice českých zemí byly nakresleny prstem božím), výborně vybudovanými umělými pevnostmi i neochvějným postojem demokratického státního národa; mělo také oporu jak v demokratických státech západních, tak v Rusku. Válečnou srážkou s Československem by se Německo bylo oslabilo a bývalo by musilo učiniti přestávku ve svých plánech na dobytí světa. Naproti tomu rozšíření Německa o novou válkou nedotčenou hospodářskou základnu a posílení velmi vyvinutým a nezničeným válečným průmyslem československým musilo přijít Německu vhod pro další jeho plány. Proto nebyla zvolena proti Československu cesta války, nýbrž cesta psychologického rozleptání státu. Záminkou byla existence dosti početné německé menšiny v Československu, která se však těšila všem právům občanským a měla spoluúcast na vládě (na příklad německý tisk byl v Československé republice svobodnější nežli v Německu). Získati tuto menšinu pro německý účel nebylo těžko, neboť Němci v Čechách byli téměř celé století připravováni svými vedoucími politiky na připojení k Německu. Dalším krokem měla být neutralisace Československa, která by zbavila stát opory v zahraničí a zrušila dobře vybudovaný pevnostní pás v pohraničí, dále roztržštění Československa federalisací na čtyři autonomní národnostní území a posléze anexe Československa Německem.

Úvodem k této akci byla Hitlerova řeč z 20. února 1938, kdy říšský kancléř vyslovil nepokrytě své hrozby proti Rakousku a proti Československu. Rakousko bylo zmítáno již od několika let vnitřními zmatky, rozněcovanými úmyslně z Německa. Vedení státu bylo v rukou strany křesťansko-sociální, která se opírala v politice zahraniční o Itálii a usilovala o přetvoření Rakouska v korporativní stát podle vzoru Itálie. Vedle této vystupovala strana sociálně demokratická, která trvala na republikánské a demokratické formě státu, a strana nacionálních socialistů, usilující o připojení Rakouska k Německu a zavedení nacistického režimu. Vedoucí státník rakouský Dolfuss napadl na nátlak Mussoliniho stranu sociálně demokratickou, zahájil persekuci dělnictva a dal popraviti několik dělnických vůdců. Tím se zbavil nejučinnější podpory v boji proti nacismu. Nacionální socialisté nabývali vždy více půdy

a posléze při pokusu o puč byl Dolfuss zavražděn. Jeho nástupce Schuschnigg pokračoval v tradici Dolfussově a ocitl se ve velmi tísnivé situaci, když se vzráhala agitace nacistů pro připojení Rakouska k Německu. Schuschnigg se rozhodl, že předejde kritickým událostem plebiscitem, zda rakouský lid si přeje samostatnost státu, či připojení k Německu. Poněvadž výsledek příznivý samostatnosti Rakouska byl nesporný, rozhodl se Hitler, že předejde plebiscitu násilným obsazením Rakouska. Dne 13. března 1938 vtrhlo německé vojsko do bezbranné země a obsadilo Rakousko téměř bez boje. Z obavy před zakročením Československa prohlásil tehdy Hitler, že považuje hranice Československa za nedotknutelné.

Připojením Rakouska k Německu octla se Československá republika ve velmi nepříznivém postavení. Její hranice s Německem se nebezpečně prodloužila, historické země byly Německem se tří stran obklíčeny a opevnění na jižní Moravě nebyla ještě dohotovena. Anexí Rakouska vzrostlo také sebevědomí německé skupiny v Československu; němečtí agrárníci splynuli se Sudetendeutsche Partei (jejich dorost se stal hlavní oporou iredenty), němečtí křesťanští sociálové se rozešli, jen němečtí sociální demokrati, ač nebyli již zastoupeni ve vládě, setrvali v boji proti nacismu. Jestliže české strany v historických zemích a vládní strany na Slovensku se ještě více semkly, nebylo tomu tak u slovenské strany Ťudové, která vstoupila do radikální oposice, nikoli již protivládní, nýbrž protistátní, a navázala spojenectví s Němci.

Bylo jasné, že nastává boj o existenci Československa a že prohlášení Hitlera o nedotknutelnosti československých hranic bylo jen úskokem.

Strana Sudetendeutsche Partei, která zvolila si zkratku názvu SDP (odpovídalo to názvu Hitlerovy strany Nationalsozialistische deutsche Arbeiterpartei — NSDAP), netajila se již svými úmysly. Její poslanci spolu s poslanci strany Ťudové a s poslanci maďarskými a polskými žádali ve sněmovně autonomii pro nečeské národnosti (30. března 1938). Již dne 24. dubna konal se v Karlových Varech sjezd Sudetendeutsche Partei, na němž Henlein vyhlásil ultimativním způsobem osm požadavků strany, a sice: úplnou rovnoprávnost; uznání německé národní skupiny za právní osobnost; uznání oblasti německých sídel (podle sčítání z r. 1910, tedy také Brno, Olomouc, Ostrava, Jihlava, Znojmo a pod.); zřízení samosprávy ve všech odvětvích veřejného života; zákonná opatření na ochranu Němců, kteří žijí mimo oblast sídel svého lidu; nápravu křivd, které prý se Němcům staly po roce 1918, a náhradu škod, které prý byly těmito křivdami způsobeny; zásadu, že v německé oblasti mají být jen němečtí státní zaměstnanci; naprostou svobodu svědomí a volnost hlásit se k německému světovému názoru a k německému. V politice zahraniční byl žádán odklon od dosavadních spojenců a přimknutí se k Německu.

Schválení těchto požadavků znamenalo vzdání se Němci obydlí území a vydatí zbytek na milost a nemilost Německa. Vláda byla však ochotna v zájmu evropského míru vyjednávat s Němci na základě těchto požadavků; byla ochotna k stále větším ústupkům, až naposledy 6. září 1938 nabízela jako nejzazší koncesi decentralisaci republiky ve formě kantonů (jakási obdoba krajů), leč marně.

Bylo jasno, že karlovarské požadavky nejsou konečný cíl Němců. Napětí se stupňovalo a dosáhlo počátkem druhé poloviny měsíce května vrcholu. Mezi Němci pracovala šeptaná propaganda (Es kommt der Tag — přijde den) a k československým hranicím se stahovala německá vojska. Na tuto skutečnost upozornila britská výzvědná služba československý generální štáb. Proto prezident republiky nařídil 21. května částečnou mobilisaci, která vnesla klid do pohraničí. Také bojovnost Německa ochabla. Evropa se podívala tehdy pohotovosti československé armády, přesnosti provedení mobilisace i nadšení a odhodlanosti československého národa neustoupit násilí.

K potížím s Německem a v pohraničí se připojily potíže na Těšínsku, kde Poláci chtěli kořistiti z tísně republiky, a zvláště na Slovensku, kde zemřel 16. srpna 1938 vůdce strany Ľudové Andrej Hlinka a kde radikalismus této strany dosáhl vrcholu, aniž se strana ohlížela na nebezpečnou mezinárodní situaci. Obecní volby dne 12. června ukázaly vzestup německého radikalismu, neboť Sudetendeutsche Partei soustředila na sebe 91% německých hlasů. Naproti tomu odhodlanost Čechů k boji prokázal velkolepý X. sokolský slet v Praze (4. až 6. července).

Třebaže se strany říšskoněmecké docházelo k soustavnému porušování československých výsostných práv (překročování hranic německými vojenskými oddíly, přelétávání československého území německými letadly a pod.), pokračovala vláda v nabízených ústupech Němcům. Němci přerušili jednání po incidentu v Moravské Ostravě. Tam totiž bylo uvězněno několik německých pašeráků zbraní a Němci, kteří demonstrovali za jejich propuštění, byli policií rozeznáni (7. září).

Německo rozpoutalo proti Československu bezpříkladné štvání v rozhlase (videňská „klepna“, vysílací stanice v Lipsku) i v tisku. Každé lži, podvodu i klepu bylo použito. Napadána byla hlavně hlava státu, prezident Beneš, jehož Hitler pokládal za hlavního nepřítele německých snah ovládnouti Evropu. Isolace Československa se dařila, neboť západní státy se snažily přes varování prozíravých politiků zachovati mír i za cenu obětování Československa. Jedna z hlavních příčin jejich jednání byla ovšem nepřipravenost na válku. Jediné Rusko bylo ochotno plniti své závazky do důsledků, ale s rychlou pomocí ruskou nebylo lze počítati pro vzdálenost a pro odmítavé stanovisko Polska. Jakýmsi pokusem o řešení měla býti misse anglického lorda Runcimana (od 4. srpna), který měl

vyšetřiti poměry v Československu, ale ten se dostal do vlivu německé šlechty (a Henleina, s nímž dvakrát konferoval na zámku Červeném Hrádku), takže jeho stanovisko nebylo nezaujaté.

Pod vlivem štvavé řeči Hitlerovy dne 12. září došlo k incidentům v pohraničí, ba dokonce v některých okresích i k ozbrojenému povstání (současně Henlein, který uprchl do Německa, vydal heslo „Heim ins Reich“ — „Domů do říše“). V Německu byli organizováni dobrovolníci z řad československých Němců (Sudetendeutsches Freikorps), kteří měli v příhodné chvíli vpadnouti do Československa. Povstalci byli vyzbrojeni říšskoněmeckými zbraněmi. Československá vláda vyhlásila v některých pohraničních okresích stanné právo (13. září) a vojsko spolu s policií likvidovalo v několika málo dnech povstání. Henlein odmítl 14. září vyjednávatí dále s vládou a vláda rozpustila 16. září Sudetendeutsche Partei.

Další události následovaly rychle za sebou. Dne 22. září odstoupilo ministerstvo Hodžovo a učinilo místo kabinetu generála Syrového (týž se vyznamenal za prvé světové války v československých legiích v Rusku). V tomto ministerstvu, do něhož byly kladeny občanstvem velké naděje, byli zastoupeni vojáci, úředníci a odborníci.

Události v pohraničí působily velmi nepříjemně na vedoucí kruhy západních velmocí, které se snažily zachovati mír za každou cenu. Domnívaly se totiž, že připojení československého pohraničí k Německu bude posledním požadavkem Hitlerovým, a uznávaly dokonce jeho oprávněnost. Francie, která byla vázána spojeneckou smlouvou přispěti Československu, byla oslabena vnitřními rozpory a její vláda byla ochotna vzdáti se za cenu míru svého spojence. Britský ministerský předseda Chamberlain chopil se iniciativy a navrhl Hitlerovi společnou poradu. Tato se konala 15. září v hornobavorském Obersalzbergu, kde Chamberlain byl překvapen Hitlerovou neomaleností a jeho nadměrnými požadavky. Nato se sešel Chamberlain s francouzskými ministry Daladierem a Bonnetem v Londýně a společná konference po relaci Runcimanově rozhodla, že české pohraničí má býti odstoupeno Německu bez jakéhokoli plebiscitu. Chamberlain se snažil na nové schůzce v porýnských lázních Godesbergu pohnouti Hitlera k zmírnění jeho nenasytných požadavků, ale Hitler položil tu naopak ještě další požadavky (22. září). Situace se stávala kritickou, a proto na radu západních mocností nařídila pražská vláda 23. září všeobecnou mobilisaci, Francie mobilisovala armádu, Britannie loďstvo. Ale na vážné zakročení západní velmocí nepomýšlely, protože si byly vědomy vlastní slabosti. Na dlouhý odpor proti daleko silnějšímu nepříteli (poměr leteckých sil byl 25:1) československé vojsko nemohlo pomýšleti, tím spíše, že jihomoravská hranice nebyla dostatečně opevněna. V Praze se daly pro každý případ přípravy na přesídlení vlády na Slovensko, neboť Čechy pro svou exponovanou polohu nedaly se dlouho hájiti.

Nové jednání bylo zahájeno 29. září v Mnichově na schůzce čtyř (za Německo Hitler, za Itálii Mussolini, za Britanii Chamberlain, za Francii Daladier). Československo a Rusko k jednání nebyly přizvány a československému zástupci byl sdělen za ponižujících okolností teprve výsledek porady. Československo mělo postoupiti Německu čtyři pásma v severních, západních a jižních Čechách a na Opavsku (s okresem staroměstským na Moravě), páté pásmo bylo stanoveno o několik dní později v Berlíně. Dále bylo uloženo Československu, aby se dohodlo s Maďarskem a s Polskem o jejich územních požadavcích, načež měly signatární mocnosti zaručiti hranice zbytku Československa. Stanovení hranic pátého pásma bylo strašlivým překvapením nejen pro Čechy, ale i pro západní mocnosti, neboť Německo si vynutilo hranice příznivé pro sebe se stanoviska vojenského a hospodářského bez zřetele na jazykovou hranici a na přání obyvatelstva. Tak náhradou za zbývající Němce na území republiky (nejen v Čechách a na Moravě, ale i na Slovensku) zabralo si Německo české obce na Opavsku, dále byla zabrána průmyslová města Příbor, Kopřivnice a Štramberk; celé české Zábřežsko bylo zabráno, aby se dosáhlo územní spojení Svitavska s Německem; několik ryze českých obcí na Jevíčsku musilo být odstoupeno, aby se dosáhlo spojení s německým ostrůvkem u Konice. Dále byly ztraceny: ryze české město Břeclav se sousedními obcemi, Znojmo, Moravský Krumlov (na přání velkostatkáře Kinského), řada českých obcí na Chodsku (na přání velkostatkáře Stadiony), české obce v okolí Světlé pod Ještědem a na Jilemnicku a j. Nová hranice byla i na místních úsecích úmyslně vedena tak, aby přerušovala české železniční, silniční a telegrafní spoje (na příklad u Jindřichova Hradce) a zneumožňovala každé vojensky výhodné československé postavení. Obsazování pásem mělo započítati 1. října a mělo být skončeno 10. října.

Naše vlast byla zbavena přirozené ochrany pohraničních hor i vojenských opevnění a hranice byly nebezpečně posunuty do blízkosti velkých měst Prahy, Plzně, Brna, Olomouce a Ostravy. Podle usnesení mnichovské konference se měl konati dokonce plebiscit (za mezinárodního dozoru) v některých částech zbylého Československa (na Brněnsku, na Olomoucku a v horním Pojizeří). K tomuto plebiscitu však nedošlo.

V území Němci obsazeném bylo usazeno na 1 milion Čechů. Mnozí z nich, nechtějice žít pod německým jařmem, opouštěli rodná místa a stěhovali se do zbytku Československa ještě před vojenským obsazením pohraničí; jiní vystěhovali se později, nemohouce snést řádění německých „ordnerů“. Mimo to podle dohody s Polskem, které, nedbajíc budoucnosti, se zúčastnilo dělení kořisti, obsazeny byly polským vojskem politické okresy fryštátský a českotěšínský. I toto území mělo nesmírnou hospodářskou cenu (uhelné doly v oblasti karvinské, železářny v Třinci, nejmodernější toho druhu v Evropě).

Jednání o hranice s Maďarskem bylo přenecháno Slovákům samým. Poněvadž nemohlo být dosaženo dohody, Německo a Itálie stanovily hranice vídeňskou arbitráží ze dne 2. listopadu 1938 vesměs ve prospěch Maďarska. Jižní část Slovenska s městy Komárnem, s Novými Zámky, s Levicemi, s Rožnavou, s Rimavskou Sobotou a s Košicemi, pak jižní úrodná část Podkarpatské Rusi s městy Užhorodem a Mukačevem (hlavním městem zbytku, který byl nazván Karpatská Ukrajina, stal se Chust) byla obsazena Maďary. Němci si přivlastnili ze Slovenska památný hrad Děvín a bratislavské předměstí Petržalku, Poláci pak některé obce v pohraničí (na příklad Skalité). Snahy Maďarů a Poláků šly ovšem ještě daleko dál. Tak se mluvilo o společných hranicích maďarsko-polských na horním Hroně, Slovensko mělo být mezi tyto státy rozděleno. Jenom zřetel na další německé plány na východě střední Evropy zabránil této národní katastrofě Slováků.

Z původního území Československa zbývaly sotva dvě třetiny, pouhých 98.912 km² s 9,807.000 obyvateli (z toho na zbytek země historických připadalo 49.362 km² a 6,805.000 obyvatel). Katastrofa byla největší, jaká mohla národ potkati, vlna smutku zaplavila všechny příslušníky českého národa. Ale to byl jen prvý krok k jeho úplnému ujařmení. Československo vojensky bezbranné a hospodářsky nemohoucí dostávalo se zcela do sféry německé a obsazení zbytku českých zemí bylo jen otázkou krátké doby. Současně bylo také zřejmé, že světový mír není obětováním Československa zachráněn, naopak bylo viděti, že Mnichov je jen počátkem konečného boje mezi státy totalitními a demokratickými. Hitlerova nenasytnost a věrolomnost (prohlásil, že nechce ani jediného Čecha) vzbudila jednotu mezi nepřáteli fašismu a získala mnoho přátel českému národu za hranicemi.

President republiky dr. Edvard Beneš správně uvažoval, že se osud národa rozhodne jinde než v Československu samém, resignoval 5. října na svůj úřad a odejel spolu s chotí Hanou, která mu byla pevnou oporou v dobách nejhorších, spolu s čelnými svými spolupracovníky nejprve do Anglie a pak do Ameriky, aby tam pracoval pro věc československou. V posledním svém projevu dne 6. října prohlásil: „Musím uvážít, zda bych měl na tomto místě zůstat za změněných poměrů. Jako přesvědčený demokrat myslím, že činím správně, když odcházím.“ Další vývoj událostí dal presidentovi úplně za pravdu.

Dvě velmoci, SSSR a Unie americká, nikdy neuznaly mnichovský diktát. Němci v obsazených krajích (nazývali je Sudetensland kromě jižních částí, které byly připojeny k Dolním a Horním Rakousům) téměř jednomyslně se prohlašovali pro Německo (židé a němečtí antifašisté opustili pohraničí ještě před jeho obsazením). Při doplňovacích volbách do říšského sněmu 4. prosince 1938 prohlásilo se pro NSDAP 2,153.040 hlasů (téměř 99%), proti jen 26.332 hlasů.

Československu byla nedlouho po Mnichově zasazena další rána. Práním Německa bylo, aby v zbytku Československa nenastal klid, a proto podporovalo nečetné extrémní nacionalistické živly české, nejvíce však separatismus slovenské strany Ľudové, jejímž předsedou se stal dr. Jozef Tiso. Dne 6. října uzavřela vláda v Žilině dohodu se Slováky, Slovensko dostalo plnou autonomii s vlastní vládou. Jejím předsedou se stal dr. Jozef Tiso a její členové byli současně členy ústředního ministerstva. Podobně i Podkarpatská Rus (novým jménem Karpatská Ukrajina) dostala vlastní vládu. Československo bylo federalisováno a dostalo po přání strany Ľudové i nový název Česko-Slovensko. Na Slovensku zahájila strana Ľudová ostrý kurs protičeský.

Nastaly také jiné příznačné změny. Již 4. října odstoupil ministr zahraničí dr. Kamil Krofta a byl nahrazen dosavadním vyslancem v Římě dr. Františkem Chvalkovským, stoupencem politiky přátelské Německu. Dne 30. listopadu byl zvolen neúplným Národním shromážděním prezidentem dr. Emil Hácha, dosavadní první prezident nejvyššího správního soudu, a konečně po volbě nového prezidenta byla ustavena i nová vláda za předsednictví předseda strany republikánské Rudolfa Berana, z níž byly vyloučeny osoby Němcům otevřeně nepřátelské.

Všechny tyto změny, počínaje mnichovským diktátem, byly právně neúčinné, neboť odporovaly ustanovením československé ústavní listiny.

5. Od Mnichova k březnovým událostem.

Politická a hospodářská závislost na Německu. Události na Slovensku. Cesta prezidenta Háchy do Berlína. Obsazení Československa německým vojskem. Vyhlášení „Protektorátu“. Zisk Německa a odpor demokratických států.

Po mnichovském diktátu přestala být republika státem nezávislým a další její trvání bylo zcela závislé na vládcích Německa. Jakkoli se československá vláda snažila vyjíti každému německému požadavku vstříc, bylo již jen otázkou doby, kdy i zbytek Československa bude připojen k Německu. I na západě si toho byli dobře vědomi. Britská půjčka, která měla přispět k hospodářské konsolidaci rozvrácené republiky, byla vyplácena jen v splátkách, aby se nestala celá kořistí Němců.

Podle berlínského diktátu byly povoleny jen dvě strany; ze stran občanských a ze strany národně socialistické byla vytvořena vládní strana Národní jednoty. Jako konstruktivní oposice pod názvem Národní strany práce se organizovala sociální demokracie; počet poslanců této strany byl na přání Německa snížen na směšné

minimum. Činnost strany komunistické byla zakázána a později strana vůbec rozpuštěna. Veškeren tisk byl usměrněn, nebyla trpěna kritika vládních opatření a poměru k Německu. Německo také naléhalo na zavedení protizidovských zákonů po vzoru pověstných německých zákonů norimberských. Židé v předtuše dalších událostí opouštěli Československo a odcházeli do ciziny.

Německo vyžadovalo zvláštní ohledy ke zbývajícím německé minoritě, která se chovala velmi vyzývavě (Němci v zbytku českých zemí měli tvořit tak zvanou pátou kolonu, která měla připravit příležitost k zakročení Německa). Denně proudili přes hranice zvláště instruovaní mladí lidé, jejichž úkolem bylo vyvolávat incidenty a dávat tak Německu možnost k novým intervencím. Německé vysoké školy měly být původně přeloženy z Prahy do Liberce, byly však v Praze ponechány. I to bylo náznakem pravých úmyslů Německa. Počet československého vojska byl na povel Německa neúměrně snížen a Německo si připoutalo zbytek republiky k sobě po stránce hospodářské. Československo musilo dovolit stavbu německé autostrady z Bratislavě do Vídně (autostrada a její okolí měly být říšskoněmeckým územím) přes Moravu (protějškem této autostrady měla být domácí autostrada z Plzně přes Prahu, Brno a Zlín na Slovensko), dále musilo v zájmu Německa povolit stavbu dunajsko-oderského průplavu (k stavbě však nedošlo). Oba projekty měly být provedeny československým dělnictvem. Německý rozhlas i tisk neustávaly ve svém štvání proti Československu, německá vláda podporovala skupiny extremistů a separatistů, aby v Československu vznikly nepokoje. Konečně 18. února 1939 německá vláda položila vládě československé své požadavky, po jejichž přijetí prý by byla ochotna zaručit se za československé hranice:

1. Naprostá neutralita Československa.
2. Československá zahraniční politika má být sladěna s politikou německé říše; přistoupení k paktu proti kominterně, t. j. komunistické internacionále (vlastně proti Rusku) se pokládá za žádoucí.
3. Československo má ihned opustit Společnost národů.
4. Velké snížení stavu československé armády.
5. Část československé zlaté rezervy má být postoupena Německu.
6. Československé devisy, pocházející ze „sudetských krajů“, mají být vyměněny za československé suroviny.
7. Československé trhy mají být otevřeny německému průmyslu v „sudetských krajích“. V Československu se nesmí zakládati žádný nový průmysl, konkuruje-li průmyslu, který již existuje v „sudetských krajích“.
8. Vydání antisemitských zákonů v duchu zákonů norimberských.
9. Výpověď všem československým zaměstnancům, proti nimž má Německo jakoukoli stížnost.

10. Německé obyvatelstvo v Československu bude mít právo nosit odznaky a vyvěšovat hitlerovské prapory.

Německo se rozhodlo počátkem r. 1939 likvidovat zbytek Československa. Úlohu berana, kterou měla před Mnichovem Sudetendeutsche Partei, měla mít tentokrát strana Ľudová, jejíž extrémní křídlo přálo si naprostou nezávislost Slovenska. Bylo při tom podporováno soustavným štváním vídeňského rozhlasu. Na Slovensku byly rozpoutány štvance, rozdmýchované Němci proti českým úředníkům. Vedle toho Němci v Jihlavě a v Brně se snažili vyvolat incidenty a říšský tisk využíval odtud vzniklých srážek k nenávistnému psaní proti Československu. Před Mnichovem vyhlášovala říšská propaganda, že soužití obou národů v jednom státě je nemožné a že teprve po vytvoření národního státu československého, zbaveného Němců, jsou dány všechny předpoklady pro trvalý rozkvět Československa ve spolupráci s Německem. Nyní však útočila německá propaganda na Československo jako na stát, který je v naprosté anarchii a zároveň i nebezpečím evropského míru.

Říšská vláda navázala styk s předáky slovenské strany Ľudové. Bela Tuka navštívil již 12. února 1939 říšského kancléře a počátkem března vypukly v Bratislavě i na jiných místech na Slovensku nepokoje. Slovenská rodobrana (Hlinkovy gardy), vytvořená podle vzoru Hitlerových SA, vyvolala, pokoušeje se zmocnit úředních budov, srážky s policií a s četnictvem. Pražská ústřední vláda v nezbytí sesadila 9. března slovenskou zemskou vládu a vyhlásila v Bratislavě stav obležení. V krátké době se stala policie v Bratislavě pánem situace a slovenská rodobrana byla rozpuštěna. Již dříve vyjednávali s německou vládou šéf propagandy u bratislavské vlády Šaňo Mach a ministr Ďurčanský, v noci z 13. na 14. března navštívil Berlín i Tiso a vyžádal si Hitlerovu ochranu. V pohnuté schůzi slovenského krajinského sněmu dlouho se rokovalo o poměru Slovenska k republice, a teprve když bylo oznámeno, že každá oposice je zbytečná, poněvadž historické země budou v nejkratší době obsazeny německým vojskem, prohlásil sněm dne 14. března v 9 hodin ráno svazek Slovenska se státem Československým za zrušený a vyhlásil samostatný stát slovenský. Tiso, který byl zvolen prezidentem slovenského státu, postavil Slovensko pod Hitlerovu ochranu. Nedlouho po obsazení Čech a Moravy obsadilo říšskoněmecké vojsko také Slovensko, ale po důtklivém protestu polské vlády, která se cítila ohrožena, opustilo východní a střední Slovensko a soustředilo se v Pováží.

Podobně se dalo i na Karpatské Ukrajině, kde nepokoje v Chustu byly vyvolány ukrajinskými extremisty, tak zvanými „sičovci“. České úřady i vojsko vyklidily Karpatskou Ukrajinu, ale k překvapení extremistů obsadili toto území Maďaři. Protesty Ukrajinců byly marné, neujali se jich ani Němci a říšská vláda udělila této loupeži Maďarů svou sankci.

Není posud jasno, odkud vyšel popud k cestě presidenta Hácha, starce a churavého člověka, a ministra zahraničí Chvalkovského do Berlína. Dříve nežli opustili československé území, byli zpraveni, že německé vojsko, které bylo již po několik dní soustředěno u československých hranic, obsadilo města Moravskou Ostravu, Místek a Frýdek (zde došlo k potyčce mezi vojskem československým a německým). Stalo se tak proto, aby při nastávající okupaci českých zemí bylo zabráněno odvezení vojenského materiálu a odchodu vojska na polské území. Úmysl německý byl již zřejmý. O půlnoci ze 14. na 15. března byli Hácha a Chvalkovský přijati Hitlerem v říšském kancléřství za přítomnosti H. Göringa a ministra zahraničí Ribbentropa. Na konferenčním stole byl již položen čistopis aktu, jímž měl Hácha vložit osud českého národa do rukou Hitlerových. Hácha a Chvalkovský zprvu protestovali a poukazovali na to, že prezident není oprávněn k takovému jednání bez usnesení vlády a obou sněmoven. Rozzuřený Hitler vyhrožoval, že — nebude-li akt podepsán — odletí 700 německých letadel bombardovat Prahu. Hácha se dožadoval telegrafického spojení s vládou, ale to Hitler prudce odmítl. Když Hácha v rozčilení omdlel, byl probuzen injekcemi (je příznačné, že i tato možnost byla Němci předvídána a že byli na to připraveni lékaři) a v takovém stavu podepsal akt, že vkládá další osud českého národa do rukou německé říše.

Na další vynucený příkaz Háchův československý hlavní štáb oznámil v ranních hodinách dne 15. března všem vojenským jednotkám, že o 6. hodině ranní počne říšská branná moc obsazovat Čechy a Moravu a že žádná vojenská jednotka se nesmí postavit ve středu odporu.

Dne 15. března o 6. hodině ranní překročilo říšskoněmecké vojsko nové hranice a v krátké době dosáhly motorisované jednotky Prahy. Před zraky žasnoucího a ohromeného obyvatelstva vjížděla vojska odvěkého nepřitele do Prahy. K dovršení potupy navštívil Hitler ještě téhož dne Prahu (odjezd Háchův z Berlína byl úmyslně Němci upraven tak, aby prezident přijel do Prahy později než Hitler) a ubytoval se na pražském hradě, znesvětit tak sídlo českých králů. Tento akt se neobešel bez provokativních projevů pražských Němců a Němců shromážděných za tím účelem z krajů pohraničních. Český národ byl však úmyslně snížen a uražen ještě jinak. Již delší dobu tvrdil říšskoněmecký tisk a rozhlas, že v Československu je bída a hlad. Němci vyslali do Prahy pomocný vlak „Bayern“ s potravinami a ty byly rozděleny obyvatelstvu. Nechutné scény s tímto rozdělením byly filmovány a fotografovány, kdežto ve skutečnosti němečtí vojáci kupovali v pražských cukrárnách a lahůdkářstvích za bezcenné marky jídlo v neuvěřitelném množství. Říše neopomněla ovšem předložit městu Praze účet za potraviny přivezené pomocným vlakem.

Až posud se snažila cizina násilnosti Hitlerovy nějak omlouvatí, neboť jednalo se o území alespoň částečně Němci obydlená, poslední čin Hitlerův bylo však těžko ospravedlniti. Aby utišil zneklidnění v zahraničí, mluvil Hitler ve své řeči dne 16. března 1939 v Praze dokonce o českém státu a sliboval rozsáhlou autonomií, zejména na poli kulturním. Ve skutečnosti vyhlásil touto řečí zřízení Protektorátu Čechy a Morava (Protektorat Böhmen und Mähren; o názvu „protektorát“ bylo dlouho uvažováno, navrhováno byl i název „vasalský stát“). Háchovi byl ponechán titul státního presidenta se všemi poctami, ale takřka bez jakékoli moci; zájmy německé říše měl v Praze zastávat říšský protektor (Reichsprotektor). Prvým říšským protektorem byl jmenován německý diplomat Konstantin von Neurath. Říšský protektor mohl libovolně měnit nařízení české vlády a zasahovat do domácích poměrů. Při příjezdu Neuratha do Prahy po prvé byli nuceni veřejní úředníci a školní děti k nechutné asistenci; posledním byly dokonce vnučeny říšskoněmecké praporky, jimiž musely mávat k uvítání říšského protektora. Již v srpnu 1939 dal říšský protektor vládě pokyn, aby se zařídila podle toho, že Protektorát ztratil svou samostatnost (vlastně jí nikdy neměl). Pravomoc protektorátních úřadů bystře definoval jeden z ministrů, který řekl deputaci, protestující proti nezákonným opatřením jeho ministerstva: „Přátelé, vy podléháte třem základním omylům: za prvé že jsem ministr, za druhé že něco nařizují, a za třetí, že existují zákony.“

Čechům se mělo dostatí zvláštního potupného statutu, ne podobného statutu židovskému. Čechové se stali zřízením tak zv. Protektorátu cizinci ve vlastní zemi. Zřízení Protektorátu mělo býti jen řešením zatímním a via facti měla býti samospráva stále více a více rušena, až mělo nastati úplné včlenění do německé říše. Dlužno podotknouti, že prvé tři neděle byly podřízeny země Čechy a Morava vojenské správě, jejíž správa byla značně mírnější nežli pozdější správa civilní.

Význam vojenského obsazení Čech a Moravy byl nesmírný. Německé armádě se dostalo do rukou množství nejlepšího válečného materiálu, jeden z největších zbrojařských podniků světa (Škodovy závody v Plzni vedle brněnské Zbrojovky, závodů ve Strakoněch a četných závodů menších) a výhodná letiště; též hranice Německa se velmi zkrátily. Hospodářství Německa prospěla zlatá a devisová hotovost Národní banky ve výši 50,000,000 dolarů, úrodné kraje a několik milionů dělníků, kteří Německu chyběli. Sebevědomí Němců se velmi povzneslo, když bez boje pouhou vůlí Hitlerovou získalo Německo v krátké době území přes 150,000 km² s 18,000,000 obyvateli. Na druhé straně svět žasl nad věrolomností, nad cynismem a nad hrubostí Němců. Nyní bylo jasné, že se Němci nespokojí ujařmením Čechů a že obsazení Čech a Moravy je toliko začátkem událostí daleko významnějších.

Čechům se dostalo sympatií celého vzdělaného světa. Rusko odpovědělo notou komisaře pro věci zahraniční Maxima Litvinova ze dne 18. března. Litvinov přímo označil německou propagandu za lživou: „Ve skutečnosti po první válce světové Československá republika byla jeden z mála evropských států, kde vnitřní spokojenost a mírumilovná zahraniční politika byly opravdu zajištěny.“ Uvedl, že se krok Německa přičí mezinárodnímu právu, že akce německé vlády nelze pokládati než za svévolné, násilné a agresivní. SSSR neuznal Hitlerův násilný akt a stejně jej neuznaly ani státy stojící mimo osu Berlín-Rím. Americký president Roosevelt označil dokonce ve svém dopise dr. Edvardu Benešovi ze dne 27. března 1939 stav, v němž se československý národ octl, za dočasný. Britský ministerský předseda Chamberlain byl nucen prohlásiti na schůzi v Birminghamu 17. března 1939, že byl Hitlerem podveden.

15. březen byl také signálem k zahájení československé zahraniční akce. Stalo se tak především v Americe, která považovala dr. Beneše i nadále za presidenta a kde působila i po 15. březnu (stejně jako v jiných státech stojících mimo osu) naše zahraniční zastupitelství. Ve svém projevu 19. března na universitě v Chicagu řekl president Beneš: „Prohlašuji však slavnostně, že právně nezávislost Československa zničena nebyla, žije a existuje dále. A důrazně konstatuji, že ti, kdož spáchali tento zločin, jsou vinní před Bohem i lidmi a budou zle potrestáni. Já pak sám až do posledního dechu nepřestanu bojovati za svobodu svého lidu a za jeho práva. A jsem přesvědčen, že můj národ jako jindy v minulosti, tak i nyní, procházející tímto bojem odvážně a hrdě, vyjde z něho vítězně, maje na své straně sympatie, uznání a lásku všech slušných lidí světa.“

Události v Evropě rychle spěly k vyvrcholení. Německo obsadilo Klajpedu a Itálie Albánii, poměr německo-polský se den ze dne horšil, nová světová válka byla přede dveřmi. Proto přesídlil v červenci 1939 dr. Beneš do Londýna, aby mohl ihned jednati, jakmile bude zahájeno otevřené nepřátelství mezi oběma tábory.

6. Druhá světová válka. Utrpení českého národa.

Druhá světová válka. Československé vojsko v zahraničí. Politická a kulturní persekuce. Pasivní odpor. Německý plán kulturního a hospodářského zničení českého národa. Osud židovské minority. Heydrichova persekuce. Atentát na Heydricha a vyvrcholení hrůzovlády.

Německo nebylo obsazením českých zemí nasyceno, jeho požadavky byly mnohem větší a jeho nejbližším cílem bylo dobytí Polska a Ukrajiny. To však měla býti jen etapa německé dobovačné politiky, Rusko mělo býti zatlačeno do Asie, Francie okleštěna, drobné

státy evropské se měly státi vasaly Německa, Afrika obrovskou německou kolonií, iberské státy v Americe měly býti získány a uvedeny v hospodářskou závislost a konečnou porážkou Unie americké mělo býti dovršeno podmanění světa.

Již v létě 1939 rozvířila berlínská vláda otázku polského koridoru a připojení Gdanska. Volila opět podobný postup jako při akci proti Československu, nejprve menší, zdánlivě ospravedlnitelné požadavky, jejichž splnění by přivedilo další zápletky, pak rozleptání státu a jeho pohlcení. Polsko nemínilo, majíc v paměti osud Československa, činiti nějaké ústupky. Dne 1. září 1939 vpadlo německé vojsko, využívajíc Němci inscenované pohraniční srážky, bez vypovězení války do Polska a po dvou dnech Britannie a Francie, které se přesvědčily o pravých úmyslech Německa, vypověděly Německu válku. Ve velmi krátké době bylo polské vojsko poraženo a polské tažení skončeno již 27. září kapitulací Varšavy (déle se bránil jen menší polský oddíl na poloostrově Hela). Bývalé Poznaňsko a velká část bývalého ruského záboru byla připojena přímo k Německu pod názvem Warthegau, stejně se stalo i s polským Pomořím a Horním Slezskem. Ze zbytku Polska (až po ruskou demarkační linii) vytvořen byl tak zvaný generální guvernément (s hlavním městem Krakovem) bez jakékoli samosprávy. S Poláky bylo jednáno stejně jako s židy a cikány, byli největší měrou perseklováni. Poláci osvědčili skvěle své vlastenectví, v odlehklých končinách země, kde močálovitá a lesnatá půda byla zvláště vhodná, neutuchaly celou válku partyzánské boje. Němci přikročili k drastickým represáliím, za nichž byla značná část polského národa vyvražděna.

Jinak bylo na západě, kde se rozvinula posiční válka. Obě strany znamenitě opevnily svou hranici: Francouzi již dříve vybudovali pověstnou Maginotovu linii, Němci později modernější Západní val, takže žádná z obou válčících stran nemohla proniknouti na nepřátelské území. Proto se Němci odhodlali k novému porušení mezinárodního práva. Počátkem dubna 1940 přepadli Dánsko a Norsko, aby si zajistili dovoz švédské železné rudy a ohrozili z boku Britanii. Dánsko bylo obsazeno bez boje. Norové se udatně bránili přesile, až podlehli. Norská vláda odešla do zahraničí, aby odtud pokračovala v boji proti vetřelci, a v zemi stále vyšlehovaly plameny odboje proti Němcům, kteří i tu brutálně zakročovali (neblaze tu proslul persekucí norského národa Reinhart Heydrich).

O měsíc později (10. května) počali Němci — opět bez vypovězení války — obsazovati Belgii a Nizozemí, aby mohli obejít Maginotovu linii a ohrozit přímo Britanii. Velmi statečně se hájili Nizozemci, ačkoliv Němci využili všech vymožeností moderní války (zejména bombardování měst s letadel, vysazování parašutistů a využití páté kolony). Také Nizozemci se chovali ve svém odporu proti vetřelcům vzorně a jejich vláda vedla ze zahraničí

boj proti Němcům. Slabší byl odpor Belgie, jejíž král neopustil za okupace zemi.

Obsazením Nizozemí a Belgie přestala býti Francie kryta na svém levém křídle, jímž rychle pronikali Němci. Již 16. května byla prorazena Maginotova linie a 14. června 1940 vstoupili Němci do Paříže. Po strašlivých porážkách rozmohl se ve Francii defaitismus a ve vládě nabývaly vrchu živly anglofobské a pravicové (maršál Petain). Nová vláda uzavřela 22. června s Němci potupné příměří (již poraženou Francii napadla ještě Itálie, proto americký prezident Roosevelt nazval Mussoliniho případně „šakalem“). Tři pětiny Francie byly podle podmínek příměří obsazeny Němci; francouzská vláda se usadila ve Vichy a zavázala se přátelskou politikou k Německu. V některých osadách francouzských však nebylo příměří uznáváno a náčelník nekompromisních, generál de Gaulle, setrval v odporu po boku Britů. Britský expediční sbor ve Francii (a spolu i drobné vojenské síly menších států) unikl pohromě po bojích a evakuaci Dunquerque (3. června).

Britannie zůstala v boji osamocena, nevzdala se však, ačkoli nebyla dostatečně připravena na hrozící německou invasi. Britský ministerský předseda Churchill odmítl německou nabídku a připravoval zemi k obraně. Využil plně osudné chyby německého vrchního velení, které na místo, aby přepadlo po obsazení Belgie Britanii, dalo se zlákat triumfálním vítězstvím nad Francií, dal horečně zbrojiti a využil plně i hmotné podpory americké Unie.

Invasi mělo připravit německé letectvo, ale v boji o Britanii zůstalo vítězem letectvo britské. Tomu se podařilo zjistiti místa, na nichž byly konány přípravy k invasi, a takové přípravy rušiti a v leteckém boji nad Britanii zachovati převahu. Bylo to pro Britanii nesmírným štěstím, neboť Britannie neměla tehdy ještě připravené dostatečné vojenské pozemní síly, které by mohly čeliti ohromné motorisované invasní armádě. Tohoto boje se zúčastnili čestně také letci českoslovenští.

Osudný tento neúspěch chtěli Němci vyrovnati na jiné straně. Italové, kteří stáli od pádu Francie ve válce po boku Německa, napadli koncem října 1940 Řecko, ale jejich vojsko krácelo od neúspěchu k neúspěchu, Řekům se podařilo obsaditi velkou část Albanie a britská letadla způsobila italskému válečnému loďstvu značné ztráty v přístavu tarentském. Zato bylo diplomatickým úspěchem Německa, když k paktu tří mocností (Německa, Itálie a Japonska) přistouplu 20. listopadu Maďarsko, 23. listopadu Rumunsko a 24. listopadu tak zvaná vláda slovenská; později 1. března 1941 učinila tak i vláda bulharská. Maďarsko učinilo tak v naději, že budou splněny jeho revisionistické sny. Skutečně za rozhodnutí Německa musilo Rumunsko odstoupiti Maďarům severní polovinu Sedmihradska.

Na počátku jara 1941 vstoupila v popředí evropského zájmu Jugoslavie. Zrádcovská vláda Cvetkovičova podepsala 25. března

pakt s Německem. To však vyvolalo odpor v zemi a vláda byla o dva dny později spontánní revolucí svržena a vlády se ujal král Petar II. Němci odpověděli na tyto události 8. dubna surovým leteckým útokem na civilní obyvatelstvo v Bělehradě. Německé vojsko překročilo hranice, 12. dubna obsadilo Záhřeb, 13. dubna Bělehrad a 16. dubna Sarajevo. Příštího dne kapitulovala jihoslovanská armáda, vždy však zbyly v zemi vojenské oddíly, které v nepřístupných místech odvážily se odporovati. Jugoslavii stihl osud Československa; Charvátsko bylo prohlášeno samostatným královstvím (dostalo se do vleku Itálie), Slovenije byla rozdělena mezi Německo a Itálii, Bačka dostala se Maďarům a zbývající Srbsko a Černá Hora (pokud nebyla část Starého Srbska přidělena Bulharsku) byly obsazeny německým vojskem. Následoval pak německý útok na Řecko, jehož obsazení bylo 30. dubna dokonáno.

Války na západě se zúčastnily od počátku **vojenské jednotky československé**. Byly sestaveny jednak z vojáků, kteří uprchli za hranice před 15. březnem, jednak z československých příslušníků žijících za hranicemi. Doplňovány byly z četných mladých vlastenců, kteří uprchli z vlasti přes Slovensko do spojeneckých zemí, aby se zúčastnili boje proti okupantům. Již 3. září 1939 byla vytvořena česká a slovenská legie v Polsku a podle dohody s francouzskou vládou z 2. října 1939 byla obnovena československá armáda ve Francii, která se za pádu Francie účastnila pověstných ústupových bojů u Dunquerque. V čelo československé akce se postavil Československý národní výbor v Paříži. Ten byl uznán francouzskou vládou 17. listopadu 1939 a 20. prosince téhož roku Británií. Členy Národního výboru byli vedle dr. Edvarda Beneše generál Sergěj Ingr, Štěpán Osuský, Edvard Outrata, Hubert Ripka, Juraj Slávik, Msgr. Jan Šrámek a generál Rudolf Viest.

Po pádu Francie přesídlil Národní výbor do Londýna. Dne 21. července 1940 uznala Britannie **prozatímní československou vládu**, jejímž předsedou se stal monsignore dr. Jan Šrámek, a 18. července 1941 ji uznala definitivně. Téhož dne uzavřelo Československo v Londýně smlouvu o vzájemné pomoci v boji proti Německu se Sovětským svazem.

Zatím co se bojovalo na nejrůznějších bojištích Evropy a Afriky, prožíval český národ ve své vlasti těžké chvíle. Podle Hitlerova rozhodnutí z 16. března 1939, kterého Hitler později litoval, ponechalo Německo Čechům autonomii a tak zvanou protektorátní vládu. To však mělo zastříti před Evropou jenom pravé úmysly Německa a nádo se „vláda“ a samosprávné orgány staly jen vykonavatelem německého tlaku na český národ. Pronásledování začalo nedlouho po obsazení neblahou činností gestapa (Geheime Staatspolizei), byly pořizeny soupisy lidí pokládáných za nespolehlivé, mnozí z nich byli zavlečeni do koncentračních táborů (nejprve do Dachau a do Buchenwaldu). Hromadné zatýkání nastalo 1. září 1939, kdy bylo zatčeno na 2000 osob, které byly

umístěny jako rukojmí za chování českého národa za války v koncentračních táborech (vedle uvedených táborů byly to hlavně Osvětim, Belsen, Mauthausen, Dachau, Ravensbrück, židé byli posíláni do Terezína, příslušníci rodin uprchlých za hranice do Svatobořic).

K prvním **protiněmeckým demonstracím** v Praze a v jiných větších městech došlo 28. října 1939, kdy se Čechové spontánně ozdobili trikolorami v národních barvách. Při zakročování policie nastaly srážky, za nichž byl smrtelně zraněn medik Jan Opletal. Hromadná účast studentstva při Opletalově pohřbu byla protestem proti německým násilnostem. Karl Herrmann Frank, který se stal jako znalec českých poměrů státním tajemníkem a jehož moc proti úřadu tak zv. říšského protektora stále stoupala, využil demonstrace vyhlášením stanného práva **k ostrému zakročení proti studentům**. Množství studentů bylo zatčeno a dopraveno do koncentračního tábora v Oranienburku. Všechny české vysoké školy (i mimo Prahu) byly na tři roky uzavřeny (nebyly však otevřeny ani po uplynutí této lhůty).

Školy se vůbec těšily zvláštní pozornosti gestapa a říšských úřadů. Počet českých středních škol byl omezen (některé byly pod záminkou protiněmeckých akcí z trestu zrušeny, profesori i jejich žáci pronásledováni) a bylo předepsáno, kolik žáků smí být na střední školu přijato, kolik musí propadnouti a kolik musí být vyloučeno z postupu do vyšších tříd. Postupně byl zvyšován počet hodin z němčiny a konečně bylo nařizeno, aby částečně bylo vyučováno německy dějepisu (vyučování tomuto předmětu bylo na nějakou dobu zastaveno, později se mělo omezit jen na dějiny německé říše), zeměpisu a matematice, takže se v polovině vyučovacích hodin učilo německy. I národní školy byly germanisovány. Němčině se vyučovalo již v prvé třídě obecné školy. Zakázáno bylo vyučovati českému dějepisu (zejména husitská doba byla na indexu), české literatuře a všemu, co by mohlo upomínati na českou slávu nebo na předmnichovskou republiku. Ba naopak, bylo nařizeno učit o politické a kulturní bezmocnosti českého národa a o jeho věčné závislosti na Německu. Středoškolští profesori a okresní školní inspektoři byli školeni ve zvláštních kursech v Rankenheimu, aby byli zpracováni v duchu nacistickým a stali se nositeli říšskoněmecké myšlenky. Avšak marně, kursy nikoho nepřesvědčili a z učitelů se našlo jen velmi málo jedinců, kteří pro osobní prospěch a zisk se dali získati. Ve vyučování měla být pěstována ideologie nacionálně socialistické strany. České školství bylo postaveno pod přísný dozor německých zemských školních inspektorů a ti, kdož byli přistiženi, že nedodržují předpisy, byli na výstrahu trestáni. Česká škola však čestně obstála i v této smutné době.

Útisk českého školství nastal hlavně, když po propuštění ministra školství dr. Kaprase zaujal jeho místo bývalý důstojník Emanuel Moravec, jenž se dal dobrovolně za vysoký plat zcela do

služeb Němců a v nesčetných novinářských článcích, rozhlasových projevech a knihách snažil se dokázat, že Protektorát není zřízení přechodné, že Německo zůstane v boji vítězem a že se český národ musí spokojit takovým postavením, jaké mu Němci určí. Rozhlas byl zcela postaven do služeb německé propagandy. Poslech zahraničního rozhlasu byl trestán kázníci, v některých případech i smrtí. Sotva však bylo jediného uvědomělého Čecha, který by neposlouchal zahraniční rozhlas. Zprvu byly poslouchány stanice Katovice, Štrasburk a Toulouse, později po pádu Polska a Francie hlavně stanice Londýn a Moskva, které denně měly několikrát české a slovenské vysílání. Zvláštní oblíbě se těšil švýcarský vysílač Beromünster, který každý týden přinášel kritický a věcný rozbor vojenské a politické situace z pera profesora Salise. Zahraniční rozhlas byl často jediným utěšitelem všech Čechů a Slováků a umožňoval dychtivě očekávané proslovy vedoucích československých politiků k národu.

Němci zcela ovládli noviny, jejichž počet byl redukován a které byly postaveny pod přísný dozor (nejvyšší dozor nad tiskem v Čechách a na Moravě měl von Gregory); články byly z německé strany novinám přímo vnučovány. Z redaktorů dali se někteří získat a propagovali ve svých listech německou ideologii (Krychtálek, Vajtauer). Německým deníkem v českých zemích byl Der neue Tag, který byl bezohledně vnučován k odběru i Čechům, hlavně závislým veřejným zaměstnancům a živnostníkům. Šíření německé ideologie měla sloužit veřejná osvětová služba a výchova mládeže v duchu německém smutně proslulé Kuratorium mládeže, vedené dr. Teunerelem.

Český národ nastoupil cestu pasivního odporu, prohlédl lži a nedostatků německé propagandy a v důvěře v konečné vítězství se vytvořily kroužky lidí, kteří si naprosto důvěřovali a navzájem se posilovali. Přísné předpisy se obcházely a úřady, pokud byly ještě v českých rukou, snažily se různým způsobem ostří německých příkazů zmírnit. Postupně bylo však i do samosprávných úřadů dáváno stále více Němců, zejména na vedoucí místa. Tam, kde se stal Němec přednostou úřadu, nastupoval automaticky německý vnitřní úřední jazyk. Do ryze českých obcí byli dosazováni němečtí vládní komisaři ve funkci starostů, čímž se mnoho obcí stalo ve vnitřním úřadování jednojazyčnými — německými. Obce v Čechách a na Moravě dostávaly nová, nikdy neslychaná německá jména, jež se staly názvy úředními (český název jako překlad byl zatím mlčky trpěn). Tak Kročehlavy sluly Masshaupt, Hrdlořezy Kehlen, Příbram Pibrans, Přibyslav Pschimislau, Kobylí Gobels a pod. Jména náměstí a ulic musila být přizpůsobena a náměstí a ulice označeny i v obcích, v nichž nebylo jediného Němce, německo-česky, případně i jen německy. Masarykovo nábřeží v Praze bylo přejmenováno na Nábřeží Heydrichovo a tento název prohlášen za nepřeložitelný, takže směl být užíván jen v německém znění.

Ačkoli na oklamání světové veřejnosti měla být Čechům zachována autonomie, která ve skutečnosti byla stále více omezována, až se autonomní úřady staly pouze vykonavateli rozkazů německých úřadů, přece plány Němců s českým národem již r. 1940 byly zcela jiné. Česká inteligence měla být zničena, aby národ byl zbaven vedoucí vrstvy, polovina národa, která nevyhovovala z rasových nebo z jiných důvodů, měla být vystěhována někam na východ, druhá polovina měla být ponechána ve vlasti nebo rozptýlena po Německu, aby splynula s Němci. Tak měly být Čechy a Morava připraveny pro novou německou kolonizaci, která již započala. Na Vyškovsku, na Neveklovsku a v okolí Lysé nad Labem musilo obyvatelstvo v řadě obcí opustit své domovy a z katastrů těchto obcí mělo být vytvořeno vojenské cvičiště. Jinde (zejména v kraji mezi Pohořelicemi a Vyškovem) byly domácím obyvatelstvu vyvlastňovány statky, na nichž byli umísťováni němečtí vystěhovalci z východních zemí (nejvíce Besarabci). Vyhnané české obyvatelstvo nesmělo se stěhovat východně od čáry Pohořelice-Brno-Vyškov-Olomouc, takže bylo zřejmo, že po válce má být český národ izolován německou kolonizací východní Moravy od Slovenska. Na zámcích a v českých školách v ryze českém prostředí byla ubytována Hitlerjugend, aby každý okres měl alespoň něco Němců. Ke germanisaci přispívala tak zvaná arisace židovského majetku, který byl přidělován do správy Němcům.

Čechům byla povolena nepolitická organizace, tak zvané Národní souručenství, do které Čechové napořád vstupovali, neboť považovali přihlášku do této organizace za jakýsi protiněmecký plebiscit (do Národního souručenství se přihlásilo 98,4% dospělých mužů). Proti Národnímu souručenství podporovali Němci různé extremistní skupinky, jako byla Národní obec fašistická, Vlajka a Akce národní obrody. Tyto skupinky vystupovaly již dříve před 15. březnem pod různými názvy, hlásající krajní nacionalismus, antisemitská hesla a boj proti vládě stran a pod. Do těchto skupin se hlásili pochybní lidé, kteří podle okolností volili vždy nejradikálnější křídlo, přecházející od extrému do extrému. Němci financovali tyto skupinky, doufajíc, že se jim tak podaří rozvrátit český národ, zejména podporovali fašistické separatisty na Moravě. Fašisté vyvolali v některých městech protizidovské nepokoje (v květnu a červnu 1939). Posléze Němci upustili od svého úsilí podporovat tyto frakce, když zjistili, že tyto organizace jdou za různými nekalými cíli. Národní souručenství nemělo však žádné politické váhy.

Dříve nežli na Čechy, jejichž pracovních sil Němci potřebovali (čeští dělníci byli lákáni vysokými mzdami, štváním proti ostatním vrstvám obyvatelstva, vyššími příděly jídla a kuřiva i tak zvanými Heydrichovými rekreačními akcemi), dopadla tvrdá německá rána na židy, kteří byli vyloučeni z veřejného života a ze škol. Židé byli nuceni nosit zvláštní zdaleka viditelné označení,

žlutou židovskou hvězdu a písmeno J (Jude) a jejich majetek byl konfiskován a dán Němcům. Židé byli nejprve koncentrováni do zvláštních městských obvodů a pak odvezeni do Terezína, z něhož mělo být vytvořeno židovské město. V Terezíně byli židé vystaveni zcela svévoli svých německých strážců a nedostatečné zdravotní péči (proto řádil v táboře skvrnitý tyfus), takže zmírali po tisících. Ještě hůře se dařilo židům, kteří byli internováni v pověstném koncentračním táboře v Osvětimi u Krakova, kde vesměs zahynuli pod ranami svých strážců, epidemiemi a v plynových komorách. Židovská minorita v Čechách a na Moravě byla v pravém slova smyslu vyvražděna.

K útisku českého národa se družilo **hospodářské vykořisťování Čech a Moravy**. Plná skladiště potravin a jiných potřeb, které byly přichystány v době před Mnichovem pro čas potřeby, byly vypleněny, zásoby odváženy do Německa stejně jako každoročně velká část úrody. Zavedeno bylo vázané hospodářství, Čechům byly přiznány jen minimální příděly, kdežto Němci, kteří se houfně stěhovali do Čech a na Moravu, dostávali příděly daleko vyšší. Přistěhovanci zakupovali velkostatky (Himmler koupil Bouzov, Heydrich Břežany). Obcím byly předpisovány nucené dodávky. Továrny, zvláště akciové, přecházely do německých rukou. Dělnictvo bylo výhodnými podmínkami vábeno do práce v Německu; později, když se vyživovací poměry v Německu zhoršily, továrny byly ohrožovány nálety a jevila se stále větší potřeba dělnictva, byli dělníci do práce v Německu prostě prikazováni (hlavně mládež). Byla zavedena všeobecná pracovní povinnost. Pracovní úřady (Arbeitsamt) byly pověřeny tím, aby zařadily do pracovního nasazení všechny postradatelné síly (totální nasazení). Také české peněžní ústavy byly postaveny zcela do služby financování války, dokonce i školním dětem bylo nařízeno povinné spoření. Školní děti musily za dozor svých učitelů sbírat tak zvané odpadové hmoty, aby byl zmírněn katastrofální nedostatek surovin.

Persekuce vzrůstala úměrně s horšícím se vztahem Německa k SSSR. Dne 22. února 1940 bylo zatčeno 224 komunistických funkcionářů, z nichž bylo deset bez jakéhokoli soudu (Sonderbehandlung) popraveno. Koncem léta téhož roku bylo zatčeno na 5000 důstojníků a vojáků. I domnělá protiněmecká činnost byla souzena lidovým soudem (Volksgericht), jehož výrok zněl obyčejně na smrt, v mírnějším případě na mnohaletý žalář. Přitom byla s německé strany vytýkána Neurathovi umírněnost, a proto byl vystřídán „zastupujícím říšským protektorem“ Reinhartem Heydrichem, který neblaze proslul nelidským vražděním Norů. Heydrichův příchod (v září 1941) znamenal zostření persekuce. Heydrich provedl na počátku ledna 1942 podstatné změny a omezení pravomoci tak zvaných protektorátních úřadů. Z vedoucích míst byli odstraňováni čeští úředníci a nahrazováni Němci. Do vlády byl

jmenován jako ministr školství zaprodaný Emanuel Moravec (přejal ministerstvo školství) a Němec dr. Walter Bertsch (přejal ministerstvo veřejných prací).

Hned po Heydrichově příchodu bylo vyhlášeno v českých zemích **stanné právo**, podezřelí lidé byli zatýkáni a namnoze podle výroku stanného soudu popraveni. Tomuto osudu neušel ani předseda tak zvané protektorátní vlády generál ing. Eliáš, který byl obviněn ze spojení s ilegální domácí akcí a s československou vládou v Londýně. Ani po zrušení stanného práva nenastala bezpečnost osoby a majetku, jen zatčení a popravy byly prováděny méně hlučně. Nenáviděný Heydrich byl 27. května 1942 smrtelně postřelen dvěma československými vlastenci a zranění podlehl.

Nastala **nejhroznější persekuce českého národa**, jaká nemá v našich dějinách příkladu. Řídil ji státní sekretář K. H. Frank. Ještě dne 27. května bylo vyhlášeno stanné právo. Gestapo nečinilo rozdíl mezi vinnými a nevinými, českému národu vyhrožováno strašlivou odvetou, nebudou-li vyzrazeni pachatelé, na jejichž hlavu byla vypsána odměna deset milionů korun. V Praze a mnohde na venkově byly konány domovní prohlídky, lidé byli zatýkáni a popraveni jen proto, že neohlásili policii své příbuzné, kteří přijeli na krátkou návštěvu. Popraveni byli dokonce i lidé, kteří měli stejné rodové jméno s muži, kteří provedli atentát. Nejvíce bylo zatčeno pro „schvalování“ atentátu, které se trestalo popravou (popraveni byli proto i mnozí, kteří byli již měsíce před atentátem vězněni). Do 24. června bylo popraveno 695 osob, z toho 106 žen. Do 3. července, kdy stanné právo bylo zrušeno, zahynulo na 1700 osob.

Nejkrutější byl osud hornické **obce Lidic** u Kladna a **Ležáků** na Chrudimsku. Lidice byly pod záminkou, že obyvatelstvo poskytló útulek pachatelům atentátu, srovnány se zemí, mužské obyvatelstvo nad 16 let v počtu 184 zastřeleno, ženy odvečeny do koncentračního tábora (zemřelo z nich 49) a děti byly dány na vychování do německých rodin v Německu. Zločiny spáchané v Lidicích vzbudily velký ohlas ve světě, zejména v Americe (tam několik osad se přezvalo na „Lidice“), a upozornily na poměry v Československu. Podobný osud stihl Ležáky, kde bylo 33 osob zastřeleno a obec vypálena.

Teprve 18. června byl vypátrán úkryt pachatelů atentátu v kryptě pravoslavného kostela sv. Cyrila a Metoda v Praze a ti po statečném odporu přesilou postřeleni. Vězení a koncentrační tábory se plnily nejlepšími Čechy. Smutně proslulým se stal vedle koncentračního tábora osvětlimského tábor v Mauthausenu (Horní Rakousy), kde zahynul výkvět české inteligence. Dozorci v těchto táborech byli zločinci z povolání a členové pověstných SS. Methody při vyšetřování předčily středověkou inkvisici a internování trpěli neuvěřitelným příkořím. Slabší z nich byli otravováni plynem ve zvláště upravovaných komorách. Z těl popravených, umučených a

zemřelých vyráběno mýdlo a umělá hnojiva, z lidské kůže lampová stínidla a knižní vazby. Vrcholem hrubosti bylo, když německé úřady vymáhaly na pozůstalých po popravených zaplacení útrat spojených s procesem a popravou, dokonce i zvláštní odměnu pro kata za jeho práci.

České země byly změněny v jediný koncentrační tábor, Čechové sníženi na úroveň otroků. Na 300.000 českých lidí (mezi nimi mnoho studentů) bylo posláno na nucenou práci do Německa, zejména byl tím postižen ročník 1924. Nikdo nebyl jist před gestapem a před pracovním úřadem. V Svatobořicích na Moravě byl zřízen internační tábor pro příbuzné těch, kteří odešli za hranice. Příbuzní presidenta Beneše a československých ministrů byli posláni do Osvětimě na jistou smrt. Do Čech a na Moravu proudilo vždy více a více Němců z Německa i z Rakouska, kteří přechali před bombardováním. Stěžovali tím velmi hospodářskou situaci českých zemí a využítkovali nepříznivého poměru koruny k marce k obohacení se. Hodnota koruny proti marce byla stanovena hned na počátku okupace v poměru 1 : 10. Příděly potravin byly postupně snižovány. K hospodářskému vykořisťování českých zemí přispělo zejména zrušení celních hranic mezi německou říší a tak zvaným Protektorátem. Konečně byly překládány do českých zemí z obavy před dalšími nálety spojenců z Německa i z Rakouska zbrojařské podniky.

Zastupujícím říšským protektorem byl jmenován po Heydrichově smrti Daluge, jenž v krutosti nezadal nijak Heydrichovi, ale úřad říšského protektora pozbýval na svém významu, neboť stále více vlivu nabýval K. H. Frank. Když pak nastoupil v úřad říšského protektora dr. Frick, byl to již jenom úřad čestný, neboť všechna moc přešla současně (20. srpna 1943) na K. H. Franka, který byl jmenován státním ministrem pro Čechy a Moravu.

7. Pád Německa a osvobození Československé republiky.

SSSR a Unie americká vstupují do války. Československá vojenská jednotka v Rusku. Spolupráce Československa s Ruskem. Banskobystrické povstání. Rudá armáda osvobozuje Československo. Povstání v Praze. Německá kapitulace. Košický program a triumfální návrat presidenta Beneše do Prahy. Hmotné ztráty Československa za války. Osvobozené Československo.

Němcům se podařilo dobýt největší části Evropy, nikoli však Britannie, která zůstala baštou evropské demokracie a z níž hrozilo Německu stále větší nebezpečí. Německo dosáhlo nesporných úspěchů svou připraveností a krajním vypětím svého válečného potenciálu, kdežto spojenci teprve sbírali své síly a poznenáhlu

vyrovnávali své zbrojení na výši mocností Osy. K jejich posílení nesmírně přispělo vydání amerického zákona o pronájmu a půjčce a hmotná i morální podpora americké veřejnosti. Ostatně bylo jen otázkou doby, kdy Unie vstoupí do války po boku spojenců.

Proti tak mocnému nepříteli chtěl se Hitler zabezpečit opřením se o daleko větší území, nežli bylo posud v moci Němců. To se mělo státi náhlým přepadnutím Ruska, o jehož pravé síle a resistenci obyvatelstva byli Němci velmi špatně informováni. V německém generálním štábu ozvaly se sice varovné hlasy proti tomuto dobrodružství, ale Hitler byl přesvědčen, že po počátečních tuhých bojích se Rusko zhroutí a stane se kořistí Němců. Rusko až po Ural se mělo státi kořistí Němců a mělo býti proměněno v několik německých kolonií (Ukrajina, Ostland atd.).

Dne 22. června 1941 napadl Hitler — jako obvykle bez vypovězení války — Sovětský svaz. Po boku Německa zúčastnily se války Finsko, Rumunsko, Itálie, Charvátsko, Maďarsko, ba i loutková vláda Tisova vyslala oddíly na ruskou frontu a stejně i fašisté belgičtí, francouzští, nizozemští, norští, španělští vyslali do boje dobrovolnické organizace. Jen Čechové, Srbové a Poláci nebyli na této německé výpravě proti Rusku zúčastněni. Jako v roce 1812, tak i v roce 1941 Rusové se nepostavili do rozhodného boje na hranicích, nýbrž až hluboko ve vnitrozemí; sovětská vláda se přestěhovala z Moskvy do bezpečného Kujbyševa. Již v říjnu se přiblížila německá vojska k Leningradu, který byl obležen, a k Moskvě. V létě roku 1942 dosáhla německá expanse vrcholu, německá vojska po obsazení Ukrajiny dosáhla vrcholku Kavkazu a u Stalingradu dokonce i řeky Volhy. Současně měli Němci i velké úspěchy na africkém bojišti, kde jejich vojska pronikla až na hranice egyptské a počala ohrožovat Suezský průplav.

Překvapením pro celý svět byl letecký útok (bez vyhlášení války) Japonců na americké loďstvo v Pearl Harbour 7. prosince 1941. Po něm pak vypověděla válku Japonsku Unie americká i Britannie (ještě téhož dne). Poněvadž současně vypovědělo Německo a Itálie (dále i Bulharsko, Charvátsko, Slovensko, Rumunsko a Maďarsko) válku Unii, splynuly obě války ve válku jedinou a dne 16. prosince 1941 vyhlásil president Beneš válečný stav mezi Československou republikou a všemi státy, které byly ve válce se Sovětským svazem, s Britannií a s Unii. Československé vojsko se zúčastnilo boje na různých frontách (na příklad u Tobruku v Africe) a čestně i náletů na Německo.

Československé snahy našly plné porozumění v Sovětském svazu. Již na podzim r. 1941 byl založen v Moskvě Vseslovenský výbor, jehož úkolem bylo sjednotit všechny slovanské národy k společnému boji proti odvěkému nepříteli. Na podzim r. 1942 byl překonán kulminační bod německé expanse a Rusové přešli k ofenzivě. Kruté boje se rozvinuly o Stalingrad, který se stal pro Rusy symbolem. Rusové obchvátili 21. listopadu 1942 německou

armádu u Stalingradu a donutili ji ke kapitulaci (v lednu 1943). Byla to jedna z největších vojenských katastrof v dějinách.

Od Stalingradu Rudá armáda stále postupovala a tlačila před sebou německá vojska, která se dopouštěla neuvěřitelných zvěstev. V těchto bojích vynikla československá jednotka v Rusku pod velením plukovníka Svobody. Ta (1. prapor) se vyznamenala zejména v bitvě u Sokolova dne 8. března 1943. Velitel praporu kapitán Oldřich Jaroš byl poctěn titulem hrdiny Sovětského svazu. Byl to prvý cizinec, kterému bylo posmrtně uděleno toto nejvyšší ruské vyznamenání. Ještě jednou na tomto postupu se osvědčila československá jednotka, která vzrostla na celou brigádu. Bylo to při dobytí města a železniční křižovatky Bílé Cerekve na Ukrajině 4. ledna 1944. Brigáda, již dříve vyznamenaná řádem Suvorova, dostala za tento úspěch nové vyznamenání řádem Bohdana Chmelnického prvního stupně. Koncem dubna 1944 dosáhla Rudá armáda na svém postupu československých hranic v Karpatech.

Rusko se stalo středem československé zahraniční akce nejen vojensky, ale i politicky. Již dříve působili v Moskvě dr. Zdeněk Nejedlý a československý vyslanec Zdeněk Fierlienger. Také vedoucí mužové v Rusku, zejména maršál Stalin, věnovali československému osvobozenkému hnutí velkou pozornost a podporu. V listopadu 1943 přijel do Moskvy prezident Beneš a podepsal tam 12. prosince téhož roku smlouvu o přátelství, o vzájemné pomoci a o poválečné spolupráci se Sovětským svazem. Československo mělo v slovanském Rusku nejmocnější oporu.

Postup Rusů vyvolal ve zvýšené míře protiněmecké akce v Československu. Činnost partyzánů, utvořených z parašutistů, z mladých vlastenců, z českých dělníků uprchlých z Německa a z uprchlých ruských zajatců, úměrně se zvyšovala zejména na Slovensku, v moravských Karpatech a na Českomoravské vysočině. Zde docházelo k četným zdařilým akcím. K tomu se přidružily sabotáže českého dělnictva. Na presidentovu výzvu se vytvořily ve všech oblastech republiky tajné Národní výbory, aby připravily povstání a převzetí státní moci do československých rukou.

Vojenská situace se zhoršila pro Německo i na západě a na jihu Evropy. V listopadu 1942 obsadilo anglo-americké vojsko Alžír a po kratších bojích i italskou Libyi a Tunis. V odvetu obsadili Němci proti dřívější úmluvě Němci neobsazenou část Francie. Tento násilný čin vyvolal novou vlnu protiněmecké nálady ve Francii, kde se počaly tvořit partyzánské oddíly. Proniknutí spojenců do severní Afriky bylo jen úvodem k útoku na nejslaběji chráněnou frontu Osy, na Itálii. Již 10. července 1943 přistálo spojenecké vojsko na Sicílii, dobylo tento ostrov a proniklo hluboko do Itálie. V důsledku těchto útoků spojenců vzniklo v Itálii protifašistické hnutí, Mussolini byl sesazen, fašistická strana byla rozpuštěna a 3. září 1943 podepsala Itálie podmínky příměří. Ve střední Itálii postavili se ovšem Němci se svými fašistickými spojenci na odpor.

Třebaže ofensiva spojenců v Itálii vedla k rychlému zhroucení tohoto státu, přece smrtící rána proti Německu nemohla být vedena od jihu pro obtíže rázu zeměpisného. Dlouho se volalo v řadách spojenců po zřízení druhé hlavní fronty, která by oslabil odolnost Němců. Na konferenci představitelů spojeneckých velmocí v Teheranu koncem listopadu 1943 byl smluven přesný plán invase anglo-americké armády do Francie. Invase byla velmi pečlivě připravována, její dlouhé očekávání přivádělo německé vrchní velení do nejistoty a vázalo na západě velké německé vojenské síly, kterých bylo nutně potřebí na východní frontě. Tam totiž v březnu roku 1944 Rusové vstoupili již na půdu rumunskou a rumunská armáda opustila své dosavadní spojení a spojila se s Rusy.

V noci na den 6. června 1944 byla konečně provedena invase na poloostrově Cotentinu. Z počátku Němci vrhli proti invasi armádě velké síly, takže se její postup dál jen velmi pozvolna. Teprve když se podařilo spojencům rozšířit svá nástupní území, odpor Němců se zhroutil. Spojenecká vojska, podporovaná francouzskými vlastenci, rychle postupovala, 24. srpna osvobodila Paříž (zatím 31. srpna obsadili Rusové Bukurešť) a počátkem října dosáhla u Cách německé hranice (o několik dní později překročili Rusové německou hranici ve Východních Prusích). V polovině ledna 1945 osvobodili Rusové Varšavu a Krakov a 25. ledna téhož roku překročili již řeku Odru. Na západě byl velkou překážkou pro postup spojenců Rýn. Teprve 7. března 1945 podařilo se Američanům vytvořit u Remagenu předmostí, které bylo základnou jejich postupu do nitra Německa.

Zpráva o invasi měla velkou odezvu ve všech Němci ujařmených částech Evropy. Ve všech okupovaných státech vznikla ozbrojená povstání nebo alespoň nepokoje. Poněvadž Němci přenesli svá zbrojní střediska do výhodně položených českých zemí, nezůstaly ani tyto uchráněny bombardovacích náletů. Tak byla 16. června 1944 bombardována Bratislava, 22. července Pardubice, 20. listopadu Brno. Těžké následky pro německý odpor měly nálety hlubkových letců, které ničily lokomotivy a ochromovaly tak dopravu.

Když se Rudá armáda přiblížila až k hranicím Slovenska a když partyzáni na Slovensku zvýšili svou činnost, vyžádala si slovenská vláda obsazení Slovenska německou armádou. To však narazilo na odpor národa a 29. srpna 1944 došlo na Slovensku k mocnému povstání, jež plně rehabilitovalo slovenský národ. Tisova vláda nemohla důvěřovat svým silám, dokonce i pověstné Hlinkovy gardy (HG), organizované podle německého vzoru, ukázaly se jako nespolehlivé, takže slovenská vláda byla odkázána na německou pomoc. Veškerou vládní, výkonnou a zákonodárnou moc na Slovensku přejala Slovenská národní rada se sídlem v Banské Bystrici. Československá vláda vyslala do Bystrice zvláštní delegaci s Františkem Němcem jakožto plnomocným ministrem

pro obsazená území. Slovenští vlastenci, k nimž se přidružilo mnoho českých důstojníků a vojáků, osvobodili jediným náporom velkou většinu Slovenska. Banskobystrická vysilačka byla ve službách povstání. Moc Tisovy vlády se vztahovala sotva dále než na kraje přiléhající k Bratislavě. Českoslovenští vlastenci byli sice podporováni Rusy z letadel, musili se však utkat v hrdinném boji s ohromnou přesilou německou, která byla technicky dokonale vyzbrojena. Nebylo sice možno čelit Němcům v otevřeném boji, ale těm se nepodařilo nikdy povstání úplně likvidovati, neboť nepříznivý terén jim nedovoloval rozvinouti všechny síly.

Zatím ruská armáda stála před branami Slovenska. Dne 8. září zahájila československá vojenská jednotka, již byl svěřen důležitý úsek na frontě, pod vedením generála Svobody útok na Dukelský průsmyk a 30. září dosáhla slovenské hranice. O tři neděle později mohl maršál Stalin prohlásiti ve zvláštním rozkaze, že vojska čtvrté ukrajinské fronty pronikla karpatskými průsmyky na území Československa v šířce 275 km do hloubky 20—50 km. Dne 27. října dobyli Rusové hlavní město Zakarpatské Ukrajiny Užhorod a v listopadu sváděli s Němci těžké boje o Budapešť. V polovině ledna 1945 bylo donuceno Maďarsko ke kapitulaci, zatím co na severu ruská vojska pronikala neschůdným středním Slovenskem. Dne 4. dubna byla po krátkém boji osvobozena Bratislava.

Již 3. dubna usídlil se prezident Beneš po osvobození východního Slovenska v Košicích, kde se vytvořila příštího dne nová československá vláda se Zdeňkem Fierlingem v čele. V Košicích byl také vyhlášen památný košický vládní program, jenž se stal základem pro organizaci obnovené Československé republiky.

Koncem března 1945 dosáhla Rudá armáda, podporovaná čile partyzány, okolí Ostravy a Opavy (zvláště Opavsko za těchto bojů velmi utrpělo), v prvních dnech dubnových bojovalo se již o Rožnov. Současně postupovali Rusové na Moravu i z jihozápadního Slovenska. Tuhé boje byly svedeny o přechody přes řeku Moravu (zvláště u Lanžhota) a 11. dubna po celodenním zápolení byl osvobozen Hodonín, který byl za války velmi těžce postižen bombardováním. Jen poznenáhlu pronikala ruská a s ní spojená rumunská armáda k Brnu. V době, kdy se již bojovalo v brněnských ulicích, vzdorovaly německé jednotky jen několik kilometrů od Hodonína. Brno bylo osvobozeno 26. dubna, Ostrava 30. dubna.

V té době měly válečné události již rychlý spád. Již 13. dubna bylo skončeno dobytí Vídně, 21. dubna vkročila Rudá armáda do předměstí berlínských a 26. dubna setkala se u Torgau (na středním Labi) s americkým vojskem. Jiná americká armáda pronikla smělym útokem od ústí Mohanu přes Norimberk k Aši, obsadila Cheb i Plzeň. Německá armáda se chystala k poslednímu odporu na půdě Čech a Moravy. České obyvatelstvo mělo býti získáno zrušením Protektorátu a vyhlášením Českomoravské republiky, ale tato opatření nemohla již nikoho mylití. Odpoledne

dne 5. května vypuklo spontánní povstání v Praze i na mnohých místech českého a moravského venkova (v některých případech Němci užili velmi brutálního postupu proti obyvatelstvu, na příklad v Třešti, ve Velkém Mezíříčí a zejména v Javoříčku na Litovelsku, kde bylo povražděno mužské obyvatelstvo). V Praze bylo soustředěno na 25.000 německých vojáků. Čechové naproti tomu neměli téměř žádných zbraní. V čelo povstání se postavila Česká národní rada v Praze. Došlo k tuhým bojům (památný byl boj o budovu pražského rozhlasu), za nichž vyhořela mimo jiné památná Staroměstská radnice. Německý odpor v Praze byl zlomen, když o čtvrté hodině ranní dne 9. května vnikly do Prahy motorisované oddíly Rudé armády.

Další odpor Němců byl beznadějný. Proto německé branné síly bezpodmínečně kapitulovaly; příměří bylo podepsáno dne 7. května 1945 v Remeši a nabývalo platnost příštího dne v 23 hodin střeoevropského času. Některé německé jednotky v Čechách a na Moravě pokusily se i potom klásti odpor, byly však Rudou armádou rychle likvidovány.

Dne 8. května opustil prezident dr. Edvard Beneš Košice, aby přesídlil přes Bratislavu do Prahy. Jeho triumfální cesta, při níž český i slovenský národ plně ocenil nesmírné zásluhy prezidentovy za znovunabytí svobody, byla zakončením velikého boje a zároveň i velkým mezníkem v dějinách našeho národa.

Nelze se nezmíniti pro paměť budoucím o ohromných škodách, které utrpěl český národ za doby nesvobody. Neméně nežli 16.000 českých živností bylo Němci zrušeno, 340.000 ha české zemědělské půdy bylo Němci vyvlastněno a zabráno. Průmysl a obchod utrpěly ztrátu 38.433 milionů Kčs, zemědělství a chov dobytka 28.100 milionů Kčs, dráhy 20.400 milionů Kčs. Na 600.000 lidí bylo odvečeno na práci do Německa (z těch zahynulo při bombardování 7000), v koncentračních táborech zahynulo na 200.000 Čechů, v domácím odboji 30.000. Národní banka utrpěla ztrátu přes 100 miliard Kčs. Celková hospodářská ztráta se odhaduje částkou, která přesahuje 700 miliard Kčs. V tom nejsou ovšem zahrnuty škody na zdraví obyvatelstva a na duchovní kultuře.

Snad nikdy v dějinách neutrpěl český národ větších ztrát a nebyl ve větším nebezpečí. Ale strašlivé utrpení bez míry a hranic přineslo našemu národu vykoupení a postavilo jej do velmi příznivých podmínek pro další vývoj. Síla odvěkého nepřítel Slovantsva byla zlomena na několik desetiletí, nebezpečná jeho chapadla obepínající hrozivě české země na jihu, západu, severu a severovýchodě byla utata; hranice československé byla posunuta až do okolí Liberce. Československá republika byla zbavena i vnitřního nepřítel, který tolikrát ohrožoval existenci českého státu. V jubilejní den dne 28. října 1946 byl odsunut poslední zbytek Němců z českých zemí; celé území Čech, Moravy a Slezska je obydleno až po poslední pohraniční vísku spolehlivými Čechy.

Obnovená Československá republika dostala i novou státní formu lidově demokratickou, odpovídající nejlépe potřebám národním. Samosprávné jednotky dostaly pokud možno nejvyšší kompetenci sítí zemských, okresních a místních národních výborů. Průmyslové velkopodniky, na nichž byl z velké části zúčastněn zahraniční kapitál, doly a banky byly znárodněny. V politice kulturní i zahraniční nastoupila slovanská orientace a vřelý poměr k slovanskému Rusku slibuje našemu státu šťastnou budoucnost.

Zůstává ovšem ještě mnoho věcí prozatím nevyřešených, je to především poměr Slovenska k Československé republice, otázka maďarské menšiny na Slovensku, otázka hranic československo-polských a posléze různé problémy, které se projevují vždy po velkých válečných a hospodářských katastrofách. Potíže tyto jsou ovšem jen dočasné a cizina souhlasně uznává, že Československá republika se nejlépe vzpamatovala ze všech evropských států, které byly válkou postiženy. Gottwaldova vláda, která vystřídala po květnových volbách 1946 vládu Fierlingrovu, vypracovala dvouletý hospodářský plán, od jehož zdatu závisí návrat normálních poměrů. Nadšení, s kterým nejširší vrstvy lidové tento plán přijaly, je zárukou, že dvouletý plán bude nejen splněn, ale i překročen, a také zárukou šťastné budoucnosti českého a slovenského národa.

LITERATURA

- J. Opočenský, Politické dějiny poválečné, 1933.
 F. Peroutka, Budování státu, 1933 a n.
 J. Papoušek, Kronika československé a světové politiky, 1935.
 Seton Watson, Slovensko kdysi a teraz, 1931.
 H. Hassinger, Die Tschechoslowakei, 1925.
 Ottův slovník naučný nové doby, článek Československo.
 Deset let Československé republiky (Sborník), 1928.
 E. Capek, Politická příručka Československé republiky, 1931.
 Ročenka Československé republiky (periodické, za redakce Ant. Hajna).
 Atlas republiky Československé, 1935.
 Revue: Přítomnost.
 Zahraniční politika.
 Parlament.
 Ed. Beneš, Šest let v exilu za druhé světové války. Řeči, projevy a dokumenty z r. 1938-45, 1946.
 Ed. Beneš, Světová krise, 1946.
 Prokop Drtina, A nyní promluví Pavel Svatý, 1946.
 Ad. Procházka, V předvečer války, 1945.
 Emil Sobota, Co to byl Protektorát, 1946.
 Zd. Smetáček, Od Mnichova k válce, 1946.
 Zd. Fierlinger, Od Mnichova po Košice, 1946.
 Jan Masaryk, Volá Londýn, 1946.
 Jar. Stránský, Hovory k domovu, 1946.
 E. Vachek, Německá válka, 1945 a n.
 B. Golombek, Válka v datech, 1945.
 Bojující Československo 1938-45 (sbírka dokumentů).
 Th. Procházka, V předvečer války (sbírka dokumentů).

CELKOVÝ PŘEHLED LITERATURY

A. Kroniky a starší zpracování:

- Kosmas, Kronika česká (do r. 1125); vydána ve Fontes rerum Bohemicarum II, nejlépe Bretholzem 1923; český překlad od Karla Hrdiny 1929.
 Kosmovi pokračovatelé: Kanovník vyšehradský (1125-1167), mnich sázavský (1125-1162), Vincenc, kanovník pražský (1140-1167), Jarloch, opat milevský (1165-1228); vydány ve Fontes rerum Bohemicarum.
 Kronika zvaná Dalimilova (vznikla 1308-1314); vydána ve Fontes rerum Bohemicarum III, 1877, nověji Emanueleem Mourkem z rukopisu cambridgeského 1910.
 Zbraslavská kronika Petra Žitavského (zemřel 1339), vydána ve Fontes rerum Bohemicarum 1884, nověji Joh. Loserthem ve Fontes rerum austriacarum; v českém překladu vydal Jan V. Novák 1905.
 Autobiografie Karla I., vydána ve Fontes rerum Bohemicarum III, 1882, nověji Zdeňkem V. Tobolkou 1910, v českém překladu od Karla Hrdiny 1911.
 Kronika Přibíka Pulkavy z Radenína, vydána ve Fontes rerum Bohemicarum V.
 Kronika Beneše Krabice z Veitmile (1283-1374), vydána ve Fontes rerum Bohemicarum IV.
 Světová kronika Jana Marignoly, vydána ve Fontes rerum Bohemicarum III, 1882.
 Husovy spisy latinské vydal Václav Flajšhans 1903-8, české 1856-68 Kar. Jar. Erben.
 Edice „Sbírka pramenů českého hnutí náboženského ze XIV. a XV. století.“
 Kronika Vavřince z Březové, vydána ve Fontes rerum Bohemicarum V, 1893.
 Kronika Bartoška z Drahynic, vydána ve Fontes rerum Bohemicarum V.
 Starí letopisové čeští, vydal František Palacký 1829.
 Geschichtsschreiber der hussitischen Bewegung, vydal Const. Höfler (1856-66).
 Staré letopisy české, vydal Fr. Šimek (1937).
 Ocenění kronik doby husitské podal Fr. Palacký v díle Würdigung der alten böhmischen Geschichtsschreiber (1830, II. vyd. 1869).
 Aenea Sylvia Historia Bohemica, vydal již Mikuláš Konáček 1510, nejnověji český v Ottově Světové knihovně.
 Historia Polonica Jana Dlugosze, vydal A. Przewdziecki 1863-87.
 Kaiser Sigmunds Buch Eberharda Windecke, vydal Altmann 1893.
 Kronika Petra Eschenloera, vydal Markgraf v Scriptorum rerum Silesiacarum VII, 1872.
 Bartoše Písaře knihy o pozdvižení jedněch proti druhým, vydal Josef Vítězslav Šimák v Fontes rerum Bohemicarum VI, 1907.
 Sixta z Ottersdorfu Akta aneb knihy památné čili historie oněch dvou nepokojných let v Praze, vydal Jos. Teige 1919.
 Jana Škály z Doubravky Historia regni Bohemiae (1552).

Václav Hájek z Libočan, Kronika česká, vydána 1541, vydal Gelasius Dobner v díle Wenceslai Hagek a Liboczan Annales Bohemorum (1761-86) latinsky, nejnověji Václav Flajšhans (od 1918) česky.
 Václav Břežan (1550-1618), Život p. Viléma a p. Petra Voka z Rožmberka, I. díl vydal František Palacký 1848, II. díl Fr. Mareš 1880.
 Bartoloměj Paprocký z Hlohohol, Zrcadlo slavného markrabství moravského (1593).
 Bartoloměj Paprocký z Hlohohol, Štambuch slezský (1609).
 Mikuláš Dačický z Heslova, Paměti (z let 1575-1616), vydal Ant. Rezek 1878.
 Karel st. z Žerotína, Zápisové o soudě panském 1594-1612, vydal Vincenc Brandl v Spisech Karla st. z Žerotína (1864-72).
 Vilém Slavata z Chlumu a z Košumberka, Historické spisování, vydal ve výběru Hanuš Opočenský 1912.
 Pavel Skála ze Zhoře, Chronologie církevní, část vydal 1865-70 Kar. Tieftrunk.
 Pavel Stránský ze Stránky, Respublica Bohemiae (1634), v českém překladu vydal Em. Tonner 1893.
 Akta Jednoty; první dva svazky vydal Jaroslav Bidlo (1915).
 Souborné vydání prací J. A. Komenského (vydává zemský spolek moravských učitelů od roku 1910).
 Bohuslav Balbín (1621-88), Epitome rerum Bohemicarum.
 Bohuslav Balbín, Miscellanea historica regni Bohemiae (torso).
 Jan František Beckovský, Poselkyně starých příběhů aneb Kronika česká, část od r. 1526 vydal 1879 Ant. Rezek.
 Tomáš Pešina z Čechorodu, Mars Moravicus (I. díl 1677).
 Monumenta historica Bohemiae nusquam antehac edita, vydával 1764-1785 Gelasius Dobner.
 František Martin Pelcl, Nová kronika česká (do r. 1429) 1791-96.
 František Martin Pelcl, Geschichte der Deutschen und ihrer Sprache in Böhmen (1788).
 Scriptorum rerum bohemicarum, vydával 1788-90 Fr. Martin Pelcl.
 František Pubička, Chronologische Geschichte Böhmens (do 1618) 1771-1801.

B. Celková zpracování a zpracování větších úseků.

František Palacký, Dějiny národu českého v Čechách a na Moravě (do r. 1526) původní vydání 1836-1876.
 Beda Dudík, Mährens allgemeine Geschichte (do r. 1350) 1860-1888, v českém vydání Dějiny Moravy (1870-84).
 Václav Vladivoj Tomek, Dějepis města Prahy (do 1609) 1855-1901.
 Václav Vladivoj Tomek, Děje království Českého (poslední vydání 1898).
 Jaroslav Goll, Čechy a Prusy ve středověku (1898).
 Ferdinand Tadra, Kulturní styky Čech s cizinou až do válek husitských (1897).
 Antonín Rezek, Josef Svátek, Justín Prášek, Dějiny Čech a Moravy nové doby (1890-1905).
 České dějiny (vydává nakladatelství Laichterovo; posud od nejstarší doby do 1271 od Václava Novotného, 1271-1346 od Josefa Šusty, německá kolonizace od J. V. Šimáka a poděbradská doba od Rudolfa Urbánka; vychází od 1912).
 Josef Šusta, Dvě knihy českých dějin (1917-1919).
 Josef Vítězslav Šimák, Československá kronika (do 1378) 1921-1925.
 Josef Pekař, Dějiny československé pro nejvyšší třídy škol středních 1921, II. vydání 1937.
 Kamil Krofta, Malé dějiny československé (1931).
 Rudolf Dvořák, Dějiny Moravy (do r. 1848) 1899-1905.
 Otakar Odložilík, Nástin československých dějin, 4. vyd. 1946.
 Dějiny v Československé vlastivědě, svazek IV, 1933; jednotlivé epochy vylíčil Jos. Dobiáš, Václav Novotný, Ot. Odložilík, Rud. Urbánek a Jar. Prokeš.
 Bertold Bretholz, Geschichte Mährens (do 1197) 1895.
 Adolf Bachmann, Geschichte Böhmens (do r. 1526) 1899.

Bertold Bretholz, Neuere Geschichte Böhmens (1526-1576) 1920.
 Berthold Bretholz, Geschichte Böhmens u. Mährens bis zum Aussterben der Přemysliden 1306 (1912).
 Berthold Bretholz, Geschichte Böhmens und Mährens (až do r. 1914) 1921.
 A. V. Florovskij, Čechi i vostočnye Slavjane (1935).
 Arnošt Denis, Huss et les guerres des Hussites (1878).
 Arnošt Denis, Fin de l'indépendance bohême 1890, v českém překladě Jindřicha Vančury s názvem Konec samostatnosti české 1893.
 Arnošt Denis, La Bohême depuis la Montagne Blanche (1901-1903) v českém překladě od Jindřicha Vančury (1905-6).
 František hrabě Lützov, Bohemia'an historicalscetch (1896), český překlad J. J. Davida 1912.
 Grünhagen, Geschichte Schlesiens (1884-86).
 Knötel, Geschichte Oberschlesiens (1906).
 Geschichte Schlesiens za redakce H. Aubina; I. díl do 1526 vydán 1938.
 Historja Slaska od najdawniejszych czasow do r. 1400 za redakce St. Kutrzeby

C. Archeologie.

Pavel Josef Šafařík, Slovanské starožitnosti (1837).
 Josef Ladislav Píč, Starožitnosti země české (1899-1909).
 Lubor Niederle, Slovanské starožitnosti (1902-1924).

D. Právní dějiny a prameny právních dějin.

Knihna Rožmberská (z 13. st.), vydal Vincenc Brandl 1872.
 Majestas Carolina (vydán v Archivu Českém 1845).
 Rád práva zemského (vydán v Archivu Českém 1845).
 Ondřeje z Dubé Práva zemská česká, vydal František Cáda 1930.
 Ctibora Tovačovského z Cimburka Kniha Tovačovská, vydal Vincenc Brandl 1868.
 Viktorina Kornela ze Všehrd O praviech, o súdiech i dskách země české knihy devatery, vydáno 1874.
 Brikcí z Licka, Knihy městských práv (1536).
 Pavel Kristián z Koldína, Práva městská království českého (1579).
 Jaromír Čelakovský, Povšechné české dějiny právní (1900).
 Bohuš Rieger, Říšské dějiny rakouské, 2. vyd. 1908.
 Hermenegild Jireček, Das Recht in Böhmen und Mähren geschichtlich dargestellt (1866).
 Hermenegild Jireček, Slovanské právo v Čechách a na Moravě (1863-1872).
 Jan Kapras, Právní dějiny země koruny české (1913-1920).
 Josef Kalousek, České státní právo, 2. vyd. 1891.
 Codex juris municipalis regni Bohemiae, 1886-1895, vydal Jaromír Čelakovský.
 Codex juris bohemici, vydal Hermenegild Jireček.
 Bohuš Rieger, Říšské dějiny rakouské, 2. vyd. 1908.
 Rachfahl, Die Organisation der Gesamtstaatsverwaltung Schlesiens vor dem Dreissigjährigen Kriege (1894).

E. Sociální dějiny.

Kamil Krofta, Přehled dějin selského stavu v Čechách a na Moravě (1912).
 František Vacek, Sociální dějiny české doby starší (1905).
 Cyril Horáček, Počátky českého hnutí dělnického 1896, II. vyd. 1933.
 Julius Lippert, Sozialgeschichte Böhmens in vorhussitischer Zeit (1896-98).
 K. Grünberg, Die Bauernbefreiung in Böhmen, Mähren und Schlesien (1893-94).

F. Církevní dějiny.

- František Vacek, Církevní dějiny české (1890).
Antonín Frind, Kirchengeschichte Böhmens.
A. Naegle, Kirchengeschichte Böhmens (1915).
Zikmund Winter, Život církevní v Čechách (1895-1896).

G. Kulturní dějiny.

- Zikmund Winter, Kulturní obraz českých měst (1890-1892).
Zikmund Winter, Dějiny kroje v zemích českých od počátku století XV. až po dobu bělohorské bitvy (1893).
Zikmund Winter, Děje vysokých škol pražských od secessí cizích národů po dobu bitvy bělohorské (1897).
Zikmund Winter, Život a učení na partikulárních školách v Čechách v XV. a XVI. století (1901).
Zikmund Winter, Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v XIV. a XV. století (1906).
Zikmund Winter, Řemeslnictvo a živnosti XVI. věku v Čechách (1909).
Zikmund Winter, Český průmysl a obchod v XVI. věku (1907).
Čeněk Zírta, Dějiny kroje v zemích českých až po války husitské (1892).
Čeněk Zírta, Jak se kdy v Čechách tancovalo (1895).
Václav Vlad. Tomek, Geschichte der Prager Universität (do 1848).
Václav Vlad. Tomek, Děje university pražské (do 1436) 1849.
Josef Klik, Národnostní poměry v Čechách od válek husitských do bitvy bělohorské (1922).

H. Dějiny umění.

- Ferdinand Lehner, Dějiny umění národa českého (1903-07).
Josef Braniš, Dějiny umění středověkého v Čechách (1893-94).
Antonín Matějček, Dějepis umění (1924-29).
Zdeněk Nejedlý, Dějiny české hudby (1903).

I. Dějiny literatury.

- Josef Jungmann, Historie literatury české 1825, 2. vyd. 1894.
Josef Jireček, Rukověť k dějinám literatury české do konce XVIII. věku (1875-76).
Jan Jakubec, Literatura česká devatenáctého století, 1. vyd. 1902-1907, 2. vyd. 1911-1917.
Jan Jakubec, Dějiny literatury české 1911, II. vrd. 1929.
Arne Novák, Přehledné dějiny literatury české, 4. vyd. 1936-1939.
Rudolf Wolkan, Geschichte der deutschen Literatur in Böhmen bis zum Ausgang der XVI. Jahrhunderts (1894).
Knihopis československých tisků od doby nejstarší až do konce 18. století, rediguje Zdeněk V. Tobolka.

J. Historická vlastivěda.

- Jaroslav Schaller, Topographie des Königreiches Böhmen (1782-92).
František Palacký, Popis království českého (1848).
August Sedláček, Hrady, zámky a tvrze království českého (1882-1927).
František Roubík, Přehled vývoje vlastivědného popisu Čech (1939).
František Josef Schwoy, Topographie von Mähren (1793-94).
Rehoř Volný, Die Markgrafschaft Mähren, 2. vyd. 1846.
Rehoř Volný, Kirchliche Topographie von Mähren (1858).

- Vincenc Brandl, Kniha pro každého Moravana, 2. vyd. 1892.
Vlastivěda Moravská, vychází od r. 1897.
Ladislav Hosák, Historický místopis země Moravskoslezské (1932-38).
Vincenc Prasek, Historická topografie země Opavské (1889).

K. Ostatní pomocné vědy historické.

- Vincenc Brandl, Glossarium illustrans bohemico-moravicae historiae fontes (1876).
Josef Emler, Rukověť chronologie křesťanské, zvláště české (1876).
Josef Pilnáček, Staromoravští rodové (1930).
Gustav Friedrich, Rukověť chronologie křesťanské (1934).
Václav Hrubý, Úvod do archivní teorie i praxe (1930).
Sbírka biografii „Zlatoroh“.
Martin Kolář, Aug. Sedláček, Českomoravská heraldika (1902).

L. Bibliografické přehledy.

- Čeněk Zírta, Bibliografie české historie (1900-1912).
Bibliografie české historie, vychází od roku 1920.
Jaroslav Goll, Posledních padesát let české práce dějepisné (1926).
Josef Šusta, Posledních deset let československé práce dějepisné (1937).
Václav Novotný, České dějepisectví v prvním desetiletí republiky (1929).
Jahresberichte für deutsche Geschichte (referáty o české literatuře od 1930).

M. Časopisy.

- Sborník historický (1883-86).
Český časopis historický od r. 1895.
Časopis českého museum od r. 1826 (název několikrát změněn).
Časopis Matice moravské od r. 1869.
Památky archeologické a místopisné od r. 1854.
Časopis Společnosti přátel starožitností českých od r. 1893.
Agrární archiv, později Časopis pro dějiny venkova (1914-41).
Sborník Historického kroužku od r. 1894.
Časopis Vlasteneckého spolku musejního v Olomouci od 1884.
Věstník Matice Opavské.
Zprávy památkové péče od r. 1937.
Časopis rodopisné společnosti československé od r. 1930.
Numismatický časopis československý od r. 1925.
Časopis Archivní školy od r. 1924.
Reformační sborník od r. 1921.
Naše revoluce od r. 1923.
Vojenskohistorický sborník od r. 1932.
Dějiny a přítomnost od r. 1937.
Mitteilungen des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen od r. 1862.
Sudetendeutsche Familienforschung od r. 1928.
Zeitschrift des Deutschen Vereines für Geschichte Mährens und Oesterr. Schlesiens.
Zeitschrift für Geschichte und Kulturgeschichte Oesterr. Schlesiens.
Zeitschrift des Vereines für Geschichte und Altertum Schlesiens.
Selský archiv (1902-23).

REJSTŘÍK JMEN OSOBNÍCH, KMENOVÝCH A NÁRODNÍCH

Sestavil prof. Frant. Klein

- Abové 470, 471.
Acíl, uherský průvodčí krále Ludvíka, 216.
Acsády 481.
Adalbert, arcibiskup magdeburský, 30.
Adalram, biskup solnohradský, 20.
Adam z Veleslavína, Daniel 262.
Adam Václav, kníže těšínský, 273.
Adámek Karel, 377.
Adler Viktor, soc. dem., 461, 488, 491.
Adléta, manželka Vratislava II., 36.
Adléta Mišenská, manželka Přemysla I., 58, 59.
Adolf, hrabě nasavský, 71.
Aeneas Sylvius 140, 166, 177, 186, 217, 561.
Aeneáš Jan 247.
d'Ailly Petr 126, 133.
Alba, vévoda, 229.
Albanci 322, 483, 484.
z Albenreuthu Lammingen Wolf Maximilián 329.
z Albenreuthu Lammingen Wolf Vilém 328, 329.
Albík z Uničova 129.
Albrecht, vévoda bavorský, 176.
Albrecht V., vévoda bavorský, 346.
Albrecht Habsburský, král římský, 71 - 75.
Albrecht Habsburský, král český, vévoda rakouský, 148, 150, 151, 156, 159, 160, 162, 163, 169, 170, 174, 175, 180.
Albrecht, arcikníže, 185, 186, 188.
Albrecht Hohenzollerský 185.
Albrecht, vévoda rakouský, 84, 93.
Albrecht, vévoda saský, 187, 195.
Albrecht, markr. braniborský, 41.
Aldringen, hr. Jan 309.
Aleš Mikuláš 468.
Alexandr V., papež, 127, 128.
Alexandr I., car ruský, 388.
Alexandr II., car ruský, 443.
Alexandr Veliký 75, 107, 111.
Alexandr Vitold, velkokníže litevský, 133, 147, 149, 150, 162.
Alfons X., král kastilský, 65.
Alsasané 482.
Althan, hrabě 296.
Altman 561.
Alžběta, dcera krále Zikmunda, manželka krále Albrechta, 148, 174, 175, 176, 180.
Alžběta, manželka Františka Josefa I., 461.
Alžběta, manželka Fridricha Falckého, 283.
Alžběta Oettingenská, manželka Jana Jindřicha, markrabí moravského, 88.
Alžběta Pomořanská, manželka Karla I., 90.
Amadeus, náčelník Abů, 470.
Ambrož z Hradce 141, 154, 155, 157.
Američané 557.
Amos (z Uh. Brodu) 203.
Ampringen, Kašpar 474.
Andrassy, hrabě Julius 454, 507.
Anežka, blahoslavená, dcera Přemysla I., 58, 112.
Anežka, dcera Přemysla II., 69.
Anežka, dcera Václava II., 78.
Anežka z Khuenringu, milostnice Přemysla II., 66.
Anežka ze Štítného, dcera Tomáše, 121.
Angelar, sedmipočetník, 24.
Angelík, vyslanec východní církve, 179.
Angličané 65, 83, 115, 119, 125, 126, 128, 154, 188, 244, 283, 286, 323, 349, 487, 492.
Anglosasové 19.
z Anhaltu Kristian 282, 285.
z Anhaltu Kristian ml. 285.
z Anjou, Karel Robert 470, 471.
Anjouovci 72, 77, 470.
Anna, dcera Karla I., 119.
Anna, dcera Ferdinanda I., 346.
Anna, dcera Maximiliána I. 238.
Anna, manželka Jindřicha Korutanského, 73.
Anna, manželka Vladislava II., 204.
Anna Falcká, manželka Karla I., 89.
Anna, dcera Vladislava II., 209, 210, 220-223, 228, 263.
Anna Rýnská, manželka Karla I., 84.
Anna Svidnická, manželka Karla I., 89, 90.
Apaffy, Michal, 323, 325.
Apponyi 480.
Arabové 13, 28, 82, 262.
d'Arc, Jeanne, „Panna orleánská“ 161.
Aristoteles 112, 217.
Arméni 483.
Arminius, kníže Cherusků, 8.
Arneth, Alf. 377.
z Arnimu, Jan Jiří 306, 308.
Arnold Emanuel, 413, 424.
Arnold, Jan, kněz 418.

Arnošt, syn Maximiliána I. 239.
Arnulf, král východofrancký, 24-26.
Arnulf, vévoda bavorský, 27.
Arpád, 469.
Arpádovci 72, 469, 470.
z Arrasu, Matyáš 85.
Askanský, rod 90.
Aspelt, Petr 72, 75-78.
z Assisi, František, svatý, 60.
Astrik, arcibiskup ostříhomský, 30.
Attila, král hunský, 9, 12.
Aubin, H. 563.
Auersperg, kníže Adolf 451, 453, 454.
Auersperg, kníže Karel 396, 443, 445, 451.
z Aufenštejnu, Jindřich 75.
z Aufenštejnu, Konrád 75.
August III., kurfiřt saský, 332.
Augusta, Jan 226, 231, 232, 234, 253.
Augustin, Heřman 298.
Augustinův, Mikuláš 127.
Aurelius Marcus, císař římský, 9.
Avaři 16-19, 25.
z Aventina, Jiří Melantrich 262.
Axamit z Lidětovic, Petr 181.
Azzo Visconti, vévoda milánský, 80.

Babenberkové 61, 63.
Badeni, ministr, 459, 461-463, 468.
Bacháček z Nauměřic, Martin 255.
Bach Alexandr 407, 420, 424-429, 431.
Bachmann, Adolf 219, 562.
Bajerová, A. 430.
Bajza 476.
Bakunin, revolucionář, 417, 418, 424.
Balbín, Bohuslav 293, 334, 340,
341, 369, 379, 562.
Balduin, arcibiskup trevirský, 78.
Balzer, Osvald 463.
Banér, generál, 299, 309, 311, 312.
Baborra, manželka krále Zikmunda,
170, 172.
Bardas, vladař cařihradský, 22.
Barrande 393.
z Baršova Barchanec, Václav 231.
Bartoloměj, kníže minstrberský, 209, 210.
Bartoš, Fr. Michálek 55, 219.
z Basileje, Jindřich Mnich 83.
Bass, Eduard 430.
Basta, generál 268.
Bastarnové 16.
Baševi, bankéř, 292.
Bathory, Štěpán 208, 239, 244.
Bathory, Zikmund 245.
Batu 62.
Bavorové, rod 52.
Bavoři ze Strakonice, rod 74, 110.
Bavoři, kmen 9, 18, 19, 25, 28, 30, 41,
87, 345, 348, 349.
Bayza, Jiřík 265.

Beatrice, manželka Jana
Lucemburského, 81, 82.
Beatrice Neapolská, manželka
Matyáše Korvína, 197.
Becanus, zpovědník Ferdinanda II., 294.
Beck, baron Vladimír 465.
Beck, plukovník, 533.
Beckovský, Jan František 340, 562.
Bednář, František 377.
Bedřich, arcivévoda habsb., 489.
Bedřich, kněz ze Strážnice,
140, 164, 170, 175.
Becher, národohospodář, 335.
z Bechyně, Tobiáš, biskup
pražský, 69, 70.
z Bechyně, Tobiáš, příbuzný
předešlého, 74.
Běl 476.
Bela IV., král uherský, 62, 64-66, 72.
Belcredi, hrabě Richard 436, 437,
440, 441.
Belcredi, hrabě Egbert 453.
z Belfortu, Jindřich, kardinál, 160.
Belgiojoso, generál, 473.
Bellisle, maršálek, 349.
Benátčané 82.
Beneda, syn Tasův, 36.
Benedek, generál, 438, 439.
Benedikt XIII., papež, 127.
Benedikt, E. 377.
Benedikt z Nursie, svatý 29.
Beneš, dr. Eduard 491, 495, 496, 501, 504,
505, 511, 513, 523, 524, 527, 533, 536,
539, 545, 548, 554, 555-560.
Beneš, Vojta 494.
Benešová, Hana 539.
Benešovi, rod 52.
Benešovský, Matouš Philonomos 264.
Beran, Rudolf 540.
Berger, ministr, 445.
z Bergova, Ota, 135.
Berchtold, hrabě Bedřich 402.
Berka z Dubé, viz z Dubé Berka.
Bernard, vévoda sasko-výmarský, 307.
Bernart, syn Soběslavův, 43.
Bernard z Clairvaux, opat, 43.
Bernini, stavitel, 343.
Bernolák, Anton 472, 476.
Bertsch, dr. Walter 553.
Beust, hrabě Fridrich 440, 441, 445,
447, 448, 450, 454.
Beza, Theodor 247, 250.
z Bezděze, Pavel Ješín 266.
z Bezdrůžic, Kryštof Harant z Polžic
243, 262, 290, 327.
von Bezold, Friedrich 218.
Bělocharváci 16.
Bělorusové 16.
z Bělovic, Kuneš 156.

Bibl, Viktor 406, 430.
Bidlo, Jaroslav 56, 267, 562.
Bienerth, ministr 466.
z Bílé, Bedřich 279, 290.
Bílek, Jakub 231.
Bílek, Tomáš 344.
z Bilenberka, Matouš Ferdinand
Sobek 336.
Biskupec z Pelhřimova,
viz z Pelhřimova Biskupec.
z Biskupic Haugvic 255.
Bismarck 437, 439, 450, 484.
z Bítova Bítovský, Václav 291.
Bítovský z Lichtenburka,
viz z Lichtenburka Bítovský.
Björnson, Björnstjerne 480.
Blahoslav, Jan 234, 240, 241, 261.
Blanka z Valois, manželka
Karla I., 80, 82, 84.
z Blatné a z Rožmitálu, Zdeněk
Lev 188, 204, 209, 220, 221.
Bláček, Michal, superintendent 385.
Bloudek, 418, 478.
Bludovici, rod 52.
Blümegen, hrabě Jindřich 361.
Boblig, viz z Edelstadtu.
Bočkaj, Štěpán 268-270, 473.
Bodrci, kmen 16.
z Bogenu, hrabata 94.
Bogomír 470.
Bohuslav, vévoda pomohanský 90, 305.
Bohuta, hodnostář cařihradský 44.
Bojan 14.
Bojové 7, 8, 10.
Bolek, kníže nemodlínský 79.
Bolek, kníže opolský 162.
Bolek, kníže opavský 161.
Bolek, kníže svídnický 89.
Boleslav I. 26-29, 56.
Boleslav II. Pobožný 26, 29-31, 341, 469.
Boleslav III. Ryšavý 26, 31, 32.
Boleslav, kníže opolský 71.
Boleslav, syn Vratislava II. 38.
Boleslav Chrabrý 26, 31, 34, 469.
Boleslav Křivoústý 40, 42.
Bolzano, Bernard 393, 406.
Bonaparte, Josef 388.
Bonaparte, Napoleon, viz Napoleon.
Bonifác VIII., papež 72, 115.
Bonifác IX., papež 92.
Bonifacius, apoštol Německa 19.
Bonitz 427.
Bonnet 537.
Boris, kníže bulharský 23.
Borovský, viz Havlíček.
Borromini, stavitel, 343.
Borrosch, něm. liberál 414.
Bořek z Miletínka, viz z Miletínka Bořek.
Bořek, komorní rada 335.

Bořita z Martinic, viz z Martinic Bořita.
Bořivoj, kníže český 24, 26.
Bořivoj, syn Vratislava II. 39, 40, 41.
Bos z Fitztumu, viz z Fitztumu Bos.
z Boskovic, rod 52, 107, 178, 197, 255.
z Boskovic, Černoorský Albrecht 240.
z Boskovic, Černoorská Anna Marie 248.
z Boskovic, Černoorský Dobeš 145, 197.
z Boskovic, Černoorský Jan Sembera 144.
z Boskovic, Letovský Jaroslav 197.
z Boskovic, Jindřich 196.
z Boskovic, Černoorská Kateřina 248.
z Boskovic, Marta 204.
z Boskovic, Tas, biskup olomoucký
186, 192, 197, 198.
z Botenštejna, Konrád 73.
Bouglé, profesor 533.
Bouquoy, hrabě Jan 375, 376.
Bourboni, rod 81, 250, 323, 347, 389, 407.
Božej, 36.
Božek, Josef 399.
Božena, manželka knížete Oldřicha 33.
Božetěch, opat 33, 36.
Böhm, Jaroslav 10.
de Brahe, Tycho 243.
Brandl, Petr 343.
Brandl, Vincenc 55, 406, 562, 563, 565.
z Brandýsa, Jan Jiskra 174, 176, 180,
181, 184, 219, 469, 471.
Braniš, Josef 564.
Braun, Matyáš 339, 343.
Brauner, dr. František 407, 410, 419,
420, 425, 437, 443.
Brcal z Dobré, viz z Dobré Brcal.
Bredau, hrabě 327.
Breslau, H. 56.
Bretholz, Berthold 10, 113, 114, 562, 563.
Briand, Aristide 496.
z Brníčka, Jiří Tunkl 207.
z Brodu, Ondřej 127, 132, 154.
Brokoff, Jan 343.
Brokoff, Jan Ferdinand 343.
Brown, hrabě 351.
Brozané 15.
Bruck, K. L. 428, 431.
Bruno (ze Schauenburku), biskup
olomoucký 63, 65, 67, 69, 105.
Brusilov 503.
Brückner, A. 55.
Břetislav I. 26, 33-35, 38, 49, 51, 82, 328.
Břetislav II. 38, 39, 41.
Břetislav, syn Břetislava II. 42.
z Březové, Vavřinec 561.
Břežan Václav 262, 562.
z Bubna, Jan ml. 272.
z Budče, Lomnický Simon 262.
z Budějovic, Mikuláš Faulfiš 119.
z Budova, Václav Budovec 247, 250,
262, 272, 279, 286, 290, 343.

z Buchova, Zbyněk 140, 143.
Buchtela, Karel 55.
Bulhaří- 16, 21, 22, 62, 466, 484.
Buol-Schauenstein, hrabě 429.
Buquoy, generál 280, 282, 284, 287, 293.
z Buřenic, Václav Králík 91, 129, 136.
z Buřenic, Zdeslav Tluksa 149.
Buttler, Walter 309.
Buzici, rod 52.
Byzantinci 44.
Bzdinka, Jan Hvězda z Vicemilic 149.

Caesar, C. Julius 89.
Cahera, Havel 212, 214, 225, 231.
z Cách, Petřík 124.
Campanus 217.
Campeggio, legát papežský 215.
Canisius, Petr 236, 274.
Carafa, Karel 294, 296.
Carafa, markýz Montenegro 302.
Carafa, Pavel IV., papež 221.
Carafa, generál 475.
Caramuel z Lobkovic, Jan 318, 336.
Carlos, don, princ španělský 238.
Carjaval, kardinál 172, 177.
de Causis, Michal 130, 131.
Cavour, ministr 429.
Celský, hrabě Oldřich 175, 179, 182, 184.
Cesarini, kardinál Julian 162, 165,
166, 180, 181.
Cetrys, Oldřich 216.
Cibulka, Isiáš 247.
z Cimburka, Bernart 182.
z Cimburka, rod 52.
z Cimburka, Ctibor Tovačovský
192, 195-198, 208, 253, 563.
z Cimburka, Jan Tovačovský
145, 157, 158, 160, 176, 184.
z Clairvaux, Bernard, viz Bernard
z Clairvaux.
Clam-Martinič, hr. Jindřich Jaroslav
431, 435, 449, 491.
Clary-Aldringen, hr. Alfred 464.
Clemenceau 498.
Codicillus, viz z Tulechova.
Colbert 335.
Colloredo, hr. Jeroným 309.
Colloredo, hr. Rudolf 309.
Confalonieri, hr. 393.
Cossa, Baltazar, kardinál 125, 127.
Coudenhove, hr. Max 489, 507.
Crha (Cyril), věrozvěst 22.
Cvetkovič 547.
Cyril, sv. 55, 113.
Czambel, Samo 469.
Czangomadaři 156.
Czernin, hr. Otakar 498, 491.

Čáda, Fr. 563.
Čák, Matouš, hr. trenčanský
68, 72, 76, 77, 469-471.
Čapek, E. 560.
Čapek ze Sán, viz ze Sán.
Čáslav, syn Slavníkův 30.
Časta, vrah sv. Václava 27.
Čech, praotec 19.
Čech, Svatopluk 468.
z Čechorodu, Tomáš Pešina 340, 562.
Čechoslováci, od str. 496 passim.
Čechové passim.
Čechové američtí 494, 495.
Čechové pařížští 494.
Čechové ruští 492, 493.
Čechové švýcarští 494.
Čechové zahraniční 492.
z Čechtic, Bohuslav 153.
Čelakovský, Fr. Lad. 404.
Čelakovský, Jaromír 563.
z Čenova, Václav Vlček 193.
z Čepiroh, Sebestián Freytag 249.
Černín z Chudenic,
viz z Chudenic Černín.
Černoohorský z Boskovic, viz z Boskovic.
Černovlásek 217.
Černý Jan, biskup
bratrský 217, 233, 234.
Černý Jan, ministr 520, 526.
Černý, Norbert 6.
Černý, Václav 377.
Černý z Garbova, viz z Garbova Černý.
Červenka, Matěj 234.
Červenka z Ledec, viz z Ledec Červenka
Červinka, Inocenc Ladislav 55.
Česlav, náčelník Čechů 16.
Čudové, kmen 16.
Dačický z Heslova,
viz z Heslova Dačický.
Dagmar, královna dánská 58.
Dagobert, král dánský 18.
Dákové 8.
Daladier 537, 538.
Dalimil 75, 111, 266, 379, 561.
Daluge 554.
Dampierre, generál 280-282, 284.
Daniel, biskup pražský 44.
Daniel II., biskup pražský 47.
Daniel Roman, král haličský 63.
Dánové 58.
Dante 64.
Daun, hr. Leopold 351.
David, J. J. 563.
David, šl. Karel 348, 350.
David, Kristian 338.
Dažbog, bůh slovanský 14.
z Deblína, Jan 318.
Decius, vůdce Milánských 44.

Delitsch 435.
Denis, Arnošt 172, 218, 226, 288,
492, 495, 497.
Dérer, dr. Ivan 515.
Dervan, kníže polabský 18.
Descartes, René 286.
Devereux, Walter 309.
Deym, hr. Fridrich 396.
Deym, hr. Vojtěch 408.
Děčané 17.
z Dědic, Milota 68.
Děpolt, syn Vladislava I. 42-44, 46, 49, 58.
Děpoltici 59, 62.
Dětmar, biskup pražský 29, 30.
Dětmar Merseburský, kronikář 32.
Dětrich Pražský 85.
Dětrichů, Pavel 177.
Děvana, bohyně slovanská 14.
Dienzenhofer, Kilian Ignác 342.
Dienzenhofer, Kryštof 342.
z Dietrichštejna, Adam 249.
z Dietrichštejna, kardinál František
249, 252, 274, 275, 281, 283, 289, 290, 295.
z Dietrichštejna, Zikmund, 251.
Dikast, Jiří 283.
Dimitrijevič, Radko 493.
Diviš, Václav 399.
Divišovci 52.
z Dlouhé Vsi, Albrecht Chanovský 296.
Doža, Jiří 210, 211.
Dlugosz, Jan, kanovník
krakovský 196, 561.
Dobelgoff-Dier, sv. p. Antonín 420, 422.
Dobiáš, Jan 11.
Dobiáš, Josef 114, 562.
Dobner, Gelasius 381, 562.
z Dobré, Mikuláš Brcal 180.
z Dobré, Valgata Brcal 180.
Dobrjanský, Ad. 479.
Dobrovský, Josef 368, 378, 380, 381,
399, 400, 406.
Dolané 15.
Dolfuss 534, 535.
z Domažlic, Jan Locika 294.
z Donína, purkrabí 265.
z Doubravky, Jan Skála 561 .
Dóža, Jiří 210, 211.
Drabík, Mikuláš 324, 474.
Drahomíra, manželka
Vratislava I. 25, 27.
z Drahonic, Adam Ploskovský 207.
z Drahonic, Bartošek 561.
z Drážďan, Mikuláš 155.
z Drážďan, Petr 155.
z Dražic, Jan, biskup 118.
z Dražova, Samuel Martinus 306.
z Drnholce, Oldřich 67.
Drtna, Prokop 560.
Drughet z Humenné, viz z Humenné.

Dubčanský z Zdenína, viz ze Zdenína.
z Dubé, rod 52, 255.
z Dubé a z Lipého, Bohuslav Berka 279.
z Dubé, Hynek 69, 71.
z Dubé, Jan Roháč 150, 170.
z Dubé, Ladislav Berka 252, 270.
z Dubé, Ondřej 111, 150, 563.
z Dubé, Václav 131.
z Dubé a z Lipého, Václav st. Berka 279.
z Dubrovníka, Šimon, biskup trogirský 143.
Dubský z Třebomyslic, viz
z Třebomyslic Dubský.
Dudík, Beda 562.
Dúdlebi, kmen 17.
Duchek, soused lhotský 190.
Dunajewski, ministr 455.
Durych, Václav Fortunát 381.
Durynkové, kmen 10, 18.
Dürich 492, 495, 496, 502.
Dürkheim, hrabě 449.
Dvorník, Fr. 55.
Dvorský z Helfenburku,
viz z Helfenburku.
Dvořák, Antonín 468.
Dvořák, Rudolf 562.
Dvorecký z Olbramovic, viz z Olbramovic.
Đurčanský 542.

z Edelstadtu, Fr. Jindřich Boblig 339.
Eder 254, 472.
Eduard, princ waleský 83.
Eduard III., král anglický 83.
Eduard VII., král anglický 482.
Eggenberk 293, 300.
Eim, Gustav 463.
Einsenmann, Louis 468, 492.
Eleonora, manželka Ferdinanda II. 301.
Eliáš, ing., generál 553.
Eliášův, Jan 127.
Eliška Přemyslovna, dcera Václava II.
75, 76, 78, 79, 81.
Eliška Rejčka, manželka Václava II.
71, 73, 74, 78, 81, 113.
Emler, Josef 565.
Engels 460.
Engelšalk, hrabě 23.
Engliš, theolog 119, 154.
Engliš, dr. Karel 522.
Erasmus Rotterdamský 225.
Erben, Karel Jaromír 443, 561.
z Erlachu Fischer, Jan Bernard 343.
Eschenloer, Petr 561.
d'Este, František Ferdinand
461, 483, 486.
Eugen IV., papež 165, 171, 177.
Exner 427.

Fabricius Platter, Filip 278.
z Falkenštejna, Závíše 64, 68, 70, 71.

Fandrlik, poslanec 458.
Fantin de Valle 190, 191.
Faster, Petr 408.
Faulfiš, Mikuláš 119.
Felbiger, Jan Ignác 362.
z Felsdorfu, Jan Sultys 279.
z Felsu, Linhart Kolona 272, 275.
Ferdinand I. 202, 210, 220-230, 233,
234, 236, 237, 257-260, 262, 263,
266, 301, 333, 346, 472.
Ferdinand II. 248, 258, 268, 274,
275, 279-283, 287, 289-291, 298,
301, 302, 309, 320.
Ferdinand III. 301, 305, 309-311,
315, 316, 319-321, 331.
Ferdinand IV. 311, 320.
Ferdinand V. 387, 392, 394, 395, 409, 422.
Ferdinand, syn Ferdinanda I. 231, 232,
237, 238, 248, 253, 263.
Ferdinand, král aragonský 222.
Fernando, biskup lucký 143.
Farrabosco di Lagno 263.
Fessler 481.
Fída, bytná Husova 131.
Fierlinger, Zdeněk 556, 558, 560.
Figulus, rod 338.
Fichte, filosof 456.
Fikar z Vratu, viz z Vratu.
Filibert, biskup z Coutances 166.
Filip II., král španělský 238.
Filip III., král španělský 275, 280.
Filip IV., král francouzský 83, 111, 115.
Filip IV., král španělský 311.
Filip V., král španělský 323.
Filip VI., král francouzský 80, 83.
Filip, vévoda burgundský 185.
Filip, bratr vévody korutánského 66.
Filip, lantkrabí hesenský 228.
Filip Sličný 222.
Filip Sponheimský 65.
Filip Švábský, král německý 57-59.
Filipec z Prostějova, viz z Prostějova.
Finitor 217.
Firmus, jezuita 337.
Fischer, Josef 468.
Fischer z Erlachu, viz z Erlachu.
Fišer, Josef 377.
z Fitzumu, Bos 158.
Flacius Illyricus 246.
Flajšhans, Václav 561, 562.
Florovskij, A. V. 563.
de Floix-Candale, Anna 209.
Forgach, hrabě 434, 435.
Fořt, ministr 465.
Fotius, patriarcha, 23.
Franco, generál 531.
Francouzi 76, 80, 82, 83, 85, 89, 115,
117, 122, 127, 187, 190, 218, 221,
246, 250, 293, 311, 314, 322, 326,
329, 345, 348, 349, 375, 380, 382,
385-390, 393, 429, 438, 482, 485, 492,
546, 557.
Frank, K. H. 549, 553, 554.
Frankenberger, Zdeněk 11.
Frankové, kmen 10, 17, 18, 97.
František I. 382-392, 394, 402, 406.
František I., král francouzský 221.
František z Assisi, svatý 60.
František Josef I., císař
413, 422, 425, 468, 488, 491.
František Karel, bratr Ferdinanda V. 422.
František Štěpán Lotrinský
332, 345, 350, 351, 359.
Fredegar, kronikář 18.
Freytag z Čepiroh, viz z Čepiroh.
Frick, dr. 554.
Frič, Josef Antonín 343.
Frič, Josef Václav 418, 424, 239.
Fridrich II., král pruský 347, 348, 350,
351, 352, 354, 364, 388, 437, 485.
Fridrich, syn Vladislava II., kníže
český 45, 46, 48.
Fridrich II., císař 57, 59, 61, 63, 67, 88.
Fridrich III., císař 176, 179-182, 185,
187, 188, 192, 193, 196, 197, 201,
220, 222, 257.
Fridrich I. Barbarossa, císař 42, 43,
45, 57.
Fridrich Bojovný, vévoda rakouský
61, 62, 63.
Fridrich, markrabě braniborský
160-163.
Fridrich, kurfiřt braniborský 178.
Fridrich Falcký, král český 276, 280,
282-284, 286-288, 299, 300, 302, 304,
306, 307, 346.
Fridrich Hohenzollerský, purkrabí
norimberský 95, 185.
Fridrich, kníže lehnický 221.
Fridrich, markrabě míšenský 158, 178.
Fridrich, syn Albrechta Habsburského
74, 77, 78, 94.
Fridrich, kníže ruský 147, 150, 162.
Fridrich Sličný, vzdorokrál 79.
Fridrich, vévoda tyrolský 132.
Fridrich Jindřich, syn Fridricha
Falckého 307.
Fridrich Vilém IV., král pruský 410.
Fridrich Vilém III., kurfiřt
braniborský 485.
z Friedberka, Ojří 61.
Friedrich, Gustav 565.
Friedrich, Wilhelm 56.
Frind Antonín 564.
Frísové, kmen 96.
Fritigilda, královna markomanská 9.
Frozín, Antonín 339.
Fruwein z Podolí, viz z Podolí Fruwein.

z Fürstenbergu, kníže Karel Egon
357, 358.
z Fürstenfelsu, Jan Oršinovský 279.
Gablenz, generál 438.
Gajda, Radola 527.
Gallas, generál 308, 309, 311, 312.
Gallové 10, 11.
z Garbova, Závíše Černý 147, 148.
Gaudenius, arcibiskup hnězdenský 31.
de Gaulle, generál 547.
Gautsch, dr. baron, ministr
457, 459, 463, 464.
Gebauer, Jan 400.
de Geer, Vavřinec 298.
Gelenius, Zikmund 217.
Germáni 7-13, 15, 16, 18, 55, 114, 401, 404.
Gerson, Jan 126, 133.
Gertruda Babenberská, manželka
Vladislava II. 42, 44.
Gertruda Babenberská, manželka
Václava I. 61-63.
Geysa, chagan maďarský 30, 470.
Gindely, Antonín 219, 266, 344.
Giskra, poslanec 433, 435, 445, 453.
Glücklich, Julius 343.
z Gmündu, Jindřich 93.
z Gmündu, Petr Parlér 85.
Gobineau 456.
Goláň, Karel 481.
Goll, Jaroslav 219, 267, 377, 400,
468, 562, 565.
Golombek, Bedřich 560.
Goluchowski, hrabě Agenor 431, 435.
Gorazd, sedmipočetník 24.
Gordon, Jan 309.
Gotové, 8.
Gottwald, Klement 560.
Gozzo z Orvietta 72.
Görgey 424.
Götz, generál 312.
Graziani, generál Andrea 502.
Gregor, dr. Alois 6.
von Gregory 550.
Grégr, dr. Julius 435, 437, 452.
Grégrové, bratří 434.
z Grenoblu, Antonín Marini 167.
Grodecký, Jan 240.
Grodecký, Vilém 240.
Grotius, Hugo 303.
Grünberg, K. 377, 563.
Grünhagen, C. 219, 563.
Gryfina, kněžna polská 71.
Guglia, E. 377.
Guido, legát papežský 42.
Gumpold, biskup mantuanský 28.
Gundulič, Ivan 342.
Gustav Adolf III., král švédský
302, 305, 306, 311.

Guta, manželka Václava II. 69-71.
Gutenberg, Jan 218.
Habětínek, Karel 448.
Habrman, Gustav, ministr 505, 513.
Habsburkové 64, 67, 70, 71, 74, 77,
89, 175, 181, 184, 185, 186, 210, 220-
225, 228, 233, 234, 238, 239, 242, 244,
248, 251, 258, 263, 264, 271, 273, 275,
280, 282, 293, 300, 302, 310, 315, 316,
321-323, 330-334, 336, 338, 344-346,
351, 360, 375, 380, 382, 386, 392, 405,
412, 423, 437, 475, 476, 492, 522.
Habsbursko-lotrinský rod 451, 512.
Hadrián II., papež 23.
Hácha, dr. Emil 540, 543, 544.
Hájek z Libočan, viz z Libočan Hájek.
z Hájce Franc 182, 197.
z Hájku, Hájek Tadeáš 262.
Hajn, Antonín 458, 491, 560.
Hálek, Vítězslav 468.
Hallwich, H. 344.
Hamerník, lékař 427.
Hanáci 348.
Hanka, Václav 400.
Hanuš, vévoda bavorský 161.
Hanuš, kníže opavský 92.
Hanuš, Ignác 427.
Hanuš, Josef 406.
Harant z Polžic, viz z Polžic Harant.
z Hardeka, rod 240.
z Hardeka, Jan 157.
z Hardeka, Oldřich 257.
Harrach, hr. Arnošt Vojtěch 294.
Harrach, arcibiskup pražský
295, 297, 313, 319, 336.
Harrach, hrabě Bedřich 354.
z Harrachu, Isabella 303.
Hartmann, Mořic 412.
z Hasenburka Zajícové 52.
z Hasenburka, Jan Zajíc 196, 244.
z Háznburku, Jan Zbyněk 244.
z Hasenburka, Mikuláš Zajíc 145.
z Hasenburka, Zbyněk Zajíc, arcibiskup
93, 124, 126, 128, 129.
Hasištejský z Lobkovic, viz z Lobkovic.
Hasner, Leopold 445, 446.
Hassinger, H. 560.
Haugvic z Biskupic, viz z Biskupic
Haugvic.
Haugwitz, hr. Bedřich Vilém 353-355, 377.
Havlíček, Karel 396, 402, 405, 415,
416, 419, 422, 424, 425, 430, 490.
Hay, Jan Leopold 361, 367.
Haydn, hudební skladatel 384.
Hbané 17.
Hegel, Georg Wilhelm 405.
Heidler, Jan 406.

z Heimburku, Řehoř 192.
z Helfenburku, Jindřich Dvorský 239.
Helfert, sv. p. J. A. 430.
Helic, Lukáš 247, 262.
Helt z Kementu, viz z Kementu Helt.
Hendrich, Josef 314.
Henlein, Konrád 531, 532, 535, 537.
z Henneberka, Berthold 77.
Herbst, ministr 445.
Herder, Johann Gottfried 12, 16, 401, 404.
Hermann, kníže Cherusků 8.
Heřman Badenský 63.
Heřman, farář milíčinský 136.
Heřman, biskup nikopolitánský 143.
z Heslova, Dačický Mikuláš 262-264, 562.
Heydrich, Reinhart 545, 546, 550-554.
Heyduk, Adolf 481.
Hilarius, administrátor pod jednou 193.
Hildebrand, kardinál 37.
Himmeler 552.
Hindenburg, maršál 529.
Hitler, Adolf 456, 529-531, 534-539,
542-545, 548, 555.
Hlaváč, Bedřich 468.
Hlávka, Josef 467.
Hlavsa z Liboslavě, viz z Liboslavě
Hlavsa.
Hlinka, Andrej 515, 528, 536, 542, 557.
z Hlohol a Paprocké Věle Paprocký,
Bartoloměj 244, 562.
Hněvsa, vrah sv. Václava 27.
z Hodic, Jindřich 253.
z Hodic, hrabě Zdeněk 307, 312.
Hodona 15.
Hodža, Michal Miloslav 477.
Hodža, Milan 481, 532, 537.
Hohenbergová, vévodkyně 486.
z Hohenfallu 278.
Hohenlohe, generál 282.
Hohenlohe, princ Konrád, ministr 465.
Hohenstaufové 41, 47, 57, 65.
Hohenwart, hr. Karel Sigmund,
ministr, 447, 448, 450, 451, 454.
Hohenzollerové 95, 185, 187, 257, 287,
314, 345-347, 437.
Hoch, Karel 406.
Hochenburger, ministr 466.
Hojer, Pavel 372.
Holandáné 292.
Holasici 17.
Holeček, Josef 481.
Holinka, Rudolf 113.
Hollar z Práchně, Václav 298.
Hollý, Ján 476.
z Holštejna, Vok 145.
Holubář, válečník 183.
Holý, Prokop 155, 157-160, 162-168,
219, 471, 503.
Holzgetan, ministr 451.

Homoň, vrah sv. Ludmily 27.
Horáček, Cyril 406, 430, 563.
Horák, Bohuslav 11, 55.
z Horky, Jan Pardus 164, 167.
Horský-Koníček 493, 495, 496, 502.
Horthy, admirál 514.
Horymír 19.
Hosák, Ladislav 565.
Hosius, Matouš 262.
Hostivít 19.
Hošťálek z Javořic, viz z Javořic
Hošťálek.
Houska, Martin Loquis 155.
z Höeneggu, Høe 275.
Höfler, Konstantin 561.
Hörnigk, národohospodář 335.
von Hötendorf, Conrad 483, 488.
Hrabišici, rod 52.
z Hradce, rod 52, 118, 239, 247, 254,
255, 263.
z Hradce, Adam 256.
z Hradce, Ambrož, kněz 141, 154, 155,
157, 170.
z Hradce, Lucie Otilie 248.
z Hradce, Marek 126, 128.
z Hradce, Menhart 162, 167, 169, 175-179.
z Hradce, Oldřich 162, 178.
Hrdina, Karel 561.
Hrejsa, Ferdinand 266, 377.
Hromádka z Jistebnice, Jan 139.
Hrubý, František 56, 266, 267, 288, 344.
Hrubý, Kryštof 329.
Hrubý, Václav 56, 565.
Hrubý z Jelení, viz z Jelení.
z Hřebene, Jan Vítovec 176, 182.
Hubmaier, Baltazar 227.
Hubner, Jan 125.
de Huerta, Martin 285, 289, 296.
z Humenné Drughet 284, 474.
Hunové 7, 9, 16, 17, 25, 487.
Hunyady, Jan 176, 180, 181, 184, 185.
Hunyady, Ladislav 184.
Hunyady, Matyáš (Korvín) 181, 182, 184.
Hurban, Josef Miloslav 477.
Hurban Vajanský, Svetozár 481.
Hus, mistr Jan 93, 115, 121-133, 135,
136, 138-142, 153, 154, 156, 159, 165,
177, 189, 212, 218, 225, 240, 245, 337,
338, 428, 439, 495, 503, 518, 519, 563.
Husák, plukovník 501.
z Husí, Mikuláš 137-140, 143, 144, 145.
Hušcava, Bavor Rodovský 244.
Huščava, Alexandr 481.
Hutter, Jakub 227.
Hvězda z Vícemilic, Jan Bzdinka
149, 157.
Hviezdoslav, Pavel Országh 481.
Hynek, kníže minstrberský 196.

Chaloupecký, Václav 113, 481, 511.
Chalupný, Emanuel 219, 430.
Chamberlain, H. St. 456.
Chamberlain, min. předseda 537, 538, 545.
Chanovský z Dlouhé Vsi, viz
z Vsi Dlouhé.
Charmatz, R. 468.
Charvátí 16, 17, 223, 421, 422, 442, 478, 479.
Chazaři 22.
z Chelčic, Petr 189, 219.
Cheruskové 8.
Chilperich III. 19.
Chimera z Kolína, Štěpán 123.
Chladni, fysik 299.
Chleborád, dr. Fr. Lad. 445.
Chlodovech 18.
Chlumecký, Petr 266.
z Chlumu, Jan 131.
z Chlumu, Jindřich Lacembok 131.
z Chlumu Slavatové 255.
z Chlumu a Košumberka, Vilém
Slavata 248, 271, 274, 277, 278, 291,
299, 300, 341, 562.
Chmelnický, Bohdan 556.
Chodové 296, 328, 329, 344.
z Choltic Sedlnický 255.
z Choltic Sedlnický, Petr 281, 291.
Chorinský, hrabě 435.
Chotek, hrabě, místopředseda 448, 452.
Chotek, hrabě Jan Rudolf 355, 374.
Chotek, hrabě Karel 396, 399.
Chotková z Vojnána, hr. Zofie 461, 486.
z Chrudimě, Martin Lupáč 165.
z Chudčic Sekerka, rod 107.
z Chudenic Černín, rod 322.
z Chudenic, Diviš Černín 290.
z Chudenic, Heřman 313.
z Chudenic, Humprecht Černín 343, 344.
Churchill, Winston 547.
Chvalkovský, dr. František 540.
Chvojka, „selský císař“ 359.
z Chyš, Šťastný Václav Pětipeský 279.

Ibrahim ibn Jakub 28.
Ignatius, patriarcha 23.
Illov, přítel Valdštejnův 309.
Illysházy, hrabě Štěpán 269.
Illyrové 7, 9.
Ingr, Sergěj 548.
Innocenc III., papež 58-60, 115, 117.
Iro 455.
Irové 19, 293.
Isabella, královna kastilská 222.
z Isernie, Jindřich 65.
Isolani, Jan Ludvík 309.
Italové 65, 72, 81, 84, 89, 100, 111,
117, 148, 217, 232, 244, 251, 263, 293,
393, 421, 422, 423, 443, 483, 497, 501,
529, 530, 547.

Ivan Hrozný, car ruský 342.
Izjaslav, kníže ruský 43.
Izrael, Jiří 234.

Jablonský, Daniel Arnošt 338.
Jagelonci 194, 195, 204, 216, 224, 237,
239, 257, 258, 260, 262, 271.
Jahn 456.
Jakoubek ze Stříbra 121, 129, 131,
136, 148, 154, 218.
Jakub I., král anglický 283.
Jakub z Kaplice 121.
Jakub, mlynář štěkenský 203.
Jakubec, Jan 564.
Jan VIII., papež 23, 24.
Jan XXII., papež 117.
Jan XXIII., papež 125, 127-130, 132, 133.
Jan Eliášův 127.
Jan, synovec Albrechta Habsburského 74.
Jan z Jesenice 127, 128, 135-137.
Jan Lucemburský 38, 75-83, 88, 94, 95,
102-104, 109, 113, 118.
Jan, mládenec pražský 129.
Jan z Příbramě 148, 154, 157, 159.
Jan, kurfiřt saský 221.
Jan ze Štěkna 123.
Jan z Ústí 130.
Jan, opat velehradský 140.
Jan, řečený Volek, biskup olomoucký
70, 79.
Jan, kníže zátorský 79.
Jan Zhořelecký, syn Karla I. 90, 92, 95.
Jan Železný, biskup litomyšlský
129, 132, 136, 140, 146.
Jan ze Želiva 137, 138, 148, 149, 154.
Jan Albrecht, bratr Vladislava II.
201, 202.
Jan Fridrich, kurfiřt saský 221, 228, 229.
Jan Jindřich, markrabí moravský
76, 80, 82, 88, 90, 106, 109.
Jan Jiří Hohenzolerský 287, 293.
Jan Jiří, kurfiřt saský 282, 284, 287.
Jan Soběslav, patriarcha aquilejský
88, 90, 93.
Janek jednooký, vrátný kr. hradu 139.
Janin, Moric 501.
Janko, Josef 55.
Jankovský z Vlašimě, Hynek 339.
Janoušek, A. 514.
z Janova, Matěj 115, 121, 218.
z Janovic, Purkart 92.
Janovici 52.
Janšák, Štefan 481.
Japonci 555.
Jarloch, opat milevský 55, 561.
Jaromír, kníže český 32-36.
Jaroslav, cestopisec 187.
Jaroš, Oldřich 556.
Jastrebov, N. V. 219.

z Javořic, Maximilián Hošťálek 279, 291.
Jeanne d'Arc, „panna orleánská“ 161.
Jehliczka 515.
Jecht, R. 219.
Jelačič, Josef, bán 421.
z Jelčan, Jakub Krčín 254.
z Jelení, Řehoř Hrubý 217.
z Jelení Václav 231.
z Jelení Zikmund Hrubý 217.
Jeníšek z Újezda,
viz z Újezda Jeníšek.
z Jenštejna, Jan, arcibiskup 91, 113.
Jeroným Pražský 119, 122, 127, 129,
132, 135, 147, 337, 341.
Jeroným, svatý 22.
z Jesenice, Jan 127, 128, 135, 136, 137.
Jesenský, Jan 291.
a Jesu Maria, Dominik 285.
Ješín z Bezděze, Pavel 266.
Jevišovský z Kunštátu, viz z Kunštátu.
z Ježova, Vojtěch Raňků 90, 120.
Jihoněmci 37.
Jihoslované 246, 389, 393, 402, 417,
422, 461, 466, 469, 483, 484, 501, 506,
507.
Jindřich Ptáčník, král německý 25, 27, 28.
Jindřich II., císař 32.
Jindřich III., císař 37.
Jindřich IV., císař 29, 37, 56.
Jindřich V., císař 40.
Jindřich VI., císař 46, 47.
Jindřich Štaufský, král římský
57, 58, 59, 61.
Jindřich VII., císař 63, 75.
Jindřich IV., král francouzský 251, 273, 343.
Jindřich Bourbonský 250.
Jindřich, vévoda bavorský 67.
Jindřich, vévoda rakouský 79.
Jindřich, kníže javorský 78, 79.
Jindřich Korutanský, král český
64, 73, 74, 75, 76, 80, 104.
Jindřich Pobožný, kníže vratislavský 62.
Jindřich, syn Jiřího z Poděbrad 177.
Jindřich Svárlivý, vévoda bavorský 30.
Jindřich, kníže vratislavský 71, 80.
Jindřich Zdik, biskup olomoucký 41-43.
Jindřich Břetislav, biskup pražský
42, 46, 47.
Jirásek, Alois 490.
Jirásek, Josef 468.
Jireček, Hermenegild 563.
Jireček, Josef 424, 448, 564.
Jiří z Poděbrad, král český 174, 176-
180, 183-195, 197, 198, 199, 209, 219,
221, 296, 337, 503, 523.
Jiří Vilém, Piastovec 346.
Jiříček, Petr 361.
Jiskra z Brandýsa, Jan 174, 176, 180,
181, 184, 219, 469, 471.

z Jistebnice, Jan Hromádka 139.
Jitka, manželka Břetislava I. 33, 35.
Jitka Uherská, manželka Závěše
z Falkenštejna 70.
Johana Bavorská, manž. Václava IV. 91.
Johana Šílená, manž. Filipa Sličného 222.
Jonescu, Tom. 523.
Josef I. 323, 330-333, 336, 343, 346, 356.
Josef II. 168, 336, 340, 351-353, 356,
359-361, 364-372, 374-377, 379, 380,
382, 383-385, 389, 394, 425, 472, 475,
476.
Jošt, markr. mor. 88, 90, 91-93, 95, 127.
Judita Durinská, manž. Vladislava II. 44.
Jungmann, Josef 400, 402-404, 564.
Juriga, Ferdiš 528.
Jurišič, Mikuláš 223.
Juritsch, G. 114.
Justinián Veliký, císař 17.

Kabátník, Martin 203.
Kadovský z Resanic, viz z Resanic.
Kaizl, Josef 463.
Káral Karel 481.
Kalef, Jan 241.
Kalina, poslanec 498, 505.
Kalista, Zdeněk 344.
Kalixt V., papež 186.
Kalousek, Josef 55, 113, 563.
Kalvín, Jan 246, 247, 250, 271, 337.
Kameníček, František 266.
z Kaménka, Albrecht 247, 262.
Kampelík, dr. Cyril 418, 445.
Kanovnick vyšehradský 561.
Kapetovci 83, 85.
Kapistrán, Jan 174, 178, 184, 186.
z Kaplice, Jakub 121.
Kaplíř ze Sulevic, viz ze Sulevic.
Kapas, Jan 549, 563.
Kara Mustafa 324.
Karaorděvičové 483.
Kardinál z Rejštejna, viz z Rejštejna.
Karel I. 24, 28, 33, 53, 76, 80-91, 94,
95, 99, 104, 106, 108-113, 117, 119,
120, 123, 126, 188, 217, 253, 377, 381,
395, 561.
Karel I., císař rakouský 488, 491, 497,
498, 504, 512, 522, 508.
Karel II., král český a císař (VI.)
323, 330-334, 336, 340, 343, 345, 346,
347, 357.
Karel IV., král francouzský 79, 80.
Karel V., císař 210, 211, 213, 222, 228,
230, 234, 258.
Karel VII., král francouzský 184.
Karel X., král francouzský 393.
Karel X. Gustav, král švédský 322.
Karel XII., král švédský 326, 331.

Karel, princ francouzský 185.
Karel, arcivévoda habsburský
384, 386, 387, 389.
Karel Lotrinský, kardinál 33.
Karel Lotrinský, vojevůdce 348, 349.
Karel, kníže minstrberský 211, 220.
Karel, syn Ludvíka Pobožného 20.
Karel Smělý, vévoda burgundský 195.
Karel, vévoda štyrský 237, 248.
Karel Veliký 17, 19, 20, 107.
Karel, syn Karla Velikého 20.
Karel Albert, kurfiřt bavorský
345, 346, 348, 349, 350.
Karel Albert, král sardinský 421.
Karel Emanuel, vévoda savojský
280, 282.
Karel Gustav, falckrabí rýnský 313.
Karel Robert z Anjou, král uherský
72, 79, 271.
Karlovcí 25.
Károlyi, hrabě 509, 514.
Kaschnitz, Antonín Valentin 372.
z Kastellu, Walter 77.
Kateřina, dcera Karla I. 84.
Kateřina, markraběnka míšenská 158.
Kateřina, manželka Matyáše Korvína
185, 191.
Kateřina II., carevna ruská 352, 374.
Katvalda, kníže 8.
Katz, Viktor 56.
z Kaunic, hr. Václav Antonín
350, 353, 355, 366, 370, 385.
Kazbunda, Karel 430, 468.
Kazimír, král polský 82, 83.
Kazimír IV., král polský 174, 175,
185, 193.
Kazimír, kníže těšínský 79.
Kekule ze Stradonic 299.
Kelley, Eduard 244.
Keltové 7, 8, 10, 12.
z Kementu, Zikmund Helt 232.
Kempenský, Tomáš 118.
Kepler, Jan 243.
Kerenskij, ministr ruský 503.
Keřský z Rimovic, viz z Rimovic.
Kestřánek, podmaršálek 508.
Khewenhüller, hr. Ludvík, generál 349.
Khlesl, kardinál Melichar
268, 274, 275, 276, 279.
Khuen, Marek, biskup 236.
z Khuenringu, rod 48, 63, 68.
z Khuenringu, Anežka 66.
z Khuenringu, Hadmar 46.
z Khünburku, hr. Ferdinand 336.
Kimbrové 7.
Kindermann, Ferdinand, biskup 362, 379.
Kinský, rod 255.
Kinský, hrabě Filip 354.
Kinský, hr. František Oldřich 321.

Kinský, hr. František Ondřej 325.
Kinský, Vilém 306, 309.
Klein, František 6.
Klem 134.
Klem Ruprecht, kurfiřt falcký 92, 93.
Klement V., papež 115.
Klement VI., papež 82.
Klement VII., papež 117, 221.
z Klenového Přibík 160, 167.
Klenovský, Jan 203.
Klich, Václav 337.
Klik, Josef 564.
Kliment, svatý 22.
Kliment, sedmipočetník 24.
z Kligenberka, Jindřich ml. 83.
Klofáč, Václav 462, 489, 500, 505, 513.
z Klussenberka, Jiří 113.
z Klussenberka, Martin 113.
Knötel 563.
Kobenzl, ministr 388.
z Kobersberku, Kryštof Kober 279.
Kobyla, Racek 136.
Kocel 21, 23.
Kochan z Prachové, viz z Prachové.
Kojata Hraběšič 52.
Kojata, syn Všeborův 36.
Kolář, Martin 565.
Kolčák 527.
z Koldína, Pavel Kristian 260, 262, 563.
z Kolína, Štěpán Chimera 123.
Kolísek, Alois 481.
Kollár, Jan 401-404, 416, 417, 477, 478.
Koller, baron 446, 447, 452.
z Koloděj, Tobiáš Štefek 279, 291.
z Felsu, Kolona Linhart 272, 275.
z Kolovrat, rod 255.
z Kolovrat, hr. Filip Krakovský 348.
z Kolovrat, Fr. Antonín hr. Libštejnský
392, 393, 395, 400.
z Kolovrat, Volf Novohradský 247.
z Kolovrat, Jan Žehrovský 188.
Komenský, Jan Amos 298, 299, 314,
324, 338, 341, 344, 474, 513, 523, 562.
Komorovští, bratři 181, 471.
Konáč, Mikuláš 217, 561.
Konecchlumský, Václav 290.
Koniáš, Antonín 337.
Koníček-Horský, viz Koníček.
Konopištský ze Sternberka, viz
ze Sternberka.
Konrád III., císař 41, 42.
Konrád, opat zbraslavský 73.
Konrád (Kunrát), syn Břetislava I.
35, 36, 38, 39.
Konrád Ota, kníže český 42, 45, 46, 52.
Konstancie Uherská, manželka
Přemysla I. 58, 59, 62.
Konstantin, věrozvěst 22-24, 55.
z Kopidlna, Jan Kopidlanský 208.

z Kopidlna, Jiří Kopidlanský 208.
Kopitar 380.
Koranda, Václav 139, 143, 155, 179.
Koranda, Václav ml. 190, 202.
Korkontiové 7.
Kornel ze Všehrd, viz ze Všehrd.
Korutanci 16.
Korvín, Jan 198, 201.
Korvín, Matyáš 184, 185, 187, 191,
193-198, 201, 219, 471, 472.
Koristka, Jan 361.
Kosmas, kronikář 18, 19, 34, 35, 42, 54, 561.
Koss, Rudolf 113.
Kostka z Postupic, viz z Postupic.
z Košumberka, viz z Chlumu.
Košut, Lajoš 421, 423, 424, 477, 478.
Kotek, Josef 489.
Kotík, J. 439.
Kotinové 7.
Koudelník, Velek 157, 161, 162.
z Kounic, rod 52, 255.
Kozina, Jan Sladký 329.
z Kozojed, Dalibor 207.
Königsmark, generál 313.
Köprülü 322.
Körber, ministr 464.
Krabice z Vajtmile, viz z Vajtmile.
z Krajku Krajíří 178, 203.
z Krajku, Krajíř Arnošt 231.
z Krajku, Krajíř Konrád 213.
z Krajku, Johanka 204.
Kraak 19, 32.
z Krakova, Matouš 125.
Krakovský z Kolovrat, viz z Kolovrat.
Králík z Buřenic, viz z Buřenic.
z Kralovic, Jan 157.
z Kralovic, Jan Vostrovce 279.
Kramář, Karel 463, 466, 489-492, 500,
505, 512, 513.
Kramář, Kříž 123, 125.
Kramerius, Václav Matěj 382.
z Kranichfeldu, Václav Písecký 279.
Krása Jan 141.
z Krásného Dvora, Václav Pětipeský
231.
Krasnický, Vavřinec 203.
Kratochvíl, Jaroslav 511.
Kratochvíl, Slavomír 489.
Kraton, lékař 241.
Kraus, baron 455.
z Kravař 52, 178.
z Kravař, Jindřich Plumlovský 144, 145.
z Kravař, Lacek 132, 135.
z Kravař, Petr Strážnický 140, 148.
z Kravař, Václav Strážnický 148.
Křčín z Jelčan, Jakub 254.
Kressl, baron 367.
Krchlebec, Mikuláš 168.
Krismanič, generál 438.

Kristián, syn Boleslava I. 28, 54, 56.
Kristián IV., král dánský 302, 304.
Kristina, královna švédská 307.
Kritasir 8.
Křižanič, Juraj 342.
Krman, Daniel 476.
Krofta, Kamil 113, 219, 343, 344, 533,
540, 562, 563.
Krok 19, 32.
z Kroměříže, Jan Milič 115, 120, 121.
z Krumlova, rod 52.
Krušina z Lichtenburka,
viz z Lichtenburka.
Krychtálek, 550.
z Křenovic, Eliáš 190.
Křesina 33.
Křesomysl 19.
Křínecký z Ronova, viz z Ronova.
Křišťan z Prachatic 132, 154, 159, 169.
z Křižanova, Václav 192.
Kubata 256.
Kudlich, Hans 420.
Kuhn, Bela 514.
Kumáni 62-67, 173.
Kunhuta, abatyše 113.
Kunhuta, manželka Přemysla II.
66, 69, 70, 72.
Kunhuta Švábská, manželka Václava I.
58, 61.
z Kunovic, rod 255.
z Kunovic, Arkleb 252.
z Kunštátu, rod 52, 178.
z Kunštátu a Poděbrad, Hynek
Boček 150, 157, 159.
z Kunštátu, Hynek Jevišovský 93.
z Kunštátu, Sezima 148.
z Kunštátu, Sezima Jevišovský 164.
z Kunštátu a z Poděbrad, Viktorin
150, 157, 177.
z Kunvaldu, Matěj 190.
z Kunvaldu, Pešík 177.
Kupecký, Jan 342, 343.
Kuruci 199, 210, 211, 324, 326, 331, 474, 475.
Kuthen ze Sprinsberka, viz ze
Sprinsberka.
Kutnauer, Jan 291.
Kutrzeba, St. 563.
Kutuzov, generál 387.
Kübeck, sv. p. Karel Fridrich 395, 425-427.
Kvačala, Ján 344, 481.
Kvádové 8, 9.
Kvapil, Jaroslav 498.
Kybal, Vlastimil 218.
Kyj 15.
Kyrillos (Konstantin), věrozvěst 23.
Kyrmezer, Pavel 473.

z Labouně, Zdeněk 127.
Lacembok, viz z Chlumu.

Ladislav IV., král uherský 70.
Ladislav V., král uherský 72.
Ladislav Kumán, král uherský 67.
Ladislav, král neapolský 129.
Ladislav Pohrobek 174, 176, 179-185,
189, 219, 471.
Ladislav Svátý, král uherský 36, 39,
170, 470.
Lagarde, Paul 456.
di Lagno, viz Ferrabosco.
Laichter, Jan 562.
z Lamberka, Sokol, rod 139.
z Lamberka, Sokol Jaroslav 164.
z Lamberka, Sokol Ješek 93.
z Lamberka, Sokol Mikuláš
156, 164, 176.
Lammatsch 506.
Lammigen, viz z Albenreuthu.
Lamormain 294.
z Landeka, Lukrecie Nekešovna
248, 303.
z Landštejna, rod 52.
Lansing 504.
Lanz, probošt litoměřický 36.
z Laru Manriquezovna 239.
Lascy, generál 374.
Lasser, viz z Zollheimu.
Latour, hrabě 421.
Laudon, generál 374.
Lautner, Kryštof Alois 339.
z Lažan, Jindřich Lefl 130, 145.
Lažané 15.
z Ledec, Jan Reček 169.
z Ledec, Oldřich Červenka 182.
Lefl, viz z Lažan.
Lehner, Ferdinand 564.
Lemúzi 17, 19.
Lenin 492, 531.
Lenz, Antonín 218.
Leopold I. 321-323, 326, 330,
332, 334, 336.
Leopold II. 371, 374-377, 380, 381,
383, 385.
Leopold, syn Karla II. 333.
Leopold, markrabí rak. 37.
Leopold, vévoda rak. 58.
Leopold Vilém, arcikníže a biskup
pasovský 273.
Leopold Vilém, arcikníže a biskup
olomoucký 312.
z Leslie, Walter 309.
Lešek, kníže ratibořský 79.
Letovský, viz z Boskovic.
Lev X., papež 211.
Lev, viz z Rožmitálu.
Libák, viz z Radovesic.
Liberda, Jan 337.
z Libočan, Václav Hájek 262, 320,
340, 381, 562.

z Liboslavě, Jan Hlavsa 212-214,
221, 225.
Libuše, kněžna 19, 26, 32, 327.
z Licka, Brikcí 563.
z Lidéřovic, Petr Axamít 181.
Liebig, továrník 446.
z Liechtenštejna, rod 63, 68, 93, 255, 259.
z Liechtenštejna, Karel 247, 248, 270,
271, 281, 289, 290, 292, 294, 296,
300, 301.
z Liechtenštejna, Linhart 227.
z Liechtenštejna, Maximilián 248.
z Liechtenštejna, kníže Ondřej
Adam 343.
z Lichtenburka, rod 52, 178.
z Lichtenburka, Hynek Bítovský 191.
z Lichtenburka, Hynek Krušina 144.
z Lichtenburka, Oldřich 74.
z Lichtenburka, Raimund 76.
z Lichtenburka, Vilém 179.
z Lipého, rod 52, 105, 108, 205, 232,
247, 255, 260.
z Lipého, Bohuslav Berka (a z Dubé)
279.
z Lipého, Jan 247.
z Lipého, Jindřich 74, 75, 77, 78,
79, 81, 196.
z Lipého a z Dubé, Václav st. Berka 279.
Lippert, Julius 56, 363.
Litevci 66, 173.
Litoměřický, Hilarius 192.
z Litomyšle, Mikuláš 125.
Litvinov, Maxim 545.
Ljutimirici 17.
z Lobkovic, rod 127, 255, 263, 278.
z Lobkovic, Bohuslav Hasištejnský
202, 208, 217.
z Lobkovic, Bohuslav Felix
Hasištejnský 240.
z Lobkovic, Děpold 277.
z Lobkovic, Jan Caramuel 318, 336.
z Lobkovic, Jiří Popel 245, 248, 249.
z Lobkovic, Ladislav Popel 275, 281.
z Lobkovic, Polyxena 278.
z Lobkovic, kníže Václav Euseb 321.
z Lobkovic, Vilém st. 279.
z Lobkovic, Zdeněk Popel 248, 249,
271, 272, 278, 279, 301, 321.
Locika z Domažlic, Jan 294.
Lodgmann, Rudolf 508, 518, 521.
Lohelius, arcibiskup 274, 276, 279, 294.
Lokietek Vladislav, král polský 72, 79.
z Lomnice, rod 178.
Lomnický, viz z Budče.
Longobardi 7, 10.
Loquis, Martin Houska 155.
Lorek, vrah 39.
Loserth, Johann 218, 561.
z Losu, Jindřich Ota 279, 290.

- Lothar, syn Ludvíka Pobožného 20.
Lothar, císař 41.
Lotrinský, viz František Štěpán a Karel z Loun, Beneš Rejt 218.
Lověti 17.
z Loyoly, Ignác 235, 248.
z Lozu, Otk 164.
Lucemburkové 80, 82, 89, 91, 93, 109, 111, 113, 174, 220, 471.
Lucián, Augustin z Mirandoly 200-202.
Lučané 17.
z Ludanic, rod 255.
z Ludanic, Kateřina 247.
z Ludanic, Václav 232.
Ludmila, kněžna 26-28, 56.
Ludmila, dcera Petra Parlěře 85.
Ludvík IX., král francouzský 190.
Ludvík XII., král francouzský 209.
Ludvík XIII., král francouzský 280.
Ludvík XIV., král francouzský 322, 323, 335.
Ludvík XVI., král francouzský 375, 383, 386.
Ludvík, patriarcha aquilejský 143.
Ludvík, markrabí badenský 325.
Ludvík, vévoda bavorský 77-79.
Ludvík Bavor, císař 80, 83, 84, 117.
Ludvík, vévoda bavorský 221.
Ludvík, syn Ludvíka Bavora 79, 82.
Ludvík, král český 202, 210-216, 223, 225, 226.
Ludvík Dítě, král německý 25.
Ludvík, arcikníže 395.
Ludvík, arcibiskup magdeburský 91.
Ludvík, zvaný Němec, král 20, 21, 23.
Ludvík Pobožný, císař 19, 20.
Ludvík, falckrabí rýnský 133.
Ludvík Veliký, král uherský 91, 471.
Ludvík Filip, král francouzský 407.
Lueger 456.
Lukáš Pražský 203, 204, 214, 226.
Lupáč z Chrudimě, Martin 165, 168.
Luther, Martin 199, 211, 212, 215, 226, 240, 246, 337, 341.
Lutici 16, 26, 341.
Lužičané 160, 271, 274, 340, 416, 509.
Lützwow, hr. František 563.
- Mac Neven, hrabě Vilém 375.
Macúrek, Josef 219, 344, 481.
Madaří 15, 20, 25, 28, 30, 61, 156, 197, 412, 416, 417, 421-423, 434, 436, 437, 440-442, 446, 448, 450, 461, 464, 465, 466, 469, 470, 472, 475-481, 483, 490, 491, 504, 506, 507, 509, 512, 514, 515, 517, 518, 522-525, 539, 542, 547, 560.
Magdalena, dcera Karla VII., krále francouzského 184.
Maginot 546, 547.
- de Magnis, Jakub 295.
Mach, Saňo 542.
Mácha, Karel Hynek 404.
Machar, Josef Svatopluk 490.
z Machovic, Chval Řepický 140, 157.
z Malovic Malovec, rod 44, 107.
Malý, Jakub 406.
Malý, Prokop (Prokúpek) 158.
Malypetr, Jan 528.
Manderscheid, hr. Mořic Gustav 348, 349.
Mánés, Josef 443, 468.
Manriquez, viz z Laru.
Mansfeld, hr. Arnošt 280, 282, 285, 286, 302, 304.
Marcus Aurelius 9.
Marek z Hradce 126, 128.
Mareš, František 562.
Marie Burgundská, manž. císaře Maxmiliána 222.
Marie, manž. Ferdinanda III. 311.
Marie, sestra Jana Lucemburského 79.
Marie, manž. krále Ludvíka 210, 213.
Marie, manž. Maxmiliána I. 238.
Marie, manž. Vratislava II. 36.
Marie, manž. krále Zikmunda 91.
Marie Antoinetta, manželka Ludvíka XVI. 383.
Marie Louisa, manželka Napoleonova 389, 391.
Marie Terezie, královna 320, 334, 345-354, 356, 360-366, 371, 377, 379, 437, 475.
Marignola, Jan 111, 561.
Marini z Grenoblu, Antonín 187, 190.
Marketa Babenberská, manželka Přemysla II. 63, 66.
Marketa, sestra rak. vévody Leopolda 58.
Marketa Maultasch, dcera Jindřicha Korut. 80, 82, 88.
Marketa Opavská, manž. markr. Jana Jindřicha 88.
Marketa Rakouská, manželka markr. Jana Jindřicha 88.
Marketa, dcera Přemysla I. 58.
Markgraf 561.
Markomani 7-9.
Markvartici, rod 52.
Marmaggi, nuntius 518.
Marobud 7, 8.
de Marradas, Baltazar 285, 302.
Maroncelli 393.
Marsilius z Padovy 117.
Maršan, Robert 430, 468.
Martin V., papež 136, 159, 165.
Martin, kněz bratrský 190.
Martin, mládenec pražský 129.
z Martinic, Jaroslav Bořita 248, 249, 271, 272, 277-279, 295, 300.
- z Martinic, Štěpán 92.
Martinius z Dražova, Samuel 306.
Marx, Karel 459, 460.
Masaryk, Jan 560.
Masaryk, T. G. 400, 401, 430, 457, 458, 466, 467, 480, 489, 491, 492, 495-497, 500-505, 511-514, 521, 523, 527, 528, 532, 533, 550.
Mastino, della Scala 80.
Matěj z Janova 115, 121, 218.
Matějček, Antonín 564.
Mathesius, Jan 212.
Matthioli 262.
Mattuš, Karel 482.
Matyáš, král český 257, 268-271, 273-276, 279, 280.
Matyáš Korvín, viz Korvín.
Maxmilián I., císař 90, 183, 201, 202, 209-211, 222.
Maxmilián I. (II.), král český 231, 233, 237-239, 241, 242, 247, 248, 252, 257, 275.
Maxmilián, vévoda bavorský 272, 284-286, 289, 301, 302, 346.
Maxmilián, císař mexický 461.
Maxmilián, bratr Rudolfa II. 244.
Maxmilián Josef, kurfiřt bavorský 350, 352.
Mayer, Kajetán 422.
Mayr, Martin, právník 187.
Mayr-Harting, dr. Robert 527.
Medek z Mohelnice, Martin 240.
Meissner, Alfred 412, 415.
Melancton, Filip 211, 246, 337.
Melantrich, viz z Aventina.
Mencl, Václav 481.
Mendl, Bedřich 113, 114.
Menger, poslanec 458.
Menhart, biskup pražský 42.
Menhart Tyrolský 68, 73.
Mennsdorf, hrabě 447.
Meroveovci 18, 19.
Metod, věrozvěst 22-25, 55, 66, 113.
Metternich, hr. Klement Václav Lothar 390-393, 395, 402, 406, 407, 409, 425.
z Mezihoří, Šašek 188.
Měčislav, kníže polský 29.
Mělnický, Martin 236.
Měsíček, viz z Vyškova.
Městecký, viz z Opočna.
Měšek, kníže polský 23.
Měšek, kníže těšínský 71.
Michal III., císař byzantský 21, 22.
Michal, kněz bratrský 190.
Michal de Causis (ze Súdňých) 130, 131.
z Michalovic, rod 52.
z Michalovic, Bohuslav 279, 290.
Michna, viz z Vacínova.
- Mikuláš I., car ruský 423.
Mikuláš II., car ruský 497.
Mikuláš III., papež 68.
Mikuláš V., papež 177.
Mikuláš Augustinův 127.
Mikuláš z Draždan 155.
Mikuláš, biskup 196.
Mikuláš z Litomyšle 125.
Mikuláš, sektář 155.
Mikuláš z Pelhřimova 154.
Mikuláš, levoboček Přemysla II. 66, 69-71, 94.
z Mikulova, Václav Tiem 129.
z Miletínka, Diviš Bořek 150, 151, 168, 170.
z Milheimu, Hanuš 123.
Milič, viz z Kroměříže.
z Miličina, Heřman 79.
Milík, kaplan 47.
Miljukov, historik 497.
Millesimo, hr. František 309.
Mindove, král litevský 66.
Miniatti 312.
z Mirandoly, Augustin Lucian 200-202.
Mitmánek, Václav 226.
Mitrofanov, P. 377.
z Mitrovič, hr. Jan Václav Vratislav 321, 330.
z Mitrovič, Václav Vratislav 262.
Mlada, dcera Boleslava I. 29.
z Mladenovic, Petr 131, 133, 159.
Mladvaněk, viz z Rachmanova.
Mnata 19.
Mnich, viz z Basileje.
Mnich sázavský 561.
z Modeny, Tomáš 85.
Mohamed 262.
z Mohelnice, Martin Medek 240.
z Mohelnice, Antonín Prus 236, 239, 240.
Mojmír I. 20, 21.
Mojmír II. 25.
Mokoša, bohyně 14.
Moltke 438.
Mommsen, Theodor 459, 463.
Mongolové 9, 16, 21, 22, 471.
Montecucoli, generál 324.
Montenegro, viz Carafa.
Morana, bohyně 14.
Moravané 17, 19, 21, 23, 25, 35, 44, 59, 62, 167-169, 180, 205, 206, 215, 216, 223, 244, 245, 247, 250, 259, 265, 269, 271, 273, 274, 280-282, 285, 303, 312, 407, 409, 410, 413, 418, 434, 439, 448, 453, 565.
Moravci na Hlučínsku 509.
Mořic, vévoda saský 228, 229, 234.
Most, Jan 460.
Mourek, Emanuel 561.
Moyses, Štefan 479.
Mozart, Wolfgang Amadeus 385.

Mrakeš, viz z Noskova.
Mussolini, Benito 529, 534, 538, 547, 556.
Mutina, Vršovec 40.
Müller, purkmistr pražský 409, 410.
Müller, Josef 219, 267.
Müllner, Petr 279.
Münster, zeměpisec 262.
Münzer, Tomáš 215.
Myslбек 468.
Mysliveček, houslista 339.
Mystopol, Jan 226, 231, 233, 234, 236.
z Mýta, Václav 168.

Naegle, A. 521, 564.
z Naglovic, Ondřej Rej 255.
Napoleon I. 382, 385-392, 401, 407.
Napoleon III. 429, 446, 461.
Napoleon, syn Napoleona I.
(Orlík) 391.
Naum, sedmipočetník 24.
Naumann 525.
z Nauměřic, Martin Bacháček 255.
Nejedlý, Zdeněk 113, 218, 511, 556, 564.
Nekeš, viz z Landeka.
Neklan 19.
Nemetové 16.
Nemicus (Hájek) 217.
Nepomucký, Jan, svatý 334, 338, 343, 344.
Nero 89.
Neruda, Jan 468.
Netolici 17.
Neumann, setník 309.
Neumann, Aug. Alois 219.
von Neurath, Konstantin 544, 552.
Nezamysl 19.
Němci 16, 23-27, 32, 34, 35, 36, 41, 43,
44, 48, 49, 54, 57, 61, 64, 69, 74, 75,
78, 84, 87, 96, 97, 100, 110, 112-114,
122-124, 127, 129, 130, 132, 138, 145-
147, 156, 158, 160, 164, 172, 173,
179, 183, 185, 186, 189, 200, 216,
221, 227, 237, 244, 255, 261, 263-
266, 268, 270, 274, 276, 282, 288,
293, 294, 302, 320, 326, 340, 341,
349, 351, 378, 379, 396, 401, 405,
407, 409, 411-415, 419, 420, 422, 428,
430, 432-435, 440, 442, 443, 446-
450, 452, 455-459, 462-467, 469, 470,
475, 482-485, 487, 488, 490, 491, 495,
498-501, 503-506, 512, 513, 517, 518,
522-524, 527, 528, 531-544, 546-548,
550-559.
Němec, poslanec 497.
Němec, dr. Boh. 533.
Němec, Fr. 557.
Němcová, Božena 478.
Niederle, Lubor 10, 55, 563.
Nietzsche, Friedrich 456.
Nigranus 217.

Nikolaj Nikolajevič, ruský
generalissimus 489.
Nítrané 17.
Nitschmann, David 338.
Nizozemci 323, 349, 546.
Noe 243.
Nogaret, franc. kancléř 115.
Norbert, svatý 44.
Normané 13, 15, 16.
Norové 546, 552.
z Noskova, Jan Mrakeš 221.
Nostic, rod 343.
Nostic, místokancléř 301.
Nostic, hrabě 431.
Nostic, hr. Fr. Antonín 380.
Novák, Arne 406, 564.
Novák, J. B. 267, 343.
Novák, J. V. 344, 561.
de Novavilla, Filip, biskup 202.
z Nové Vsi, Jan Protiva 123.
Novohradský, viz Kolovrat.
Novoměstský, viz z Opočna.
Novotný, Jaroslav 344.
Novotný, Václav 10, 56, 76, 114, 218,
219, 481, 562, 565.
Nožička, Jan, opat 226.
z Nudožer, Vavřinec Benedikti 473.
Nyklásek, rychtář 137.
Nývl, Antonín 358.

z Obřan, rod 52.
Occhino, antitrinitář 252.
Očko, viz z Vlašimě.
Odolen, syn Střížův 43.
Odložilík, Otakar 219, 267, 288, 344, 562.
Offermann, továrník 397.
Ogotaj, 62.
Ohéral, Jan 413.
Ojř z Friedberga 61.
Oláh, Mikuláš 472.
Olbramovici, rod 75, 104.
z Olbramovic, Prokop Dvorecký
279, 290.
Oldcastle, velmož 128.
Oldřich, kníže 26, 32-34.
Oldřich, úřední kníže 39.
Oldřich z Drnholce 67.
Oldřich, vévoda korutanský 63, 66.
Oldřich, biskup sekovský 65.
Olešnický, Zbyhňev, arcibiskup 147, 175.
Olympidarios Palaiologos, Jakub 252.
Omoděj 470, 471.
Ondrouch, Vojtěch 11.
Ondřej, biskup pražský 60.
Ondřej II., král uherský 326, 475.
Ondřej III. Benátčan, král uherský 72.
Ondřej z Brodu 127, 132, 154.
Oňata, vyslanec španělský 289.
Opitz, Martin 303.

Opletal, Jan 549.
Opočenský, Hanuš 344, 562.
Opočenský, Jan 511, 560.
z Opočna, Jan Městecký 135.
z Opočna, Jan Novoměstský 150.
z Opočna, Štěpán 92.
Orsinovský z Fürstenfelsu, Jan 279.
Országh-Hviezdoslav, Pavel 481.
z Orvietta, Gozzo 72.
Ostenburk, plukovník 522.
Ostermann, ruský generál 382.
z Ostrova, Jan Talafús 180.
Ostrovský, viz z Valdštejna.
z Ostředka, Mikuláš Zül 93, 123.
Osuský, Štefan 548.
Ota I., císař 29.
Otto II., císař 28, 30.
Otto III., císař 31.
Ota, biskup hamberský 41.
Ota Bavorský 73.
Ota Braniborský 64, 69, 75.
Ota, markrabí braniborský 90.
Ota Brunšvický, král římský 57-59.
Ota Černý, úřední kníže 41.
Ota Sličný, syn Břetislava I. 35, 36, 38.
Ota, arcibiskup trevirský 160.
Ota Wittelsbašský 59.
Otovaldský, Arnošt 313.
z Ottersdorfu, Jan Theodor 279.
z Ottersdorfu, Theodor Sixt 291.
z Ottersdorfu, Sixt 231, 262, 561.
Otto, Jan 560, 561.
z Ottopachu, Albrecht Pfefferkorn 279.
z Oušavy, Albrecht Rendl 207.
Outrata, Edvard 548.
Oxenstjerna, kancléř 298, 307.
z Ozzory, Pipò Spano 148.

z Paarů, sv. páni 335.
Pacák, ministr 465.
z Padovy, Marsilius 117.
Palacký, František 16, 171, 218, 219,
396, 399, 402, 403-405, 411, 414, 416,
420-422, 424, 425, 428, 432, 435-437,
440, 443, 452, 453, 468, 477, 490,
561, 562, 564.
Palacký, Jan 452.
Palaiologos, rod 252.
Palaiologos, Jakub Olympidarios 252.
Palceřík (Anežka) 66.
z Pálče, Štěpán 125, 130, 132.
Palkovič, Jiří 403, 477.
Palomar, Jan 166.
Pancíř, viz z Smojna.
Pankrác od sv. Mikuláše 471.
z Papeheimu, Hape 134.
Papoušek, J. 560.
Paprocký, viz z Hlohól.
z Pardubic, Arnošt, arcibiskup 82, 84, 110.

Pardus z Horky, Jan 164, 167, 170.
Parléř, viz z Gmündu.
Pastrnek, František 55.
Pašek, viz z Vratu.
Päumann, polic. president 428, 434.
Pavel II., papež 191, 192.
Pavel IV., papež 221.
Pavel V., papež 284.
z Pavlovic, Stanislav Pavlovský
244, 248, 249.
Payne, Petr 119, 154, 165, 166.
Pázmány, Petr 473.
Peisker, Jan 12, 16, 55.
Pekař, Josef 11, 55, 56, 114, 171, 219,
288, 344, 463, 481, 511, 562.
Pelcl, Fr. Martin 380, 381, 406, 562.
z Pelhřimova, Mikuláš Biskupec
154, 155, 165, 166, 179.
Pellé, generál 514.
Pellico, Silvio 393.
z Pernštejna 52, 107, 178, 255, 264.
z Pernštejna, Jan 196, 211, 213, 225,
226, 245, 257.
z Pernštejna Vilém 187, 199, 209, 211, 254.
z Pernštejna, Vojtěch 220, 221.
z Pernštejna, Vratislav 239.
Peroutka, Ferdinand 511, 560.
Peršané 244.
Perun, bůh 14.
Pešák, Václav 267.
Pešina z Čechorodu, Tomáš 340, 562.
Petain, maršál 547.
Petar II., král jugoslávský 548.
Petr z Drážďan 155.
Petr Veliký, car ruský 33, 312, 327, 343.
Petr z Všerub 126.
Petr Žitavský 71, 111.
Petarca, Francesco 84.
Petrasch, sv. pán 380.
Petřík z Cách 124.
Pětipeský z Chyš, Šťastný Václav 279.
Pětipeský, viz z Krásného Dvora.
Pfefferkorn, viz z Ottopachu.
Pfeifer, pasák 215.
Philonomos, viz Benešovský.
Piast 19, 32.
Piastovci 80, 94, 346.
Piccione, Luigi, generál 502, 514.
Piccolomini, viz Aeneas Sylvius.
Piccolomini, generál 309, 312, 327.
Píč, Josef Ladislav 55, 563.
Pillersdorf, baron 409, 413, 420.
Pilnáček, Josef 565.
Pinkas 408, 434.
Pipin, král francký 19.
Pipin, syn Karla Velikého 19.
Pipinovi 19.
z Pirkštejna, Hynce Ptáček 170, 174,
175, 176, 177.

Písař Bartoš 262, 561.
Písecký, viz z Kranichfeldu.
Pius II., papež 166, 186, 190, 191, 217.
Pius IV., papež 237.
Pius VI., papež 369.
Pivko, Ljudevít 501, 502.
Placht, Otto 267.
Plachý, Jiří 313.
Platejs, viz z Plattenštejna.
Platon 111, 217.
z Plattenštejna, Arnošt Platejs 295.
Platter, Filip Fabricius 278.
Plavci 62, 63, 471.
Plener, ministr 445.
Ploskovský, viz z Drahonic.
Pluh, viz z Rabštejna.
Plumlovský, viz z Kravař.
z Plzně, Prokop 148, 159.
z Počepic, rod 44, 107.
z Poděbrad, rod 195.
z Poděbrad, Hynek Boček 150, 158, 187, 188.
z Poděbrad, Hynek, syn Jiřího 196, 198.
z Poděbrad, Jindřich, syn Jiřího 177, 188, 193, 194, 195, 198.
z Poděbrad, Jiří, viz Jiří, král český.
z Poděbrad, Kateřina, manželka krále Matyáše 185, 191.
z Poděbrad, Viktorin 150, 157, 177, 188, 191-194, 198.
z Poděbrad, Zdeňka 187, 195.
z Podolí, Martin Fruwein 279, 290.
Poduška, Jan 212.
Podvinský, purkmistr pražský 137.
Pogodin 402, 428, 443.
Pohl, Jan Václav 379.
Poincaré 501.
Polabané 14-16, 42, 43, 141, 404.
Poláci 15, 16, 19, 29, 32, 33, 40, 51, 63-65, 80, 87, 124, 147, 150, 159, 164, 170, 173, 175, 180-183, 194-196, 239, 285, 298, 306, 317, 319, 325, 332, 391, 402, 416, 417, 420, 422, 431, 434, 441, 442, 446, 452, 456, 458, 459, 466, 493, 508, 510, 511, 538, 539, 546, 555.
Polané 16, 61.
z Polžic, Kryštof Harant 243, 262, 290.
z Polžic, Kryštof Vilém Harant 327.
Pompadorová, markýza 350.
z Pomuku, viz z Nepomuku.
Popel, viz z Lobkovic.
Porej, syn Slavníkův 30.
Portia, hr. František 321.
z Postupic, Albrecht Kostka 203.
z Postupic, Zdeněk Kostka 187, 190, 231.
z Potnštejna, Zdeněk hr. Žampach 301.
Potocki, ministr 445, 447, 448.
Pouček, viz z Talmberka.
Poustevník Matěj 212, 214.
z Prachatic, Křišťan 132, 154, 159, 169.
z Práchné, Václav Hollar 298.
z Prachové, Valentín Kochan 279, 291.
Prasek, Vincenc 565.
Prášek, Justin 562.
Pravětický, viz z Radvanova.
Pražák, Albert 481.
Pražák, ministr 435, 449, 455, 456.
Pražský, viz Dětrich Pražský.
Pražský, Jeroným 119, 122, 127, 129, 132, 135, 147.
Pražský, Lukáš 203, 204, 214, 226.
Prefát z Vlkanova, viz z Vlkanova.
Presl, Jan Sv. 404.
Pressius, Pavel 241.
Privina 20, 21.
Prkoš 35.
Procházka, Adolf 560.
Procházka, Th. 560.
Prokeš, Jaroslav 219, 344, 377, 511, 562.
Prokop, markrabí moravský 88, 90, 92, 93, 139.
Prokop z Plzně 148, 159.
Prokop, svaty 33.
Prokúpek (Prokop Malý) 158, 160, 164, 168.
z Prostějova, Jan Filípec 197, 198.
z Prostějova, Matouš Rejsek 218.
Prostředek, Martin 170.
Protiva z Nové Vsi, Jan 123, 126.
Prunar, poslanec 498.
Prus, viz z Mohelnice.
Prusinovský, viz z Víckova.
Prusové 337, 348, 350, 351, 436, 437, 439.
Prusové (pohanští) 65.
Przedziecki, A. 561.
z Přelouče, Tomáš 190.
Přemek, kníže opavský 164.
Přemysl I. 42, 46, 47, 57-60, 62, 96, 110.
Přemysl II. Otokar 63-69, 73-75, 82, 94, 96, 98, 99, 103, 105, 108, 118, 222, 341, 451, 470.
Přemysl, zakladatel rodu 19, 26, 32, 34, 35, 38, 39, 41, 44, 46, 49, 50, 84, 94, 243.
Přemysl, syn Přemysla I. 59, 61.
Přemyslav, král velkopolský 71.
Přemyslovci 26, 32, 41, 43-45, 49, 50, 54, 56, 57, 64, 72, 73, 85, 103, 104, 109, 111, 113, 114.
z Příbramě, Jan 148, 154, 157, 159, 161.
Psohlavci 328.
Pšováné 17, 26.
Pštros, František 434.
Ptáček, viz z Pirkštejna.
Ptolemaios, Klaudius 7, 10.

Pubitschka, František 370, 381, 405, 562.
Puchala, Polák 159.
Puchmajer, Antonín Jaroslav 381.
Puchník, Mikuláš 92.
z Púchova, Zikmund 262.
Pulkava, viz z Radenína.
Purkyně, Jan Ev. 404.

z Questenberku, Gerhart 307.
z Questenberku, Jan Adam 339.
z Questenberku, Kašpar 294.

Raab, Fr. Ant. 372.
z Rabštejna, Jan 217.
z Rabštejna, Kašpar Pluh 229, 230.
z Rabštejna, Prokop 190.
Rácové 182, 194.
z Račic, Jan 219.
Račinský, Výšek 170.
z Radče Radecký, Jan Josef 391, 395, 421, 423, 429.
Radegast, bůh 14.
z Radení Pulkava, Přibík 111, 561.
Radim (Slavníkovec) 30, 31, 34.
Radimský, Jiří 6.
Radla 30.
z Radovesic Libák, Matěj 183.
z Radvanova Pravětický, Florián 254.
Rachfahl 563.
z Rachmanova, Vaněk 182.
Rainer, Václav Vavřinec 343.
Rakati 7.
Rákóczy, František 326, 342, 475, 476.
Rákóczy, Jiří 312, 313, 472, 474.
Rákóczy, Zikmund 298.
Rakušané 45, 46, 61, 63, 68, 73, 93, 140, 159, 160, 182, 270, 281.
Ramée, Vavřinec 273.
Raňků, viz z Jeřova.
Rapant, Daniel 481.
Rastic, viz Rostislav.
Rašín, Alois 458, 491, 513, 521, 522, 526.
Rašín, viz z Rýznburka.
Rataři, kmen 14.
Ratbot, markrabí rakouský 21.
Reček, viz z Ledec.
Rej, viz z Náglovic.
Rejčka, Eliška, viz Eliška.
z Rejnštejna Kardinál, Jan 131.
Rejsek, viz z Prostějova.
Rejt z Loun, Bartoš 218.
Rendl, viz z Oušavy.
Renz, Michal 339.
Ressel, Josef 339.
Revay, rod 473.
Rezek, Antonín 263, 266, 344, 377, 463, 454, 562.
Rezek, Fabián Strakonický 245.
Ribbentrop 543.

Rieger, Bohuš 114, 563.
Rieger, Frant. Ladislav 414, 421, 435, 443, 445, 446, 449, 451, 452, 453, 458, 468, 480.
Rienzi, Niccolo 84.
Richard II., král anglický 119.
Richard Cornwalliský 65, 67.
Richelieu, kardinál 310.
Richter, Václav 56.
Ripka, Hubert 511, 548.
Robert, biskup cambraiský 117.
Rodovský, viz z Hustiřan.
Roh, Jan 226.
Roháč, viz z Dubé.
z Rohrova Rohr, Melichar 230.
z Rokycan, Jan 151, 154, 159, 161, 162, 165, 166, 168, 169, 175-179, 185, 186, 189, 192, 195, 236.
Rokyta, Jan 342.
Roland 107.
Roman, hejtman valašský 312.
Romanovci, rod 493, 495.
z Ronova Křinecký, Vilém 229, 230.
Ronovici 52, 78.
Roosevelt F. D. 545, 547.
Rosa, Václav 339, 379.
Rosacius 290.
de Rossiers, Pierre 82.
Rostislav, kníže 20, 21, 23, 55.
Rostislav Michajlovič, kníže ruský 66.
Rothermeere, lord 425.
Rotschild, rod 398.
Rotterdamský, Erasmus 225.
Roubík, František 344, 430, 564.
z Roupova, Václav Vilém 277, 279, 283, 286.
z Roupova, Vilém st. 291.
Rova, purkmistr opavský 265.
Rožďalovský, Václav 212.
z Rožmberka, rod 52, 138, 139, 174, 221, 247, 254, 255, 262, 263.
z Rožmberka, Jan 183.
z Rožmberka, Jindřich 92, 183, 214.
z Rožmberka, Jošt 183, 186, 191, 192.
z Rožmberka, Oldřich 140, 143, 144, 147, 168, 175-177, 179, 186, 216.
z Rožmberka, Petr 78, 211, 214.
z Rožmberka, Petr Vok 247, 562.
z Rožmberka, Vilém 239, 244, 249, 255, 562.
z Rožmberka, Vok 67.
z Rožmitálu, Johana, manž. Jiřího z Poděbrad 179, 187, 185, 194.
z Rožmitálu, Lev, rod 52.
z Rožmitálu a z Blatné Lev, Zdeněk 188, 204, 209, 211, 213-215, 220, 221, 226.
Rudolf I., král český 64, 73, 74.

Rudolf II., král český 238, 241, 243-245, 047, 049, 050, 257, 264, 266-274, 291, 306, 330, 343.
Rudolf, korunní princ 461.
Rudolf Habsburský 64, 67-71.
Rudolf, biskup lavantský 191.
Rudolf, vzdorokrál 28, 37.
Rudolf, falckrabí rýnský 84.
Rudolf Zakladatel, vévoda rakouský 89, 188.
Rulík, Jan 382.
Rumuní 65, 98, 180, 183, 422, 488.
Runciman, lord 536, 537.
Ruprecht Falcký 124, 127.
Ruprecht, syn krále Fridricha 283.
Ruprecht, falckrabí rýnský 183.
Ruprecht Klem 92, 93.
Rusíni 173, 268, 324, 326, 402, 465, 476, 479, 483, 516, 517.
Rusíni, američtí 505, 510, 516.
Rusové 16, 25, 29, 48, 62, 66, 173, 341, 377, 382, 387, 390, 391, 394, 401, 402, 417, 418, 424, 443, 444, 466, 469, 478, 487, 488, 490, 503, 555-558.
Ruthartovici, rod 74, 75, 104.
z Růže, Hanuš 218.
Rüdiger, viz ze Starhenberga.
Rüding, Ezrom 247.
z Rybňan, Kába 254.
z Rýznburka Vřeštovský, Aleš 167.
z Rýznburka, Boreš 63, 68.
z Rýznburka Švihovský, Břetislav 211.
z Rýznburka Rašín, Jaroslav Sezima 306, 308.
z Rýznburka Švihovský, Půta 202.
z Rýznburka, Vilém 196.
Řehoř VII., papež 37, 117.
Řehoř XI., papež 117.
Řehoř XII., papež 127.
Řehoř, zakladatel Jednoty 190.
Řekové 7, 183, 217, 393, 404, 484, 547.
Řepický z Machovic, Chval 140, 157.
z Resanic Kadovský, Přibík 147.
z Řičan, Pavel 279.
Římané 7-11, 404.
z Římovic Keřský, Ondřej 168.
Sabina, kapucín 289.
Sabina, Karel 408.
Sadeler, Jiljí 243.
Sádlo 148.
Sadovský, viz ze Sloupna.
Sacher-Masoch, polic. pres. 428.
Salis, profesor 550.
Salm, hr. Hugo 435.
Samo 17, 18, 55.
ze Sán, Jan Čapek 157, 164, 168, 182.
Sardinci 421, 429.
Sarkander, Jan 284.

Sasina, Jan 361.
Sasové 25, 37, 38, 56, 87, 96, 97, 291, 295, 299, 302, 306, 307, 309, 351.
Sasíci 470.
Sáva, sedmipočetník 24.
Savojský, princ Eugen 323, 325, 330, 332, 343.
Savanarola, mnich 203.
della Scala, signor Mastino 80.
Scotus Viator 480.
Scultetus, kazatel 283.
Sedláček, August 564, 565.
Sedlák, Jan 218.
Sedličané 17.
Sedlnický, rod 17.
Sedlnický, hrabě 392, 393, 395.
Sedlnický, viz z Choltic.
Seibt, Karel Jindřich 361.
Seidler, ministr 500.
Sekelové 63, 471.
Sekely, vojevůdce 181.
Sekerka z Chudčic, rod 107.
Selender, Wolfgang 276.
Seliger, poslanec 518.
Selim, sultán 210.
Sellner, Jan 329.
Senefelder, Alois 399.
Seton-Watson 480, 492, 560.
Severus, biskup 34.
Sezima, viz Rašín.
Schaller, Jaroslav 564.
Scharschmied 457.
ze Schauenburku, Bruno, viz Bruno.
Schauenstein, hrabě Buol 429.
Schäffle, Albert 448, 450.
Scheiner 491.
Schilling, politik 415.
Schmerling, hr. Ant. 424, 432, 433, 435, 436.
Schober, kancléř 522.
Schönborn, hr. Bedřich 455.
Schönerer 455, 456.
Schönfeld 382.
Schránil, Josef 10.
ze Schulsteinu 362.
Schulz 435.
Schulz, Václav 377.
Schuschnigg, kancléř 535.
Schwarz, Ernst 11, 114.
ze Schwarzburgu, hr. Günther 84.
ze Schwarzzenbergu, rod 263, 467.
ze Schwarzzenbergu, kníže Felix 422-425.
ze Schwarzzenbergu, Ferdinand Vilém Euseb 321.
ze Schwarzzenbergu, kníže a kardinál 434.
ze Schwarzzenbergu, kníže Karel 390, 391, 451, 452.
Schwarzzenbergová, kněžna 418.

Schweizer, Pavel 344.
Schwerin, generál 351.
Schwoy, Frant. Josef 564.
Sichar, posel francký 18.
Silingové 7.
Sylvius, viz Aeneas.
ze Sinzendorfu, hr. Ludvík 322, 338
Sixt, viz z Ottersdorfu.
Skála, viz z Doubravky.
Skála, viz ze Zhoře.
Skalský, Gustav 56, 344.
Skotové 309.
Skrejšovský 451, 452.
Sladkovský 413, 424, 437.
Sladký, Jan Kozina 329.
Slavata, viz z Chlumu.
Slavibor, kníže pšovský 26.
Slavibor, syn Slavníkův 31, 32.
Slavík, Jan 219.
Slavík, Juraj 548.
Slavník 30.
Slavníkovci 26, 29-31, 40.
Slavomír, kněz 23.
Slezané 16, 68, 160, 186, 216, 219, 257, 260, 271, 272, 274, 347.
Slokar, J. 406.
ze Sloupna Sadovský, Jiří 298.
Slováci 21, 219, 245, 253, 268, 291, 324, 326, 344, 396, 402, 403, 404, 417, 418, 421, 422, 444, 469, 471-473, 476-481, 483, 490, 492, 493, 496, 498, 500, 507-509, 512-516, 518, 523, 528, 539, 540, 548, 550, 557, 558.
Slováci, američtí 494.
Slované 7, 10, 12-16, 18, 20, 22, 24, 28, 29, 32, 47, 55, 56, 111, 164, 171, 173, 182, 183, 185, 264, 266, 325, 341, 342, 380-382, 391, 394, 396, 401, 402, 404, 411, 412, 415-417, 422, 436, 443, 446, 454, 455, 463, 465, 466, 470, 477, 483, 485, 492, 559, 560.
Slované alpští 16.
Slované balkánští 17, 173, 416, 448, 454, 466.
Slované čeští 17, 18.
Slované jižní 16, 25.
Slované korutanští 18, 19.
Slované pannonské 15-18, 21, 476.
Slované polabští 14-16, 42, 43, 141, 404.
Slované rakouští 416, 454.
Slované ruští 14.
Slované severní 25.
Slované slovinské 17.
Slované východní 14-16.
Slované západní 402.
Slověné 16.
Slovinci 16, 17, 380, 416, 501.
Smetáček, Zdeněk 560.
Smetana, Augustin 427.

Smetana, Bedřich 467, 468.
Smil, syn Božejův 36.
ze Smiřic Smiřický, rod 255, 293, 303.
ze Smiřic Smiřický, Albrecht Jan 277, 279.
ze Smiřic Smiřický, Jan 159, 180.
ze Smiřic Smiřický, Jindřich 293.
ze Smiřic Smiřická 302.
ze Smojna, Hanuš Pancíř 81.
Snopek, Fr. 55.
Sobek, viz z Bilenberka.
Soběbor Slavníkovec 30, 31.
Soběský, Jan, král polský 325.
Soběslav I. 26, 40-43, 47.
Soběslav II. 42-46, 49, 51.
Soběslavův 43.
Sobota, Emil 560.
Sokol, viz z Lamberka.
Sokolov 443.
Sokolovič 474.
Soliman I., sultán 215, 222.
Soliman II., sultán 223.
de Souches, Kaduit 312.
Soukup, Frant. 458, 491, 494, 500, 511.
Spano, viz z Ozzory.
de Spazio, Giovanni 263.
Speratus, Pavel 212.
Spina, František 527.
Společnost národů 523, 524, 528, 531, 541.
Sponheimové, rod 65.
Sporck, hr. Fr. Antonín 334, 339, 343.
Springer, A. 406, 430.
Spytihněv I. 26.
Spytihněv II. 26, 35, 36.
Spytihněv Slavníkovec 30.
Srb, Adolf 468.
Srbik, H. 406.
Srbové 16, 65, 182, 194, 466, 475, 478, 484, 486, 488, 490, 555.
Srbové Lužičtí 340, 416, 509.
Srbové polabští 16, 18, 24.
Stadion, hr. Jan Filip 388, 393.
Stadion, hrabě 407, 409, 410, 423, 424, 426, 538.
Stadion, hrabě Rudolf 412, 414.
Stalin, Josef Visarionovič 531, 556, 558.
Staněk, František 492, 505.
Stanislav ze Znojma 125, 126, 130.
Stanislav August, král polský 352.
ze Starhenberga, hr. Arnošt Rüdiger 325.
Stašek, mládenec pražský 129.
Steed, Wickham 492.
della Stella, Petr 263.
ze Sternberga, hr. Kašpar 402.
Stodorané 26.
ze Stradonic Kekule 299.
Strachkvas, syn Boleslava I. 28.
Strachota, věrozvěst 22.

ze Strakonice 52.
ze Strakonice Bavor, rod 74, 110.
Strakonický, Fabián Rezek 245.
ze Stránky Stránský, Pavel 562.
Stránský, Jaroslav 527, 560.
Stránský, viz ze Zap.
ze Stráže, rod 52.
ze Strážnice 178.
ze Strážnice Bedřich, kněz 140, 164,
170, 175.
Strážnický, viz z Kravaň.
Strejc, Jiří 241.
Stremayer 454, 455, 456.
von Streruwitz, Ed. 511.
Stribog, bůh 14.
Stroussberg, Baruch 444.
Středa, jesuita 313.
Středovský, Jan Jiří 340.
ze Středy, Jan 84, 217.
ze Stříbra, Jakoubek 121, 129, 131,
136, 148, 154, 218.
Stříbrný, Jiří 526, 528.
Stříž 43.
Stürgkh, hr. Karel 467, 488, 491.
ze Súdňích, Michal 130.
ze Sulevic Kaplír, Kašpar 279, 290, 325.
ze Sulevic Kaplír, Zdeněk 325.
Sušický, Simon 291.
Südenhorst 377.
Svantovít, bůh 14.
Svatava, manželka Vratislava II. 36.
Svátek, Josef 562.
Svatopluk, kníže velkomoravský 20,
23-25, 67.
Svatopluk, syn Svatoplukův 25.
Svatopluk, kníže český 39, 40.
Svatý, Pavel 560.
Svidrigajlo 162.
od Sv. Mikuláše, Pankrác 181, 471.
Svoboda, generál 556, 558.
van Swieten, Gerhart 362.
Sybenlot 264.
Sychrava, Lev 511.
Sylva-Tarroucca, hr. Bedřich 410.
Syrový, generál 537.
Szabó-Tóth, Pál 219.
Szilágyi, A. 481.
Swiezy 457.

Šafařík, Pavel Josef 402, 404, 416,
417, 428, 477, 563.
Šámal, Přemysl 491.
Šašek, viz z Mezihoří.
Šebíř, biskup 34, 45.
Šejnocha 231.
z Šelmberka, rod 52.
Šembera, Alois Vojtěch 400, 420.
Šembera, viz z Boskovic.
Šeremetěv, Boris 342.

Šimáček, František 435.
Šimák, Josef V. 114, 377, 561, 562.
Šimek, Emanuel 10, 56.
Šimek, František 561.
Simon z Tišnova 131.
Šišmánek, Václav 212.
Škoda 544.
Škornice, viz Balbín.
Škréta, viz ze Závořic.
Škroup, František 402, 403.
Škultéty, Josef 481.
ze Škvorce, Olbram 92.
Šlik, rod 206, 257.
Šlik, hrabě 265, 274, 278.
Šlik, mladší 285.
Šlik, hr. Albín 230, 279.
Šlik, hr. Jáchym Ondřej 279, 282, 290.
Šmeral, Boh. 497.
Šmikovský, viz ze Žďáru.
Šotnovský, viz ze Závořic.
Španěl 30, 177, 213, 221, 235, 239,
242, 249, 285, 298, 310, 318, 323, 389.
ze Šprinsberka Kuthen, Martin 252.
Šrámek, Jan 513, 521, 548.
Šrobár, Vavro 481, 498, 500, 507, 509,
513, 515.
Štaufové 58.
Štefan, J. 511.
Štefan, Ondřej 241, 247.
Štefánik, Milan Rastislav 496, 502,
504, 513.
Štefek, viz z Koloděj.
ze Šternberka, rod 52, 177, 178, 255.
ze Šternberka, Adam 272, 277.
ze Šternberka, Jaroslav 62.
ze Šternberka, Jaroslav Veselský 145.
ze Šternberka, Kunhuta 177.
ze Šternberka, Petr Konopištský 138,
145, 178, 185, 191, 192, 196.
Šteyer, Matěj Václav 320.
ze Štěkna, Jan 123.
Štěpán I. Svatý 30, 469, 470.
Štěpán II., král uherský 40.
Štěpán III., král uherský 44.
Štěpán IV., král uherský 44.
Štěpán V., král uherský 66, 67.
Štěpán V., papež 24.
Štěpán, převor dolanský 126.
Štěpán, arcivévoda 396.
Štěpán, viz z Pálče.
Štěpán, biskup valdenský 190.
Štěpánka, manž. prince Rudolfa 461.
Štěrbová, Marketa 6.
ze Stútného, Anežka 121.
ze Stútného Stútný, Tomáš 98, 115,
120, 121.
ze Štrasburku, Mikuláš Wurmser 85.
Štrobach 414.

Štúr, L'udevit 418, 477, 478, 481.
Šturm, Václav 248.
Štyřané 65.
Štátný, Alfons 462.
Šud, Eliáš 274.
Šultys z Felsdorfu, Jan 279, 291.
z Sumburka, Jindřich 118.
Šuselka, 415.
Šusta, Josef 56, 113, 114, 562, 565.
Švábové 25, 85.
ze Švamberka, rod 255.
ze Švamberka, Bohuslav 139, 144, 157, 196.
ze Švamberka, Jan Jiří 274.
ze Švamberka, Kryštof 214.
ze Švamberka, Petr 279, 287.
ze Švarcenberka, viz z Schwarzenbergu.
Švédové 295, 299, 305-309, 311-315,
322, 326, 474.
Švehla, Antonín 526, 527.
Švehla, Jan 182.
Švihovský, viz z Rýznburka.
Švýcaři 183, 214, 227.

Taaffe, ministr, hrabě Eduard 445,
446, 454, 455, 457, 458, 460, 461.
Tablic, Bohuslav 477.
Tacitus, Cornelius 341.
Tadra, Ferdinand 113.
Talaful, viz z Ostrova.
Talleyrand, ministr 391, 392.
z Talmberka, Fridrich 295.
z Talmberka, Pavel Štěpán Pouček 201.
Tas 36.
Tataři 57, 62, 63, 96, 97, 173, 245;
324, 325, 341, 470.
Taubenmayer 265.
Taxis, kníže Rudolf 437.
Teige, Josef 561.
Tektoságové 7.
Tempelfeld, Mikuláš 186, 194.
Temudžin 62.
z Tetova a z Vchynic, Radslav ml. 279.
z Tetova Tetour 182, 197.
Teuner, František 550.
Thugut, František 385.
Thun, hrabě František 385.
Thun, hrabě Josef Matyáš 396.
Thun, hrabě Lev 409, 414, 418, 419,
424, 427, 448.
Thun-Hohenstein, hrabě František 457,
463, 489.
z Thurnu, mladší 285, 286.
z Thurnu, hr. Jindřich Matyáš 272,
274, 275, 277, 279-281, 284, 299,
300, 305, 306, 308.
Thurzo, rod 253, 472.
Thurzo, František 472.
Thurzo, Stanislav, biskup 223.
z Tiefenbachu, Fridrich 281, 282, 291.

z Tiefenbachu, Fridrich 281, 282, 291.
Tieftrunk, Karel 266, 562.
Tiem, viz z Mikulova.
Tilly, generál 270, 284, 285, 306, 307.
Tirpitz, admirál 484.
Tiso, Josef 540, 542, 555, 557, 558.
Tisza, Koloman 479.
z Tišnova, Simon 131, 219.
Tluksa, viz z Buřenic.
Tobiáš (z Bechyně), biskup 69, 70.
Tobolka, Zdeněk V. 430, 468, 511,
561, 564.
Toke, kanovník 165.
Tolstoj, Lev Nikolajevič 189.
Toman, Hugo 219.
Tomáš z Modeny 85.
Tomek, Wáclaw Wladiwoj 218, 288,
344, 424, 435, 455, 468, 562, 564.
Tonner, Emanuel 562.
Torstenson, Linhart 312, 313.
Tóth, Zoltán 219.
Tóth-Szabó, Pál 219.
Toužimský, Josef 430.
Tovačovský z Cimburka, Ctibor 192,
195-198, 208, 253, 263.
Tovačovský z Cimburka, Jan 145, 157,
158, 160, 176, 184.
Tököly, Emerich 324, 325, 472, 474,
475.
Trapl, Miloslav 6.
Traub, Hugo 468.
Trčka, hr. Adam 306, 309.
Triglav, bůh 14.
Trnka, Fr. Dobromysl 403.
z Trocnova, Anežka 138.
z Trocnova, Jan Žižka 123, 137-142,
144, 146-152, 156, 161, 177, 218, 219,
288, 337, 439, 503.
z Trocnova, Jaroslav 138.
Trojan, Alois Pravoslav 408.
Třanovský, Jiří 298, 476.
z Třebomyslic, hr. Emanuel Dubský 435.
Tschernembel 284, 286.
Tuka, Béla 528, 542.
z Tulechova, Codicillus 248, 249.
z Tuliskova, Hanuš 147.
Tunki z Brnička, Jiří 207.
Tuňa, vrah sv. Ludmily 27.
Turci 62, 110, 124, 160, 173, 175, 179-182,
184, 186, 187, 191, 193, 202, 210,
215-217, 222-225, 227, 238, 239, 245,
249, 258, 262, 268, 270, 287, 303,
313, 317, 321-325, 332, 342, 374, 375,
448, 454, 466, 469, 472-476, 482, 484.
Turkotataři 15, 16, 55, 62.
Turnow, Petr 155.
Tusar, Vlastimil 514, 520.
Tvaroh 167.
Tvrdoň 14.

Tyl, Josef Kajetán 402, 403.
Tylor, Wat 119.
Tyr 27.
Tyrš, Miroslav 435.

Udržal, František 528.
Ugrofinové 25.
Uhří 30, 33, 35, 40, 41, 51, 63-66, 68, 93, 140, 145, 146, 148, 164, 170, 173, 175, 180, 182, 185, 193-196, 199, 202, 208, 209, 215, 216, 237, 268, 270, 273, 285, 293, 295, 299, 317, 323, 326, 348, 432, 436, 471, 475, 506.
z Újezda, Přebík Jeníšek 290, 292.
Ukrajinci 16, 493, 503, 542.
Ulický, Matouš 296.
z Uničova, Albík 129.
z Uračova, Nathanael Vodňanský 291.
Urban IV., papež 66.
Urban V., papež 117, 120.
Urban VI., papež 113, 117, 118.
Urban VIII., papež 297.
Urbánek, Rudolf 219, 562.
Urbanides 269.
z Ústí, Jan 130.
z Ústí, Oldřich 139.
z Ústí, Prokop 139.

Vacek, velmož 40.
Vacek, Fr. 56, 563, 564.
z Vacínova, Pavel Michna 292, 293.
Václav I. 57-62, 64, 96, 103, 104.
Václav II. 64, 66, 69-76, 78, 79, 81, 88, 108, 109, 111, 188.
Václav III. 72, 73, 81, 470.
Václav IV. 76, 90-94, 102, 105, 109, 112, 122, 125-128, 130, 135-139, 171, 176.
Václav (Karel I.) 78-80.
Václav, bratr předešlého 88, 91.
Václav, kníže mazovský 80.
Václav, kníže opavský 160.
Václav, syn Soběslava I. 46, 47.
Václav Svatý 26-29, 41, 55, 56, 84, 85, 311, 341, 433.
Vachek, E. 560.
Vajanský, Svetožár Hurban 481.
Vajtauer, Emanuel 550.
z Vajtmile, Beneš Krabice 111, 561.
z Vajtmile, Jindřich Krabice 231.
Valaši (moravští) 98, 304, 312, 348.
Valaši (rumunští) 65, 98.
z Valdeka, rod 52.
z Valdeka, Vilém Zajíc 74, 76, 78, 79.
z Valdeka, Vilém Zajíc Židlochovský 145.
Valdemar II., král dánský 58.
Valdemar, markrabí braniborský 79.
z Valdštejna, rod 52, 151, 255, 302.
z Valdštejna, Adam 275.

z Valdštejna, Albrecht 248, 275, 281, 292-294, 300, 302, 304-311, 313, 344.
z Valdštejna, Hašek Ostrovský 145, 148.
z Valdštejna, Hýnek 159.
z Valdštejna, Kateřina 209.
z Valdštejna, Voksa 128, 129.
Valdus, Petr 118, 119.
de Valle, Fantin 190, 191.
z Valois, Blanka 82, 84.
z Valois, Filip VI. 83.
z Valois, Jindřich 239.
Valoni 100, 293.
Vančura, Jindřich 563.
Vanda 19, 32.
Vandamme, generál 391.
Vančkovice, Žiga 214.
Varjagorusové 16.
Varsák, Branislav 219, 481.
z Vartenberka, rod 52.
z Vartenberka, Čeněk 135, 136, 138, 143, 146, 147, 149.
z Vartenberka, Jan 75, 77, 213, 226.
Vasa, rod 244.
Vavák, Fr. 374.
Vázané 17.
Vecserová, baronessa 461.
z Vechty, Konrád, arcibiskup 129, 136, 143, 146, 155, 159, 161, 165.
Velek Koudelník 161, 162.
Velemický, Petr 230.
Veles, bůh 14.
z Veleslavína, Daniel Adam 262.
Velflovič 74, 75, 104.
z Velhartic 285.
Veliký, Prokop, viz Holý.
Velkorusové 16.
Velislav 113.
Verböczy 469.
Venatorini 339.
Veselský, viz ze Sternberka.
Vesna, bohyně 14.
z Vchynic, viz z Tetova.
Vchynský, Voldřich 277.
z Vícemilic, Jan Hvězda 149, 157.
z Víckova, Vilém Prusinovský 240.
z Vidbachu Vidbach, Jindřich 230.
Viest, Rudolf 548.
Viklef, John 115, 119, 121-126, 128, 130, 133, 135, 136, 154, 159, 218.
Viktor Emanuel, král italský 439.
Vilém II., císař německý, 484, 485.
Vilém, vévoda bavorský 221.
Vilém, hrabě 23.
Vilém Holandský, král římský 65.
Vilém, vévoda saský 178, 185-187.
Villani, baron 409, 419, 443.
Vincenc, kanovník pražský 44, 55, 561.
Vintř, poustevník 35.
Viola, manželka Václava III. 73.

Viprecht Grojčský 38, 40, 41.
Visconti, Azzo 80.
Visconti, Jan Galeazzo 92.
Vít, kaplan 41.
Vítek, Vítkovec 71.
Vitislav, kníže zlický 26.
Vitkovci 52, 69, 70, 140.
Vitold, Alexandr 133, 147, 149, 150, 169.
Vítovec z Hřebene, Jan 176, 182.
z Vizovic, Tomáš 140.
Vlačič, Matěj 246.
Vladislav I. 40, 41.
Vladislav II. 42-45, 47, 53, 54.
Vladislav III. 42, 47, 57, 59, 63.
Vladislav II., král polský 144, 147, 150, 162.
Vladislav III., král polský 170, 175, 180, 181.
Vladislav Jagelonský 194-199, 201, 202, 204, 206, 207, 209-211, 213, 217, 218, 242.
Vladislav, kníže kozelský 79.
Vladislav Lokietek 72, 79.
Vladislav, syn Přemysla I. 59.
Vladislav, syn Soběslava I. 42.
Vladislav, syn Václava I. 61-63.
Vladivoj 32.
Vlachové (Italové) 65, 81, 89, 100, 111, 148, 232, 244, 251, 263, 293, 320, 393, 421-423.
Vlámové 100, 293.
z Vlašimě, rod 178, 255.
z Vlašimě, Jan Očko, arcibiskup 90, 91, 120.
z Vlašimě, Hýnek Jankovský 339.
Vlček z Čenova, Václav 193.
Vlčen 15.
z Vlkanova, Oldřich Prefát 262.
Vnislav 19.
Vodňanský, viz z Uračova.
z Vohrburku, hrabata 47.
Vojen 19.
z Vojnána Žofie, hr. Chotková 461, 486.
Vojtěch, svatý 26, 30, 31, 34, 41, 65.
Vojtěch, syn Vladislava II. 45.
Volek, Jan, biskup 70, 79.
Volný, Řehoř 564.
Vondrák 493.
z Vorličné, Bohuslav Balbín, viz Balbín.
Voska, E. 494.
Vostrovec, viz z Kralovic.
Vracen, biskup 36.
Vratislav I. 26.
Vratislav II. 26, 28, 33, 35-39, 41, 49, 103.
Vratislav, syn Přemysla I. 59.
Vratislav, viz z Mitrovic.
z Vratu, Jakub Fikar 231.

z Vratu, Jan Pašek 213-215, 221, 225.
Vrchlický, Jaroslav 468.
Vršovci 31, 32, 39, 40, 52.
Vřesovec, mincmistr 295.
z Vřesovic, Jakoubek 157, 158, 165.
Vřešťovský, viz z Rýznburka.
z Všehrd, Kornel Viktorin 208, 216, 218, 241, 563.
z Všerub, Petr 126.
z Vyškova Měsíček 299.

Wagner, Richard 456.
Waldenberg, viz z Wolkensteina.
Waldhauser, Konrád 119, 120.
Wallis, generál 332.
Wallis, hrabě 389.
Walram, bratr Jindřicha VII. 75.
z Walsee, Reinprecht 160.
Wanka, Václav 434.
Watson, Seton 560.
Weber, baron 452.
Wegener, Jan Erazim 327.
Weingart, Miloš 406.
Welfové, rod 57.
Welser, rod 253.
Welserová, Filipina 232, 253.
Werstadt, Jaroslav 511.
Werunský, E. 113.
Wettinové, rod 187.
Wiching, biskup 24.
Wilkingové 15, 16.
Wilson, Woodrow 498, 507, 508.
Windecke, Eberhard 561.
Windischgrätz, kníže Alfred 414, 417-419, 422, 423, 458, 461.
Windischgrätzová, kněžna 418.
Winter, Eduard 406.
Winter, Zikmund 266, 564.
Wirping, kněžna 39.
de Witte, Jan 292.
Wittelsbachové 59, 90, 272, 346, 352.
Wittenberg, generál 313.
Wolf, historik 377.
Wolf, něm. nacional 455.
Wolfgang, sv. 29.
Wolkan, Rudolf 564.
z Wolkensteina, Waldenberg 158.
Wostry, Wilhelm 56.
Wulfila, biskup 313.
Wurmser ze Štrasburku, Mikuláš 85.
Wycliff, viz Viklef.
Wyche, Richard 128, 129.
Wynfrieth, věrozvěst 19.

Zahaňský, Ludvík, kronikář 172.
Záhorský, hrabě 182.
Zahradník, poslanec 507.
Zach, generál 418, 478.
Zajíc, viz z Hasenburka.

Zajíc, viz z Valdeka.
 Zakrzewski, historik 56.
 Zanononi, generál 507.
 ze Zap, Pavel Stránský 266, 298,
 299, 562.
 Zápolský, Jan 209, 210, 215, 223,
 224, 472.
 Zápolský, Jan Zikmund 224, 238, 239.
 ze Závořic, Daniel Škréta Šotnovský 279.
 ze Závořic, Karel Škréta Šotnovský 343.
 Zborovský, rod 244.
 ze Zdenína, Jan Dubčanský 214.
 Zderad 38, 39.
 Zdik, Jindřich, biskup 41-43, 53.
 Zelený, puškař 170.
 Zháněl, Stanislav 56.
 ze Zhoře, Pavel Skála 277, 279,
 298, 562.
 Zíbrt, Čeněk 564, 565.
 Zicha, A. 114.
 Zikmund I., král polský 211, 221.
 Zikmund II. August, král polský 342.
 Zikmund III., král polský 244, 280,
 284.
 Zikmund, král český 90-93, 95, 127,
 128, 130-133, 136-141, 144-149, 151,
 153, 156, 158-160, 162, 168-171, 174,
 175, 207, 218, 219, 352, 471, 561.
 Zikmund, arcikníže 188.
 Zikmund Korybutovič 138, 147, 149-
 151, 157-159, 162.
 Zita, manž. císaře Karla I. 488.
 Zličané 17, 26, 27, 30.
 ze Znojma, Oldřich 166.
 ze Znojma, Stanislav 125, 126, 130.

ze Zöllheimu, baron Lasser 451, 452.
 Zoubek, Jan 344.
 Zrinská, Helena 325.
 Zúl, viz z Ostředka.
 Zvoník 217.
 von Zwiedineck-Südenhorst 377.
 Zwingli, Oldřich 214.

Žák, Vincenc Pavel 403.
 Žampach, viz z Potenštejna.
 Žatkovič 516.
 ze Žďáru, Jan Šmikovský 176, 180.
 ze Žeberka, Aleš 157.
 z Želiva (Želivský), Jan 137, 138, 141,
 148, 149, 154, 158.
 z Žerotína, rod 255.
 z Žerotína, Jan 247.
 z Žerotína, Karel st. 242, 243, 247,
 249-253, 262, 265, 267, 270, 274,
 279, 281, 291, 298, 562.
 z Žerotína, Ladislav Velen 281, 282,
 287, 291, 298, 344.
 z Žerotína, Plichta 79.
 Židé 13, 28, 39, 48-50, 87, 109, 178,
 200, 209, 252, 262, 278, 295, 326,
 327, 329, 333, 334, 350, 364, 367,
 414, 456, 517, 529, 539, 541, 544,
 545, 549, 551, 552.
 Židlochovský, viz z Valdeka.
 Žitavský, Petr 71, 111, 561.
 Žižka, viz z Trocnova.
 Žofie, manž. arciv. Frant. Karla 422.
 Žofie, manž. Václava IV. 91, 123, 135,
 136, 138, 139.
 Žofie, manž. krále Zikmunda 148.

REJSTŘÍK JMEN ÚZEMNĚ I POLITICKY ZEMĚPISNÝCH

Sestavil prof. Frant. Klein

Aara 67, 222.
 Abaujská stolice. 474.
 Adda 43.
 Adiže 502.
 Afrika 546, 548, jižní 338, severní 556,
 východní 483, 529, 530.
 Albanie 322, 483, 545, 547.
 Alcalá de Henares 222.
 Alexandrie 92.
 Alpské země 19, 64, 66, 68, 114, 222,
 224, 315, 316, 347, 392, 420, 451,
 456, 490.
 Alpy 87, 112.
 Alsasko 222.
 Alsasko-Lotrinsko 448, 482.
 Altdorf 302.
 Altenburk 161.
 Alžír 483, 556.
 Ambras 279.
 Amerika 96, 298, 459, 480, 492, 495,
 498, 503, 507, 512, 516, 539, 545, 547,
 553-558. - Jižní 253, 339, 360. - La-
 tinská 485, 546. - Střední 253, 339. -
 Španělská 335.
 Amsterdam 298.
 Anagni 117.
 Anatolie 485.
 Anglie 19, 57, 58, 65, 83, 86, 99, 105,
 115, 119, 125, 126, 160, 161, 188, 218,
 228, 250, 280, 283, 286, 298-300, 302,
 322, 325, 335, 349, 350, 386-388, 391,
 396, 397, 409, 425, 480, 485, 495, 496,
 499, 525, 536, 539, 556, 557.
 Ankona 191.
 Annaberg 299.
 Ansbach 257, 347.
 Antily 338.
 Apenninský poloostrov 382, 392, 440.
 Aquilea 9, 66, 90, 143.
 Arabie 13, 22, 28, 82, 88.
 Arad 490.
 Aragonie 222.
 Arles 89.
 Arras 85, 494.
 Asie 25, 394, 545. - Malá 22. - Střed-
 ní 17, 62. - Východní 530.
 Askiburgion 10.
 Assisi 60.
 Aš 361, 499, 531, 558.
 Ašsko 319, 509.
 Athény 251.
 Auerstädt 388.

Augsburk 28, 61, 99, 211, 234, 253.
 Aventinský klášter 31.
 Avignon 93, 113, 115-118, 120, 126,
 127, 132.

Bačka 475, 548.
 Badensko 63, 325.
 Bagdad 485.
 Bachmač 503.
 Balkán 16, 17, 173, 180, 193, 440, 448,
 454, 482-484, 488, 506, 529.
 Baltské moře 16, 32, 304, 484, 523.
 Bamberg 41, 59, 161.
 Banát 44, 182, 325, 332, 359, 363,
 374, 475.

Bánov 39, 48.
 Baranoviči 488.
 Barcelona 166, 331.
 Bardějov 180, 470, 472, 474.
 Bari 117.
 Basilej 59, 72, 83, 156, 162, 165-167,
 169, 176, 177, 217, 246, 247, 250.

Baskicko 235.
 Bavorsky 7-9, 19, 20, 23, 27, 29, 30, 34,
 61, 65, 67, 77, 79, 82, 89-91, 96, 131,
 133, 160, 161, 163, 167, 176, 193, 215,
 221, 225, 227, 236, 272, 284, 287, 302,
 306-309, 328, 333, 345, 346-349, 352,
 389, 448, 461, 470, 530. - Dolní 65,
 67. - Horní 537.

Bayonne 494.
 Bayreuth 161.
 Beckov 269.
 Bečov 229, 230.
 Bečva 9.
 Bečváry 49.
 Bechyně 69, 70, 74, 137, 285.
 Bechyňsko 50, 319, 355.
 Bejdov 164.
 Belfort 160.
 Belgie 222, 310, 323, 413, 423, 459,
 461, 487, 511, 546, 547, 555.
 Belsen 549.
 Benátky 82, 237, 299, 303, 304, 321,
 334, 335, 341, 383.
 Benátská republika 141, 146, 187, 199.
 Benátsko 66, 82, 388, 392, 429, 433,
 440, 454, 497.
 Benátky Nové 243.
 Benedikt Svätý (klášter) 470.
 Benešov 141, 177.

Benešov nad Pl. 158.
Beránek (u Ml. Vožice) 137.
Berezina 390.
Berlín 337, 388, 437, 454, 482, 485, 486,
530, 538, 540, 542, 543, 545, 546, 558.
Beromünster 550.
Beroun 146, 157, 240, 273, 277.
Berounka 7.
Berounsko 34, 45, 319, 333, 355.
Besarabie 551.
Bezděz 64, 69, 109, 444.
Bezručice 327.
Běchovice 419.
Bělá p/B. 146, 303, 309.
Bělehrad 184, 215, 325, 332, 374, 548.
Bělehrad Stoliční 169, 175, 180, 201,
211.
Bělina, řeka, 35.
Biháč 374.
Biháň 158.
Bílina 35, 320.
Bílsko 510.
Birmingham 545.
Bitolje 488.
Bítov 339.
Blaník 124, 444.
Blansko 398.
Blata 256.
Blatenské jezero 12, 17, 19, 324.
Blatná 188, 204, 209.
Blatno, hrad 21, 23.
Bodamské jezero 131.
Bohumín 349, 511.
Bojanovice 14.
Bojkovice 394.
Bojovarium 7.
Boka Kotorská 499.
Boleslav Mladá 146, 157, 203, 204, 231,
234, 241, 247, 261, 277, 296, 343, 438.
Boleslav Stará 27, 34, 50, 53, 338.
Boleslavsko 50, 176, 263, 299, 319,
327, 355.
Bologna 72, 86, 125, 217.
Bonn 83.
Bor 499.
Bordeaux 25.
Borodino 390.
Borová 405.
Borovany 138.
Boršice 140.
Boskovice 82, 107, 144, 145, 157, 178,
186, 192, 196-198, 204, 254, 333, 416,
473.
Bosna 201, 304, 332, 341, 374, 454,
464, 466, 484-486.
Bospor 483.
Botič 145.
Boubín 212.
Bouzov 552.

Böhmdorf 100.
Böhmerwaldgau 508.
Brabant 271.
Brána Moravská 533.
Branč 269.
Brandýs 144, 176, 180.
Brandýs n/L. 204, 231, 286, 359.
Brandýs n/O. 203, 204, 298, 299.
Branibory 16, 41, 68-70, 79, 82, 88,
90, 91, 95, 124, 160-164, 178, 203,
221, 299, 305, 331, 334, 337, 346, 347.
Bratislava 8, 9, 21, 25, 40, 48, 55, 64,
67, 93, 148, 160, 162, 176, 182, 197,
202, 210, 223, 224, 269, 270, 284, 326,
348, 376, 388, 403, 439, 470, 472-475,
477, 478, 509, 510, 513, 515, 539, 542,
557-559.
Braunsberg 65.
Breitenfeld 305.
Brémy 300.
Brescie 80.
Brest Litevský 499.
Brigantium 10.
Britannie Velká 248, 333, 460, 482,
484-489, 495, 498, 504, 529, 530, 536-
540, 545-548, 554, 555.
Brixen 425.
Brněnsko 35, 36, 38, 205, 333, 355,
388, 538.
Brníčko 207.
Brno 6, 10, 33, 39, 48, 49, 53, 54, 82,
87, 88, 93, 94, 96, 99-104, 114, 141,
148, 162, 164, 169, 178, 180, 187, 192,
196, 198, 205, 218, 232, 240, 241, 271,
281, 287, 299, 310, 312, 313, 319, 324,
330, 335, 348, 360-362, 365, 368-372,
387, 393, 394, 397, 398, 402, 408, 421,
426, 441, 445, 455-457, 463, 464, 471,
508, 513, 518, 526, 527, 535, 538, 542,
544, 551, 557, 558. - Staré 54, 81,
110, 113, 368. - Hrad 88, 93.
Brod Český 146, 147, 150, 157, 168,
226, 261.
Brod Havlíčkův (Německý) 103, 130,
136, 148, 200, 261, 425.
Brod Uherský 103, 140, 160, 194, 203,
226, 245, 252, 269, 298, 471, 473.
Brod Vyšší 48, 110, 263.
Brodské 295.
Broumov 53, 173, 276; 279, 329, 358.
Broumovsko 439.
Brozany 15.
Brtnice 151, 192, 293.
Bruntál 94, 97.
Brusel 188.
Břeclav 33, 49, 159, 188, 281, 293,
313, 399, 538.
Břeclavsko 50, 62, 63.
Břeh 10, 162, 233, 247.

Břevnov 29-31, 33, 39, 53, 460.
Břežnice 319.
Břežany 552.
Břežsko 94, 300, 309, 346.
Bučovice 227, 248, 263, 394.
Budapešť 516, 521, 522, 558.
Budeč 26, 27, 54.
Budějovice České 68, 96, 109, 119,
138, 139, 148, 157, 173, 229, 230, 234,
257, 263, 273, 275, 280, 284, 318, 360,
399.
Budějovice Moravské 151, 293.
Budějovicko 282, 295, 312, 355, 426.
Budín 64, 80, 176, 180, 184, 197, 202,
204, 209-211, 213, 222, 325, 472, 476.
Budyně 292.
Budyšín 95, 287.
Budyšínsko 38, 43, 79, 87, 95.
Bug 352.
Buchenwald 548.
Buchlov 499.
Bujma 29.
Bukarešť 557.
Bulharsko 22-24, 62, 180, 341, 454, 466,
483, 488, 506, 529, 547, 548, 555.
Burgundsko 18, 31, 162, 185, 188, 195.
Bustricius 12.
Byčina 244.
Bvdžov Nový 231.
Bvdžovsko 355.
Bystrica Banská 180, 287, 470, 472,
474, 475, 479, 554, 557, 558.
Bystrice, řeka 12, 438.
Bystrice p/H. 140, 254, 284, 293.
Bystrice n/P. 293.
Bytom 162.
Byzanc 15, 20, 21, 24, 44, 55, 187,
252, 387.
Bzenec 50.
Cáchy 124, 350, 354, 557.
Calais 487.
Cambrai 117, 133.
Cambridge 86, 561.
Campo Formio 385.
Canossa 37.
Canterbury 119.
Carnuntum 8.
Carzano 501.
Cařihrad 17, 21, 22, 24, 33, 43, 44,
179, 187, 217, 262, 299, 313, 322,
341, 454.
Castra Batavorum 8.
Castra Regina 8.
Celje 461.
Cerekev Bílá 556.
Cidlina 30, 40, 303.
Cislajtanie 432.
Citoliby 32.

Clairvaux 43.
Cleveland 494.
Cluny 30, 31, 37.
Cognac 501.
Cornštýn 101.
Cotentin 557.
Coutances 166.
Crecy 76, 83.
Cukmantl 94.
Curych 429, 521.
Custoza 421, 438.
Cvikov 215.
Czele, potok 216.
Čachtice 269.
Čajchanov 93.
Čáslav 109, 138, 146-149, 157, 261,
280, 296, 312, 398.
Čáslavsko 50, 52, 176, 296, 309, 319,
327, 348, 355.
Čechy 7, 8, 10, 17-20, 25-32, 34, 35,
38, 39, 41-50, 53, 55, 56, 58-60, 62,
64, 68, 69, 73-83, 86-94, 96, 97, 99,
102, 103, 105, 106, 111-115, 117-119,
122-124, 126, 128, 129, 132, 133, 135,
136, 140, 143, 144, 146-150, 154, 156,
159, 161, 162, 165-168, 172-176, 178-
180, 185, 187, 189, 192-201, 205, 206,
208-213, 215-217, 219, 221-223, 228,
229, 233, 234, 237-239, 243, 245-248,
252-266, 268, 271-276, 282-287, 289,
291-294, 296, 297, 299-303, 305-309,
311-313, 315-320, 322, 324, 326, 327,
330-333, 336, 338-347, 350, 351, 354-
356, 358-363, 366, 368, 370, 374, 375,
377-379, 381, 382, 385-387, 389, 391,
393-397, 401-403, 405, 406, 410, 411,
413, 415, 419, 420, 423, 424, 426, 427,
430, 432-436, 438-444, 446-450, 452-
455, 457-460, 463, 465-467, 472, 475,
480, 490, 495, 500, 506, 508, 518, 537,
538, 542-544, 550, 551, 554, 558, 559,
562-565. - Jihozápadní 7, 52, 74,
157. - Jižní 17, 48, 69, 102, 121, 122,
130, 135, 137-140, 157, 189, 211, 247,
262, 263, 276, 280, 282, 285, 299,
312, 327, 348, 349, 459, 467, 532, 538.
- Severní 7, 10, 34, 94, 96, 102, 146,
158, 276, 293, 327, 336, 390, 391, 398,
438, 439, 446, 455, 459, 461-463, 538.
- Severovýchodní 146, 350, 358, 518.
- Severozápadní 96, 157, 233. -
Střední 10, 102, 327, 393. - Vy-
chodní 74, 82, 157, 170, 176, 178,
311, 327, 366, 367, 377, 458. - Zá-
padní 91, 139, 163, 167, 307, 308,
312, 327, 348, 538.
Čejkovice 110.
Čelákovice 231.

Čeljabinsk 504.
Čenstochová 284.
Černá, řeka, 12.
Černé moře 484.
Černová 480.
Černovice 374.
Česká marka 20.
České knížetství 59, 66.
České království 59, 66, 110, 126,
138, 142, 171, 179, 187, 188, 199, 201,
221, 237, 249, 276, 283, 297, 321, 331,
346, 347, 350, 388, 389, 393, 396, 400,
411, 432, 434, 441, 449, 450, 456, 491.
Československo 33.
Českolipsko 426, 499.
Českomoravská vypnulina 10, 96, 556.
Československo 11, 24, 189, 415, 481,
497, 498, 500, 504-560.
Český stát 26, 28, 34, 41, 45-47, 49,
56-58, 71, 73, 76, 85, 94, 96, 109, 110,
112, 172, 189, 191, 195, 197, 199, 216,
220, 223, 225, 231, 233, 237, 257, 274,
282, 288, 289, 310, 314, 316, 331, 320,
332, 333, 335, 345-347, 349, 352-354,
375, 376, 387, 422, 432, 435, 450, 469,
493, 495, 496.
Čestín Kostel 327.
Čína 17, 62, 339, 484, 530.
Čop 510.

Dačice 399.
Dachau 548, 549.
Dalmacie 62, 82, 85, 131, 190, 341,
342, 421, 427, 446, 466.
Dánsko 58, 299, 302, 304, 334, 546.
Dar Boží 257.
Dardanely 483.
Darney 501.
Davle 29, 53.
Debrecin 423, 478.
Dessava 304.
Deutschböhmen 415, 456, 465, 466,
508.
Deutschsüdmähren 508.
Děčín 311.
Dědice 68.
Děvín 9, 21, 55, 67, 539.
Divišov 189.
Dněpr 12, 32.
Dobenín 36, 444.
Dobrá 180.
Dobrovítov 309.
Dobruška 496.
Dobříš 60, 357.
Doksy 309.
Dolany 15, 126, 157.
Dolnomoravský úval 48.
Domášov 351.

Domažlice 78, 109, 149, 157, 163, 165,
265, 285, 294, 328, 344, 386.
Domažlicko 34, 328, 329.
Donaustauf 89.
Donín 47.
Dos'Alto 502.
Doubravník 209.
Doudleby 48.
Dráva 23.
Drážďansko 71.
Drážďany 155, 160, 287, 300, 305, 350,
391, 424.
Drinopol 181.
Dřevíč 32, 50.
Dřevohostice 254.
Dub u Tovačova 439.
Dub Český 309.
Dubá 320.
Dubrovník 143, 342.
Duchcov 158.
Dukelský průsmyk 490, 558.
Dunaj 8, 9, 19-21, 25, 28, 32, 33, 43,
45, 61, 68, 80, 89, 184, 186, 193, 209,
284, 312, 347, 348, 439, 464, 471, 493,
510, 541.
Dunajec 488.
Dunquerque 547, 548.
Durynsko 44, 45, 73, 142.
Dvina Západní 12, 488.
Dvůr Králové 42, 103, 146, 149, 302,
399, 400, 438.
Dyje 9, 17, 33, 48, 510.
Dyjskosvratecký úval 48.
Dymokury 254.
Džbán 444.

Ebersdorf 197.
Eburodunum 40.
Egejské moře 483, 523.
Egypt 203, 217, 386, 555.
Eisenach 460.
Elba 391.
Elblang 300.
Enže 18.
Evropa jižní 25, 310, 556. - Severní
87, 331. - Střední 7, 9, 17, 25, 65,
72, 73, 77, 80, 87, 91, 99, 103, 104,
111, 112, 118, 119, 127, 210, 211, 226,
236, 253, 273, 276, 288, 305, 311, 315,
322, 324, 325, 340, 359, 360, 390, 482,
522, 523, 525, 539. - Východní 203,
326, 331, 353, 484, 524. - Západní 9,
15, 18, 25, 56, 105, 113, 129, 217,
226, 315, 331, 341, 390, 401, 556.

Falc 61, 78, 79, 89, 90, 92, 124, 127,
246, 251, 275, 280, 302, 329, 346, 352.
Falc Horní 89, 95, 263.

Falc Rýnská 84, 88, 133, 282-284, 294,
313.
Falkenštejn 64, 68, 70, 109.
Filakovo 472.
Filipiny 339.
Filipsburk 329.
Finis terrae 188.
Finsko 555.
Fitztum 158.
Flandry 494.
Flarchheim 28.
Florencie 72, 203.
Foligno 502.
Forchheim 23.
Forum Julii 8.
Fraga 29.
Francie 8, 18-20, 33, 43, 54, 72, 75, 76,
79, 80, 83, 85, 86, 90, 92, 105, 106,
111, 115, 117, 122, 126, 127, 131, 171,
172, 184, 185, 187, 188, 190, 191, 203,
209, 213, 218, 222, 234, 239, 248, 250,
251, 273, 280, 283, 302, 305, 307, 308,
310, 312, 314, 315, 321-324, 326, 331,
332, 335, 345-351, 353, 359, 367, 375,
377, 380, 382-387, 389, 390, 392, 401,
407, 423, 426, 429, 440, 446-448, 458,
459, 461, 474, 475, 483, 485-488, 494,
496, 501-505, 514, 523-525, 529, 530,
533, 537, 538, 545-548, 550, 555, 556.
- Jižní 83, 115, 118. - Severní 83,
112, 118, 156.
Francká říše 18, 20.
Franche Comté 222.
Frankfurt n/M. 19, 160, 283, 347, 349,
392, 407, 411, 413, 414-417, 423, 424,
438.
Frankfurt n/O. 164, 233, 493.
Franky 89, 95-97, 161, 215, 263, 306, 352.
Freiberg 298, 300.
Friedberg 61.
Frísko 96.
Frýdek 463, 543.
Frýdlant 173, 303, 309, 327.
Frýdlantské vévodství 303, 304, 309.
Frýdlantsko 47, 94, 439, 509.
Fryšava 385.
Fryštát 510, 538.
Frývaldov 94, 253, 349.
Fulda 61.
Fulnecko 203.
Fulnek 94, 293, 298, 312, 338.
Füssen 350.

Gallie 105.
Gardské jezero 147, 148.
Gdansk 164, 322, 510, 546.
Gedcz 34.
Gemerská stolice 34, 470, 471, 472.
Gent 526.

Gera 161.
Gerlachsheim 337.
Germanie 8, 10.
Gmünd 85, 93.
Gobels 550.
Godesberg 537.
Gorice 73, 506.
Goricko 80, 389.
Gorlice 488.
Gotthart, Sv., 324.
Gottlieben 132, 133.
Göllersdorf 489.
Grenoble 187.
Grimma 160.
Grison 483.
Gronsko 338.
Grunvald 139.
Gumpolds 96.
Haag 299, 511.
Haberská stezka 48.
Habeš 529, 530.
Habrovany 214.
Habry 48.
Habsburk 67, 222.
Hainburk 192, 209.
Hainfeld 461, 468.
Halič 63, 317, 335, 352, 370, 375, 393,
394, 396, 417, 420, 424, 441, 452, 488,
491, 506, 510.
Haličsko-Vladiměřské knížetství 62.
Hallstatt 10.
Hamburk 300, 485, 510.
Hammerstein 40.
Haná 120, 518.
Hannoversko 350.
Hardek 157.
Harkáň 325.
Harz 253.
Haf 509.
Havola 305.
Heidelberg 127, 187, 247, 255.
Hela 546.
Helena, Sv. 391.
Hennersdorf V. 337.
Hercegovina 454, 466, 484, 485.
Hercynský les 10.
Herrnhut 338.
Heřmanice 302.
Hessensko 97.
Hirschau 133.
Hirschberk 331.
Hlivice 162.
Hlohov 40, 347.
Hlohovsko 94, 202, 303, 309.
Hlubčice 102, 509.
Hlubčicko 94, 509.
Hluboká 71, 254, 282, 321.
Hlucké pole 41.
Hlučín 509.

Hlučínsko 509.
Hnězdno 31, 34, 71.
Hobzí 318.
Hodonín 15, 50, 72, 194, 302, 359, 471, 474, 558.
Hodslavice 404.
Hof 161.
Holandsko 65.
Holasovicko 50.
Holešov 269, 275, 284, 343.
Holešovsko 241.
Holič 77, 471.
Holštejn 145, 437.
Homole 161.
Hontská stolice 472.
Hora Bílá 273, 285, 349, 377, 378, 444, 474, 563, 564.
Hora Černá (na Mor.) 145, 197, 248.
Hora Černá (stát) 466, 484, 486, 488, 548.
Hora Sv. Klimenta 22.
Hora Kunětická 169, 170.
Hora Kutná 42, 72-76, 93, 103, 104, 109, 122, 127, 136-138, 143, 146, 148, 150, 162, 170, 173, 176-178, 193, 195, 199-202, 205, 206, 208, 218, 221, 230, 240, 246, 261-264, 277, 291, 295, 296, 312, 317, 319, 343, 368, 425, 444, 470.
Hora Svatá 338.
Hora Zelená 399.
Horáždovice 74, 149, 157, 167.
Horka 164, 167, 170.
Hornomoravský úval 48.
Hory Březové 339.
Hořice 149.
Hostinné 303, 359.
Hostýn 62, 140, 144.
Hrabuše 181, 471.
Hradčovice 140.
Hradec 41, 52, 126, 154, 157, 189, 197.
Hradec Bedřichův 337.
Hradec Jindřichův 94, 130, 155, 248, 319, 326, 335, 362, 398, 475, 538.
Hradec Králové 17, 36, 78, 103, 109, 113, 141, 143, 144, 149, 150, 157, 169, 170, 173, 200, 261, 311, 318, 319, 335, 336, 351, 352, 361, 362, 367, 374, 403, 436, 438, 440.
Hradec Levý 17, 22, 26.
Hradec u Opavy 48, 69.
Hradecko 40, 50, 141, 147, 149, 157, 176, 205, 207, 260, 299, 312, 319, 327, 348, 351, 355, 366.
Hrádek Červený 537.
Hradisko 368.
Hradisko u Olomouce 38, 53, 164, 192.
Hradiště 48, 67.
Hradiště sv. Hypolita 111.
Hradiště nad Lužnicí 140.

Hradiště Mnichovo 124.
Hradiště Hory Tábor 140.
Hradiště Uherské 21, 55, 103, 164, 192, 194, 196, 198, 246, 319, 471.
Hradištský kraj 333, 355.
Hrady Nové 280, 284, 293.
Hrady Železné 474.
Hranice 293, 304.
Hrbovice 158.
Hrdlořezy 550.
Hroby 276.
Hron 9, 67, 469, 539.
Hrozenkovský průsmyk 245.
Hřeben 176, 182.
Hubertsburk 351.
Hudlice 403.
Hukvaldy 182, 328, 444.
Hulín 444.
Humené 472, 474.
Humpolec 96, 111.
Hus (hrad) 138.
Husi (Multansko) 156.
Husinec (u Prahy) 122.
Husinec (u Prachatic) 122.
Hustopeče 100, 227, 269.
Hvězda (letohrádek) 232, 263, 285.
Champagne 501.
Charvátsko 24, 124, 176, 182, 223, 224, 245, 324, 333, 341, 363, 389, 421, 432, 459, 466, 484, 548, 555.
Charvátsko Bílé 28, 55.
Cheb 47, 147, 156, 162, 165, 166, 186, 187, 229, 234, 274, 286, 302, 309, 313, 349, 413, 462, 558.
Chebsko 17, 45, 47, 66, 68, 71-73, 76, 77, 79, 95, 206, 299, 319, 333, 388, 426.
Chelčice 189.
Chicago 545.
Chios 252.
Chlum 131.
Chlumec (hrad) 41.
Chlumec n/C. 203, 231, 249, 359, 382, 391.
Chodsko 320, 328, 329, 538.
Chojnice 182.
Chomutov 111, 146, 147, 229, 248, 249, 263, 319.
Chotěšov 163.
Chotouň 33.
Chotusice 348.
Chrudim 35, 103, 146, 157, 165, 218, 240, 261, 277, 290, 312, 366, 399.
Chrudimsko 40, 49, 50, 176, 319, 327, 355, 553.
Chřibská 335.
Chuba 61.
Chudčice 107.
Chudenice 111.

Chuchle 457.
Chust 539, 542.
Chvojno 42.
Chýnov 30.

Illyrie 341, 393.
Illyrské provincie 389.
Indie 62, 338.
Indie Východní 333.
Indie Západní 338.
Ingolstadt 289, 310.
Ingrie 300.
Inn 79.
Innsbruck 80, 291, 414.
Innská čtvrt 352.
Ionské ostrovy 131.
Ipola 469, 510.
Iran 62.
Irsko 19, 300, 396.
Isernie 65.
Italie 8, 19, 20, 25, 28-31, 37, 38, 42, 44-46, 55, 59, 65, 72, 76, 77, 80, 81, 84-86, 89, 92, 117, 118, 172, 180, 188, 200, 203, 217, 222, 240, 243, 248, 249, 251, 255, 256, 263, 275, 307, 323, 332, 339, 342, 348, 375, 386, 387, 392, 393, 410, 419-421, 423, 429, 438-440, 464, 482-484, 486, 488, 495, 497, 501, 502, 505, 506, 509, 513, 514, 527-531, 534, 538, 539, 545, 547, 548, 555-557. - Severní 9, 43, 45, 80, 81, 127. - Střední 556.
Ivančice 54, 74, 100, 103, 157, 227, 234, 241, 247, 261, 270.

Jablonec 499.
Jablunkovský průsmyk 304, 478.
Jaderské moře 66, 483.
Jager 270.
Jáchymov 206, 212, 226, 253, 257.
Jankov 310, 312.
Janov 115, 121, 218, 356.
Janovice 92.
Jantarová stezka 9.
Japonsko 484, 487, 530, 547.
Jarnac 501.
Jaroměř 103, 146, 149, 152, 352, 362.
Jaroměřice n/Rok. 13, 339.
Jasina 62.
Jasinský průsmyk 62.
Javorina 511.
Javorník 245.
Javorsko 78-80, 89, 90, 94.
Javoříčko 559.
Javořina 481.
Jemnice 49, 103, 148, 164.
Jena 161, 246, 388, 403, 404.
Jenštejn 91, 113.
Jeseníky 97.

Ještěd 446.
Jevíčko 100, 103.
Jevišovice 148, 164.
Ježov 90, 120.
Jičín 293, 303, 304, 319, 338, 362, 438.
Jičín Nový 100.
Jičínsko 426.
Jihlava 48, 69, 74, 96, 103, 148, 151, 157, 164, 169, 178, 186, 192, 198, 212, 223, 226, 229, 230, 232, 241, 287, 296, 312, 319, 335, 362, 470, 518, 535, 545.
Jihlava (řeka) 9.
Jihlavsko 96, 114, 325, 333, 355, 358, 388, 519.
Jihoslovenské země 54, 156, 389.
Jilemnicko 359, 538.
Jílové 103, 130, 343.
Jimramovsko 385.
Jindřichohradecko 155, 173.
Jistebnice 139.
Jizera 8.
Jizerské hory 96.
Johann-Georgenstadt 299.
Josefov 363.
Jugoslavie 510, 522-524, 531, 547, 548.
Jutský poloostrov 304.
Jülich 273.

Kadaň 18, 109, 147, 224, 229, 240, 263, 518.
Kahlenberg 325.
Kalich (hrad) 146, 147.
Kaloča 30, 72.
Kama (řeka) 62.
Kámen Králův 47.
Kamenec (hrad) 39, 95.
Kamenec Podolský 196.
Kamenice Česká 263.
Kanada 494.
Kanburg 20.
Kanina 20.
Kaniža Velká 270.
Kaňk 148.
Kaplice 121, 362.
Kapolna 423.
Karlík (hrad) 86.
Karlovice 321, 325.
Karlštejn 86, 92, 106, 109, 113, 143, 149, 205, 207, 260, 274, 275, 277, 283, 301, 444.
Karpaty 12, 98, 488, 556, 558.
Karpaty Bílé 324.
Karpaty Malé 20, 33, 48, 469.
Karpaty Moravské 556.
Kartago 217.
Karvinná 398, 538.
Kastell 77.
Kastilie 65, 222.
Katalaunská pole 9.

Katalonie 311.
Katovice 550.
Kavkaz 492, 555.
Kbely 398.
Kdyně Nová 34.
Kehlen 550.
Kelemantia 10.
Keresteš 245.
Ketřsko 349.
Kežmark 464, 474.
Kladensko 499.
Kladno 462, 499, 553.
Kladruby 91, 144.
Kladsko 30, 34, 41, 48, 62, 71, 80, 83,
97, 106, 109, 141, 161, 179, 193, 206,
248, 257, 287, 303, 333, 348-351, 360,
438, 488, 509.
Klajpeda 545.
Kláster sv. Marcela 18.
Kláster pod Zniovem 472, 479.
Klatovsko 221, 335, 355.
Klatovy 149, 150, 157, 260, 285, 296,
313, 319, 329, 340, 362, 382.
Kleve 273.
Klobouky 13.
Klosterneuburg 252.
Knín 46, 138.
Kobarid 497.
Kobylí 550.
Kolín 123, 148, 150, 157, 168, 170,
189, 224, 343, 351.
Kolín n/R. 76, 83, 88, 99, 104.
Komárno 9, 176, 245, 269, 270, 362,
471, 474, 489, 539.
Komňa 298.
Konice 538.
Konopiště 145, 191-193, 196.
Kopřivnice 538.
Korea 484.
Korneuburg 67.
Korsika 385, 483.
Koršilovo 503.
Koruna Zlatá 110, 368.
Korutany 18, 19, 63, 65-68, 70, 73, 74,
80, 82, 222, 354, 389.
Kosf 444.
Kost 344.
Kostelec n/L. 150.
Kostnice 122, 130-133, 135, 136, 147,
165, 444.
Kostolany 182, 193.
Košice 180, 181, 202, 268, 269, 470-476,
478, 509, 511, 514, 539, 554, 558-560.
Košťál 108.
Kotouč 62.
Kouba 167.
Kounice (Čechy) 305.
Kounice Dolní 52, 54, 293.
Kouřim 109, 113, 146, 150, 157, 221,

227.
Kouřimsko 17, 50, 176, 177, 296, 348,
355.
Kováry 49.
Kozelsko 79.
Kozí Hrádek 130, 139.
Kozlí 41.
Kozojedy 207.
Krajina 66, 68, 73, 80, 275, 354,
389, 441.
Krakov 29, 32, 34, 56, 71, 79, 80, 83,
94, 125, 127, 196, 352, 396, 434, 546,
552, 557.
Krakovec 130, 131.
Krakovsko 17, 28, 71.
Kralice 247, 262.
Králiky 173.
Královec 65.
Krasňov 144.
Krasnice 203.
Kravaňsko 52, 97.
Kremnice 103, 164, 180, 470.
Kremže 281, 312, 439.
Krešćak 83.
Krchleby 309.
Krivošije 446.
Krkonoše 7, 10, 66, 96.
Krnov 304.
Krnovsko 94, 173, 257, 258, 287, 293,
304, 347, 349, 420.
Kročehlavý 550.
Kroissenbrunn 66.
Kroměříž 108, 115, 120, 150, 283, 362,
416, 419, 421-423, 464.
Kroměřížsko 234.
Krucburk 161.
Krumlov Český 52, 178, 214, 248, 263,
273, 280, 293, 319, 320, 349.
Krumlov Moravský 81, 157, 247, 255,
293, 538.
Krupka 158, 160.
Krušné hory 10, 34, 41, 173, 296, 299,
359, 371, 399.
Krušnohoří (Slovensko) 7.
Krutý Suché 68.
Krym 22, 429.
Křečhoř 351.
Křenovice 190.
Křivoklát 60, 79, 91, 109, 143, 224,
231, 294, 335.
Křižanov 192, 335.
Křtiny 338, 343.
Kujbyšev 555.
Kuks 339, 343.
Kulmbach 161.
Kumžák 94.
Kunovice 50.
Kunratice 137, 168.
Kunštátsko 296, 328.

Kunvald 177, 190, 338.
Kyjev 43, 62, 493, 502, 503.
Kyjov 15, 103, 140, 163, 252, 269,
416, 489.
Kysek 223.
Kyšperk 158.

Labe 8, 16, 17, 19, 25, 28, 30, 47, 266,
305, 341, 399, 438, 464, 510, 558.
Labouň 127.
Labrador 338.
Lamberk 93, 139, 156, 164, 176.
Landsberk 164.
Landštejn 52.
Lanškroun 263.
Lanškrounsko 173, 203.
Lanštorf 313.
Lány 399, 522, 533, 534.
Lanzhot 394, 558.
Laterán 59, 60.
Laugaricum 9.
Lavant 191.
Lažany 15, 130, 145.
Ledce 169, 182.
Lednice 300.
Lednice 227, 398.
Legnano 421.
Lehnice 62.
Lehnicko 94, 221, 309, 346.
Leningrad 555.
Lényavár 9.
Lepanto 249.
Lešno 231, 298, 300.
Letovice 157, 197, 253, 359.
Levanta 483.
Leváry 295, 474.
Levice 539.
Levoča 180, 268, 470, 472-474.
Ležáky 553.
Lhotka (u Rychnova) 190.
Libava 163.
Liberec 303, 304, 309, 371, 391, 398,
438, 446, 456, 462, 508, 541, 559.
Liběchov 398.
Libějice 293.
Libice 30, 31, 40.
Libochovice 245.
Libušín 17, 19.
Libye 556.
Lidice 553.
Likava 474.
Lileč 214.

Linec 48, 197, 257, 275, 313, 324, 348,
399, 474.
Lípa 181.
Lípa Česká 158, 303, 398, 532.
Lipany 156, 168, 170, 177, 182, 219.

Lipnice 136, 200.
Lipník 204, 293, 319.
Lipov 140.
Lipsko 121, 127, 160, 161, 206, 233,
305, 306, 351, 382, 391, 401, 536.
Liptovská stolice 516, 518.
Litava (řeka) 61, 63, 324, 432.
Litice 190.
Litoměřice 35, 36, 102, 109, 146, 157,
192, 216, 226, 230, 240, 257, 261, 298,
309, 311, 312, 318, 319, 362, 363,
367, 508.
Litoměřicko 51, 146, 207, 263, 299,
319, 355.
Litomyšl 53, 82, 84, 104, 125, 129,
136, 146, 157, 189, 203, 204, 212,
231, 234, 247, 320.
Litomyšlsko 296, 331, 366.
Litovel 170, 287, 312.
Litovelsko 559.
Litva 66, 133, 147, 149, 150, 159, 173,
183, 195, 341.
Litvínov Horní 335, 398.
Livonsko 300, 305.
Lob-Nor 17.
Locarno 524.
Loděnice (Berounsko) 45.
Loděnice (Znojemsko) 46.
Lodž 484.
Lohovec 456.
Loket 78, 109, 229, 249.
Loketsko 106, 173, 206, 299, 319, 333,
355.
Lombardie 29, 43, 80, 89, 118, 356,
392, 413, 421, 429, 454.
Lombardsko-Benátsko 393, 395, 424.
Lomnice 178.
Lomnice n/L. 280.
Londýn 125, 188, 283, 340, 460, 487,
495, 537, 545, 548, 550, 553, 560.
Loretta 310.
Lotrinsko 332, 483.
Louka (klášter) 53, 157, 249, 329, 368,
399.
Louny 141, 149, 157, 178, 218, 261.
Louňovice 54.
Lovosice 351.
Lubaň 96.
Lubij 95, 161.
Luca 143.
Lucembursko 75, 78, 83, 88, 91.
Lučenec 181, 514.
Lukov 248, 275, 303.
Lunéville 386.
Lutterworth 119.
Lužice 12, 16, 17, 38, 40, 55, 79, 97,
158, 160, 161, 163, 205, 229, 244, 246,
258, 260, 263, 271, 274, 279, 284, 294,
391, 438, 493, 509.

Lužice Dolní 89, 90, 93, 95, 105, 172-173, 191, 194, 196, 198, 202, 257, 287, 309, 391.
Lužice Horní 76, 79, 94, 95, 105, 172, 173, 191, 194, 196, 198, 202, 219, 257, 287, 300, 309, 338, 339, 391.
Lužice saská 337.
Lužnice 139, 140, 143.
Lübeck 304.
Lvov 463.
Lyon 118.
Lysá n/L. 305, 339, 340, 343, 551.
Lytich 54.

Mačva 66.
Maďarsko 156, 366, 509, 510, 512, 515, 521-525, 529, 538, 539, 547, 555, 558.
Madeira 522.
Madrid 249, 310, 323.
Magdeburk 30, 44, 54, 91, 96, 102, 113, 157, 305.
Magenta 429.
Mailberk 37.
Makedonie 484.
Malešov 154.
Malín 444.
Malše 17.
Malta 110.
Mandžusko 530.
Manětín 398.
La Manche 487.
Mantua 28, 421.
Marchek 66.
Mariazell 287.
Marienburk 182.
Marka Nová 164.
Marka východní 28.
Marne 487, 499.
Marobudum 8.
Maroko 366.
Martin Svätý Turčianský 470, 478, 479, 508, 528.
Maryland 298.
Masshaupt 550.
Mašťov 147.
Maultasch 80.
Mauthausen 549, 553.
Mayerling 461.
Mazovsko 80, 95, 341.
Meklenbursko 303, 305.
Merseburk 32, 58, 59, 188.
Mesopotamie 506.
Mety 88.
Mexiko 461.
Meziříčí (u St. Boleslavě) 50.
Meziříčí Valašské 284.
Meziříčí Velké 132, 261, 559.
Mělnicko 17, 20, 296.
Mělník 17, 78, 103, 146, 157, 175, 510.

Měnin 101.
Město Nové n/M. 309.
Město Nové na Mor. 385, 416.
Město Nové Povážské 269.
Město Nové Vídeňské 362, 381.
Město Staré (u Uh. Hradiště) 55.
Město Staré (u Šumperka) 538.
Město Willsonovo 509.
Michalovice 52.
Michle 261.
Mikuláš Svätý Liptovský 181, 298, 478, 500.
Mikulov 93, 129, 249, 283, 287, 302, 319, 333, 361, 362, 439, 474.
Mikulovsko 282, 389.
Milán 44, 80.
Milánsko 92, 323, 356, 385.
Milčice 374.
Milevsko 53, 55, 368, 561.
Miličín 79, 136, 143.
Milotice 140.
Mimoň 158.
Minstrberk 161, 196, 209, 211.
Minstrbersko 179, 198, 220, 259.
Mirandola 200.
Miroslav 100.
Místek 543.
Mistelbach 22.
Míšeň 28, 30, 43, 48, 58, 71, 72, 75, 89-91, 142, 147, 158, 160, 162, 163, 172, 178, 367.
Míšeňsko 38, 71, 87, 95, 263.
Mladoboleslavsko 177.
Mlýny Nové 227.
Mnichov 278, 310, 349, 350, 415, 529, 534, 538-542, 552, 560.
Modena 81, 85.
Mohác 199, 215, 220, 222, 472.
Mohan 558.
Mohelno 13.
Mohuč 34, 38, 53, 58, 76, 78, 82, 83, 99, 218, 306.
Moldavsko 429.
Moloděčno 488.
Molvice 347.
Monte Cassino 31, 47.
Monte Grappo 502.
Montpellier 83.
Morava 7-10, 14, 17, 20-25, 28, 33-39, 41, 42, 45-49, 51, 53, 55-57, 59, 61-64, 66-69, 71-74, 76, 77, 81, 86-88, 90-94, 96-99, 102, 103, 105, 106, 108-111, 113-115, 118, 120, 126, 127, 129, 132, 135, 138, 143-146, 148-151, 154-157, 160-164, 166, 168-170, 172-176, 178, 180, 184-186, 188-190, 192-198, 202, 204-209, 211, 215, 216, 219-221, 223, 224, 227-234, 236, 238, 240, 242-271, 274-276, 279-284, 287, 289, 291-303,

305, 310, 312, 313, 315-320, 322-326, 328-331, 333, 335, 336, 339, 340, 343, 344, 347-349, 351, 353, 355, 356, 358-363, 365-368, 370-372, 374, 375, 377-379, 382, 385, 387, 389, 393-395, 397-399, 402, 403, 405, 407, 409-411, 413, 415, 416, 420-422, 424, 432-445, 447-450, 452, 455-460, 463, 465, 467, 471, 472, 474, 478, 489, 490, 492, 499, 500, 506, 518, 520, 521, 527, 538, 541-544, 550, 551, 554, 558, 559, 562-565. - Jihovýchodní 102, 135, 140, 269, 287, 324, 473, 475, 532. - Jihozápadní 139. - Jižní 10, 17, 18, 37, 64, 100, 109, 194, 227, 256, 263, 264, 336, 459, 467, 535, 537. - Severní 82, 102, 263, 508. - Severovýchodní 287. - Střední 10, 55. - Východní 8, 96, 98, 256, 312, 360, 551. - Západní 102.
Morava Velká 20, 26.
Morava, řeka, 8, 9, 55, 66, 140, 335, 351, 469, 510, 558.
Moravské pole 18, 68, 69.
Moskva 390, 443, 503, 550, 555, 556.
Most 63, 109, 158, 159, 173, 178, 218, 229.
Moštěnice Horní 312.
Möckern 113.
Möllersdorf 489.
Mravenčí údolí 66.
Mukačevo 325, 539.
Mušov 9.
Mühlberk 229, 230.
Mühlendorf 79.
Münster 227, 314.
Myjavsko 478.
Mýto Vysoké 48, 84, 103, 146, 157, 168.

Naarden 298.
Náchod 36, 170, 309, 358, 438.
Náchodsko 160.
Nakléřovský průsmyk 48, 391.
Náměšť n/O. 247, 299, 353, 359.
Napajedla 140.
Nasavsko 71.
Neapol 25, 37, 72, 80, 129, 197, 502.
Neapolsko 311, 323, 393.
Nebovidy 148.
Nedakonice 140.
Nekměř 139.
Nemodlínsko 79.
Nepomuky 137, 139, 192.
Nesmily 175.
Netolice 263.
Neubach 182.
Neveklovsko 551.
Němčí 161-163.
Německá říše 29, 30, 38, 42, 49, 57, 59, 63, 65, 67, 68, 76-78, 87, 88, 113,

162, 187, 314, 424, 463, 467.
Německo 19, 20, 27-29, 32, 33, 36, 37, 40, 42, 47, 54, 61, 64, 67, 75, 84, 88-90, 92, 96, 101, 122, 147, 148, 161, 173, 178, 185, 187, 188, 191, 192, 194, 196, 199-201, 206, 211, 214, 216, 222, 226-228, 233, 234, 236-238, 245, 246, 248, 250, 256-258, 264, 265, 268, 272, 274, 283, 301, 302, 304, 305, 314, 372, 386, 387, 390, 392, 396, 401, 408, 411, 414, 415, 420, 424, 436, 437, 440, 448, 450, 454, 456, 459-462, 468, 472, 482-486, 489, 490, 492, 494, 497-499, 504, 507, 509, 510, 512, 521, 522, 525, 528-557, 559. - Horní 254. - Jihozápadní 155. - Jižní 87, 89, 95, 96, 160, 215, 357, 424, 438, 440, 447, 456. - Severní 87, 88, 95, 96, 99, 160, 255, 302, 304, 305, 349, 424, 438, 440. - Západní 314, 388.
Německobrodsko 96.
Německý spolek 391, 412, 424, 432, 440.
Němen 16.
Nišské země 529.
Nisa 160, 259, 347.
Nisko 94, 339, 349.
Nitra 20, 21, 23-25, 40, 67, 164, 196, 469, 470, 472, 474, 475, 479, 514.
Nitrianská stolice 480.
Nivnice 298.
Nizozemí 118, 222, 227, 248, 250, 283, 299, 300, 302, 306, 310, 315, 322, 323, 333, 335, 349, 495, 546, 547, 555.
Nizozemí Rakouské 356, 374, 375, 383, 385.
Nizozemí Španělské 310, 323.
Nizza 483.
Norimberk 48, 59, 67, 88, 89, 91, 95, 96, 99, 102-104, 162, 163, 173, 206, 306, 343, 541, 558.
Normandie 166.
Norsko 413, 480, 546, 555.
Nosislav 296, 337, 361.
Novara 423.
Novavilla 202.
Novobydžovsko 360.
Novohradská stolice 270, 472.
Novohradské hory 96.
Novoměstsko (Morava) 296, 385.
Nördlingen 309.
Nursie 29.
Nymburk 75, 109, 146, 150, 157, 240, 305, 309, 311.
Nýrsko 193.
Nýřany 456.

Obersalzberg 537.
Obřany 52.

Oděsa 496.
Odra 9, 16, 82, 266, 305, 464, 510,
541, 557.
Odry 159, 254.
Oettingen 88.
Oglej 9.
Ogruň 289.
Oharka (Ohře) 17, 147, 363.
Ochranov 262, 338.
Oklucké hradiště 7.
Olavsko 346.
Olešnice 147, 175, 365.
Oliva 164, 322.
Olomouc 10, 33, 36, 38, 41-44, 48, 49,
53, 60, 63, 65-67, 70, 73, 82, 84, 87,
94, 96, 102-105, 108, 126, 129, 132,
136, 140, 146, 157, 164, 170, 178,
186, 191, 192, 194, 195, 197, 198,
205, 218, 223, 236, 239-241, 249, 254,
258, 259, 265, 274, 281, 284, 287, 302,
312, 313, 316, 319, 324, 329, 330, 333,
338, 342, 348, 349, 351, 360, 362, 368,
369, 380, 387, 398, 399, 421, 422, 424,
438, 439, 444, 518, 535, 538, 551, 565.
Olomoucko 17, 35, 36, 38, 39, 41, 48,
61, 205, 333, 355, 538.
Olšava 22.
Olymp 48.
Omuntesperk 25.
Onod 475.
Opatovice (klášter) 36, 53, 135.
Opava 111, 164, 194, 252, 264, 265,
304, 360, 379, 457, 508, 558.
Opavsko 17, 48, 50, 62, 64, 69, 71, 87,
88, 92, 94, 97, 104, 160, 173, 198,
257, 258, 304, 349, 355, 439, 538,
558, 565.
Opočno 92, 135, 149, 150, 157, 296,
309, 337.
Opolsko 63, 94, 161, 162, 224, 287, 309.
Oranienburk 549.
Orava 181, 471, 474, 511.
Oreb 137, 141, 143, 144, 149, 154,
156, 444.
Orient 105, 262.
Orlické hory 96.
Orvietto 72.
Osek 54.
Oslavany 398.
Osnabrück 314.
Osoblaha 258.
Ostende 333.
Ostia 89.
Ostland 555.
Ostrava Moravská 398, 499, 510, 535,
536, 538, 543, 558.
Ostravsko 182, 456, 459, 518.
Ostroh Uherský 140, 151, 252, 293.
Ostrov (klášter) 29, 53.

Ostředeck 93, 123.
Ostřihom 10, 30, 31, 175, 245, 270,
325, 471-473.
Osvětim 549, 552, 554.
Osvětimany 22, 140.
Osvětimsko 160, 352, 392.
Otmuchov 161.
Ouhrov 193.
Ovčí vrch 327.
Ovsiště 509.
Oxford 86, 119, 120, 125, 135.

Pabianice 164.
Paderborn 19.
Padova 117, 255.
Páská nížina 502.
Padula 502.
Palestina 43, 111, 203, 217.
Panenské ostrovy 338.
Pannonie 8-10, 12, 15-18, 21, 23,
55, 56.
Paraguay 360.
Pardubice 44, 82, 84, 101, 209, 326,
359, 398, 557.
Pardubicko 366, 372, 426.
Paříž 46, 54, 80, 82, 86, 87, 104, 111,
120, 121, 126, 133, 235, 347, 385,
487, 494-496, 502, 505, 515, 523,
547, 548, 557.
Pasov 8, 19, 48, 66, 99, 129, 132, 257,
268, 273, 510.
Pavia 89, 255.
Pavlovské kopce 9.
Pearl Harbour 555.
Pelhřimov 96, 100, 154, 155, 165,
166, 178, 179, 280.
Pelhřimov Starý 100.
Pelhřimovsko 96.
Pelopones 183.
Pelso 12.
Pendrov 100.
Perekop 341.
Perno 109, 158, 300, 351.
Persie 244.
Peru 339.
Perugia 502.
Peschiera 421.
Pešt 402, 417, 423, 441, 477, 514.
Petrohrad 497.
Petrovaradin 362.
Petržalka 510, 539.
Pezinok 300, 343.
Pibrans 550.
Picardie 118.
Piemont 393, 484.
Pilgrams 96.
Pisa 89, 122, 127.
Písek 109, 149, 157, 273, 284, 285,
349, 506.

Pisonium 9.
Pišť 509.
Pittsburg 515.
Plánice 335.
Plasy 54, 343, 368.
Plavce 269, 471.
Plavno 95, 161, 257, 259.
Ples 362.
Pleso 12.
Pliseňsko 71.
Ploučnice 158.
Plumlov 7, 145, 254.
Plzeň 30, 48, 100, 109, 137, 139, 144,
148, 150, 157, 159, 160, 167, 168,
173, 188, 192, 193, 216, 218, 221,
229, 230, 234, 263, 280, 282, 286,
305-309, 318, 329, 349, 438, 459, 499,
538, 541, 544, 558.
Plzeňsko 50, 144, 150, 157, 160, 163,
296, 299, 312, 355, 426.
Počátky 94.
Podbrdský kraj 52, 333.
Poděbrady 66, 150, 157-159, 174, 176-
180, 183, 185, 186, 190, 199, 209,
219, 224, 311, 337, 359, 366.
Podhradí Spišské 473.
Podivín 60, 74, 162.
Podkrkonoší 298, 359, 371.
Podněpří 55.
Podol 438.
Podolí 492.
Podolská gubernie 394.
Podunají 7, 9, 16, 25, 99, 525, 529.
Podunajská knížetství 429.
Podyjí 97.
Pohořelice 74, 148, 164, 551.
Pohořelso 263.
Pojizeří 538.
Polabí 141.
Polabsko 14-16, 18, 24, 43, 141.
Pole Kosovo 486.
Pole Žižkovo 444.
Polička 70, 103, 146, 157.
Poličko 296, 366.
Polská stezka 48.
Polsko 13, 29-32, 34-36, 38-43, 48, 50,
54, 56, 59, 62, 64, 68, 69, 71-73, 76,
79, 82, 83, 87, 90, 93-95, 111, 113,
121, 129, 139, 144, 147, 148, 150,
156, 162, 164, 170, 172, 173, 175,
180, 182, 183, 185, 187, 193-196, 200,
211, 213, 214, 221, 226, 231, 233, 234,
239, 242, 244, 246, 248, 254, 255, 280,
284, 288, 296, 298, 300, 315, 322,
324-326, 328, 342, 344, 345, 349, 352,
375, 390, 391, 394, 412, 417, 471, 474,
475, 484, 506, 509-511, 515, 516, 523,
524, 531, 533, 536, 538, 542, 543,
545, 546, 548, 550, 559-561.

Pomořany 41, 90, 305, 485.
Pomoří 391.
Poodří 20.
Pordenone 66.
Port Artur 484.
Portugalsko 118, 159, 188, 311.
Porýní 20, 40, 76, 92, 99, 275, 289,
322, 323, 349, 352, 375, 385, 530, 537.
Posázaví 52.
Postoloprty 263.
Poštorná 456.
Pošumaví 508.
Potok Saryšský 181, 298.
Pováží 256, 469, 471, 474, 542.
Povislí 24, 488.
Povolíž 338.
Poznaň 240, 416.
Poznaňsko 147.
Pozořice 248.
Požarevac 332.
Požůň 9.
Praha 17, 26, 29-36, 39, 40, 42, 44-49,
53-56, 58-60, 63, 65, 68-70, 72, 74-76,
78, 81, 82, 84-87, 90-94, 99, 100, 103,
104, 109-114, 117-132, 135-144, 146-
151, 153-159, 161-163, 165-170, 172-
178, 184, 185, 190, 191, 193, 195,
196, 199-204, 206-208, 212-218, 220,
221, 223, 225, 228-231, 233, 237, 240,
242-244, 252, 255, 261-265, 271-279,
282, 283, 285, 286, 289-291, 296, 297,
301-303, 305, 306, 309-311, 313-316,
319, 320, 322, 325, 326, 329-331, 333,
335, 336, 338-340, 342, 348-351, 355,
358-362, 365-372, 375-377, 380-382,
384, 392, 393, 395-403, 407-414, 416-
419, 424, 425, 430, 434-436, 438, 439,
441, 444-446, 451, 452, 454-458, 463,
467, 473, 475, 480, 492, 494, 495, 499,
500, 505, 507, 508, 510, 511, 513-515,
518, 521, 536-538, 541-544, 553, 554,
559, 561, 562. - Emauzy (klášter)
84, 85. - Hradčany 26, 27, 29, 35, 36,
39-41, 45, 46, 50, 53, 54, 63, 70, 75,
79, 85, 91, 104, 108, 113, 137-139,
141, 142, 145, 147, 159, 201, 208,
218, 228, 230, 231, 263, 271, 330. -
Karlín 142, 446. - Karlov (klášter)
85. - Letná 142, 444. - Libeň 47,
150, 271. - Petřín 40, 87, 273. -
Žižkov 142. - Vyšehrad, viz Vyše-
hrad.
Prachatic 48, 100, 122, 132, 144,
149, 154, 159, 169, 173, 214, 256,
263, 284, 320, 456.
Prácheňsko 50, 52, 74, 138, 147, 203,
282, 295, 355.
Prácheň 444.
Pratce 387.

- Pražsko 50, 426.
 Prešov 180, 325, 470, 472, 475, 514.
 Prešpurk, viz Bratislava.
 Prostějov 197, 198, 201, 204, 218, 312, 416, 464, 489, 499.
 Prostějovsko 241.
 Provence 89.
 Prudnicko 48.
 Prusy (Prusko) 9, 31, 41, 64, 65, 80, 82, 83, 93, 111, 139, 182, 231, 234, 299, 331, 337, 338, 346-354, 364, 365, 374, 375, 382, 385, 387, 388, 390, 391, 395, 398, 410, 415, 416, 423, 424, 429, 436-440, 444, 446-448, 450, 456, 485, 562.
 Prusy Východní 487, 488, 557.
 Předklášteří u Tišnova 113.
 Předlitavsko 432.
 Přelouč 190.
 Přemyšl 488.
 Přerov 163, 204, 234, 299, 489.
 Přerovsko 50, 304, 312, 355.
 Příběnice 143, 155.
 Příbor 313, 538.
 Příbram 148, 154, 157, 159, 338, 550.
 Příbyslav 151, 157, 405, 550.
 Přimda 41, 43, 44, 48, 109, 265, 328.
 Přímětice 399.
 Přímoří 303.
 Pschimislaw 550.
 Pšovka 17.
 Púchov 300, 474.
 Püttensko 64.
 Pyrenejský poloostrov 28, 86, 382.
 Queretaro 461.
 Ráb 186, 245, 269.
 Rába 41, 67.
 Rábí 147.
 Racková 15.
 Račice 219.
 Raffelstatten 25.
 Rajhrad 33, 53.
 Rakousko 301, 319, 322, 323, 332, 333, 354, 355, 360, 363, 381, 382, 386, 387, 390-393, 395, 396, 398, 399, 402, 406, 408-410, 412-415, 417, 420-433, 436, 438-440, 443, 446-451, 453, 456, 460, 462, 463, 465-468, 483, 484, 486-494, 497-500, 508-512, 518, 521, 522, 524, 525, 529, 534, 554, 563.
 Rakousko-Uhersko 432, 440, 441, 450, 454, 464, 466, 479, 482, 484-486, 491, 494-502, 507, 511, 521.
 Rakousy 7, 21, 22, 25, 37, 38, 45, 46, 48, 51, 57, 58, 60-64, 66-70, 73, 75, 77-80, 82, 83, 86, 88, 89, 92, 93, 96, 101, 108, 109, 118, 119, 141, 148, 150, 151, 157, 159, 160, 162-164, 166, 173, 174, 179, 182, 186, 193, 196, 210, 220, 222, 224, 225, 237, 241, 263, 269-271, 276, 280-282, 292, 312, 326, 336.
 Rakousy (hrad) 61.
 Rakousy Dolní 20, 175, 197, 201, 209, 222, 224, 280, 284, 347, 357, 409, 432, 456, 458, 489, 508, 539.
 Rakousy Horní 175, 273, 280, 284, 302, 347, 352, 388, 389, 448, 449, 508, 539, 553.
 Rakovnicko 130, 138, 285, 319, 333, 355, 518.
 Rakovník 50, 254, 261, 265.
 Rankenheim 549.
 Rastat 323.
 Rataje 177.
 Ratiboř 48.
 Ratibořsko 79, 94, 160, 224, 287, 349.
 Ravenna 8.
 Ravensbrück 549.
 Reichenbach 161, 391.
 Remagen 557.
 Remeš 18, 33, 92, 559.
 Retz 157.
 Reussa 67, 222.
 Revúca Velká 479.
 Rhense 83, 117.
 Rhodos 110.
 Rimava 181.
 Ringstadt 58.
 Riviera, francouzská 8.
 Rixdorf 337.
 Rjeka 335.
 Rokycany 144, 151, 154, 159, 165, 168, 169, 178.
 Rokytno 50.
 Romové pole 31.
 Ronšperk 263.
 Rosice 227, 250, 252, 270, 398.
 Roudnice 83, 118, 128, 155, 159, 245, 321.
 Roudnicko 296.
 Rozhanovce 471.
 Rožmitál 52.
 Rožnava 539.
 Rožnov 558.
 Ršava Stará 375.
 Rtyň 358.
 Ruda 281.
 Rudohoří 96, 206, 216.
 Rumburk 371, 499.
 Rumunsko 98, 156, 219, 483, 514, 523, 524, 531, 547, 555, 557, 558.
 Rus Podkarpatská 505, 510, 512, 516, 517, 519, 533, 539, 540.
 Rusko 14, 16, 43, 54, 62, 63, 66, 147, 159, 162, 173, 189, 195, 248, 249, 262, 326, 332, 338, 341-343, 351, 380, 382, 386-388, 390, 391, 394, 395, 401, 402, 416, 417, 423, 424, 428, 429, 443, 446, 451, 454, 458, 459, 465-468, 482, 484-499, 501-504, 511, 513, 516, 517, 520, 523, 524, 528, 530, 531, 533-538, 541, 554-556, 560. - Jižní 22, 62.
 Ruzyň 285.
 Růždka 361.
 Ružomberok 515.
 Rychnov 189, 190, 203, 204.
 Rýmařovsko 254.
 Rýn 18, 19, 65, 135, 161, 172, 293, 557.
 Rýnský spolek 388.
 Řecko 22, 111, 217, 243, 466, 484, 488, 523, 529, 547, 548.
 Řezno 8, 17, 19, 20, 28, 29, 34, 43, 56, 61, 99, 169, 183, 242, 305, 307, 308, 367.
 Řeznovice 54.
 Říčansko 137.
 Říčany 178.
 Řím 8, 9, 19, 21-24, 31, 33, 37, 38, 49, 55, 59, 68, 84, 89, 92, 93, 114-118, 120, 122, 125-130, 132, 179, 186, 188, 190, 191, 199, 236, 249, 252, 294, 310, 338, 342, 343, 367, 421, 429, 501, 502, 525, 529, 530, 540, 545.
 Řimovice 168.
 Římská říše 11, 18, 29, 30, 57, 59, 84, 86, 90, 99, 172, 258, 322, 330, 331, 382, 386, 388, 391, 413.
 Říp 10, 41, 54, 444.
 Říše Nová 54.
 Sabinov 472.
 Sádek 293.
 Sadská 42, 46.
 Sadová 438.
 Saint Germain en Laye 510.
 Sála 18, 21, 164.
 Salerno 86.
 Samoš 181.
 San Felicie 81.
 San Yuste 234.
 Sandoměřsko 71.
 Santa Maria Capua Vetere 502.
 Sarajevo 482, 485, 486, 548.
 Sardinie 323, 421, 429, 501.
 Sársko 530.
 Sasko 25, 27, 29-31, 37, 38, 41, 56, 71, 83, 88, 89, 96, 97, 99, 102, 163, 164, 178, 185-187, 195, 212, 221, 229, 246, 263, 275, 282, 287, 293, 294, 298-300, 302, 305-309, 331, 332, 337, 347, 350, 351, 353, 356, 389, 391, 394, 438-440, 447, 448. - Západní 257.
 Savojsko 382.
 Sázava 33, 35, 36, 39, 53-55, 141, 527.
 Sázava (klášter) 24, 54, 561.
 Sedlec 53, 75, 110, 368.
 Sedlecko 45, 50.
 Sedmihradsko 124, 156, 180, 224, 238, 239, 245, 268, 270, 276, 284, 287, 323-325, 333, 354, 361, 363, 366, 432, 472-474, 488, 547.
 Sekov 65.
 Sekuly 471.
 Semily 398.
 Senice Velká 312.
 Senje 82.
 Severní moře 96, 304.
 Sělo Dětské (Carské) 443.
 Schatzberk 60.
 Schirgiswalde 389.
 Schönberg 183.
 Schönbrunn 421.
 Sibiř 501, 504, 527.
 Sicilie 57, 59, 113, 323, 332, 556.
 Siena 255.
 Silva Gabreta 10.
 Sion 137, 170.
 Skagerak 487.
 Skála (hrad) 45.
 Skalica 269, 300, 471.
 Skalice 48, 474.
 Skalice Česká 150, 438.
 Skalité 539.
 Skandinávie 249.
 Skočov 284.
 Skotsko 118, 156, 246.
 Skřivany 309.
 Skutečsko 366.
 Slaná, řeka 62.
 Slankamen 325.
 Slánsko 319, 333.
 Slaný 50, 141, 157, 261, 277, 444.
 Slavkov 227, 252, 270, 335, 382, 387.
 Slavonie 198, 201, 325, 363, 421, 432.
 Slezská stezka 48.
 Slezsko 7, 12, 17, 26, 34, 39, 40, 55, 59, 62, 63, 68, 76, 79, 80, 82, 83, 87, 89, 90, 94-96, 102, 104, 105, 113, 125, 129, 147, 160-164, 172, 173, 175, 179, 183, 186, 191, 193, 194, 196, 198, 202, 205, 207, 216, 219, 224, 229, 233, 244, 246, 250, 257-260, 263, 271, 272, 274-276, 287, 294, 299, 304, 307, 309, 312, 315, 316, 330-333, 335-338, 341, 344-347, 350-355, 358-360, 363, 377, 395, 397, 398, 410, 411, 420, 425, 426, 432, 434, 437-439, 442, 445, 447, 449, 450, 455-459, 462, 463, 467, 490, 506, 508, 559, 561-563, 565. - České 354, 367, 370, 439. - Dolní 79, 97, 187, 347, 349. - Horní 17, 41, 79, 97, 173, 187, 249, 347-350,

509, 546. - Střední 97.
Slížany 234.
Slovenije 548.
Slovensko 5, 10, 11, 17, 64, 67, 77, 98, 156, 174, 176, 180-182, 219, 224, 253, 266, 268, 291, 295, 298-300, 324, 336, 337, 343, 344, 366, 399, 403, 404, 416, 469-481, 489, 490, 495, 500, 508-520, 526-528, 532, 535-542, 547, 548, 551, 555-558, 560. - Jihozápadní 472, 558. - Jižní 474, 539. - Střední 469-471, 473, 477, 515, 542, 558. - Východní 181, 470-473, 511, 515, 516, 532, 542, 558. - Západní 8, 20, 77, 469, 472, 473, 516.
Slovinsko 17.
Smečno 248, 249.
Smidary 309.
Smičice 159, 176, 180, 358.
Smolensk 390.
Smrčiny 18.
Soběslav 247, 261.
Sobota Rimavská 539.
Sobota Spišská 343.
Sobotiště 295, 300, 474.
Sobotka (hrad) 161.
Soča 488.
Sofie 466.
Sokolovo 556.
Solferino 429.
Solnohrad 19, 20, 45, 65, 66, 451.
Solnohradsko 346, 389, 451.
Soluň 22, 466, 483, 488.
Sovinec 473.
Spiš 64, 164, 180, 181, 201, 470, 471, 473, 475, 511.
Spišská města 352.
Spišská stolice 480.
Spytihněv 33.
Srbsko 332, 341, 466, 483, 484, 488, 496, 501, 548. - Severozápadní 66. - Staré 548.
Srém 156.
SSSR 524, 526, 528, 531, 539, 545, 548, 552, 554-556.
Stadice 26, 74.
Stalingrad 555, 556.
Starovice 227.
Státy Spojené 489.
Stežka českých vyzvědačů 48.
Stěna 307, 308.
Stockholm 497.
Stožec 60.
Stradonice 7.
Strahov 44, 53, 279, 286, 294, 313.
Strakonice 52, 74, 110; 178, 544.
Strašecí 446.
Stráž 52, 155.
Strážnice 140, 148, 164, 170, 175, 178, 185, 269, 319, 362, 471, 481.
Strigonium 10.
Strmilov 94.
Struma 22.
Strypa 488.
Středozemí 7.
Středozemní moře 57, 483, 488, 529.
Střelín 164, 337.
Stříbro 103, 121, 129, 131, 136, 148, 154, 160, 213, 218, 263.
Střílky 140, 343.
Stupava 9, 67.
Sudety 9, 11.
Sudetské země 114.
Sudetenland 508, 539.
Sudoměř 139.
Suezský průplav 482, 555.
Sulcbach 183.
Sušak 510.
Sušice 149, 157, 285.
Sušicko 94, 328.
Svárov 446.
Svatá země 39, 43, 110.
Svatobořice 549, 554.
Svätý Jur 67.
Světelský klášter 46.
Světlá 160.
Světlá pod Ještědem 538.
Svidnicko 80, 89, 90, 94.
Svinibrod 33.
Svišťov 375.
Svitava 38.
Svitávka 48.
Svitavsko 96, 538.
Svojanov 70, 109.
Svratka 9.
Sycov 337.
Syrie 506.
Szatmar 326, 475.
Szegedin 210, 514.
Šafhúzy 132.
Šarišská stolice 181, 202, 337, 471, 480.
Šenov Kamenický 335.
Šestíměstí 95, 158, 163, 193, 219.
Škaredý rybník 139.
Šlesvik 437.
Šluknov 173.
Šluknovsko 47, 94, 509.
Šmalkaldy 228, 229.
Šoproň 522.
Špandava 69.
Španělsko 60, 118, 156, 177, 181, 188, 222, 229, 230, 238, 239, 242, 248, 249, 271-273, 275, 280, 284, 285, 289, 311, 315, 322, 323, 326, 331, 332, 347, 359, 388, 531, 555.
Špilberk 174, 192, 193, 386, 393.
Špýr 76.
Šternberk 52, 138, 145, 162, 177, 178,

185, 191, 192, 196, 259, 261, 320, 518.
Štěrboholy 271, 351.
Stětín 14, 43, 510.
Štiavnica Banská 103, 180, 254, 470, 476.
Štítary 48.
Štockra 173.
Štokrava 160, 193.
Štolměř 27.
Štramberk 62, 538.
Štrasburk 85, 99, 246, 250, 255, 273, 292, 550.
Štyrsko 61, 64-68, 176, 182, 222, 224, 237, 248, 273, 275, 441, 461.
Šumava 10, 18, 32, 35, 96, 173.
Šumperk 339.
Švábsko 28, 67, 96, 215, 222, 227, 237, 472.
Švédsko 244, 298, 299, 305-307, 313-315, 322, 326, 331, 350, 476, 546.
Švýcarsko 67, 132, 151, 165, 183, 214, 222, 227, 246, 258, 291, 299, 483, 494, 495, 519, 550.
Tábor 130, 137-140, 143, 144, 149, 155, 157, 159, 169, 170, 174, 175, 177, 179, 202, 216, 221, 261, 285, 287, 295, 305, 458.
Tábor (Slezsko) 337.
Tábor Nový (Morava) 138, 140.
Tábor Nový (Slovensko) 181.
Táborsko 312, 355, 388.
Taganrog 493.
Tachov 41, 109, 156, 160, 163, 173, 224.
Talmberk 201.
Tarent 547.
Tarnopol 503.
Tarnov 493.
Tatry 111.
Tčev 164.
Teheran 557.
Telč 248, 254, 256, 263, 326.
Temešvár 210, 325, 332.
Templštejn 110.
Teplá 53, 67, 263.
Teplice-Šanov 158, 263, 278, 309, 508, 518.
Tepličko 358.
Terežín 303, 549, 552, 553.
Terron 501.
Terst 335, 483, 488.
Tessin 483.
Těšín 273, 298, 304, 331, 336, 337, 352, 366, 367, 379, 510, 538.
Těšínsko 71, 73, 79, 94, 97, 98, 160, 240, 349, 355, 358, 399, 457, 476, 502, 508-511, 533, 536.
Tetín 26, 50.
Teuber 215.
Teutoburský les 8.
Tichomoří 530.
Tisa 510.
Tišnov 54, 63, 110, 113, 131, 219, 367.
Tlumačov 140.
Tobruk 555.
Točník 91.
Topolčany 161, 471.
Torgau 558.
Toruň 298.
Toskana 37, 77, 332, 345, 375.
Toulouse 550.
Tovačov 145, 151, 157, 158, 160, 192, 195-198, 208, 312, 439, 563.
Trafalgar 387.
Translajtanie 432.
Travensko 64.
Trenčín 9, 48, 68, 76, 77, 82, 223, 269, 300, 326, 470-472, 474, 475.
Trenčanská stolice 471, 480.
Trevír 78, 83, 88, 99, 160.
Trianon 510, 522, 525.
Trident 233, 235, 240, 483, 488.
Tridentsko 506.
Trnava 67, 160-162, 164, 182, 269, 403, 470-473, 476.
Trocnov 123, 137.
Trogir 143.
Trousnice 79.
Trstenická stezka 48.
Trutina 40.
Trutnov 103, 146, 160, 226, 263, 329, 350, 458.
Trutnovsko 106.
Třebechovice 137.
Třebíč 53, 113, 157, 193, 299.
Třeboň 254, 285, 287.
Třeboňsko 282, 321.
Třebová Mor. 254, 281, 287, 293, 333.
Třebošná 146.
Třešť 559.
Třinec 538.
Tsierna 12.
Tunis 482, 556.
Turan 62.
Turčanská stolice 471, 477.
Turec 470.
Turecko 44, 173, 180, 181, 184, 202, 210, 215, 222-225, 239, 268, 270, 313, 315, 317, 322-326, 328, 330, 331, 335, 340, 362, 363, 374, 375, 393, 416, 429, 451, 466, 473-475, 483-485, 487, 506, 507.
Turecko Chovaremské 62.
Turin 45.
Turnov 296, 398.
Turov 444.
Tuřany 338.
Tübingen 448.
Tvrdonice 14.

Týn Horšův 248, 263.
Týn n/Vlt. 285.
Týnec (hrad) 194.
Tyroly 68, 73, 80, 82, 132, 222, 227,
237, 248, 253, 279, 347, 388, 389, 420,
425, 441, 446, 453.
Týřov 60, 78.

Uherská stezka 48.
Uherskobrodsko 241.

Uhry 8, 12, 17, 30, 35, 36, 39-41, 44,
45, 58, 61-68, 70, 72, 73, 77, 79, 82,
83, 87, 90-93, 96, 124, 128, 138, 143,
146, 148, 150, 160-162, 164, 170,
172-176, 180, 181, 183-187, 191, 193-
199, 201, 202, 207-210, 213, 215, 216,
219, 220, 222-224, 233, 237, 238, 242,
244-246, 248, 268, 269, 271, 275, 280,
281, 284, 287-289, 299, 303, 304,
315-317, 320, 323-326, 331-333, 341,
347, 348, 352, 354, 357, 359, 360, 365,
370, 374-376, 384-386, 394-396, 409,
410, 412, 413, 416, 417, 419, 421-426,
432, 433, 435, 436, 440-442, 450, 451,
469-481, 488-490, 493, 494, 506, 510,
514, 516, 518, 521, 525. - Dolní 476,
480. - Horní 325, 473. - Jižní 194,
201, 215, 375. - Severní 326. -
Střední 224. - Západní 201, 224.

Ukrajina 503, 517, 534, 545, 556, 558.
Ukrajina Zakarpatská 24, 270, 475,
539, 542, 558.

Uničov 129, 149, 170, 192, 198,
287, 312.

U křížků (Říčansko) 137.

Ulm 99, 283, 387.

Unie americká 461, 494, 499, 501, 504,
505, 516, 523, 531, 539, 546, 547, 555.

Upsala 313.

Ural 504, 555.

Úsobrno 48.

Úsov 248.

Ústecko 17, 465.

Ústí n/L. 130, 156, 158, 159, 229, 230,
234, 263, 311, 419.

Ústí Sezimovo 139.

Utrecht 32, 323.

Uznojem 305.

Užhorod 539, 558.

Váh 33, 41, 48, 324, 469.

Valachie 429.

Valachie Malá 332.

Valašsko 13, 361, 365.

Valticko 510.

Varadín 170, 198, 210.

Varna 180.

Varšava 515, 546, 557.

Vary Karlovy 86, 342, 535.

Vasvar 324.

Vatikán 518.

Velehrad 20, 21, 54, 55, 110, 140, 367.

Velhartice 149.

Velká 140.

Velkomoravská říše 20-26, 55, 67,
469, 476.

Velkoněmecká říše 416, 423.

Velkopolsko 71, 147.

Vencištejn 137.

Verdun 20, 488.

Verchovina 517.

Verona 80, 421.

Versailles 350, 509, 530.

Ves Nová 123.

Veselí n/M. 77, 145, 194.

Vesera 23.

Véska Nová 351.

Vestfálsko 299, 310, 314, 315, 322, 346.

Veveří 74.

Věstonice Dolní 282.

Vídeň 8, 48, 67, 68, 80, 89, 93, 101,
102, 127, 182, 184, 188, 197, 198, 206,
223, 224, 227, 236, 237, 245, 252, 260,
268-270, 274, 277-282, 284, 289, 294,
301, 302, 307, 308, 310, 312, 315, 316,
320, 321-327, 329-333, 335, 343, 348,
351, 361, 362, 364, 366, 369, 370, 375,
377, 381-383, 387, 389-393, 395-397,
399, 402, 403, 406, 407, 409, 410, 413,
414, 417-423, 426, 428-430, 439-441,
444, 445, 456, 458-464, 467, 468, 473,
475, 478, 486, 495, 498, 507, 508, 521,
526, 536, 539, 541, 542, 558.

Vídeňské Nové Město 179, 197, 210.

Vichy 547.

Vilagoš 424, 478.

Vildperk 92.

Vilémov 189, 193.

Villafranca 429.

Vilno 133.

Vilštejn 144.

Vimperk 173, 263.

Vislá 9, 12, 16, 352, 510.

Vítkov (hora) 138, 141, 142.

Vítkovice 398.

Vitoraz 48.

Vitorazsko 45-48, 94, 510.

Vizovice 140, 361.

Vizovsko 361.

Vladivostok 503, 504.

Vlářský průsmyk 304.

Vlasatice 293.

Vlášence 189.

Vlašim 90, 120, 178, 435.

Vlašsko 175.

Vlčnov 15.

Vltava 10, 17, 92, 242, 286, 335, 399,
419, 404, 510. - Horní 52.

Vltavsko 50, 333.

Vnorovy 140.

Vodňany 139, 144, 149, 284.

Vody Kuří 438.

Vogastisburk 18.

Vogesy 501.

Voigtland 89, 95, 257.

Volavsko 94.

Volha 62, 555.

Volyně 285; 459, 492.

Vouziery 501.

Vožice Mladá 101, 137, 139, 157.
Pláňková 101, 139.

Vranov 192.

Vraťslava 34, 48, 62, 71, 82, 94, 95,
111, 126, 141, 160, 164, 178, 183-187,
191-194, 206, 212, 233, 240, 250,
254, 259, 260, 286, 287, 291, 299,
300, 309, 345, 347, 349-351, 360,
367, 541.

Vraťslav (hrad) 40.

Vraťslavsko 80, 94.

Vrbčany 41.

Vrchlabí 263.

Vrchlabsko 359.

Vsatsko 296, 361.

Vsetín 248, 275, 296, 303, 361.

Všeruby 126.

Východofrancká říše 20-26.

Východoslovenská republika 509.

Vysoká 444.

Vysoká (hora) 42.

Vyšehrad 17, 32, 36, 39, 49, 53, 55,
63, 76, 79, 104, 108, 118, 126, 137,
138, 141-145, 217, 561.

Vyšehrad (Uhry) 82, 471.

Vyškov 178, 269, 551.

Vyškovsko 97, 551.

Wagram 389.

Wales 83.

Warthegau 546.

Washington 505, 507.

Westfalen 164.

Wetzlar 331.

Wilsnack 124.

Wittenberk 211, 212, 226, 233.

Wojerce 193.

Worms 37, 99.

Württembergsko 75.

Würzburg 67, 90, 163.

York Nový 460.

Záblatí 282.

Zábrdovice 53, 54, 368.

Zábřeh 207, 281, 287, 293.

Zábřežsko 538.

Zadunají 11, 23.

Zaháj 362.

Zaháňsko 172, 202, 303, 309.

Záhřeb 416, 548.

Zákupy 391, 422.

Zálabí 40, 49, 347, 350.

Zalitavsko 432.

Zámky Nové 269, 324, 325, 474,
514, 539.

Západofimská říše 19.

Západoslovenská říše 18, 26, 28, 31, 32.

Záur 350, 438.

Zátisí 224, 287.

Zátorský 79, 352, 392.

Zbečno 39.

Zbiroh 444.

Zbirožsko 379.

Zborov 493, 501, 503.

Zbraslav 54, 71, 73, 77, 81, 110, 111,
137, 371, 561.

Zbruc 352.

Zelená Hora 137, 139, 181, 192.

Země Nová 241.

Zemplínská stolice 474, 476, 477, 480.

Zemská stezka 48.

Zemuň 13.

Zenta 325.

Zhořelec 95, 158, 300, 337.

Zhořecko 79, 87, 90, 92, 95, 391.

Zlatá Koruna 66.

Zlatá stezka 48, 257.

Zlícké knížetství 26.

Zlíchov 144.

Zlín 541.

Znojensko 35, 42, 45, 148, 191, 282,
306, 333, 355, 388, 389, 394.

Znojmo 33, 48, 49, 53, 54, 68, 74,
87, 93, 103, 111, 125, 126, 130, 136,
148, 157, 164, 166, 170, 192, 198, 223,
241, 249, 281, 285, 287, 296, 319, 335,
348, 362, 368, 389, 456, 508, 535, 538.

Zobor 417.

Zvičina 444.

Zvíkov 60, 78, 109, 168, 287.

Zvolen 471.

Zvolenská stolice 470.

Začlér 372.

Zampach 81.

Zarošice 387.

Zatec 17, 109, 141, 147, 149, 150, 157,
173, 189, 200, 212, 221, 229, 230, 240,
261, 291, 306, 309, 320, 411, 462.

Zatecko 32, 49-51, 263, 286, 299, 312,
313, 319, 355.

Zdánice 293.

Zdár 54, 110, 176, 180, 367.

Žďársko 96.

Žebrák 91.

Železné hory 52, 193.

Želiv 53, 137, 138, 148, 149, 154.

Ženeva 246, 250, 461, 495, 505, 523.
 Žernoseky 49.
 Židenice 527.
 Židlochovice 145, 275, 399.
 Židlochovsko 263.
 Žilina 219, 470, 471, 473, 478, 481, 509.
 Žirec 372.

Žitava 78, 81, 94, 95, 109, 111, 158,
 160, 300, 337.
 Žitavsko 47, 105.
 Žitoměř 27.
 Žitvatorok 270.
 Žlutice 147, 160, 320.
 Žmuď 82.

OPRAVY CHYB V TEXTU:

Strana	Řádek	Místo chybného znění	Má správně být
6	7 shora	PhC Jiřímu Radimskému	PhDru Jiřímu Radimskému
9	21 shora	slovenský	maďarský
10	25 shora	Bretholz je holá...	Bretholz, je holá...
11	10 shora	pomístných	pomístních
16	8 zdola	pannoští	pannonští
26	3 zdola	Spytihněvův	Vratislavův
28	18 shora	Kristian	Kristián
32	21 zdola	bylť po matce Čechem.	bylť po matce Čech.
34	12 zdola	knížectví	knížetství
54	6 zdola	Kristianova	Kristiánova
56	16 shora	Kristianovi	Kristiánovi
59	7 shora	zasahování záležitostí	zasahování do záležitostí
63	18 zdola	Starého města Pražského	Starého Města pražského
67	13 shora	svatý Jur	Svatý Jur
76	20 shora	Lucenburský	Lucemburský
76	24 shora	Nové město Pražské	Nové Město pražské
82	10 shora	Ve Vratislavě	Ve Vratislavi
86	6 zdola	studentstva	studentstva
91	14 shora	Snažil se být spravedlivým;	Snažil se být spravedlivý;
91	8 zdola	s okna	z okna
94	9 shora	Vitorazko	Vitorazsko
94	1 zdola	knížectvích	knížetstvích
98	9 shora	boží	Boží
103	9 shora	Vysoké Mýto, Jaroměř, Polička,	Vysoké Mýto, Polička,
109	10 zdola	domonikální	dominikální
113	25 zdola	Koss; Mocran	Koss, Mocran
121	16 zdola	sociální a národnostní.	(má být tištěno tučně)
123	6 shora	rem university	ersity
131	1 zdola	de Caussis	de Causis
136	8 zdola	krve	Krve
142	14 zdola	boží	Boží
144	14 shora	krále a měl-li	krále, a měl-li
145	16 shora	lítější	lítější
155	18 zdola	Houska	Húska
169	12 shora	r. 1435	r. 1436
171	10 shora	vstávám	uléhám
172	12 zdola	Staroměstská	staroměstská
173	21 shora	horním Slezsku	Horním Slezsku
180	14 zdola	Šmikoucký	Šmikovský
189	5 zdola	thologické	theologické
207	23 zdola	přísluví: „Nouze	přísluví „Nouze
217	10 shora	kačírské	kačířské
221	24 shora	nákladu, a podplácení	nákladu, a podplácení
221	28 shora	dluhy	hy
238	7 shora	výjimkou	výjimkou
238	12-13 shora	Špa-panělsku	Španělsku
247	18 zdola	Na tomto	O tomto
251	2 zdola	Žerotínovi	Žerotínovy
260	10 zdola	Kristian	Kristián
269	9 zdola	Illyezházy	Illyesházy
278	23-24 shora	napo-nutí	napomenutí

Strana	Rádek	Místo chybného znění	Má správně být	Strana	Rádek	Místo chybného znění	Má správně být
279	19 shora	Damiel	Daniel	503	15 shora	Brusilova	Brusilovova
279	25 shora	strahovského jakož	strahovského, jakož	503	22 zdola	opustiti	upustiti
279	26 shora	obranou	obranou	503	16 zdola	Brusilovy	Brusilovovy
285	18 zdola	Maxmilian	Maxmilián	504	8 shora	Celý řádek vyškrtnout!	—
285	2 zdola	umřítí, nežli	umřítí nežli	510	7 zdola	z Haliče.	z Haliče).
286	24 shora	do Vratislavy	do Vratislavě	512	7 shora	římsko-katolická	římskokatolická
286	32 shora	Maxmilianovi	Maxmiliánovi	514	5 shora	Picchione	Piccione
287	19 shora	z Vratislavy	z Vratislavě	525	7 shora	Rothermeera	Rothermera
290	15 shora	Fruvein	Fruwein	525	12 shora	Rothermeerovou	Rothermerovou
292	16 shora	obvěňováním	obvěňováním	527	13 shora	presidentu-Osvoboditeli	presidentu Osvoboditeli
307	14 zdola	ranou	ranou	532	4 shora	německo nacionální	německonacionální
309	5 shora	Valtrem	Waltrem	533	9 zdola	presidenta-Osvoboditele	presidenta Osvoboditele
326	13 zdola	zhoubnější, nežli	zhoubnější nežli	536	16 zdola	incindentu	incidentu
335	5-6 shora	spisu, Rakousko ... chtítí),	spisu „Rakousko ... chtítí“),	541	17 zdola	sladěna	zladěna
336	20 shora	královohradecký	královéhradecký	548	19 zdola	Msgr.	Msgr
339	15 shora	„dlouhokratinožka“	„dlouhokratidvojka“	560	18 shora	od jehož zdaru	na jehož zdaru
342	6 shora	český bratr	Český bratr				
342	20 shora	Rákoczy	Rákóczy				
342	4 zdola	Kilian	Kilián				
356	16 shora	na novém	o novém				
357	6 shora	zaváděny	zaváděny				
362	9 shora	v Hradci Královém	v Hradci Králově				
366	15 shora	stíženo	ztíženo				
375	4 shora	Josefinské	Josefinské				
376	1 shora	Josefinskému	Josefinskému				
378	16 zdola	zákony, jejich	zákony, jejichž				
396	18 shora	Böhme)	Böhme“)				
398	17 zdola	kameného	kamenného				
398	6 zdola	karvinské	karvinské				
401	23 zdola	potupa;	potupa,				
413	1 zdola	svoji	svoji				
419	17 zdola	národů, byli	národů byli				
427	1 shora	návladních	návladních				
427	18 zdola	r. 1851	r. 1861				
431	4 shora	římská	říšská				
435	14 zdola	Forgacha	Forgache				
441	9 shora	sněm	sněmy				
454	13 zdola	Stremayerova	Stremayerova				
455	22 zdola	Wáclav	Wáclaw				
463	17 shora	připoměl	připomněl				
472	20 zdola	Rákoczyho	Rákóczyho				
472	7 zdola	v klášteře	v Klášter				
472	2 zdola	Fugerové	Fuggérové				
472	2 zdola	přineseny	přineseny				
473	12 zdola	ostřihomský	ostřihomský				
474	11 shora	Rákoczy	Rákóczy				
474	14 shora	Rákoczemu	Rákóczyemu				
475	15 a 22 shora	Rákoczy	Rákóczy				
476	17 zdola	Rákoczyho	Rákóczyho				
477	13 zdola	chtějice	chtějíc				
486	22 shora	jista	jista				
491	9 zdola	synovec	prasynovec				
498	2 shora	Willson	Wilson				
502	10 shora	Graciani	Grazziani				
502	14 shora	Picchione	Piccione				

Předmluva	5
Díl I. Předslovanští národové v českých zemích.	
Bojové 7. Markomani 8. Říše Marobudova 8. Války Markomanů s Římany 8. Vpád Hunů 9. Mapa Klaudia Ptolemaia 10. Longobardi 10.	
Literatura	10
Díl II. České země za řádů slovanských.	
1. Staří Slované	12
Theorie o slovanské pravlasti 12. Zaměstnání Slovanů 12. Jejich obydlí a kroj 13. Náboženství starých Slovanů 14. Sociální zřízení starých Slovanů 14. Theorie Peiskerova a Herderova 16. Stěhování starých Slovanů 16.	
2. Počátky Slovanů v Čechách a na Moravě	17
Příchod Slovanů do českých zemí 17. Slovanští kmenové v českých zemích 17. Avarské panství nad Slovany pannonskými 17. Říše Samova 18. Staré pověsti české 18. Postup frankého panství západně od Čech 19. Karel Veliký a Čechy 19. Křest českých lechů v Rezně 20.	
3. Boj mezi orientací východní a západní (říše Velkomoravská a počátky křesťanství)	20
Rozloha velké Moravy 20. Mojmir a Privina 20. Rostislav 21. Otázka polohy Velehradu 21. Počátky křesťanství na Moravě 21. Slovanští vérozvěstové 21. Převrasy na Moravě 23. Svatopluk 23. Osud slovanské liturgie na Moravě 24. Vpád Maďarů a konec říše Velkomoravské 25.	
4. Vznik a utvrzení Českého státu v X. a XI. století	26
Geopolitická poloha Čech 26. První Přemyslovci 26. Kníže svatý Václav 27. Památky svatováclavské 28. Boleslav I. 28. Třetí říše západoslovanská 28. Boleslav II. 29. Založení pražského biskupství 29. Svatý Vojtěch 30. Vyhubení Slavníkovců 31. Boleslav III. 31. Západoslovanská říše Boleslava Chrabrého 32. Kníže Oldřich 32. Břetislav I. 33. Spytihněv 35. Vratislav II. 36. Zmatky o trůn 39. Soběslav I. 41.	
5. Obrana české svébytnosti proti výbojům německé říše	42
Vladislav 42. Křížová výprava proti Polabským Slovanům 43. Titul královský 43. Tažení do Itálie 43. Nový znak Čech 44. Soběslav a Fridrich 44. Morava markrabstvím 46. Konrád Ota 46. Jindřich Břetislav 47. Vladislav a Přemysl 47.	
6. Vnitřní poměry v zemích českých v době románské	47
Zeměpisný přehled 47. Obchod 48. Panovník 49. Knížecí úředníci 50. Hradské zřízení 50. Svobodní a otroci 51. Šlechta 52. Právo 52. Vzdělanost 53. Kláštery 53. Umění a literatura 54.	
Literatura	65

Díl III. Doba feudální. Český stát pod vlivy západními.

1. Český stát na cestě k velmocenskému postavení	57
Přemysl I. a zápasy v německé říši 57. Zlatá bulla sicilská 59. Úprava nástupnického práva 59. Zápas krále s českou církví 59. Václav I. 60. Vpád Tatarů 61. Domácí bouře 63. Získání Rakous 63.	
2. Středoevropská velmoc posledních Přemyslovců	64
Osobnost Přemysla II. 64. Výprava do Prus a poměry v Německu 65. Vítězná válka s Uhry 65. Přemyslovy plány na východě 66. Získání alpských zemí 66. Rudolf Habsburský 67. Válka s Rudolfem a Přemyslovův pád 67. Poručnická vláda Oty Braniborského 69. Osobnost Václava II. 70. Záviš z Falkenštejna 70. Získání Polska 71. Zvelebení země české 71. Válka s protičeskou koalicí 72. Václav III. 73. Konec Přemyslovců 73. Král Rudolf I. 73. Zmatky za Jindřicha Koturského 74. Jindřich vypuzen ze země 76.	
3. Český stát po druhé velmoci	76
Jan Lucemburský 76. Osobnost nového krále 76. Matuš Čák Trenčanský 77. Domácí spory 78. Získání Chebska a Horní Lužice 79. Získání Slezska 79. České panství v Itálii 80. Králevic Karel 80. Karel místodržitelem 81. Pražské arcibiskupství 82. Bitva u Crecy 83. Karel králem českým a římským 83. Jeho povaha 84. Král Karel a český jazyk 84. Korunovační klenoty 85. Nové Město pražské a stavby v Praze 85. Universita v Praze 86. Mor v Čechách 87. Markrabí Jan Jindřich 88. Poměr Čech k německé říši 88. Manželky Karla I. 89. Smrt Karlova 90. Rozdělení českého státu 90. Povaha Václava IV. 91. Spor s arcibiskupem 91. Jednota panská 92. Poměry v německé říši 92. Domácí války v Čechách i na Moravě 93.	
4. Vnitřní poměry české v době feudální	94
Území českého státu 94. Přijetí feudálních řádů 95. Německá kolonisace 95. Její rozsah 96. Kolonisace vesnická 97. Zakládání měst 99. Městské zřízení 100. Rytířská kultura 104. Královské úřady 108. Soudnictví 108. Moc královská 109. Česká církev 110. Kláštery 110. Kulturní rozvoj 111. Národnostní poměry 112. Gotický sloh 112.	
Literatura	113
Díl IV. Husitská revoluce.	
1. Příčiny husitských bouří	115
Úpadek západní církve 115. Papežské schisma 117. Lidová zbožnost 118. Sekty 118. Viklef 119. Styky česko-anglické 119. Milíč z Kroměříže 120. Matěj z Janova 121. Štítný 121. Příčiny husitských bouří 121.	
2. Mistr Jan Hus a jeho doba	122
Husovy počátky 122. Betlemská kaple 123. Hus a jazyk český 123. Arcibiskupova přízeň 124. Spor o knihy Viklefovy 124. Roztržka s arcibiskupem 126. Kutnohorský dekret 127. Pisanský koncil 127. Spálení Viklefových knih 128. Prodávání odpustků 129. Bouře v Praze 130. Hus na venkově 130. Kostnický koncil 130. Hus v Kostnici 131. Podávání pod obojí 131. Husovo odsouzení a smrt 133. Jeroným Pražský 135. Protest české šlechty 135. Pražské artikuly 136. Pražská defenestrace 137. Smrt Václava IV. 137.	

3. Obranné údobí husitské revoluce	138
Počátky bouří 138. Mikuláš z Husi 138. Jan Žižka z Trocnova 138. Založení Tábora 139. Nový Tábor na Moravě 140. Prvá výprava křížová 141. Bitva na hoře Vítkově 142. Boje v jižních Čechách 143. Bitva pod Vyšehradem 144. Manifest Pražanů 145. Dobývání měst 146. Sněm časlavský 146. Druhá výprava křížová 147. Rozmíšky v Praze 148. Poslání Zikmunda Korybutoviče 149. Roztržení táborů 149. Boje mezi husity 149. Smrt Žižkova 151. Jeho povaha 151. Husitské válečnictví 151. Strany husitské 153. Husité a cizina 156.	
4. Útočné údobí husitské revoluce a počátky reakce	156
Husitští hejtmani 156. Boje domácí i za hranicemi 157. Bitva u Ústí 158. Reakce a převrat v Praze 159. Bitva u Tachova 160. Spanilé jízdy 160. Stinné stránky války 161. Bitva u Domažlic 163. Spolek s Poláky 164. Koncil Basilejský 165. Jednání v Chebu a v Basileji 165. Bitva u Lipan 168. Zikmund přijat za krále 169. Reakce v Praze 169. Dozvyky husitských válek 170. Smrt Zikmundova 170. Jeho povaha 171.	
5. Následky válek husitských. Nové vzepětí feudální moci	171
Ocenění doby husitské 171. Důsledky politické 171. Česká církev 172. Národnostní poměry 172. Myšlenka slovanská 173. Proměny sociální 173.	
6. Bezládí v Čechách	174
Kandidatury Albrechta Habsburského a Kazimíra Jagelonského 174. Ladislav Pohrobek 176. Hynek Ptáček z Pirkštejna 176. Jiří z Poděbrad náčelníkem utrakvistů 177. Jiří z Poděbrad správcem země 179. Misijní cesta Kapistránova 178. Ladislav Pohrobek v Čechách 180. Jiskrovo panství na Slovensku 180. Vojenská bratrstva 181. Události uherské a samrt Ladislavova 184.	
7. Husitský král	185
Uchazeči o český trůn 185. Volba Jiřího z Poděbrad 185. Nesnáze ve ve vedlejších zemích 186. Poměr Jiřího k Německu 187. Plán spolku křesťanských panovníků 187. Vnitřní poměry 188. Vznik Jednoty bratrské 189. Jednání královo s kurií 190. Král v církevní klatbě 191. Válka domácí 192. Válka s Matyášem Korvinem 193.	
8. Pokus o rozdvojení českého státu	195
Slovanská myšlenka při volbě krále 195. Válka s Uhry 196. Mírové jednání 196. Vláda Matyáše Korvína v Uhrách 197. Poměry v Čechách a v zemích vedlejších 198.	
9. Vrchol moci stavovské - ujařmení selského stavu	199
Povaha krále Vladislava II. 199. Stav církve podobojí 200. Náboženské bouře v Praze 200. Náboženský mír kutnohorský 201. Získání koruny uherské 201. Návrat vedlejších zemí ke koruně české 201. Nesnáze církve podobojí 202. Další vývoj Jednoty bratrské 203. Zmírnění názorů Jednoty a její persekuce 203. Stavovské zřízení 204. Ujařmení stavu selského 206. Spory mezi stavy 207. Vilém z Pernštejna 209. Zahraniční politika Vladislavova 210. Kurucké bouře v Uhrách 210. Úpadek království 211. Lutherova reformace 211. Rozšíření luterství v Čechách 212. Strany v Čechách 213. Převrat v Praze 213. Náboženské a sociální bouře v Německu 215. Bitva u Moháče 215. Národnostní poměry 216. Humanismus 217. Umění 218.	
Literatura	218

Díl V. Husitství pod vlivy západními.

1. Český stát jádrem soustátí rakouských Habsburků	220
Volba nového krále 220. Rod habsburský a jeho cíle 222. Příklad králův do země 223. Poměry uherské 223. Vnitřní politika Ferdinanda 224. Nové úřady 224. Náboženské poměry 226. Novokřtěnci na Moravě 227. Velký požár pražský 228.	
2. Prvý odboj český proti Habsburkům	228
Válka šmalkaldská 228. Její ohlas v Čechách 229. Potrestání měst 230. Krvavý sněm svatobartolomějský 231. Persekuce Jednoty bratrské 231. Pokus o reakci na Moravě 232.	
3. Nástup protireformace	233
Král proti novoutrakvismu 233. Těžkosti jednoty bratrské 233. Válka v Německu a její odezva v Čechách 234. Tridentský koncil 235. Jesuité v Praze 235. Obnovení arcibiskupství 236. Smrt Ferdinanda a rozdělení jeho země 237. Význam Ferdinandův pro český stát 237. Maxmilián I. a jeho osobnost 238. Válka v Uhrách 238. Habsburská kandidatura v Polsku 239. Katolická církev v českých zemích 239. Staroutrakvisté a novoutrakvisté 240. Jednota bratrská 241. Česká konfese 241. Smrt Maxmiliána 242.	
4. Zostření zápasu o náboženskou svobodu	242
Osobnost císařova 242. Vědy a umění 243. Současná Praha 244. Druhá kandidatura Habsburků v Polsku 244. Války v Uhrách 245. Konec staroutrakvismu 245. Nové proudy v luterství 245. Kalvinismus 246. Rozkvět Jednoty bratrské 247. Konvertité 248. Počátky protireformace 248. Karel st. z Žerotína 249. Náboženská svoboda na Moravě a pokroky protireformace 252.	
5. Hospodářské poměry českých zemí za raného kapitalismu	253
Hospodářská revoluce a její příčiny 253. Hospodářství velkostatku ve vlastní režii 254. Česká šlechta v době renesanční 255. Selský stav 256. Města 256. Mince 257.	
6. Státní zřízení v době předbělohorské	257
Rozsah českého státu 257. Poměr k Německu 258. Samospráva zemí 258. Moc a příjmy panovníkovy 258. Stavové 258. Sněmy 259. Zemské úřady 259. Soudy 260. Berně 260.	
7. Kulturní a národnostní poměry v době předbělohorské	261
Školství 261. Literatura 261. Stavitelství 263. Německé přistěhovalectví 263. Česká obrana 264.	
Literatura	266
Díl VI. Období reakce.	
1. Počáteční úspěchy proti reakci	268
Vzpouza Bočkajovců v Uhrách 268. Mírové jednání ve Vídni 269. Stavovská opozice na Moravě 270. Vpád arciknížete Matyáše do Čech 271. Kapitulace Rudolfa II. 271. Český majestát 272. Přistěření situace v Německu 272. Vpád Pasovských 273. Resignace Rudolfa II. 273. Ráz vlády Matyášovy 274. Kardinál Khlesl 274. Církevní poměry 274. Přijetí Ferdinanda Štyrského za čekance trůnu 275.	

2. České povstání a bitva bělohorská .	276
Uzavření evangelických kostelů v Broumově a Hrobech 276. Sjezd evangelické obce království českého 276. Pražská defenestrace 277. Zemské direktorium 279. Spojenci českých stavů a spojenci císařovi 279. Vojenské operace 280. Morava se připojuje k povstání 281. Další boje v jižních Čechách, na Moravě a v Rakousích 281. Konfederální akta 282. Volba Frídřicha Falckého 282. Průběh válečných událostí 283. Bitva bělohorská 285. Kapitulace Prahy a dozvuky povstání na venkově 286. Válka císaře s knížetem sedmihradským 287. Úvahy o významu bitvy bělohorské 287.	
3. Vítězství reakce .	289
Potrestání povstání 289. Popravy na Staroměstském náměstí 290. Konfiskace 291. Státní bankrot r. 1624 292. Rozsah konfiskací 293. Protireformace 293. Emigranti 297. Obnovené zřízení zemské 300.	
4. Zmařené české naděje .	302
Pokračování války české 302. Osobnost Albrechta z Valdštejna 302. Válka dánská 304. Vystoupení Gustava Adolfa III. 305. Vpád Sasů a emigrantů do Čech 306. Saská zrada 307. Valdštejnův druhý generálát 308. Chebská katastrofa 309. Mír pražský 309. Osobnost Ferdinanda II. 309. Následky pádu Valdštejnova a míru pražského 310.	
5. Poslední období třicetileté války .	310
Válka švédsko-francouzská 310. Ferdinand III. 311. Vpád švédský do Čech 1639 311. Švédové na Moravě 312. Bitva u Jankova 312. Obležení Brna 312. Obležení Prahy 313. Mír vestfálský 314.	
6. Úpadek českého národa po válce třicetileté .	314
Zpustošení českých zemí 314. Český stát a císařská koruna 315. Zvýšení moci královské 316. Šlechta se odcizuje národu 316. Úpadek selského stavu 318. Protireformace 318. Národnostní poměry 320.	
7. Český stát v době válek tureckých .	320
Povaha nového panovníka 320. Česká šlechta na císařském dvoře 321. Válečné události 322. Uherské poměry 323. Bitva u Vídně a její význam 325. Povstání kuruců 326. Mor v Čechách 326. Selské povstání 327. Bouře na Chodsku 328. Požár Prahy 329.	
8. Český stát v době vyvrcholení despotického absolutismu .	330
Josef I. 330. Navrácení českého hlasu kurfiřtského 331. Ulevy evangelíkům ve Slezsku 331. Karel II. 331. Turecké války 332. Pragmatická sankce 332. Poměr Karlovů ke koruně české 333. Mor v českých zemích 333.	
9. Hospodářské a kulturní poměry za vyvrcholení protireformace a barokní kultury .	334
Merkantilismus 334. Industrialisace českých zemí 335. Židé 336. Protireformace a tajní evangelíci 336. Obnovení Jednoty bratrské 337. Jan Nepomucký svatý 338. Národnostní poměry 339. Hudba 339. Hrabě Sporck 339. Zednáři 340. Balbín 340. Slovanské vědomí 341. Barokní umění 342. Zednáři 340. Balbín 340. Slovanské vědomí 341. Barokní umění 342.	
Literatura .	343
Díl VII. Český stát v době osvěcenského absolutismu.	
1. Války o dědictví české .	345
Marie Terezie 345. Kurfiřt bavorský nápadníkem českého trůnu 346. Vzrůst moci Hohenzollerů 346. Pruské nároky na Slezsko 347. Koalice	

proti Marii Terezii 347. Karel Albert českým králem 348. Válečné operace 348. Mír vratislavský 349. Francouzi a Bavoři opouštějí Čechy 349. Konec války o dědictví české 350. Velká změna aliancí 350. Válka sedmiletá 351. První dělení Polska 352. Čtvrtá válka slezská 352.	
2. Zanikání českého státu v tereziánské centralisující monarchii .	352
Osvícenský názor na stát 352. Decenální reces 354. Zrušení české dvorské kanceláře 354. Dualismus 354. Postátnění zemské a krajské správy 355. Částečná restaurace 355.	
3. Hospodářské a kulturní reformy v době tereziánské .	356
Katastry 356. Státní finance 356. Stav poddaných 357. Selské bouře 358. Robotní patent 359. Industrialisace země 359. Církevní reformy 360. Školství 361. Vojenství 362. Soudnictví 363.	
4. Církevní, školské a politické reformy v době josefinského osvícenství .	364
Osobnost Josefa II. 364. Ráz jeho vlády 364. Toleranční patent 365. Lidové hnutí náboženské 366. Židé 367. Pokus o vytvoření státní církve 367. Rušení klášterů 367. Církevní a náboženské reformy 368. Školství 369. Reformy politické a soudní 370.	
5. Hospodářský a sociální vzestup lidových vrstev českých v době josefinského osvícenství .	371
Postup industrialisace v českých zemích 371. Raabisace 372. Zrušení nevolnictví 372. Josefinský katastr 374. Urbaniální patent 374. Konec císařovy vlády 374. Částečná reakce za vlády Leopolda II. 375. Zahraniční politika 375. Oposice české šlechty 375. Ústupky Leopolda II. 376.	
Literatura .	377
Díl VIII. Doba národního obrození a politické reakce.	
1. Národní obrození pod vlivem osvícenství .	378
Česká národnost na ústupu 378. Příčiny národního obrození 379. Skepse Dobrovského 380. Dějiny a jazykozpyt 381. Slovanská myšlenka 381. Divadlo 382.	
2. Český národ v době francouzské revoluce a bonapartismu .	382
Francouzská revoluce 382. Reakce za Františka II. 383. První válka koaliční a její následky 385. Helvetská rebelie 385. Druhá válka koaliční 386. Císařství rakouské 386. Třetí válka koaliční 387. Bitva u Slavkova 387. Reformy 388. Zánik říše římské 388. Kontinentální systém 388. Porážka Rakouska 389. Státní bankrot 389. Napoleonovo tažení do Ruska 390. Bitva u Lipska 391. Vídeňský kongres 391.	
3. Politické poměry za metternichovského absolutismu .	392
Kancléř Metternich a jeho systém 392. Policejní režim Sedlnického 393. Metternichův protivník Kolovrat-Libštejnský 393. Centralisace státu 393. Agrární poměry 394. Cholera 394. Osobnost Ferdinanda V. 394. Korunovace v Praze 395. Finanční obtíže 395. Zahraniční politika 395. Šlechtická oposice a lidové hnutí 396.	
4. Silení měšťanstva v době technických pokroků a průmyslové revoluce. Vznik továrního proletariátu .	397
Krise v průmyslu 397. Rozvoj průmyslu po r. 1830 397. Dělnické bouře 397. Textilní průmysl 398. Železářský a cukrovarnický průmysl 398. Stavba železnic 399. Vynálezy 399.	

5. Druhé období národního obrození	400
Romantismus 400. Rukopisy Královédvorský a Zelenohorský 400. Romantický pojem národa 401. Rusofilství 401. Zakládání kulturních institucí 402. Obrozenecká střediska 403. Slovensko a Morava 403. Druhá generace obrozenecká 403. Třetí generace obrozenecká 404. Palackého Dějiny 405.	
Literatura	406

Díl IX. Rok 1848 a doba Bachovy reakce.

1. Politické obrození českého národa. Rok 1848.	407
Ozvěna francouzské revoluce 407. Schůze v Svatováclavských lázních 408. České požadavky 408. Pád Metternichův a prohlášení konstituce 408. Události na Moravě 409. Pražská deputace ve Vídni 410. Kabinetní list císařův 410. Požadavky Němců 411. Palacký a Frankfurt 411. Stanovisko šlechtý 412. Národní výbor 412. Stanovisko Němců a Moravanů 413. Dubnová ústava 413. Frankfurtský parlament 415. Český odpor proti Frankfurtu 415.	
2. Slovanský sjezd a bouře v Praze	416
Nesnáze slovanských národů 416. Sjezd rakouských Slovanů 416. Srážka v Celetné ulici 418. Svatodušní bouře 418. Jejich následky 419.	
3. Zápas o liberálně demokratický program	419
Volby do říšského sněmu 419. Zrušení roboty 420. Válka v Itálii a v Uhrách 420. Sněm kroměřížský 421. Jednání o ústavu 422. Neúspěchy revoluce 423.	
4. Postup reakce	423
Oktrojovaná ústava 423. Porážka revoluce italské a uherské 423. Frankfurtský parlament 424. Postup reakce 424. Persekuce v Čechách 424.	
5. Správní reformy, kulturní poměry a reakce v l. 1851-59	425
František Josef I. 425. Reforma státní správy 426. Kulturní poměry 427. Policejní režim 427.	
6. Hospodářské poměry. Příčiny pádu absolutismu	428
Péče vlády o hospodářský rozvoj 428. Státní finance 429. Zahraniční politika 429. Pád absolutismu 429.	
Literatura	430

Díl X. Zápas o české státní právo. Dělnická otázka.

1. Diplom říjnový a ústava únorová	431
Ministerstvo Goluchovského 431. Rozšířená rada říšská 431. Diplom říjnový 432. Ústava únorová 432. Abstinenci politika 433. Zemské sněmy 434. Politický, kulturní a hospodářský ruch 435. Odpor proti únorovce 436.	
2. Počátky německého imperialismu	436
Ministerstvo Belcrediho 436. Rozkol v národní straně 437. Příčiny války s Pruskem 437. Počátek války 438. Nálada v Čechách 438. Bitva u Hradce Králové 438. Prusové v Praze 439. Mír pražský a jeho důsledky 439.	

3. Rakousko-uherské vyrovnání a ústava prosincová	440
Touha po odvetě 440. Ministr Beust 440. Vyrovnání rakousko-uherské 441. Ústava prosincová 442.	
4. Pasivní opozice za změny politické orientace a počátky dělnického hnutí	443
Moskevská pouť 443. Protirakouské demonstrace 444. Dělnické hnutí 444. Auersbergovo ministerstvo 445. Deklarace 445. Persekuce 446. Dělnické nepokoje 446.	
5. Pokus o rakousko-české vyrovnání	447
Ministerstvo Potockého 447. Porážka Francie a její následky 447. Hohenwartovo ministerstvo 448. Královský reskript 449. Fundamentální články 449. Zmaření vyrovnání 451.	
6. Persekuce Čechů. Stinné stránky hospodářského liberalismu	451
Ministerstvo Auersbergovo 451. Persekuce Čechů 452. Chabrusové volby 452. Opuštění politiky abstinenci 453. Gründerství 453. Vídeňský krach 453. Válka rusko-turecká 454.	
7. Positivní politika Čechů za předpokladů spravedlivého národnostního vyrovnání	454
Taaffeovo ministerstvo 454. Jazyková nařízení Stremayerova 455. Rozdělení pražské university 455. Pangermanismus 455. Národnostní zápas v českých zemích 456. Vítězství Mladočechů 457. Jednání o punktace 458. Proces Omladiny 458.	
8. Vědecký a politický socialismus. Vznik českých politických stran na hospodářské základně	459
Populační poměry 459. Stíny liberalismu 459. Karel Marx 460. Socialismus 460. Dělnické hnutí 460. Sociální demokracie 460. Volební reforma 461. Vznik nových českých politických stran 462. Jazyková nařízení Badeniho 462. List Mommsenův 463. Gautschova jazyková nařízení 463.	
9. Český národ za soumraku rakousko-uherské monarchie. Úsilí o evropskou kulturní úroveň národa	464
Důraz vlády na hospodářskou politiku 464. Moravský pakt 464. Volební reforma a její následky 465. Bosenská krise 466. Neoslavismus 466. Absolutismus 466. Předpoklady kulturního rozvoje 467.	
Literatura	469

Díl XI. Přehled dějin slovenských.

1. Slovinci v středověkém uherském státě	469
Slované na Horní zemi 469. Zaostalost Maďarů 469. Německá kolonizace 470. Matouš Čák Trenčanský 470. Význam husitství a panství Jiskrova na Slovensku 471. Boje s Turky 472.	
2. Náboženské a národnostní otázky v popředí slovenských dějin	472
Pronikání reformace 472. Za války třicetileté 473. Vrchol tureckého panství v Uhrách 474. Povstání Tökölyho a Rákóczyho 474. Centralisace a germanisace za Josefa II. 475. Maďarské národní obrození 476. Bernolákův rozkol 476. Bratislava střediskem československé myšlenky 477.	

3. Utrpení Slováků za probuzeného maďarského nacionalismu	477
Štúrova jazyková rozluka 477. Události roku 1848 478. Vzestup na počátku konstituční éry 478. Persekuce po rakousko-uherském vyrovnání 479. Sociální otázka na Slovensku 480. Česko-slovenská vzájemnost 480.	
Literatura	481

Díl XII. První světová válka.

1. Hospodářské a politické příčiny světové války	482
Příčiny antagonismu mezi velmocemi 482. Balkánské poměry nebezpečím evropského míru 483. Mocenský a hospodářský vzrůst Německa 484. Sarajevský atentát 485. Úsilí Rakousko-Uherska o vyprovokování konfliktu 486.	
2. Utrpení českého národa od počátku světové války až do ruské říjnové revoluce	486
Počátek války 486. Převaha Německa 487. Obrat v Rakousku 488. Český národ za války 489. Pronásledování Čechů 489. Hospodářské nesnáze ústředních mocností 490. Český odpor 490. Germanisace 491. Změna na trůně 491. Vytvoření českého svazu 492.	
3. Československý zahraniční odboj do ruské revoluce	492
Příznivci Čechů 492. Akce v Rusku 492. Vytvoření České družiny 493. Setnina Nazdar 494. Čechové v Americe 494. Masaryk za hranicemi 494. Program rozbití monarchie 496. Nepřízeň oficiálního Ruska 496. Akce Dürichova 496.	
4. Zahraniční a domácí situace pod vlivem ruské revoluce	497
Ruské události 497. Jejich vliv na poměry rakouské 497. Nebezpečí separátního míru 497. Projev českých spisovatelů 498. Zradikalizování poslaneckého klubu 498. Povážlivé zjevy v Rakousku 499. Tříkrálová deklarace 499. Květnové demonstrace 500. Utvoření národního výboru 500.	
5. Československý odboj za hranicemi v poslední fázi světové války	501
Československé legie ve Francii 501. V Itálii 501. Československé legie na Rusi 502. Bitva u Zborova 503. Ovládnutí Sibíře 504.	
6. Rozklad Rakousko-Uherska. Ustavení Československé republiky	504
Pittsburská dohoda 504. Uznání československého národa za národ spojenecký 504. Washingtonská deklarace 505. Česká delegace v Ženevě 505. Obrat na bojištích 505. Hospodářská situace 506. Akce ze dne 14. října 506. Pokus o federalisaci monarchie 506. Převrat v Praze a na venkově 507. Obsazení Slovenska 509.	
7. Československá republika a mírové smlouvy	509
Mírová smlouva s Německem 509. Mírová smlouva s Rakouskem 510. Mírová smlouva s Maďarskem 510. Spor o Těšínsko 510.	
Literatura	510

Díl XIII. Československá republika. Druhá světová válka.

1. Dověšení revoluce	512
Revoluční národní shromáždění 512. Prvá vláda republiky 513. Dědictví po bývalé monarchii 513. Sociální a školské zákony 513. Vál-	

ka s Maďary 514. Poměry na Slovensku 514. Podkarpatská Rus 516. Pozemková reforma 517. Prvé sčítání obyvatelstva 518. Církev římsko-katolická 518. Ústava republiky 519. Politické strany 520. Měnové a finanční problémy 521. Poměr k Rakousku 522. Poměr k Maďarsku 522. Malá dohoda 523. Společnost národů 523.

2. Československo ostrovem míru a pořádku	524
Zahraniční politika 524. Poměr k Maďarsku a k Německu 524. Kulturní a hospodářský rozkvět 525. Vnitřní politická situace 526. Rozkoly v politických stranách 526. Němci se vzdávají pasivní politiky 527. Koalice pravicových stran 527. Události na Slovensku 527. Kabinet „hospodářské koncentrace“ 528.	
3. Fašismus a nacismus ohrožují světový mír	528
Fašismus v Itálii 528. Vítězství nacismu v Německu 529. SSSR světovou velmocí 530. Oslabení evropského demokratického bloku 531. Německá protistátní strana v Československu 531. Její vítězství v německém táboře 532. Změna na presidentském stolci 532. Světové zbrojení 533. Úmrtí presidenta-Osvoboditele 533.	
4. Mnichovská tragedie	534
Útočné plány Německa 534. Německá a Puďácká iredenta v Československu 535. Psychologická kampaň proti Československu 536. Německé povstání v pohraničí 537. Mnichovská dohoda 538. Zmrzačení Československé republiky 538. Presidentova abdikace 539. Federalisace Československa 540. Změny ve vládě 540.	
5. Od Mnichova k březnovým událostem	540
Politická a hospodářská závislost na Německu 540. Události na Slovensku 542. Cesta presidenta Háchy do Berlína 543. Obsazení Československa německým vojskem 543. Vyhlášení „Protectorátu“ 544. Zisk Německa a odpor demokratických států 545.	
6. Druhá světová válka. Utrpení českého národa	545
Druhá světová válka 545. Československé vojsko v zahraničí 548. Politická a kulturní persekuce 548. Pasivní odpor 550. Německý plán kulturního a hospodářského zničení českého národa 551. Osud židovské minority 551. Heydrichova persekuce 552. Atentát na Heydricha a vyvrcholení hrůzovlády 553.	
7. Pád Německa a osvobození Československé republiky	554
SSSR a Unie americká vstupují do války 554. Československá vojenská jednotka v Rusku 555. Spolupráce Československa s Ruskem 556. Banskobystrické povstání 557. Rudá armáda osvobozuje Československo 558. Povstání v Praze 559. Německá kapitulace 559. Košický program a triumfální návrat presidenta Beneše do Prahy 559. Hmotné ztráty Československa za války 559. Osvobozené Československo 560.	
Literatura	560
Celkový přehled literatury	561
Rejstřík jmen osobních, kmenových a národních	567
Rejstřík jmen územně i politicky zeměpisných	593
Opravy chyb v textu	613

D R L A D I S L A V H O S Á K
N O V É Č E S K O S L O V E N S K É D Ě J I N Y

Vydalo KOMENIUM, učitelské nakladatelství,
společnost s r. o. Praha VII, Brno, Banská Bystrica
První vydání nákladem 8000 výtisků
vyšlo v roce 1947

jako 1774. publikace

za redakce Norberta Černého.

Grafická úprava Ad. Stehno.

Vytiskly Tiskové podniky Rovnost ve Svitavách.

Cena brož. Kčs 165,—

SEMINÁRNÍ
Hist.-práv.

KNIHOVNA
oddělení

MAPA ZEMÍ KORUNY ČESKÉ OD DOBY KARLA I. AŽ DO VÁLKY TRICETILETÉ

LEGENDA:

Kraje v Čechách:

1. Kouřimský
2. Vltavský
3. Podbrdský
4. Rakovnický
5. Slanský
6. Žatecký
7. Litoměřický
8. Boleslavský
9. Hradecký
10. Chrudimský
11. Čáslavský
12. Bechyňský
13. Prácheňský
14. Pízeňský
15. Loketský
16. Kladsko
17. Chebsko

Kraje na Moravě:

1. Olomoucký
2. Brněnský
3. Jihlavský
4. Znojmský
5. Hradištský
6. Přerovský
7. Opavský

Knižetství ve Slezsku:

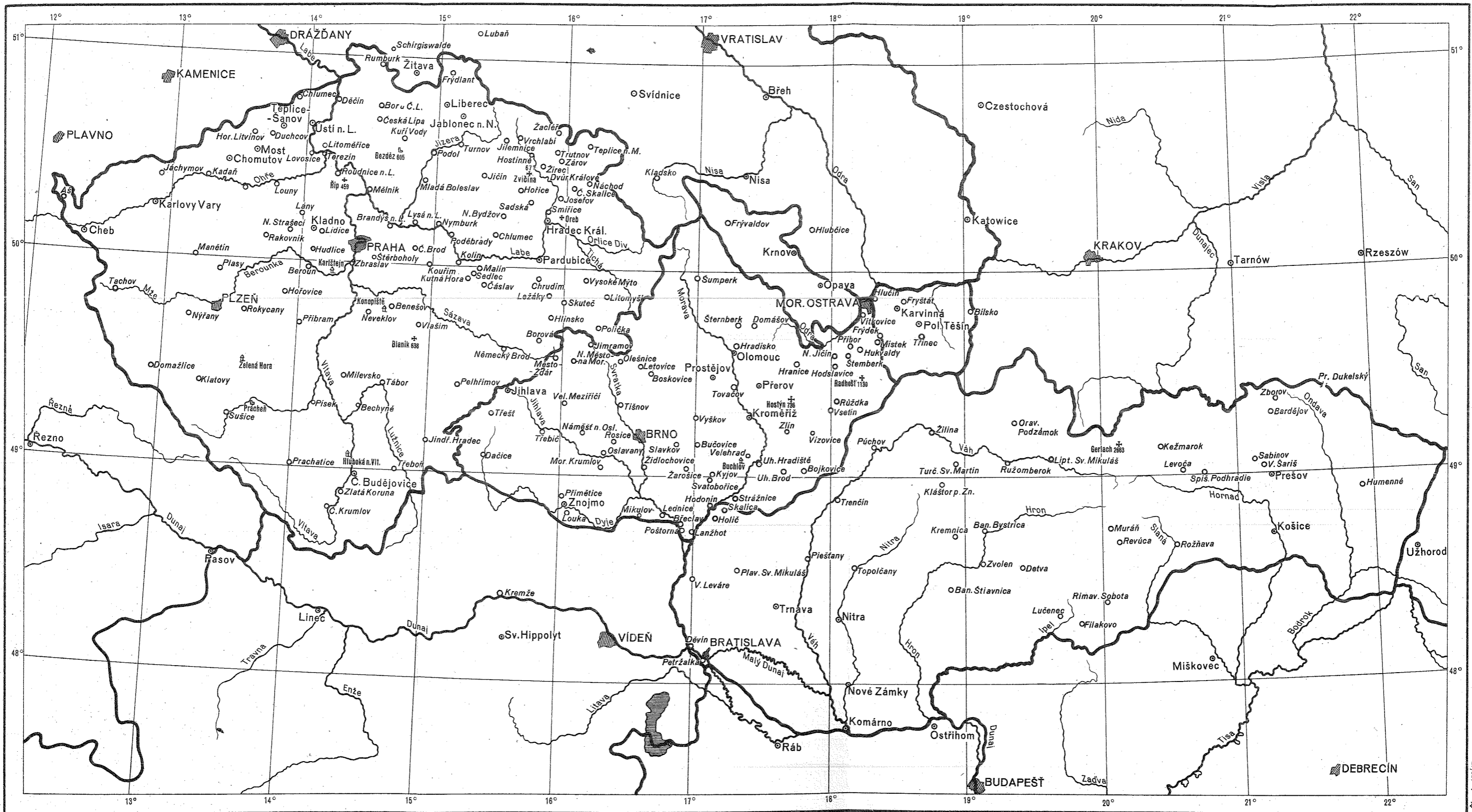
1. Těšínské
2. Pštínské
3. Ratiborské
4. Bytomské
5. Opolské
6. Niské
7. Minstrberské
8. Břežské
9. Vratislavské
10. Olešnické
12. Javorské
13. Lehnické
14. Volovské
15. Hlohovské
16. Zaháňské
17. Krosenské

Měřítko 1:2,000,000

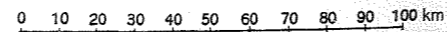
0 10 20 30 40 50 60 70 80 90 100 km

Reprodukce a tisk: Zeměměřický úřad v Praze.

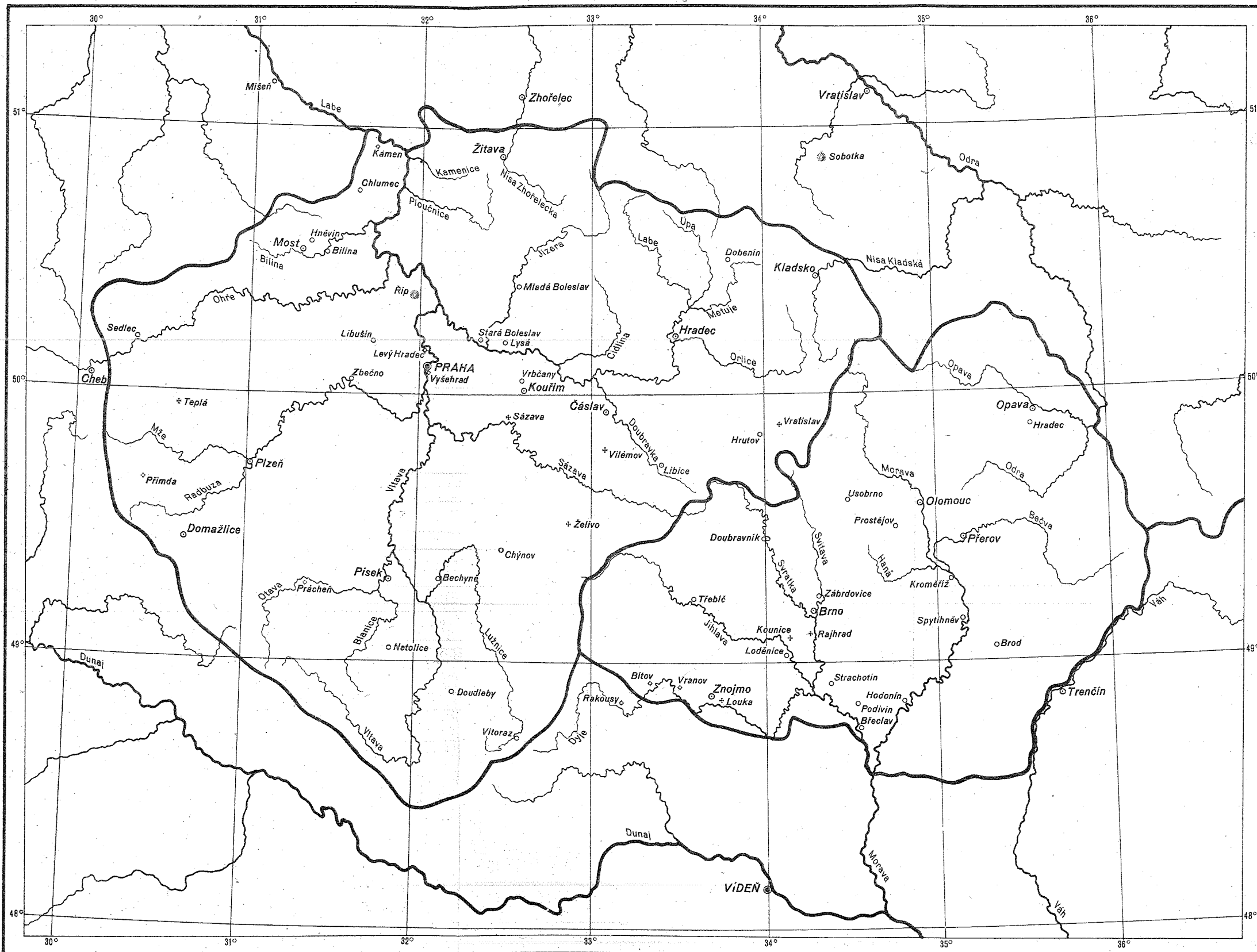
ČESKÝ STÁT V LETECH 1742-1918

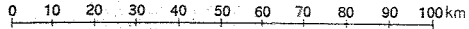
Měřítko 1:2,000,000

ČECHY A MORAVA V XI. A XII. STOLETÍ

Měřítko 1:1,800,000

Reprodukce a tisk: Zeměměřický úřad v Praze.

Čís. výt. 156/47